

โอวาทตุ โน ภนฺเต ภควา, อนุสาสตุ โน ภนฺเต ภควา, ยํ
อมุหํ อสฺส ที่สมรตฺตํ หิตาย สุขายาติ ฯ ตสฺมา ติห โว ธมฺม
ทินฺน เอวํ สิกฺขิตพฺพํ เย เต สุตฺตฺนฺตา ตถาคตภาสิตา คมฺภีรา คมฺ
ภีรตฺตา โลกุตฺตรา สฺสญฺตปฺปฏิสฺสฺยตฺตา เต กาเลน กาลํ อฺปฺสฺมปฺชฺชว
หริสฺสามาติ ฯ ... น โข เนตํ ภนฺเต สฺกฺรํ อมฺเหหิ ปฺตฺตฺสฺมพฺพาทสฺยํ
อชฺชฺวารสฺนฺเตหิ กาสิกฺกนฺทํ ปจฺจฺนฺโกนฺเตหิ มาลาคนธฺวิเลปนํ
ธารยฺนฺเตหิ ชาตฺรฺปฺรชฺตํ สาทิยฺนฺเตหิ, ... เต สฺนฺโน ภนฺเต ภควา
อมุหํ ปญฺจสฺส สิกฺขาปเทสฺส จิตานํ อุตฺตริ ธมฺมํ เทเสตฺตฺติ.

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! ขอพระผู้มีพระภาคเจ้า จงประทานโอวาท ;
ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! ขอพระผู้มีพระภาคเจ้า จงประทานอนุศาสน์ ;
ที่จะเป็นไปเพื่อประโยชน์และความสุข แก่พวกข้าพระองค์ทั้งหลาย
ตลอดกาลนาน” ดังนี้.

“ดูก่อน ธรรมทินนะ ! ถ้าเช่นนั้น ท่านทั้งหลายพึง
สำเหนียก อย่างนี้ว่า สุตตันตะทั้งหลายเหล่าใด อันพระ
ตถาคตภาสิตแล้ว มีความลึกซึ้ง มีอรรถอันลึกซึ้ง ยิ่งกว่าวิสัย
โลก ประกอบพร้อมเฉพาะด้วยสุญญตา เราทั้งหลาย จักเข้า
ถึงสุตตันตะเหล่านั้น แล้วแลอยู่ตลอดกาลอันสมควร” ดังนี้.

...ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! ชื่อนั้นมิใช่สิ่งที่จะทำได้โดยง่าย
สำหรับข้าพระองค์ทั้งหลาย ผู้นอนแอดด้วยบุตร ผู้ลูบไล้กระแจะ
จันทร์ จากแคว้นกาสิ ผู้ตัดทรงมาลาเครื่องหอมและเครื่องลูบทา ผู้
ยังยินดี อยู่ด้วยทองและเงิน, ... ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ! ขอพระ
ผู้มีพระภาคเจ้า จงทรงแสดงซึ่งธรรมอันยิ่ง สำหรับพวกข้าพระองค์ทั้ง
หลาย ผู้ตั้งอยู่แล้วในสิกขาบท ๕ ประการเถิด ... ฯ

(ธัมมทินนสูตร มหาวาร. ส. ๑๗/๕๑๒/๑๖๒๕)

ตสมาดิห เต คหปติ เหว่ สิกขิตพุพ ; น จกฺ อุปาทียิสฺสามิ, น จ เม จกฺขุณิสฺสิตฺ วิญญาณํ,
...น รูปํ..., น จกฺขุวิญญาณํ..., น จกฺขุสมฺมุสฺสํ..., น จกฺขุสมฺมุสฺสขํ เวทนํ..., น ปฐฺวี
ธา..., น รูปํ..., น อากาसानจายตณฺนํ..., น อิติ โลกํ..., น ปโรโลกํ..., ยมฺปิ เม ทิฏฺฐจํ
สฺสฺ ตฺมํ วิญญาตํ ปริเยสิตํ อนฺุวิจฺจิตํ มนสา, ตมฺปิ น อุปาทียิสฺสามิ, น จ เม ตนฺุณิสฺสิตฺ วิ
ญญาณํ ภวิสฺสตีติ, ... เหว่ วุตเต อนาถปิณฺฑิกโก คหปติ ปโรที อสฺสุณิ ปวตฺเตสฺสิ, ... เตนहि
ภนฺเต สาริปฺพุตฺ คิหิณฺปิ โอบาทวสนานํ เหว่รูปํ ฐมฺมิถา ปฏฺิภาตฺ: สนฺติ हि ภนฺเต กุลปฺพุตฺตา
อปฺพรชฺกฺษาตिका. อสฺสวณฺตา ฐมฺมทสฺส ปรีหายนฺติ, ฐมฺมสฺส อญฺญาตาโรติฯ

(อนาถปิณฺฑิกโกวาทสฺสฺตร อุปริ.ม. ๑๔/๔๖๗-๔๗๑/๗๒๗-๗๓๗.)

ดูก่อนคหบดี! ในเรื่อง (อาพาธ) นี้ ท่านพึงทำความเข้าใจยกอย่างนี้ว่า “เราจักไม่
ยึดมั่นถือมั่นซึ่งจักขุ, วิญญาณอันอาศัยจักขุ ก็จักไม่มีแก่เรา..., จักไม่ยึดมั่นถือมั่นซึ่ง
รูป ..., จักไม่ยึดมั่นถือมั่นซึ่งจักขุวิญญาณ..., ซึ่งจักขุสัมผัส..., ซึ่งจักขุสัมผัสสชา
เวทนา..., ซึ่งปฐฺวีธาตฺ..., ซึ่งรูปขันธ์..., ซึ่งอากาसानฺุจายตนะ...,
(ในที่นี้ยกมาเฉพาะหัวข้อแรกของหมวด พึงทราบว่ ในบาลี กล่าวเรียงอย่างครบทุก
อย่างของทุกหมวด)...ซึ่งโลกนี้..., ซึ่งโลกอื่น..., ดูก่อนคหบดี! อารมณฺใด ๆ อัน
เราเห็นแล้ว พึงแล้ว รู้สึกแล้ว รู้แจ้งแล้ว แสวงหาแล้ว เทียวไปแล้วด้วยใจ
เราจักไม่ยึดมั่นถือมั่นซึ่งอารมณฺแม้นั้น ๆ ; อนึ่ง วิญญาณอันอาศัยอารมณฺนั้น ๆ ก็
จักไม่มีแก่เรา” ดังนี้.

ครั้นพระสาริปฺพุตรได้กล่าวอย่างนี้แล้ว อนาถปิณฺฑิกคหบดี ได้ร้องไห้แล้ว,... มีน้ำตานอง
หน้าแล้ว,... ได้กล่าวแก่พระอานนฺทว่ “ข้าแต่ท่านพระอานนฺท ข้าพเจ้ามิได้อาลัยในชีวิต
มิได้มีใจจดจ่อในชีวิต แต่ว่ พระศาสดาเป็นผู้ที่ข้าพเจ้าเข้าไปนั่งใกล้แล้วตลอด
เวลานาน, ภิกษุทั้งหลายก็เป็นทีชอบพอกันเป็นอันมาก; แต่ว่ธรรมกถาอย่างชนิดนี้
ข้าพเจ้าไม่เคยฟังเลย”, ... และได้กล่าวกะท่านพระสาริปฺพุตรว่ “ถ้าอย่างนั้นขอธรรมกถา
อย่างชนิดนี้ จงเป็นที่แจ่มแจ้งแม้แก่คฤหัสถ์ผู้นั่งชาวทั้งหลายเถิด. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ!
กุลบุตรผู้มีชาติแห่งธฺลีในดวงตาแต่เล็กน้อย ก็มีอยู่, เมื่อไม่ได้ฟังธรรมะนี้แล้ว จัก
เสื่อมจากประโยชน์; กุลบุตรผู้รู้ทั่วถึงธรรม จักมีเป็นแท้” ดังนี้.

(เมื่อพระสาริปฺพุตรและพระอานนฺทกลับไปแล้วไม่นาน อนาถปิณฺฑิกคหบดี ได้กระทำกาละแล้ว.)

dhadassa in th

สมาคมนิกายธรรม

น โข คหปติ ตาวตเกเนว ตฎฺฉิ กรณียา มยํ ภิกขุสงฆํ
ปจฺจุปฺภวจิตา ตสฺมา ติห คหปติ เอวํ สิกฺขิตพฺพํ กิณฺติ มยํ
กาเลน กาลํ ปวิเวกํ ปีตี อฺปสมฺปชฺช วิหเรยฺยามาติ ยสฺมี
สารีปฺตฺต สมเย อริยสาวโก ปวิเวกํ ปีตี อฺปสมฺปชฺช วิหริติ ปญฺจสฺส
จานานิ ตสฺมี สมเย น โหนฺติ.....

ดูก่อนคหบดี! ท่านทั้งหลาย ไม่พึงกระทำความพอใจแต่เพียงว่า
“เราทั้งหลายได้บำรุงภิกษุสงฆ์ ด้วยจิวรบิดนทบาทเสนาสนะคิลาน
ปัจฉย- เกสัชชบริขาร” ดูก่อนคหบดี! เมื่อเป็นดั่งนั้น เกี่ยวกับ
เรื่องนี้ท่านทั้งหลายพึงสำเหนียกอย่างนี้ว่า ถ้ากระไร เราทั้งหลาย **จัก**
เข้าถึงซึ่งปวิเวกปีติ แล้วแลอยู่ โดยกาลอันสมควร. ดูก่อน
คหบดี! ท่านทั้งหลายพึงสำเหนียกอย่างนี้แล... ฯลฯ..ดูก่อนสารีบุตร!
สมัยใด อริยสาวกเข้าถึงซึ่งปวิเวกปีติ แล้วแลอยู่; สมัยนั้น ฐานะทั้ง
๕ ย่อมไม่มีแก่อริยสาวกนั้น คือ ไม่มีทุกขโทมนัสอันอาศัยกามด้วย
ไม่มีสุขโทมนัสอันอาศัยอกุศลด้วย **ไม่มีทุกขโสมนัสอันอาศัย**
อกุศลด้วย ไม่มีสุขโทมนัสอันอาศัยอกุศลด้วย ไม่มีทุกขโสมนัส
อันอาศัยอกุศลด้วย ดังนี้แล.

(ไตรสแกนถปิณฑทิกะ กับบริษัทห้าร้อย ที่เชตวัน, ปีติสูตร ปญจก.อ.๒๒/๒๓๐/๑๗๖)

ฌราวาสธรรม

พุทธทาสภิกขุ

อบรม พระนิสิต ฯ บวชภาคฤดูร้อน พ.ศ. ๒๕๓๓

ธรรมทานมูลนิธิ

จัดพิมพ์ด้วยทุน "สุภีคล่องการยิง" เป็นอันดับที่สองแห่งทุนนี้
เป็นการพิมพ์ครั้งแรก อันดับที่ ๑๗ ก. บนพื้นแถบสีแดง
ของหนังสือชุด ธรรมโฆษณ์ จำนวน ๑,๕๐๐ ฉบับ

พ.ศ. ๒๕๑๘

(ลิขสิทธิ์ไม่สงวนสำหรับการพิมพ์แจกเป็นธรรมทาน , สงวนเฉพาะการพิมพ์จำหน่าย)

ศรัทธาบริจาค
ของ

สุก
ดส่งการยืม

๒๕๑๖

สำนักพิมพ์ธรรมสารานุกรม บริษัท

อนโมทณ.

การที่ ลำบรรพตต่างๆ ของข้าพเจ้า ซึ่งอยู่ในรูปของ ธรรม-
เทศน์ กิติ, ธรรมของปวงเทพ หรือธรรมบรรยาย ประจำวัน กิติ,
ก็ได้รับจดหมายร่วมมือ จากสหุภยธรรมทานหลายฉบับ คนมี
ใจศรัทธาดีมีพิมพ์สีนมาได้ ในลักษณะเช่นนี้ ข้าพเจ้า ขอ
แสดงคุณประโยชน์ และขออนโมทณ ต่อทุกท่าน ที่มีส่วนใน
การช่วยเหลือ. การอนโมทณ ข้าพเจ้าทำไป ทั้งในนาม
ของคณะธรรมทาน, ของสำนักสงฆ์อนโมทณพลากรม. และขอ
ส่วนตัวเอง ด้วย.

ข้าพเจ้า ขอขอบคุณอนโมทณ เป็นพิเศษ ในกรณี
หนังสือชุด "คู่มือของการปฏิบัติธรรม" ของเล่มนี้ ทุกๆ เล่ม
ได้รับมาช่วย ให้ฉันพิมพ์สีนมาได้ ด้วยความตั้งใจดี
"คุณสรีที่ช่วยอยู่" และอีกที่หนึ่งก็ "คุณสรีที่ช่วยอยู่"

คุณเราในทุกวันนี้ แม้จะทำดีตามสติตามญาณอะไร
เพื่อเป็นกุศลเพิ่มพูน หรือทำดีต่ออะไร แก่สิ่งที่ได้ทำไว้แต่
กาลก่อน ก็ตาม ก็ยังนับว่า เป็นสิ่งที่ดี อนโมทณ อย่างนั้นเอง;
และบางที อาจจะเป็น ที่ทำอนโมทณ เพื่อ ฉันเป็นได้เท่า ก็
ยังได้ ในเมื่อการที่เช่นนั้น ได้กระทำไป ด้วยความไม่ประ-
มาท แท้จริง; แล้วมันทำให้เกิดจากการกระทำนั้นๆ ซึ่ง
แต่ไม่ต่างไปเป็นประโยชน์ แก่เพื่อนมนุษย์อันมีมากมาย
สักด้วย. ข้าพเจ้า, ขออนโมทณ เป็นพิเศษในกรณีนี้ เพราะ
เหตุดังกล่าวนั้น นั่นเอง; และยังเป็นกรอนโมทณแทน

ท่านผู้สอนทั้งหลาย ที่กำลังได้รับประโยชน์ จากหนังสือ
เหล่านี้ ก็รีบส่งไป สักด้วย.

สมมุติเรา จะเป็นมนุษย์อยู่ได้ ก็เพราะกำลังประกอบอยู่
ด้วยกรรม; ฉะนั้น จะทำอะไรก็ได้ตามเป็นมนุษย์ หรือถึง
กับ ต่อบุคคลในสัตว์ โดยไม่ต้องสงสัยเลย. มนุษย์ที่ไม่ประ-
กอบอยู่ด้วยกรรม ก็ต้องประกอบอยู่ด้วย สัตว์รวม เป็นกรรม-
ตา, และจะต้องเป็น อมนุษย์ในร่างของมนุษย์ ด้วย! โลก
นี้จะเป็นอย่างไร ถ้าหากเป็นโลกที่ประกอบอยู่ ด้วยอมนุษย์
ในร่างของมนุษย์ เต็มไปเสียทั้งโลก? และแม้แต่คน
คนหนึ่ง จะได้รับประโยชน์อะไร ที่ประกอบเขา ได้รับแต่การ
รวมกัน หากคนรู้ สักเท่าไร ของไม่เป็นมนุษย์ เสียทั้งไป และ
ยังอื่น ทุกๆ?

สัตว์ที่ตายแล้ว ทั้งอย่างเผด็จการ และอย่างประชาธิปไตย -
คือโดย ยี่สิบเจ็ดปีในโลก เพื่อจะได้ คนในโลก ก็จะยิ่งเกลียด
กรรม : มิใช่ประสพดีกรรม, ยี่สิบเจ็ดปีเท่านั้น. เมื่อโลกไม่มี
อีกแล้ว คนก็อยู่ในโลกไม่ได้ ด้วยกันทั้งพวกเผด็จการ
และพวกประชาธิปไตย; ดังนั้น โลกจะต้องเลิกฆราวาส-
กรรมแล้ว สรรพชาความทุกข์ของมนุษย์ที่ทุกข์ระทมเสียบ้าง, เพื่อ
ให้ กรรม จะต้องมี อสังขย อยู่ในใจบ้าง ของคนในโลกมากขึ้น
: 4 ขั้วโลกกลายเป็นโลกของมนุษย์ ที่กำลังไปสู่ไปตามเดิม.

มีหนังสือ การตายหลังเข้าคลองที่ควรตาย!

เพราะ มันได้ เล่าถึงเหตุการณ์ของมนุษย์ที่ตายแล้ว คนที่
ตายจากคลอง; จึงต้องปล่อยมือหลัง ให้เข้าคลอง กันเสีย

เพราะ, เพื่อการเติบโตของทุกชีวิตกันต่อไป สันติภาพของโลก
ขึ้นอยู่กับค่านิยมที่มีอยู่ในโลก!

หน้าที่ของธรรมะ ทุกๆสังคม แม้จะอุดมการณ์ต่างกัน ก็ยังมีผล
ในทางธรรมอยู่เหมือนกัน! แม้ธรรมะจะอุดมการณ์ต่าง ก็ยังมีผล
ต่อ โลก ธรรม ที่ปรากฏในชีวิต มีที่ หรือ? หรือ ที่
หลาย คนพากันสนใจในสิ่งอื่นไป ในสิ่งที่เรียกว่า "ธรรม"
ให้ถูกต่อ และพร้อมสรรพ! ประโยชน์ ละเลยผลกระทบของโลก ใน
ขณะนี้, มีผล หรือ ละเลย หรือ หรือ หรือ หรือ หรือ หรือ หรือ หรือ
เป็น โดยไม่มีที่จบของสิ่งใดๆ.

เพราะ ธรรมะ ในที่นี้หมายถึง ธรรม ที่ ปรากฏ ใน ชีวิต จริง
ลักษณะที่ ก็ยังมีผลต่อให้เกิดความสันติสุขในธรรม กันใหม่,
ได้เพียงพอ; หรือ หรือ หรือ หรือ หรือ หรือ หรือ หรือ หรือ หรือ
ข้อควรระวังคือ ทุก คน ทุก คน ทุก คน ทุก คน ทุก คน ทุก คน
คือ ธรรม ที่ ปรากฏ ใน ชีวิต จริง ที่ ปรากฏ ใน ชีวิต จริง
แล้ว หรือ หรือ หรือ หรือ หรือ หรือ หรือ หรือ หรือ หรือ

คุณธรรม ธรรมะ

ไม่ถูกพิจารณา, โศก
๓ กันยายน ๑๖

คำปรารภ

ธรรมทานมูลนิธิ ขอถือโอกาสนี้ ปรารภต่อท่านทั้งหลาย ผู้ได้รับประโยชน์จากการพิมพ์หนังสือชุดธรรมโฆษณานี้ขึ้น โดยทั่วกัน.

หนังสือเล่มนี้จัดพิมพ์ขึ้นมาได้ ด้วยดอกผลจากเงินทุน “สุภีคล่องการยิงอนุสรณ์” ผู้เห็นประโยชน์เกื้อกูลในทางธรรม. คณะกรรมการธรรมทานมูลนิธิปรึกษากันว่า จะใช้เงินดอกผลรายนี้ ในการเผยแพร่ธรรม ตามวัตถุประสงค์ข้อ ๑ ของมูลนิธิ โดยจัดพิมพ์เรื่องต่างๆ ที่ท่านพุทธทาสได้แสดงไว้ เป็นลำดับไป ให้ครบถ้วนอยู่เสมอ; โดยดำเนินการทำนองเดียวกันกับหนังสือชุดธรรมโฆษณ เล่มอื่นๆ ที่ได้ทำอยู่แล้ว.

หนังสือที่พิมพ์ด้วยทุน “สุภีคล่องการยิงอนุสรณ์” นี้ จะมีเรื่องประเภทธรรมบรรยาย เช่น แนวแนวจริยธรรม ซึ่งบรรยายในการอบรมครู, ปาฐกถา, เทศนา ฯลฯ เพื่อนำมารวบรวมไว้เป็นชุด เป็นหมวดหมู่ สะดวกแก่การศึกษาค้นคว้า.

หนังสือชุดนี้ จัดพิมพ์ขึ้นด้วยกระดาษปอนด์ เย็บปกแข็งประเภทเดียวกันนั้น หนังสือส่วนหนึ่ง จะมอบไว้ตามห้องสมุด สถานศึกษา ฯลฯ ตามมติคณะกรรมการที่ตั้งขึ้นไว้เพื่อการนี้, อีกส่วนหนึ่งจำหน่ายในราคาชนิดที่ “เอากุศลเป็นกำไร” เพื่อพุทธบริษัท ผู้มีรายได้น้อยโดยเฉพาะ จะได้หาซื้อไปไว้ เป็นส่วนตัวบ้าง; ทำให้แพร่หลายไปในบรรดาผู้ศึกษาธรรมะโดยตรง. เงินที่ได้จากการจำหน่ายประเภทนี้ จะได้นำมาสมทบทุนไว้ เพื่อจัดพิมพ์หนังสือชุดนี้ ในอันดับต่อไป.

ธรรมทานมูลนิธิ ไชยา

สารบัญ

๑. ชีวิตต้องเทียมด้วยกายสองตัว	๑
๒. ปัญหาเพียงข้อเดียวของมนุษยชาติ		๒๓
๓. ความเป็นฆราวาส	๔๒
๔. ธรรมะสำหรับฆราวาส	๖๔
๕. ฆราวาสธรรมที่เป็นธรรมประเภทเครื่องมือ		๗๗
๖. ความสุขของฆราวาส	๙๓
๗. ความทุกข์ในความเป็นฆราวาส		๑๑๐
๘. - ๙. ธรรมร่วม สำหรับคฤหัสถ์และบรรพชิต	๑๒๘ - ๑๔๗	
๑๐. ความมีสติของฆราวาส	๑๖๖
๑๑. ปัญหาเพศรสของฆราวาส	๑๘๖
๑๒. การควบคุมความรู้สึกทางเพศของฆราวาส		๒๐๕
๑๓. สัจจกถา กับ ฆราวาส	๒๒๓
๑๔. ฆราวาส กับ อุดมคติของโพธิสัตว์		๒๔๕
๑๕. กำลังของฆราวาส	๒๖๒
๑๖. ความรอดพ้นฐานของฆราวาส	๒๘๑
๑๗. หายนธรรม ของโลกฆราวาส	๓๐๑
๑๘. ภาวะจิตทรมานในอารยธรรมแผนปัจจุบัน (โลกะ)			๓๒๑
๑๙. ภาวะจิตทรมานในอารยธรรมแผนปัจจุบัน (โทสะ โมหะ)				๓๔๑
๒๐. ภาวะจิตทรมานในอารยธรรมแผนปัจจุบัน (ความเห็นแก่ตัว)				๓๖๒
๒๑. ฆราวาส กับ ไสยศาสตร์	๓๘๕
๒๒. - ๒๓. ฆราวาส กับ พุทธศาสตร์	๔๐๕ - ๔๒๓	
๒๔. เคล็ดลับสำหรับฆราวาสในทางธรรม	๔๔๕
ภาคผนวก ๑. ทิศทางที่ฆราวาสจะต้องเดินไป		๔๗๒
๒. อุดมคติที่ควรมีต่อทิศทั้งหก		๔๘๗
๓. หลักปฏิบัติ ต่อ ทิศเบื้องหน้า		๕๐๗
๔. ทิศเบื้องหลัง และเบื้องขวา - ซ้าย			๕๒๗
๕. ทิศเบื้องบนและเบื้องต่ำ		๕๕๐
๖. จุดหมายปลายทางที่มนุษย์ต้องเดินไป			๕๖๙

โปรดดูสารบัญละเอียดหน้าต่อไป

สารบัญละเอียด

๑. ชีวิตต้องเทียมด้วยควายสองตัว

บทแรกนี่กล่าวด้วยเรื่องสำหรับจะเข้าใจหัวข้อเรื่องในวันต่อ ๆ ไป....	๑
ที่จริงกิเลสก็ดี ทุกข์ก็ดี มันเรื่องของใจคน ไม่เลือกกว่าเป็นพระหรือฆราวาส	๒
มีหลักกว้าง ๆ ในเรื่องนี้ คือไม่ว่าใคร ชีวิตต้องเทียมด้วยควายสองตัว	๒
ตัวหนึ่งคือความรู้ ฝากแรงไว้กับอีกตัวหนึ่ง เพื่อทำอะไรสำเร็จ	๓
ถ้าขาดตัวรู้ ชีวิตก็อันตราย อย่างพวกเมมาเทคโนโลยีในโลกเวลานี้	๔
ชาวตะวันตกเคยสว่างไสวทางวิญญานนานเข้า เพิ่งไปเอาอย่างฝรั่งมากขึ้น	๕
ไปเป็นทาสเทคโนโลยี เกิดโลกไม่มีขอบเขต จึงทุกข์ยากระส่ำระสาย	๖
ทุกศาสนามีหลักเดียวกันคือรู้ความพอดี ไม่โลภลามก ทำให้เดือดร้อนกันหมด	๗
นี่คือต้นตอของปัญหายุ่งยากสมัยนี้ ครั้งปู่ย่าตายายท่านมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์กันไว้ได้	๘
การแก้ มันจึงอยู่ที่เราจะให้ชีวิตเทียมควายสองตัว ได้หรือไม่เท่านั้น	๙
วิชาความรู้สมัยใหม่มันไม่รู้สิ่งควรรู้ ไม่เกี่ยวมาทางศาสนาในแง่ชนะตน	๙
สมัยก่อนรู้เท่าที่ต่อรู้ เร็วแรงเท่าที่มีก็ผาสุกได้ เพราะรู้จุดหมายชีวิต	๑๑
“วิปัสสนา” ก็คือมองจนเห็นตัวปัญหา แล้วแก้ถูกสภาพ ไม่ใช่เรื่องหลับตา	๑๓
ฉะนั้นให้ตั้งต้นรู้พุทธศาสนาที่ตัวทุกขสังขัจจตามลำดับ ไม่ใช่ทำอย่างสมัครเล่น	๑๔
ถ้าไปจับเรียนวิธีอื่น ยิ่งเรียนก็ยิ่งไม่รู้พุทธศาสนา เพราะไม่เรียนตัวเอง	๑๕
“ชีวิต” ฝ่ายวิญญาน เป็นเรื่องทางศาสนาซึ่งตรง ๆ กันหมด ต้องรู้จึงจะช่วยได้	๑๖
“รู้” นั้นมีหลายระดับ : รู้ด้วยเรียน รู้ด้วยหยั่งคิด รู้โดยผ่านด้วยชีวิตจิตใจ	๑๗
แม้รู้โดยวิธีผ่านชีวิตมาจริง ก็ต้องเป็นแขนงที่เกี่ยวกับความดับทุกข์โดยตรง	๑๘
ฉะนั้น “อุดมศึกษา” แท้ ต้องเป็นเรื่องนี้ อย่าแน่ใจว่า แค่ว่าจบการเล่าเรียน	๑๙
วิธีป้องกันและแก้ทุกข์ที่ถามนั่นแหละ เป็นอุดมศึกษา ขอให้ติดตาม	๒๐

๒. ปัญหาเพียงข้อเดียวของมนุษยชาติ

ปัญหาการป้องกัน - แก่ทุกขมันอยู่ที่รู้ <i>เกิดมาทำไม</i> เพียงข้อเดียว	๒๓
คนทุกข์ ถ้าไม่รู้ก่อนว่า <i>เกิดมาทำไม</i> ไปทำอะไรมันจะผิดวัตถุประสงค์หมด		๒๔
ปัญหา <i>เกิดมาทำไม</i> จึงต้องรู้ก่อน ต้องตั้งต้นด้วยความไม่ประมาท ไร้รู้เสีย		๒๕
ทุกคนเกิดมาแล้ว จำต้องยอมที่จะรู้ <i>เกิดมาทำไม</i> แล้วประพจน์ให้ถูกตามนั้น		๒๖
การที่จะรู้ว่า <i>เกิดมาทำไม</i> ต้องไต่ไปถึงว่า อะไรทำให้เกิดมา		๒๗
สิ่งทำให้เกิดมาก็คือกรรม ซึ่งหมายกว้างคลุมทุกสิ่งหมด รวมทั้งกฎธรรมชาติ		๒๘
ฉะนั้นไปรู้จักสิ่งนั้นเสียให้เพียงพอ ก็จักรู้ว่าธรรมชาตินั้นต้องการให้เราทำอะไร		๒๙
คน เป็นผลที่ธรรมชาติผลิตและปรุงแต่ง เป็นไปตาม “เจตนา” ของธรรมชาติ		๓๐
เจตนารมณ์ของกรรม ก็เพื่อให้มนุษย์ไปถึงจุดสูงสุดของความเป็นมนุษย์		๓๑
ฉะนั้นจึงควรมุ่งศึกษาทำความเข้าใจจนรู้จักพระธรรม ปัญหาต่าง ๆ จะหมด		๓๒
ธรรมะสร้างคนมาให้ผิดจากสัตว์ คือให้คนมีธรรมะอย่างคน	๓๓
หากเรามีธรรมะแล้ว เราอาจอยู่ลำพังได้ เข้าสังคมเพื่อธรรมก็ได้	๓๔
ทั้งฆราวาสทั้งพระต้องไปสู่อุดมสุดบรมธรรม จะช้าเร็ว อยู่ที่ทำผิดหรือถูก		๓๕
คนเรานอกจากเกิดมาเพื่อมีธรรมแล้ว เกิดมานี้ก็ยังไม่เป็นทุกข์อีกด้วย		๓๗
แม้ยังชอบหวังอยู่ ก็ให้รู้จักตั้งความหวัง ให้คล้ายธรรมชาติ ไม่มีทางผิดหวัง		๓๗
ทุกข์เกิดคราวใด ด้วยอะไร ให้มีหลักไว้ที่ก่อน ว่าฉันไม่ได้เกิดมาเพื่อทุกข์		๓๙
พุทธบริษัทวางไสว รู้ว่า <i>เกิดมาทำไม</i> รู้จักมีวัตถุประสงค์ไว้ใช้ ทำให้ไม่ทุกข์ทุกกรณี		๔๐
ทั้งหมดนี้เป็นเรื่องต้องมองเห็นทั่วก่อน ว่าชีวิตเพื่ออะไร จะไม่ทำผิด ๆ		๔๑

๓. ความเป็นฆราวาส

เพศฆราวาส ใคร ๆ มักเข้าใจไปว่ายังไม่ควรแยกไปเกี่ยวข้องกับธรรมะ		๔๒
ให้เข้าใจเสียใหม่ ว่าไม่มีใครบรมมาแต่ในท้อง ชีวิตนี้เป็นเรื่องเรียนเรื่อยมา		๔๓

[๔]

การเป็นฆราวาสนั้นแหละ คือการเข้าโรงเรียนจริงเพื่อรู้จักชีวิตจากธรรมชาติ	๔๓
ธรรมะเป็นหน้าที่ ไม่ทำไม่ได้ คนเราชีวิตจะสมบูรณ์ต้องผ่านอาศรมครบ ๔.	๔๔
อาศรมสี่มีการทำหน้าที่ที่ถูกต้องตามลำดับ : พรหมจารี คฤหัสถ์ วนปรีสถ์ สันยาसी	๔๕
การครองฆราวาสเป็นขั้นตอนที่ต้องเข้าโรงเรียนชีวิต ยิ่งกว่าลำดับอื่น ๆ	๕๐
พรหมจารีชั้นประถม คฤหัสถ์ชั้นมัธยม วนปรีสถ์คือชั้นอุดม ไปสุดที่สันยาसी	๕๑
ทุก ๆ ขั้นตอน ก็อาจตอบ เกิดมาทำไม ได้ไปคนละระดับ จากโง่ ๆ จนสูงสุด	๕๒
ฉะนั้นอย่าเพ่อว่ารู้จักชีวิตดี จะพลาด ชีวิตจะไม่สมบูรณ์ถึงปลายทาง	๕๒
สิ่งที่ทุกคนควรคิดและต้องผ่าน เช่นครอบครัว ความรัก ทรัพย์สินศุไมตรี ฯลฯ	๕๓
ให้ไปรู้จักสิ่งเหล่านี้ถูกต้องเสียก่อน จะรู้ความเป็นฆราวาสดีที่สุด	๖๑
บวชทั้งที่เห็นความสำคัญของธรรมะ ของศาสนา จะไม่เป็นไปได้พลอย	๖๑
สรุปอยู่ที่รู้อะไรเป็นอะไร เป็นฆราวาสนี้ ก็เพื่อผ่านไปให้ดี เพื่อสู่จุดสูงสุด	๖๓

๔. ธรรมะสำหรับฆราวาส

ทราบเค้าโครงรูปการณชีวิตคนเราแล้ว ก็ถึงธรรมะสำหรับฆราวาสโดยเจาะจง	๖๔
ธรรมปฏิบัติย่อมีทั้งหัวข้อธรรม ๑ ทั้งธรรมเครื่องช่วยให้ปฏิบัติได้ตามนั้น ๑.	๖๕
ฆราวาสธรรม ในฐานะหัวข้อธรรม ซึ่งการครองเรือนให้ก้าวสูงไป ๆ จนสุดได้	๖๖
ทั้งนี้เพราะถ้าเป็นฆราวาสให้ดีไม่ได้ ก็จะไม่สูงไปไม่ได้ มันเป็นขั้นตอนให้กัน	๖๖
พุทธศาสนาซึ่งข้อปฏิบัติ ทั้งขั้นต้น ขั้นกลาง ขั้นสูง สำหรับชีวิตฆราวาส :	
ขั้นต้น - ให้ลุล่วงไปได้ เกี่ยวกับส่วนตัว ในเรื่องทรัพย์ ยศ สมาคม	๖๗
- ให้ลุล่วงไปได้เกี่ยวกับสังคม คือทำถูกต้องกับคนรอบทิศ	๖๘
ขั้นกลาง : มีศรัทธามั่นในพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ มีอริยกันตศีล	๗๒
ขั้นสูง : ปฏิบัติป้องกัน บรรเทา และขจัดทุกข์ในชีวิต ด้วยหลักสุญญตา	๗๔
สุญญตาสำหรับลุนิพพานนี้แหละ ใช้บรรเทาและดับทุกข์สำหรับชนทุกชั้นได้	๗๕

๕. ขรรษาธรรมที่เป็นธรรมะประเภทเครื่องมือ

กล่าวข้อธรรมชี้ทางปฏิบัติแล้ว ยังมีธรรมะเครื่องมือช่วยให้ทำได้ตามนั้นอีก	๗๗
หมวด ขรรษาธรรมสี่ ในฐานะเป็นเครื่องมือ : สัจจะ ทมะ ขันติ จาคะ	๗๙
๑. สัจจะ ความจริงใจ จริงที่จะลงมือในข้อปฏิบัติที่จำต้องทำ	๘๐
๒. ทมะ บังคับใจตัวเอง ฉลาดเรื่องจิต ทำกับจิตถูกวิธี	๘๑
๓. ขันติ อุตทนต่อกิเลสบีบคั้น เพื่อรองรับไม่ให้ล้มเหลวก่อนได้ผล	๘๓
๔. จาคะ รู้จักระบายสิ่งที่ต้องทนหรือสิ่งไม่ต้องการ ที่มีอยู่ในจิต	๘๕
กิจที่ต้องละต้องบำเพ็ญล้วนสำเร็จด้วยอุบาย คือธรรมะประเภทเครื่องมือ	๘๖
ธรรมะ ๔ ชื่อนี้ จะแจ้งให้เป็นเพียงชื่อหัวข้อปฏิบัติ ก็ยอมไม่ได้	๘๘
หมวด อิทธิบาทสี่ ในฐานะเป็นเครื่องมือ : ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา	๙๐
การปฏิบัติสมควรแก่ธรรม ต้องถูกเทคนิค แยกข้อปฏิบัติกับธรรมะเครื่องมือ	๙๑
รู้เรื่องนี้จะทำให้ปรับปรุงดีได้สำเร็จทุกด้าน ใช้ได้แม้ในมหาวิทยาลัย	๙๒

๖. ความสุขของขรรษา

“ขรรษา” คำนี้หมายถึงคนหลายระดับ ยากที่จะพูดว่าแค่นั้นใช่ แค่นั้นไม่ใช่	๙๓
สุขของขรรษาจึงกว้างไกลไม่เพียงแค่มิตรทรัพย์ จับจ่ายได้ ไม่มีหนี้ มีงานดี	๙๕
ขรรษายังสามารถแสวงหาความสุขที่ดีที่สูงไปกว่านั้นได้มาก	๙๖
ขรรษามีภูมิจิตใจต่าง ๆ กัน สุขที่ขรรษาหาได้จึงต่าง ๆ ไป	๙๗
จะเป็นสัตว์อะไรก็ได้ที่ภูมิของจิต จิตอยู่ในเวลาใด โลกของเขาก็อยู่ระดับนั้น	๑๐๒
ขรรษาคนหนึ่งจิตอาจเปลี่ยนได้ครบทั้ง ๔ ภูมิ ทั้งที่กายยังอยู่ในโลกนี้	๑๐๔
ความสุขของขรรษาจึงมีตามขั้น : - ขั้นสามัญที่ปฏิบัติอยู่ในทิศก	
- ขั้นกลางที่ปฏิบัติตัวในบุญญาภิสังขะ	
- ขั้นสูงที่ปฏิบัติขั้นสุญญตา	๑๐๕

ฉะนั้นฆราวาสไม่จำเป็นต้องสภปรกلامก อาจสูงขึ้นถึงขั้นอนาคามีได้ ๑๐๗
 เราจะเอาเกณฑ์กันที่คำพูด หรือที่โลกวัตถุไม่ได้ ต้องเอาภูมิจิตใจเป็นหลัก ๑๐๗
 สรุปว่าฆราวาส คือองความยุ่ง ควรถือเอาจิตใจเป็นสำคัญ ก็จะไปได้ไกล ๑๐๘

๗. ความทุกข์ในความเป็นฆราวาส

ว่ากันว่าฆราวาสทุกข์ แต่ที่จริงอยู่ที่คน ๆ นั้นเป็นฆราวาสได้ถูกต้องแค่ไหน ๑๐๐
 ถ้าเป็นสัตบุรุษ ก็ทุกข์น้อย ถ้าเป็นอสัตบุรุษก็มีเรื่องให้ทุกข์ตามประสาพาล ๑๐๒
 ฉะนั้นการเป็นชาววัดชาวบ้าน จะถือเป็นเกณฑ์ที่เรื่องทุกข์ทางจิตใจไม่ได้ ๑๐๓
 แต่อย่างไร ฆราวาสไม่โล่งโลงเท่า เรื่องที่จำต้องมี - ต้องหามันมาก ๑๐๔
 วิธีทำกับทุกข์ของฆราวาส ก็คือเอาทุกข์นั้นแหละเป็นบท ที่ต้องรู้ - ต้องผ่าน ๑๐๖
 ฆราวาสจึงมีเป็น ๒ อย่าง เป็นอย่างหลับหูหลับตา กับเป็นอย่างนักศึกษา ๑๐๗
 จัดทำให้ถูกกับขั้นตอนแห่งชีวิตนี้ไปทุกระยะ ก็จะเป็นคนมีสติ ไม่ทุกข์มาก ๑๐๘
 ฆราวาสชั้นดีมีวิธีต้อนรับทุกข์ วัตถุประสงค์พุทธศาสนาก็เพื่อให้เป็นผู้ชนะ ๑๒๑
 สัตบุรุษนั้นอยู่ที่แก้ปัญหาชีวิตได้ มีสุขตามสภาพ ทำชีวิตเป็นเรื่องศึกษา ๑๒๓
 ฉะนั้นเป็นสัตบุรุษได้ จะเป็นฆราวาส เป็นพระ เป็นอริยเจ้าไปพร้อมกันได้ ๑๒๔
 ฆราวาสแบบพระพุทธรเจ้า ต้องมีหลักสุญญตา ชีวิตไม่ติดตันลุถึงปลายทางได้ ๑๒๕
 ความทุกข์ ทำให้คนฉลาด ทำให้คนเป็นพระพุทธรเจ้า หากรู้จักต้อนรับมัน ๑๒๖
 สรุปก็ว่าอยู่ที่ เป็นฆราวาสโง่หรือฉลาด ถ้าฉลาดก็ฝ่าไปได้ เหนือทุกข์ได้ ๑๒๗

๘ - ๙ ธรรมร่วม สำหรับคฤหัสถ์และบรรพชิต

ที่จริงทุกคนมีกิเลสมีทุกข์เหมือน ๆ กัน หลักธรรมะก็เลยใช้ได้ร่วมกัน.... ๑๒๘
 คือมีเหมือนกันทั้งข้อปฏิบัติ ทั้งเครื่องมือช่วยให้อุปนิสัย และที่อนุโลมใช้กันได้ ๑๒๙

ธรรมะประเภทระบุให้ปฏิบัติ :

หลักปฏิบัติ ที่ร่วมกันมีศรัทธาศรัทธา ซึ่งทุกคนเข้าถึงด้วยใจสะอาด สว่าง สงบ	๑๓๐
หลักทฤษฎี ที่ร่วมกัน มีอริยสัจสี่ ก็เป็นหลักเดียวกัน ที่ต้องรู้ ต้องปฏิบัติ	๑๓๑
ข้อปฏิบัติองค์มรรค อริยสัจธรรมทั้งสี่ ก็ต้องปฏิบัติให้อยู่กับเนื้อกับตัวทั้งแปด	๑๓๑
หลักไตรสิกขา ทั้งสมาธิทั้งศีลสมาธิก็ต้องมีศีล สมาธิ ปัญญาเดียวกัน	๑๓๔
หลักสุญญตา ที่ว่าสูงนั้น พุทธองค์กลับระบุว่ามันเกื้อกูลสมาธิตลอดกาล	๑๔๔

ธรรมะประเภทเครื่องมือ ที่ช่วยให้ปฏิบัติได้ตามนั้น :

ทั้งสมาธิและศีลสมาธิก็เป็นคน จึงมีวิธีขจัดกิเลสดับทุกข์เหมือนกัน	๑๔๗
ทุกชีวิตกำลังเดินทาง แม้ถือเพศใด ๆ ก็ต้องจัดทำให้สนับสนุนการเดินทาง	๑๔๙
สมาธิธรรมสี่ เป็นเครื่องมือในการปฏิบัติ แม้ถือเพศไหนก็จำเป็นต้องใช้	๑๕๔
อิทธิบาทสี่ ก็ใช้ได้แม้ขั้นทำกิน ขั้นศึกษาเล่าเรียน ขั้นปฏิบัติธรรมขั้นสูง	๑๕๕
โพชฌงค์เจ็ด ใช้เป็นเครื่องช่วยให้ธรรมสูงด้วย ใช้ให้การทำงานสำเร็จด้วย	๑๕๖

ธรรมะประเภทอนุโลมใช้ของกันและกันได้ :

บทปัจจุเวกขณะ ปัจจัยสี่ของภิกษุ สมาธิก็นำเอามาปฏิบัติให้เกิดประโยชน์ได้	๑๖๐
อภินิหารปัจจุเวกขณะของบรรพชิต สมาธิก็นำเอามาเป็นเครื่องกันและแก้ทุกข์ได้	๑๖๒
รวมความว่าธรรมะใดถ้าเอามาใช้ประโยชน์สูงสุดได้ นั่นแหละคืออภินิหารแท้	๑๖๒
ฉะนั้นคนเราอย่าไปห้ามล้อตัวเอง จำกัดให้ตกจมวิภูฏะต่อไปอีกเลย	๑๖๕

๑๐. ความมีสติของสมาธิ

“สติ” ที่สมาธิจะพึงมีนั้น ต้องเป็นสติสำหรับรักษาอุคคตมคติแห่งตน ๆ	๑๖๖
ใครจะมีอุคคตมคติในระดับไหน ก็จะไปสุดอยู่ที่ เป็นมนุษย์ รู้ว่าเกิดมาทำไม	๑๖๗
อุคคตมคติของสมาธิ ก็คือเป็นมนุษย์ที่ได้สิ่งดีที่สุด เท่าที่มนุษย์สามารถได้	๑๖๙

ชีวิตนี้เป็นการศึกษา เพื่อเลื่อนถึงขั้นที่ดีไปกว่า กิน กาม เกียรติ	๑๗๑
อุดมคติที่ดีกว่า กิน กาม เกียรติ ก็คือใจสูง มีจิตสะอาด สว่าง สงบ	๑๗๒
สติช่วยรักษาอุดมคติ อุดมคติมีอยู่ได้เพราะสติช่วยรักษาไว้	๑๗๓
๑. ฆราวาสต้อง มีสติรักษา อุดมคติของมนุษย์ ตลอดเวลา	๑๗๔
๒. ฆราวาสต้อง มีสติรักษา อุดมคติของภรรยาน ที่กำลังทำอยู่	๑๗๕
๓. ฆราวาสต้อง มีสติในขณะทำงาน ไม่ให้ผิดพลาด	๑๗๕
๔. ฆราวาสต้อง มีสติในการจำ : จำเก่ง - จำมาก จำกว้าง - จำไกล	๑๗๖
๕. ฆราวาสต้อง มีสติได้ในทันควัน (สติทันควันเป็นพื้นฐานของสติทั้งหมด)	๑๗๘
๖. ฆราวาสต้อง มีสติในการที่จะไม่เสียสติ ในขณะวิฤต	๑๗๙
๗. ฆราวาสต้อง มีสติเมื่อจะตาย คือตายอย่างมนุษย์ที่ดี มีสัมปชัญญะ	๑๘๑
วัฒนธรรมการตายตามแบบของพุทธบริษัท สมัยปู่ ย่า ตา ยาย	๑๘๓
ครอบครัวชาวพุทธที่อบรมให้มีสติมาแต่เด็ก จะคุ้มได้ ช่วยให้ได้ดีที่สุด	๑๘๔

๑๑. ปัญหาเพศรสของฆราวาส

“เพศ” เป็นในใจความของฆราวาส หรือคฤหัสถ์ - ผู้มีเคหะไว้กำบังอะไร ๆ	๑๘๖
เคหะมีมาตั้งสมัยคนป่าเริ่มละอาย ต้องบังเรื่องเพศ จึงไม่ใช่เรื่องเล็กน้อย	๑๘๗
คนสัตว์ถึงวัยผู้ใหญ่ จับทำอะไร ล้วนผลัดกันจากความรู้สึกทางเพศ	๑๘๘
สัตว์มีชีวิตที่ต้องการอยู่ มันก็อยู่เพื่อเอร็ดอร่อยแห่งความรู้สึกทางเพศ	๑๘๙
แม้เกียรติก็ไม่พ้นไปจากเรื่องเพศที่ซ่อนเงื่อนอยู่	๑๙๑
ฉะนั้นเป็นเรื่องที่น่ากลัว เพราะมันสามารถครอบงำ หรือลุ่มเลิกอุดมคติได้	๑๙๒
คน มักไม่รู้ลึก ไม่เห็น มีแต่สมัครเป็นทาสเที่ยวหาทุกอย่างเพื่อเพศรส	๑๙๓
ที่จริง เพศรส เป็นเพียงเรื่องหลอกลวงในทางอายตนะ ถึง ๒ ชั้น	๑๙๔
ธรรมชาตินั้นเองหลอก แล้วยังลวงสัตว์ไม่ให้สูญพันธุ์ โดยจ้างด้วยเพศรส	๑๙๖
ฉะนั้นผู้รู้จึงวางระเบียบ เพื่อลดทุกข์โทษจากการเป็นทาสของกาม	๒๐๐

ถ้ารู้เรื่องนี้ถูกต้อง และจัดทำกับมันเหมาะสม ไม่เท่าไรก็จะเหนือไปได้	๒๐๐
ฆราวาสหลักไม่ได้ก็ต้องเกี่ยวข้องกับให้ถูก เพื่อจะไม่ต้องเป็นทาสอยู่นาน	๒๐๑
หลักที่จะชนะได้คือต้องได้ผ่านจนรู้รสอร่อย, รู้โทษ และรู้อุบายที่จะเหนือมัน	๒๐๑
โดย “ลูกไม้” ออกจากอำนาจกามนี้ ผัวเมียเลยเป็นคู่ที่ต้องเดินไปด้วยกัน	๒๐๒
ควรรู้ไว้ ว่าการคุมเพศรสได้ จนอิสระนั้น ไม่ใช่เป็นงานของคนโง่ ๆ	๒๐๓
ฉะนั้นการพยายามจึงไม่ใช่บ้า แต่เป็นการเอาชนะได้ ไม่ให้บ้ามากเกินไป	๒๐๔

๑๒. การควบคุมความรู้สึกทางเพศ

ฆราวาสกับบรรพชิต มีชั้นความถูกต้องเรื่องคุมความกำหนัดไม่เท่ากัน	๒๐๕
ภาคตามตัวหนังสือ หมายความว่ารู้สึกเข้าผูกพันติดแน่นทางจิตทุกชนิด	๒๐๖
ภาค ว่าถึงตัวจริง เป็นเพียงเรื่องกลไกทางกายจิต ที่มันทำหน้าที่ของมัน	๒๐๗
สัตว์ในภูมิภพมาจรร ได้หลงในการทำงานของกายจิต ที่เป็นตั้งเครื่องจักร	๒๐๙
ฉะนั้นแต่โบราณมา ได้มีการค้นคว้ามาก ในการควบคุมความกำหนัด	๒๑๐
เลยพบว่าภาค เป็นสิ่งควบคุมได้ ให้ไม่รู้สึกก็ได้ ซึ่งไม่ใช่เรื่องบ้าบอ	๒๑๒
หากควบคุมได้ กลับเป็นผลดีทางกาย ทางสติปัญญา ทางสมอง	๒๑๓
ฆราวาสจึงควรทอนลงให้พอเหมาะ โดยรู้สึก รู้จัก และป้องกันแก้ไข	๒๑๓
ความกำหนัดทำอันตรายความผาสุกของจิตใจ มีวิธีคุมทั้งทางกายทางจิต	๒๑๓
การควบคุมทางกาย เช่นผ่าตัด ใช้น้ำ ปีบคั้นกาย ซึ่งไม่ถูกไม่ตรงนัก	๒๑๔
การควบคุมทางจิต โดยใช้กำลังความคิดความรู้ บ่มจนเป็นญาณตามลำดับ :	
- ความรู้พื้นฐานคือมองให้เห็นสภาพตามธรรมชาติ เช่นปฏิภูล อสุภ ฯลฯ	๒๑๕
- ความรู้ที่สูงขึ้น ได้แก่พิจารณาความเป็นธาตุ ในแง่ถูกลวง ในแง่พ่ายแพ้	๒๑๖
- ความรู้สูงสุด คือสติสัมปชัญญะทันควันก่อนหรือหลังว่ามันก็สักว่าความรู้สึก	๒๑๘
มัชฌิมาในเรื่องเพศ ก็คือเกี่ยวข้องกับให้ถูกต้อง เพื่อความเจริญทางจิตใจ	๒๑๙
ทางพุทธไม่ใช่ขอเรื่องให้ตัดในเมื่อมันทำไม่ได้ แต่ให้บริโภคทุกทางให้ถูกวิธี	๒๒๑
จงผ่านเรื่องเพศไปในลักษณะถูก ให้มันเป็นทาสเราและเป็นบพเรียนแก่เรา	๒๒๒

การที่ไม่มีตัวถูกของถูก นั่นคือถูกตายแล้ว นิพพานอยู่ตลอดเวลาที่ก่อนที่กายจะตาย	๒๔๑
นิพพานนี้ เย็นได้ ๓ ระดับ : ประจวบเหมาะ, ช่มบังคับจิต, และกิเลสดับ	๒๔๑
ฉะนั้นสมรทาสขอให้ได้ประโยชน์ทันตา โดยมีนิพพานทุกระดับและตามลำดับ	๒๔๒
จะให้ดีต้องไม่เป็นสมรทาสหรือบรรพชิต มีแต่ทำหน้าที่ถูกต้องก็จะดีขึ้น ๆ	๒๔๓
ทำให้ชินเป็นนิสัย ที่จะไม่เกิดตัวถูกของถูก มันก็สบาย ไม่มีทุกข์ ก็พอแล้ว	๒๔๓
ระวังให้เห็น กิน กาม เกียรติ เป็นเพียงอุปกรณ์ สำหรับเราจะเหน็ดมัน	๒๔๔
เดี๋ยวนี้ มีแต่ที่เราควรทำให้สุดความสามารถ ก็เป็นการถูกต้องแล้ว	๒๔๔

๑๔. สมรทาส กับอุดมคติโพธิสัตว์

โพธิสัตว์ เป็นได้ทั้งบรรพชิตและสมรทาส ส่วนใหญ่เป็นสมรทาส	๒๔๕
“โพธิสัตว์” ตามรูปศัพท์หมายถึงได้ ๓ : เพื่อโพธิ มีโพธิ ใช้โพธิ	๒๔๖
“โพธิสัตว์” ตามเป็นจริง มีเป็น ๓ :		
- ผู้พยายามเป็นพระพุทธเจ้า (คติเถรวาท)	๒๔๗
- ผู้สนองพระพุทธโองการ รัبيةพระพุทธเจ้า (คติมหายาน)	๒๔๗
- ผู้สมทานศีลของโพธิสัตว์ (คติมหายาน)	๒๕๐
แต่อย่างไรสมรทาสผู้ครองเรือน ก็สามารถเป็นโพธิสัตว์ได้ทั้ง ๓ ความหมาย		๒๕๑
การถือหลักเกณฑ์อย่างนี้ ไม่ให้โทษ มีแต่ประโยชน์โดยส่วนเดียว	๒๕๒
ถ้าสรุปเอาเพียงความหมายใหญ่อันเดียว ก็คือช่วยผู้อื่น - เห็นแก่ผู้อื่น		๒๕๒
ยุคปัจจุบัน ภัยอันตรายร้ายแรงที่สุดของมนุษย์คือความเห็นแก่ตัว	๒๕๓
อุดมคติโพธิสัตว์ เป็นของจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับโลกปัจจุบันโลกต้องการมาก		๒๕๓
ฉะนั้นถ้าชอบอุดมคตินี้ จงเชื่อว่าทำได้ เป็นได้แม้ในเพศสมรทาส	๒๕๔
อุดมคติโพธิสัตว์ จำเป็นทุกกรณีแก่คนในโลก แม้จะเป็นนักกีฬาที่แท้		๒๕๕
คนเราถ้ามีอุดมคติโพธิสัตว์มาค้ำไว้ ครอบครวั เพื่ออนบ้าน ประเทศชาติจะดี		๒๕๕
มหาบุรุษจริง ๆ นั้น ต้องแบบโพธิสัตว์ในพุทธศาสนา ไม่เห็นแก่ตัว ช่วยโลก		๒๕๖

นี่เป็นเรื่องที่ทุกคนต้องพยายาม ธรรมชาติต้องการ สถานการณ์ต้องการ	๒๕๖
บารมี ที่จะทำให้เป็นโพธิสัตว์ มี ๑๐ : ทาน ศีล เนกขัมมะ ปัญญา เป็นต้น	๒๕๗
ทั้ง ๑๐ นี้ อย่างไรที่ฆราวาสไม่ควรปฏิบัติ หรือปฏิบัติไม่ได้?	๒๕๗
ปฏิบัติอยู่ใน ๑๐ ข้อนี้ ก็ชื่อว่าสมาธิมาปฏิบัติ มีฆราวาสธรรมครบถ้วน	๒๖๐
ฉะนั้นขอให้เขาไปคิดด้วยจิตใจที่อิสระ ว่าถ้ามีอุคตมคตินี้กันแล้ว โลกก็น่าอยู่	๒๖๑

๑๕. กำลังของฆราวาส

ฆราวาสผู้มีอุคตมคติกว้างไกล ต้องมีกำลังซึ่งเป็นเครื่องมือให้ความสำเร็จ	๒๖๒
พื้นฐานที่จะทำให้มีกำลัง ได้แก่อุคตมคติ, อุคตมคติเป็นจุดตั้งต้นของกำลัง	๒๖๓
กำลังสำหรับก่อนทำ ขณะทำ และทำกรรมียกิจเสร็จมี ๔ ประการ :	
๑. กำลังกาย และนับเนื่องทางกาย เช่นกำลังทรัพย์ เพื่อนฝูง ฯลฯ	๒๖๕
๒. กำลังจิตคือสิ่งอบรมให้เกิดแก่ตัวจิต : ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ	๒๖๕
๓. กำลังปัญญา รวมทั้งความฉลาดสามารถ ความมีศิลป์ ฝีมือลายมือ	๒๗๑
๔. กำลังธรรม คือกำลังความถูกต้อง สำหรับควบคุม ๓ กำลังข้างต้น	๒๗๒
กำลังของธรรมะนี้ ขยายถึงความดีความถูกต้องที่เคยทำ ๆ ไว้	๒๗๓
กำลังกาย จิต ปัญญา นี้เป็นของเราทำเอา ส่วนความถูกต้องเป็นของธรรมชาติ	๒๗๕
การปฏิบัติในหลักสุญญตานั้นเป็นกำลังฝ่ายธรรมะ เพื่อความไม่ทุกข์	๒๗๕
ตรงกันข้าม ไปทำตัวนิยมวัตถุ มันเป็นกำลังฝ่ายผิดธรรมะ ฆราวาสจึงร้อน	๒๗๖
ฆราวาสที่ไม่ทุกข์พลภาพต้องมีกำลังธรรม ด้านกิเลสที่แผดเผาผูกพัน ทึ่มแวง	๒๗๖
สรุปแล้วกำลังทั้งสี่ อยู่ที่ “ธรรม” คำเดียว :	
๑. ฆราวาสต้องทำทุกทางให้มีกำลังกาย รวมทั้งหาเครื่องมือแวดล้อม	๒๗๗
๒. ฆราวาสต้องอบรมให้จิตมีพลัง ด้วยศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ	...๒๗๗
๓. ฆราวาสต้องคุมปัญญาความรู้ที่อยู่ในขอบเขต ไม่พรั่นไม่รู้จัก	... ๒๗๗
๔. ฆราวาสต้องประพฤติธรรมะให้สุจริต ต่อจากมีอุคตมคติและภักดี	๒๗๘

ไม่มีทางใด ที่จะทำให้ไม่เพ็ญระอาทำงาน นอกจากสร้างกำลังขึ้นให้ครบ	๒๗๘
ในพละทั้งห้า นั้น หัวเห้งมีอันเดียว คือปัญญาที่ถูกต้อง มันจะดึงมาครบ	๒๗๙
ปัญญาที่เป็นความถูกต้องนี้ จะเป็นกำลังของฆราวาสผู้เดินทางสู่ที่สุดทุกข์	๒๘๐

๑๖. ความรอดพื้นฐานของฆราวาส

เป็นฆราวาสได้ดี ปู่พื้นอยู่แล้ว จะไปเป็นอะไร ๆ ก็เป็นได้ดี	๒๘๑
ฆราวาสรอดตัวได้ ด้วยเกณฑ์พื้นฐาน คือวัฒนธรรมที่เนื่องมาจากศาสนา	๒๘๑
ชาวพุทธมีวัฒนธรรมของตนเอง โดยมีรากจากหลักธรรมพุทธศาสนา	๒๘๓
ธรรมะเป็นเรื่องถูกต้อง และไม่จำกัด ย่อมสากลแก่ฆราวาสได้ทุกคน	๒๘๔
วัฒนธรรมที่มีรากฐานอยู่บนพุทธศาสนา อาจประมวลเป็นข้อ ๆ :	
๑. มีความขยันขันแข็ง กล้า อยู่ด้วยการต่อสู้ตลอดเวลา ; นี้ทำให้ไทยอยู่รอด	๒๘๕
๒. สุขภาพ อ่อนโยน เชื้อพึ่งผู้เฒ่าผู้แก่ ; นี้ทำให้ไทยอยู่รอด	๒๘๖
๓. กตัญญู รับผิดชอบต่อบุญคุณแม้สิ่งไม่มีชีวิต แม้อุปสรรคศัตรู	๒๘๘
๔. ความมีศีลมีสัตย์ ถือไม่เบียดเบียน ไร้ใจได้ ; นี้ทำให้ไทยอยู่รอด	๒๙๑
๕. ประหยัด - สันโดษ รู้จักสร้างกำลังใจขึ้นหล่อเลี้ยง ; นี้ทำให้ไทยอยู่รอด	๒๙๒
๖. เมตตากรุณา ใจกว้าง - ใจบุญ ชนิดช่วยป้องกันทุกข์ได้ ; นี้ทำให้ไทยอยู่รอด	๒๙๕
๗. ความอดกลั้น อดทนด้วยใจแจ่มใส รอดได้ - คอยได้ ; นี้ทำให้ไทยอยู่รอด	๒๙๖
๘. เป็นฝ่ายยอมได้ ให้อภัยได้ เพื่อให้อะไร ๆ มันลงกันด้วยดี ไม่ก่อปัญหา	๒๙๗
๙. ความไม่ตามใจกิเลส เลือกร้างถูกระดม ไม่เป็นทาส ; นี้ทำให้ไทยอยู่รอด	๒๙๘
๑๐. มีแบบฉบับในการเป็นอยู่ ชนิดเป็นของตนเอง ไม่ตามกันใคร	๒๙๙
ทั้งหมดนี้ ขอเรียกว่า “วัฒนธรรมของชาวพุทธ” เป็นพื้นฐานแห่งความรอด	๓๐๐

๑๗. หายนะ ของโลกฆราวาส

หายนะคือความเสื่อม ที่เป็นอุปสรรคและทำลายวัฒนธรรม ให้ถึงความวิบัติ	๓๐๑
หายนะของฆราวาส มีทั้งทำชีวิตให้ไม่ก้าวไป และให้ตกจม ทนทรมาน	๓๐๒

มูลเหตุสำคัญคือโลกปัจจุบันเขลาชนิดแสงสว่างบังตา พราถอยสู่ป่าเถื่อน	๓๐๕
หายนะของสถาบันฆราวาสในโลกเวลานี้ ให้ดูตัวอย่างที่ :	
๑. มีเบียดเบียนกันพิศดาร ถือเอาได้เข้าว่า ทำในสิ่งไม่ควรทำอย่างมุทะลุ	๓๐๖
๒. จัดการศึกษาชนิดเป็นเครื่องมือหาประโยชน์ทางวัตถุเพื่อด้วยหลักปรัชญา	๓๐๗
๓. เร่งช่วยกันผลาญทรัพยากรธรรมชาติ มีน้ำมัน แร่ ไม้ ชีวิตสัตว์ ชีวิตคน	๓๐๙
๔. เอาศาสนามาใช้เป็นเครื่องมือของการเมือง ลดราคาศาสนาเพื่อวัตถุ	๓๑๒
๕. กำลังขบถต่อธรรม เห็นแก่ตัว ประกาศสงครามกับพระเจ้าตลอดเวลา	๓๑๔
แม้ใคร ๆ พูดไม่รู้เรื่อง เราก็อย่ากลัว ยังมีทางรอดสำหรับคนที่สามารถ	๓๑๗
ต้องเข้มแข็ง ไม่หลงตามระบบศึกษาที่เขามีอยู่นี้ จะดีมีความสุขได้ส่วนตัว	๓๑๘
ต้องไม่เป็นไปตามโลกเวลานี้ที่กำลังหลงทางและแข่งขันกันอยู่ในดงสกปรก	๓๑๙
จงหลีกเลี่ยงหนทางวิญญูณ จงก้าวตามเกณฑ์อาศรมสี่ มีจิตสะอาด สว่าง สงบ	๓๒๐

๑๘ - ๑๙. ภาวะจิตทรมานในอารยธรรมแผนปัจจุบัน

ประเด็นนี้เป็นเรื่องควรและจำเป็นต้องพิจารณา ในกาแก้ปัญหาของฆราวาส	๓๒๑
ภาวะจิตทรมาน คือจิตตกต่ำจนไม่สมเป็นมนุษย์ มีแต่สกปรกมีดมัวเร้าร้อน	๓๒๒
อารยธรรมปัจจุบัน คือความก้าวหน้าทางวัตถุ เพื่อประโยชน์แก่เนื้อหนัง	๓๒๓
อารยธรรมแผนใหม่ทำให้จิตทรมาน ตามแง่ โลกะ โทสะ โมหะ :	
จิตทรมานในแง่โลกะ เป็นเรื่องเนื้อหนังเฟ้อฉัน ทางลามกอนาจารฝายกาม	๓๒๕
ดูให้ดี จะพบความเฟ้อ เกินจำเป็น ที่การอยาก - แสวงหา - มีไว้ - และใช้สอย	๓๒๖
จิตทรมานเพราะทุกแห่งเฟ้อไปด้วยการยั่ว หลอก ล้วงเอาประโยชน์กัน	๓๒๗
ก่อนหน้านั้น คนเรามีอารยธรรมทางศาสนาศีลธรรม เพิ่งมาบูชากันเรื่องเพศ	๓๒๘
อารยธรรมเต็มด้าสตรีรสและเมรัย ดูได้ที่กระโปรง, ที่เปลือย, ที่แก้ศีล	๓๒๙

จิตธรรมมีทั้งทางฝ่ายบุรุษสตรี :

ฝ่ายบุรุษมีจิตธรรมลุ่มหลงสตรีในฐานะเป็นของเล่น ไม่ให้เกียรติเพศมารดา	๓๓๒
ฝ่ายสตรีจิตธรรมด้วยลิตตัวมาเป็นของเล่น เลือกร้างงามอย่างภูตผีปีศาจ	๓๓๔
ระเบิดขวด รับจ่ารบ นายทุงก กกรรมกรบ้า เหล่านี้ล้วนแต่จิตธรรม ...	๓๓๗
อารยธรรมโบราณเขามีแต่หุ้มห่อประดับสตรีไว้ในที่มีเกียรติ เก็บไว้บูชา	๓๓๙
จิตธรรมในแง่โทษ เป็นปีศาจร้ายกาจที่สุดของมนุษย์ คือเห็นแก่ตัว	๓๔๒
ยุคที่หาเงินจำเป็นไม่เป็นธรรม ความคิดก็ไปทางบาปมาก แย่งชิงอิฉฉริชชา	๓๔๓
ศาสนา ศิลป ปรัชญา ถูกนำมาใช้ล่าเมืองขึ้นทางวัฒนธรรม ชีวิตคนไม่มีค่า	๓๔๔
เดี๋ยวนี้การฆ่า และเครื่องมือฆ่า ทำให้คนใจเป็นยักษ์โดยไม่รู้สีก	๓๔๕
ตั้งแต่จุดประวัติโลกมา นั้นเป็นผลของอารยธรรมแผนใหม่ยั่วหลอกให้ฆ่ากัน	๓๔๖
จิตธรรมแง่ทำร้ายกันนี้เกิดจากการเห็นแก่ตัวเป็นรากฐานเพราะเจริญทางวัตถุ	๓๔๗
เดี๋ยวนี้ไม่เพียงรบป้องกันตัวหรือแย่งประโยชน์ รบแล้วเขาเป็นเจ้าของโลกก็มี	๓๔๗
การทะยานเป็นเจ้าของโลกคือจิตธรรมทั้งแง่โทษโทษโหดเบียดเบียนอย่างยิ่ง	๓๔๘
โลกจึงกลุ่มด้วยมุ่งร้ายจองเวร กลายเป็นอาณาจักรแห่งความกลัวแก่ทุกฝ่าย	๓๕๐
จิตธรรมในแง่โทษ เป็นเรื่องมืดทางวิญญาณ กระทำแต่ที่เป็นความมืด	๓๕๑
เมื่อมืดแล้ว มันก็พาลไปทุกอย่าง คืออ่อนทางความรู้ความเจริญ ทำผิดหมด	๓๕๒
ทำให้โลกไม่มีพ่อแม่ ครูอาจารย์ไม่มีคนเฒ่าคนแก่ ไม่มีศาสนา ไม่มีบุญบาป	๓๕๓
เรื่องบุญบาปไม่รู้ จ้องแต่ประโยชน์เป็นวัตถุ ถือศาสนาเงิน บูชานั่นอหนั	๓๕๖
จิตพาลนั้น อ่อนทั้งปัญญา ทั้งกำลัง ทั้งความคิด เร่งทำในสิ่งไม่จำเป็น :	
- เช่นการเปลี่ยนหัวใจ นั้นผิดธรรมชาติ ไปพยายามในสิ่งที่ไม่คุ้ม	๓๕๗
- โครงการอวกาศนั้นเพราะหวังเกียรติ ทำในสิ่งไม่ต้องการ ไขว่กันเสีย	๓๕๘
- การคุมกำเนิดทางฟิสิกส์นั้นไม่ทำโลกให้ดี สู้แก่ทางวิญญาณไม่ได้	๓๕๙
- การศึกษามีแต่ให้รู้ในสิ่งที่ไม่จำต้องรู้ ไปรู้ในสิ่งที่ทำให้เป็นอันธพาล	๓๖๐
อารยธรรมแผนใหม่ นำไปสู่ความมี โภคะ โทสะ โมหะ และเพิ่มมากขึ้นๆ	๓๖๑

๒๐. ภาวะจิตทรมานในอารยธรรมแผนปัจจุบัน (เห็นแก่ตัว)

จิตทรมานในรูปโลภะ โทสะ โมหะ มั่นสรุปรวมอยู่ที่เพราะเห็นแก่ตัว	๓๖๑
คนมีการถือตัวจัดกว่าสัตว์ เกินระดับธรรมดาที่เพียงรู้จักรักตัว สงวนตัว	๓๖๔
พุทธศาสนาสอนในขั้นต้นให้รักตัว สงวนตัว โดยทำความดีตามระเบียบ	๓๖๕
คริสต์ศาสนาก็กล่าวถึงบาปดั้งเดิมเริ่มจุดแรกที่รู้สึกว่ามีตัว รู้จักเป็นดี เป็นชั่ว	๓๖๖
แต่แล้วหากจะพ้นทุกข์ก็ต้องถ่วงถอนความมีตัวเสีย โดยรู้จักดีชั่วจนไม่ยึดมั่น	๓๖๗
โลกปัจจุบันทำตรงข้าม ไม่ทำลายความยึดมั่นแล้ว ยังศึกษาก้าวไปทางเพิ่ม	๓๖๘
การศึกษาทำเทคโนโลยีให้เป็นเครื่องมือใหม่ไปทางมีตัวตน หาประโยชน์ตน	๓๖๙
ผลก็คือโลกขาดแคลนอย่างร้าย คือขาดเครื่องช่วยคนเราไม่ทุกข์จากสิ่งที่มี	๓๗๑
สิ่งขาดแคลนที่ว่านี้พุทธศาสนาถือเป็นธรรมะหัวใจ คือความไม่เห็นแก่ตัว	๓๗๑
เดี๋ยวนี้คนพากันเป็น “ผู้ดี” ชนิดจิตทรมาน คือมีของทิพย์หมด แต่ตนนรก!	๓๗๒
อยู่ดีกินดีที่ไผ่ฝั้นกันนั้นไม่ใช่อันเดียวกับ “กินอยู่แต่พอดี” ของพุทธเจ้า	๓๗๔
ดูจิตทรมานได้ - ที่ต่างก็ยกากอกันในเมืองใหญ่ เต็มอัดอยู่ด้วยเห็นแก่ตัว	๓๗๕
- ที่การกีฬาไม่มีสะบิวิต กลับเพิ่มความถือเขาถือเราทั้งผู้เล่นผู้เชียร์ ๓๗๖
- ที่การเก็บหอมรอมริบ สะสมที่ผิดทาง ทำให้ตามใจตัวเอง เพื่อเนื้อหนัง	๓๗๗
- ที่การทำบุญให้ทานของคนวัด ที่เห็นแก่ตัว ตายด้าน ฝังจมอยู่กับที่	๓๗๙
- ที่เคลื่อนไปด้วยปากทางที่จะตกไปสู่อบาย จึงได้จมกันหมด ๓๗๙
นรก เปอต เดรัจฉาน อสุรกายกำลังท่วมโลก เพราะสิ่งเดียว คือเห็นแก่ตัว	๓๘๑
คนเดี๋ยวนี้ไม่ต้องการแก้ เพราะไม่รู้จักว่าเหตุมันอยู่ที่ความเห็นแก่ตัว ๓๘๑
เขาไหลไปกลัวความไม่ยึดมั่นถือมั่น เห็นวิธีแก้ถูกทางนั้นเป็นเรื่องบ้าบอไป	๓๘๒
โลกสมัยนี้ ไม่ชอบทางรอดอันเดียวนี้ไม่กล้าสอนเรื่องทำลายความเห็นแก่ตัว	๓๘๓
ฉะนั้นจะแก้ปัญหาชีวิต จะต้องรู้จักชีวิตที่เห็นแก่ตัว ซึ่งกำลังบูชานี้เสียก่อน	๓๘๔

๒๑. ฆราวาส กับไสยศาสตร์

ยุคที่ยังพึ่งไสยศาสตร์ คนไม่ตะกละเนื้อหนัง หากแต่มีฉลาดเฉลียวโดยไม่รู้	๓๘๖
ฉะนั้นจิตทราวมอย่างปัจจุบัน กับจิตต้ายังถือไสยศาสตร์ ไม่ใช่อันเดียวกัน	๓๘๖
เมื่อปล่อยรู้สึกคิดนึกไป ๆ ไม่ใช่เหตุผล มันก็เกิดไสยศาสตร์ แต่ก็ยังดี	๓๘๖
คือดีที่มันหายกลัวได้ และยังมีประโยชน์ในการปกครองผู้คนในยุคนั้น	๓๘๗
กลัวนั้นมาจากความอยาก แม่วิทยาศาสตร์ท่วมเพื่อตะกละเนื้อหนัง ก็ยิ่งกลัว	๓๘๘
ไสยศาสตร์จึงมีอยู่ได้ ถูกอุปโลกน์ให้ว่าไม่ต้องพิสุจน์ มันนอกเหนืออำนาจ	๓๘๘
ไสยศาสตร์ตั้งต้นที่สิ่งมองไม่เห็นตัว รู้จักไม่ได้ มนุษย์กลัว จึงต้องมีไว้อุ่นใจ	๓๘๘
เดี๋ยวนี้คนฉลาดมากขึ้น จนเอาไสยศาสตร์มาครอบศาสนาซึ่งเป็นของถูกต้อง	๓๘๙
ถ้าเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาโดยให้ปัญญานำสัทธา ก็เป็นพุทธ ไม่ใช่ไสย	๓๘๙
ไสยศาสตร์อยู่ในรูปให้อ่อนหวานก็มี ให้ปฏิบัติตัวตามนั้นโดยไม่ให้เหตุผลก็มี	๓๘๙
พุทธซึ่งมีเหตุผล อาจฝากไว้กับไสย เพื่อบางคนจะได้ผลดี แม้ทำอย่างมงาย	๓๘๙
ไสยยุคตราบู พอมีประโยชน์ ; มาสมัยนี้หายไป เพราะคนมีไสยแบบใหม่	๓๘๙
ชีวิตฆราวาสมันอยากมาก ทำให้คิดพึ่งเพราะกลัว จึงมงายไสยศาสตร์ได้ง่าย	๓๘๙
ฉะนั้นสำหรับฆราวาสที่ยังง่ ก็ใช้ไสยศาสตร์เป็นเครื่องมือ พอให้ผสมผสาน	๓๘๙
ส่วนฆราวาสผู้จะก้าวไปต้องเริ่มละความอ่อนแอ : สักกายะวิจิกิจฉาสีลัพพะตะ	๔๐๑
ทุกสิ่งมันไม่ใช่ดีหรือไม่ดีโดยส่วนเดียวแม้เคยพึ่งไสย มาในขั้นสูงก็ต้องละ	๔๐๓
ฆราวาสที่ดีต้องทำให้ถูกต้อง ไม่ให้มันครอบงำ มีสละอันเกษมยิ่งขึ้น ๆ	๔๐๔

๒๒ - ๒๓. ฆราวาส กับ พุทธศาสตร์

ไสยศาสตร์และพุทธศาสตร์เข้าเกี่ยวข้องกับคน นับแต่ใช้ดับทุกข์ชั่วคราวไป	๔๐๕
ไสย ฯ เป็นศาสดาตัดสิ่งไม่ต้องการได้ชั่วคราว ส่วนพุทธ ฯ ตัดต้นเหตุสิ่งนั้น	๔๐๖
ฆราวาสพึ่งเป็นพุทธบริษัทแท้ได้มากขึ้น ๆ โดยฝืนไม่ฉลาด ใฝ่รู้ที่จะแก้ฉลาด	๔๐๗
พระพุทธเจ้าให้รู้ เห็น เข้าใจอะไรโดยเหตุผล มีความเชื่อเป็นของตนเอง	๔๐๘

พุทธบริษัท มีหลักเกณฑ์ตัดสิน สิ่งที่เป็นปัญหา :

- หลักมหาปเทศ ๔ ทางวินัย : เกี่ยวกับอะไรถูกอะไรควร ๔๑๐
- หลักมหาปเทศ ๔ ทางสูตร : เกี่ยวกับธรรมที่จะรับมาปฏิบัติตาม ๔๑๒
- หลักกาลามสูตร ๑๐ : ไม่ให้เชื่อก่อน จนกว่าจะทวนพิสูจน์ ๔๑๔
- หลักโคตมีสูตร ๘ : หลักเกณฑ์ตัดสินว่าอะไรผิดทาง อะไรถูกทาง ๔๑๙

พุทธบริษัท มีหลักกรรมโดยตรง คือ - หลักอนัตตา หรือสุญญตา ๔๒๔

- หลักกรรม ที่เป็นอย่างพุทธศาสนา ๔๓๑
- หลักเกี่ยวกับคำว่า “เกิด” อย่างพุทธศาสนา ๔๓๓
- หลักเหตุปัจจัย หรือเหตุและผลของธรรมชาติ ๔๓๘

พุทธบริษัท มีผลสุดท้าย คือนิพพานในความหมายอย่างพุทธ คือเย็น ๔๔๒

- เย็นของวัตถุ, เย็นของสัตว์, เย็น ไม่มีโลกโกรธหลง ๔๔๓
- เย็นชั่วคราว, เย็นโดยข่มไว้, เย็นสิ้นกิเลสสมบุรณ์ ๔๔๔

เพราะฉะนั้นควรขอไขความที่เย็นได้แม้ชั่วคราว เพื่อขยายไป จนถึงที่สุด ๔๔๕

๒๔. เคล็ดลับสำหรับฆราวาสในทางธรรม

ครั้งนี้บรรยายสรุปและชี้เคล็ดลับที่จะได้เอาไปใช้ให้สำเร็จประโยชน์ ๔๔๕

คำ “เคล็ดลับ” “เทคนิค” “อุบาย” ล้วนเป็นวิธีให้ทำได้ง่าย สะดวก มีผลดี ๔๔๖

เคล็ดลับนี้ทำให้ฆราวาสทั้ง ๆ ไม่บวชก็ยังได้รับประโยชน์ทางธรรมมากได้ ๔๔๘

เมื่อยังบวชไม่ได้ ก็ทำเหมือนบวชอยู่แล้วในตัว ถือบปฏิบัติมีหลัก ก็แล้วกัน ๔๔๙

มีเคล็ดว่าธรรมะนี้ เพื่อฆราวาสอยู่ในโลกโดยไม่ทุกข์ ทำที่เดียวได้ถึงสอง ๔๕๐

พุทธองค์ระบุดุสุญญตาให้ฆราวาสใช้ พร้อมกับไปกับเรื่องทำมาหากิน ๔๕๒

ปฏิบัติต่อกัน กาม เกียรติ พอให้รู้ และยังชีพเพื่อทำให้ได้สิ่งดีที่สุดในมนุษย์ ๔๕๓

โลกพากันจมวัตถุ เคล็ดลับันอยู่ที่ไม่หลงไปกับเขา ถือความเย็นทางใจเป็นใหญ่ ๔๕๓

นิพพาน ที่แท้ก็คือภาวะที่อายตนะเป็นของเย็น เย็นที่ตา ที่หู ฯลฯ	๔๕๔
การทำให้เย็นได้ในกรณีใด นั่นเป็นนิพพานส่วนหนึ่งๆ ไปเรื่อยจนกว่าสูงสุด	๔๕๕
นิพพานเป็นของจำเป็นแก่ฆราวาสซึ่งชีวิตอยู่ในวัฏฏะ อย่าแยกออกไปจากกัน	๔๕๖
เรื่องดับทุกข์ใจ ไม่แยกเป็นของพระของฆราวาส ล้วนเป็นเรื่องไม่ยึดมั่น	๔๕๘
อุตมคติโพธิสัตว์ สำหรับฆราวาสมากกว่า บำเพ็ญจากในบ้านให้กว้างออกๆ	๔๖๒
หลักปฏิบัติทุกข้อ ฆราวาสถือปฏิบัติโดยใจความ: ให้ถูก พอดี และครบถ้วน	๔๖๒
ตัวอย่างซึ่งเป็นเคล็ดที่สุดพึงถือเป็นหัวใจให้ได้: “ตายเสียก่อนตาย”	๔๖๒
“ปากอย่างไร ใจอย่างไร”	๔๖๖
เหล่านี้คือมีชีวิตอยู่ด้วยสติปัญญา มองเห็นทุกอย่างเป็นธรรมชาติธรรมดา	๔๖๗
เกิดมานี้ก็เพื่อให้ได้สิ่งที่ดีที่สุด เป็นฆราวาสที่ดีได้ ต้องแบบพุทธบริษัท	๔๖๙

คำนำ

หนังสือเรื่องนี้ คือคำบรรยายที่บรรยายขึ้นไว้ เพื่อแก้ไขความเข้าใจผิดอันสำคัญข้อหนึ่ง คือข้อที่ว่า ฆราวาสไม่ต้องสนใจธรรมะเรื่องความดับทุกข์ในชั้นเหนือโลก, ให้ชวนชวายเป็นเรื่องทำมาหากินให้มากๆ และสุจริตเข้าไว้ก็พอแล้ว. คิดที่ว่าให้ฆราวาสสนใจแต่เรื่อง “โลกีย์” อย่างเดียวนั้น คือคิดที่ทำให้ฆราวาสกลายเป็นคนตกนรกทั้งเป็นตลอดกาล.

เมื่อมีผู้ไปทูลถามพระพุทธองค์ว่า อะไรเป็นธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ฆราวาสทั้งหลายตลอดกาลนาน. พระองค์ได้ตรัสตอบว่า “*เย เต สุตตุนตา ตถาคตภาสิตา คมภีรา คมภีรตถา โลกุตตรา สุขุเบตตปฏิสยุตตา = บรรดาสุตตันตะทั้งหลายที่ตถาคตได้กล่าวไว้ เป็นของลึก มีอรรถอันลึกเหนือโลก เนืองเฉพาะด้วยสุญญาตา*” ดังนี้. นี่เป็นหลักที่แสดงว่า เรื่องสุญญาตาหรือความว่าง ซึ่งเป็นทั้งรากฐาน เป็นทั้งหัวใจ และเป็นทั้งยอดสุดของพุทธศาสนา แล้วแต่กรณี, นั่นเป็นธรรมที่เป็น “ประโยชน์เกื้อกูล” แก่ฆราวาส ตลอดกาล. ข้อนี้ มีอธิบายให้เห็นได้ง่ายๆ ดังต่อไปนี้:

คนเราจะอยู่ในโลกซึ่งมีแต่ความบ้ำหลังมากขึ้นทุกทีๆนั้น จะอยู่ใต้ฝ่าเท้ามันดีหรืออยู่บนศรีษะมันดี? โลกเต็มไปด้วยความสกปรกเศร้าหมองเร่าร้อนและเป็นทุกข์, จะอยู่ใต้ฝ่าเท้ามันดี หรืออยู่บนหลัง บนบ่า บนศรีษะมันดี? คิดดูให้ดีในข้อนี้ ก็จะเข้าใจได้ทันทีว่า ทำไมพระพุทธองค์จึงตรัสเช่นที่ยกมาไว้ข้างบนนั้น, โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คำว่า “*โลกุตตรา*” ซึ่งแปลว่า **เหนือโลก** คนที่หลงไหลในเรื่อง กิน-กาม-เกียรติ อย่างเป็นบ้ำเป็นหลังจนมีความวิปริต

ในเรื่องนี้นั้น ถึงอย่างเสียก็คงจะฟังเรื่องนี้ไม่เข้าใจ ; แต่คนธรรมดาสามัญ คงจะพอฟังออกไปในทางที่ว่า เราจะต้องพยายามอยู่เหนือความครอบงำของโลก ให้มากที่สุดที่จะทำได้ไว้เสมอไป, มิฉะนั้น เราจะมีชีวิตอยู่อย่างตกนรกทั้งเป็น ตลอดกาล.

พระพุทธองค์ทรงหมายความว่า สุตตันตะที่ตี้นๆ สนุกสนานเข้ากับ ความเห็นแก่ตัวของคนเรานั้น ไม่สามารถจะแก้ปัญหาคอนรกทั้งเป็นได้. ต้อง สุตตันตะ หรือธรรมะที่ลึกพอ ที่จะช่วยให้ไม่อยู่ใต้ฝ่าเท้าของโลกได้เท่านั้น ที่จะเป็นที่พึงได้. คำว่า “ฆราวาส” แปลว่าครองเรือน หมายความว่าต้อง ต่อสู้กับโลก เพื่อเอาชนะโลกนี้ให้ได้ในวัยหนุ่มหรือ “ห้วค้ำ” แล้วจะต้องเอา ชนะโลกหน้าให้ได้ใน “วัยดึก” แล้วชนะโลกทั้งปวงให้ได้ในเวลา “สว่างรุ่งขึ้น” ซึ่งหมายถึงการอยู่เหนือโลกนั่นเอง. ทำได้เช่นนี้ จึงจะเรียกว่า ไม่เสียที่ที่เกิด มาเป็นมนุษย์ และยังแถมได้พบพระพุทธศาสนา เพราะได้รับสิ่งที่ดีที่สุด ที่ มนุษย์จะพึงได้รับ อย่างครบถ้วนจริงๆ. ขอให้ทุกคนเป็นฆราวาส **ที่ถูกต้อง ตามอุดมคติของฆราวาส**เช่นนี้ ด้วยกันทุกคนเถิด.

คำบรรยายชุดนี้ มีเจตนาพิเศษอยู่อีกอย่างหนึ่ง แฝงอยู่ในตัว, คือ การที่คนเราสามารถสร้างความก้าวหน้าทางโลกกุตตรธรรม พร้อมกันไปกับ การที่เรามีความก้าวหน้า ทางโลกียธรรม, คือให้โลกียธรรมสนองความจริง เกี่ยวกับโลกุตตรธรรมทุกคราวที่มีความผิดพลาด ในหน้าที่การงาน หรือที่เรียก กันว่าในชีวิต. เราไม่โกรธ ไม่เสียใจ ไม่กลัว ไม่เศร้า ไม่อะไรที่เหลว เช่นนั้น ทุกคราวที่มีความผิดพลาด, นี้ทำให้เราไม่ต้องรับทุกข์จากโลกียธรรม, แล้วยังแถมช่วยให้มีแสงสว่างในเรื่องของอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาไปเรื่อยๆ จนกว่า จะเพียงพอในการที่จะไม่ต้องมีความทุกข์อีกต่อไป. ในโลกนี้เต็มไปด้วยสิ่งที่จะ

ทำให้เกิดความผิดพลาด, แต่**ความรู้เรื่องโลกุตตรธรรมจะช่วยให้เราทำอะไรไม่ผิดพลาด** หรือผิดพลาดน้อยที่สุด. ความรู้ในเรื่องโลกุตตรธรรมทำให้รู้ความพอเหมาะพอดี ไม่มากไม่น้อย เพราะมันเป็นเรื่องป้องกันไม่ให้เราทำอะไรไปตามอำนาจของกิเลสอย่าผลิผลาม เหมือนที่ทำกันอยู่ทั่วไปตามประสาโลก. ถ้าทำอะไรผิดพลาดลงไปอย่างมาก มันจะช่วยให้ไม่ต้องเสียน้ำตา, หรืออย่างน้อยที่สุดก็จะช่วยเช็ดน้ำตาให้ ในลักษณะที่ใครๆจะช่วยทำเช่นนั้นไม่ได้, **โดยไม่ต้องใช้ “จิตว่างอันธพาล” เข้ามาช่วยเหลือ** เหมือนที่ชอบใช้หรือชอบพูดถึงกันอย่างพร่ำเพรื่อ ในยุคที่โลกเต็มไปด้วยคนอันธพาลเช่นนั้นยิ่งขึ้น.

ขอให้ทุกคนสังเกตดูให้ดี ๆ ว่า เราต้องทำงานหนัก สลับกันไปกับการพักผ่อนที่เพียงพอ. แต่นั่นมันเป็นเรื่องทางร่างกาย หรือส่วนของร่างกาย. ส่วนเรื่องทางจิตหรือทางวิญญาณนั้น **โลกียธรรมเท่ากับการทำงานหนัก. โลกุตตรธรรมเท่ากับการพักผ่อนของวิญญาณ.** ถ้ามีไม่สมดุลกันแล้ว จะเกิดความฉิบหายทางวิญญาณ, แม้ทางร่างกายจะดูยังดีอยู่ เขาก็เป็นอันธพาลทางทางวิญญาณโดยสิ้นเชิง ; ที่เรียกว่ามีอะไรดีอยู่นั้น เป็นดีอย่างปลอมเทียมทั้งนั้น. ทุกอย่างมีแต่ความทุกข์ทรมานใจ ไม่มีส่วนไหนที่จะยกมือไหว้ตัวเองได้. เข้าต้องเป็นโรคภัยไข้เจ็บประจำตัว เนื่องจากความพักผ่อนทางวิญญาณมีไม่เพียงพอ เช่นเป็นโรคเส้นประสาท, วิกฤตจิต, อันพาต หรือตายไปอย่างไม่มีสติสมปฤดี. แม้ยังไม่เจ็บไข้ หรือยังไม่ตาย, เข้าก็เหมือนกับตายแล้ว อย่างที่ตรัสไว้ว่า “**เย ปมตฺตา ยถา มตา -พวกที่ประมาทแล้ว คือคนตายแล้ว**” นั่นแหละคือคนนรกโลก! ถึงแม้จะเป็นฆราวาสอย่างไร เราก็ไม่ควรจะเป็นคนนรกโลก.

ชีวิตคือการเดินทาง ! มันเป็นการเดินทางจากการอยู่ภายใต้ความทุกข์ ไปอยู่เหนือความทุกข์. ไม่ว่าจะ เป็นความทุกข์ชนิดไหน คนเราจะต้องได้แต่

[๒๔]

จนขึ้นไปอยู่เหนือความทุกข์ทั้งนั้น, แม้ที่สุดแต่ความทุกข์อันเกิดมาจากความยากจน. ฆราวาส ก็เป็นสัตว์มีชีวิต, ดังนั้นก็ต้องเดินทางกับเข้าด้วยเหมือนกัน, เดินอย่างไรเร็วและดี ต้องเดินกันอย่างนั้น. ทุกคนน่าจะเห็นว่าการ**ทำงานคือโลกียธรรม การพักผ่อนคือโลกุตตรธรรม** : นั่นแหละคือการเดินทางที่ดีที่สุดสำหรับฆราวาสผู้ไม่ถอยหลัง แต่เดินก้าวไปโดยรวดเร็ว ประกอบไปด้วย “ประโยชน์เกื้อกูลแก่ความเป็นฆราวาสตลอดกาลนาน” ดังที่พระองค์ตรัสซึ่งได้นำมากล่าวไว้แล้วข้างต้น. คำบรรยายชุดนี้ มีความประสงค์ดังนี้, พยายามจะให้ฆราวาสพุทธบริษัท เป็นฆราวาสกันในแบบนี้ หรือแบบที่พระองค์ทรงแนะนำ.

คนจะเป็นฆราวาส หรือเป็นบรรพชิต ก็ต้องเป็นชีวิตที่เป็นการ**เดินทางไปข้างหน้า** ด้วยกันทั้งนั้น, ไม่ว่าจะช้าหรือเร็วก็ตาม, มิฉะนั้นแล้วก็หมดความเป็นมนุษย์ที่แปลว่าสัตว์มีใจสูง, หรือเหล่ากอของผู้ที่มีจิตใจสูง. ไม่ว่าจะ เป็นบรรพชิตหรือฆราวาสก็ตาม ล้วนแต่ต้องมีจิตใจสูง ไปตามแบบ หรือตามมาตรฐานของตนๆ. ถ้าให้ฆราวาสเดินทวนกลับจากที่บรรพชิตเดิน **ก็จะถอยหลังกลับไปเป็นสัตว์ เช่น สุนัขเป็นต้น** เท่านั้นเอง ; ขอให้ลองคิดดูให้ดีๆ: แต่ถ้าเกิดต้องการจะให้ชีวิตตามแบบฆราวาสเป็นการเดินทางไปข้างหน้าด้วยกันกับบรรพชิตแล้ว คำบรรยายชุดนี้ จะช่วยทำให้การเดินทางนั้นง่ายขึ้นบ้างไม่มากนักน้อย.

โมกขพลาราม, ไชยา

๒๓ ตุลาคม ๒๕๑๔

ชีวิตต้องเทียมด้วยควายสองตัว

- ๑ -

๒๑ เมษายน ๒๕๑๓

วันนี้เป็นวันบรรยายวันแรกของพวกเขา. ในวันนี้จะพูดแต่เรื่องที่เป็นอารมณ์บท คือเริ่มเรื่องทั่ว ๆ ไปสำหรับจะได้เข้าใจเรื่องเฉพาะเรื่อง ที่พวกคุณต้องการจะทราบ. จากบันทึกที่พวกคุณเขียนให้ ผมก็รวบรวมใจความออกมาดู ว่ามีเรื่องอะไรบ้างที่จะต้องพูดกันอย่างไร.

ในเรื่องอารมณ์บทนี้ ก็คือหัวข้อที่คุณอยากจะทราบว่า จะปฏิบัติอย่างไรจึงจะป้องกันมิให้ความทุกข์เกิด หรือแก้ไขความทุกข์ที่เกิดอยู่แล้วสำหรับพวกฆราวาส. การที่ต้องการจะทราบเรื่องสำหรับฆราวาส ก็ถูกเหมือนกัน คือว่าเราไม่ได้อยู่เป็นพระตลอดไป จะต้องออกไปเป็นฆราวาสจึงอยากจะทราบในฐานะที่จะแก้ปัญหของพวกฆราวาส. แต่ผมอยากจะพูดไปอีกทางหนึ่งว่า ไม่ต้องพูดถึงพระถึงฆราวาสกันก็ได้ แต่ควรพูดในฐานะเป็นเรื่องทั่วไปสำหรับมนุษย์.

คุณต้องเข้าใจว่า จะเป็นสมาวาส หรือจะเป็นบรรพชิตก็ตาม เรื่องของกิเลสและความทุกข์นั้น มันเป็นเรื่องเดียวกัน อย่างเดียวกัน ; เพียงแต่ว่า เรื่องของสมาวาสนั้น มันออกจะหยาบ ๆ ต่ำ ๆ ; แต่ก็เป็นเรื่องเดียวกัน คือว่าสมาวาสก็ตาม บรรพชิตก็ตาม ถ้าจะมีความทุกข์แล้ว ก็มีเพราะความยึดมั่นถือมั่น ด้วยกันทั้งนั้น, คือมาจากต้นเหตุอุปาทานด้วยกันทั้งนั้น ไม่ว่าจะไม่ว่าสมาวาส และบางที่มันก็เหมือนกันเสียด้วย จนไม่รู้ว่าสำหรับพระหรือสมาวาสกันแน่ เพราะว่า กิเลสก็ดี ความทุกข์ก็ดี มันไม่มีพระ ไม่มีสมาวาส; มันเป็นเรื่องของจิตใจคน.

คนนั้น แม้ว่าเป็นพระ ไปนึกคิดอย่างสมาวาสก็ได้ สมาวาสนึกคิดอย่างพระก็ได้ บางทีก็ตรงกัน. ยิ่งพระสมัยนี้ด้วยแล้ว ก็มีอะไรที่คิดนึกเหมือนสมาวาสมาก. แต่ขอให้คุณเป็นพิเศษตรงที่ว่า กิเลสนั้นมันเหมือนกัน. ความโลภ ความโกรธ ความหลง ก็ตาม, ตัณหา อุปาทานก็ตาม, ทั้งของพระของสมาวาส นี่มันเหมือนกัน; มันเกิดความทุกข์ขึ้นมาจากกิเลสนั้น มันก็เหมือนกันอีก. นี่ขอให้คุณในวงกว้าง ๆ อย่างนี้กันก่อน แล้วที่จะไปแบ่งแยกเป็นพระ เป็นสมาวาสนั้น เป็นเรื่องเล็กน้อย. เมื่อพูดถึงความทุกข์แล้วก็แทบจะเหมือนกันเลย เพราะฉะนั้นเราพูดกันถึงเรื่องของมนุษย์ หรือของคนรวม ๆ กันไปดีกว่า.

สำหรับปัญหาที่ถามว่า จะป้องกันความทุกข์ และแก้ไขความทุกข์กันอย่างไร ? เราจะไม่พูดกันโดยรายละเอียด จะพูดกันโดยหลักกว้าง ๆ อย่างที่เรียกว่า อารัมภกถา ดังที่กล่าวแล้ว. แต่ว่าก็เป็นการตอบปัญหาที่ตรงเหมือนกัน.

เกี่ยวกับข้อนี้ก็อยากจะพูดเป็นหลักไว้ก่อนว่า **ชีวิตของคนเรานี้ต้องเทียมด้วยควายสองตัว**, เปรียบเหมือนการไถนาด้วยควาย คนไทยเราใช้ควาย

ไถนา ก็เลยเอาเรื่องควายไถนານี้มาพูด เหมือนกับเป็น *symbolic* ช่วยความจำ ให้แม่นยำ ว่า ชีวิตของคนเราต้องเทียมด้วยควายสองตัว นั่นแหละจึงจะดับทุกข์ที่เกิดอยู่ได้ และป้องกันความทุกข์ที่ยังไม่เกิดได้.

ผมอยากจะเล่าเรื่องควายที่ไถนา เพราะว่าพวกคุณเป็นเด็ก ๆ ไม่รู้เรื่องนี้ และยิ่งนับวันจะไม่รู้. ผมเกิดก่อนคุณ ในสมัยที่เห็นเขาไถนาด้วยควายสองตัว เดียวนี้เขาไถตัวเดียว หรือบางทีก็ใช้เครื่องจักรไปเสียเลย. ปู่ย่าตายายของเราไถนาด้วยควายสองตัว และอย่าไปเข้าใจว่า ควายสองตัวนี้ มันเป็นควายเหมือนกัน. ควายตัวหนึ่งฉลาด ตัวเล็กก็ได้ผลมก็ได้ ไม่ค่อยมีแรง แต่ตัวนี้ฉลาด เขาเรียกมันว่า “ควายตัวดัน” แล้วควายอีกตัวหนึ่ง แข็งแรงตัวใหญ่ เขาเรียกว่า “ควายตัวปลาย.” ที่เจ้าของเคาะไม้เรียว หรือว่าพูดอะไรดังลั่น อยู่ในทุ่งนานั้น เขาพูดกับควายตัวที่หนึ่งทั้งนั้น, ภาษาพูดนั้นเขาใช้กับควายตัวที่หนึ่งทั้งนั้น. ควายตัวที่สองหูหนวกก็ได้ คือ ไม่ต้องรับฟังคำพูดนั้น, เมื่อเขาพูดว่า ซ้าย หรือ ขวานั้น เขาบอกให้ควายตัวที่หนึ่งเบียดไปทางซ้าย หรือเบียดไปทางขวา. ส่วนตัวที่สองมันโง่ ให้ควายตัวที่หนึ่งหยุด บอกให้หยุด ควายตัวที่สองก็ยังเดินเรื่อย เพราะฉะนั้น มันก็เลี้ยงได้.

นี่แหละให้รู้ไว้ว่า ควายนั้นไม่ได้ทำหน้าที่เหมือนกันทั้งสองตัว ไม่ได้ฟังคำสั่งทีเดียวพร้อมกันทั้งสองตัว. ตัวดันเป็นควายที่ฉลาด เรียกว่า “ตัวรู้” (ความรู้), ตัวที่สองแข็งแรง เรียกว่า “ตัวแรง” (หรือตัวมีแรง). ฉะนั้นจะเห็นว่า ตัวหนึ่งมันฝากแรงไว้กับอีกตัวหนึ่ง การไถนาก็เป็นไป得心สำเร็จ. เราก็แยกออกไปได้ว่า ตัวหนึ่งเป็นตัวรู้ อีกตัวหนึ่งเป็นตัวแรง. การไถนาประกอบอยู่ด้วยลักษณะอย่างนี้ แล้วก็ดีมาก.

ชีวิตของคนเรา ก็ต้องเทียมด้วยควายสองตัวเหมือนกัน. คือตัวหนึ่งรู้ และตัวหนึ่งแรง. ตัวหนึ่งคือความรู้ ตัวหนึ่งคือกำลัง ถ้าชีวิตไหน

เทียมด้วยควายแต่ตัวเดียว มันก็มีปัญหา. ถ้าเผชิญว่า มันไม่เทียมด้วยควายเพียงตัวเดียว คือตัวมีแรง มีกำลัง และ**ขาดตัวที่รู้แล้ว** **ชีวิตนั้นอันตรายมาก.** กลายเป็นอันตรายมาก. แต่ถ้าเผชิญว่ามีแต่ตัวเดียวคือตัวที่เป็นตัวรู้ ไม่มีตัวที่เป็นแรง นี่ยังไม่อันตราย แต่ว่ามันทำอะไรได้น้อยหน่อย; แต่ถึงอย่างนั้นมันก็ปลอดภัย ถ้าชีวิตนี้มันเทียมด้วยควายตัวต้นตัวเดียว คือมีความรู้ มันก็ยังปลอดภัย ไปได้ช้า ๆ หรือพอเหมาะพอดีก็ได้. แต่ถ้ามันเผชิญไปเทียมด้วยควายตัวที่สอง คือตัวมีแรงเพียงตัวเดียว มันก็อันตราย ระวังให้ดี; และก็ไ้แก่พวกคุณทั้งหมดนี้เอง ที่กำลังมีควายเพียงตัวเดียว แล้วก็มีควายตัวแรงนั้น; และได้แก่คนในโลกทั้งหมดส่วนมากในเวลานี้ด้วย.

ในที่นี้จะชี้ให้เห็นชัดลงไปอีกว่า ชาวตะวันตกเรา รุ่มรวยไปด้วยความสว่างไสวทางวิญญาณ คุณแปลเองก็ได้ว่า *Spiritual-Enlightenment* นี้คือสมบัติของทางฝ่ายตะวันออก เป็นความรุ่งเรืองสว่างไสวแจ่มแจ้งในทางฝ่ายวิญญาณ. คุณจะเห็นได้ว่า ศาสนาทุกศาสนานั้นเกิดในทางตะวันออก: ศาสนาคริสต์เกิดในปาเลสไตน์ ก็เป็นแดนตะวันออก; ศาสนาพุทธ ศาสนาพราหมณ์ ศาสนาเล้าจื้อ ขงจื้อ ไชโรฮัสเตอร์ อะไรก็ตาม มันตะวันออกทั้งนั้น. ดังนั้นตะวันออกจึงรุ่งเรืองไปด้วยความสว่างไสวทางวิญญาณ. พวกตะวันตกมีแต่ความรู้เรื่องปากเรื่องท้อง เดียวนี้มีวิวัฒนาการมากจนเรียกว่า เทคโนโลยี ที่พวกคุณกำลังบูชากันอยู่. พวกฝรั่งเขาบูชาเทคโนโลยี หายใจเป็นเทคโนโลยี ก็คือเรื่องปากเรื่องท้อง, ความสว่างไสวทางวิญญาณหายไปหมด. ที่เคยนับถือศาสนากันบ้างก็ละทิ้งหมด เขาว่า พระเจ้าตายแล้วเดี๋ยวนี้, เดียวนี้ไม่ต้องถืออะไร พวกฝรั่งก็เหลือแต่ เทคโนโลยี. พวกฝรั่งมีแต่เทคโนโลยี นี่ฟังดูให้ดี คือมันมีแต่ควายตัวที่สอง ซึ่งมีแต่เรี่ยวแรง จะบันดาลอะไรก็ได้ ไปโลกพระจันทร์ก็ได้ หรือจะเอาเรื่องปากเรื่องท้องกันเท่าไรก็ได้ เกี่ยวกับเทคโนโลยี ซึ่งมันเจริญมาก แต่แล้วมันไม่มีความสว่างไสวทางวิญญาณคือ *Spiritual - Enlightenment*.

นี่แหละ ดูข้อนี้ให้เข้าใจกันก่อน มิฉะนั้นเราจะไม่รู้อะไรอีกมากมาย และข้อสำคัญก็คือไม่รู้ว่ โลกนี้กำลังเป็นอย่างไร. โลกนี้กำลังนำร่นรมย์หรือไม่ นำบูชาหรือไม่ คุณลองไปคิดดูเอาเอง มันเลวลงทุกที มันสกปรกลงทุกที. อย่างเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ เช่นว่า แต่ก่อนนี้ประชาชนแถวนี้ ร้อน ๆ อย่างนี้ก็นอนบนแคร่ได้ถูนอนได้ สบายจนสว่างเลย; เดียวนี้ไม่กล้านอน เพราะมีคนมายิงตายนอนอยู่บนเรือนซึ่งปิดประตูหน้าต่างแล้ว ก็ยังไม่ปลอดภัย. เมื่อก่อนนี้เขานอนได้ถูบนแคร่ตากลมจนสว่างได้. ทีนี้คุณดูที่กรุงเทพ ฯ ปล้นจี้ อนาคตกลางวัน แสง ๆ ทั้งนั้น เดียวนี้กำลังลักพาหญิงไปหาประโยชน์. ยิ่งดูเมืองนอกมันก็ยิ่งกว่ากรุงเทพ ฯ คดีลามกอนาจารในบางประเทศมีอยู่ทุกหนึ่งวินาที ผมเคยพบหนังสือข่าวแบบนั้น. อย่างนี้ไม่เคยมีในสมัยโบราณ นั่นแหละคือผลของเทคโนโลยี ซึ่งมีแต่ให้เอร็ดอร่อยทางปาก ทางท้อง ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น หรือว่าจะเอาอะไรก็ได้ในทางฝ่ายวัตถุ ; ไปโลกพระจันทร์ก็ได้ จะทำอะไรก็ได้, แต่ความสว่างไสวทางวิญญาณมันไม่มี จนไม่รู้ว่ เกิดมาทำไม.

ฝ่ายตะวันออกเรา พวกเราเนี้ มันมี *Spiritual - Enlightenment* ความสว่างไสวทางวิญญาณ เป็นมรดกตกทอดกันมานานมาแล้วก็ค่อยๆ งามไปเลื่อนไปในเวลานี้ เพราะไปตามกันฝรั่ง ซึ่งมีให้แต่เทคโนโลยีอย่างเดียว. คุณไปดูพวกฝรั่ง เขามีให้เราแต่เพียงเทคโนโลยีอย่างเดียว; ส่วนเรามีสมบัติเดิมคือ *spiritual - enlightenment* เหลือเฟือ คือเคยผาสุกสบายเยือกเย็นทางจิตทางใจ แม้ไม่มีรถยนต์ขี่ ไม่มีเรือบินขี่ ไม่มีอะไร ก็ยังมีความสุขตามแบบของมนุษย์. ทีนี้ พอไปเกี่ยวข้องกับฝรั่งไปตามกันฝรั่ง ก็ค่อย ๆ ไปเมาในผลของเทคโนโลยี ก็สลัดทิ้ง *spiritual - enlightenment* มรดกดั้งเดิม กำลังตามกันฝรั่ง. พวกคุณก็คือพวกที่กำลังจะไปตามกันฝรั่ง : คุณเรียนตามความนิยมของพวกฝรั่ง ครูบาอาจารย์ก็เป็นฝรั่ง, จะไปเมืองนอกเมืองนา ไปหาวิชาความรู้ ผลสุดท้ายก็ไปหอบเอาเทคโนโลยีแขนงใดแขนงหนึ่งมา.

คุณต้องดูให้ดีว่า เดียวนี้ศาสตร์ (science) ทั้งหลายที่เป็นพื้นฐานนั้น มันถูกกวาดไปเป็นทาส เป็นข้าของเทคโนโลยีหมด, จะเป็นคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ อะไรศาสตร์ ก็ตาม. มันเอาไปเป็นทาสของเทคโนโลยีหมด คือ มันมุ่งหมายที่จะใช้เพื่อเทคโนโลยีแต่อย่างเดียว. ถ้าเป็นสมัยก่อนศาสตร์ๆ เหล่านี้เขาจะเอาไปใช้ในทางความรู้ทางวิญญาณ หรือความสว่างไสวทางวิญญาณ ก็ได้ ใช้กันทั้งสองฝ่ายก็ได้. เดียวนี้คุณจะได้เรียนหนังสือ เรียนอักษรศาสตร์ วิทยาศาสตร์ หรืออะไรศาสตร์ก็ตาม มันไปเป็นทาสของเทคโนโลยีหมด. ผมพูดจริง หรือไม่จริง ก็เอาไปคิดดูเองก็แล้วกัน ว่า ศาสตร์ทั้งหลายที่มนุษย์ กำลังเรียนกันอยู่ในโลกนี้ เรียนเพื่อจะไปเป็นเครื่องมือ หรือเป็นอุปกรณ์ของ เทคโนโลยี, ไม่เคยนำไปใช้เป็น อุปกรณ์ของความสว่างไสวทางวิญญาณ ซึ่งเป็น มรดกของตะวันออก. ภูเขา ตายาย ของเราไม่เคยประสบความสำเร็จ หรือปัญหา ยุ่งยากทางศีลธรรม หรือทางอะไรเหล่านั้น ก็เพราะว่าเขายึดหลักในทางความสว่าง ไสวทางวิญญาณ คือ พระธรรม หรือศาสนา. แต่แล้วก็มีใช้ว่า เขาจะไม่มีแรง. เขาก็มีวิชาความรู้ เรื่องการทำมาหากิน เรื่องประดิษฐ์เรื่องอะไรเหมือนกัน แต่ว่าพอสมควรเท่านั้น; เพราะว่าเขาไม่ต้องการที่จะไปโลกพระจันทร์ หรือว่า ไม่ต้องการที่จะทำอะไรมากกว่าที่จำเป็น; โดยที่เขาถือพระพุทธภาษิตที่ว่า "อดีตโลภ หิ ปาปโก" คือโลกเกินนั้นลามก. อดีตโลภ แปลว่า โลภเกิน, หิ-ก็, ปาปโก-ลามก, -โลกเกินก็ลามก.

พวกที่เป็นทาสของเทคโนโลยีนั้น โลก ไม่มีขอบเขต ต้องการจะมีวัตถุ อุปกรณ์ใช้สอยฟุ่มเฟือยไม่มีขอบเขต, ต้องการจะไปโลกพระจันทร์ โลกพระอังคาร โลกอะไรอีกก็โลก ก็ตามใจ ไม่มีขอบเขต. นี่มันเข้าบทพระพุทธภาษิตที่ว่า "โลกเกิน นั้น ลามก". ลามกก็คือเป็นทุกข์ ระวังจะสาบไปทั่วโลก คุณไปค้นเถอะจะพบว่า ที่ทำสงครามกันอยู่ที่นี่ที่นี่ ทุกหัวระแหงในโลกนี้

มันมาจากโลกเกินทั้งนั้น. จะเป็นคนชาติไหนก็ตามใจ ที่เป็นคู่สงคราม และทำสงครามกันอยู่ ก็เพราะความโลภเกินทั้งนั้น.

ขอให้รู้ว่า ศาสนาทุกศาสนาเขาถือหลักเดียวกันหมด : โลกเกินนั้น ลามก ; เพียงแต่เขาไม่ได้พูดไว้ชัดเหมือนของเรานี้ ; ของเรามีชัดอยู่ว่า : อติโลภ - โลกเกิน, หิ - ก็, ปาปโก - ลามก. ในศาสนาคริสต์ียนก็มีว่า : ถ้าแสวงหาหรือมีไว้เกินจำเป็นนั้น เป็นบาป เป็น *sinful* คือมีบาป ; เพราะคนที่แสวงหาหรือโลกเกินนั้น มันต้องทำให้คนอื่นเดือดร้อนมาก แล้วตัวเองก็มีความทุกข์เกินกว่าที่ควรจะเป็น ; ฉะนั้นจึงให้แสวงหา หรือมีไว้ แต่เพียงพอเหมาะพอดี, เท่าไรก็ตามใจเถิด พูดไม่ถูก พอเหมาะพอดี, ให้มันพอดี อย่าให้มันเกิน. ในศาสนาไหน ๆ ก็เหมือนกัน จะสอนในลักษณะที่ว่า ให้แสวงหา หรือมีไว้ เท่าที่มันพอเหมาะพอดี นอกนั้นมันไม่จำเป็น เพราะมันเป็นเรื่องก่อให้เกิดความทุกข์ จึงว่าลามก.

ที่นี่ เราก็มีความรู้หรือแสงสว่าง ในเรื่องฝ่ายวิญญาณ ก็รู้ว่า โลกเกินนี้ลามก. ฉะนั้นปุ่ย่า ตายายของเราไม่เคยโลกเกิน. โลกพอดี. ฝ่ายพวกฝรั่ง มาเห็นเข้า ก็ว่า อย่างนี้ชี้แจง อย่างนี้ถอยหลัง. เราก็เกิดไปเข้าใจผิดตามเขา เลยถูกหลอนของตายาย ก็พลอยไปโลกเกินเหมือนพวกฝรั่ง ; จะเอริตอ์รอยทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย กันอย่างไม่มีที่สิ้นสุด. นั้นแหละดูให้ดีว่า ปุ่ย่า ตายายของเรานั้น มีควาย ๒ ตัวเทียมชีวิต. *Spiritual - Enlightenment* นี้รับมรดกตกทอดกันมาเรื่อย, แล้วก็มีการทำมาหากิน กสิกรรม เกษตรกรรมอะไร เขาก็ทำได้, แล้วก็พอเหมาะพอดีที่มนุษย์คนหนึ่งจะมีความสุข, คนทั้งโลกก็มีความสุข ; ต่างคนต่างพอใจถึงขนาดว่านอนตากลมบนแคร่ใต้ถุนเรือนได้จนสว่าง ไม่มีใครมาลอบยิง. นี่คือวัฒนธรรมประจำชาติที่แสนประเสริฐของพวกเราชาวไทย

คือวัฒนธรรมแห่งการที่ชีวิตนี้เทียมอยู่ด้วยควายสองตัว. *Spiritual – Enlightenment* คือ ควายตัวรู้, แล้วก็ วิชาทำมาหากิน เทคโนโลยีขนาดน้อย ๆ ตามที่เขา จะทำได้นี่ เป็นควายตัวที่สอง ตัวแรง ; ชีวิตนี้เทียมด้วยควายสองตัว พอเหมาะ พอดี ; อย่างนี้ก็เลยสบาย.

พวกฝรั่งนั้นเปลือยตัว ตกไปเป็นทาสของวัตถุ มันจึงก้าวหน้าพรวด พรวด ๆ ไปทางเทคโนโลยี มีแต่ควายตัวที่สอง ดำทะมึนสูงกว่าภูเขา, มันเป็น ควายขนาดยักษ์ ใหญ่กว่าภูเขา และมีควายตัวเดียวเท่านั้น ; ส่วนตัวที่จะเป็น *Spiritual – Enlightenment* นั้นไม่มี ; นี่มันติดกันกับปุ๋ยตายายของเราอย่างนี้. ลูกหลานจะเอาข้างไหนก็ตามใจใครว่าใครไม่ได้ ; เพราะว่า เราเชิดชูประชาธิปไตย จะเอาอย่างไหนก็ได้ : จะเลือกเอาควายตัวเดียวอย่างฝรั่งก็ได้ หรือควายสองตัว อย่างปุ๋ย ตายายก็ได้ : แต่ผมกำลังบอกพวกคุณว่า ปุ๋ย ตายาย ท่านไม่มี ปัญหาอย่างที่คุณถาม ที่ว่าจะป้องกันความทุกข์อย่างไร ? จะแก้ความทุกข์ที่เกิดแล้ว อย่างไร ? เช่นนี้ เขาไม่มีปัญหาอย่างนี้ ; เพราะว่าเขามีเครื่องรางศักดิ์สิทธิ์ ป้องกันอยู่แล้วในตัว คือ **ชีวิตที่มีควายสองตัวนั้นแหละมันเป็นเครื่องราง** ป้องกันอยู่แล้ว ไม่ให้เกิดความทุกข์ ไม่ยุ่งยากลำบาก ลามกอนาจาร เหมือน ลูกหลานสมัยนี้.

นี่แหละคืออาร์มภกตา คุณฟังดูให้ดี บอกให้ทราบถึงต้นเหตุ มูลเหตุ ของปัญหายุ่งยากสมัยนี้, ปุ๋ย ตายาย ไม่เคยมีปัญหา นี้ เพราะมีวัฒนธรรมไทยที่ ถูกต้อง เป็นเครื่องรางป้องกันไว้. มันมีมากมายเหลือเกิน เกี่ยวกับร่องรอยต่าง ๆ ของวัฒนธรรมอันสูงสุดทางฝ่ายวิญญูณ ที่อยู่ในผืนแผ่นดินไทยนี้ ; แม้ที่สุดแต่ บทกล่อมลูกให้นอน เรื่องมะพร้าวนาฬิกา ที่ได้สร้างสรรเป็นอนุสาวรีย์ไว้ที่ ตรงนั้น ; นั่นก็เป็นซากหรือร่องรอยของการที่มนุษย์มีวัฒนธรรมสูง ในทางฝ่าย

Spiritual - Enlightenment. พวกคุณเองเสียอีกจะยังไม่รู้ว่า “มะพร้าวนาฬิกาเกอร์กลางทะเลซี้ฝั่ง” นั้นเป็นอย่างไร ? เรื่องนี้เขาเคยรู้กันมาตั้งพันกว่าปีแล้ว สมัยที่พระพุทธศาสนายังรุ่งเรืองอยู่ในถิ่นนี้. นี่แหละมาทิ้งของดี ๆ ไปอย่างน่าใจหาย หรือว่ามันหมุนกลับไปสู่ทางมืดมัว ทางมืดมน.

พวกเราจะสามารถมีชีวิตชนิดที่ เทียมด้วยควายทั้งสองตัว หรือไม่นั้นแหละคือตัวปัญหา. สำหรับเรื่องทฤษฎีนั้นมันก็หมดกันไปแล้ว ว่า มันต้องเทียมด้วยควายสองตัวแน่ ; แต่ที่นี้ปัญหามันเหลืออยู่ในทางปฏิบัติ ว่า **เราจะสามารถทำได้หรือไม่ ในการที่จะให้ชีวิตนี้ มันเทียมด้วยควายสองตัว** โลกปัจจุบันมันหมุนไปแต่ในทางที่จะมีควายตัวเดียวคือเทคโนโลยี.

ที่นี้ พวกคุณก็จะถามขึ้นว่า วิชาความรู้ที่มันไม่ใช่ความรู้ดอกหรือ ? ผมก็ยอมรับว่า มันเป็นความรู้ แต่มันไม่รู้เรื่องที่ควรจะรู้, และมันรู้ผิดในเรื่องที่ควรจะรู้ คือรู้ผิด เช่นเห็นไปว่า *Spiritual - Enlightenment* นี้เป็นของครีคระล้ำสมัย. นักเรียนมหาวิทยาลัยจะเห็นว่า ธรรมะ หรือศาสนาที่ล้ำสมัย, พวกฝรั่งเท่านั้นที่ทันสมัย แล้วก็เฮไปตามกันเขา.

แต่ อย่าลืมนะว่าเดี๋ยวนี้พวกฝรั่งบางคน หรือส่วนน้อย เขาลืมตาขึ้นมา เขากลับมองเห็นว่าตะวันออกนี้มีของประเสริฐวิเศษ จึงมาตะวันออก มาแสวงหาสิ่งวิเศษนี้ คือมาเรียนศาสนาของตะวันออก ที่เป็นตัวศาสนาจริง ๆ ที่ไม่ใช่เป็นแต่เพียงปรัชญาเพื่อเจ้อ. ที่พวกฝรั่งเขาไปสอนกันในมหาวิทยาลัยอังกฤษ หรืออเมริกา อะไรก็ตาม เขาสอนพุทธศาสนาในลักษณะที่เป็นปรัชญา แล้วก็ป็นปรัชญาเพื่อเจ้อ ; ไม่ได้สอนวิธีปฏิบัติที่เป็นตัวพระศาสนา. ถ้าสอนวิธีปฏิบัติที่เป็นตัวศาสนา ก็ควรสอนเรื่องที่ว่าทำอย่างไรจึงจะควบคุม ตา หู จมูก ลิ้น กาย

ใจ หกอย่างนี้ไว้ได้ ให้อยู่ในอำนาจของเรา ; เมื่อมันได้รับอารมณ์คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส แล้ว มันจะไม่ปรุงแต่งให้เกิดตัณหาอุปาทานนั้น ; ต้องฝึกฝนอย่างนั้นจึงจะเป็นตัวศาสนา. แต่เขากลับเอาไปพูดกัน ในเรื่อง ทฤษฎีนั้น ทฤษฎีนี้ แม้แต่เรื่องนิพพาน เรื่องอนัตตา สุญญตา อะไรก็ตาม เอาไปพูดอย่างทฤษฎีเป็นปรัชญาไปหมด. สอนอย่างนี้ ให้สอนกันจนตายอีก ก็ชาติ ก็ไม่อาจเข้าถึงตัวพุทธศาสนา มันเป็นปรัชญาเพื่อเจ้ออย่างนั้นแหละ. พวกฝรั่งที่ฉลาดบางคนเขาจึงอุทิศสำหรับมาที่บ้านเรา ศึกษาวิธีปฏิบัติที่เรียกว่า “กัมมัฏฐาน วิปัสสนา” คือให้รู้ว่าทำอย่างไร เราจึงจะชนะ ตา หู จมูก ลิ้น ใจ ของเราได้ ; นี่แหละคือตัวศาสนา.

ทางโน้นเขามักสอนกันแต่เรื่องในรูปของปรัชญา เปรียบเทียบกับ ปรัชญานั้น เปรียบเทียบกับปรัชญานี้ ตั้งเหตุผลทาง *logic* ว่า ทำไมเป็นอย่างนั้น ทำไมเป็นอย่างนี้. ตอบได้ชั้นหนึ่งแล้ว ก็ยังถามว่า ทำไมจึงเป็นอย่างนั้นอีก, ตอบได้แล้ว ก็ยังถามอีกว่า ทำไมจึงเป็นอย่างนั้นอีก ;นี่เป็นปรัชญาเพื่อเจ้อ. พระพุทธเจ้าท่านไม่ต้องการให้รู้เกินกว่าจำเป็นที่จะต้องรู้ เช่นว่าเราจะดับทุกข์ ก็ต้องรู้เท่าที่จะดับทุกข์ ; ไม่ต้องถามว่า ทำไมต้องเป็นอย่างนั้น ? ทำไมต้องเป็นอย่างนั้นอีก ? เป็นชาวนาก็รู้แต่เพียงว่า เอาดินอย่างนี้มาทำปุ๋ย ต้นไม้ก็งาม เมื่อปลูกต้นไม้ได้งาม ได้กินผล ; ไม่ต้องรู้ว่า ทำไมจึงเป็นอย่างนั้น, ทำไมดินนั้นจึงเป็นอย่างนั้น, ทำไมธาตุนั้นจึงประกอบเป็นดินอย่างนี้ ; ไม่ต้องรู้ ชินรู้ ก็เป็นเรื่องเพื่อเจ้อ.

เดี๋ยวนี้ เรามันไปรู้ส่วนเพื่อเจ้อ จึงอยู่ในสภาพที่ว่าความรู้ท่วมหัวเอาตัวไม่รอด ; เรื่องเล็ก เรื่องใหญ่ เรื่องสูงสุด เรื่องอะไรก็ตาม มันเป็นไปในรูป “ความรู้ท่วมหัว เอาตัวไม่รอด”, อย่างนี้ผมเรียกว่า ปรัชญาเพื่อเจ้อ. พวก

ฝรั่งกำลังเรียน กำลังสอนพุทธศาสนากันอยู่ตามมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ในต่างประเทศ มันไม่ใช่ตัวพุทธศาสนา, คือมันไม่ใช่ตัวศาสนา ไม่ใช่ตัว *religion* : แต่มันเป็นตัว *Philosophy* หรือเป็น *logic* เป็นอะไรไปตามเรื่อง. ฉะนั้นแม้จะรู้จักจนท่อมหัว รู้จนهابกันไม่ไหวหรืออะไรก็ตาม มันไม่มีประโยชน์อะไร ; **สู้ปุ๋ยาตายายของเราที่มีความายสองตัวเล็ก ๆ เทียมอยู่ในชีวิตไม่ได้ : ความรู้ก็รู้เท่าที่จะต้องรู้, เรี่ยวแรงก็มีเท่าที่จะต้องมี, แล้วชีวิตนี้ก็เป็นผาสก.**

นี่คุณระวังให้ดี คุณอย่าเข้าไปหลงแต่ควายตัวใหญ่ ไม่รู้ที่สิ้นสุดแต่เพียงตัวเดียว. คุณจะมีเรี่ยวมีแรงในการแสวงหาอะไรมาบำรุงบำเรอ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ด้วยเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ เรื่องประสบความสำเร็จในหน้าที่การงาน แต่เรื่องทางวิญญาณไม่มี. อย่างนั้นมันก็ก่อหวอดขึ้นแล้วในมหาวิทยาลัยของพวกคุณ : มีตี มีฆ่า มีอะไรกัน ในมหาวิทยาลัย, มีทะเลาะวิวาทกันในมหาวิทยาลัย ซึ่งเมื่อก่อนนี้ไม่เคยมีในสถาบันอย่างนี้ เดียวนี้มันมีแล้ว. มันก็มีเชื้อโรคมาจากการที่นิยมแต่เพียงควายดำเมื่อมตัวใหญ่นั้นตัวเดียว ; ไม่มีควายตัวที่สำคัญตัวต้น คือความรู้ว่า ชีวิตนี้คืออะไร ? ชีวิตของคนเรานี้มีวัตถุประสงค์อย่างไร ? ความรู้อย่างนี้ไม่มี ; ซึ่งคุณก็เห็นอยู่ ก็ประจักษ์อยู่ในจิตใจของคุณเองแล้วว่า ในมหาวิทยาลัยไม่มีการสอนว่า ชีวิตนี้คืออะไรในแง่ของฝ่าย *Spiritual - Enlightenment*. เขาสอนทาง *Biology* ทางอะไรไปก็ได้ แต่มันก็ไม่มีประโยชน์อะไรเลย มันก็เท่ากับไม่รู้หรือรู้ผิดอยู่เรื่อยไป ; ไม่มีการสอนว่าเกิดมาทำไม ? ผมไม่เห็นมีมหาวิทยาลัยไหน โรงเรียนไหน ที่สอนเรื่องคนเรานี้เกิดมาทำไม ? เขาสอนวิชาสารพัดอย่าง สอนเทคนิคต่าง ๆ นั้นแหละคือไม่มีควายตัวที่หนึ่ง ซึ่งเป็นตัวรู้, มีแต่ตัวแรง มันเป็นเสียอย่างนี้.

วิชาความรู้ที่คุณมีกันเกือบจะท่อมหัวอยู่แล้วนี้ มันเป็นเรื่องของการคล้ำไปหมด, เที่ยวควัว เที่ยวควัวไปหมด ; เพราะคุณไม่รู้ในข้อที่ว่า เกิดมา

ทำไม เห็นไหม ? เดี่ยวนี้คุณไม่รู้อย่างกระจ่างแจ้งในข้อที่ว่า เกิดมาทำไม ? ฉะนั้นวิชาความรู้ที่คุณมีอยู่ทั้งหมด มันก็เป็นเรื่องคลำ ๆ - คลำ ๆ - คลำ ๆ ไม่มีที่สิ้นสุด ไม่รู้ว่าจะเอาอะไรมาใช้ อะไร ที่ไหน ? อย่างดีที่สุดก็เอามาใช้กับเรื่องปาก เรื่องท้อง ก็มีความรู้เพียงไปทำอาชีพ หน้าที่การงานอย่างใดอย่างหนึ่ง ได้เงินมาหล่อเลี้ยงความต้องการของเรา ซึ่งล้วนแต่เป็นกิเลส ตัณหา เพราะเราไม่รู้ว่าเกิดมาทำไม ? ถ้าเรารู้ว่าเกิดมาทำไมอย่างถูกต้อง เราก็จะใช้สิ่งเหล่านี้ทั้งหมด เพื่อวัตถุประสงค์อันนั้น ให้รู้ว่าเกิดมาทำไมอย่างถูกต้อง. อย่างผมมักจะพูดอย่างกำปั้นทุบดินว่า **เกิดมาเพื่อให้ได้สิ่งที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้**; คุณก็ไม่ทราบว่ามันคืออะไร. ฉะนั้น ที่อุตุสำหรับปลูกปล้ำอยู่ทุกวัน ๆ ในการเล่าเรียน การอะไรก็ตาม นี้ก็ไม่รู้ว่า ทำทำไม ? ทำเพื่ออะไร ? นอกจากเพื่อเอิร์ดอ้อยทางปาก ทางท้อง. นั้นแหละเป็นเรื่องของควายตัวที่สองเสียเรื่อย. ไม่มีเรื่องของควาย ตัวที่หนึ่ง ที่รู้ว่า เกิดทำไม ? ชีวิตมีวัตถุประสงค์อย่างไร ? อะไรเป็น *goal* ของชีวิต ? อย่างนี้เป็นต้น.

ในเรื่องคลำนี้ มันก็มากออกไปทุกที ๆ คือ มนุษย์จะเล่าเรียนในเรื่องเทคโนโลยี นี้มากออกไปทุกที ๆ ; อย่างที่ฝรั่งบางคนเขาพูดว่า ไปโลกพระจันทร์นี้ก็เพื่อที่จะรู้ถึงความรู้ที่สูงสุดของมนุษย์. ผมไม่เชื่อ แต่ยังมีคุณภาพที่จะไม่พูดว่า เขาโกหก. ความจริง เขาอาจจะรู้ว่าเรื่องนี้มันแก้ปัญหอะไรไม่ได้เลย, ไปโลกพระจันทร์นี้. มันจะแก้ปัญหาสันติภาพของมนุษย์อะไรไม่ได้เลย ; แต่เขาก็ต้องพูดว่า มันจะช่วยแก้ปัญหาวิกฤตกาลของโลก จะทำให้มีสันติภาพอะไรอย่างนี้ ; เราไม่เชื่อ. ที่นี้มันก็จะคลำต่อไปอีก ไปโลกอื่น โลกไหนก็ตามใจ, ก็คลำ ๆ คลำ ๆ อยู่ นั่นแหละ คลำต่อไปอีก ; สุดท้ายก็ไม่ว่าจะแก้ปัญหิต่าง ๆ ได้อย่างไรกัน.

คุณจะต้อง “ทำวิปัสสนา” ในข้อนี้กันเสียก่อน คือไปสู่วิถีที่สงบเยือกเย็นตามสมควร แล้วหันตาใคร่ครวญ พิจารณาว่า โลกนี้มันอยู่ในสภาพอย่างไร ? เราเองด้วย อยู่ในสภาพอย่างไร ? มันถูกจุดประสงค์ของธรรมชาติแล้วหรือยัง ที่ว่ามีมนุษย์ขึ้นมาทำไม ?

นิยายปรัมปรา ที่เราเอามาทำเป็นละครได้เรื่องล้อคน ฉายดูเล่นกันอยู่ที่นี่ เขาก็ยังมีบอกว่า พระเจ้าสร้างมนุษย์ขึ้นมาในโลก เพื่อให้โลกนี้มันดีขึ้น ให้โลกนี้มันน่าอยู่ ให้มันงดงาม ให้มันประเสริฐ. พระเจ้าสร้างมนุษย์ขึ้นมาในโลกนี้ก็เพื่อให้โลกนี้มันงดงามน่าอยู่ดีขึ้น และประเสริฐ. แล้วเดี๋ยวนี้มนุษย์ก็กำลังมากขึ้น ในโลก, มากขึ้น ๆ แล้วมันทำให้โลกนี้ให้น่าอยู่ ให้งาม ให้ประเสริฐจริงได้หรือไม่ ก็ลองคิดดู. ลองไปนั่งทำวิปัสสนา คือใคร่ครวญอย่างลึกซึ้งในข้อนี้กันเสียก่อน ; ให้เห็นความน่าสลดใจ น่าเศร้า น่าสงสาร น่าเกลียด น่าชัง ของความบ้าหลังของมนุษย์สมัยนี้กันเสียก่อน ที่รู้จักแต่ควายตัวเดียว ควายตัวที่สองตัวเดียวอยู่เรื่อย ; แล้วเรากำลังจะเป็นอย่างไร ? ตัวเราเองนี้ กำลังจะเป็นอย่างไร ? อยู่ในฐานะอย่างไร ? หรือได้เป็นเข้าไปแล้วอย่างไรบ้าง ? นั่นแหละจะเรียกว่าคุณกำลังเข้าร่องเข้ารอยของการที่จะศึกษาธรรมะในพระพุทธศาสนา คือต้องมองเห็นตัวปัญหา หรือตัวความทุกข์ที่มันเป็นปัญหา ตัวความทุกข์นั้นแหละคือปัญหา ; ต้องมองเห็นปัญหานั้น ให้ถูกต้องเสียก่อน ในฐานะมันเป็นปัญหา แล้วมันจึงจะแก้ปัญหานั้นได้ถูกต้อง. อย่างน้อยเราต้องรู้เรื่อง ความเจ็บ ความไข้ ความป่วย อะไรของเรานี้เสียก่อน ว่ามันเป็นอย่างไร เราจึงจะหาวิธีแก้ไขมันได้.

ถ้าคุณมองไม่เห็นตัวปัญหาหรือตัวความทุกข์ แล้วมาขอคำตอบจากผม ขอวิธีแก้ไขป้องกันความทุกข์อะไรนี้ มันก็เป็นเรื่องน่าหัว ; บางทีจะเป็นเรื่องหันตักกันทั้งคุณและผม ทั้งสองฝ่ายต่างก็หันตักว่ากันไป โดยที่ไม่รู้ว่าอะไรเป็น

ตัวปัญหา หรือตัวความทุกข์ ; แล้วก็พูดกันถึงเรื่องวิธีแก้ปัญหา แก่ความทุกข์
กันเสียจนน้ำลายฟุ้งไปเท่านั้นเอง. เดียวนี้มันอยู่ในสภาพอย่างนี้ทั้งนั้น ที่กรุงเทพ ฯ
ก็ตาม ที่ไหนก็ตาม มันอยู่แต่ในสภาพอย่างนี้ ; มันมีแต่เรื่องพูด ซึ่งตัวผู้พูด
ก็ไม่ว่าอะไร, แล้วฟังดูก็แปลกดี สนุกดี ดูประเสริฐสูงสุดอะไรดี, เรื่องธรรมะ
อย่างนั้นอย่างนี้, ธรรมะสูงสุดอย่างนั้นอย่างนี้.

ขอให้ตั้งต้นด้วยการรู้จักตัวความทุกข์กันเสียก่อน แล้วก็มาตาม
ลำดับว่า เหตุให้เกิดทุกข์คืออะไร ? จึงจะรู้สภาพตรงกันข้าม คือความดับทุกข์
นั้นเป็นอย่างไร ? แล้วก็พบวิธีที่ถูกต้องได้ นั่นก็คือเรื่องอริยสัจจ์ในพระ
พุทธศาสนา มีอยู่ ๔ หัวข้อว่า ; - **ความทุกข์คืออะไร ? - เหตุให้เกิดทุกข์
คืออะไร ? - ความไม่มีทุกข์เลยนั้นคืออะไร ? - แล้วจะทำโดยวิธีใด
จึงจะได้มา ?** นี่คืออริยสัจจ์ ที่เรียกกันว่า เป็นตัวพระพุทธศาสนา มีอยู่อย่างนี้.

เดี๋ยวนี้มันอยู่ในลักษณะอื่น คือสมัครเล่น สมัครรู้สมัครเรียนโดยที่ไม่มี
ปัญหา คือตัวความทุกข์ แต่มาสมัครจะปฏิบัติเพื่อดับทุกข์. พวกไปวัดไปวา
เข้าวัดเข้าวาก็เป็นอย่างนี้เสียโดยมาก. ที่นี้คนหนุ่ม นักศึกษาหรือนักเรียนนี้
ก็สนใจพุทธศาสนา ก็มักจะอยู่ในรูปนี้เสียโดยมาก, คือไม่ได้พบตัวปัญหา
แล้วติดตามมาจากปัญหานั้นๆ. ถ้าเขาไปสอนในมหาวิทยาลัย ในฐานะเป็น
วิชาพุทธศาสนา ก็เป็นเรื่องทฤษฎี ปรัชญา ทั้งนั้นเลย ; ไม่ทำให้เกิดความ
สว่างไสวทางวิญญานอะไรได้. มันกลายเป็นเรื่องยุ่ง หรือว่าปนกันยุ่ง ในทาง
วิญญานมากขึ้น. และถ้าหากว่า ข้อที่เขาไปเรียนนั้นมันผิด ๆ ถูก ๆ ด้วยแล้ว
มันก็จะปนกันยุ่งใหญ่ จนผู้เรียนจับอะไรไม่ได้ ; ฉะนั้นเรียนพุทธศาสนา ยิ่งไม่รู้
พุทธศาสนา.

ผมไปพูดที่คุรุสภาว่า **ยิ่งเรียนพระไตรปิฎกยิ่งไม่รู้พุทธศาสนา** เขาไม่เชื่อร้อยเปอร์เซ็นต์เลย ว่าจะเป็นอย่างที่ผมพูดนั้น มันไม่มีเหตุผล. ยิ่งไปเรียนพระไตรปิฎก ยิ่งไม่รู้พระพุทธศาสนา เพราะพระไตรปิฎกนั้นมันอยู่ในรูปของวรรณคดี อักษรศาสตร์ พอไปเรียนเข้ามันเพลินไปในแนววรรณคดี และอักษรศาสตร์; แม้ไปเรียนอภิธรรม มันก็เป็นเรื่อง *logic* เป็นเรื่องปรัชญา, มันก็มัวเพลินแต่เรื่อง *logic* เรื่องปรัชญา. เมื่อจิตใจไม่พบปัญหาความทุกข์แล้วไม่สนใจจะดับทุกข์โดยตรง ยิ่งไปเรียนพระไตรปิฎก ยิ่งไม่รู้พุทธศาสนา; มันคืออย่างนี้ คุณเอาไปคิดดูบ้าง.

ที่จริงเท่านั้น มันต้องเรียนชีวิต เรียนธรรมชาติ เรียนตัวเอง จึงจะรู้พุทธศาสนา. พระไตรปิฎกก็เป็นกรบอกวิธีเรียนเหมือนกัน แต่มันมากหนักจนคนจับไม่ได้; เว้นไว้แต่จะศึกษาอย่างถูกต้อง และเก็บเอามาอย่างถูกต้อง ใช้เป็นวิธีสำหรับดับความทุกข์ในใจโดยตรงนั้นได้. แต่ถ้าไปมัวเรียนอย่างอักษรศาสตร์ วรรณคดีแล้วละก็ไม่มีทาง; เช่นไปเรียนจนได้เปรียญ ๙ ประโยค ๑๐ ประโยค เป็นมหาเปรียญแล้ว ก็ยังไม่รู้อะไรเลยที่จะดับทุกข์. เพราะเรียนในแง่อักษรศาสตร์ ว่าไปได้อย่างนกแก้ว นกขุนทองเลย. ฉะนั้นเรียนพระไตรปิฎกจะไม่รู้พุทธศาสนา ต้องเรียนเข้าไปที่ตัวกิเลส ตัวความทุกข์จากในใจของคนเรา ในใจของตัวเองนั่นแหละ; พระพุทธเจ้าท่านสอนอย่างนั้น: ว่าโลกก็ดี เหตุให้เกิดโลกก็ดี ความดับแห่งโลกก็ดี ทางให้ถึงความดับแห่งโลกก็ดี เราตถาคตบัญญัติอยู่ในร่างกายที่ยาววาหนี่งนี้ ที่ยังเป็น ๆ ที่ยังมีสัญญาและใจ; นี้เหมือนกับพวกคุณนี้ ที่ยังมีชีวิตอยู่ที่ยังเป็น ๆ อยู่. ในร่างกายนี้มีโลก มีเหตุให้เกิดโลก มีความดับสนิทแห่งโลก และทางให้ถึงความดับสนิทแห่งโลก. หมายความว่าพระพุทธเจ้าท่านไม่ได้ตรัสว่า ให้ไปดูในพระไตรปิฎกในเรื่องเหล่านี้ แต่ให้ดูในชีวิตในร่างกายที่ยาววาหนี่งนี้.

นี่คือข้อที่ผมพูดว่า ต้องเรียนจากชีวิตโดยตรง เรียนจากจิตใจนี้โดยตรง คือเรียนตัวกิเลส ตัวความทุกข์ โดยตรง จึงจะรู้พุทธศาสนาชนิดที่ว่า เป็นพุทธศาสนาจริง ๆ. ถ้าไม่เช่นนั้นแล้ว มันเป็นเปลือก เป็นกระพี้ เป็นอะไรของพุทธศาสนา ในแง่ของวรรณคดี อักษรศาสตร์ อะไรต่าง ๆ นานา.

นี่เรียกว่า เราจะมองกันอย่างกว้างๆ ให้รู้จักสิ่งที่เรียกว่าชีวิตนี้เสียก่อน. ชีวิต ทาง *Biology* ทางอะไรนั้น ผมไม่เอานะ ไม่พูดด้วย เมื่อ *protoplasm* ในเซลล์หนึ่ง ๆ ยังสดอยู่ เรียกว่า มีชีวิตอยู่, อย่างนี้ไม่เกี่ยวข้องกันเลย. คำว่า “ชีวิต” ทางฝ่ายวัตถุอย่างนั้น มันไม่เกี่ยวข้องกันเลยกับพุทธศาสนา : มันต้องหมายถึงชีวิตในทางฝ่ายธรรมะ ฝ่าย *spiritual - sense* มันจึงจะเป็นเรื่องของพุทธศาสนา. ศาสนาไหนก็เหมือนกันแหละ คำว่า “ชีวิต” เขาไม่ได้หมายถึงชีวิตทาง *Biology* หรือภาษาพูดธรรมดาว่า ยังเป็น ๆ อยู่ ยังไม่ตาย ก็เรียกว่ามีชีวิต อย่างนั้นมันเป็นชีวิตในภาษาอักษรศาสตร์ ; อย่างนี้มันไม่พอ เพราะคำว่า “ชีวิต” มันมีอะไรมากกว่านั้น เพราะเขาอาจจะพูดได้ว่า แกนี้ไม่มีชีวิตแล้ว บางทียังเป็น ๆ อยู่นี้แหละ แต่ก็ชี้หน้าได้ว่า ไม่มีชีวิตแล้ว ; คือไม่มีชีวิต ตามความหมายของคำว่า “ชีวิต”.

ในคัมภีร์ของพวกคริสเตียน พระเยซูพูดว่า : - สละชีวิตเสีย แล้วจะได้ “ชีวิต”. “สละชีวิตเสียแล้ว จะได้ชีวิต” พูดสั้น ๆ เท่านั้น พวกคริสเตียนเองก็คงฟังไม่ถูก แล้วพวกคุณก็ยิ่งฟังไม่ถูก ในจำนวนประหลาด ๆ อย่างนี้ให้สละชีวิตบ้า ๆ บอ ๆ นี้เสีย แล้วก็จะได้ชีวิตนิรันดรของพระเจ้า นี่คือนิรันดรที่เป็นแบบแห่งการครองชีวิต ก็เรียกว่าชีวิตได้เหมือนกัน. คำว่า *life* นั้นมันมีความหมายมากมาย : - จงสละ *life* แล้วจะได้ *life*. เดียวนี้มันมี *life*, มีชีวิตอย่างโง่ ๆ ไปหลงควายตัวที่สองเรื่อยไปเสียก่อน แล้วจึงเลื้อยขึ้นมาได้ชีวิตใหม่ที่ฉลาด รู้จัก

คุณค่าของควายสองตัว แล้วก็ดำเนินชีวิตไปถูกทาง, แล้วก็ไปถึงพระเจ้าได้ เรียกว่าชีวิตนิรันดร. พุทธบริษัทก็เรียกว่า อมตธรรม อมตภาพ ชีวิตที่ไม่ รู้จักตาย. **ชีวิตที่แท้จริงนั้นต้องไม่รู้จักตาย** ; ถ้ายังรู้จักตาย ยังไม่ใช่ชีวิต อย่างนี้เป็นต้น.

นี่เรารู้จักชีวิตกันแต่ในแง่ของวัตถุ หรือในแง่ของภาษาชาวบ้าน ไม่รู้จักชีวิตในภาษาศาสนา. เดียวนี้เราเรียกว่า ชีวิตทางฝ่ายวิญญาณ ชีวิตทาง ฝ่ายที่ไม่ใช่วัตถุนี้ ลองคิดดูให้ดี ๆ ว่าอะไรที่เรายังไม่รู้ ?

คำว่า *Spiritual - Enligjhtenment. Enlightenment* คือ ความตรัสรู้ คือความรู้อย่างสว่างไสว. มีความรู้อย่างสว่างไสวนั้นแล้ว ยังต้องมีคำว่า *Spiritual* กำกับอยู่อีก ; คือมันทางฝ่ายธรรมะ ทางฝ่ายจิตฝ่ายธรรม ; ดังนั้น ความรู้ทางฝ่ายวัตถุนี้มันช่วยไม่ได้. แล้วสิ่งที่เรียก ว่า *Enlightenment* นั้น อย่าไปทำเล่นกับมัน พวกคุณอาจจะไม่รู้ว่าเป็นอะไรก็ได้ เพราะคำว่า รู้ รู้ นี้ มันมีหลายคำนัก แล้วมันหลายระดับด้วย.

คุณอ่านหนังสือ เรียนหนังสืออย่างในมหาวิทยาลัยนี้ คุณก็ได้ความรู้ เราเรียกว่า *knowledge* หรืออะไรก็ตามใจ, มันก็คือความรู้เท่านั้น. แล้วคุณ ก็ใช้ความรู้นี้ในการศึกษาค้นคว้า ในการใช้เหตุผล ใช้ *reasoning*, โดยใช้อันนี้ เป็นเครื่องมือ คุณก็จะได้ *understanding* หรืออะไรที่เป็นทำนองเดียวกันนั้นมา ; เรียกว่ามัน *convince* เข้าไปอีกขั้นหนึ่งจาก *knowledge* ; นี้ก็ยังไม่ใช่ *enlightenment* เพราะมันอาศัยเหตุผล (*reasoning*). สำหรับความรู้ *knowledge* นั้น อาศัยตำรับตำราศึกษาเล่าเรียน (*studying*) อะไรก็ตาม นั้นมันยังต่ำเกินไป. ที่นี้ความเข้าใจ (*understanding*) พวกนี้มันก็อาศัยเหตุผล (*reasoning*), มัน เป็นทาสเป็นข้าของเหตุผล ไม่ใช่ความรู้แจ้ง (*enlightenment*).

ที่นี้คุณเอาความรู้ *understanding* อันนี้ไปใช้ต่อไป ในการรู้จักสิ่งที่รู้ จากจิตใจโดยตรง, คือเอาประสบการณ์ (*experience*) ต่าง ๆ ในชีวิตเป็นบทเรียน แล้วก็ยังจำกัดชัดเจนไปด้วยว่า *spiritual experience* ต้องเป็น *experimnce* ทาง *spiritual* คือทางฝ่ายที่เกี่ยวกับจิต วิญญาณซึ่งเป็นธรรมชาติสูงขึ้นมา. เช่น คุณเคยเป็นเด็กมา เป็นอย่างไร? แล้วมันผ่านอะไรมาในชีวิต? ตั้งแต่เด็กมาจนบัดนี้ เจ็บปวดอย่างไร? สุขทุกข์อย่างไร? กิเลสเป็นอย่างไร? เหล่านั้นแหละเขา เรียกว่าเป็น *spiritual experience* เอาเรื่องเหล่านี้มาศึกษาใหม่ โดยใช้วิชาความรู้ ที่เรียนทางหนังสือ ทาง *reasoning* อะไรต่าง ๆ มาช่วยกันจนกว่าจะรู้แจ้งมันว่า กิเลสคืออะไร? ความทุกข์คืออะไร? อย่างที่เรียกว่า *realization* มันจึงจะเป็นประเภท *enlightenment*.

ฉะนั้นพวก *Knowledge* ยังฟังไม่ได้, พวก *understanding* ทั่ว ๆ ไปนี้ ก็ยังเข้าใจไม่ได้ เพราะมันยังขึ้นอยู่กับเหตุผล. ฉะนั้นต้องหนีออกจากเหตุผล ก็คือ เรื่องจริงที่มีมาแล้วแต่หนหลัง แล้วมาเห็นอยู่กระทั่งเดี๋ยวนี้, เช่นว่า พอเกิดความกำหนัด เกิดราคะขึ้นมา แล้วมันร้อนอย่างไร? คุณไม่ต้องใช้เหตุผล ไม่ต้องอาศัยความรู้ในหนังสือ. ถึงแม้ความรู้ในหนังสือจะบอกว่า ราคะเป็น ของร้อน มันก็คล้ายนกแก้วพูด. หรือจะใช้เหตุผลว่า ราคะคงจะเป็นของร้อน มันก็เป็นการคาดคะเนเท่านั้นเอง มันต้องเคยมีราคะมาแล้ว แล้วมันร้อนอย่างไร รู้อย่างนั้นแหละ เรียกว่า *spiritual experience* มันเป็น *material* ของ *enlightenment*. เราไม่เอา *Enlightenment* แขนงอื่น เราจะเอาแต่แขนงที่ เกี่ยวกับเรื่องทางจิต ทางวิญญาณ คือความทุกข์ และความดับทุกข์ท่าเดียว *Spiritual- Enlightenment* อย่างนี้เคยมีเต็มไปหมด ในพื้นแผ่นดินตะวันออกของเรา คือมีศาสนาพุทธ มีศาสนาไซโรอัสเตอร์ แล้วก็มีศาสนาเวทานตะ คือฮินดู กระทั่งมีเล้าจ้อ ขงจื้อ กระทั่งมีคริสเตียน ศาสนาซิกข์ ศาสนาอิสลาม เป็นต้น,

ซึ่งเป็นเรื่องแสงสว่างทางวิญญาณทั้งนั้น. แต่แล้วเราก็ไม่เข้าใจศาสนาเหล่านั้น หรือว่าคนในศาสนานั้น ๆ ก็ไม่เข้าใจศาสนานั้น ๆ ยิ่งขึ้นทุกที ๆ ;ไม่เหมือน สมัยก่อน. ยิ่งไม่เชื่อ แล้วก็ตัดความเชื่อไปเสียเลย ด้วย ; ความเข้าใจไม่มี แล้วก็ไม่มียอมเชื่อ ไม่ยอมรับด้วย, เราจึงเลยสูญเสีย ของประเสริฐวิเศษของ ตะวันออกนี้ไปทุกที ๆ ไปเป็นทาสทางปรัชญาของฝรั่งทางตะวันตกมากขึ้นทุกที.

ผมพูดอย่างนี้ไม่กลัวพวกฝรั่งโกรธ พูดที่ไหนก็พูดอย่างนี้. พูดกับพวก ฝรั่งก็พูดอย่างนี้ เขียนก็เขียนอย่างนี้ ไม่กลัวโกรธ ; เพราะถือว่าพูดความจริง น้อย่างหนึ่ง แล้วก็ถือว่าพูดเพื่อจะดึงพวกเรานี้ กลับมาสู่ของดี วิเศษประเสริฐ ของเรา ที่เคยมีมาแต่กาลก่อน ; ดึงกลับมาสู่ของดี ที่เราเคยมีมาแต่กาลก่อน ซึ่งเวลานี้กำลังจะแหกคอก แดกคอกออกไปนิยมสิ่งที่เป็นมาร สิ่งที่จะเป็นผู้นำลาย ล้าง ให้มนุษย์สูญเสียความเป็นมนุษย์ ให้โลกนี้ไม่มีสันติภาพ. ดึงมาสู่สภาพเดิม ของเรา. มันเป็นเรื่องที่ทำได้ เพราะว่าเรื่องนี้มันเป็นเรื่องเฉพาะคนเป็นคน ๆ ไป เราไม่อาจจะดึงมาทั้งหมด หรือทั้งโลกแต่ที่เราอาจจะดึงมาได้เป็นคน ๆ ไป ด้วยการขอร้องให้คน ๆ นั้นดูเสียใหม่ ว่าอะไรเป็นอย่างไร ? ชีวิตคืออะไร ? เกิดมาทำไม ? มนุษย์จะได้สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์จะได้รับนี้ ได้โดยวิธีใด ?

เดี๋ยวนี้ผมกำลังพูดกับพวกคุณ ซึ่งเป็นนิสิตมหาวิทยาลัย หรือว่าใน ระดับที่เทียบเท่าอย่างนั้น ก็อยากจะขอเตือนสักหน่อยว่า พวกคุณอย่าเพอทะนงตัว ว่ามีความรู้ในชั้นอุดมศึกษา เพราะว่าคุณยังไม่รู้ แม้แต่คำถามที่ว่าเกิดมาทำไม ? คุณยังไม่รู้แม้แต่ว่าตัวเองนี้ เกิดมาทำไม ? คุณขาดความรู้อันนี้, ฉะนั้นไม่ใช่ อุดมศึกษาดอก,สิ่งที่เรียน ๆ อยู่ นั่น ถ้าว่าเป็นอุดมศึกษา มันก็เป็นอุดมศึกษา ของเด็กอมมือ ที่เห็นแต่ลูกกวาด, คือเป็นอุดมศึกษาของมนุษย์ที่รู้จักแต่เรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ. พอคุณจบมหาวิทยาลัย คุณก็มีอุดมศึกษาของมนุษย์ ธรรมดา ที่มีแต่เรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ,ถือว่าเป็นอย่างดีที่สุดของมนุษย์ ที่เป็นทาสของเทคโนโลยี.

การที่เยี่ยมเอาคำว่ “อุดมศึกษา” ไปใช้นั้น พวกพุทธบริษัทเขาหัวเราะ เพราะว่อุดมศึกษาของพุทธบริษัทนั้น มันหมายถึงปฏิบัติไปจนถึงขนาดบรรลุ มรรค ผล นิพพาน. ข้อที่พุทธบริษัทเรียกว่า อุดมศึกษา อุดมวิชา อุดมอะไรก็ตาม มันหมายถึงบรรลุ มรรค ผล นิพพาน. ถ้เอาอุดมศึกษาไปใช้ แก่การจบหลักสูตรมหาวิทยาลัยเสียแล้ว, แล้วเรื่องบรรลุ มรรค ผล นิพพาน จะเอาคำไหนมาใช้. ที่พูดกันนี้ เพื่อป้องกันการลืมตัว ว่อุดมศึกษานั้นมันยังเป็นอุดมศึกษาของเด็กอมมือ คือเด็กที่ยังไม่รู้ ว่เกิดมาทำไม? ถ้พวกคุณยังไม่รู้ว่า เกิดมาทำไม? ผมอยากว่จะเรียกว่า เด็กอมมือ, ไม่ใช่เรียกว่านิสิต หรือนักศึกษา ในอุดมศึกษา แต่จะเรียกว่า เด็กอมมือที่ยังไม่รู้ว่ เกิดมาทำไม?

ในสังคมทั่วไปนั้น คุณก็เป็นนิสิต คุณก็เป็นนักศึกษา ในชั้นอุดมศึกษา, แต่ในสังคมสวนโมกข์นี้ คุณเป็นเด็กอมมือ, เพราะว่ คุณยังไม่รู้ว่า เกิดมาทำไม? นี่แหละขอให้นำเรื่องนี้ไปคิดดู เพราะว่คุณตั้งปัญหาถามมา ในลักษณะที่เป็นอุดมศึกษาจริง ๆ ว่ ทำอย่างไรจึงจะป้องกันไม่ให้ความทุกข์เกิดขึ้นมา? แล้วทำอย่างไรจึงจะทำลายความทุกข์ที่เกิดอยู่แล้วให้หมดไปได้? นี่แหละเป็นอุดมศึกษาจริง ๆ, เป็นปัญหาทางอุดมศึกษา; ถ้รู้แล้วก็เป็นผู้สำเร็จอุดมศึกษา ไม่ใช่เด็กอมมือ. ผมก็เลยตอบอย่างคร่ำ ๆ กว้าง ๆ รวม ๆ กันไปว่ คุณต้องมีคววยสองตัวสำหรับเทียมชีวิต, ให้ชีวิตเป็นไปได้อย่างดีด้วยคววยสองตัว คือ ทั้งเทคโนโลยี และทั้ง *Spiritual- Enlightenment* สองอย่างนี้คู่กันไป คุณก็จะพ้นจากภาวะที่เป็นเด็กอมมือ ในพุทธศาสนา ;จะมาสู่ความเป็นมนุษย์ ที่ว่ เติบโตแล้ว เจริญแล้ว ถึงขนาดที่เรียกว่าจะเป็นพุทธบริษัทได้.

ในวันนี้เราพูดกันถึงเรื่องอาร์มภกตา ก็หมายความว่าเรื่องกว้าง ๆ ที่จะให้เข้าใจเรื่องเฉพาะ ๆ อย่างชัดเจน แล้ววันหลังเราก็จะพูดถึงโดยรายละเอียด ใดอย่างหนึ่ง ในข้อที่ว่าความทุกข์เป็นอย่างไร? เกิดมาจากอะไร? จะดับมันได้โดยวิธีใด เป็นต้น. เพราะการที่พูดแต่เพียงว่า ให้ชีวิตนี้เทียมด้วยควายสองตัว นี่มันก็เห็นคร่าว ๆ เท่านั้น ว่าเราจะต้องเจริญทั้งวิชาฝ่ายเนื้อหนัง และวิชาฝ่ายวิญญาณ; จะต้องรู้จักคำพูดทั้ง ๒ ภาษา คือคำพูดภาษาคนธรรมดา และคำพูดภาษาพระอรหันต์. ไปหารายละเอียดอ่านเอาเอง จากหนังสือเล่มเล็ก ๆ ที่เรียกว่า “ภาษาคน – ภาษาธรรม” ซึ่งคุณจะได้รู้ภาษาสองภาษาเพิ่มขึ้น.

เช่นคำว่า “ชาติ” - ความเกิด นี้ ภาษาคนก็ว่า เกิดมาจากท้องแม่, แต่ภาษาธรรมเขาหมายความว่า ความเกิดแห่ง *conceptual thought* ว่ากู ว่าของกู ครั้งหนึ่ง, เรียกว่า “ความเกิด”. คำว่า ความเกิดมีความหมายต่างกันอยู่ อย่างนี้ นี่เป็นตัวอย่างเท่านั้น; ต่อเมื่อคุณรู้จักทุก ๆ สิ่งในความหมายทางภาษาธรรมด้วย เมื่อนั้นแหละ จึงรู้จักควายสองตัวอย่างถูกต้อง, จะมีความรู้เรื่องควายสองตัวถูกต้องและครบถ้วน.

เรื่องอาร์มภกตาของเราก็พอกันที่สำหรับวันนี้.

ในวันนี้ถ้าเกิดคุณนึกแปลกใจว่า ทำไมเรามา
นั่งกลางดินกันอย่างนี้ ก็ขอให้นึกถึงพระพุทธเจ้าว่า
นี่เราทำ เพื่อจะเป็นเครื่องระลึกถึงพระพุทธเจ้า,
ป้องกันความประมาท. คุณเรียนกันบนตีกราคา
แสน ๆ ล้าน ๆ ทั้งนั้น ที่กรุงเทพ ฯ คุณนั่งเรียน
นั่งสอนกันบนตีกราคาแสน ๆ ล้าน ๆ เดียวนี้ผม
ขอให้คุณนั่งกลางดิน, เพราะว่าพระพุทธเจ้าท่าน
เกิดกลางดิน ตรัสรู้สัมมาสัมโพธิญาณกลางดิน
โคนต้นไม้ แล้วก็สอนสาวกส่วนมากก็กลางดิน
ในที่สุดพระพุทธเจ้าก็นิพพานที่กลางดิน. ฉะนั้น
เราไม่ต้องการตีกราคาล้าน ๆ. การทำอย่างนี้
จะเป็นทางให้เราปลื้มตัวออกมาจากความ
เป็นทาสของเทคโนโลยี อย่างนี้เป็นการใช้
ชีวิตอย่างสาวกของพระพุทธเจ้า นั่งกลางดิน
ใต้ต้นไม้ แล้วก็เป็นเวลาที่สูงบสงัด.

ปัญหาเพียงข้อเดียวของมนุษยชาติ

- ๒ -

๒๒ เมษายน ๒๕๑๓

เวลาของพวกเราล่วงมาถึง ๔ นาฬิกาครึ่งแล้ว
จะได้พูดกันต่อไปถึงเรื่องที่กำลังอยู่. ในข้อแรก อยากรจะให้
ระลึกไปถึงเรื่องทีพูดมาแล้ว ว่า ทำอย่างไร จึงจะป้องกัน
ความทุกข์และแก้ไขความทุกข์ได้ โดยเฉพาะสำหรับฆราวาส
ตามหัวข้อปัญหาที่ถามมา .ปัญหาทั้งหมดขึ้นอยู่กัปัญหา
ที่ว่าเกิดมาทำไม ? นี้ใคร จะเห็นด้วย หรือไม่เห็นด้วย
ก็ตาม แต่ความรู้สึกของ ผม ตลอดเวลาที่ได้สังเกตศึกษา
สิ่งต่าง ๆ มา จนกระทั่งบัดนี้ รู้สึกว่า **ปัญหาทั้งหมดขึ้น
อยู่กับปัญหา ๆ เดียว ว่าเกิดมาทำไม ?** เพราะฉะนั้น
ในขั้นนี้ ขอให้สนใจปัญหานี้ เพื่อจะเข้าใจตามที่ผมจะพูด
ซึ่งจะพูดในลักษณะที่ว่า มันขึ้นอยู่กัปัญหาเดียวว่า
เกิดมาทำไม ?

เด็ก ๆ เขาถามว่า ทำอย่างไรจึงจะเล่าเรียนดี ? ผมก็ตอบไปว่า ต้องรู้ว่าเกิดมาทำไมเสียก่อน จึงจะเล่าเรียนดี. คนโต ๆ มักจะถามว่า ทำอย่างไรจึงจะประสบความสำเร็จในการทำงาน ? ผมก็ตอบว่า จะต้องรู้เสียก่อนว่า เกิดมาทำไม ? คนแก่ ๆ ส่วนมากจะถามว่า จะปฏิบัติธรรมอย่างไรจึงจะดับทุกข์ได้ ? ผมก็ตอบว่า มันต้องรู้เสียก่อนว่า เกิดมาทำไม ? เพราะเดี๋ยวนี้คุณก็ไม่รู้ว่า เกิดมาทำไม ? แล้วจะปฏิบัติธรรมะอย่างไร ? แล้วจะปฏิบัติธรรมะข้อไหน มันก็จะผิดไปหมด เพราะไม่รู้ว่าเกิดมาทำไม ?

เพราะฉะนั้นปัญหาที่ถามว่า ทำอย่างไรจึงจะป้องกันความทุกข์ในชีวิตสมรวัสได้ ? มันก็รวมอยู่ที่ว่า ต้องรู้เสียก่อนว่า เกิดมาทำไม ? ถ้าไม่อย่างนั้นแล้ว มันพว่ไปหมด. เราเล่าเรียน เราประกอบกิจการงานในอาชีพ เราก็ได้ผลงาน มาบริโภคใช้สอย กระทั่งมีเกียรติยศ ชื่อเสียง มีอะไรต่าง ๆ ที่เราต้องการจะมี. แต่ถ้าเราไม่รู้ว่าเกิดมาทำไมแล้ว มันจะผิดวัตถุประสงค์ไปหมด. แม้แต่จะเล่าเรียน หรือประกอบกิจการงาน หรือแม้แต่จะรับประทานเข้าไป ; นี้พูดคำหยาบๆ. ถ้าไม่รู้ว่า เกิดมาทำไมแล้ว มันก็จะกินเข้าไป หรือรับประทานเข้าไปในลักษณะที่ผิด ๆ ทั้งนั้น. ฉะนั้นขอให้ไปคิดดูให้ดีว่า ปัญหาทั้งหมด มันขึ้นอยู่กับปัญหาเพียงปัญหาเดียว.

เมื่อคืนนอนหัวค่ำเราก็พูดกันถึงว่า ชีวิตนี้มันต้องเทียมด้วยควายสองตัว จึงจะดับทุกข์หรือป้องกันความทุกข์ได้; นั่นก็เป็นเรื่องของกรรู้อาเกิดมาทำไมด้วยเหมือนกัน. หากรู้อาเกิดมาเพื่อประโยชน์อะไรแล้ว จึงรู้ต่อไปว่า จะต้องทำอย่างไร ? จนกระทั่งว่าจะต้องจัดให้ชีวิตนี้ มันเทียมด้วยควายสองตัว. ควายตัวที่หนึ่งก็เรียกว่า *ความรู้* ในเมื่อตัวที่สองเรียกว่า *กำลังแรง*. ดังนั้นควายตัวที่หนึ่งต้องรู้อาเกิดมาทำไม ? และพวกคุณก็เป็นเด็กอมมือในมหาวิทยาลัย

เพราะไม่รู้ว่าจะเกิดมาทำไม, เพราะฉะนั้นเราจะต้องรู้ข้อนี้ เพื่อไม่เป็นเด็กอมมืออีกต่อไป. เพราะไม่รู้ข้อนี้จึงได้ซึ่งว่าเป็นเด็กอมมือ ฉะนั้นต้องรู้ข้อนี้ เพื่อพ้นจากความเป็นเด็กอมมือ. นี่คือปัญหาเฉพาะหน้า คือปัญหาที่จะต้องทำให้บัณฑิตมหาวิทยาลัยพ้นจากความเป็นเด็กอมมือ. แล้วก็ต้องไม่หลับตา หลงไปตามที่พูดกัน หรือนิยมกันว่า การศึกษาในมหาวิทยาลัยนั้นเป็นอุดมศึกษา เพราะที่แท้ยังเป็นเรื่องของเด็กอมมืออยู่ เพราะไม่รู้ว่าจะเกิดมาทำไมนั่นเอง. อันนี้ก็เป็นเรื่องสำคัญ คือเรื่องของความไม่ประมาท. ตอนนี้อยากจะพูดถึงเรื่องความประมาทสักชนิดหนึ่ง.

คำว่า “ความประมาท” ในภาษาธรรมะของพระพุทธเจ้า นั้นมันกว้าง ไม่แคบๆ เหมือนในภาษาไทย ซึ่งหมายแต่เพียงอวดดี. สำหรับคำว่า ความประมาท ในภาษาธรรมะนั้นแปลเป็นภาษาไทย หรือภาษาอะไรๆ ไม่ได้. ขอให้ใช้คำว่า “ประมาท” หรือ “ไม่ประมาท” ไปตามเดิม. เพราะคำว่า ประมาท มันรวมไว้ทั้งหมดของสิ่งที่ไม่พึงปรารถนา : ความไม่รู้ก็รวมอยู่ในคำว่า ประมาท, ความอวดดีก็รวมอยู่ในคำว่าประมาท, ความสะเพร่าไม่รอบคอบก็รวมอยู่ในความประมาท, ความซึ่เกียจก็รวมอยู่ในความประมาท, แม้แต่ความไม่ตั้งอกตั้งใจฟันฝ่าอุปสรรคให้สำเร็จ ก็เรียกว่าความประมาททั้งนั้น ; มันรวมอยู่ในคำว่า “ประมาท” ทั้งนั้น. หรือถ้าเดี๋ยวนี้เรายังหลับตาอยู่ ยังไม่รู้ว่าเป็นอะไร เราเป็นเด็กอมมือ หรือว่าเราเป็นนิสิตมหาวิทยาลัย ชั้นอุดมศึกษา ; อย่างนี้ก็เรียกว่า ความประมาทเหมือนกัน แม้โดยไม่รู้สึกรู้สีกตัว.

สำหรับความประมาทในภาษาไทยนี้มันแคบ ประกอบไปด้วยเจตนาแล้วก็มี การรู้สึกรู้สีกตัว แล้วอวดดี หรือประมาท. ส่วนในภาษาบาลี หรือภาษาธรรมะนั้น มันไปไกลกว่านั้น แม้ไม่รู้สึกรู้สีกตัว ก็เรียกว่า ความประมาทเหมือนกัน.

ฉะนั้นเราจะต้องตั้งต้นด้วยความไม่ประมาท คือต้องตั้งต้นด้วยการรู้จักความประมาท แม้ที่ไม่รู้สึกตัวนี้ ให้กลายเป็นความไม่ประมาทเสียก่อน.

เราสวดมนต์ทำวัตรทุกเช้าทุกเย็น ด้วยบทปัจฉิมโอวาทของพระพุทธเจ้า คือคำสั่งสุดท้ายเมื่อก่อนจะปรินิพพานนั้นว่า “จงถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท” พระเถรก็สวดกันอยู่ทุกเช้าทุกเย็น. แต่ถ้าไม่รู้ว่า เกิดมาทำไม มันก็ยังประมาท ก็ยังโง่งอยู่นั่นเอง. ก็สวดแต่ปากพล่อย ๆ ไปทั้งเช้าทั้งเย็น,- มันก็ยังประมาทอยู่นั่นเอง. ฉะนั้นขอให้มันโง่ไว้ เพื่อกันความประมาท แล้วก็จะได้พยายามรู้เสียเร็ว ๆ ว่า เกิดมาทำไม ? ที่นี้ก็จะได้พูดกันในหัวข้อที่ว่า เกิดมาทำไมต่อไป :

ข้อแรก บางทีจะมีคนเถียงว่า เราไม่ได้อยากเกิดมา ดังนั้นเราไม่รับผิดชอบในปัญหาข้อนี้ ; ถ้ามันมีอย่างนี้ก็พึงรู้เกิดว่า นั่นแหละคือคนประมาทอย่างยิ่ง ประมาทถึงที่สุด เป็นความโง่งบวกความประมาท และอะไรอื่น ๆ อีกมากมาย จนถึงกับพูดว่าเราไม่รับผิดชอบในการที่ว่า เราเกิดมาทำไม ? เพราะว่าเราไม่ได้อยากเกิดมา พ่อแม่ทำให้เราเกิดมา หรืออะไรทำนองนั้น เราไม่ได้รู้ไม่ได้ชี้ทั้งนั้น. ถ้ามีปัญหาย่างนี้ ก็อยากจะขอตัดบทลงไปเสียว่า อย่าไปคิดในส่วนนั้น ขอให้คิดในส่วนที่ว่า มันเกิดมาแล้ว, เดียวนี้มันเกิดมาแล้ว เกิดมาเสร็จแล้ว ; เพราะเกิดมาแล้ว มันก็เป็นภาระจำยอม ที่เราจะต้องจำยอมว่าเราเกิดมาแล้ว เราจะต้องทำให้ถูกต้องกับความประสงค์ของการที่ได้เกิดมา เราจะรู้หรือไม่รู้ มันไม่มีทางจะแก้ตัว.

สิ่งที่มันทำให้เราเกิดมานั้น มันไม่ยอมรับผิดชอบแก้ไขตัวของเรา เราจึงต้องรับภาระจำยอมนี้ว่า เราเกิดมาแล้ว ; แล้วเราต้องรู้ว่า เกิดมาทำไม ? แล้วยังจะต้องประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้องตามนั้นด้วย. นี่ขอให้หมดปัญหาตอนนี้ไป

เสียที่ว่า เราจะรู้หรือไม่ว่าเราเกิดมาเพราะอะไร ? เพื่ออะไร ? นี่มันก็มีหน้าที่ที่จะต้องรู้ว่าเกิดมาทำไม อยู่แน่แหละ; เพราะว่า การเกิดมานี้ มันอยู่ได้อำนาจของสิ่ง ๆ หนึ่ง แล้วแต่ว่า มนุษย์ผู้มีปัญญาคนแรก ๆ เขาจะเรียกมันว่าอะไร ไปตามที่เราเห็นว่า ดีที่สุด ที่จะมีประโยชน์ที่สุด. ข้อนี้มันเป็นปัญหาของทางฝ่ายจิต ฝ่ายวิญญาณ.

พวกที่เป็นวัตถุนิยมจะไม่ยอมรับเอาปัญหาอันนี้ แล้วจะไม่ยอมรับว่ามีอะไรที่ทำให้เกิดมา เพราะมันยุ่ง ; เขาว่าอย่างนั้น. เขาเกิดมาต้องการวัตถุ ก็ผลิตวัตถุ มันก็ต้องการ เทคโนโลยี เป็นพระเจ้า สำหรับช่วยให้การผลิตวัตถุที่เขาต้องการ สำเร็จตามความปรารถนา. อย่างนี้เราเรียกว่าพวกวัตถุนิยม เขาจะไม่ยอมคิดปัญหาอย่างที่เรากำลังคิด แล้วเขาก็จะหาว่าพวกเรานี้บ้า มาคิดปัญหาที่ไม่จำเป็นจะต้องคิด ว่า เกิดมาทำไม. หรืออะไรทำให้เกิดมา ? แต่ที่นี้ฝ่ายเรา กล่าวคือชาวตะวันออก ซึ่งรุ่งเรืองอยู่ด้วยความสว่างไสวในทาง วิญญาณนั้น มันคิด, มันต้องคิด และมันเคยคิดมามากแล้ว; และรู้แล้วด้วย ว่าเกิดมาทำไม? หรืออะไรทำให้เกิดมา? แล้วก็ไม่ได้รู้เกิดขอบเขต, รู้แต่พอดี เท่าที่ระดับความทุกข์ในการเกิดนี้ได้. นี่คือตัวพุทธศาสนา ได้แก่วิชาความรู้เท่าที่จำเป็นที่มนุษย์จะต้องรู้ เพื่อจะดับความทุกข์ได้ โดยเฉพาะก็ของทุกคนทั่วไป คือ ฆราวาส เหมือนที่คุณกำลังตั้งปัญหามา. ฉะนั้นขอให้คิดว่าเกิดมาทำไม? โดยไต่ไปถึงว่า อะไรทำให้เกิดมา? ถ้าเรารู้จักสิ่งที่ทำให้เกิดมา เราก็จะรู้ได้ง่ายว่าเกิดมาทำไม? คือมันเกิดมาตามความต้องการของสิ่งที่ทำให้เราเกิดมา.

อะไรทำให้เกิดมา? พุทธอย่างภาษาของคนตะวันออก ที่รุ่งเรืองด้วยความสว่างไสวทางวิญญาณ เขาก็พูดกันตามที่เราเห็นว่า เหมาะแก่บุคคลในยุคนั้นในถิ่นนั้น. บางพวกก็พูดว่า พระเจ้าทำให้เราเกิดมา สร้างเรามา. แต่พุทธ-

บริษัทนี้ใช้คำว่า “พระธรรม”. พระธรรมทำให้เกิดมา. ที่นี้เดี๋ยวนี้ก็เกิดมีความคิด ที่จะเป็นอิสระ คือไม่ใช่คำว่า “พระเจ้า” หรือ “พระธรรม” จะใช้คำว่า “ธรรมชาติ” ก็ได้ *ธรรมชาติทำให้เราเกิดมา*. แต่อย่าลืมว่า ในพุทธศาสนานั้น สิ่งที่เรียกว่า *ธรรมชาติ* นั้น เขารวมไว้ในคำว่า “พระธรรม”.

นี่แหละคุณจะต้องเข้าใจคำว่า *ธรรมชาติ* ที่ชอบพูดกันนักนี้ ในพุทธศาสนารวมไว้ในคำที่เรียกว่า “พระธรรม”; เพราะคำว่า “ธรรม” หรือ พระธรรม นี้มันกว้าง มันครอบคลุมไปทุกสิ่งทุกอย่างหมด. ตัวธรรมชาติดีดี ตัวกฎของธรรมชาติดีดี ตัวหน้าที่ของมนุษย์ตามกฎหมายของธรรมชาติดีดี ตัวผลที่ได้รับจากการปฏิบัติหน้าที่นั้นก็ดี เรียกว่า “ธรรม” เพียงคำเดียว. สิ่งต่างๆ ๔ ประเภท จำแนกเป็นอย่างไรแล้ว ไม่รู้ที่ล้านอย่างนั้น รวมอยู่ในคำว่า “ธรรม” เพียงคำเดียว. ธรรม ก็คือพระธรรมในที่นี้. พระธรรมในที่นี้ไม่ใช่หมายถึงแต่เพียง คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เหมือนอย่างที่เราท่องกันในแบบเรียน แต่หมายถึงทุกสิ่ง รวมทั้งสิ่งที่มีอำนาจ บันดาลให้สิ่งต่างๆ เป็นไป คือพระธรรมในฐานะที่เป็นกฎของธรรมชาติ ฉะนั้นจึงเห็นได้ทันทีว่าพุทธบริษัทถือว่า พระธรรมเป็นผู้สร้างเรามา, แล้วก็มี ความมุ่งหมายจำกัดตายตัว ไม่พร่า ไม่เลือนว่าที่สร้างให้เกิดมานี้ เพื่อให้มาทำอะไร ?

พวกอื่นเขาไม่เรียกว่า พระธรรม เขาเรียกว่าพระเจ้า ก็ได้เหมือนกัน คุณควรจะเข้าใจคำว่า “พระเจ้า” เพราะว่า พระเจ้านี้ เป็นภาษาไทย ไม่ใช่ภาษาบาลี ไม่ใช่ภาษาฝรั่ง. พวกฝรั่งเขามีคำว่า “พระเจ้า” ของเขา เช่นคำว่า God เป็นต้น ; แล้วมีคำที่ใช้แทนคำว่า God นี้อีกมากมายหลายสิบคำ, แต่แล้ว เขาก็ไม่รู้จักพระเจ้า หรือ God เช่นเดียวกับที่พวกพุทธบริษัทไม่รู้จักพระธรรม ในลักษณะที่ถูกต้อง และสมบูรณ์.

คำว่า “พระเจ้า” ที่แท้ในภาษาไทยนั้น มันก็คือพระธรรม คือทำหน้าที่สร้างโลก ควบคุมโลก ให้โลกเป็นไปตามกฎเกณฑ์, นั่นแหละคือพระธรรม หรือจะเรียกว่าพระเจ้าก็ได้ ; แต่แล้วเด็ก ๆ นี้ถูกสอนให้เข้าใจผิด จนพระเจ้านี้ กลายเป็นบุคคล หรือเป็นผี หรือเป็นอะไรก็ตาม ที่มีความรู้สึกอย่างคน, ให้พระเจ้ารู้สึกเหมือน ๆ คน เช่นพระเจ้าบางชนิดมักมากในกามารมณ์ก็มี, หรือ อย่างน้อยที่สุดก็รู้จักโกรธ รู้จักเกลียด รู้จักรัก รู้จักพอใจ เหมือนกะคน, มันก็เลยผิดไปจากความหมายที่ถูกต้องของคำว่า พระเจ้า แล้วพระเจ้านี้มีคุณลักษณะ หรือ *qualification* นั้น มากจนพูดไม่ไหว คือสามารถทำทุกอย่าง มีหน้าที่ทุกอย่าง แล้วเราก็ไปเอาแต่เพียงหน้าที่อย่างคน ๆ. มันก็ไม่ถูกต้อง ไม่ยุติธรรมแก่พระเจ้า นั่นแหละคือ การไม่รู้จักพระเจ้า.

เมื่อไม่รู้จักทั้งพระเจ้า ไม่รู้จักทั้งพระธรรม มันก็ไม่รู้ว่า พระเจ้าหรือพระธรรมนั้น ต้องการให้เราทำอะไร ? ฉะนั้นคุณควรจะไปรู้จักพระเจ้า รู้จักพระธรรม ให้เพียงพอเสียก่อน ; แล้วก็จะรู้ว่า พระเจ้า หรือพระธรรมนี้ ต้องการให้เราทำอะไร ? แล้วมันก็จะเป็นสิ่ง ๆ เดียวกัน เป็นเรื่อง ๆ เดียวกัน กับที่ว่า ธรรมชาติต้องการให้เราทำอะไร ? ที่นี้พอพูดถึงคำว่า “ธรรมชาติ” คุณก็รู้ชนิดเดียวอีกนั่นแหละ รู้ชนิดเดียวอีกตามเคย ว่าธรรมชาติก็คือ สิ่งที่มีมนุษย์ไม่ได้ทำ ที่มันเคลื่อนอยู่ตามธรรมชาติ ที่มนุษย์ไม่ได้สร้าง ไม่ได้ทำ ; ถ้ารู้เท่านี้ก็เรียกว่ารู้ชนิดเดียวของความหมายทั้งหมด ของคำว่า “ธรรมชาติ”.

คำว่า “ธรรมชาติ” ในภาษาธรรมะ ในภาษาศาสนา ละก็กว้างหมด; อย่างเดียวกันกับคำว่าพระเจ้า, อะไร ๆ เป็นธรรมชาติหมด ไม่มีอะไรที่ไม่ใช่ธรรมชาติ ; แล้วยังแบ่งไว้เป็น ๒ ประเภท ได้แก่สิ่งที่มันมีสิ่งอื่นปรุงแต่ง ก็เรียกว่า “ธรรมชาติ” สิ่งที่อยู่เหนือการปรุงแต่งของสิ่งใด ๆ ก็ยังเรียกว่า

“ธรรมชาติ” อยู่นั่นเอง. เช่นเรื่องสูงสุดคือ นิพพานอย่างนี้ นิพพานก็เป็นธรรมชาติ ; แต่ผู้ที่ไม่เคยบวช ไม่เคยเรียนภาษาบาลีจะไม่รู้อย่างนี้ จะไม่ได้ยินอย่างนี้ แล้วจะไม่เข้าใจอย่างนี้. ในภาษาบาลีจะใช้คำว่า “ธรรมชาติ” แก่ทุกสิ่ง ; เรื่องโลก ๆ นี้ก็เป็นธรรมชาติ, เรื่องธรรมะก็เป็นธรรมชาติ, กระทั่งเรื่องสูงสุดเหนือโลก เหนืออะไรหมด ก็เรียกว่าธรรมชาติ ; ฉะนั้นนิพพานเป็นธรรมชาติแห่งความไม่ตาย, เป็นธรรมชาติที่อะไรปรุงแต่งไม่ได้, เป็นธรรมชาติซึ่งเป็นที่สิ้นสุดของสิ่งที่ปรุงแต่ง อย่างนี้เป็นต้น. นี่มันไกลออกไปจนคุณฟังไม่เข้าใจ ไซ้ไหม ? เพราะว่าในมหาวิทยาลัยของคุณไม่เรียนธรรมชาติอย่างนี้ ไปเรียนธรรมชาติ ดิน น้ำ ลม ไฟ ของเด็ก ๆ อมมืออยู่ตามเดิม. เรียนเรื่องก้อนกรวดก้อนหิน ความร้อน แสง เสียง อะไรก็ตาม ก็เป็นเรื่องธรรมชาติทางวัตถุไปหมด. ส่วนธรรมชาติที่ไม่ใช่วัตถุนั้นไม่รู้จัก แล้วก็ยังไม่ยอมรับว่าเป็นธรรมชาติก็ได้. ฉะนั้นถ้าเข้าใจคำว่า “ธรรมชาติ” ในบาลี หรือในพุทธศาสนา มันก็จะหมดปัญหาไปมากทีเดียว ; คือทำให้รู้ว่าธรรมชาติต้องการให้ “คน” นี้ทำอะไร ?

“คน” นี้ ถ้าพูดตามภาษาธรรมะอย่างนี้ ก็คือผลิตผลของธรรมชาติ แม้แต่ที่คุณเรียนวิทยาศาสตร์อย่างใหม่ ๆ จากพวกฝรั่งมา คุณก็พอเข้าใจได้ว่ามนุษย์ สัตว์ เหล่านี้มันเป็นผลิตผลของธรรมชาติ ;มันไม่เคยมีอยู่ในโลกมาก่อน แล้วมันก็เพิ่งมีขึ้นมา ไปเรียนชีววิทยาดู มันก็รู้. แม้ตัวโลกเองก่อนนี้มันก็ไม่มี มันก็เพิ่งมีขึ้นมา ฉะนั้นโลกนี้มันก็เป็นผลิตผลของธรรมชาติ คือด้วยการบังดาลของธรรมชาติ, ในภาษาธรรมเขาเรียกว่าปรุงแต่ง เป็นการปรุงแต่งของธรรมชาติ ซึ่งมันไม่มีจิต ไม่มีเจตนาเหมือน “คน” มันก็ยังปรุงแต่งได้ บังดาลสิ่งต่าง ๆ ได้. คุณเอาไปคิดดูซิว่า ถ้าคุณเชื่อว่า โลกนี้มันแตกเป็นสะเก็ดออกมาจากดวงอาทิตย์ หรือว่าการรวมกลุ่มเข้มข้นของเนบิวลา (*nebula*) จนเกิดเป็นโลกขึ้นมาก็ตาม,

คุณจะเรียกว่า มันเป็นเจตนาของธรรมชาติหรือไม่? ถ้าถือเสียว่าธรรมชาติไม่ใช่คน ก็อาจจะถือว่าไม่ใช่เจตนาก็ได้. แต่เดี๋ยวนี้เรามีภาษาใช้ที่กว้างออกไป แม้ไม่มีชีวิตจิตใจ รู้สึกนึกคิด มันก็มีความหมายอยู่ในนั้น. ที่มันไม่อยู่นิ่ง ที่มันหมุนเวียนเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอนี้ เราเพิ่งดูให้ดีเกิด มันก็มีความหมายในลักษณะที่เหมือนกับเจตนา. เพราะเราต้องยอมรับว่า ธรรมชาตินี้มีวิวัฒนาการ คือเปลี่ยนไปเรื่อย ไปในทางที่แปลกออกไป ๆ แปลกออกไป ๆ นั่นคือวิวัฒนาการ จะด้วยความประสงค์อย่างไร ก็เพื่อที่จะถึงที่สุด หรือถึงจุดจบของมัน.

ดังนั้น การที่ธรรมชาติให้มีอะไรขึ้นมาไม่สิ้นสุดหยุดหย่อนนี้ ก็ควรจะถือว่า เพื่อถึงจุดจบของมัน. ที่นี้ถ้าเป็นจุดจบทางวัตถุ มันก็อาจจะเป็นเพียงความสลายตัวไปอีกก็ได้, สลายตัวไม่มีเหลืออยู่อีกครั้งหนึ่งก็ได้ ; คือโลกนี้มีจุดจบสักวันหนึ่งข้างหน้า เมื่อมันมีการสลายตัว ไม่มีเหลืออยู่อีกก็ได้. แต่นี่มันเป็นเรื่องทางวัตถุ มันไม่ใช่เรื่องของคนที่มีความชีวิตจิตใจ ; ดังนั้นเรื่องของคนที่มีความชีวิตจิตใจ มันก็เลยมีจุดจบมากกว่านั้น หรือดีกว่านั้น วิเศษกว่านั้น ; มันก็คือเรื่องจุดจบทางฝ่ายวิญญาณ เป็นเรื่องของความสว่างไสวทางวิญญาณ หรือ *Spiritual - Enlightenment* ดังที่เราได้พูดกันมานานแล้ว. นี่แหละทางวัตถุก็ไปให้ถึงจุดสูงสุดของฝ่ายวัตถุ ทางฝ่ายวิญญาณก็ไปให้ถึงจุดสูงสุดของทางฝ่ายวิญญาณ. นี่แหละจะไปเป็นอันเดียวกันกับความประสงค์ของพระเจ้า หรือความประสงค์ของพระธรรม. พระธรรมเป็นเรื่องทางฝ่ายวิญญาณ เป็นส่วนสำคัญ มันก็ต้องมีจุดจบตามทางฝ่ายวิญญาณ คือมีจิตใจสูงสุด เท่าที่สิ่งๆ ที่เรียกว่าจิตใจนี้มันจะสูงได้.

ที่นี้เมื่อถามว่า พระธรรมมีความมุ่งหมาย มีเจตนารมณ์อย่างไร ในการที่สร้างมนุษย์ขึ้นมา? ก็เพื่อให้มนุษย์ไปถึงจุดสูงสุดของความเป็นมนุษย์. พระเจ้าก็เหมือนกัน เมื่อถือตามหลักของพวกคริสเตียน ซึ่งเขียนเรื่องพระเจ้า

เอาไว้ชัดเจนพอนี้ ตั้งแต่ที่ยังเป็นศาสนายิว เขาก็พูดไว้ชัดว่า เพื่อมนุษย์จะไปรวมกับพระเจ้าในที่สุด, เพื่อมนุษย์จะไปเกิดในโลกของพระเจ้า คือไปเป็นอันเดียวกันกับพระเจ้าในที่สุด ; แล้วก็จบกันแค่นั้น. เดียวนี้มนุษย์ยังอยู่ในโลกของมนุษย์ที่เป็นความสกปรกมีดมัว เว่าร้อน เป็นทุกข์นี้ ก็ให้ปฏิบัติศาสนาไปจนพระเจ้าโปรด รับเข้าไว้ในอาณาจักรของพระเจ้า ไม่ต้องเป็นอะไรอีกต่อไป. จุดจบของพวกที่ถือศาสนาพระเจ้า เขาพูดไว้อย่างนี้ แต่แล้วเราก็ไม่เข้าใจเขา ; แล้วไปดูถูกเขาว่า บ้า ๆ บอ ๆ. นี้ผมอยากจะทาล้วงหน้าว่า พวกคุณไม่รู้ใจความของศาสนาคริสต์เนียนจนไปดูถูกเขาว่า เป็นเรื่องบ้า ๆ บอ ๆ ก็ได้. ทั้งนี้ก็เพราะว่า แม้แต่พวกคริสเตียนเองที่ไม่รู้เรื่องนี้ก็มี. นับถือศาสนาคริสต์เนียนแต่ปาก เหมือนที่คนไทยเรานับถือพุทธศาสนาแต่ปาก ; เมื่อพวกนั้นไม่รู้จักพระเจ้า พวกนี้ก็ไม่รู้จักพระธรรม.

ถ้าคุณรู้จักพระธรรมแล้วก็จะหมดปัญหา แล้วจะไม่ถามปัญหาอย่างนี้, แล้วก็ไม่จำเป็นที่จะต้องมาสวนโมกข์. ที่ถามปัญหาอย่างนี้มันแสดงอยู่ในตัวแล้วว่าไม่รู้จักสิ่งที่เรียกว่า “พระธรรม” ฉะนั้นก็เป็นการสมควรแล้ว ที่ว่า เราจะมาพบกันที่ไหนแห่งหนึ่ง เพื่อศึกษา หรือเพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับพระธรรมจนรู้จักพระธรรม ; แล้วปัญหาต่าง ๆ จะหมด. คือรู้จักพระธรรมแล้ว ก็จะมีปัญหาเกิดมาทำไม ? ใครบันดาลให้เกิดมา ? ด้วยวัตถุประสงค์อะไร ? แล้วเราจะต้องทำอย่างไรต่อไปให้ลุล่วงไปจนถึงที่สุด ? ถ้ารู้จักพระธรรมมันก็ต้องรู้อย่างนั้น. เดียวนี้ยังไม่รู้ถึงขนาดนั้น คือไม่รู้ถึงขนาดที่จะเรียกว่ารู้จักพระธรรม มันก็เป็นเหตุให้ไม่ประสบความสำเร็จในการเรียน. ตั้งต้นแต่การเป็นเด็กนี้ ก็ไม่ประสบความสำเร็จในการเรียน ในการงาน ในการบริโภคผลงาน ชนิดที่มันจะไม่เป็นความทุกข์ ; มันมีแต่ความยุ่งโกลาหล วุ่นวาย หรือเป็นความทุกข์ไปหมด. วัฒนธรรม

หรือศาสนาอื่นถือคำว่า “พระเจ้า” พุทธบริษัทถือคำว่า “พระธรรม” เราจะ
 ต้องทำตามความประสงค์ของสิ่งที่เรียกว่า “ธรรม”, มันมีเจตนารมณ์ของมัน
 อย่างไรเราต้องทำตามนั้น. พุทธอย่างกำปั้นทุบดินก่อน ไม่มีทางผิด ว่าพระธรรม
 สร้างเรามา เพื่อให้เรามีธรรม. คุณจะฟังออก ชอบหรือไม่ชอบก็ตาม ;
 พระธรรมนี้สร้างเรามาเพื่อให้เรามีธรรม, สร้างมนุษย์มาเพื่อให้มีธรรม ; เมื่อมี
 ธรรมแล้วก็จะได้แตกต่างจากสัตว์. ฉะนั้นเขาจึงมีคำพูดมาแต่โบราณดึกดำบรรพ์ว่า
 “ธรรมะนี้เพื่อความผิดแปลกแตกต่างจากสัตว์” ; ถ้าท่องคาถานี้ไว้บ้างก็จะดีว่า
 “อาหารนิทุททาภยเมถุนญจ “ - การหาอาหารกิน การแสวงความสุขในการนอน
 การรู้จักชี้ขาด วิ่งหนีอันตราย และการประกอบเมถุนธรรม, “สามาญญ-
 เมตปฺปสุภี นรานัน” - สัตว์อย่างนี้มีเสมอกันระหว่างคนกับสัตว์, “ธมโม หิ เตสฺ
 อธิโก วเสโส” - ธรรมะเท่านั้นที่จะทำความผิดแปลกแตกต่างระหว่างคนกับสัตว์,
 “ธมฺเมเน หินา ปสุภี สมานา” - เมื่อเอาธรรมะออกไปเสียแล้ว คนก็เท่ากันกับ
 สัตว์. มันมีใจความว่า ธรรมะนี้ทำให้คนต่างจากสัตว์, ธรรมะสร้างคนขึ้นมา
 ผิดจากสัตว์ก็เพราะว่า ต้องการให้คนมีธรรมะอย่างคน อย่างมนุษย์.

เดี๋ยวนี้ เราก็เรียกตัวเองว่าเป็นคน หรือเป็นมนุษย์ มันก็ต้องมีธรรมะ
 ถ้าใครไม่มีธรรมะก็ไม่ต่างอะไรจากสัตว์. คำว่า “ธรรมะ” ในที่นี้ก็หมายถึง
 ธรรมะสำหรับคน ธรรมะเพื่อมนุษย์ เพื่อคน ก็คือรู้ว่าเกิดมาทำไม ?
 แล้วก็ทำไปให้ถึงที่สุด. พอพูดถึงพระเจ้าก็อย่างเดียวกันอีก พระเจ้าต้องการ
 ให้คนดีกว่าสัตว์ แล้วไปอยู่กับพระเจ้า. ถ้าพูดถึงธรรมชาติ ธรรมชาติต้องการ
 ให้มีวิวัฒนาการ ไม่หยุด วิวัฒนาการมาจนเป็นมนุษย์ แล้วก็ให้ไปถึงที่สุดของ
 ความเป็นมนุษย์ ; ในที่สุดเราก็ไปจบอยู่ที่การมีธรรมะอย่างถูกต้องและสมบูรณ์.

นี่เรารู้จักว่า พระธรรมต้องการให้เรามีธรรม พุทธอย่างกำปั้นทุบดินก็ว่า
 ธรรมะสร้างมนุษย์ขึ้นมาสำหรับให้มีธรรมะ. ทีนี้ เดี่ยวนี้เรามีธรรมะแล้ว

หรือยัง ? คุณก็ตอบได้ด้วยตนเอง. ผมพูดที่โรมันก็กระทบกระเทือนทุกที ว่ามนุษย์ในโลกนี้มีธรรมะหรือยัง ? พวกเราชาวไทยนี้มีธรรมะหรือยัง ? และโดยเฉพาะคน คนเดียว เป็นคนหนึ่ง ๆ เช่นคุณเอง มีธรรมะหรือยัง ? ผมก็ตอบได้แต่เพียงว่า ถ้ามีธรรมะจริงแล้ว มันไม่ยุ่งยาก โกลาหล วุ่นวาย อย่างที่เป็นอยู่เดี๋ยวนี้. ทั้งโลกก็ดี ทั้งประเทศก็ดี หรือแม้แต่คน ๆ เดียวก็ดี , ถ้ามีธรรมะแล้ว ก็จะไม่ทำอะไรที่เป็นปัญหามาเกลียดน่าชังอย่างนี้. อันนี้เรารู้กันเอง เฉพาะคน ๆ เป็นภายในไปก็แล้วกัน. แต่ถ้ามองดูที่สังคม คุณก็ต้องได้มากกว่านั้น ว่าสังคมกำลังเป็นอย่างไร.

เมื่อรู้ว่าสังคมเป็นอย่างไร เราก็อาจสามารถที่จะปลีกตัวออกมาจากสังคมโดยทางจิตใจ ;ทางร่างกายมันเนืองอยู่ด้วยสังคม หลีกไม่ค่อยพ้น แต่ทางจิตใจนี้ เราสามารถที่จะปลีกออกมาเสียจากสังคมที่สกปรก ; คือว่ามีธรรมะอาศัยธรรมะเป็นเครื่องมือ, แล้วเราก็ยังคงได้รับประโยชน์จากธรรมะ ยังสามารถทำให้ตรงตามความประสงค์ของพระธรรม ที่สร้างเราขึ้นมาทำไม นี้. ในส่วนนี้ผมขอรับรองว่า คุณอย่าเป็นคนปดมดเท็จ แก้วตัว ว่าไม่อาจจะแยกจากสังคม ไม่อาจจะปลีกจากสังคม. เมื่อเพื่อนสูบบุหรี่ เราก็ต้องสูบ, เมื่อเพื่อนกินเหล้า เราก็ต้องกินเหล้า, เมื่อเพื่อนสำมะเลเทเมาเรื่องเพศ เราก็ต้องสำมะเลเทเมา, เราไม่อาจจะแยกจากสังคม. อย่างนี้ผมว่าเป็นคนมูสา เป็นคนขี้ปดมดเท็จ สำหรับจะแก้วตัว สำหรับจะไปทำความชั่ว.

ธรรมชาติสร้างเรามาโดยทางจิตใจ สามารถที่จะแยกออกจากสังคมไปนิพพานตามลำพังเราคนเดียวก็ได้. ถึงทางร่างกายก็เหมือนกัน ถ้าเรามีความกล้าหาญพอ เราก็สามารถจะแยกออกจากสังคม ;หรือว่าถ้าเราจะเข้าไปรวมอยู่ในสังคมเราก็จะต้องเป็นฝ่ายที่ต่อต้าน ไม่ให้ขบถต่อพระธรรม.

ผมได้ยืมข่าวหนังสือพิมพ์ลงว่า พวกนิสิต นักศึกษามหาวิทยาลัยเข้าไป ต่อสู้ทางการเมือง เกี่ยวกับพรรคนั้นพรรคนี้นี้ ; แต่แล้วก็ยังสงสัยอยู่ว่า ทำไป ด้วยความบริสุทธิ์ใจ เพื่อพระธรรมหรือเปล่า ? ถ้าพวกนิสิตเหล่านี้ไปต่อสู้ทางการเมือง ทางสังคมแล้ว มันก็ต้องเพื่อความ เป็นธรรม เพื่อความถูกต้อง ตามความต้องการของพระธรรม; มันก็ได้เหมือนกัน แม้จะอยู่ในสังคม ถ้า อยู่ในลักษณะอย่างนี้มันก็มีประโยชน์เหมือนกัน แต่ถ้าพลอยผสมโรงไปในทาง ที่ไม่ใช่พระธรรม, ไม่ใช่ของพระธรรม, หรือว่าเป็นอธรรม, หรือว่าเป็นธรรม ที่ผิด ๆ แล้ว มันก็ใช้ไม่ได้; มันผิดวัตถุประสงค์ของพระธรรม พระธรรม ไม่ต้องการอย่างนั้น พระธรรมต้องการให้เรา มีธรรม พระธรรมสร้างเรา มา เพื่อต้องการให้เรา มีธรรมเรื่อย ๆ ไป, คือดีขึ้นไป สูงขึ้นไป จนถึงบรมธรรม สูดยอด.

สิ่งที่เรียกว่า “บรมธรรม” นั้น เขาเรียกหลายชื่อ มีหลายชื่อเช่น นิพพาน เป็นต้น อมตธรรม เป็นต้น นั่นแหละคือบรมธรรมสูงสุดของมนุษย์. ฉะนั้นขอให้ถือว่า พระธรรมสร้างเรา มา เพื่อให้เรามีธรรมเรื่อย ๆ ไปจนกระทั่ง ถึงบรมธรรม นี่เป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ปฏิเสธไม่ได้. ถ้าปฏิเสธแล้วจะยุ่ง เพราะผิดและสับสนกัน. แม้ว่า เดียวนี้คุณก็มุ่งหมายที่จะเป็นฆราวาส ที่จะสึก ออกไปเป็นฆราวาส, หรือเอาพวกฆราวาสเป็นหลัก เราก็ยังพูดยืนยันอยู่นั่นเอง ว่าเป็นมนุษย์นี้เพื่อมีธรรมะ เพื่อถึงยอดสุดของบรมธรรม.

ฆราวาสก็ต้องเดินทางไปหาบรมธรรม บรรพชิตก็ต้องเดินทางไปหา บรมธรรม ; ใครจะไปเร็วช้ากว่ากัน มันอยู่ที่ใครทำผิดหรือทำถูก. ที่ออกมาเป็น บรรพชิตนี้ก็เพื่อจะไปได้เร็ว ๆ คือตัดความผูกพันส่วนใหญ่ออกไปเสีย เพื่อจะไป เร็ว ๆ ; แต่แล้วมันก็เห็นอยู่ว่า ไม่ไปเร็ว ๆ ก็มี ยังขบถต่ออุดมการณ์นี้ก็มี ;

เพราะบรรพชิตก็มีหลายชนิด หลายประเภท ;บางที่สมรवासไปเร็วกว่าก็มี. ถ้าสมรवासเป็นผู้ประพฤติธรรมด้วยความบริสุทธิ์ใจอยู่เสมอ มันก็เลื่อนชั้นไปโดยเร็ว ไม่มีอะไรที่คงที่ตายตัว ตายด้านอยู่ที่นั่น ; แล้วจิตใจมันก็วิวัฒนาการไปด้วยเหมือนกัน. สิ่งที่เคยรัก เคยบูชา มันก็อาจจะกลายเป็นสิ่งที่ไม่รักไม่บูชา แล้วก็เลื่อนไหลไปหาสิ่งอื่น ที่ไปรักไปบูชา, ไม่เท่าไรก็เห็นเป็นเรื่องไม่น่ารัก ไม่น่าบูชา ; มันก็เลื่อนต่อไปอีก คือเลื่อนไปจนถึงยอดสุด ที่จะเลื่อนไปอีกไม่ได้ คือบรมธรรม. ฉะนั้นพวกสมรวาสนั้นแหละ บางชั่วโมงก็หลงไหลทางกามารมณ์ บางชั่วโมงก็ต้องการพักผ่อน บางชั่วโมงก็ต้องการความว่าง ความหยุดนิ่ง ความสงบ ไม่มีอะไรรบกวน มีรสชาติทำนองเดียวกันกับนิพพาน ; แต่แล้วไม่สนใจ ไม่สังเกต. และส่วนที่บูชากันเป็นส่วนใหญ่ ก็เป็นเรื่องเอริดอ่อยทางเนื้อหนัง ; ฉะนั้นชีวิตสมรवासส่วนมากมันจึงเป็นเสียอย่างนั้น เพราะว่าวิวัฒธรรมกำลังเสื่อม.

ถ้าวิวัฒธรรมของพุทธบริษัทยังเข้มแข็ง เขาก็มีชั่วโมงที่เป็นตัวเองอย่างนั้น อย่างนี้ อย่างโน้นไปครบถ้วนเหมือนกัน ; ชั่วโมงแห่งความสงบ ประกอบไปด้วยธรรม อย่างนี้ก็มิ. เดียวนี้เราถูกสอนให้บ้ำหลังในเรื่องทางฝ่ายวัตถุ ทางฝ่ายเนื้อหนัง จนไม่มีชั่วโมงแห่งความสงบ. นักศึกษาหนุ่มสาวเหล่านี้ก็พร้อมที่จะเป็นบ้ำ, พร้อมที่จะฆ่าตัวตาย, พร้อมที่จะทำอะไรผิด ๆ แปลก ๆ ด้วยมานะทิฎฐิ หรืออวิชชา. ที่จริงการที่ตั้งกลุ่มพุทธศาสตร์และประเพณีขึ้นในมหาวิทยาลัยนี้ ก็นับว่าถูกต้องตามความประสงค์ของพระธรรมอย่างยิ่ง. ที่นี้กลัวว่ามันจะตั้งแต่ปาก ตั้งแต่ชื่อ มันก็มีผลเท่ากับไม่ได้ตั้ง.

นี่ เราจะต้องรับรู้พระธรรมในลักษณะอย่างไร ? พระธรรมสร้างเรามา เพื่อให้เรามีธรรม เราก็หนีไม่พ้น หลีกไม่ได้ และปฏิเสธไม่ได้, ก็ต้องพยายาม

ให้มีพระธรรม. ปัญหาข้อแรกมันจึงตอบได้ว่า เพื่อมีพระธรรม. เกิดมาทำไม ?
ตอบว่า **เกิดมาเพื่อมีบรมธรรม**, คือมีธรรมะเรื่อย ๆ ไปจะถึงบรมธรรม.

ที่นี้เราจะเอาผล เอาผลอีกชนิดหนึ่ง ซึ่งมันน่าชื่นใจหน่อย. ถ้าถามว่า เกิดมาทำไม ? ก็ขอให้ภาวนาไว้เป็นเครื่องรางเลยว่า “เกิดมาเพื่อไม่เป็นทุกข์ - เกิดมาเพื่อไม่เป็นทุกข์” คำนี้ฟังยาก แต่ว่ามันก็พอจะใช้ปฏิบัติได้ คือให้ถือเป็นหลักไว้ก่อนว่า เราเกิดมาเพื่อไม่เป็นทุกข์. ฉะนั้นคุณอย่าร้องให้คุณอย่าเสียใจ ในเมื่อมีความผิดหวังใด ๆ ซึ่งไม่ใช่ความผิดของคุณ. แม้ไม่ใช่ความผิดของคุณ แต่แล้วมันก็มีขึ้นมา, แล้วก็มาเสียใจ มาร้องให้, อย่างนี้เป็นคนโง่ ไม่รู้จักความหมายของคำว่า “เกิดมาทำไม”. อย่างน้อยเราจะต้องถือว่า เกิดมาเพื่อไม่มีความทุกข์ไว้ก่อน. ดังนั้นเมื่อความทุกข์มันเกิดขึ้นในลักษณะใด หรือในระดับใดก็ตาม จะต้องบดทิ้งออกไปก่อนว่า นี่ไม่ใช่เพื่อเรา ไม่ใช่สำหรับเรา ; ฉะนั้นเราจะไม่มีกรร้องให้ จะไม่ต้องมีการเสียใจ.

เพราะฉะนั้นจึงไม่ต้องพูดถึงการฆ่าตัวตาย มันมันบ้าเกินไป. เราจะสลัดปัญหาเหล่านั้นออกไป โดยที่ไม่ต้องรู้ว่าเพราะอะไรมากนัก ; รู้แต่เพียงว่ามันไม่ใช่สำหรับเรา. ความทุกข์นี้ไม่ใช่สำหรับเรา เราจะต้องไม่ทุกข์เข้าไว้ก่อน ; แล้วก็แก้ปัญหามาด้วยความรู้ หรือสติปัญญา. ความผิดหวังนั้นแหละเรียกว่า ความทุกข์ก็ได้ คือไม่ได้ตามที่เรต้องการ. ที่นี้คนหนุ่มสาวนี้มักจะบูชาความหวัง, บูชาความหวังในลักษณะที่ผิด ๆ คือโง่ไปปักใจ ว่ามันจะต้องสมหวัง ถ้าไม่สมหวังแล้วตายเสียดีกว่า นี่เป็นคนโง่ที่สุด. เพราะว่า**ธรรมชาติมันไม่ได้สร้างมาสำหรับให้สมหวังเสมอไป** ; แล้วมันก็ไม่ต้องการให้สมหวังสำหรับคนโง่ มันต้องการให้สมหวังสำหรับคนฉลาด. คือคนที่รู้จักธรรมชาติดี ฉะนั้นเราต้องฉลาด รู้จักธรรมชาติดีพอที่จะต่อสู้กับธรรมชาติได้ ; แล้วเราก็จะสมหวัง, คือเราไม่ไปหวังอย่างโง่ ๆ เหมือนที่หนุ่มสาวหวังกัน

เรามามีความหวังอย่างถูกต้อง อย่างลึกซึ้ง คล้อยตามกฎของธรรมชาติ แล้วเราก็ไม่ต้องผิดหวัง ; หรือถ้าพูดอย่างธรรมะที่ลึก ก็คือไม่หวังอะไร , เราจะไม่หวังอะไรจากธรรมชาติ เพราะเรารู้ว่าธรรมชาติมันเป็นของศักดิ์สิทธิ์ หรือเด็ดขาดอยู่ในตัวมันเอง ; มันไม่แพ้ใคร แล้วมันก็เป็นไปอย่างตายตัวตามกฎของธรรมชาติ. ถ้าเราไปหวังให้ผิดไปจากกฎของธรรมชาติ มันก็เป็นไปไม่ได้. **ที่นี่เราจะเป็นผู้สมใจกับธรรมชาติ, คือทำให้เป็นไปอย่างถูกต้องตามกฎของธรรมชาติ หรือพระธรรมนั้นแหละ แล้วเราก็จะไม่ผิดหวัง.**

คุณศึกษาเล่าเรียนให้มันคล้อยตามกฎของพระธรรม, คุณทำการทำงานให้มันคล้อยตามกฎของพระธรรม, คุณมีลูกมีเมียมีอะไรให้คล้อยตามกฎของพระธรรม แล้วก็จะไม่มีผิดหวัง. คำว่า “ผิดหวัง” จะไม่มีในชีวิตนี้ เพราะมันประกอบอยู่ด้วยธรรม, ที่นี้หนุ่มสาวโง่ ๆ มันไปหวังตามอำนาจของกิเลส ซึ่งมันก็ต้องฝืนธรรมชาติ แล้วมันก็ต้องผิดหวังทุกเวลานาทีอยู่นั้นแหละ. มันกระหายด้วยความผิดหวังอยู่เสมอไป. มันหวังมากเกินไป หรือมันหวังผิดทางนอกทาง ; เพราะฉะนั้นมันจึงมีดมนกคดกุ่มอยู่ตลอดเวลา นี่คือนิพพานไม่มีพระธรรม ไม่มีธรรมอยู่ในบุคคลนั้น มันจึงเป็นนรก หรือว่าเป็นความเร่าร้อนอยู่ตลอดเวลาด้วยความผิดหวัง. ฉะนั้นถ้าหากจะบูชาความหวัง ก็บูชาให้ถูกต้อง ; เพราะความหวังมันต้องเข้ารอยกันกับกฎของธรรมชาติ แล้วเราก็จะไม่มีความผิดหวัง.

ดังนั้นจึงเป็นอันว่า เกิดมาเพื่อรู้ธรรมชาติ แล้วไปด้วยกันกับธรรมชาติ คือพระธรรม หรือพระเจ้า อย่างที่ไม่มีผิดหวัง, นี้ผมใช้คำว่า **เกิดมาเพื่อไม่ทุกข์.** ฉะนั้นคุณไม่ต้องร้องไห้ ไม่ต้องเป็นห่วง ไม่ต้องวิตกกังวล ไม่ต้องทำอะไรให้มันเป็นทุกข์. ถ้าความทุกข์เกิดขึ้นด้วยความเปลวของเรา

ก็รีบปิดออกไปทันทีว่า นี่ไม่ใช่เรื่องของเรา, เราจะต้องตั้งต้นทำใหม่ โดยไม่ต้องรู้สึกเป็นทุกข์. มีความรู้ มีสติปัญญาทำต่อไป มันก็เป็นความก้าวหน้า วิวัฒนาการ ไปตามทางของพระธรรมอยู่เรื่อยไป ;ไม่มีความทุกข์เรื่อย ๆ ไป จนถึงยอดสุดคือบรมธรรม.

ขอให้ถือว่า ถ้าความทุกข์เกิดขึ้นในลักษณะใดก็ดี เท่าไรก็ดี ก็หมายความว่า มันทำผิด เรามันขบถต่อพระธรรมด้วยความรู้ตัวบ้าง ไม่รู้ตัวบ้าง เจตนาบ้าง ไม่เจตนาบ้าง ; ฉะนั้นอย่าไปเสียใจมัน. แม้ที่สุดแต่ความเจ็บไข้เกิดขึ้น ซึ่งเป็นธรรมชาติที่สุด ก็อย่าไปทุกข์กับมัน อย่าไปเสียใจกับมัน. จะรักษาเยียวยาโรคภัยไข้เจ็บ ก็ไม่ต้องเป็นทุกข์, กระทั่งว่าตายก็ไม่ต้องกลัว, ตายก็ไม่ต้องเป็นทุกข์ จะตายก็ไม่ต้องกลัว. ถ้าว่าความวิตกกังวล ความระแวง หรือความกลัว เป็นทุกข์ ก็บอกว่าเป็นไม่ใช่เรื่องของเรา ไม่ต้องกลัว. เอาอย่างนี้ไว้ทีหนึ่งก่อน, เอาดี ๆ อย่างนี้ไว้ทีหนึ่งก่อน แม้ว่าเดี๋ยวนี้ยังไม่เป็นพระอรหันต์ แต่ขอให้ยึดหลักของพระอรหันต์ไว้ทีหนึ่งก่อน : **ความทุกข์ไม่ใช่ของเรา เราไม่ยอมรับเอาสิ่งใด.** ขอให้ฝึกอย่างนี้ จะเป็นการฝึกตามพระธรรม เป็นการปฏิบัติพระธรรมอย่างสูงสุด.

ขอยกตัวอย่างที่ว่าฟังแล้วน่าขบขันสักหน่อยว่า ถ้าไปเจออะเสื่อกลางป่า ก็ไม่ต้องกลัว และเป็นทุกข์, จะขึ้นต้นไม้ ก็ขึ้นโดยไม่ต้องกลัวและเป็นทุกข์, จะวิ่งหนี ก็วิ่งหนีโดยไม่ต้องกลัวและเป็นทุกข์. ถ้าจวนตัว ที่จะต้องสู้เสื่อชกกับเสื่อ ก็ชกกับเสื่อโดยไม่ต้องกลัวและเป็นทุกข์. ให้จำหลักนี้ไว้ให้ได้ทีหนึ่งก่อน ว่า **“เราไม่ได้เกิดมาสำหรับเป็นทุกข์”** แล้วก็จะทำอะไรได้ดีด้วย. ถ้าเราทั้งกลัวและทั้งเป็นทุกข์ วิ่งขึ้นต้นไม้ก็จะวิ่งขึ้นไม่ไหว, หรือจะขึ้นผิด ๆ ถูก ๆ พลาดตกลงมาให้เสื่อกัดเสียวอีก. ต้องไม่กลัวและเป็นทุกข์ มีสติสัมปชัญญะอยู่เรื่อย จะขึ้นต้นไม้ก็ขึ้นได้ดี จะวิ่งก็วิ่งได้ดี, หรือจะสู้กับเสื่อ ก็อาจจะชกทีเดียวเสื่อตายก็ได้. นี่ต้องไม่กลัว ต้องไม่เป็นทุกข์.

“ฉันไม่ได้เกิดมาเพื่อเป็นทุกข์” ขอให้ท่องคาถานี้ไว้ แล้วก็ใช้ให้
 ถูกตามทางของพระธรรม, อย่าให้เป็นมิจฉาทิฏฐิขึ้นมา. จิตว่างแบบอณุปาลนั้น
 เพื่อแก้ตัวที่จะทำความชั่ว ; “ฉันไม่ต้องเป็นทุกข์” แล้วก็เลยติดคุกติดตะราง
 อะไรก็ได้ ไม่ต้องเป็นทุกข์ ; ทำความชั่วอย่างไรก็ได้ แล้วไม่ต้องเป็นทุกข์ ;
 อย่างนี้มันเป็นจิตว่างแบบอณุปาล. อุดมคติแบบอณุปาลว่า ฉันไม่ได้เกิดมา
 เพื่อเป็นทุกข์ แต่มันไม่รู้จักความทุกข์ มันไปเห็นความทุกข์เป็นความสุข หรือ
 เป็นอะไรไปเสีย.

ถ้าเรารู้ผิดชอบชั่วดีว่า อะไรเป็นความทุกข์ เราก็รู้จักหลีกเลี่ยงเสีย ;
 หรือว่าอะไรเป็นเครื่องทรมานใจ เราก็ไม่เอาสักอย่างเดียว. นั่นแหละ ให้ถือกัน
 ในแง่ที่ว่า เราเกิดมาสำหรับไม่เป็นทุกข์ในทุก ๆ กรณี ; แล้วเรามีความรู้
 มีสติปัญญา มีสติสัมปชัญญะ ปฏิบัติไป แก้ไขไป ; เพื่อไม่ให้สิ่งที่จะเป็นทุกข์นั้น
 มันเกิดขึ้น หรือมาอีก. แต่เมื่อมันมาถึงเข้า เราไม่ยอมรับเอา เราพยายาม
 หาหนทางที่จะไม่ให้มันมาถึง ; เรียกว่า เผชิญหน้ากับเสือ คือความทุกข์.
 เมื่อความทุกข์เกิดขึ้น หรือมีเข้ามา เราจะไม่ทุกข์. เราจะยิ้มแย้มแจ่มใส เพื่อฆ่า
 เสือนั้นเสีย หรือว่าจะหลบหลีก จะหนีเสือ ก็ต้องด้วยความไม่มีทุกข์
 ด้วยความไม่เป็นทุกข์.

นี่แหละคือความมุ่งหมายของพระธรรม เพียงอย่างเดียวเท่านั้น. คือ
 เพื่อจะไม่ให้คนเป็นทุกข์. **เพื่อให้คนมีธรรมะแล้วไม่เป็นทุกข์.** ฉะนั้น
 เราเกิดมาเพราะพระธรรมสร้างเรามา เราก็ต้องทำให้ถูกต้องตามวัตถุประสงค์ของ
 พระธรรม ที่สร้างเรามา ; ปัญหาที่จะหมดไป. ปัญหาที่ว่า “เกิดมาทำไม ?”
 เราก็ตอบอย่างดีที่สุดเลยว่า **เพื่อทำตามความประสงค์ของพระธรรม ที่สร้าง
 เรามาหรือที่ทำให้เราเกิดมา** จะเรียกพระธรรมนั้นว่า พระเจ้า หรือธรรมชาติ

ก็ได้ทั้งนั้น, ล้วนแต่ที่ความประสงค์ที่จะทำให้มนุษย์นี้ไม่มีความทุกข์. ให้เป็นอยู่ในสภาพที่ไม่มีความทุกข์. คือเป็นอันเดียวกันกับพระธรรมหรือพระเจ้า.

ที่นี้ พอสร้างขึ้นมาในความไม่รู้, เด็ก ๆ เกิดมาไม่รู้อะไรมีการอบรมสั่งสอน หรือ วัฒนธรรมไม่ดี กำลังหลงผิดไปมาก เหมือนพวกฝรั่งที่กำลังนิยมเทคโนโลยี มันก็หลีกเลี่ยงจากพระธรรม, เดินห่างออกไปจากพระธรรม ก็สร้างโลกที่เดือดร้อนเป็นไฟขึ้นมา. ฝ่ายพวกเราเป็นพุทธบริษัทชาวตะวันตกออกขอให้คงรักษาไว้ ซึ่งความสว่างไสวในทางวิญญาน ; รู้ว่าเกิดมาทำไม อย่าไปตามกันพวกฝรั่ง. ถ้าจะมี เทคโนโลยี ก็ต้องมีมาสำหรับเป็นควายตัวที่สอง คือควายตัวที่มีแรง, แล้วเราก็ตัดหลักควายตัวที่หนึ่ง, ตัวที่มีความรู้ ตัวที่รู้, รู้ว่าเกิดมาทำไม. ให้ควายตัวที่สองมันตามหลังไป มันก็จะไปถึงได้ด้วยความสะดวกสบาย. ส่วนเทคโนโลยี นี้ก็เพื่อให้ชีวิตทางร่างกายเป็นอยู่เท่านั้น. ปู่ย่า ตายาย ของพวกเราเอาแต่พอสมควร ไม่เอามากเหมือนพวกฝรั่งเดี๋ยวนี้, เอาเท่าที่จะเป็นอยู่ได้โดยสะดวก ด้วยเรื่องเครื่องนุ่งห่ม หรือ อาหารการกินที่อยู่อาศัย การแก้บำบัดโรค, แต่แล้วเราก็มียोगวิเศษคุ้มครองป้องกันไว้ แม้ว่ามันจะขาดแคลนเราก็ไม่เป็นทุกข์. แต่มันจะขาดแคลน จนกระทั่ง ทำให้ชีวิตนี้ดับไป เราก็มไม่เป็นทุกข์ นี่คือการสว่างไสวทางวิญญาน. ฉะนั้นเราจึงไม่บ้ำสร้างสิ่งซึ่งทำให้เราเป็นทาส, แล้วได้รบราฆ่าฟันกัน เพราะไปแย่งชิงหวงแหนสิ่งที่เราต้องการทางวัตถุ ทางเนื้อหนัง.

นี่มันเป็นเหมือนกับว่า *birds eye view* ซึ่งคุณจะต้องมองดูให้เห็นเสียก่อน คือคุณต้องบินขึ้นไปสูงเหมือนนก แล้วดูข้างล่าง ว่าอะไรเป็นอย่างไรให้ทั่วถึงเสียก่อน ; แล้วจึงจะรู้จักทำสิ่งเฉพาะจนให้มันสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี. ที่ผมชักชวนให้มามองในปัญหาที่ว่า *เกิดมาทำไม* นี่มันเหมือนกับขึ้นไปให้สูง ๆ แล้วมองดูข้างล่าง ; ให้รู้ว่าชีวิตทั้งหมดนี้ มันเพื่ออะไร ; เป็นผู้ถ้อยบนยอดภูเขา แล้วมองดูคนข้างล่าง มองดูโลกข้างล่าง อย่างนี้ก็ไม่มีการที่จะทำผิด.

บัดนี้ก็พอสว่างพอดี ยุติกันสำหรับวันนี้.

ความเป็นธรรม

- ๓ -

๒๒ เมษายน ๒๕๑๓

สำหรับพวกเราได้ล่วงมาถึงเวลา ๒๐.๓๐ น. แล้ว เป็นเวลาที่จะได้พูดกันต่อไปถึงข้อความที่ค้างอยู่ ในครั้งที่แล้วได้พูดในลักษณะที่เป็นเพียงอารมณ์ภกตา คือเรื่องทำความเข้าใจในเบื้องต้นทั่วไป. ถึงแม้ในครั้งนี้อาจจะขอโอกาส กล่าวในลักษณะที่เป็นอารมณ์ภกตาอีกสักครั้งหนึ่ง เพื่อให้เข้าใจเรื่องทั่วไปโดยสมบูรณ์ยิ่งขึ้น โดยจะได้กล่าวถึงด้วยหัวข้อว่า “ความเป็นธรรม”.

ปัญหาที่พวกคุณเขียนส่งมา ล้วนแต่เป็นเรื่องสำหรับธรรม หรือ คฤหัสถ์; เพราะฉะนั้น เราจะต้องรู้จักความหมายของคำว่า “คฤหัสถ์” หรือ “ธรรม” นี้. สำหรับคำว่า “ธรรม” หรือ “คฤหัสถ์” นี้ ก็ดูเหมือนจะเข้าใจผิดกันอยู่บ้างบางอย่าง : โดยทั่วไปมักจะเข้าใจไปว่า เป็นเรื่องที่ตรงกันข้ามจากเรื่องธรรมะ หรือศาสนา, หรือเหมาเอาว่าเป็นเพศที่ยังต่ำทรามเกินไป จากธรรมะหรือศาสนา; ถ้าเคยเข้าใจอย่างนี้ ก็ควรเข้าใจกันเสียใหม่.

ในครั้งที่แล้วมา เราได้พูดกันจนเป็นที่เข้าใจว่า เกิดมานี้ เกิดมาเพื่อมีธรรมะ ; เพราะว่าเราเกิดมาจากพระธรรม พระธรรมสร้างเรามา. ความมุ่งหมายของพระธรรมก็คือเพื่อให้เรามีธรรมะ ; เพราะฉะนั้นเราต้องยอมรับลักษณะนี้ ว่าการเกิดมานี้ ไม่มีอะไรอื่นดีไปกว่า ที่เกิดมาเพื่อมีธรรมะ. ที่นี้เมื่อเกิดมา ไม่มีใครเป็นพระ เป็นนักบวช มาแต่ในท้อง, มันต้องเป็นเด็กเป็นผู้ใหญ่เรื่อย ๆ มาในลักษณะที่เป็นคฤหัสถ์ หรือเป็นอมราวาส ; บางคนก็เป็นอย่างนั้นไปจนตาย ไม่เคยบวชเป็นพระ แล้วจะเอาเวลาไหนมาเป็นเวลาสำหรับที่จะมีธรรมะ ถ้าไม่เอาเวลาที่เป็นอมราวาส หรือเป็นคฤหัสถ์นั่นเอง.

เราจะเห็นได้ว่า พอเกิดมา แล้วก็เติบโตเรื่อยไป จนกระทั่งตายทั้งหมดนั้นเป็นเวลาที่จะต้องมีธรรมะ ด้วยการศึกษากัน ด้วยการปฏิบัติ ; ฉะนั้นเราจึงเกิดมาในลักษณะสำหรับจะเข้าโรงเรียนศึกษาธรรมะ จะเรียกว่า เข้าโรงเรียนของพระธรรมก็ได้, เข้าโรงเรียนของพระเจ้าก็ได้. คุณต้องเข้าใจความข้อนี้ให้ดี ๆ ว่าแม้เราจะไม่มีโรงเรียน หรือมหาวิทยาลัย อย่างที่เขา มี ๆ กันอยู่เดี๋ยวนี้ ชีวิตนี้ ก็เป็นการเข้าโรงเรียนอยู่ในตัวมันเอง. ถ้าไม่เช่นนั้นแล้วคนปาสมัยหินก็ไม่มีทางที่จะเป็นบรรพบุรุษของพวกเราได้. คนปาสมัยหินคุณก็รู้ดีอยู่แล้วว่า เป็นอย่างไร, ทำไมจึงคลอดลูกออกมาเป็นพวกเราได้ ; เพราะว่าชีวิตมันเป็นโรงเรียน, เป็นบทเรียน, เป็นการสอบไล่อยู่ในตัวเสร็จ. มนุษย์เพิ่งรู้จักตั้งโรงเรียนแบบที่มีกันอยู่ ก็เมื่อไม่นานมานี้เอง ; แต่แล้วก็ไม่รู้อะไรมา หรือไม่รู้สิ่งทีควรจะรู้ เช่นไม่รู้ว่าจะเกิดมาทำไม ? เป็นต้น.

ผมอยากจะทำให้ทุกคนถือว่า แม้ความเป็นอมราวาสนี้ ก็เป็นการเข้าโรงเรียนของพระเจ้า ซึ่งไม่ต้องมีตึกเรียน มีอาจารย์ มีชั่วโมงเรียน เหมือนกับที่คุณเรียนกันอยู่ในมหาวิทยาลัย. มันเป็นการเรียนอยู่ในตัวชีวิต คือ

ทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดขึ้น ในชีวิตประจำวัน มันเป็นการสอนอย่างดีที่สุด คือรู้จริง แจ่มแจ้งจริง ไม่เหมือนกับเรียนหนังสือ. เรียนหนังสือนั้น มันเป็นการเรียนชนิดที่ท่องจำ หรือฝากความเข้าใจไว้กับเหตุผล, เป็นทาสของความจำ เป็นทาสของเหตุผล อย่างที่เราเป็น ๆ กันอยู่

ถ้าเรียนจากชีวิตจริง ๆ แล้ว มันไม่เกี่ยวกันเลย เช่นคุณทำมีดบาดมือ มันสอนอะไรให้บ้าง; ไม่เกี่ยวกับความจำ ไม่เกี่ยวกับเหตุผล; มันเจ็บอย่างไรก็รู้ดี ต้องระมัดระวังอย่างไรก็รู้ดี. หรือเราทำผิดในเรื่องที่ใหญ่โตกว่านั้น ก็อย่าง ๆ ดีชั่วอย่างไร เราก็รู้ดี. ขอให้มองเห็นว่า นี่เป็นการศึกษาที่แท้จริง. ตอนนี้เป็นการศึกษาธรรมะจากพระธรรม หรือจากธรรมชาติอยู่ตลอดเวลา จนกว่าจะถึงเวลาแตกดับของสังขาร. ความเป็นฆราวาสก็มีความหมายเป็นการศึกษาธรรมะอยู่ในตัว; เมื่อเราเกิดมา จึงเกิดมาเพื่อเรียนธรรมะไปจนตลอดชีวิต.

คำว่า “ธรรม” ก็เกิดเป็นคำที่มีความหมาย หรือมีความสำคัญขึ้นมา สำหรับเราจะต้องรู้. ผมอยากจะบอกว่า คุณจะต้องจำคำว่า “ธรรม” นี้ไว้ให้ดี ๆ. “ธรรม” คำนี้ถ้าเป็นภาษาทั่วไปหมายถึง “หน้าที่”; ถ้าคุณไม่เคยได้ยินมาก่อน ก็คงได้ยินเสียเดี๋ยวนี้ว่า คำว่าธรรม แปลว่า หน้าที่ ที่ต้องปฏิบัติ. คุณลองนึกดูซิว่า คำว่า “ธรรม” จะเกิดขึ้นมาในโลก ในภาษาพูดของมนุษย์ได้อย่างไร? มนุษย์ในสมัยหินมันก็ไม่มีคำ ๆ นี้ใช้; แล้วมนุษย์ต่อมาเจริญ เจริญจนรู้จักมีคำพูดคำนี้ใช้ขึ้นมา เขาเล็งถึงอะไร? คำพูดคำนี้เกิดขึ้นที่ริมฝีปากมนุษย์ พูดกันเป็นครั้งแรก มันเล็งถึง หน้าที่ ที่ต้องทำ ไม่ทำไม่ได้ มันเลยกลายเป็นของดีที่สุดไปเลย เพราะไม่ทำ ไม่ได้, ต้องทำ. คำว่า “ธรรม” จึงแปลว่า “หน้าที่”. ส่วนที่เรามาแปลกันว่า คำสั่งสอน หรืออะไร ออกไปนี้ มันเป็นเรื่องที่หลัง; สั่งสอนเรื่องอะไร? ก็สั่งสอนเรื่องหน้าที่.

ถ้าว่าธรรมในฐานะที่เป็น มรรค ผล นิพพาน มันก็คือผลของหน้าที่ ; เพราะฉะนั้นมันเกี่ยวกับหน้าที่ของมนุษย์. มนุษย์ทุกคนมีหน้าที่. ทุกคนต้องทำหน้าที่ให้ดี นับตั้งแต่หน้าที่ชั้นต่ำ ๆ ธรรมดาสามัญที่สุด, เช่นจะกินข้าว อาบน้ำ ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ อะไรก็ตาม เป็นหน้าที่ที่จะต้องทำ, และต้องทำให้ดี.

ที่นี่ เราก็มีหน้าที่ตามธรรมชาติ คือหาเลี้ยงชีวิต ซึ่งต้องทำให้ถูกต้อง. ถ้าจะต้องมีคู่ครอง ซึ่งก็เป็นหน้าที่ของมนุษย์ตามปกติ หรือสัตว์ตามปกติ มันก็ต้องทำให้ถูกต้อง. มีครอบครัวขึ้นมา ก็ต้องทำให้ถูกต้อง ล้วนแต่เป็นหน้าที่ที่จะต้องทำให้ถูกต้อง สูงขึ้นไป - สูงขึ้นไป, จนกระทั่งทางจิตใจ ก็ต้องทำจิต ทำใจให้ถูกต้อง, กระทั่งว่าจะตายไป ก็ให้มันตายอย่างถูกต้อง. ทั้งหมดนี้มันอยู่ในคำ ๆ เดียวว่า “หน้าที่” เรียกเป็นภาษาบาลีว่า “ธมฺม” ในภาษาสันสกฤตว่า “ธรรม”, ภาษาไทยว่า “ธรรม”. เมื่อรู้ว่า “ธรรม” คือหน้าที่อย่างนี้แล้ว มันง่ายเข้าที่จะรู้ว่า ฆราวาสนั้นมีหน้าที่อย่างไร ?

เรามองกันทีเดียวให้ครอบคลุมหมดไปเสียเลยดีกว่า โดยถือตามหลักที่เขากล่าวไว้มาแต่บรมโบราณ. ในประเทศอินเดีย เป็นต้นตอของวัฒนธรรมสายนี้ ซึ่งไทยเรารับเอามา นี้ เขาก็ถือกันว่า มนุษย์ที่ฉลาดที่สุดคนแรกของโลกคือพระมนู ได้กล่าวหลัก อาศรม ๔ ไว้. อาศรม ๔ คือ ความเป็นพรหมจารี ความเป็นคฤหัสถ์, ความเป็นวนปรัสถ์, ความเป็นสันยาสี.

อาศรมที่ ๑ ความเป็นพรหมจารี คือเด็ก ๆ รุ่นหนุ่มรุ่นสาว ที่ยังไม่ครองเรือน ที่ยังไม่มีการหย่า เขาเรียก “พรหมจารี”, ตั้งแต่เกิดมา จนถึงวาระสุดท้ายของการที่เป็นโสดเรียกว่า พรหมจารี.

อาศรมที่ ๒ ถัดจากพรหมจารีก็มีสามภรรยา ครองเรือน ; ก็เรียกว่า *คฤหัสถ์* หรือ *ฆราวาส*.

อาศรมที่ ๓ คฤหัสถ์ผู้มีสติปัญญา ต่อมารู้สึกเบื่อ รู้สึกเบื่อมาต่อความซ้ำซากของความเป็นคฤหัสถ์ จึงหลีกออกไปสู่ที่สงัด บำเพ็ญตนเป็นนักบวช คือไม่ยุ่งเรื่องเหี่ยวเรือนอีกต่อไป เรียกว่า *วนปรัสถ์* แปลว่า อยู่ป่า, คืออยู่ในที่สงบสงัด.

อาศรมที่ ๔ เมื่อพอใจใจความเป็นอย่างนั้นแล้ว ในที่สุดก็ออกเที่ยวสั่งสอน ท่องเที่ยวไปในหมู่มนุษย์อีก, แต่ไม่ใช่ไปอย่างผู้ครองเรือน ไม่ใช่เลิกไปครองเรือนเหมือนพวกเราสมัยนี้, เขาเที่ยวสั่งสอนประชาชน เรียกว่า *สันยาสี* หรือ *สันยาสี* คือผู้ท่องเที่ยวปะปนไปในหมู่ประชาชน.

ลองพิจารณาดูเถิดว่า ชีวิตนี้ถ้าสมบูรณ์แบบจริง ๆ แล้ว ก็แบ่งเป็น ๔ ระยะเวลา : ระยะเวลาพรหมจารี, ระยะเวลาคฤหัสถ์, ระยะเวลาวนปรัสถ์, ระยะเวลาสันยาสี, เดี่ยวนี้คุณทุกคนนี่ ก็เป็นผู้ที่อยู่ในอาศรมพรหมจารี หมายความว่าต้องศึกษา และจะต้องประพฤติปฏิบัติระเบียบวินัยต่าง ๆ อย่างเคร่งครัดที่สุด เขาเรียกว่าพรหมจารี ; เป็นสังคม ๆ หนึ่ง หรือว่าเป็นขั้นตอนชนิดหนึ่ง ลักษณะหนึ่งของชีวิตในขั้นนี้ ระหว่างที่เป็นคนโสดอย่างนี้ ถ้าเรียกให้ถูกเขาไม่เรียกว่าคฤหัสถ์ หรือฆราวาส, เขาเรียกว่า พรหมจารีฟังดูก็น่าฟัง ; แต่แล้วเราก็มักจะเรียกพวกเราว่า ฆราวาส หรือคฤหัสถ์ไปเสีย. อย่างพวกคุณอยู่ในมหาวิทยาลัยนี้ก็จัดตัวเองเป็นฆราวาส หรือเป็นคฤหัสถ์ ; ที่แท้ยังไม่ใช่.

ฆราวาสหรือคฤหัสถ์ หมายถึงผู้ที่ครองเรือน คือมีครอบครัว ; ส่วนเรายังเป็นพรหมจารี ยังไม่ถึงขั้นนั้น. ถ้าเราเข้าใจผิด เราก็คงไปทำอะไร

ผิด ๆ เข้าแล้ว ; ฉะนั้นรู้เสียใหม่จะได้ไม่ประมาท จะได้สำรวจระวังให้มีลักษณะของความเป็นพรหมจรรย์. และขอให้รู้เสียด้วยว่า คำว่า “พรหมจรรย์” ในที่นี้มีความหมายไม่เหมือนกับที่คนทั่วไปเขาพูดกัน คนที่มีการศึกษาแคบ ๆ น้อย ๆ ก็เข้าใจว่า พรหมจรรย์นี้หมายถึงผู้หญิงในระดับที่ยังไม่มีครอบครัว ยังประพฤติอะไรเคร่งครัดอย่างใดอย่างหนึ่งตามขนบธรรมเนียมประเพณี. แต่ที่จริงคำนี้ไม่ได้หมายความว่าอย่างนั้น ; หมายถึงหญิง ทั้งชาย ตั้งแต่แรกเกิดมาเป็นเด็กจนกระทั่งเป็นหนุ่มสาว.

“พรหมจรรย์” แปลว่าประพฤติอย่างพรหมคือไม่เกี่ยวกับเพศตรงกันข้ามหรือคู่ครอง ต้องทำตัวเป็นผู้สำรวจระวังอย่างดีในการที่จะไม่ไปข้องแวะกับเพศตรงกันข้าม เพื่อจะได้มีการศึกษาที่แท้จริงที่บริสุทธิ์สะอาด หรือเต็มที่นั่นเอง ; เขาจึงมีระเบียบให้ประพฤติอย่างพรหม อย่างเป็นทางการไปเกี่ยวข้องกับเรื่องเพศตรงกันข้าม. เดี่ยวนี้เด็ก ๆ ไม่รู้จักตัวเอง ทำตัวเป็นเจ้าของตั้งแต่เล็ก ไปเกี่ยวข้องกับเรื่องเพศตั้งแต่เล็ก ; นี่คือนั่นที่ไม่รู้จักตัวเองว่าอยู่ในอาศรมชื่ออะไร ไม่รู้ว่าอยู่ในอาศรมพรหมจรรย์.

ครั้นเมื่อเลื่อนขั้นขึ้นไปขั้นหนึ่ง ก็ถึงอาศรม “คฤหัสถ์” คือมีครอบครัวครองเรือน หน้าที่การงานมันก็เปลี่ยนไป ; เช่นการศึกษาก็สิ้นสุดลง อย่างที่คนหนุ่มคนสาวจะต้องเรียน, มันเปลี่ยนไปมีการงาน ทำหน้าที่ของพ่อบ้านแม่เรือน ไม่ใช่หน้าที่ศึกษาอย่างนักเรียนแล้ว ; กลายเป็นมีหน้าที่ คือการงานอย่างพ่อบ้านแม่เรือน มันต่างกันลับ. ฉะนั้นเขาจึงแยกเป็นอาศรมอีกอันหนึ่ง เรียกว่าคฤหัสถ์ ทำหน้าที่ของพ่อบ้านแม่เรือนไป กระทั่งมีบุตรมีหลานออกมา. เป็นเรื่องที่น่าที่ที่สุดในชีวิตของคนเรา.

ที่นี้เมื่อได้ทำไป ๆ มันก็สอนให้เอง จนรู้สึกเบื่อขึ้นมาเองได้ คือมองเห็นว่าอย่างนี้มันเป็นการทรมาน เราไม่ควรจะเป็นอย่างนี้จนกระทั่งวันตาย, ควรจะได้รับการพักผ่อน หรือได้อะไรที่ดีกว่านี้. ฉะนั้นจึงเปลี่ยนระบบของชีวิตไปเป็นผู้ที่อยู่ในที่วิเวกทางกาย วิเวกทางจิต ; ถึงแม้ว่าเขาจะอยู่ที่บ้าน เขาก็เปลี่ยนลักษณะการเป็นอยู่ ชนิดที่ไม่สู้สึกกับชาวบ้าน หรือไม่สู้สึกกับใคร, หลีกไปหา มุมสงบตามริมรั้วบ้าน กอไม้กอกกล้วยอะไรก็ได้. หรือจะไปอยู่ป่าหิมพานต์เลยก็ได้ ตามใจ ไม่มีใครว่าแต่การงานมันเปลี่ยนไปหมด ; ส่วนใหญ่ไปอยู่เพื่อทบทวนรำพึง ถึงเรื่องชีวิตจิตใจเรื่องบุญเรื่องบาป เรื่องดีเรื่องชั่ว เรื่องกิเลส เรื่องความทุกข์. เขามานั่งดูชีวิตนั่งค้นหาความจริงของชีวิตในส่วนลึก เรื่อย ๆ ไป จนได้รู้สิ่งที่ไม่เคยรู้ หรือได้นึกสิ่งที่ไม่เคยนึก.

คุณลองคิดดูเกิดว่า *data* หรือ *material* สำหรับเอามาคิดมานี้มันจะเอามาจากไหน ? มันก็ต้องเอามาจากสิ่งที่ผ่านมาแล้วตั้งแต่แรกเกิดมา จนเป็นหนุ่มเป็นสาว เป็นพ่อบ้านแม่เรือน จนมีลูกมีหลาน. รายละเอียดต่าง ๆ มันก็อยู่ในเรื่องที่ได้ผ่านมาแล้วในชีวิต มันจึงเอามาคิดได้อย่างถูกต้อง ; ู้ความจริงของชีวิต ู้ความลับของชีวิต ู้เรื่องที่มีมนุษย์ควรจะทำอย่างไร ? ควรจะได้อะไร ? ควรจะไปสู่จุดหมายปลายทางที่ไหน ? คนสูงอายุนั้นบางคนจึงมีความสว่างไสวในเรื่องของชีวิต ยิ่งกว่าพวกพรหมจารี หรือพวกคฤหัสถ์. เพื่อความสะดวกจึงมีการออกบวช ไปเสียจากบ้านจากเรือน ไปอยู่อย่างนักบวช ไปครองชีวิตแบบนักบวช มันสะดวกที่จะคิดพิจารณาสิ่งเหล่านี้ ซึ่งเรียกกันว่า ทำสมณธรรม, ทำกัมมัฏฐาน, ทำวิปัสสนา อะไรก็ตาม. เรื่องของนักบวช หรือ “วปรัสถ์” มันเป็นอย่างนี้.

เดี๋ยวนี้ เราโดยเฉพาะพวกคุณหนุ่ม ๆ กระโดดข้ามมาเป็น วนปรัสถ์ มันก็ยากที่จะให้มีความรู้สึก ความเข้าใจ อย่างที่เขาเป็นกันมาตามลำดับ คือเป็น

พรหมจรรย์ เป็นคฤหัสถ์ แล้วจึงมาเป็นวณปรัสถ์. มันก็มีทางจะเป็นไปได้เหมือนกัน ถ้าสติปัญญาดีพอ ออกบวชตั้งแต่ยังหนุ่ม ยังเล็กนี้ ก็ทำได้ ; แต่ไม่สะดวก ไม่ดีเท่า ไม่จริงเท่าคนที่ได้ผ่านชีวิตมาตามลำดับ. ฉะนั้นแหละ พระหนุ่ม ๆ บวชเข้าแล้ว มันจึงกระสับกระส่าย เพราะมีอะไรที่ยังอยากลอง อยากรู้ ครอบงวนความสงสัยอยู่มาก ; จึงมักจะต้องสึก ออกไปมีบุตรภรรยา มีอะไรกันไปตามเรื่อง ; จึงสู้พวกที่ผ่านมาอย่างถูกต้อง ตามลำดับ ตามหน้าที่ของธรรมะนี้ไม่ได้.

ครั้งเป็นวณปรัสถ์จนเป็นที่พอใจแล้ว หรือว่าถึงที่สุดของการค้นคว้าเรื่องนี้แล้ว แต่ชีวิตยังมีอยู่ ยังไม่ตาย ก็คิดถึงผู้อื่น ; เพราะตัวเองมันหมดเรื่อง ก็เลยนึกถึงผู้อื่น ทำประโยชน์เพื่อผู้อื่น. เราใช้สำนวนพูดว่า “แจกของสองตะเกียง”. “แจกของ” - ก็คือเที่ยวทำประโยชน์ให้เขา ; “สองตะเกียง” คือทำความรู้ ความสว่างให้เขา จนกว่าจะแตกดับลงไป.

คุณลองคิดว่า มันสมบูรณ์ หรือไม่สมบูรณ์ และมันต่างกันอย่างไรเปรียบเทียบไม่ได้. พรหมจรรย์ไปอย่างหนึ่ง, คฤหัสถ์ไปอย่างหนึ่ง, วณปรัสถ์ก็ไปอย่างหนึ่ง, สันยาสีก็ไปอีกอย่างหนึ่ง; นั่นคือชีวิตที่สมบูรณ์ แบ่งออกเป็น ๔ ตอน. ทุกคนอาจจะทำได้ เว้นไว้แต่จะโง่เกินไป หรือมีอะไรมาทำให้โง่เกินไป จึงไม่ผ่านไปได้ถึงตอนที่ ๔. โง่เกินไปก็ไปติดจมอยู่ในเรื่องยั่ววน ไม่สามารถจะผ่านอารมณ์เหล่านี้ไปตามลำดับ ๆ ได้ ; นำสงสารในข้อที่ว่า เกิดมาทีหนึ่ง ก็ไม่ได้สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้ หรือไม่ไปจนถึงจุดมุ่งหมายปลายทางของชีวิต ที่พระธรรมได้กำหนดไว้.

อย่าลืมว่า เราเคยพูดมาแล้ว ในข้อที่ว่า เกิดมาเพื่อมีธรรมะ เพื่อประพฤติธรรม ; เพราะฉะนั้นพระธรรมบันดาลให้เราเกิดมา. มีธรรมะ

ในที่นี้หมายความว่า มีถึงจุดปลายทางขั้นสุดท้าย ; - มีธรรมะอย่างพรหมจรรย์, มีธรรมะอย่างคฤหัสถ์, มีธรรมะอย่างวณปรัสถ์, มีธรรมะอย่างสันยาสี, ก็สูงสุด ; มนุษย์ไปได้เพียงเท่านั้น. ที่นี้พวกคุณเรียนจนสำเร็จไปทำราชการ หรือทำงานอะไรก็ตาม มีทรัพย์สมบัติ มีเกียรติยศชื่อเสียง มีครอบครัว อะไร ๆ ที่ต้องการ ก็พอจะมีได้ ; แต่แล้วจะไปถึงวณปรัสถ์ได้หรือไม่ นั่น ก็ลองคาดคะเนดูเอาเอง. แล้วจะมีใจกว้างพอ มีเมตตากรุณามากพอ ที่จะเป็นสันยาสี เทียบแจกของสองตะเกียงได้หรือไม่ ก็ลองคิดดู.

ที่จริง เป็นสิ่งที่คนเราทำได้ เช่นเราทำการทำงานมา จนอายุพอสมควรแล้ว อย่างที่เขาเรียกว่าเกษียณอายุแล้ว เงินบำนาญบำเหน็จก็มีพอเลี้ยงชีวิต ; ถ้าต้องการชีวิตวณปรัสถ์ ก็หลบไปอยู่ตามมูมบ้าน ที่กอไผ่ กอกกล้วย ไร่ฟุ้งถึงชีวิตในด้านในได้. แต่เดี๋ยวนี้พวกเกษียณ พวกกินบำนาญ เหล่านั้น ยังไปเที่ยวในท์คลับ ยังไปเที่ยวอะไรอยู่เหมือนเด็ก ๆ, ไม่ถือเอาโอกาสนี้สำหรับบำเพ็ญชีวิตวณปรัสถ์; มันก็เลยไม่ต้องพูดถึงสันยาสี. เพราะไม่มีความรู้ ความสว่างอย่างแท้จริง อย่างแจ่มแจ้งในเรื่องของชีวิต แล้วจะเอาอะไรไปสอนใคร จะเอาแสงตะเกียงที่ไหนมาส่องให้คนอื่น. แล้วคุณก็ดูซิ ในประเทศไทยเรามีใครบำเพ็ญชีวิตครบบริบูรณ์ทั้ง ๔ อาศรมนี้บ้าง ; เราเองกำลังเป็นอย่างไร ก็ลองวาด ๆ ไว้ดู ทำนายล่วงหน้าไว้ดูก็ได้.

ที่ผมพูดมาเสียดยาวเกี่ยวกับอาศรมทั้ง ๔ คือลำดับแห่งชีวิต ๔ ลำดับ ก็เพื่อให้รู้ว่าสมรวัสก็คือ ผู้ที่เข้าโรงเรียนของพระเจ้า ยิ่งกว่าตอนไหนหมดเลย. เด็กตัวเล็ก ๆ รุ่นหนุ่มสาวขึ้นมา เป็นพรหมจรรย์ เข้าโรงเรียนของมนุษย์, ที่มนุษย์สร้างขึ้น ; ต่อเมื่อเป็นคฤหัสถ์ครองเรือนนี้จึงจะเข้าโรงเรียนของพระเจ้า คือตัวชีวิตที่หนักที่สุด, ที่เครียดที่สุด ที่ต้องต่อสู้หรือผจญภัยมากที่สุด ;

นั่นแหละคือโรงเรียนของพระเจ้า. คุณก็สนใจปัญหาตอนนี้กันมาก ถ้ามแต่ปัญหาของฆราวาส ; เพราะฉะนั้นก็ขอให้เข้าใจไปเสียเลยว่า เป็นฆราวาสคือผู้ที่เข้าโรงเรียนของพระเจ้า. ถ้าคุณเข้าใจข้อนี้แล้ว ปัญหาจะหมด ผมงกล้าทำ.

ปัญหาที่ถาม ๆ มานี้ถ้าคุณเข้าใจที่ผมพูดว่า ฆราวาสคือผู้ที่กำลังเข้าโรงเรียนของพระเจ้า หรือของพระธรรม ซึ่งสูงขึ้นไปกว่าโรงเรียนของเด็ก ๆ หรือมหาวิทยาลัยของพวกคุณ ที่กำลังเรียนอยู่เดี๋ยวนี้ ซึ่งเรียนจนจบอุดมศึกษาแล้วก็ไม่รู้ว่าจะเกิดมาทำไม ? ไปคิดดูเสียใหม่ว่า อันไหนจะเป็นอุดมศึกษากันแน่ ; ชั้นพรหมจารีก็เป็นการศึกษาระดับหนึ่ง, ชั้นคฤหัสถ์ก็เป็นการศึกษาระดับหนึ่ง, ชั้นวนปรัสถ์ก็เป็นการศึกษาอีกระดับหนึ่ง, มีอยู่ ๓ ระดับอย่างนี้ควรจะต้องเอาอันไหนเป็นอุดมศึกษา. ส่วนสันยาสีไม่ใช่การศึกษาแล้ว ; มันเทียบแจกการศึกษา เทียบแจกของสองตะเกียง.

ฉะนั้นเราน่าจะสมมติกันลงไปเลยว่า ยุคพรหมจารีเป็นประถมศึกษา, ยุคคฤหัสถ์เป็นมัธยมศึกษา วนปรัสถ์ก็ใช่อุดมศึกษา นั่งหลับตาคนเดียวอยู่ตามกอกด้วยมุมบ้านนั้นจะเป็นอุดมศึกษา. คุณจะตั้งตัวเองเป็นนักอุดมศึกษากันแต่เดี๋ยวนี้ ก็คงถือว่าเป็น อุดมศึกษาของมนุษย์ ที่หลับหูหลับตา ไม่ใช่อุดมศึกษาของพระเจ้า หรือของพระธรรม. คุณอย่าลืมว่า ผมกำลังพูดเรื่องนี้ในฐานะเป็นอารัมภกถา, พูดตีวงกว้าง สำหรับให้รู้ในวงกว้าง, เข้าใจชีวิตในวงกว้าง จนกระทั่งเปรียบเทียบให้ดูว่า อุดมศึกษานั้นมันมีอย่างไรบ้าง. อุดมศึกษาอย่างภาษาคน อย่างความรู้สึกของคน แค่นี้ก็เป็นอุดมศึกษาแล้ว ; แต่พระเจ้าไม่เล่นด้วย พระเจ้าไม่ยอมรับ พระธรรมไม่ยอมรับว่า นี่เป็นอุดมศึกษา. เพราะมันยังเข้าถึงธรรมะน้อยเกินไป จนไม่รู้ว่าจะอะไรเป็นอะไร. ขอรับรองให้ช่วยคิด

ในข้อนี้ให้มาก่อน ; เป็นเพียงอาร์มภกถาก็จริง แต่มันสำคัญที่จะรู้เรื่องต่อไป
ข้างหน้าโดยเฉพาะเรื่องนั้นอย่างถูกต้อง อย่างลึกซึ้ง. ต่อเมื่อเป็นวนปรัสถ์ นั่งอยู่
ที่มมสงบ ดูโลกดูชีวิต ที่เดียวได้ตลอด นั่นจึงจะเป็นนักศึกษาที่สมบูรณ์.

เดี๋ยวนี้ไม่รู้ว่ อะไรเป็นอะไร ; มันคล้าย ๆ กับบปที่มีความรู้แต่
เรื่องบ่อน้ำน้อย ๆ ที่จะรู้โลกอันกว้างขวางไม่ได้ ; ฉะนั้นถ้าไปถามเด็ก ๆ ว่า
ชีวิตคืออะไร ? เกิดมาทำไม ? มันก็เป็นเรื่องน่าหว่ว ที่เด็ก ๆ ก็จะตอบว่า
เกิดมากิน มาเล่น ให้สนุก. คนรุ่นหนุ่มรุ่นสาวก็จะพูดไปในการทำงานว่า เกิดมา
เพื่อแสวงหาความรู้สึกที่สูงสุด ที่เกี่ยวกับเพศตรงกันข้าม หรืออะไรทำนองนี้.
แม้เขาจะอายุ ไม่กล้าพูดตรง ๆ แต่ในใจก็รู้สึกอย่างนั้น ว่าเกิดมาเพื่อสิ่งนั้น
ถ้าไปถามพ่อบ้านแม่เรือนที่เคร่งเครียดในหน้าที่ ก็จะต้องรู้สึกว่ เกิดมาทนทุกข์
ทรมาน เหมือนวัว เหมือนควาย ที่ลากแอกลากไถ. พอไปถามคนที่สูงไป
กว่านั้น คือพวกวนปรัสถ์เขาจะตอบได้ อ้าว ! เกิดมาเพื่อรู้ทุกสิ่ง ตามที่
เป็นจริง ; เพราะเขานั่งดูทุกสิ่งตามที่เป็นจริง **อยู่ในที่สงบสงัด มันก็รู้สึก**
ได้เองว่ เราเกิดมาเพื่อรู้ธรรมะ เพื่อมีธรรม เพื่อปฏิบัติธรรม เพื่อได้
รับผลของธรรม. ถ้าไปถามพวกสุดท้าย พวกสันยาสีว่ เกิดมาทำไม ? ก็ตอบว่
เกิดมาเพื่อทำประโยชน์ผู้อื่น ; เรื่องของเราไม่มี, เรื่องส่วนตัวเราไม่
สำคัญหรือไม่มี, เกิดมาเพื่อทำประโยชน์ผู้อื่น. นี่แหละ เกิดมาทำไม ?
มันอาจจะตอบแตกต่างกันได้ถึงอย่างนี้ ; ฉะนั้นคน ๆ หนึ่งก็เคยโง่ แล้วก็ฉลาด,
โง่แล้วก็ฉลาด เรื่อยไปตามลำดับกว่าจะถึงที่สุด.

ฉะนั้น ถ้าเราอยู่ในอาศรมพรหมจารี ในอันดับแรกนี้ ก็อย่าเพ้อหวดตี
ว่ รู้จักชีวิตดี รู้จักสิ่งทั้งปวงดี : ให้ค่อยดูต่อไปดีกว่า. ที่พูดนี้ก็เพื่อให้ระวังไว้
ว่อย่าเพ้อคิดว่ ตัวรู้จะไรถูกต้องและสมบูรณ์ เพราะผ่านชีวิตมาเพียงวัยเดียว

เพียงชั้นเดียว ด่าลับเดียว ในพวกพรหมจารี ; แล้วยังจะทำผิดพลาด ชิงสุกก่อนห่าม อย่างนั้น อย่างนี้ อย่างโน้น ไปเสียอีก ; ก็ไม่ได้ความรู้อันสมบูรณ์ในวัยของพรหมจารี. บางคนก็เล่นไม่ซื่อ หมายความว่า เป็นคนเล่นไม่ซื่อ ต่อหน้าที่ ต่อธรรมะ ที่เป็นหน้าที่ในระดับของตน ๆ มันก็ยิ่งและทะมากไป. เราค่อย ๆ ดูไป - ค่อย ๆ ดูไป แล้วค่อย ๆ รู้ความจริงที่ถูกต้อง หรือเด็ดขาด ; อย่างน้อยก็ในชีวิตขั้นที่สาม คือผ่านความเป็นคฤหัสถ์ หรือเป็นฆราวาสไปอย่างถูกต้องแล้ว ก็จะมีอะไรเป็นอะไรทุกอย่างไปเลย.

ที่นี้ ผมจะยกตัวอย่าง เรื่องที่เราจะต้องรู้ ที่เราจะต้องเข้าใจว่า มันคืออะไร ? คือเป็นปัญหาที่คุณทุกคนควรจะรับเอาไปคิดไปพลางก็ได้ ในฐานะที่มันเป็นปัญหา ; เช่นจะถามว่า โดยที่แท้จริงแล้ว ความรักคืออะไร ? ครอบครัวยคืออะไร ? หรือว่าอาชีพคืออะไร ? ทรัพย์สินสมบัติคืออะไร ? เกียรติยศชื่อเสียงมันคืออะไร ? การสังคมคืออะไร ? บุญกุศลคืออะไร ? ศาสนา หรือธรรมะนี้มันคืออะไร ?

อย่างปัญหาที่ว่า **ครอบครัวยคืออะไร ?** คุณลองไปตอบดูสิ มันจะถูกสักก็เปอร์เซ็นต์. สิ่งที่เราเรียกว่าครอบครัวยคืออะไร ? คุณอาจจะทะนงว่าต้องตอบถูกร้อยเปอร์เซ็นต์แน่ เพราะเห็นอยู่. เห็นครอบครัวต่าง ๆ อยู่แม้ครอบครัวของเราเอง เรามีบิดามารดา เราเป็นลูก เราก็รู้ว่า ครอบครัวนั้นคืออะไร ? ผมรู้สึกว่ามันยังเป็นคำตอบที่ยังทะนงมาก หรืออาจจะกลายเป็นอวดดีมากก็ได้. ถ้าไม่ได้ผ่านความมีครอบครัวไปแล้ว ไม่มีทางที่จะรู้โดยสมบูรณ์อย่างถูกต้องที่จะรู้ว่าครอบครัวคืออะไร.

เขียนมาถึงคำว่า **ความรักคืออะไร ?** ผมจะพูดด้วยการยกตัวอย่างมาหลาย ๆ อย่าง ให้คุณเลือกเอาเอง ว่ามันควรจะเป็นอย่างไร : มีคนพูดกัน

ทั่ว ๆ ไปว่า ตัวเองรู้จักสิ่งที่เรียกว่าความรัก ; อย่างนี้ผมก็ยอมรับว่า เขารู้จัก และเขาก็ควรจะพูดอย่างนั้น ; แต่แล้วมันถูกน้อยเกินไป. เรามายกตัวอย่าง ด้วยเรื่องของคนที่ผ่านโลกมานานแล้ว คือเป็นคนรุ่นแก่ ๆ กันแล้ว, และ บันทึกที่มีอยู่ในเรื่องบรมโบราณ ในสมัยพวกกรีกรุ่งเรืองด้วยสติปัญญา มีเรื่องว่า ที่บ้านคน ๆ หนึ่ง เขาเชิญนักปราชญ์ เพื่อนฝูงไปเลี้ยง รวมทั้งโสเครติสคนหนึ่ง รวมอยู่ด้วย. เมื่อกินเลี้ยงอิมหน้าสำราญแล้ว ก็คุยกันตามประสา นักปราชญ์ โดยตั้งคำถามว่า *ความรักคืออะไร ?* บุคคลที่นั่งพูดกันอยู่นั้น ไม่มีคนหนุ่ม ๆ มีแต่ คนแก่ ๆ หนวดขาวทั้งนั้น. คนหนึ่งบอกว่า **ความรักคือ ความต้องการที่จะ รวมตัวกันใหม่ของคน, ของสัตว์** ที่เรียกว่า คน. ตามที่เขาเชื่อกันมาแต่ เดิมว่า “คน” นี้ที่แรกเป็นสัตว์กลม ๆ มีปุมอยู่แปดปุม เหมือนพวงมาลัยที่ถือ ทำยเรือ. เทวดาเห็นว่า มนุษย์ในสภาพอย่างนี้มันมีแรงมากนัก มีกำลังมากนัก มีฤทธิ์มากนัก มันจะเล่นงานเอาพระเจ้า หรือเทพเจ้า; ก็เลยผ่ามนุษย์ออกให้ เป็นสองส่วนเสีย คือเป็นชายส่วนหนึ่ง เป็นหญิงส่วนหนึ่ง. แปดปุมก็เลยเหลือ สี่ปุมคือมือสอง เท้าสอง. มันก็เลยเป็นสัตว์ชนิดที่มีเพียงสี่ปุม, กำลังมัน น้อยลงไปครึ่งหนึ่ง ทำอะไรเทพเจ้าไม่ได้. แต่แล้วมนุษย์หญิงและชาย นี้มัน อยากจะรวมกันอย่างเดิม เพื่อมีกำลังอย่างเดิม. ฉะนั้นความรักก็คือ ความ รู้ลึกที่ ต้องการจะรวมกันอย่างเดิม เพื่อมีฤทธิ์มีเดชอะไร ชนิดที่พระเจ้าจะได้ เกรงขาม.

เขามีความเข้าใจอย่างนี้ มันลึกมาก : ความรักนี้ อย่างน้อยก็มีความ หมายว่า จะรวมกำลังฝ่ายหญิง และรวมกำลังฝ่ายชาย เข้าด้วยกัน เป็นกำลัง พิเศษสูงสุด เข้มแข็งอันหนึ่ง เพื่อแก้ปัญหิต่าง ๆ ให้ลุล่วงไป ; สิ่งนี้เรียกว่า ความรักนั้นก็น่าบูชา. ไม่เหมือนกับคนที่พูดว่า ความรัก คือ “กำลัง”, นั้นหมายถึงความบ้า. เมื่อมีความรักเข้าหูเข้าตาแล้ว ก็มีกำลังชนิดที่มหาศาล

ไม่กลัวตาย บ้าบิ่น มันมีกำลังมากกว่าธรรมดา. เมื่อมีการออกความเห็นกัน คนละอย่างสองอย่าง กระทั่งมาถึงอาจารย์ ไสเครติส เขาบอกว่า **ความรักนี้ คืออำนาจที่จะนำไปสู่พระเจ้า.** เขาให้คำอธิบายว่า ถ้ายังไม่มีความรักก็ไม่มีกำลังมากพอที่จะเข้าถึงพระเจ้า ซึ่งเลยไปถึงว่า มนุษย์นี้จะมีการสืบพันธุ์ เพื่อการลู่อิงพระเจ้าในที่สุด.

เขาไม่ได้ให้ความหมายไปในทางอย่างลามกอนาจาร หรือหลงไหล หลับหูหลับตา. ความรักคือความต้องการที่จะผูกพันเพศทั้งสองไว้ สำหรับมีพืชพันธุ์เหลืออยู่ จนกว่าจะเข้าถึงพระเจ้าในที่สุด. หรือว่า ถ้าไม่สมบูรณ์ทั้งสองเพศ ไม่รวมกันเป็นอันเดียวกันแล้ว มันเข้าถึงพระเจ้าหรือสิ่งสูงสุดไม่ได้. แล้วในที่ประชุมครั้งนั้น ก็ไม่มีใครพูดให้ตีไปกว่านี้อีก ก็ยุติกัน.

คุณลองคำนวณดู ถ้าเขาถามคุณว่า ความรักคืออะไร? คุณกำลังจะตอบว่าอย่างไร? ก็ล้วนแต่เป็นเรื่องที่ฝันไปได้ ตามประสาของคนที่รู้จักโลก รู้จักชีวิตเพียงเท่านั้น. คนหนุ่มคนสาวรู้จักสิ่งที่เรียกว่าความรัก ในลักษณะที่เป็นอันตรายแก่ตัวเองทั้งนั้น. มันเป็นความโง่มาก ถึงขนาดที่ต้องฆ่าตัวตายเพราะความรัก ก็มีอยู่มาก; ฉะนั้นจึงมองเห็นได้ว่า ความรักของคนชนิดนี้ คือความบ้าบิ่น ความโง่, โง่เหมือนคนตาบอด; หรือว่าเลยไปถึงว่า ความรักคือความต้องการที่จะแสวงหาความสุขทางเนื้อหนัง อย่างนี้เป็นเรื่องของราคะ เรื่องของคำภะณา คือตัณหาชนิดที่เลวที่สุดไปเสียเลย

ทีนี้ มนุษย์เราจะรู้จักสิ่งที่เรียกว่า ความรักโดยถูกต้องสมบูรณ์ นั้นจะรู้กันได้อย่างไร? และเมื่อไรจะรู้ หรือจะมองไปในแง่ที่มันลึก ชนิดที่ ไสเครติสว่า; ว่าความรักคือสื่อที่จะนำมนุษย์ไปสู่พระเจ้า. เวลานี้เราอาจจะไม่เห็นด้วย หรือหาว่าบ้าที่สุดก็ได้ เสร็จแล้วใครเป็นคนบ้า ลองคิดดู. เดียวนี้

คนในโลกสมัยนี้รู้จักความรักกันในแง่ไหน. ถ้าอยู่ในพวกที่ตามกันฝรั่ง ก็ไปดูพวกฝรั่งบ้าง ว่าเขารู้จักความรักกันในแง่ไหน. เดี่ยวนี้มีเรื่องอนาจารเกี่ยวกับความรักมากมาย เกิดขึ้นใหม่ ๆ ในประเทศแคนดิเนเวีย, คุณก็คงเคยอ่านหนังสือพิมพ์นี้มนุษยบ้างหลังไปไกลเท่าไร ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความรัก, ยักย้ายกันอย่างนั้น ยักย้ายกันอย่างนี้ แล้วสิ่งนี้มันไม่ใช่สิ่งเล็กน้อย มันเป็นเรื่องที่กำลังกำชีวิตจิตใจของคนในโลกไว้ทีเดียว. โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยวัตถุนิยมอย่างนี้, หรือในหมู่คนที่เป็วัตถุนิยมอย่างนี้ เรื่องเพศ เรื่องความรัก ก็เป็นเรื่องใหญ่กว่าทั้งหมด. ถ้าปล่อยยให้เลือกเอาตามชอบใจแล้ว ก็เลือกกันไปในเรื่องอย่างนี้ทั้งนั้น. นี่เป็นตัวอย่างเรื่องหนึ่งที่คุณไปคำนวณได้เองว่า เรารู้จักมันในลักษณะไหน? เพียงเท่าไร? จะไปเป็นฆราวาสที่ดีได้อย่างไร? จะอาศัยเรื่องนี้เป็นเครื่องตัดสินได้.

ถ้าถามว่า **ครอบครัวคืออะไร**? คนที่ไม่เคยมีครอบครัวก็คงจะฝันเอาเองอีก, ฝันอย่างเป็สุขสนุกสนาน คืออย่างนั้นอย่างนี้; ไม่มองเห็นในลักษณะที่ว่า มันเป็ความหนักอึ้งของชีวิต คือบุคคลที่อยู่ในอาศรมคฤหัสถ์นั้น เต็มไปด้วความหนักอึ้ง ในการต่อสู้ ในการอดทน ในการอะไรต่าง ๆ ว่ามันเป็ภาระหนักอย่างไร; นี่เป็หลักทั่ว ๆ ไป. คนหนุ่มสาวที่ยังโง่ ก็จะมีรู้สึกว่ สิ่งที่เรียกว่าครอบครัวนั้น เป็ที่น่าสนุกอย่างหนึ่ง. คนที่เป็ฟอบ้านแม่เรือน ผ่านมาแล้ว ก็รู้สึกว่มันเป็นความทุกข์ทรมานอย่างหนึ่ง. แต่ถ้าโศเครติสว่า หรืออริบาย มันก็ไปในรูปแบบว่ นี่คือกำลังไปสู่พระเจ้า. การที่มีครอบครัว มีลูก มีหลาน คือการที่เรากำลังใกล้พระเจ้าเข้าไปทุกที ๆ; ถ้าเราตายเสียก่อน ลูกของเรา ก็จะเดินต่อไป จนให้ถึงพระเจ้า ในนามของมนุษย์ให้จนได้, ให้มนุษย์ถึงพระเจ้าให้จนได้. ฉะนั้น ครอบครัวคือทายาทที่จะรักษาไว้เป็อย่างดี สำหรับให้มนุษย์ถึงพระเจ้าให้จนได้. เขาจึงอบรมลูกหลานเหลน ในลักษณะที่จะต้องให้เข้าถึงพระเจ้าจนได้. ไม่อบรม ลูก หลาน เหลน ให้เห็นแก่ตัว ให้

เห็นแต่วงศ์สกุลของตัวเอง เห็นแก่อะไร ๆ ล้วนแต่เป็นของตัวเอง เหมือนคนสมัยนี้ตัวเองก็ไม่ว่าจักที่จะไปหาพระเจ้า แล้วจะเอาปัญญาไหนมาอบรมลูกหลานให้ไปหาพระเจ้า. ฉะนั้น ก็อบรมลูกหลานของตัวเองให้บ้ามากยิ่งไปกว่าตัว แล้วก็ไม่มีอะไรอีก.

คุณลองไปหลับตานึกดู พ่อแม่กำลังหวังจะให้ลูกเป็นอย่างไร ? ต้องการให้ดี ให้สวย ให้ขายได้แพง ๆ. พูดอย่างภาษาของหมกก็ว่าให้ลูกชายมันดี ให้ลูกหญิงมันสวย แล้วก็ขายกันได้แพง ๆ; ไม่มีอะไรที่จะพูดถึงพระเจ้า ที่ว่าเพื่อให้มนุษย์ถึงพระเจ้า ด้วยการที่ เรามีลูก มีหลาน มีเหลนนี้แหละ แม้แต่ว่าครอบครัวคืออะไร ? มันก็ยังมีต่อกันได้ แตกต่างมากมายอย่างนี้.

ถามว่า **ทรัพย์สมบัติคืออะไร ?** ก็คงจะมองในแง่ที่ว่า เป็นปัจจัยสำหรับให้แสวงหาความสนุกสนาน เริงดีดอ้อย ทุกเวลาในชีวิต จึงต้องการมีทรัพย์สมบัติอย่างนั้น ; แล้วก็เลยละโมภโลภลามก จนกลายเป็นลามก, อติโลภ หิ ปาปโก - โลภมาก นั้นลามก. เดียวนี้ก็ยังมีโลภมากกันอยู่อย่างนั้น ; เพราะไปเข้าใจคำว่า **ทรัพย์สมบัติ** ผิด. ถ้าเข้าใจถูกก็จะถือว่า มันเป็นเพียงปัจจัยสำหรับให้เรามีชีวิตอยู่ได้ สำหรับเดินทางไปหาพระเจ้า, ถ้าถือตามภาษาพูดของพวกคริสต์ ก็ไปหาพระเจ้า, ถือตามภาษาพูดของพวกเรา พุทธบริษัทก็คือไปหาพระธรรม, จุดสูงสุดของพระธรรมคือพระเจ้าเหมือนกัน.

ทรัพย์สมบัตินี้มีไว้ให้อำนวยความสะดวกในการที่จะมีชีวิตอยู่, เพื่อให้มนุษย์มีจิตใจ เจริญ - เจริญ - เจริญ ไปจนถึงพระเจ้า ; ไม่ใช่มาหมั้วมาละโมภโลภลามกกัน ได้ด้านหนึ่งแล้วยังไม่พอ จะเอาสิบล้าน, ได้สิบล้านก็ไม่พอ จะเอาร้อยล้าน พันล้าน หมื่นล้าน แสนล้าน. เข้าใจทรัพย์สมบัติกันในลักษณะนี้

มันก็เกิดมาเป็นเปรตเท่านั้นเอง, คือหัวเรื้อยไม่มีที่สิ้นสุด ; ฉะนั้นมันจึงมีหลักว่า *อดีตโลก* *หิ ปาปโลก* - โลกเกินนั้นลามก. คนที่มีความรู้สึกกว่า ทรพัสสมบัตินี้เป็นเพียงเครื่องมืออำนวยความสะดวกในการเป็นอยู่ และให้เรามีชีวิตอยู่ได้ สำหรับเดินทางไปหาพระเจ้า อย่างนี้ไม่มีทางที่จะโลกเกิน ; เพราะเขารู้จักสิ่ง ที่เรียกว่าทรพัสสมบัตินั้นถูกต้อง.

ที่นี้ก็จะถามต่อไปว่า **อาชีพนั้นคืออะไร ?** ก็ตอบได้ง่าย ๆ เพราะเรารู้ว่า ทรพัสสมบัติคืออะไรเสียแล้ว. ที่นี้ตอบได้ง่ายว่า อาชีพนั้นคืออะไร เพราะว่าอาชีพนั้นเป็นเครื่องมือสำหรับที่จะได้ทรพัสสมบัติ, ฉะนั้นมันก็ขึ้นอยู่กับ ความมุ่งหมายของทรพัสสมบัติ. อาชีพเป็นเพียงเครื่องมืออันหนึ่งที่จะให้อยู่ได้ อย่างสะดวกสบายด้วยการมีทรพัสสมบัติ. ฉะนั้นอย่าหวังให้มันมากเกินขอบเขตไป มันจะลามกอีก ; จะต้องรู้จักแสวงหาอาชีพที่เหมาะสม และพอสมควรที่จะเป็น มนุษย์ที่ดีได้ ก็พอแล้ว. อาชีพนี้มันก็อยู่ในขอบเขต ที่เพียงพอทำให้เรามีชีวิตอยู่ได้ สำหรับได้สิ่งที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้รับ. *อาชีพนั้น ไม่ใช่สิ่งที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้รับ*, เป็นเพียงอุปกรณ์ สำหรับให้เราอยู่ได้ เพื่อได้สิ่งที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้รับ.

ดูต่อไปว่า **เกียรตินั้นคืออะไร ?** ผมกล้าพูดว่า คุณทุก ๆ องค์นี้ ต้องการเกียรตินั้น ชื่อเสียง เป็นอย่างยิ่ง, และก็บูชา เกียรตินั้น ชื่อเสียง ; มันขึ้นอยู่กับคำว่า “ดี” เพียงคำเดียว. ใคร ๆ ก็ชอบดี รักดี อยากจะมีอะไรดี ในความหมายของคำว่าดี, และเราก็เรียกมันว่า **เกียรติ**. มันเป็นเครื่องยั่วให้เรามูมานะ ; ผมก็ไม่ต้องอธิบายอะไรนัก คุณก็รู้สึก แก่ใจได้. แต่แล้วเอาไปใช้อะไร ? มันก็เอาเกียรตินี้ไปใช้เพื่อหาความสะดวกสบาย หาอำนาจวาสนา หาทรพัสสมบัติอื่นอีก. เกียรติกลายเป็นเครื่องมือ

สำหรับใช้แสวงหาทรัพย์สมบัติ ; มันก็กลับไปเป็นของต่ำ หรือของสกปรกไปเท่านั้นเอง.

ถ้าจะพูดว่าเกียรติมีไว้สำหรับสบายใจ มีไว้ภูมิใจว่าเรามีดี อะไรเช่นนั้น ก็ยังไม่พ้นไปจากความบ้าหลัง, บางทีก็ฆ่าตัวตาย เพราะปัญหาเรื่องเกียรติเป็นส่วนมาก. มีเงินมีอะไรแล้วก็ยังไม่มีเกียรติ หรือกลัวจะเสียเกียรติก็ยอมฆ่าตัวตาย ซึ่งยังไม่รู้เลยว่า เกียรตินั้นคืออะไร ; เข้าใจผิด ๆ ใช้มันผิด ๆ และหามันผิด ๆ จนหาเกียรติมาในลักษณะที่เป็นของปลอม, เกียรติยศที่ปลอม, มีคนเป็นอันมาก สร้างตัวเองให้มีเกียรติ ด้วยวิธีที่ไม่ซื่อตรง ไม่สุจริต.

คำว่า “เกียรติ” นี้ มันก็มีหลายชนิดนัก : เกียรติ เพราะดีจริง ๆ ก็มี เกียรติ เพราะอำนาจวาสนามาบังคับเขาก็มี, ปิดปากคนอื่นได้มันก็มีเกียรติ. ระวังให้ดีกว่า เกียรติที่มันมีหลายชนิด ชนิดที่ดีที่สุด มันคืออะไร ? แม้ที่สุดจะพบว่า มันยังไม่ใช่สิ่งที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้รับ ; มันยังจะทำความยากลำบากให้แก่ผู้ที่ ยึดมันถือมัน ; ฉะนั้นเราอย่าไปหลงมันเกินขอบเขต. ถ้าไม่หลงเสียได้ก็เป็นการดี. ฉะนั้นถ้าจะถามว่า เกียรติ คืออะไร ก็รู้กันอยู่แล้ว ไปคิดกันเอาเองต่อไป.

เพื่อนฝูง มิตรสหาย สังคม คืออะไร ? ผมก็ยังไม่รู้ลึกๆ ยังไม่เข้าใจกันอยู่นั่น ว่ามิตร สหาย นี่มันคืออะไร ; แม้ว่าจะเข้าใจกันได้ถูกต้องอยู่มาก ก็ยังไม่ใช่ทั้งหมด. ผมอยากจะพูดว่า “มิตรสหาย” คือเครื่องมือที่จะพาไปหาพระเจ้า หรือพระธรรม. คำว่า “มิตร – มิตร” นี่มันจะเป็นเพื่อนเล่นเพื่อนหัวเพื่อนกิน สัมมะเลเทเมาเสียมากกว่า. คุณมักจะพูดว่า ถ้าไม่ยอมสูบบุหรี่ กินเหล้าไปกับเขา จะเสียมิตร จะเสียสหาย ; นั่นนะมันหลับตาก็มากน้อย.

คำว่า “มิตร” นี้ มันต้องการเป็นเครื่องมือ ที่จะพาเราไปสู่จุดสูงสุดของมนุษย์, ช่วยกันไปสู่จุดสูงสุดของมนุษย์ คือพระเจ้าอีกนั่นแหละ. **พระพุทธเจ้าท่านตรัส** ว่า “**กัลยาณมิตร**” คือ**ทั้งหมดของความสำเริง**. พระอานนท์เข้าใจว่า กับยาณมิตร คือครึ่งหนึ่งของความสำเริงในชีวิต ; แต่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า มัน**เป็นทั้งหมดของความสำเริงในชีวิต**.

ถ้าเรามีเพื่อนที่ดี, เพื่อนจริงคือเพื่อนที่ดี จะไม่ลากเราไปลงนรก หรือไปอบายมุข หรือไปเสียเวลาอยู่ที่ไหน. ท่านก็ระบุไปยังบุคคลที่ประกอบ ด้วยองค์แห่งมรรค บุคคลที่ประกอบอยู่ด้วยองค์แห่งมรรคมีองค์แปดนั่นแหละ : มีความเห็นถูกต้อง มีความปรารถนาถูกต้อง มีการพูดจาถูกต้อง, มีการกระทำ ถูกต้อง เลี้ยงชีวิตถูกต้อง พากเพียรถูกต้อง มีสติถูกต้อง มีสมาธิถูกต้อง, ที่เรียกว่ามรรคมีองค์แปดนี้ เป็นกัลยาณมิตรจะพาไปสู่นิพพาน. ฉะนั้น **ผู้เป็นกัลยาณมิตรก็คือ ผู้ที่จะพาเราไปสู่พระเจ้า หรือไปสู่นิพพาน.**

แต่เดี๋ยวนี้เรามาคิดแต่เพียงว่า ถ้าเราไม่กินเหล้ากับเขา เขาก็จะ**ไม่เป็น** มิตรกับเรา ; ไปเปรียบเทียบกับกันดูซิ. หรือเราไม่ไปเที่ยวสำมะเลเทเมากับเขา ตามที่นั่นที่นี้ เขาก็จะ**ไม่เป็น** มิตรกับเรา. ผมอยู่ที่นี้ได้ยินมากที่สุด ในข้อแก้ตัว อันนี้ ; คือสีกออกไปแล้ว ก็มาสารภาพว่า เดี่ยวนี้กินเหล้าแล้ว เพราะว่า ทนเพื่อนไม่ได้ กลัวจะเสียเพื่อน นี่เขาบอกอย่างนี้ ; ทั้ง ๆ ที่มีอายุมากแล้ว มีฐานะสูงพอสมควรแล้ว ก็ยังต้องทำอย่างนี้อยู่. ฉะนั้นคุณไปรู้จักสิ่งเหล่านี้เสีย ให้ถูกต้องว่าอะไรคืออะไร.

ในที่สุดก็มาถึงปัญหาสุดท้าย ก็น่าจะเป็นคำว่า **บุญกุศล** หรือคำว่า **ศาสนาคืออะไร ?** อย่าได้ไปเห็นว่าเป็นของครีคระล้าสมัย. นักเรียนเมื่อขึ้นถึง ชั้นมหาวิทยาลัยแล้ว มักดูถูกว่าศาสนาเป็นของครีคระล้าสมัย. เมื่อยังเป็นเด็ก ๆ

เขาชวนไหว้พระ สวดมนต์ ก็ทำ ; แต่พอเป็นนิสิตมหาวิทยาลัยแล้ว ไม่ยอมทำ
หาว่าเป็นเรื่องครีคระล้าสมัย เป็นเรื่องของเด็กอมมือ ; เห็นศาสนาไม่มีความหมาย
อะไรมากไปกว่าของครีคระ. เลยสู้เมื่อยังเป็นเด็กเล็ก ๆ ไม่ได้ ยังเชื่อฟังพ่อแม่
กลัวบาป กลัวความชั่ว, ต้องการจะมีความดี ต้องการจะมีบุญกุศล หวังพึ่งศาสนา ;
พอเป็นนิสิตกันแล้ว ก็เห็นศาสนาเป็นของครี ตามพวกฝรั่งไปเลย.

ไปคิดดูใหม่ว่า บุญกุศลนั้นมันคืออะไร ? ศาสนานั้นคืออะไร ? สิ่ง
เรียกว่า “บุญ กุศล” หรือศาสนา หรือพระธรรม ไม่มีวันจะครี หรือล้าสมัย ;
ยังใหม่เอี่ยมทันสมัย ไม่มีทางที่จะล้าสมัย, ยังจำเป็นแก่คนทุกยุคทุกสมัยอยู่นั่นเอง.
ฉะนั้นพวกเราที่มีปัญหาว่า จะเป็นฆราวาสอย่างไรให้ดีที่สุดนั้น ผมว่าไปรู้จักสิ่ง
เหล่านี้ให้ถูกต้องเสียก่อน แล้วก็จะรู้จักว่า ทำอย่างไรจึงจะเป็นฆราวาสได้ดีที่สุดใน
ลักษณะที่พึงปรารถนา, ไม่เสียที่ที่เกิดมา. เดียวนี้มาคิดว่า สิ่งเหล่านี้เป็น
ของครี, พระธรรมเป็นของครี มีอยู่แต่ที่วัด, เป็นของครีสำหรับผู้ที่เจริญอยู่
ที่บ้าน; ฉะนั้นศาสนาจึงเป็นหมันสำหรับคนเหล่านี้ แต่พร้อมกันนั้น คน
เหล่านี้มันก็เป็นไก่โง่ ๆ ที่ได้เพชรพลอย.

คุณทุกองค์ ผมเข้าใจว่า ก็พิสูจน์อยู่ชัดแล้วว่า เพราะมาบวชก็เป็น
พุทธบริษัท เกิดในตระกูลของพุทธบริษัท, แล้วระวังให้ดี กำลังจะเป็นไก่โง่
ที่ได้พลอย ก็ได้นะ ระวังให้ดี. พวกคุณที่บวชแล้วก็ระวังให้ดี จะเป็นไก่โง่ที่
ได้เพชรพลอย, สู้แต่ข้าวสุกข้าวสารเม็ดหนึ่งก็ไม่ได้. คุณจะรู้สึกว่าคุณศานานี้
เป็นเรื่องบ้า ๆ บอ ๆ, เป็นเรื่องครีคระ, สู้เรื่องเขี้ยว ๆ แดง ๆ ตามที่
ล้ามะเลเทเมาสักชนิดหนึ่งก็ไม่ได้ ; เช่นเดียวกับไก่ ที่พูดว่า เพชรพลอยนี้

ผู้ข่าวสารเม็ดเดียวก็ไม่ได้. คนที่ประมาท หรือโง่เขลาได้ฟังธรรมในพระพุทธรูป ศาสนานี้แล้ว มันก็ไม่มีความรู้สึกอะไรมากไปกว่าไถ่ที่ได้เพชรพลอย, ยังรู้สึกว่ามันเป็นเรื่องครีคระอยู่นั่นเอง ; ไม่เข้าใจไม่อาจจะทำความเข้าใจ. เดียวนี้เรามาบวช อุตสาหะอะไร ๆ หลายอย่าง มาบวชชั่วคราวก็ยิ่งดี. ขอให้เป็นเวลาที่จะแก้ปัญหาเหล่านี้ให้เบาบางไป, เพื่อว่าคุณจะไปเป็นฌราวาสที่ดีได้ คือไม่มีความทุกข์ตามที่ต้องการ ดังปัญหาที่ยื่นมาให้ผมตอบ.

ในที่สุดก็ไปสรุปรวมอยู่ที่ว่าเรารู้อะไรเป็นอะไร : ความเป็นฌราวาส คือเป็นอะไร ? อย่าไปจัดให้มันเป็นเรื่องลามาก สกปรก ต่ำทราม เหมือนคนที่เขาเข้าใจอย่างนั้น. ขอให้ถือว่า ความเป็นฌราวาสคือขั้นหนึ่งของการเดินทางไปหาจุดสูงสุด ; พรหมจารีนี้เป็นประถมศึกษา คฤหัสถ์เป็นมัธยมศึกษา วนปรัสถ์เป็นอุดมศึกษา อย่างที่ว่ามาแล้วเมื่อกี้ อย่าลืมเสีย. ถ้ามองเห็นอย่างนี้แล้ว ฌราวาสก็คือ **ผู้ที่กำลังเรียนอยู่ในโรงเรียนของพระเจ้า, จนกระทั่งพบว่าอะไรเป็นความทุกข์ หรือเป็นตัวปัญหาสำหรับฌราวาส. อะไรเป็นช่องทาง เป็นทางออกของฌราวาส.** หมายความว่า ช่องทางที่เราจะเป็นฌราวาสให้ดีที่สุด แล้วผ่านออกไปได้ถึงขั้นที่สูงขึ้น เช่นไปเป็น วนปรัสถ์ ; มันก็มีอยู่ ๒ อย่างนี้เท่านั้น.

อะไรเป็นตัวปัญหา เป็นอุปสรรค เป็นตัวความทุกข์ ? นี้อย่างหนึ่ง ; แล้วอะไรเป็นอุบายวิธีที่จะออกไปได้จากความทุกข์ ? นี้ก็ส่วนหนึ่ง. เพราะฉะนั้น คฤหัสถ์ก็คือนักเรียนที่กำลังก้าวหน้าขึ้นมาได้จนถึงมัธยมศึกษา. อย่าไปดูถูกดูหมิ่นตนเองในเรื่องนี้ ; ขอให้ถือว่ามี เป็นการศึกษาขั้นหนึ่งแล้วที่จะต้องทำให้ดี ให้ถูกต้องต่อไป.

การที่ถามปัญหาอย่างที่ท่านมานี้ ผมก็เห็นด้วย และอนุโมทนา ในการที่รู้จักถาม รู้จักเป็นห่วงในความเป็นฆราวาสของตน เก่งว่าจะเป็นไปได้ไม่ดีเท่าที่ควรจะเป็น. ฉะนั้น วันนี้ผมจึงพูดถึงคำว่า “ความเป็นฆราวาส” ความเป็นคฤหัสถ์ หรือความเป็นฆราวาสนี้มันคืออะไร ในฐานะเป็นอารัมภกถาอีกครั้งหนึ่ง. ในครั้งต่อ ๆ ไป ผมก็จะตอบปัญหาที่เป็นตัวเรื่องกันเสียที.

สำหรับอารัมภกถาก็พอแล้ว หรือหมดเพียงเท่านี้. ครั้งต่อไปก็จะพูดถึงธรรมสำหรับฆราวาสโดยตรง. เอาละ พอกันที่สำหรับวันนี้.

ธรรมะสำหรับฆราวาส

- ๔ -

๒๓ เมษายน ๒๕๑๓

สำหรับพวกเรา ล่วงมาถึงเวลา ๒๐-๓๐ น. แล้ว เป็นเวลาที่จะได้บรรยายต่อจากที่บรรยายไว้ก่อน. ในทุกครั้ง ที่แล้วมาเราพูดในลักษณะอาร์มภกตา คือเค้าโครงกว้างๆ ที่มันเชื่อมโยงกัน เกี่ยวกับปัญหาของเราโดยรวม. มาถึงวันนี้ก็จะได้พูดกันถึงเรื่อง ตัวธรรมะโดยตรงกันเสียที. ที่จริง อาร์มภกตาก็เป็นเรื่องธรรมะ แต่ว่าเป็นเรื่องที่พูดกันอย่าง คร่าว ๆ และเท่าที่มันสัมพันธ์กัน ระหว่างธรรมะนั้นั้นธรรมะนั้น เพื่อช่วยให้เข้าใจเค้าโครงของสิ่งที่เรียกว่า “ธรรมะ” กันเสียที หนึ่งก่อน. ในเมื่อเราอยากจะทราบส่วนไหนโดยเฉพาะ ก็ ค่อยพูดถึงส่วนนั้น. เช่นเราอยากจะทราบเรื่องฆราวาสธรรม ธรรมะสำหรับฆราวาส ก็จะได้พูดถึงเรื่องธรรมะสำหรับฆราวาส โดยเฉพาะ ให้ชัดเจนลงไป อย่างนี้เป็นต้น.

ต่อไปนี่ ก็มีข้อที่จะต้องทำความเข้าใจ เกี่ยวกับคำว่า “ธมฺม” หรือ “ธรรมะ” นี้ต่อไปอีกว่า สิ่งที่เราเรียกว่า ธรรม นี้มี ๒ ประเภท : ประเภทหนึ่ง เป็นตัวหลัก ที่เราจะต้องปฏิบัติโดยตรง ; เป็นวัตถุประสงค์ เป็นความมุ่งหมาย อย่างนั้น ๆ โดยเฉพาะ. ประเภทที่สอง เป็นธรรมะในลักษณะที่เป็นเหมือน เครื่องมือ ที่ช่วยให้เราปฏิบัติ ตามที่เราต้องการนั้นได้สำเร็จ. ธรรมะทำหน้าที่ ต่างกันอยู่อย่างนี้, ทั้งนี้ก็เพราะว่า ที่เรารู้ว่า จะต้องปฏิบัติอย่างไรแล้ว ก็จริง ; เพราะฉะนั้นเราจึงต้องมีธรรมะ ที่จะใช้บังคับตัวเองให้ได้, เพื่อปฏิบัติตามที่เรา ต้องการให้ได้ อีกทีหนึ่ง. กล่าวโดยตรงก็คือว่า เราบังคับจิตของเราไม่ได้ ; คือมันมีหลักเช่นว่า จะเลิกสูบบุหรี่ เลิกกินเหล้า ; นี่เป็นหลักที่จะต้องปฏิบัติ. แต่ที่นี้เราบังคับตัวเองไม่ได้ ทั้งที่รู้ก็บังคับไม่ได้ ; ฉะนั้นจะต้องมีธรรมะอะไร อีกประเภทหนึ่ง ที่ช่วยให้บังคับตัวเองได้.

นี่โดยส่วนใหญ่ก็แบ่งธรรมะออกเป็น ๒ ประเภทอย่างนี้ แล้วก็มีส่วน ประกอบอย่างที่เป็นส่วนย่อย ๆ ลงไปอีก ตามที่มันจำเป็น. เพราะฉะนั้นเรื่องที่เราจะต้องรู้ก็คือ ธรรมะที่เราจะต้องปฏิบัตินั้นอย่างไร ? ธรรมะที่เป็นเครื่องมือที่ จะช่วยให้เราปฏิบัติได้ตามนั้นอย่างไร ? ถ้าในเรื่องชั้นสูงก็มีธรรมะที่ช่วยให้จิตสงบ เสียก่อน เช่นเป็น สมาธิ เป็นต้น แล้วจึงเอาไปใช้ปฏิบัติ เพื่อให้รู้ส่วนที่จะต้องรู้ จนบรรลุมรรค ผล นิพพาน.

คุณพอจะสังเกตเห็นได้เองว่า การที่ไม่ประสบความสำเร็จของเราใน เวลานี้โดยทั่ว ๆ ไปก็ดูจะอยู่ที่ เราไม่สามารถบังคับตัวเอง ให้ทำตามที่เราจะรู้ว่า จะต้องทำ. เช่นรู้ว่า ชี๊เกียจ ไม่ดี, เราก็ยังบังคับไม่ได้ มันก็ยังชี๊เกียจอยู่; ก็แปลว่า มันขาดธรรมะประเภทหลัง, ประเภทที่เป็นเครื่องมือ. โดยเฉพาะ

สำหรับฆราวาส ซึ่งมีเรื่องยุ่งวุ่นมาก มันก็ยิ่งลำบากที่จะบังคับตัวเองให้ทำในสิ่งที่เราตั้งใจว่าจะทำ; เพราะฉะนั้นขอให้สนใจให้มาก ในธรรมะประเภทที่เป็นเครื่องมือด้วย อีกอย่างหนึ่ง.

ในที่นี้ เราจะพูดถึง *ตัวธรรมะที่จะต้องปฏิบัติ* ก่อน แล้วจะพูด *ธรรมะที่เป็นเครื่องมือ* ทีหลัง. สำหรับฆราวาสก็แปลว่าผู้ครองเรือน, ศฤหฺสฺถ์ก็แปลว่าผู้ที่อยู่ที่บ้านเรือน; ก็มีเรื่องที่เขาบัญญัติไว้เฉพาะ เรียกว่า **“ฆราวาสธรรม”**. แต่ขอเตือนว่า อย่าลืมว่าแม้เป็นเรื่องฆราวาสธรรม มันก็มีความมุ่งหมายที่จะไปให้ถึงที่สุด ของธรรมทั้งหมดอยู่นั่นเอง; ดังที่เราได้พูดกันเมื่อวานนี้ ฆราวาสก็เป็นเพียงขั้นหนึ่งในทุกขั้น ที่เราจะต้องปฏิบัติให้ถึง คือ เป็นพรหมจรรย์ แล้วเป็นศฤหฺสฺถ์ แล้วเป็นวณปรสฺถ์แล้วก็ป็นสันยาสี. ถ้าเป็นฆราวาส หรือเป็นศฤหฺสฺถ์ ที่ดีไม่ได้ ก็หมายความว่า สอบไล่ในชั้นมัธยมศึกษาตก; แม้ว่าจะผ่านชั้นพรหมจรรย์ ที่เป็นชั้นประถมศึกษามาได้ ก็มาตกที่ชั้นนี้; ดังนั้นจะต้องทำให้ดีที่สุดด้วยเหมือนกัน จึงจะผ่านไปถึงขั้นสุดท้าย. พอเรามองในลักษณะอย่างนี้ก็จะพบว่า **ฆราวาสธรรม** ก็เป็นเรื่องจำเป็นสำหรับผู้ที่จะไปนิพพาน.

ฟังดูแล้วก็น่าขัน หรือมันขัดแย้งกันกับที่เขาพูด ๆ กันอยู่ ว่าฆราวาสไปทางหนึ่ง, จะไปมรรค ผล นิพพาน ก็ต้องไปอีกทางหนึ่ง; แล้วผมก็มาบอกว่าเป็นสายเดียวกัน เป็นเพียงลำดับขั้นของมัน. ฟังแล้วก็ขอให้เขาไปคิดดู; และอยากจะพูดว่าถ้าเป็นฆราวาสให้ดีที่สุดก็ไปนิพพานไม่ได้. และในการศึกษาในชั้นศฤหฺสฺถ์นั่นเอง เป็นเครื่องมือที่จะส่งเสริมให้เรามีเรื่อง มีความรู้ที่จะไปนิพพานได้. เพราะว่าในชีวิตของศฤหฺสฺถ์นี้ มันมีอะไรมาก ล้วนแต่เป็นอย่างชนิดที่เรียกว่ารุนแรง หรือโชกโชน หรืออะไรทำนองนั้น มากพอที่จะให้รู้ว่าชีวิตนี้น่าเสนาหา หรือน่าเบื่อหน่าย ถ้าปล่อยไปตามธรรมดา มันจะเป็นอย่างไร ?

เราต้องจัดการกับมันอย่างไร? มันต้องทำให้ถูกต้องไปตั้งแต่ในขั้นเริ่มต้นที่สุดเลย; เหมือนเราจะต้องเรียนให้ดีตั้งแต่ชั้น ก ข, ก กา จึงจะเรียนในชั้นต่อ ๆ ไปได้ดี.

ในที่นี้เราจะพูดถึงตัว **ฆราวาสธรรม** โดยตรง, แม้อย่างนั้นก็ยังไม่อยากแบ่งออกเป็นชั้น ๆ อีกเหมือนกัน: ชั้นต่ำ ๆ อย่างหนึ่ง ชั้นกลาง ๆ ชั้นสูง ๆ สูงสุดอีกอย่างหนึ่ง.

คำสั่งสอนเกี่ยวกับฆราวาสที่เป็นขั้นต้นขั้นต่ำ นี้ มันเป็นเรื่องทำมาหากิน เรื่องสังคม; นี่ก็แปลว่าในหลักพุทธศาสนาก็ยอมรับเรื่องทำมาหากิน และเรื่องสังคมจะต้องทำให้ดีให้ถูกต้อง. เรื่องทำมาหากินเช่นทิวฐธัมมิกประโยชน: - มีความพากเพียร แสวงหาทรัพย์, -มีความสามารถในการรักษาทรัพย์, -สามารถในการใช้จ่ายทรัพย์ให้ถูกต้อง และในการครองชีวิตที่พอดี, แล้วก็มีมิตรสหายที่ดี. รายละเอียดของเรื่องเหล่านี้คุณจะสามารถหาอ่านได้จากหนังสือประเภทนั้น, เราไม่จำเป็นต้องเอามาพูดกันให้เสียเวลาซึ่งมันมีอยู่น้อย.

ข้อต้นเป็นผู้ที่ไม่เหลวไหลในการแสวงหาทรัพย์; พูดรวม ๆ กันเป็นเรื่องเดียวกันว่า ความสำเร็จในการแสวงหาทรัพย์นี้ ก็คือ ทำให้มีทรัพย์, ทำให้มีเกียรติ, ทำให้มีเพื่อน, เขาให้หัวข้อไว้ ๓ หัวข้อว่า ทรัพย์ เกียรติ เพื่อนที่ดี; ถ้าใครทำได้ครบทั้งสามนี้ก็เรียกว่า คนนั้นก้าวหน้า สอบไล่ได้ในขั้นนี้. คุณอย่าทำเล่นกับ ๓ คำนี้ - คือทรัพย์สมบัติ เกียรติยศชื่อเสียง แล้วก็เพื่อนหรือสังคมที่ดี มีพร้อมหรือยัง; ลองไปสังเกตดูเอง. อยากจะพูดอีกอย่างหนึ่งก็คือว่า คำสอนประเภทนี้มันมีมาแล้วก่อนพุทธกาลด้วยซ้ำไป, หรือก่อนพระพุทธเจ้าก็มีการสอนที่คล้ายกัน หรือลงรอยกันไปได้; หรือแม้แต่ในศาสนาอื่นที่ไม่ใช่พุทธศาสนาก็มีสอน แล้วมันก็จะลงรอยกันได้. คุณไปศึกษา แล้วเปรียบเทียบดูตอนนี้. อย่าได้ทะนงตัวไปด้วยความเข้าใจผิด ๆ ว่า พุทธศาสนาของเราไม่เหมือน

ใคร. อีกรู้ว่าใครไปเสียหมด. ส่วนที่มันเหมือนกันทุก ๆ ศาสนานั้นก็มี ส่วนที่ผิดกันนั้นก็ยังมี. แต่มันก็ไม่ได้ผิดกันมากมายนักจนถึงกับว่า หันหลังให้กัน, มันก็ไปในสายเดียวกัน มุ่งหมายอย่างเดียวกันอยู่ทั้งนั้น. โดยหลักใหญ่แล้ว ทุกศาสนาต้องการจะกำจัดความทุกข์ด้วยกันทั้งนั้น ด้วยการทำลายความเห็นแก่ตัว. อย่างนี้ทุกศาสนาขอให้ไปสังเกตด้วย.

ความเห็นแก่ตัวนั้นแหละเป็นต้นเหตุแห่งความทุกข์ ทั้งโดยส่วนตัวบุคคลและโดยส่วนสังคม เพราะฉะนั้นคำสอนในขั้นต้น ๆ เกี่ยวกับความเป็นสมรราวาสนี้ก็ไม่ต้องต่างกันเลย จะเหมือนกันทุกศาสนาด้วยซ้ำไป, เพียงแต่คำพูดหรือตัวหนังสือมันต่างกันบ้าง ซึ่งไม่ใช่ของสำคัญ.

ที่นี้ อยากจะพูดถึงสิ่งที่เรียกว่า "สังคม" คือต้องขจัดปัญหาส่วนตัวของเรา, เรื่องทรัพย์สินสมบัติอะไรเหล่านี้เสียทีหนึ่ง แล้วก็ยังต้องขจัดปัญหาต่าง ๆ เกี่ยวกับสังคม. ปัญหาเกี่ยวกับสังคม พระพุทธเจ้าท่านก็ได้ตรัสวางเป็นหลักไว้เรียกว่า **ทิศหก**.

"ทิศหก" นั้นไม่ได้หมายถึงทิศตะวันออก ทิศตะวันตก ทิศเหนือ ทิศใต้, ไม่ได้หมายถึงตัวทิศท่านอนั้น แต่หมายถึงบุคคลประเภทหนึ่ง ๆ ที่ควรจะเอามาเปรียบกันกับทิศต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวเรา. แล้วท่านก็ตรัสไปตามความเหมาะสมว่า ทิศเบื้องหน้า - ทิศเบื้องหลัง คู่หนึ่ง, ทิศเบื้องขวา - ทิศเบื้องซ้ายอีกคู่หนึ่ง, แล้วก็ทิศเบื้องบน - ทิศเบื้องล่าง อีกคู่หนึ่ง ; เป็น ๖ ทิศ พูดอย่างวัตถุ อย่างวิทยาศาสตร์ก็พูดได้ว่า มันเป็น *radiation* รอบตัว เหมือนกับรัศมีของดวงไฟนั้น มันมีรอบตัว. ข้างหน้าครึ่งหนึ่ง ข้างหลังครึ่งหนึ่ง, ข้างซ้ายครึ่งหนึ่ง ข้างขวาครึ่งหนึ่ง ก็รอบแล้ว, ข้างบนครึ่งหนึ่ง ข้างล่างครึ่งหนึ่ง ก็รอบหมดเลย ; ถ้าเป็นการทำถูกในทิศทั้งหก ก็แปลว่าเราทำถูกหมดรอบด้านนั่นเอง.

ทิศเบื้องหน้าคู่กับทิศเบื้องหลัง ก็จำไว้ง่าย ๆ ว่าได้แก่ บิดามารดา อยู่ข้างหน้า บุตรภรรยาอยู่ข้างหลัง ; ก็ต้องประพฤติถูกต้องบิดามารดา, ประพฤติถูกต้องบุตรภรรยา เป็นต้น.อย่าได้จำกัดแต่เพียงว่าบิดามารดา, ควรต้องเอาญาติผู้ใหญ่ทั้งหมด พี่ ป้า น้า อา ลุง ตา อะไรก็ตาม จะต้องอยู่ข้างหน้า ต้องนึกถึงก่อน. บุตรภรรยาอยู่ข้างหลัง ก็จะต้องปฏิบัติต่อ ให้ถูกต้องด้วยเหมือนกัน.

ทิศเบื้องขวา เบื้องซ้าย. เบื้องขวาเขาถือว่าเป็นสำคัญว่า หรือมีเกียรติกว่าเบื้องซ้าย ก็เลยเอาพวกครูบาอาจารย์ไว้ขวามือ, เอาเพื่อนฝูง มิตรสหายไว้ทางซ้ายมือ. ทำไมเอาครูกับเพื่อนมาไว้คู่กัน ? ก็เพราะว่ามันคล้ายกันมาก :ครูบาอาจารย์ช่วยเราในทางฝ่ายวิญญูณ,เพื่อนช่วยเราในทางฝ่ายวัตถุ. คุณต้องมองดูให้เห็นในข้อนี้ : เพื่อนนั่นคือผู้ช่วยทางวัตถุ แต่ครูบาอาจารย์เป็นผู้ช่วยในทางฝ่ายวิญญูณ ฝ่ายลึก ฝ่ายจิตใจ มันก็เป็นเพื่อนในฝ่ายวิญญูณ. มิตรสหายธรรมดาก็เป็นเพื่อนช่วยทางเรื่องฝ่ายวัตถุ จะช่วยด้วยแรง ด้วยเงิน ด้วยของต่าง ๆ ก็เลยเป็นฝ่ายวัตถุ หรือฝ่ายร่างกาย ; เอาความหมายนี้เป็นสำคัญ. ถ้าเพื่อนของเราคนใดคนหนึ่งเกิดช่วยเราในทางฝ่ายวิญญูณขึ้นมา เราต้องจัดเขาไว้ในฝ่ายครูบาอาจารย์ ; พร้อมกับนั้นเขาก็เป็นเพื่อนในฝ่ายวัตถุร่างกายด้วย, อีกส่วนหนึ่งก็เป็นเพื่อนทางฝ่ายวิญญูณด้วย. เพื่อนคนหนึ่ง เพื่อนธรรมดาของเราเนี่ย ถ้าเขาสามารถที่จะตักเตือนเรา, คຸ້มครองเราในเรื่องความดีความชั่ว บุญ บาป, อย่างนี้ต้องจัดให้เขาเป็นอาจารย์ด้วย อีกส่วนหนึ่ง คือเป็นเพื่อนผู้ช่วยในฝ่ายวิญญูณ. แต่ถ้ามันแยกทำหน้าที่กันเด็ดขาด ครูบาอาจารย์ก็อยู่ข้างขวา, เพื่อนธรรมดาล้วน ๆ ก็อยู่ข้างซ้าย.

ถัดไป คือ **เบื้องบน เบื้องล่าง.** เบื้องบนนั่นคือ สมณะ หรือผู้มีคุณธรรมสูงกว่าระดับธรรมดาสามัญ. ส่วนข้างล่างนั่นคือบ่าวไพร่ กรรมกร

หรือพวกที่ด้อยกว่าเรา. เบื้องบนที่พูดว่าสมณะ หรือ สมพรหมณ์ พระเจ้า พระสงฆ์ เป็นต้น นี่เขาไม่ได้เพิ่งไปถึงในทางเป็นครูบาอาจารย์ ; ครูบาอาจารย์ อยู่ข้างขวาแล้ว. สมพรหมณ์ อะไรพวกนี้ ยิ่งกว่าครูบาอาจารย์ คือเป็น ปุชนียบุคคลของส่วนรวมหรือของโลก. แม้เขาจะไม่สอนอะไรแก่เราโดยตรง เหมือนครูบาอาจารย์, เพียงแต่เขามีชีวิตอยู่ในโลกเฉย ๆ เราก็ยังต้องบูชา ต้องเอาใจใส่ ต้องรับรู้. อย่างเช่น พระพุทธเจ้า พระอรหันต์ นี้ แม้ว่าท่าน จะไม่เคยเกี่ยวข้องกับเราเลย อยู่กันคนละยุคคนละสมัย อย่างนี้เราก็ยังต้องรับรู้ ต้องบูชา.

ใจความสำคัญเรื่องนี้มันมีอยู่อย่างหนึ่งคือว่า การสอนชนิดที่ไม่ต้องพูด ไม่ต้องสอนมันก็มีอยู่ ; เพียงแต่เขามีอยู่เป็นหลักในโลกนี้ มีอยู่เป็นหลักสำหรับการที่จะประพฤติปฏิบัติตาม. คือเขาถือว่า เพียงแต่ได้เห็นพระอรหันต์เท่านั้น ก็เป็นการดีอย่างยิ่งเสียแล้ว, แม้ไม่ได้พูดจาอะไรกันเลย. นี่เขาเรียกว่าเป็น ปุชนียบุคคลประเภทหนึ่ง จัดไว้ข้างบน เบื้องสูง. ตรงกันข้ามกับเบื้องต่ำ คือ คนที่ด้อยกว่าเราในทางคุณสมบัติต่าง ๆ เช่นพวกลูกจ้าง พวกบ่าวไพร่ กรรมกร ; พวกคนที่จนกว่า ด้วยกว่าอะไรอย่างนี้ เอาไว้ข้างล่าง .

คุณควรทำความเข้าใจเกี่ยวกับคำว่า “ทิศทั้งหก” นี้ให้ถูกต้อง เป็น บทเรียนบทใหญ่ของชมราวาส; เพราะว่าถ้าทำผิดในหกทิศนี้แล้ว อื่น ๆ ก็จะพลอย ล้มละลายด้วย คือเรื่องการหาทรัพย์สมบัติ การหาเกียรติยศชื่อเสียง การมีเพื่อน คู่ที่ดี ก็พลอยล้มละลายไปด้วย. เพราะฉะนั้นเรารู้เรื่องทิศหกแล้วปฏิบัติ ให้ถูกต้อง ให้พอก็พอแล้ว ; จะรวบเอาธรรมะหมวดอื่นเข้าไว้ได้หมด. ผมจึงขอแนะนำธรรมะหมวดนี้ คือเรื่องทิศหก ; ก็ไปหารายละเอียดอ่านเอาเองจาก หนังสือประเภทนั้น เช่นหนังสือ นวโกวาท เป็นต้น. ในที่นี้ก็บอกแต่ความ

หมายที่เป็นใจความสำคัญของคำนั้น ๆ รวมเรียกตัวคำเพียงสั้น ๆ ว่า “ปัญหาทางสังคม”.

คุณไปเทียบกันดูว่า ปัญหาทางสังคม ตามที่คุณเข้าใจ มันเข้ากันกับ ปัญหาทางสังคม ที่มีอยู่ในพุทธศาสนาหรือไม่ ? การเล่นเรียน การสั่งสอนกันอยู่ในมหาวิทยาลัยนั้น เมื่อพูดถึงปัญหาสังคม เขาหมายถึงอะไร คุณก็รู้ ; แต่เมื่อพูดถึงหลักพุทธศาสนาแล้ว ปัญหาสังคมเขาหมายถึงอย่างนี้. สังคมเบื้องหน้า - สังคมเบื้องหลัง, สังคมเบื้องขวา - สังคมเบื้องซ้าย, สังคมเบื้องบน - สังคมเบื้องล่าง. อะไรดีกว่าเราแล้ว ก็สงเคราะห์เข้าไว้เป็นเบื้องบน, มีคุณธรรม หรืออะไรที่ดีกว่า สูงกว่าเรา สงเคราะห์เข้าไว้เป็นเบื้องบน, ต้องสงเคราะห์เจ้านายไว้เบื้องบนด้วย. สงเคราะห์ที่ต่ำกว่าเราไว้เบื้องล่าง. เอาผู้ที่ให้กำเนิดเรา มา มีหน้าที่ผูกพันที่เราจะต้องทดแทน สนองคุณ บุญคุณ นี้ไว้ข้างหน้า ; คือ บิดามารดาต้องนึกถึงก่อน ก็เพราะว่ามีบุญคุณ, มีพระเดชพระคุณที่ผูกพันก่อน บุคคลใด เราต้องนึกถึงก่อน.

เพราะฉะนั้นการที่วางหลักเรื่องทิศหกนี้ มันก็มีเหตุผล หรือมีความหมาย หรือมีเทคนิคอยู่ในตัว ; ก็ขอให้สนใจให้ดี ๆ จะได้แก้ปัญหาทางสังคมได้หมดสิ้น ; และความเป็นฆราวาสตามเรื่องราวของฆราวาสนั้น ก็จะเป็นไปอย่างถูกต้อง. นี้ผมเรียกมันว่าฆราวาสธรรมขั้นต่ำ ๆ, ยังมีธรรมะอีกหลายหมวด หรือหลายสิบหมวดก็ได้ แจกเป็นฝอยละเอียดออกไป, หรือว่าจัดกันอย่างนั้นที่อย่างนี้ที่ แต่แล้วในที่สุด มันก็มาสำคัญอยู่ตรงที่ปฏิบัติเรื่องทิศหกนี้ ให้ถูกต้อง, แล้วธรรมะหมวดอื่น ๆ จะง่ายตาย หรือพลอยถูกต้องไปโดยอัตโนมัติ. ขอให้สนใจเรื่องทิศหกเป็นพิเศษ,

ที่นี้ก็มาถึง **ฌราวาสธรรม ที่เป็นขั้นสูง** ไปกว่านั้น ซึ่งจะเรียกว่าขั้นกลาง ๆ หรือขั้นสูงสุด. ในสองขั้นนี้จะขอพูดในคราวเดียวกันเสียดีกว่า ว่าขั้นสูงสุดนั้นมันก็สูงถึงเรื่อง มรรค ผล นิพพาน ด้วยเหมือนกัน ; ลดต่ำกว่านั้นลงมาก็เป็นขั้นกลาง ๆ ; คือมีฌราวาสกลุ่มหนึ่ง ไปเฝ้าทูลถามพระพุทธเจ้า ขอให้ช่วยบอกธรรมะที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่พวกฌราวาสที่ครองเรือน ที่แอดอยู่ด้วยบุตรภรรยา. พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสว่า **ธรรมะที่เนื่องด้วยสุญญาตา** เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ฌราวาสตลอดกาลนาน. เรื่องสุญญาตาคือเรื่องไม่มีตัวตน เรื่องว่างจากตัวตน ; ฌราวาสพวกนั้นเขาก็ว่า มันสูงเกินไปสำหรับพวกเขา. พระพุทธเจ้าก็ตรัสว่า ถ้าอย่างนั้นก็ลดลงมา เหลือธรรมะ ๔ ข้อ คือ : - มีศรัทธามั่นคงในพระพุทธ, - ศรัทธามั่นคงในพระธรรม, - ศรัทธามั่นคงในพระสงฆ์, แล้วก็มีศีลชนิดที่ดี จนเป็นที่พอใจของพระอริยเจ้า. สีข้อนี้ฌราวาสเหล่านั้นเขาก็ทูลขึ้นว่า นี่คือนี่ที่ปฏิบัติอยู่แล้ว. พระพุทธเจ้าก็ตรัสอนุโมทนาว่า ก็ดีอยู่แล้ว. คุณลองพิจารณาเรื่องนี้ดู ว่าเป็นเรื่องที่มีอยู่ในพระไตรปิฎก ชัดเจนอยู่อย่างนี้ ว่ามันเป็นอย่างไร.

พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า เรื่องสุญญาตา เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ฌราวาสตลอดกาลนาน ; ถ้าเขาวามันสูงเกินไป ก็ลดลงเหลือ ๔ เรื่อง ที่เรียกว่า "ปุญญาภิสันตะ". **ปุญญาภิสันตะ** แปลว่า **ทอธารเป็นที่ไหลออกแห่งบุญ**, บางทีก็เรียกว่า **โสดาปัตติยังคะ** - คือองค์ปฏิบัติที่จะช่วยให้เป็น โสดาบัน. ข้อปฏิบัติ ๔ อย่างนี้ มีชื่อ ๒ อย่างคืออย่างหนึ่งเป็นทอธารที่ไหลออกแห่งบุญ, อย่างหนึ่งเป็นองค์ประกอบแห่งความเป็นโสดาบัน. ระดับข้อปฏิบัติขั้นนี้ผมเอามาไว้ตรงกลาง ๆ ระดับกลาง ๆ ; แล้วจัดระดับสูงสุดได้แก่เรื่องสุญญาตา.

ข้อปฏิบัติที่เป็นระดับกลาง ๆ สำหรับผู้เป็นฌราวาส ก็คือ ธรรมะ ๔ ข้อนี้เรียกว่า "พุทธอเวจจัปสัทธา" ความเชื่อที่แน่นแฟ้น ไม่หวั่นไหวคลอนแคลน

ในพระพุทธเจ้า. ถัมมอเวจัจปัสสธา ความเชื่อที่ไม่ง่อนแง่นคลอนแคลนในพระธรรม. สังฆอเวจัจปัสสธา คือความเชื่อที่ไม่ง่อนแง่นคลอนแคลนในพระสงฆ์. แล้วก็มีอริยกันตศีล คือศีลชนิดที่รักษาได้ดี จนเป็นที่พอใจของพระอริยเจ้า ; นี่เป็นที่ไหลออกแห่งบุญ เรื่อยไป จนกระทั่งสูงขึ้นไป กระทั่งพร้อมที่จะเป็น พระโสดาบัน, คือผู้ที่แรกถึงกระแสแห่งนิพพาน. ถ้าสูงไปกว่านั้นก็เป็นเรื่องบรรลุมรรค ผล นิพพาน. เราอยู่ตรงกลางก็หมายความว่า รู้จักพระพุทธเจ้าดี พระธรรมดี พระสงฆ์ดี จนแน่นแฟ้น, มีศรัทธา มีความเชื่อ มีความเลื่อมใสแน่นแฟ้น, ไม่อาจจะทำชั่วทำผิดอะไรได้ เพราะมีความเชื่อไม่ง่อนแง่น คลอนแคลนในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ; แล้วก็พิสูจน์อยู่ด้วยการปฏิบัติ ที่ปฏิบัติอยู่ เป็นอริยกันตศีล ศีลบริสุทธิ์ไม่มีที่ติ, ตัวเองก็ติตัวเองไม่ได้, คนอื่นมาติแล้วก็ติไม่ได้ นี่เรียกว่าอริยกันตศีล.

ถ้าคุณเป็นฆราวาสก็ดูให้ดี ทำอย่างไรจึงจะเรียกว่า มีศรัทธาไม่คลอนแคลน ในพระพุทธ ในพระธรรม ในพระสงฆ์. เดี่ยวนี้รู้สึกว่ น่าระวางหรือน่าอันตราย, ศรัทธาในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ มันยังคลอนแคลน ; แม้เขาจะประกาศตัวเป็นพุทธมามกะ เป็นอะไรอยู่ทุกเมื่อเชิอวัน รับศีลรับสรณาคมน้อยอยู่ทุกวัน มันก็รับแต่ปาก ; พอจะได้อะไรที่ถูกต้องถูกใจหน่อย ก็ทิ้งสรณาคมน์ ไปเอาสิ่งนั้นก็ได้ หมายความว่าไปทำชั่วต่อหน้าพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ก็ได้. นี่เรียกว่ายังไม่แน่นแฟ้น ยังง่อนแง่นคลอนแคลน. มันต้องเป็นถึงขนาดที่ว่า ยอมตายได้ ไม่ยอมเสียข้อปฏิบัติ หรือธรรมะไป จึงจะเรียกว่าไม่ง่อนแง่นคลอนแคลน. เดี่ยวนี้มีอะไรมาจ้าง มายั่ว มาล่อลักหน่อย ก็ทิ้งพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ไปเอาสิ่งนั้นแล้ว, ไม่ว่าจะคนหนุ่มสาว คนเฒ่าคนแก่ ก็ยังเป็นอยู่อย่างนี้, ไปดูให้ดี มันก็มีอริยกันตศีลไม่ได้ ศีลก็ต่างพร้อยลุ่ม ๆ ดอน ๆ.

ฌราวาสธรรมที่เป็นระดับกลางก็คือแน่นแฟ้น มั่นคง ในพระรัตนตรัย, แล้วก็มีการปฏิบัติตัวอยู่ในลักษณะที่ว่า ตัวเองก็ติเตียนตัวเองไม่ได้ ให้อภัยตัวเองได้ เคารพตัวเองได้. เขาเป็นผู้ที่บำเพ็ญบุญอยู่อย่างสูงสุด แล้วก็มีความก้าวหน้าเรื่อยไป พร้อมทั้งจะเป็นพระโสดาบัน. นี้ผมเรียกว่าฌราวาสธรรมระดับกลาง.

ฌราวาสธรรมที่เป็นระดับสูง คือ สัจจะตบะปฏิบัติขุตา - ธรรมะที่เนื่องเฉพาะด้วย สัจจะตบะ. สัจจะตบะ แปลว่าความว่าง ; มันมีเรื่องมาก ไร้พุดกันโดยละเอียดอีกที. คราวนี้จะบอกให้รู้ว่า **สัจจะตบะคือความว่างในจิตใจ ที่ว่างจากความรู้สึกว่าตัวเรา หรือของเรา.** ความรู้สึกประเภท *egoism* นี้คือความรู้สึกที่เป็นตัวเป็นตน ; ที่มันเนื่องอยู่กับตัวตนนี้ ก็เรียกว่าของตน. จะเป็นฌราวาสหรือ เป็นบรรพชิตก็ตาม มีความทุกข์อย่างลึกซึ้งอยู่ ก็ด้วยอำนาจตัวตนหรือของตนนี้ทั้งนั้น. เพราะฉะนั้นฌราวาสก็ทุกข์มากอยู่ด้วยเรื่องตัวตนของตน จึงเป็นการสมควรที่จะต้องบรรเทาเสียบ้าง.

พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า เรื่องสัจจะตบะนี้เป็นประโยชน์อย่างยิ่ง เกื้อกูลแก่ฌราวาสตลอดกาลนาน. ท่านเสนออย่างนี้ชาวบ้านกลุ่มนั้นไม่เอา ว่าสูงเกินไป ; แต่พอบอกให้ลดลงไปกว่านั้น ก็ปฏิบัติอยู่แล้ว ; อย่างนั้นก็ไม่มีทางไปไหน นอกจากจะต้องปฏิบัติเรื่องสัจจะตบะต่อไปเท่านั้น ; ถ้าไปทางอื่นมันก็ไม่มี.

เดี๋ยวนี้มาเข้าใจกันเสียว่า เรื่องนี้สูงเกินไปไม่ต้องเอามาสอนฌราวาส ; ผมก็เคยถูกห้าม. ผู้หลักผู้ใหญ่เคยห้ามว่า อย่าเอาเรื่อง อนัตตา สัจจะตบะมาสอนชาวบ้าน มันสูงเกินไป ; บางคนก็เยาะเย้ยถากถางว่า ผมเอาเรื่องที่สูงเกินไปมาสอนชาวบ้าน - เช่นเรื่องจิตว่าง ก็ถูกล้อบ้างถูกด่าบ้าง. แต่ผมก็พยายามทำ

ให้ดีที่สุด ให้ตรงตามที่พระพุทธเจ้าท่านแนะไว้ ว่าฆราวาสก็ควรจะมีความรู้เรื่อง สุนทรียะ หรือเรื่องจิตว่างนี้ตามสมควรที่ฆราวาสควรจะรู้, มันจะได้บรรเทา ความทุกข์ยากลำบาก ทางจิตทางใจ. เพราะว่ามีความจริง หรือข้อเท็จจริง อยู่อย่างหนึ่งว่า คนเรามีความทุกข์อย่างร้ายแรงเนื่องมาจากความดี. ยึดมั่น ถือมั่น ในความดี. อย่างคุณสมบัติใดก็ตาม มีความรู้สึกเป็นทุกข์มาก นี้ก็เพราะ เรายึดมั่นในเรื่องจะสอบไล่ได้ หรือความดี. หรือว่าไม่ได้อะไรตามที่หวังไว้ในทางฝ่ายดี ฝ่ายสูงแล้ว ก็ต้องเสียใจเป็นทุกข์. บางคนไปทำลายตัวเองด้วยการฆ่าตัวตายก็มี. เมื่อเป็นอย่างนี้แล้ว เรื่องอื่นมันช่วยไม่ได้ นอกจากความรู้ เรื่องสุนทรียะจะช่วยได้.

สุนทรียะ จะช่วยเด็ก ไม่ให้เด็ก ๆ ต้องร้องไห้ เมื่อสอบไล่ตก, ช่วยผู้ใหญ่ไม่ให้ร้องไห้เมื่อผิดหวังในเรื่องที่หวังไว้มาก ๆ. พระพุทธเจ้าท่านทรงเห็นอย่างนี้จึงได้ยกเรื่องสุนทรียะขึ้นมา ว่าเป็นเรื่องเกี่ยวแก่ฆราวาสตลอดกาลนาน. เราค่อยไปศึกษาเรื่อง อนัตตา เรื่องสุนทรียะ กันอีกทีหนึ่ง โดยละเอียด. เดี่ยวนี้เพียงยกมาให้เห็นว่ามันเป็นลำดับกันอยู่อย่างไร จะได้ครบชุด. **ฆราวาส - ธรรมอย่างต่ำ สรุปลงถึงเรื่องทศก, ปฏิบัติให้ถูกต้องเกี่ยวกับสังคัม. สูงขึ้นไปก็เรื่องปุณฺณาทิสันตะ โสตาปัตติยงคะ. สูงสุดก็คือเรื่อง สุนทรียะ. นี้เป็นฆราวาสธรรม.**

เรื่องสุนทรียะ เป็นเรื่องบรรลุมรรค ผล นิพพานโดยตรง. คนพวกหนึ่งก็จะคัดค้านว่า ไม่ใช่เรื่องของฆราวาส ; ผมก็มีที่อ้างในพุทธภาษิต ในพระไตรปิฎกมีชัดอยู่อย่างนั้น. คุณก็จะถือเอาหรือไม่ถือเอาไปคิดดู. ถ้าอ้างหลักพระพุทธภาษิตมันก็มีอยู่ในพระไตรปิฎก อย่างนั้นแหละ. ทีนี้ถ้าเอาเหตุผลส่วนตัวกัน ก็ไปคิดดูซิ เมื่อฆราวาสร้อนเป็นไฟอยู่ก็ต้องมีน้ำมาดับไฟ ซึ่งไม่มี

อะไรที่ดีไปกว่า เรื่องไม่ยึดมั่นถือมั่น ; เพราะฉะนั้น ฆราวาสก็ต้องมีความรู้เรื่องไม่ยึดมั่นถือมั่น หรือว่างจากความยึดมั่นถือมั่น ที่เรียกว่า สุนฺญตา ; แล้วก็มีจิตว่างชนิดนี้อยู่พอสมควรกับความเป็นฆราวาส ก็จะเป็นฆราวาสที่ไม่มีความทุกข์ และน่าบูชา, เป็นฆราวาสที่ดีที่สุด น่าบูชา.

ขอให้เอาไปนึกด้วยเหตุผลของตนเองอีกทีหนึ่ง คือในพระบาลีที่อ้างไว้ ก็มี เหตุผลก็เห็นอยู่ว่าจริงอย่างนั้น ก็ถือปฏิบัติได้. แต่ถ้าว่าโดยที่แท้แล้ว พระพุทธเจ้าท่านสอนให้เอาเหตุผลของตัวเองไปเชื่อมืออยู่ในบาลี เพราะใครเขียนเติมเข้าไปเมื่อไรก็ได้ ; ขอให้ใช้ความเห็นแจ่มแจ้งของตัวเองเป็นเครื่องตัดสิน.

วันนี้เราพูดกันถึงตัวฆราวาสธรรมโดยหัวข้อใหญ่ ๆ ฆราวาสธรรมชั้นต่ำ ๆ - กลาง ๆ - สูง ๆ, มีอยู่เป็น ๓ ชั้น สามระดับอย่างนี้ ก็หมดเวลาที่เราจะพูดกันได้ในวันนี้. ขอให้ถือเอาไว้ เป็นหัวข้อที่จะพูดในรายละเอียดเฉพาะเรื่อง ๆ ต่อไปในวันหลัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือเรื่องสุนฺญาตา. ที่นี้เหลืออยู่เรื่อง ธรรมะประเภทที่เป็นเครื่องมือ ที่จะทำให้ปฏิบัติถึงจุดมุ่งหมายนี้มันอีกพวกหนึ่ง เขาเรียกว่า “ฆราวาสธรรม” โดยตรงเหมือนกัน ; มีธรรมอยู่ ๔ ข้อเรียกว่า สัจจะ ทมะ ขันติ จาคะ ๔ อย่างนี้ก็เอาไว้พูดในวันต่อไป.

สำหรับวันนี้ พวกกันที เพราะว่าหมดเวลาเพียงเท่านี้.

ฌราวาสธรรมที่เป็นธรรมะประเภทเครื่องมือ

- ๕ -

๒๓ เมษายน ๒๕๑๓

สำหรับพวกเราล่วงมาถึงเวลา ๒๐.๓๐ น.แล้ว. ในวันนี้จะได้พูดกันถึงเรื่อง ฌราวาสธรรมซึ่งหมายถึง **ฌราวาสธรรม ที่เป็น ธรรมประเภทเครื่องมือ.** ในครั้งที่ผ่านมาได้ชี้ให้เห็น ตัวฌราวาสธรรมโดยตรงไว้ถึง ๓ ระดับ คือ ต่ำ - กลาง - สูง. ฌราวาสจะต้องมีฌราวาสธรรมทั้ง ๓ ระดับ จึงจะเป็นฌราวาสที่มีความสุข. ฌราวาสธรรมต่ำ ๆ ก็คือ เรื่องทำมาหากิน เรื่องการสังคม เรื่องทศหก เป็นต้น ; นี้ต้องปฏิบัติให้ดี จะได้มีทรัพย์ มีเกียรติยศ มีสังคมที่ดี ก็เป็นอันเสร็จเรื่องไปตอนหนึ่งสำหรับฌราวาส, สำหรับหน้าที่ของฌราวาส ซึ่งมีฌราวาสธรรมในขั้นต่ำ เป็นคู่กัน.

ที่นี้ฌราวาสควรจะต้องมี ฌราวาสธรรม ในขั้นกลางก็คือ รู้จัก พระพุทธ รู้จักพระธรรม รู้จักพระสงฆ์, แล้วก็มีศีลที่ดี ; นี้ก็หมายความว่า

เป็นเรื่องสูงขึ้นไป สำหรับจะได้มีจิตใจสูงขึ้นไปในทางธรรม, นี้เรียกว่าฆราวาส - ธรรมในระดับกลาง ซึ่งจะต้องรู้จักหลักของพระศาสนาอย่างถูกต้อง, และมีความศรัทธา ความเชื่อ ความเลื่อมใส แน่นแฟ้น ในพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ และมีศีลดี ; ก็ได้ความสุขใจในขั้นที่สูงขึ้นไปด้วยเหมือนกัน. แต่เท่านี้ยังไม่พอ ฆราวาสจะต้องมีฆราวาสธรรมขั้นสูงอีกขั้นหนึ่ง คือธรรมะในขั้นสูงที่เรียกว่า สุญญตา หรืออนัตตา สำหรับฆราวาสจะได้ปลงตก ในเมื่อสิ่งต่าง ๆ มันไม่เป็นไปตามปรารถนา เช่น ความวิบัติเกิดขึ้น หรือความทุกข์อย่างอื่นเกิดขึ้น. แม้ที่สุดแต่ความเจ็บไข้เป็นต้นก็ดี เขาจะได้มีความรู้เรื่องสุญญตา อนัตตา มาเป็นเครื่องปลง แล้วก็สลัดความทุกข์ที่เกิดมาจากการวิบัติ หรือการที่จะต้องเป็นไปตามธรรมชาตินั้น ออกไปเสียได้, เลยไม่มีความทุกข์ ; มิฉะนั้นจะเป็นฆราวาสที่โง่เขลา มีความทุกข์ ในเมื่อสิ่งต่าง ๆ มันไม่เป็นไปตามที่ตนปรารถนา.

ฆราวาสควรจะรู้เสียด้วยว่า มันไม่มีอะไรที่จะเป็นไปตามปรารถนาของเราไปทุกสิ่งทุกอย่าง ; มันเป็นไปตามปรารถนาได้น้อยมาก แล้วมันก็ยากที่จะเป็นด้วย. เพราะฉะนั้น เราต้องมีธรรมะในขั้นสูงสำหรับแก้ปัญหาข้อนี้ ซึ่งอย่าให้ฆราวาสตกนรกทั้งเป็น, อย่าต้องนั่งร้องไห้บ่อย ๆ เมื่อลูกตาย เมื่อพ่อตาย เมื่อเมียตาย, หรือเมื่อวิบัติด้วยโจรภัย อัคคีภัย หรือจะต้องเจ็บต้องไข้ในลักษณะที่รักษาไม่ได้, ฆราวาสนั้นก็ไม่ต้องเป็นทุกข์มาก. นี้ฆราวาสต้องมีฆราวาสธรรม ถึง ๓ ระดับอย่างนี้.

แต่บางคนเขาไม่ยอมให้มีหลักอย่างนี้ ไม่ยอมให้ถือเอาเรื่องธรรมะขั้นสูง เช่นสุญญตาเป็นต้นนั้น ว่าเป็นเรื่องของฆราวาส ; แต่ในพระบาลีมีอยู่ชัดในพระไตรปิฎกนี้ พระพุทธเจ้าตรัสว่าเรื่องสุญญตา เป็นเรื่องที่เป็นประโยชน์แก่กุลแก่ฆราวาสตลอดกาลนาน. คุณเขาไปคิดดูเอง คุณจะประสพว่าใน

ประเทศไทย ในกรุงเทพฯ นี้แหละ ไม่ใช่ที่อื่น, เขาจะคัดค้านเรื่องฆราวาสจะต้องรู้ จะต้องเรียนเรื่องสุญญตาเป็นต้น ; หาว่าสูงไป เอามาสอนนั้นไม่ควร ; แล้วว่าจะเป็นอุปสรรคแก่ความเจริญของฆราวาสด้วย ; มันผิดกันอยู่อย่างนี้. ส่วนผมก็ยังขอยืนยันอยู่ตามเดิมว่า ฆราวาสจะต้องมีฆราวาสธรรมใน ๓ ระดับนี้ ; ระดับต่ำเพื่อทำมาหากิน ; ระดับกลาง เพื่อประกอบการบุญการกุศลทางจิตทางวิญญาณ ทางศาสนา ; ระดับสูง เพื่อประกอบการบุญการกุศล ทางวิญญาณที่จะเกิดขึ้นแก่ฆราวาสเป็นประจำ เช่นลูกตาย เมียตาย เป็นต้น. เมื่อครบทั้ง ๓ อย่าง ก็จะเป็นฆราวาสที่ไม่ตกนรกทั้งเป็น. นี่เป็นเรื่องที่เราได้พูดกันแล้ว และเป็นหลักตายตัวที่จะต้องปฏิบัติให้ได้. ขออย่าว่า เป็นเรื่องที่จะต้องปฏิบัติให้ได้.

ที่นี้เราก็มักจะปฏิบัติไม่ได้ จึงต้องมีธรรมะสำหรับฆราวาสอีกหมวดหนึ่ง มาเป็นเครื่องมือที่จะช่วยให้ปฏิบัติให้ได้. ดังที่ผมได้กล่าวแล้วว่า ธรรมะแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือธรรมะประเภทที่เราจะต้องปฏิบัติ และธรรมะประเภทที่จะช่วยให้เราปฏิบัติได้ ในสิ่งที่เราจะต้องปฏิบัติ. วันนี้จะพูดใน **ฆราวาสธรรม ประเภทที่เป็นเครื่องมือ** สำหรับให้ปฏิบัติฆราวาสธรรม อย่างที่กล่าวมาแล้ว ๓ ระดับนั้นได้.

ฆราวาสธรรม ที่เป็นเครื่องมือนี้มีระบุไว้ชัดในพระบาลีอีกเหมือนกัน ว่า มืออยู่ ๔ ข้อ :- สัจจะ - ความจริงใจ, ทมะ - การบังคับตนเอง , ขันติ - ความอดกลั้นทนทน, จาคะ - การสละสิ่งที่ไม่ควรจะมีอยู่ในใจ ออกไปเสียจากใจ ; รวมเป็น ๔ อย่างด้วยกัน เรียกว่า “ฆราวาสธรรม ในฐานะที่เป็นเครื่องมือ”. เราจะอธิบายกันทีละข้อ ว่าธรรมะ ๔ ข้อนี้เป็นเครื่องมืออย่างไร ?

ข้อแรก สัจจะ คือความจริงใจ นี่คือความตั้งใจจริง ๆ ที่จะปฏิบัติในสิ่งนั้น เรียกว่า สัจจะ, ตั้งใจให้มั่นอย่างถึงขีดที่สุด เขาก็เรียกว่า “อธิษฐานะ” ในภาษาบาลี, หรืออธิษฐาน รวมกันเข้าทั้งสองคำก็เรียกว่า **สัจจาธิษฐาน**, ดังที่เราได้ยินอยู่บ่อย ๆ ว่า มีสัจจาธิษฐานะ – คืออธิษฐานในสัจจะความจริงอย่างใดอย่างหนึ่งที่เราจะทำ, ตั้งใจจะทำ. ข้อนี้มีความสำคัญอย่างไร คุณก็พอจะเข้าใจได้. เราต้องมีความตั้งใจจริงนี้เป็นข้อแรก : แม้เราจะรู้ว่าจะอะไรเป็นอะไร หรือจะต้องทำอะไร ; เพียงเท่านั้นมันไม่พอ มันต้องมีสัจจาธิษฐานในเรื่องนั้น ในข้อนั้น. ฉะนั้นพิธีรีตองต่างๆ บางอย่างบางชนิดก็มีประโยชน์ คือตั้งสัจจาธิษฐานจะทำนั้นทำนี่ ; ถ้าไม่สำเร็จไม่ยอมเลิกละ, เช่นอธิษฐานว่า ต้องสำเร็จ ไม่สำเร็จก็ต้องตาย, มีสองอย่างเท่านั้น.

เมื่อพระพุทธเจ้าทำความเพียรเพื่อตรัสรู้ ก็มีสัจจาธิษฐานทำนองนี้ เมื่อประทับนั่งลงไปทีโคนต้นโพธิ์ แล้วทรงอธิษฐานว่า แม้อะไร ๆ จะหมดไปจนเหลือแต่กระดูกก็ตาม ถ้าไม่บรรลุสัมมาสัมโพธิญาณแล้วจะไม่ลุกขึ้นจากที่นั่งอันนี้ ลองฟังดู. เลือดเนื้อ เส้นเอ็นอะไรก็ตาม จะแห้งไปจนเหลือแต่กระดูกก็ช่างมัน ถ้ายังไม่บรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณ จะไม่ลุกจากที่นั่งอันนี้. ในที่สุดก็ได้บรรลุสัมมาสัมโพธิญาณที่นั่น ในวันนั้น. เรื่องของคนอื่น ๆ ก็เหมือนกัน ถ้าเป็นเรื่องทางจิตใจ ก็เป็นเรื่องเหมาะสมที่สุด ที่จะมีสัจจาธิษฐาน ; เพราะว่าเรื่องทางจิตใจนี้มันจัดทำเอาได้ง่ายกว่าเรื่องเป็นวัตถุข้างนอกตามธรรมชาติ ; หรือเรื่องที่มีมันเนื่องกับคนอื่น นี่มันบังคับไม่ได้ หรือบังคับได้น้อย แต่ถ้าเรื่องส่วนตัวของเรา แล้วยังเป็นเรื่องทางจิตใจด้วยแล้ว ย่อมอยู่ในวิสัยที่จะมีสัจจาธิษฐาน.

ที่นี้เราจะพูดถึงเรื่องที่สำคัญที่สุด อย่างการศึกษาเล่าเรียนของพวกคุณ ในโรงเรียน ในวิทยาลัยก็ตาม ถ้ามีสัจจสัจฐานกันเสียบ้าง, และทำให้มันจริง ๆ ผลคงจะดีกว่านี้. เดียวนี้มันมีสักแต่ความตั้งใจ เราก็ตั้งใจ ; แต่แล้วก็มี

โลเลเหล่าเหล่า แทรกแซงอยู่ตลอดเวลาทุก ๆ วัน. ถ้าตั้งใจจริงมันต้องดีกว่านี้ คุณไปดูเถิด ในการศึกษาเล่าเรียนของคุณนั้น ถ้าตั้งใจจริงจะต้องดีกว่านี้ อย่างน้อยอีกแล้ว ๒๐ - ๓๐เปอร์เซ็นต์ ; มันมีเวลาที่เหลือไหล เหล่าเหล่า ผลัดวันประกันพรุ่ง หรือว่าขี้เกียจ. ฉะนั้นเรามองเห็นกันแล้ว ก็จะต้องถือเป็นหลักธรรมะที่สำคัญข้อหนึ่งที่จะต้องเคารพธรรมะข้อนี้. นี่เป็นข้อแรก คือตั้งใจจริงขนาดอธิษฐาน.

ข้อที่ ๒ คือ ทม (อ่านว่า ทะมะ) - แปลว่าบังคับตัวเอง ช่มชี่ บังคับตัวเอง บังคับใจของตนเอง. สิ่งที่เราเรียกว่า จิตใจนี้ มันบังคับยากใคร ๆ ก็รู้ พอจะเข้าใจกันได้ ว่ามันบังคับยาก ; แต่ท่านก็ยังสอนให้บังคับ ไม่ให้ยอมแพ้. พระพุทธภาษิตเกี่ยวกับ “ทมะ” นี้มีน่าฟังมาก คือว่า “จงทมมารตน, จงบังคับตน ให้เหมือนความข้ำงที่ฉลาด สามารถบังคับข้ำงที่ตกน้ำมัน” . ลองนึกถึงภาพพจน์อันนี้ก็จะเข้าใจได้ง่ายขึ้น. ข้ำงที่ตกน้ำมัน ไม่ใช่ข้ำงธรรมดา, ความข้ำงมีคำว่าฉลาดประกอบอยู่ด้วย จึงจะบังคับข้ำงที่ตกน้ำมันได้ ; เราจงบังคับจิตของเราให้ได้เหมือนอย่างนั้น. เราก็ต้องเป็นความข้ำงที่ฉลาด ถ้าเป็นความข้ำงข้ำงโง่ มันก็ตายเพราะข้ำงนั้น ; เพราะว่าจิตนี้มันจะยิ่งกว่าข้ำงที่ตกน้ำมัน.

คุณจะต้องสังเกตดูให้ดีว่า จิตนี้มันยิ่งกว่าข้ำงที่ตกน้ำมัน ถ้าเราไม่ไปแตะต้องมันเข้า มันก็ดูคล้ายๆกับไม่มีพิษสงอะไร ; อย่างเรานั่งอยู่อย่างนี้ รู้สึกอยู่อย่างนี้ ดูคล้ายๆกับว่า จิตนี้มันเป็นของอยู่ในอำนาจ หรือควบคุมง่าย บังคับง่าย. แต่พอลองไปเริ่มบังคับมัน มันจะต่อสู้, แล้วมันจะดิ้นรนยิ่งกว่าข้ำงตกน้ำมัน ; และเมื่อทำไม่ถูกวิธี เป็นหมอข้ำงที่โง่ ก็จะต้องตาย เช่นเป็นบ้า.

การบังคับจิตอย่างไม่ถูกวิธีนี้ มันทำให้คนนั้นกายเป็นบ้า. เหมือนหมอข้ำงที่ไม่ฉลาดพอ ไปบังคับข้ำงที่ตกน้ำมัน มันก็ต้องตาย.

เราจะต้องเป็นผู้ฉลาดในเรื่องของจิต แล้วก็บังคับให้ถูกวิธี มันก็จะบังคับได้. วิธีบังคับจิตนั้น มันเป็นเทคนิคเฉพาะ เป็นเรื่อง ๆ เรื่อง ๆ ไป; จะบังคับในลักษณะไหน ก็ต้องไปศึกษาเอาในลักษณะนั้น, เช่นบังคับให้เป็นสมาธิ หรือจะบังคับให้เป็นวิปัสสนา คือเห็นแจ้ง, หรือจะบังคับให้มีฤทธิ์มีเดช มีปาฏิหาริย์, ก็ล้วนแต่ต้องเป็นการฝึกที่ถูกต้อง เฉพาะเรื่องด้วยกันทั้งนั้น. แต่ถ้าพอทำผิดวิธี มันก็กลายเป็นความทุกข์; บางทีก็ทำให้กลายเป็นบ้า เสียสติไป.

ฉะนั้น ในเรื่องบังคับจิตเขาจึงมีอุบายที่แยกเอาไว้เป็น ๒ ชนิด เรียกว่า ปัคคาหะ กับ นิคคหะ: ปัคคาหะ - คือว่า เอาดีเข้าว่า เอาดีเข้าต่อ, ประคับประคองประเล้าประโลมจิต ; วิธีนิคคหะ - คือวิธีที่ข่มขี้ลงไปโดยตรง บีบบังคับโดยตรง. ฉะนั้นจะต้องดูโอกาสว่า จะต้องใช้อย่างไร? ใช้วิธีไหน? หรือใช้ทั้งสองอย่างให้ทันท่วงที ให้ทันเหตุการณ์อย่างไร เราจึงจะบังคับจิตนี้ได้. เหมือนกับเราจะบังคับเด็กสักคนหนึ่ง ด้วยไม่เรียวตลอดเวลา มันคงจะไกลาหลวุ่นวาย ; บังคับด้วยสตางค์ ด้วยขนม ด้วยลูกกวาด หรืออะไรดูบ้าง มันก็จะเรียบร้อยกว่า. เรื่องของจิตก็มีอย่างนี้, มี นิคคหะ ปัคคาหะ. นิคคหะ - คือข่มขี้ลงไป เหมือนใช้ไม้เรียว ; ปัคคาหะ- คือประคับประคองประเล้าประโลม เหมือนใช้ขนมบังคับ.

เปรียบจิตกับเด็ก นี้ก็มีส่วนจริงอยู่มาก ; คือมันยังไม่รู้อะไร. ถ้าเปรียบกับช้างมันก็มีส่วนจริงอยู่มาก คือมันมีแรงมาก ถึงบทมันคือขึ้นมาแล้ว มันก็อันตราย. เราไปใช้การสังเกตการพิจารณาให้ดี ๆ ให้รู้เรื่องของจิต รู้ธรรมชาติของจิต รู้เล่ห์เหลี่ยมมายาของจิต, ก็จะต้องบังคับได้ในที่สุด. แต่ถ้าเรื่องในทางศาสนาแล้วเขียนไว้ครบถ้วน เป็นตำรา เป็นคำสอน. ในเรื่องของ

ชาวบ้านนั้น ก็ต้องไปหาวิธีเอาเองที่จะบังคับจิต. เช่นคุณอยากจะไปดูหนัง ในกรณีที่ไม่สมควรจะไป ก็ลองต่อสู้กันกับจิตดู มันก็จะมีโอกาสที่จะพบกับ ธรรมชาติของจิต หรือการบังคับจิต.

การบังคับจิตนี้เรียกว่า ทมะ เป็นธรรมะสืบต่อมา เป็นข้อที่สอง. ข้อที่ ๑ สัจจะ ความตั้งใจจริง เรากลัวว่า หรือมันมักจะเป็นที่เดียวว่า การตั้งใจจริงนี้มันอยู่ไม่ค่อยจะได้ มันไม่จริงไปตลอด ฉะนั้นเพื่อจะให้จริงตลอดก็ต้องมี ข้อที่สอง คือบังคับเอาไว้ให้อยู่ในร่องในรอยของความตั้งใจจริง.

มาถึงข้อที่ ๓ ขันติ แปลว่า ความอดทน นี่จำเป็นจะต้องมีเข้ามา รับช่วงอีกที; เพราะว่าในการบังคับจิตนั้นมันโกลาหลวุ่นวาย มันเจ็บปวด มันต้องทน , เพราะความเจ็บปวด เพราะความโกลาหลนั้น มันต้องทน. ถ้า ไม่มีการทน มันล้มละลายที่ตรงนั่นเอง ฉะนั้นต้องเอาความอดทนเข้ามารองรับ ไว้อีกทีหนึ่ง ; จะต้องมีความหนักแน่นและอดทน มันจะได้ไม่โกลาหลมากมาย มันจะได้ไม่เป็นบ้า เพราะเราทำความหนักแน่นให้แก่จิต. แปลว่าสงบรำงับจิต ให้มันทนได้ รอได้ คอยได้ ; เพราะในบรรดาความสำเร็จทั้งหลายนั้นมัน ไม่ได้มาทันอกทันใจ มันต้องการเวลา บางทีก็ต้องการเวลามากเสียด้วย ถ้าไม่ ทนมันก็ล้มเหลว มันยังไม่ถึงเวลาที่จะได้ผล แล้วเราก็ไม่ทน มันก็เลิกกัน. ฉะนั้นเราก็ต้องทนได้ด้วย รอคอยได้ด้วย. สำหรับภิกษุในพระพุทธศาสนา นี้ เขามีคำที่ไพเราะน่าฟังมากอยู่คำหนึ่งว่า “ประพฤติพรมจรรยด้วยน้ำตา” - หมายความว่า เป็นภิกษุ เป็นบรรพชิตนี้ มีสิกขาวินัยที่เราต้องประพฤติปฏิบัติ ; ที่นี้มันฝืนความรู้สึกของเรา, เราต้องทน ทนจนน้ำตาไหล ก็ไม่ยอมให้มันเสียไป ในข้อปฏิบัติ. ฉะนั้นความอดทนนี้ ถ้าพูดให้ถูกแล้ว มันอดทนต่อการบีบคั้น ของกิเลส.

ในโรงเรียนเขามักจะสอนกันแต่ว่า อดทนต่อคนด่าว่า, อดทนต่อความร้อนหนาวตามธรรมชาติ, อดทนต่อทุกขเวทนาเมื่อเจ็บไข้. ผมว่าอย่างนี้ไม่ยาก นี่เป็นของเด็กเล่น ; ที่มันยากที่สุดก็คืออดทนต่อการบีบคั้นของกิเลส,จะเป็น ราคะ โทสะ โมหะ อะไรก็ตาม ที่มันบีบคั้นเผาผลาญจิตใจ. ถ้าคุณเคยมีโรคภัยล่องส้างเหตุดูบ้าง ว่ามันมีพิษสงเท่าไร? จะต้องอดทนเท่าไร? แม้แต่อยากไปดูหนัง อยากจะทำสำมะเลเทเมาอะไรบางอย่างนี้ เมื่อไม่ได้ไปทำตามที่มันอยากแล้ว มันมีพิษสงอย่างไร? นั่นก็คือความบีบคั้นของกิเลสนั่นเอง. ที่นี้กิเลสบางชนิดมันยังร้ายกว่านั้น มันคอยแต่จะให้เราล้มละลาย หรือฉิบหาย.

ความบีบคั้นของกิเลสเป็นเรื่องของความรักก็ได้ เป็นเรื่องของความเกลียดก็ได้ เป็นเรื่องของอย่างอื่น เช่นอิจฉาริษยา ความกลัว ความอะไรก็ตามใจ, ล้วนแต่บีบคั้นทั้งนั้น ; โดยเฉพาะอย่างยิ่งความวิบัติพลัดพราก ความไม่ได้อย่างใจ, ไม่ได้อย่างที่กิเลสต้องการนี้ มันบีบคั้นที่สุด ; จึงต้องใช้ความอดทน ซึ่งเรียกว่า อธิวาสนขันติ - เป็นขันติอันเป็นความอดทนขั้นสูงสุด. อดทนด่า ๆ นั่นคืออดทนร้อน อดทนหนาวตามธรรมชาติ, อดทนเมื่อเจ็บเมื่อไข้ เมื่อเกิดทุกขเวทนา, อดทนเมื่อเขาด่า เขาสบประมาท ก็ยังไม่เท่าการบีบคั้นของกิเลสในภายในของตัวเอง. แต่ถึงอย่างไร เราก็ต้องอดทนทุกอย่าง อดทนอย่างง่าย ๆ อย่างธรรมดาด้วย อดทนอย่างสูงสุด คือการตามบีบคั้นของกิเลสด้วย.

ลองคิดดูว่า เราเคยมีความอดทนถึงขนาดนี้หรือเปล่า ในชีวิตของเราที่ผ่านมาแล้วแต่หนหลัง. ในการศึกษาเล่าเรียนนี้ ไม่ต้องไปเอาที่อื่น เราเคยมีความอดทนถึงขนาดที่น่านับถือ น่าเลื่อมใสอย่างนี้บ้างหรือเปล่า. เดียวนี้ไม่มีใครบังคับเรา เราฟรี เราตามใจตัวเองก็ได้ ก็เลยไม่ค่อยจะมีการอดทน ; แม้ที่

สุดแต่ว่า ตั้งใจว่าฉันนี้จะศึกษาเรื่องนี้ให้เสร็จไป, ตั้งใจเป็นสัจจะ แล้วบังคับตัวเองให้ทำ. แล้วก็ทง่วงนอน ทนอะไรต่าง ๆ นา ๆ, ทนได้หรือไม่? ทนจนเรื่องนี้มันเสร็จไปได้; ถ้า่วงนอนขึ้นมา ก็ไปแก้ไขด้วยวิธีนั้นวิธีนี้ให้มันหาย่วงนอน ให้เรียนต่อไป ให้มันได้เสียก่อนจึงจะนอน; อย่างนี้เคยทำกันบ้างหรือไม่? ทั้งหมดนี้เรียกว่า “ความอดทน” จะต้องเข้ามารองรับการข่มขู่ บังคับตัวเอง, อย่าให้มันลุ่มละลายไปเสียง่าย ๆ; คือเราทนอยู่เรื่อย การบังคับตัวเอง ก็เป็นไปได้อย่างเรื่อย.

ต่อไปก็มาถึงข้อสุดท้าย **ข้อที่ ๔ จาคะ** นี่เป็นการระบายออกของสิ่งที่ต้องทน. จาคะ แปลว่าให้ หรือ บริจาคออกไป; ในที่นี้มันไม่ได้หมายถึงให้สิ่งของ. คำว่า จาคะ หมายถึงให้สิ่งของก็มี ให้อื่น ๆ อีกก็มี; แต่ในที่นี้เราหมายถึง บริจาคสิ่งที่เราไม่ต้องการให้มีอยู่ในจิตใจของเรา; สละสิ่งซึ่งเป็นข้าศึกแก่ความดี หรือความสำเร็จ ออกไปจากจิตใจของเรา ก็เรียกว่า “จาคะ” ในที่นี้. นี่หมายความว่า เราจะไม่ต้องทน จนทนไม่ไหว หรือว่าจนตายเพราะทนที่ชาวบ้านเขาเรียกว่า “ขันแตก”. ขันติ คืออดทน แต่ทนไปทนมา อย่างไรก็ไม่ทราบ เกิดขันแตก คือลุ่มละลาย. ที่นี้เพื่อไม่ให้ขันแตก เราก็ต้องมีการระบาย มีลิ้นวาลว (valve) สำหรับระบายออกอยู่เสมอ, คือเราจะต้องช่วยทำอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่เสมอ, ให้มันระบายออกไปเสียเรื่อย ๆ อย่าให้ต้องทนจนทนไม่ไหว.

เพราะฉะนั้น ถ้ามีอะไรที่จะช่วยบรรเทาได้ ก็ช่วยบรรเทา มันออกไป; เราต้องปลอบจิตใจ จะต้องสวดมนต์ภาวนา หรือว่า จะต้องทำอะไรตามที่ว่าควรจะทำ ให้เป็นรูรั่ว สำหรับระบายความกดดันออกไปเรื่อย ๆ พอทนไหวเรื่อย ๆ, รวมทั้งการพักผ่อน การเปลี่ยนแปลงงั้นนี่ ให้เป็นไปโดยถูกวิธี ที่เรียกว่า

ภาษาสันสกฤตมีคำจำง่าย ๆ คำแรกก็คือ อปาย (อปายะ). อปาย คือชั่ว หรือเลว เสื่อม ที่ต้องละ. คำที่สอง เรียกว่า -สปาย (สปายะ) คือสบายดี นี่ทำให้มีขึ้นมา. และเราก็ต้องมี อุบาย (อุบายะ) คือวิธีการที่จะทำให้อบายหมดไป ให้สบายเกิดขึ้น. สามคำลงท้ายว่า บาย ๆ ด้วยกันทั้งนั้น. อปาย - สปาย - แล้วก็อุบาย ; ถ้าเป็นภาษาบาลีก็ว่า อปาย สปาย อุบาย ; เหล่านี้เป็นเรื่องชีวิตธรรมดาสามัญนี่เอง แต่เราไม่เคยรู้ไม่เคยเรียกมัน. ส่วนที่เราต้องละก็ละ ระบุอยู่ที่อบายมุขทั้งหลาย ไปหารายชื่ออ่านเอาในหนังสือตำรา หรือเป็นเรื่องที่เคยเรียนกันมาแล้ว ไม่ต้องพูดถึงให้เสียเวลา. สปายะ คือถูกกระทำถูก หรือเจริญ เราก็ต้องสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ ทำหน้าที่จนมีทรัพย์สมบัติ จนมีเกียรติยศชื่อเสียง จนมีสมาคม มิตรสหายที่ดี นี่ฝ่ายที่ต้องสร้างขึ้นมานะ ; มีเรื่อง คุณก็ไปดูเอง อาจจะได้รู้ว่า ฆราวาสจะต้องละอะไรบ้าง จะต้องทำอะไรบ้าง.

ในเรื่องการละบุหรื ละเหล่า ฯลฯ ก็ยังต้องใช้ธรรมะอย่างนี้ คือ ส่วนที่ละ. ที่นี้ส่วนที่ต้องทำให้มีขึ้น เช่นว่า คุณจะเรียนหนังสือ จะสอบได้ ให้ได้ ก็จะต้องใช้ธรรมะทั้ง ๔ อย่างนี้อีกเหมือนกัน : จัจจะ ทมะ ชันติ จาคะ ไม่ต้องพูดถึงอย่างอื่น. ถ้ามี ๔ อย่างนี้แล้ว ไม่ต้องพูดอันอื่นอีกก็ได้ : แต่ว่ามัน อาจจะมีอยู่อีกที่เรียกชื่ออย่างอื่น แต่เนื้อแท้มันก็เหมือนกัน เรายังไม่ต้องไปพูดถึง ดีกว่าหรือถ้าจะพูดก็เอาไว้ทีหลัง. ขอให้สนใจบูชา “ฆราวาสธรรมที่เป็นเครื่องมือ” นี้ จัจจะ ทมะ ชันติ จาคะ สิ่งนี้ให้ก้องอยู่ในหู อยู่ในจิตในใจเสมอ. จัจจะ ทมะ ชันติ จาคะ เป็นเครื่องมือกำจัดมาร, เป็นเครื่องมือที่จะสร้างสิ่งที่เราปรารถนาในทุกกรณี โดยเฉพาะของฆราวาส. แม้บรรพชิตที่จะปฏิบัติเพื่อบรรลุ มรรคผลนิพพาน ก็ต้องใช้อย่างนี้ ; ธรรมหมวดนี้มันจะมีชื่อเรียกว่า “ฆราวาส-ธรรม” - ธรรมสำหรับฆราวาสก็ตาม ก็ยังใช้ได้แม้จนกระทั่งไปนิพพานเลย

เรามี สัจจะ ทมะ ชันติ จาคะ ในข้อปฏิบัติทุกชั้นทุกตอน เรื่อย ๆ ขึ้นไป ก็จะสามารถทำตามลำดับ จนถึงบรรลุนิพพาน.

นี่ ผมพูดอธิบายธรรมะหมวดนี้ในฐานะที่เป็นธรรมะประเภทเครื่องมือ. เพื่อให้สมาวาสธรรมที่เป็นตัวธรรม ที่เราจะต้องประพฤตินั้นสำเร็จ แม้ย้อนไปนึกถึงที่พูดแล้วในคราวก่อนว่า สมาวาสธรรมต่ำ ๆ ที่จะต้องปฏิบัติในเรื่องทิศทั้งหกให้ดี, ทำมาหากินให้ดี นี่ก็ต้องใช้ ๔ อย่างนี้. ที่นี้สมาวาสธรรมที่สูงขึ้นมา ที่ว่าจะต้องมีศรัทธา ปัญญา ในทางธรรม, มีศีลที่พระอรหันต์เจ้าชอบใจเหล่านี้ เราจะมีสิ่งเหล่านี้ได้ จะต้องใช้ธรรมะเครื่องมือ ๔ อย่างนี้ช่วยอีกเหมือนกัน. ที่นี้ขั้นสูงสุดที่เราจะต้องมีความรู้เรื่อง สุญญตา หรือว่า อบรมมจิตใจของเราให้มันแจ่มแจ้งอยู่ด้วยสุญญตา ไม่ไปเที่ยวยึดมั่นยึดนี้ให้เป็นทุกข์ เราก็ต้องใช้เครื่องมือ ๔ ข้อ ๔ อย่างนี้อีกเหมือนกัน. สมาวาสธรรมพวกนี้ไม่ได้สมาวาสธรรมพวกนี้เป็นเครื่องมือแล้วก็จะอยู่ในวิสัยที่จะทำสำเร็จได้ ; นี้เสร็จไปตอนหนึ่ง.

ที่นี้ ก็อยากจะบอกอีกเหลี่ยมหนึ่ง หรือแง่หนึ่งว่า สมาวาสธรรม ๔ ประการนี้ ที่เราเรียกว่า “เครื่องมือ ๔” อยู่หยก ๆ นี้ เราอาจจะพลิกให้ไปเป็นสมาวาสธรรม ที่จำต้องปฏิบัติ ก็ได้เหมือนกัน. ในโรงเรียนนักธรรมขั้นต้น ๆ เขาก็สอนสมาวาสธรรม ๔ ข้อนี้ ในฐานะ เป็นธรรมะที่ต้องปฏิบัติ; ไม่ได้สอนชี้ให้เห็นว่าเป็นเครื่องมือ อย่างที่ผมพูดมาแล้ว ; เขาสอนให้กลายเป็นหัวข้อธรรมะที่ต้องปฏิบัติไปอย่างไรก็ลองฟังดู :

- ให้มี สัจจะ ชี้อตรงต่อเพื่อนฝูง ต่อลูกเมีย ต่อเวลา ต่อการงาน; (มี สัจจะ อย่างนี้)
- แล้วมีทมะเป็นเครื่องข่ม ให้มีทมะเป็นเครื่องข่มใจตนเอง อย่าให้พลุ่งพล่าน บันดาลโทสะ หรือว่าบันดาลความรัก - ความเกลียดอะไรขึ้นมา. กลายเป็นอย่างนี้ไป

- ชันติ ก็ให้อดทน อย่างว่า อดทนร้อน อดทนหนาว อดทนเหนื่อย อดทนเจ็บไข้ อดทนเขาด่า. นี่มีขันติอย่างนี้.

- จาคะ ก็ให้รู้จัก เชื้อเพื่อ เผื่อแผ่เพื่อนบ้าน มิตรสหาย ให้ปัน. จาคะก็กลายเป็นอย่างนี้ไป.

ถ้าอธิบายอย่างนี้ ในธรรมะ ๔ ข้อนี้ เลยกลายเป็นธรรมะธรรมดาที่จะต้องประพฤติปฏิบัติ ; ถ้าอธิบายอย่างที่ได้อธิบายมาแล้ว ก็กลายเป็นธรรมะเครื่องมือสำหรับให้ประสบความสำเร็จในการปฏิบัติธรรมใด ๆ ที่เราต้องการปฏิบัติ. ถ้าเห็นอย่างนี้เราก็ไม่หลง ว่าธรรมะชื่อเดียวกันนั้น ในบางกรณีมันก็เป็นธรรมะที่ต้องปฏิบัติ, ในบางกรณีมันเป็นธรรมะประเภทเครื่องมือช่วยให้ปฏิบัติสำเร็จ.

ตัวอย่างธรรมะ ๔ ข้อนี้ ถ้าจะเอาเป็นธรรมะต่ำๆสำหรับปฏิบัติมันก็ได้ : สัจจะเป็นคนจริง, ทมะ ก็เป็นผู้บังคับตนเอง, ชันติก็เป็นคนอดทน, จาคะเป็นคนเชื้อเพื่อเผื่อแผ่. แต่ถ้าว่าเราจะให้เป็นธรรมะเครื่องมือ มันมีความหมายที่เปลี่ยนไป : สัจจะเป็น คือการอธิษฐานจิต, ทมะ คือการบังคับจิต, ชันติคืออดทน ให้บังคับอยู่ได้, จาคะ บริจาคสิ่งที่ไม่ควรเอาไว้ในใจให้ออกไป ; นี่ให้เข้าใจไว้เสียด้วยว่า ภาษาบาลีเป็นอย่างนี้. คำ ๆ เดียวกันมีความหมายได้หลายระดับ หรือถึงกับต่างกันเลยเป็นคนละเรื่องก็มี, เป็นเรื่องเดียวกันแต่คนละระดับก็มี ; ฉะนั้นอย่าไปประหลาดใจเลย เมื่อไปพบเข้าอย่างนี้, ไม่ต้องงงไม่ต้องสงสัยให้มันเสียเวลา.

เราได้พูดถึงธรรมะเครื่องมือมาหมวดหนึ่งแล้ว คือสัจจะเป็น ทมะ ชันติ จาคะ ต่อไปก็จะยกตัวอย่างธรรมที่เป็นเครื่องมือ มาให้พิจารณากันอีกสักหมวดหนึ่ง, และเป็นหมวดที่บางทีคุณเคยชินมาแล้วในการฟัง การใช้ นั่นก็คือหมวด

ที่ชื่อว่า อธิติบท ๔, อย่างที่เห็นอยู่ว่า มีอยู่ในหลักสูตรที่สอนเด็กนักเรียน เรียกว่าอธิติบท ๔ อย่าง : บท แปลว่า ฐาน เริงรอง เช่น เท้า ตีน ก็เรียกว่าบท เพราะเป็นเชิงรองรับร่างกาย ; อธิติ แปลว่าความสำเร็จ, คำว่า ฤทธิ ก็แปลว่าความสำเร็จ. อธิติบทแปลว่ารากฐานแห่งความสำเร็จ เขาระบุของ ๔ อย่างคือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา.

ฉันทะ คือ ความพอใจในสิ่งที่เราจะต้องทำ. วิริยะ คือ ความพากเพียร เพียรไปในสิ่งที่เราพอใจ. จิตตะ ก็คือ เอาใจใส่ ฝักใฝ่ อยู่แต่สิ่งนั้น ไม่เปลี่ยนเรื่อง. วิมังสา คือ คั่นคว้า สอดส่อง เพื่อจะแก้ปัญหา อุปสรรคอยู่เสมอไป เรียกว่า วิมังสา. เมื่อทำอย่างนี้ก็ต่อสำเร็จเหมือนกันได้ในทุกกรณี. **ฉันทะ** แปลว่าความพอใจ รักในเรื่องที่เราอยากจะทำ หรือที่เราอยากจะได้ผล. เช่นเราเป็นสมรทวทศ อยากจะได้เงิน อยากมีเกียรติ อยากจะมีเพื่อนที่ดี เราก็พอใจอยู่แล้ว คุณจะพอใจได้ง่าย, เว้นไว้จะเป็นเรื่องสูงขึ้นไปถึง มรรค ผล นิพาน คุณจะพอใจยาก. เรามีวัตถุประสงค์ที่พอใจอยู่ ก็เรียกว่ามีฉันทะ.

วิริยะ คือ ความพากเพียร กล้าหาญที่จะบากบั่น. คำว่าความเพียรนี้มีชื่อมาก ควรรู้กันไว้ : วิริยะ แปลว่า ความพากเพียร มีความหมายเป็นความกล้าหาญ ความเข้มแข็ง ; วายามะ คือ ความพยายาม ; อฐิติ แปลว่า ความไม่ยอมหยุด ; อัปปฏิวาทนี แปลว่า ความไม่ถอยหลัง ; ปรักกม แปลว่า ก้าวไปข้างหน้า ; มีอีกเยอะแยะ ล้วนแต่เป็นชื่อของความเพียรทั้งนั้น ; แต่ในที่นี้เรียกว่า วิริยะ ได้ในประโยคว่า : เกิดมาเป็นบุรุษก็ต้องพากเพียรไปจนกว่าวัตถุประสงค์ที่มุ่งหมายไว้จะสำเร็จ คือตาย หรือสำเร็จ มีสองอย่าง.

จิตตะในที่นี้ เป็นคำเดียวกับคำว่า จิตใจ แต่ไม่ได้หมายถึงจิตใจ หมายถึงการที่ฝึกใจ เอาใจใส่อยู่แต่สิ่งนั้น, ไม่เปลี่ยนความมุ่งหมาย ไม่เปลี่ยนเรื่องอะไร, ฝึกใจอยู่แต่ในสิ่งนั้น. คนเรามักจะเปลี่ยนอยู่เรื่อย เดี่ยวอยากทำนา เดี่ยวอยากค้าขาย เดี่ยวอยากเป็นขุนนาง นี่ก็เรียกว่าไม่มี จิตตะอย่างนี้. เดี่ยวอยากเอาดีทางเล่าเรียน, เดี่ยวอยากเอาดีทางกีฬา, เดี่ยวอยากจะทำอย่างอื่น, ทางสังคม ทางอะไรไป ฯลฯ ; มันไม่จริง. แม้เราจะฝึกใจถึงขนาดนี้แล้ว มันก็ยังมีอุปสรรค ต้องแก้อุปสรรคด้วย วิมังสา.

วิมังสา คือสอดส่องอยู่ อย่างละเอียดลออ อย่างเฝ้าเห็นอยู่เสมอ ก็จะแก้อุปสรรคได้.

สรุปแล้วธรรมะที่เรียกว่า “อิทธิบาท ๔” นี้ก็คือ *ธรรมะประเภทเครื่องมือ* ไม่ใช่เป็นตัวธรรมปฏิบัติโดยตรง, มันเป็นเครื่องมือให้การปฏิบัติสำเร็จเช่นเดียวกับ ฆราวาสธรรม ๔ อย่าง ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว. หมวดนี้ก็ใช้ได้ทั้งฆราวาสและทั้งบรรพชิตเหมือนกัน สำหรับอิทธิบาท ๔ นี้ ไปมรรคผล นิพพานก็ได้, เป็นเครื่องมือสาระพัดนึกเช่นเดียวกันอีก.

วันนี้ เรื่องที่เราตั้งใจจะพูดกันนี้ คือ **เรื่องธรรมะประเภทเครื่องมือ**. แล้วเอาไปใช้ปฏิบัติธรรมะที่เราจะต้องปฏิบัติ ก็จะประสบความสำเร็จ.เท่าที่สังเกตเห็น ดูเขาปนกันยุ่งไปหมด,ธรรมะปฏิบัติ กับธรรมะประเภทเครื่องมือปนกันยุ่งไปหมด. นี่คือไม่มีเทคนิคในการปฏิบัติ, ไม่ปฏิบัติให้ถูกต้อง สมควรแก่การปฏิบัติ. นี่เป็นคำที่จะต้องสนใจไว้คือ **“ธัมมานุธัมมปฏิบัติ”** - ปฏิบัติธรรมให้สมควรแก่ธรรม, คือให้ถูกต้องตามเทคนิคของธรรม. ถ้าปนกันยุ่งก็น่าสงสัย เป็นการหลับตาทำ. ฉะนั้นต้องรู้ว่า อะไรเป็นอะไร ทำไปให้ถูกต้อง ถูกหน้าที่ ก็เป็นสัมมาทำ ก็มีความก้าวหน้า และสำเร็จ.

ดังนั้นคุณไปแยกดู ว่าอะไรเป็นสิ่งที่ต้องทำ หรือว่าเรื่องที่ต้องเรียน; แล้วอะไรเป็นเครื่องที่จะช่วยให้ทำสำเร็จ หรือเรียนสำเร็จ ก็ใช้มันให้ถูกวิธี. อย่างนี้เรียกว่าเป็นผู้รู้ธรรมจริง, ปฏิบัติธรรมจริง, และได้ผลจริง, เกิดเป็นของจริงขึ้นมาอย่างนี้. ถ้ามันเป็นสิ่งมีอยู่แล้ว คุณปฏิบัติกันอยู่แล้ว ก็ขอให้ปรับปรุงให้ดียิ่งขึ้น ; ถ้ายังไม่มี ไม่รู้อิโหนอิเหน่ ก็ไปทำให้มันเข้ารูป ว่าต้องทำอะไร ต้องใช้อุบายอย่างไรจึงจะสำเร็จตามนั้น. ในระหว่างที่มาบวชนี้ ใช้ก็ใช้เครื่องมือของพระพุทธเจ้า, ศึกษาที่ศึกษาเครื่องมือของพระพุทธเจ้า, เช่น สมรวัสธรรม ๔ หรืออิทธิบาท ๔. ในมหาวิทยาลัยของคุณเขาสอนกันอย่างไร ผมไม่ทราบ ไม่เคยเข้ามหาวิทยาลัย ไม่ทราบว่า เขาสอนอุบายแห่งความสำเร็จ หรือ เครื่องมือที่จะทำให้ประสบความสำเร็จกันอย่างไร นี้ไม่ทราบ.

แต่อยากจะขอยืนยันว่า อันนี้ที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้นี้ เขาไปใช้ได้ แม้ในมหาวิทยาลัย เพื่อประสบความสำเร็จในหน้าที่การงาน, จะเป็นการเรียน การกีฬา หรือการสังคม หรืออะไรก็ได้ทั้งนั้น. ฉะนั้นอย่าให้เสียที่ที่บวชระหว่างปิดภาคนี้ ; ไม่กี่วันก็จริง แต่ถ้าทำให้ดี จัดให้ดี ศึกษาให้ดี มันก็พอจะได้ อะไรๆ กลับไปคุ้มค่า. นี่คือธรรมะในฐานะที่เป็นเครื่องมือ, เพื่อจะช่วยให้ธรรมะที่เป็นตัวการปฏิบัติ ที่กล่าวครั้งที่แล้วมา ให้เป็นไปได้ ถึงจุดหมายปลายทางประสบความสำเร็จ ; เป็นธรรมะแฝด เป็นคู่ฝาแฝดกันไปในทุกกรณี.

วันนี้ก็พอกันที.

ความสุขของฆราวาส

- ๖ -

๒๔ เมษายน ๒๕๑๓

สำหรับพวกเราล่วงมาถึงเวลา ๔.๔๕ น. แล้ว ในวันนี้จะได้กล่าวถึง **ความสุขของฆราวาส** เป็นหัวข้อสำหรับบรรยาย. ลองนึกทบทวนมาตั้งแต่ต้น ถึงเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับฆราวาสที่ได้พูดมาแล้ว : นับตั้งแต่อาร์มภกตา คือเรื่องเกี่ยวกับมนุษย์ทั่วไป เราถือว่ามนุษย์โดยทั่วไปเป็นฆราวาส มีชีวิตอยู่ในโลกนี้ ซึ่งจะต้องมีทั้งความรู้และกำลัง สำหรับปฏิบัติตามความรู้ จนเรียกว่าชีวิตนี้ต้องเทียมด้วยควายสองตัว เพื่อให้เจริญไปตามลำดับ จนถึงวัตถุประสงค์ ที่มีอยู่ว่ามนุษย์นี้เกิดมาทำไม ? เกิดมาเพื่อทำอะไร ? และก็ได้รู้เรื่องประพฤติกรรมะ ทั้งที่เป็นตัวธรรมปฏิบัติ และที่เป็นเครื่องมือให้สำเร็จประโยชน์ ในการปฏิบัติ อย่างที่ได้กล่าวมาแล้ว เมื่อครั้งสุดท้าย. ที่นี้ผลที่จะได้รับก็คือ **ความสุขของฆราวาส** หรือจะเรียกว่า **ความสุขของคฤหัสถ์**ก็ตาม. แต่แล้วก็มีปัญหาเกิดขึ้นตรงที่ภาษาพูดเป็นสิ่งที่ทำความยุ่งยาก.

เมื่อเราพูดว่า **ความสุขของคฤหัสถ์** อย่างนี้มันมีปัญหตรงที่ว่าคฤหัสถ์นี้ได้แก่บุคคลจำพวกไหน? ถ้าถือเอาตามตัวหนังสือมันก็ไปอย่างหนึ่ง. ถ้าถือเอาตามความหมายของตัวหนังสือ มันก็กว้างออกไปมากกว่านั้นอีกมาก, และถ้าถือเอาตามข้อเท็จจริง ที่เป็นอยู่จริง ๆ แล้ว มันพูดยากที่สุด ที่เกี่ยวกับภาษาไทยว่าพวกไหนเป็นชมราวาส? คุณอาจจะยังไม่เคยคิด แต่อย่างผมนี้ ต้องคิดจนชิน; เพราะว่ามันเป็นปัญหาที่เกิดขึ้น ในการที่จะปฏิบัติธรรม หรือสั่งสอนธรรม. คุณลองคิดดูอย่างนี้ก็แล้วกันว่า คนที่เป็นคฤหัสถ์ ไม่ใช่บรรพชิต มันมีอยู่หลายชนิด : คนอันธพาลก็เป็นคฤหัสถ์, ชาวบ้านที่ดีก็เป็นคฤหัสถ์, ชาวบ้านที่เป็นบัณฑิต นักปราชญ์ ฉลาดสามารถก็เป็นคฤหัสถ์, พระโสดาบัน พระสกิทาคามี พระอนาคามี ที่เป็นคฤหัสถ์ก็ยังมี. คุณอาจจะไม่ทราบ เพราะไม่เคยอ่านเรื่องราวเหล่านี้ ถ้าเคยได้ยินชื่อ มหาอุบาสิกา วิสาขา หรืออนาถปิณฑิกเศรษฐีก็ขอให้รู้เถอะว่า นั่นเป็นพระโสดาบัน เป็นพระอริยบุคคล ; แต่ท่านเหล่านั้นเป็นชมราวาสอยู่บ้านอยู่เรือน มีบุตร ภรรยา สามี, อยู่กับลูกกับหลานกับเหลน, แล้วยังมีอีกจำนวนร้อย จำนวนพัน ที่เป็นพระโสดาบัน หรือเป็นพระสกิทาคามีในครั้งนั้น. ที่นี้ ยังมีสูงขึ้นไปถึงอนาคามี ที่มีชื่อเสียง ในพระบาลีก็มี คน ๆ หนึ่งชื่อ ฌฎิการบุตร เขาชื่ออย่างนั้นเป็นอนาคามี เลี้ยงพ่อแม่ ที่ตาบอด โดยการปั้นหม้อขาย. บาลีมีพูดถึงว่าเขาไปเอาดินที่ไม่ต้องขุด เป็นดินที่สัตว์มันขุดขึ้นมา เป็นขุยเป็นกองอยู่นั้นขึ้นมาปั้นหม้อ ปั้นภาชนะดินต่าง ๆ ขายเลี้ยงชีวิตพ่อแม่ที่ตาบอด. นี่เป็นพระอนาคามี, ยังมีพระอนาคามีอื่น ๆ อีกมากหลายเหมือนกัน เช่น พระพุทธบิดาเป็นต้น.

คุณลองหาความหมายของชมราวาสดูซิว่า เป็นอย่างไร? อนาถปิณฑิกเศรษฐี, มหาอุบาสิกา วิสาขา นี่เป็นชมราวาสหรือเปล่า; นี่ไม่เป็นปัญหา เพราะยังครองเรือน อยู่กับบุตร ภรรยา สามี; แต่ว่า พวกที่เป็นอนาคามี

ไม่ได้ครองเรือน ชนิดที่ว่า ไม่มีบุตร ภรรยา สามี. แต่ว่าอยู่ที่บ้าน ที่เรือน ไม่ได้อยู่ที่วัด, แต่งเนื้อแต่งตัวเป็นอยู่อย่างคฤหัสถ์ทั่วไป จะผิดกันแต่เรื่องไม่มีกิจกรรมระหว่างเพศ ; จิตใจของเขาสูงขนาดโกรธไม่เป็น เป็นต้น ; แล้วใครจะไปรู้ในเรื่องจิตใจ การแต่งตัว กินอยู่ นุ่งห่ม อยู่ที่บ้านที่เรือน. ความรู้สึกธรรมดาสามัญของเรา หรือว่า เมื่อกล่าวโดยภาษาไทยธรรมดาของเรา ก็ต้องว่าเขาเป็นฆราวาส เป็นคฤหัสถ์. ทีนี้คุณไล่มาได้ ตั้งแต่คนอันธพาล ที่เลวร้ายที่สุด มาถึงคนธรรมดา มาถึงคนเฉลียวฉลาด, เป็นคนดี กระทั่งเป็นโสดาบัน เป็นสกิทาคามี เป็นอนาคามี ; มันมีถึงอย่างนี้ คนไหนเป็นฆราวาส หรือคนไหนไม่เป็น.

ถ้าเอาตามธรรมดาก็ต้องถือว่าเป็นฆราวาส เป็นคฤหัสถ์ อยู่บ้านเรือนหมด. พอปัญหามันมีเข้ามาว่า อย่างไหนเรียกว่า *ความสุขของฆราวาส* มันก็ตอบยาก ; เพราะมันไม่เหมือนกัน, มันต่างกันลิบ. คนอันดับสุดท้ายที่ว่าเป็นหม้อขาย เลี้ยงบิดามารดาตาบอด เขามีความสุขของเขาอย่างไร ? ภรรยาก็ไม่มีทรัพย์สินสมบัติอะไรก็ไม่มีความไปกว่าบ้านหม้อขาย เลี้ยงพ่อแม่ไปวันหนึ่ง ๆ .

คุณไปเปิดดูหนังสือตำรับ ตำรา เช่น นวโวาท ก็จะมีธรรมะประเภท คิหิปฏิบัติ ระบุถึงความสุขของฆราวาส ว่ามีอยู่ ๔ อย่างคือ ๑. สุขเกิดจากความมีทรัพย์. ๒. สุขเกิดจากการจ่ายทรัพย์บริโภค. ๓. สุขเกิดจากการไม่ต้องเป็นหนี้. ๔. สุขเกิดจากการทำงานที่ปราศจากโทษ. ผมว่าหลายองค์คงเคยเรียนมาแล้ว หรือเรียนมาแล้วตั้งแต่อยู่ในมหาวิทยาลัย เพราะเขาให้เรียนหัวข้อธรรมะกัน. สุขเกิดจากการมีทรัพย์ เกิดจากการจ่ายทรัพย์ เกิดจากการไม่เป็นหนี้ เกิดจากการงานอันไม่มีโทษ. ฆราวาสทั่วไปที่เป็นฆราวาสที่ดี ก็เป็นได้แบบนี้ กล่าวคือแสวงหาทรัพย์มา, ใช้ทรัพย์บริโภค, แล้วอยู่ด้วยจิตใจที่ไม่

หนักอกหนักใจเพราะไม่มีหนี้สิน, การงานที่ทำอยู่นั้นไม่มีโทษ เช่นต้องไปติดคุก ติดตะรางเป็นต้น. นี้ เราก็จะเห็นได้ว่า เป็นหลักพื้นฐานขั้นต้น ๆ ทั่วไปเท่านั้น. ฆราวาสยังอาจจะแสวงหาความสุขที่ดีกว่านี้ ที่สูงกว่านี้.

ดังที่เราได้พูดมาแล้ว ว่าฆราวาสขั้นต่ำ ๆ ก็ปฏิบัติเรื่องเกี่ยวกับทำมาหากิน, ฆราวาสที่มีฐานะชั้นปานกลาง ก็ปฏิบัติเกี่ยวกับ บุญญาภิสันตะหรือองค์แห่งความเป็นพระโสดาบัน ; นี้มันก็ได้ความสุขที่สูงขึ้นไปมาก. แล้วฆราวาสขั้นสูง ก็ปฏิบัติ สุกญัตตา ตามคำแนะนำของพระพุทธองค์, นี้ก็ได้ความสุขที่สูงขึ้นไปอีกมาก จนเป็นลักษณะของนิพพานชนิดชั่วคราว เป็นครั้งเป็นคราว, หรือบรรเทาความร้อนนกร้อนใจนานาชนิดได้ ที่มันมักจะเกิดแก่ฆราวาส. แล้วเขาจะไม่ถือว่า นี่เป็นความสุขของฆราวาส หรืออย่างไร ?

ฆราวาสที่เป็นพระโสดาบัน ก็ประกอบด้วยองค์ ๔ ประการ : - มีศรัทธามั่นคงในพระพุทธ, มีศรัทธามั่นคงในพระธรรม, มีศรัทธามั่นคงในพระสงฆ์, แล้วก็มีอริยกันตศีล คือมีศีลดี จนเป็นที่พอใจของพระอริยเจ้า, นี้ก็เป็นฆราวาส. แล้วความสุขที่เกิดมาจากคุณธรรม ๔ อย่างนี้มันสูงไปกว่าที่เพียงแต่จะมีทรัพย์จ่ายบริโภคนั้น ไม่ใช่หนี้ หรือไม่ต้องติดคุกติดตะราง. ที่นี้พูดถึงพระอนาคามีองค์ที่ยกมาเป็นตัวอย่างนั้น ก็ไม่มีทรัพย์สมบัติอะไร นอกจากบั้นหม้อเลี้ยงชีวิตไปวันหนึ่ง ๆ เพราะความจำเป็นที่จะต้องเลี้ยงพ่อแม่ที่ตาบอด ; เรื่องมันมีอยู่ว่าจำเป็นที่ต้องเลี้ยงพ่อแม่ที่ตาบอด ไม่เช่นนั้นเขาจะไปเป็นอยู่อย่างอื่น ; ไปเป็นนักบวช ไปเป็นอะไรอย่างอื่น ; นี้เรียกว่าแทบไม่มีทรัพย์สมบัติอะไรที่เป็นหลักทรัพย์. ทำงานไปวันหนึ่ง ๆ พอเลี้ยงบิดามารดาที่ว่าท่านจะตาย แล้วก็ไม่ต้องมีทรัพย์สมบัติอะไรอีกต่อไป.

เหล่านี้คือปัญหายุ่งยากที่เกิดขึ้นจากภาษา. ผมเรียกว่า ภาษาทำพิษ หรือภาษาทำให้เกิดปัญหา ว่าอย่างไรเรียกว่า ฆราวาส ,เพื่อเราจะพบว่า อย่างไม่เรียกว่า ความสุขของฆราวาส. เขากล่าวกันเป็นพื้นฐาน และมี พุทธภาษิตที่จะตอบคำถามของคนบางคน เช่นว่า ความสุขของฆราวาสนี้บัญญัติ ไว้เป็นเพียงความมีทรัพย์. ได้ใช้ทรัพย์จับจ่าย, ไม่มีภาระหนี้สิน, และ การงานไม่มีโทษ. นี่มันคล้ายจะถือเอาเป็นเพียงมาตรฐาน สำหรับฆราวาส โดยทั่วไปเท่านั้น. แต่ฆราวาสอาจจะสามารถหาความสุขได้มากกว่านี้ เหมือนที่ ได้กล่าวมาแล้วนั้น มันอยู่ที่หัวใจ เป็นความรู้สึกในจิตใจจริง ๆ.

ที่นี้คุณก็ไปคิดดูเอาเองว่า ควรจะพูดอย่างไร? ควรตอบคำถามนี้ อย่างไร? ว่าอะไรเป็นความสุขของฆราวาส? หรืออะไรที่ฆราวาสอาจจะได้รับ. ถ้ามีการแบ่งชั้นของฆราวาสเป็น ๓ ชั้น อย่างที่พูดวันก่อนว่าฆราวาสชั้นต่ำ ๆ ฆราวาสชั้นปานกลาง ฆราวาสชั้นสูง; ความสุขก็ต่างกันโดยนัยที่กล่าวมานี้ จนพูดได้ว่าฆราวาสก็มีความสุขได้ครบทุกชั้น ในบรรดาความสุขที่มนุษย์จะมีได้.

ที่นี้ ถ้าจะรู้เรื่องนี้ให้ชัดเจนไป คุณจะต้องรู้เรื่องของจิตใจ คือเรื่องภูมิ เรื่องชั้นหรือระดับของจิตใจให้ครบถ้วน; และอาจเป็นเรื่องที่ไม่เคยได้ฟัง เกี่ยวกับภูมิของจิตใจในพระพุทธศาสนา หรือว่าจะก่อนพุทธศาสนา นอก พุทธศาสนาก็เป็นได้ ที่เขาวางหลักแห่งภูมิของจิตใจไว้ ๔ ภูมิด้วยกัน คือพวก กามาวจร - รูปาวจร - อรูปาวจร - และโลกุตตรภูมิ.

กามาวจรภูมิ นี้แปลว่าจิตที่ยังท่องเที่ยวไปในกาม.

รูปาวจรภูมิ คือจิตที่ท่องเที่ยวไปในรูปสิ่งที่มีรูปเป็นรูปเฉย ๆ ไม่เกี่ยวกับกาม.

อรุปาวจรภูมิ คือภูมิของจิตท่องเที่ยวไปในสิ่งที่ไม่มีรูป นี่ก็ยังไม่เกี่ยวกับกาม
โลกุตตรภูมิ จิตที่อยู่เหนือโลก.

ก็แปลว่า ๓ ภูมิแรกอยู่ใต้โลก กามาวจรภูมิ รูปาวจรภูมิ อรุปาวจรภูมิ
นี้อยู่ใต้โลก ; คือโลกที่เป็นกาม โลกที่เป็นรูป โลกที่เป็นอรูป. อันสุดท้าย
อยู่เหนือโลก มีภูมิเดียว อยู่เหนือโลก ไม่แจก, ถ้าแจกก็แจกได้ แต่ไม่นิยม
แจก. ส่วนที่อยู่ใต้โลกนั้นแจกเป็นสาม คือ กามาวจร รูปาวจร อรุปาวจร.
ข้อนี้ผมขอบอกไว้ก่อน ว่าผมไม่เชื่อว่าเป็น พระพุทธภานิต ; ทางพวกอภิธรรม
เขาว่าเป็นพระพุทธภานิต แต่ผมไม่เชื่อ ; อาจเป็นเรื่องที่จัดกันขึ้นทีหลัง บัญญัติ
อย่างนี้ อาจจะมีก่อนพระพุทธเจ้าก็ได้ เพราะเขารู้เรื่องกาม เรื่องรูป เรื่องอรู
ปนมาก่อนพระพุทธเจ้าแล้ว และในเรื่องโลกุตตรภูมิเขาคงจะเคยฝันถึง ; แม้ว่า
อย่างน้อยเขาจะไม่ได้บรรลุ ; เขาอาจจะได้เคยฝันถึงสิ่งที่เหนือไปจากโลก.

ที่นี้ปัญหาก็จะมีขึ้นอีกในเมื่อพวกที่จัดอย่างนี้ หรือหลักที่จัดไว้อย่างนี้
ในคัมภีร์นั้นก็มักจะอธิบายโลกุตตรภูมิกันเฉพาะว่าเป็น พระโสดาบัน สกิทาคามี
อนาคามี แล้วก็พระอรหันต์. พระโสดาบันก็มีสองพวก คือ โสดาปภูมิรรค -
โสดาปภูมิผล. สกิทาคามี ก็มีสองพวก คือสกิทาคามีมรรค -สกิทาคามีผล.
อนาคามี ก็มีสองพวก คืออนาคามีมรรค -อนาคามีผล. อรหันต์ก็มีสองพวกคือ
อรหัตตมรรค - อรหัตตผล. นี้ได้เป็น ๘ แล้ว เพิ่มนิพพานขึ้นอีกหนึ่งเป็น ๙
เขาเรียกว่า “**โลกุตตรธรรม**” คือธรรมที่อยู่เหนือโลก. ฉะนั้น โสดาบัน
สกิทาคามี อนาคามี เหล่านี้ก็ถูกจัดไว้เหนือโลก เป็นโลกุตตระ ; แล้วคุณ
ก็จะไม่เข้าใจที่ว่าพระโสดาบัน สกิทาคามีนี้ เป็นชาวบ้านก็ยังมี, อยู่กับลูกเมีย
บุตรภรรยาสามี อย่างนี้ก็ยังมีอยู่ เช่นตัวอย่างที่ได้ยกมาแล้ว ; ถ้อยตามหลักนี้ก็
เป็นพวกโลกุตตรภูมิไปแล้ว ก็ยังเป็นฆราวาสอยู่พวกหนึ่ง ไม่ได้บวช. ที่นี้ความสุข
ของเขาเป็นอย่างไร ?

เราจะพูดเรื่องภูมิของจิตให้เป็นหลักเสียก่อน แล้วจะได้เข้าใจอื่น ๆ ได้
ง่าย. พวกกามาวจรภูมิ หรือความหมายของกามาวจรภูมิ นี้หมายถึงจิตมันยัง
พอใจอยู่เป็นปรกติวิสัย ในสิ่งที่เรียกว่า กาม หรือกามารมณ์, มันยังมีความ
พอใจเป็นปรกติวิสัยอยู่ในส่วนนี้. พวกรูปาวจรภูมิ จิตก็เห็นเรื่องกาม เรื่อง
กามารมณ์นั้นเป็นของรบกวน. เขาอยากจะอยู่โดยไม่มีความรบกวนของกามารมณ์
ก็หันไปหาสิ่งที่เป็นรูปธรรมบริสุทธิ์จนได้ความสุข ที่เกิดจากรูปธรรมบริสุทธิ์,
นับตั้งแต่จะไปสนใจอยู่กับสิ่งที่ไม่ใช่กามารมณ์ เช่น ศิลปวัตถุ เช่น ธรรมชาติ
อันสวยงาม. ผมอยากจะพูดว่า แม้แต่คนที่หลงเล่นสัตว์เลี้ยง เล่นต้นไม้ ที่ไม่
เกี่ยวกับกามารมณ์ก็ยังมี, แล้วพอใจจนไม่ไปยุ่งกับเรื่องกามารมณ์ ; นี่จิตใจมัน
เลื่อนไปอีกภูมิหนึ่ง.

พวกถัดไปก็เห็นว่า เรื่องรูปนี้ มันก็ยังลำบากยุ่งยาก ; หันไปนึกถึง
เรื่องที่ไม่มีรูป สิ่งที่ไม่มีรูป เรื่องอากาศ เรื่องวิญญาณ เรื่องความไม่มีอะไร,
นี่มุ่งหมายอย่างนี้. ในหลักเขาจะบรู้อากาศ วิญญาณ ความไม่มีอะไร, กระทั่ง
ความที่มีจิตใจเหมือนกับว่า ตายแล้วก็ได้ คือไม่มีความรู้สึกอะไร. แต่ความรู้สึก
ว่า ตัวกู ตัวฉัน ที่ต้องการความสุขนี้ ยังมีอยู่ ; นี่ก็ไปไกลโขอยู่. สนใจ
เรื่องอากาศในฐานะเป็นความว่าง, สนใจเรื่องจิต เรื่องวิญญาณ เรื่องนามธรรม
ในฐานะเป็นสิ่งที่ละเอียด ประณีต, สนใจในความไม่มีอะไร ไม่สนใจในอะไร
แล้วก็ไปสนใจในความไม่มีอะไรนั้น เขามาเป็นอารมณ์ของจิต, ให้จิตนั้น
หมกมุ่นหรือทำความรู้สึกอยู่แต่ในความไม่มีอะไร จนได้ความสุขเกิดขึ้นมา จากสิ่ง
ที่ไม่ใช่รูป เหล่านี้ เขาก็เรียกว่าเป็นภูมิอรูปราวจร = อรูป + อวจร. อวจร-
แปลว่า เทียบ หรือเทียบลงไป, ลงไปเทียบอยู่ในนั้น, ลงไปเทียบอยู่ในสิ่งที่
เป็นอรูป หรือไม่มีรูป.

ทั้งสามอย่างนี้เป็นโลก เป็นวัตถุสำหรับรู้สึก และมันเป็นสิ่งเปลี่ยนแปลง. คำว่า “โลก” นี้แปลว่าสิ่งที่มีการแตกดับ ; หรือบางทีก็เรียกว่าโลกิยะ เพราะมันเนื่องกันอยู่กับโลก. โลก ก็แปลว่าโลก, โลกิยะก็แปลว่าเนื่องกันอยู่กับโลก. ส่วนโลกุตตรภูมินั้น ก็เป็นจิตใจที่เป็นไปในทาง ไม่มีตัวตน ไม่มีตัวกู ไม่มีของกกู ยิ่งขึ้นไป ๆ จนไม่มีตัวตนเลย ไม่มีความรู้สึกว่ามีฉัน มีตัวตนเหลือ. ส่วน ๓ ภูมิข้างต้นนั้น มันเข้มข้นอยู่ด้วยตัวตน มีตัวตนที่เข้มข้น, ฉันจะหาความสุขอย่างนั้น ฉันจะหาความสุขอย่างนี้ นี่มันล้วนแต่มีตัวตนเข้มข้น ; ส่วนโลกุตตรภูมินั้น ตัวตนมันเริ่มจางไป ในลักษณะที่แน่นอนว่า จะต้องสิ้นไป หหมดไปโดยแน่นอน ; นี่ก็เป็นเรื่องโลกุตตรภูมิ.

ที่เขาพูดอยู่เสมอสนกันอยู่ เขาก็เลยแบ่งที่อยู่กันเสียอีก ว่า กามาวจรภูมินี้คือสัตว์มนุษย์ สัตว์เดรัจฉาน หรือเทวดาประเภทที่บำในกามเหมือนมนุษย์เหมือนสัตว์เดรัจฉาน เขาเอาไว้ที่โลกนี้ ; โลกนี้ก็มีมนุษย์ หรือสัตว์เดรัจฉาน จนกระทั่งสัตว์นรก ; เพราะสัตว์นรคนั้น แม้กระทั่งเขาทรมานลำบากอยู่อย่างไร เขาก็ยังต้องการกามารมณ์อยู่นั้น. พอถึงเทวดา เขาก็เอาไปไว้ที่โลกอื่น อย่างที่คุณก็เคยได้ยินว่าแยกเทวดาออกไปเป็นโลกอื่น เทวดาอยู่ที่ไหนก็บอกไม่ได้ ; แล้วยังมีเทวดาชนิดที่คาบเกี่ยวกันอยู่กับมนุษย์โลกกับเทวดาโลก เทวดาครึ่ง ๆ กลาง ๆ เช่น จาตุมหาราชิกาเทวดา รุกขเทวดา ฯลฯ อะไรก็ตาม ; แล้วยังมีเทวดาในสวรรค์ชั้นดุสิต กระทั่งชั้นปรนิมมิตวสวัตตี ถึงขีดสูงสุดของกามารมณ์อยู่ที่ไหนเขาก็บอกไม่ได้ แต่เราได้ยินได้ฟังเขาบอกว่า มันอยู่อีกโลกหนึ่งข้างบนขึ้นไปนี่. ระวังให้ดี ๆ ที่เขาพูดไว้มันเป็นอย่างนี้.

ที่นี้พอมาถึงพวกรูปาวจรภูมิ หรือรูปพรหม เขาก็เรียกมันว่าพรหมโลก. อยู่ที่ไหน ? เขาก็บอกไม่ได้ว่าอยู่ที่ไหน แต่ขึ้นไปอื่นจากโลกนี้

จากเทวโลกชั้นกามาวจรเสียด้วย. พรหมโลกมีอยู่อีกโลกหนึ่ง, อยู่ไหน เขาก็บอกไม่ได้ เขายืนยันแต่ว่ามันมี. พอถึงชั้น อรูปาวจรภูมิ อรูปาวจรภพ นี้ก็แยกไปอีกโลกหนึ่งอีก ; พอถึงเรื่องโลกุตตระ และนิพพาน เขาก็ว่าต่อตาย แล้ว สักก็สืบชาติก็ไม่รู้, ตายแล้วตายเล่า ตายแล้วตาย อีกก็หมีนชาติว่าจะถึงนิพพาน ก็เลยยังไม่รู้ว่าอยู่ที่ไหนใหญ่ ; แล้วมีสำนวนพูดกันเป็นวัตถุขึ้นมาว่า “นิพพานเป็นเมืองแก้ว”, เป็นนครศิวโมกซ์ศวาลัยก็พูดไป, เอาความหมายของตัวหนังสือของฝ่ายอื่นมาด้วยซ้ำไป. เด็ก ๆ ก็เลยงงใหญ่ ว่าเมืองนิพพานอยู่ที่ไหน? คนแก่ ๆ ก็เลยบอกว่า โอ๊ย! อย่าเพิ่งไปรู้เลย เพียงให้ไว้แต่ลักษณะอย่างนั้นอย่างนี้ ; ไม่ตายบ้าง อะไรบ้าง, ผิดเพี้ยนพวกเด็ก ๆ ไว้ก่อน ว่าอย่ามาถาม อย่ามารู้. นี่เขาเอาเรื่องเหล่านี้มาอธิบายอย่างนี้ มันก็มีอยู่พวกหนึ่ง.

มนุษย์โลกอยู่ที่นี้ บรรจุไว้ซึ่งสัตว์เดรัจฉาน และมนุษย์ธรรมดาสามัญ ; แล้วก็เอานรก หรืออบาย เอาไปไว้ข้างใต้ลงไปอีก, ชี้ลงไปข้างใต้ดิน. เทวโลกก็ชี้ไปข้างบน พอถึงพรหมโลกก็ชี้พันขึ้นไปอีก - และชี้ขึ้นไปอีก สำหรับพรหมโลกชั้นสูงสุด. ส่วนพระนิพพานนั้นชี้ไม่ถูกว่าอยู่ที่ไหน ก็เลยได้แต่พูด ๆ ไว้ เผื่อ ๆ ไว้อีกหลายหมื่นชาติ แล้วคงจะถึงสักวันหนึ่ง. นี่เขาพูดไว้อย่างนี้ก็มี ; แบ่งภูมิของจิตออกเป็น ๔ ระดับ. พอถามว่าคนเหล่านั้นอยู่ที่ไหน? เขาก็เลยชี้ไว้อย่างนี้. ที่นี้เด็ก ๆ ที่ฉลาดก็จะถามขึ้นว่า พระโสดาบัน พระสกิทาคามี พระอนาคามี อยู่ที่ไหน? ในโลกนี้ก็มีอย่างที่เคยเล่าว่า มหาอุบาสิกา วิสาขา อนาถปิณฑิกเศรษฐี พระอนาคามีก็อยู่ในโลกนี้ใช่ไหม? มันก็เลยตีกันยุ่ง, คนตอบก็ตอบไม่ได้ ; นี่เพราะเขาไปบัญญัติอะไรตามหลักเกณฑ์ทางวัตถุมากเกินไป. ว่าพระอริยเจ้าอยู่ในโลกุตตรภูมิ ทำไมจึงมาอยู่ร่วมกับพวกเราที่นี้ ในโลกมนุษย์นี้. ปัญหาที่เลยค้างเต็งอยู่ที่นั่น. ยังมีเรื่องยุ่งอีกมาก ที่เขาจะพูดกันในลักษณะที่เอาวัตถุ เอาเนื้อหนังเป็นหลักเช่นนี้.

ผมเห็นว่า เรื่องภูมิของจิตนี้มันอยู่ที่จิต ; **จิตอยู่ที่ไหน โลกก็อยู่ที่นั่น**. จิตกำลังเป็นอย่างไร โลกก็กำลังเป็นอย่างนั้น. เพราะฉะนั้นเราจึงเห็นได้ว่า ในโลกนี้ โลกของมนุษย์นี้ มันมีอะไรครบทุกภูมิทุกภพ ; มันแล้วแต่ว่า จิตกำลังเป็นอย่างไร. ถ้าจิตหมกมุ่นในกามารมณบุชากามารมณ โลกนี้ก็เป็นกามาวจรภพสำหรับคนเหล่านั้น. บางคนจิตเป็นรูปาวจรภูมิ หรืออรูปาวจรภูมิ โลกนี้มันก็เป็นภพ เป็นภูมินั้น สำหรับคนนั้น. เพราะว่าเมื่อเราไปสนใจหรือว่ายึดมั่น ถือมั่นในสิ่งใด สิ่งอื่นมันก็เหมือนกับไม่มี. เอาที่จิตใจเป็นหลัก.

ปัญหาก็คือเหลืออยู่แต่ว่า เขาเป็นอย่างนั้นตลอดไป หรือว่าเป็นชั่วคราว ? ถ้าเป็นอย่างนั้นตลอดไปมันก็ไม่มีปัญหา เช่น คน ๆ นี้มีจิตใจไม่ชอบกามารมณ ชอบสิ่งที่ไม่ใช่กามารมณตลอดชีวิตไป มันก็ไม่มีปัญหา ; โลกนี้ทั้งโลกมันก็เป็นรูปโลก อรูปโลก สำหรับคนนั้นไปโดยแน่นอนตายตัว. แต่ที่นี้จิตใจที่มันยังกลับไปกลับมาได้ ชั่วโมงนี้ชอบกามารมณ ชั่วโมงหลังชอบพักผ่อน ไม่ยุ่งกับกามารมณ, หันไปสนใจเรื่องรูปธรรมล้วน ๆ หรืออรูปธรรมล้วน ; เมื่อนั้นแหละคือที่ว่ามันสับเปลี่ยนกันยุ่ง เป็นการเปลี่ยนแปลงระหว่างภพ ระหว่างภูมियู่ไปที่เดียว ; และอาจจะมีได้ครบทั้ง ๔ ภูมิโดยอนุโลม (อย่าลืมคำว่า “โดยอนุโลม”)

นาย ก. เป็นคนธรรมดาสามัญ มีการศึกษาดี มีฐานะการเป็นอยู่ดี อายุก็มากแล้ว ; ชั่วโมงหนึ่งอาจจะสนใจเรื่องกามารมณ เรื่องเพศ เรื่องอะไรตามที่เคยกระทำมา ; อีกชั่วโมงหนึ่งก็เบื่อเอือม จะไปขลุกอยู่กับวัตถุ ศิลปะ หรือสัตว์เลี้ยง หรืออะไรก็ตาม ที่มันไม่เกี่ยวกับกามารมณ บางทีเป็นหลายชั่วโมงหลายวันก็ได้. บางทีก็เบื่อสิ่งบ้า ๆ บอ ๆ เหล่านี้ สำรวมจิตใจ พอใจ แน่วแน่มั่นคงอยู่กับเรื่องบุญกุศล เรื่องโลกหน้า, หรือแม้ที่สุดแต่ว่า เรื่อง

เกียรติยศ ความงาม ความดี ; เขาก็กลายเป็นคนละคนไป. บางเวลาที่ชอบว่าง ไม่มีอะไรเลย, อย่างมีอะไรมารบกวนในจิตใจ ชอบความว่าง. หรือยิ่งเป็นผู้ที่เคยศึกษาปฏิบัติวิปัสสนามาบ้างแล้ว ก็สามารถทำให้จิตว่างจากรบกวนได้เป็นคราว ๆ.

นี่แหละคุณเข้าใจเถอะว่า นาย ก. คนนี้เขามีครบทั้ง ๔ ภูมิ แต่มันไม่ถาวรเด็ดขาดลงไป ; เป็นเรื่องชั่วคราว กลับไปกลับมา. เดี่ยวอยู่ในภูมินี้ เดี่ยวไปอยู่ในภูมินั้น ; หรือถ้าเขาเกิดผลอนิดเดียว ก็อาจเป็นกามาวจรชั้นเลวก็ได้, หรือทำผิดจนร้อนใจ เหมือนกับตคนรกก็ได้, หรือไปติดตะรางก็ได้ ; เพราะปุถุชนมันเปลี่ยนได้แบบนี้. เมื่อเขาทำชั่วทำผิดแล้วร้อนใจ เขาก็ลงอบายแล้ว ทั้งที่อยู่ในโลกนี้, มีชีวิตอยู่ในโลกมนุษย์นี้ แต่ว่าจิตลงไปอบายภูมิแล้ว เรียกว่ากามาวจรภูมิชั้นที่เป็นอกุศล.

ฉะนั้นคน ๆ หนึ่ง เป็นสัตว์นรก เดรัจฉาน เปרט อสุรกาย เมื่อไรก็ได้, เป็นมนุษย์ธรรมดาสามัญอย่างปกติก็ได้. แล้วก็ปวราวจรภูมิ, เป็นเทวดาในสวรรค์ มีความสุขความพอใจ อย่างเดียวกับเทวดาในสวรรค์ชั่วคราวก็ได้, แล้วก็ปพรหม อย่างในพรหมโลกที่ว่าไว้ เหมือนที่พูดให้ฟังเป็นตัวอย่างมาแล้ว ; เดี่ยวอาจจะเป็นพระอริยเจ้าชิมลอง ผมใช้คำว่าชิมลอง, มีจิตใจเหมือนพระอริยเจ้าสักช่วงหนึ่งก็ได้ คือ มีจิตใจว่างจากทุกสิ่งไม่มีอะไรรบกวน ไม่มีอะไรยึดถือ เป็นพระอริยเจ้าชิมลองก็ได้. แต่ถ้าเป็นพระอริยเจ้าจริง ๆ ก็หมายความว่ามันไม่กลับมาอีก ส่วนพระอริยเจ้าชิมลองนั้นกลับมาอีก คือ อาจจะมีสักขณะหนึ่ง ที่พอจะมีความรู้สึกพอใจในความว่าง – ในความไม่มี ตัวกู่นี้. คนธรรมดาสามัญไม่อาจจะเป็นได้ครบอย่างนี้ ; แต่ว่าฆราวาสชั้นดีเขาอาจจะเป็นได้ถึงขนาดนี้ เพราะว่าคำว่า นิพพาน นี้ มันมีหลายคำ ซึ่งแสดงน้ำหนัก หรือความหมายหลายระดับ ;

อย่างเช่นพูดว่า ตทังคนิพพาน - เรียกว่านิพพานก็ได้ แต่ไม่ถาวร ไม่เด็ดขาด ; มันประจวบเหมาะ ให้เรามีจิตใจว่างโปร่ง ไม่ยึดมั่นถือมั่น. เช่นเราไปอยู่ในสถานที่ ที่ธรรมชาติแวดล้อม ให้จิตใจมันว่างโปร่ง แล้วก็ว่างได้ มีจิตใจเป็นตทังคนิพพานได้. หรือเราไปนั่งคุยกับผู้ที่ เป็นสัตบุรุษ เป็นพระอรหันต์, เราก็มีจิตว่างโปร่งไปชั่วขณะได้ ; อย่างนี้เขาเรียกว่า นิพพานประจวบเหมาะ แล้วก็จิตใจเย็นเป็นสุขสบายเหมือนกับนิพพานจริงเหมือนกัน แต่มันเป็นเรื่องชั่วคราว.

ถ้าเราสามารถบังคับด้วยการกระทำก็มีภูฐานภาวนาอะไร บังคับจิต ให้มันว่าง ให้มันเย็น ได้ยาวออกไป ; นี่ก็เป็นนิพพานชนิด วิกขัมภณะ - คือเราจัดมัน ทำมัน ปรับปรุงมัน.

ถัดจากนี่ก็เป็นนิพพานจริง ๆ พระอรหันต์จริง ๆ. ถึงอย่างนั้นก็ยังสามารถแบ่งได้เป็นระดับ ๆ อีกหลายระดับ ; แล้วยังแบ่งเป็นส่วนใหญ่ ๆ กันว่า นิพพานที่จะรู้ได้ด้วยตนเอง ทันตาเห็น คือทันทีทันใด ; หรือนิพพานที่จะต้องค่อยเป็นค่อยไปในโอกาสหลัง.

ฉะนั้นจึงถือว่า สมรวัสส หรือคฤหัสถ์อยู่ในโลกอย่างนี้ บางคราวก็มีจิตใจประจวบเหมาะพอที่จะได้ชิมรสของพระนิพพานตัวอย่าง ; แล้วก็พอใจอยู่ได้ระยะหนึ่ง จะกี่ชั่วโมง กี่วัน ก็เดือนอะไรก็ตามใจมันก็เป็นได้. ตอนนี่เราควร จะจัดเขาไว้ว่าอยู่ในแบบของโลกุตตรภูมิ หรือเป็นโลกุตตรภูมิแบบประจวบเหมาะ.

ขอให้เข้าใจไว้ที่ว่า คน ๆ หนึ่งเป็นสมรวัสส เป็นคฤหัสถ์ อยู่บ้านเรือน มีบุตร ภรรยา สามี แต่เขาอาจจะมีจิตใจที่เปลี่ยนไปได้ครบทั้ง ๔ ภูมิ ; ยังไม่

หันตายจากโลกนี้ไปไหน เดี่ยวอยู่ในกามาวจรภูมิ เดี่ยวอยู่ในรูปาวจรภูมิ เดี่ยวอยู่ในอรูปาวจรภูมิ เดี่ยวอยู่ในโลกุตตรภูมิ ซึ่งเป็นแบบหนึ่ง และชั่วคราว ไม่ใช่เด็ดขาดถาวร.

นี่ผมพูดว่ามันลำบาก เพราะภาษา คือจะถามขึ้นมาว่า ฆราวาส หรือคฤหัสถ์นี้จะมีความสุขได้อย่างไรบ้าง ? ชนิดไหนบ้าง ที่เรียกว่าความสุขที่ฆราวาสอาจจะรับได้ ? นี่มันก็มีทั้ง ๔ ระดับ ทั้งกามาวจรภูมิ รูปาวจรภูมิ อรูปาวจรภูมิ โลกุตตรภูมิ. มันเอาเนื้อ เอาตัว เอาอะไรเป็นหลักไม่ได้ สำหรับคำว่า ฆราวาส ; เพราะว่า ฆราวาสส่วนมาก ฆราวาสส่วนใหญ่ นั่น ก็คือผู้มีจิตใจท่องเที่ยวไปแต่ในกามาวจรภูมิ ; ก็เลยยกเอากามาวจรภูมิไว้ให้ฆราวาส ไว้ให้คฤหัสถ์เป็นมาตรฐานไป. แล้วก็อย่าลืมนะว่า คนในแบบฟอร์มของฆราวาสนั้น บางคนบางเวลา อาจจะไปถึง รูปาวจรภูมิ อรูปาวจรภูมิ โลกุตตรภูมิได้.

ดังนั้นด้วยความสมัครใจของผมเอง ผมก็อยากจะแบ่งฆราวาสออกเป็น ๓ ประเภท อย่างที่ได้พูดกันวันก่อน : ฆราวาสต่ำ ๆ ธรรมดาสามัญ หรือเมื่อแยกเอาเฉพาะส่วนที่เป็นธรรมดาสามัญ; ฆราวาสก็ปฏิบัติฆราวาสธรรมขั้นต่ำ ๆ เช่นทศ ๖ ก็ได้รับประโยชน์สุขอย่างที่ว่านี้ : มีเงินใช้ ก็มีความสุข, แล้วก็ได้ใช้เงินก็มีความสุข, มีความสบายเพราะไม่มีหนี้สิน, แล้วก็ไม่มีโทษอะไรที่จะมาฟ้องพาน เกี่ยวกับความเป็นฆราวาสในโลกนี้ ก็สบายแล้ว. ที่นี้ฆราวาสชั้นกลาง ๆ ขึ้นมา : - มันคงในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ มีศีลดี เขาก็มีความสุขไปด้วยความสุขที่สูงขึ้นมา คือความสุขจากบุญกุศล หรือความดี มีค่าสูงไปกว่าพวกแรก. ที่นี้ฆราวาสชั้นสูง ๆ ที่สามารถรับเอาเรื่องสุญญตาของพระพุทธเจ้าไปปฏิบัติได้ ฆราวาสพวกนี้ก็มีโอกาสที่จะมีจิตใจว่างโปร่งสบายแบบพระอริยเจ้า, สงเคราะห์เป็นพวกพระอริยเจ้าไปก็ได้ ; แล้วถ้าเขาเป็นพระโสดาบัน สกิทาคามี อนาคามี อยู่ในรูปคฤหัสถ์ไม่ได้บวช ก็อยู่ในพวกนี้เต็มตัว.

นี่ถามว่า สมรวัสสจะหาความสุขได้อย่างไรบ้าง ? มันก็ไปได้สูงถึง โลกุตตระอย่างนี้ ; จะเป็นโลกุตตระถาวร หรือโลกุตตระชั่วคราว มันก็เป็น โลกุตตระทั้งนั้น. เมื่อใดจิตใจอยู่เหนือโลก เหนือกาม เหนือรูป เหนืออรูปร มันก็เป็นโลกุตตระ ไม่มีทางเป็นอื่น ; เป็นได้สัก ๕ นาทีก็ยั้งดี. ความสุข ของสมรวัสส ถ้าเอามาตรฐานที่เขาจัดไว้ ก็เรื่องกิน เรื่องเล่น อะไรตามแบบ ของสมรวัสส คือเรื่องกามารมณ์. เขาพูดกันอย่างนั้น ก็เพราะเอาส่วนใหญ่ ๆ ทั่ว ๆ ไปเป็นหลัก ; แต่ข้อเท็จจริงนั้นผู้ที่โลกเรียกว่า “สมรวัสส” หรือ “คฤหัสถ์” นั้นก็ยังเป็นเทวดาก็ได้ เป็นพรหมก็ได้ เป็นอริยเจ้าชนิดซิมลอง ก็ได้ แล้วก็พระอริยเจ้าจริง ๆ เช่น เป็นพระโสดาบันจริง สกิทาคามีจริง หรืออนาคามีจริง เหมือนที่ยกตัวอย่างมาให้ฟังแล้วก็ได้ ; อย่างที่เป็นคนไม่มี ทรัพย์สมบัติอะไร เอาดินที่สัตว์ขุดทิ้ง ๆ ไร่มาปั้นหม้อขาย เลี้ยงบิดามารดาที่ ตาบอด ; นั้นเป็นพระอริยเจ้า แต่ก็อยู่ในรูปของสมรวัสส หรือคฤหัสถ์.

ที่นี้ลองมาดูเรื่องของ มหาอุบาสิกาวิสาขา ว่ามีลูก ๓๒ คน มีหลาน คนละ ๓๒ มีเหลนอีกคนละ ๓๒, ไม่ทันจะตายมีลูก หลาน เหลน เป็น ร้อย ๆ ; แล้วบางทีก็ร้องไห้เพราะหลานคนนั้นตาย หลานคนนี้เจ็บ ; มหาอุบาสิกานี้เป็นพระโสดาบัน ในเรื่องราวพระคัมภีร์มีเขียนไว้อย่างนี้, อรรถกถาธรรมบทมีเขียนอย่างนี้. พระโสดาบัน ก็ยังครองเรือน มีสามี มีกั รงานอย่างสมรวัสส เลี้ยงลูก เลี้ยงหลานเป็นร้อย ๆ บางคราวก็ร้องไห้ไปหา พระพุทธเจ้า. อย่างนี้ก็เรียกว่า สมรวัสส หรือคฤหัสถ์ ได้ และก็มีความสุขอย่างพระโสดาบันได้. เพราะฉะนั้นเราจึงแยกพูดว่า ถ้าดูตามภาษาพูด ก็ไปอย่างหนึ่ง, ถ้าดูตามข้อเท็จจริงว่าเป็นอยู่อย่างไรมันก็ไปอีก อย่างหนึ่ง.

ฆราวาสไม่จำเป็นจะต้องสกปรก ลามก ไปตามที่เขาบัญญัติ ; อาจจะเป็นถึงพระอนาคามีก็ได้. แต่แล้วฆราวาสส่วนใหญ่เป็นอย่างไร มันก็อีกเรื่องหนึ่ง. เราจะเอาจุดไหนเป็นฆราวาส ? ก็ควรจะเอาฆราวาสที่เป็นปรกติธรรมดาสามัญ ส่วนใหญ่ ; แล้วก็อย่าลืมว่า คน - คน นี้ เป็นได้ทุกอย่าง ; ฆราวาสนี้เป็นได้ทุกอย่าง เป็นสัตว์นรก เดรัจฉาน อะไรก็ได้ ถ้าเขามีจิตใจอย่างนั้น ; แล้วก็เป็นมนุษย์ธรรมดาสามัญนี้ก็ ; เป็นเทวดาก็ได้ เป็นพรหมก็ได้ เป็นพระอริยเจ้าก็ได้. เพื่อให้คุณเห็นว่าในโลกนี้. ในโลกมนุษย์นี้มันมีครบหมดอย่างนี้ ; แล้วมันก็มีได้มีอยู่ในตัวโลก มันมีอยู่ในจิตใจของคน. สวรรค์อยู่ในอก นรกอยู่ในใจ นิพพานก็อยู่ในใจของคน ; ฉะนั้น คำว่า “โลก” นี้มันอยู่ในใจของคน, โลกชนิดต่าง ๆ นานาสาระพัด อบายโลก มนุษย์โลก หรือเทวโลก พรหมโลก มันอยู่ในใจ ใจของคนนั่นแหละคือโลก. ความเป็นคฤหัสถ์อยู่ที่ตรงไหน ? มันก็มีอยู่ เมื่อมีจิตใจอย่างคฤหัสถ์ ตามที่เขาบัญญัติกัน ตามภาษาพูด.

ที่นี้ ไปถึงภาษาพูด มันก็ขัดนั่นขัดนี่ แย่งนั่นแย่งนี้กันอยู่ในตัว ผมจึงว่า ภาษาที่มันเป็นอุปสรรคในการเข้าใจอะไรต่าง ๆ. คุณอย่าเอาภาษาเป็นหลักนัก. เอาตัวจริงตามที่เป็นจริง ๆ ข้อเท็จจริง นี่เป็นหลัก. มนุษย์โง่ ๆ ก็พูดไปอย่างหนึ่ง, มนุษย์ฉลาดก็ใช้คำพูดไปอีกอย่างหนึ่ง. ใช้คำพูดคำเดียวกันอย่างนี้มันยุ่งตาย. แม้แต่คำว่า “ความสุข” นี้ ; พวกคนอันธพาลก็มีความสุขไปอย่างหนึ่ง พวกคนดีก็มีความสุขไปอย่างหนึ่ง. ใช้คำว่าความสุขเหมือนกัน ; แล้วความพอใจในความสุขนั้นอาจจะเท่ากันเสียด้วย.

คฤหัสถ์ แปลว่าผู้ที่อยู่ในคฤหะ คือเรือน, ฆราวาส แปลว่า ผู้ครองอยู่ครอง ฆร คือเรือน. คำว่า “บ้านเรือน” นี้ มันไม่ได้หมายถึงบ้านเรือน

ที่เป็นหลัง ๆ ถ้าไปหมายอย่างนั้นพระเราก็อยู่บ้านเรือน อยู่กุฏิเช่นเดียวกับบ้านเรือน. คำว่า “บ้านเรือน” เขาหมายถึง ความหมายของกามารมณ์มากกว่า ; หรืออย่างน้อยก็เรียกสั้น ๆ ว่า กาม. ที่บ้านเรือนนั้นต้องมีสิ่งที่เรียกว่า กาม เรื่องเพศ เรื่องบุตร ภรรยา สามี ทรัพย์สมบัติอะไรให้ยุ่งไปหมด ; นั้นแหละ ฆาชาธรรมะเขาเรียกว่า “บ้านเรือน” ภาษาตัวหนังสือ เรือนเป็นหลัง ๆ ก็เรียกว่าบ้านเรือนได้, เรือนร้าง ๆ ไม่มีใครอยู่ก็เรียกว่าบ้านเรือนได้. ในภาษาธรรมที่สูง ๆ ขึ้นไป “บ้านเรือน” เขาหมายถึงสิ่งที่ผูกพันยุ่งยากสับสนอลเวงอลวน ในจิตในใจ ที่เกิดมาจากเงิน ทรัพย์สมบัติ บุตร ภรรยา สามี เกียรติยศ ชื่อเสียง สังคม อะไรก็ตาม ที่มันเป็นเรื่องยุ่งไปหมดนั้นแหละคือบ้านเรือน ไม่ได้หมายถึง ตัวเรือนเป็นหลัง ๆ.

ผู้อยู่ครองเรือน หรือฆราวาสก็คืออยู่ด้วยความยุ่งยากแบบนี้ ความสุขมันก็หายากเต็มที ; มันเต็มไปด้วยความผูกพัน ความเร่าร้อน ; ต้องแก้ปัญหาทางการเงิน การสังคม อะไรให้เรียบร้อยไปเสียหน่อย มันก็พอจะมีเวลาหายใจสบายบ้าง ; ก็ต้องอยู่ที่มีทรัพย์ มีลูก มีเมีย มีเกียรติอะไรอย่างถูกต้อง. ถ้าทำไม่ถูกต้อง ก็จะต้องไปติดคุกติดตะราง มันก็เป็นงานที่มีโทษไป.

เราพูดกันแล้วก็ได้ความว่าฆราวาส เป็นเรื่องยุ่ง เป็นที่อยู่ ในความยุ่ง, ถือเอาความผูกพันอย่างนี้เป็นความหมายของคำว่า ฆราวาส. ทีนี้ถ้าถือเอาจิตใจเป็นหลัก มันยังไปได้ไกล. อยู่ในบ้านเรือนอย่างนี้ แต่ว่าจิตใจสูงไปอีก - สูงไปอีก จนไปอยู่ในกระท่อมน้อย ๆ ปั่นหม้อขายเลี้ยงชีวิตบิดามารดา ; เอาจิตใจเป็นหลักมันก็ออกไปได้ไกลอย่างนี้. ในที่สุดเราสรุปความได้ว่า ถ้าเป็นฆราวาสชั้นธรรมดา หรือชั้นเลว ก็เอาเรื่องทรัพย์สมบัติ เกียรติยศชื่อเสียง ที่ได้มา โดยถูกต้องนี้ เป็นความสุข ; ถ้าเป็นฆราวาสชั้นกลาง ก็เอาความดี ความงาม

มีบุญกุศล ที่บริสุทธิ์ เป็นความสุข. ถ้าเป็นสมรวาสชั้นสูงก็เอาความสุขที่เกิดมา แต่ความไม่ยึดมั่นถือมั่น นั้นแหละเป็นความสุข.

ผมพูดแล้วก็ขัดกันหมดกับที่เขาพูด ๆ กันอยู่ คือเขาพูดกันนั้น ไม่ให้ไปเกี่ยวข้องกับความไม่ยึดมั่นถือมั่น ; เขาไม่ให้สมรวาสศึกษาเรื่องจิตว่าง เรื่องความไม่ยึดมั่นถือมั่น ; ผมบอกว่า นี่พระพุทธเจ้าท่านแนะนำให้ คือเรื่องสุญญตา ถ้าไม่เช่นนั้น สมรวาสจะมีอาการเหมือนกับอยู่ในนรกหมกไหม้ ; เดี่ยวลูกตาย เดี่ยวเมียตาย เดี่ยวผัวตาย เดี่ยวทรัพย์สินสมบัติถูกไฟไหม้ ; มันมีสารพัดอย่างที่จะตกนรกเมื่อไรก็ไม่รู้. ก็ต้องเอาเรื่องสุญญตา อนัตตา มาเป็นเครื่องป้องกันให้สมรวาสเป็นสมรวาสที่น่าดู ; เป็นกัลยาณบุุคคล ก็ยังดีถมไปแล้ว ยังมีภาวะที่น่าดู ไม่เป็นทุกข์ทรมานจนเป็นสัตว์นรก.

สรุปอีกทีหนึ่งว่า ความสุขของสมรวาสนั้น ขอให้มียุ่ ๓ ชั้น ; ชั้นต่ำ ชั้นกลาง ชั้นสูง. ชั้นต่ำก็เอาเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติที่พอเหมาะสมควร ที่ถูกต้อง ; ชั้นกลางขึ้นไปก็เอาความสงบในทางบุญกุศล ในทางจิตใจที่มันสูง ยกมือไหว้ตัวเองได้ ; ถ้าชั้นสูงขึ้นไปอีกก็เป็นอนุโลมตามพระอรียเจ้าหรือเป็นพระอรียเจ้าไปเลย มีความไม่ยึดมั่นถือมั่นเป็นหลัก แล้วมีความสุขที่เกิดมาจากความไม่ยึดมั่นถือมั่นเท่าที่เราจะทำได้ ในวิสัยของสมรवास ; เรื่องก็จบกัน.

คุณเรียนศึกษาในมหาวิทยาลัย ไม่เคยเรียนกันในเรื่องเช่นนี้ ; ผมว่ายังไม่ใช่อุดมศึกษา เพราะว่ายังไม่รู้ว่าเกิดมาทำไม ? จะเป็นอย่างไรได้ก็แบบก็อย่าง ? ฉะนั้นอุตสาหกรรมี่ฟังเรื่องชนิดนี้ เป็นของเพิ่มเติม ให้ความรู้ของเราเป็นอุดมศึกษาขึ้นมาจริง ๆ.

พอกันที นกนางเขนร้องบอกว่าพอกันกันที.

ความทุกข์ในความเป็นฆราวาส

- ๗ -

๒๔ เมษายน ๒๕๑๓

สำหรับพวกเรา ล่วงมาถึงเวลา ๒๐.๓๐ น. แล้ว เป็นเวลาที่จะได้ได้บรรยายต่อจากตอนที่แล้วมา. วันที่แล้วมา เราพูดกันโดยหัวข้อว่า “ความสุขของฆราวาส” ส่วนในวันนี้จะพูดโดยหัวข้อว่า “ความทุกข์ในความเป็นฆราวาส” เพื่อจะได้ตอบปัญหาตามที่ได้ยื่นถามไว้ต่อไป.

วันก่อนเราพูดถึงความสุขของฆราวาส วันนี้จะได้พูดถึงความทุกข์ของฆราวาส ดูมันคล้าย ๆ กันว่าจะเป็นการค้ำกันอยู่ในตัว ; และโดยทั่วไป คนเขารู้กันอยู่และเขาพูดกันอยู่ว่าเรื่องของฆราวาสแล้วต้องเป็นเรื่องทุกข์ มีความทุกข์, เรื่องบรรพชิตเป็นเรื่องไม่ทุกข์. นี้ขอให้นึกถึงที่ผมเคยบอกว่าความยุ่งยากนี้มันเกิดจากคำพูด เกิดจากภาษาพูด ทำให้เข้าใจได้แปลก ๆ ต่าง ๆ กัน เพราะฉะนั้นเราต้องระวังคำพูดหรือภาษาพูดโดยเฉพาะที่มันเป็นภาษาคนหรือเป็นภาษาธรรม ; และแม้ที่เป็นภาษาคนตามธรรมดา มันก็ยังมีข้อยกเว้นในการที่บางอย่างมันจะมีความหมายไปอย่างหนึ่ง บางอย่างมีความหมายไปอีกอย่างหนึ่งในคำ ๆ เดียวกัน.

ที่นี้ เราจะพูดกันถึงคำว่า “ฆราวาสวิสัย” หรือ “ชีวิตฆราวาส” คือ *ความเป็นฆราวาส* นั่นเอง : และเมื่อพูดกันอย่างสำหรับพูด หรือเรียกว่าโดยนิตินัย คือบัญญัติกันขึ้นพูด ก็ต้องพูดว่าชีวิตฆราวาสนี้เต็มไปด้วยความทุกข์ ซึ่งคุณก็ได้ยิน และบางทีก็จะเชื่ออย่างนั้นอยู่ด้วย จึงได้เสนอ ถ้ามปัญหาว่า ทำอย่างไรฆราวาสจึงจะแก้ไขความทุกข์หรือป้องกันความทุกข์ได้. ฉะนั้น โดยสมมติโดยบัญญัติ คือโดยนิตินัยแล้ว ถือกันว่าชีวิตของฆราวาสนั้นเป็นความทุกข์. แต่ที่นี้ถ้าดูกันโดยพฤติณัย คือตามที่มันมีอยู่จริง ๆ นั้น มันก็ไม่ได้ตายตัวลงไปอย่างนั้น คือเป็นทุกข์ก็ได้ ไม่เป็นทุกข์ก็ได้ แล้วแต่ว่ามันจะเป็นฆราวาสได้ดีเพียงไร. นี้เรียกว่าโดยพฤติณัยนั้นไม่แน่ที่จะพูดว่า ฆราวาสแล้วเป็นทุกข์เสมอไป. มันอาจจะมีความยุ่งยากมากกว่าบรรพชิต แต่แล้วมิได้หมายความว่ามันจะเป็นทุกข์เหมือนเท่ากับตกนรกทั้งเป็นอยู่เสมอไป. ถ้าเป็นฆราวาสให้ดี ให้ถูกต้อง อาจจะไม่มีความทุกข์ก็ได้. ภาษาผมพูดก็พูดว่า **เป็นคนให้ถูกต้อง** หรือพูดให้กว้างออกไปว่า

“ยามจะได้	ได้ให้เป็น	ไม่เป็นทุกข์
ยามจะเป็น	เป็นให้ถูก	ตามวิถี
ยามจะตาย	ตายให้เป็น	เห็นสุดดี ฯ”

ถ้าทำเป็น มันก็ไม่ทุกข์ คือมันอยู่ที่ทำไม่เป็น คิดได้ไม่เป็น เป็นไม่เป็น ตายไม่เป็น ก็เป็นทุกข์ไปทั้งนั้น. แล้วบรรพชิตสมัยนี้เป็นทุกข์ยิ่งกว่าฆราวาสก็มี เป็นบ้าไปก็มี, บรรพชิตสมัยนี้ก็เป็นโรคประสาทกันมากขึ้น ; ฉะนั้นมันไม่ได้อยู่ที่คำพูดหรือบัญญัติอย่างนั้น มันอยู่ที่ว่าข้อเท็จจริงมันเป็นอย่างไร มันเป็นเป็น หรือไม่เป็น มันได้เป็นหรือไม่เป็นนั้นต่างหาก. เพราะฉะนั้นโดยพฤติณัยเราก็ไม่พูดว่าฆราวาสจะต้องเป็นทุกข์เสมอไป ; ยิ่งเป็นฆราวาสที่เป็น

พระอริยเจ้า เป็นโสดาบัน สกิทาคามี อนาคามีอะไรด้วยแล้ว มันก็ยังมีข้อยกเว้นมากขึ้นที่จะไม่ต้องเป็นทุกข์. ฉะนั้นเมื่อคุณถามผมว่าธรรมวาจาจะดับทุกข์ได้อย่างไร นี่มันก็ต้องดูกันเสียก่อนว่า ธรรมวาจาชนิดไหน ; เพราะมันแยกออกจากกันได้ พุดง่าย ๆ ก็คือว่าธรรมวาจาโง่หรือธรรมวาจาฉลาดนั่นเอง.นี่ก็เป็นคู่แรกที่จะต้องพิจารณาดู

ธรรมวาจาโง่ ธรรมวาจาฉลาด ต้องต่างกันมากทีเดียว หรือจะเรียกว่าเป็นกัลยาณปุถุชน หรือเป็นพาลปุถุชน. เป็นคนพาลหรือเป็นบัณฑิต. ถ้าเป็นพาลปุถุชน มันก็มีเรื่องที่ต้องเป็นทุกข์ มากมายรุ่มกันเข้ามาหลายเรื่อง, ถ้าเป็นกัลยาณปุถุชนจวนจะเป็นพระอริยเจ้าอยู่แล้ว มันก็ไม่ค่อยจะมีเรื่องที่จะต้องเป็นทุกข์.

ที่นี้ ยังมีคำอีกคู่หนึ่ง ขอให้จำไว้ด้วยว่า สัตบุรุษกับอสัตบุรุษ. อสัตบุรุษนั้นคือคนพาล สัตบุรุษคือบัณฑิต แต่เขาเล็งเอาความสงบรำงับเป็นหลัก. สัตบุรุษแปลว่าบุรุษสงบรำงับ, อสัตบุรุษ ก็แปลว่าบุรุษที่ไม่สงบรำงับ. ชาวบ้านทั่วไปมักจะเรียกไปว่า “สัตบุรุษ” สัตบุรุษที่พูดกันตามวัดตามวานั้นแหละคือสัตบุรุษ แปลว่าผู้มีความสงบ, แล้วอสัตบุรุษก็แปลว่าเป็นพาลคือไม่มีความสงบ, นี่มันเป็นธรรมวาจาได้ด้วยกันทั้งนั้น ธรรมวาจาโง่ก็เป็นพาลปุถุชน, เป็นอสัตบุรุษไป ; ธรรมวาจาฉลาด ประพฤติดีดีสมกับความฉลาดก็เป็นกัลยาณปุถุชน เป็นสัตบุรุษไป ; ทั้งหมดนี้ล้วนแต่เป็นธรรมวาจาทั้งนั้น. เพราะฉะนั้นถ้าพูดขึ้นมาคลุม ๆ ว่า ความทุกข์ของธรรมวาจา หรือธรรมวาจาจะต้องเป็นทุกข์เสมอไปอย่างนี้ มันไม่ค่อยถูกนัก; จะต้องดูให้ดีเสียก่อนว่าธรรมวาจาชนิดไหน.

ที่นี้ ทำไมเขาจึงพูดว่า ธรรมวาจาต้องเป็นทุกข์ ถ้าเรายอมรับข้อนี้ แล้วมันก็แสดงอยู่ในตัวว่ามันหมายถึงธรรมวาจาโง่ ธรรมวาจาเป็นพาล ธรรมวาจาเป็น

อัสตบุรุษ. ที่นี้อาจจะคิดให้ละเอียดลงไปว่า แม้พระราชาที่ดี เป็นพระราชาที่ดีนั้น มันก็มีเรื่องมะรุมมะตุ้มนั้นนี้โน่นมากกว่าบรรพชิต เลยต้องถือว่าพระราชาะนั้นเต็มไปด้วยความทุกข์; อย่างนี้มันก็ถูกเหมือนกัน. แต่อย่าลืมนะว่าพระราชา กับบรรพชิตนี้ มันอาจจะปนกันยุ่งก็ได้. เดียวนี้เรายอมเอาเสียว่าเป็นพระราชาที่ดี เป็นบรรพชิตที่ดีด้วยกัน ก็ต้องถือว่าพระราชา มีเรื่องรบกวนมาก คือต้องมีทุกข์มากกว่าบรรพชิต. นียุติกันได้อย่างนี้. แต่แล้วก็อย่าถือว่าเป็นพระราชาแล้วจะต้องมีทุกข์เหมือนตกรอกทั้งเป็นเสมอไป. พระราชาที่ดี ที่เป็นสาคบุรุษก็ไม่จำเป็นจะต้องเป็นอย่างนั้น; หรือยิ่งเป็นพระอริยเจ้าด้วยก็ยังไม่ต้องเป็นอย่างนั้น.

เดี๋ยวนี้เราอาจจะเข้าใจผิดตามสมมตินั้นมากเกินไปก็ได้ มันก็จะมีผลเสียในข้อที่ว่า ถ้าเกิดใจขึ้นมาก็จะยอมรับเอาความทุกข์เข้ามาดื้อ ๆ อะไร ๆ ก็ยอมทุกข์ยอมรับทุกข์เข้ามาดื้อ ๆ เพราะถือเสียว่ามันต้องเป็นทุกข์; ผมว่าทำอย่างนั้นไม่ถูก. **โดยปกติแล้วเราจะต้องมีจิตใจชนิดที่ไม่เป็นพระราชา ไม่เป็นบรรพชิตดีกว่า** ถ้าไปยึดถือว่าเป็นพระราชา เป็นบรรพชิตมากไปมันก็จะเข้ารอยที่เขาพูด ๆ กันไว้โดยไม่ทันรู้ตัว หรือว่าโดยสมัครใจไปเสียเลย ไม่มีการต่อต้าน. เพราะฉะนั้น ลืมเสียก็ได้ว่าเป็นพระราชาหรือเป็นบรรพชิต ถือเสียว่ามันเป็นมนุษย์เกิดมา แล้วก็ปัญหาอย่างไรก็ต้องแก้ให้มันหลุดลุล่วงไปให้ได้ อย่างนั้นยังจะดีกว่า; ไม่เป็นการท้อแท้ลวงหน้า หรือว่าเป็นการเศร้าโศกลวงหน้า; แล้วเราก็เห็นอยู่แล้วว่า คนเกิดมาก็เป็นพระราชา ไม่ใช่มีใครเกิดมาแล้วก็เป็นบรรพชิตมาแต่ในท้อง มันก็เป็นสิ่งที่เลือกได้. เมื่อต้องการจะทำอย่างบรรพชิต มันก็เลือกได้ แล้วก็ทำที่หลัง; แล้วการเป็นพระราชาหรือเป็นบรรพชิตนี้ ก็อย่าเอาอยู่บ้านอยู่วัดเป็นหลักเกณฑ์กันนัก **ต้องเอาที่จิตใจว่าเป็นอย่างไร** นี่เราก็ได้พูดกันโดยละเอียดแล้ว.

อยู่วัดสมัยนี้มีจิตใจเหมือนคนอยู่บ้าน หรือยิ่งกว่าคนอยู่บ้านก็ยิ่งได้ ; คนอยู่บ้านสมัยนี้เขาอาจจะมีจิตใจเหมือนพระ หรือเป็นอยู่อย่างบรรพชิตก็ได้. ถ้าเขามีปัญญา มีความเฉลียวฉลาด มีบุญ มีทรัพย์สมบัติ มีอำนาจที่จะจัด จะทำอะไรภายในบ้านเรือนให้เป็นไปอย่างสงบเรียบร้อย มันก็ทำได้เหมือนกัน ; มันก็เลยเป็นบรรพชิตโดยไม่รู้ตัว ดึกว่าเป็นบรรพชิตชนิดที่มันรุ่งรังมากไปกว่า ฆราวาส แล้วไหลไปทำอะไรอย่างฆราวาส.

นี่เราพูดกันโดยหลักทั่ว ๆ ไปว่าฆราวาสครองเรือน ฆราวาสมี ครอบครัวยุติธรรม มีบุตรภรรยาสามี มีทรัพย์สมบัติ มีการสังคมที่ผูกพันกันยุ่งไปหมด เพราะฉะนั้นปัญหาจะต้องมีขึ้นมากกว่าบรรพชิต; ก็เรียกว่าฆราวาสนี้เป็นรังของความยุ่งยาก ลำบาก สับสนวุ่นวาย โกลาหล. แต่มันมีทางออกหรือทางที่จะต้องคิดอย่างที่ได้พูดมาแล้วแต่วันก่อนอีกเหมือนกันว่า สิ่งเหล่านั้นมันก็ไม่ได้มีมาสำหรับให้เป็นทุกข์ หรือเป็นความทุกข์โดยตรงโดยเฉพาะเจาะจงมันมีมา ให้สำหรับเป็นบทเรียนก็ได้ หรือมาสอบไล่ มาเลื่อนชั้นมนุษย์ก็ได้. คนที่ออกไปบวชเป็นบรรพชิต หรือเป็นฤๅษีผู้อยู่ในป่าเพราะเบื่อฆราวาสนั้นก็เพราะว่า ความเป็นฆราวาสมันสอนให้เขาจึงรู้จักเบื่อ เพราะฉะนั้นต้องถือว่ามันเป็น บทเรียน หรือมันเป็นโรงเรียน. ถ้าคนโง่เกินไป ไม่รู้จักเบื่อ ก็ต้องทน อยู่ที่นั่น, ถ้าคนรู้จักเบื่อมันก็ออกไปได้; แต่แล้วอย่าลืมนะว่าสิ่งเหล่านั้นมันสอนให้. คือทรัพย์สมบัติ บุตรภรรยาสามี อาชีพการงาน ปัญหาสารพัดอย่างนี้มันสอน, มันสอนให้. ถ้าเรามองมันไปในแง่ของความทุกข์มันก็เป็นทุกข์, แต่ถ้ามองในแง่ดีกันบ้าง มันก็จะยุติธรรม คือว่ามันเป็นสิ่งที่มาสอนให้ มาผลักดันให้เราก้าวไปโดยเร็ว, เพราะฉะนั้นถ้าไม่มีชีวิตแบบฆราวาสเป็นมาตรฐาน อยู่อย่างนี้ คนเราก็คงจะไม่ฉลาดก็มากน้อย เพราะอุปสรรคหรือความทุกข์นั้น มันเป็นเครื่องช่วยให้เกิดความฉลาดในภายหลังทั้งนั้น.

ที่นี้ดูกันในพระบาลีบ้าง ก็พูดอย่างเดียวกัน มีคำตรัสของผู้เป็นบัณฑิต หรือแม้แต่ของพระพุทธเจ้าเอง ก็พูดอย่างที่เขาคิดกันทั่ว ๆ ไปว่า : ฆราวาสนี้ อึดอัด เป็นทางมาแห่งทุกข์. ถ้าแปลเป็นไทยว่าอย่างนั้น ฆราวาสนี้คับแคบอึดอัด เป็นทางมาแห่งทุกข์ ; ความเป็นบรรพชิตเป็นนักบวชนั้นโล่งโถงอย่างอากาศ แล้วยังไม่เป็นทางมาแห่งทุกข์. สมุพาทิ แปลว่าอึดอัด คือถูกกระทบกระทั่ง รอบด้าน. ชีวิตฆราวาสนั้นเป็น สมุพาทิ คืออึดอัด แล้วยังเป็นทางมาแห่งทุกข์ ฤดีในที่นี้คือกิเลส. อึดอัดคับแคบก็หมายความว่ามันถูกกระทบกระทั่งรอบด้าน เดียวเรื่องนั้น เดียวเรื่องนี้ เดียวเรื่องโน้น คล้าย ๆ กับว่ามันมาสบได้ แล้วมัน ก็เป็นทางมาแห่งฤดีคือกิเลส ก็จริงเหมือนกัน แต่ว่ามันจะเกิดฤดี หรือไม่เกิดฤดี นั้น มันก็ขึ้นอยู่กับบุคคลนั้นอีก. เขาวางเป็นหลักไว้ทั่วไปอย่างนี้.

ที่นี้บรรพชิตมันก็ออกไปเสียจากบ้าน จากเรือน จากครอบครัว จากทรัพย์สมบัติ จากญาติพี่น้อง จากสังคมาอะไรต่าง ๆ มันก็ไปในทางตรงกันข้าม คือ โล่งโถงเหมือนอากาศ แล้วยังไม่ค่อยมีทางมาแห่งฤดี. ฝรั่งคนหนึ่งเขาเอาบาลีนี้ ไปแปลเป็นคำกลอน เข้าที่มาก :

*A den of strife, is household life,
And filled with toil and need ;
But free and high as the open sky,
Is the life the homeless leads.*

นี่คุณฟังดู เขาก็ถูกและไพบวาระ : ความเป็น *household life* ก็คือชีวิต ฆราวาส เป็น *den of strife* เป็นดงหรือเป็นถ้ำของความคับสนุ่นวุ่นวาย เต็มไปด้วยความทะเยอทะยานและความต้องการ *filled with toil and need*. เพราะว่า ฆราวาสนี้มันเต็มไปด้วยความทะเยอทะยานและความต้องการ มันจึงเป็นดง เป็น ถ้ำที่สะสมหมักหมม เรื่องของความกระทบกระทั่ง. คุณไปหลับตามองดูก็แล้วกัน

มันเป็นภาพพจน์ที่พอจะมองเห็นได้. ชมราวาสมี *toil and need* มาก ก็เห็นอยู่ชัด ๆ ว่ามันต้องการมาก ต้องการเพื่อตัวเองก็ต้องการมาก ต้องการเพื่อบุตรภรรยาสามีก็ต้องการมาก ต้องการอย่างนั้นอย่างนี้ก็มาก. ส่วนพระนี่จะมีแต่บาตรกับจีวรก็พอ แล้วก็เดินเร่ร่อนไปอยู่ไหนก็ได้ ; มันต่างกันอย่างนี้. เพราะฉะนั้นจึงเปรียบพระเหมือนกับว่านก มีแต่ปีกก็พอ นกมีสมบัติเพียงแต่ปีกอย่างเดียวก็พอ เพราะปีกช่วยให้มันบินไปได้. เมื่อมันบินไปได้มันก็พบอาหาร พบอะไรก็ตามที่มันจำเป็นแก่ชีวิตไปหากินได้เท่านั้นเอง. ชีวิตของพระก็เหมือนกับนกมีสมบัติเพียงปีกเท่านั้น.

ส่วนชมราวาสนั้นมีอะไรเป็นสมบัติ จะเรียกว่านับไม่ไหวก็ได้ เหมือนสัตว์อะไรก็เปรียบยาก. เมื่อเปรียบบรรพชิตกับนกแล้ว จะเปรียบชมราวาสกับอะไรคุณไปคิดดูเอง ผมไม่มีปัญญาจะเปรียบเทียบ คือมันจะยิ่งกว่าวัวควายหรืออะไรไปเสียอีก เพราะว่ามันมีอะไร ๆ มากเกินไป. เพราะฉะนั้นถ้าจะให้ยึดหลักว่าชมราวาสแล้วต้องเป็นทุกข์ บรรพชิตต้องไม่เป็นทุกข์ มันก็ต้องอย่างนี้ ก็ต้องมองกันในแง่นี้. เป็นบรรพชิตให้ถูกต้อง, เป็นชมราวาสให้ถูกต้อง, มันก็ยังมีข้อเสียเปรียบกันอยู่อย่างนี้. เพราะฉะนั้นความทุกข์ในชมราวาสก็มีมากกว่า เพราะทุกอย่างมันเป็นทางมาแห่งทุกข์ แล้วมันก็ได้เกิดขึ้นจริง ๆ ด้วย คือกิเลสนานาชนิด.

นี้คุณก็ไม่ได้ถามปัญหาที่จะเป็นพระอย่างไร ? คุณถามปัญหาว่าจะเป็นชมราวาสอย่างไรผมก็ต้องตอบอย่างนี้ คือแม้ว่ามันจะมีความทุกข์อยู่มาก แต่ถ้าเรารับเอามาในฐานะเป็นบทเรียนหรือเป็นข้อสอบได้ มันก็กลายเป็นของดีไปในที่สุด. เพราะฉะนั้น ที่คุณถามว่าจะป้องกันความทุกข์อย่างไร ? จะแก้ไขความทุกข์อย่างไร ? ผมก็ตอบด้วยคำตอบสั้น ๆ นี้ว่า รับเอามาในฐานะเป็นบทเรียน. ถ้ามันเกิดเป็นความทุกข์ขึ้นมาเพราะเรื่องของชมราวาสนั้น ก็อย่ารับเอามาในฐานะเป็นความทุกข์ธรรมดา, ให้รับเอามาสำหรับเป็นปัญหาที่จะต้องแก้ เป็นบทเรียนที่จะต้องเรียน แล้วก็สอบไล่ให้ได้คือผ่านไป. วิธีนี้แหละที่จะสู้ความทุกข์ของ

ความเป็นฆราวาสได้. ถ้าไปโง่ไปกันหัวลงรับเอามาในฐานะเป็นความทุกข์แล้ว ก็คงจะทนไม่ได้ ; แต่แล้วคนทั่วไปเขาก็รับมันในลักษณะอย่างนั้น เพราะฉะนั้น จึงน่าสงสาร.

เราก็ได้ข้อสังเกตสักอย่างหนึ่งว่า เป็นฆราวาสนี้เป็นได้ ๒ อย่าง คือ เป็นในฐานะเป็นคนหลับหูหลับตาโง่โง่ไป เหมือนกับลากเกวียน ลากแอก ลากไถ อย่างวิ่วควายไปก็ได้ นี่อย่างหนึ่งก็มีทุกข์มาก. ที่นี้เป็นอย่างนักศึกษา เป็นอย่างผู้ที่มีปัญญาสำหรับศึกษา แล้วก็สอไปให้แก่ตัวเอง ; มันก็เป็นอีกอย่างหนึ่ง ไม่เหมือนกันเลย. เขาเป็นฆราวาสที่เรียกว่าพอดูได้ หรือว่าน่าดูก็ได้ เพราะคนนั้นเขาเก่ง ที่ทำอะไรให้ลุล่วงไปได้ นี่มันก็น่าดู ; ถึงจะมีความทุกข์เข้ามา ก็เข้ามาสำหรับให้ชนะ ไม่ใช่ให้พ่ายแพ้ มันก็น่าดูที่ตรงนี้.

การที่จะหลีกทิ้งออกไปบวชเป็นอิสระเหมือนนกนี้มันก็ไปอีกเรื่องหนึ่ง แต่แล้วก็ปรากฏว่ามีไม่กี่คนที่ออกไปแล้วเป็นอิสระ ฟรีเหมือนนกได้ มันก็ไปเข้า บ่วงอย่างอื่น ถึงกับสีกกลับออกมา นี้ก็มี. ก็แปลว่าไม่ได้เป็นบรรพชิต โดยแท้จริง เป็นแต่รูป แต่แบบ แต่ธรรมเนียม. เพราะฉะนั้นคุณก็ใช้สติปัญญา ของตัวเองพิจารณาตนเอง ว่าความทุกข์ของฆราวาสนี้มันคืออะไร, มันเป็นอย่างไร ; แล้วเราก็กาลังเป็นอะไร ; แล้วเราจะต้องรับมันให้ดีที่สุดในฐานะเป็นการศึกษานั้นอย่างไร. แล้วคุณก็อย่าลืมหักที่พูดกันไว้วันก่อนว่า เรื่องเป็นอะไร หรืออยู่ที่ไหนนั่น มันอยู่ที่จิต เอาจิตเป็นประมาณ. เพราะฉะนั้นฆราวาสสามารถจะจัด หลีกในชีวิตประจำวันให้มันเป็นนั่นเป็นนี่เป็นโน่นก็ได้. ชั่วโมงนี้เป็นฆราวาส เต็มหนัก. ชั่วโมงหน้าเป็นพระคุณเล่นสักสองสามชั่วโมงก็ได้ ; นี่บอกเพื่อเอาไว้.

ที่นี้เป็นฆราวาสที่เป็นโสดมันก็ยิ่งทำได้ง่ายขึ้น แต่อย่าลืมนะว่าผมไม่ได้ เรียกคนโสดว่าฆราวาสคือถือตามหลักมุนุธรรมศาสตร์บรมโบราณว่าคนโสดนั้น

เป็นพรหมจารีไม่ใช่เป็นฆราวาส. เรื่องนี้ก็พูดแล้ว คุณก็จดจำไปแล้ว. คนโสดที่แท้จริงคือตั้งแต่ยังเป็นเด็กขึ้นมาจนถึง เป็นหนุ่มเป็นสาวนั้นยังไม่ใช่เป็นฆราวาส ยังเป็นพรหมจารี มันยังน่าดู ยังงดงาม หรือว่ายังมีความทุกข์น้อย. พออย่างเข้ามาเป็นฆราวาส มีบ้านมีเรือน มีครอบครัวนี้ มันก็เป็นฆราวาสเต็มที ต้องเผชิญกับปัญหาอบด้าน. นี่ก็ทำให้นึกถึงนิทานสมมุติที่เล่ากันเล่นสนุก ๆ ว่า ตอนเป็นชีวิตฆราวาสแท้ ๆ มันไปเอาของวัวมา ไปเอาชีวิต ๒๐ ปี ที่พระเจ้าลดให้วัวมา เพราะความโง่ เพราะความโลภ เลยก็ได้เป็นวัวราว ๒๐ ปี คือพ่อบ้านแม่เรือนที่หนักอึ้งเหมือนวัวลากเกวียน ๒๐ ปี จึงค่อยถอนตนออกไปเป็นอย่างอื่น คือเป็นวนปรัสถ์ คือเป็นสันยาสี ก็รอดตัวไปที. แต่ถ้าไปเกิดเป็นสุนัข ไปเกิดเป็นลิง เข้าอีกก็แย่ คือเป็นฆราวาสตลอด ๒๐ ปี หนักอึ้งแล้ว พอแก่ไปกว่านั้นอีก ก็ไปมีเรื่องวิตกกังวล ห่วงลูก ห่วงหลาน ห่วงเหลนอะไรมากต่อไปอีก ก็เป็นสุนัขที่เฝ้าทรัพย์ นอนหลับไม่ได้. นี้ด้วยเหตุที่ว่าไม่ได้ทำไว้ให้ดี ชีวิตนี้ไม่ได้รับการศึกษาฝึกฝนให้เป็นอย่างดี ;พออายุมากเข้ามันปี■เปื้อ มันเลือนพันเพื่อน มีสติสัมปชัญญะไม่สมบูรณ์ ก็กลายเป็นลิงไป คือเป็นตัวตลกให้เด็ก ๆ หัวเราะ.

เพราะฉะนั้นคุณจะต้องรู้ไว้ด้วยว่า จะต้องเป็นพรหมจารี ให้ถูกต้อง, เป็นฆราวาส คฤหัสถ์ให้ถูกต้อง, แล้วพอสิ้นยุคของฆราวาสนี้ ก็พยายามเป็นวนปรัสถ์ให้มาก คือพยายามเป็นผู้สละตัณหาเรื่องยุ่ง ๆ ของฆราวาสนั้น ให้มากที่สุดที่จะทำได้, แล้วอยู่ด้วยความสงบ. แม้ที่บ้านที่เรือน ที่เรียกว่าเป็นฆราวาสนั้นแหละแต่เราไม่เป็นฆราวาสอย่างอายุ ๒๐ ปีนั้นแล้ว. เราเป็นคนระลึกรู้คิด ฝึกฝนจิตใจกันเสียใหม่ให้ดีที่สุด และอายุต่อไปในบั้นปลายของชีวิต จะไม่ปี■เปื้อเลอะเลือนเหมือนคนทั่ว ๆ ไป ; จะมีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์จนวินาทีสุดท้าย ; แล้วเราก็มีโอกาสที่จะใช้ชีวิตบั้นปลายสุดท้ายถึงที่สุด แม้ว่าเราจะแก่ชราลูกไปไหนไม่ได้แล้วก็นั่งเป็นสันยาสีอยู่ที่ตรงนั้นก็ได้อ ; คือว่าสอนลูก สอนหลาน สอนเหลน ให้รู้ในสิ่งที่ควรจะรู้ เพราะว่าเราผ่านโลกมาอย่างถูกต้องเป็นเวลาเกือบร้อยปี.

คนแก่ชนิดนี้มีประโยชน์มาก ที่จะตอบปัญหาของเด็ก ๆ ได้หมดทุกอย่างทุกประการ ; มีไว้ในบ้านในเรือนก็เหมือนมีพระเจ้าอยู่องค์หนึ่ง สำหรับให้แสงสว่าง. คนแก่อายุตั้ง ๙๐ ปีนั้นย่อมรอบรู้อะไรมา, กำลังไม่พินเพื่อนเลอะเลือนเลย ไม่เสียสติสัมปชัญญะเลย เพราะอบรมมาดี. ถ้าผู้ใดกลัวว่าอายุมาก ๙๐ ปี ๑๐๐ ปี แล้วจะพินเพื่อนเลอะเลือน เหมือนที่เห็น ๆ กันอยู่โดยมากนั้น ผมขอบอกว่ามีทางป้องกัน อย่าให้มีความทุกข์ในชีวิตฆราวาสตอนนี้ นั่นคือพยายามฝึกจิตตามหลักพระพุทธศาสนาให้มาก ที่เขาเรียกว่า “ฝึกสติ” นั่นแหละ.

เราฝึกสติให้เป็นระเบียบอยู่ทุกวัน ๆ ตอนแก่อายุ ๙๐ ปี ๑๐๐ ปี มันไม่หลง. ถ้าเราปล่อยให้กิเลสตัณหาครอบงำเราทุกวัน ๆ ไม่ต้องสงสัยอายุ ๙๐ ปี ๑๐๐ ปี มันจะหลงจะพินเพื่อน. เพราะฉะนั้นเราจะต้องเสียสละ : เมื่ออายุมันมากพอแล้ว งานก็ทำมามากพอแล้ว ก็ยอมเสียสละเอาเวลามาฝึกจิตให้ถูกวิธีที่จะฝึก โดยเฉพาะเช่นอานาปานสตินี้อยู่เป็นประจำ ; ผมเชื่อว่า, จะจริงหรือไม่จริงไม่ทราบให้มีอายุสัก ๑๕๐ ปี หรือ ๒๐๐ ปี ก็จะไม่หลง ; มีแต่ที่ว่าร่างกายมันจะทนไม่ไหว มันจะเนาไปเสียก่อนเท่านั้น. ถ้าสมมุติว่ามันจะอยู่ได้ อายุ ๒๐๐ ปี มันก็ไม่หลงดอก ; ถ้าอยู่ด้วยจิตใจที่เป็นระเบียบในเรื่องของจิตใจอยู่ทุกวัน ๆ แล้วไม่มีหลงได้.

นี่คุณเห็นไหมว่า มันน่ากลัวหรือไม่น่ากลัว ? อายุสัก ๘๐ ปีแล้วมันเกิดหลงเหมือนคนที่หลงบางคน, กินก็ว่าไม่ได้กิน อะไรก็ว่าไม่รู้ทั้งนั้น, นุ่งผ้าหรือไม่นุ่งผ้าก็ไม่รู้, กลางวันหรือกลางคืนก็ไม่รู้, อะไรก็ไม่รู้, ตัวเองชื่ออะไรก็ไม่รู้, นี่มันหลงขนาดนี้ ; น่ากลัวหรือไม่น่ากลัว ? นี่ก็เป็นฆราวาสที่เป็นทุกข์อย่างยิ่งได้. จะป้องกันได้โดยวิธีฝึกสติสัมปชัญญะ ตามหลักของพระพุทธศาสนา อยู่เป็นประจำ แล้วก็ฝึกมากขึ้นในตอนที่ยุ่แก่มากขึ้น ; คือยอมสละสิ่งอื่น

ออกไป ให้มีเวลามาทำจิตใจให้ดี ให้มากขึ้น ; นี้ก็จะรับประกันได้. ถ้ายังทำไปได้ตั้งแต่ยังหนุ่ม ๆ ก็ยังดี ; ดีที่ตรงไหน ? ก็ดีตรงที่ไปเป็นฆราวาส เป็นพ่อบ้านแม่เรือนที่เข้มแข็ง ที่เฉลียวฉลาด ที่บึกบึน ที่ทำหน้าที่ฆราวาสให้ลุล่วงไปด้วยดีได้ ; แล้วพอต่อจากนั้นก็ไปเป็นคนแก่ที่สมองใส ที่จิตใจสว่างไสว เป็นที่พึ่งแก่คนอื่นได้ ดิอย่างนี้.

เมื่อคุณต้องการจะแก้ปัญหาของฆราวาสทุกชนิดละก็ ก็ให้ทำเป็นขั้นๆ ไป : เป็น**พรหมจรรย์**ต้องทำอะไร ? ถ้าทำผิด ความทุกข์ก็จะเกิดขึ้นตั้งแต่เป็นพรหมจรรย์ ; คือเด็ก ๆ ของเราเป็นบ้าง กระจิดริดน้ำตายบ้าง หรือว่าทำอะไรที่ไม่น่าดูอีกหลาย ๆ อย่าง ; เพราะมันทำผิดไปตั้งแต่ขั้นที่ ๑. นี้ขอให้กลัวกันให้มาก ละอายกันให้มากในเรื่องอย่างนี้ จะได้ป้องกันได้.

ที่นี้เลื่อนไปขั้นที่ ๒ เป็น**คฤหัสถ์**. ถ้าในขั้นพรหมจรรย์ทำมาดี ในขั้นคฤหัสถ์ก็เชื่อว่าจะต้องดี จะต้องเป็นคนฉลาด จะต้องเป็นคนอยู่ในธรรม, อยู่ในพระธรรม, อยู่ในระเบียบวินัย อยู่ในอะไรดี มีความเข้มแข็งอดทน มีกำลังใจที่สูง ไม่มีอะไรมาทำให้มันหวั่นไหวโลเล ท้อแท้อะไรได้ ; ปฏิบัติงานที่หนักที่สุดของชีวิตได้ตลอดสมัยของเขา คือเป็นพ่อบ้านแม่เรือนที่ดี.

หลังจากนั้นก็**เป็น วณปรัสถ์** อยู่ในบ้านนั้นแหละ สนใจแต่เรื่องในทางความสงบของจิตใจให้มากขึ้น. แล้วก็**เป็นสันยาสี** อยู่ในบ้านเรือนนั้น สอนลูก สอนหลาน สอนเหลน สอนอะไรก็ได้ แล้วแต่จะมีหรือนั่งตอบคำถามของเด็ก ๆ เหล่านี้ให้ถูกต้อง.

ถ้าทำได้อย่างนี้ ฆราวาสก็เกือบจะไม่เป็นทุกข์เลย ; หรือถ้ามันเป็นความทุกข์เกิดขึ้นในบางอย่าง ก็กลายเป็นของน่าหัวเราะ คือมันมาทำให้เราฉลาด

มันมาให้เราแก้ให้ลุล่วงไป. จะเป็นทุกข์ทำไม? จะต้องไปเป็นทุกข์มันทำไม, ก็ตัดอะไร ๆ ออกไปได้มาก. แต่ถ้าไม่ได้ฝึกจิตใจให้เข้มแข็งให้สูงอย่างนี้แล้ว มันรับเอาไว้ไม่ได้. ดังนั้นการที่คุณเรียนกันในมหาวิทยาลัยเดี๋ยวนี้ หนุ่ม ๆ สาว ๆ เรียนกันอยู่อย่างนี้ ผมว่าไม่มีทางเลย ไม่มีทางที่จะต้องรับความทุกข์ในชีวิต ในฐานะเป็นบพเรียนเลย; จะนั่งร้องไห้บ้าง จะกระโดดตนตายบ้าง จะยิงตัวตายบ้าง ไปเสียทางนั้นมากกว่า.

เพราะฉะนั้นการศึกษาเล่าเรียนในมหาวิทยาลัย มันยังไม่เป็นอุดมศึกษา เพราะเหตุนี้; มันยังไม่ช่วยให้รู้ว่า เกิดมาทำไม? แล้วจะแก้ไขความทุกข์ที่มัน จะเกิดขึ้นในจิตใจด้วยความยิ้มแย้มได้. มันจะกลัว มันจะเสียสติสัมปชัญญะ สูญเสียความเข้มแข็งอะไรไป; แล้วก็ปวดหัว เรียกกันว่าปวดหัว; พอได้เป็น นาย เป็นผู้บังคับบัญชาสูงขึ้นไป มันก็ยิ่งปวดหัว ก็เลยทำอะไรหวัด ๆ.

สรุปความกันสักทีหนึ่งก็ได้ว่า เป็นฆราวาสนี่เป็นให้ถูกต้องมาตั้งแต่ พรหมจารี, แล้วก็มาถึงคฤหัสถ์ กระทั่งไปจนถึง วนปรัสถ์ และสันยาสี. สี่คำนี้ถ้าไม่มีคำอื่นที่ดีกว่าแล้ว ก็ขอให้เขาไปใช้. ถ้าคุณมีคำอื่นที่ดีกว่าก็ตามใจ แต่ผมว่านี่ถือเป็นหลักได้: ชีวิตมนุษย์เกิดมา กว่าที่จะแตกดับให้แบ่งออกเป็น ๔ ส่วนอย่างนี้: - เป็นพรหมจารีเสียส่วนหนึ่ง, เป็นคฤหัสถ์เสียส่วนหนึ่ง, เป็น วนปรัสถ์เสียส่วนหนึ่ง เป็นสันยาสีส่วนสุดท้าย; แล้วจัดชีวิตในความเป็น ฆราวาสนั้นให้ถูกต้องทั้ง ๔ ส่วน ก็จะเป็นผู้ที่พอจะกล่าวได้ว่า มีชัยชนะ เป็นผู้ชนะ เกิดมามีแต่ความชนะ, เป็นชนะคือเป็นผู้ชนะ นี่ตลอดชีวิตเลย. และนี่คือวัตถุประสงค์ของพุทธศาสนา.

วัตถุประสงค์ของพุทธศาสนา คือจะช่วยให้คนมีแต่ชัยชนะจนตลอดชีวิต, ให้อยู่ในโลกด้วยชนะจนตลอดชีวิต ไม่มีวันพ่ายแพ้. อาจจะมีใคร

สนใจที่ผมพูดนี้หนักก็ได้ แต่ผมว่านี่คือทั้งหมด. พระธรรม ในพุทธศาสนานี้ ไม่ใช่มีไว้สำหรับชวนให้คนหนีโลก ไปอยู่ป่าอยู่ดง ; นั้นมันแพ้ ตามความรู้สึกของผมคือน้ำมันแพ้ ที่ไม่กล้าเผชิญกับโลก, แล้วหนีไปบวชเป็นฤาษีดาบส เป็นมุนี เป็นภิกษุอะไรก็ตาม น้ำมันแพ้.

พระพุทธศาสนามีไว้สำหรับให้ทุกคนนี้อยู่ในโลกด้วยชัยชนะ ไม่ต้องหนีโลก. ให้อยู่ในโลกโดยชนะไปทุกแขนงตั้งแต่เกิดมาทีเดียว. ฉะนั้นให้มองธรรมะในลักษณะอย่างนี้ แล้วให้รับเอาไปในลักษณะอย่างนี้ ; ในการที่คุณจะไปศึกษาเล่าเรียนในมหาวิทยาลัยก็ขอให้ประสบแต่ชัยชนะ. ถ้าออกจากมหาวิทยาลัยไปประกอบงานอาชีพ ก็ขอให้ประสบแต่ชัยชนะ ; แล้วไปเป็นพ่อบ้านแม่เรือนต่อไปก็ขอให้ประสบแต่ชัยชนะ ทั้งภายนอกและภายใน. ภายในคือจิตใจก็ให้ประสบชัยชนะเสียก่อน แล้วภายนอกก็จะชนะแน่ คือจะชนะสิ่งต่างๆ รอบด้าน ; จะเป็นสังคมก็ตาม จะเป็นโรคภัยไข้เจ็บก็ตาม จะเป็นอะไรก็ตามที่มันจะประดังเข้ามารบกวนเรา นี้ เราจะชนะ คือจะตะเพิดให้มันกลับไป แล้วก็หัวเราะเล่นได้ แม้แต่ความตายจะมาถึง.

พระพุทธเจ้าเรียกพระองค์ว่า “ผู้ชนะ” มีในบาลีบางแห่งเรียกพระองค์เองว่าผู้ชนะ, คือเป็นชินโน เป็น ชินะ. ที่นี้เราเป็นลูกศิษย์ของพระพุทธเจ้าก็ต้องเป็นอย่างนั้น ; ถ้าไม่อย่างนั้นมันก็ไม่ใช่มูลนิธิของพระพุทธเจ้า. จะต้องเตรียมพร้อมสำหรับจะไปเป็นผู้ชนะทุกชั่วโมง ทุกวัน ทุกเดือน ทุกปี ; แล้วก็เป็นฆราวาสที่ดีในลักษณะที่กล่าวมาแล้ว ตั้งแต่เกิดจนตาย.

พูดภาษาวัด ๆ วา ๆ กันก็ได้ : *คือเป็นฆราวาสอย่างสัตบุรุษอย่าเป็นฆราวาสอย่างอสัตบุรุษ. คำว่า สัตบุรุษ นี้เป็นบรรพชิตก็ได้ คือใช้ได้*

หมดเลย เป็นพระอรหันต์ก็เรียกว่าเป็นสัตบุรุษได้เหมือนกัน คำว่าสัตบุรุษ ความหมายของมันกว้างอย่างนี้ เป็นบรรพชิตก็ได้, เป็นพระอรหันต์ไปเลยก็ได้ เรียกว่า สัตบุรุษผู้สงบรำงับ ; แต่เดี๋ยวนี้เราเอาเพียงว่า เป็นฆราวาส อยู่บ้าน เรือน นี่ก็เป็นสัตบุรุษได้.

นี่คุณจะทำอะไรมาวัด หรือมาสอบดู ? ผมก็คิดว่า มีเครื่องวัดสัก ๓ หัวข้อ ขอให้จำให้ดี ๆ :

- สามารถจะแก้ไขปัญหาในชีวิตได้ หมายความว่าปลดเปลื้องความทุกข์ไปได้.

- แล้วก็มีความสุขตามที่ควรจะมี, ตามที่ฆราวาสควรจะมีได้.

- ทำชีวิตของเราขึ้นเป็นการศึกษา หรือเป็นการเดินทางที่ดีอยู่เสมอ. ให้ชีวิตของฆราวาสนั้นเป็นการศึกษาที่ถูกต้อง หรือเป็นการเดินทางที่ถูกต้องอยู่เสมอ.

เวลานี้เราไม่มีความทุกข์ เวลานี้เรามีความสุข เท่าที่ฆราวาสจะมีได้ อย่างสูงสุด อย่างที่กล่าวมาแล้วก็ได้ ; แล้วชีวิตนี้มันเป็นการศึกษาเพิ่มขึ้น, แล้วก็เป็นการเดินทางที่ถูกต้องอยู่เสมอ ; คือ จากพรหมจารีไปสู่คฤหัสถ์, จากคฤหัสถ์ไปสู่วนปรัสถ์, จากวนปรัสถ์ไปสู่สันยาสี.หรือจะพูดให้มันชัดเจนไปเลยว่า เป็นกัลยาณบุรุษแล้วเป็นพระโสดาบัน เป็นพระสกิทาคามี เป็นพระอนาคามี แล้วก็ไปเป็นพระอรหันต์ ; ต่อดาวาระสุดท้ายดับจิตก็ได้ มีหวังที่จะเป็นพระอรหันต์ในนาทีสุดท้ายของชีวิตก็ยังได้. มีวิธีง่าย ๆ คือว่า เราตัดบทออกไปว่า ไม่อยากจะมีตัวกู ของกูอีกต่อไป แล้วก็ดับไปด้วยตามที่ร่างกายมันดับ ; มันก็ถึงจุดสูงสุดได้เหมือนกัน. นี่เป็นฆราวาสอย่างสัตบุรุษ, ซึ่งคำ ๆ นี้หมายถึง คนดีแต่ต้นขึ้นไป จนเป็นพระอริยเจ้า และเป็นพระอรหันต์ในที่สุด.

ที่ผมพูดนี้คุณต้องรู้ไว้ด้วยว่า คนอื่นเขาไม่ยอมรับ ว่าพระอรหันต์เป็น สัตบุรุษ ; นี้เขาไม่เคยได้ยิน ไม่เคยเห็น. ที่ตามโรงเรียนที่เขาสอน ๆ กันอยู่ โรงเรียนนักรัทธิ อภิทธิอะไรนั่น เขาจะไม่เรียกพระอรหันต์ว่า สัตบุรุษ เพราะเขาไม่เคยเห็น ไม่เคยได้ยิน. ผมเคยเห็น จากจารึกผะอบศิลา ใส่งระดุก พระโมคคัลลีสบุตร จารึกนั้นว่า :- “สปปุริสสุส โมคคัลลีสฺบุตรสุส” ซึ่งเขาถือกัน ว่าเป็นพระอรหันต์. พระอรหันต์หลายองค์ก็มีคำนำหน้าว่า “สปปุริส” ทั้งนั้น คือสัตบุรุษ. ถ้าไม่เรียนโบราณคดีกันอย่างนี้บ้างก็ไม่มีโอกาสจะรู้ ว่าคำว่า สัตบุรุษนั้นใช้แก่พระอรหันต์ก็ได้, และใช้แก่อุบาสก อุบาสิกาตามวัด ตามบ้าน ก็ได้ ; ไม่เชื่อคุณไปถามพวกที่กรุงเทพฯ ๆ ดู ที่เขาสอนกันอยู่ตามโรงเรียนบาลี หรือพวกอภิทธิก็ตาม.

เดี๋ยวนี้ผมกำลังพูดว่า เป็นฆราวาสชนิดสัตบุรุษก็แล้วกัน พอแล้ว ; ซึ่งมันเป็นไปได้ตั้งแต่คนตีไปจนถึงเป็นพระอริยเจ้า แล้วเป็นพระอรหันต์ไปเลย ; ในวินาทีสุดท้ายของฆราวาสคนนั้นเป็นพระอรหันต์ก็ได้. และเมื่อปฏิบัติอยู่อย่างนี้ มันคล้ายกับเป็นบรรพชิต เป็นการบวชอยู่แล้วในตัว ; ชั่วโมงที่เป็นคฤหัสถ์มีน้อย ที่สุด ที่จะกลุ่มอกกลุ่มใจด้วยเรื่องลูก เรื่องเมีย ด้วยทรัพย์สินเงินทอง มันมีน้อย ที่สุด หรือมันไม่มีเสียเลยก็ได้ มันอาจจะปิดออกไปได้ ; มันเลยมีลักษณะเหมือน เป็นบรรพชิตอยู่ในบ้านนั่นเอง. นี้เราเรียกว่าเป็น “ฆราวาสชนิด สัตบุรุษ” ยึดหยุ่นได้มาก ขยายความได้ไกล จากภยันบุญชุนไปถึงพระอรหันต์เลย.

ที่นี้ ถ้าไม่เป็นอย่างนั้น มันก็ตรงข้าม คือ เป็นฆราวาสสัตบุรุษ ข้อนี้ไม่ต้องสงสัยมัน ตกนรกทั้งเป็น, สมน้ำหน้าที่เป็นฆราวาสชนิดนั้น คือเป็นฆราวาสที่โง่เขลา ; ทุกอย่างมีแต่จะประดังเข้ามามีอาการเหมือนกับตก นรกทั้งเป็น. แต่ยังมีข้อแม้ว่า ถ้าความโง่เขลาของเขานั้นรู้จักเปลี่ยนแปลงบ้าง

มันอาจจะเปลี่ยนแปลงได้เหมือนกัน. เมื่อได้ตกนรกทั้งเป็นสักพักหนึ่งมันก็เกิดฉลาดรู้จักอะไรขึ้นมาก็เปลี่ยนได้ทันเหมือนกัน. ก่อนที่จะตายก็เปลี่ยนได้ทัน. อย่างนี้ก็เรียกว่ายังดี ตั้งต้นด้วยความมืด แล้วไปสว่างได้ในตอนปลาย ก็กลายเป็นสัตว์บุรุษไป. ฆราวาสคนนั้นที่เป็นอสังขบุรุษ แล้วเป็นอาชาไนย อยู่บ้าง ก็รู้เร็ว รู้ง่าย มันเปลี่ยนได้เร็ว ไม่ทันตายก็เป็นสัตว์บุรุษได้.

คุณมองดูปริทัศน์, *outl - ine* ปริทัศน์ของมันในลักษณะอย่างนี้ : ว่าชีวิตนี้มันเป็นอะไรได้บ้าง ก็คงจะสามารถถือหางเสือของชีวิตนี้ไปได้ดีที่สุด ; ลัดเลาะ เลี้ยวพลิก เกาะแก่งที่เป็นอันตรายต่าง ๆ ไปได้อย่างหวุดหวิด ๆ แล้วก็ออกไปพ้นอันตรายได้. ขอให้ศึกษาธรรมะกันในลักษณะอย่างนี้ แม้จะศึกษาธรรมะที่เรียกว่า ฆราวาสธรรม ก็ขอให้ศึกษาอย่างที่เรารู้จักกันมา ๒ - ๓ คีนแล้ว. อย่าไปศึกษาอย่างที่เขารู้จัก ๆ กัน ; นั้นมันยอมแพ้ตั้งแต่ต้นมือ. การยอมแพ้ตั้งแต่ต้นมือนั้นมันน่าละอาย : เขาไปหมายเอาว่า ถ้าเป็นฆราวาส มันก็ต้องเป็นทุกข์, ถ้าเป็นฆราวาสมันก็ไม่มีความอะไร มีแต่ทำมาหากิน เท่านั้น หาเลี้ยงปากเลี้ยงท้องเท่านั้น, เขากำหนดตัวเองอยู่เพียงเท่านั้น ; มันก็เป็นการยอมแพ้ตั้งแต่ต้นมือ. เพราะว่า ลงหลักลงรากตัวเอง ให้มันหยุดอยู่ที่นี่ เพียงเท่านั้น. เพราะฉะนั้น อย่าไปถือตามพวกนั้น.

เราจะเป็นฆราวาสในแบบที่พระพุทธเจ้าท่านสั่งสอน. ดังที่มีผู้ไปถามท่าน ท่านก็บอกว่่า สุญญตา เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ฆราวาสตลอดกาลนาน ; ก็หมายความว่ามาจนถึงนี้ มาจนถึงจุดหมายปลายทางของสัตว์บุรุษ เป็นลำดับไป ๆ, เป็นลำดับไปจนถึงขั้นสุดท้ายของสัตว์บุรุษก็คือเป็นพระอรหันต์. ถ้ามีบาปหนา มีธุลีในดวงตามาก ก็บ่กล้าออกอยู่นั้น ; เป็นตกนรกทั้งเป็นจนกระทั่งตาย. แต่ผมคิดว่าเป็นยาก มีได้ยากในลักษณะอย่างนั้น ; เพราะคนเรารู้จักเจ็บ รู้จักจำ

รู้จักเข็ดหลาบ มันก็ต้องเปลี่ยนแปลงไป - เปลี่ยนแปลงไป, ผลสุดท้ายมันก็จะถูกลงกลางปล้อง ทั้งลูกทั้งเมียไปบวชก็ได้.

เพราะฉะนั้น เราดูให้ดีกว่า สมาวาสที่มันตันนั้นมันเป็นอย่างไร? ชีวิตสมาวาสที่ไปติดตันอยู่นั้นเป็นอย่างไร? แล้วชีวิตของสมาวาสที่มีการจัดดี ทำดี มันไม่ตัน มันออกไปได้จนถึงปลายทาง; แม้ว่าไปอย่างหนัก เหมือนกับเรือหนักๆ เกวียนหนักๆ ถ้าทำดีมันก็จะลุล่วงไปได้; ไปช้าหน่อย แต่มันก็ฉลาดโชทีเดียว. ฉะนั้น สำหรับคนที่จะบินไปได้นี้ มันคงจะเคยโง่กว่า โง่กว่าคนที่เคยเดินเท้า; เพราะฉะนั้นอย่าดูหมิ่นความทุกข์ ว่าเป็นของเหลวเสมอไป.

ความทุกข์ทำให้เราฉลาดขึ้น ความทุกข์ทำให้บุคคลเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า; ฉะนั้นถ้าสมาวาสเต็มไปด้วยความทุกข์ ก็ต้อนรับมันในลักษณะนี้, ในลักษณะที่ทำให้ฉลาด หรือในลักษณะที่ทำให้บุคคลเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า. ถ้าไม่มีความทุกข์ในชีวิตของคนแล้วละก็ พระพุทธเจ้าก็ไม่ต้องเกิด ไม่จำเป็นต้องเกิดหรือว่าไม่อาจจะเกิด. ความทุกข์มันบีบคั้น ท่านหาทางออกพบ ท่านก็เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า. ทีนี้เราก็ได้เปรียบ หรือมีบุญ ที่เราไม่ต้องค้นเอาเอง; รับคำสั่งแจงแนะนำของท่านมา ก็ง่ายกว่า ในการที่จะดับทุกข์; เรียกว่ามีโชคดีอยู่มาก.

เพราะฉะนั้นอย่าให้มันเสียไปเปล่าๆ ต้อนรับเอาให้ถูกต้อง ให้พระพุทธเจ้ามีประโยชน์แก่เรา พุทธภาษารธรรมดาหน่อย, ให้พระพุทธเจ้าหรือการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้ามีประโยชน์แก่เรา. เดียวนี้เราก็บวชโกนหัว นุ่งเหลืองกันทุกองค์; ถ้าการตรัสรู้ของท่านไม่มีประโยชน์แก่เราแล้ว เราก็เป็นคนบ้าๆ บอๆ ทั้งๆ ที่บวชอยู่อย่างนี้. นี้ผมขอรับรองว่า ให้ฟังให้ดี เอาไปคิดให้

เข้าใจ มันจะได้ถูกต้อง ; แล้วนำไปใช้เป็นประโยชน์ได้ แม้ว่าจะบวชเพียงไม่กี่วัน มันก็ยังได้รับประโยชน์เพียงพอเหมือนกัน. ขอให้สนใจกันให้ดี.

สรุปเรื่องวันนี้ก็มีว่า ความทุกข์ของธรรมชาตินั้น มันอยู่ที่ว่า เป็นธรรมชาติโง่หรือว่าเป็นธรรมชาติฉลาดเป็นสัตว์บุรุษ หรือเป็นอสัตว์บุรุษ. ถ้าเป็นธรรมชาติโง่มันก็เรียกว่า มันสัมผัสเป็นภูเขาลากา สารพัดอย่างจนเป็นบ้าไปเลย. ถ้าเป็นธรรมชาติฉลาด มันก็พ้นฝ่าออกไปได้ ; แล้วก็เลยกลายเป็นคนฉลาด อยู่เหนือความทุกข์ได้เหมือนกัน. เพราะฉะนั้น ความทุกข์ของธรรมชาตินั้น เรียกว่าตีก็ได้ เรียกว่าชกก็ได้ ; แล้วแต่คน ๆ นั้นจะเป็นธรรมชาติชนิดไหน. ขอให้รู้จักความทุกข์ในชีวิตธรรมชาติอย่างนี้ เพื่อเป็นผู้มีชัยชนะในการที่ได้เกิดมาในโลก แล้วก็ชนะโลก ชนะทุกสิ่ง ; แล้วก็ไม่ใช่ที่ที่เป็นมนุษย์ และพบพระพุทธศาสนา อย่างงั้น. เท่านั้นที่พอแล้ว.

วันนี้ก็พอกันที.

ธรรมร่วม สำหรับคฤหัสถ์ และบรรพชิต

- ๘ -

๒๕ เมษายน ๒๕๑๓

สำหรับพวกเราล่วงมาถึงเวลา ๔.๔๕ น. แล้วในวันนี้จะได้พูดกันถึง **ธรรมะร่วมกันทั้งฆราวาสและบรรพชิต**. ขอให้สังเกตดูมาตั้งแต่ต้นว่าที่แล้ว ๆ มานี้เราพูดกันแต่เรื่อง ฆราวาส ; แม้จะพูดถึงธรรมะชั้นสูง ก็พูดในลักษณะที่มันเกี่ยวข้องกับฆราวาส คล้าย ๆ กับว่าแยกธรรมะสำหรับบรรพชิตออกไป เป็นอีกเรื่องหนึ่ง และอยู่ในลักษณะที่เหมือนกับตรงกันข้าม เป็นคนละพวกไปทีเดียว; ที่จริงมันไม่เป็นอย่างนั้น.

สิ่งที่เรียกว่า **ธรรมะ** ที่เป็นตัวศาสนาจริง ๆ นั้น ใช้ได้ร่วมกันทั้งฆราวาสและบรรพชิต ; เพราะว่า กิเลส และความทุกข์โดยตรงนั้น มันเหมือนกันสำหรับคนทุกคน ; ที่นี้หลักธรรมะก็เลยใช้ได้สำหรับคนทุกคน. ที่แยกออกเป็นเรื่องของฆราวาสโดยเฉพาะนั้นมันจึงมีน้อย, ที่จริงมันมีน้อย. ถ้าว่า

พุทธศาสนาทั้งหมดมีกำมือหนึ่ง มันก็เป็นเรื่องทั่วไป ทั้งฆราวาสและบรรพชิต
เกือบทั้งหมด ; จะเป็นที่สำหรับฆราวาสโดยเฉพาะก็สักหยิบนิ้วมือหนึ่งเท่านั้น
ถ้าทั้งหมดมันกำมือหนึ่ง.

คุณลองคิดดูให้ดี แม้ว่าเรื่องข้อปฏิบัติของฆราวาสโดยตรง เช่นเรื่อง
ทิส ๖ เป็นต้น ; เราท่องกันยี่ดียวคล้ายกับว่า มันมากมาย.เมื่อไป
เปรียบเทียบกับตัวพุทธศาสนาส่วนใหญ่แล้ว มันก็เป็นเรื่องนิดเดียว ชั่วจะติด
ปลายนิ้วมือหยิบเดียว ถ้าทั้งหมดมันสมมุติว่ากำมือหนึ่งเต็ม ๆ. เพราะฉะนั้น
วันนี้ผมจึงอยากจะพูดให้เห็นชัด ในการที่ธรรมะเป็นของใช้ร่วมกันได้ทั้งบรรพชิต
และฆราวาสนั้น มันมีอย่างไร ? และมีมากน้อยเท่าไร ? และก็อย่าลืมว่า เมื่อ
พูดถึงธรรมะแล้วละก็ จะต้องนึกถึงเป็นประเภทใหญ่ ๆ ว่า *ธรรมะในฐานะที่เป็น*
เครื่องมือ สำหรับให้ปฏิบัติธรรมะอื่นสำเร็จ นี่ก็พวกหนึ่ง, แล้วก็*ธรรมะที่เป็น*
*ตัวการปฏิบัติโดยตรง*ที่เราจะต้องปฏิบัติลงไป โดยใช้ธรรมะเครื่องมือเป็นต้นนั้น
นี่มันก็อีกพวกหนึ่งต่างหาก; แล้วที่นี้ยังจะมีแถมพิเศษเข้ามาอีกพวกหนึ่งก็ได้
คือ*ธรรมะพวกที่จะเอามาใช้อย่างเครื่องมือก็ได้* หรือเป็น*ธรรมะในตัวมันเอง*
โดยตรงก็ได้ ก็ยังมีเหมือนกัน.

สำหรับวันนี้ เราจะพูดกันถึง ธรรมะที่ใช้ร่วมกันได้ ในฐานะเป็นตัว
ธรรมะกันก่อน ; แล้วจะพูดเรื่องธรรมะเครื่องมือ หรือที่อาจจะใช้เป็นเครื่องมือ
ในวันหลัง.

ธรรมะที่ใช้ร่วมกันได้ทั้งฆราวาสและบรรพชิตนี้ หรือว่าข้อเท็จจริง
ส่วนนี้ ได้ถูกมองข้ามโดยคนทั่วไป แม้ที่เป็นครูบาอาจารย์สอนอยู่ทุกวันอย่างนี้
เขาก็ไปแยกว่า ฆราวาสต้องปฏิบัติอย่างหนึ่ง,บรรพชิตต้องปฏิบัติอีกอย่างหนึ่ง
คล้าย ๆ กับว่า เป็นมนุษย์คนละประเภท อย่างที่มันไม่มีอะไรเหมือนกันเสียทีเดียว.

ผมก็เลยรับบาป หรือว่าถูกด่าอยู่เป็นประจำ ถูกด่า ที่ว่า เอาธรรมะชั้นสูงมาสอน
สมาวาส หว่านว่าเป็นความโง่เขลาอย่างยิ่ง แล้วก็ทำผิดหลักพระพุทธศาสนาอย่างยิ่ง.
ส่วนผมเห็นว่า นี่คือฉลาดอย่างยิ่ง แล้วก็ทำถูกต้องตามพระพุทธประสงค์อย่างยิ่ง
ที่เอาธรรมะชั้นหัวใจของพุทธศาสนา มาสอนชาวบ้าน ทำไร่นานานอย่างนี้ ซึ่งจะได้
พูดให้เห็นต่อไปในข้างหน้า. พูดสรุปสั้น ๆ ก็ว่า เอาเรื่องปฏิบัติเพื่อไปนิพพาน
มาใช้แก่คนที่กำลังเฝ้าอยู่ในนา อย่างนี้ก็ได้อีก. แล้วคุณก็ต้องได้ยินคำกล่าวหา
อันนี้ ที่เขากล่าวหาผม ; และถ้าคุณไปพูดกันเอง เขาก็ต้องกล่าวหาคุณ ;
ก็ขอบอกเอาไว้ให้รู้ล่วงหน้าอย่างนี้.

สำหรับตัวธรรมะที่เป็นหลักปฏิบัติ ที่ว่าใช้ได้ร่วมกัน ทั้งแก่บรรพชิต
และแก่คฤหัสถ์นั้น ขอให้ตั้งต้นไปตั้งแต่หมวดแรกที่สุดเลย, มันมีมากหมวด
เป็นหมวด ๆ ไป, แต่ว่าหมวดแรกที่สุดที่จะยกมาให้เห็น เช่นสธนาคัมม.

สธนาคัมม แปลว่า การถึงพระรัตนตรัย เป็นสธนะ คือถึงพระ
พุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสธนะ, มีแบบ (formula) เหมือนที่พูดกัน
ทุก ๆ วัน ว่า พุทฺธํ สรณํ คจฺจามิ, ธมฺมํ สรณํ คจฺจามิ. สงฺฆํ สรณํ
คจฺจามิ. นี้คุณก็รู้กันอยู่ดีแล้วว่าจะอย่างไร หมายความว่าอย่างไร. นี้เราใช้
ร่วมกันทั้งคฤหัสถ์และบรรพชิต ; ไม่ต้องแยกสำหรับสมาวาสอย่างหนึ่ง ของ
บรรพชิตอย่างหนึ่ง ; เพราะเราไม่อาจมีพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์แยกกัน ;
เพราะเหมือนกัน และก็ต้องถึงโดยวิธีเดียวกัน. เพราะฉะนั้นจะทำในใจให้ถึง
พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ อย่างไร ก็ทำเหมือนกันหมดทั้งสมาวาสและ
บรรพชิต. ส่วนที่ใครจะทำได้ไกลกว่า ดีว่า มากกว่า นั้นมันเป็นอีกเรื่องหนึ่ง.
แต่โดยหลักแล้ว ก็ต้องทำสุดความสามารถ ในวิธีเดียวกัน จะเป็นการรับแต่ปาก

มันก็รับเหมือนกัน ; จะเป็นการทำในใจถึงพระคุณของ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ด้วยบท อิติปิ โส ภควา เป็นต้น ก็เหมือนกัน.

ถ้าทำได้จริง มีใจ สะอาด สว่าง สงบ ในลักษณะที่มีจิตใจเหมือน พระพุทธ เหมือนพระธรรม เหมือนพระสงฆ์ มันก็เหมือนกันอีก. เพราะฉะนั้น การถึงสรณาคมนี่ เป็นหลักที่ใช้เหมือนกัน อย่างเดียวกันทั้งฆราวาสและบรรพชิต. นี่เราเรียกว่าธรรมะร่วมกัน เหมือนกันระหว่างบรรพชิตและฆราวาส ซึ่งคุณจะต้อง หารายละเอียดมาอ่าน มาศึกษาต่อไป.

ที่นี้ ก็จะมองดูกันที่ **ตัวของพุทธศาสนา**. เมื่อผมพูดว่า ตัวของ พุทธศาสนานี้คุณก็พอจะเข้าใจได้ : ถ้าเป็น**ตัวพุทธศาสนาในสวนทฤษฎี** เราเรียกว่า อริยสัจ ๔ คือ - เรื่องทุกข์, - เรื่องเหตุให้เกิดทุกข์ ได้แก่กิเลส, - เรื่องความดับทุกข์สนิทไม่มีเหลือ นี่คือการลายกิเลสไม่เหลือ, - เรื่องการปฏิบัติ เพื่อความดับทุกข์ ก็คือปฏิบัติให้มันถูกต้อง ๘ ประการ, ที่เรียกกันว่า มรรคมี องค์ ๘ หรือมัชฌิมาปฏิปทา. ถ้าเราพูดถึงในลักษณะที่เป็นทฤษฎีหรือหลักการนั้น เราเรียกว่า อริยสัจ ; แยกออกเป็น ๔ ข้ออย่างนี้ ก็ใช้ร่วมกันทั้งฆราวาสและ บรรพชิตอีก โดยหลักการอันเดียวกัน ไม่มีอะไรแตกต่างกัน. ถ้าให้มากเท่าไร ยิ่งดี ทั้งฆราวาสและบรรพชิต ; คือ เข้าใจได้มากเท่าไรก็ยิ่งดี แล้วจะได้เอา ไปปฏิบัติ. นี่คือตัวพระพุทธานุสสาณะที่เป็นหลักทฤษฎี.

ตัวพุทธศาสนาในส่วนที่เป็นการปฏิบัติโดยตรง มันก็ได้แก่ปฏิบัติ ตามหลักอริยสัจข้อสุดท้ายที่เรียกว่า มรรคมีองค์ ๘ นั้นแหละ. เมื่อพระพุทธเจ้า ทรงแสดงปฐมเทศนา คือ ธัมมจักกัปปวัตตนสูตรนี้เป็นการแสดงถึงตัวพุทธศาสนา ที่พระองค์ได้ค้นพบใหม่ ไม่เคยได้ยินได้ฟังกันมาก่อน ; ก็ตรัสเรื่องมัชฌิมา ปฏิปทา คือมรรคมีองค์ ๘ ประการนี้. พระองค์ทรงยกให้เป็นตัวสิ่งที่ได้ตรัสรู้

ไม่เคยได้ยินได้ฟังมาแต่ก่อนจากผู้ใด ก็ระบุเป็นการปฏิบัติที่ถูกต้อง ๘ ประการ เมื่อรวมกันเป็นอันเดียวเรียกว่า “มัชฌิมาปฏิปทา” ได้แก่ - ความเข้าใจถูกต้อง, - ความหวัง หรือปรารถนาที่ถูกต้อง- การพูดจาที่ถูกต้อง, - การกระทำทางกายที่ถูกต้อง, - การเลี้ยงชีวิตอยู่อย่างถูกต้อง,- ความพากเพียรพยายามอยู่เสมออย่างถูกต้อง, - ความมีสติ มีความสำนึกรู้สึกประจำใจอยู่อย่างถูกต้อง,- มีสมาธิ คือ ความตั้งมั่นของจิตอย่างถูกต้อง. ครบทั้ง ๘ คือมีพร้อมกันอยู่ครบทั้ง ๘ แล้วก็เรียกว่ามัชฌิมาปฏิปทา.

ที่เขาพูดกันโดยทั่ว ๆ ไปเขาไม่ค่อยเอ่ยถึงสิ่งนี้ ในฐานะเป็นตัวศาสนา ด้วยซ้ำไป. แต่แล้วไปดูให้ดี พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงสิ่งนี้ ในการประกาศพระศาสนาครั้งแรก ; แล้วในคราวเดียวกันจึงได้ตรัสถึงเรื่องอริยสัจต่อไป ติดตามมา ว่า เรื่องทุกข์ เรื่องเหตุให้เกิดทุกข์ ฯลฯ นี้ต้องรู้ ต้องปฏิบัติ และต้องปฏิบัติเสร็จแล้ว. สำหรับเรื่องอริยสัจนั้น แจกไว้ชัดเจนว่า : - ต้องรู้มันว่า จะต้องทำอะไร, แล้วก็ทำมันลงไป, แล้วก็รู้ว่าได้ทำเสร็จแล้ว ทำถูกต้องแล้ว : คือรู้ว่า เรื่องนี้มันเป็นอย่างนี้ ๆ, แล้วเรื่องนี้เรามีหน้าที่ต้องทำอะไร, แล้วเราได้ทำเสร็จแล้วในหน้าที่นั้น ๆ ; นั่นคือหลักที่พระพุทธเจ้าท่านใช้กับอริยสัจ แล้วสอนให้ทุกคนทำอย่างนั้น.

เราต้องรู้อริยสัจแต่ละข้อ ๆ นั้นว่ามันเป็นอย่างไร ๆ, แล้วเรามีหน้าที่เกี่ยวกับเรื่องนี้อย่างไร คือต้องทำ, แล้วเราทำเสร็จแล้ว - คือเมื่อเราได้ทำเสร็จแล้ว ถูกต้องแล้ว บริบูรณ์แล้ว. นี่แหละหลักเกณฑ์ในเรื่องมัชฌิมาปฏิปทา รวมทั้งเรื่องอริยสัจนี้ ให้เหมือนกันทั้งพระทั้งฆราวาส โดยเฉพาะอย่างยิ่งมรรคมงคล ๘ หรือมัชฌิมาปฏิปทานี้จะต้องมีอยู่ที่เนื้อที่ตัวของฆราวาส เช่นเดียวกับ ที่ต้องมีอยู่ที่เนื้อที่ตัวของบรรพชิต. เพราะฉะนั้นคุณทองไว้ให้มัน

ขึ้นใจ : - เข้าใจถูกต้อง, - มีความหวังถูกต้อง, - มีการพูดจาถูกต้อง, - มีการกระทำถูกต้อง- เลี้ยงชีวิตถูกต้อง, - พากเพียรถูกต้อง, - มีสติถูกต้อง, - มีสมาธิถูกต้อง. เป็น ๘ ถูกต้อง. นี้ไม่ใช่ท่องได้แต่ปาก ต้องมองเห็นตัวจริงของมันด้วย ; แล้วยิ่งกว่านั้น ยังต้องรู้ที่สำคัญที่สุด คือว่า มันต้องมีพร้อมกัน, คือมันเนื่องกันอยู่ ; ถ้าขาดไปเสียอย่างเดียว ไม่ครบ ๘ นี้ก็ไม่เรียกว่า “มัชฌิมาปฏิบัติ” หรือไม่เรียกว่า “อภิวัจฉิกมรรค” ; ถ้ามันพร้อมกันอยู่ ทำงานคราวเดียวกัน พร้อมกันอยู่แล้ว ก็เรียกว่า “อริยมรรค” หรืออภิวัจฉิกมรรค หรือมัชฌิมาปฏิบัติ.

อริยมรรคนี้ ข้อแรกพระพุทธเจ้าท่านเอาความเข้าใจถูกต้อง, ความเห็นถูกต้อง หรือความรู้ถูกต้องนี้มาก่อน เรียกว่า “สัมมาทิฐิ” .เราต้องมีความเข้าใจ หรือความรู้ หรือความเห็นก็ตามถูกต้อง. แล้วเราจะมีข้อถัดไป คือ มีความหวัง มีความปรารถนา มีความไฝฝืน มีความดำริก็ตาม แล้วแต่จะเรียกว่า นั้นมันก็ถูกต้อง .เพราะเรารู้ถูกต้องแล้ว เราจะไปปรารถนาผิดได้อย่างไร ; มันก็ปรารถนาถูกต้อง, เรียกว่าเข้าใจถูกต้อง แล้วก็ปรารถนาถูกต้องด้วย. หลังจากปรารถนาก็มีการกระทำ, การกระทำนั้นมันก็ถูกต้องไปหมด. การกระทำทางวาจาก็ถูกต้อง, การกระทำทางกายก็ถูกต้อง, เลี้ยงชีวิตก็ถูกต้อง, พากเพียรอยู่ก็ถูกต้อง. แล้วก็สติถูกต้อง เพราะมันรู้ถูกต้อง, ควบคุมความรู้สึกรู้สึกให้ถูกต้องอยู่เสมอ นี้เรียกว่ามีสติถูกต้อง แล้วใจที่มันคงเข้มแข็งเป็นสมาธิ นั้นมันก็ต้องถูกต้อง เพราะมันถูกจูงไปโดยความรู้ หรือความเข้าใจที่ถูกต้องของข้อแรกนั้น มันก็เลยถูกต้องกันเป็นทาง ตามไปหมด. นี่เป็นหลักที่คุณจะต้องใช้ในชีวิตประจำวัน. พอถึงตอนเย็น หรือตอนหัวโมงสุดท้ายแห่งวัน, คือจะเข้านอนแล้วก็ต้องทบทวนดูว่า วันนี้มันมีอะไรที่ไม่ถูกต้อง แล้วก็จะได้เสียใจให้มาก

ละอายุให้มาก เพื่อความถูกต้องโดยง่ายในวันต่อไป. ที่ปฏิบัติได้เหมือน ๆ กันทั้งฆราวาสและบรรพชิต.

หลักหมวดถัดไป ซึ่งที่แท้ก็หมวดเดียวกันกับอันนี้ แต่ว่าเขาไปเรียกให้แปลกออกไปว่า **ไตรสิกขา**. ไตร = สาม, สิกขา = การศึกษา. แต่ว่าการศึกษาในลักษณะนี้เขาหมายถึงการประพฤติปฏิบัติ. การศึกษานั้นคือ การทำลงไปจริง ๆ ให้เกิดผลขึ้นมา นั่นเขาเรียกว่าการศึกษา. แบ่งเป็น ศีล สมาธิ ปัญญา; องค์มรรคทั้ง ๘ องค์นั้นแหละ เขามาจัดเป็นศีล สมาธิ ปัญญา ก็ได้. สองข้อต้นเป็นปัญญา, สามข้อตรงกลางเป็น ศีล, สามข้อสุดท้ายเป็น สมาธิ. แต่เดี๋ยวนี้เราจะมองกันในแง่อื่น; เป็นแง่ทฤษฎีอยู่มากคือ เอาศีลมาไว้เบื้องต้น.

ชื่อ ศีล - สมาธิ - ปัญญา นี้ระวาง โดยทฤษฎีมันกล่าวจากตั้งแต่ต่ำสุดไปหาสูงสุดจึงเป็น ศีล สมาธิ ปัญญา. แต่พอลงมือปฏิบัติเข้าจริงไม่เป็นอย่างนั้น ต้องเอาปัญญามาก่อน แล้วให้มันตั้งจง ศีล และ สมาธิ; เพราะกลัวว่า ศีล สมาธิ มันจะเข้ารกเข้าพงไปก็ได้ ฉะนั้นจึงเอาปัญญามาก่อน กลายเป็น ปัญญา - ศีล - สมาธิ. เมื่อมันมาเป็นตัวการปฏิบัติเข้า มันกลายเป็นปัญญา - ศีล - สมาธิ. ถ้าเอาไว้พูดกันเป็นหลัก ๆ มันก็เป็น ศีล - สมาธิ - ปัญญา. ทำไมจึงเป็นอย่างนั้น? ตอบได้ง่ายนิดเดียว; เพราะว่า ถ้าไม่มีปัญญาแล้ว มันจะไม่รู้เรื่อง ศีล, แล้วจะไม่ชอบศีลด้วยซ้ำไป.

ถ้าไม่มีปัญญาก็ไม่ชอบศีล ไม่ชอบสมาธิ. เพราะฉะนั้นเราต้องมีปัญญาพอที่จะมองเห็นว่าชีวิตเป็นทุกข์อยู่อย่างไร? แล้วจะต้องแก้ไขมันอย่างไร? มีหลักการอย่างไร? นี่ปัญญามาก่อนอย่างนี้แล้ว ก็พบว่าลงมือปฏิบัติให้ถูกต้องทางกายทางวาจา. เพราะฉะนั้นคุณลำดับ หรือความสัมพันธ์กัน ขององค์มรรคทั้ง ๘

อย่างที่ว่ามาแล้วก็คือ - เข้าใจถูกต้อง,- หวังอย่างถูกต้อง, แล้วก็ทำอย่างถูกต้อง. ครั้นเมื่อมาพูดเป็น ศิล สมาธิ ปัญญา ก็ให้ความหมายที่กว้างออกไปได้ คือความประพฤติ การกระทำที่ถูกต้องทางกายและวาจา ทั้งแก่ตัวเอง และแก่สังคม นี่แหละคือ**ศิล**. ทีนี้ก็กำลังจิตที่เพียงพอที่เหมาะสม นี่คือ **สมาธิ**, การที่มีกำลังจิตที่ถูกต้อง เหมาะสม แล้วก็มากพอ พอเหมาะ นี่คือสมาธิ.แล้วมีความรู้ในเรื่องที่ควรรู้ตั้งแต่ต้นจนปลายไปเลย ; ยังไม่รู้ ก็รู้, รู้อะไรบ้างแล้วก็รู้, จะต้องรู้อะไรต่อไปอีกก็รู้เรียกว่า **ปัญญา**.

พูดให้เป็นสมัยใหม่ หรือว่าเป็นสากล กว้าง ๆ หน่อย ไม่ต้องพูดว่าเป็นพุทธะหรืออะไรกันแล้ว ก็พูดได้ง่าย ๆ ว่า ; - **ศิล** นั้นคือบังคับตัวเองได้, **สมาธิ** นั้นคือการบังคับจิตได้ ; มันต่างกันอยู่อย่างนี้. **ศิล** นี้**บังคับตัวเองข้างนอก** ; **สมาธิ** **บังคับตัวเองข้างในคือจิต**. **ปัญญา** ก็เป็นการรู้เรื่องที่มีมนุษย์จะต้องรู้ เพื่อแก้ปัญหาทุกชนิดของมนุษย์นั้น. ศิล สมาธิ ปัญญา ก็อาจจะมีได้แก่คนทั้งโลก, แล้วก็ควรจะมีแก่คนทั้งโลก ไม่ว่าเขาจะนับถือศาสนาอะไร หรือลัทธิอะไร เป็นค่ากลางที่สุดได้.คุณก็ไปคิดดูเอาเองว่า มันมีความหมายที่กว้าง ๆ อย่างนี้อย่างไร.

ฆราวาส หรือบรรพชิตก็ย่อมต้องมีศิล สมาธิ ปัญญาเดียวกันนั่นแหละ ไม่ต้องแบ่งกันเป็นคนละชั้น, มีศิล สมาธิ ปัญญา ด้วยกันเหมือนกัน. ทีนี้เด็ก ๆ อาจจะถูกถามว่า แล้วทำไมเถรถือศิล ๑๐ พระถือศิล ๒๒๗ แล้วชาวบ้านถือศิล ๕ ศิล ๘, มันก็ต่างกัน. นี่เพราะเขาไม่รู้ เพราะเขาไม่ รู้หลักที่เป็นหัวใจ หรือว่าเป็นใจความ จึงดูต่างกัน. อันที่จริงแล้วมันเหมือนกันโดยหัวใจ ; แต่ว่าขยายให้มากให้ละเอียดออกไป สำหรับบรรพชิต ที่จะทำให้ดีกว่า ทำให้เร็วกว่า ; แล้วมันก็ไม่พ้นไปจากเรื่องศิล ๕ ที่เป็นหลักประธาน แล้วก็ขยายออกไป.

จะยกตัวอย่าง การไม่ให้ฆ่า ก็คือไม่ให้เบียดเบียนผู้อื่น. ที่น้ำมันต่างกันไปตามภูมิตามชั้น น้ำมันก็เป็นเหตุผลรอบนอก. เช่นว่า สมรวัสไม่ฆ่า ไม่เบียดเบียน อย่างนี้ มันก็มีขอบเขตจำกัด ; ในการทำมาหากินที่ทำสัตว์ให้ตาย อย่างนี้ มันยกเว้นได้ ; เมื่อไถนา สมรวัสไถนา คุณไปดูที่รอยไถ มันมีสัตว์ตายเยอะ เช่นปูนาอะไรอย่างนี้ ชาติกระจายไปเลย. เขาไม่ถือว่าสมรวัสขาดศีล คือขาดศีลห้าของสมรวัส. แต่ถ้าเป็นพระ จะทำอย่างนั้นไม่ได้ ; โดยความมุ่งหมายเดียวกันจะว่าไม่ฆ่า ไม่เบียดเบียนไม่ได้ ; แต่สมรวัสทำอย่างนั้นได้. พระทำอย่างนั้นไม่ได้ เพราะพระจะเอาดี เอาเร็วทันก่อน ก็เลยทำอย่างที่ว่า. นอกจากทำอย่างนั้นไม่ได้แล้ว ยังฆ่าต้นไม้ก็ไม่ได้. เป็นสมรวัสฆ่าต้นไม้ก็ได้ไม่เป็นไร, แต่พระฆ่าต้นไม้พืชพันธุ์ชีวิตของเขี้ยวนี้ไม่ได้. แล้วยังมีสิกขาบทปลีกย่อยว่า พระแม้แต่เงื้อมมือจะตีใครก็ได้ ก็เป็นอาบัติ. แล้วยังมีอย่างอื่นอีกมาก ที่ขยายออกไปจาก การที่จะไม่ฆ่า หรือไม่เบียดเบียน ; แต่ใจความก็ยังเป็น ไม่ฆ่าไม่เบียดเบียน ในศีลข้อหนึ่ง. เพราะฉะนั้นมันเหมือนกัน.

ขึ้นชื่อว่าศีลแล้วมันก็ต้องเหมือนกัน นอกจากขยายการปฏิบัติให้มันปลีกย่อยออกไป ให้ถี่ยิบออกไป ; น้ำมันเป็นความประสงค์สำหรับผู้ที่จะไปเข้าไปเร็ว, เร็วมากเร็วหน่อย. เพราะฉะนั้นชาวบ้านทั่วไปก็ถือศีล ๕ อุบาสก อุบาสิกา ก็ถือศีล ๘ เณรก็ถือศีล ๑๐ พระก็ถือศีล ๒๒๗ , แล้วมันอาจจะแยกขยายออกไปได้จากศีล ๕. แล้วยังมีศีลนอกปาฏิโมกข์อีกตั้งหลายพันสำหรับพระจะต้องถือ ; ถ้านับข้อดูจะเป็นหลายร้อย หรือหลายพัน, คือมันให้ถือไปได้หมดเลย - ถ้ามันเป็นเรื่องของการเบียดเบียนอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว มันมีไปได้หมดเลย. เพราะฉะนั้นคุณจับหัวใจของสิ่งนี้ให้มันได้ แล้วก็ขยายออกไปได้เอง ก็ร้อยก็พันอย่าง. ที่นี้ จะพูดยกเอาศีล ๕ นั้นเป็นหลักตามที่ได้พูดมาแล้ว :

ศีลข้อที่ ๑ ปาณาติบาต: ไม่ประทุษร้ายชีวิตร่างกายของผู้อื่นด้วยเจตนาร้าย. “ไม่ประทุษร้ายชีวิตร่างกายผู้อื่นด้วยเจตนาร้าย” นี้ผมอยากจะใช้เป็นบทนิยาม เป็น *deffinition* ที่รัดกุม และตายตัวอย่างนี้; แล้วมันขยายไปได้ถึงคำพูดที่ร้อยก็พันข้อ. ไม่ประทุษร้ายชีวิตร่างกาย นี้มันก็กว้างที่สุดเลย โดยวิธีใดวิธีหนึ่งก็ตาม “ด้วยเจตนาร้าย”; เช่นชวานาโถนา ปุณาณุกโถชาตกระจายอย่างนี้ ไม่ได้ทำด้วยเจตนาร้าย ไม่ได้ทำด้วยเจตนาฆ่า, ทำด้วยเจตนาที่จะป้องกันชีวิตตัวเองคือหากิน อย่างนี้เขาไม่เรียกว่า เจตนาร้าย. เพราะฉะนั้นเราต้องมีคำว่า “เจตนาร้าย”, ด้วยเจตนาร้าย เจตนาชั่ว.

ศีลข้อที่ ๒ อทินนาทาน : ก็คือไม่ประทุษร้ายทรัพย์สินสมบัติของผู้อื่นโดยวิธีใดก็ตาม. ข้อนี้ไม่ต้องพูดว่าด้วยเจตนาชั่วก็ได้ แต่ถ้าจะพูดอีกก็ได้เหมือนกัน เพราะคำว่าประทุษร้าย มันก็ต้องเจตนาชั่วอยู่แล้ว นี่มันหมายถึงเฉพาะทรัพย์สินสมบัติทั่ว ๆ ไป จะเป็นทรัพย์สินชนิดไหนก็ได้ เงิน ทอง ข้าวของ วัวควาย ไร่นา กระจังบุตรภรรยา ก็คือว่าเป็นทรัพย์สินสมบัติ. แต่มันจะแยกความหมายกัน ตรงที่ว่าอะไรเป็นของรักดุจดวงใจ, ว่าอย่างนี้ดีกว่า ใช้ภาษาชาวบ้าน ๆ อย่างนี้ มันจึงมาอยู่ในศีลข้อ ๓.

ศีลข้อที่ ๓ กาเมสุมิฉฉาจาร : ศีลข้อนี้คือ ไม่ประทุษร้ายของรักดุจดวงใจของผู้อื่นทุกชนิด. นี้แหละตรงตามบาลีที่เราับศีลว่า “กาเมสุมิฉฉาจาร”. กาเมสุ - แปลว่า ของรักของใคร่ทั้งหลาย, สำนวนพหูพจน์ว่า ทั้งหลาย, อะไรก็ตามใจ ถ้ามันเป็นของรักใคร่ขนาดเป็น กาม คือรักใคร่ดุจดวงใจ อย่างนี้มันก็รวมอยู่ในศีลข้อนี้. เมื่อศีลข้อที่ ๒ ห้ามประทุษร้ายทรัพย์สินสมบัติทั่วไป, ศีลข้อนี้ไม่เล็งถึงทรัพย์สินสมบัติ, แต่เล็งถึงของที่รักใคร่ดุจดวงใจ เพราะฉะนั้นมันจะเป็นอะไรก็ได้. ที่นี้บุตรภรรยา สามี ถ้าหากว่าในกรณีที่มีมันรักใคร่ดุจดวงใจ มันก็มาอยู่ในข้อนี้.

แต่แล้วมันขยายออกไปได้ถึงอะไรก็ตามใจ ที่เขารักเป็นพิเศษ เด็กตัวเล็ก ๆ เขารักของเล่น เช่นตุ๊กตา หรือของเล่น เป็นพิเศษ เพราะยังไม่รู้เรื่องเพศ เรื่องอะไร ; แต่แล้วของรักดังดวงใจนั้นแหละเป็นวัตถุแห่งศีลข้อที่ ๓ นี้. เพราะฉะนั้นเด็ก ๆ ต้องไม่ไปล่วงเกินตุ๊กตาตัวรักที่สุดของผู้อื่น. ในเมื่อเด็กคนหนึ่งเขารักขนาดไม่ยอมให้ใครเอานิ้วมาแตะเลย ; ถ้าใครไปแกล้ง เอานิ้วไปแตะให้เขาเจ็บใจเล่น มันก็เป็นเรื่องขาดศีลข้อนี้ ทั้ง ๆ ที่เป็นเด็กตัวเล็ก ๆ.

ในเรื่องนี้ พวกอนุศาสนาจารย์ เขาไม่อธิบายอย่างนี้มาแต่ก่อน ส่วนผมอธิบายอย่างนี้ ที่แรกเขาก็ค้าน ว่าผมพูดผิด ๆ พูดเอาเอง ว่าเอาเอง ; แต่ต่อมาดูเหมือนหลายคนซักจะเห็นด้วยเสียแล้ว ถ้าอย่างนั้น ไม่รู้ว่าจะไปสอนเด็กเล็ก ๆ ในชั้นอนุบาลว่าอย่างไร จะให้ถือศีลข้อกาเมสุมิจฉาจารได้อย่างไร. เขาก็เลยไปอธิบายเด็ก สอนเด็กว่า อย่าทำชั่ว. ให้เด็กตัวเล็ก ๆ อย่าทำชั่ว มันก็เป็นเรื่องตกลงดี.

พระพุทธเจ้าท่านทรงวางหลักเกณฑ์กว้าง ๆ ไว้ กาเมสุ = ในของรักขนาดเป็นกามทั้งหลาย ; กาม แปลว่าของรักของใครทั้งหลายได้ทุกอย่าง มันไม่เฉพาะกับเรื่องหญิง กับ ชาย หรือเรื่องเพศ. กาม - แปลว่า. ความใคร่ ; ถ้าเป็นที่ตั้งแห่งความใคร่ หรือความรักใคร่ แล้วละก็ ทุกอย่างเลย. ถ้าเรารู้ อยู่ว่า คนหนึ่งเขารักอะไร เป็นของรักดังดวงใจ จะเป็นอะไรก็ตาม ก็อย่าไปแตะต้องให้เขาเจ็บช้ำน้ำใจ, แม้มันเป็นเพียงวัตถุสิ่งของก็ตาม. ส่วนเรื่องของรักดังดวงใจ อย่าง ภรรยา สามี หรือว่า ลูกสาว หลานสาว อะไรก็ตาม นี่มันก็รวมอยู่ในนี้อย่างยิ่งอยู่แล้ว เป็นวัตถุประสงค์มุ่งหมายโดยตรงอยู่อยู่แล้ว. ที่เขาสอนกันว่า อย่าทำชื่อนั้น บัญญัติคำขึ้นใหม่ , แต่ตัวหนังสือแท้ ๆ ว่า “อย่าประพฤติผิดในของรักทั้งหลาย” มิฉฉาจาร - แปลว่าประพฤติผิด, กาเมสุ - ในกาม

ทั้งหลาย คือในของรักทั้งหลาย. นี้ก็ขยายออกไปได้มากสำหรับฆราวาส อุบาสก อุบาสิกา สำหรับเณร สำหรับพระ ไม่ไปแต่ต้องของรักของผู้อื่น.

ศีลข้อที่ ๔ **มุสาวาท** : นี้ก็คือไม่ประทุษร้ายความเป็นธรรม ความชอบธรรมอะไรของผู้อื่น โดยใช้วาจาเป็นเครื่องมือ. ศีลข้อนี้มันระบุเฉพาะวาจา เพราะวาจาที่จะไปประทุษร้ายกระทบกระทั่งความถูกต้อง ความเป็นธรรม หรือสิทธิอันชอบธรรมอะไรของผู้อื่น มันห้ามไว้ด้วยศีลข้อนี้. มีขอบเขตกว้างขวางเหลือประมาณ จะใช้วาจาพลิกแพลงชนิดไหนก็ตาม ถ้ามันไปทำลายความเป็นธรรมความชอบธรรม หรือสิทธิโดยชอบธรรมของผู้อื่น มันล้วนแต่เป็นเรื่องประทุษร้ายทั้งสิ้น.

ศีลข้อที่ ๕ **สุราเมรยมัชชปมาท** : นี้ก็คือไม่ประทุษร้ายสติสมปฤดี. ประทุษร้ายสมปฤดี และปัญญาของตัวเอง. เมื่อเราเสพน้ำเมา, เขาใช้คำว่าของเมา, ของเมาเป็นน้ำ หรือไม่ใช่น้ำก็ตาม. เสพ - หมายความว่าเอาเข้าไป ด้วยวิธีใดก็ตาม ; เสพของเมาจากทุกชนิดนั้นเป็นการประทุษร้ายสมปฤดี และสติปัญญาของตนเอง. สมปฤดี ก็คือ สตินั้นแหละ ภาษาสันสกฤตเป็นสมปฤติ เป็นบาลี ก็คือสติ ; แต่พอมาเป็นภาษาไทย มันใช้ต่างกัน.พอเรามีของเมาเข้าไปในร่างกาย สมปฤดีมันเสียไป ; คือคนเมาก็ชักจะเลือนชักจะพั่นเพื่อน นี้เรียกว่า เสียสมปฤดี กระทั่งล้มนอนเมาเหมือนคนตาย.

“เสียสติปัญญา” ก็หมายความว่า เสียความรู้ที่ถูกต้อง ที่แจ่มกระจ่างที่จะช่วยให้รอดได้ หรือที่มันกำลังวิวัฒนาการอยู่ก็ตาม ; สติปัญญาโดยตรงอย่างนี้ มันก็เสียไป คือมันถูกประทุษร้ายโดยของเมา. เมื่อเสพไป - เสพไป มันก็ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ตกต่ำทรุดโทรม.เพราะฉะนั้นจึงพูดให้ชัดเจนลงไปว่า

“ประทุษร้ายสมปฤดี และสติปัญญา ของตนเอง”. ข้อนี้มันครอบคลุมไปได้ทุกอย่าง แม้จะเป็นของที่ดื่มกินเข้าไป ของสุดคม หรือของเพียงแต่กระทำ หรือเข้าไป เกี่ยวข้อง หรือเข้าใกล้มันก็เป็นเรื่องมีผลอย่างเดียวกัน.

คุณฟังให้ดี ให้ได้ใจความของศีล ๕ ข้อนี้ แล้วมันจะขยายออกไปได้. ที่เสียดสีสมปฤดีนั้น เช่นคุณเป็นภิกษุเดินเล่อ คุณไม่เอาใจใส่กับ บาตร จีวร, ทิ้งขว้าง ปราศจากบาตร จีวร นี่มันก็คือเสียดสีสมปฤดี เดินเล่อ ; ทั้ง ๆ ไม่ได้ ดื่มเหล้าสักชนิดหนึ่ง แต่ถ้ามันมีอาการอย่างนี้ ก็เรียกว่า เสียดสีสมปฤดี เสียดสี ปัญญา. นี่ก็สงเคราะห์อยู่ในศีลข้อกินเหล้านี้ก็ได้. เพราะฉะนั้นวินัยสำหรับพระ โดยตรงมากมายหลายอย่าง ถ้ามันมีไว้เพื่อป้องกันความเดินเล่อความเสียดสี สมปฤดีแล้ว มันก็มาจากศีลข้อ ๕ นี้ทั้งนั้น. เพราะฉะนั้นอย่าไปดูถูกศีล ๕ เข้า ว่าเป็นศีลต่ำ ๆ ศีล ก ข,ก กา ของชมราวาส ; นั้นเพราะไม่รู้ความมุ่งหมาย หรือวิญญานอันแท้จริงของศีลเหล่านั้น.

เพราะฉะนั้น ช่วยจำไว้ในลักษณะอย่างที่ผมพูดเมื่อตะกี้นี้ :

ศีลข้อ ๑ ประทุษร้ายชีวิตร่างกาย.

ศีลข้อ ๒ ประทุษร้ายทรัพย์สมบัติของเขา.

ศีลข้อ ๓ ประทุษร้ายของรักดังดวงใจของเขา.

ศีลข้อ ๔ ประทุษร้ายความเป็นธรรมโดยทางวาจา.

ศีลข้อ ๕ ประทุษร้ายสมปฤดี หรือสติปัญญาของตัวเอง ซึ่งมัน ทำให้ ทำผิดอื่น ๆ ได้ทั้งหมด. ถ้าไปประทุษร้ายสมปฤดี และปัญญา ของตัวเองด้วยศีลข้อที่ ๕ แล้ว มันก็ทำที่ไม่ดีในศีลข้ออื่น ๆ ได้ทั้งหมด. แล้ว คนประทุษร้ายผู้อื่น หรือคนประทุษร้ายตัวเองนั้น มันใช้ไม่ได้เท่าไรไปคิดดู. สี่ข้อข้างต้น หมายถึงประทุษร้ายผู้อื่นโดยตรง, ข้อสุดท้าย สุราเมรัยนี้ มัน

ประทุษร้ายตัวเองโดยตรง. นี่ใครขึ้นไปปล่องละเมิดเข้า มันก็คนบ้าแสนที่จะบ้าแสนที่จะโง่.

หัวข้อศีล ๕ ข้อนี้ มันออกไปเป็นศีล ๘ ศีล ๑๐ ศีล ๒๒๗ หรือศีลนอกปาฏิโมกข์อีกหลายร้อยหลายพัน. นี่พูดเสียยืดยาวเรื่องศีล จนหมดเวลาไปมากก็เพื่อที่จะให้รู้ว่าฆราวาสก็ตาม บรรพชิตก็ตาม มีศีลอย่างเดียวกัน รักษาศีลร่วมกัน. ที่ไปแยกเป็นศีลฆราวาส เป็นศีลพระนั่น มันเป็นผิวเปลือกนอก หัวใจมันเหมือนกัน.

ที่นี้มาถึง **สมาธิ**. ถ้าคุณเคยอ่านคำบรรยายเรื่องสมาธิ มาแล้ว ที่ผมเคยพูดมามากมายแล้ว ก็จะได้ว่าสมาธิ หรือ จิตที่เป็นสมาธินั้นคืออะไร? ถ้าจะเอานิยามสั้น ๆ อย่างเรื่องศีลเมื่อตะกี้; จิตที่เป็นสมาธินั้น เขาใช้คำว่า - ปริสุทฺธิ สมาหิโต กัมมณีโย. *ปริสุทฺธิ* - คือมันสะอาด จิตสะอาด. *สมาหิโต* - คือจิตตั้งมั่น, *กัมมณีโย* - คือจิตไวต่อหน้าที่ พร้อมทั้งจะปฏิบัติหน้าที่. จิตบริสุทธิ์ จิตตั้งมั่น แล้วจิตพร้อมที่จะไปปฏิบัติต่อหน้าที่; รวมกันทั้ง ๓ อย่างนี้ ก็เรียกว่าเป็นสมาธิ.

คุณอย่าไปหลับตา นึกถึงแต่เรื่อง นั่งแข็งทื่อ เป็นท่อนไม้ จึงจะเป็นสมาธิ. แท้จริงมันจะอยู่ในอิริยาบถไหนก็ได้; เดิน ยืน นั่ง นอน ก็ได้ ถ้าจิตมันบริสุทธิ์ แล้วจิตมันมั่นคง และมันไวต่อการทำงาน. ไวต่อการทำงาน นี้คุณก็จะพูดถึงมันอยู่ทุกวัน แต่คุณไม่รู้ว่ามีมันคำเดียวกันกับคำว่า *active* ที่พูดกันทั่วโลก ใคร ๆ ก็ต้องการ *activeness* ความที่เป็น *active* คือมันพร้อมและไวต่อหน้าที่; มันมีอะไรพร้อมที่จะทำหน้าที่ แล้วมันไวต่อการทำหน้าที่ ก็เรียกว่า *active*. ภาษาบาลีเขาเรียกว่า กัมมณีโย กัมมณีย. กัมม - แปลว่าการกระทำ; นีย - หมายถึงว่า มันควร เหมาะแล้ว ควรแล้ว สมแล้ว ที่จะทำงาน.

ปริสุทโธ - บริสุทธี, สมานิตโต - ตั้งมั่นที่เรียกว่า *steadiness* หรือ *firm* หรืออะไร อย่างนี้มันก็ตรงกับคำว่า สมานิตโต ตั้งมั่น ; แล้วปริสุทโธ มันก็สะอาด ไม่มีมลทิน คือกิเลส หรือ ความมีดมัว หรืออะไร เข้าไปรบกวนอยู่ในขณะนั้น. หลักนี้มันจะต้องใช้เท่ากันทั้งแก่ ฆราวาส และบรรพชิต ในการมีสมาธิ.

พอถึงปัญญาข้อสุดท้าย มันก็เป็นปัญญาเอาตัวรอดอย่างถูกต้อง ไม่ใช่ปัญญาเอาเปรียบ.ปัญญาในภาษาบาลีแยกออกเป็น ๒ คือ ปัญญาเพียงแต่เรื่องชั้นต่ำ ๆ เรื่องบ้านเรือน เรื่องอะไรอย่างนี้ จะเป็นปัญญาพลิกแพลง ปัญญาที่จะไปใช้อย่างโกง ๆ ก็ได้ ก็เรียกว่า เณโก ; เณลิยวณลาดปราดเปรื่องในการที่จะพลิกแพลงอะไรต่าง ๆ กระทั่งใช้คดโกงก็ได้ ; นี้อย่างหนึ่ง. อีกอย่างหนึ่งปัญญาจริง ๆ มันก็บริสุทธี คือ รู้สิ่งที่ควรรู้ เท่าที่จำเป็นจะต้องรู้ แล้วก็ดับความทุกข์ได้ นี่คือนิปัญญาจริง, มันจะเป็นไปเพื่อดับทุกข์. ส่วนเณโกนี้ถ้ามากเข้ามันก็จะบ้าไม่มีที่สิ้นสุด ; บ้าหา บ้ากิน บ้าเล่น บ้าทะเลเยอทะยาน บ้าอะไร แล้วในที่สุดก็ต้องไปเป็น *cunning* เหมือนสุนัขจิ้งจอกตัวโกงก็ได้. ปัญญาอย่างนี้ไม่รวมอยู่ในนี้ ไม่รวมอยู่ในศีล สมาธิ ปัญญา. เมื่อมันเป็น ศีล สมาธิ ปัญญาโดยตรงแล้ว ใช้ได้ทั้งแก่ฆราวาสและบรรพชิตโดยไม่ต้องอัน.

นี่คือความเหมือนกันของ ศีล สมาธิ ปัญญา ที่จะใช้ร่วมกันระหว่างฆราวาสและบรรพชิต ; เพราะฉะนั้นฆราวาสก็ทำสมาธิได้ ในลักษณะที่ครอบองค์ ๓ อย่าง นี่คือนิ - จิตสะอาดดี, - จิตมั่นคงดี, - จิตว่องไวต่อหน้าที่การงานดี. ฆราวาสต้องมีให้มากที่สุดเท่าที่จะมีได้ ; โดยเฉพาะพรหมจรรย์ที่เป็นนักเรียนอย่างพวกคุณ นี้ด้วยแล้ว จะต้องให้มีมากที่สุด. พระมีเท่าไรเราก็มีเท่านั้น ; แต่เรากำลังเอาไปใช้ต่างกัน. เรากำลังเล่าเรียน ก็ใช้มันไปในการเล่าเรียน ; พระไปทำวิปัสสนา ก็ใช้ไปในเรื่องของวิปัสสนา.

พอถึงเรื่องปัญญา มันต้องรู้สิ่งที่มันจะช่วยดับไฟในจิตใจได้ ; แม้พวกคุณ หรือพวกเด็ก ๆ ก็ต้องรู้เรื่องของอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา. เพราะฉะนั้นเด็กเล็ก ๆ ก็ต้องรู้เรื่อง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ตามสัดส่วนของเขา ; แต่ว่าหลักเกณฑ์ หรือใจความมันเหมือนกัน เช่นเด็ก ๆ รู้ว่า “อนิจจังนะ” เมื่อตุ๊กตาตกแตก นี่ก็อย่าร้องไห้เลย ; ไม่ต้องร้องไห้ละ ; นี่มันก็เป็นเรื่องเห็นอนิจจัง. เพราะฉะนั้นเด็ก ๆ อาจจะมองเห็นว่า ทุกอย่างนี้พอไปรักเข้าไปอะไรเข้า มันก็เป็นทุกข์ ; นี่เรียกว่าเขารู้จักความทุกข์ รู้จักทุกข์ขัง.เด็ก ๆ ก็รู้ว่า อะไร ๆ มันไม่อยู่ในอำนาจเราเสมอไป มันอยู่ในอำนาจของพระเจ้า มันอยู่ในอำนาจของธรรมชาติ ; ดังนั้นไม่ต้องเสียใจ ไม่ต้องร้องไห้ เมื่อมันไม่ได้ตามต้องการ, หรือมันไม่เป็นไปตามที่เราต้องการ. ถ้าพ่อแม่สอนลูกเล็ก ๆ กันมาอย่างนี้ตั้งแต่เล็ก ๆ แล้ว ผมว่าวิเศษที่สุดเลย.

แต่เดี๋ยวนี้ มักจะสอนไปในทางตรงกันข้าม คือให้ยึดมั่นถือมั่น โดยหลับหูหลับตาเสียโดยมาก. วัฒนธรรมเดิมแท้ ๆ ของชาวพุทธดีมากกว่าเดี๋ยวนี้มาก คือสอนลูก สอนหลาน ภายในบ้านในเรือน เขาสอนชนิดที่ไปด้วยกันกับหลักของพุทธศาสนา, ประกอบอยู่ด้วยหลักของพุทธศาสนา ; ฉะนั้นเขาจึงมีความสุขสงบในบ้านเรือนมากกว่าเดี๋ยวนี้มาก. เด็ก ๆ น่ารัก หรือว่ากตัญญูต่อพ่อแม่ หรือว่า นับถือพ่อแม่เป็นพระเจ้า, อย่างนี้ก็ยังมี. ส่วนเด็กเดี๋ยวนี้ มันเหมือนกับว่าเปลี่ยนไปสู่วัฒนธรรมฝรั่ง ที่เรียกว่า วัฒนธรรมเนื้อหนัง ซึ่งเป็นข้าศึกแก่ความสงบ. เอาเรื่องสวย เรื่องรวยอะไร เป็นเบื้องหน้า ; แทนที่จะเอาเรื่องดี เรื่องถูกเรื่องจริง เรื่องบริสุทธิ์สะอาด เป็นเบื้องหน้า.

ดังนั้น เด็ก ๆ ก็ควรจะมีความรู้ที่มองเห็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา แนวเดียวกับบรรพชิตด้วยเหมือนกัน. ที่นี้คนหนุ่ม คนสาว พ่อบ้าน

แม่เรือน ก็จะต้องมีอันนี้ เป็นเครื่องคอยดับไฟในหัวใจ ; เพราะไฟมันจะเกิดมากขึ้นในหัวใจของคนหนุ่มสาว กระทั่งพ่อบ้านแม่เรือน ; เขาต้องมีปัญญาอย่างเดียวกันแบบเดียวกัน ในหลักเกณฑ์เดียวกันกับบรรพชิต. ส่วนที่เรามีได้ไม่เท่ากัน หรือไม่สูงเท่ากันนั้น มันอีกเรื่องหนึ่งต่างหาก ; แต่มันต้องให้แน่ลงไปว่า ต้องมีสิ่งเดียวกันนั้นแหละ. เหมือนเช่นเดี๋ยวนี ฆราวาสทุกคนต้องมีเงิน มันตายตัวได้อย่างนี้, จะมี ๑๐ บาทก็ได้ ๑๐๐ บาทก็ได้ ก็ล้านบาทก็ได้ แล้วแต่ว่าเขาจะสามารถทำได้อย่างไร, แต่มันต้องมีแน่.

นี่ขอให้ถือว่า ศิล สมาธิ ปัญญา ซึ่งเป็นตัวพุทธศาสนา หรือว่าเป็นหัวใจของพุทธศาสนานี้ เป็นหลักธรรมะร่วมกัน ทั้งแก่ฆราวาสและบรรพชิต ; ขอให้ทำให้เข้าถึงหัวใจด้วยกันทั้งนั้น. นี่เราได้พูดมาถึงเรื่องที่ว่า หลักธรรมะที่เป็นตัวการปฏิบัติ ที่ต้องปฏิบัติ เหมือนกันทั้งฆราวาส และบรรพชิต. ที่นี้อาจสรุปสวดยอดเลยก็ว่า เรื่องสุญญตานั่น ทั้งฆราวาสทั้งบรรพชิต จะต้องมีความรู้ความเข้าใจ.

เรื่อง สุญญตา คือ ว่างจากกิเลส - ว่างจากความยึดมั่นถือมั่นว่าตัวกู - ของกูนี้คือ สุญญตา. มีพระบาลีชัดเจนอยู่เลยว่า มีฆราวาสกลุ่มหนึ่งมีธัมทินนะเป็นหัวหน้า ไปเฝ้าพระพุทธเจ้าขอให้แสดงธรรมที่เป็นประโยชน์แก่กุลแก่ฆราวาส. พระพุทธเจ้าท่านแสดงในเรื่องเกี่ยวกับสุญญตานี้ว่า : **สุญญตปฏิบัติสุตตะ** **สุตตะนุตตะ** - คือระเบียบปฏิบัติทั้งหลายเหล่าใด ที่ประกอบเนื่องเฉพาะอยู่ด้วย สุญญตา ; **ตถาคตภาสิตา** - ที่ตถาคตได้ประกาศไว้ ; **คัมภีรา** - ลึกซึ้ง ; **คัมภีรตฤตา** - มีอรรถอันลึกซึ้ง ; **โลกุตตรา** - เป็นไปเพื่ออยู่เหนือโลก นี่เป็นประโยชน์แก่กุลอย่างยิ่งแก่ฆราวาส มันมีคำว่า ตถาคตภาสิตา ประกอบอยู่ด้วย ที่ระบุชัดว่า "ที่ตถาคตประกาศ" ; ฉะนั้น

หมายความว่า เรื่องอื่นตถาคตไม่ประกาศ ไม่สอน สอนแต่เรื่องสุญญตา. ดังนั้นสุญญตา มันจึงมาอยู่หมดในข้อปฏิบัติทั้งหลายทั้งปวง. ศีล สมาธิ ปัญญา นี้มันก็เป็นไปเพื่อสุญญตา.

ถ้ามีความยึดมั่นถือมั่นแล้ว มันทำให้ปฏิบัติศีลไม่ได้, มีสมาธิไม่ได้, มีปัญญาไม่ได้. ฉะนั้นดูให้ดีในเรื่องสุญญตานี้ ให้ออกจากความยึดมั่นถือมั่นว่ากูว่าของกู นี้ มันจะแทรกซึมเป็นหัวใจ อยู่ในธรรมะทั้งหลายทั้งปวง ; เพราะว่าการปฏิบัติทั้งหมด เป็นไปเพื่อความไม่ยึดมั่นถือมั่นทั้งนั้น : ศีลก็เป็นไปเพื่อไม่ยึดมั่นถือมั่นแล้ว ๆ, สมาธิก็หยุดยึดมั่นถือมั่นเสียด้วยบังคับมันไว้ ด้วยวิธีที่เป็นสมาธิ, ปัญญามันก็ฉลาดจนไม่ยึดมั่นถือมั่น.

ฉะนั้น เรื่องสุญญตานี้ เป็นเรื่องที่พระพุทธเจ้าตรัส เรื่องอื่นท่านไม่ตรัส. ฟังแล้วจะไม่น่าเชื่อ. ผมพูดข้อความนี้ลงไปในคำบรรยายบ้าง, ผมบรรยายเรื่องนี้บ้าง แล้วเอาไปพิมพ์กันเป็นภาษาฝรั่ง ซึ่งตรงนั้นมันก็มีว่า “พระพุทธเจ้าจะไม่พูดเรื่องอื่น นอกจากเรื่องสุญญตา” มีฝรั่งเขียนถามมาจากสวีเดน หรือจากที่ไหนไม่แน่ ; เขาถามว่า มีปรากฏอยู่ที่ตรงไหน ในพระบาลีมีตรงไหน ว่าพระพุทธเจ้าไม่พูดเรื่องอื่น นอกจากเรื่องสุญญตา. ผมเห็นได้ทันทีว่า หมดนี้ไม่เคยอ่าน สังยุตตนิกายซึ่งมีเยอะแยะไปหมด เกี่ยวกับเรื่องสุญญตปฏิบัติสุตตตต สุตตตตต ตถาคตภาสิตา นี้เขาไม่เคยอ่าน เลยไปตอบไป. ช่างหัวมัน ที่ชี้เกี้ยวเอง. ฉะนั้นขอให้เข้าใจว่า พระพุทธเจ้าจะพูดแต่เรื่องไม่ยึดมั่นถือมั่น เรื่องตัวกู - ของกู เท่านั้น ; แต่พูดไว้ในคำพูดชื่ออื่น. แต่เราพูดได้ว่า ชื่อธรรมะทุกชื่อมีความหมายของสุญญตาซ่อนอยู่ ; หมายความว่า ธรรมะทุกข้อ ต้องการจะสอนไม่ให้ยึดมั่นถือมั่น ในปริยายใดปริยายหนึ่ง ฉะนั้นจึงถือว่าเป็นเรื่องสุญญตา. ถ้าไปจับไปฉวยเข้ามันไม่ว่าง ; ถ้าไม่จับไม่ฉวยอะไร มันว่าง เราต้องมีจิตอย่างนี้.

ฉะนั้น เรื่องสุญญตา ก็เป็นเรื่องธรรมะร่วมกันระหว่างฆราวาสและบรรพชิต ; แล้วมันก็สูงสุดเท่านี้ ไม่มีอะไรสูงสุดอีก. ใครจะว่าผมบ้าบอในการทำอย่างนี้ ผมก็สมควรจะเป็นคนบ้าบอชนิดนี้ ; แล้วยังยืนยันต่อไปว่าเรื่องสุญญตาต้องใช้แม้แต่ฆราวาส ; ตามที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสออกมาตรง ๆ ว่า นี่แหละสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่อุฎฐกแก่พวกเธอทั้งหลายตลอดกาลนาน.

เป็นอันว่าธรรมปฏิบัติตั้งแต่ต่ำที่สุดจนถึงสูงที่สุด ในความหมายของคำพูดนี้เป็นเรื่องที่ใช้ร่วมกันทั้งแก่บรรพชิต และแก่ฆราวาส มีอยู่อย่างนี้.

นกกางเขนก็บอกว่า มันหมดเวลา ฉะนั้นวันนี้ก็ยุติไว้ที.

ธรรมร่วม สำหรับคฤหัสถ์ และบรรพชิต (ต่อ)

- ๙ -

๒๖ เมษายน ๒๕๑๓

สำหรับพวกเราล่วงมาถึงเวลา ๔.๓๕ น. แล้ว วันนี้จะได้กล่าวถึง**ธรรมร่วมกันระหว่างฆราวาสและบรรพชิต** ต่อจากครั้งที่แล้วมา เพราะว่ายังไม่จบ. ในครั้งที่แล้วมาได้พูดถึงธรรมะที่เป็นตัวการปฏิบัติโดยตรง และใช้ร่วมกันทั้งฆราวาสและบรรพชิต. ในวันนี้จะได้กล่าวถึง**ธรรมประเภทที่เป็นเครื่องมือ** หรือที่อาจจะนำมาใช้เป็นเครื่องมือ.

ธรรมะประเภทที่เป็นเครื่องมือ เช่นฆราวาสธรรม ๔ อิทธิบาท ๔ เป็นต้น ซึ่งเป็นธรรมะที่มีลักษณะเห็นได้ชัดว่า เป็นเครื่องมือ. ส่วนธรรมะที่อยู่ในลักษณะที่อาจจะนำมาใช้เป็นเครื่องมือ นี่ก็หมายความว่า ตามปกติมิได้ใช้เป็นเครื่องมือ แต่เราอาจจะนำมาใช้เป็นเครื่องมือก็ได้. และยังมีส่วนที่ต้องสนใจเป็นพิเศษอีกอย่างหนึ่งก็คือว่าเป็นธรรมะสำหรับบรรพชิต ใช้เป็นเครื่องมือหรือใช้ปฏิบัติอยู่เป็นประจำก็ตาม จนถูกสมมติว่าเป็นธรรมะสำหรับบรรพชิตไป ; แต่ก็ยังอาจจะนำมาใช้เป็นเครื่องมือสำหรับฆราวาส. แล้วก็ธรรมะประเภทนี้เอง

ที่มักจะเป็นปัญหาที่ถกเถียงกันหรือไม่ยอมรับ ; แต่เวลานั้นมันเป็นความคิดเห็นส่วนบุคคล ; แล้วก็มักจะเป็นบุคคลที่เอาแต่ความคิดเห็นของตัวเอง. ถ้าเป็นบุคคลที่มีสติปัญญาก็สามารถจะมองเห็นได้กว้างด้วยตนเอง ว่ามันอาจจะเอามาใช้ได้หรือไม่ ? หรือว่าความเห็นต่าง ๆ ที่เรามีกันอยู่นั้น มันยังแคบเกินไปบ้าง ยังไม่ถูกไม่ตรงบ้างซึ่งเราจะได้พิจารณากันดูในวันนี้.

ถ้าว่ากันโดยวงกว้าง ๆ แล้ว เราต้องไม่ลืมหลักที่ว่า กิเลสหรือความทุกข์นั้นมันไม่มีจำกัดว่าจะจะเป็นชมราวาส หรือบรรพชิต ; เช่นความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย อย่างนี้มันก็ไม่เลือกว่าต้องเป็นชมราวาส หรือบรรพชิต ; มันเป็นของ “คน” ในความหมายทั่ว ๆ ไป. นี่เรียกว่า ความทุกข์นี้ มันเป็นชมราวาส เป็นบรรพชิตกะเขาไม่ได้ มันก็เป็นความทุกข์อยู่นั้นแหละ ; เป็นความทุกข์กลาง ๆ คือปัญหาที่เกิดมาจาก ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ; แล้วปัญหาเฉพาะเรื่อง เฉพาะเวลา เฉพาะคน เช่นความทุกข์ ความโศก ที่เกิดมาจากสิ่งต่าง ๆ ไม่เป็นไปตามที่ตนต้องการ, หรือพบกันเข้ากันสิ่งที่ไม่ต้องการ, หรือพลัดพรากจากสิ่งที่ต้องการ ; เหล่านี้ก็ลองคิดดู มันเหมือนกันทั้งของบรรพชิตและของชมราวาส. เมื่อหลักใหญ่ ๆ ตามธรรมชาติมันเป็นอยู่อย่างนี้ ก็ย่อมจะมีหลักต่อไปที่ว่าวิธีที่จะขจัดกิเลสดับทุกข์นี้มันก็เหมือนกันทั้งชมราวาสและบรรพชิตเป็นส่วนใหญ่ ; โดยส่วนใหญ่หรือเกือบร้อยเปอร์เซ็นต์นั้นมันเหมือนกัน.

ที่นี้ ผมอยากจะให้ทุกคนมองดูในลักษณะที่กว้าง หรือลึก หรือฉลาด หรือที่มันจริงกว่าที่เขาพูดๆกัน คืออย่ามองไปตามความสมมุติ ที่สมมุติพูดกัน หรือว่ายึดถือกัน จนแยกชมราวาสกับบรรพชิตให้อยู่กันเสียคนละโลกอย่างนี้. ถ้ามองไปในลักษณะอย่างนี้มันทำให้มีปัญหา มาก แล้วทำให้เกิดความท้อแท้ ; แล้วในที่สุดก็จะเกิดความโง่ ชนิดที่ทำให้ไม่สามารถจะแก้ปัญหา หรือสามารถจะ

ดังนั้นโดยเนื้อแท้ มันก็เหมือนกันทั้งชมราวาสและบรรพชิต ในข้อที่ว่า ชีวิตนี้เป็นการเดินทาง. นี่มันจะต่างกันตรงไหน? มันก็ต่างกันตรงที่ว่า คนหนึ่งเดินช้า คนหนึ่งเดินเร็ว. ทีนี้ใครจะเดินช้า ใครจะเดินเร็ว มันก็เป็นคนเดินทางอยู่นั้นแหละ เป็นเพื่อนเดินทางกันอยู่นั้นแหละ. ทีนี้คำว่า เดินช้า เดินเร็ว นี่มันเป็นเรื่องที่สมมุติพูดกัน จนเป็นอย่างนั้น ว่า ชมราวาสเดินช้า บรรพชิตเดินเร็ว. เราจะถือเป็นหลักอย่างนั้นโดยทั่ว ๆ ไปก็ได้ ; แต่ก็มิใช่ยกเว้นพิเศษเป็นบางคน. เหมือนกับเรื่อง เตะแข่งกับกระต่าย อย่างนี้ กระต่ายวิ่งเร็วเปรียบเหมือนพระ แต่ถ้าไปเกิดประมาทเสีย มันก็แพ้แต่เต่า ; คือเหมือนชมราวาสเดินงุ่มง่าม แต่เขาเดินไม่หยุด มีความสม่ำเสมอ ผลก็ไปได้เร็วกว่าพระ.

ฉะนั้น เราจึงมองเห็นชัดอยู่ว่า ในสมัยปัจจุบันนี้ มีบรรพชิต หรือ พระส่วนมากเหมือนกันที่อยู่หลังชมราวาสในทางจิตใจ ในเรื่องภูมิของจิตใจ. ชมราวาสบางคนมีอะไรที่เป็นความเห็นแก่ตัวน้อย มีความทุกข์น้อย มีจิตใจสูงสูงกว่าพระบางองค์ หรือส่วนมาก ก็ได้เหมือนกัน. ฉะนั้นถ้าชีวิตเป็นการเดินทาง พระเป็นผู้เดินเร็ว ชมราวาสเป็นผู้เดินช้า ; ยอมรับอย่างนี้ก็ได้ เป็นหลักทั่ว ๆ ไป. แต่ขอให้มองกันในแง่ที่สำคัญที่สุดว่า มันเป็นการเดินทาง.

ถ้าคุณจะถูกฝ่ายชมราวาส คือว่า จะสีกออกไปเป็นชมราวาส จัดตัวเองไว้ในกลุ่มชมราวาส ก็ต้องขอให้ยอมรับว่า ชีวิตนี้เป็นการเดินทางอยู่เสมอ. ถ้าจะมีภรรยา ก็มีอย่างในฐานะเป็นเพื่อนเดินทาง ไม่ใช่เป็นห้ามล้อ. ถ้าจะมีลูกก็ขอให้มิในฐานะเป็นบุคคลที่เราเตรียมไว้ สำหรับการเดินทางต่อไปจากเรา ; หรือว่าช่วยสนับสนุนเป็นเพื่อนเดินทางอยู่นั้นแหละ ไม่ใช่เป็นห้ามล้อ. ถ้าจะมีทรัพย์สมบัติ ก็ให้มีเพื่อสนับสนุนการเดินทาง. จะมีเกียรติยศชื่อเสียง มีอะไรก็ตาม

ขอให้มันเป็นเรื่องเดียวกันหมด คือให้เป็นเครื่องสนับสนุนแก่การเดินทาง ; ฉะนั้นจะมีเพื่อนสักกี่คน ก็ขอให้มันเป็นเพื่อนที่ดีที่สนับสนุนแก่การเดินทาง ; อย่าให้มันกลายเป็นเครื่องห้ามล้อ หรืออะไรที่คล้าย ๆ กับที่เป็นอุปสรรค.

ถ้าจะพูดว่า เครื่องห้ามล้อ ก็ดูจะไม่ค่อยตรงนัก แต่มันเป็นเครื่องถ่วงให้เกิดความเนิ่นช้า. คำว่าห้ามล้อนี้ บางทีก็มีความหมายที่ดี คือมันห้ามในเมื่อมันจะเร็วเกินไป จนจะเป็นอันตรายเหมือนกับ *brake* ที่เราใช้กับรถยนต์นั้น เพื่อจะป้องกันอันตราย. แต่บางทีเราก็ก็นำความหมายว่า มันเป็นเครื่องอุปสรรค, เกิดมาเป็นห้ามล้อ ไม่เป็นเครื่องสนับสนุน. ฉะนั้นขอให้จัดให้ทำไปในลักษณะที่มันเป็นการเดินทาง, และเป็นเครื่องสนับสนุนการเดินทางไปหมด. แล้วขมรวาสนั้นแหละ ในครอบครัวของขมรวาสที่มีทั้งภรรยา มีลูกหลาน เหลน นั้นแหละมันจะเป็นการเดินทางไปหมด.

เดี๋ยวนี้พ่อของเขา หรือหัวหน้าครอบครัวนั้นมันโง่หลับหูหลับตา ไม่รู้ว่า เกิดมาทำไม ; มันก็ไปยึดมั่นถือมั่น หลงใหลในนั้นในนี้ โดยเฉพาะ คือความเอร็ดอร่อยทางเนื้อหนัง, ใช้คำอย่างนี้ มันกว้างที่สุด จะเป็นอะไรก็ได้ มันก็เลยไม่ลืมหูลืมตา ไม่ประสีประสาว่า ชีวิตนี้เป็นการเดินทาง. มันจะไม่รู้ว่า มีชีวิตมีอะไรเลยด้วยซ้ำไป ; เพราะมันเอร็ดอร่อยแต่ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย, เรื่องปาก เรื่องท้อง เรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ ไปเสียหมด ; ไม่ใช่สิ่งเหล่านี้เป็นอุปกรณ์ สำหรับการเดินทาง ; จนกว่ามันจะรู้จักและเบือนั่นแหละ, จนกว่าคนโง่คนนั้นจะรู้จัก ว่าอะไรเป็นอะไร แล้วก็เบือนสิ่งเหล่านั้น, แล้วต้องการจะให้พ้น ให้มันปราศจากความรบกวนของสิ่งเหล่านี้ จึงจะเริ่มมองเห็นว่า ชีวิตนี้เป็นการเดินทาง.

ถ้าเราเป็นชมราวาส ประเภทพรหมจารี ยังไม่มีครอบครัว มารู้ว่า ชีวิตนี้ที่แท้เป็นการเดินทางแล้ว ก็นับว่าเป็นโชคดีมาก ตรงที่ว่า จะได้เตรียมตัวได้ถูกต้อง, ให้ชีวิตมันเป็นการเดินทาง ให้มันก้าวหน้าเรื่อย. ก้าวหน้าทางโลก ๆ ก็เป็นการเดินทางเหมือนกัน ดึกว่ามาหลง ๆ อยู่ในเรื่องโลก ๆ. ทีนี้เมื่อละชีวิตโสดไปเป็นชีวิตครอบครัว มันก็จะได้รู้จักจัด รู้จักทำ ให้มันเข้ารูปเข้ารอย. มีภรรยา ก็เพื่อจะสนับสนุนการเดินทาง กลายเป็นเดินสองคน ; มันจะช้าลง หรือมันจะเร็วขึ้น มันก็แล้วแต่ความโง่ หรือความฉลาดของบุคคลคู่หนึ่ง. ถ้ามันชวนกันไปลุ่มหลงในอะไรเสีย มันก็จะช้าเข้า. แต่ถ้ามันรู้ความจริงในธรรมะข้อนี้ มันก็เป็นเครื่องช่วยสนับสนุนกัน คือเป็นคู่ปรึกษาหารือ หรือเป็นผู้สนับสนุนกันได้เหมือนกัน. ทีนี้ ถ้ามีบุตรออกมาตัวเล็ก ๆ ก็อบรมไปในทางที่ให้มันรู้ว่า ชีวิตนี้เป็นการเดินทาง ; หรือเตรียมพร้อมสำหรับที่ว่า โตขึ้นมันจะได้เดินทางได้ดีกว่าพ่อของมัน กว่าแม่ของมัน. นี่เป็นมนุษย์ที่แท้จริง คือชีวิตนั้นเป็นการเดินทางที่น่าดู เพราะเป็นมนุษย์ที่แท้จริง.

ที่ผมพูดข้อนี้ออกจะยืดยาวไป ก็เพื่อจะชี้เพียงนิดเดียวว่า มันไม่มีอะไรแตกต่างกันโดยเนื้อหาสาระระหว่างบรรพชิตกับชมราวาส เพราะว่ามีชีวิตเป็นการเดินทางอยู่เรื่อย จะผิดกันที่ช้าหรือเร็ว ; นี่มันก็ไม่ใช่เรื่องสำคัญ มันสำคัญอยู่ที่ว่า ต้องเดินทางไปเรื่อย ๆ แล้วบางทีมันอาจจะกลับสับเปลี่ยนกันอยู่ก็ได้ ; เดี่ยวเดินช้า เดี่ยวเดินเร็ว, เดี่ยวเดินช้า เดี่ยวเดินเร็ว, เป็นได้ทั้งชมราวาสและบรรพชิต. ยิ่งสมัยนี้ด้วยและ ก็ยิ่งเป็นได้มาก ในการที่ชมราวาสจะเดินได้ดีกว่าบรรพชิต. โดยทั่วไป ถ้าปฏิบัติถูกต้องตามหลักตามระเบียบ ตามความมุ่งหมายกันทั้งสองฝ่ายแล้ว บรรพชิตย่อมจะได้เปรียบเป็นธรรมดา ตามที่รับรองกัน ; เพราะไม่มีคู่ครอง คือเป็นโสดแน่ นี่มันอย่างหนึ่งแล้ว ที่จะทำให้เร็ว ; แล้วก็ไม่เห็นหน้าที่การงานภาระอะไร ที่มันจะต้องเลี้ยงคนหลายคน มันก็เดินเร็ว.

แต่ถ้าบรรพชิตเกิดมาเป็นผู้มีลูกศิษย์ลูกหามาก เลี้ยงพระเลี้ยงเณร เลี้ยงเด็กมาก กระทั่งเลี้ยงสุนัข เลี้ยงแมวมาก ; ก็ไปคิดดูเองเถิดว่า มันจะเป็นอย่างไร. ถ้าทำไม่ถูกต้องวิธี สิ่งเหล่านั้นก็กลายเป็นอุปสรรค เป็นห้ามล้อ หรือเป็นอะไรขึ้นมาได้เหมือนกัน ; เว้นไว้แต่ว่าจะฉลาด หรือทำถูกต้อง หรือว่าเป็นผู้ที่เดินไปแล้วโดยจิตใจถึงจุดหมายปลายทางแล้ว หรือว่าอยู่ในขั้นที่ปลอดภัยแล้ว ; มันก็ได้เหมือนกันในการที่จะช่วยผู้อื่น. แล้วเรื่องมันก็คล้าย ๆ กับครอบครัว, เพียงแต่ว่า ไม่ใช่ครอบครัวที่เกิดจากภรรยาสามีโดยตรง มันก็เป็นครอบครัวโดยธรรมชาติไป ; เช่นเป็น อุปัชฌาย์อาจารย์ มีลูกศิษย์ลูกหามาก นั่นมันก็เหมือนกับครอบครัว ; มันเป็นบุตรโดยธรรม เป็นลูกโดยธรรม โดยพระธรรม ที่จะต้องช่วยเหลือกัน ซึ่งข้อนี้ก็เป็นที่ยอมรับ เช่นพระพุทธเจ้าก็มีสาวกมาก.

อุปัชฌาย์ อาจารย์คนหนึ่งก็มีผู้ที่ต้องรับผิดชอบเลี้ยงดู เช่นคุณ พอบวชเข้ามา ก็ต้องมีอุปัชฌายะ คอยดูแลคุ้มครองกว่าจะครบห้าปี จึงจะปลื้มตัวออกไปได้ อย่างนี้เป็นต้น. แต่แล้วความดีพิเศษมันอยู่ตรงที่ว่า มันเดินทางด้วยกัน มันไม่ขัดแย้งขัดขากัน มันเดินทางไปด้วยกันทั้งครอบครัว ; ทำอะไรเหมือนกันหมดไปในทางเดียวกันหมด. นี่คือข้อที่ว่า ฆราวาสกับบรรพชิตมันเหมือนกัน โดยวิญญูญาณ โดยหัวใจ คือชีวิตนั้นเป็นการเดินทางอยู่เสมอ ช้าหรือเร็วก็ปล่อยให้ไปตามเรื่อง.

ที่นี่ เราอยากจะมองอย่างที่จะแก้ตัว หรือที่จะเห็นแก้ตัวอีกบ้างก็ได้ ว่าถ้าเรือเล็ก ๆ เบา ๆ อย่างเรือพาย เรือแคนนู เล็ก ๆ เบา ๆ ก็ไปได้คนเดียว, เบา ๆ เร็ว ๆ มันก็ไปได้เร็ว. แต่ถ้ามันเป็นเรือลำใหญ่ ๆ มาก เป็นเรือกำปั่นใหญ่ ๆ เอาของไปมาก, หรือว่าแพ หรืออะไรก็ตาม มันเอาของไปได้มาก มันก็ช้า แต่มันเอาไปได้มาก อย่างนี้มันก็น่าดูเหมือนกันนั่นแหละคือถ้า

ชมราวาสคนไหนเก่งพอที่จะทำชีวิตให้ก้าวหน้าลุล่วงไปได้ อย่างหอบหิ้วผู้อื่นไปด้วย ได้มาก มันก็เก่ง ; เหมือนกับแพสั๊กแพหนึ่ง บรรทุกของไปได้มาก ๆ ไปเข้า อืดอาด แต่ก็ไปได้หลาย ๆ คน ไปได้มาก มีของเอาไปด้วยมาก . ที่นี้ เรือลำป็นลำเล็ก ๆ เรียว ๆ แล่นเร็วเพรียวน้ำลำเดียว พายไปคนเดียว นี่มันก็ฝึก กันไกลในทางที่จะเอาประโยชน์ไปได้ หรือช่วยคนอื่นไปได้.

เอาละ พอกันที เราสรุปเสียทีว่า ชีวิตนี้เป็นการเดินทาง ทั้งชมราวาส และบรรพชิต ; ดังนั้นมันต้องเหมือนกัน หรือเอามาใช้กันได้สำหรับเครื่องมือ. ฉะนั้นธรรมะที่เป็นเครื่องมือที่ใช้สำหรับบรรพชิต ก็เอามาเอามาใช้สำหรับชมราวาสได้. ยกตัวอย่างเช่น อิทธิบาท ๔ ในบาลีพระพุทธานุชาตินั้น ไม่ได้พูดถึงชมราวาส ; พูดถึงภิกษุ ผู้ปฏิบัติเพื่อบรรลุมรรค ผล นิพพานโดยเร็วที่สุด. อิทธิบาท ๔ นั้น เป็นเรื่องปฏิบัติเพื่อบรรลุมรรค ผล นิพพานโดยเร็วที่สุด ; แต่แล้วเดี๋ยวนี้ ชมราวาส ก็เอามาพูดถึง เอามาใช้ ; เพราะมันใช้ได้ มันเป็นเครื่องมือกลาง ๆ จะเอามาใช้เรื่องทำนาก็ได้ จะใช้ในการเล่าเรียนในโรงเรียนก็ได้. นี่แหละ เครื่องมือที่จัดไว้สำหรับภิกษุโดยตรงนั้น จะเอามาใช้สำหรับชมราวาสได้.

ที่นี้เครื่องมือสำหรับชมราวาสโดยตรง ที่พระพุทธเจ้าตรัสบัญญัติไว้เช่น สัจจะ ทมะ ขันติ จาคะ นี้เป็นเรื่องจัดไว้สำหรับชมราวาสโดยตรง แต่ก็เอาไปใช้ สำหรับบรรพชิตได้ แม้จะไปนิพพาน เป็นอุปกรรมของการไปนิพพาน ดังเช่น - มีสัจจะ ในการที่จะปฏิบัติเพื่อไปนิพพาน. - มีทมะ บังคับตัวเองให้อยู่ในร่อง ในรอยนั้นเรื่อย. - เมื่อเกิดความลำบาก เพราะความบีบคั้นของกิเลส ก็อดทน ๆ อดทน ๆ - พร้อมกันนั้น ก็ระบายกิเลสออกอยู่เรื่อย ด้วย จาคะ. นี่มี สัจจะ ทมะ ขันติ จาคะ เป็นเครื่องมือในการปฏิบัติ เพื่อบรรลุมรรค ผล นิพพาน มันก็ใช้ได้ ธรรมะหมวดนี้พระพุทธเจ้ามอบให้ชมราวาสโดยตรง

จนเรียกว่า ฆราวาสธรรม ; แต่ว่าเอาไปใช้สำหรับพระก็ได้. ที่จัดเอาไว้สำหรับพระโดยตรงเช่น อธิติบาทสี่ ก็เอามาใช้สำหรับฆราวาสได้ แม้ในเรื่องไถนา แม้ในเรื่องหาเงิน กระทั่งเรื่องศึกษาเล่าเรียน. แลกเปลี่ยนเครื่องมือกันได้อย่างนี้ ก็เพราะว่า ชีวิตนี้มันเป็นการเดินทางด้วยกัน ทั้งพระและฆราวาส.

ที่นี้ เครื่องมือชั้นสูงสุด เอามาใช้ได้แม้ในกรณีทั่วไป : เครื่องมือสูงสุดในที่นี้ผมอยากจะระบุ โภชฌงค์ ๗ ประการ ; ถ้าเป็นคำแปลกhususสำหรับบางองค์ก็จำไว้ด้วย อย่าให้มันเป็นคำแปลกhus. โภชฌงค์ ๗ ประการ. ถ้าคุณสวดอานาปานสติสูตร มันก็จะพูดถึง อานาปานสติ ๑๖ ชั้น จะเป็นเครื่องทำให้สติปัฏฐาน ๔ บริบูรณ์ ; เมื่อสติปัฏฐาน ๔ บริบูรณ์แล้วจะทำโภชฌงค์ให้บริบูรณ์ ; เมื่อโภชฌงค์ ๗ บริบูรณ์แล้ว ก็จะทำวิชชาและวิมุตติให้เกิดขึ้น ; ฉะนั้นเรื่อง โภชฌงค์ ๗ เป็นเรื่องสูงสุดในการปฏิบัติ. โภชฌ + อังครวมกันเป็น โภชฌงค์. โภชฌ - ในที่นี้คือตัวโพธิ เขาเปลี่ยนตามแบบสนธิของภาษาบาลี โพธิ เป็น โภชฌ ; เปลี่ยนรูปเป็น โภชฌ แล้วก็ อังค = โภชฌงค์ แปลว่าองค์แห่งโพธิ.

องค์แห่งการตรัสรู้เรียกว่าโภชฌงค์ มีอยู่ ๗ ข้อ : ข้อที่ ๑ สติระลึกได้. ข้อที่ ๒ ทัมมวิจยะ- สอดส่องธรรม เลือกเฟ้นคัดเลือกธรรม เรียกว่าทัมมวิจยะ. ข้อที่ ๓ วิริยะ - ความพากเพียรพยายามด้วยความกล้าหาญ. ข้อที่ ๔ ปีติ - อิมอกอิมใจ. ข้อที่ ๕ ปัสสัทธิ - ความรำงับ หรือความเข้ารูปเข้ารอย. ข้อที่ ๖ สมาธิ - ความตั้งมั่น. ข้อที่ ๗ อุเบกขา. นี่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้ หมายความว่า ในการที่จะรู้แจ้งอะไรขึ้นมา ที่เป็นญาณทัสสนะ ชนิดที่กลับกำเริบได้ หรือไม่กลับกำเริบได้อะไรก็ตาม มันก็ต้องการองค์ ๗ องค์นี้ หรือปฏิบัติอยู่ใน ๗ องค์นี้.

ถ้าเป็นเรื่องบรรลุมรรค ผล นิพพาน มันก็มีอธิบายไปในทางที่มันสูง เพราะว่าสติ-มันก็จะลึกในธรรมชั้นสูงทั่ว ๆ ไป. ธรรมวิจยะ – ก็เลือกธรรมชั้นสูง. วิริยะก็พากเพียรไป ในธรรมชั้นสูง ๆ ฯลฯ. ถ้าว่าเป็นการขอยืมมาใช้กับสมาวาส ในธรรมชั้นต่ำ มันก็เป็นแต่เพียงเปลี่ยนลงมาเป็นเรื่องธรรมชั้นต่ำเท่านั้น แล้วก็ใช้ ๗ ประการนั้นอยู่ดี. สมมติว่า ชาวนา ชาวไร่ ชาวบ้าน พ่อค้าอะไรก็ตาม เขาจะปฏิบัติหน้าที่ของเขา ตามความประสงค์ของเขาก็ใช้ธรรมะ ๗ ประการนี้ได้. และถ้าใช้เป็น ใช้ได้ดี ก็จะสามารถประโยชน์เร็ว ; หรือว่ามีความทุกข์น้อย หรือจะไม่มีทุกข์เลย.

ในการทำงานที่ถือกันว่า มีความทุกข์มาก ยากมาก หรือพวกสมาวาสมีภาระหนักมาก นั่นก็เพราะว่า ไม่มีธรรมะ ไม่รู้จักใช้ธรรมะ. ธรรมะนั้นมีหน้าที่ตรงมาช่วยให้ง่าย และช่วยให้ไม่เป็นทุกข์ พร้อมกันไปในตัว. คุณจำไว้ให้ดีกว่า ธรรมะที่มันจำเป็นสำหรับชีวิตนี้ มันจะช่วยให้งานในชีวิตนั้นง่ายราบรื่นเป็นไปสะดวก, และป้องกันความทุกข์ที่จะเกิดขึ้นพร้อมกันไปในตัว มันตรงจุดของปัญหาที่คุณเสนอถามมา ว่าทำอย่างไรจึงจะป้องกันความทุกข์ได้ แล้วดับความทุกข์ที่เกิดขึ้นแล้วได้. นี่ถ้าสมาวาสมีหลักธรรมะอย่างโพชฌงค์ อยู่เป็นประจำในการทำงานที่กระทำ การงานนั้นก็สำเร็จไปได้ โดยง่าย โดยเร็ว แล้วจะไม่มีความทุกข์เกิดขึ้นได้เลย.

ที่นี้ ถ้าสมมุติว่า ความทุกข์เกิดขึ้น ธรรมะนี้ก็ช่วยทำลายให้หมดไป. ถ้าจะเอาธรรมะสูงสุดหมวดนี้ ที่เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพานโดยตรงนี้มาใช้ในชีวิตสมาวาส เราก็ถือเอาแต่ความหมาย ถือเอาแต่หลัก หรือความหมาย แล้วเอามาใช้ให้ถูกเรื่องของมัน ; เช่นเครื่องมือสำหรับตัด ที่เขาตัดของที่สูงที่แพงอะไร ; ถ้าเราจะเอามาใช้สำหรับตัดของที่ราคาถูก ๆ มันก็ได้เหมือนกัน ; เพราะ

ความหมายมันถูกใช้ในลักษณะที่เป็นการตัด. สำหรับโพชฌงค์ จะเอามาใช้ได้
อย่างไร คุณจำให้แม่นยำ ;

สติ - นี่เราระลึกในเรื่องนั้นอย่างทั่วถึง ว่า มันมีอะไรบ้างก็อย่าง
ก็ลึบอย่างมองดูรอบด้าน. ระลึกขึ้นมาอย่างทั่วถึง ; สติมันระลึกอย่างทั่วถึง.

ธัมมวิจยะ- ก็เลือกเอาแต่อันที่ตรงจุด นอกนั้นก็ไม่ต้องเอา.
ธัมมวิจยะ นี้หมายความว่า เลือกเอาแต่ที่ตรงจุด ที่ตรงแก่เรื่องของเราหรือ
หน้าที่การงานของเรา โดยเฉพาะในอันนั้น ในเรื่องนั้น.

วิริยะ - นั้นบากบั่นลงไปให้เต็มความสามารถ ในจุดนั้น ในสิ่งที่ทำนั้น.

ปีติ - ให้อิมอกอิมใจ ในการได้กระทำนั้นอยู่เสมอ มันจะได้หล่อเลี้ยง
วิริยะ. วิริยะนี้ถ้าหนักเข้ามันเหนื่อย เหนื่อยเข้าเดี๋ยวมันก็ท้อแท้หรือชักเขว
ต้องมีอะไรมาหล่อเลี้ยงมัน อย่าให้วิริยะอ่อนกำลังหรือเขว ก็คือ ปีติ, พอใจ
อยู่ในสิ่งที่กำลังกระทำ. ยกตัวอย่างเช่น ชาวนาฟันดินอยู่ ที่ละก้อน ๆ กลาง
แดดกลางลมอย่างนี้ นั่นวิริยะ ; นี่มันหล่อเลี้ยงด้วยปีติ. ฟันได้ก้อนหนึ่ง
ก็สำเร็จไปก้อนหนึ่ง ฟันอีกก้อนก็สำเร็จไปอีกก้อน ; เพราะหล่อเลี้ยงไว้ด้วยปีติ
อย่างนี้ วิริยะมันก็เป็นไปได้เรื่อย. ถ้าไม่เอาปีติมาหล่อเลี้ยงมันเกิดขี้เกียจ คือนึก
ว่ามันยังมีอีกเยอะแยะนัก มัวฟันอยู่ที่ละก้อน เมื่อไรจะเสร็จ ; มันก็ทิ้งงานเสีย.
เพราะฉะนั้น ความอิมอกอิมใจ คือปีตินี้ มันจะหล่อเลี้ยง วิริยะ.

ต่อไป ก็จะเป็น ปัสสัทธิ - คือเข้ารูป, ความรำงับลงของปัญหา
ต่าง ๆ เขาแปลว่า ความรำงับแห่งจิต ; แต่ผมแปลว่า ความเข้ารูปแห่งสิ่งทุกสิ่ง
ที่มันเกี่ยวกับจิต. ในที่นี้ของเรามันก็เกี่ยวกับ کارงาน เกี่ยวกับปัญหา เกี่ยว
กับหน้าที่ ; พุดง่าย ๆ ตามภาษาปัจจุบันนี้ก็ว่า งานมันเข้ารูป. ถ้าเราทำมาอย่างนี้
แล้ว งานที่ทำมันเข้ารูปเข้ารอย เรียกว่าปัสสัทธิ ; ระวังความวุ่นวายที่เกี่ยว
กับปัญหาจุกจิกหมุมหมิมอะไรไปหมด, นั้นมันรำงับไปหมด.

ที่นี้ก็มาถึง **สมาธิ** - แปลว่าระดมกำลังทั้งสี่เท้าที่มีอยู่ กำลังจิตทั้งสี่เท้าที่มีอยู่ลงไปนั้นอย่างเดียว เพียงอย่างเดียว คือ แน่วแน่.

ข้อสุดท้าย **อุเบกขา** - ความวางเฉย คือปล่อยให้มันเป็นไปอย่างนั้น เราเพียงแต่รอ, เราไม่ทำอะไรเพียงแต่รอ. เมื่อทุกสิ่งมันเข้ารูปแล้ว กำลังก็ใช้ลงไปหมดแล้ว ทีนี้ก็รอจนกว่ามันจะถึง ไม่ได้ทำอะไร. อุเบกขาก็ถูกเปรียบกับอาการ เหมือนกับที่ว่า ถือเชือก ถือบังเหียนอยู่เฉย ๆ มันเป็นไปได้อเอง. ถ้าเปรียบด้วยรถสมัยโบราณก็เป็นรถม้า ; ม้าก็ต้องจัดเส้จเรียงร้อย จนม้าก็รู้เรื่องดี, ถนนหรืออะไรก็เข้ารูปเข้ารอยกันดี ; คนขับรถก็เพียงแต่ถือเชือกเฉย ๆ ; ม้าก็วิ่งไปตามถนนได้. นี่แหละ**ชีวิตที่จัดเป็นรูปเป็นรอย เข้ารูปเข้ารอยดีแล้ว คนก็เพียงแต่อยู่เฉย ๆ ปล่อยให้มันเป็นไป** วิ่งไป ; อย่างนี้เขาเรียกว่า “อุเบกขา”. อย่าเข้าใจว่า เฉยไม่ทำอะไรมาแต่ที่แรก. มันเฉยเมื่อทุกสิ่งมันเข้ารูปเข้ารอยแล้ว.

อย่างคุณขับรถยนต์ เมื่อทุกอย่างมันเข้ารูปเข้ารอยแล้ว. เครื่องยนต์ก็ดี รถอะไรก็ดี ถนนก็ดี ดินฟ้าอากาศอะไรก็ดี, มันเข้ารูปเข้ารอยหมดแล้ว, ก็ถือพวงมาลัยเฉย ๆ รถก็แล่นไป. ฉะนั้น อุเบกขา แปลว่า ความวางเฉยก็จริง แต่มันไม่ใช่วางเฉยตั้งแต่ที่แรก คือไม่ทำอะไร ; มันวางเฉย เมื่อทุกสิ่งทุกอย่างเข้ารูปเข้ารอย ได้ที่ดีแล้ว ก็ปล่อยให้มันเป็นไปอย่างนั้น ; แล้วก็รอได้ คอยได้ จนกว่ามันจะออกดอกออกผล. เราปลูกต้นไม้ เราต้องขุดดิน เราต้องทำหลายอย่าง ร่วนวายเหลือเกิน ; แต่พอทุกอย่างครบถ้วนแล้ว มันก็รอจนกว่า มันจะออกดอกออกผลออกมา.

นี่เรียกว่า “โพชฌงค์” มันมีหลักอย่างนี้ ในฐานะที่เป็นเครื่องมือสำหรับบรรลุนิพพาน. คุณลองฟังคำสั้น ๆ สรุปความสั้น ๆ ว่า - สติ ระลึก

ทั่วถึง. ธรรมวิจยะเลือกเอาแต่ที่ตรงจุด. วิริยะ ระดมกำลังลงไปพากเพียรพยายาม. ปิติ อิ่มใจเพื่อหล่อเลี้ยงวิริยะไว้; ไม่เท่าไรก็ปัสสัทธิ. ปัสสัทธิคือเข้ารูปเข้ารอย. ทีนี้ก็ใช้สมาธิ โหมลงไปทั้งหมด เป็นกำลังที่มากหรือจะเรียกว่าเพียงพอก็ได้. ทีนี้ก็ปล่อยไป คืออุเบกขา เป็นการปล่อยไปคือรอได้ คอยได้. นี่เทคนิคของการบรรลุนิพพาน มันเป็นอย่างนี้ เรียกว่าโพชฌงค์.

เมื่อคุณปฏิบัติอานาปานสติครบทั้ง ๑๖ ขั้น ในนั้นแหละเป็นความสมบูรณ์ของสติปัญญาฐาน ๔: กาย เวทนา จิต ธรรม มีครบ; แล้วในนั้นดูเถิด ถ้ามันปฏิบัติได้สำเร็จและครบ จะพบโพชฌงค์ทั้ง ๗ ข้อนี้. ถ้าไม่ดูก็ไม่เห็น และถ้าดูก็จะเห็น. ถ้าเราไม่ต้องการจะรู้ ไม่ดูก็ได้, มันมีอยู่แล้ว โดยไม่ต้องดูก็ได้ ก็บรรลุ มรรค ผล ได้ โดยที่ไม่ต้องรู้ว่ามันมี ๗ อย่างนี้. สำหรับพระอรหันต์พวกสุกขวิปัสสโก เขาต้องการแต่จะหมดกิเลส ดับทุกข์ เท่านั้น; ไม่มาว่าศึกษาในแง่ของปริยัติ หรืออภิธรรม หรืออะไร. แต่เดี๋ยวนี้ เราพูดกันในเรื่องของปริยัติ ที่จะชี้ให้ดูว่า จิตกำลังเป็นอย่างไร - จิตกำลังเป็นอย่างไร มากมาย กายกอง จึงพบเรื่องโพชฌงค์เข้า.

โพชฌงค์นี้ พอดูเข้าก็พบว่ามันเป็นอย่างไร ในการประสบความสำเร็จไม่ว่าอะไร มันจะเป็นอย่างไร; นับตั้งแต่การบรรลุนิพพาน จนถึงการไถนากำนา. แม้คุณจะเรียนหนังสือในโรงเรียน ก็ลองไปทำดู, ใช้หลัก ๗ ประการสำหรับไปนิพพาน มาเรียนหนังสือสำหรับสอบไล่ มันก็ได้; ทำนองเดียวกับเอาอิทธิบาท สำหรับบรรลุ มรรค ผล นิพพาน มาใช้เป็นอิทธิบาทในการทำงานทุกอย่างได้. นี่แหละคือข้อที่ว่า ธรรมะที่เป็นเครื่องมือของบรรพชิต ผู้จะไปนิพพานนั้น ยืมมาใช้เป็นเครื่องมือสำหรับชาวบ้าน ที่จะใช้ทำอะไรทำนาทำนากิน อะไรก็ได้ อย่างนี้เอง.

ต่อไป ก็มีธรรมะพวกที่อาจจะเอามาใช้เป็นเครื่องมือ ; เขามีได้วางไว้สำหรับเป็นเครื่องมือ แต่เราเอามาใช้เป็นเครื่องมือมันก็ยังดี ถ้าว่าจำเป็นขึ้นมา. หรือว่า มันเป็นเครื่องมือที่ไ้แทน ที่เอาไปใช้ผิดที่ใช้ไม่ตรงตามความประสงค์เดิม นี่มันก็ยังดีได้. ใช้ได้. อย่างเราไม่มีค้อนที่จะตอกตะปู ก็เอาอะไรที่ไม่ใช่ค้อนมาทุบหัวตะปู มันก็ยังทำให้ตอกลงไปได้เหมือนกัน ; แต่มันไม่ดีเท่า ที่จะเอาเครื่องมือที่ถูกต้อง เฉพาะเรื่องเฉพาะสิ่งนั้นมาใช้.

จะยกตัวอย่างที่เบ็ดเตล็ดออกไปอีก เพราะว่า คุณนี้ไม่เท่าไรก็จะไปเป็นสมรราวาส ; เมื่อคุณอยู่เป็นพระอย่างนี้ คุณก็สวด ปัจจเวกขณัม ปัจจัยสี่จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ เกสัช. บทที่คุณสวดก็คือ บทที่เขาวางไว้สำหรับภิกษุทั้งนั้นเลย. ปัจจเวกขณัม ๔ คือพิจารณาจีวรอย่างนั้น ๆ พิจารณาบิณฑบาตอย่างนั้น ๆ, แล้วสูงสุดเสียด้วย เช่น พิจารณาสักว่าเป็นธาตุ ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ตัวตน เรา เขา นี่มันสูงสุดสำหรับไปนิพพาน สำหรับปัจจเวกขณัมนี้ แต่แล้วพอสึกออกไป ก็ยังเอาไปใช้เป็นประโยชน์อย่างยิ่งได้ และก็จำเป็นด้วย. ถ้ามองเห็นจนรู้จักมันแล้วก็จะเห็นว่ามันจำเป็น ; ที่ว่าเมื่อคุณสึกไปแล้ว จะได้พิจารณาเสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม อย่างเดียวกับที่พระพิจารณานี้ มันจะทำให้คุณไม่บ้ำสวຍบ้ำางาม ในเรื่องการแต่งตัว. นี้อย่างน้อยก็ได้ประโยชน์อย่างยิ่งแล้วที่หนุ่ม ๆ สาว ๆ เสียเงินไปมากมายในการแต่งตัว. อย่างผูกเนคไท นี่มันบ้ำที่สุด มันไม่จำเป็นจะต้องผูก, มันโง่ตามกันฝรั่งแล้วก็ผูกเนคไท. ถ้าเรามองดูด้วยหลักอันนี้แล้ว จะเห็นว่า โอ ! มันบ้ำที่สุด ที่ทำไมจะต้องผูกเนคไท มันเป็นเรื่องบ้ำตามกันฝรั่ง แล้วก็ตามกันตนเอง. ถ้าอิทธิพลของการปัจจเวกขณัมนี้มันยังติดคุณไปถึงบ้าน เมื่อสึกแล้ว มันก็จะไปจัดไปทำอะไรต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับเครื่องนุ่งห่มนี้ให้ถูกต้องขึ้นอีกมาก.

เรื่องอาหารการกินนี้ เราเป็นพระ พิจารณาว่า กินเหมือนกับกินเนื้อลูกกลางทะเลทราย, กินเหมือนหยอดน้ำมันที่เพลากวียน ; แต่เมื่อคุณอยู่ที่บ้าน หรือคุณกำลังจะกลับไปอยู่ที่บ้านนั้น คุณคงไม่คิดว่าจะกินอย่างนั้น ที่ว่ากินเหมือนกับกินเนื้อลูกกลางทะเลทราย หรือน้ำมันหยอดเพลากวียน. มันก็ต้องมีเรื่องบ้าง มากอีกตามเคย, บ้างเรื่องกิน. คุณส่าห์ขบรดยนต์ไปกินอาหารกลางวันมือเดียวที่ต่างจังหวัด นี่มันไ้่มาก ; แต่ไม่รู้ว่ามันเป็นเรื่องบ้างมาก. ถ้าเราพิจารณาปัจจุเวกณ์อย่างพระอยู่เสมอ ตามบทปัจจุเวกณ์ที่คุณสวดอยู่เป็นประจำวันนี้ มันก็จะกินอาหารอย่างนั้นไม่ได้. มันจะกิกแต่พอดีเหมือนกับน้ำมันหยอดเพลากวียนได้เหมือนกัน หรือเหมือนน้ำมันหยอดล้อรถพอมุนสะดวก.

เรื่องที่อยู่อาศัย, เครื่องใช้ไม้สอยในที่อยู่ที่อาศัยก็อย่างเดียวกันอีก. กระทั่งทุกข์ยาสำหรับเจ็บไข้ มันก็อย่างเดียวกันอีก, ไม่มียาสำออง รวมกันหมดแล้วคุณจะเป็นคนกล้าหาญต่อความเจ็บไข้และความตาย ไม่กลัวตาย ; แล้วไม่มีปัญหาเรื่องเงินไม่พอใช้เพราะความเจ็บไข้ หรือความตาย. เดียวนี้ คุณกำลังถูกสอนให้โง่กว้างออกไป - กว้างออกไป. ยกตัวอย่างเช่นว่า ถ้าคุณเป็นโรคชนิดหนึ่งซึ่งต้องเปลี่ยนหัวใจ เขาจะเอาเงินเป็นแสน เป็นล้าน คุณจะเอาที่ไหนมา แล้วคุณก็กลัวตาย. ทีนี้ถ้ารู้ธรรมชาติข้อนี้ มันก็ไม่ต้องคิดที่จะเปลี่ยนหัวใจ, ความตายไม่มีความหมายอะไร. มันก็รู้ไปในลักษณะที่ว่า มันถึงวาระแล้ว มันควรจะมีเพียงเท่านั้นแล้ว.

เหมือนคนโบราณ ถ้ามันมีโรคที่เหลื่อวิสัยที่จะรักษาได้ก็ตาม หรือเหลื่อวิสัย ที่กำลังเงิน กำลังทรัพย์ของตนจะรักษาได้ก็ตาม เขาก็บอกว่า มันถึงเวลาแล้ว ก็เลยไม่มีทุกข์ร้อนอะไรดับจิตไปด้วยอาการยิ้มแย้ม เพราะมันถึงเวลาแล้ว พอกันแล้วสำหรับชีวิตของเรา มันมีกำหนดไว้เท่านั้น, เมื่อไม่มีเงินที่จะไป

เปลี่ยนลึนหัวใจ หรือจะไปทำอะไร มันก็ไม่เดือดร้อน. เดียวนี้ผมสังเกตดูมีคนเดือดร้อนมาก เพราะว่า ถ้ามีโรคอย่างนี้ ต้องไปรักษาที่กรุงเทพฯ, แล้วก็หมดพิเศษ แพง ; ก็ไม่มีเงิน แม้แต่ค่ารถไฟอยู่แล้ว, แล้วก็เสียใจจนเป็นบ้า ; น้ำมันก็ไม่ถูก.

ฉะนั้นการพิจารณา ปัจเจกเวทณ, อภินปัจเจกเวทณ อะไรต่าง ๆ นี้ มันช่วยได้ ; ช่วยให้เราไม่เกิดความทุกข์ หรือความทุกข์ที่เกิดขึ้นมา จะไม่มีกำลัง ไม่มีอำนาจบีบคั้นเรา ; นี้เราขจัดความทุกข์ออกไปได้ หรือเราป้องกันความทุกข์ไม่ให้เกิดขึ้นได้ เพราะเราใช้ความรู้ของพระพุทธเจ้าอย่างการปัจเจกเวทณสำหรับภิกษุโดยตรงนี้ ฆราวาสก็นำไปใช้ได้. เราจะต้องเจ็บไข้ก็เป็นธรรมดา เราจะต้องตายก็เป็นธรรมดา เราจะไม่มีสัตว์บุคคล ตัวตน เราเขา ; อะไรนี้รวม ๆ กันแล้ว ก็คือเครื่องมือที่พระและฆราวาสนำไปใช้ร่วมกันได้ มีไว้สำหรับพระเอามาใช้อย่างฆราวาสก็ได้ ; ที่มีไว้สำหรับฆราวาส เอามาใช้อย่างพระก็ได้ ; มีไว้สำหรับไปนิพพาน เอามาใช้ทำอะไรทำนา ค้าขายเล่าเรียนก็ได้.

คุณไม่ต้องแตกฉานอภิธรรม อย่างที่ไม่รู้ว่าเรียนกันไปทำไม ; แต่ขอให้แตกฉานอภิธรรมชนิดที่ผมกำลังพูดนี้ กล่าวคืออภิธรรม ชนิดที่เป็นพระธรรมอย่างยิ่งธรรมะอย่างสูงสุด ที่มันจะแก้ปัญหาทุกอย่างได้. ถ้ามันแต่นั่งพูดนั่งนับนั่งคำนวณ ต้องใช้เลขคณิตกันอยู่ละก็ เป็นอภิธรรมเฟ้อ. ถ้าเอาไปใช้ได้ เป็น apply ได้ เป็นประยุกต์ได้ นี่ก็เป็นอภิธรรมจริง คือเป็นธรรมะสูงสุด ใช้แก้ปัญหาได้จริง. ฉะนั้นเรื่องอภิธรรมชนิดนี้ เอามาใช้กับเรื่องทำอะไรไหน ค้าขายเรื่องเป็นอยู่ในชีวิตประจำวันของฆราวาสได้ ขอแต่จะให้มันเป็นอภิธรรมจริง.

คุณรู้หรือยังว่า “อภิ” prefix หรืออุปสรรคตัวนี้นั้น มันแปลได้ว่า เกิน, ยิ่งใหญ่ ; แปลว่า ยิ่งใหญ่ ก็ได้ แปลว่า เกิน ก็ได้ สำหรับอภิ นี้.

อภิธรรม ก็แปลว่า ธรรมะ ที่เป็นส่วนเกินก็ได้, ธรรมที่ยิ่งหรือใหญ่ก็ได้ หรือสูงก็ได้. เพราะถ้ามันเอามาใช้ประโยชน์สูงสุดก็ได้ มันก็เป็นอภิธรรมยิ่ง อภิธรรมใหญ่ ; แต่ถ้าใช้อะไรไม่ได้ มันก็เป็นส่วนเกิน เป็นความรู้ เป็นปรัชญา เป็นอะไรที่เป็นส่วนเกิน. ทีนี้ ผมไม่อยากจะให้มันเป็นส่วนเกิน ให้เป็นธรรมที่ประยุกต์ได้กับชีวิตจิตใจ.

ธรรมสูงสุดที่เป็นไปเพื่อนิพพาน เอามาใช้กับการศึกษาเล่าเรียนการทำมาหากิน การมีครอบครัว การอะไรต่าง ๆ. แม้โดยหลักโพชฌงค์ ๗ ประการนี้ คุณทำให้ดีเกิด จะแก้ปัญหาชีวิตประจำวันทุกข้อได้. ปัญหาในชีวิตประจำวันมันมีกี่ข้อ เอาขึ้นมาดูให้ชัด แล้วก็ใช้หลัก ๗ ประการนี้แก้มันให้ถูกต้อง ถูกเรื่องทีละเรื่อง ๆ ไป ; แล้วถ้าสมมุติว่า คุณมีครอบครัว และประสงค์ที่จะไปนิพพาน ทั้งครอบครัวนั้นเลย นั่นก็จะทำให้วิ่งไปนิพพาน ไม่ใช่คลานตัวมเตี้ยม.

นี่เราพูดกันเรื่องธรรมะระหว่างฆราวาสและบรรพชิต มา ๒ ครั้งแล้ว ผมก็พูดถึงตัวธรรมะแท้ แล้วก็ธรรมะเครื่องมือ. สำหรับธรรมะเครื่องมือนี้ เราใช้เปลี่ยนกันได้ถึงขนาดนี้ ระหว่างพระกับฆราวาส ; เหมือนกับธรรมะแท้ ๆ เช่นอริยมรรคมีองค์ ๘ หรืออะไรก็ตาม มันใช้ได้อย่างเดียวกันทั้งฆราวาสและบรรพชิต : เรามีพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์องค์เดียวกัน ทั้งฆราวาสและบรรพชิต ; เรามีไตรสิกขาเหมือนกันทั้งฆราวาสและบรรพชิต ; มีมรรคมีองค์แปดเหมือนกัน มีอะไรเหมือนกันทั้งฆราวาสและบรรพชิต. เดียวนี้เรากำลังมีเครื่องมือ เช่น สัจจะ ทมะ ขันติ จาคะ ; หรือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิสังสา ; หรือ สติ ธัมมวิจยะ วิริยะ ปิติ ปัสสัทธิ สมาธิ อุเบกขา เหมือน

กันทั้งฆราวาสและบรรพชิต. ผมก็ว่าพอแล้วสำหรับการชี้ให้เห็นว่า ธรรมะร่วมกันระหว่างบรรพชิตกับฆราวาส มันมีอยู่อย่างนี้. เพราะเหตุผลเพียงข้อเดียว ว่า กิเลสก็ดี ความทุกข์ก็ดี มันไม่เป็นฆราวาส หรือบรรพชิต. มันเป็นธรรมชาติ ตามธรรมชาติ เพราะฉะนั้น ธรรมะก็คือธรรมชาติ ตามธรรมชาติ ไม่ต้องเป็นฆราวาส หรือเป็นบรรพชิตก็ได้. ถ้าเอามาใช้ให้มันตรงเรื่องแล้ว มันก็เป็นการสำเร็จประโยชน์. เป็นบรรพชิตอยู่ที่บ้านเรือนก็ได้ เพราะว่าสามารถที่จะเป็นพระโสดาบัน สกิทาคามี อนาคามี อยู่ที่บ้านที่เรือนก็ได้. มีจิตใจอย่างคนบั้นหม้อคนนั้น อยู่ที่บ้านที่เรือนนั้น มันยิ่งกว่าเป็นบรรพชิตสมัยนี้ตั้งมากมายกายกอง. เป็นพระอริยเจ้าแล้ว มันก็เป็นอย่างยิ่งกว่าบรรพชิต เข้าใจไหม? คือถ้ามีธรรมะจริง ๆ แล้ว มันก็เป็นอย่างยิ่งกว่าเป็นบรรพชิตเฉย ๆ คือเป็นบรรพชิตแต่ไม่ได้บรรลุธรรม.

ฉะนั้นจะเป็นพระ หรือไม่เป็นพระ, จะเป็นสมณะ หรือไม่เป็นสมณะนั้น มันอยู่ที่บรรลุธรรมะ หรือมีธรรมะหรือไม่เท่านั้น ; ไม่ได้กำหนดว่าอยู่บ้านหรืออยู่วัด. ฉะนั้นโดยภาษาบาลีคุณจะต้องเข้าใจว่า เป็นเถระนี้ มันก็อยู่ที่บรรลุธรรม ; ฉะนั้นฆราวาสก็เป็นเถระได้, บางทีเตลิดเปิดเปิงออกไปใช้คำว่า เป็นพราหมณ์. เป็นพระอรหันต์นั่นคือเป็นพราหมณ์เพราะว่าหมดบาป. “พราหมณ์” นี้เขาหมายถึง ลอยบาปแล้ว หมดบาปแล้ว ฉะนั้นเป็นพระก็ได้ เป็นฆราวาสก็ได้ เป็นพราหมณ์ก็ได้ ถ้าหมดบาป ถ้ามีบาปน้อย หรือว่าถ้ากำลังลอยบาปอยู่. คำพูดทำให้เราเวียนหัวอย่างนี้.

โดยเฉพาะคำว่า ฆราวาส หรือ บรรพชิต นี้ ถ้าเข้าใจไม่ถูก มันก็มีความสับสนแล้วก็จะเกิดห้ามล้อตัวเอง, เป็นความโง่งมที่สุด ที่ห้ามล้อตัวเอง.

เหมือนกับเรามีรถยนต์อยู่คันหนึ่ง เรามัวแต่นั่งห้ามล้ออยู่นั่น แล้วจะทำอย่างไรกัน. เดี่ยวนี้มันจะเกิดเป็นห้ามล้อตัวเอง - ตัวเองห้ามล้อตัวเองอยู่ที่นี่ ก็เรียกว่าปักหลักปักตออยู่ในวิภวสังสาร ออกไปจากวิภวสังสารไม่ได้ เพราะไม่รู้จักความเป็นฆราวาส หรือความเป็นบรรพชิต, ไม่รู้จักเครื่องมือที่จะใช้ในการที่จะถอนความเป็นฆราวาส หรือความเป็นบรรพชิตออกไปเสียให้หมด ; ให้มันเหลือแต่ธรรมชาติแห่งความทุกข์ กับธรรมชาติแห่งความดับทุกข์.

พอกันทีสำหรับวันนี้.

ความมีสติของฆราวาส

- ๑๐ -

๒๖ เมษายน ๒๕๑๓

สำหรับพวกเรา ล่วงมาถึงเวลา ๒๐.๓๐ น. แล้ว เป็นเวลาที่จะได้พูดกันถึงเรื่องที่กำลังอยู่ต่อไป. ในวันนี้จะได้ พูดถึงเรื่อง **ความมีสติสำหรับฆราวาส**, ในปัญหาที่เสนอลงมานั้นมีอยู่ปัญหาหนึ่งถามว่า ฆราวาสจะมีสติได้อย่างไร ? ก็เลยขอถือโอกาสพูดกันในวันนี้.

การที่จะถามว่า ฆราวาสมีสติได้อย่างไรนั้น มันเป็นคำถามที่ยังไม่ชัดเจนสมบูรณ์ ฉะนั้นจะต้องขยายความออกไป ว่ามันมีสติในเรื่องอะไร ? ฆราวาสจะมีสติในเรื่องอะไร ? ก็ตอบว่า มีสติในเรื่องที่เกี่ยวกับฆราวาสทุกอย่าง. ที่นี้เรื่องทุกเรื่องของฆราวาสนี้ มันขึ้นอยู่กับสิ่งสำคัญสิ่งหนึ่ง ซึ่งเรียกกันว่า “อุตมคติ”.

คำว่า “อุตมคติ” นี้ ผมเชื่อว่าพวกคุณคงจะเคยได้ยิน และเคยได้พูดกันมาแล้วมากทีเดียว ; แต่ถึงอย่างนั้นก็ยังคงคิดว่ายังไม่อาจจะเป็นคนมีอุตมคติได้ ; คือพูดถึงอุตมคติกันอยู่เสมอ แต่คุณก็ไม่อาจจะมีอุตมคติได้ ;

เพราะเหตุว่า ยังไม่รู้ใจความสำคัญที่จะเป็นอุดมคตินั่นเอง. อย่างเช่นว่า เกิดมาทำไม ? คุณก็ไม่รู้ว่า เกิดมาทำไม ? แล้วนี่จะมีอุดมคติได้อย่างไร ? อุดมคติในการเกิดมาเป็นคนนี่ มันก็มีไม่ได้ ถ้ายังไม่รู้ว่า เกิดมาทำไม ; หรือรู้ว่าเกิดมาทำไมนั่นแหละ จึงจะรู้อุดมคติสำหรับมนุษย์เป็นอย่างไร. แต่ถ้าใครมาพูดว่าคุณไม่รู้จักอุดมคติ ไม่มีอุดมคติ คุณก็โกรธ ; แต่แล้วข้อเท็จจริงมันก็อาจมิได้จนถึงว่า คุณไม่มีอุดมคติ เพียงรู้จักชื่อของมัน เพราะยังไม่รู้ว่าเกิดมาทำไม. นี้ขอให้คิดกันดู ว่าเรื่องอุดมคตินี้มันคงจะไม่ใช่เรื่องเล่น ๆ เล็ก ๆ น้อย ๆ, ฉะนั้น เราพูดกันถึงคำว่า อุดมคติสักหน่อยก็จะดี.

คำว่า “อุดมคติ” ในความหมายที่เป็นกลาง ๆ นั้น มันมีอยู่ว่า คนเราต้องมีอุดมคติ ; และสิ่งที่เรียกว่า “อุดมคติ” นั้นคือหลักสำหรับยึดหน่วง ในการที่จะถึงจุดหมายปลายทาง มันเป็นหลักสำหรับจะเป็นเครื่องยึดหน่วง ตลอดเวลา ในการที่จะถึงจุดหมายปลายทาง, ที่นี้ ทำไมจะต้องมีอุดมคติ ? มันเนื่องจากว่า ถ้าปราศจากอุดมคติมันก็แว้งคว้างอย่างนี้. คนบางคนมีอุดมคติเปลี่ยนเรื่อย นี้ก็คือคนไม่มีอุดมคติ มันแว้งคว้าง ; กว่าจะรู้จักอุดมคติจนไม่แว้งคว้างนี้ ก็ต้องการเวลามากเหมือนกัน. มีอุดมคติเพื่ออะไร ? มีอุดมคติก็เพื่อจะเป็นหลักยึดหน่วง ไม่ให้แกว่ง, เป็นเครื่องแนใจ แล้วก็เป็นเครื่องให้กำลังใจ พยายามกำลังใจ และรวมทั้งเป็นแสงสว่างตลอดเวลาด้วย ; ประโยชน์ของมันมีอยู่อย่างนี้.

ที่นี้ เราจะพูดว่า เราจะมีอุดมคติได้อย่างไรต่อไปอีกโดยวิธีใด ? นี้ก็จะมาถึงสิ่งที่เรียนว่าสติ ; ดังนั้น การที่วันนี้จะพูดถึง สิ่งที่เราเรียกว่า “สติ” ก็เพราะว่า เป็นเครื่องมือสำหรับให้เรามีอุดมคติได้ ตามที่เราต้องการจะมี ; และอุดมคตินั้นไม่ใช่ของสักแต่ว่าชื่อ มันต้องมีอยู่จริง ๆ ; ที่จะต้องมีอยู่จริง ๆ ได้

ก็เพราะว่า มีสติเพียงพอ. สำหรับตอนนี้ก็อยากจะแนะนำให้สังเกตเห็นว่าคนเรา ที่ว่าปฏิบัติอะไรไม่ได้สมำเสมอ นั่น เพราะว่าขาดสติไม่ใช่ เพราะว่าขาดความรู้. ความรู้ที่เรียกว่าปัญญาในเบื้องต้นนี้ ปัญญาในระดับแรกระดับต้นนี้ เราเรียกว่าความรู้; นี่ไม่ขาด ไม่ยินได้ฟังอยู่จนเหลือเพื่อ และจนกระทั่งว่า เราก็รู้โดย เหตุผลว่าเรามีอุดมคติของเราอย่างไร? ควรจะมีอย่างไร? ตอนนี้ไม่ค่อย จะยาก. แต่แล้วมันจะยาก, ยากตอนที่ ไม่มีสติจะรักษาสิ่งนี้ได้.

คุณรู้จักสติในฐานะเป็นธรรมะสำหรับการรักษานั้นโดยเฉพาะคือ การรักษาศีล. สตินี้เป็นคุณธรรม มีหน้าที่สำหรับรักษาคุ้มครอง; ที่เรา เผลอไปเพราะขาดสติ ไม่ใช่เพราะไม่มีความรู้; ทั้งที่มีความรู้ท่วมหัวนี้ มันก็ยัง ขาดสติอยู่นั่นเอง; ฉะนั้นจึงจำเป็นจะต้องพูดกันถึงเรื่องสติ.

ถามว่า ฆราวาสจะมีสติได้อย่างไร? ก็ต้องระบุน ให้ชัดเจนไปว่ามีสติสำหรับที่จะเป็นฆราวาสที่ดีที่สุดได้ อย่างไร? ถ้าเราขาดสติเราก็เป็นฆราวาสไม่ได้; ไม่ต้อง พูดถึงฆราวาสที่ดี ฆราวาสธรรมดาก็เป็นไม่ได้. เพราะ ฉะนั้นจะต้องพูดถึงอุดมคติต่อไป ว่ามันเป็นสิ่งที่จะมีได้ เพราะสติ. ตัวมันก็คือหลักสำหรับยึดห่วงของจิตใจ; เหตุที่ต้องมีก็เพราะว่า ถ้าไม่มี มันทำให้เคว้งคว้าง; ฉะนั้นประโยชน์ของมันก็คือว่า จะได้มีหลัก มีกำลัง มี แสงสว่างอยู่ในนั้น; แล้วจะมีได้เพราะว่าเรามีสติเพียงพอ

ที่นี้ ก็มาถึงอุดมคติของฆราวาส: ถ้าจะพูดกันถึงว่าจะอะไรเป็น อุดมคติของฆราวาส ก็อย่าลืมน่าจะต้องนึกถึงคำว่า “มนุษย์” ก่อนคำว่า

ฆราวาส ; เพราะอย่างไรเสีย ฆราวาสก็ต้องเป็นมนุษย์ บรรพชิตก็เป็นมนุษย์. การที่เราพูดถึงฆราวาสนี้ เราจะต้องถึงจะต้องระลึกไปถึงคำว่ามนุษย์ก่อน ; ฉะนั้นเราจะต้องนึกถึงอุดมคติของมนุษย์ก่อนแล้วจึงจะมานึกถึง อุดมคติของฆราวาส. **อุดมคติของมนุษย์** คุณอาจจะเข้าใจได้ด้วยข้อความที่พูดมาแล้วครั้งก่อน ๆ ; เพราะว่าอุดมคติของมนุษย์นั้น มันไม่มีอะไร นอกจากจุดหมายปลายทาง คือไปให้ถึงนิพพาน. มนุษย์เกิดมามีชีวิตเป็นการเดินทาง เทียมด้วยควายสองตัวเรือ่ไป แล้วไปถึงจุดหมายปลายทางก็คือ นิพพานของมนุษย์.

นิพพานกลายเป็นอุดมคติของมนุษย์ ฟังแล้วมันน่าชื่นใจ ; แต่พอมาถึงอุดมคติของฆราวาสฟังแล้วมันน่าเศร้า น่าอิดหนาระอาใจ น่าขยะแขยงก็มี ; เพราะคำว่า ฆราวาส เขาให้ความหมายต่ำเกินไปเสียแล้ว ยุ่กันแต่เรื่องโลก ๆ อย่างเดียว. สังเกตดูให้ดี ๆ ในข้อนี้ ; ถ้าพูดถึงอุดมคติของมนุษย์ແหม ! มันอ้อมอ้อมใจ, มีความกระหยิ่มที่จะได้จะถึง. แต่พอพูดถึงอุดมคติของฆราวาส ชัดจะมีดมีว ชักจะลั้งเล หรือบางทีก็น่าเศร้า ; ก็เห็น ๆ กันอยู่.

ทีนี้ เราก็จะเอาอุดมคติอันไหนกัน ? เมื่อฆราวาสก็เป็นมนุษย์ ก็ให้อุดมคติแก่ฆราวาสให้มันสูง ๆ เข้าไว้ ให้เป็นมนุษย์เข้าไว้. **มนุษย์** ตัวหนังสือก็แปลว่า ใจสูงก็ได้, แปลว่าลูกหลานของมนุษย์ก็ได้ ; มนุษย์ **คือ** คนที่มีใจสูง ฉะนั้นก็แปลว่าคนมีใจสูงก็ได้, ลูกหลานของคนมีใจสูงก็ได้. ทีนี้มันสูงไปจนถึงอยู่เหนือโลกนั้น. ฉะนั้นถ้าฆราวาสมีอุดมคติอย่างนั้นอยู่ ก็คงมีอุดมคติของมนุษย์อยู่. อย่างที่เราได้พูดกันหลายครั้งหลายหนมาแล้วว่า **พยายามที่จะเป็นมนุษย์ ที่จะไปให้ถึงที่สุดจุดหมายปลายทาง ;อย่าเป็นเพียงฆราวาสที่ว่าตกหล่มจมเลนอยู่ที่นี่** คือมันเป็นเรื่องวัตถุ เรื่องความสุขทางวัตถุ ทางเนื้อหนังไปเสียทั้งนั้น. นี่เราจะต้องถือว่า **อุดมคติของฆราวาสก็คือ เป็นมนุษย์ที่ดีที่สุด**

ที่มนุษย์จะเป็นได้ กระทั่งว่าไม่มีพระ ไม่มีชมราวาสเสียแล้วตอนนี้ มันเป็นแต่ มนุษย์ที่กำลังตะเกียกตะกายไปสู่ความดีที่สุด หรือสูงสุดที่มนุษย์จะเป็นได้. ถ้าให้ความหมายอย่างนี้ อุดมคติของชมราวาสก็น่าชื่นใจอยู่ตามเดิม ไม่น่ากลัว หรือน่าขยะแขยง.

แม้ว่าเราจะกำลังเป็นอะไรก็ตาม จะต้องมียุทธศาสตร์ของมนุษย์ในลักษณะนี้ ทั้งนั้น; แต่ว่าเด็ก ๆ เกิดมา มันก็ยากที่จะมีความรู้สึกในอุดมคติชนิดนี้โดยกระฉ่างแจ้ว. แต่ถึงอย่างนั้น ก็ฝากเอาไว้ที่ก่อนก็ได้ว่า ขอให้เด็ก ๆ ทุกคนมีความหมายมั่นปั้นมือไว้ว่า จะให้ถึงสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้จะถึง. ทั้งที่เรายังไม่รู้ บัดนี้ว่ามันคืออะไร? ทั้ง ๆ ที่เวลานี้เด็ก ๆ ยังไม่รู้ว่า นั่นมันคืออะไร? แต่เขาพอจะเข้าใจได้ เพราะว่าใช้คำว่าดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้; ถึงจะยังไม่รู้ว่าอะไร ก็พอที่จะหวังได้ เพราะว่าเขาก็อยากดี แล้วมันก็ค่อยเติบโตขึ้นเป็นเงาตามตัว.

เด็กโตขึ้นก็ค่อย ๆ รู้จักอะไรสูงขึ้น ๆ สูงขึ้นจนมาเป็นพรหมจารี, เป็นหนุ่มเป็นสาว มันก็ต้องรู้อะไรมากขึ้น; เพราะว่า ในชีวิตนั้นมันเป็นการศึกษา, ความผิดพลาดเป็นครูที่ดีที่สุด มันก็เป็นการสอนอยู่ในตัว. ที่นี้พอเป็นแม่บ้าน พ่อเรือนเข้าก็รู้อะไรมาก จากความทุกข์ทรมานในการเป็นพ่อบ้านแม่เรือนนั่นเอง. ในที่สุดเมื่อผ่านโลกพ่อบ้านแม่เรือนมาพอสมควรแล้ว มันก็รู้ได้ ว่าจะต้องไป ยังกีหยุก ที่สะอาด ที่สว่าง ที่สงบของจิตใจ, ที่เขาเรียกกันว่าเย็น เป็นนิพพาน. นี่คืออุดมคติตลอดสายที่เลื่อนไปตามลำดับ มีจุดหมายปลายทางอยู่ที่นั่น.

เราเป็นนักศึกษานี้ อุดมคติอยู่ที่การสอบไล่ได้ หรืออยู่ที่การสำเร็จใน การศึกษา มีเงินใช้ มีลูกมีเมีย, แคนี่มันก็เป็นอุดมคติขั้นเด็ก ๆ ไปเท่านั้นเอง เรื่อย ๆ; ยังไม่ใช่อุดมคติอันสุดท้าย อันสูงสุด; แต่ถึงอย่างนั้นแหละ

ฆราวาสก็ต้องมีสติ ต้องนึกไว้ว่านี่ยังไม่ใช่อุดมคติอันสูงสุด จะได้เงิน ได้ทรัพย์สมบัติมาก ได้คู่ครองที่ถูกอกถูกใจ ได้อะไรก็ตาม อย่างน้อยก็ต้องมีสติระลึกว่านี่ยังไม่ใช่ถึงที่สุดของสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้ หรือควรปรารถนา ; ที่นี้เราก็สามารถที่จะยึดอุดมคติชนิดที่มันเขยิบไปได้ เลื่อนขั้นขึ้นไปได้เรื่อย ด้วยสติระลึกอยู่ ไม่ให้ไปหลงในสิ่งที่มีมันถึงเข้าเฉพาะหน้า หน้ามันกำลังเอริดอรอย เป็นสุขสนุกสนาน. โดยหลักใหญ่ ๆ อย่างนี้ ก็ต้องการสิ่งที่เรียกว่า “สติ” เสียแล้ว พอผลอสติเมื่อไร มันก็ไปจมลงไปในเรื่องที่ไม่ใช่อุดมคติ หรืออุดมคติที่เลวที่ต่ำ อุดมคติของเด็กอมมือไปอีก ผมใช้คำพูดว่าเรื่องกิน แล้วก็เรื่องกาม แล้วก็เรื่องเกียรติ จำกัดง่าย ๆ ว่า ๓ ก.

เรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ สิ่งทั้ง ๓ นี้ คงจะมีคนเป็นอันมาก ถือเอาเป็นอุดมคติ ยึดเอาเป็นอุดมคติ แล้วคุณจะเห็นด้วยหรือไม่ ? แต่ถ้าว่าไม่เห็นด้วยก็ระวังให้ดีว่ากำลังหลงมันอยู่หรือไม่ ? ในเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ ถ้าไม่เห็นด้วยและไม่ใช่อุดมคติ ทำไมจึงไปหลงมัน .เรื่องกินก็ต้องเป็นอุดมคติของสัตว์เดรัจฉาน. คำสุภาชิตบรมโบราณพูดว่าจะผูกมัดจิตใจสัตว์เดรัจฉานก็ต้องด้วยอาหาร.

เรื่องกามก็เป็นเรื่องของคนที่เหลวไหล บังคับจิตใจไม่ได้ จะเรียกว่าพวกเทวดาก็ได้ ; เทวดาเป็นพวกเหลวไหล บังคับจิตใจไม่ได้ สาละวันแต่เรื่องกาม กามคุณ ; แล้วมนุษย์ก็เป็นอย่างนั้น สมัครจะเป็นอย่างนั้น. มันก็เป็นเรื่องของคนบ้า ๆ บอ ๆ มันจะเป็นอุดมคติไปไม่ได้ แต่คนก็หลงไหลกันที่สุดยิ่งกว่าสิ่งใด คุณไปมองดูเองก็แล้วกัน. ปัญหาส่วนใหญ่ที่เขหาหาเงินไม่รู้จักอิมไม่รู้จักพอ ; ไม่พอกันสักทีนี้ ก็เพราะเรื่องกามนี่เป็นส่วนใหญ่.

ที่นี้ ก็มาถึงเรื่องเกียรติ เรื่องเกียรตินี้ไม่ต้องดูอะไรมาก ดูว่ามันขึ้นอยู่กับอะไร? มันก็ขึ้นอยู่กับการที่เขาเทิด หรือเขาเชิด. เกียรติมีความหมายขึ้นมาได้ก็เพราะว่า คนเขาเชิดชูยกย่องกัน ;แม้ทำความดี แต่คนเขาไม่เชิดชู มันก็ไม่มีเกียรติอยู่นั้นแหละ. ที่นี้คนส่วนมากเป็นคนตะกละในเรื่องกินเรื่องกาม มันก็ไปเชิดชูคนที่มันมีเรื่องกิน เรื่องกามมาก ว่าเป็นคนมีเกียรติ. ฉะนั้นเรื่องเกียรติก็เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นกับความนิยมอย่างหลับลับตานี้ อย่างหนึ่ง มันไม่ได้หมายความว่าดีจริง. แม้ว่าเขาเป็นคนขนาดที่จะเสียสละชีวิตได้ เพื่ออย่างนั้นอย่างนี้ แล้วก็ยกย่องว่า เขาเป็นคนมีเกียรตินี้ก็ดูให้ดีเถิด ว่าสิ่งที่เขาทำไปนั้นมีประโยชน์อะไรบ้าง? แล้วเกียรติชนิดที่หลับลับตา ยอมเสียชีวิตได้นั้น มันก็ไม่ได้มีจำกัดอยู่เพียงเท่านั้น คนบ้าบิ่นก็ทำได้ ; สัตว์เดรัจฉานบางชนิดมันก็กัดกันจนตาย ไม่ยอมแพ้ นั้นมันก็เพราะอัสมีมานะประเภทเดียวกันกับเกียรตินี้. คุณเอาจึงหรีด เอาปลากัดอะไรมากัดกันมันไม่ยอมแพ้ กัดกันจนตาย มันก็เพราะความรู้สึกอย่างเดียว เป็นอัสมีมานะ คือเห็นแก่ตัวกู. แต่สำหรับมนุษย์นั้นต้องมีคนคอยช่วยให้ ช่วยปรบมืออยู่ด้วย ; มันต่างกันอยู่เท่านั้น.

เรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ นี้ไม่ใช่อุดมคติ ; มันจะต้องมีอะไรที่ดีกว่านั้น. ฉะนั้นไป ๆ มา ๆ ก็ไม่พ้นไปจากเรื่องของนิพพาน คือความที่มีจิตใจสูงสมกับความเป็นมนุษย์ มีความสะอาด สว่าง สงบ, หรือว่ามี ความบริสุทธิ์ใจ แล้วก็เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ แล้วก็มีความเยือกเย็นเป็นสุขทั้งตนเองและทั้งผู้อื่น ; ถ้าทำได้อย่างนี้จึงถือว่าเป็นเกียรติ. ถ้าคุณรับอุดมคติอย่างนี้ คุณก็จะนึกไปในทำนองว่า พระบรมศาสดาของเรา เป็นผู้ที่มีเกียรติที่สุด. ในบรรดามนุษย์ทั้งหมดในโลก เราจะมองเห็นว่า พระพุทธเจ้าเป็นผู้ที่มีเกียรติที่สุดว่าท่านทำอะไรบ้าง? ไปดูเอาเองก็แล้วกัน.

ถ้าเราจะเอาช่างคนยกยอ คนเชิดชูเทิดทูนกัน พระพุทธเจ้าท่านก็มีคนยกยอมาก ไม่น้อยกว่าใคร ๆ ; หรือมากกว่าใคร ๆ เสียอีก. ครั้งหนึ่งที่พิษณุโลก ผมถามปัญหาขึ้นในหมู่นักศึกษา นักเรียนชั้นสูง ว่าในโลกนี้ใครเป็นคนที่เขาสร้างอนุสาวรีย์ให้มากที่สุด ? มีเด็กฉลาดคนหนึ่งตอบขึ้นมาทันควันเลย เมื่อเด็กคนอื่นเงี่ยกริบทำตาค้าง. เด็กคนนั้นเขาตอบว่า “พระพุทธเจ้า”. ผมเลยถามว่ามากอย่างไร? เขาตอบว่า พระพุทธรูปมาก นับไม่ไหว. จำนวนพระพุทธรูปเฉพาะในประเทศไทยนี้ก็มีไม่รู้กี่ล้าน ๆ องค์ ยิ่งพระองค์เล็ก ๆ พระเครื่องรางด้วยแล้ว ก็มีจำนวนเป็นล้าน ๆ เลย. นี่คนที่เขาสร้างอนุสาวรีย์ให้มากที่สุด คือพระพุทธเจ้า ; มองดูก็จริง. ที่นี้ พระพุทธเจ้าท่านมีเกียรติโดยธรรม, โดยธรรมคือมีดีในตัวท่าน แล้วมีเกียรติโดยโลก ๆ , คือที่เขานิยมกันยกย่องกัน สร้างอนุสาวรีย์ให้มากที่สุด ก็เพราะว่าท่านมีอุดมคติสูงสุด.

เราจึงรู้จักอุดมคติของพระพุทธเจ้า ว่าท่านออกบวชทำไม ? หรือถ้าจะเอาใจมากกว่านั้นก็สรุปเรื่องทั้งหมดในชีวิตของพระองค์แล้ว ก็จะมองเห็นได้ว่าท่านเกิดมาทำไม ? นี่เราก็จะพบอุดมคติสูงสุดของมนุษย์อยู่ที่นั่น.

เอาละที่นี้ เราก็ลองมองดูเป็นเรื่อง ๆ ไป ในการที่จะมีสติรักษาอุดมคติในระดับไหนบ้าง ? อย่าลืมว่าเรื่องสตินี้ จะช่วยรักษาอุดมคติ. ให้ยุติกันไว้เสียก่อนว่า “**สติช่วยรักษาอุดมคติ**” หรือ “**อุดมคติมีอยู่ ได้เพราะว่า สติช่วยรักษาไว้**”. อุดมคติเป็นสิ่งที่รักษาไว้ได้ด้วยสติ หรือว่า จะพูดกลับกันว่าสตินี้เป็นเครื่องรักษาไว้ซึ่งอุดมคติ ; แยกกันไม่ได้ พอแยกกันมันก็จะล้มละลาย. ไม่มีสติ อุดมคติก็น่าจะล้มละลายไม่มีอุดมคติ สติก็ไม่ว่าจะรักษาอะไร ; เป็นอย่างนี้.

โดยทางปฏิบัติ มันก็เหลืออยู่แต่ที่จะมีสติ หรือทำสติ. ฆราวาสจะต้องมีสติ รักษาอุดมคติของมนุษย์อย่างที่ว่ามาเมื่อตะกี้นี้ ; รักษาอุดมคติของมนุษย์

เสียก่อน, มีสติรักษาอุคตมคติของมนุษย์อยู่ตลอดเวลา. เดี่ยวมันจะปนกันยุ่ง
 คุณฟังให้ดีนะ “มีสติรักษาอุคตมคติของมนุษย์อยู่ตลอดเวลา” เมื่อคุณเรียน
 หนังสือ หรือเมื่อทำงาน หรือเมื่อกินข้าวอาบน้ำ หรือเมื่อไปไหนก็ตามใจเกิด
 ให้มีสติรักษาอุคตมคติของมนุษย์ไว้ให้ได้ ; มันจะไม่เปลืองทำผิดพลาด, มันจะ
 ไม่เข้าไปในโรงเหล้า, มันจะไม่เข้าไปในไนท์คลับ หรือว่าจะไรต่าง ๆ ; เพราะ
 รู้ว่านั่นไม่ใช่อุคตมคติของมนุษย์. เพราะฉะนั้นจึงบัญญัติคำนิยามลงไปเลยว่า
“มีสติรักษาอุคตมคติของมนุษย์อยู่ตลอดเวลา ไม่ว่ากำลังทำอะไร” และทำอยู่
 ตลอดเวลา ไปหาความหมายรายละเอียดอะไรเอาเองว่า : ไม่ว่าเราเป็นอะไรอยู่
 เรายังถึงความ เป็นมนุษย์อยู่เสมอ, นี้ถึงความสูงสุดของความเป็นมนุษย์อยู่เสมอ ;
 แล้วมันก็ไม่มีความที่จะไปทำอะไรผิด ๆ หรือกล้าทำอะไรผิด ๆ, ถ้าสติอันนี้มันอยู่
 ในการรักษาอุคตมคติของมนุษย์นี้แล้ว มันไม่มีความที่จะไปทำอะไรผิด ๆ หรือ
 กล้าทำอะไรผิด ๆ. ที่นี้กลัวแต่ว่า ไม่มีอุคตมคติ ทำไปโดยลืมอุคตมคติ ;
 ฉะนั้นก็เลยทำสิ่งที่มนุษย์ไม่ควรจะทำ นั่นแหละ เมื่อไรก็ได้ ; มันเสียไปหมด
 อย่างนี้.

ถัดไปก็คือ **มีสติรักษาอุคตมคติของการทำงานที่กำลังทำอยู่** ; นี่มันแคบ
 เข้ามา. *การทำงานที่เรากระทำอยู่นั้น* มันเป็นการงานอะไร เราต้องรักษา
 อุคตมคติของการทำงานอันนั้น ; เช่นเป็นนักเรียนเป็นครู เป็นผู้พิพากษา เป็น
 อะไรก็ตามใจ ซึ่งล้วนแต่มันเป็นการงาน เป็นขึ้นเป็นอันเป็นอย่างหนึ่ง ๆ เป็น
 อย่าง ๆ ไป ; อุคตมคติของการทำงานนั้น ๆ มีอย่างไร ต้องมีสติ รักษาอุคตมคติของ
 การงานนั้น ๆ อยู่อย่างถูกต้องเสมอ. เมื่อเป็นอย่างนี้แล้ว เป็นนักเรียนก็จะไม่
 ทำอะไรนอกเรื่องของนักเรียน, หรือจะเป็นอะไรอื่นก็จะไม่ทำอะไรที่เป็นนอกเรื่อง
 นอกหน้าที่ของตัวเอง ซึ่งมันเป็นการขบถต่ออุคตมคติของการทำงานที่ตนกำลังกระทำอยู่.

ต่อไปก็ **มีสติ** ในการที่จะทำการงานไม่ให้ผิดพลาด. สติอย่างนี้เป็นชื่อของความไม่ประมาท. เราทำงานผิดพลาดเพราะความประมาท ; ส่วนใหญ่ หรือส่วนมากที่สุด ไม่ใช่เพราะความไม่รู้ ; แต่มันเป็นเพราะความประมาท หรือว่าเหยียบรู้ สะเพร่า, ไม่ทำด้วยสติที่สมบูรณ์ ; เรียกว่าทำอย่างขอไปทีอย่างนั้น, ทำอย่างขอไปที หวัด ๆ ไม่ได้ทำด้วยสติที่สมบูรณ์. ฉะนั้นต้องมีสติ ที่จะทำการงานไม่ให้ผิดพลาดด้วยความไม่ประมาท ว่า “แหม ! นี่เป็นเรื่องง่าย นี่เป็นเรื่องเล็กน้อย นี่เป็นเรื่องทำเล่น ๆ ก็ได้.” ผมสังเกตเห็นอยู่ทุกวันเลย พระเณรทำอะไรผิดพลาด เพราะไม่ใช่ไม่รู้แต่เพราะอวดดี เพราะประมาทเพราะไม่เห็นว่ามันสำคัญที่สุด ; เขาเห็นเป็นเรื่องเล็กน้อยไป.

ผมอยากจะขอรับรองให้ทุก ๆ องค์จำไว้ว่า ไม่มีอะไรที่เป็นเรื่องเล็กน้อย ; อย่าได้ถือว่ามีอะไรเป็นเรื่องเล็กน้อยเป็นอันขาด ; แม้คุณจะไปตักน้ำมาดื่มสักแก้วหนึ่ง ก็อย่าได้ถือว่าเป็นเรื่องเล็กน้อย ; หรืออะไรที่มันต่ำไปกว่านั้น ก็อย่าได้ถือว่าเป็นเรื่องเล็กน้อย. ขอให้ทำด้วยสติ นับตั้งแต่เอามือคว้าไปจับแก้ว, แล้วก็จุ่มลงไป在水里, แล้วยกขึ้นมา, แล้วดื่ม ; นี่ให้สติติดเนื่องกัน. ถ้าเขียนเป็นกราฟ แล้วก็เห็นเป็นเส้นที่ติดเนื่องกัน. ฉะนั้นจะทำอะไรก็ตาม, จะรับประทานอาหาร จะอาบน้ำจะถ่ายปัสสาวะอุจจาระ, จะเดิน จะยืน จะนั่ง จะนอน อะไรก็ตาม, อย่าได้เกิดความผิดพลาดขึ้น, โดยเฉพาะการทำงาน ไม่ให้เกิดความผิดพลาดขึ้น.

ที่นี้เราแบ่งงานเป็น ๒ ชนิด คือ งานที่จะต้องทำตามธรรมชาติ ธรรมดาเช่น กินข้าว อาบน้ำอย่างนั้นก็เรียกว่า “งาน” งานบริหารชีวิต บริหารร่างกาย. งานที่ทำที่โรงเรียน ทำที่ออฟฟิศ มันก็งานอีกงานหนึ่ง ;

มันงานเฉพาะ ไม่ใช่ตามธรรมชาติ ที่เรามีต่าง ๆ กันว่าจะต้องทำงานนั้น. ทั้ง ๒ งานนี้ อย่าทำให้ผิดพลาด. การผิดพลาดเกิดเพราะผลออกไป เห็นว่าเป็นเรื่องเล็กน้อย. และจากเรื่องเล็กน้อยนี้ มันจะถึงกับฆ่าคนนั้นก็ได้อีก คือทำฉิบหายหมดเลยก็ได้. ฉะนั้น การงานทุกชนิด จะเป็นเรื่องบริหารร่างกายตามธรรมชาติ หรือว่า ทำงานเฉพาะในหน้าที่ก็ตาม อย่าเห็นเป็นเรื่องเล็กน้อยเลย : แล้วก็หัดให้มีสติอยู่เรื่อย ๆ ไป ตอนแรก ๆ มันอาจจะงุ่มง่ามบ้าง หรือน่ารำคาญบ้าง ; แต่ว่าเมื่อทำไปจนชินเป็นนิสัยแล้ว มันก็คล่องแคล่วได้ แล้วดีกว่ากันมากมาย.

กัมมัฏฐาน วิปัสสนา บางชนิดเช่น ยุบหนอ พองหนอ อะไรหนอ ๆ อย่างนี้ก็มีความมุ่งหมายอย่างนี้ คือเราจะเป็นคนที่มีสติอยู่ทุกอิริยาบถ ; แต่แล้วเราฟังเขาไม่ถูก เข้าใจว่าไปนั่งหนอ ๆ บ้าง ๆ บอ ๆ อย่างนั้นเพราะเข้าใจผิด แล้วทำผิด. แต่ที่จริงต้องการให้มีสติทุกอย่างไว้ เหมือนอย่างกับว่า คุณเอาสิ่งนี้มาวางไว้ตรงนี้ แล้วลืมหาไม่เห็น ไม่รู้ว่าอยู่ที่ตรงไหน ; อย่างนี้มันก็เพราะขาดสติ. หรือ บางทีแว่นตาสวมอยู่บ้าง บางวันมันอาจจะไม่รู้ว่า แว่นตาอยู่ที่ไหนทั้งที่ยังสวมอยู่. นี่ก็เพื่อป้องกันอย่างนี้ ไม่ให้มีลืมมีพลาด. ฉะนั้น ข้อต่อไปผมก็อยากจะพูดถึง การที่มีสติในการจำ.

การมีสติในการจำ นี้เรารู้กันอยู่ทั่วไปแล้วว่า “ความจำ” นั้นมันสำคัญ. แล้วเราลองเกิดจำไม่ได้ดูซิ ; เมื่อเกิดจำไม่ได้ แล้วคุณจะทำอะไรได้. เดี่ยวนี้เพราะจำได้ ว่านี่อะไร - นี่อะไร ; มันจำได้จึงทำอย่างนั้นได้อย่างได้, กินข้าวได้ อาบน้ำได้. ถ้าลองจำไม่ได้ ก็ทำอะไรไม่ถูก. นี่เรียกว่าเกี่ยวกับความจำที่เราไม่รู้สึกรู้ตัว เราเรียกว่า สติปัญญา หรือว่า “สมปฤดี”. สติปัญญา = ความจำ, สมปฤดี = ก็คือความรู้สึกตัวอยู่ตามปกติ คือ จำอะไรได้นั่นเอง ; พอจำอะไรไม่ได้หรือว่า หลุดไปนี่ ก็เรียกว่าไม่มีสมปฤดี.

จำตามธรรมชาติอย่างนี้ เราไม่เคยสนใจกับมัน เราไม่ค่อยสนใจกับมัน เพราะว่ายังจำได้อยู่ นี่อะไร, - นี่อะไร แล้วก็เดินมา ลุกไป หรือจะทำอะไร มันทำได้ ก็เลยไม่สนใจกับความจำชนิดนี้ของธรรมชาติตามอัตโนมัติ. ที่นี้ จำที่เราอยากจะทำ เช่นจำการเล่าเรียน จำอะไร หรือว่า เรื่องที่มันต้องจำ ในหน้าที่การงานอย่างนี้; ถ้าเราเป็นคนจำเก่ง ก็มีประโยชน์ที่สุด. ผู้ที่เป็นบัณฑิต นักปราชญ์ หรือทำอะไรได้สำเร็จ ก็ต้องจำอะไรได้ทั้งนั้น; ไม่เช่นนั้น ก็พูดไม่ถูก ทำไม่ถูกต้องนั้น.

ฉะนั้นคนที่มีปัญญามาก ก็รวมทั้งการจำเก่ง จำมากอยู่ด้วยเหมือนกัน. ที่นี้ความจำนี้มันจำได้มาก อย่างหนึ่ง แล้วก็จำได้กว้าง หมายความว่า จำได้ไกล ๆ นี่อีกอย่างหนึ่ง. จำได้มากแล้วก็จำได้ไกล อย่างนี้เขาเรียกว่า ระลึกชาติได้, ระลึกชาติหนหลังได้. คือคุณจะต้องจำได้ว่า เมื่อเข้าทำอะไร? เมื่อวานทำอะไร? แล้วเมื่อวานขึ้นทำอะไร? จนกระทั่งสัปดาห์ถอยถัดไปโน้นทำอะไร? เดือนถอยถัดไปโน้นทำอะไร? ปีถอยถัดไปโน้นทำอะไร? นั่นคือระลึกชาติได้. จนกระทั่งที่เขาพูดกันว่า ตายไปที่ชาติ ๆ แต่หนหลังก็ระลึกได้ ก็รวมอยู่ในข้อนี้แหละ; แต่ผมว่ามากเกินไป เอาแต่เพียงว่า เมื่อวานนี้คุณทำอะไรบ้าง คุณจำได้ไหม? ให้นั่งนึกสักสามชั่วโมง; เมื่อวานนี้ทำอะไรบ้าง มันก็จะจำไม่หมดกระทั่ง. พอไปถึงวานขึ้นนี้ก็แย่แล้ว; ถัดไปจากวานขึ้นอีกวันหนึ่ง ก็ยอมแพ้แล้ว; นั่นเพราะไม่ค่อยมีความจำชนิดที่ไกลอย่างนั้น.

ถ้าคุณฝึกหัดสตินี้ ฝึกสติตามแบบที่เขามีไว้วางไว้ จะจำได้, จำได้ ถอยหลัง ๆ ถอยหลังจนกระทั่งชาติก่อนก็จำได้, สิบชาติ ยี่สิบชาติก็จำได้. จะเอาชาติไหนเป็นเกณฑ์ก็ตามใจ จะเอา “ชาติ” ตามภาษาธรรมที่ว่า – เกิด ตัวกู - ของกู ครั้งหนึ่งเป็นชาติหนึ่งก็ได้; หรือ “ชาติ” ชนิดเข้าโลงที่หนึ่ง;

ถ้ามันมี ก็ชาติหนึ่ง ๆ นั้นก็ได้ทั้งนั้น. คือวิธีเดียวกัน ต้องใช้วิธีเดียวกันคือ การระลึกถอยหลังด้วยความจำ.

ที่นี้ เรามีสติในการจำ เอาแต่เพียงว่าในชาติปัจจุบันนี้ก็พอ ให้มัน จำแน่นอนขนาดว่า ช่างหลังก็จำได้ ; แล้วถือชาติในภาษาธรรม คือเกิดความรู้สึก ที่เป็นตัวกู - ของกูอะไรนี้ ; โลก หรือ โกรธ หรือ หลง หรือ อะไร ครั้งหนึ่ง เรียกว่าชาติหนึ่ง. ถ้าวันนี้โกรธ ๓ วัน ก็เรียกว่า ๓ ชาติ, แล้วโลกอีก ๕ ครั้ง ก็เป็น ๕ ชาติ, แล้วโง่งอย่างอื่นอีก ๗ - ๘ ครั้งก็รวมกันเป็นเกือบ ๒๐ ชาติแล้ว. ในวันเดียวนี้ต้องระลึกให้ได้ ถอยหลังไปให้ได้ ว่า - ชาตินั้นมีเรื่องอะไร ? - ชาตินี้มีเรื่องอะไร ? ทำได้ด้วยสติ, ด้วยการฝึกสติตามวิธีที่วางไว้. นี้เรียกว่า มีสติในการจำนับมาแต่ สัญญา สมปฤติ จำเก่ง โดยธรรมชาติ โดยนิสัย. เด็กบางคนจำเก่งมาโดยนิสัยโดยธรรมชาติ กระทั่งมาจำได้เก่งในสิ่งที่จะต้องจำ เพิ่มขึ้น ในการศึกษาเล่าเรียน ในหน้าที่การงาน ; ล้วนแต่ใช้ความจำทั้งนั้น. พอแก่เฒ่าเข้ามันก็เลื่อน ชักจะเลื่อนอย่างผมนี้เรียกว่าความจำก็ชักจะเลื่อน เพราะอวัยวะที่เป็นเครื่องช่วยความจำ ได้ใช้มันมาก มันก็เสื่อมคุณภาพ อย่างนี้เป็นต้น. แต่ถ้าไม่ฝึกอย่างที่มีวิธี สอนให้ฝึกแล้ว มันจะยิ่งกว่านี้.

ต่อไป ก็คือ **การมีสติในการมีสติทันควัน**. สติถ้ามาช้าก็ช่วยอะไร ไม่ได้ ; เรามีสติทันควันนั้นแหละจะช่วยให้. ฝึกมีสติ ในการที่จะมีสติทันควัน. สำหรับพวกที่ต้องทำงานเร็ว ๆ เช่น ขับรถยนต์ ขับเรือบิน อะไรเหล่านี้ ต้องมีสติ หรือว่าการตัดสินใจ หรืออะไร ที่มันเนืองกันเร็ว ๆ ; ยิ่งขับรถเร็วเท่าใด ก็ยิ่งมีสติทันควันมากเท่านั้น. ในเหตุการณ์ที่มันเกิดขึ้นทางจิตใจก็เหมือนกัน โลกะ โทสะ โมหะจะเกิดขึ้นในจิตใจอย่างนี้ สติต้องมี

ทันควันเช่นเดียวกับทางวัตถุ ขับรถเร็ว ๆ ต้องมีสติทันควัน. ในทางภายใน ในทางจิตใจก็ต้องมีสติทันควัน ถ้าไม่อย่างนั้นคุณก็ไปโกรธเสียแล้ว โกรธเสีย เป็นวรรคเป็นเวร ไปด่า ไปตีเขาเสียแล้ว จึงจะมีสติ ; อย่างนี้มันก็ช่วยอะไร ไม่ได้. โดยเฉพาะเมื่อถูกสบไล่ สบสัมภาษณ์ หรือสบอะไร ที่เขาไม่ให้ เวลาผ่านไปกว่าพระพิริบตาเดียว ถ้าเราไม่มีสติหรือความจำระลึกได้ทันควัน มันก็ทำได้ได้. ฉะนั้นฆราวาสจะต้องไปฝึกการมีสติทันควันด้วย ; แล้วถือว่า สติทันควันนี่คือพื้นฐานของสติทั้งหมด เพราะคำว่าสตินี้ หมายถึงความรู้ที่วิ่ง มาช่วยเราทันควัน ; ถ้าไม่ทำหน้าที่อย่างนี้ก็คือไม่มีสติ.

สติ กับ ปัญญา ไม่ใช่สิ่งเดียวกัน.ปัญญา คือความรู้ ; สติคือ ความรู้ในโอกาสที่วิ่งมาทันควัน, ที่เกิดขึ้นทันควัน แล้วเฉพาะเรื่องนั้น. แล้วก็ยังมีอีกคำหนึ่งว่า สัมปชัญญะ นี่คือสติที่มีอยู่ไม่ขาดตอนเป็นพื้นฐาน. ปัญญา เรียกว่า ความรู้ ; บางชนิดเอามาไว้เป็นพื้นฐานไม่ขาดตอน มีสัมปชัญญะ ; บางชนิดก็ต้องทำชนิดที่ว่ามาเร็ว ๆ ทันควัน แล้วก็เพียงพอ ; เหล่านี้ที่แท้คือสติ. สัมปชัญญะก็คือสติที่มันยังคงอยู่ ที่ยังคงค้างอยู่เป็นเวลานาน. นี้เรามีสติ สัมปชัญญะมันก็ปลอดภัย. สติมาทันควัน แล้วอยู่ในรูปของสัมปชัญญะตลอด เวลานานพอสมควร ; ทั้งสองอย่างนี้คือ ความรู้.

นอกจากนี้อยากจะกล่าวอีกสักข้อหนึ่งว่า **มีสติในการที่จะไม่เสียสติ.** มีสติในการที่จะไม่เสียสติ มันก็เกือบคล้ายกันนั่นแหละ แต่ว่าเราจะแยกออกให้ เห็นอีกชนิดหนึ่ง ; คล้ายกับที่แล้วมา คือว่าเราเป็นคนมีความรู้ มีอะไร พอสมควร, ตามปรกตินั้น เรามีสติ ; แต่พอถูกขู่เข้า หรือถูกตวาดเข้า หรืออะไรเกิดขึ้นเฉพาะหน้าเข้า สติมันเสียไป ; นี้เรียกว่าสติมันเสียไป, สติที่มี อยู่แล้วนั้น หรือสัมปชัญญะก็ตามมันเสียไปเสีย เพราะมีอะไรเข้ามาเกิดขึ้น . นี้เราจึงมีหน้ามี ที่ว่าจะต้องไม่เสียสติ.

อย่างเช่น คุณเดินไปก็มีสติ พอสุนัขตัวหนึ่งกระชอกเข้ามา คุณก็ไม่ว่าจะทำอย่างไร, สติไม่รู้ไปไหนหมด. บางทีสุนัขกัดเอาเลย เพราะทำผิดเรื่อง ; อย่างนี้สำคัญมาก หรือมีปัญหาในชีวิตประจำวัน. พออะไรปังปังเป้งปัง มันเสียสติ ; ถ้าเสียสติมากเท่าไรมันก็ยิ่งเป็นผลร้ายเท่านั้น, เสียสตินานเท่าไร ก็มีผลร้ายมากเท่านั้น. เมื่ออยู่นอกห้องสอบเราก็ดูว่าเจ๋งดี มีความรู้สึกแน่ใจตัวเอง ; พออย่างเข้าไปในห้องสอบ ก็เสียสติ ; หรือพอได้รับข้อสอบมาก็เสียสติ ; หรือพบปัญหาบางข้อ คำถามบางข้อ งงเลย ทำให้เสียสติ จนข้ออื่น ๆ พลอยเลื่อนไปหมด. ฉะนั้นเราจะต้องฝึกหัดให้มีสติ ในการที่จะไม่เสียสติ.

ผมเคยพูดตัวอย่างที่นี้ อาจจะไม่มีการเชื่อ ในเรื่องความกลัว. ถ้าเจอเสือแล้วจะต้องมีสติที่จะไม่ต้องกลัว - ไม่ต้องกลัว ; จะไม่กลัวไว้ก่อน แล้วจะขึ้นต้นไม้ก็ได้ คือขึ้นด้วยความไม่กลัว, จะวิ่งหนีก็ได้ วิ่งหนีด้วยความไม่กลัว, จนตรอกแล้วจะชกเสือก็ได้ ก็ชกต่อยเสือด้วยความไม่กลัว. นี่มันต้องมีสติที่จะไม่กลัว คือ มีสติที่จะไม่เสียสติ. ถ้าขึ้นต้นไม้ด้วยความกลัว เดี่ยวมันก็พลาดตกลงมา ; ฉะนั้นมันก็ต้องบวกกันกับปัญญา ความรู้ ความสามารถ ความมีสติด้วย ; แล้วก็ไม่กลัว ขึ้นต้นไม้ไป. หรือจะวิ่งหนีก็ต้องทำด้วยความมีสติ, จะพัดกันกับเสือ ก็ต้องทำด้วยความมีสติ ; อย่าให้สูญเสียความมีสติ.

เท่าที่ยกตัวอย่างมานี้ มันก็ล้วนแต่ฆราวาสจะต้องทำ ล้วนแต่ฆราวาสจะต้องฝึก จะต้องมี จะต้องทำ : มีสติรักษาอุদ্มคติของมนุษย์ไว้ – ว่าอุদ্มคติของมนุษย์เป็นอย่างไร? มนุษย์คืออะไร? และอุদ্มคติของการทำงานที่กำลังกระทำอยู่เฉพาะหน้า, แล้วก็มีสติในการที่จะทำงานไม่ผิดพลาด, มีสติในการจำ, มีสติในการที่จะมีสติให้ทันควัน, แล้วก็มีสติในการที่จะไม่เสียสติ.

อันสุดท้ายที่สุด อยากจะพูดอีกสักอันหนึ่งว่า **มีสติเมื่อจะตาย**. นี่จะปิดฉากแล้วมีสติเมื่อจะตาย เพราะว่าเวลาตายเป็นเวลาปิดบัญชีซึ่งบุคคลยังบอะไรทั้งหมด ; มันจึงเป็นเวลาที่สำคัญอย่างยิ่ง. ถ้าผลอดีตตอนนี้ก็แปลว่าจะฉิบหายหมดหรือฉิบหายมากทีเดียว. ถ้ามีสติตอนนี้ก็จะเรียกว่าดีมาก, แน่นแฟ้นมาก มันคงมาก. คุณคงจะคิดว่า - โอ ยังอยู่ไกล มันอยู่ไกลไว้ เรายังไม่ตายยังหนุ่มอยู่ ; ก็ไม่ถูกนักนะ มันอาจจะมาเมื่อไรก็ได้. ยิ่งอยู่ในกรุงเทพฯ ๕ อย่างนี้ มันอยู่ในฐานะที่จะมีอุบัติเหตุ ตายลงไป เมื่อไรก็ได้ ; หรือว่าจะอยู่ไปจนเฒ่าจนแก่ก็ตามใจ ก็ต้องเตรียมพร้อมสำหรับการตายให้ดีที่สุด. พูดอีกทีคือตายแบบอุดมคติ ตายอย่างมีอุดมคติ.

ตายแบบอุดมคติ ตายอย่างมนุษย์ที่ดี คือ ตายอย่างพระอรียเจ้าตาย ; คือว่า ถ้าเรามีอะไรที่เราทำไม่ได้ในทางธรรม เช่นละกิเลส หรือละความชั่วหรืออะไรไม่ได้ อย่างนี้ ตอนที่จะตายจะต้องทำให้ได้ ; เพราะมันง่ายนิดเดียว มันจะสิ้นอยู่แล้ว. เลิกล้างความคิดชั่วอะไรชั่วนั้น แล้วก็ตายไป ; หรือจะเอากันอย่างสูงสุดว่าเราสมักระดับไม่เหลือ. การเกิดมาเวียนว่ายอยู่ในวัฏฏสงสารอย่างนั้นอย่างนี้ อย่างนั้น มันพอกันที ; จิตใจของเราสมักระดับไม่เหลือ สิ้นสุดหยุดสิ้นสุด พอกันที. อย่างนี้มันก็จะดับไปได้ หรือตายไป ในลักษณะที่ดีที่สุดที่เป็นอุดมคติ.

ผมอยากจะพูดแบ่งแยกกันอย่างนี้ว่า ที่ว่าตาย ๆ กันนั้น มันตายตามธรรมดา, ตายของคนโง่ อย่างนั้นเรียกว่า ตาย ; เป็นสิ่งที่น่าเกลียด น่าชัง น่าขยะแขยง คือมันตายอย่างคนธรรมดาตาย. ตายไม่มีสติด้วย แล้วตายด้วยความดีนรณ คือไม่อยากจะตายด้วย นี่คือตายโหง. คนที่ต้องตายไปโดยที่ไม่อยากตาย, แล้วมีอะไรมาตัดให้พลันตายลงไปในี่ ก็เรียกว่า “ตายโหง” ;

มันก็ควรจะเรียกว่าตาย. แต่ถ้าเราเป็นคนมีความรู้ด้วย แล้วก็มีสติตั้งแต่เดี๋ยวนี้ด้วย มันก็มีการเตรียม มีการกะกำหนด มีการวางอะไรไว้ให้เหมาะสม ; มันก็มีสติสมบูรณ์อย่างยิ่ง แล้วก็ได้มีการต่อสู้ว่า “ไม่อยากตาย” หรืออะไรทำนองนั้น.

เราเป็นคนมีความรู้ มีความฉลาดเพียงพอ มันต้องตายโดยวัย โดยอายุ ด้วยโรคอะไรอย่างนั้น อะไรอย่างนี้, เราก็สมควรตายให้มันแตกดับไปตามธรรมดาของสังขาร แล้วเราก็อยู่ด้วยสติสัมปชัญญะ ; อย่างนี้เขาไม่ได้เรียกว่าตาย, เขาเรียกเป็นนิพพาน เป็นอะไรไปในทำนองนั้น เหมือนพระอรหันต์นิพพาน ; คือว่า หมัดความยึดมั่นว่า “ตัวฉัน” เสียก่อน, แล้วเหลือแต่เปลือก เหลือแต่ซาก มันก็แตกดับไปตามเรื่อง. สังขารของผู้ที่ไม่มีความยึดมั่นถือมั่นแตกดับอย่างนี้ เขาเรียกว่า นิพพาน เขาไม่ได้เรียกว่า ตาย. ตาย นี้เป็นของคนโง่ ของคนไม่อยากตาย ; แล้วมันก็ต้องตาย อย่างฝันความรู้สึก นี้เรียกว่าตาย. แต่ถ้าคนที่ถอนกิเลสว่า ตัวกู - ของกู ได้เสียตั้งแต่ก่อนตาย ; อย่างนั้นมันไม่มีตายอีกต่อไป ก็เหลือร่างกายล้วน ๆ หรือว่าจิตล้วน ๆ มันดับไปตามธรรมชาติ ; อย่างนี้เรียกว่าไม่ตาย, ไม่ใช่ตาย เป็นเรื่องดับไปตามธรรมชาติ หรืออะไรทำนองนั้น .แต่ภาษาพูดตามธรรมดาก็เรียกว่าตายอยู่นั้นแหละ. เราจะตายอย่างพระอรหันต์ปรินิพพานนั้น เราต้องมีสติ.

อยากจะเล่าสักนิดหนึ่งเผื่อว่าจะมีประโยชน์แก่พวกคุณที่อายุน้อย ๆ ว่าวัฒนธรรมโบราณของไทยนั้น คนเฒ่าคนแก่สมัยโบราณ เขาตายอย่างนี้กันทั้งนั้น. และ ใครตายได้อย่างนี้ มีการนับถือยกย่องบูชาอย่างยิ่ง. เขาไม่ได้กลัวโรคภัยไข้เจ็บ เขาเห็นเป็นของธรรมดา เพราะถูกสอนให้เห็นเป็นของธรรมดา ;

พอเวลาใกล้จะตายเข้ามาตามลำดับ เขาก็รู้ว่า สังขารนี้ต้องแตกดับตามธรรมชาติ ก็ไม่ตื่นรนว่า ตัวกูไม่อยากจะตาย ตัวฉันไม่ยอมตายอะไรทำนองนั้น. ฉะนั้น เมื่อถึงในระยะเวลาพอสมควร ก่อนหน้าสัก ๗ - ๘ วัน ใกล้จะตาย เขาก็บอกเลิกอาหาร อย่างนี้เป็นต้น เพราะกินเข้าไปก็ไม่มีประโยชน์. เขาไม่กินอาหาร กินแต่น้ำ หยูกยาไปตามเรื่อง. พอล่วงไปอีก ๓ - ๔ วันจะตาย น้ำก็ไม่กิน ; พอใกล้เข้าไปอีก ยาก็ไม่กิน ขออยู่ด้วยความสงบ “อย่ามากวนฉัน ให้กินยา กินน้ำ หรืออะไรก็ตามใจ อย่ามากวน” ; ต้องการจะอยู่หนึ่ง ๆ เพื่อสำรวจมสติ แล้วให้ดับไปเหมือนตะเกียงหมดน้ำมัน อย่างนั้นแหละ.

วัฒนธรรมการตายของญี่ปุ่น ตายาย เคยมีถึงอย่างนี้. ที่ผมได้ยิน ได้เห็นก็มี ; นี้เพราะว่าเขาสอนกันมาอย่างนั้น ว่าตายอย่างนี้ดีที่สุด. เมื่อคุณตา ของผม ก็ได้ยินโยมผู้หญิงเล่าว่าตายได้ด้วยอาการอย่างนี้. โยมไปนั่งเฝ้าดูอยู่ ประณิบัติอยู่ตั้งหลายวัน จนกระทั่งตายไป. เราจะไม่อวดว่าแก่ตายเป็นพระอรหันต์ หรือเป็นอะไร แต่ว่าแก่รักษาวัฒนธรรมที่ดีที่สุดของพุทธบริษัทไว้ได้ในการตาย ; คือตายตามแบบของพุทธบริษัท, ตายอย่างมีอุดมคติอย่างที่ว่า. เดียวนี้เราไม่มี ใครสมควรตายอย่างนี้ ; มีแต่จะให้กินยา ฉีดยา ฉีดน้ำเกลือ จนนาทีสุดท้าย ; แล้วก็ตายไม่ลง เพราะมันถูกกระตุ้นไว้ ; มันก็เลยเสียดสี ตั้งสติอะไรไม่ได้ ; แล้วมันก็ต้องตายอยู่ดี. ที่นี้คนแก่เขาไม่ต้องการอย่างนั้น เขาต้องการแต่สติ เท่านั้น, อื่น ๆ เขาไม่ต้องการหมดเลย ; ต้องการแต่สติสำหรับจะตาย. อย่างนี้ก็รู้ไว้ด้วย เล่าให้ฟังว่ามันเคยมีอย่างนี้ ; มันเคยเป็นวัฒนธรรมทาง วิญญาณที่สูงสุดมาถึงขนาดนี้ สำหรับพุทธบริษัท ; เรียกว่า มีสติสำหรับตาย.

นี้ก็ไปไล่เอาซิ ว่าแม้เป็นฆราวาสก็ต้องมีสติอย่างนี้. ถ้าฆราวาสมีสติอย่างนี้แล้วก็มีอุดมคติของมนุษย์ ; มันก็น่าดู. ถ้าเป็นฆราวาสที่โง่เง่า ห่วงนั้นห่วงนี้ ห่วงลูกห่วงหลาน ห่วงเงิน ห่วงกามารมณ์ ห่วงอะไรต่างๆ ; ไม่ยอมตาย ดิ้นรนกันไป แล้วก็ต้องดับไปโดยไม่มีสติเลย นี่มันก็ตายอย่างฆราวาสในความหมายทั่ว ๆ ไป ; คือมันโง่. ถ้าทำได้อย่างมีสติ นี่ก็เป็นฆราวาสที่เป็นสัตบุรุษ หรือว่าเป็นมนุษย์ที่ดี.

รวมความแล้วก็เป็นอย่างนั้นว่า เราพูดกันถึงเรื่องสติตั้งแต่ต้นจนปลาย ว่าฆราวาสจะต้องมีสติอย่างไร? แล้วคติพจน์ที่ผมเขียนให้บ่อย ๆ เกือบทุกคนแล้วนั้น ให้เอาไปใช้. คติพจน์นั้นจะทำให้มีอุดมคติ, จะทำให้มีสติได้ :-

“ยามจะได้	ได้ให้เป็น	ไม่เป็นทุกข์ ;
ยามจะเป็น	เป็นให้ถูก	ตามวิถี
ยามจะตาย	ตายให้เป็น	เห็นสุดดี.
เมื่ออย่างนี้	ไม่มีทุกข์	ทุกเมื่อเอ๋ย”.

เมื่อจะได้อะไรก็ให้มีสติได้ให้เป็น ; แล้วก็ไม่เป็นทุกข์. เมื่อจะเป็นอะไร ตั้งตัวเป็นอะไร หน้าที่อะไร ตำแหน่งอะไร อย่างนี้ก็ให้มีสติเป็นให้ดี, เป็นให้เป็น. กระทั่งเมื่อจะตายในวาระสุดท้าย ก็มีสติตายไปให้เป็น ; ก็แปลว่ามีสติตลอดเวลา กระทั่งวาระสุดท้ายของสังขารร่างกาย.

ถ้ามันเป็นไปได้ว่า ในหมู่คนไทยเรา ในครอบครัวของพุทธบริษัท มีการอบรมสั่งสอนให้เด็ก ๆ มีสติเรื่อยมาตามลำดับ จนเป็นหนุ่ม เป็นสาว เป็นผู้ใหญ่ จนกระทั่งวาระสุดท้ายจะวิเศษที่สุด. มันจะคุ้มกันอะไรได้หมด ;

ในที่เป็นเรื่องเสียหาย หรือเป็นทุกข์ ; แล้วมันจะช่วยให้ได้สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควร
 จะได้. ถ้าไม่ได้เวลาอื่น มันจะไปได้ในวินาทีสุดท้ายของชีวิต คือดับจิต มันตาย
 ด้วยจิต. เดี่ยวนี้คนจะตายโดยไม่มีสติกันทั้งนั้นเพราะมีโรงพยาบาลมาก
 เอาไปรักษาเยียวยา เอาไปกระตุ้นไว้ด้วยอะไรของเขาสละพัธอย่าง จนตาย
 เมื่อไรก็ไม่รู้ ; แล้วเขาไปเก็บให้นอนตายอยู่ในห้องสำหรับตาย อย่างนี้มันก็ไม่มี
 ใครรู้. นี่คือวัฒนธรรมใหม่ของสมัยใหม่ ซึ่งเป็นทาสทางวัตถุ เป็นทาสของวัตถุ.
 ส่วนของเดิมเขาเป็นเรื่องทางวิญญาณ ต้องการความสูงทางวิญญาณ ตายด้วย
 สติสัมปชัญญะ อยู่เหนือความตาย. ต่อไปมันก็อาจจะมึวัฒนธรรมทางวัตถุ
 ที่ดีไปกว่านี้ กว่าที่มีอยู่เดี๋ยวนี้ ; คือพอเห็นว่าใครจะตายแน่แล้ว ก็เอาปืนยิง
 ตายเลย ; มันจะเป็นไปได้ถึงอย่างนี้ เมื่อนิยมวัตถุมากเข้า ๆ

เรื่องฆราวาสจะมีสติอย่างไรก็พอกันที.

ปัญหาเพศรส ของ ฆราวาส

- ๑๑ -

๒๗ เมษายน ๒๕๑๓

สำหรับพวกเรา ล่วงมาถึงเวลา ๔.๔๕ น. แล้ว เป็นเวลาที่จะได้พูดกันต่อไป ถึงเรื่องของฆราวาสในทุกแง่ ทุกมุมตามปัญหาที่เสนอขึ้นมา ; มีปัญหาข้อหนึ่ง เสนอ ขึ้นมาถึงเรื่องว่าจะควบคุมความกำหนัดของฆราวาสได้ อย่างไร ? ดังนั้นในวันนี้จะได้กล่าวโดยหัวข้อว่า “**ปัญหา ความรู้สึกทางเพศของฆราวาส**”.

สำหรับคำว่า “เพศ” ย่อมหมายถึง เพศตรงกันข้าม ไม่ใช่เพียง แต่ว่าเพศฝ่ายเดียว. เพศตรงกันข้ามต้องมีสองเพศ ซึ่งตรงกันข้าม ; แล้วทำให้เกิด ปัญหาระหว่างเพศขึ้นมา. และให้รู้ว่า เรื่องของสิ่งที่เรียกว่า “เพศ” ในที่นี้ คือใจความสำคัญของเรื่อง ฆราวาส หรือคำว่าฆราวาส. ถ้าไม่มีสิ่งที่เรียกว่าเพศ เรื่องปัญหาต่าง ๆ ของฆราวาสก็จะมี หรือจะไม่มีคำว่าเพศด้วยซ้ำไป.

มีข้อความกล่าวไว้ในบาลี ที่น่าขันอยู่ตอนหนึ่งว่า : ฆราวาส หรือ คฤหัสถ์ ที่แปลว่า ผู้ครองเรือน ; มีคำว่า เคหะ หรือ เรือน นี้แปลว่า

ที่กำลัง. เมื่อมนุษย์เริ่มมีความรู้สึกสูงขึ้นมา ถึงขนาดที่เรียกว่า อาตัมกับอีฟ กินผลไม้ของพระเจ้าเข้าไป รู้สึกขึ้นมาว่าอะไรดีอะไรชั่ว อะไรหญิงอะไรชาย อะไรดีอะไรไม่ดี, นุ่งผ้า ไม่นุ่งผ้านี้เป็นต้น เกิดขึ้นมา ; นั้นเป็นข้อความที่กล่าวไว้ในฝ่ายคริสเตียน. แต่ในคัมภีร์พุทธเราก็มีถึงว่า มนุษย์เราเริ่มรู้จักความน่าละอาย หรือน่าละอาย จึงนุ่งผ้า และมีสิ่งกำลังที่จะต้องบังตาไม่ให้ผู้อื่นเห็นในเมื่อประกอบกิจกรรมระหว่างเพศ. ก่อนนี้มันก็เหมือนกันกับสัตว์เดียรัจฉาน มันยังไม่รู้สึกว่าเราเป็นคน โนนเป็นสัตว์, ไม่รู้สึกว่าหญิงหรือชาย, ว่าน่าละอายหรือไม่น่าละอาย. เดียวนี้มันเกิดความรู้สึกสูงขึ้นมาทีละนิด ๆ จนรู้สึกว่า นี่เป็นสิ่งที่น่าละอาย เลยคิดสร้างเครื่องปกปิด จึงมีห้องหับ มีอะไรสำหรับป้องกัน ไม่ให้คนอื่นเห็นการกระทำระหว่างเพศของตน. คำว่า “เคหะ” จึงถูกเรียกขึ้นมาในภาษาพูด สำหรับหมายถึงเครื่องที่จะป้องกันไม่ให้คนอื่นเห็น สิ่งที่เราไม่ต้องการให้เขาเห็น. ที่ว่า น่าชน ก็หมายความว่า คำว่า บ้านเรือน นี้มันมีความหมายอย่างนี้เอง ; ข้อความในบาลีก็มีกล่าวอย่างนี้.

นี้จะเห็นได้ว่า คนป่าในสมัยโบราณโน้น ก็เริ่มรู้จักความละอายเกี่ยวกับเพศ จึงเกิดคำว่า “บ้านเรือน” ขึ้นมา ; แล้วคนที่อยู่ในบ้านเรือนก็ใช้บ้านเรือน หรือห้องหับนั้นสำหรับบังกันความละอาย ข้อนี้ ; แสดงว่ามันไม่ใช่เรื่องเล็กน้อย มันเป็นเรื่องที่ทำให้ทนอยู่ไม่ได้ ต้องมีปัญหาอย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้น. แม้ที่นี่รวบรวมอยู่ในปัญหาเรื่องเพศได้เหมือนกัน.

นี่ขอให้สังเกตว่า คำว่า “เพศ” นี้คือใจความสำคัญของคำว่าฆราวาส. ถ้าไม่มีเรื่องเพศแล้ว เรื่องฆราวาสก็ดูจะไม่มี ; เรื่องทำมาหากินนี้ สัตว์มันก็มี ; มันเป็นเรื่องพื้นฐานต่ำกว่านั้นลงไป. ความหมายเรื่องเพศ ถึงกับจะทำ

ให้เกิดปัญหายุ่งยาก จนกระทั่งละอายอะไรเหล่านี้ มันมีพิเศษออกมา. เราจะเห็นได้ว่า คนที่ต้องติดอยู่กับบ้านเรื่องออกไปบวชไม่ได้ มันเรื่องอะไร? มันก็เรื่องเพศ; ทำให้คนติดอยู่กับบ้านกับเรือนออกไปบวชไม่ได้. อีกทางหนึ่งยอมเห็นดีเห็นชอบอย่างเป็นทาส ยิ่งกว่าทาส ต่ออีกฝ่ายหนึ่ง มันก็เป็นเพราะเรื่องเพศ, คือมันยอมภักดีโดยจิตใจ โดยไม่รู้รู้สึกตัวก็ได้; ที่ยอมเสียสละถึงขนาดนี้มันก็เพราะความหมายของคำว่าเพศ; เพราะฉะนั้นจึงถือว่าเรื่องเพศนี่คือเรื่องสมราวาส.

ที่นี้ สำหรับคำว่า “เพศ” ที่มีความหมายเต็มที่ ก็ต้องสำหรับมนุษย์บุคคลที่มีอายุหรือมีร่างกายเติบโตถึงขนาดที่อวัยวะเกี่ยวกับเพศทำหน้าที่; มันจึงยังไม่มีปัญหาแก่เด็กเล็ก ๆ หรือว่าคนที่ไม่มียวัยวะหรือต่อมแกลนด์ ที่เกี่ยวกับเพศนั้นโดยสมบูรณ์. คำว่า เพศ นี้จึงเป็นเรื่องของคนที่มีความรู้สึกทางเพศ คือว่า คนที่ถึงขนาดเป็น *adult* หรือที่เราเรียกว่า เติบโตเป็นผู้ใหญ่ จนมีความรู้สึกทางเพศ คือทำการสืบพันธุ์ได้.

ความรู้สึกทางเพศมันลึกกลับซับซ้อน จนมีความกล่าวว่า *motive* ต่างๆ ของมนุษย์ นี้มาจากความรู้สึกทางเพศ เช่น ชิกมัน พรอยด์ เป็นต้น. ถ้าพิจารณาดูก็เห็นจริงได้ แต่ต้องยอมให้ว่าคำพูดของเขานั้นมันกำกวมหรือกว้างไป จนกล่าวได้ว่า เนืองกันอยู่กับเพศ. ถ้าใช้คำว่าเพราะ, “เพราะเพศ” เสียทุก ๆ อย่าง มันก็ไม่ถูกได้เหมือนกัน; เว้นไว้แต่จะใช้คำว่า “เพราะ” ให้มีความหมายกว้าง คือว่าเนืองกัน, เนืองกันอยู่. คือถ้าฝ่าย “positive” นั้นเห็นได้ชัด ว่าเราต้องการนั้นต้องการนี้ ต้องการโน้น ทุก ๆ อย่างในโลกนี้ ในเพศสมราวาสนั้น มันเกี่ยวกับเพศ. เช่นว่าเราแต่งเนื้อแต่งตัว นี้มันก็เกี่ยวกับเพศ;

หรือว่าเราทำการทำงาน แม้เป็นขโมย ไปขโมยเขามา นี่มันก็มีต้นตอมาจากเรื่อง
ของเพชร ; หรือว่า เราอยากจะมีชีวิตอยู่ ไม่อยากตาย นี่มันก็เป็นเรื่องของเพชร ;
เพราะตามความรู้สึกส่วนลึกของสัตว์ที่มีชีวิตนั้น มันต้องการอยู่เพื่อสิ่งที่เป็น
ความเอร็ดอร่อยแห่งความรู้สึกทั้งนั้น. ทีนี้เรื่องการแต่งเนื้อแต่งตัวนั้น มัน
ก็เกี่ยวเนื่องกันอยู่กับเพชร เพราะว่ามันต้องการจะยั่วเพศฝ่ายตรงกันข้าม แม้โดย
ไม่รู้สึกรู้สีกตัว ; มันจึงลี้ลับซับซ้อนกันอยู่ทุกชั้น. แม้แต่การประกอบอาชญากรรม
มันก็มีมูลมาจากเรื่องของเพชร ; คุณไปคิดเอาเองก็แล้วกัน ว่ามันเป็นได้อย่างไร.

แต่ฝ่าย *negative* นั้นต้องคิดให้ลึกไปกว่านั้น ; เช่นการออกบวชคือ
ทิ้งเรื่องทางเพศไป ออกไปบวชมันก็เป็นความผลักดันในเรื่องของเพศนั้นเอง
คือมันเกลียดขึ้นมา. ถ้ากล่าวโดยภาษาอ้อมค้อมก็ว่า เนื่องจากเพศ นั้นอีก
เหมือนกันจึงออกไปบวช. ที่จริงการไม่ออกไปบวชก็เพราะติดในรสของเพศ
มันไม่ออกไปบวชก็เพราะเพศ. แล้วการออกไปบวชก็เพราะเพศ อีกเหมือนกัน
แต่เป็นในแง่ *negative* คือตรงกันข้าม ; มันเกลียดชังขึ้นมาเพราะความน่า
ขยะแขยงของเรื่องระหว่างเพศ.

ในนิทานล้อคนของเราที่มีอยู่เรื่องหนึ่ง เรื่องคำสาบานของคนตรง
ที่พวกฤๅษีสาบานนั้น. ฤๅษีหลาย ๆ องค์ สาบานว่า ถ้าได้ทำผิดเรื่องนี่จริงแล้ว
ขอให้ไปเกิดเป็นคนที่ มีสตรีบำรุงบำเรอ มีลูกมีเมีย มีบุตรภรรยาอีนุงตุงนังไปหมด ;
ผู้รับฟังจึงยอมเชื่อว่า คนนั้นไม่ได้ขโมยไปจริง. ถ้าพวกฤๅษีสาบานถึงขนาดนี้
ก็หมายความว่าก็สูงสุดเสียแล้ว - สาบานว่า ถ้าทำผิดให้ร้ายด้วยเพชรธ.
นั้นก็เพราะว่า เป็นไปในมุมกลับกัน เป็นความเกลียดชังขยะแขยงจนกระทั่งกลัว
ต่อสิ่งที่เรียกว่าเพศ ผลักดันให้ออกไปบวช.

หรือสำนวนอื่นก็ใช้คำว่า “พรหม”. การที่ไปเป็นพรหม มีจิตใจสูง ประเภทฐปาวจร อรูปาวจร นั้นไม่เกี่ยวกับเพศ. ไม่ใช่เพศเป็นสิ่งผลักดันให้เขามีจิตใจอย่างนั้นโดยตรง แต่ก็เพราะความเกลียด หรือความกลัว หรือว่าเอือมระอาต่อสิ่งที่เรียกว่า เพศ ; มันจึงผลักดันให้ทำอย่างนั้น. เพราะฉะนั้น จึง เป็นคำพูดที่กินความกว้าง ต้องใช้คำว่า “เนื่องจากเพศ”. ความรู้สึกที่เนื่องจากเพศ ทำให้เราติดในบ้านเรือนก็ได้, ทำให้เราหลุดออกไปจากบ้านเรือนก็ได้ ; แล้วแต่จะเป็นมุม *positive* หรือ *negative* นั้นเอง.

เพราะฉะนั้น คุณก็ลองพิจารณา ทำจิตใจให้สูง เหมือนขี้นยอดภูเขา แล้วมองดูข้างล่าง ก็เห็นว่าเรื่องเพศนี้ไม่ใช่เรื่องเล็กน้อย มันเรื่องทั้งหมดในโลกก็ได้. ใช้คำว่า “เรื่องทั้งหมดในโลก” นั้นมันจะน้อย เอาเรื่องนอกโลกด้วยก็ได้ ; ล้วนเรื่องอยู่ในอำนาจอิทธิพลของเพศ ของสิ่งที่ เรียกว่า เพศทั้งนั้น. เอาละลองมองดูเดี๋ยวนี้ มีอะไรเคลื่อนไหวอยู่ในโลก ความเป็นไปทั้งโลกนี้ คนอย่างชิกมันพรอยด์ เขาจะยืนยันว่า เพราะเรื่องเกี่ยวกับเพศ. ถ้าเราคิดไปตามนั้นจริง มันก็พอจะเห็นได้.

สมมติว่า เราไปโลกพระจันทร์ นี่มันจะเกี่ยวกับเพศอย่างไร. มันต้องคิดไปหลายชั้น หลายชั้นหลายชั้น : การที่ต้องการเกียรติยศชื่อเสียงนี้มีมูลเหตุชั้นลึกของมันที่เรียกว่า “อยากมีดี” อยากมีอะไรดี ๆ เพื่อเป็นเครื่องต่อรองระหว่างเพศ. นับตั้งแต่ว่า ถ้าเขาเป็นคนโสดเขาอยากจะได้เมีย อยากได้อะไรที่ดี : หรือถ้าเขามีลูกมีเมียอยู่แล้ว ก็เพื่อถูกอกถูกใจเมียก็ได้.ฉะนั้นเกียรติอะไรของตัว มันก็ขึ้นอยู่กับเมีย ที่เป็นความรู้สึกส่วนลึก ที่มองไม่เห็นได้ง่าย ; มันเป็นเรื่องจิตวิทยาส่วนลึก. หัวหน้าครอบครัวก็ต้องการจะทำชื่อเสียงเกียรติยศให้แก่ครอบครัว ; แล้วคำว่า ครอบครัว ก็มีความหมายเรื่องเพศเป็นส่วนลึก. กินเพื่อให้มีชีวิตอยู่ก็เพื่อเรื่อง เพศ. เรื่องกาม นั้นเป็น

เรื่องเพศโดยตรง. เรื่องเกียรติมันยังเป็นเรื่องบริวารหรือข้าของเรื่องเพศ. เพราะฉะนั้นอย่าคุยโตไปว่า “ผมต้องการเกียรติ, ผมต้องการเกียรติ”. นี่ระวังให้ดี ว่าเรื่องเกียรติมันก็ยังไม่พ้นไปจากเรื่องเพศ แต่มันซ่อนอยู่ลึกมาก ; จนกระทั่งออกไปบวชก็ยังไม่พ้นไปจากอำนาจของเพศผลักดัน ในมุมกลับ ในแง่ตรงกันข้าม. ในเรื่องบวชสมัยโบราณ ครั้งพุทธกาลดูจะเป็นเรื่องเพศโดยตรงด้วยซ้ำไป. เพราะพุทธเจ้าตรัสถามพวกชฎิลพันคนว่า บวชทำไม ? บวชอายุทำไม ? ทำไมบวชเป็นชฎิล ? ก็เพื่อสตรี เขาบอกอย่างนั้น, เขาหมายถึงเพศรสที่สูงขึ้นไปในโลกหน้า ในชาติหน้า ในภพหน้า; เพราะไม่มีความรู้สึกอะไรสูงไปกว่านั้น แม้ว่าจะไม่ชอบเพศชนิดที่เป็นมนุษย์ ๆ ด้วยกัน ยังชอบเรื่องเพศที่สูงไปกว่ามนุษย์ที่เป็นเทวดาหรือเป็นสวรรค์.

นี่ นับประสาอะไรกับคนที่เขากำลังวิ่งวอนอยู่เดี๋ยวนี้ ไปรถ ไปเรือ ไปเรือบินไป ๆ มา ๆ นี่มันวิ่งวอนกันอยู่ทั่วโลก, เพื่อแสวงหาเหยื่อ หรือสิ่งที่จะไปหล่อเลี้ยงความรู้สึกทางเพศ ทั้งนั้น. ถ้ามีเงินล้านหนึ่งก็ยังไม่พอ ร้อยล้านก็ยังไม่พอ พันล้านก็ยังไม่พอ หมื่นล้านก็ยังไม่พอ. หาเงิน หาเกียรติ อะไรรวม ๆ กันไป นี่ก็เพราะเรื่องเกี่ยวกับเพศที่ซ่อนอยู่ในส่วนลึกของจิต; ตายแล้วยังหวังจะไปเกิด เพื่อให้ได้สิ่งที่ดีขึ้นไปกว่าเดิม. นี่จึงเกิดไปรวบรัดเอาด้วยความโง่ของตัวว่า ในโลกของพระเจ้าก็เต็มไปด้วยกามารมณ์; หรือชาวพุทธประเภทที่โง่กว่า นิพพานก็เป็นเมืองที่สูงสุดในทางกามารมณ์, หรือมีสิ่งที่ตัวต้องการในประเภทกามารมณ์.

นี่ขอให้เห็นกันเสียที่หนึ่งก่อนว่าเรื่องเพศนี้เป็นต้นตอหรือเป็นมูลเหตุให้มนุษย์ทำทุก ๆ อย่างทั้งในแง่ *positive* และในแง่ *negative* คือเพื่อจะเอาจะได้ หรือเพื่อจะหลีกเลี่ยงไปเสียก็ตาม. ฉะนั้นเป็นสิ่งที่น่ากลัวหรือไม่กลัว

คุณลองคิดดู ทำไมฤาษีพวกนั้น จึงได้กัณฑ์นั้น. เพราะฉะนั้นเราพอพูดได้เลย ว่ากำลังของเพชรนั้นสามารถครอบงำ หรือเพิกถอนอุดมคติต่าง ๆ ได้.

เมื่อวานเราพูดกันถึงเรื่องอุดมคติเป็นสิ่งสูงสุดของมนุษย์ แล้วสิ่งที่มาครอบงำอุดมคติ หรือเพิกถอนอุดมคติของคุณได้ในพริบตา ไม่ทันรู้ตัวตัวนี้ ก็คือเรื่องเพศ หรือเพชร ; ซึ่งพร้อม ๆ กันนั้น ก็เป็นการทำมนุษย์ให้เป็นทาสของมันอยู่ตลอดเวลา เลยทำให้มีอุดมคติอยู่ที่เพศ ; นี้ตามความหมายของสมรวัสที่เป็นกลาง ๆ ทั่วไป. สมรวัสมีอุดมคติอยู่ที่เรื่องเพศ ถ้าไม่เช่นนั้น ก็ไม่เป็นสมรวัส ตามความหมายทั่วไปของคำว่า สมรวัส. นี้เรารู้ไว้ว่า อิทธิพล หรืออำนาจ หรือกำลังอะไรของเพศ ซึ่งหมายถึงเพชร. ฤษของเพศสามารถท่วมทับอุดมคติอื่น ๆ หมดโดยไม่ทันรู้ตัว จนเอาเพศนั้นเป็นอุดมคติเสียเลย. อุดมคติของความเป็นมนุษย์ที่ว่าเกิดมาเพื่อได้สิ่งที่ดีที่สุดของมนุษย์ ถูกบดขยี้ให้แหลกไปหมดไม่ทันรู้ตัวเพราะสิ่ง ๆ นี้ ; และในที่สุดก็ปรากฏว่ากำลังเป็นทาส เป็นทาสของสิ่งอยู่ทั้งกลางวันกลางคืน.

เกี่ยวกับเรื่องนี้ มีพระพุทธรักษาที่ตรัสไว้โดยตรงในบาลี พระพุทธเจ้าตรัสว่า “เรามองไม่เห็นรูปประเภทใดประเภทหนึ่ง ที่จะครอบงำจิตใจของบุรุษ แล้วตั้งมั่นอยู่ เหมือนรูปของสตรี ไม่เห็นเสียงประเภทใดประเภทหนึ่งที่ครอบงำจิตใจของบุรุษ แล้วตั้งมั่นอยู่เหมือนเสียงของสตรี ; และไม่เห็นกลิ่นชนิดใดชนิดหนึ่งที่ครอบงำจิตใจของบุรุษ แล้วตั้งมั่นอยู่เหมือนกลิ่นของสตรี ; แล้วก็ไม่เห็นรสชนิดใดชนิดหนึ่ง เกิดขึ้นครอบงำจิตใจบุรุษ แล้วตั้งมั่นอยู่เหมือนรสที่เกิดมาจากหรือเนื่องมาจากสตรี ; ไม่เห็นไผ่กฐัพพะหรือส้มผัสผิวหนังชนิดใดชนิดหนึ่ง เกิดขึ้น ครอบงำจิตใจบุรุษ แล้วตั้งมั่นอยู่เหมือนไผ่กฐัพพะที่เนื่องมาจากสตรี ; ไม่เห็นธรรมารมณ์อันใดอันหนึ่งคือความคิด

ความนึก ความฝัน อะไรก็ตาม ที่ครอบงำจิตใจบุรุษ แล้วตั้งมั่นอยู่เหมือน
 ธรรมารมณ์ที่เนื่องด้วยสตรี". พูดตรงกันข้ามก็ครอบงำจิตใจของสตรี...
 เหมือนรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ธรรมารมณ์ ที่มาจากบุรุษ ; ก็เป็นอันว่า
 พูดทั้งสองฝ่าย. ไม่เห็นอะไรที่จะครอบงำจิตของบุรุษ แล้วตั้งมั่นแน่นแฟ้นอยู่
 เหมือนเรื่องเกี่ยวกับสตรี ; แล้วไม่เห็นอะไรที่ครอบงำจิตใจสตรี แล้วตั้งมั่นอยู่
 เหมือนกับเรื่องบุรุษ นี้แล้วคุณไปอธิบายได้เองเพราะมีความรู้สึก
 ทางเพศโดยสมบูรณ์แล้ว ไม่ใช่เด็ก ๆ ไม่ใช่พิการ ; คุณไปอธิบายได้เองว่า
 มันจริงอย่างไร.

คำว่า รูปของสตรี หรือเสียงของสตรี กลิ่นของสตรี รสของสตรี
 สัมผัสผิวนางของสตรี นี้ขอให้กินความกว้างหน่อย คือมันเนื่องมาจากสตรีก็
 แล้วกัน ; เช่นอย่างรสทางลิ้น, เราจะไปกินเนื้อของเพศตรงกันข้ามมัน
 มันเป็นไปไม่ได้ ; แต่ว่ารสอาหาร หรือรสอะไรก็ตามที่มันเนื่องด้วยเพศ
 ตรงกันข้าม, ประจุมาโดยเพศตรงกันข้าม ที่เรารักเราพอใจ ฯลฯ, หรือว่าเอา
 เพศตรงกันข้ามมาประกอบในขณะที่มีการกิน อะไรอย่างนี้ ; มันก็เรียกว่าเป็นรส
 ที่เกิดมาจากสตรี หรือเนื่องด้วยสตรีทั้งนั้น ; มีความหมายกว้างอย่างนี้. เดียวนี้
 เราจะเห็นได้ว่า เขาใช้เรื่องทางเพศเป็นเครื่องมือสำหรับที่จะทำคนที่เป็นลูกค้า
 ให้ลุ่มหลงในสถานที่บำรุงบำเรอต่าง ๆ ทุกอย่างทั้งทางตา ทางหู ทางจมูก
 ทางลิ้น ทางกาย และทางใจล้วน ๆ. มันก็จริงตาม ที่พระพุทธเจ้าตรัส ; แต่
 แล้วก็ไม่มีการรู้สึกตัว ไม่มีใครมองเห็นเป็นเรื่องเสียหาย หรืออันตราย ; นี้ก็
 เพราะสมครใจเป็นทาสของมันโดยไม่รู้สึกตัว. หาเงินหาทอง หาทรัพย์สมบัติ
 เกียรติยศ ชื่อเสียงอะไรมา ก็เพื่อได้สิ่งเหล่านี้ให้มากขึ้น ๆ.

ที่นี้ เราก็มาถึงตอนที่จะต้องศึกษาให้ละเอียดเป็นพิเศษ คือว่า เพศ,
 เพศรส, เหล่านี้มันเป็นเพียงความหลอกลวงในทาง อายตนะ, มันเป็นบท

นิยาม ที่คุณจะต้องศึกษาและเข้าใจ ว่าเพศรส เป็นเพียงความหลอกลวงใจทางอายตนะ. ที่นี้ก็มีปัญหาสำคัญอยู่ตรงที่คำว่า หลอกลวง : ถ้าเรายังไม่รู้เท่ามันอยู่เพียงใด มันก็หลอกลวงได้อยู่เพียงนั้น ; พอเรารู้เท่าเมื่อไรมันก็หยุดหลอกลวง มันไม่อาจจะหลอกลวงได้ทันที.

คำว่า “หลอกลวง” นี้ มีความหมายลึกซึ้งมาก, คือไม่รู้เท่าตลอดเวลาที่ไม่รู้เท่า หรือไม่รู้ความจริง. เดียวนี้เพศรสกำลังครอบงำจิตใจของคนทั้งโลก หลอกลวงคนทั้งโลก โดยที่มันทำให้คนทั้งโลกไม่รู้สึกรู้ว่าถูกหลอกลวง ; เมื่อนั้นแหละมันจึงจะเป็นการหลอกลวงได้. ถ้าไปรู้สึกละแล้วมันจะหลอกลวงได้อย่างไร. เพศรสมันเป็นเพียงความหลอกลวงทางอายตนะ. จะตบตบเข้ามาสั้น ๆ เพียงว่า เป็นความหลอกลวงของ ตา หู จมูก ลิ้น กายใจ, หรือว่าทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ ที่นี้ขยายคำว่า “เพศรส” ออกไปเป็น ๖ ทาง เพศรสทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ. ที่ว่า “หลอกลวง” นี้มีอยู่ ๒ อย่าง : หลอกลวงเหมือนกับหลอกลวงคู่ปรปักษ์ อย่างนี้ก็อย่างหนึ่ง ; แล้วหลอกลวงของธรรมชาติโดยที่มนุษย์ไม่อาจจะรู้, ไม่รู้สึกรู้ได้ นี้ก็อีกอย่างหนึ่ง. ที่แท้ก็คือหลอกลวงของธรรมชาติทั้งนั้น. ถ้าเรายังโง่มากเกินไป เราก็ยังไม่รู้เรื่องธรรมชาติหลอกลวง. เพราะฉะนั้น เราจะเห็นว่า คนต่อคนหลอกลวงกันนี้ มันตื้นนิดเดียว. แต่ธรรมชาติหลอกลวงแล้ว มันลึกซึ้งจนคนไม่รู้สึกรู้.

คน ๆ หนึ่งเอาวัตถุทางเพศรสมาหลอกลวงคน ๆ หนึ่งให้หลงเข้าไป ; เช่นว่าพวกที่เขาตั้งสถานบำรุงบำเรอขึ้น แล้วก็ให้คนไปอุดหนุน เอาเงินไปให้เขานั้น ; คนหลอกลวงคน โดยอาศัยเครื่องมือคือเพศรส นั้นมันไม่เท่าไร. หรือว่าเจ้าตัวเขาเอง เพศตรงกันข้ามเขาเอง เขาใช้การหลอกลวงต่อคนอื่นคนหนึ่ง

ด้วยเรื่องของเพชร นี่มันก็เป็นกรหลอกลวง. หลอกลวงของคน อย่างนี้มันไม่เท่ากะผีกรีนของความหลอกลวงของธรรมชาติ. ธรรมชาติมันหลอกลวงให้มนุษย์มีความรู้สึกทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ อย่างที่กำลังรู้สึกอยู่; แล้วไม่รู้สึกรู้ว่าเป็นการหลอกลวง.

เกี่ยวกับเรื่องนี้มันจะต้องพูดกันมาก กินเวลานาน; แต่อาจจะพูดสรุปได้ว่า รสอร่อยที่เกิดรู้สึกอยู่ ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ นั้นเป็นความหลอกลวง ภาษาจิตวิทยาที่จะเรียกว่า *imagination* คือมโนภาพ หรือ มโนคติ ที่สร้างขึ้นมาจากอัตโนมัติ โดยไม่รู้สึก. เรื่องของเพชรตรงกันข้ามทุกเรื่อง จะเป็น ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ อะไรก็ตาม, ก็สำคัญที่สุดอยู่ที่เรื่องทางผิวหนัง สัมผัสทางผิวหนัง. จิตมันสร้างมโนภาพซ้อนขึ้นมาอีกทีหนึ่ง เนื่องจากถูกอดีตสัญญาปรุงแต่ง ซึ่งเราไม่มีทางจะรู้สึกได้ตามธรรมชาติ. เพราะว่ารูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส อะไรก็ตาม ของเพชรตรงกันข้ามนั้น มันเป็นวัตถุไม่เข้าไปในจิตใจของเราได้. คุณฟังดูให้ดี. ตัวเสียง ตัวกลิ่น ตัวผู้หญิง อะไรนั้นมันไม่เข้าไปในจิตใจของเราได้, แต่ว่าจิตใจสร้าง *imagination* เหมือนนั้นทุกอย่างทุกประการ ขึ้นมาทันควันโดยอัตโนมัติ อะไรไม่รู้สึกตัว ดังนั้นมันจึงเข้าไปถึงจิตใจของคนได้.

ข้อนี้ถ้าเราจะพิสูจน์มันก็ยาก แต่พิสูจน์ได้ด้วยเหตุผลง่าย ๆ เช่นว่า เสียงของเพชรตรงกันข้ามที่เราหลงรัก แม้ถูกบันทึกในจานเสียง ในเทป มันก็ช่วยให้เกิดความรู้สึกชนิดนั้นได้, แม้จะเป็นกลิ่น รส อะไรก็ตาม. ฉะนั้น คนจึงใช้ของปลอม หรือของเทียม เช่นหุ่นเทียมหรืออะไรประกอบกิจกรรมทางเพศได้, ถ้าสามารถสร้าง *imagination* ได้. แต่ถ้าไม่สามารถสร้าง *imagination* ได้ มันก็เป็นไปไม่ได้; แม้คนจริง ๆ หรือคนที่เรารักจริง ๆ แต่มันมีอะไรที่มาทำ

ให้เราไม่สร้างความรู้สึกว่า เป็นอย่างนั้นได้ มันก็ไม่มีความหมายอะไร. เช่น ความเกลียด หรือความอึดหนาระอาใจ เกิดขึ้นในขณะนั้นด้วยเหตุใดก็ตาม, คน ๆ นั้นก็ไม่สร้างความรู้สึกทางเพศให้ได้เหมือนกัน.

เพราะฉะนั้น สิ่งที่เราไปครอบงำจิตใจแล้วตั้งมันอยู่ เหมือนพระพุทธรูปเจ้าตรัสนั้น มันคือ *imagination* ที่สร้างขึ้นโดยอัตโนมัติ โดยไม่รู้สีกตัว ; แล้วเร็วยิ่งกว่าเร็ว จนเรากำหนดรู้ไม่ได้ว่ามันเป็นเพียง *imagination*. นี่หลักใหญ่มีอยู่เพียงเท่านี้ คุณไปหารายละเอียดสังเกตดูเองเถิด. เพราะฉะนั้นจึงพูดเป็นบทนิยามว่า “เพศรส เป็นเพียงความหลอกลวงทางอายตนะ”, ขออย่าว่าเพศรสที่กำลังรู้สึกอยู่นี้เป็นเพียงความหลอกลวงทางอายตนะ. อายตนะคือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ.

ที่นี้ ทางอายตนะของใคร ? ก็ของอายตนะ, พูดกำปั้นทุบดินว่า “ของอายตนะ”. แล้วอายตนะของอะไร ? มันก็ของธรรมชาติอันเร้นลับที่สุด. ธรรมชาติ ในความหมายว่า พระธรรม หรือกฎธรรมชาติ หรือธรรมชาติ อะไรก็ตาม มันเป็นเรื่องที่ลึกลับ แล้วก็สร้างสิ่งนี้มาในลักษณะอย่างนี้ คือในลักษณะที่ลวงมนุษย์ได้ ; ถ้าไม่อย่างนั้นมนุษย์สูญพันธุ์, มันขึ้นอยู่กับ การสืบพันธุ์. ธรรมชาติจึงฉลาดยิ่งกว่าคน หรืออะไร จนเราต้องเรียกว่า พระเจ้า หรือพระธรรม, สามารถลวงสัตว์มีชีวิต หรือสิ่งมีชีวิตทุกสิ่งได้ ด้วยอาศัยเพศรสทางอายตนะ.

สิ่งที่เป็นความมุ่งหมายต่อไป คือการสืบพันธุ์. ที่นี้การสืบพันธุ์มันเป็นเรื่องไม่สนุก น่าเกลียด น่าขยะแขยง ลำบากลำบากเหลือเกิน เช่นมีลูกออกมาก็ต้องเลี้ยงดูรักษา อย่างที่มนุษย์ไม่ชอบ, ไม่ชอบที่สุด แต่ก็ต้องสมัครใจทำโดยไม่รู้สีกตัว เพราะการหลอกลวงของธรรมชาตินี้. ถ้ามีแต่การ

สืบทอดกันมา ไม่มี “ค่าจ้าง” ชนิดที่ไม่รู้สึกตัว ก็ไม่มีใครสืบทอด. เพราะฉะนั้น ในทางเพศรส หรือความหลอกลวงทางอายตนะนี้ มันเป็นเครื่องมือหรือเป็น ค่าจ้าง ที่ธรรมชาติมันจ้างคนให้ทำการ ให้ทำในสิ่งที่คนตามธรรมดาไม่ยอมทำ, คือว่า ความยุ่งยากลำบาก สกปรก โกลาหล วุ่นวายนี้ คนไม่ยอมทำ. แต่ ก็มีเครื่องมือ หรือค่าจ้างที่บังคับหลอกลวงให้ทำได้ โดยไม่รู้สึกตัว. เพราะฉะนั้น จึงสร้างต่อมแกลนด์ชนิดหนึ่งมา เพื่อการสืบทอดกันนั้น ให้เกิดความรู้สึกสูงสุดทาง อายตนะคืออายตนะถูกกระตุ้นถึงที่สุด ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางผิวหนัง มันถูกกระตุ้นในอัตราที่พอเหมาะะ ลึกซึ้งสุขุมที่สุด ; นั่นคือสิ่งที่เรียกว่า ความอรร้อย หรือเรียกในบาลีว่า อัสนาทะ.

อัสนาทะคือ ความอรร้อยทางตา อรร้อยทางหู อรร้อยทางจมูก อรร้อย ทางลิ้น อรร้อยทางผิวหนัง, แล้วทางผิวหนังเป็นเรื่องสูงสุด ; อรร้อยสูงสุด จนคนหรือสัตว์พ่ายแพ้แก่สิ่งนี้, ยอมเป็นทาสของสิ่งนี้ บุชาสิ่งนี้. เพราะฉะนั้น เราจึงถือว่าธรรมชาติมีเพศรสเป็นเครื่องมือ หรือเป็นค่าจ้าง ให้มนุษย์ทำสิ่งที่ ตามปรกติมนุษย์ไม่ยอมทำ. นี่พระเจ้ามาเหนือเมฆ ธรรมชาติมาเหนือเมฆ กว่ามนุษย์ที่เต็มไปด้วยความโง่ ; ธรรมชาติฉลาดกว่า จึงใส่อะไรมาให้เสร็จ. ถ้าไม่มีการกระทำอันนี้ มนุษย์ไม่อาจจะเกิดขึ้น ไม่อาจจะสืบทอดกันมาถึงบัดนี้, มนุษย์ก็สูญพันธุ์ไปหมดแล้ว หรือไม่เกิดขึ้น. เพราะฉะนั้นความเกิดขึ้นแล้ว สืบทอดกันมาได้จนถึงบัดนี้ ขึ้นอยู่กับสิ่งนี้ คือความรู้สึกทางเพศ ที่เป็นความ อรร้อยสูงสุด ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจนี้. ถ้าเรียกอย่าง ที่จะเตือนสติตัวเราเอง ก็เรียกว่า ค่าจ้าง : มันจ้างให้เราทำสิ่งที่สกปรก โกลาหลวุ่นวาย ที่ตามธรรมดาเราไม่อยากจะทำ.

ขอให้ดูสัตว์เดรัจฉานต่อลงไปอีก : สัตว์เดรัจฉาน เช่นสุนัข เมื่อ ต่อมาแกลนด์มันสูงถึงที่สุด มันไม่มีชีวิตเป็นอย่างอื่น นอกจากเรื่องผสมพันธุ์

กับเพศ, มันกัดกันจนตาย สุนัขของเราก็เคยตาย, มันกัดกันจนตายใจชั่ว
ระยะเวลา ๕ - ๖ วัน ที่ความรู้สึกทางเพศสูงสุด ; นั้นมันก็ไม่รู้ว่า ทำไปทำไม
แต่ที่มันรู้สึกก็เพื่ออรรถทางอายตนะสูงสุด มันเลยพยายามสุดความสามารถ ต่อสู้
กัดกันจนตาย อย่างนี้ ; แล้วมันก็ไม่ได้รู้ว่าเพื่อการสืบพันธุ์เพราะ
“นายจ้าง” คือธรรมชาติ ช้อนเร้นความลับอันนี้ไว้ ในลักษณะที่สัตว์มีชีวิต
ไม่อาจจะรู้ได้.

ที่นี่ คุณดูให้ต่ำลงไปอีกถึงต้นไม้ ไปเรียนชีววิทยาเรื่องต้นไม้ : มันก็มี
เพศตรงกันข้าม แล้วมันต้องการดินร่วนซุยสุดประมาณเหมือนกัน ที่จะให้
เกิดการสืบพันธุ์ คือการพบกันระหว่างเกสรตัวผู้กับเกสรตัวเมีย มีมากมาย
หลายชนิด ; มันก็มุ่งหมายจะอยู่เพื่อสิ่งนี้เหมือนกัน ; แล้วธรรมชาติก็ช่วย
หลาย ๆ ทาง มีเกสรตัวผู้ตัวเมียในดอกเดียวกันบ้าง มันก็พบกันได้ง่าย, แล้ว
มันดิ้นรนต่อสู้เพื่อที่จะพบกันจนได้. ถ้าไม่ได้พบกันจะยังไม่ยอมตาย .เพราะ
ฉะนั้นคนที่ฉลาดในการเพาะพันธุ์ไม้ เขาไปตัดยอดไม้มาเพาะให้งอกนั้น เขาเลือก
ตัดยอดที่มันกำลังมีดอก, เช่น ต้นเข็มอย่างนี้ จะตัดยอดมาปัก เอายอดที่มี
ดอกมาเถอะ ไม่ตายแน่ ; เพราะว่า มันต้องการที่จะสืบพันธุ์ มันต้องการ
จะบานแล้วก็จะสืบพันธุ์, มันสงวนชีวิตไว้เพื่อให้ได้สืบพันธุ์จนได้ มันก็เลยออก
รากเร็ว หรือง่าย. เกสรตัวผู้ - เมีย ที่อยู่คนละดอก มันก็ต้องมีอะไรช่วย มา
ผสมกันจนได้ มันพร้อมที่จะรับอยู่เสมอ ; แล้วมีการป้องกัน มีการรักษา กระทั่ง
ลมพามา กระทั่งไหลมาตามน้ำ ซึ่งอยู่ห่างกันเป็นกิโลเมตร ๆ ; เกสรตัวผู้ไหล
มาตามน้ำ มาพบเกสรตัวเมียข้างใต้น้ำ มาเป็นกิโลเมตร ๆ ก็มี.

คุณไปศึกษาดูในแง่อย่างนี้ที่ว่า มันเป็นอะไรทั้งหมดของสิ่งที่มีชีวิต ;
หากแต่ว่าต้นไม้มันไม่มีอะไรที่เป็นอายตนะสำหรับรับความรู้สึกเอ็ดอรรถ สูงเท่า

สัตว์หรือคน แต่มันก็ต้องมีเหมือนกัน ; ถ้าไม่เช่นนั้น มันคงจะไม่ตื่นรนพยายาม เพื่อจะสืบพันธุ์. เพราะฉะนั้นอันนี้มันก็อยู่ได้วิสัยความหลอกลวงของธรรมชาติ ของพระเจ้าด้วยเหมือนกัน. สิ่งที่มีชีวิตก็ไม่มีอะไรนัก นับมาจากพืช - แล้ว ขึ้นมาถึงสัตว์ - แล้วขึ้นมาถึงคน. ที่นี้คนมีอายตนะมากอย่าง คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, แล้วก็มีคุณสมบัติสูง จึงรับรสได้มาก, ฉะนั้นมันจึง ลุ่มหลงในเรื่องเพศรสในทางอายตนะยิ่งกว่าสัตว์ ยิ่งกว่าต้นไม้. แล้วก็อย่าได้ อวดดีไป มันคือโง่กว่านั้นแหละ หรือว่าถูกหลอกลวงมากกว่า ; จนมีความคิด ความหวังที่จะได้อย่างไม่มีขอบเขต ได้ทันอกทันใจ สมมุติเป็นสถานบันเทวดาขึ้นมา ในเทวโลก. เทวดานั้นไม่มีความหมายอะไร นอกไปจากกามารมณ์, ไม่ทำการ ทำงานอะไร ไม่ปฏิบัติธรรมอะไรเหมือนมนุษย์ด้วยซ้ำไป, มีแต่ลุ่มหลงทาง กามารมณ์ทั้งวันทั้งคืนตลอดเวลา. มันเป็นความคิดฝันของมนุษย์เจ้าอารมณ์ ทาง กามารมณ์มากกว่า บัญญัติเรื่องเทวดาขึ้นมาอย่างนี้. เขาจะสมมุติว่า ถ้ามีจริง ตามที่เขาพูด มันก็เป็นเรื่องบ้าที่สุด คือเป็นทาสกามารมณ์ยิ่งกว่ามนุษย์

เพราะฉะนั้นคุณทำความเข้าใจเรื่องนี้ให้ดีกว่า *เพศรสคือความหลอกลวง* ทางอายตนะสำหรับธรรมชาติหลอกหรือจ้างมนุษย์ให้ทำสิ่งที่ตามธรรมดา มนุษย์จะไม่ยอมทำเป็นอันขาด. ถ้ารู้ความลำบาก ยุ่งยาก เจ็บปวด มีอยู่ อย่างนี้ในการสืบพันธุ์ มนุษย์ก็ไม่ยอมทำ ; แต่มันมาเหนือเมฆตรงที่พระเจ้า หรือธรรมชาติเอาอันนี้มาเป็นค่าจ้าง. แล้วมันก็มีปัญหายุ่งยากก็มากน้อย คุณก็รู้ดี ; หรือว่าความสงบมีไม่ได้ในโลกนี้ มันก็เพราะเรื่องนี้แหละ แต่มันซับซ้อนกัน อยู่หลาย ๆ ชั้น.

จะทำสงคราม ฆ่ากันตาย วันหนึ่งเป็นร้อยเป็นพันเป็นอะไร ก็มี มูลมาจากเพศรสหรือกามารมณ์, แต่มันซับซ้อนอยู่หลายชั้น. ทหารเหล่านั้น

มารบเพื่ออะไร เพื่อค่าจ้างรางวัล มันก็เพื่อกามารมณ์, เพื่อเกียรติของประเทศชาติ ก็เพื่อว่าประเทศชาติอยู่มั่นคงแล้ว เราก็มีโอกาสที่จะอยู่อย่างมั่นคง เพื่อเสวยกามารมณ์, อะไรมันไปรวมอยู่ที่นี้อย่างซิกมันพรอยต์ว่า อยู่มากทีเดียว. เพราะฉะนั้นมนุษย์ที่ลืมหูลืมตาขึ้นมา ที่มีความฉลาดก่อนคนอื่น เขาก็จะมีการบัญญัติระเบียบแบบแผน วินัย ลงไปเกี่ยวกับการปฏิบัติทางเพศ หรือระหว่างเพศให้มีศีลอย่างนั้น ให้มีศีลอย่างนี้. เช่นว่า กามะสุมิจจาจาร ที่เราพูดถึงกันอยู่เสมอ เป็นศีลขึ้นมา ; ตลอดถึงระเบียบปฏิบัติอย่างอื่น ที่ละเอียดลงไป เกี่ยวกับการประกอบกรรมอันนี้ :เขียนไว้ในฐานะที่เป็นสูตร เป็นศาสตร์ เป็นบทบัญญัติสมบุรณ์เหมือนกัน เพื่อไม่ให้เกิดเป็นทุกข์เนื่องมาจากกามารมณ์นั้น ; หรือว่าเพื่อลดความเป็นโทษของกามารมณ์นี้ให้น้อยลง ให้อยู่ในวิสัยที่พอจะดูได้. เพราะฉะนั้นจึงบัญญัติว่า**การประกอบกิจทางเพศที่ถูกต้องนั้น คือการประพฤติธรรม**. ประพฤติธรรม เหมือนที่เรากำลังพูดถึงกันอยู่นี้แหละ. การประกอบกิจกรรมทางเพศอย่างถูกต้องนั้น คือการประพฤติธรรม ; ดังนั้น เขาก็มีสูตรต่าง ๆ ที่เขาเขียนกันขึ้นมาเกี่ยวกับเรื่องนี้ให้ถูกต้องอย่างนั้น ๆ เพื่อให้มีโทษน้อย ให้มีประโยชน์เกิดขึ้น.

คุณอาจจะฟังไม่ถูกว่า ประโยชน์เกิดขึ้นอย่างไร ? คือว่าถ้ามีความรู้ถูกต้อง กามารมณ์นี้เองมันจะผลักดันใครคน ให้ออกไปนอกโลกได้ ; ดังนั้นจะต้องประพฤติประกอบกิจกรรมระหว่างเพศในลักษณะที่ลืมหูลืมตา ฉลาดเฉลียว ไม่ลุ่มหลงมากเกินไป ; แล้วไม่เท่าไร ก็จะถอนตัวออกมาได้ คือคิดที่จะออกไปเสียจากสิ่งนี้ หรือจะอยู่เหนืออำนาจของสิ่งนี้ เช่นไปบวชเป็นฤาษีอย่างนี้เป็นต้นนี้พูดถึงสมัยนั้น. ผู้ที่รวมความมุ่งหมายของการเขียนสูตรเหล่านี้ ที่ถูกต้องที่บริสุทธิ์นั้น เขามุ่งหมายที่จะให้ประกอบกิจกรรมอย่างถูกต้อง คือพอเหมาะพอสมพอประมาณ แล้วในลักษณะที่ไม่เท่าไรจะทำให้เบื่อแล้วอยากไปบวช ; ดังนั้น

สูตรเหล่านี้จึงเป็นสูตรของพระธรรมด้วยเหมือนกัน; และการปฏิบัติกิจเหล่านี้
อย่างถูกต้องก็คือปฏิบัติธรรมด้วยเหมือนกัน.

โดยเหตุที่ถือว่าฆราวาสหลักเรื่องนี้ไปไม่ไหว หลักเรื่องนี้ไปไม่พ้น ;
เพราะฉะนั้นจะต้องให้เข้าไปเกี่ยวกับเรื่องนี้อย่างถูกต้อง และพอเหมาะ พอสม ;
พอสมควรแล้วก็เอือมระอา หรือว่ารู้ รู้จักสิ่งนี้ดี จนอยากจะหลีกเลี่ยงไปพ้นจากสิ่งนี้.
นี่มันก็เข้ารูปเข้ารอยเดิมของเราว่า อุดมคติของมนุษย์ที่ว่าชีวิตคือการเดินทาง
ไปจนกว่าจะถึงยอดสูงสุดที่สุดของการเดินทาง. ดังนั้นเขาจึงถือเรื่องนี้เป็นเพียง
เรื่องประกอบตอนหนึ่ง หรือส่วนหนึ่งของชีวิตทั้งหมด. ดังนั้นเขาจึงสอนให้เป็น
พรหมจรรย์ ที่ถูกต้อง, แล้วก็ เป็น ศกฺขัตถ์ ที่ถูกต้อง, มันก็ง่ายที่จะไปเป็น
วนปรัสถ์ หรือ สันยาสิ. ฉะนั้นเราจะรู้จักเรื่องเหล่านี้ หรือสิ่งเหล่านี้ให้ถูก
ต่อนั้น มันก็เป็นสิ่งที่มีประโยชน์อย่างยิ่งคือจะไม่ต้องเป็นทาสของเพศรสนี้
นาน และในลักษณะที่เรียกว่าพ่ายแพ้หมดทุกประตู ; แต่ไปเกี่ยวข้อในลักษณะ
ที่จะรู้, แล้วผ่านไปได้.

ทีนี้ก็อาศัยความรู้ อะไร ? ชนิดไหน ? ถ้าถือตามหลักทางพุทธศาสนา
มีหลักที่วางไว้ใช้ได้ในทุกกรณีว่า : การที่จะรู้ อะไร เพื่อชนะสิ่งนั้น เราจะต้องรู้
อย่างน้อย ๓ อย่างเสมอ คือรู้ อัสสาทะ - รสอร่อยที่ใช้สำหรับลวงคน ; แล้ว
ก็รู้ อาทีนวะ - คือโทษ ความเลว ความอะไรของมัน ที่ทำอันตรายคน ;
แล้วอันที่ ๓ ก็รู้ นิสสรณะ - คืออุปายที่จะมีอำนาจเหนือสิ่งนั้น, ภาษาธรรมดา
ก็เรียกว่า ลูกไม้ ที่เราจะเป็นผู้ชนะต่อสิ่งนั้น.

ทบทวนอีกทีหนึ่งว่า : รู้จักรสอร่อย ที่ใช้ยั่ววนหลอกคนของมัน,
ในที่นี้ก็คือเพศรสของกามารมณ์ ; แล้วก็รู้โทษ รู้ความเลวทรามของมัน

ที่แผดเผาให้คนผู้ที่เข้าไปลุ่มหลง ; และรู้จักลูกไม้ที่จะอยู่เหนือมัน. ก็อย่างเดียวกับที่พูดมาแล้วว่าสูตรหรือคำสอนที่เกี่ยวกับเรื่องนี้ เขาก็สอนเพื่อ ๓ อันนี้ ; มันให้รสอร่อย ให้ความหลอกหลวงยั่ววนอย่างไรก็รู้เสียโดยเร็ว ; แล้วก็รู้ว่ามันให้ความเจ็บปวด ทิ่มแทง เผาจน อะไร อย่างไร ก็รู้ในขณะนั้น. พอรู้เท่านี้ มันก็พอที่จะเห็นว่า มันเป็นอันตราย ถอนตัวออกมาได้ คือออกไปหลงไหลรสอร่อยของมัน, มันจะวนเวียนกันอยู่. เรา รู้ความอร่อยของมัน ที่ยั่ววนเรา หลอกเราไปเป็นทาสของมัน ; วิธีแก้ เราก็อย่าไปหลงในความยั่ววนของมัน เรียกว่านิสสรณะ.

การที่หลีกออกไปเสียจากามารมณ์เขาก็เรียกว่านิสสรณะ หรือ เนกขัมมะ ออกบวชจากดงของเพศรสคือสมรวัส เรียกว่า เนกขัมมะ; คือ ออกไปจากเรือน ; นี้เป็นนิสสรณะ คือ “ลูกไม้” ที่ออกไปเสียจากอำนาจของมัน, เราพ้นจากอำนาจของมัน. แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าทางร่างกายออกบวชไปเป็นฤาษีอยู่ในป่า; อาจจะเป็นได้ว่าในบ้านเรือนนั่นเอง ถ้ามีความรู้ความฉลาด ในเรื่องสอนเรื่องแรกพอ แล้วมันก็เฉย หรือว่าควบคุมได้ ; แล้วก็ทำแต่พอสมควร หรือแต่เท่าที่จำเป็นที่จะต้องทำ ; หรือกระทั่งไม่ทำเลยก็ได้ คือไม่เป็นทาสของสิ่งนี้ต่อไป ; ก็อยู่อย่างคนที่มีความรู้ความเฉลียวฉลาด ผ่านสิ่งเหล่านี้มาแล้ว ก็เคยมีเหมือนกัน.

เรื่องราวเคยมีแต่โบราณ ตัวเมียนั้นก็เลยกลายเป็นคู่เดินทางไปหาโมกษะ หรือ นิพพาน, ไปด้วยกัน คล้องแขนกันไป โดยไม่มีการประพฤติทางเพศ ก็ยังได้ ; แล้วอยู่ที่ว่า เรา รู้ธัสสาทะ รู้อาทีนวะ รู้นิสสรณะ สามอย่างนี้ ; แล้วก็กลายเป็นอย่างถูกต้องได้ แม้อยู่ในบ้านเรือน. แต่มันยากกว่าที่จะหลีกออกไปเพราะฉะนั้นจึงมีการนิยามว่าหลีกออกไปจากบ้านเรือน.

ถ้าจำเป็นจะต้องอยู่ในบ้านเรือน มันก็ใช้หลักเกณฑ์อันเดียวกัน นั่นแหละ คือรู้แล้วฉลาดจึงอยู่เหนืออำนาจการหลอกลวงของสิ่งเหล่านี้ ; ก็เลยกลายเป็นคนที่ไม่บ้า ไม่หลง ไม่มัวเมาเกินขอบเขต เหมือนที่เห็น ๆ กันอยู่. เราจะเห็นว่าคนสมัยนี้เป็นทาสของเพศรส อย่างไม่มีขีดชั้น ; อะไรวะ ? ทั้งหมดก็ระดมไปยังสิ่งนี้ เพื่อสิ่งนี้ ; ไปเรียนวิชาความรู้มาอย่างมากมายจากเมืองนอก เพื่อมีอาชีพสูง เพื่อมีเงินเดือนสูง ก็ใช้ไปเพื่อสิ่งนี้ หรือเพื่ออุปกรณ์ของสิ่งเหล่านี้ ; เพื่อสิ่งนี้โดยตรงก็ได้ เพื่ออุปกรณ์ของสิ่งนี้ก็ได้อีก. เราจะเห็นว่ามันมีอุปกรณ์มากมายเหลือเกินที่แพงมาก ๆ เพื่อให้มนุษย์ได้ลุ่มหลงในสิ่งนี้ นี่คือนิยามของฆราวาสเกี่ยวกับเพศ.

เรื่องสุดท้ายที่เราควรจะต้องรู้ก็คือว่า การที่จะควบคุมสิ่งเหล่านี้ จนเราถอนตัวออกมาเสียได้นั้นไม่ใช่เรื่องของคนโง่ หรือคนบ้า เหมือนที่เด็ก ๆ หม่อมสาวเข้าใจ. เขาอาจจะคิดไปว่าเมื่อไม่มีสิ่งเหล่านี้มันจะเป็นคนบ้า เป็นคนสติวิปริต ไม่ชอบสิ่งที่ตามธรรมชาติจะต้องชอบ ; มันก็อาจจะเป็นได้ แต่มันชนิดเดียว มันถูกชนิดเดียว. ถ้าคนถูกตอนหรือคนที่อวัยวะเพศไม่สมประกอบนี้ มันก็จะไม่ความรู้สึก หรือไม่ต้องการสิ่งเหล่านี้เหมือนกัน ; ดังนั้นก็เรียกว่าคนวิปริตผิดธรรมดา สงเคราะห์รวมไว้ในพวกคนบ้า. แต่ว่าคนที่มีสติวิปลาส ไม่เกี่ยวข้องกันสิ่งเหล่านี้ หรือเกลียดชังสิ่งเหล่านี้ ก็เป็นพวกคนบ้าจริง.

สำหรับพระอริยเจ้า ที่ไม่เกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านี้มัน ไม่ใช่คนบ้า ; คือเป็นคนที่มีสติสิ่งเหล่านี้ดี. แม้คนที่กำลังจะเป็นพระอริยเจ้า คือกำลังต่อสู้กับสิ่งเหล่านี้อยู่ ก็ไม่ใช่คนบ้า. ดังนั้นในการที่ออกบวชจากบ้านเรือน เพื่อละสิ่งนี้เพื่อต่อสู้กับสิ่งเหล่านี้ ไม่ใช่คนบ้า, ไม่ใช่คนที่ควรจะถูกเรียกว่าคนบ้า. คุณลองสังเกตดู คนที่เขาคิดว่า พระ ที่ออกมาเสียจากบ้านเรือน เป็นคนบ้า ๆ บอ ๆ

สติไม่สมประกอบ ไม่ไปสนใจกับสิ่งที่น่าเสนาหา ; นี่เขาอาจจะคิดว่าเป็นคนสติ
วิปริต นั่นเพราะว่าคนนั้นเป็นทาสของสิ่งนี้มากเกินไปจนมองไม่เห็น, ไม่เห็น
อัสสาทะ, ไม่เห็นอาทีนะ, ไม่เห็นนิสสรณะ ; แล้วหาว่า พวกนี้เป็นคนบ้า
ไม่ไปยุ่งกับมัน ไม่ไปสนใจกับมัน ก็มีได้.

เพราะฉะนั้น การที่เรามีระเบียบปฏิบัติหรือมีความพยายามที่จะ
ทำลายความบีบคั้นของสิ่งเหล่านี้ ไม่ใช่เป็นเรื่องบ้า ; เป็นเรื่องที่ต้องต่อสู้
เพื่อให้เข้าสู่ระดับที่พอดี พอเหมาะเสียทีหนึ่งก่อน ไม่บ้ามากเกินไปเหมือนคน
พวกนั้น, ไม่บ้ามากเกินไป เหมือนพวกที่ว่าเราบ้า ; เพื่อให้ระดับพอดี
เสียทีหนึ่งก่อน แล้วก็เพื่อจะชนะมัน ในที่สุด. ดังนั้นพวกที่พยายามจะข่มขี้
หรือว่า ละ หรือว่าอะไรในเรื่องความบีบคั้นของความรู้สึกทางเพศนั้น ไม่ใช่
คนบ้า. ถูกแล้ว สิ่งต่าง ๆ ถ้ากระทำผิดวิธี อาจจะกลายเป็นบ้าไปเลยก็ได้จริง
เหมือนกัน ฉะนั้นมันก็ต้องเป็นเรื่องที่ทำถูกวิธีจริง ๆ

ทั้งหมดนี้ เป็นเรื่องปัญหาทางเพศของชมราวาส มีอยู่อย่างนี้ ;
เรารู้ตัวปัญหานี้ก่อน แล้วเราค่อยพูดกันถึงวิธีที่จะแก้ปัญหา หรือเอาชนะมัน
อย่างไร.

เวลานี้ของเราก็หมดลง นกกาংเขนบอกว่าพวกกันที่ สำหรับวันนี้.

การควบคุมความรู้สึกทางเพศของฆราวาส

- ๑๒ -

๒๘ เมษายน ๒๕๑๓

บัดนี้เวลาล่วงมาถึง ๔.๔๕ น. แล้ว จะได้พูดกันถึงปัญหาเกี่ยวกับความรู้สึกทางเพศ ที่เป็นปัญหาของฆราวาสด้วยเหมือนกัน. เราจะได้พิจารณากันโดยเฉพาะ ถึงการควบคุม ; ในคำถามที่เสนอเข้ามาก็มีอยู่ข้อหนึ่งที่ถามปัญหาว่าเราจะลดความรู้สึก ที่เป็นความกำหนัดทางเพศได้อย่างไร ? นั้นก็ยอมหมายความว่า จะต้องการความพอดีหรือความถูกต้องเกี่ยวกับเรื่องนี้ ; มิได้หมายความว่า จะตัดหรือทำลายให้สูญสิ้นไป.

ปัญหาเกี่ยวกับการควบคุมความรู้สึก หรือความกำหนัดในทางเพศนี้ สำหรับฆราวาส และบรรพชิตย่อมไม่เท่ากัน. สำหรับบรรพชิต ก็คือผู้ที่ต้องการจะไปก่อน หรือไปเร็ว หรือไปดีกว่า อะไรทำนองนี้ ก็จะต้องมีความมุ่งหมายที่จะควบคุม หรือแก้ไขมากกว่าพวกฆราวาส ซึ่งยังไม่ต้องการจะไปเร็ว หรือว่าไปก่อน

เพราะฉะนั้น คำว่าชมราวาสจึงมีคำประกอบขยายความในภาษาบาลีว่า ผู้ครองเรือน ผู้แอด้อยู่ด้วยบุตรภรรยา ลูกได้กระแจะจันทน์ของหอม อย่างนี้เป็นต้น.

สำหรับวันนี้ เราจะพูดกันแต่ปัญหาของชมราวาสโดยตรง หรือว่าถ้าจะเป็นเรื่องของบรรพชิต ก็เป็นเรื่องเท่าที่มันควบเกี่ยวกับ ก็ไปรู้ความหมายนี้เอาเอง. ในคำถามที่เสนอเข้ามานั้นใช้คำว่า ความกำหนด โดยตรง. สำหรับคำว่า ความกำหนด ซึ่งภาษาบาลีว่า ภาคะ นี้ เมื่อถือเอาตามหลักในภาษาบาลี หรือภาษาธรรมะก็ตาม มันกว้างขวางกว่า, เขามีได้หมายถึงแต่ความกำหนดทางเพศอย่างเดียว; หมายถึงความรู้สึกที่มันเข้าไปผูกพันติดแน่นในสิ่งใดก็ได้ ที่เป็นความติดแน่นทางจิตใจ. แต่ในภาษาไทยเรานี่ หมายถึงความกำหนดในทางเพศทางกามารมณ์; ถึงแม้ในที่นี้ ในวันนี้เราจะพูดกันแต่เรื่องทางเพศ ทางกามารมณ์ ก็ให้รู้ไว้ด้วยว่า คำว่า ความกำหนด ในภาษาธรรมะนั้นกว้างคือจะไปกำหนดในสิ่งที่ไม่ใช่เรื่องเพศโดยตรงก็ได้ แม้ที่สุดแต่ของเล่น ของชอบใจอะไรก็ได้, สิ่งที่รักใคร่ห่วงแหนถึงที่สุด อย่างนี้ก็ได้; แม้แต่ความรู้สึกรักในลูกหลานตัวเล็ก ๆ ก็เรียกว่าความกำหนดด้วย. ส่วนความกำหนดในภาษาไทย ก็หมายถึงความกำหนดทางเพศ, และหมายถึงความรู้สึกทั้ง ๓ เวลา คือเวลาที่ล่วงแล้วมา ก็เอามาความรู้สึกคิดนึกกำหนดได้, หรือกำลังเป็นอยู่เฉพาะหน้าก็รู้สึกกำหนดได้, หรืออาจจะคิดนึกล่วงหน้าให้มีความรู้สึกกำหนดก็ได้; เพราะฉะนั้นปัญหามันจึงมีมาก.

ปัญหาส่วนใหญ่เป็นปัญหาความกำหนดที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้า คือในขณะที่ประสบอารมณ์ เกิดอารมณ์ปัจจุบันมากกว่า; แต่ถึงอย่างนั้นก็ขอให้เข้าใจไว้ด้วยว่ามันเนื่องกัน คืออารมณ์ในอดีตที่แล้ว ๆ มาแต่หนหลัง ไปเอามาคิดมานี้ก็อีกมันก็กลายเป็นสิ่งปัจจุบันสำหรับเรื่องทางจิตใจ. ถ้ามันเกิดความกำหนดขึ้นมา

เมื่อไร มันก็เป็นเรื่องปัจจุบันขึ้นมาเมื่อนั้น. หมายความว่าที่ไปนึกถึงเรื่องความกำหนดแต่หนหลัง หรือถึงสิ่งที่เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนดแต่หนหลัง, เาามาคิด มันก็กลายเป็นเรื่องธรรมารมณขึ้นมาในใจ เกิดความกำหนดเป็นปัจจุบันขึ้นมาได้. ส่วนเรื่องของปัจจุบันนั้นก็เอา รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส เฉพาะหน้าที่ มาถึงเข้า ; แต่ว่าสิ่งเหล่านี้ในที่สุดมันกลายเป็นอารมณ์ในอดีต แล้วกลับมาเมื่อไรอีกก็ได้. เรื่องอนาคตก็เหมือนกัน หมายถึง รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส เคยผ่านมาแล้ว แล้วก็คำนึงคำนวณได้ รู้สึกได้, ว่าในอนาคตจะมี อย่างนั้นอย่างนี้ ; แล้วเอามา นึกคิด มันก็กลายเป็นเรื่องธรรมารมณในปัจจุบันขึ้นมาได้ ; แล้วมันก็รอบกวนจิตใจ มากเท่ากัน คือมันกลายเป็นปัจจุบันได้โดยทางความคิดนี้.

เพราะฉะนั้นจะต้องรู้ว่า มันเกี่ยวโยงกันกว้างขวาง หรือลึกซึ้งอย่างนี้ สำหรับสิ่งที่เรียกว่าราคะ หรือความกำหนด. เราจะมัดแก้ปัญหาเฉพาะหน้า คือ ปัจจุบันอย่างเดียว มันก็ไม่เป็นผลดีถึงที่สุด มันก็เลยเป็นเรื่องที่ต้องควบคุมความรู้สึกในอดีต หรือความคิดฝันอะไรในอนาคตด้วยเหมือนกัน. ลองเปรียบเทียบ กันดูว่า ราคะ - ความกำหนด ตามความหมายหรือตัวหนังสือ นั้น เป็นอย่างไร ? บัญญัติไว้อย่างไร ?

ที่นี้ เราจะพูดกันถึงตัวจริง ไม่ใช่ตัวหนังสือ. เรื่องนี้มันก็เป็นเรื่อง ที่ยาก ที่จะเข้าใจได้ว่าเป็นอะไร ว่าความกำหนดนั้นคืออะไร ? ยิ่งผู้ที่ยังใหม่ต่อ ความรู้สึกอันนี้ หรือใหม่ต่อความรู้สึกเรื่องทางโลก ๆ แล้ว ก็คงจะเข้าใจได้ยาก ว่าความรู้สึกที่เป็นความกำหนดนั้น มันเป็นเครื่องจักรชนิดหนึ่งในทางจิตใจเท่านั้นเอง. ที่ใช้คำว่าเครื่องจักรในที่นี้ มิได้หมายถึงวัตถุ ; มันเป็นเรื่องทางจิตใจ แต่มันมีลักษณะอย่างเดียวกับเครื่องจักร ที่เราเรียกว่า *mechanism* คือสิ่งที่มันทำหน้าที่เกี่ยวโยงกันไปตามลำดับ แล้วมีผลเกิดขึ้นมาอย่างแน่นอน เหมือนเครื่องจักร ก็เรียกว่า ความแน่นอน.

เครื่องจักรที่เราใช้ประกอบภาวกรรมนั้น มันเป็นเครื่องจักรทางวัตถุมีตัวตนเป็นวัตถุ ; แต่เครื่องจักรที่พูดถึงนี้ มันเป็นเรื่องทางจิตใจ ไม่มีรูปร่าง ไม่มีตัวตน มันเป็นนามธรรม. แต่ถ้ามองให้ดี มองให้เห็นแล้ว ก็จะเป็นรูปร่างเหมือนกัน, เป็นรูปร่างทางฝ่ายนามธรรม คือจะต้องมีอะไรที่เป็นส่วนประกอบ หรือทำหน้าที่ครบถ้วน, แล้วเมื่อมาสัมพันธ์กันเข้าแล้ว ก็ต้องมีการทำงานเกิดขึ้นเป็นลำดับ ๆ ไปอย่างเที่ยงแท้แน่นอน เหมือนกับเครื่องจักร. คำว่า “เหมือนกับเครื่องจักร” นั้นหมายความว่า มันจะเหมือนอย่างนั้นทุกที่ ซ้ำ ๆ ซาก ๆ ; ผมเคยสรุปความเป็นคำโคลงเล่นว่า :-

สัมผัส กำหนด นั้น	เครื่องจักร ในกาย
อารมณ์พบอินทรีย์	เข้าแล้ว
ทำงานเที่ยงตรงหลัก	ต่างหาก
แต่โลกหลงว่าแก้ว	กำกวม

บรรทัดแรกว่า สัมผัส กำหนด นั้น เครื่องจักรในกาย คือการที่ได้รับความสัมผัสทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ กับ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ธรรมารมณ์ นั้น มันเป็นเรื่องจักรชนิดหนึ่งในร่างกายคนเรา ; หมายความว่า ถ้าอายตนะภายนอกกับอายตนะภายในมีการสัมผัสกันเข้าแล้ว ก็จะเกิดวิญญาณ, จะเกิดสัญญา, แล้วจะเกิดเวทนา, จนเป็นความรู้สึกกำหนดพอใจ ซึ่งเป็นเวทนา ; อาการเกิดอย่างนี้จะเป็นเหมือนเครื่องจักร คือแน่นอน เร็วที่สุด จนแทบจะกำหนดไม่ได้ เหมือนกับเครื่องจักรที่มันหมุนเร็ว ๆ อย่างนั้น ; ก็เป็นเครื่องจักรที่มีอยู่ในร่างกายคน แต่ไม่ใช่ตัวร่างกายโดยตรง ; มันเป็นเรื่อง mechanism ทาง mentality. เรื่องอย่างนี้เราเรียกว่าทาง mentality ไม่ใช่ทาง spiritual อะไรมากมายนัก คือเป็นเรื่องจิต

ที่เกี่ยวข้องอยู่กับร่างกาย ; ไม่ใช่เรื่องความคิดเห็นหรือสติปัญญาล้วน ๆ ซึ่งเป็นเรื่องทาง *spiritual*.

บรรทัดที่ ๒ - ๓ ว่า : *อารมณ์พบอินทรีย์ เข้าแล้ว ทำงานที่ยังตรงหลัก ต่างหาก*; นี้อธิบายอยู่ในตัวเสร็จ. อารมณ์นั้นคือข้างนอก ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์. พบอินทรีย์, อินทรีย์คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เข้าแล้ว ก็ทำงานที่ยังตรงหลัก คือ เกิดวิญญาณ เกิดผัสสะ เกิดสัญญา เกิดเวทนา เป็นเครื่องจักรี่แน่นอนอย่างนี้.

บรรทัดที่ ๔ ว่า : *แต่โลกหลงว่าแก้ว ก่ำกาม*. นี่เป็นภาษาคำประพันธ์ มันต้องไปอย่างนี้เอง. แต่โลกหลงว่าแก้ว, หมายความว่า ชาวโลก - สมรवासนี้หลงว่าเป็นของวิเศษประเสริฐสูงสุด, หลงว่าแก้ว. ก่ำกาม ก็คือมีจิตใจเต็มไปด้วยความรู้สึกทางกามารมณ์.

นี่ก็เพื่อจะชี้ให้เห็นว่า เรื่องที่คนไม่รู้ เข้าใจว่าวิเศษ ประเสริฐ หลงไหล นูชากว่าสิ่งใดนั่น ที่แท้เป็นเพียงเครื่องจักรี่ระจําอยู่ในร่างกาย ในทางฝ่ายจิตฝ่ายวิญญาณ. เพราะฉะนั้นเราก็จะรู้ได้เองว่า ความหลงในเรื่องนี้มันเป็นอย่างไร? หลงมากหลงน้อยอย่างไร? โง่หรือฉลาดอย่างไร? สัตว์ทั่วไปในชั้นกามาวจรภูมิ, คือสัตว์ทั้งหมดในโลกตามธรรมดา นี้ ก็ไม่เข้าใจเรื่องนี้ แล้วก็หลงเรื่องนี้ได้มาก เพราะมันยังมีอะไรซับซ้อนไม่กว่านั้น ; คือความสัมพันธ์กันระหว่างจิตกับร่างกายนี้ ยังมีอยู่อีก ที่ช่วยส่งเสริมซึ่งกันและกัน และส่งเสริมซึ่งกันและกันให้มันแรงขึ้น; เช่นร่างกายสบายแข็งแรง ความรู้สึกทางนี้ก็แรง ; หรือว่าทางจิตคิดนึกได้เก่ง มันก็ส่งเสริมความรู้สึกอันนี้ได้แรง ก็เลยเป็นปัญหา มาก คือปัญหาที่เกี่ยวข้องกัน สลับซับซ้อนมาก. แต่ต้องสรุปความว่า สิ่ง

เรียกว่าความกำหนัดนั้น มันเป็นเพียงเครื่องจักรในกาย. เมื่ออารมณ์พบอินทรีย์ เข้าแล้ว ทำงานเหมือนเครื่องจักร ; ถ้ารู้อย่างนี้ก็จะมีประโยชน์มาก คือจะได้ บรรเทาความหลง.

ที่นี้ ก็อยากพูดถึงความรู้ ความคิด หรือวัฒนธรรมโบราณเกี่ยวกับ เรื่องนี้บ้าง เพราะว่า มันก็มีประโยชน์ ; คือเราก็ยอมรับ หรือเห็นกันอยู่ทั่วไป แล้วว่า เรื่องวัฒนธรรมทางจิตใจ หรือเรื่องทางศาสนานี้ เรารับมาจากอินเดีย ประเทศอินเดียเป็นต้นตอของวัฒนธรรมประเภทนี้. ในประเทศอินเดียก็มีอะไร มาก มีการค้นคว้ามาก ; เรื่องเกี่ยวกับความกำหนัดนี้ เขาก็มีการค้นคว้าสุดเหวี่ยง ของเขา ; เขาก็บัญญัติไว้อย่างนั้น ๆ สำหรับผู้ปฏิบัติจะได้ศึกษา โดยเฉพาะ ก็เกี่ยวกับเรื่องทำโยคะ. โยคะก็คือ การทำกัมมัฏฐาน ; ผู้ทำกัมมัฏฐานนั้น ก็เรียกว่า โยคี. ฉะนั้นเรื่องเกี่ยวกับการควบคุมความกำหนัด นี้ก็เป็นปัญหา เฉพาะหน้าของพวกโยคี เขาก็ค้นคว้ากันอย่างสุดเหวี่ยงเหมือนกัน เพื่อให้ความ เป็นโยคีนั้นเป็นไปได้ ; หรือว่าพวกโยคีที่ได้ปฏิบัติอยู่ หรือปฏิบัติแล้วรู้สึก อยาไร เป็นความจริงอย่างไร ก็เขียนไว้ หรือเล่าไว้ สอนไว้.

เขาสอนไว้ว่า ความรู้สึกกำหนดประเภทได้สำนึก มีอยู่ด้วยการสะสม ของความกำหนัดตามปกติสามัญทั่ว ๆ ไป. เขาอธิบายว่า เมื่อคนเห็นเพศตรง กันข้าม หรือได้ยินเสียง หรืออะไรก็ตามที่เกี่ยวกับเพศตรงกันข้าม ก็จะทำให้ ความรู้สึกในจิตขึ้นมาอย่างหนึ่ง ที่เรียกว่าความกำหนัด. ที่จริงมันก็มีหลักหลัก อันนี้ไปไม่พ้น ที่ว่ามาแล้วตะกี้ว่า อารมณ์พบอินทรีย์ เข้าแล้ว ; ทำงาน เทียงตรงหลัก ต่างหาก. นี้เมื่อไม่มีปัญญา ไม่มีสติ ไม่มีความรู้ มันก็เกิด ความกำหนัด. แต่สิ่งที่เรียกว่า ความกำหนัดที่แรกนี้มันเผา, เขาใช้คำว่าเผา เผาเยื่อในกระดูก ; คือว่าความรู้สึกมันจุลแล่นลึกเข้าไปถึงเยื่อในกระดูก เผาเยื่อ

ในกระดูก ให้ละลายเป็นน้ำ, น้ำใส ๆ ชนิดหนึ่ง ก็ปรากฏออกไปในถุงที่เก็บ ภาษาเดี๋ยวนี้อาจต่อม *prostate* อันนี้จะมีเพิ่มขึ้นทุกคราวที่เห็นสิ่งที่เป็นที่ตั้งแห่งความ กำหนด หรือได้ยิน ได้ดม ได้ลิ้ม ได้สัมผัส อะไรก็ตาม. เมื่ออันนี้ถูกเก็บไว้มาก ก็เป็นความกำหนดได้สำนึกที่มากขึ้น ๆ คือจะรู้สึกมีความกำหนดโดยไม่เจตนา มากขึ้น ๆ ; แล้วก็เป็นการรบกวนอย่างยิ่ง จนถึงกับว่าเราต้องการจะคิด จะ ศึกษาเรื่องนั้นเรื่องนี้ ความรู้สึกทางเพศมันก็มารบกวนเสีย มาขัดขวางเสีย มาขัดคอเสีย ; นี่มันเป็นความกำหนดได้สำนึกรบกวน.

พวกโยคีเห็นเป็นปัญหามาก และเห็นเป็นความเสียหายมาก จึงบอก ให้รู้ ; เพราะว่าถ้ามันเป็นไปสูงสุด มันก็รบกวนมาก ถึงกับฝัน, ฝันใน ลักษณะที่เป็นเรื่องทางไม่ดีไม่งาม ; หรือว่าถ้ามันมีมาก น้ำที่เก็บไว้ในถุงก็ไหล ออกมาในความฝันเป็นต้น ; ซึ่งตามหลักของพวกโยคีถือว่า เป็นความฉิบหาย หมด, เป็นความเสียหายหมดทางโยคะ. เขาจึงมีการสอนแนะนำ ให้ระวัง ป้องกันตั้งแต่ภายนอก อย่าให้เกิดผัสสะเมื่อเห็นรูปเมื่อได้ยินเสียง ฯลฯ ด้วยเหมือนกัน. เพราะฉะนั้นก็แสดงว่า เขาก็รู้เรื่องนี้กันในลักษณะอย่างนี้ จะถูกหรือตรงกับความรู้สมัยปัจจุบันนี้หรือไม่ มันไม่เป็นประมาณ ; เพราะว่า ความรู้ในสมัยนี้ของคนปัจจุบันอาจจะผิดก็ได้ หรือความรู้ของคนโบราณอาจจะ ผิดก็ได้. แต่ถ้าสิ่งใดมันเป็นประโยชน์คือมันช่วยได้ สิ่งนั้นนั่นแหละคือถูก ; เพราะฉะนั้น เราก็เอาข้อพิสูจน์ในตัวมันเอง ที่มันช่วยได้ หรือมันมีประโยชน์ นั้นแหละเป็นความถูกต้อง

ตามหลักนี้ เขาพูดไว้สำหรับพวกโยคี ซึ่งเป็นบรรพชิต ที่ต้องควบคุม กันถึงขนาดหนัก ; สำหรับฆราวาสปุถุชนคนธรรมดาอาจจะไม่ถึงหลักอย่าง นั้นก็ได้ เพราะเขาต้องการ ; หรือกลับจะเห็นเป็นของดีของวิเศษไปเสียก็ได้

ที่เขาได้มีความกำหนัดมาก ๆ ถึงขีดสุด อะไรทำนองนี้. แต่ถึงอย่างไรก็ดี ถ้าสิ่งเหล่านี้มันเกินขอบเขต มันก็เป็นโทษอย่างยิ่ง แม้แก่พวกชมราวาส ; เพราะฉะนั้นมันก็เป็นเรื่องที่จะต้องรู้และควบคุม. จากหลักอันนี้ จากหลักที่เขาวางไว้สำหรับโยคะนี้ มันทำให้เราเข้าใจได้ในด้านต่อไป คือในทางด้านของบรรพชิตว่าความกำหนัด เมื่อมันเป็นเครื่องจักรในลักษณะอย่างนี้แล้ว มันก็เลยทำให้มองเห็นชัดอยู่ว่า มันเป็นสิ่งที่ควบคุมได้ ; หรือว่าคนอาจจะหมดความรู้สึกที่เป็นความกำหนัดได้ โดยไม่ต้องเป็นคนบ้า.

เมื่อควบคุมความรู้สึกกำหนัด ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ อะไรก็ตามด้วยสติสัมปชัญญะอยู่ ก็ไม่สะสมสิ่งที่ว่านี้, สิ่งที่ยังครอบงำอยู่ภายใต้สำนึกนี้. เพราะฉะนั้นคนที่มีความสติสัมปชัญญะมากจนควบคุมได้ทุกอย่าง ทุกกรณีก็ตามเห็นรูป หูฟังเสียงเป็นต้น ก็จะเป็นผู้สร้าง ความกำหนัด, ไม่สะสมความกำหนัด, เป็นผู้ป้องกันความกำหนัดได้ ; แล้วก็สบายดี หรือสบายกว่าคนที่ปล่อยไปตามธรรมชาติในลักษณะที่กล่าวแล้ว, เพราะฉะนั้นพระอรหันต์ หรือความเป็นพระอรหันต์จึงเป็นสิ่งที่มิได้โดยมิเหลือวิสัย ; และพระอรหันต์ก็ไม่ต้องเป็นคนบ้าคนบอหรือเป็นคนที่มีความวิปริต มีจิตใจวิปริตอะไร ; เพราะเป็นเพียงเรื่องการสะกັດกันความรู้สึกอันนี้ ไม่ให้เกิด ไม่ให้สะสมอีกต่อไป. การหมดราคะ ความกำหนัดนั้นก็เป็นของที่เป็นไปตามกฎของธรรมชาติธรรมดาได้ โดยไม่ต้องมีความวิปริตผิดปกติในทางจิต หรือในทางร่างกาย.

คนสมัยนี้มักจะสงสัยว่า พระอรหันต์นั้นเป็นผู้ที่มีความวิปริตผิดปกติ เพราะหมดความรู้สึกอย่างที่คนธรรมดาเขามี ๆ กัน. เพราะฉะนั้นเรารู้เรื่องความรู้สึกที่เรียกว่าความกำหนัดนี้ ในลักษณะอย่างที่มีมันเป็นเหมือนเครื่องจักร ;

แล้วถ้าควบคุมได้ก็กลับเป็นผลดี. ควบคุมกำลังร่างกายจิตใจอะไรเหล่านี้ไว้ได้ดี มันก็กลายเป็นกำลังที่หล่อเลี้ยงสติปัญญา. ความกำหนดครั้งหนึ่งที่เป็นไปถึงขีดสุดนั้น มันเป็นเครื่องทอนกำลังกาย ; แต่ถ้าควบคุมไว้ได้มันก็กลายเป็นเครื่องส่งเสริมกำลังกาย กำลังสติปัญญา ส่งเสริมมันสมองให้ทำหน้าที่คิดนึกเข้มแข็ง ลึกซึ้งได้. แต่ถ้าพ่ายแพ้แก่สิ่งเหล่านี้ มันก็ทอนกำลังกาย ทอนกำลังปัญญา ให้อ่อนเปลี้ยทรุดโทรมไป ; มันเป็นการใช้จ่าย ไม่ใช่เป็นการรับ หรือสะสมไว้.

การที่ไม่รู้สึกมีความกำหนัดนั้น มันเป็นการสะสมกำลังของจิตของสติปัญญาไว้ ; แต่ในทำนองเดียวกัน คนที่มีกำลังจิตสูงมีกำลังสติปัญญาสูงเมื่อกำหนดก็กำหนดได้มากกว่า กว้างขวางกว่า ลึกซึ้งกว่า ; มันเป็นกฎในวัฏธรรมชาตಿಯ่างนี้. เพราะฉะนั้นเรารู้สึกมัน เรารู้จักมัน ในการที่จะป้องกันหรือแก้ไขให้พอเหมาะพอดี. เมื่อคุณมีหลักว่า เป็นเรื่องของฆราวาส ต้องการแต่ที่ฆราวาสจะพึงกระทำนี้ ก็ควรจะรู้ว่า มันคนละระดับกันกับบรรพชิต. ที่นี้เราก็จะพูดกันเพียงในระดับเรื่องของฆราวาส ; หรือว่าผมไม่อาจจะพูดไปในเรื่องของฆราวาสโดยเฉพาะก็จะพูดไปในหลักที่กว้าง ๆ และทั่วไป ; แล้วคุณก็เอาไปวินิจฉัยตัดทอนลงไปเอง ตัดทอนลงไปให้พอเหมาะพอดีแก่ความเป็นฆราวาสเอง.

ถ้ามันเป็นปัญหาขึ้นมาว่า ความกำหนัดนี้มันทำอันตรายแก่ความผาสุกของจิตใจ, หรือว่าบางคนที่ควบคุมไม่ได้ ปล่อยไปสุดเหวี่ยงในความรู้สึกอันนี้ก็ประสบความฉิบหายทั้งทางกายทางจิตนี้ก็มี ; ปัญหาทางการควบคุมมันก็เกิดขึ้นไม่ว่าฆราวาส หรือบรรพชิต.

ที่นี้เราเพราะพูดถึงการควบคุมโดยทั่ว ๆ ไป อย่างกว้าง ๆ ทั่ว ๆ ไป มันก็มีการควบคุมทางฟิสิกส์ หรือทางร่างกายเนื้อหนังประเภทหนึ่ง ; การควบคุม

ทางจิตใจนั้นอีกประเภทหนึ่ง ทั้งที่มันเนื่องกัน เราก็ยังแยกได้เป็นสองอย่าง
 อย่างนี้. พวกที่รู้แต่เรื่องทางฟิสิกส์ ทางร่างกาย ทางเนื้อหนังก็ย่อมจะมุ่ง
 ควบคุมแต่ทางเนื้อหนัง ; พวกที่สนใจทางจิตทางวิญญาณก็มุ่งควบคุมทางจิต
 ทางวิญญาณ ; เป็นอยู่อย่างนี้ ฉะนั้นจะต้องดึงมาให้มันพบกันได้เท่าไรก็ยิ่งดี.

จะพูดถึงการควบคุมทางฟิสิกส์ มันก็มีการกระทำทางฟิสิกส์ เช่น การ
 ผ่าตัด การใช้หยูกยา กระทั่งการบีบคั้นร่างกายให้มันทุพพลภาพไป เหล่านี้เคยมี
 มาแล้วตั้งแต่ครั้งโบราณหลายพันปีในอินเดีย หรือว่าในประเทศอื่นที่อยู่ใกล้เคียง
 หรือที่มีระดับความเจริญ ทางวัฒนธรรมอะไรสม่าเสมอกัน. ในหนังสือเกี่ยวกับ
 เรื่องนี้ เราอ่านพบว่า พวกยิวเมื่อหลายพันปีมาแล้ว ก็มีพูดถึงการผ่าตัดแก่เด็ก
 เพื่อควบคุมความรู้สึกอันนี้. เขามีหมอผู้หญิงหมอกกลางบ้าน เทียวเดินไป
 ตามหมู่บ้าน ; บ้านไหนมีเด็กคลอดใหม่ ต้องการจะทำงานผ่าตัด เพื่อควบคุม
 ความรู้สึกอันแรงกล้าในทางนี้ของเด็กในอนาคต ก็ให้หมอนี้ทำ ; เป็นหมอก
 กลางบ้านคล้าย ๆ กับหมอตัดสายสะดือเด็ก. หมอจะทำการผ่าตัด หรือขีด หรือ
 ทำลาย ที่อวัยวะของเด็กหญิง โดยเฉพาะบางส่วน เพื่อว่าเด็กนี้โตขึ้น จะไม่มี
 ความรู้สึกทางเพศรุนแรง ; ทำกันเมื่อเด็กคลอดมาใหม่ ๆ นี้ก็มีเขียนเล่าไว้
 อย่างนี้. ตลอดถึงทำแก่เด็กผู้ชายหรือคนหนุ่ม ชายหนุ่ม ; นี้เป็นตัวอย่าง
 ในทางผ่าตัด. แล้วก็มีการใช้หยูกยาที่เขาค้นคว้าตำหรับตำราทางโบราณ เพื่อ
 ส่งเสริมความกำหนัด หรือเพื่อลดความกำหนัด.

ฝ่ายการกระทำแก่ร่างกายให้ทุพพลภาพ ซึ่งรุนแรงมาก ; พวกโยคี
 บางประเภทในประเทศอินเดีย เขาทำการทรมานร่างกาย ; กลายเป็นคนที่ผอม
 เป็นคนที่มีความเจ็บปวดทางร่างกายอยู่เสมอ ความรู้สึกทางเพศมันก็ลดลงไป
 ไม่รบกวน ; เขาก็พอใจแล้ว ว่าเท่านี้ก็เป็นที่พอใจแล้ว. แต่มันเป็นเรื่องทาง
 ศาสนา เป็นเรื่องทางลัทธิ เขาก็เขียนไปในรูปที่ว่า พระเจ้าโปรดปรานแล้ว ;

เมื่อเราทำความทรมานร่างกายให้ทุพพลภาพอย่างนี้แล้ว พระเจ้าโปรดปราน
 ได้บุญ. เขาพูดเป็นบุคคลลาภิสฐานอย่างนั้นไปเสีย แทนที่จะพูดไปอย่างตรง ๆ
 จริง ๆ ว่า ทำอย่างนี้ความกำหนัดมันลดน้อยลงไป มันไม่รบกวนเรา, เราสบาย.
 นี่เขากลับพูดไปในทำนองว่า เป็นที่โปรดปรานของพระเจ้า ตายแล้วจะได้ไป
 สวรรค์ ไปอะไรตามเรื่อง. นี่เป็นการควบคุม หรือทำลายความกำหนัด โดย
 ทางบีบคั้น หรือทำลายอวัยวะต่างกายส่วนใดส่วนหนึ่ง. ทั้งหมดนี้เราเรียกว่า
 การควบคุมทางฟิสิกส์ เป็นทางฟิสิกส์ทางฝ่ายร่างกายทั้งนั้น.

ที่นี้ ฝ่ายการกระทำทางจิตใจ ทางฝ่ายวิญญาณ : เขาใช้กำลังของ
 ความคิดความรู้ ปมความคิด ความรู้ ให้เกิดขึ้นถึงขนาดที่เรียกว่าเป็นญาณ -
 ทักษณะ, คือความรู้สึกที่รุนแรงทางจิตใจ ครอบงำความรู้สึกที่ไม่ปรารถนา
 นี้ได้. เกี่ยวกับทางจิตใจนี้ มันก็มีอย่างเดียวกับที่เราได้รับคำสั่งสอนแนะนำในทาง
 พุทธศาสนา; แต่อย่าเข้าใจว่าเพ็งมี มันอาจเป็นของมีมาก่อนพุทธศาสนาก็ได้
 คำสอนเรื่องปฏิภูม เรื่องอสุภ, เรื่องปฏิภูมสังขญา อสุภสังขญา เช่น เราสอน
 ตัจปัญจกัมมัฏฐานกัน ในวันแรกบวชเป็นพระในอุโบสถเมื่อวันบวชนั้น ให้มอง
 สิ่งเหล่านั้นเป็นของปฏิภูม อย่าให้เกิดความกำหนัดยินดี จึงจะมีจิตใจสูงเหมาะสม
 ที่จะนุ่งห่มผ้ากาสายะ. แต่เมื่อยกเอาทั้งหมดไม่ได้ ก็ยกเอามาเพียง ผม ขน
 เล็บ ฟัน หน้าง, มาศึกษาความเป็นปฏิภูมของมัน และเราเคยหลงว่าเป็นของ
 สวยของงาม. นี่ก็เป็นเรื่องให้ศึกษาความรู้สึกที่เป็นความกำหนัด, ป้องกันความ
 กำหนัด ต้องการจะบังคับความรู้สึกทางเพศ.

อสุภสังขญาก็มีความหมายอย่างเดียวกัน : ให้เห็นว่าสิ่งที่เราเห็นกันว่า
 งามนั้นมันไม่งามกระทั่งทั้งหมด ทั้งเนื้อทั้งตัว - เช่นให้ไปดูซากศพในป่าช้า
 จะมองเห็นสภาพความเป็นจริงของร่างกายที่เป็นไปตามธรรมชาติ จะมาเป็นเครื่อง

ทำให้สลดสังเวช จะข่มความรู้สึกที่เป็นความกำหนัด ; กระทั่งคำของปู่ ยา ตายาย พูดไว้ว่า “ความงามอยู่ที่ซากผี.” ไปดูซากศพต่าง ๆ เหล่านี้แล้ว จะพบความจริงของธรรมชาติ ซึ่งถือว่าเป็นความงามในทางธรรมะ ซึ่งจะช่วยให้มนุษย์ดีขึ้น หรือเอาชนะกิเลสได้. ความงามอยู่ที่ซากผี นั้นให้ขยันไปดู, แล้วก็ขยันเจริญปฏิบัติกุศลสัญญา อสุภสัญญา. นี่เป็นหลักพื้นฐานทั่วไป เป็นขั้น ก. ข. ก. กา พื้นฐานเบื้องต้นทั่ว ๆ ไป จะต้องกระทำ.

ถ้าว่าจะเลื่อนสูงขึ้นไปอีก ก็พิจารณาโดยความเป็นธาตุ, เป็นไปตามธรรมชาติ ไม่ใช่อะไรมากไปกว่านั้น ; คือเริ่มเห็นไปตั้งแต่ว่า ความกำหนัด รู้สึกกำหนัด หลงไหลอย่างยั้งนี้ มันเป็นเรื่องความหลง ความหลอกของธรรมชาติ ; เป็นความหลอกหลงทาง आयตนะ คือทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, รูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส ; เป็นความหลอกหลงทาง आयตนะ ของธรรมชาติ เราโง่ รู้ไม่ทัน ไปหลงรู้สึกพอใจสูงสุด ; อย่างนี้ก็ไม่ได้. มองเห็นเป็นความถูกหลง นำชายหน้า มันก็ซาความกำหนัด ; แต่มันก็ต้องทำให้มาก ทำจนรู้สึกโดยแท้จริง เข้าใจจริง เห็นจริง ว่า มันเป็นความถูกหลงของอะไรอย่างหนึ่ง ให้เราเป็นทาสของมัน.

จะมองไปในรูปของความพ่ายแพ้ก็ได้ ว่า นี่คือ ความพ่ายแพ้ที่น่า ละอายที่สุด โดยเฉพาะสำหรับพวกบรรพชิต. แต่พวกชาวบ้านเขาไม่เห็นเป็น ความพ่ายแพ้ เขาเห็นเป็นความชนะ เป็นความได้ ; เป็นการบริโภค เป็นการ เสวยอะไรที่มันวิเศษประเสริฐ ; ไม่มองเห็นเป็นความพ่ายแพ้. และนี่ก็ต้องจัด เป็นความโง่ หรือความหลง. ถ้ามันไม่มีความล่อลวงอะไรที่อำนาจมาก คน ก็ไม่พ่ายแพ้ หรือไม่หลง. ที่นี้มันมาเหนือเมฆมากกว่า คนก็หลงว่าเป็น ความชนะ, คนก็หลงว่าเป็นการได้ที่ดี เป็นการที่สูงสุด.

นี่มนุษย์ คนธรรมดาสามัญ จึงเป็นทาสของสิ่งนี้ ขนาดว่าทำอะไร ต่ออะไรก็เพื่อสิ่งนี้ไปเสียทั้งหมด หาเงินหาทองมาได้มากมาย ก็เอาไปใช้ถูกลง พักเดียวเกี่ยวกับเรื่องนี้เกี่ยวกับสิ่งนี้ ; แล้วก็ทำอยู่อย่างนี้จนตลอดชีวิต คุณ ไปพิจารณาดู. ถ้าเราพูดตามโหราศาสตร์ทางศาสนาก็ว่า นี่เป็นทาสของมาร. ความ ถูกหลอกหลวง หรือความพ่ายแพ้ก็คือความเป็นทาสของมาร เป็นขี้ข้า เป็นบ่าวไพร่ เป็นทาสของพระยามาร ; สำหรับพระยามารจะได้จูงไปให้ทำอะไรได้ ตามที่ พระยามารต้องการ. นี่คนที่ลุ่มหลงในความรู้สึกอันนี้แล้ว ก็จะถูกกิเลสอย่างอื่น จูงไปทำอะไรก็ได้ ทุกอย่างทุกประการ ; แล้วมันก็นื่องไปถึงกิเลสอื่นด้วยกัน เพราะความกำหนด ความรัก นี่จึงทำให้โกรธ ให้เกลียด ให้กลัว ให้เศร้าอะไร ได้อีกมากมาย ; อย่างนี้เขาเรียกว่าเป็นทาสของพระยามาร ตามแต่พระยามารมัน จะจูงไปให้เป็นอะไร, ให้ทำอะไร.

ถ้าคุณไม่รู้ คุณจะเข้าใจไปว่า มันแยกกัน ว่าความรักก็เรื่องหนึ่ง ความโกรธก็อีกเรื่องหนึ่ง ความเกลียดก็อีกเรื่องหนึ่ง ความกลัวก็อีกเรื่องหนึ่ง ความเศร้า ความอะไรก็อีกเรื่องหนึ่ง, คนละเรื่องคนละทาง ; แต่ที่แท้มันจะมีมูลไปจากความกำหนด ความรักที่ฝังอยู่ในจิตใจนี้. เมื่อไม่ได้อย่างใจมันก็โกรธ บางที่มันก็โกรธไว้ล่วงหน้า บางที่มันก็กลัวเอาไว้ล่วงหน้า หึงหวงไว้ล่วงหน้า ฯลฯ กระทั่งความเศร้าความทุกข์ทุกชนิดมันมาจากความรัก คือความยึดมั่นถือมั่นใน สิ่งที่ตนรัก ; เพราะฉะนั้นจึงถือว่า ความโศกทั้งหลายมาจากความรัก ; หรือพูด กันอย่างง่าย ๆ ก็ว่า ความรักนี่เป็นต้นเหตุของความโศก ความกลัว ความทุกข์ อีกหลาย ๆ อย่าง ; ความอิจฉา ริษยา ความหึงหวง อะไรก็ตามมันมูลมาจาก ความรัก. การกระทำทั้งหมดนี้พูดโดยบุคคลาธิษฐานแล้วพูดว่าเป็นเรื่องของ พระยามาร จูงจุมูกคนไปเป็นอะไรก็ได้ เป็นไปตามอำนาจของพระยามาร.

ที่นี้ ปัญญาความรู้ที่สูงสุดตามหลักพุทธศาสนา ก็คือการพิจารณาเห็นว่า ความรู้สึกในใจที่เกิดขึ้นตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติอันนี้ มันก็เป็นเพียงความรู้สึกตามธรรมชาติ. เพราะฉะนั้นจึงใช้สำนวนที่คนธรรมดาเดี๋ยวนี้นี้ไม่ค่อยจะฟังออกว่า “อันนั้นก็ดีกว่าอันนั้น” เท่านั้น ; เช่นว่า ความกำหนด มันก็ดีกว่า ความกำหนดเท่านั้น. เหมือนกับคน นี้ก็สักแต่ว่า คน, ไม่ใช่ตัวตน เราเขา, สักว่าธรรมชาติ. ความกำหนดนี้ก็เหมือนกัน มันก็สักว่าเป็นความกำหนดเท่านั้น, ไม่ใช่ตัว ไม่ใช่ตน ไม่ใช่อะไร. เราารู้สึกเป็นตัวเป็นตน ที่เป็นของวิเศษวิโส บุษามัน ; แต่ทางธรรมะบอกว่ามันสักแต่ว่าความกำหนดเท่านั้น. ก็หมายความว่า สักแต่ว่าความรู้สึกที่เกิดขึ้นตามกฎของธรรมชาติ เพียงตรงอย่างเครื่องจักร ดังที่พูดมาแล้วข้างต้น. นี่คือความหมายของคำว่า “มันสักว่าอันนี้เท่านั้น” ไม่วิเศษวิโสอะไร. เพราะฉะนั้นขอให้สติสัมปชัญญะทันควันทุกครั้งที่มีความกำหนด, ให้รู้ว่า อ้าว, มันสักแต่ว่าความกำหนด เท่านั้น. หรือถ้าจะได้พ่ายแพ้ แก่กิเลสเรื่องนี้ไป เสร็จเรื่องเสร็จราวแล้ว ก็ให้เกิดความรู้สึกเป็นสติสัมปชัญญะ ขึ้นมาว่า อ้าว, มันก็สักว่าความกำหนด ; อย่างนี้ก็จะได้เหมือนกัน.

ถ้าจะป้องกัน อย่างดีก็ต้องป้องกันไว้ตั้งแต่ก่อนมันเกิดขึ้น ; พอจะ น้อมไปสู่ความกำหนด ก็ว่า สักแต่ว่าความกำหนดเท่านั้น. นี้เรียกว่ามีสติสัมปชัญญะดีป้องกันได้ตั้งแต่ที่วิวาท หรืออารมณ์ของความกำหนดจะผ่านเข้ามา. มันอาจจะเคยพ่ายแพ้ไปหลายครั้ง หรือหลายสิบครั้ง ; แต่แล้วมันก็ควรจะฉลาดขึ้น ๆ จนรู้เท่ารู้ทันว่าอึแบบนี้อีกแล้ว ก็หยุดชะงักเสียเพียงเท่านั้น ไม่ให้มันเป็นไปถึงขีดสุดของมัน. เพราะฉะนั้นความรู้ที่รู้ว่า อะไรเป็นเพียง สักว่าอันนั้นเท่านั้น นี่แหละเป็นความรู้ที่ประเสริฐที่สุด ที่พระพุทธศาสนา ต้องการให้รู้. อย่าได้เป็นตัวเป็นตน เป็นของจริงจัง วิเศษวิโสอะไรขึ้นมา, ให้รู้ว่ามันเป็นเพียงสักว่าอันนั้นเท่านั้น ; เหมือนที่เราพิจารณาปัจเจกเวทณว่า

“สักแต่ว่า ธาตุ เป็นไปตามธรรมชาติ เปลี่ยนแปลงอยู่เป็นนิจ, ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน เราเขา, ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่ชีวะบุคคลอะไร. นี่คือนิพพานที่มีความมุ่งหมายส่วนใหญ่อยู่ที่ว่า “อันนี้สักว่าอันนี้เท่านั้น” เช่นร่างกาย ก็สักว่าร่างกาย, สักว่าเป็นธาตุตามธรรมชาติเท่านั้น อย่าเป็นตัวตนอะไรขึ้นมา. ฉะนั้นสุขเวทนาอันสูงสุดที่พูดกันว่าเป็น ความเอร็ดอร่อย ถึงที่สุดอะไรนั้น มันก็ไม่ใช่ของวิเศษวิโสอะไรมากไปกว่า ความเป็นอย่างนั้นตามธรรมชาติ.

ที่นี้การที่จะประยุกต์กันเข้ากับหลักพระพุทธศาสนาที่มีอยู่ ก็จะต้องมองไปยัง สิ่งที่เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา ซึ่งเป็นตัวพระพุทธศาสนา; มัชฌิมาปฏิปทา - การปฏิบัติที่อยู่ในระดับกลาง วางไว้เป็นกลางนั้น ; เป็นฆราวาส หรือเป็นบรรพชิต ก็ต้องมีมัชฌิมาปฏิปทา สำหรับเพศนั้น ๆ โดยเฉพาะเป็นอย่าง ๆ ไป ฆราวาสจะเกี่ยวข้องกับความกำหนด หรือจะมีความต้องการในเรื่องของความกำหนดนี้มากน้อยเท่าไร ก็ขอให้มันอยู่ในระดับที่เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา, จำกัดความลงไปว่า “ไม่ถึงกับหลง”. หลงนั้นมันหลงในทางตรงกันข้ามคือฝ่ายนี้ และฝ่ายนี้. หลงในฝ่ายหนึ่ง ก็เป็นทาสไปเลย, ลุ่มหลงในความเอร็ดอร่อยนี้ จนเป็นพระเจ้าไปเลย นี่เรียกว่าลุ่มหลงสุดเหวี่ยงฝ่ายนี้, ลุ่มหลงสุดเหวี่ยงอีกฝ่ายหนึ่ง ลุ่มหลงตรงกันข้าม ก็คือว่าโกรธแค้นเกลียดชัง ทำลายมันเสียเลย. อย่างที่บางคนจะไปตอนอวัยวะทางเพศ ตัดต่อมแกลนด์ความรู้สึกทางเพศไปเสียเลย ผ่าตัดอะไรให้มันหมดเรื่องกันเสียที ; นี่เรียกว่าสุดเหวี่ยงทางฝ่ายนี้.

ที่นี้มัชฌิมาปฏิปทาก็คือเป็นคนปกติ เกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านี้อย่างไร ให้ถูกต้อง. ถ้าเป็นฆราวาสก็ปฏิบัติตามหลักของฆราวาสที่พระพุทธเจ้าวางไว้ อยากรู้ว่าให้พอเหมาะพอดีเกี่ยวกับเรื่องเพศ เท่านั้นที่เรียกว่าถูกต้องแล้ว ; มันก็ได้รับผลเป็นความพอดี ไม่มีความทุกข์ หรือมีความทุกข์น้อย ; แต่แล้ว

ก็เป็นความเจริญในทางจิตใจ คือมีความรู้ มีความเข้าใจในเรื่องเหล่านี้ นานเข้า เมื่อผ่านไปพอสมควรเข้า มันก็เลื่อนสูงขึ้นไปเอง ; มีความเบื่อ มีความเอือมระอาไป จนกระทั่งว่า ไม่เป็นทาสของสิ่งเหล่านี้อีกต่อไป.

อย่าลืมหลักที่ได้กล่าวไว้เสมอ ๆ ว่า เป็นพรหมจรรย์ ให้ถูกต้องตามกฎหมายตามระเบียบที่วางไว้อย่าดูถูกกฎระเบียบนั้นว่า บ้าบอ ครีคระมงาย ; แล้วจะได้สูงขึ้นมา เป็นคุณุหัตถ์ที่ดี. เป็นคุณุหัตถ์ที่ดีนี้เป็นระยะที่สรวยอารมณ์ทางเพศทุกอย่างทุกชนิดตามที่จะทำได้ เท่าที่เหมาะสม หรือถูกต้อง. เป็นคุณุหัตถ์ผ่านไปเสร็จแล้ว มันก็รู้เรื่องนี้ดี ; ในที่สุดจะรู้เรื่องอย่างที่ว่า “โอ้ย, มันก็ลึกกว่าความรู้สึก ลึกกว่าความกำหนด, หรือว่าอะไร ๆ ก็ลึกกว่าอันนั้น เท่านั้น ; เราบ้ามาพักใหญ่ เลิกกันที” ; แล้วก็ไปเป็นนวนปรัสถ์ ไปเป็นสันยาสีได้. ถ้าไม่มีเรื่องนี้เป็นบทเรียน ไม่ผ่านเรื่องนี้ไปแล้ว มันก็เป็นไม่ได้เหมือนกัน.

เพราะฉะนั้น สิ่งที่เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา นี้มีความประสงค์อย่างนี้ คือให้ทำกับสิ่งเหล่านั้น หรือทำกับโลกเกี่ยวข้องกับโลก หรือบริโภาคโลก บริโภาครสต่าง ๆ ในโลกเท่าที่มีความถูกต้อง เรื่อยไป จนในที่สุดมันก็เลื่อนไป,เลื่อนไปจนสูงกว่า ; มีความเอือมระอาในสิ่งเหล่านี้. เพราะฉะนั้น จะบริโภาครสทางกามารมณ์ ก็ให้เป็นเหมือนกับการบริโภาคอาหารชนิดใดชนิดหนึ่งเหมือนกัน.

เกี่ยวกับคำว่า “อาหาร” นี้เดี่ยวคุณก็จะเข้าใจผิดว่ามันต้องกินทางปากเสมอไป. ในทางธรรมนั้นเขาไม่ได้หมายความว่าอย่างนั้น ; คำว่า อาหาร เขาแปลว่า สิ่งที่จะนำผลมาให้ ; อาหาร นี้เป็นที่เหตุที่จะนำผลอะไรมาให้. อะไรเป็นเหตุที่จะนำผลมาให้ เขาเรียกว่า “อาหาร” หมด ; อาหารเป็นคำ ๆ เดียว

กับคำว่าเหตุ, ตัวเหตุ. อาหารนี้มีได้ทางตา มีได้ทางหู มีได้ทางลิ้น มีได้ทางจมูก มีได้ทางผิวหนังมีได้ทางจิตใจ. อะไรเข้ามาทำเหตุทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ละก็เรียกว่า “อาหาร” ทั้งนั้น. อาหารนั้นมันจะเข้ามาในลักษณะของรูปสวयงาม มันก็เป็นอาหารที่กินทางตา, เข้ามาในรูปของทางเสียงที่ไพเราะ ก็กินอาหารทางหู, เข้ามาทางกลิ่นหอมก็เป็นการกินอาหารทางจมูก, ถ้าเข้ามาทางปาก ก็เป็นกินอาหารทางลิ้น. นี้เรารู้จักกันแต่เรื่องกินอาหารทางปาก, แต่เพียงทางปาก. ถ้ามันเข้ามาทางผิวหนัง สัมผัสทางผิวหนังระหว่างเพศโดยเฉพาะอย่างนี้ ก็เป็นการกินอาหารทางกายสัมผัสหรือทางผิวหนัง. ที่นี้การที่เอาอารมณ์ในอดีต หรืออารมณ์ในอนาคต มาคิดนึก มาครุ่นอยู่ในใจ จนเกิดผลขึ้นในใจอย่างเดียวกันนี้ ก็เรียกว่ากินอาหารทางฝ่ายธรรมารมณ์ ทางความคิดนึก.

ธรรมชาติมันมันจัดมาในลักษณะที่ว่า คนเราต้องกินอาหารทุกทาง : ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ. เพราะฉะนั้นกินให้ถูกวิธี : รู้เท่าทัน, ให้มันเป็นเพียงสักว่าอันนั้นเท่านั้น ; แล้วก็กินเข้าไปได้. เช่นว่า เกี่ยวข้องกับรูปสวयงาย ๆ เสียงไพเราะอะไรก็ได้ ; แต่ต้องเกี่ยวข้องด้วยสติสัมปชัญญะ แล้วก็ในปริมาณ หรือในอัตราที่มันพอเหมาะสม มันก็เป็นประโยชน์ ; เป็นความถูกต้องที่เป็นประโยชน์ เหมาะแล้วสำหรับความเป็นสมรवास.

ตามหลักพระพุทธศาสนาไม่ได้แนะ หรือไม่ได้ขอร้อง หรือบังคับให้ตัดสิ่งเหล่านี้ออกไปโดยสิ้นเชิง โดยประการทั้งปวง ; เพราะมันทำไม่ได้. ถ้าขึ้นทำอย่างนั้นก็เป็นเรื่องบ้า. พระพุทธศาสนาไม่ใช่เรื่องบ้า เป็นเรื่องที่ต้องการจะให้สำเร็จประโยชน์ ให้ผ่านโลกไปให้ได้ ; เพราะฉะนั้นมันก็ต้องบริโภคโลกนี้ไปในทางที่ถูกต้อง จนกว่าจะผ่านโลกไปได้. ฉะนั้น เราจึงเกี่ยวข้องกับโลก

ในเรื่อง รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส ในลักษณะที่ถูกวิธี ที่ให้มันเป็นทาสเรา ; อย่าให้เราเป็นทาสมัน. มีหัวข้อที่จำไว้ง่าย ๆ ว่า “ให้มันเป็นทาสเรา, อย่าให้เราเป็นทาสมัน” ; หรืออย่างน้อยก็ให้อยู่ในระดับที่ว่ามันพอดูเหวี่ยงกัน คือ ให้มันเป็นบทเรียนแก่เราทุกกรณีไป ; ในการที่ ไปข้องแวะกันเข้ากับ รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส, ที่ไหน ? เมื่อใด ? อย่างไร ? ก็ตาม ให้มันเป็นบทเรียนเสมอไป, เพราะฉะนั้นโลกก็กลายเป็นบทเรียนสำหรับเรา ; ไม่เท่าไรเราก็จะรู้ เราก็จะชนะ เราจะอยู่เหนือโลกได้.

สรุปความแล้วปัญหาข้อนี้ ก็ต้องรู้เรื่องของความกำหนด, ควบคุม ความกำหนด, และใช้ความกำหนดให้เป็นประโยชน์แก่การศึกษาในฝ่ายจิต ฝ่ายวิญญาณของเรา ไม่ได้แนะนำให้ทำลายให้หมดสิ้น อย่างบ้าบิ่นอะไรทำนองนั้น ; แล้วก็ไม่ต้องสอนให้เป็นทาสมัน หรือให้ไปตีมดดำรสนี้เป็นพระเจ้าไปเลย ก็ไม่ได้สอนนี้เรียกว่ามัชฌิมาปฏิปทา เป็นอยู่อย่างถูกต้อง เกี่ยวข้องกันสิ่งทุกอย่างในโลกนี้อย่างถูกต้อง เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา. มีแต่จะส่งเสริมให้เดินไปถูกต้อง จากความจมอยู่ในโลกนี้ ขึ้นไปสู่ความอยู่เหนือโลก, จากโลกก็โยกไปสู่โลกุตตระ เพราะอำนาจของมัชฌิมาปฏิปทา.

เพราะฉะนั้นคุณก็จะควบคุมความรู้สึก ที่เป็นความกำหนดในชีวิตของ ธรรมวาสนอย่างไร ? ลักษณะไหน ? ก็ไปใคร่ครวญเอา จากคำแนะนำทั้งหมดนี้ ; แล้วอย่าลืมว่า เดียวนี้ยังเป็นพระอยู่นะ ที่พูดนี้พูดต่อเมื่อเป็นธรรมวาสน.

พอกันทีสำหรับวันนี้ นกนางเขนบอกเตือนเวลาแล้ว.

สุญญตา กับ ฆราวาส

- ๑๓ -

๓๐ เมษายน ๒๕๑๓

สำหรับพวกเรา ล่วงมาถึงเวลา ๒๐.๔๕ น. แล้ว วันนี้จะได้กล่าวถึง เรื่อง **สุญญตา กับ ฆราวาส** ต่อจากเรื่องที่แล้วมาอย่างสัมพันธ์กันทีเดียว ; คือว่าเรามีปัญหาเกี่ยวกับการเป็น ฆราวาส อย่างนั้นอย่างนี้ หลายอย่างหลายประการ ; แล้วสรุปความในนี้ว่าถ้ามีความรู้เรื่องสุญญตาจะแก้ปัญหาต่าง ๆ เหล่านั้นได้โดยง่าย คือเป็นความรู้ที่สำคัญที่สุดที่มนุษย์จะต้องมี และโดยเฉพาะแม่แก่ฆราวาส.

เมื่อพูดว่าสุญญตา กับฆราวาส มีคนประเภทหนึ่งในประเทศไทยเรานี้สั่นหัว, คือไม่ยอมเข้าใจ ว่า มันจะเป็นเรื่องที่ไม่ไปด้วยกันได้, กลับห้ามไม่ให้สอนเรื่องอย่างนี้แก่พวกฆราวาสก็มี ; แล้วก็ใครเขาเรื่องนี้มาพูดกับฆราวาสก็หาว่า มันผิดกาลเทศะก็มี. ผมก็เคยเข้าใจอย่างนั้น แต่เมื่อได้ศึกษามากเข้า ได้สังเกตมากเข้า และได้ผ่านมามากเข้า , มันก็เลยเข้าใจ หรือเห็นด้วย ตามที่

พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า เรื่องที่เกี่ยวกับสุญญตา นี้ เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ ชมราวาสตลอดกาลนาน.

จะเล่านิทานสั้น ๆ เรื่องนี้ ซ้ำอีกทีหนึ่งได้ว่า ชมราวาสกลุ่มหนึ่ง มี อุบาสกชื่อว่า ภัมมทินนะ เป็นหัวหน้า เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ทูลขอให้ แสดงธรรม ที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ชมราวาสตลอดกาลนาน ; เขาทูลบอก พระพุทธเจ้าว่าชมราวาสอย่างเขานี้ นอนแอดอยู่ด้วยบุตร ภรรยา ปลูกได้ กระแจะจันทน์ของหอมต่าง ๆ อย่างนี้. พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า *เย เต สุตตฺตฺนตา สุญฺญตฺตฺปฏฺธิสฺสยฺตฺตฺตา* - สุตตันตะทั้งหลายเหล่าใด ประกอบพร้อมเฉพาะ ด้วยสุญญตา; - ตถาคตภาสิตา - อันตถาคตประกาศแล้ว; *คฺมภีรฺวา* - ลึกซึ้ง ; *คฺมภีรฺตฺตฺตา* - มีอรรถอันลึกซึ้ง ; *โลกุตฺตฺรา* - เหนือโลก นี้จะเป็นประโยชน์เกื้อกูล แก่ชมราวาสทั้งหลายตลอดกาลนาน. ถ้าแปลตามตัวหนังสือก็ว่า : เป็นประโยชน์ เกื้อกูลแก่ชมราวาสทั้งหลายตลอดกาล. เรื่องนั้นก็คือ *เรื่อง สุญฺญตฺตฺปฏฺธิสฺสยฺตฺตฺตา สุตตฺตฺนตา*.

“สุตตันตะ” นั้น คุณอาจจะไม่เคยได้ยินก็ได้. สุตตันตะ ก็คือ แบบฉบับ. คำว่า “สูตร – สูตร” นี้มันมาจากคำว่า เส้นด้าย สายบรรทัด, เส้นด้ายที่ใช้ทำสายบรรทัดนั้น เขาเรียกว่า สุตตะ, หรือเส้นด้ายทอหูก เขา ก็เรียก สุตตะ ; แต่ในที่นี้มันหมายความว่า ระเบียบแบบแผน ซึ่งเป็นเหมือน สายบรรทัด. ฉะนั้นสุตตันตะ ก็คือ แบบฉบับ หรือ แบบแผน. คำสั่งสอน, โอวาท, หลักเกณฑ์, หรืออะไรต่าง ๆ มันรวมอยู่ในคำ ๆ นี้. ฉะนั้นเราจะ เรียกว่า แบบฉบับก็ได้, เรียกสั้น ๆ ว่า แบบฉบับ คำสอน. แบบฉบับ ของคำสั่งสอนเหล่าใด *สุญฺญตฺตฺปฏฺธิสฺสยฺตฺตฺตา* - ประกอบพร้อมเฉพาะด้วยสุญญตา. คำว่า *ประกอบพร้อมเฉพาะนี้* ตามตัวหนังสือของภาษาบาลี แปลเป็นไทยก็ว่า -

“มันเนื่องอยู่กับ” คือไม่แยกจากกัน. ที่นี้ *สุญญตปฏิบัติยุดตา* ก็หมายความว่า มันเนื่องอยู่กับ, ที่เนื่องอยู่กับ, อันเนื่องอยู่กับ แล้วแต่จะพูด สุญญตา. เมื่อพูดเป็นไทยอีกทีก็ว่า *แบบฉบับของคำสอนเหล่าใด ที่เนื่องอยู่กับเรื่องสุญญตา แบบฉบับเหล่านั้น เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ฆราวาสทั้งหลาย ตลอดกาลนาน.*

คุณจะทำมัน ๆ ก็ว่า เรื่องสุญญตา, หรือเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสุญญตานี้แหละ เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ฆราวาสทั้งหลายตลอดกาลนาน. เราหมดปัญหาเรื่องคำว่า สุตตันตา แปลว่าแบบฉบับ. *ปฏิบัติยุดตา* - เนื่องอยู่กับ, สุญญตา - ความว่าง ; สุญญตา แปลว่า ความว่าง. ถ้าไปแปลคำว่า สุญญตาเป็นอย่างอื่นแล้วละก็ มันผิด. ที่กรุงเทพฯ นั้น ในดงนักปราชญ์ นักศึกษาตามวัดตามวานั้นแหละ คุณระวังให้ดี ; เขาแปลคำว่า สุญญตานี้ว่า สูญเปล่า. ลองฟังดูซิ แปลคำว่า สุญญตา นี้ว่าสูญเปล่า, เสียเปล่า ใช้อะไรไม่ได้เลย. นั้นมันผิด- คำว่า สุญญตา แปลว่า ความว่าง. ตา แปลว่า ความ, สุญญ แปลว่า ว่าง, ภาวะที่ว่าง. ที่นี้ถ้าจะแปลว่า สุญญภาวะ ก็ตรงตามตัวหนังสือ ; ถ้าพูดเอาใจความก็คือ ความว่าง, เรื่องความว่าง, แบบฉบับที่กล่าวไว้เนื่องกันอยู่กับเรื่องความว่าง หมายความว่า มีเรื่อง ความว่าง นั้นเป็นหลัก, คือคำสั่งสอนที่จะเป็นประโยชน์ เกื้อกูลแก่ฆราวาสตลอดกาลนาน. ฉะนั้นควรแปลคำว่า *สุญญตา* ว่า *ความว่าง* อย่าแปลอย่างอื่น จึงจะถูกทั้งโดยพยัญชนะและโดยความหมาย

ที่นี้ คุณต้องรู้ต่อไปอีกว่า คำพูดคำหนึ่ง ๆ ในสมัยโบราณนั้นก็ดี ในสมัยนี้ก็ดี มันมีความหมายหลายอย่าง หลายชั้นมันมีหลายอย่างต่าง ๆ กันด้วย อย่างหนึ่ง ๆ ยังมีหลายชั้น ตื้นลึกกว่ากัน ; ฉะนั้น คำว่า “สุญญตา- ความว่าง” นี้ละ ที่เป็นพวกผิด เป็นมิจฉาทิฏฐิก็มี, ที่ถูกเป็นสัมมาทิฏฐิก็มี ; แล้วยิ่งกว่านั้น มันยังกว้างมาก : คำว่า ความว่าง นี้ มันกว้างจนหมายถึงได้หลาย ๆ อย่าง หลายๆ ประเภท จนกลายเป็นที่ตั้งของคำสอนที่ผิดก็มี ที่ถูกก็มี. ที่นี้เรามาพูด

กันถึงเรื่องคำว่าความว่างก่อน ; ความว่างก็แปลว่า ความไม่มีอยู่แล้ว แต่ความหมายมันมีหลายชั้น.

อย่างที่ ๑ ถ้าเป็นเรื่องทางฟิสิกส์ ทางวัตถุธาตุนี้ เราเรียกว่าเรื่องทางฟิสิกส์. คำว่า “ความว่าง” มันก็หมายถึงไม่มีอะไร, ไม่มีอะไรอย่างที่เราเรียกว่า สุญญากาศ หรือ *vacuum* หมายความว่าไม่มีวัตถุอะไรเลย. อย่างที่หนึ่งนี้เป็นเรื่องทางวัตถุ มันหมายถึงร่างกายด้วย. คือว่างจากวัตถุก็ว่างจากร่างกาย คือไม่มีอะไรเลย. นี่มันก็เป็นความว่างชนิดหนึ่ง.

อย่างที่ ๒ ก็เป็นเรื่องความว่างทางจิต ก็คือว่า จิตไม่มีความคิดอะไรเลย เหมือนกับคนสลบไสล ไม่มีความคิดนึกสิ้นสมปฤดี ; อย่างนี้เป็นความว่างทางจิต.

อย่างที่ ๓ ซึ่งเป็นเรื่องที่เรากำลังจะพูดนี้ มันเป็นเรื่องความว่างของสติปัญญา เป็นความว่างทางสติปัญญา ทางธรรม, ซึ่งผมชอบพูดว่า ทางวิญญาณ, นี้หมายถึง ความว่างจากความคิดนึกว่าตัวกู - ของกู.

ทบทวนดูให้ดีเถิด มันจะต่างกันลิบเลยแต่ละอย่าง ๆ :

๑. ว่างทางฟิสิกส์ หรือทางวัตถุ หรือทางกาย อย่างนี้คือ ความไม่มีอะไรเลย

๒. ว่างทางจิต คือจิตหมดความรู้สึกใด ๆ ทั้งสิ้น.

๓. ว่างทางวิญญาณ คือยังมีความรู้สึกนึกคิดอะไรได้หมด ร่างกายก็มีอะไรก็มี แต่ว่าไม่มีความรู้สึก ว่า ตัวกู - ของกู เพียงอย่างเดียวเท่านั้น ; นี้เรียกว่า ความว่างทางวิญญาณ. ไม่รู้ว่าจะเรียกว่าอะไรดี ; ที่จริงควรจะเรียกอย่างอื่น แต่ได้เรียกกันมาอย่างนี้เสียแล้ว.

ขอให้นึกถึงคำ ๓ คำ ว่า *physical* - ทางฟิสิกส์ ; *mental* - ทางฝ่ายจิตที่เนื่องอยู่กับกายนี้ ; และทาง *spiritual* - ทางสติปัญญาความคิดเห็น.

คนอื่นอาจจะใช้คำอย่างอื่น หรือไม่ยอมรับคำพูดอันนี้ก็ได้อีก ; แต่ผมไม่รู้ว่าจะพูดอย่างไร ก็พูดอย่างนี้ คือทางฟิสิกส์, แล้วก็ทางจิต *mental*, แล้วก็ทางวิญญาณ *spirituality* ; เรียกสั้น ๆ ว่า *physical - mental - spiritual*.

ความว่างทั้ง ๓ อย่างนี้ไม่เหมือนกัน : ว่างทางวัตถุ ทางกาย ที่ไม่มีอะไรเลยนั้นเราไม่พูดถึงในที่นี้ ; ความว่างทางจิต คือไม่คิดนึกอะไรเลย จิตเหมือนตายหรือสลบนี้ ก็ไม่ใช่สิ่งที่พูดถึงในที่นี้ ; ในที่นี้จะพูดถึงแต่ความว่างทางวิญญาณ หรือทางสติปัญญา. ในใจของเราที่รู้สึกคิดนึกอยู่ อะไรอยู่ไม่มี *conception* หรือ *perception* ก็ตาม ที่มันจึงอยู่ด้วยความรู้สึก ที่เป็นตัวกู - ของกู ; *egoism, egoistic concept* ก็แล้วแต่จะเรียก แปลว่า มันเนื่องอยู่กับ ตัวตน ตัวกู ; ความคิดชนิดไหน มันมีความหมายเป็นเรื่อง ตัวกู ตัวตน นี้ก็เรียกว่า *egoism, egoisticism* หรือ *egoistic idea* ก็มี, แล้วแต่จะเล็งถึงอะไร *egoistic concept* ความรู้สึกเป็นตัวกู เป็นของกู, เป็นตัวฉันเป็นของฉัน ประจักษ์มาจากการได้ยินได้ฟัง ได้ดม ได้กลิ่น นี้เป็น *conceptual thought* คือพฤติทางจิตที่ปรุงกันขึ้นมา จนถึงเป็นความรู้สึกสำคัญมันหมาย ถือตัว ถือตน ว่ากู ว่าของกู ; อันนี้ถ้ามีอยู่ก็เรียกว่าไม่ว่าง วิญญาณไม่ว่าง ถ้าอันนี้ไม่มีมีแต่สติปัญญา นี้ก็เรียกว่า ว่าง, ว่างจากตัวกู ว่างจากของกู.

เพราะฉะนั้นให้เอาความหมาย ที่มันเป็นบทนิยามว่า ; - ความว่าง หรือ สุญญตาที่ถูกต้องนี้ คือ ว่างจากความสำคัญมันหมายความว่าตัวกู หรือ ของกู ; หรือ ว่างจาก อนังการ มมังการ. อหังการ - ก็คือตัวกู, มมังการ - ก็คือของกู. คำว่า ว่าง ในที่นี้คือ ว่างจากความรู้สึกคิดนึกที่เป็นความสำคัญมันหมายความว่า ตัวกู ว่าของกู ยกตัวอย่าง ตามธรรมดา มองดูตามธรรมดา เมื่อเราไม่มีอะไรมากระทบกระเทือนใจนี้ เราไม่มีอะไรเป็น ตัวกู - ของกู ;

อย่างเช่นเดี๋ยวนี้นี้ขณะนี้ ทุกคนก็ไม่มีอะไรเป็น ตัวกู - ของกูในความรู้สึก คือไม่ได้ยึดถือ มันหมายถึงในสิ่งใด ว่าเป็นตัวกู - ของกู ; กำลังฟังผมพูดอยู่บ้าง, กำลังคิดนี่อย่างอื่นอยู่บ้าง.ตามปกติเราไม่ได้มีความสำคัญมันหมายความว่า ตัวกู - ของกู ; ต่อเมื่อความคิดมันเดินไปในทำนองนั้น มันจึงจะเกิดขึ้นมา.

ตลอดเวลาเราก็สบาย, มีความสุขมีความสุขสบาย เพราะเรื่องตัวกู - ของกูไม่รบกวน. แต่พอมันมีอะไรเป็นเหตุปัจจัย เข้ามาปรุงแต่งมันก็รบกวน, เป็นความโลภ หรือเป็นราคะ ความกำหนัดก็มี, เป็นความโรธ หรือ โทสะก็มี, เป็นความหลงใหล วนเวียน สับสน พุ่งซ่าน ไร้ค่าเลย ก็มี. นี้เรียกว่า เป็น โลภะ โทสะ โมหะ ขึ้นมา ; เมื่อนั้นแหละคือเวลาที่มี ตัวกู - ของกู คือไม่ว่าง, ไม่ว่างจากตัวกู - ของกู, ฉะนั้นเราพูดได้เลยว่า พอความรู้สึกนึกคิดนี้ ไม่เจืออยู่ด้วย โลภะ โทสะ โมหะ แล้ว ก็เรียกว่าว่าง, ว่างจากตัวกู - ของกู ; แต่เราเรียกรวมทั้งหมดนั้นว่า ว่างจากความยึดมั่นถือมั่นด้วยอุปาทาน. ความยึดมั่นถือมั่นนี้ ปรุงเป็นความโลภก็ได้, ปรุงเป็นความโกรธก็ได้, ปรุงเป็นความหลงก็ได้.มีความโลภ ก็คือ ตัวกูมันจะเอา, จะได้, มีความโกรธก็คือ ตัวกูมันไม่ได้อย่างที่มันต้องการ. เป็นความหลงก็คือยังสงสัยอยู่, ยังที่ยังสนใจ ยังยึดถืออยู่.

ฉะนั้น จิตว่าง เราก็สบายดี เพราะไม่ถูกความโลภ ความโกรธ ความหลงรบกวน, ไม่มีความรู้สึกที่เป็นตัวกู - ของกูรบกวน, อย่างนี้เรียกว่า จิตว่าง ; มันก็สบาย. แต่ขอบัญญัติชัดเจนไปอีกสักหน่อยว่า ประกอบอยู่ด้วยสติปัญญา. จิตไม่ประกอบอยู่ด้วย ความรู้สึกที่เป็นตัวกู - ของกู แต่เต็มอยู่ด้วยสติปัญญา. สติปัญญา ในที่นี้ก็คือไม่มีตัวกู - ของกูนั้นแหละ ขอให้จำไว้แม่นยำ ถือเป็นหลักให้แม่นยำว่า มีความรู้สึกเป็นตัวกู - ของกูเมื่อไร เมื่อนั้น

เป็นความโง่ที่สุดของความโง่ทั้งหลาย ; ความรู้สึกคิดนึกที่มันเกิดขึ้นเกี่ยวกับตัวกู
เกี่ยวกับของกูนั้น คือความโง่ที่สุดของความโง่ทั้งหลาย ; ฉะนั้นถ้าไม่มีความโง่
ก็คือมีสติปัญญาอยู่โดยอัตโนมัติ.

พอมาถึงตอนนี้, ตอนที่มีความว่างจากตัวกู - ของกูนี้ เราจะมองดูกัน
ให้กว้างอีกทีหนึ่งเพื่อจะจับตัวมันให้ได้ถนัดชัดเจนยิ่งขึ้น. เมื่อเรานอนหลับ,
แรกทีเดียวที่จะต้งนึกถึง เมื่อเรานอนหลับสบาย อย่างนี้ มันก็ไม่เกิดความรู้สึก
เป็นตัวกู - ของกู เหมือนกัน ; เราเหน็ดเหนื่อยเราก็ต้องพักผ่อนตามธรรมดา.
แต่อย่างนี้มันไม่ใช่ฝีมือของเรา มันเป็นของธรรมชาติ ; ฉะนั้นเราไม่พูด
ถึงตอนนี้. ที่จริงเวลานั้น ก็เป็นเวลาว่างจากตัวกู - ของกูเหมือนกัน ; มันเป็น
ตามธรรมชาติ เป็นฝีมือของธรรมชาติ เราอย่ารับเอามาเป็นเรื่องของเรา
เป็นวิชาความรู้ของเราเลย. แต่ขอให้เข้าใจว่า แม้อย่างนั้นมันก็เป็นเรื่องว่าง
จากตัวกู - ของกู แล้วมันสบาย, แล้วมันมีความสุขเหมือนกัน.

ถ้าเราไม่ว่างจากตัวกู - ของกูตามธรรมชาติชนิดนี้แล้ว เราเป็นบ้า
ไม่ได้มานั่งคุยกันอยู่อย่างนี้ ; เป็นบ้าตายนานแล้ว. ฉะนั้นว่างจากตัวกู - ของกู
ตามธรรมชาติ เช่น นอนหลับ อย่างนี้มันก็มีประโยชน์มหาศาล ที่ชีวิตนี้จะทรง
อยู่ได้. แต่ด้วยเหตุที่เป็นของธรรมชาติเราก็จะไม่พูดถึงว่า เป็นเรื่องที่เรา
ปฏิบัติหรือทำมันขึ้นมา ; ถึงแม้ว่า เราเข้าห้องนอน นอนก็ไม่ใช่เรื่องของเรา
ไปจัด - ไปทำ หรือไปบังคับมันได้.

ที่นี้ เหลือเรื่องต่อไปก็คือว่า เรื่องประจวบเหมาะกันเข้า จิตว่างจาก
ตัวกู ; เช่น แยกมาเยี่ยมสวนโมกข์ เข้ามาในสวนโมกข์ ในสถานที่อย่างนี้,
นั่ง นอน ยืน เดินอยู่อย่างนี้, เป็นความประจวบเหมาะกันพอดีกับธรรมชาติ

ที่มีอยู่อย่างนี้ ; เขาก็ว่างจากตัวกู - ของกูได้. จะเดินเห็นอยู่อย่างสบาย ยิ้มกริ่ม เป็นสุข ถึงกับบ่นออกมาว่า ไม่รู้ว่าทำไมมันจึงเย็นสบาย, ไม่รู้ว่าทำไมใจคอมัน สบายจริง, บอกไม่ถูก ; บางคนพูดอยู่อย่างนี้บ่อย ๆ ก็มี. นี้ก็คือว่างจาก ตัวกู - ของกู มันจึงสบาย ; แต่ว่าความว่างอันนี้มันเป็นเรื่องประจวบเหมาะ เป็น *co - incident* ของผู้มันด้วย ของสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ด้วย ; ในภาษาบาลี เรียกว่า ตังคคะ - ประกอบอยู่ด้วยองค์อันนั้น ; ก็หมายความว่า ประจวบเหมาะ

อันนี้เราจะไม่สนใจเสียทีเดียวก็ได้ เพราะว่าเราอาจจะเลือกได้ ; เรา ไปสู่อะไร ๆ มันเหมาะสมที่สุด ที่จิตของเราจะเป็นอย่างนั้นได้ ; เราจึงวิ่งไปซายทะเล บ้าง ไปพักผ่อนบนภูเขาบ้าง หรือไปตามสถานที่ที่ธรรมชาติมันช่วยให้เราหาย อารมณ์ร้าย. เรื่องอารมณ์ร้ายทั้งหมดมันเกี่ยวกับตัวกู - ของกูทั้งนั้น. ที่นี้ เราก็ไปหาที่ ๆ จะช่วยให้หยุดอารมณ์ร้าย โดยไม่ต้องทำอะไร ธรรมชาติมันช่วย เหมือนกัน ; อย่างนี้เรียกว่าประจวบเหมาะเหมือนกัน. นี้คือความว่าง อย่างที่ ๒. ส่วนอย่างที่ ๑ ก็คือเป็นไปอย่างธรรมชาติล้วน ๆ เช่น นอนหลับ เป็นต้น. อย่างที่ ๒ คือประจวบเหมาะ อย่างที่วามานี้.

อย่างที่ ๓ เราบังคับ เราระวัง เราจัดแจงมัน ; นี้คือเราศึกษา เล่าเรียนเรื่องทำกัมมัฏฐาน ทำวิปัสสนา แล้วเราปฏิบัติอยู่ตามนั้น ; เป็นความ ว่างเพราะผลแห่งการปฏิบัตินั้น. แต่มันก็เป็นชั่วขณะที่เราปฏิบัติได้ บางเวลา เราก็เผลอไป หรือว่ายังปฏิบัติไม่ได้โดยเด็ดขาด ; มันก็เป็นได้ชั่วเวลาที่เรายังบังคับ คุมไป. อย่างนี้มันก็ดีขึ้นมาแล้ว ดีกว่าอย่างที่ ๑ ที่ ๒ ; เพราะว่าเราต้องการ เมื่อไรก็ได้ ; และถ้าเราทำ จนทำได้ มันก็คุมได้มาก, จะคุมได้ดี จะคุม ได้มาก. เราฝึกการปฏิบัติจนเคยชินเป็นนิสัยก็คุมได้มาก, มีความสบายมาก. ผู้ที่ปฏิบัติธรรมบำเพ็ญสมณธรรมอะไรอยู่ประจำ ก็มีส่วนที่จะมีความสุขมาก อย่างนี้.

ถัดไป ถือเป็นอย่างที ๔ ก็คือว่า ว่างเพราะกิเลสมันหมดจริง ๆ แล้ว
ได้แก่ความว่างของพระอรหันต์ ความมีจิตว่างของพระอรหันต์ คือหมดกิเลสแล้ว.
สำหรับพระอริยบุคคลขั้นต้น ๆ เช่น พระโสดาบัน พระสกิทาคามี พระอนาคามี
อย่างนี้ก็มีความว่าง แต่ยังไม่ถึงที่สุด ; กิเลสมันยังไม่ดับทุกอย่าง ยังเหลืออยู่
บางอย่าง อย่างนี้มันก็ว่างตามส่วน ; แต่สงเคราะห์เข้าไปในพวกที่ ว่างอย่าง
พระอรหันต์ คือท่านละกิเลสส่วนใดได้ กิเลสส่วนนั้นไม่มาทำวุ่นอีก ฉะนั้นจึง
ผิดกันกับว่างที่เราบังคับมัน.

คุณดูให้ดีเถิด ถ้าจะนับให้หมด มีตั้ง ๔ อย่าง : อย่างแรกก็คือ เช่น
หลับตามธรรมชาติเป็นต้นนี้ อย่าเอาดีกว่า แต่ก็นับเป็นเลขหนึ่ง. ที่นี้
สามอย่างถัดมา นี่ก็คือสิ่งที่จะต้องสนใจ ; -

- ว่าง เพราะสิ่งแวดล้อมประจวบเหมาะ พยายามจัดสิ่งแวดล้อมให้เกิดผลอย่างนั้น;
- ว่าง เพราะเราบังคับไว้ได้, ทำการบังคับ ทำกัมมัฏฐาน ทำวิปัสสนาบังคับเอาไว้.
- ว่าง ก็เพราะว่าหมดกิเลส.

นี่แหละคือความว่าง ที่เป็นความว่างจริง ๆ ไม่ใช่อัมพาต. ส่วน
ว่างอัมพาตนั้น เป็นการแก้งว่า ; ว่าว่างเพราะกุไม่ยึดถืออะไร แล้วก็เที่ยว
ทำสิ่งลามกอนาจารต่าง ๆ ; มีข้อแก้ตัวว่ากุไม่ยึดถืออะไร ;นี้เรียกว่า ว่าง
อัมพาต. บางคนไม่เข้าใจ แล้วเอาเรื่องว่างอัมพาตนี้ขึ้นมาพูดเป็นความว่าง
แสร้งว่า, แสร้งกระทำ ; มีคนเอาไปเขียนล้อผมก็มี ; หนังสือพิมพ์บาง
ฉบับเขียนล้อผมก็มี ; เป็นความว่างแบบอัมพาตของผู้เขียนทั้งนั้น ; ไม่ใช่
ความว่างตามแบบของพุทธศาสนา. เช่นว่าถ้ามีจิตว่างเสียแล้ว จะรับรู้ใน

หน้าที่ได้อย่างไร ; ถ้าจิตว่างเสียแล้ว ก็จะไม่รับรู้ในหน้าที่ของตัวจะไม่รักประเทศชาติอะไรอย่างนั้น. นั้นมันจิตว่างแสร้างว่า, หรือแก้ตัว, เป็นจิตว่างอันธพาล.

ส่วนที่จิตว่างที่ถูกต้องบริบูรณ์อยู่ด้วยสติปัญญา นั้น ต้องรู้ว่า ทำหน้าที่, จะต้องทำหน้าที่อะไรบ้างก็ทำหน้าที่อันนั้น ทำหน้าที่ทุกอย่างด้วยสติปัญญาทั้งนั้น ไม่ได้ทำด้วยความมูมานะ เป็นตัวกู - ของกู เป็นกิเลสตัณหา. จะปฏิบัติหน้าที่ด้วยความรักประเทศชาติ หรืออะไรก็ตาม นี่ก็ทำด้วยสติปัญญาทั้งนั้น **ว่างจากตัวกู - ของกู แต่เต็มอยู่ด้วยสติปัญญา** นี้พูดเป็นคำกลอน คือว่าว่างจากความสำคัญมั่นหมายว่าตัวกู - ของกู แต่เต็มอยู่ด้วยสติปัญญา เช่นเป็นทหารไปรบก็รบเพราะรู้สึกสำนึกในหน้าที่ หน้าที่นั้นคือธรรมะอย่างหนึ่ง, **ธรรมะคือหน้าที่ หน้าที่คือธรรมะ ;** ฉะนั้นถ้ามีสติปัญญาทำหน้าที่ มันก็คือปฏิบัติธรรมะ.

ทหารไม่ไปรบด้วยความโกรธ ความเกลียด โมโห โทโส, ตัวกู ตัวมึง เอาให้ตาย ; ถ้าไปรบกันด้วยวิธีอย่างนั้น ก็คือฆ่าคนและเป็นบาป. ถ้ามอบด้วยจิตที่บริสุทธิ์ทำหน้าที่ที่ควรทำ ถูกต้องตามเพศของฆราวาส หรือหน้าที่ ที่เป็นทหาร อย่างนั้นก็ไม่เป็นบาป เพราะการฆ่าคน ; เพราะการทำหน้าที่เพื่อรักษาความเป็นธรรม หรือความถูกต้องเอาไว้ ไม่มีเจตนาฆ่าคน คือไม่ทำด้วยความโลภ ความโกรธ ความหลง, แต่ทำด้วยสติปัญญา. ฉะนั้นคนที่มีความจิตว่างอย่างถูกต้องตามหลักของพระพุทธศาสนา จะทำหน้าที่ทุกอย่างได้แล้วแต่ที่ว่าตนกำลังอยู่ในสถานะเช่นไร อย่างไร, ไม่ว่าจะเป็นฆราวาส หรือบรรพชิต.

ถ้าเป็นฆราวาส ก็เป็นฆราวาสระดับไหน ; เป็นชาวไร่ ชาวนา, เป็นอุบาสก อุบาสิกา ฯลฯ ก็ทำหน้าที่ ที่ควรทำได้ ด้วยจิตที่ไม่เจ้ออยู่ด้วย

ตัวกู - ของกู ; ให้เจืออยู่ด้วยสติปัญญา รู้จักหน้าที่. แต่ว่ามันทำยาก มันมักจะพลาดด้วยเรื่องตัวกู - ของกู ; ถ้าทำไปด้วยเรื่องตัวกู - ของกู มันก็เป็นบาป. อย่างเช่น โถนา มันก็เป็นบาป เพราะได้ทำสัตว์ตาย ; รู้อยู่แล้วก็ช่างหัวมัน มันอยากมาอยู่ตรงนี้ ก็เลยไถให้มันตายเสียเลย จะเป็นกบ เขียด เป็นปูนา อะไรก็ตาม, โมโห โทโสอย่างนี้ ก็เป็นบาป. แต่ถ้ามีความรู้สึกมีสัมปชัญญะ มีปัญญาทำหน้าที่ที่ควรทำ ไม่ไปโกรธแค้น ไม่โมโหโทโสอะไร ก็ไม่เห็นจะบาปอะไร ไม่มีเจตนาจะฆ่ามัน. เพราะฉะนั้นการมีจิตว่างอย่างถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนานั้นป้องกันบาปได้.

คุณบททวนคู่อีกทีก็ได้ว่า เมื่อพูดว่า “ว่าง - ว่าง - ว่าง” นี่มันว่างอันธพาลอยู่พวกหนึ่ง ที่เป็นข้อแก้ตัว ; กูจิตว่าง ไม่มีบุญ ไม่บาป, ไปปล้นไปฆ่า ไปอะไรก็ตามใจ ไม่มีบาป, ไปทำชั่วชนิดไหนก็ไม่มีบาป ; นี่มันจิตว่างอันธพาล ไม่ต้องพูดถึง, ที่นี้ที่ไม่เกี่ยวกับอันธพาล ก็ยังจะต้องดูว่า มันเป็นอะไรกันแน่. ถ้าเป็นเรื่องทางวัตถุ ทางฟิสิกส์ คำว่า ความว่างนี้ หมายถึงไม่มีอะไร. ถ้าเป็นเรื่องทางจิต ความว่างนั้นหมายถึงจิตไม่นึกคิดอะไร. แต่ถ้าเป็นเรื่องทางสติปัญญา ทางนามธรรม ทางวิญญูญาณ นี่หมายความว่า ความรู้สึกที่ว่างจากความรู้สึกว่า ตัวกู - ของกู. ฉะนั้นจะต้องบัญญัติให้ชัดว่า “ความว่างจากความรู้สึกว่าตัวกู - ของกู.”

ความว่างจากความรู้สึกว่า ตัวกู - ของกู นี้ยังแบ่งเป็นชั้น ๆ ชั้น ๆ ได้อีก : ชั้นที่ว่างตามธรรมชาติ เช่นนอนหลับ เป็นขั้นพื้นฐานทั่วไป. ว่างเพราะประจวบเหมาะของสิ่งแวดล้อม นี้ก็ชั้นหนึ่ง. แล้วก็ว่างเพราะเราจัดทำบังคับไว้ ควบคุมไว้ นี้อย่างหนึ่งชั้นหนึ่ง. อันสุดท้ายก็คือว่างเพราะหมดกิเลส. แต่รวมความแล้ว ก็จะมี ความหมายอยู่ที่ ว่างจากตัวกู - ของกู จึงจะถูกต้อง.

เมื่อนอนหลับมิได้เต็มอยู่ด้วยสติปัญญา ฉะนั้นตัดออกไป ; เหลืออยู่แต่เรื่องสามอันนี้แหละ : ว่างเพราะประจวบเหมาะ แล้วก็มีสติปัญญาอยู่. สบายอยู่, เป็นสุขอยู่ ; แล้วก็ว่างเพราะ ช่มบังคับไว้ ก็ยังมีสติปัญญามากขึ้นอีก ; แล้วว่างเพราะหมดกิเลส ก็อยู่ด้วยวิชา ด้วยสติปัญญา ยิ่งขึ้นไปอีก เพราะกิเลสเป็นความโง่.

นี่แหละความว่างที่เป็นประโยชน์ เกื้อกูลแก่สมาวาสตลอดกาลนานนั้น มันมีความหมายตรงที่ว่า ไม่มีความรู้สึกว่าเป็นตัวกู – ของกู แต่เต็มอยู่ด้วยสติปัญญา รู้จักหน้าที่ ที่จะต้องทำ, และทำหน้าที่นั้นด้วยความเป็นสุขสบาย.

ผมพูดว่า “ถ้าพอจิตว่างแล้วการงานเป็นสุข ; ถ้าพอจิตวุ่นแล้วการงานเป็นทุกข์” ไม่ค่อยมีใครจะยอมฟัง. ถ้าจิตเราวุ่นวายด้วยตัวกู – ของกูนี้ มันก็ไม่มีอะไรที่เป็นสุขเลย ; การงานก็เปื้อนระอาไปหมด ; ถึงทำงานก็ทำเพราะความจำเป็น อย่างนี้มันก็ไม่มีความสุข ; มันทำงานด้วยความโลภบังคับชักชวนชักจูง มันก็ไม่มีความสุข ; ต่อเมื่อทำงานด้วยจิตที่ว่างจากกิเลสนั้นแหละ ; มันจึงจะมีความสุข ใจคอสบาย, จิตใจโปร่ง จิตในปกติ, จึงจะทำการงานรู้สึกสนุก. บางที่ทำให้ผู้อื่น ไม่เอาเองเลย ก็ยังสนุก ; หรือว่า สิ่งของมันไม่สนุก สกปรกบ้าง ไม่สวยไม่งามอะไรบ้าง มันก็ยังทำสนุก ; ขอให้จิตว่างโปร่งสบาย ทำอะไรได้ด้วยความรู้สึกพอใจ.

ฉะนั้น สมาวาสที่มีความรู้เรื่องสุญญตาคือความว่างนี้ ก็เป็นสมาวาสที่มีเครื่องรับประกันว่าจะไม่ตกนรกทั้งเป็น. จะเป็นอยู่ด้วยใจคอที่สบาย, ไม่มีความทุกข์ ทุกข์ไม่เป็น : จะได้มาก็หัวเราะได้, จะเสียไปก็หัวเราะเยาะได้. ถ้ามีความรู้เรื่องนี้จริง ๆ งานที่ทำมานั้นมันได้กำไร ก็หัวเราะเยาะได้, หรืองานที่ทำนั้นขาดทุน ก็หัวเราะเยาะได้, มีแต่สติปัญญาอยู่เรื่อย ; ไม่มีตัวกู – ของกู

ที่จะไปเสียใจ ที่จะไปโกรธหรือไปอะไร. จะเจ็บไข้ก็หัวเราะเยาะได้ จะต้องตายก็หัวเราะเยาะได้, จะร่ำรวยสบายก็หัวเราะเยาะได้ คือไม่หลงไหล; เรียกว่าไม่มีความหลงไหลเลยสำหรับผู้ที่มีจิตว่าง ตามแบบที่ถูกต้องของพระพุทธเจ้า.

ผมอยากจะพูดพิเศษออกไปอีกหน่อย คือไปให้ชื่อความว่างที่ถูกต้องตามแบบของพระพุทธศาสนาว่า "นางสาวสุญญตา". ครั้งหนึ่งเคยพูดกันด้วยเรื่องนางสาวสุญญตานี้ เป็นที่สนุกสนานพอใช้. เขาไม่ชอบความว่างเขากว้าง; คือคนทั่วไปเขากลัวความว่าง เพราะถ้าเขากว้างแล้ว มันไม่มีอะไร; เขาไปคิดนึกอย่างนั้น คล้ายกับว่า มันถูกทิ้งลงมาจากที่สูง มันคว้างคว้าง - คว้างคว้างลงมา ไม่มีอะไร; เขาเรียกว่าความว่าง เขาไม่ปรารถนาเลย ไม่สนใจในเรื่องนี้เลย ทีนี้เราก็ไปหลอกเขาบอกว่า ความว่างนี้เป็น นางสาวที่สวยงามที่สุดแล้วก็สาวเสมอ คือไม่รู้จักแก่; ใครได้ แต่งงานด้วยจะเป็นคนไม่มีความทุกข์อีกต่อไป, ใครได้สมรสด้วยนางสาวสุญญตานี้แล้ว จะไม่มีความทุกข์อีกต่อไป. เขาซักจะอยากฟัง อยากรู้เรื่อง ขอให้อธิบาย; นี่เป็นอย่างนี้.

ทีนี้ผมก็ตั้งปัญหาเพื่อให้เขาตัวเอง คิดเอาเอง คือตั้งปัญหาว่าถ้าสมมุติว่า โดยวิธีไหนก็ตาม, พระเจ้าหรือเทวดาก็ตามให้หีบเพชรที่ประดับด้วยมณีรัตนอะระไรทุกอย่างสละระพัดอย่าง. ตัวหีบก็เป็นทองคำที่เป็นเนื้อดี แล้วประดับด้วยเพชรพลอย ไข่มุกอะไรนานาชนิด; หีบทองคำฝังเพชร ฝังทับทิม ฝังพลอยแล้วยังมีตาข่ายไข่มุกอย่างแพง อย่างดี อย่างวิเศษ มาเป็นผ้าสำหรับคลุมมันอีก; พูดกันให้สุดความสามารถที่จะพูดได้; แล้วหีบใบนี้คุณจะได้ใส่อะไร? หีบใบนี้คุณจะได้ใส่อะไร? ถ้าเอาไปใส่เงินก็บ้าเต็มทีเพราะตัวหีบมันทำด้วยทอง ประดับเพชร แล้วคลุมด้วยไข่มุก; ซีนเอาเงินมาใส่หีบนี้ มันก็เป็นเรื่องบ้า. ถึงแม้เอาเพชรไปใส่ลงในหีบ มันก็ยังเป็นเรื่องบ้า; เพราะตัวหีบมันแพงกว่าเสียอีก มัน

เป็นเพชรเป็นอะไรรวมกันมากมาย. บางคนคิดออก ว่าเอาไว้ใส่สัญญาภูเงิน ; แล้วก็จึงดูเถิดอย่างนี้มันก็ยิ่งบ้าใหญ่ไปอีก, ใส่กระดาษสัญญาภูเงิน, คนที่มีสติสัมปชัญญะในทางธรรมะหน่อย ก็บอกว่า ใช้ใส่กระดาษแม่ ก็ยังเข้าที่กว่า, เอากระดาษพ่อแม่ใส่ในหีบนี้ มันก็ยิ่งเข้าที่กว่า ; ผลสุดท้ายก็ไม่มีใครรู้ ว่าเอาอะไรใส่ในหีบใบนี้จึงจะสมกัน.

ผมบอกว่า **นางสาวสุญญาตา**เท่านั้น ที่จะมีความพอ ที่จะใส่ลงไปในหีบใบนี้. พวกนั้นก็เลยอยากรู้เรื่อง **นางสาวสุญญาตา**มากขึ้นไปอีก อันได้แก่สิ่งที่มีมันจะทำให้เราไม่มีความทุกข์เลย กล่าวคือธรรมเรื่องความว่างจากตัวกู - ของกู ที่จะทำให้บุคคลไม่มีความทุกข์อีกต่อไป. นี่ทำไมจึงว่าสาวเสมอ ? ก็เพราะว่ามันไม่มีเหตุปัจจัยปรุงแต่ง. ถ้าพูดว่าความว่างนี้มันหมายถึงไม่มีเหตุปัจจัยปรุงแต่งมันเป็นอย่างไรก็เป็นอยู่อย่างนั้น ไม่เปลี่ยนแปลง ; หมายความว่า เป็นสาวเสมอ ไม่มีโตขึ้น หรือว่า ชรา หรือว่าตาย อย่างนี้ไม่มี ; นี่คือความหมายที่แท้จริงของคำว่า อนัตตา หรือ สุญญาตา ไม่มีอะไรปรุงแต่ง นี่เพราะมันทำให้คนหมดความทุกข์ ดับความทุกข์ทุกชนิดได้ ; ฉะนั้นมีค่าสมควรที่จะมานอนอยู่ในหีบนี้.

ที่นี้ถามว่าทำอย่างไร จึงจะได้แต่งงานกับนางสาวสุญญาตา ? ก็บอกว่า ถ้ายังขึ้นเป็นผีที่มีหางไหม้ไฟอยู่อย่างนี้ มันก็แต่งงานไม่ได้ดอก. เพราะนางสาวสุญญาตาไม่ยอมแต่งงานกับผี ที่หางติดไฟอยู่อย่างนี้ ; คือคนโง่ ๆ ที่มีตัวกู - ของกู มีโลก มีโกรธ มีหลง เหมือนกับไฟติดอยู่ที่หางไม่รู้จักดับ ; ไม่ติดอยู่ที่ตัวก็ยังคงติดอยู่ที่หาง ; เรียกว่าปีศาจที่หางไหม้ไฟอยู่อย่างนี้ ไม่มีวันที่จะได้แต่งงานกับนางสาวสุญญาตา. มันต้องดับไฟนี้เสียซิ, แล้ววาระสุดท้ายก็ดับไฟที่เหลือติดอยู่ที่หางนั้นเสีย. ถ้าคุณอยากจะแต่งงาน ก็ต้องพยายามซิ, ก็เหลียวดูซิว่าที่หางของตัวมีไฟอยู่หรือเปล่า. มันก็เลยรู้สึกว่าเป็นการดำ ที่ว่า มีหาง ;

คือมันโง่ เหมือนกับสัตว์ที่มีหาง, แล้วที่นั่นมันมีไฟราคะ โทสะ โมหะ อยู่ที่ความโง่, ไฟติดหางอยู่เสมอ ; ให้ดับที่นั่น ดับไฟที่หาง เล็กมีหาง เล็กเป็นตัวสัตว์โง่ ๆ เสียที ก็จะต้องงานกับนางสาวสุญญตาได้. นี่เป็นเรื่องบุคคลาธิษฐาน พุดขึ้นเพื่อช่วยความจำ เกี่ยวกับเรื่องสุญญตาได้ ; คุณจะจำไปเล่าให้ขบขันหรือสนุกขึ้นไปกว่านี้ก็ได้.

ของประเสริฐที่สุดของมนุษย์ก็คือ นางสาว “สุญญตา” เหมาะที่จะเอาไปใส่ในหีบใบที่ว่า, ไม่มีอะไรเหมาะเท่า. มันเป็นความหมายของคำว่า นิพพาน : นิพพานํ ปรมํ สุขญญํ – นิพพาน คือว่างอย่างยิ่ง, เพราะฉะนั้นนางสาวสุญญตานั้นเป็นภาพพจน์ของนิพพาน ; ฉะนั้น สิ่งที่เรียกว่า “นิพพาน” จึงควรจะมาอยู่ในหีบใบนี้ซึ่งหมายถึงจิตใจที่เฉลียวฉลาด สะอาด สว่าง สงบ, ไม่มีอื่นที่จะดับร้อนได้. คุณไปคิดเถิดเรื่องกิเลสตรงไหนก็ตามมันต้องดับด้วยสุญญตาทั้งนั้นแหละ ; แต่บางทีโง่มองไม่เห็น อธิบายไม่เป็น. ความโลภก็ต้องดับด้วยสุญญตา ความโกรธก็ต้องดับด้วยสุญญตา ความหลงก็ต้องดับด้วยสุญญตา ; ไม่ว่าไฟชนิดไหน ที่ใหม่จิตใจของมนุษย์อยู่นี้ มันต้องดับด้วยสุญญตา.

ที่นี้ ฆราวาสนั่นแหละเป็นพวกที่อยู่ใกล้ไฟมาก, มีเรื่องที่จะเกิดเป็นไฟลุกมาก มากกว่าบรรพชิต เพราะฉะนั้น ฆราวาสจะต้องมีสุญญตามากกว่าบรรพชิต ; เพราะมีไฟมาก ก็ต้องการน้ำที่จะดับมาก. เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าท่านตรัสไว้ชอบด้วยเหตุผลอย่างยิ่งว่าเรื่องสุญญตาเป็นประโยชน์ แก่กุลแก่ฆราวาสทั้งหลายตลอดกาลนาน ; เพราะสุญญตาเป็นเครื่องทำให้ไฟหมดไป. ความว่างนี้ทำให้ตัวกู - ของกู conception อันนี้หมดไป ; แล้วมันจะเกิดโลภ เกิดโกรธ เกิดหลง ได้อย่างไร ? หรือว่าถ้ามันกำลังเกิดอยู่ พอดีสติถึงข้อนี้มันก็ดับทันทีเหมือนกัน.

เราจะเอาความหมายที่กว้าง ๆ ออกไปอีก มันก็ได้ ทั้งป้องกัน และ ทั้งแก้ไข. ตลอดทั้งได้รับความสุข. คำว่า “สุญญตา” นี้ใช้ได้ทั้งแก่เหตุ และแก่ผล : แก่เหตุ ก็คือใช้ได้ทั้งการป้องกัน และการแก้ไข; แก่ผล - ก็คือว่า มันเป็นสุขอย่างยิ่ง, นิพพานนั้นเป็นความสุขอย่างยิ่ง เพราะว่างจากตัวกู - ของกู ไม่มีกิเลสเกิดได้. เพราะฉะนั้นถ้ามีความรู้เรื่องสุญญตาอย่างถูกต้องอยู่แล้ว มันยากที่จะเกิดความโลภ ความโกรธ ความหลง. ถ้าปฏิบัติได้ด้วยแล้ว มันเกิดไม่ได้เลย. ถ้าชมราวาสได้รับการอบรมสั่งสอนเรื่องนี้มาแต่ก่อนแต่ออกแล้ว ก็ไม่มีทางที่จะทำผิด ; มีแต่จะเจริญด้วยวิชา ความรู้ ด้วยภูมิธรรม ของจิตใจ สูงขึ้นทุกที, ไม่ทันตายก็จะได้เป็นพระอรหันต์. เพราะฉะนั้น จึง**มีความรู้เรื่องสุญญตาอยู่** มันคือการปฏิบัติธรรมโดยอัตโนมัติ ในตัวมันเองอยู่ตลอดเวลา.

ความรู้ที่ถูกต้องเรื่องสุญญตานี้ จะทำให้ในชีวิตของเรานี้เป็น การปฏิบัติธรรมอยู่โดยอัตโนมัติ และตลอดเวลา ; นี้มีค่ามากอย่างนี้. ถ้าความรู้เรื่องนี้มีอยู่ มันจะทำอะไรผิดไม่ได้, จะไปลักขโมย ไปทำอะไรใครไม่ได้ ทั้งนั้นเลย ; จะไปฆ่าเขา จะไปลักเขา ล่วงเกินของรักเขา ไม่ได้ไปทุกอย่าง ; มันเป็นอัตโนมัติ ที่ทำให้ทำไม่ได้ เพราะความรู้อันนี้มันถูกต้องมันทำไม่ได้. ความโง่ ที่เป็นตัวกู - ของกูนั้น มันทำได้ทุกอย่างโดยอัตโนมัติด้วยเหมือนกัน : ทำบาป ทำชั่ว ทำอะไรได้ทุกอย่างโดยอัตโนมัติ. ส่วนที่ว่างจากตัวกู - ของกูนี้ เป็นสติปัญญาที่มันทำผิด ทำชั่วไม่ได้ทุกอย่างโดยอัตโนมัติ ; เป็นการทำความดีอยู่. นี้เรียกว่าเป็น “มิ่งขวัญ” หรืออะไรก็ตามแล้วแต่จะเรียก ของชมราวาส ; เป็น สวัสดิมงคล เป็นศรี เป็นมิ่งขวัญ เป็นที่พึ่ง เป็นอะไรของชมราวาส ; จะทำให้เกิดสิ่งที่เรียกว่าประเสริฐที่สุด หรือตัวพุทธศาสนา กล่าวคือ **มัชฌิมาปฏิปทา**.

คุณอย่าลืมว่าผมได้พูดแล้วเรื่อง *มัชฌิมาปฏิปทา* ว่านั่นคือตัวของ พุทธศาสนา ; นั่นคือการทำไม่ผิด มีแต่ความถูกต้อง เป็นความถูกต้องอยู่เสมอ. ถ้ามีความรู้เรื่องสุญญตานี้มันจะเป็นมัชฌิมาปฏิปทา โดยอัตโนมัติอยู่เสมอได้ มันจะเกิดความพอดี เป็นกลางในทุกอย่าง คือไม่มากไม่น้อย, ไม่สูงไม่ต่ำ จะถูกต้อง และพอดีไปหมด. เกี่ยวกับฆราวาสก็อยากจะระบุว่ามีการแสวงหา, มีการมีไว้, แล้วก็มีการใช้จ่ายบริโภค, แล้วก็มีเรื่องเพศ เรื่องกามารมณ์, เรื่องเกียรติยศชื่อเสียง ; ถ้าทำให้ถูกต้องพอดีแล้วไม่มีโทษ. แสวงหาให้พอดี และถูกต้อง, มีไว้ให้พอดีและถูกต้อง, แล้วก็มีจ่ายไปให้พอดีและถูกต้อง ; ๓ เรื่องนี้เป็นเรื่องทางวัตถุ เป็นเรื่องทรัพย์สินสมบัติ ; ความรู้เรื่องสุญญตาช่วยได้ ในการที่จะทำให้มันพอดีและถูกต้องแม้ที่เป็นฆราวาส.

พอมาถึง **เรื่องกาม** เรื่องความรู้สึกที่เกี่ยวกับเพศ หรือประกอบ กิจกรรมระหว่างเพศ อย่างนี้ ถ้ามีความรู้ที่ ทุกสิ่งทุกอย่างมันเป็นเรื่อง ยึดมัน ถือมัน เป็นตัวกู - ของกู ไม่ได้แล้ว ; แล้วมันจะทำแต่พอดี ทำแต่ที่ถูกต้อง ที่พอดี ; ประกอบกิจกรรมระหว่างเพศ ชนิดไหนก็ตามแต่ที่พอเหมาะพอดี หรือถูกต้อง หรือเท่าที่จะเป็นอาหารให้ทางจิตใจที่จำเป็นอยู่อย่างหนึ่ง เมื่อยังละ ไม่ได้. เหมือนกับเรากินข้าว ปลา อาหาร กินแต่พอดีและถูกต้อง ; แล้วรส ของเพศนั้นก็ เป็นอาหารทางจิตชนิดหนึ่ง ก็กินแต่พอดีและถูกต้อง ; หรือว่าให้มันเป็น เรื่องของการสืบพันธุ์โดยบริสุทธิ์ มากกว่าที่จะเป็นเรื่องลุ่มหลง อย่างหลับหู หลับตาทางกามารมณ์. เมื่อเป็นอย่างนี้ กิจกรรมระหว่างเพศ มันก็เป็นไป อย่างถูกต้องและพอดี. นี่เป็นความรู้เรื่อง สุญญตาด้วยเหมือนกัน.

เกี่ยวกับ เกียรติยศ ชื่อเสียง ถ้ารู้เรื่อง สุญญตา มันก็ไม่หมายศ ไม่บ้าชื่อเสียง; ถึงจะมียศ มีเกียรติยศ ชื่อเสียง มาให้โด่งดังมากมายอย่างไหน

มันก็หัวเราะเยาะได้, ไม่หลงศไม่เมาชื่อเสียง ; แต่สามารถที่จะจัดการให้ถูกต้องและพอดี ว่าจะใช้มันอย่างไร ? เพื่อประโยชน์อย่างไร ? ควรไม่ควรอย่างไร ? พูดให้สั้นก็คือเรื่อง กาม กิณ เกียรติ, พูดเป็น ๓ คำ ; เรื่องกิณ เรื่องกาม เรื่องเกียรติ นี่เป็นคำที่สั้นที่สุด ที่จะใช้แก้ชีวิตของชมราวาส. คุณลองไปคิดดู ไปแยกแยะดู ไปทบทวนไปสอบดูโดยทาง logic ก็ได้ ว่ามันจริงไหม ที่ผมพูดว่าเรื่องชมราวาสนั้น ไม่มีอะไร นอกจากเรื่อง ๓ ก. คือ ก.กิณ ก.กาม ก. เกียรติ ; เรื่องกิณ เรื่องกาม เรื่องเกียรติ. ที่อุตส่าห์เล่าเรียน อุตส่าห์ทำกรรม ประกอบอาชีพ มันก็เพื่ออันนี้แหละ เพื่อกิน เพื่อกาม เพื่อเกียรติ ทั้งนั้น;วัตถุประสงค์และความมุ่งหมายของชมราวาส ล้วนเป็นเรื่องกิณ เรื่องกาม เรื่องเกียรติ.

ทีนี้ ถ้ามันโง่ ทำไปอย่างหลับหูหลับตา สามเรื่องนี้ มันจะกลายเป็น นรกทันตาเห็นขึ้นมาเลย. ถ้าทำด้วยตัวกู - ของกูอย่างนั้น เรื่องกิณ เรื่องกาม เรื่องเกียรติ จะกลายเป็นนรกทันตาเห็นขึ้นมาทีเดียว, ตกนรกทั้งเป็น. ถ้ามันลืมนตา มีสติสัมปชัญญะอยู่ด้วยเรื่องไม่ยึดมั่นถือมั่นแล้ว, ไม่ทำด้วยตัวกู - ของกูแล้ว เรื่องนี้ไม่เป็นนรก ไม่เป็นไฟ ไม่เผาผลาญอะไร ; กลายเป็นสิ่งที่กระทำอย่างถูกต้อง ในเรื่องที่มีมนุษย์จะต้องทำ ; กลายเป็นเรื่องที่เราทำถูกต้องในสิ่งที่เราจะต้องผ่านไป เหมือนการเล่าเรียน และการสอบไล่ นั่นแหละ. เราจะสอบไล่ได้ในสปีริตของความเป็นชมราวาส โดยเรื่องกิณ เรื่องกาม เรื่องเกียรตินี้ ไม่ให้เกิดเป็นความทุกข์ขึ้นมา. ทีนี้จิตมันก็เลยวิวัฒนาการสูงขึ้นไป จนอยู่เหนือเรื่องนี้.

ฉะนั้น เมื่อเป็นพรหมจรรย์ - อาศรมที่ ๑ ก็อุตส่าห์ศึกษาเรื่องต่าง ๆ เหล่านี้ให้ดี ให้เข้าใจให้ดี, ควบคุมให้ดี, อยู่ในระเบียบแบบฉบับให้ดี. พอเป็นคฤหัสถ์ - อาศรมที่ ๒ ก็เอาชนะได้ เรื่องกิณ เรื่องกาม เรื่องเกียรติ นี้ไม่มี

ปัญหาเลย ; เป็นคนทำหน้าที่ของมนุษย์ได้ดีที่สุดในการที่จะกิน ; ไม่มีปัญหาเลย
ในเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ เรื่องครอบครัว เรื่องลูก เรื่องหลาน
ทั้งหมดเลย. ทีนี้ไม่เท่าไรก็เข้าใจเรื่องนี้ดีทั้งหมด จิตใจมันก็เลื่อนขึ้นไป
อาศรมที่ ๓ เรื่องวนปรสธ แล้วก็อาศรมที่ ๔ เป็นสันยาสี ไปในที่สุด ; เป็น
แสงสว่างของผู้อื่นในการครองชีวิตอยู่ในโลกนี้.

นี่แหละความรู้เรื่องไม่มีตัวกู - ของกู แล้วปฏิบัติให้ได้ในการที่จะ
ไม่มีตัวกู - ของกู ; เรียกว่าได้แต่งงานกับนางสาวสุญญตา ที่อยู่ในหีบเพชรนั้น
แล้วไม่มีความทุกข์อีกต่อไป ; จะเป็นผู้ทำถูกต้องและพอดี ในทุกเรื่องทุกกรณี
ที่มนุษย์จะต้องกระทำ. พูดให้น่าชื่นใจกว่านั้น ก็คือว่ามีนิพพานอยู่ตลอดเวลา.
สุญญตา แปลว่า ว่าจากตัวกู - ของกู ก็คือไม่มีตัวกู - ของกู คือตายแล้วก่อนตาย.
เป็นผู้ตายแล้วก่อนตาย : ดับตัวกูเสียได้นั้น คือตายแล้วก่อนตาย คือก่อน
ที่ร่างกายนี้จะแตกดับ. เพราะฉะนั้น เราก็มีเวลาเหลืออยู่มากสำหรับดีมรสของ
นิพพาน ได้ประสบนิพพานทันตาเห็น ในปัจจุบันนี้ แล้วก็มีเวลาเหลืออยู่มาก
ที่จะดีมรสของนิพพาน.

ถ้าเป็นความว่างแบบประจวบเหมาะเราก็ได้นิพพานแบบประจวบ-
เหมาะ ; ถ้าเป็นความว่างแบบเราข่มเอาไว้ แบบที่เราบังคับเอาไว้ เราก็ได้
นิพพานแบบที่ข่มไว้ หรือบังคับเอาไว้ ; ถ้าเป็นความว่างแบบหมดกิเลส เราก็ได้
นิพพานแท้จริงโดยตลอดกาล. นิพพานแปลว่าเย็น มีอยู่ ๓ ระดับ : ประจวบเหมาะ
บังเอิญเป็น ก็เป็นได้ด้วยอำนาจสุญญตา, และเป็นความเย็นแบบตถัคนิพพาน
นี่นิพพานประจวบเหมาะ ; ถ้าว่างจากตัวกู - ของกู โดยปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ
ระวังอยู่ เป็นสุญญตาแบบบังคับไว้ ข่มไว้ เราก็ได้ วิกขัมภนนิพพาน, นิพพาน
ที่เราจัดไว้ ที่ควบคุมไว้ เย็นสบายเหมือนกัน เมื่อเราว่างจากกิเลส ; เพราะ

กิเลสหมดจริง ๆ มันก็ได้นิพพานสมบูรณ์เป็นสมุจเฉทนิพพาน ทันตาเห็นทั้งนั้น, ตลอดชีวิตเย็นเป็นนิพพาน

นี่คือประโยชน์ของ *สุญญตปฏิบัติสุดตา สุดตนสุด* ทำให้ชมราวาสได้รับนิพพานมาเป็นของขวัญ ไม่ชนิดใดก็ชนิดหนึ่ง ในชาติปัจจุบันทันตาเห็นนี้ ไม่ต้องรอต่อตายแล้ว หรืออีกก็เหมือนชาติ แสนชาติ เหมือนที่เขาพูดกัน. คุณไปฟังดูให้ดีเถิด ทายกทายิกาตามวัดตามวา เขาว่าอีกหลายหมื่นชาติ แสนชาติจึงจะได้นิพพาน. พูดอย่างนั้นก็คือไม่รู้ว่าจะอะไรเป็นอะไร พูดไปตามความเดา หรือตามความที่ได้ยินได้ฟังกันมาอย่างผิด ๆ ; เดาคิดพูดผิด แล้วผิดต่อกันมา. นิพพานที่แท้ต้องได้ตั้งแต่ก่อนตายจึงจะเป็นนิพพาน ; ก่อนตายต้องได้นิพพาน, ก่อนร่างกายตายต้องได้นิพพาน ; ฉะนั้นให้ตัวกู่นี้ตาย ก็จะได้นิพพาน ก็มีเวลาที่จะได้ชิมรสของนิพพาน ก่อนแต่ชีวิตจะแตกดับ หรือเข้าโลง.

ฉะนั้น ขอให้ชมราวาสทุกคนตั้งใจที่จะได้นิพพานชนิดใดชนิดหนึ่งไปตามลำดับ ก่อนที่จะเข้าโลง; นี้ด้วยอำนาจของสุญญตนี้เอง. ถ้าหมดฝีมือของเราจริง ๆ ขึ้นมาแล้ว ก็วิ่งมาหาสถานที่ หรือสิ่งแวดล้อมอย่างนี้ ; จิตรับดับเย็นเป็นนิพพาน ชนิดตทั้งคนิพพานไปได้ ก็ยิ่งดีกว่ามากมาย. แล้วก็อุตสาห์ศึกษาเล่าเรียน ให้มีความรู้ความเข้าใจในการที่จะบังคับจิตบังคับใจ ตามแบบของอานาปานสติหรืออะไรก็ตาม ก็จะได้นิพพานที่ดียิ่งขึ้นไปกว่า สูงขึ้นไปกว่า. แต่ยังไม่ใช่นิพพานเด็ดขาด และสมบูรณ์คือต้องปฏิบัติไป ปฏิบัติไป หรือว่าผ่านโลกไปมากแล้ว, ผ่านชีวิตไปมากแล้วจน กิเลส ตัณหา อุปาทาน มันหมดไปแล้ว นั่นแหละจึงจะได้นิพพานจริง. แล้วก็ไม่ต้องพูดกันหรอกว่า เป็นพระหรือเป็นชมราวาส ในตอนนี้ ; เพราะตัวกู่มันไม่มีเสียแล้ว จึงไม่เป็นพระหรือเป็นชมราวาส.มันเป็นธรรมชาติ ตามธรรมชาติบริสุทธิ์.

จะนั่นลืมนั่นเสียบ้าง อย่าไปยึดมั่นถือมั่นว่า เป็นชมราวาส หรือบรรพชิต; มันจะติดตัง ติดตังอย่างติดของเหนียวอยู่ที่นั่น. รู้แต่เรื่องจิต แล้วทำจิตให้มันเจริญ, ทำหน้าที่การงานให้ถูกต้อง โดยเฉพาะหน้าที่ในปัจจุบันนั้น ๆ แล้วมันก็ดี ของมันเองอยู่ในตัว เจริญขึ้นไปในตัว. อย่างน้อยก็ได้นิพพานพื้นฐาน คือรู้จักจัด รู้จักทำ ให้มันเย็น, ควบคุมให้มันเย็นจนชินเป็นนิสัย ต่อไปในข้างหน้า มันก็เด็ดขาด คือความเคยชินที่จะเกิดตัวกู- ของกูมันถูกทำให้ร่อยหรอลงไป ร่อยหรอลงไป จนไม่มีเหลือ, มันเกิดอีกไม่ได้. นั่นคือความเป็นผู้หมด อุปาทานหมดกิเลส ตัณหา คือหมดการเกิดแห่งตัวกู- ของกู ก็เรียกว่าเป็นพระอรหันต์ โดยสมบูรณ์.

อย่าไปถือว่า เรื่องอรหันต์ เป็นเรื่องสูง จนชมราวาสไม่ควรจะแตะต้อง หรือไม่ควรนึกถึง. ถูกแล้วเราไม่ควรนึกถึงคำว่า “อรหันต์” เลย อย่าไปนึกถึง มันจะบ้า. แต่ว่าเราจะนึกถึงเพียงแต่ว่า ทำอย่างไรจะไม่เกิดความรู้สึกเป็นตัวกู- ของกูนี้. ขอให้ทำให้ชินเป็นนิสัยจนหมดความเคยชินที่จะเกิดเป็นตัวกู- ของกู แล้วที่จะเป็นอรหันต์ หรือไม่เป็นอรหันต์ ก็ค่อยรู้กัน ; และแม้ไม่ต้องรู้ก็ได้, รู้แต่เพียงว่า เดี่ยวนี้มันสลาย ไม่มีทุกข์เลยก็พอแล้ว. เดี่ยวนี้มันมีแต่ความเย็นที่แท้จริง, ไม่มีความร้อนเลยตลอดเวลา จนกว่าเปลือกคือร่างกายนี้จะแตกดับไป ; นี้ก็เรียกว่านิพพานก่อนตาย, นิพพาน นั่นคือต้องตายเสียก่อนตาย ; มีความหมายอย่างนี้.

นี่ขอให้คุณมองให้เห็นสิ่งสำคัญที่สุดสิ่งหนึ่ง หรือข้อหนึ่ง คือว่า เรื่องที่ประเสริฐที่สุดนั้น ไม่ใช่เรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ ; **สิ่งที่ประเสริฐที่สุดนั้นคือเรื่องไม่มีความทุกข์เลย.** ภาวะของจิตที่ไม่มีความทุกข์เลย เพราะไม่เกิดตัวกู- ของกูนั้นเป็นเรื่องสูงสุด ในที่สุด ชีวิตมันต้องไปถึงนั่น ต้องไปจบที่นั่น

จึงจะไม่เสียที่ที่เกิดมา. ส่วนเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติยศ นั้นมันเป็นเหมือนกับอุปกรณ์, เครื่องอุปกรณ์ เพื่อชีวิตเป็นอยู่ได้ แล้วชีวิตวิวัฒนาการด้วยความรู้ด้วย *experience* ต่าง ๆ โดยเฉพาะ *experience* ทางวิญญาณ ทางฝ่ายด้านนามธรรมที่สูง. ฉะนั้นเรื่องเราศึกษาเล่าเรียน เรื่องอาชีพ เรื่องงาน เรื่องเงิน เรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติยศ นั้นมันเป็นข้อสอบในการศึกษา และข้อสอบไล่ขั้นต้น ๆ ต้น ๆ เรื่อยมา ; แล้วมันก็ไปสูงสุดอยู่ที่มีจิตใจชนิดที่อยู่เหนือสิ่งเหล่านี้ทั้งหมด. มันวัดได้โดยที่ว่าเดี๋ยวนี้มันหมดความยึดมั่นเป็นตัวกู - ของกู, เย็นเป็นนิพพานอยู่ตลอดเวลา ; เมื่อร่างกายนี้มันแตกดับไป ก็หมดเรื่องกัน ก็เรียกว่าหมดปัญหา.

เราจะเชื่อว่าตายแล้วเกิดอีกหรือไม่เกิดอีกก็ตามใจเถิด เราต้องทำอย่างนี้อย่างเดียวกันนั่นแหละ คือทำลาย “ตัวกู - ของกู” นี้อย่างเดียวกัน. ถ้าสมมุติว่า จะมีการเกิดอีก ก็ต้องทำอย่างนี้ ; หรือว่าตายแล้วจบกัน มันก็ต้องทำอย่างนี้ เพื่อให้ได้สิ่งนี้ก่อนตาย. ถ้าเรายังไม่ได้ มันจำต้องตายเสียก่อน ชาติหน้ามันก็ต้องดีเหมือนกัน เพราะเราทำอย่างนี้ ชาติหน้าต่อไป ๆ มันก็ต้องดียิ่ง ๆ ขึ้นไป. ฉะนั้นเรื่องว่าตายแล้วจะไปเกิดอีกหรือไม่ อย่าไปคิด ; คิดแต่ว่าเดี๋ยวนี้เราจะต้องทำอย่างนี้ ให้สุดความสามารถของเรา ก็เป็นการถูกต้องสำหรับผู้ที่จะเกิดอีกหรือไม่เกิดอีก ทั้งสองพวก. เพราะฉะนั้นจึงเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้าทานตรัสไว้ถูกต้องแล้วสำหรับพวกชมราวาสทั้งหลายว่าแบบฉบับระเบียบแบบแผนสำหรับปฏิบัติอะไร ๆ ก็ตาม ที่มันเนื่องเฉพาะอยู่กับเรื่องสุญญตานั้น นั่นแหละ เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ชมราวาสทั้งหลายตลอดกาลนาน. นี่คือ เรื่องสุญญตากับชมราวาส

วันนี้ พอกันเพียงนี้

ฆราวาส กับ อุดมคติของโพธิสัตว์

- ๑๔ -

๑ พฤษภาคม ๒๕๑๓

สำหรับพวกเรา ล่วงมาถึงเวลา ๔.๔๕ น. แล้วในวันนี้จะได้พูดกันถึงเรื่อง **ฆราวาส กับ อุดมคติของโพธิสัตว์**. ถ้าสังเกตดูจะเห็นได้ว่า เราพูดแต่เรื่องฆราวาสเกี่ยวกับฆราวาสติดต่อกันเรื่อยมา จนกระทั่งถึงวันนี้ ซึ่งเป็นเรื่องอุดมคติของโพธิสัตว์. มีความหมายสำคัญอยู่ที่ตรงคำว่า “โพธิสัตว์”.

คนบางคนอาจจะยังไม่ทราบด้วยซ้ำไปว่าโพธิสัตว์นั้นเป็นพระ หรือเป็นฆราวาส. เรื่องนี้มันก็ยากอยู่เหมือนกัน ; เพราะว่าพวกหนึ่งก็มักจะได้ยินอย่างหนึ่ง แล้วมีหลายพวกด้วยกัน บางพวกก็เพิ่มจะประดิษฐ์หลักเกณฑ์หรือเรื่องราวเกี่ยวกับโพธิสัตว์ขึ้นมาใหม่ เพราะฉะนั้นจึงมีความหมายต่างกัน. แต่ถึงอย่างไรก็ดี ในที่สุดควรจะทราบว่าโพธิสัตว์นั้นเป็นได้ทั้งบรรพชิต และทั้งฆราวาส ; แล้วส่วนใหญ่ก็เป็นฆราวาส. ยิ่งในฝ่ายเถรวาทเรานี้ด้วยแล้ว

ก็ลดต่ำลงไปจนถึงกับว่า เป็นสัตว์เดรัจฉาน ; อย่างขาดกเรื่องถึงล้างหู, โภทิสัตว์เป็นพญาวานร อย่างนี้เป็นต้น ; แล้วก็ตั้งแต่สัตว์เดรัจฉาน เป็นปลาในน้ำขึ้นมาทีเดียว จนถึงสัตว์บก สัตว์ฟ้า กระทั่งถึงคน ถึงรุกขเทวดา.

ที่นี้เรามาพิจารณาถึงคำ ๆ นี้คือคำว่า “โภทิสัตว์” : คำว่า โภทิสัตว์ ประกอบขึ้นด้วยคำ ๒ คำ คือ “โภทิ” คำหนึ่งแล้วก็ “สัตว์” คำหนึ่ง. โภทินี้หมายถึงความรู้ หรือความตรัสรู้ ซึ่งถึงถึงเรื่องสูงสุด; สัตว์ก็คือสัตว์นี้เอง. คำว่าโภทิสัตว์นี้เราอาจจะถอดรูปสมาสคำนี้ออกไปได้หลายอย่าง ตามแบบของภาษาบาลี. คำสมาสนั้นเราอาจจะถือเอาความหมายของมันได้ทุก ๆ อย่าง ตามที่มันอำนวยให้ถอดรูปออกไปอย่างไร. คำสมาสคำนี้อย่างน้อยก็จะถอดรูปความออกมาได้สัก ๓ อย่างคือ ; - โภทิสัตว์ แปลว่าสัตว์เพื่อโภทิ, หรือสัตว์มีโภทิ, แล้วก็สัตว์ที่ใช้โภทิ. เพื่อโภทิ มีโภทิ ใช้โภทิ อย่างน้อยก็ได้ ๓ อย่างอย่างนี้.

สัตว์เพื่อโภทิ ก็หมายความว่า สัตว์นั้นจะเป็นพระพุทธเจ้า กำลังพยายามเพื่อให้ได้โภทิ. สัตว์มีโภทิ ก็หมายความว่า มีโภทิ มีปัญญา มีอะไรอยู่พอสมควร คือว่าเต็มรูปของความหมาย ของคำว่าโภทิสัตว์ที่มีโภทิ. สัตว์ที่ใช้โภทิ ก็หมายความว่า เขาใช้สติปัญญานั้นทำหน้าที่การงานเพื่อตน หรือเพื่อผู้อื่น ; มันเนื่องกันเกี่ยวกับคำว่าโภทิสัตว์นี้ คือทำประโยชน์เพื่อตน และผู้อื่น. แม้ว่า จะแปลว่าสัตว์ที่พยายามเพื่อโภทิ บางอย่างก็เพื่อตนก่อน เพื่อตนตรัสรู้ก่อน แล้วยังมุ่งหมายจะช่วยผู้อื่น. ที่นี้สัตว์มีโภทิไว้ทำไม ? ก็มีไว้ช่วยตน หรือผู้อื่นพร้อม ๆ กันไป. สัตว์ใช้โภทิ ก็ถึงถึงประโยชน์ผู้อื่นมากกว่า. นี้แหละ คำว่า โภทิสัตว์ เมื่อดูตามรูปศัพท์ตามหลักของภาษา มีความหมายได้อย่างน้อยก็ ๓ ความหมาย. อย่างนี้ เรียกว่าโดยนิตินัย. ที่นี้ตามที่เป็นจริงหรือว่าโดยพฤติณัย ถ้าเราจะรวมเรื่องราวออกมาทั้งหมด ทั้งฝ่ายเถรวาทและมหายาน

ก็มีความมุ่งหมายในการกระทำต่างๆกันอยู่ พอที่จะแบ่งได้เป็น ๓ พวกอีกเหมือนกัน.

ความหมายแรกกำลังพยายามเพื่อความเป็นพุทธะ; นี่คือฝ่ายเถรวาทเรา, ให้ความหมายของคำว่า โพธิสัตว์ นี้เป็นว่าพยายามเพื่อจะเป็นพระพุทธเจ้า. ซาดกต่าง ๆ ๕๐๐กว่าเรื่องนั้นก็มีความหมายอย่างนี้ทั้งนั้น คือสัตว์บ้าง คนบ้าง รุกขเทวดาบ้าง ที่กำลังฝึกฝนอบรมตนอยู่ ให้เต็มเปี่ยมด้วยคุณธรรม เพื่อจะเป็นพระพุทธเจ้า. หรือว่าผู้ที่จะเป็นพระพุทธเจ้านั้น กำลังเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน เป็นมนุษย์ เป็นรุกขเทวดาอะไรก็ได้ แล้วแต่จะพูด. จนกระทั่งชั่วโมงสุดท้ายที่จะเป็นพระพุทธเจ้า ที่ต้นโพธิ์. ยังมีพระพุทธภาสิตเรียกของพระองค์เองว่า “ก่อนแต่การตรัสรู้ ยังเป็นโพธิสัตว์อยู่” มีพระพุทธภาสิตเล่าเรื่องของพระองค์เอง. คุณจะหาอ่านดูได้หลาย ๆ เรื่อง จากหนังสือ พุทธประวัติจากพระโอษฐ์. ในหนังสือพุทธประวัติจากพระโอษฐ์ได้ยกเอามาไว้หลายเรื่อง มีถ้อยคำที่พระพุทธเจ้าตรัสถึงพระองค์เองว่า ก่อนแต่การตรัสรู้ ยังเป็นโพธิสัตว์อยู่ แล้วก็อยู่ที่นั่น ๆ ได้ทำอะไรอย่างนั้น ๆ. นี่เป็นคติของฝ่ายเถรวาท คือฝ่ายใต้, ได้แก่ฝ่ายพุทธศาสนาในประเทศไทย พม่า ลังกา มีความเชื่ออย่างนี้

ส่วนพวกมหายานเขาไม่เห็นอย่างทีกล่าวแล้วเป็นสำคัญ ; เขาให้ความหมายของโพธิสัตว์ไป ๒ แบบเป็นอย่างน้อย. ทีนี้เราจะติดตามดูว่า มันมีเหตุผล หรือว่ามีความจำเป็นอย่างไร? โพธิสัตว์ฝ่ายมหายานนั้นอาจจะบัญญัติคำได้ว่า : โพธิสัตว์ คือผู้สนองพระพุทธโองการ นี้ผมบัญญัติเอาเอง ; แล้วก็โพธิสัตว์ คือผู้สมทานศีลของโพธิสัตว์ ; นับว่ามีอยู่อีก ๒ ความหมาย ; รวมกับของเถรวาทด้วยก็เป็น ๓ ความหมาย

ความหมายที่ ๒ คือ ความหมายแรกที่เป็นของมหายานนั้น มันมีเรื่องที่น่าอัศจรรย์พิศดาร. คุณก็เคยเห็น หรือว่าเคยได้ยิน สิ่งๆที่เรียกว่า

“อวโลกิเตศวรโพธิสัตว์”. ที่หน้าภูมิจึงมีอยู่องค์หนึ่ง ที่เสาทางบ่อน้ำนั้น ก็มีอยู่องค์หนึ่ง เขาเรียกว่า อวโลกิเตศวรโพธิสัตว์. โพธิสัตว์บางประเภทนี้ก็มีหลายองค์ เขาจัดให้ประจำพระพุทธรูปองค์หนึ่ง ๆ ทำหน้าที่สนองพระพุทธรูปองค์ของพระพุทธรูปองค์นั้น ๆ. นี่เป็นเรื่องราวของพวกมหายาน เลยมีเรื่องพิศดารออกไปถึงว่า พระพุทธรูปองค์นั้นมีหลายระดับ : พระพุทธรูปที่เป็นต้นตอแห่งพระพุทธรูปทั้งหลาย, แล้วก็พระพุทธรูปที่เกิดมาจากฉานของพระพุทธรูปองค์นั้นมีอีกหลายองค์, พระพุทธรูปที่มาอยู่ในรูปของมนุษย์ธรรมดาสามัญนี้ ก็มีอีกระดับหนึ่ง ชุดหนึ่ง มากมายหลายองค์, รวมกันแล้วหลายร้อยหลายพัน.

พระพุทธรูปที่เกิดจากฉานของอาทิพุทธรูปองค์นั้น มีอยู่องค์หนึ่งที่เรียกว่า “อมิตาภะพุทธรูปเจ้า” แล้วก็พระโพธิสัตว์ประจำพระองค์อมิตาภะพุทธรูปเจ้าก็คือ อวโลกิเตศวร นี้. สมัยหนึ่งนับถือกันมากทั้งในประเทศอินเดีย และในประเทศที่พระพุทธศาสนาอย่างมหายานแผ่ไปถึง จนมีรูปพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรนี้เกิดขึ้นทั่ว ๆ ไป หลาย ๆ ขนาด ขนาดใหญ่ประจำวิหาร ขนาดเล็กประจำบ้านเรือน อยู่บนหิ้ง. ในประเทศไทยเราก็พบมาก องค์ที่สวยที่สุด ก็พบที่วัดพระธาตุที่ไชยา คือองค์ที่วามานั้น อยากรู้เรื่องก็ไปศึกษาทางโบราณคดีอีกส่วนหนึ่งต่างหากก็แล้วกัน ; แต่เราจะพูดกันเท่าที่เกี่ยวกับศาสนา,

ถ้าเป็นเรื่องเกี่ยวกับทางศาสนาไม่ใช่ทางศิลปะ เข้าใจว่า พวกมหายานตั้งใจที่จะรวบรวมคนให้มาถือศาสนาของตนให้มากที่สุด สมกับว่า มหายาน, คือยานใหญ่หลวง ใหญ่โต พาคนไปได้มากนี่ คือหมายความว่า จะต้องพาคนโง่ไปด้วย. แล้วส่วนมากของคนในโลกนี้เป็นคนโง่ ชี้ขาด ; แล้วเราจะมัวมาถือแต่เรื่อง อนัตตา สุญญตา อยู่มันจะเข้าใจได้สักกี่คน. และทางฝ่ายศาสนาอื่น

ที่เป็นคู่แข่ง เช่น ศาสนาพราหมณ์ ฮินดู อย่างนี้ เขามีพระเจ้า คนที่โง่ และซี้ซลาดก็ใช้พระเจ้านั้นเป็นที่พึ่ง นับถือ เชื่อ และอ่อนน้อม ; อย่างนี้มันก็หมดปัญหาในจิตใจของเขา. เพราะฉะนั้นคนก็อยากจะถือศาสนาที่มีพระเจ้าช่วย มากกว่าที่จะใช้สติปัญญาช่วยตัวเอง.

ฝ่ายพวกมหายานก็อยากจะให้มีพระเจ้าในพุทธศาสนาขึ้นมาบ้าง ; ก่อนนี้ไม่มี. ที่นี้อยากมีจะมีพระเจ้าจะทำอย่างไร ก็เลยบัญญัติเรื่องที่ว่านี้ คือบัญญัติเรื่องของพระพุทธรูปเจ้านี้ให้ขยายยี่ดออกไป จนมีอาทิพระพุทธรูปเจ้าองค์แรก ; แล้วก็มีพระพุทธรูปเจ้าที่เกิดมาจากอำนาจของพระพุทธรูปเจ้าองค์แรก ; แต่ละองค์ – แต่ละองค์ มีโพธิสัตว์คอยรับสนองพระพุทธรูปประสงค์. พระอมิตาภะพระพุทธรูปเจ้ามีพระโพธิสัตว์องค์นี้เรียกชื่อว่า “อวโลกิเตศวร”. อวโลกิเตศวร ถอดสนธิของคำก็เป็น อวโลกิตะ + อสะวะระ. อสะวะระก็คือ อิศวร เป็นชื่อเหมือนกับพระอิสวรียฝ่ายฮินดูฝ่ายพราหมณ์. ก็แปลว่า เราก็มีพระอิสวรียให้ประชาชนที่โง่และซี้ซลาด ; แล้วก็บัญญัติให้อวโลกิเตศวรนั้น คอยดูแลโลกมองดูโลกอยู่ด้วยความเมตตา ใครต้องการอะไร ก็ขอได้ อ่อนน้อมได้ จากอวโลกิเตศวร ซึ่งเป็นผู้ที่จะสนองพระพุทธรูปประสงค์ในการช่วยสัตว์.

ฉะนั้น จึงมีความสำคัญอยู่อย่างหนึ่งว่า อวโลกิเตศวรนี้เป็นผู้รับใช้. มีลักษณะเหมือนเป็นผู้รับใช้ของพระพุทธรูปเจ้าอมิตาภะ ; เพราะฉะนั้นที่รูปของอวโลกิเตศวร จึงจะต้องมีพระพุทธรูปที่บริเวณหน้าผาก คือเหนือหน้าผากขึ้นไปตรงเชิงของมงกุฎอยู่องค์หนึ่งเสมอ อย่างน้อยก็องค์หนึ่ง, อย่างมากก็มีหลายๆองค์ ตรงนั้นบ้าง ตรงนี้บ้าง. นี่ก็แสดงความหมายว่าเป็นผู้รับใช้พระพุทธรูปเจ้าด้วย แล้วก็มีพระพุทธรูปเจ้ารวมอยู่ในรูปอวโลกิเตศวรนี้ด้วย. ฉะนั้นการที่ใครจะไหว้รูปอวโลกิเตศวร มันก็มีความหมายมากออกไป คือไหว้พระพุทธรูปเจ้าด้วย และยัง

ไหว้วอนโลกิเตศวรรนั้นเองด้วย. มันก็เป็นการตีตื้นขึ้นมา คือชนะได้ ในการที่จะ
จูงประชาชนกันมากมาย ซึ่งเป็นคนขลาดและคนเขลานั้นมาได้โดยง่าย.

ศาสนาพุทธอย่างมหายานเขาต่อสู้ศาสนาอื่น ที่เขามีพระเจ้าโดยลักษณะ
อย่างนี้ ดังนั้นอุดมคติของพระโพธิสัตว์นี้ ก็กลายเป็นผู้รับสนองพระพุทท-
โองการ ในการรักษาศาสนาไว้, แล้วก็ช่วยคนที่ถือศาสนา. พระโพธิสัตว์ใน
ความหมายนี้ คือผู้ที่จะรักษาศาสนาของพระพุทธเจ้าไว้ แล้วก็ช่วยสัตว์ทั้งหลายที่
นับถือพุทธศาสนา. มันก็เลยต่างจากความหมายเดิมอย่างของเถรวาท ซึ่งมีว่า
โพธิสัตว์คือผู้ที่พยายาม เพื่อที่จะเป็นพระพุทธเจ้า. ความหมายอย่างมหายาน
กลายเป็นว่า มีหน้าที่รับสนองพระพุทโธการในการที่จะรักษาศาสนาไว้ช่วยสัตว์
ทั้งหลายต่อไป.

ความหมายที่สาม ซึ่งเป็นของมหายานด้วยเหมือนกัน ได้แก่
ใครก็ได้ ที่ถือสมาทานศีลโพธิสัตว์ ศีลโพธิสัตว์ก็มีข้อสำคัญอยู่ข้อเดียวเท่านั้น
คือว่า จะช่วยเพื่อนมนุษย์คนสุดท้ายเสียก่อน ที่ตัวเองจะนิพพาน ; คือว่าถ้า
ยังมีคนสุดท้ายเหลืออยู่เพียงคนเดียวก็ตาม เขาจะยังไม่นิพพาน คือยังไม่เข้าสู่
นิพพาน. สมาทานศีลว่าอย่างนี้ ก็เรียกว่าสมาทานศีลของโพธิสัตว์. นี้ก็
เป็นอุดมคติเท่านั้น ; โดยพฤตินัยแล้วมันทำไม่ได้ ; เพราะมนุษย์เกิดมา
เรื่อย แล้วโพธิสัตว์จะช่วยจนกระทั่งคนสุดท้าย ก็ต้องรอบไปเรื่อย ; ก็แปลว่า
จะไม่มีโอกาสเข้านิพพานด้วยซ้ำไป เพราะว่าสัตว์มันเกิดมาเรื่อย แต่เราอย่าไปถือ
เอาส่วนนั้นเพื่อเป็นข้อคัดค้านกัน ให้เสียเวลาเปล่า ๆ ; ให้ถือเอาอุดมคติ
ของผู้ที่จะช่วยผู้อื่นก่อนช่วยตัวเอง ก็เลยสมาทานศีล ปฎิญา สาบาน หรือ
อะไรก็แล้วแต่จะเรียก ว่าเราจะช่วยมนุษย์จนกระทั่งคนสุดท้ายจึงจะนิพพาน.

ขอให้คุณเปรียบเทียบดูทั้ง ๓ ความหมายนี้ : **ความหมายที่ ๑** เป็น
อย่างเถรวาท **โพธิสัตว์คือผู้ที่กำลังพยายาม เพื่อจะเป็นพระพุทธเจ้า. ความ**

หมายเหตุ ๒ เป็นมหายาน โพธิสัตว์ คือผู้ที่รับสนองพระพุทธประสงค์ ในการรักษาศาสนาไว้ก็ดี ในการช่วยเป็นที่พึ่งแก่สัตว์ก็ดี. ความหมายที่ ๓ ก็เป็นของมหายาน โพธิสัตว์คือผู้ที่สมทานศีลของโพธิสัตว์. สำหรับการที่แบ่งเป็นเถรวาท หรือ มหายานนี้ เราเอาความหมาย หรือหลักส่วนใหญ่ ๆ ; ที่จริงข้อปลีกย่อยมันก็เหมือนกัน ก็มีอยู่ด้วยกันทั้งสองฝ่าย. การช่วยผู้อื่น หรือการทำตามพระพุทธประสงค์ มันก็มีอยู่ในฝ่ายเถรวาท แต่เขาไม่พูดมาก ไม่ยกขึ้นมาเป็นเรื่องใหญ่เหมือนฝ่ายมหายาน.

มหายานบางนิกายจะไม่พูดถึงอะไรหมดเลย จะพูดถึงแต่เรื่องสมทานศีลของโพธิสัตว์เท่านั้น แต่ฝ่ายเถรวาทเราในที่นี้เปิดไว้กว้าง ๆ ว่าโพธิสัตว์คือผู้ที่กำลังพยายามเพื่อจะเป็นพระพุทธเจ้า. ที่นี้ ถ้าถือเอาแต่ความหมายมันก็ไม่ชัดข้ออะไรกัน แล้วก็กลายเป็นหน้าที่ที่ทุกคนจะต้องทำ และสามารถจะกระทำได้ด้วย. ฉะนั้นสมรวาสครองบ้านเรือนอยู่ตามปกตินี้ สามารถจะเป็นโพธิสัตว์ทั้ง ๓ ความหมาย. บางเวลาเราก็เป็นอยู่แล้ว เป็นโดยวิธีที่ผมเรียกว่า อุปปาติกะ หรือโอปปาติกะ คือเมื่อจิตมันเป็นอย่างไร เราก็เกิดเป็นอย่างนั้น. บางเวลาจิตของเรามุ่งจะเป็นพระพุทธเจ้า อธิษฐานจะเป็นพระพุทธเจ้า มันก็กลายเป็นโพธิสัตว์ไป. บางเวลาเราก็มุ่งจะรักษาศาสนาของพระพุทธเจ้าให้คงอยู่ เป็นที่พึ่งแก่เพื่อนมนุษย์ นั่นก็เท่ากับกลายเป็นโพธิสัตว์ไป ตามความหมายที่ ๒ นั้น. แล้วบางเวลาหรือบางคนอาจจะคิดในบางคราวในการที่จะมีเกียรติยศชื่อเสียง ในการช่วยผู้อื่น ก็กลายเป็นโพธิสัตว์น้อย ๆ ไป.

นี่เรียกว่าอุดมคติของโพธิสัตว์นั้น สมรवासสามารถประพฤติได้ ; แล้วสมรवासอาจจะเป็นโพธิสัตว์ได้โดยความหมายของโอปปาติกะ คือเรามีหลักว่า คิดอย่างไรก็เกิดเป็นอย่างนั้น ซึ่งได้พูดกันโดยละเอียดมาแล้วในคราวก่อน ๆ .

ยกตัวอย่าง เช่นว่า คิดอย่างโง่ก็เกิดเป็นโง่ในขณะนั้น, คิดอย่างบัณฑิตก็เกิดเป็นบัณฑิตในขณะนั้น, กระทั่งว่า คิดอย่างสัตว์เดรัจฉานก็กลายเป็นสัตว์เดรัจฉานไปในขณะนั้น, คิดอย่างเปรตอย่างอสุรกาย ก็กลายเป็นเปรต เป็นอสุรกายในขณะนั้น, เมื่อคิดอย่างโพธิสัตว์ก็กลายเป็นโพธิสัตว์ไปในขณะนั้นได้เหมือนกัน. หลักเกณฑ์อย่างนี้ไม่ให้โทษ มีแต่ประโยชน์โดยส่วนเดียว ; ที่นี้เราก็พยายามที่จะใช้ให้เป็นประโยชน์มากเท่าที่มันจะมากได้ ; เราก็จะได้รับคำสอนเป็นอย่าง ๆ ไป.

แผ่นดินตรงนี้, แผ่นดินภาคใต้ของประเทศไทยนี้ ก็เคยนับถือพระพุทธศาสนาทั้งอย่างเถรวาท และอย่างมหายาน; แล้วดูตามร่องรอย ซากโบราณวัตถุ โบราณสถานที่เหลืออยู่แล้ว ก็พูดได้ว่า อย่างมหายานเคยเจริญแพร่หลายมากกว่าด้วยซ้ำไป. โบราณสถานยังคงปรากฏมีอยู่ ที่นี้ความรู้สึกนึกคิดของประชาชน ที่เนื่องด้วยวัฒนธรรม ก็มีลักษณะของมหายานอยู่ในการที่จะเป็นโพธิสัตว์. เรื่องปรารถนาพุทธภูมินี้ก็เป็นอุดมคติทั้งฝ่ายเถรวาท และฝ่ายมหายาน. การปรารถนาที่จะเป็นพระพุทธเจ้าองค์ในอนาคตนั้น มันเป็นความปรารถนาพร้อมทั้งเถรวาทและมหายาน เราจะได้เห็นหลักฐานที่คนแต่ก่อนคนรุ่นโบราณ หรือปู่ย่า ตายายนั้น จะอธิษฐานว่า “ขอให้ข้าพเจ้าได้เป็นพระพุทธเจ้าองค์หนึ่งในอนาคตกาลเทอญ” อย่างนี้ก็มีอยู่มาก ตามสมมุติขอยเก่า ๆ. ตอนจบสมมุติขอยนั้นจะมีคำอธิษฐานอย่างนี้ “ขอให้ข้าพเจ้าได้เป็นพระพุทธเจ้าองค์หนึ่งในอนาคตกาลเทอญ ด้วยบุญกุศลที่ได้ทำไว้นานาชนิด” กระทั่งคัดลอกสมมุตินี้เป็นอุดมคติของโพธิสัตว์แล้วคนนั้นก็เป็นฆราวาส คือवाद หรือ ตั้งความปรารถนาไว้ไกลในอนาคต ขอให้เป็นพระพุทธเจ้าสักองค์หนึ่ง.

ฉะนั้น คำว่า “อุดมคติของโพธิสัตว์” นั้น ถ้าจะสรุปเอาเพียงแต่ความหมายเดียว มันก็คือ ช่วยผู้อื่น - ช่วยผู้อื่น - ช่วยผู้อื่น. ถ้าแยกเป็น

๓ ความหมายก็อย่างที่พูดมาแล้ว ; แต่ว่าโดยความหมายใหญ่เพียงความหมายเดียวแล้ว ก็คือ เห็นแก่ผู้อื่น. ฉะนั้นอุดมคติของโพธิสัตว์นี้จำเป็นอย่างยิ่งสำหรับโลกสมัยปัจจุบันนี้ ซึ่งเต็มไปด้วยความเห็นแก่ตัว. เรื่องนี้ควรจะนึกถึงอยู่เสมอว่าเป็นภัยอันตรายที่ร้ายแรงที่สุดของมนุษย์ในยุคปัจจุบันนี้ ก็คือความเห็นแก่ตัว . คุณไปดูซิ เรื่องการเมืองก็ดี เรื่องเศรษฐกิจก็ดี เรื่องอะไรก็ดี มันสรุปอยู่ที่เรื่องความเห็นแก่ตัวทั้งนั้น. มนุษย์สมัยนี้จึงไปบูชา เทคโนโลยี – เครื่องมือของความเห็นแก่ตัว โดยไม่คำนึงถึงศาสนา หรือพระเจ้า ; กวาดพระเจ้า กวาดศาสนาออกไปทั้งหมด.

เด็ก ๆ ไม่ได้ยินคำว่า พระเจ้า คำว่า ศาสนา เหล่านี้ได้ยินแต่คำเทคโนโลยีมากขึ้นทุก ๆ สาขา นี่คือนิทธิพลของความเห็นแก่ตัว ; ต้องการจะแสวงหาประโยชน์เพื่อตัว เป็นความเอร็ดอร่อยทางวัตถุ ทางเนื้อหนัง ไม่มีขอบเขต, ฉะนั้นมันก็ต้องการที่จะเอามาจากผู้อื่น โดยวิธีใดวิธีหนึ่ง เอามาเป็นของตัวเอง อย่างไม่มีขอบเขต. มันมีความละโมภถึงขนาดนี้แล้ว ความกลัวก็มีมาก จึงต้องใช้วิชาเทคโนโลยีในทางป้องกันตัว อย่างไม่มีขอบเขต. มันก็เลยสาละวอนกันแต่เรื่องความเห็นแก่ตัวไปทุกแห่งทุกมุม โลกก็เป็นโลกที่ร้อนเป็นไฟมากขึ้นทุกที ๆ ทุกที ๆ เพราะความเห็นแก่ตัว.

ฉะนั้นโดยเนื้อแท้แล้วโลกต้องการอุดมคติของโพธิสัตว์, คือว่าเลือดเนื้อชีวิตของเราสละได้เพื่อผู้อื่น. ศาสนาคริสต์ียนโดยเฉพาะคำสอนของพระเยซูนั้น เป็นอุดมคติของโพธิสัตว์อย่างสูงสุด. “ให้รักผู้อื่นยิ่งกว่ารักตัว” “ให้ให้ภัยแก่ผู้ที่ทำอันตรายเรา” นี่เป็นอุดมคติของโพธิสัตว์โดยสมบูรณ์. มีคนบางคนลืมนคริสเตียน โดยพยายามอธิบายให้เห็นว่าพระเยซู คือเป็นพระโพธิสัตว์องค์หนึ่ง ; เรียกตามภาษาฮีบรู หรืออะไร เรียกว่า โยชาฟัด. ไปหา

เรื่องโยซาปัตตอ่านดูเถอะ จะเห็นว่าเขาอธิบายว่า พระเยซูเป็นพระโพธิสัตว์องค์หนึ่ง. แต่เราไม่เอามากถึงอย่างนั้น มันเป็นการรูกล้ำมากเกินไป ; เพียงแต่เราจะพยายามชี้ให้เห็นว่า *อุดมคติของพระเยซู เป็นอุดมคติของโพธิสัตว์* คือเห็นแก่ผู้อื่น ไม่เห็นแก่ตัว.

ถ้าโลกนี้เชื่อพระเยซู ปฏิบัติตามพระเยซู ก็สบายอย่างยิ่ง เป็นโลกของพระศรีอาริย์ไปได้เหมือนกัน; ไม่เป็นอย่างที่กำลังเป็นอยู่. เดียวนี้ปีศาจหรือซาตานมันครอบงำโลก ทำให้มนุษย์ในโลกมีความเห็นแก่ตัวหนักขึ้นๆ แล้วก็เลยได้เป็นอย่างนี้. ที่จริงโลกนี้ กำลังต้องการอุดมคติของโพธิสัตว์เป็นอย่างยิ่ง **กว่าสิ่งใด** ที่จะมาหยุดวิกฤตกาลต่าง ๆ ในโลกได้. เพราะฉะนั้นถ้าคุณชอบคำ ๆ นี้, ชอบอุดมคติอันนี้ก็จงเชื่อเถิดว่า เราทำได้ เราเป็นได้ แม้ในเพศฆราวาส ; คือพยายามเห็นแก่ผู้อื่น ทำลายความเห็นแก่ตัว.

แม้ที่สุดแต่อุดมคติอย่างโลก ๆ คืออุดมคติของการเล่นกีฬานี้ มันก็คือ *sporting – spirit* ไม่ให้เห็นแก่ตัวให้ให้อภัย. ฉะนั้นถ้าใครเป็นนักกีฬาแท้จริง คนนั้นก็เป็นผู้อยู่ในอุดมคติของโพธิสัตว์. เดียวนี้สังเกตดู ไม่เห็นมีใครเป็นนักกีฬาที่แท้จริง เป็นนักกีฬาปลอมทั้งนั้น ; แม้กีฬาของมหาวิทยาลัยนี่ก็เป็นกีฬาปลอม ; เห็นแก่ตัว จนทำอันตรายกันในสนามกีฬา, ระเบิดขวดบ้าง อะไรบ้าง. แล้วพวกกองเชียร์นั่นคือพวกเห็นแก่ตัวที่สุด, มีจิตใจที่กำลังเห็นแก่ตัว ไปเชียร์พวกของตัวร้อยเปอร์เซ็นต์เลย ไม่เชียร์อีกฝ่ายหนึ่งแม้สักเปอร์เซ็นต์เดียว. ฉะนั้น กองเชียร์นี้เป็นเรื่องของปีศาจ หรือซาตานมากกว่า คือเพิ่มการเห็นแก่ตัว หรือเห็นแก่พวกของตัวเอง. แล้วที่นี้ตัวผู้เล่นกีฬาเอง ก็มีแต่ความเห็นแก่ตัว ชกต่อยกัน, แล้วคิดเอาเปรียบอย่างไม่มีความเป็นธรรม

อยู่ใจจดใจจ่อเวลา. แต่ปากก็พูดว่าเล่นกีฬา รักษาระเบียบ รักความเป็นธรรม ; แต่ใจมันไม่เป็นอย่างนั้น. ฉะนั้นถ้าเพียงแต่**ว่า เป็นนักกีฬาที่แท้จริงกัน** เท่านั้น**ก็จะ**เป็น**อุดมคติของโพธิสัตว์** มีโพธิสัตว์กำลังวิ่งอยู่ในสนามกีฬา ; คือว่าฝึกความเห็นแก่ผู้อื่นเห็นแก่ความถูกต้อง, ทำลายความเห็นแก่ตัวอยู่เสมอ. เห็นแก่ธรรมะ เห็นแก่ความถูกต้องนั่นแหละคือเห็นแก่ทั้งหมด ไม่ยกเว้นอะไร, แล้วทำลายความเห็นแก่ตัวเสียเรื่อย ๆ ไปด้วยการให้อภัย ด้วยการอะไรก็ได้ แม้แต่เขาล่วงเกินเราเอาเปรียบเรา เราก็ให้อภัยได้. ฉะนั้นผมอยากจะขอร้องให้ทุก ๆ องค์ ทุก ๆ คน แม้ที่ไม่ได้มานี้, ศึกษากันให้ดี ว่า**อุดมคติของโพธิสัตว์นี้ จำเป็นในทุกกรณีแก่ความเป็นอยู่ของคนในโลก** คือความเห็นแก่ผู้อื่นไม่เห็นแก่ตัว. เมื่อไรเรามีความรู้สึกอยู่อย่างนี้ มีความปรารถนาอยู่อย่างนี้ แล้วกำลังกระทำอยู่อย่างนี้ก็**เป็นพระโพธิสัตว์เมื่อนั้น เวลานั้น**. จะลงสนามกีฬา ก็ลงเพื่อเป็นโพธิสัตว์กันดีกว่าที่จะเป็นภูตผีปิศาจ.

แม้ว่าเราจะศึกษาเล่าเรียนในมหาวิทยาลัยก็ตาม ก็คิดให้มันกว้างว่าเราจะ**เป็นมนุษย์ที่มีชีวิตอยู่ในโลกนี้** เพื่อประโยชน์แก่โลกเป็นส่วนรวม ; ส่วนตัวเองคนเดียวล้มเสียก็ได้ ลูกเมีย ถ้าจะมีก็ล้มเสียก็ได้ อย่าให้เอามาเป็นเรื่องสำคัญ. ทั้งเราทั้งลูกเมียของเรานั้น มันเพื่อประโยชน์แก่โลกอย่างนี้เรียกว่า**ไม่เห็นแก่ตัว**. ถ้าจะเอาแต่ความสนุกสนาน เริงตอรอยแต่เรื่องในครอบครัวของตัวเอง ก็ไม่พ้นที่จะเป็นภูตผีปิศาจชนิดหนึ่ง คือมันจะค่อย ๆ เผลอ ค่อย ๆ เผลอจนเห็นแก่ตัวชนิดที่ดูไม่ได้. ถ้ามีอุดมคติของโพธิสัตว์มาค้ำครอบไว้บ้างนั่นแหละจะเป็นครอบครัวที่ดี ; ครอบครัวนั้นจะมีการดำเนินชีวิตที่ดี น่าใฝ่ น่านับถือ น่าบูชา เห็นแก่เพื่อนบ้าน เห็นแก่ประเทศชาติ เห็นแก่โลกทั้งหมดยุคสากลโลกกระทั่งสัตว์เดรัจฉานด้วย. นี่มีความเมตตาเต็มที่เต็มเปี่ยมอยู่ในจิตใจ.

ถ้าหากว่าเรากำลังเป็นพ่อบ้าน – แม่เรือน หรือเป็นอะไรอยู่ก็ตาม มันไม่มีอะไรดีพิเศษไปกว่าเป็นเพื่อเป็นสุขกันทั้งโลก เสียสละประโยชน์ส่วนตัวได้ในเมื่อจะเป็นประโยชน์แก่ส่วนรวมจริง ๆ เมื่อเห็นอยู่จริง ๆ. และนั่นแหละควรจะเรียกว่า “มหาบุรุษ” หรืออะไรที่สูงสุดที่แท้จริง. มหาบุรุษที่เอาเปรียบผู้อื่น เห็นแก่ตัว ฆ่าคนได้มาก ๆ นั้นไม่ใช่มหาบุรุษ ; ว่าเขาเองตามที่มีอำนาจจะว่า จะแต่งตั้งตัวเอง หรือว่าแต่งตั้งขึ้นโดยบุคคลที่โง่เขลาชนิดเดียวกัน. ในโลกนี้มีคนโง่มาก ไปนิยมมหาบุรุษอย่างนั้น. มหาบุรุษจริง ๆ ก็ต้องแบบของโพธิสัตว์ของพระพุทธเจ้า คือไม่เห็นแก่ตัว เห็นแก่ผู้อื่น ช่วยผู้อื่นช่วยโลก.

ที่ผมพูดนี้ก็หมายความว่า มุ่งหมายจะให้คุณเข้าใจคำว่า “โพธิสัตว์” แล้วอย่าเหวี่ยงทิ้งไปเสียไกลลิบ ไม่รู้อยู่ที่ไหนเลยปฏิเสธเสียว่ามันไม่ใช่เรื่องของเรา มันสูงเกินไป อุดมคติครีคระบ้า ๆ บอ ๆ ของคนโบราณ ; อย่าได้คิดอย่างนั้น. ที่แท้เป็นเรื่องที่ทุกคนนี้จะต้องพยายาม ธรรมชาติมันก็ต้องการให้คนทุกคนเป็นอย่างนั้น แล้วสถานการณ์ของโลกในปัจจุบันนี้ มันก็ต้องการให้คนเป็นอย่างนี้ เพื่อจะยุติปัญหาที่ยุ่งยากของโลกได้. ที่เขาคิดว่าจะแก้ไขกันด้วยการเมือง ด้วยการทูต ด้วยการจัดทางเศรษฐกิจ ด้วยอะไรต่าง ๆ เหล่านี้มันเป็นเรื่องหลัดตางมงายอย่างยิ่ง. มันเป็นยุคเป็นสมัย ที่โลกกำลังเป็นอย่างนี้ เรียกว่ามันหมุนมาอยู่ในราศีที่โง่เขลามงายอย่างยิ่ง จนได้ฆ่าฟันกัน เป็นเหมือนฆ่าเนื้อฆ่าปลา โบราณเขาว่าจะถึงยุคที่เรียกว่า มิคสัญญี คือไม่ยอมรับนับถือซึ่งกันและกันว่าเป็นมนุษย์ ; ถือว่า เป็นสัตว์ตัวเล็ก ๆ จึงฆ่ามันเสียให้พินาศเลย นี้เขาเรียกว่ามิคสัญญี คือเหมือนกับฆ่าเนื้อฆ่าปลา.แต่ก่อนนี้ไม่เคยมี ที่จะฆ่ากันง่าย ๆ มาก ๆ เหมือนในสมัยนี้.

ฉะนั้นขอให้มองดูอุดมคติอันนี้ ในฐานะที่อยู่ด้วยกันกับชมราวาสได้ แม้ว่าจะเป็นชมราวาสที่ต่ำต้อยอย่างไร ก็ควรจะมุ่งหมายที่จะเป็นโพธิสัตว์; โดยไม่เข้าใจไปว่าเป็นเรื่องเหอเหิมเกินฐานะ, ไม่เจียมตัว หรืออะไรทำนองนี้. เราไม่มองกันในแง่ นั้น มองกันในแง่ที่ว่าธรรมชาติ หรือพระเจ้า หรือพระธรรม อะไรก็ตาม, ต้องการให้ทุกคนถืออุดมคติอันนี้; ไม่เห็นแก่ตัวให้เห็นแก่ผู้อื่น

ต่อไปก็จะพูดกันถึงเรื่องบารมีที่จะเป็นโพธิสัตว์, คำว่า “บารมี” ก็แปลว่าเครื่องมือ สำหรับข้ามไปฝั่งโน้น ก็ได้; หรือแปลว่า สิ่งที่ทำความประสงคืให้เต็ม ก็ได้; ความหมายมันอย่างเดียวกัน. สิ่งที่จะข้ามไปฝั่งโน้น ก็คือว่า เราต้องการที่จะไปฝั่งโน้น; สิ่งที่ทำความประสงคืให้เต็มก็หมายความว่า เราประสงค์อะไรแล้วเราต้องสร้างบารมี มันจึงจะเต็มขึ้นมาได้ตามความประสงค์. แล้วความประสงค์ของมนุษย์ทั้งหมด ไม่มีอะไรดีวิเศษไปกว่า ข้ามเรื่องความทุกข์ไปเสียให้พ้น ไปสู่ฝั่งโน้นคือความไม่มีทุกข์เลย. ถือตามหลักเถรวาทคำว่า “บารมี” นั้นมีตั้ง ๑๐ อย่างคือ ๑. ทาน, ๒. ศีล, ๓. เนกขัมมะ, ๔. ปัญญา ๕, วิริยะ, ๖. ขันติ, ๗. สัจจะ, ๘. อธิปฏิฐาน, ๙. เมตตา, ๑๐. อุเบกขา.

พระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมีเหล่านี้แล้ว ก็ได้เป็นพระพุทธเจ้าในเวลาอันสมควร. เขาได้ให้ตัวเลขไว้ค่อนข้างน่าตกใจว่า นานสี่อสงไขย แสนกัปปี; นับตั้งแต่พระโพธิสัตว์องค์นี้, องค์ที่จะเห็นพระพุทธเจ้าที่เรานับถือกันอยู่นี้, เริ่มบำเพ็ญบารมีมาใช้เวลา สี่อสงไขย แสนกัปปี จึงจะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าเมื่อสองพันกว่าปีมาแล้ว. เรื่องอย่างนี้อ่าไปพูดถึงตัวเลขที่มันน่าตกใจจนไม่น่าเชื่อ. ถ้าจะแก้ปัญหาก็ให้ลุล่วงไปก็ใช้วิธีอย่างที่ผมใช้: คำว่า “ชาติ” ชาติหนึ่ง นั้นคือเกิดความคิดที่เป็นตัวเราครั้งหนึ่ง. ดังนั้นวันหนึ่งเรามีได้หลายสิบชาติ

หลายร้อยชาติ ; ไม่ใช่ชาติเกิดมาแล้วเข้าโลงทีหนึ่ง เรียกว่าชาติหนึ่ง ไม่เอาอย่างนั้น. เกิดความคิดที่เป็นตัวกูครั้งหนึ่ง แล้วก็ดับไปครั้งหนึ่ง นี้เรียกว่าชาติหนึ่ง ; ฉะนั้นคนธรรมดาสามัญนี้ เกิดได้มาก วันหนึ่งหลายสิบครั้ง หลายร้อยครั้ง, เดือนหนึ่งหลายหมื่นหลายแสน, ปีหนึ่งหลายล้าน หลายโกฏิ, หลาย ๆ ปีก็หลายอสงไขย. สื่อสงไขยแสนกับปีนั้นเอาเป็นว่าต้องทำมากหน่อยก็แล้วกัน ในการที่จะมีคุณธรรมเหล่านี้ครบ.

ทาน ต้องฝึกฝนเรื่อย ฝึกฝนตัวเองในการที่จะให้ทาน. เด็ก ๆ บางคนชอบให้ทาน ขยันให้ทาน ฝึกการให้ทานนี้แหละ นำเลื่อมใส, มีศตางค์บ้าง ก็ให้คนขอทานเสียบ้างให้เพื่อนเสียบ้าง ซื่อซนหมกนบบ้าง ; นี่คือความหมายของคำว่า **ทาน คือการให้เพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น, ไม่ใช่เพื่อเรา.** ฉะนั้นทานของโพธิสัตว์ ต้องเล็งผลเพื่อประโยชน์ผู้อื่น ไม่ใช่แลกเอาสวรรค์วิมานเหมือนยายแก่ ตาแก่ ที่เขาสอนให้ทำทาน เพื่อสวรรค์ วิมาน.

ศีล นี้คือ การบังคับตัวเอง ให้มีความเป็นระเบียบ ให้ถูกต้องในความประพฤติทางวาจา ทางร่างกาย นี้คือศีล, จะมีตัวเองนี้อยู่ในระเบียบ.

เนกขัมมะ นี้คือ หลีกออกจากกามารมณ์. หมายความว่าพยายามที่จะไม่ให้ตกเป็นทาสของกามารมณ์ นี้คือเนกขัมมะ. ที่เราออกบวชเป็นพระเป็นเณรอย่างนี้ ก็เรียกเป็นเนกขัมมะ. ถ้าไม่บวชอย่างพระอย่างเณร ก็พยายามโดยวิธีใดวิธีหนึ่งที่จะไม่เป็นทาสของกามารมณ์ เรื่องเพศ ; อย่างนี้ก็เรียกว่าเนกขัมมะ.

ปัญญา หมายถึงรู้สิ่งที่ควรรู้ เท่าที่ควรจะรู้ เรียกว่าปัญญา ; ไม่ใช่รู้เพื่อเจ้อ อย่างนักปรัชญา รู้แล้วใช้ประโยชน์อะไรไม่ได้. ที่ว่ารู้สิ่งที่ควรรู้ก็คือรู้เรื่องที่จะทำให้ไม่มีความทุกข์. รู้จักแก้ปัญหาของชีวิตที่เกี่ยวกับความทุกข์

วิริยะ คือความพากเพียร. ความพากเพียรที่จะปฏิบัติให้ลุล่วงไป อบรมนิสัยให้มีความพากเพียร. เรามีคำว่า *ฝนทั่งให้เป็นเข็ม* น้ำมันก็รวมอยู่ใน บารมีของโพธิสัตว์ ไม่ยอมแพ้.

ขันติ อุตทน ; มั่นคงไปกับกับความเพียร ถ้าไม่ทันมันเพียรต่อไป ไม่ไหว มันเจ็บปวด ; ต้องทนได้ รอได้ คอยได้.

สัจจะ ความจริงใจนี้เอามาไว้ต่อท้าย. เราเคยพูดถึงสมรवास- ธรรม เอาสัจจะมาหน้า ก็เหมือนกัน คือมันมีพร้อมกันอยู่เป็นใช้ได้. สัจจะ ความจริงใจ, คือความจริงรวมทั้งความซื่อสัตย์. คำว่าความจริงนี้ ขอให้มัน กว้าง ๆ รอบตัวออกไป กล่าวคือ **จริงต่อตัวเอง** : จริงต่อเวลา จริงต่อหน้าที่ การงาน จริงต่ออุดมคติ อย่างนี้เรียกว่าจริงต่อตัวเอง ; แล้วก็ **จริงต่อผู้อื่น** นั่นแหละคือความซื่อสัตย์ อย่างนี้เรียกตามธรรมดาสามัญ ว่า ความซื่อสัตย์ต่อผู้อื่น แล้วก็ซื่อสัตย์ต่อตนเองด้วย ; รวมกัน ๒ อย่างก็เป็นสัจจะ.

อธิฐาน นี้แปลว่าตั้งใจมั่น. ตั้งใจมั่น คือ บึกใจมั่น ระดมกำลังใจ ทั้งหมดลงไปในอันนั้นเรียกว่า อธิฐาน.

เมตตา ก็ไม่ต้องอธิบายแล้ว, คือความรักผู้อื่น เหมือนกับรัก ตัวเอง หรือยิ่งกว่าตัวเอง ; มันก็ย่อมรวมไปถึงการช่วยผู้อื่นด้วย ไม่ใช่รักเฉย ๆ.

อุเบกขา คือว่าทนได้ หรือว่าเฉยได้ ในเมื่อมันช่วยไม่ได้. เมื่อ สิ่งต่าง ๆ มันไม่เป็นไปตามความหวังดีของเราเนี่ย เราอย่าเป็นบ้าเสียเอง. เช่นว่า เราเลี้ยงสัตว์ไว้ด้วยความเมตตา แล้วมันเจ็บไข้ สัตว์ตัวนั้นมันจะต้องตายแน่ ๆ ตายไปต่อหน้าต่อตา อย่างนี้ ; ถ้าเรามาเป็นทุกข์เสียเอง ก็ใช้ไม่ได้, ยังไม่ใช่ คนฉลาด ยังไม่ใช่โพธิสัตว์. เราก็ต้องมีอุเบกขา แก้ไขไปตามความสามารถที่จะ

แก้ไขได้. เมื่อมันยังต้องตายอีก เราก็อุเบกขาได้. ที่นี้มันไม่ใช่เฉพาะแต่สัตว์ คือสูงขึ้นมาถึงลูก ถึงเมีย ถึงบิดามารดา ถึงใครก็ตาม ในกรณีของมันช่วยไม่ได้ ก็ต้องอุเบกขา. คำว่า อุเบกขา มีความหมายกว้างไปถึงเรื่องอื่น ๆ ด้วยที่จะต้องวางเฉยได้, มีจิตใจไม่หวั่นไหววุ่นวายวอนแง่น คลอนแคลน ไม่ล้มละลาย ; นี้เรียกว่า อุเบกขา คือมองดูเฉยอยู่ได้.

นี้รวมเป็น ๑๐ อย่าง นี้เรียกว่า “บารมี” แล้วคุณไปพิจารณาดูซิว่า อย่างไหนที่ฆราวาสไม่ควรปฏิบัติ หรือว่าปฏิบัติไม่ได้. จะเห็นได้ว่าทุกอย่างทั้ง ๑๐ อย่างนี้ ฆราวาสก็ควรปฏิบัติ ตามความสามารถ แล้วเป็นสิ่งที่สามารถปฏิบัติได้ : จะให้ทานเอื้อเพื่อแผ่ไป ใจกว้างนี้ มาก่อน, แล้วมีศีลตามแบบของฆราวาส. เนกขัมมะ นั้นพยายามที่จะชนะกามารมณ์ หลีกออกจากความบีบคั้นของกามารมณ์ ; จะทำอะไรเกี่ยวกับเรื่องเพศ ก็ทำด้วยสติปัญญา อย่าทำด้วยความลุ่มหลงกามารมณ์. แล้วก็มีปัญญา ความหมายนี้กว้างทั่วไปแล้ว ฆราวาสก็ต้องมีปัญญาช่วยตัว. มีวิริยะ มีความเพียร มีขันติ มีความซื่อสัตย์ มีความอธิฐานในการทำงาน ; แล้วก็มีเมตตาเป็นเบื้องหน้า ; แล้วก็มีอุเบกขา ในกรณีของมันแก้ไขไม่ได้. นี้แหละทำให้ฆราวาสมีความสุขอย่างยิ่ง, เป็นฆราวาสที่น่าบูชา น่าเลื่อมใส. ถ้าผิดจากนี้ก็ เป็นฆราวาสที่มีความทุกข์ทรมานหม่นหมอง ; ต่ำลงไปกว่านั้นอีกก็เป็นอัมพาต.

นี่ขอให้เข้าใจอุดมคติของโพธิสัตว์ และเครื่องมือปฏิบัติให้ได้ตามอุดมคตินั้น ๆ ในลักษณะอย่างที่ว่ามานี้. ถ้าเราเกิดชอบคำ ๆ นี้ อุดมคติอันนี้ก็ถือหลักอย่างนี้ได้ โดยไม่ต้องไปถือหลักอย่างอื่น ; เพราะถือหลักเท่านี้มันก็พอเหมือนกัน. ถ้าปฏิบัติอยู่อย่างนี้มันก็มีมัชฌิมาปฏิบัติ, มีฆราวาสธรรม มีอะไรครบถ้วนเหมือนกับที่เราพูดมาแล้ว ในกรณีที่เรควรจะทำปฏิบัติ. หัวข้อ

ธรรมที่เราจะเอามา รวมเป็นหมวดเป็นหมู่สำหรับปฏิบัติ เราจะจัดอย่างไรก็ได้ system อันไหนก็ได้ เพราะมันเป็นไปเพื่อผลอย่างเดียวกันนั่นเอง. ในที่นี้เราใช้คำว่า “อุดมคติของโพธิสัตว์” แล้วบำเพ็ญบารมี อยู่ถึง ๑๐ อย่าง นี้ครบหมด. ในที่สุดก็จะเป็นพระพุทธเจ้า หรือเป็นอะไรก็ได้ ในจุดหมายปลายทาง ; เรียกว่าเป็นผู้บำเพ็ญประโยชน์ครบถ้วน ทั้งที่เป็นฝ่ายตนเอง และเป็นฝ่ายผู้อื่น บำเพ็ญประโยชน์ครบถ้วน.

บัดนี้เราพูดกันถึง **ฆราวาส และ อุดมคติของโพธิสัตว์** ซึ่งจะต้องขอรับรองให้คุณเอาไปคิดดู ด้วยจิตใจที่เป็นอิสระ ตามเหตุผลของตัวเอง. ถ้าคุณไปฟังเสียงคนทั่ว ๆ ไป เขาจะคัดค้านว่าฆราวาสอย่าไปยุ่งกับอุดมคติของโพธิสัตว์; แต่ผมยืนยันว่าต้องยุ่ง. ถ้าไม่ยุ่งแล้ว โลกนี้จะทำลายลงไปในพริบตาเดียว เป็นโลกของนรกไปเลย, เป็นนรกหมกไหม้ไปทั้งโลก. ถ้ามนุษย์มีอุดมคติของโพธิสัตว์มันก็เป็นโลกพระศรีอารีย์ คือตรงกันข้าม ; เป็นโลกที่น่าอยู่. ขอให้ไปคิดดู แม้เมื่อคุณจะไปเป็นฆราวาสแล้ว ก็จะต้องเกี่ยวข้องกับอุดมคติอันนี้.

นกกางเขนบอกหมดเวลาก็ก่อนที่.

กำลังของฌราวาส

- ๑๕ -

๒ พฤษภาคม ๒๕๑๓

สำหรับพวกเราล่วงมาถึงเวลา ๔.๔๕ น. แล้ว. ในวันนี้จะพูดกันถึงเรื่อง กำลังของฌราวาส. สิ่งที่เราเรียกว่า กำลัง ก็คือเครื่องให้เกิดความสำเร็จ, นี้จึงถึงถึง เครื่องมือให้เกิดความสำเร็จทุกอย่าง ทุกชนิด ; ควรจะพิจารณากันโดยกว้างขวาง. ตอนนี้อยากจะขอให้ระลึกถึง เรื่องที่เราพูดกันมาแล้ว โดยเฉพาะคืออุดมคติของฌราวาส ซึ่งจะต้องมีอย่างกว้างหรืออย่างสูง คืออย่าถือเอาความหมาย ของคำว่า ฌราวาส เพียงแต่ทำมาหากิน ครองบ้าน ครองเรือน ; ให้ถือเอาอุดมคติที่ว่า เป็นฌราวาสก็คือการเดินทาง ที่กำลังเดินอยู่ตอนหนึ่ง ซึ่งจะเดินต่อไปจนถึง ปลายทาง.

ขอให้ระลึกถึงอาศรม ๔ คือ พรหมจารี คฤหัสถ์ วนปรัสถ์ สันยาสี ; นี้เรียกว่าฌราวาสที่มีอุดมคติมุ่งหมายจะไปไกลถึงจุดสูงสุดของมนุษย์ หรือจุดหมาย

ปลายทางของชีวิต ในความหมายที่กว้าง ไม่ใช่ชีวิตแคบ ๆ เพียงแต่เรื่องปาก เรื่องท้อง ; แล้วก็ให้ความสำคัญแก่คำว่า “สมรवास” นี้มาก จนถึงกับว่า เป็น พระอริยเจ้าในเพศสมรवासก็ได้ ; หรืออย่างน้อยที่สุดเป็นโพธิสัตว์ ในเพศ สมรवासนี้ ก็ได้. แล้วก็ให้ระลึกถึงข้อที่ว่าในคัมภีร์ของเรา กล่าวถึงความเป็น โพธิสัตว์ ที่มีได้แม้ในสัตว์เดรัจฉาน, นี้ถ้าจะมองให้เป็นเรื่องที่ฟังได้ เป็นเรื่อง ที่มีเหตุผล เป็นเรื่องจริง ก็คือว่า เชื้อแห่งความเป็นพุทธะ หรือว่าธรรมชาติ แห่งความเป็นพุทธะ หรือธาตุแห่งความเป็นพุทธะ นี้มันมีในสิ่งที่มีชีวิตทั่วไป ขนาดลงมาถึงสัตว์เดรัจฉานแล้วก็ยิ่งเห็นชัดว่ามันมีความเฉลียวฉลาดที่กำลังจะ เบิกบานออกมา. เพราะฉะนั้นเขาจึงवादได้ในลักษณะที่ว่า แม้แต่สัตว์เดรัจฉาน ก็ยังเป็นโพธิสัตว์.

มีเรื่องตัวอย่าง เช่นเรื่องลิงล้างหู ที่คุ้นกับพวกเราดีมาก. ซาดกบาง เรื่องดูเหมือนจะมีถึงขนาดที่ว่า พระโพธิสัตว์เป็นปลาตุ๊ก ปลาอะไร อย่างที่ไม่ น่าเชื่อ. เพราะว่าอย่างกับปลาตุ๊กนี้ ใคร ๆ ก็เห็นแล้วว่า มันโง่ หรือมันต่า หรือมันอะไรมากเกินไป ; แต่แล้วก็อย่าลืมว่า มันเป็นสิ่งที่มีชีวิต. ในชีวิตนั้น จะมีเชื้อแห่งความเป็นพุทธะ อย่างน้อยที่สุดก็ยังไม่ทันจะเบิกบาน, แต่กำลัง จะเบิกบาน. เพราะฉะนั้นมนุษย์เราไม่ควรจะเลวไปกว่าสัตว์เดรัจฉาน ; ควร จะพูดกับตัวเองอย่างนี้อยู่บ่อย ๆ. ถ้าเราประมาท หรืออวดดี มันก็มีส่วนหรือมี ทางที่จะเลวกว่าสัตว์เดรัจฉานได้โดยไม่ทันรู้ตัว. หรือบางทีก็จะเป็นเพราะเหตุนี้ แหละ จึงไปติดตัน เป็นความประมาทอยู่โดยเฉพาะผู้ที่เล่าเรียนอย่างในสมัย ปัจจุบันนี้ด้วยแล้ว ช่องทางของความประมาท หรือเข้าใจผิดนี้ มีได้มาก, คือ ไปหลงในเรื่องทางฝ่ายวัตถุมากเกินไป,

เพราะฉะนั้นพื้นฐานของกำลัง, หรือพื้นฐานที่จะทำให้มีกำลังมันได้แก่ อุดมคติ.เราอย่าลืมนึกถึงอุดมคติ, ให้สิ่งที่เรียกว่าอุดมคติมันโชติช่วงอยู่ในใจเสมอ.

อย่างน้อยที่สุดอุดมคตินั้น เป็นกำลังอยู่ในตัวมันเอง. ดูให้ดีจะเห็นว่าอุดมคตินั้นแหละ มันจะเป็นตัวกำลังอย่างพื้นฐานอยู่ในตัวมันเอง ; ถ้าเราเป็นคนไม่อุดมคติ มันก็น่าสงสาร. การที่มีอุดมคติหมายความว่าได้รู้อะไร ; อย่างน้อยก็รู้อะไรว่าอะไรเป็นอะไร. นี่มันจะเป็นพื้นฐาน เป็นจุดตั้งต้นของกำลัง.

ที่นี้เราจะพูดถึงกำลังสำหรับทำกรงาน ให้ลุล่วงไปด้วยดี. ในปัญหาที่เสนอดรามขึ้นมา ก็มีเรื่องนี้ แต่พูดไปในรูปของการป้องกัน แก้ไข ความอ่อนเพลียในการทำกรงาน. เราจะพูดกันถึงกำลังในความหมายที่กว้าง กำลังที่จะให้เกิดกำลังในการทำกรงาน หรือในขณะที่ทำงาน หรือทำงานแล้ว ; หมายความว่าก่อนทำงานก็มีกำลัง, ทำงานอยู่ก็มีกำลัง, ทำงานเสร็จแล้วก็มีกำลัง ไม่มีความอ่อนเพลีย. ถ้าทำไม่ถูกในเรื่องนี้มันจะมีความไม่แน่ใจ มีความอ่อนเพลีย มีความฟุ้งซ่าน, เมื่อจะทำงาน หรือกำลังทำงานอยู่ หรือทำงานเสร็จแล้ว, ก็ยังอ่อนเพลีย เื่อมระอา ; ชีวิตเป็นความทุกข์อยู่โดยไม่รู้สึกรตัว.

เมื่อพูดถึงกำลัง ขอให้สังเกตดูให้ดี ๆ ว่า เราพูดถึงกันอยู่ทุกคน และทุกคน แต่จะครบถ้วน และถูกต้องหรือไม่ นั้น มันยังมีปัญหา ; แล้วเมื่อคนนิยมวัตถุกันมาก ก็จะไปมุ่งแต่กำลังทางวัตถุ หรือที่เนื่องกับวัตถุ เช่นกำลังเงิน กำลังทรัพย์ กำลังข้าทาสเพื่อนฝูง หรือกำลังที่เป็นมายากลต่าง ๆ ไปเสียทางนั้น. ที่นี้ผมอยากจะขอรับรองให้มองดูให้ดี ๆ ว่าถ้าเรื่องเกี่ยวกับกำลังแล้วละก็ เราควรจะมีหลักกว้าง ๆ ที่สุด เช่นว่า มีกำลัง ๔ ประการ : ๑. คือกำลังกาย, ๒. คือกำลังจิต, ๓. คือกำลังปัญญา, ๔ คือกำลังของธรรม หรือกำลังพระธรรม ก็ได้. กำลังกาย กำลังจิต กำลังปัญญา กำลังธรรมะ นี้ก็ขอให้พิจารณากันดูทีละอย่าง.

กำลังกาย เป็นข้อแรก ก็คือกำลังของร่างกาย ที่มีสุขภาพ อนามัยดี นี้เรียกว่ากำลังกาย โดยตัวหนังสือ. ที่มันเนื่องอยู่กับกายก็รวมอยู่ในข้อนี้ เป็นพวกวัตถุด้วยกัน ; ฉะนั้นกำลังทรัพย์ กำลังช่วยเหลือของมิตรสหาย ตลอดทั้งกำลังมาจากการต่าง ๆ ที่จะให้ได้มาซึ่งกำลังอื่น ๆ. เช่นผู้หญิงมีความงามเป็นกำลัง ถ้าสวยมากก็สามารถที่จะเอาอิทธิพลอะไรมาใช้ได้มาก อย่างนี้เป็นต้น; ก็จะเรียกว่ากำลังของมาจากการ ทำนองเดียวกับเครื่องทุนแรงในทางวัตถุล้วน ๆ. ทั้งหมดนี้ขอให้รวมไว้ในคำว่า “กำลังกาย” ทั้งหมด มันจะมีสักก็อย่าง ก็สิบอย่าง มันก็เป็นพวกกำลังกายทั้งนั้น ; เพราะว่ามันต้องการจะให้ได้ใช้กำลัง ในความหมายของกำลังกาย กำลังบิบบังคับ. เช่น ความงามของผู้หญิงมีกำลังที่จะลากคนบุรุษมาใช้ อย่างทาส. อย่างนี้เรียกว่า มันเป็นกำลังที่เนื่องอยู่กับกาย, ต้องสงเคราะห์ว่าเป็นกำลังกายหมด. คุณไปแจกเอาเองก็ได้ มันมีก็อย่าง ก็สิบอย่าง ; แต่แล้วรวม ๆ เรียกว่า กำลังกาย ; ขยายออกไปเป็นกำลังทรัพย์ กำลังเพื่อนฝูงช่วยเหลือ กำลังที่เรียกว่าเป็นโดยอ้อมอีกมากมายหลายชนิด. เรื่องนี้เราจะไม่พูดมาก พอไปหาอ่านได้ หรือรู้กันอยู่แล้ว หรือหาดูได้จากหนังสือตำราสำหรับตำรา ไม่ยากเย็นอะไร.

กำลังจิต คำว่า กำลังจิต ในที่นี้แยกออกมาเสียจากกำลังปัญญา ; อย่าเอาปัญญาไปรวมกับจิต เพราะปัญญาเป็นข้อที่ ๓. กำลังจิตก็หมายถึงกระแสของจิตที่มีกำลังล้วน ๆ ทางฝ่ายจิตล้วน ๆ ; นับตั้งแต่ ความหวัง ความตั้งใจ อะไรเหล่านี้. แต่ผมอยากจะระบุไปตามหลักในคัมภีร์ของพวกเราดีกว่า. สำหรับกำลังจิต นี้จะระบุไปยังสิ่งที่เรียกว่า ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ, ๔ อย่างนี้; ยกเอาปัญญาไปไว้ในหมวดที่ ๓ ซึ่งเป็นหลักธรรม ในบาลีเรียกว่า พละ เรียกว่า อินทรีย์; ในหนังสือ นวโกวาท ก็มีไปหาอ่านดู. ส่วนในที่นี้จะพูดกันเฉพาะในแง่ที่มันจะเป็นกำลังของสมาวาส ในการงานประจำวันได้อย่างไร เท่านั้น.

ข้อที่ ๑. **ศรัทธา** แปลว่า ความเชื่อ, แต่มันก็เล็งถึงอะไรที่เกี่ยวข้องกัน เช่น ความหวัง ความตั้งใจ ซึ่งมันเนื่องมาจากความเชื่อ. การที่เราจะไปหวังสิ่งใดนั้น เราต้องมีความเชื่อในสิ่งนั้น. เดียวนี้พูดกันถึงความหวังมาก โดยเฉพาะเด็กหนุ่มสาวแล้วละก็ จะยกถึงเรื่อง ความหวัง มาเป็นสรณะกันเสียทีเดียว. ที่พูดกันว่า “ชีวิตอยู่ได้ด้วยหวัง” หมดความหวังก็ฆ่าตัวตายอย่างนี้เป็นต้น ; แม้ความหวังชนิดนี้ก็ต้องเรียกว่าศรัทธา. ที่จริงศรัทธานี้มันเป็นนามธรรม ไม่ใช่เรื่องทางวัตถุ ; แต่แล้วก็ไม่วายที่จะไปเนื่องกับวัตถุ. ถ้าคนโง่มีศรัทธาด้วยจิตใจล้วน ๆ ไม่ได้ ก็ต้องอาศัยวัตถุ โดยเฉพาะ เช่นเครื่องรางต่าง ๆ นานาชนิด เป็นไสยศาสตร์ไป เอาเครื่องรางมาช่วยให้มีความเชื่อมั่นคงขึ้นมา. เพราะสิ่งที่เรียกว่า “เครื่องราง” นั้นแยกออกไปเป็น กำลังฝ่ายกาย ก็ได้ เป็นกำลังฝ่ายจิตก็ได้. คนมีเครื่องรางแล้วคึกคักขึ้นมาในทางร่างกาย เพราะความเชื่อชนิดนี้มันทำให้เกิดพลังทางกายจนกว่าที่มีตามปกติ.

แต่ **ศรัทธา** ในข้อนี้ ผมอยากจะระบุถึงศรัทธาที่เป็นเรื่องทางฝ่ายจิต ; มีความเชื่อด้วยกำลังของจิต แม้ไม่เนื่องด้วยวัตถุ เช่น เครื่องรางเป็นต้น มันก็เนื่องมาจากความรู้ในขั้นพื้นฐาน, เข้าในสิ่งนั้นดีจนมีศรัทธา ศรัทธาในพุทธศาสนาเชื่อเรื่องกรรม, เชื่อคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เป็นหัวข้อใหญ่ ๆ ; เชื่อกรรม เชื่อผลกรรมเชื่อการที่ผู้ทำจะได้รับผลของกรรม, แล้วก็เชื่อการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ; นี้ ศรัทธาระบุไปในลักษณะอย่างนี้. ถ้าเรามีศรัทธามันก็มีกำลังทางจิตขึ้นมา ; ดังนั้นจะต้องไปชำระสะสางดูให้ดี ว่าเราบกพร่องอะไรบ้าง หรือมันกำลังไขว่เขวปนเป ไม่เป็นระเบียบอย่างไรบ้าง ไปตรวจสอบดูให้ดี.

ข้อที่ ๒. เรียกว่า **วิริยะ**. คำว่า “วิริยะ” นี้ ในที่อย่างนี้เป็นชื่อของกำลังจิต ไม่ใช่หมายถึงเรียวแรงที่กำลังทำงานอยู่. ตรงนี้อยากจะบอกให้ทราบ สำหรับพวกคุณที่เรียนหนังสือมาอย่างนี้ จะยังไม่ทราบ คือว่าภาษาบาลีนี้

มันประหลาดอยู่บางอย่าง เขาใช้คำ ๆ เดียว ไซ่เรียกได้หลายสิ่งหลายอย่างซึ่งมันล้วนแต่เนื่องกัน : เช่น “วิริยะ” นี้ใช้ถึงถึงตัวความเพียรพยายาม เหงื่อไหล ไคลย้อยก็ได้. แต่เขาใช้เป็นชื่อเรียกเจตสิกธรรมในจิต ที่จะปรุงแต่งจิต ให้มีความเพียรชนิดนั้นก็ได้. เจตสิกธรรม ความรู้สึกในจิต ที่จะปรุงแต่งจิต ให้ขยันขันแข็งในส่วนข้างนอก แต่ข้างในเขาก็เรียกชื่อเจตสิกธรรมนั้น ว่าวิริยะก็ได้.

ยกตัวอย่างที่ง่าย ๆ เช่นว่า เรามีความสงบรำงับ สบายทางร่างกาย นี้ก็เรียกว่าความรำงับทางร่างกาย. แต่มูลเหตุของมันอยู่ที่เจตสิกภายในใจที่เป็นเหตุให้มีความรำงับทางร่างกาย แล้วก็เรียก เจตสิก คือความรู้สึกของจิตในจิต นั้นว่า ความรำงับทางกายอีกเหมือนกัน ; ชื่อมันเป็นเสียอย่างนี้, เช่นคำว่า ‘กายบัสสัทธา’ เป็นต้น ซึ่งแปลว่าความรำงับทางกาย ; แต่เป็นชื่อของต้นเหตุ ที่ทำให้เกิดความรำงับทางร่างกาย เป็นนามธรรมอยู่ในจิต.

คำว่า วิริยะ นี้ก็เหมือนกัน เขาหมายถึงเจตสิกธรรมในจิต เรียกชื่อมันว่า วิริยะ, มันมีขึ้นแล้วปรุงให้เกิดความพากเพียรออกมาทางภายนอก ซึ่งก็เรียกว่า วิริยะ อีก ; แล้วคำว่า วิริยะ ยังเป็นชื่อแปลก ๆ ของกำลังของความกำหนด, ที่เมื่อมีความกำหนดแล้ว มันเผาผลาญเชื้อในกระดูกให้กลายเป็นน้ำเมือกออกมาข้างนอก อย่างนี้เขาก็เรียกว่า วิริยะเหมือนกัน. แรงงานอันนั้น ซึ่งเป็นความกำหนัดนั้น ก็เรียกว่า วิริยะเหมือนกัน. เหล่านี้บอกไว้ให้ทราบว่า คำในภาษาบาลีนั้น มันใช้กว้างอย่างนี้ แล้วอย่าให้ปนกันยุ่งจนไม่เข้าใจ.

ที่ง่ายกว่านี้อีกเช่น คำว่า ทาน ทานนี้เรารู้จักแต่ว่า เป็นการให้ทาน. แต่ในภาษาบาลีนั้นมีความหมายให้ออกมาจากข้างในเลย หมายถึงสิ่งที่มีอยู่ข้างใน. ความคิดที่จะให้ทานนั้นก็เรียกว่าทาน, เจตสิกธรรมที่เป็นเหตุให้เราทำทาน ทนอยู่ไม่ได้นั้นก็เรียกว่า ทาน, แล้วการให้นั้นก็เรียกว่า ทาน, วัตถุ สิ่งของที่

ให้ไปนั้น ก็เรียกว่าทาน, สถานที่ที่ให้ทาน ก็เรียกว่าทาน ; มันมากถึงอย่างนี้. นี่ขอให้รู้ไว้เป็นหลักทั่วไปว่า ภาษาบาลีใช้กว้างอย่างนี้ แล้วเราก็จะหาจนได้มากขึ้น.

คำว่า วิริยะ ในที่นี้ก็หมายถึง เจตสิกธรรมในจิตที่ผลักดันให้เรามีความฮึกเหิมในการที่จะมีความเพียร มีความพยายาม.

ข้อที่ ๓. **สติ** สตินี้เป็นกำลังอย่างยิ่ง ในหน้าที่ของสติ คือความระลึก รู้สึกอยู่ นี่มันจะควบคุมให้อันอื่น ๆ นั้นไม่หยุดชะงัก หรือไม่เดินผิดทาง ไม่เขว ออกนอกทาง ; เช่นสติอยู่ วิริยะก็จะเดินถูกทางอยู่เรื่อย. ดังนั้นสติจึงถูกจัดให้เป็นกำลังในหน้าที่อีกแบบหนึ่ง ขาดไม่ได้ในเรื่องกำลังของสติ.

ข้อที่ ๔. เรียกว่า **สมาธิ** นั่นคือตัวกำลังจิตโดยตรง, คำนี้เป็นคำประธานของสิ่งที่เรียกว่า “กำลังจิต” คือต้องมีสมาธิ. แต่ว่าตามลำพังสมาธิ มันก็ไปไม่รอด มันต้องมีศรัทธา วิริยะ สติอยู่ด้วย. ที่นี้คำว่า “สมาธิ” นี้หมายถึงถึงกำลังใจที่อบรมแล้ว ; ถ้าไม่ได้อบรม มีอยู่ตามธรรมชาติ มันก็เรียกว่าสมาธิเหมือนกัน ; แต่เรายังไม่เรียกว่ากำลังในที่นี้. ที่เรียกว่า **กำลังสมาธิ** นั้นต้องอบรมกระทำถูกวิธีแล้วเกิดสมาธิ จึงจะเป็นกำลังสมาธิ หรือสมาธิพละ. สมาธิชนิดหนึ่งมีอยู่ตามธรรมชาติ พอเราตั้งใจจะทำอะไร สมาธินั้นก็จะมีเอง ; มันก็เป็นกำลังอยู่เหมือนกัน.แต่ในที่นี้เราไม่หมายถึงอย่างนั้น, เราหมายถึงสมาธิชนิดที่เราสร้างมันขึ้นมา.

ตัวอย่างเช่น เมื่อคน ๆ หนึ่ง จับปิ่นขึ้น จะยิงออกไป นี่สมาธิมันก็มีขึ้นมาทันควันโดยไม่ต้องรู้สึกตัว ; อย่างนี้ก็ป็นสมาธิตามธรรมชาติ เกี่ยวกับธรรมชาติ เกี่ยวกับพื้นเพทางจิตใจของบุคคลนั้น. หรือเมื่อคุณเริ่มคิดเลข

สมาธิก็เกิดขึ้นตามธรรมชาติ, แล้วมันก็คิดไปได้ด้วยสติปัญญา. สมาธิตามธรรมชาติอย่างนี้ก็เป็นกำลังในระดับธรรมชาติ: คนโง่ก็มีไปตามประสาคนโง่, เด็กๆ ก็มีไปตามประสาเด็กๆ. แต่ถ้าเราจะไปถึงสมาธิที่เป็นพลังกันแล้ว ก็ต้องหมายเอาสมาธิที่อบรมด้วยวิธีใดก็ตาม เป็นแบบฉบับที่มีมาแต่โบราณแล้ว; ทั้งหมดนี้ก็ยังถือว่าเป็นกลางๆอยู่.

ทั้งศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ในที่นี้ที่เรียกว่า “กำลังจิต” นี้ ระบุเฉพาะตัวที่เรียกว่ากำลัง; เอาไปใช้ผิดก็ได้ เอาไปใช้ถูกก็ได้, เรียกชื่ออย่างเดียวกันได้. เช่นสมาธิใช้ผิด ก็คือสมาธิที่ใช้ไปในการเบียดเบียนผู้อื่น ซึ่งมีอยู่มาก.

คำว่า จิต นี้เป็นสิ่งลึกลับที่เรายังไม่รู้จักมันไม่หมด ไม่ครบ ไม่ถ้วน; แต่ว่าเท่าที่มนุษย์รู้แล้วก็ไม่ใช่น้อย สามารถอบรมจิตให้มีสมาธิ ชนิดที่เป็นฤทธิ์ เป็นปาฏิหาริย์มาแล้ว ตั้งแต่ก่อนพุทธกาล; หรืออย่างน้อยก็รู้สึกปลุกกำลังจิต ให้ทำอะไรเกินกว่าธรรมชาติได้หลายเท่า. แม้แต่เรื่องของพวกยักษ์พวกมาร, คุณฟังอย่างนี้ไปคิดดู อย่างในหนังสือจักรๆ วงศ์ๆ เช่นเรื่องรามเกียรติ์ มีคำกลอนว่า :- *ว่าแล้วเป่าลูปขึ้นสามที เจ็บทั่วอินทรีก็เสื่อมหาย* อย่างนี้ ลุกขึ้นไปรบได้อีก; จะเป็นกุมภกัณฐ์ หรือตัวอะไรก็ไม่ทราบ; เมื่อเป็นเด็กๆ ก็เคยอ่าน เดียวนี้ก็ยังจำได้คร่าวๆ. เมื่อมันถูกทุบถูกตีลงนอนอยู่ กระดุกหัก แข็งขาหัก; แล้วสำรวจจิตตามวิธีที่เคยฝึกมา เป็นสมาธิ ก็เป่าลูปไปทั่วตัว มันก็ลุกขึ้นได้อีก. หรือเรื่องในอรรถกถาบาลี ก็มีว่าพระโมคคัลลานะของเรา ถูกโจรทุบจนกระดูกแตก ก็สำรวจกำลังจิตจากสมาธิ เหาะไปเฝ้าพระพุทธเจ้า; นี่คือนำลังของสมาธิ ที่เป็นไปในทางฝ่ายฤทธิ์ อิทธิฤทธิ์ หรือปาฏิหาริย์ก็อย่างหนึ่ง.

ที่นี้ เราเอาสมาธิเช่นนั้นมาใช้ในฝ่ายการงาน ที่เราต้องการจะทำนี้ก็ได้ ; หรือเอาสมาธินี้ไปใช้เพื่อบรรลุมรรค ผล นิพพานก็ได้ ; อานาจอหรือประโยชน์ของสมาธิมีอย่างนี้. อย่าลืมน่ามันจะต้องเป็นอย่างที่ผมเคยพูดมาแล้ว ย้ำอีก : สมาธิต้องประกอบด้วยองค์สาม คือ - จิตบริสุทธิ์ - จิตตั้งมั่น - จิตไวต่อหน้าที่. จิตบริสุทธิ์สะอาด ไม่มีกิเลสรบกวนตอนนั้น จิตว่างจากกิเลสรบกวนแล้วก็จิตตั้งมั่นแน่วแน่เข้มแข็งมีอารมณ์เดียว นี่ผมเรียกว่าตั้งมั่น, และก็จิตไวพร้อม คล่องแคล่วว่องไวต่อหน้าที่ ; รวมเรียกว่า บริสุทธิ์ สมาธิโต กัมมณีโย.

กัมมณีโย นี้คล่องแคล่วในการงาน เดียวนี้เรียกว่า *active* พูดถึงกันมากในคำว่า *active* เช่นว่าคนนั้นไม่ *active* คนนี้ *active* นี้ก็หมายถึงคำว่าไว, ไวต่อความรู้สึก ไวต่อหน้าที่การงาน ทางกาย ทางจิต ก็ตาม. อย่าไปเข้าใจว่า สมาธิแล้วนั่งตัวแข็งที่อหับตา ทำอะไรไม่ได้ นอกจากนั่งหับตา นั่นเป็นคำพูดของคนที่ไม่รู้เรื่องสมาธิ. แล้วประโยชน์อย่างยิ่งของสมาธิก็คือ *active* คือไวต่อหน้าที่ ; มันไม่ได้อยู่นิ่ง, ไวต่อการคิดนึก การกระทำ การพูดจา การทำการงานอะไรทุกอย่าง ; มีกำลังในทางจิตแรง.

ทั้ง ๔ อย่างนี้ เราเรียกว่ากำลังจิตไปหมด มีศรัทธา - กำลังความเชื่อ, แล้วก็มีวิริยะ - กำลังความพากเพียร, มีสติ - กำลังของสติความระลึกความรู้สึกตัว, แล้วกำลังของสมาธิ - คือความที่จิตถึงขีดสูงสุดของการมีกำลัง ; นี้เรียกว่ากำลังจิต. คนทั่วไปก็พูดถึงกำลังกาย กำลังจิต คุณก็กำลังพูดถึงกำลังจิต, แต่กลัวว่าจะไม่ถูกต้องและสมบูรณ์เหมือนอย่างนี้. เอาไปคิดดูใหม่ เอาไปสะสางเสียใหม่ ให้มีกำลังจิตในลักษณะอย่างนี้ ในการทำการงานในหน้าที่, จะเป็นเรื่องการเล่าเรียน หรือการครองเรือนอะไรก็ตาม.

ต่อไป กำลังปัญญา, ปัญญาก็แปลว่าความรู้ มันก็ขยายความออกไปถึง ทุกอย่างที่มีมันเกี่ยวกับความรู้, ทุกอย่างที่เกี่ยวข้องกับความรู้ ความฉลาด ความสามารถ ฝีมือลายมือ เทคโนโลยีทั้งหลาย, รวมอยู่ในคำว่าปัญญา หรือ กำลังปัญญา. ความมีศิลปะนี้ก็รวมอยู่ในคำว่าปัญญา. กำลังปัญญา คือกำลังของความรอบรู้ ; รู้อะไร ? ก็รู้ในสิ่งที่ตนจะทำ หน้าที่ที่ตนจะทำ. ที่นี้คำชื่อที่มีมันจะแทนกันได้ เช่น ฝีมือลายมือ หรือความรู้ อะไรที่มีมันล้วนแต่เนื่องกัน เช่นว่า มีศิลปะ มีพรสวรรค์ มีอะไร, เดียวนี้คงจะเรียกว่าเทคโนโลยี. ความรู้ทางเทคโนโลยีทางแขนงไหนก็ตาม ซึ่งคุณกำลังบูชาเป็นพระเจ้าอยู่ นั่นคือกำลังปัญญา. นี้เรายังไม่หมายถึงเรื่องไปนิพพาน, กำลังปัญญานี้เรายังไม่หมายถึงความถูกต้อง หรือไปมรรค ผลนิพพาน ; หมายถึงแต่ความรู้ ความสามารถของจิตเท่านั้น, เอาไปใช้ผิดก็ได้.

อย่าลืมว่า สิ่งที่เรียกว่าปัญญาในภาษาโลกียะ เอาไปใช้ผิดก็เรียกว่าปัญญา, ปัญญาในทางที่จะคอร์ปชั่น มันก็อยู่ในพวกฉลาด ที่อยู่ในพวกปัญญา. ปัญญาที่จะทำแต่สิ่งที่ถูกที่ควร มันก็เรียกว่าปัญญา. เมื่อเราพูดถึง กำลังเฉย ๆ เราเอาไว้เป็นกลาง ๆ เอาไปใช้ทำผิดก็ได้ เอาไปใช้ทำถูกก็ได้. ปัญญาที่เรียกว่าเป็นกลาง ๆ เอาไปใช้ทางคดโกงอะไรต่ออะไรก็ได้ นี้เรียกว่า *cunning* ในภาษาอังกฤษ คล้าย ๆ กับคำว่า “เชโก”. ปัญญาแท้ ๆ ปัญญาบริสุทธิ์ เพื่อไปสู่มรรค ผล นิพพาน ก็เห็นเรื่องปัญญาในระดับหนึ่ง แต่ชื่อมันเหมือนกันระวังให้ดี.

ที่นี้ คุณจะต้องรู้จักสังเกต แยกแยะดูว่า กำลังกายคืออะไร ? กำลังจิตคืออะไร ? กำลังปัญญาคืออะไร ? ทำไมไม่เอากำลังปัญญาไปใส่ไว้ในเรื่องกำลังจิต ? ก็เพราะว่าปัญญาในที่นี้หมายถึงความรู้ของจิต, ความรอบรู้ของจิต.

กำลังจิตนั้น คือตัวจิตที่ถูกอบรมดีแล้วมันเกิดกำลังขึ้นในตัวจิต ไม่เกี่ยวกับความรู้. ส่วนปัญญา มันเป็นความรู้ของจิตนั้นแหละ แต่มันเป็นแผนกความรู้ ; เราเลยเรียกว่า “กำลังปัญญา”. นี่ทั้งกายและทั้งจิตนี้มันเนื่องกัน : ปัญญาและจิต มันก็อยู่ในร่างกายนี้, ร่างกายก็เป็นที่ตั้งของจิต. จิตก็เป็นที่ตั้งของปัญญา. เรามีร่างกายเป็นเครื่องรองรับจิต, จิตก็กลายเป็นเครื่องรองรับปัญญา; มันเนื่องกันไม่แยกกัน. มีปัญญาอยู่ในจิต, จิตอยู่บนกาย, อาศัยกันไปทั้งสามอย่าง.

ลองคิดว่า จะมีอะไรมาจากไหนอีก มาจากที่ไหนอีก ? ดูเหมือนว่าจะไปมีใครนึกถึงกันเสียแล้ว ว่ามีทั้งกำลังกาย กำลังจิต กำลังปัญญา ก็พอเสียแล้ว. ผมอยากจะทำเต็มให้ “กำลังธรรม” คือกำลังของความถูกต้อง ; เพราะเวลาที่แล้วมาสามอย่างนั้น ไม่เกี่ยวกับความถูกต้อง ; มันเกี่ยวกับกำลัง มีกำลังมาก ๆ ก็แล้วกัน มันยังไม่เกี่ยวกับความถูกต้อง ; ฉะนั้น อันที่ ๔ นี้จึงแถมเข้ามาเป็น “กำลังธรรม”.

กำลังธรรม หรือกำลังพระธรรมก็ได้ นี่คือกำลังของความถูกต้อง ; แต่เราเรียกว่ากำลังของพระธรรม ก็จะได้ดีกว่าศักดิ์สิทธิ์กว่า. ข้อแรกเมื่อพูดถึงความถูกต้องก็ขอให้ระลึกถึงอริยมรรคมีองค์แปดนั้นแหละ. หรืออัญจังกิกรมรรค หรือมัชฌิมาปฏิปทา ไว้เป็นหลักประจำใจ : แยกเป็น ความถูกต้องในความคิดเห็น ถูกต้องในความหวัง ถูกต้องในการพูดว่า ถูกต้องในการกระทำทางกาย ถูกต้องในการเลี้ยงชีวิต ถูกต้องในความพากเพียรพยายาม ถูกต้องในความรำลึกประจำใจ แล้วก็ถูกต้องในความมีสมาธิ.

ถ้ามันผิดเขาก็เรียกมันว่า มิจฉามรรค หรือมิจฉัตตะ ; ถ้ามันถูกเขาก็เรียกว่า สัมมามรรค -หนทางถูก ; ถ้าผิดก็เรียกว่า หนทางผิด. มิจฉามรรค

ก็คือว่า ความรู้ความเข้าใจผิด ความหวังผิด พุดจาผิด การงานทางกายผิด เลี้ยงชีวิตผิด ความเพียรผิด สติผิด สมาธิผิด ; มันคือฝ่ายผิด. ส่วนฝ่ายถูกต้อง ก็อย่างที่เราเรียกว่า เป็นตัวของพุทธศาสนา เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา ก็เรียก, อัญฐานคิกมรรค ก็เรียก, อริยมรรค ก็เรียก. แล้วต้องมี “กำลังของความถูกต้อง” นี้ มาควบคุมทั้งหมดอีกที : ควบคุมกำลังกาย ควบคุมกำลังจิต ควบคุมกำลังความรู้ ให้เป็นไปในทางที่ถูกต้อง; ถ้าจะเรียกให้กว้างออกไป ก็เป็น “กำลังของธรรมะ”.

“กำลังของธรรมะ” นี้ขยายออกไปถึงสิ่งที่มีมันเนื่องกันอยู่โดยอ้อมอีกหลายอย่างก็ได้ ; ที่ใช้กันมากอยู่อย่างผิด ๆ นี้ ผมจะระบุชี้ให้เห็น เช่นกำลังของบุญเก่า ของบุญกุศลทำไว้แต่การก่อน.คุณเคยทำความดีความงาม ความถูกต้อง อะไรไว้มากแต่กาลก่อน. นี่มันก็เป็นกำลังใหม่ขึ้นมาในที่นี้อีก. กำลังของบุญของกุศลที่ได้กระทำไว้ดีแล้ว นี้ก็เรียกว่า กรรมที่ได้กระทำไว้ดีแล้ว แต่กาลก่อน มาเป็นกำลัง เป็นกุศลกรรมแต่หนหลังช่วย. แต่แล้วคนในสมัยนี้ไม่สนใจ ถอยหลังเข้าคลอง ไปเรียกสิ่งเหล่านี้ว่า “โชค” ว่า “เคราะห์” หรืออะไรไปเสียอย่างนี้, ว่าเป็นโชคดี เคราะห์ดี ฤกษ์ดี อะไรไปทำนองนั้น; นั่นเพราะความโง่ เพราะอำนาจของความขลาด และความโง่รวมกัน.โง่ทำให้ขลาด ขลาดทำให้โง่ หล่อเลี้ยงกันอยู่อย่างนี้แหละ; แล้วก็ไปถือเทวดา ผีศาจ โชคชะตาราศี อะไรไป ไม่หวังความถูกต้องคือบุญกุศล หรือกรรมที่เป็นกุศลที่แท้จริง. มันหวังผลอย่างเดียวกันนั้นและจึงไปเชื่อโชค เชื่อฤกษ์ เชื่อเทวดา ; แต่หาว่าไม่ว่า ที่มันจะช่วยได้จริงนั้น คือบุญกุศลที่แท้จริงที่ใดเคยทำไว้นั้นแหละ จะเป็นโชคดี.

อีกอย่างหนึ่งเรา จะไปเล็งถึงสิ่งที่เรียกว่า เจ้านายช่วย บุญวาสนาช่วย บารมีมาก มีอำนาจวาสนาช่วย มันก็ไม่พ้นไปจากความดีที่ทำไว้แต่กาลก่อน. ความถูกต้องที่ทำไว้ในกาลก่อน. สำหรับเจ้านายนั้น ถ้าเป็นเจ้านายจริง เจ้านายดี เจ้านายจริง ถูกต้องตามความหมายของคำว่า เจ้านาย มันก็เป็นคนดี, แล้วก็ช่วยแต่คนที่ทำดี. ในกรณีที่เจ้านายจะช่วยเหลือเราก็เพราะเราทำดี. นี่คือความหมายของคำว่าช่วยตัวเอง ; ความดีของตัวเอง ช่วยตัวเอง ไปบังคับให้ผู้อื่นต้อง รุมมาช่วยเหลือเราเพราะความดีของเรา.

สิ่งที่เรียกว่า “วาสนาบารมี” ก็เหมือนกัน ถ้าถูกต้องและแท้จริง ต้องมาจากบุญกุศลที่ทำไว้ คือความดีที่ทำไว้. ถ้าวาสนาบารมีมาจากผีสิง เทวดาบ้าง ๆ บอ ๆ มันก็ไม่ยั่งยืน; หรือมาจากทุจริตคดโกงอะไร มันก็ไม่ยั่งยืน เพราะฉะนั้นต้องให้รู้ว่า มันมีอยู่อีกชุดหนึ่งกลุ่มหนึ่ง คือ “กำลังของธรรมะ” หรือ “กำลังความถูกต้อง” เพื่อจะไปควบคุมทั้งสามกำลังข้างต้นนั้น ให้มันเดินไปถูกต้อง : ใช้กำลังกายถูกต้อง ใช้กำลังจิตถูกต้อง ใช้กำลังความรู้ถูกต้อง. นี้รวมเป็น ๔ กำลัง มีรายละเอียดปลีกย่อยจระไนไม่ไหว ครอบคลุมอะไรทั้งหมด ในบรรดาที่เป็นกำลัง - กำลัง. คุณก็ลองไปคิดดูเอาเองเถิด มันจะคิดได้.

ลองคิดดูต่อไปว่า ใน ๔ กำลังนี้แหละอันไหนมันสำคัญที่สุด? คุณจะมองเห็นในทันทีว่าอันสุดท้าย พวกที่ ๔ ประเภทที่ ๔ มันสำคัญที่สุดคือ “กำลังของธรรมะ” “กำลังของความถูกต้อง” ; นี่มันเป็นเรื่องราวทางฝ่าย *spiritual* ไป คือฝ่ายสูงสุดไป. กำลังร่างกายเป็นเรื่องทางกาย ทางฟิสิกส์, กำลังจิต, กำลังความรู้ ตามธรรมดาสามัญนี้เป็นเรื่องราว *mental* ทาง *mentality*, ส่วนกำลังความถูกต้องของธรรมะนี้เป็นเรื่อง *spirituality*, กำลังทางฝ่าย *spiritual* มันขึ้นถึงขีดของความถูกต้อง. เราจะเรียกว่ากำลังอันที่ ๔ ที่สำคัญที่สุดว่าอย่างอื่น

อีกได้มากมาย. ถ้าถือพระเจ้ายกก็เรียกว่ากำลังของพระเจ้า ; พวกที่เชื่อพระเจ้าถือพระเจ้าจริง ๆ ก็เรียกว่า นี่คือนี่คือ “กำลังของพระเจ้า”.

กำลังกาย กำลังจิต กำลังความรู้ อะไรนี้ เป็นของเราเอง ; แต่กำลังพระธรรมเป็นกำลังของพระเจ้าให้มา. ส่วนพุทธบริษัทเราไม่ถือพระเจ้ายกก็ต้องเรียกว่าของพระธรรม ; เพราะความถูกต้องนี้มันก็ของธรรมชาติ คือกฎของธรรมชาติ. ทำอย่างนี้ก็เกิดผลขึ้นอย่างนี้, ทำอย่างนั้นก็เกิดผลขึ้นอย่างนั้น ตามกฎของธรรมชาติ. ถ้าเรารู้กฎของธรรมชาติฝ่ายเป็นผลที่ถูกต้องและตามที่เราต้องการแล้ว ตัวธรรมชาติก็มีให้เลือกครบทุกอย่าง อะไร ๆ ก็เป็นของธรรมชาติ. ก็แปลว่า เรามีความรู้ ความถูกต้อง ที่เราจะใช้กฎธรรมชาติที่เราจะทำให้ถูกต้องตามกฎของธรรมชาติ ; นี่เป็นพระธรรมอยู่ที่ตรงนี้ เป็นธรรมะอยู่ที่ตรงนี้.

บางคนอาจจะคิดอย่างหวัด ๆ ว่า มันเลยเถิด เลยเรื่องของฆราวาสไปแล้ว ; ของอย่าได้คิดอย่างนั้น. ฆราวาสก็ต้องการความถูกต้องทางจิต ทางวิญญาณ ที่สูงขึ้นไป จนกว่าจะถึงที่สูงที่สุด; ความรู้เรื่องสุญญตาสำหรับฆราวาสก็รวมอยู่ในข้อนี้. เรื่องสุญญตาเราก็อธิบายกันยืดยาวเสร็จไปเรื่องหนึ่งแล้วว่าฆราวาสจะต้องมีสุญญตา จึงจะประกอบไปด้วยประโยชน์เกื้อกูลตลอดกาลนาน. ความมีสุญญตา มีการปฏิบัติที่ไม่ยึดมั่นถือมั่นในจิตในใจนั้นแหละ คือกำลังของธรรมะ ที่จะช่วยฆราวาสในอันดับสูงสุด ; ป้องกันไม่ให้ฆราวาสเกิดความทุกข์ ความร้อนใจใด ๆ ทั้งหมดทั้งสิ้น.

เมื่อเกิดเรื่อง เช่น ลูกตาย เมียตาย ผัวตาย อะไรก็ไม่ระคายขน, ไม่ร้อนใจหรือเป็นทุกข์. แม้มีเรื่องขาดทุนหรือฉิบหายด้วยความพลาดพลั้งไปบ้าง

ก็ไม่เป็นทุกข์, หรือจะมีอะไรถูกกลั่นแกล้งอย่างไรก็ไม่เป็นทุกข์ ไม่น้อยใจ
ไม่เป็นทุกข์. ลองได้ขึ้นชื่อว่าความทุกข์แล้ว เราไม่เอาเสียเลย นั่นแหละคือ
อำนาจของสุญญตา. ถึงแม้ว่าความสุข ความพอใจจะมีเข้ามา ก็หัวเราะเล่น
ไม่ไปเป็นทาสของมัน, ไม่เป็นทาสของเงิน ของเกียรติยศ ชื่อเสียง อำนาจ
วาสนานั้น ; สุญญตาช่วยได้แบบนี้. เพราะฉะนั้นสุญญตาก็รวมอยู่ใน
กำลังของพระธรรม มันเลยเป็นกำลังที่เป็นทาง *spirituality* ที่สุด ที่ละเอียด
ที่ลึกซึ้ง ที่จะช่วยให้มนุษย์สามารถชนะความทุกข์ทั้งปวงได้ นับตั้งแต่ประสบ
ความสำเร็จในการทำงานต่ำ ๆ ในชีวิตประจำวัน ; ไม่ต้องร้องไห้ เพราะวิบัติ
เกิดขึ้น, ไม่เหยิง ไม่ล้มตัว เพราะสมบัติเกิดขึ้น ; ประโยชน์เกื้อกูลของชมราวาส
มันเป็นอย่างนี้ ที่ว่าสูงสุดมันสูงสุดอยู่ที่นี้.

เพราะฉะนั้นถ้าคุณไปบูชาแต่ เทคโนโลยี เหมือนคนปัจจุบันในโลกนี้
เวลานี้แล้ว ก็เรียกว่าหลับหูหลับตาอยู่เท่าไร, ยังหลับหู ยังหลับตา ยังประมาท
อยู่สักเท่าไร. แล้วถ้าไปเอาตามความนิยมของคนสมัยนี้ ตามการศึกษาของคน
สมัยนี้ แล้วละก็อันตรายมาก ; เพราะเขาล้ม ละเลย หรือล้มหมดในเรื่องธรรมะ
ไปเอาเรื่องวัตถุ เรื่องเนื้อหนังกันไปหมด มันก็เป็นกำลังฝ่ายผิดทั้งนั้น, เป็น
กำลังฝ่ายพญามาร ฝ่ายซาตานทั้งนั้น ; มนุษย์ก็ได้ออนไลน์แสนสาหัส. ใช้กำลังผิด
ไปเพิ่มกำลังให้แก่พญามาร ; ความเป็นชมราวาสก็เหมือนกับตกนรกทั้งเป็น เพราะ
ไม่รู้สิ่งที่จะควรจะทำ ในข้อนี้ ; ไม่มีกำลังที่จะต้านทานกิเลส ; กิเลสกลับมีกำลัง
เพราะไปเพิ่มให้มัน.

เราไม่มีกำลังที่จะต้านทานกิเลส กิเลสก็แผดเผา ผูกพัน ทิ่มแทง
เป็นการทนทุกข์ทรมาน ; เป็นชมราวาสที่สภปรกแทบจะไม่ได้ ตายแล้วสุนัข
ก็ไม่กิน เหมือนในสไลด์ที่ฉายดูกันนั้น ; เพราะนี่ขาดกำลังธรรมะ ถ้าเราจะเป็น

ฆราวาสที่มีกำลัง, ฆราวาสที่มีกำลัง ไม่ใช่ทุพพลภาพ แล้วกำลังที่จะไปสู่ความสำเร็จจุดหมายปลายทาง ต้องมีอย่างนี้.

เราพูดวันนี้ก็ได้แต่หัวข้อเท่านั้น รายละเอียดไปหาเอาเอง ; สรุปว่า กำลังกายอย่างหนึ่ง กำลังจิตอย่างหนึ่ง กำลังความรู้อย่างหนึ่ง กำลังความถูกต้องอีกอย่างหนึ่ง ; แล้วทั้งหมดมันก็สำเร็จอยู่ที่คำว่า “ธรรม” เพียงคำเดียว. ถึงกำลังกายมันก็อยู่ในพวกธรรมชาติ เป็นธรรม, กำลังจิตก็เป็นธรรมชาติ เป็นธรรม, กำลังความรู้ หรือปัญญา ก็เป็นธรรม, กำลังพระธรรม นี่ก็คือธรรม; แต่มันแยกแขนงลดหลั่นกันลงไป เพราะถ้าเราไม่แยกให้มันเป็นเรื่องๆ ไป เราก็ปฏิบัติไม่ได้.

อย่างเช่นกำลังกาย ก็ไปบำรุงร่างกายให้มีกำลัง นับแต่กินอาหารให้ดี นอนหลับให้ดี อะไรให้ดี เป็นเรื่องของทางอนามัย ; แล้วหาเครื่องมือแวดล้อม กำลังกายนี้ จากเพื่อนฝูง จากสิ่งแวดล้อมอย่างอื่น เช่นมีทรัพย์สินสมบัติ มันก็มีกำลังกายมากขึ้น, จ้างคนมาทำอะไร เท่าไรก็ได้ ; หรือมีเครื่องทุนแรงไว้ก็ได้.

ทางกำลังจิต ก็อบรมให้มีศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิโดยเฉพาะ.

ทางความรู้ ก็ให้เป็นความรู้ที่อยู่ในขอบเขต อย่าให้มันเป็นความรู้ที่มันพร่าออกไปจนมันไม่มีจุดจบ, โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือสิ่งที่เรียกว่า “ปรัชญา” ของสมัยปัจจุบัน. คนนี้ว่าอย่าง คนโน้นว่าอย่าง ล้วนเป็นอย่าง ๆ อย่าง ๆ ไม่รู้ก็อย่าง สำหรับมาชนกันเล่น ; มันเป็นเรื่องจับแพะชนแกะอย่างไม่มีที่สิ้นสุด, เรียกว่าไม่มีขอบเขต. ความรู้ต้องอยู่ในขอบเขตสิ่งที่เราต้องการจะรู้ ควรจะรู้ ; เราต้องมีปัญหาของเราโดยเฉพาะ แล้วก็จะแก้ปัญหานั้น ; แล้วในที่สุด

ก็ทำให้มันเป็นธรรม คือถูกต้อง. ข้อนี้ขอให้ระลึกนึกถึงพระพุทธภาษิตที่สำคัญที่สุด แต่ฟังดูแล้วน่าขัน : ทุมมํ สุจริตํ จเร - จงประพฤติธรรมให้สุจริต. ประพฤติธรรมะให้สุจริต ; นี่กำชับไว้ที่เดียวว่าประพฤติธรรมะนั้นก็ต้องประพฤติให้สุจริต ; คือประพฤติคดโกงก็ได้, มันน่าไหว้หลังหลอกต่อธรรมะก็ได้, นับถือพระพุทธเจ้าอย่างหน้าไหว้หลังหลอกก็มี.

เดี๋ยวนี้เรามีหลักเกณฑ์ มีหลักปฏิบัติอย่างนี้แล้ว เราก็ยังต้องจงรักภักดีต่อหลักเกณฑ์ต่ออุดมคตินี้ แล้วประพฤติให้มันสุจริต. ที่นี้นักเรียนก็เรียนกันแต่หัวข้อ ยังไม่ไปประพฤติด้วยซ้ำไป ; แล้วจะประพฤติให้มันสุจริตได้อย่างไร. เพราะว่าเมื่อลงมือประพฤติแล้ว เราก็ยังจะต้องประพฤติให้มันสุจริต, อย่าให้ถูกติเตียนได้ว่า เราเล่นตลกพลิกแพลงอะไรอย่างนั้น - อย่างนี้.

ที่นี้ ยังเหลืออยู่อีกเพียงนิดเดียวว่า ปัญหาที่ว่าจะป้องกันแก้ไขความอ่อนเพลียในการทำงานนั้น คุณต้องเอากำลังเหล่านี้ไปใช้. นี้ผมก็ตอบอย่างเอาเปรียบ หรือกำปั้นทุบดิน. ความอ่อนเพลียไม่มีกำลังใจจะทำงานนี้ หรือเมื่อทำงานอยู่ที่เหนื่อยหน่าย ท้อแท้, เสรีแล้วมันก็ยังเบื่อระอา. นี้ต้องสร้างกำลังนี้ขึ้นมาใหม่ให้ครบบริบูรณ์ โดยหลักที่เรียกว่า พละ หรืออินทรีย์ มีอยู่ ๕ อย่าง คือ -ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา, ก็คือที่เรากำลังพูดอยู่แล้วเวลานี้ มีศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา, รายละเอียดอยู่ในหนังสือนวโกวาท หรือคำอธิบายนวโกวาท ; และผมก็อธิบายแต่คำที่สำคัญ ๆ แล้วเมื่อตะกี้ ; แล้วมันไปจบอยู่ที่ปัญญา เป็นอันที่ ๕.

ศรัทธา - ความเชื่อ, วิริยะ - ความพยายาม, สติ - ความระลึกผู้รู้สึกรู้ตัวอยู่, สมาธิ - ความมีกำลังใจมั่น, แล้วปัญญา - ความรู้. ที่กล่าวไว้ ๕ อย่างนี้มันเป็นกรอบจักรวาลไปใช้ในทุกแขนง แล้วก็มุ่งหมายโดยเฉพาะการปฏิบัติธรรมเพื่อบรรลุมรรค ผล นิพพาน ; ห้าอย่างนี้เพื่อความมุ่งหมายนั้น. แล้วอย่าลืมว่า ปัญญา นั้น เจกก็ได้ ปัญญาในที่นี้ต้องเป็นปัญญาแท้จริง. ถ้าว่าจะเอาหัวเห้งของมัน เป็นเพียงอย่างเดียวยละก็ต้องเอาที่ปัญญาที่แท้จริง ปัญญาที่ถูกต้องยึดเอาปัญญาชนิดนั้นเป็นหลัก แล้วอื่น ๆ จะตามมา เรียกว่า หัวเห้งก็คือหัวขั้วของพวงที่มันมีหลาย ๆ แขนง.

เรามีปัญญาเป็นหัวเห้งของพวงแล้วก็พอ เพราะปัญญาที่ถูกต้องสามารถดึงอะไรต่าง ๆ มาตามที่ต้องการได้ครบ. คตินี้จะเป็นของโบราณก่อนพุทธกาล เพราะไปอ่านดูในฝ่ายอื่นมันก็มี. เขารู้จักสิ่งที่เรียกว่าปัญญากว้างขวางใช้เป็นหลักทั่วไป มันก็มาอยู่ในคัมภีร์ของเราคือของพุทธศาสนา. เขาว่าอย่างนี้ : ปญญา हि सेण्डฐา กุสลา วทนฺติ, “พวกคนฉลาดกล่าวว่า ปัญญาเป็นสิ่งประเสริฐที่สุด”. ใช้คำว่า พวกคนฉลาด คือกินความกว้าง : คนฉลาดแล้วไม่ว่าใครยอมกล่าวว่าปัญญาว่าประเสริฐที่สุด. นกขตุตราชาวิเว ตารกานํ, “เหมือนดวงจันทร์ซึ่งเป็นราชาแห่งนักษัตรยอมเด่นกว่าดวงดาวทั้งหลายฉะนั้น”. สิลล์ สิริ จาปี สตบฺจ ธมฺโม อุนวายิกา ปญฺเวยโต ภวนฺติ, สิลล์ก็ดี มิ่งขวัญก็ดี สัทธรรมก็ดี ย่อมเป็นไปตามอำนาจของปัญญา” คือปัญญาจะชักนำมาเอง แม้แต่สิ่งที่เรียกว่า ธรรมของสัตบุรุษ ก็จะมาสู่อำนาจของปัญญา.

คำพูดทั้งหมดนี้ขอให้สนใจ หรือยึดปัญญาเป็นหลัก แล้วใช้ปัญญานี้กวาดต้อนเอาทุกอย่างที่ต้องการมา. ฉะนั้นสิ่งที่เรียกว่า “กำลัง – กำลัง” ก็ขึ้น

อยู่กับปัญญา, แล้วก็เป็นปัญญาที่เป็นความถูกต้องในประการที่ ๔. ที่เราพูดถึงในวันนี้คือ ประการที่ ๔ **กำลังของความถูกต้อง**. ปัญญาที่พลิกแพลงไปใช้ชั่วคราวได้ ดีที่ได้นั้นไม่เอา ไม่ได้หมายถึงในที่นี้. นี่คืกำลังของฆราวาส ผู้กำลังเดินทางอยู่ในวิภวสังสาร เพื่อจะไปนิพพาน. นี้ก็รวมทั้งเรื่องครอบครัว เรื่องลูก เรื่องเมีย เรื่องปัญหาพื้นฐาน ปัญหาพื้นดินด้วย. โดยหัวข้อมีอยู่อย่างนี้ เอาไปชำระสะสางให้ดี ให้ใช้มันให้ได้คือ *apply* ให้ได้ อย่าเป็นตัวหนังสืออยู่ในสมุด.

นกกางเขนบอกหมดเวลาเพียงนี้.

ความรอดพื้นฐาน ของฆราวาส (วัฒนธรรมของชาวพุทธ)

- ๑๖ -

๕ เมษายน ๒๕๑๓

สำหรับพวกเรา ล่วงมาถึงเวลา ๔.๔๕ น. แล้ว. เป็นเวลาที่เราจะได้พูดกันต่อไป ถึงเรื่องที่พูดค้างไว้เป็นลำดับมา คือเรื่องเกี่ยวกับฆราวาส, ในการบรรยายชุดนี้ ได้มีความตั้งใจไว้แล้วว่า จะพูดกันถึงเรื่องฆราวาส คือว่าเกี่ยวกับฆราวาส เพราะเป็นเรื่องพื้นฐาน, กล่าวคือถ้าเป็นฆราวาสที่ดีได้ ก็จะเป็นอะไรที่ดีได้ต่อไป จนกระทั่งไปนิพพานได้ ; เพราะฉะนั้น เราจึงมองดูกันทุกแง่ทุกมุมในเรื่องอันเกี่ยวกับฆราวาส.

ในวันนี้จะได้กล่าวถึง **ความรอดพื้นฐานของฆราวาส** ซึ่งได้แก่วัฒนธรรม ที่เนื่องมาจากศาสนาโดยตรง หรือจะเรียกสั้น ๆ ว่า “วัฒนธรรมของชาวพุทธ”. มันเป็นธรรมดาอยู่เองที่ว่า มนุษย์แต่ละหมู่ละพวกย่อมจะมีวัฒนธรรมของตัวเอง ค่อย ๆ เกิดขึ้นตามความจำเป็น หรือเหมาะสม .**ความจำเป็น**

กับความเหมาะสม นี้แยกกันไม่ได้, หรือที่แท้ก็คือสิ่งเดียวกันโดยใจความ แม้ว่า จะต่างกันโดยตัวหนังสือ. โดยทางภาษาดูจะเป็นคนละอย่าง แต่ทางปฏิบัติแล้ว ก็คือสิ่ง ๆ เดียวกัน.

ความจำเป็น ทำให้เกิดอะไรขึ้นมาบางอย่าง แล้วมันต้องเกิดเหมาะสม แก่ความจำเป็นเสมอไป. วัฒนธรรมของคนทุกชาติทุกภาษาที่มีลักษณะอย่างนี้ จนกระทั่งชาวพุทธเราก็มีวัฒนธรรมของเราเองเกิดขึ้น เมื่อเราได้รับพุทธศาสนา. เพราะว่าเป็นธรรมดาที่ทุกคนจะต้องถือเอาสิ่งที่ดีกว่า, ชะเง้อหาสิ่งที่ดีกว่า. เมื่อ พบอะไรเข้าก็จะสนใจใน ข้อที่มันจะดีกว่าที่เรามีอยู่แล้ว, ก็สนใจที่จะรับเอามา ; แต่มันก็ขึ้นอยู่กับสติปัญญาที่จะพิจารณาสิ่ง ๆ นั้น ถูกหรือผิดมันขึ้นอยู่กับสติปัญญา นั้น ๆ. ถ้ามีความโง่ก็ไปรับเอามาอย่างที่เป็นอันตราย, แต่ถึงอย่างนั้น ก็ไปรับเอามาด้วยความหวังว่าจะได้สิ่งที่ดีกว่าอยู่เหมือนกัน. ถ้าโง่ก็ไปเอาสิ่งที่ เลวกว่ามาเป็นสิ่งที่ดีกว่าก็ได้. ดังนั้น ขอให้ระวังในข้อนี้ให้มากที่สุด ในเรื่อง ที่เกี่ยวกับวัฒนธรรม โดยเฉพาะในปัจจุบันนี้.

สำหรับคำพูดที่ใช้เรียกชื่อสิ่งนี้ อาจจะมีมากคำ ซึ่งคุณก็ได้ยินอยู่เป็น ประจำเรามีคำว่า : -วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี พิธีรีตองอะไร ต่าง ๆ หลายคำด้วยกัน ; มันผิดได้ด้วยกันทั้งนั้น, และมันถูกได้ด้วยกันทั้งนั้น ; แล้วแต่ว่าจะมีความรู้และสติปัญญาเข้าไปแทรกอยู่มากน้อยเท่าไร. คำแต่ละคำนี้ จะมีความสำคัญที่สุดอยู่ที่คำว่า “วัฒนธรรม” - คือเครื่องมือสำหรับให้เกิด ความเจริญก้าวหน้า. เรามีขนบธรรมเนียม ที่ระเพณี พิธีรีตอง ก็คือระเบียบ ปฏิบัติเกี่ยวกับวัฒนธรรม ตามขนบธรรมเนียมประเพณี ตามพิธีรีตอง จนกระทั่ง มงายไปในที่สุด, ก็เป็นวัฒนธรรมงมกาย.

ตรงนี้อาจจะเตือนอยู่เสมอ คำว่า “วัฒนธรรม” หรือ “ความเจริญ” นี้ มีความหมายเป็นทาง ๒ แพร่งหรือกำกวม. ตัวหนังสือแท้ ๆ ก็แปลว่ามีมากขึ้น หรือรอกหนาขึ้น นั่นคือคำว่า “วัฒนธรรม”. ที่มันรอกหนาขึ้น จนเกิดโทษขึ้นก็มี เช่นหญ้ารก หรือผมบนหัวรอกอย่างนี้ บาลีเรียกว่าวัฒนธรรมทั้งนั้น. มันก็เลยเป็นวัฒนธรรมที่ทำให้เกิดปัญหาหาย่งยากลำบาก. ให้นึกถึงคำว่า “อย่าเป็นคนรอกโลก รก” คำนี้คือคำว่า วัฒนธรรม ด้วยเหมือนกัน ; ภาษาบาลีเป็นอย่างนี้. เมื่อเราพูดถึงความเจริญหรือใช้คำว่า พัฒนา อย่างในสมัยปัจจุบันนี้, มันก็คือทำให้มากขึ้น. ถ้าพัฒนาผิด ก็มากขึ้นในทางที่ยุ่งยากลำบากมากกว่าแต่ก่อน ; นี้ก็มีอยู่บ่อย ๆ ในที่การพัฒนากันไปในทางที่ยุ่งยาก จนเกิดปัญหาหลายอย่างซ้อน ๆ กันขึ้นมา.

เดี๋ยวนี้เรากำลังพูดถึง **วัฒนธรรมของชาวพุทธ** หมายความว่า เป็นความเจริญที่ถูกต้องทั้งทางรูปธรรม และนามธรรม ตามแบบของชาวพุทธ โดยมีรกรากจากพระพุทธศาสนา ; มีรกรากอยู่พระพุทธศาสนา หมายความว่า วัฒนธรรมนั้นงอกงามออกมาจากหลักของพระพุทธศาสนา. ถ้าจะทำกันเป็นขนบธรรมเนียมประเพณี ก็หมายความว่าทำกันมาจนไม่มองดูว่ามันมาจากอะไร ไม่ต้องมองดูว่ามาจากอะไร เขาทำเป็นแบบฉบับเหมือนที่ปู่ย่าตายายได้ทำและวางไว้ ; แล้วบางทีก็วางไว้ในรูปของ ความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์, ไม่ทำไม่ได้, เป็นเรื่องเสียมเสียด เป็นเรื่องโชคร้ายอย่างนี้ก็มี. นี้จะเลยไปเป็นพิธีรีตอง จนกระทั่งว่าเราทำอะไรตามพิธีตามธรรมเนียมที่เป็นพิธี จนเรียกว่าทำพิธีอย่างนั้นแหละ ; ในที่สุดก็ทำพอเป็นพิธี จนงมง่ายเรียกว่ารีตอง ไปเลยก็ได้.

ถ้าเป็นพิธีก็ยังน่าดูอยู่บ้างเพราะคำว่าพิธีก็คือวิธีนั่นเอง ก็มีความถูกต้อง แล้วก็ช่วยกันทำให้เคร่งครัดเป็นพิธี ; แต่ถ้าเลยเถิดไปเป็นรีตองแล้ว

ผมคิดว่าคงจะเข้าไปในเขตของความมกมายแล้ว. ฉะนั้นพิธีนั้นใช้ได้ แต่พิธีรีตองนั้นไม่ไหว. เป็นวัฒนธรรมที่มกมายไป. นี่พูดพอเป็นหนทางให้สังเกตในความหมายความเป็นมาของสิ่ง ๆ นี้, แล้วคุณก็ไปคิดเอาเอง ไปใคร่ครวญดูเอง.

ที่นี้ก็มาถึงคำว่า “ความรอดพื้นฐาน” มีคำว่า “พื้นฐาน” อยู่ด้วย, หมายความว่า เป็นหลักทั่วไป. ความรอดที่ยิ่งใหญ่ คือความรอดที่เรียกว่า **วิมุตติ หลุดพ้น** ในพระพุทธศาสนา ไปนิพพานนั้น เป็นความรอดที่ยิ่งใหญ่ แล้วจุดหมายที่ปลายทางอยู่ที่นั่น. ที่นี้ **ความรอดพื้นฐาน** หมายความว่า จะต้องรอดทั่ว ๆ ไป ในทุก ๆ กรณี ในทุก ๆ ปัญหาหรือหน้าที่การงานของฆราวาส. เราจะเรียกรวม ๆ กันว่า “หลักพื้นฐานของความรอดของฆราวาส” หรือเรียกว่า “**ความรอดพื้นฐานของฆราวาส** ขึ้นอยู่กับวัฒนธรรมที่ออกออกมาจากศาสนา.”

นี่ก็เป็นการบ่งอยู่ในตัวแล้วว่าเป็นฆราวาสพุทธบริษัท, แต่แล้วยังมีพิเศษอยู่ที่เอาไปใช้กับฆราวาสพวกไหนก็ได้ เพราะธรรมะนี้เป็นของไม่จำกัดสถานที่ หรือเวลา หรือบุคคล. ถ้าเป็นเรื่องถูกต้องแล้ว ก็เป็นธรรมะหมด เพราะธรรมะคือความถูกต้อง. เดียวนี้เราพูดสำหรับพุทธบริษัทแล้ว ก็มักจะพูดเป็นของชาวพุทธหรือว่าเป็นของเฉพาะไปอย่างนี้ เนื่องจากเราต้องรับผิดชอบในความเป็นชาวพุทธของเรา. เราไม่ต้องรับผิดชอบในด้านอื่น ในของพวกอื่น แต่เราต้องรับผิดชอบในด้านของเราเอง คือเป็นชาวพุทธ. เรามีวัฒนธรรมที่เป็นขนบธรรมเนียมที่ประเพณีกันอยู่ โดยไม่ต้องมีการวิพากษ์วิจารณ์อะไรอีก แล้วก็ประเพณีด้วยจิตใจทั้งหมด ด้วยกำลังทั้งหมด.

ต่อไปก็มาถึงการที่เราจะแยกดูว่า มีอะไรบ้างที่พอจะกล่าวได้ว่า เป็น **วัฒนธรรมที่มีรากฐานอยู่บนพุทธศาสนา**. เดียวนี้เรากำลังพูดถึงพุทธศาสนา

เรายังมุ่งหมายเฉพาะพวกฆราวาส ดังนั้นผมจึงใช้คำว่า “ความรอดพื้นฐานของฆราวาส”. ถ้าเราจะดูกันเป็นข้อ ๆ เพื่อสะดวกแก่การศึกษา หรือเข้าใจ หรือการปฏิบัตินี้ ก็จะทำให้เป็นข้อ ๆ, แล้วก็มีมากจนจะทำให้ฟันเฟื่อ หรือยุ่งยาก หรือลำบากก็ได้. เพราะฉะนั้น ตามความรู้สึกของผมคิดว่า จะแบ่งถึงกันเพียง ๑๐ ข้อ

ข้อที่ ๑ อาจจะเรียกว่า **ความขยันขันแข็ง**. ความขยันขันแข็งนี้ คุณอาจจะคิดไปว่าไม่เกี่ยวกับศาสนา. ถ้าคิดอย่างนั้นก็ถูกเหมือนกันแต่ว่าอย่าลืมไปว่าพุทธศาสนาสอนเรื่องนี้. เมื่อพระพุทธเจ้าออกบวชใหม่ ๆ เป็นแขกแปลกหน้า เข้าไปในประเทศมคธ, พบกับพระเจ้าพิมพิสารสนทนากันถึงว่าเป็นอย่างไร มาจากไหน เป็นใครนี่; พระพุทธเจ้าท่านตอบว่ามาจากพวกศากยะผู้ขยันขันแข็ง แล้วก็เล่าอะไรต่อไปอีกตามสมควร .แต่ดูเหมือนว่าท่านอยากจะยืนยันในข้อที่พวกศากยะมีถิ่นอยู่เชิงเขาหิมพานต์ นี่เป็นพวกที่ขยันขันแข็ง. เพราะฉะนั้นเราจะนึกถึงความขยันขันแข็ง ซึ่งรวมความกล้าหาญ ความอะไรเข้าไว้หมด.

การมีชีวิตอยู่ในโลกจะรอดอยู่ได้ ก็ต้องด้วยความขยันขันแข็ง, ไม่อย่างนั้นมันก็ไม่เหลือรอดอยู่ได้. การต่อสู้ซึ่งเป็นความรู้สึกทางสัญชาตญาณ, ความขยันขันแข็งก็เป็นสิ่งหนึ่งในการต่อสู้. เมื่อมีความรู้สึกอย่างนี้มาก มันก็กลายเป็นความกล้าหาญ ;เราวมเรียกว่า “ความขยันขันแข็ง” คือเข้มแข็ง. เรื่องนี้ไม่ต้องสอนกันมาก เพราะธรรมชาติมันบังคับ ไม่ขยันขันแข็งมันก็ตาย ไม่เหลือรอดอยู่จนบัดนี้. แล้วยิ่งในโลกสมัยนี้ มันก็สอนความขยันขันแข็งโดยไม่รู้สึกตัวมากขึ้น ๆ. แต่วัฒนธรรมของชาวพุทธนั้น มีความขยันขันแข็งอยู่ด้วยข้อหนึ่ง เราถือว่ามีการกราบมาแต่พระพุทธเจ้า ผู้ขยันขันแข็ง. ท่านสอนหลัก

ธรรมะเช่นนั้นอยู่จนมาถึงพวกเรา ชาวไทย ซึ่งมีความขยันขันแข็ง เต็มไปด้วย การต่อสู้ตลอดเวลา,คือเคลื่อนย้ายลงมาสู่พื้นแผ่นดินนี้.

นี่ คุณก็รู้ดี ตามประวัติศาสตร์ของชนชาติไทยที่มีความเข้มแข็งและ ความกล้าหาญเป็นนิสัย สมกับคำว่าเป็นไทย จึงรอดอยู่ได้. ถ้าถามว่าความ ขยันขันแข็งในอะไร? ก็ตอบว่าในหน้าที่. หน้าที่คืออะไร? ก็คือความอยู่รอด. ดังนั้นจึงนับความขยันขันแข็งนี้เป็นเครื่องมือของความอยู่รอดพื้นฐานอันแรก.

ข้อที่ ๒ ถัดมาก็อยากจะพูดถึง **ความสุภาพอ่อนโยน**. ความสุภาพ อ่อนโยนเป็นหลักธรรมะด้วยเหมือนกัน อย่าถือว่าเป็นเพียงขนบธรรมเนียม ประเพณีของชาวบ้าน หรือว่าในเลือด ในเนื้อ ในฐานะที่เป็นลักษณะของคน ชาตินั้นชาตินี้ พันธุ์นั้นพันธุ์นี้; แต่ที่แท้แล้วเป็นหลักธรรมคำสอนในพระพุทธ - ศาสนา.ความสุภาพนั้นหมายถึงไม่มีอะไรที่น่าเกลียด, **ความอ่อนโยน** หมายถึง มีอะไรที่ทำให้น่ารัก. แล้วเราไม่มีอะไรที่น่าเกลียด, และมีส่วนที่ทำให้น่ารัก มันก็ชนะผู้ที่ได้มาพบมาเห็น เป็นเครื่องมือ หรือเป็นอำนาจพิเศษอะไรอันหนึ่ง ที่ชนะน้ำใจของผู้ที่ได้เข้ามาพบมาเห็น มาสังคมด้วย. ดังนั้นเราในบางครั้ง บางสมัยบางยุคก็เป็นคนที่มีกำลังน้อยด้วยเหมือนกัน แต่เราก็ชนะคนที่มีกำลังมาก ได้ด้วยความสุภาพหรืออ่อนโยน ในการรู้จักโอนอ่อนไปตามเหตุการณ์ที่ร้ายแรง ช่วยให้ประเทศไทยรอดตัวมาได้จนบัดนี้.

คนโบราณเขาสอนให้ดูหงษ์ ลมพัดมันลูไปไม่หัก. ต้นไม้แข็ง ๆ กระด้างนั้นมันหักโครมครามไปหมด เมื่อมีพายุมา. เด็ก ๆ ก็เข้าใจได้ในเรื่องนี้. พระพุทธเจ้าท่านจะยิ่งเข้าใจเรื่องนี้ ท่านจึงสอนให้อ่อนโยน นับไปตั้งแต่ ระเบียบวินัยต่าง ๆ. คุณไปสำรวจดูจากวินัยปาฏิโมกข์ ที่เป็นหลักเป็นประธาน และวินัยนอกปาฏิโมกข์ อภิสมาจารต่าง ๆ จะพบเรื่องปรับให้เป็นโทษทางวินัย

คืออภินิหาร เพราะความไม่สุภาพอ่อนโยนนั่นมีอยู่มากเหมือนกัน ในเรื่องการพูด กิริยาท่าทาง หรือการใช้สอยวัตถุสิ่งของอะไรต่างๆ.

ความสุภาพอ่อนโยนนี้ ทำให้เกิดหลักพื้นฐานอื่นๆ ต่อไปเป็นแขนงๆ ไป, แล้วที่สำคัญที่สุดก็คือสุภาพอ่อนโยนต่อคนเฒ่าคนแก่; พุดง่าย ๆ ก็คือความ เชื้อพียงคนเฒ่าคนแก่ ซึ่งในสมัยโบราณมีมาก เรียกว่าเต็มร้อยเปอร์เซ็นต์. แล้วเดี๋ยวนี้จะเหลืออยู่ไม่กี่เปอร์เซ็นต์ เพราะเด็ก ๆ อวดดี ว่าคนเฒ่าคนแก่นั่น โง่งมฉายไม่ก้าวหน้า. เด็ก ๆ ไฉไลได้เรียนมาก ชนิดที่คนเฒ่าคนแก่ไม่ได้เรียน ความเคารพคนเฒ่าคนแก่ก็น้อยไป, จิตใจก็กระด้างเพิ่มขึ้นตามส่วน; แต่แล้วก็ยัง คิดว่าตัวเป็นผู้เก่ง ผู้สามารถ ผู้อะไรอยู่ดี. นี้ขอให้สังวรระวังเรื่องนี้ให้มาก. คนเฒ่าคนแก่อาจจะโง่งกว่า แต่ผมอยากจะพูดว่า โง่งกว่าในสิ่งที่ไม่จำเป็น ในเรื่อง ที่ไม่จำเป็น. **เรื่องที่ไม่จำเป็นแก่ชีวิตนั้นแหละ คนเฒ่าคนแก่อาจจะโง่งกว่า ลูกหลาน, แต่ถ้าเรื่องจำเป็นแก่ชีวิตแล้ว คนเฒ่าคนแก่ฉลาดกว่าเสมอ,** หมายความว่าเรื่องเพื่อนั้น พวกคุณอาจจะเก่งกว่าคนเฒ่าคนแก่ในเรื่องที่เพื่อนเกิน ความจำเป็น. แต่เรื่องจำเป็น เรื่องที่ช่วยให้เอาตัวรอดกันได้จริงๆ แล้ว ไปดูเกิดพ่อแม่บิดามารดา ครูบาอาจารย์ ที่เห็นว่าชีวิตมุ่งงามหัวเก่า ๆ นั้นแหละ อาจจะ เก่งกว่าพวกคุณในทุก ๆ กรณี. ท่านรู้จักเลี้ยงเรามาให้รอดชีวิตอะไรเหล่านี้ แล้ว ก็มีหลักง่าย ๆ ตามธรรมชาติ ตามความรู้สึกรู้สึกพื้นฐานของธรรมชาติ.

ข้อนี้เราสรุปเรียกว่า “ความสุภาพอ่อนโยน” แก่คนทุก ๆ คน ทุก ๆ ฝ่าย และโดยเฉพาะอย่างยิ่งกับคนแก่คนเฒ่า. เรื่องเพื่อนฝูงมิตรสหาย แยกบ้านแยกเมืองอะไรก็ตาม อยู่ในลักษณะที่จะต้องสุภาพอ่อนโยนทั้งนั้น. ที่นี้ สองอย่างแรกนี้มันเป็นของคู่กัน : อันหนึ่งเข้มแข็ง อันหนึ่งอ่อนโยน, แต่มัน ก็ไม่ขัดแย้งกัน มันอยู่กันคนละเหลี่ยมคนละมุม. มันเข้มแข็งต่ออุปสรรคศัตรู ;

จะสุภาพอ่อนโยนในเมื่อจะต้องสุภาพอ่อนโยน มีความสุภาพอ่อนโยนเป็นเครื่องมือ ซึ่งใช้กันอยู่คนละที ไม่เป็นอุปสรรคแก่กัน. เพื่อป้องกันไม่ให้ความเข้มแข็งนั้น เป็นไปทางกระด้าง เราก็มีความอ่อนโยน; เพื่อให้ความอ่อนโยนนั่นไม่อ่อนแอ เราก็มีความเข้มแข็ง.

ข้อที่ ๓ อยากจะพูดถึงเรื่อง**ความกตัญญู**. ความกตัญญูเป็นเครื่อง วัดบุคคล ว่าเป็นคนดีหรือไม่ดี ที่ถือมาเป็นหลักแต่โบราณกาล. ถ้ามีนิสัยไม่ กตัญญูก็หมายความว่าอันตราย คบไม่ได้, คือมีความทารุณโหดร้ายทางวิญญาณ มากเกินไป จนไม่รู้รู้สึกขอบคุณ รักใคร่ผู้ที่มีบุญคุณ. เรื่องนี้เขามักจะอ้างถึง สุนัขว่าความกตัญญูของสุนัขมีมาก คือมันมีความรู้สึกไวในทางนี้, แล้วสัตว์ บางชนิดไม่อาจจะรู้สึกความรู้สึกซื่อๆ เช่น ลิง ค่าง ชะนี อย่างนี้.

ผมสังเกตเห็นว่าชะนีไม่มีทางที่จะมีความรู้สึกกตัญญู สามารถกตัญญูที่ เอาของไปให้มันกินอยู่ทุกวัน สามแฉกรักเคยถูกกัด แม่ครวก็เคยถูกกัด ; อารมณ์ ของมันเดือดพล่านอยู่เสมอ คืออารมณ์ร้ายมีได้ง่าย, แล้วมันก็กัด, เขาให้ข้า ให้กินไม่ทันใจมันก็กัด, ที่กัดแน่นอนก็คือว่ายื่นเข้าไปให้แล้วดึงกลับทำว่า จะยังไม่ให้ อย่างนี้จะกระโจนกัดทันที ทั้งที่ให้กินอยู่ทุกวัน. แต่สำหรับสุนัข คุณไปดูเถิด มันผิดกันลิบ แม้แต่ตีมัน มันก็ยังไม่กัด.

ความกตัญญูที่เราต้องการนั้น หมายถึง ความรู้สึกที่มากกว่า ระดับสัญชาตญาณ, เป็นเรื่องของความคิดความนึก, แล้วเป็นสิ่งที่จำเป็น จะต้องอบรม. ชาติที่เป็นชาติโบราณอายุหลายพันปีจะมีหลักธรรมข้อนี้มาก. ในโลกนี้ก็มีชาติจีน ชาติอียิปต์ ชาติอินเดีย หรือชนชาติที่โบราณเท่า ๆ กัน. เรื่องกตัญญูของจีนซึ่งเสียชีวิตอยู่ชุดหนึ่ง คือเรื่อง ยี่จ๋ับสี่เห่า นำเอามาเขียนไว้

ในตึกแสดงภาพนั้น คุณลองไปพิจารณาดู แล้วก็จะเห็นว่า โอ ! สมัยนี้กลายเป็นเรื่องตลกสำหรับหัวเราะเยาะ. สมัยก่อนเป็นเรื่องที่มีได้จริง เพราะว่าเขาเมาในความกตัญญูกัน สอนลูกสอนหลานอย่างมัวเมาในเรื่องกตัญญู ; มันก็มีได้. แต่พอมาถึงสมัยนี้ กลายเป็นเรื่องบ้า เรื่องโง่ไปก็ได้.

มีเรื่องหนึ่ง เรื่องไปนอนให้ยุงกัดตัวเอง เพื่อไม่ให้ยุงไปกัดแม่, เรื่องไปนอนแช่น้ำแข็งเพื่อให้มีน้ำบ้าง จะหาปลาให้แม่สัก ๒ ตัว อย่างนี้ไม่มีใครเชื่อว่าเป็นเรื่องจริง ที่มีได้ ; นั่นก็เพราะเอาความรู้สึกของคนสมัยนี้เป็นหลัก. ถ้าเอาความมัวเมาในธรรมะของคนสมัยโบราณเป็นหลัก มันก็เป็นสิ่งที่มีได้, เพราะเขาสอน - สอน - สอน หรืออบรม ๆ จนเด็กมีนิสัยอย่างนั้นมาหลายชั่วอายุคน หลายสิบอายุคนในเรื่องกตัญญูนี้.

แต่เอาละ เราไม่ต้องการมากถึงอย่างนั้นดอก, เดียวนี้ต้องการแต่เพียงว่าให้เล่าเรื่องนี้ฟังกันอยู่ หรือว่าเขียนภาพชนิดนี้ ให้ตำตาอยู่ ก็เพื่อจะช่วยให้เกิดนิสัยกตัญญูบ้างเท่านั้น. เช่นว่าไปดูภาพเด็กนอนแช่น้ำแข็งให้ละลายเอาปลาไปให้แม่ที่เจ็บไข่นั้น ในจิตใจจะไม่เชื่อว่าเป็นเรื่องจริง, แต่พร้อมกันนั้นมันสร้างความคิดที่จะกตัญญูบ้างตามสมควรแก่เด็กที่ไปดูภาพนั้น. เพราะฉะนั้นเราจึงเขียนภาพชนิดนี้ไว้ให้มาก, จะเป็นเครื่องช่วยจุดชนวนในจิตใจให้เกิดความกตัญญูโดยไม่รู้สีกตัว.

คนบางคนก็บ้ามาก ๆ ถึงขนาดที่เห็นว่าเอาเรื่องที่เป็นไปไม่ได้มาเขียนให้รักให้รู้งั่ง ให้กิดที่ หรือให้เด็กหัวเราะเยาะ ; แต่แล้วคนเฒ่าคนแก่ก็ฉลาดกว่าอีกตามเคย คนเฒ่าคนแก่ที่ถูกหาว่าโง่นั้น ก็ยังฉลาดกว่าอีกตามเคย โดยหวังว่าเมื่อเล่าหรือพูดหรือดูภาพเรื่องนี้อยู่นั้น มันจะจุดชนวนหรือจะก่อหวอด

หรือจะรักษาไว้ซึ่งความรู้สึกกตัญญูในจิตใจของผู้ที่ได้พบได้เห็น. เพราะฉะนั้น คุณสังเกตดูให้ดี อย่าลืมนึกว่าความกตัญญูเป็นเครื่องช่วยให้อรุด. ถ้าคนเล็ก กตัญญูต่อบิดามารดา โลกนี้ก็ลุ่มจม, ดังนั้นเราต้องกตัญญูต่อทุกอย่างที่มีประโยชน์ และมีคุณ.

ถ้ากตัญญูต่อวัตถุเครื่องใช้ไม่สอยที่เรามีในบ้านในเรือน มันก็มีอยู่, ไม่ค่อยแตก ไม่ค่อยหาย หรือว่ามีเป็นเครื่องเตือนใจให้ระลึกนึกอยู่เสมอ. ที่ จังหวัดนี้ครั้งโบราณแต่แล้วยังเล่าถึงกันอยู่ พอมมีคนทันเห็นตัว เล่าว่ามีคนจีนที่มา จากเมืองจีนเอาไม้คานหาบที่ช่วยตัวให้อรุดได้ จนเป็นระดับเศรษฐีนี้ เขาเอา ไม้คานนั้นมาปิดทองไว้ที่หน้าหมู่บ้าน. อันนี้ก็คือนิสสัยกตัญญู แม้ต่อวัตถุสิ่งของ. นี้เราก็ต้องกตัญญู ต่อทุกอย่าง ถนนหนทาง ห้วย หนอง คลอง บึง บาง ถ้าไม่ เช่นนั้นเราก็ไม่รักษามัน ก็ไม่มีทางที่จะใช้สอยให้เป็นประโยชน์.

ขึ้นมาถึงระดับต่อสัตว์เดรัจฉาน ก็ต้องกตัญญู, มันเป็นเพื่อน ร่วมโลกมันทำให้โลกนี้น่าอยู่ น่าดู หรือมีประโยชน์ แม้ที่สุดแต่มันสวยงาม. เรามีผีเสื้อมีนกกริ่ง ก็ต้องขอบคุณมัน ต้องกตัญญูมัน ช่วยสนับสนุนให้มัน รอดอยู่ได้. ยิ่งมาถึงเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน เป็นเพื่อนร่วมโลกกัน ช่วยเหลือกันโดย ไม่รู้สึกตัว ก็ต้องกตัญญูกัน. กระทั่งศัตรู ทำให้เราเข้มแข็งหรือฉลาด เพราะมีศัตรู เราก็ต้องกตัญญู อย่างน้อยก็ขอบคุณว่าศัตรูช่วยให้เราฉลาด. แต่ที่จะกตัญญูเวทหรือไม่นั้นก็เป็นอีกเรื่องหนึ่ง. กตเวทคือทำตอบแทน, กตัญญูนี้ เรารู้สึกอยู่ในใจ. เราจะตอบแทนศัตรูโดยวิธีใด ? ก็ทำให้เขากลายเป็นคนดีเสีย เท่านั้นเอง ; นี้คือกตัญญูกตเวทต่อศัตรู. ถ้าเป็นไปได้ถึงขนาดนี้ เราก็เป็น มนุษย์ที่เลิศที่สุด เป็นมนุษย์ที่ดีที่สุด ในแง่ของความกตัญญู. ถ้ามีแต่คนกตัญญู

แล้วละก็ โลกนี้ไม่มีทางจะบรรพชาฆ่าฟันกันได้เลย. มันเป็นความผูกพันที่แยกกัน ไม่ออกที่ว่ามนุษย์อยู่ร่วมโลกกัน ก็มีประโยชน์ มีบุญคุณแก่กัน.

ข้อที่ ๔ ก็อยากจะพูดถึง **ความมีศีลสัตย์**. จะใช้คำว่า “ศีลสัตย์” มันน้อยไปในที่นี้จึงใช้ “ศีลสัตย์” วัฒนธรรมของคนไทยเป็นคนมีศีลมีสัตย์มาแต่เดิมในชาติพันธุ์อันนี้ก็มิใช่, แล้วก็ยิ่งมากขึ้นเมื่อได้รับพระพุทธศาสนา. มีศีลมีสัตย์นี้ คุณก็เข้าใจได้ หมายความว่าอย่างไร : มีความซื่อตรง ก็เรียกว่ามีความสัตย์, มีศีลก็คือ มีการปฏิบัติ ที่ไม่เป็นอันตรายต่อเพื่อนมนุษย์. **เราไม่การกระทำ การที่เป็นอันตรายต่อเพื่อนมนุษย์ ก็เรียกว่า “มีศีล”, เรามีความซื่อตรงต่อ เพื่อนมนุษย์ก็เรียกว่า “มีสัตย์”**. ถ้ามีทั้งศีลมีทั้งสัตย์ ก็มีการเบียดเบียน ไม่ได้ แล้วก็เป็นผู้ที่ไว้ใจได้. เพราะฉะนั้น อย่าดูถูกว่าเป็นคำในวัด เป็นคำโบราณ. เดียวนี้มนุษย์กำลังไม่มีศีลไม่มีสัตย์มากขึ้น เพราะตกเป็นทาสของประโยชน์ คือหมายถึงอุปกรณ์สำหรับสนองงาน เอิริดอรัยทางเนื้อ ทางหนัง. มันมีอำนาจทำให้เราค่อย ๆ มองข้ามศีลและสัตย์ เหยียบย่ำศีลและสัตย์ไปได้ เพราะ ว่าชีวิตมันครอบงำ มันก็เหยียบย่ำศีลและสัตย์ไปได้ ; นี้ไม่เหมาะแก่ความเป็นไทย ซึ่งมีความรอด หรือมีอะไรอยู่ได้ด้วยมีความมีศีลมีสัตย์มาตั้งแต่เดิม.

คำ ๆ นี้ขยายความได้มาก จนกระทั่งว่าพวกอันธพาล พวกโจรอะไร ก็ต้องมีกฎมีเกณฑ์เกี่ยวกับศีลและสัตย์. พวกโจรจะไม่ปล้นคนที่เคยให้ข้าวกิน แม้แต่มือเดียว อย่างนี้เป็นต้น. โจรบางพวกจะไม่ปล้นเจ้าของบ้านที่เขาเคยให้อาศัย ร่วมเงาบังแดดสักครู่หนึ่งอย่างนี้เป็นต้น, อย่างนี้ก็เหมือนเรื่องศีลเรื่องสัตย์ ซึ่งถือกัน แม้แต่คนพาล หรือพวกโจรที่มีความรู้ดีกว่า “ศีล - สัตย์” นี้ เป็นพระเจ้า หรือ เป็นสิ่งสำคัญ. ถ้าเขาไม่ถือเสียเลย เขาจะฉิบหายวอดวายหมด ทั้งที่เขามีอาชีพ เป็นโจร. เพราะฉะนั้นไม่ต้องพูดถึงคนดี ๆ อย่างพวกเรา ที่จะไม่ศีลไม่สัตย์. จึงอยากพูดให้ข้อต่อไป เพราะว่าเวลาจะไม่พอ ถ้าพูดละเอียดเกินไปนัก.

ข้อที่ ๕ ก็เป็นเรื่อง **ความประหยัด**. เมื่อพูดถึงเรื่องความประหยัด คนส่วนมากก็มักจะคิดไปว่า ไม่จำเป็นจะต้องอาศัยหลักพระพุทธศาสนา. ที่พูดนี้ก็หมายความว่า เขาไม่รู้ว่าหลักพุทธศาสนาก็คือเรื่องการประหยัดอย่างยิ่งอยู่ด้วย ก็ขอให้ไปดูเรื่องต่าง ๆ ในวินัย ในหลักธรรมะอีก ในวินัยทั้งปาฏิโมกข์และอภิธัมมาจารย์นั้นแหละ มีอยู่หลายข้อที่ปรับอาบัติภิกษุผู้ไม่ประหยัด, ผู้หยาบคาย ต่อเครื่องใช้ไม้สอย, ไม่ประหยัดเวลา, ไม่ประหยัดเรี่ยวแรง, ไม่ประหยัดสิ่งที่เป็นประโยชน์ให้คุ้มกัน ; กระทั่งว่ามีวินัยห้ามไม่ให้ถ่ายทอดอรรถาธิบายด้วยการเบ่งแรง. นี่ก็เป็นเรื่องการประหยัด ประหยัดในฐานะที่เราเป็นคนยากจน ไม่มีหยูกยารักษาโรคภัยไข้เจ็บ แต่ก็ประหยัดโดยไม่ให้เกิดโรคภัยไข้เจ็บ เพราะว่าการถ่ายทอดอรรถาธิบายด้วยการเบ่งแรง. เป็นที่มาของโรคภัยไข้เจ็บหลายอย่างหลายชนิด โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็โรคจิตสับสนที่เกิดที่ทวาร เป็นต้น ; นี่เอามาพูดให้เห็นเป็นเรื่องสุดท้าย.

พอพูดคำว่า “**ประหยัด**” ก็ต้องพูดเลยไปถึงคำว่า “**สันโดษ**” ด้วย, เพราะว่า **สันโดษ** นั้นเป็นรากฐานของการประหยัด. สันโดษ มีคนเข้าใจผิดว่าทำให้อ่อนแอ ทำให้เกียจคร้านทำให้ไม่ขยันขันแข็ง ; นั้นคนโง่พูด คนไม่รู้จักพุทธศาสนาพูด ทั้งที่ตัวเขาเองก็เป็นพุทธบริษัท. **สันโดษ** นั้น **ทำให้เกิดกำลังใจ** : เมื่อเรามีความอึดใจในส่วนที่ได้มา หรือได้อยู่ นั้น ก็เกิดกำลังใจที่หล่อเลี้ยงทดแทนความท้อแท้อ่อนแอ ความเหนื่อย. เพราะฉะนั้น ท่านจึงวางเป็นหลักไว้ว่า **สนฺตุฏฺฐี ปรมํ ฌนํ** พระพุทธเจ้าท่านวางหลักอย่างนี้ว่า **ความสันโดษเป็นทรัพย์อย่างสูงสุด** คือทำให้อึดใจเหมือนกันมีทรัพย์ทำนองเดียวกับทรัพย์อย่างที่สุด. ชาวนาขุดดินที่หนึ่ง ก็สันโดษพอใจ ว่าขุดดินไปได้ที่หนึ่ง เสร็จแล้วไปที่หนึ่งก็อึดใจ. ทีนี้ ถ้าชาวนาอีกคนหนึ่งว่า

อู๋ย, ไม่ไหว ยังอีกนานกว่าจะเสร็จ กว่าจะปลูกข้าวงอกออกทรง, ไปขโมยดีกว่า; มันก็ต่างกันตรงกันข้ามอย่างนี้.

สันโดษ คือสิ่งหล่อเลี้ยงให้จิตใจอิมเอมเปรมปรีดาปราโมทย์ อยู่เสมอ, แล้วก็ทำให้ประหยัด ไม่ต้องมีสิ่งที่เกิดความจำเป็น. เดียวนี้เรากำลังจะมีสิ่งที่เกิดความจำเป็นแก่ชีวิตโดยตามกันฝรั่ง ใจก็มหัศจรรย์ตามกันฝรั่งมาหลายรายการ; แล้วรายการที่ไม่มีสิ่งที่ไม่จำเป็นจะต้องมี คือไม่สันโดษนี่ที่กำลังจะครอบงำคนไทยเรามากขึ้น เพราะเห่อเหิมเรื่องเฮอร์ดอรร้อยทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ฯลฯ; การประหยัดก็มีไม่ได้. ปัญหาที่เงินเดือนไม่พอใช้อยู่ในเวลานี้ ก็มีมูลรากอยู่ที่ความไม่ประหยัดอยู่ส่วนหนึ่งด้วยเป็นส่วนสำคัญ. ถ้ามีนิสัยประหยัดแล้วก็จะพอ; ถ้าแม้ไม่พอ มันก็จะไม่เดือนร้อน. เมื่อความจำเป็นยังมีอยู่ ถ้าแม้ยังไม่พอก็มีความยินดี และพอใจได้เท่าที่มี. ถือเป็นหลักสากลว่า **เมื่อเรายังไม่ได้สิ่งเราอยากจะได้ เราก็ต้องยินดีในสิ่งที่เรากำลังมีนั้น.** เด็กนักเรียนที่เคยเรียนในโรงเรียน ก็จะได้ยินคำพูดชนิดนี้เป็นสุภาษิตทั่ว ๆ ไป.

เมื่อพูดถึงเรื่องประหยัดแล้ว ก็อยากจะยกตัวอย่างเรื่องในพระไตรปิฎกมาเลย ว่าพระอานนท์ทำให้พระเจ้าแผ่นดินองค์หนึ่งที่เป็นมิชฌาทิฏฐิ ไม่นับถือพุทธศาสนา หันมานับถือพุทธศาสนาเพราะการประหยัด. พระเจ้าแผ่นดินองค์นั้นพูดอย่างดูหมิ่นทำทนายอะไร ๆ ว่าพระนี่โง่งทั้งนั้น แล้วเผชิญไปถามเรื่องว่าใช้จีวรอย่างไร พระอานนท์ก็ตอบไปตามลำดับว่า ก็ใช้ป้องกันหนาวเหมือนกับป้องกันเหลือบ ยุง ลม แดด เหมือนกับมีภูฏี มีจีวรเป็นภูฏี.

ถ้าขาดจะทำอย่างไร? ก็เย็บปะอะไรอย่างนี้.

ถ้าเก่ามากจะทำอย่างไร ? มันก็ตามเป็น ๒ ชั้นเข้า ถ้าชั้นเดียว มันเปื่อยขาดก็ตามเป็น ๒ ชั้นเข้า.

ถ้าตามแล้วมันก็ยังเปื่อยขาดใช้ไม่ไหว จะทำอย่างไร ? ก็เอาไปทำผ้า ปูนอน พับทบทบ ๆๆ กันเข้าเป็นฟูกปูนอน.

ถ้ามันเปื่อยเลยว่่านั้นไปอีกจนทำอย่างนั้นก็ได้ จะทำอย่างไร ? ก็เอามาพับทบไปทบมาให้หนาเหลือเล็กน้อยเป็นผ้ารองนั่ง.

ถ้ามันเกินไปกว่าที่จะทำได้อีกล่ะ จะทำอย่างไร ? ก็ทำผ้าเช็ดเท้า.

ถ้ามันเกินไปกว่าที่จะทำผ้าเช็ดเท้าจะทำอย่างไร ? ก็นำไปเผาเอาขี้เถ้า มาผสมดินและขี้วัว ฉาบทาฝากุฎีให้เป็นของใหม่ขึ้นมา. นี่หมายถึงกุฎีทำด้วยดิน พอนานเข้ามันเก่า มันน้ำเกลือด สกปรก เหม็นสาบ เขาใช้ได้กันใหม่ด้วยน้ำ ที่ผสมแบบนี้ ต้องชีวิตมีขี้เถ้าอยู่ด้วย. นี่ใช้จนกระทั่งเผาเป็นขี้เถ้าไปผสมน้ำขี้วัว ผสมดิน ไปทาฝากุฎีให้ใหม่ให้สวยให้หายน้ำเกลือด. พระเจ้าแผ่นดินอันพาล แห่งนครนั้นก็เลยเลื่อมใสพระพุทธศาสนา.

นี่ คุณดูความประหยัดตามหลักพุทธศาสนา คือประหยัดไปในทาง ที่เป็นประโยชน์, ไม่ใช่ประหยัดในทางที่ไม่จำเป็น เช่นไปประหยัดเพื่อจะได้ สนุกสนานเอร็ดอร่อย, หรือว่าขี้เหนียวจนไม่ใช้ให้เป็นประโยชน์ เป็นปุโสม เฝ้าทรัพย์ คอยเฝ้าทรัพย์อะไรทำนองนั้น.

ประหยัด ในที่นี้ เป็นประโยชน์, *ประหยัด* กับ *ประโยชน์* คู่กัน ไปเรื่อย คู่กันไปเรื่อย จนวินาทีสุดท้าย ; แล้วมาจากความสันโดษ.ไม่ แสวงหาสิ่งที่ไม่จำเป็นต้องมี เอามาให้มันยุ่ง, เสียเวลา ; ก็หาและมีเท่าที่ จำเป็น ; แล้วก็ใช้ให้เป็นประโยชน์จนวาระสุดท้าย. ถ้าตั้งใจจะหาเกินจำเป็น

นี้เป็นบาป, **มีไว้เกินจำเป็น** นี้เป็นบาป, **ใช้สอยเกินจำเป็น** นี้ก็เป็นบาปอย่างยิ่ง. คุณจำไว้ก็แล้วกัน ว่ามันบาปอย่างยิ่ง ; มันเป็นตัวต่อให้ทำผิดทำเลวอย่างอื่นอีกมากมาย. **หาเกินจำเป็น** ก็เหมือนมนุษย์สมัยนี้ หาเกินจำเป็นแล้วก็ได้รับรางวัลพันกันไม่มีทางจะหยุดได้ นี่หาเกินจำเป็น.

หลักพระพุทธศาสนามีอยู่ว่า **อติโลโก** **หิ** **ปาปโก** โลกเกินนั้นลามก. ยิ่งโลกเกินนั้น ลามก: อติโลโก = โลกเกิน, **หิ** = ก็, **ปาปโก** = ลามก. นี่ก็คืออยากแล้วแสวงหาเกินความจำเป็น มีไว้เกินความจำเป็น หรือว่าใช้สอยเกินความจำเป็นก็เป็นของลามก. แม้ศาสนา อื่น เช่นศาสนาคริสต์นิกายก็บัญญัติอย่างนี้ ; หาเกินความจำเป็นนั้นเป็นบาป เพราะว่าฝืนความประสงค์ของพระเจ้า. ขอให้รู้จักเรื่องประหยัดและสันโดษในลักษณะอย่างนี้.

ข้อที่ ๖ คือ **เมตตาใจกว้างใจบุญ**. เมตตา แปลว่าความเป็นมิตร, มิตรคือความรู้สึกรัก หรือหวังดี. คนไทยมีเมตตาโดยอาศัยอิทธิพลของพระพุทธศาสนา. คุณก็มองเห็น ฝรั่งก็ออกปากสรรเสริญความมีใจกว้างใจบุญของคนไทย เขียนอยู่ทั่ว ๆ ไปในหน้าหนังสือพิมพ์ในปัจจุบันนี้ ก็แปลว่าเรามีความเห็นแก่ตัวน้อยกว่าพวกฝรั่ง. ฝรั่งจะเป็นครูสอนความเห็นแก่ตัวอย่างลึกซึ้งอย่างที่มีอะไรบังหน้า, ไม่เหมือนกับไม่เห็นแก่ตัว. เรามีความเมตตากรุณาทำลายความเห็นแก่ตัวโดยหลักพระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐาน.

มีคำพูดมาแต่โบราณว่า **“นกกินเป็นบุญ คนกินเป็นทาน”** ที่นี้มีอยู่ทั่วไป. **“นกกินเป็นบุญ คนกินเป็นทาน”** นี้ หมายความว่า เขาปลุก เขาทำ เขาสร้างโดยไม่หวังจะรับผลเอง ; หรือแม้หวังจะรับผลเองแต่ถ้าไม่ได้กินเพราะนกกิน สัตว์กินเสีย ก็เป็นบุญ, คนอื่นมาขโมยเอาไปกินเสีย ก็เป็นทาน, ตัวเอง

ก็ไม่เดือดร้อน ตัวเองก็กลับได้บุญมากกว่าที่จะเอามากินเอง ; นี่เป็นหลักพื้นฐาน
 อย่างนี้. เพราะฉะนั้นจึงเต็มไปด้วยเมตตา กรุณา ไม่โกรธขโมยที่มาลักเอาไปกิน
 ไม่ยั้งนก ยิ่งสัตว์ที่มันมากิน ; ก็ให้มันกินบ้าง เพราะว่าปลุกเพื่อไว้แล้ว.

ผมไปที่อินเดียตรงใกล้ ๆ กับพระเชตวัน ที่สาวัตถี, เจ้าของนา
 เกี่ยวข้าวอยู่ตัวเป็นเกลียวพร้อมกับลิงที่กินอยู่ข้าง ๆ. ลิงที่ไม่มีเจ้าของกินแข่งกับ
 เจ้าของนาที่เกี่ยวข้าว. นี้ก็รู้สึกว่ ้อ, นี่มันก็เป็นวัฒนธรรมโบราณอย่างเดียว
 กับของคนไทยเรา: “นกกินเป็นบุญ คนกินเป็นทาน”. อานาถอิทธิพลของศาสนา
 สอนให้คนรักแม้แต่สัตว์. สัตว์นั้นมันก็ต้องกิน เพราะฉะนั้นก็ให้มันกิน. เมื่อทำ
 ก็เพื่อมันไว้. คนไทยเราจะไม่ถึงอย่างนั้นเสียละกระมัง แต่ว่าก็ยังมีเมตตา
 กรุณา นี้เหลืออยู่มากมีความใจกว้าง ใจบุญ, แยกมาต้องให้กิน แยกชนิดไหน
 มากก็ต้องให้กิน. บางที่คิดว่าเขาจะมาปล้น ก็ยังต้องให้กิน ; แล้วก็ใช้อันนี้เอง
 เป็นเกราะป้องกันตัวจากคนพาล คือใช้ความรักนี้เป็นเครื่องมือชนะความเกลียด
 หรือความโกรธ. ขอให้ไปนึกดูให้มากในข้อที่มีใจกว้างใจบุญ มีเมตตากรุณา.

ข้อที่ ๗ ความอดกลั้น. ในพระพุทธศาสนาเรียกว่า “ขันตี” คน
 ที่มีความอดกลั้นนี้ คือคนที่มีธรรมะอย่างแรง, เพราะมันยาก. การอดกลั้นนี้
 มียาก เราบันดาลโทษะโดยไม่รู้สึกรู้ตัว. ถ้าไม่อบรมบ่มนิสัยมาในวัฒนธรรมมาใน
 สายเลือดแล้ว มันยากที่จะอดกลั้น. บางที่พวกนั้นเสียเอกราชของประเทศไป
 เช่น พวกประเทศ ประเทศเขมร ประเทศในอินโดจีนด้วยกันนั้น เพราะไม่มี
 ความอดกลั้น. เราไปอ่านประวัติศาสตร์ดู ผู้นำของคนไทย เมื่อฝรั่งข่มเหงนั้น
 ชนะได้ด้วยความอดกลั้น. ความอดกลั้นเป็นเหตุให้ยับยั้ง ให้ทบทวน ให้คิดนึก
 ให้ผ่อนผัน ให้ยอมในส่วนที่ควรยอมก็เลยรอดตัวมาได้, นี่เป็นเรื่องโลก
 แท้ ๆ ยังรอดมาได้ด้วยความอดกลั้น ; เรื่องธรรมะที่สูงไปกว่านั้น ก็ยิ่ง

จำเป็นมาก. เพราะฉะนั้นคุณยังหนุ่มๆ อย่างนี้ อย่าบันดาลโทสะ, อย่าปล่อยไปตามอารมณ์, ฝึกฝนความอดกลั้นนี้ไว้ให้มาก. อดกลั้นในระยะยาวก็คือว่ารอได้ - คอยได้ ; รอได้มันก็ระยะยาว. ที่เด็ก ๆ เราไม่ค่อยมีความอดกลั้นเสียไปตั้งแต่เด็ก เป็นเจ้าชู้กันตั้งแต่เด็ก การเล่าเรียนเสีย, อย่างนี้ก็เพราะไม่มีความอดกลั้น. เพราะฉะนั้นคำว่า อดกลั้น มันกินความกว้าง, อดกลั้นต่อทุกอย่างแล้วสรุปรวมอยู่ อดกลั้นต่อความบีบคั้นของกิเลส.

ที่นี้ อดกลั้นนี้ต้องแจ่มใสด้วย ยิ้มแย้มแจ่มใสไปด้วย ไม่ใช่ว่าเป็นทุกขัทรมาน เหมือนไฟไหม้อยู่ในอก อย่างนั้นมันไปไม่รอด ; ต้องมีการระบายออก มีการแก้ไขทุกอย่าง เพื่อให้มีความแจ่มใส. ในภาษาบาลีเรียกว่า มีขันติ มีความอดกลั้น, มีโสรัจจะ มีความยิ้มแย้มแจ่มใส. ขันติ กับโสรัจจะ เป็นลูกฝาแฝดกันไป.

ข้อที่ ๘ อยากรจะพูดถึง การยอมได้. คือว่ายอมให้ได้ (tolerance) เราเป็นฝ่ายยอมได้ ในเมื่อฝ่ายอื่นไม่ยอม, หรือว่ายอมกันทั้ง ๒ ฝ่าย, ที่เรียกว่า "ให้อภัย". การให้อภัยไม่ถือโทษนี้ คือการยอมได้. เดี่ยวนี้มีตัวกู - ของกูจัด ไม่ยอมให้อภัย, แล้วก็บ้าบิ่นว่ากูเป็นฝ่ายถูก กูจะไม่ยอมอะไรเลย, ประนีประนอมปรองดองกันไม่ได้ ; ความผอนสั้นผอนยาวมีไม่ได้ เพราะความยอมไม่ได้ คือไม่ให้อภัย. ที่จริงผู้ที่ให้อภัย หรือผู้ที่ยอมนั้นแหละเป็นผู้ชนะ ; คนไม่ยอมนี้แหละคือคนแพ้หรือคนโง่, อย่าเข้าใจไปว่าถ้ายอมแล้วจะเป็นฝ่ายแพ้

พระพุทธเจ้าท่านตรัสสรรเสริญผู้ที่ยอมได้ ให้เรื่องร้ายที่มันกำลังเกิดขึ้น แล้วจะถูกลามกลายเป็นความพินาศของทั้งหมด แล้วก็มีคนฝ่ายหนึ่งยอมเสีย, ทั้งที่ตัวไม่ผิด ยอมว่าผิด หรือยอมทุกอย่างที่จะให้เรื่องมันระงับไปได้ ; นี้พระพุทธเจ้า

ท่านสรรเสริญคนชนิดนี้. ดังนั้นความยอมได้ หรือความให้อภัยนี้จำเป็นอย่างยิ่ง คือมันเป็นวัฒนธรรมพื้นฐานะ ; แล้วคนไทยเราก็ยอมได้มาเรื่อย ๆ ในประวัติศาสตร์ จนมีขนบธรรมเนียมประเพณีที่ให้อภัยแก่กันและกันอยู่เสมอ. เขาสอนให้ยอมได้ด้วยการทำวัตรอย่างพระเราทำวัตร อย่างนี้ นั่นก็เป็นการขออภัยให้อภัย อยู่เป็นหลักประจำ ; คุณไม่ได้เข้าพรรษา คุณไม่ได้เห็นพิธีทำวัตร แต่ก็อาจ จะเห็นมาอย่างอื่น.

ข้อที่ ๙ ความไม่ตามใจกิเลส. นี้อยากจะแยกออกมาจากข้ออื่น ๆ ที่จริงมันก็มีอยู่ในข้ออื่น ๆ, แยกออกมาให้เด่นชัด เป็นหลักสำคัญ. ความไม่ตามใจกิเลสคือความไม่ตามใจความรู้สึกฝ่ายต่ำ อย่างที่เขาเรียกกันในภาษาศาสนานั้น. จิตมีความรู้สึกฝ่ายต่ำกับความรู้สึกฝ่ายสูง ; ที่นี้ อย่าไปตาม อย่าไปยอมตามความรู้สึกฝ่ายต่ำ, ให้ยึดมั่นในความรู้สึกฝ่ายสูง ก็เลยไม่ทำตามอำนาจของกิเลส. อย่ายอมตามอำนาจของกิเลส ให้ยึดธรรมะเป็นหลัก คือตามใจพระธรรม. ถ้าเขียนเป็นคู่ก็ว่า “ไม่ตามใจกิเลส แต่ก็ตามใจพระธรรม” ถือเอาตามความมุ่งหมายของพระธรรม.

ตามใจกิเลส นี้เป็นมูลเหตุให้ตามกันฝรั่ง, นี้ไม่ใช่ด่าฝรั่ง แต่พูดให้ประหยัดเวลาสั้น ๆ ว่า ไปเห็นแก่ความสุขทางเนื้อหนัง ทางวัตถุ ทาง *materialism* ฝรั่งเขาไม่ถือว่าเขาจ๋ารวย เพลิดเพลินอยู่นั้นเป็น *materialism* ด้วยซ้ำไป, แต่ถ้าดูตามหลักพุทธศาสนาแล้ว อย่างนั้นเป็น *materialism* หหมดเลย ในการที่ไปตามใจความรู้สึกที่ต้องการ ตามเรื่องราวของวัตถุ หรือของกิเลส ไม่รู้จักอึด ไม่รู้จักพอ แล้วเกินพอดี. นี้เราต้องบังคับตัว ไม่ตามใจกิเลส, แต่ตามใจพระธรรม หรือตามใจพระเจ้า ซึ่งฝรั่งบอกว่า ตายแล้วนั่นแหละ. แต่ว่า “พระเจ้า” ยังอยู่ เราต้องตามพระเจ้า คือไม่ตามใจกิเลส ; พระเจ้าก็ป้องกันเรา

เป็นเครื่องรางคุ้มครองเรา ไม่ให้ไปตามกันฝรั่ง. คุณเขียนไว้ระบุว่า “ไม่ตามใจกิเลสเป็นวัฒนธรรมสูงสุดของคนไทย”; พอไปตามใจกิเลส เป็นทาสของกิเลส ก็สูญเสียความเป็นไทย เพราะว่าไทยนั้นไม่ใช่ทาส ก็พูดกันอยู่แล้ว; ไปตามใจกิเลสก็เป็นทาสมัดหัวไปเลย จนมัดหัวลงไปในการเป็นทาสเลย.

อันสุดท้าย ข้อ ๑๐ พูดรวม ๆ กันว่า **ความมีแบบฉบับเป็นของตนเอง.** ชาวพุทธจะมีแบบฉบับเป็นของชาวพุทธเองในทุกกรณี : ในการกินอยู่หลับนอน ในการเกิด แก่ เจ็บ ตาย, เท่านี้ก็พอแล้ว. ในการกินอยู่หลับนอน ในการเกิด แก่ เจ็บ ตาย พอแล้ว ; เรามีแบบฉบับของเราเอง ไม่ตามกันใคร. เรื่องรายละเอียดต่าง ๆ ก็พูดกันมากมาแล้วว่า ฆราวาสที่เป็นชาวพุทธจะต้องทำอะไร คือคำบรรยายในตอนต้น ๆ นั้นแล้ว. นี่ก็เพราะว่าเรารู้จักโลก เรารู้จักตัวเอง ว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวงในสังสารวัฏฏ์ ในจักรวาลนี้เป็นอย่างไร ; รู้จนไม่ยึดมั่นถือมั่นสิ่งใดโดยความเป็นตัวกู - ของกู ; นี้รู้จักตัวเอง รู้จักโลก ในขนาดไม่ยึดมั่นถือมั่นเป็นตัวกู - ของกู ; เพราะฉะนั้นจึงเกิดระเบียบปฏิบัติในการกินอยู่หลับนอน ในการเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นพิเศษขึ้นมาเป็นแบบของชาวพุทธ.

เพราะฉะนั้น ขอให้ถือเป็นหลักที่ใช้แก้ปัญหาทั่ว ๆ ไปว่า เราจะมีแบบฉบับของเราเอง ; เราจะมีแบบฉบับชาวพุทธ - ของเราเอง. เราจะทำตามแบบฉบับที่มีอยู่ก่อน หรือว่าเราค่อย ๆ มีขึ้น เพิ่มเติมขึ้นมาก็ได้ทั้งนั้น, โดยมีรากฐานเดียวกัน คือรู้จักสิ่งทั้งปวงถูกต้องตามที่เป็นจริงอย่างไร. เมื่อเรารู้แล้ว เราก็สามารถจะมีแบบฉบับที่ถูกต้องขึ้นมาได้ นี่เป็นข้อสุดท้าย.

ทั้งหมดนี้ ขอให้ถือเป็นวัฒนธรรมของชาวพุทธ และเป็นหลักแห่ง **ความรอดพื้นฐาน**ของฆราวาส : มีความขยันขันแข็ง กล่าวหาญ ยอมตายด้วยพระธรรมนี้เป็นข้อที่ ๑.

- ข้อที่ ๒ สุภาพอ่อนโยนขยายความไปถึงเชื่อฟังคนเฒ่าคนแก่.
- ข้อที่ ๓ กตัญญู.
- ข้อที่ ๔ มีศีลมีสัตย์.
- ข้อที่ ๕ ประหยัด สันโดษ.
- ข้อที่ ๖ มีเมตตา กรุณา ใจกว้าง ใจบุญ
- ข้อที่ ๗ อุดกั้น อุดทน มีความแจ่มใสประกอบอยู่ด้วย.
- ข้อที่ ๘ ยอมได้ ให้อภัยได้, เป็นฝ่ายยอมเพื่อให้เรื่องต่าง ๆ ระงับไป.
- ข้อที่ ๙ ไม่ตามใจกิเลส แต่ตรมใจพระธรรมหรือพระเจ้า.
- ข้อที่ ๑๐ มีแบบฉบับเฉพาะของชาวพุทธเองในทุก ๆ กรณี, ในการ
กินอยู่หลับนอน เกิด แก่ เจ็บ ตาย.

ทั้งหมดนี้ขอให้เรียกว่า “วัฒนธรรมของชาวพุทธ” เป็นพื้นฐานแห่งความรอดพื้นฐานของสมาวาสที่เป็นชาวพุทธทั่ว ๆ ไป. เป็นพื้นฐานที่ส่งเสริมให้ไปสู่จุดหมายปลายทาง คือวิมุตติหลุดพ้นจากการเวียนว่ายในวัฏฏสงสาร. นี่แหละวัฒนธรรมของชาวพุทธ เป็นสิ่งที่มีขอบเขตกว้างขวางอย่างนี้เดี๋ยวนี้กำลังเป็นความรอดพื้นฐานของสมาวาสทั่ว ๆ ไป.

ขอให้สนใจทั้งเด็ก ทั้งผู้ใหญ่ ทั้งหญิง ทั้งชาย ทั้ง ๔ ระดับของศรม คือที่เป็นพรหมจารี, ที่เป็นคฤหัสถ์, เป็นนบปรัสถ์, เป็นสันยาสี.

เวลากี่หมด ตามที่นกกางเขนบอกร้องเตือน, เไรไรก็ร้อง ; เอาละพอกันกันที.

หายนธรรม ของโลกฆราวาส

- ๑๗ -

๖ พฤษภาคม ๒๕๑๓

สำหรับพวกเรา ล่วงมาถึงเวลา ๔.๔๕ น. แล้ว เป็นเวลาที่จะได้บรรยายเรื่องที่กำลังอยู่ ติดต่อกันไป. ในวันนี้ จะได้กล่าวถึง **หายนธรรม ของโลกฆราวาส** และโดยเฉพาะ แห่งยุคปัจจุบัน. ขอให้ทบทวนถึงคำบรรยายครั้งที่แล้วมา ซึ่งได้กล่าวถึงเรื่องเกี่ยวกับฆราวาส ในหลายแง่หลายมุม. โดยเฉพาะก็คือ สิ่งที่เป็นความมุ่งหมายสำหรับฆราวาส และ วิถีทางที่จะให้ประสบความสำเร็จตามนั้น.

ในวันนี้จะได้กล่าวถึงสิ่งซึ่งเป็นอุปสรรค และยิ่งไปกว่าอุปสรรคคือเป็น ความเสื่อม และนำไปสู่ความวิบัติในที่สุด. สิ่งนี้ถ้าเรียกโดยภาษาบาลีก็เรียกว่า “หายนธรรม” สำหรับบางคนอาจจะยังไม่เข้าใจ ว่า ทำไมจึงไปเรียกว่า *ธรรม* ชนิดหนึ่งด้วย? ในกรณีอย่างนี้ ขอให้เข้าใจไว้ว่า คำว่า “ธรรม” เป็นคำกลาง ๆ จะใช้แก่ฝ่ายดี หรือฝ่ายชั่วก็ได้ จะต้องมีคำคุณศัพท์ประกอบเข้าข้างหน้าเป็น หายนธรรม หรือ วัณนธรรม เป็นต้น. ถ้าเป็นวัณนธรรมก็คือว่า ธรรมฝ่ายเจริญ;

หายนธรรม ก็คือ ธรรมฝ่ายเสื่อม. แล้วพึงเข้าใจไว้ด้วยว่า แม้แต่สิ่งที่เรียกว่า อธรรม ก็หมายถึงธรรมฝ่ายหนึ่ง คือธรรมฝ่ายเสื่อม หรือ ธรรมฝ่ายที่ทำลาย ความประสงค์ของสิ่งที่เรียกว่า ธรรมฝ่ายเจริญ. แล้วคำว่า “ธรรม” หมายถึง รูปธรรม ก็ได้. นามธรรมก็ได้, เจือกันก็ได้, กระทั่งถึงสิ่งที่ไม่ใช่รูป และไม่ใช่นาม. เมื่อเป็นดังนี้ คำว่า ธรรม ก็หมายถึงทุกสิ่ง เราจึงแปลคำว่า ธรรม นี้ ว่า สิ่ง เพื่อจะได้หมายถึงทุกสิ่ง มีชีวิตก็ได้ ไม่มีชีวิตก็ได้.

หายนธรรมของโลกฆราวาส ก็หมายความว่า ฆราวาสนี้มีแบบการ เป็นอยู่ หรือวัตถุประสงค์มุ่งหมาย หรือทุก ๆ อย่างเป็นที่รับรองต้องกันว่าเป็น อย่างไร ; มีลักษณะเป็นสถาบันอันหนึ่งซึ่งเป็นสถาบันที่ใหญ่ที่สุด คือสถาบัน ของฆราวาสต่างจากสถาบันของบรรพชิต ; มีอะไรที่ไม่เหมือนกันอยู่หลาย ๆ อย่าง โดยเฉพาะการเป็นอยู่. ทั้ง ๆ ที่วัตถุประสงค์มุ่งหมายก็เป็นอย่างเดียวกัน คือ จะไปถึงจุดหมายปลายทางของมนุษย์ด้วยกันทั้งนั้น ; แต่สถาบันของฆราวาสมีการ ประพฤติ หรือเป็นอยู่ อย่างที่จัดไว้เป็นระเบียบเฉพาะ ; ฉะนั้นจึงเรียกว่า สถาบันของฆราวาส หรือ “โลกของฆราวาส” ซึ่งเป็นของสิ่งเดียวกัน. แล้วที่พูดว่า ในยุคปัจจุบัน โดยเฉพาะนั้น ก็เพราะว่าเป็นยุคที่แตกต่างจากที่ แล้ว ๆ มายิ่งขึ้นทุกที. เมื่อมันแตกต่างยิ่งขึ้นทุกที ก็หมายความว่า มันจะใกล้หรือ ไกลต่อจุดหมายปลายทางยิ่งขึ้นทุกทีด้วยเหมือนกัน ; แต่ในที่นี้มองเห็นเป็น ความเสื่อม คือไกลจากวัตถุประสงค์มุ่งหมายของฆราวาส หรือสถาบันของ ฆราวาสก็ตามยิ่งขึ้นทุกที.

พิจารณากันถึงลักษณะของความเสื่อม : ที่เรียกว่า “หายนนะ” หรือ ความเสื่อมนี้ ที่เห็นอยู่ชัดก็คือว่า มันเสื่อมไปจากการก้าวไปสู่จุดหมายปลายทาง ของฆราวาสนั่นเอง ; คือก้าวไปในลักษณะที่ไม่เป็นความเจริญตามหลักแห่ง

อาศรม ๔ ประการ ; แต่แล้วก็มาจมอยู่ในลักษณะของความทนมานชนิดหนึ่ง เหมือนกับตกนรกทั้งเป็นโดยไม่รู้สีก. คำว่า “ความเสื่อม” ในที่นี้จึงมี ๒ ปริยาย คือเสื่อมจากการก้าวไปตามหลักของอาศรม ๔, แล้วเสื่อมลงไปสู่ความทนมาน โดยไม่รู้สีกตัว.

ที่ว่าเสื่อมจากการก้าวไปตามหลักแห่งอาศรม ๔ นั้นก็พอจะเข้าใจได้ เพราะว่าเราได้พูดกันถึงอาศรม ๔ ระดับนั้นมาเป็นที่เข้าใจกันแล้ว. โลกฆราวาส แห่งยุคปัจจุบันย่อมละเลย หรือเห็นห่าง จากการที่จะก้าวไปตามหลักแห่งอาศรม ๔ คือเป็นพรหมจารี ก็ละเทะหมด ; เป็นฆราวาสที่ถูกต้องหรือบริสุทธิ์ผุดผ่อง ไม่ได้ มันก็ละเทะอีกเหมือนกัน, จึงไม่นำไปสู่วนปรัสต์ คือมีชั่วโมงแห่งความสงบ หรือศึกษาค้นคว้าในภายใน ; เมื่อเป็นอย่างนี้มันก็ไม่มีอะไรที่จะไปสอนใคร ในลักษณะของสันยาสี. นี้พอจะเห็นได้ง่าย ๆ ว่า มันไม่เป็นไปตามหลักของ อาศรม ๔ เพราะมันเป็นไปในลักษณะที่เรียกว่าละเทะ ; นี้เป็นภาษาสามัญ หรือค่อนข้างโลกโตก, มันก็เป็นอย่างนี้. นี้เพราะความที่ละเทะไปเสียทุกอาศรม มันก็เลยผิดพลาดเป้าหมาย ; ดังนั้นชีวิตจึงเป็นชีวิตที่เหมือนกับตกนรกทั้งเป็น โดยไม่รู้สีกตัว.

ตกนรกทั้งเป็น นี้ก็หมายถึงความทนมานอย่างขึ้นตา คือรู้สึกอยู่ เห็นอยู่ก็มี ; แต่ส่วนมากหรือส่วนใหญ่ที่มันไม่รู้สีก เพราะว่าถ้ารู้สึกมัน ก็ไม่ตก หรือพยายามดิ้นรนที่จะออกมาเสีย. เพราะฉะนั้น การตกนรกทั้งเป็น ย่อมเป็นเรื่องไม่รู้สีกตัว ; รู้สึกแต่ความอึดอัด หรือความกระวนกระวาย หรือ ความเร่าร้อนบ้างก็จริง แต่ว่ามันเห็นเป็นความสนุกสนาน ชนิดที่เห็นงจักร เป็นดอดบัวไปเสีย. เช่น คนหนุ่ม - คนสาว เห็นความสำมะเลเทเมาเป็นเรื่อง ประเสริฐ วิเศษไปเสีย ; ทั้งที่มันเป็นการทนมานจิตใจอย่างยิ่งอยู่ตลอดเวลา.

เขาแก้งทำไม่รู้ไม่ชี้กับมันเสียในส่วนนั้น, หรือไปหาอะไรมากิน มาดื่ม มากลบเกลื่อนในส่วนนั้น ; แล้วก็มองแต่ส่วนล้ามะเลเทเมา ซึ่งมีรสชาติเป็นความเพลิดเพลิด. ขอให้ระวังนรกทั้งเป็นนี้ให้มาก ๆ มันไม่ได้แสดงอาการชนิดที่น่ากลัว น่าวิงหนี แต่มันแสดงอาการที่ดึงดูด ลึกลงไปทุกที - ลึกลงไปทุกที.

ลองสังเกตดูให้ละเอียด เรืออบายมุขต่างๆ เช่นไปดูหนัง โดยเฉพาะที่มันเป็นเรื่องที่ทำลายศีลธรรม หรือว่าไปเที่ยวที่ล้ามะเลเทเมา ซึ่งสมัยนี้มีเต็มไปทั่วทุกหัวระแหง เรียกชื่อต่างๆกัน มีลักษณะต่างๆ กัน. เวทนาที่เกิดขึ้นจากการดู การดื่ม การสัมผัส อะไรเหล่านี้ เป็นของร้อน ; แต่กลับรู้สึกเป็นของเอร็ดอร่อย สนุกสนาน. จะว่าเย็นมันก็ไม่ถูก มันกระตุ้นให้ฟุ้งซ่านให้รำคาญ ให้กระวนกระวาย ; แต่มันมีรสอร่อยฉาบทั่ว คนก็เห็นเป็นของน่าปรารถนา แล้วก็ทำลายวัฒนธรรมดั้งเดิมโบราณของตน ; มันก็ยังเห็นเป็นของที่น่ากลัวมากขึ้น ; หรือมีทางที่จะทำให้ลึ้มตัว จมลงไปลึกมากขึ้น แล้วก็เป็นกันมากขึ้นทั่ว ๆ ไปทั้งโลก.

เราจะต้องใช้สติปัญญา หรือใช้ วิจยญาณ หรือที่เรียกว่า “ดวงตาภายใน” คือหลับตา ดู ก็เรียกว่าดวงตาข้างใน มองดูโลกให้กว้างออกไปให้ทั่ว ๆ. มันมองได้จากข่าวคราว หรือจากรายงาน สถานการณ์อะไรต่าง ๆ ที่เขาโฆษณารายงานกันอยู่, กระทั่งที่มาพบเข้าได้ด้วยตนเอง ว่าคนมีอาการเหมือนกับสุนัขถูกราดด้วยน้ำเดือด, คือมันดี้นรจนกระวนกระวายอย่างไร, ไม่รู้ว่าตัวต้องการอะไร. มีชาวต่างประเทศออกจากประเทศของตัวเองมาสู่ประเทศอื่น ๆ มากขึ้น ; ที่ออกมาเพื่อกิจธุระการงาน หรือเพื่อความประสงค์เป็นผลได้เป็นประโยชน์ เป็นกำไรของเขานั้นไม่พูดถึงก็ได้ ; แต่มีชาวต่างประเทศที่เขาออกมาค้นคว้าหาสิ่งที่เขารู้สึกว่าเขาต้องการ แต่ก็ไม่รู้ว่าจะอะไร เพราะเขารู้สึก

แต่ความเดือดร้อนกระวนกระวายใจ จนสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ในประเทศเขาแก้ไม่ได้ ช่วยไม่ได้ จึงออกมาเที่ยวแสวงหาสิ่งที่มันอาจจะแก้ได้ สำหรับความกระวนกระวายใจ ความไม่เป็นสุขใจ ที่เขาไม่รู้ว่าเป็นเพราะเหตุอะไรนั้นก็ยังมี. คนชนิดนี้ก็มีมากขึ้นทุกที กระทั่งมาถึงที่นี่. สอบสวน สอบถามดู มันก็เป็นเรื่องของความมีดมน มีดมนในลักษณะที่ไม่รู้ว่าชีวิตนี้คืออะไร, เกิดมาทำไม นั่นเอง, ไม่รู้ว่าอะไรเป็นต้นเหตุให้เกิดความกระวนกระวาย ไม่รู้เรื่องกิเลส ตัณหา ไม่รู้เรื่องความยึดมั่นถือมั่น ; อย่างนี้มีมากขึ้น ๆ พล่านไปทั่วโลก. แล้วส่วนใหญ่ก็พล่านมาทางโลกซีกตะวันออกของเรา ซึ่งเคยเป็นดินแดนแห่งความสว่างไสวในทางวิญญาณ. นี่มันเป็นเครื่องบอกความที่ถูกรกทั้งเป็นบีบคั้น โดยไม่รู้รู้สึก ; รู้สึกแต่เพียงว่า ไม่มีความสุข แล้วก็กระวนกระวาย. ทางฝ่ายตะวันตก ทางฝ่ายที่เราเรียกกันว่า เมืองนอก นั้น ไม่มีอะไรจะระงับสิ่งเหล่านี้ได้ มีแต่จะยิ่งส่งเสริมให้มากขึ้น จนมันเรียกว่า ตามืด. อีกทางหนึ่งก็ดันไปในทางเสรีภาพที่เกินขอบเขต เสรีภาพที่ผิดทาง เช่นวิญญาณของฮิปปี ซึ่งกำลังมีระบวมมากขึ้น และไปทั่วโลกด้วยเหมือนกัน. ประเทศที่ไม่น่าจะมีฮิปปี ก็พลอยมีกับเขา ตาม ๆ กันไปมากขึ้น. นี่แหละคือหายนระทางฝ่ายวิญญาณของโลภฆราวาสแห่งยุคปัจจุบัน. ขอให้สังเกตดูข้อนี้ให้มาก สำหรับผู้ที่อยู่ในสถาบันฆราวาส.

ที่นี่จะได้พิจารณากันดูเป็นเรื่อง ๆ ไปให้ชัดเจนสักหน่อย. มูลเหตุอันสำคัญ หรือข้อใหญ่ใจความของเรื่องนี้ ก็คือการใช้โลกแห่งยุคปัจจุบันนี้มีความโง่เขลาชนิดที่แสงสว่างบังถูกตา จนย้อนกลับไปสู่ความเป็นป่าเถื่อน. นี่ฟังดูแล้วก็ฟังยากหรือน่าฉงน ว่าโลกสมัยนี้ เจริญด้วยการศึกษาทุกอย่าง ทุกแขนงจนไม่รู้จะศึกษากันอย่างไรไหว ; แต่แล้วก็ยิ่งโง่ลง เพราะแสงสว่างนั้นบังถูกตา ; แสงสว่างบังถูกตาหรือตาพร่าเพราะแสงสว่างที่มันมากมายหลายสี

ชนิด ประดังประกากันเข้ามาทุกทิศทุกทาง ไม่เป็นทิศ ไม่เป็นทาง จนตาพร่า. แล้วความตาพร่านั้น มันก็เดินอย่างละเมอ ๆ ไปสู่ความเป็นป่าเถื่อน ของยุค ป่าเถื่อนโน้น.

ดูที่ผล หรือปรากฏการณ์ ก็เห็นได้ง่าย คือเปียดเบียนกันยิ่งกว่า สัตว์เดียรัจฉาน : ในการแสวงหาก็กแสวงหา อย่างที่เรียกว่าเต็มไปด้วยความ ป่าเถื่อน คือไม่ต้องดูกันแล้วว่า ดีชั่ว ผิดถูก เป็นธรรม ไม่เป็นธรรม, ถือเอา แต่ได้เข้าว่า อย่างเดียว ; นี้แหละคือความป่าเถื่อน. แล้วเมื่อต่างคนต่าง แสวงหากันในลักษณะอย่างนี้ มันก็มีการแย่งชิง คือรบราฆ่าฟันกันโดยปริยาย ต่าง ๆ และเลวร้ายยิ่งกว่าสมัยป่าเถื่อน ; คือคนสมัยป่าเถื่อนเขาไม่ได้ฆ่ากัน มากมายเหมือนสมัยนี้, แล้วก็ไม่มีความอำมหิตทารุณเหมือนสมัยนี้ ที่จะทิ้ง ระเบิดลงไปคราวเดียวให้มันตายเป็นแสนๆ ได้เหมือนเดี๋ยวนี้. โลกอย่างป่าเถื่อน ก็ดูภาพอย่างที่เขาเขียนไว้ในตงกันั้นว่า :

“สมัยนี้โลกกล้ำอย่างป่าเถื่อน”

จะรวบเดือนดาวใสในกระเป่า

ศิริไลซ์ มีความหมายว่าจะเอา

โลกของเราย้อนกลับหลังยังป่าเถอย. (คือป่าเถื่อน)

คำว่า ศิริไลซ์ ของโลก หรือในโลกนี้ หมายถึงจะเอาให้เอิร์ดอรัย สนุกสนานมากมายไม่มีขอบเขต กระทั่งทะเอาดาวเอาเดือนเอาดวงจันทร์ หรือ อะไรก็ตามมาอยู่ในอำนาจจะเก็บเอาดวงเดือนทั้งหมด มาใส่ไว้ในกระเป่าของตัวเอง. มันก็เป็นเรื่องบ้าหลัง กลายเป็นเรื่องป่าเถื่อนที่สุด คือไปทำในสิ่งที่ไม่ควรทำ ; แล้วก็หมดเปลือกอย่างเหลือประมาณ, เป็นอันตราย หรือเสี่ยงอันตรายอย่างเหลือ ประมาณ ; จึงเรียกว่ามันมุทะลุุดันอย่างป่าเถื่อน. นี่คือความที่โลกแห่ง

ยุคปัจจุบันรุดหน้าแต่ในลักษณะอย่างนี้ อย่างหลับหูหลับตา อย่างมัวเมากันไปทั่วโลก ; มองเห็นเป็นความเจริญ ซึ่งที่แท้เป็นหายนะ คือสิ่งที่นำมาซึ่งความฉิบหาย ล่มจมของโลกนี้.

ข้อถัดไปก็คือว่า มันก็นำผลมาให้เป็นการกระทำที่สมกัน คือเช่นจัดการศึกษาชนิดที่เป็นทาสของวัตถุ อย่างเป็นบ้ำเป็นหลัง ; ไม่มีการจัดการศึกษาเพื่อความรุ่งเรือง สว่างไสวแห่งวิญญาณเสียเลย. การศึกษาของโลกในโลกปัจจุบันกำลังเป็นอย่างนี้. หัวข้อนี้ก็ชัดเจนพอ ที่คุณจะไปมองเห็นได้เอง; เพราะเราได้พูดถึงเรื่องวัตถุนิยมกันมามากแล้วข้างต้น. นี่เป็นทาสของวัตถุนิยม บุษาวัตถุเป็นพระเจ้า ; หรือแม้จะแก้ปัญหาคความทุกข์ร้อนของความเกิด แก่ เจ็บ ตาย ก็มุ่งจะแก้โดยวัตถุ อาศัยวัตถุอย่างเดียว เป็น *dialectic materialism* ไปหมด จนเอาจิตไว้เป็น *by product* ของวัตถุเท่านั้น.

การศึกษาชนิดไหนก็ตามถูกจัดไปในลักษณะที่เป็นทาสของวัตถุ. การศึกษาพื้นฐานไม่ต้องพูดถึง มันก็เพื่อประโยชน์แก่เทคโนโลยี ในเบื้องปลาย ; เทคโนโลยีก็นำมาซึ่งผลเป็นวัตถุ. ที่นี้การศึกษาประเภทที่เป็นเรื่องจิตใจ เป็นเรื่องปรัชญา เป็นเรื่องศาสนา ก็พลอยถูกจัดให้เป็นทาสเป็นบริวารของวัตถุไปเสียหมด. ใช้ศาสนาเป็นเครื่องมือแสวงหาประโยชน์เป็นวัตถุ ในที่สุด ซึ่งเราจะเห็นได้ว่า งานมิชনারีของบางศาสนาซึ่งมีอยู่มากไม่น้อย นั้นเพื่อประโยชน์แก่การเมือง. การเมืองก็เป็นเรื่องหาวัตถุ.

ที่เหลืออยู่กลุ่มใหญ่ ก็คือพวกปรัชญาเพื่อเจ้า. ปรัชญาซึ่งแตกแขนงออกไปมากมายหลายสิบหลายร้อยแขนง แต่ก็ไม่ทำความสว่างไสวทางวิญญาณ ; กลับทำความปนกันยุ่ง. แล้วแต่ละแขนงที่จะหยิบมาใช้เป็นประโยชน์ ก็เพื่อประโยชน์ทางการเมือง, เพื่อประโยชน์ทางกระตุ้นจิตใจบุคคล

ให้มัวเมาในทางการเมือง, หรือเป็นความสามารถที่จะเดินแผนการเมือง ให้เป็นไปตามที่ตัวประสงค์. เมื่อเป็นการเมืองก็คือเรื่องผลประโยชน์ ฉะนั้นเราเรียกว่า เขาจัดการศึกษาทุกแขนงนี้ไปในทางที่มันจะเป็นเครื่องมือหาประโยชน์ทางวัตถุ; เพราะจิตใจมันเป็นทาสของวัตถุ.

คำว่า “วัตถุ” ในที่อย่างนี้ หมายถึงความเอร็ดอร่อย ที่ได้มาจากวัตถุ ซึ่งเขาเรียกกันอย่างไพเราะเพราะพริ้งว่า “การกินดีอยู่ดี” ที่ไม่มีขอบเขตเสียหายที่ว่าคุณมีอายุเพียง ๒๐ - ๓๐ ปี, คุณก็เห็นความแตกต่างระหว่างยุคได้น้อย; ไม่เหมือนคนที่มีอายุหลาย ๆ สิบปี หรือตั้งร้อยปี. เมื่อสมัย ๗๐ - ๘๐ ปีมาแล้ว เขากินอยู่กันอย่างไร สมัยนี้กินอยู่อย่างไร, สมัยนั้นเล่นหัวอย่างไร สมัยนี้เล่นหัวอย่างไร; มากมายหลาย ๆ แขนง นี่มันต่างกันแทบจะเป็นหน้ามือหลังมืออยู่แล้ว, ถ้าเลยต่อไปตั้งหลายร้อยปี ก็ยิ่งมีความแตกต่างมาก. ถ้าคุณจะศึกษาประวัติศาสตร์บ้าง โบราณคดีบ้าง ก็ขอให้ศึกษาเพื่อารู้สิ่งเหล่านี้.

ตัวอย่างง่าย ๆ เช่นว่า ทำไมวัดวาอาราม พระวิหารเจดีย์อะไรที่สวยงามใหญ่โตมหัพสาร เกิดขึ้นในรูปอย่างที่เราเห็น เหลืออยู่เดี๋ยวนี้; ซึ่งในสมัยนี้ไม่เกิดอย่างนั้น หรือจะไม่เกิดเลย. เพราะว่าในสมัยโบราณนั้น เขาบูชาความสุขทางวิญญาณ รู้สึกเป็นสุขใจเมื่อได้ทำบุญ ทำกุศลหรือมีความสงบเย็นในทางวิญญาณ; ฉะนั้นสิ่งเหล่านี้จึงเกิดขึ้นในรูปหนึ่ง. พอมาถึงสมัยนี้คนต้องการความสุขทางเนื้อหนัง; เพราะฉะนั้นอะไรเกิดขึ้น คุณก็ไปดูซิ; มันอาจจะมีโรง สถานที่ทำให้ความเพลิดเพลิน เช่นโรงละครเป็นต้น; แม้ที่สุดแต่อนุสาวรีย์ที่ยั่วยุให้รักชาติ รักประเทศ ก็มีมากมาย หนาขึ้น; ไม่เหมือนกับสมัยก่อน ซึ่งอยากจะทำให้มันเลื่อนไปเสีย ให้มันลบลื่นไปเสีย ให้ภัยกันเสีย ไม่เอามานึกมาคิด. สมัยนี้เราจะมาช่วยมาๆ ให้โกรธชังกัน ตลอด

กัลดาวสาน เป็นต้น. นี่เป็นเรื่องทางวัตถุ ไม่ใช่เรื่องทางวิญญาณ ; แม้จะเป็นที่ระลึกทางจิตใจแต่ก็เป็นเรื่องทางวัตถุ.

ที่นี้ มาพูดถึงเรื่องการกินอยู่ในบ้านในเรือน, การมีบ้าน มีเรือนอะไรต่าง ๆ แล้ว ก็ผิดกันไกล ; ล้วนแต่แสดงว่า เห็นแต่วัตถุอย่างเดียว. มีลูกมีหลาน ก็อยากให้มีหน้ามีตา มีเกียรติ มีอะไร, ประกวดความงามอะไรต่าง ๆ เหล่านี้ เพื่อจะขายได้แพง ๆ อย่างนี้เป็นต้น. ซึ่งสมัยก่อนเห็นเป็นอปริยัจฉัยไรในการทำอย่างนี้ ที่จะเอาเด็กรุ่นสาวมาแสดงอะไร ชนิดที่แสดงกันอยู่อย่างนี้ ; เขาเรียกกันว่า ลามกอนาจาร อปริยัจฉัยไร. คนแก่มาก ๆ เห็นลูกหลานไปยกแข้งยกขาสูง ๆ อยู่ในจอโทรทัศน์ เขาจะเป็นลม อย่างนี้เป็นต้น. นี่ลองเปรียบเทียบความต่างกันกันของจิตมันอย่างนี้ดู.

ทั้งหมดนี้เป็นผลของการศึกษาที่เป็นทาสของวัตถุทั้งนั้น ที่มันเกิดความนิยมอย่างนี้ขึ้นมาได้. มันไม่มีการศึกษาแขนงไหนที่เป็นไปเพื่อความสว่างไสวทางวิญญาณ. ผมเคยเสนอนในที่ประชุมบางแห่งในเรื่องอย่างนี้ ก็ถูกหัวเราะเยาะอยู่ในใจ ; แล้วก็ถูกคัดค้านเสียงแข็งกินร้อยเปอร์เซ็นต์ ในทำนองที่ว่า มันไม่มีที่ว่าง มันไม่มีช่อง ไม่มีโอกาส ไม่มีที่เหมาะสมที่จะเอาเรื่องอย่างนี้ใส่เขาไปในระบบการศึกษาสมัยนี้ ไปคิดอย่างนี้ ; และนี่แหละคือหายนระของสถาบันฆราวาสในโลกทั้งโลกคือจัดการศึกษาให้เป็นทาสของวัตถุ.

มองดูต่อไปถึงการกระทำที่กระทำอยู่ในปัจจุบันนี้ เป็นการเร่งระดมช่วยกันล้างผลาญทรัพยากรของพระเป็นเจ้า หรือของธรรมชาติอย่างด่วนจีที่สุด ; ช่วยกันล้างผลาญทรัพยากรของธรรมชาติ หรือของพระเจ้าอย่างเร่งระดมมีอกันทุกมือในโลกนี้ เพื่อทำลายให้มันหมดไปโดยเร็วอย่างด่วนจี. ที่คุณเรียกกันว่า

“วิศวกรรม” หรือ “เทคโนโลยี” หรืออะไรที่บูชากันนักนั้นแหละ นั่นคือเครื่องมือที่จะล้างผลาญทรัพย์ากรของพระเจ้า. ประเทศที่เจริญมากเพียงประเทศเดียวในตะวันตก ตามสถิติที่ประกาศออกมา ใช้น้ำมัน ๕๔๐ ล้านแกลลอนต่อหนึ่งวัน สำหรับใช้เรื่องรถรา เรื่องอะไรต่าง ๆ ที่ต้องใช้น้ำมันนั้นแหละ ; หนึ่งวันยังใช้เท่านี้, หนึ่งเดือน หนึ่งปี หลายสิบปีมันจะเท่าไร ; แล้วก็ประเทศเดียวเท่านั้น. มันยังมีอีกก็สิบประเทศ ก็ร้อยประเทศ.

ที่ผมเรียกว่าผลาญทรัพย์ากรของพระเจ้า ก็เพราะว่า ๗๕ เปอร์เซ็นต์ที่ใช้ไปนั้น เพื่อประโยชน์ทางวัตถุที่ไม่จำเป็น. ที่ผมก็กลายเป็นคนบ้าบอที่มองเห็นความจำเป็นหรือไม่จำเป็น ผิดแปลกแตกต่างจากที่เขา มองกัน. รถยนต์ รถไฟ เรือบินหรืออะไรต่าง ๆ ที่มากไปกว่าเรือบินนั้น ใช้น้ำมันทั้งนั้น ; แล้วก็ เป็นสิ่งที่มนุษย์ไม่จำเป็นจะต้องทำทั้งนั้น ; เช่นการไปโลกพระจันทร์ ไม่ใช่เป็นสิ่งที่มนุษย์จำเป็นจะต้องทำ : นั่นก็ยังมีคนเดียว, ถ้ามาคิดถึงว่า ที่เขาบินไปบินมาว่อนอยู่ในโลกเวลานี้ใช้น้ำมันมากที่สุด. หรือขับรถเร็วจืดอยู่ตลอดวันตลอดคืนในโลกเวลานี้ใช้น้ำมันมากที่สุดนี้ มันเป็นเรื่องไม่จำเป็น ; มันเป็นเรื่องที่บ้ำสร้างมันขึ้นมาให้จำเป็น.

คุณไปคิดดูให้เห็นความจริง หรือความลับในข้อนี้. อย่างคุณอยู่ในกรุงเทพฯ ๙ คุณนั่งดูเกิด ขับรถไปบางแสนนั้น มันจำเป็น หรือไม่จำเป็น ; หรือไปหาความสำราญอย่างอื่นจะเห็นได้ว่าไม่จำเป็น นี้จะเข้าไปตั้งครึ่งหนึ่งของน้ำมันที่เข้าไปเสียแล้ว. แล้วที่เขาเรียกว่าธุรกิจการงานนั้น เป็นธุรกิจการแก่งว่าทั้งนั้น ไม่จำเป็นที่จะต้องทำ มันก็กลายเป็นธุรกิจการงานขึ้นมา. ผมพลอยรู้สึกละอายตัวเองอย่างแรงเมื่อนั่งรถไปดู หรือไปเที่ยวตามสถานที่เหล่านั้นบ้าง ; เนื่องจากมีคนคะยั้นคะยอให้ไปดู กลัวว่าผมจะโง่ ให้ไปดูที่อย่างนั้นเสียบ้าง ;

ผมก็ไป. แล้วมันก็มีแต่ความเศร้า สลด สังเกตที่ว่าเราก็มักมาพลอยถลุงน้ำมัน ส่วนหนึ่งของพระเจ้าไปกับเขาด้วยเหมือนกัน ทั้งที่มันนิดเดียว.

เขาถลุงน้ำมันกันอย่างมากมายมหาศาล ในประเทศไทยเรานี่. คุณลองทำจิตใจให้เป็นธรรม คิดดูซิว่า เผาน้ำมันกันในลักษณะอย่างไร? ยิ่งคนที่มีเงินเหลือใช้ด้วยแล้วเขาเผากันในลักษณะอย่างไร? นี่เขาคิดว่า เขาหาความเพลิดเพลินใส่ตัวเขามันคุ้มกันแล้ว. แล้วเขาไปเอาเงินมากมายนั้นมาจากไหน แล้วมาทำสิ่งที่ไม่จำเป็นจะต้องทำอย่างนี้ มันเป็นอย่างไร. ผมเรียกว่าเป็นการช่วยกันล้างผลาญทรัพยากรของธรรมชาติ หรือของพระเจ้า. นี่เราพูดกันแต่เพียงน้ำมันอย่างเดียว สินแร่อื่น ๆ กระทั่งไม้ไผ่ กระทั่งสัตว์ที่มีชีวิต เพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตาย อยู่ในโลกรนี้, จนที่สุดกระทั่งคนกันเองมันก็ช่วยกันล้างผลาญให้หมดไป ; พร้อมทั้งจะล้างผลาญกันด้วยอาวุธที่ร้ายแรง ล้างผลาญคนกันเอง. นับตั้งแต่ สินแร่ขึ้นมา ถึงพืชพันธุ์ธัญญาหาร กระทั่งขึ้นมาถึงมนุษย์นี้ เราเรียกว่าทรัพยากรของพระเจ้า คือธรรมชาติ ; เราช่วยกันล้างผลาญอย่างมูทะลุุดัน.

เอาละเราจะไม่ต้องจระไนให้เสียเวลา ขอให้ไปดู จนมองเห็นว่ามันเป็นการล้างผลาญโดยไม่จำเป็นวันหนึ่ง ๆ เทาไร แล้วนี่แหละคือ หายนะอย่างหนึ่งอย่างที่น่าหวาดเสียว เพราะปัญหาจะเกิดขึ้นจากการไม่พอกิน ไม่พอใช้ นี่ เร็วเกินไป. หรือถ้าน้ำมันหมดไปจากโลก จะต้องแสวงหากำลังทางอื่น เช่นกำลังปรมาณูเป็นต้น มันก็ยิ่งยุ่งใหญ่ไปกว่าเดิม. สมัยที่เขาไม่รู้จักใช้น้ำมัน สมัยคนป่า ที่ยังไม่รู้จักใช้น้ำมัน หรือปุ๋ย ตายาย ของเรา เมื่อไม่รู้ร้อยปีมานี้ ก็ไม่รู้จักใช้น้ำมันตามตะเกียงใช้ของอย่างอื่นทั้งนั้น ใช้ของโบราณตามมีตามได้ เช่น ได้อย่างนี้ ; ไม่ได้ใช้น้ำมันเติมเครื่องทำไฟฟ้าอย่างนี้. คนก็อยู่ด้วยความผาสุกสงบเย็น ไม่ผลาญสมบัติของพระเจ้าหรือของธรรมชาติ ; ธรรมชาติเลยรุ่มรวยอยู่ในแผ่นดิน แล้วเอามาให้ลูกหลานสมัยนี้ ถลุงกันให้หมด ภายในเวลา

อันสั้นไม่ชั้วก็กระพริบตานี้ มันก็จะหมดไปได้. ปัญหาเกิดขึ้นรอบด้านซึ่งนำไปสู่การแข่งขัน แย่งชิงเบียดเบียน หรือสงครามทั้งนั้น.

นี่ก็เป็นตัวอย่างที่เรียกว่าเป็น “ความหายนะทางฝ่ายวิญญูณ” มากขึ้น ๆ เป็นความรกรหนา หรือเจริญทางฝ่ายวัตถุมากขึ้น ๆ. เพราะฉะนั้นชมราวาส หรือโลกของชมราวาส เป็นผู้รับบาปอันนี้รับผลอันนี้.

ที่นี้มาถึงข้อที่แรงร้ายก็คือว่า ยุคปัจจุบันนี้เอาศาสนาลงมาเป็นทาสรับใช้การเมือง, เอาศาสนาลงมาเป็นทาสตนเองเพื่อเป็นทาสการเมืองคือรับใช้การเมือง. ตนต้องการประโยชน์ทางวัตถุอย่างหลับลับตาที่สุดแล้ว หาคะไรที่จะเอามาใช้เป็นเครื่องมือได้ ก็เอามาใช้หมด ; กระทั่งเอาศาสนามาใช้เพื่อประโยชน์แก่การเมือง. ยกตัวอย่างเช่น คำสั่งสอนในศาสนา ก็จะเลือกเอามาแต่แง่ หรือส่วน ที่จะใช้เป็นเครื่องมือหาวัตถุ. จะพูดเรื่องศาสนากันแต่เรื่องที่จะช่วยกันหาวัตถุช่วยกันสร้างวัตถุ. ธรรมะข้อไหนจะมาช่วยให้เกิดความเข้มแข็งในทางหาวัตถุนั้น เขาเอามาพูด ; นอกนั้นก็ปิดเสีย.

เอาศาสนามาพูดเป็นเครื่องกระตุ้นใจ ทำนองปรัชญาให้เกิดรักชาติ รักพวก เห็นแก่พวกอย่างนี้ก็มี. ทุกอย่างทุกประการเอาศาสนามาใช้เป็นเครื่องมือของการเมือง แม้ในลักษณะที่เป็นพิธีรีตอง ; หรือแม้ในการสงคราม เขาก็ทำพิธีในศาสนา. บางทีก็จะอ้างว่าเพื่อความอยู่รอดของศาสนา เราต้องไปฆ่าคนอื่นให้ตาย. อันนี้ถ้าทำถูกตามหลัก ก็ยังพอเป็นสิ่งที่งดงามหรือดูได้. ถ้าเรารบเพื่อการเป็นอยู่ของธรรมะในโลกจริง ๆ มันก็ดียังถูกต้องอยู่. แต่เดี๋ยวนี้รบเพื่อตัวกู - ของกู ; แล้วก็อ้างว่ารบเพื่อศาสนาหรือเพื่อนนี่เพื่อนี่ ; ก็เลยเอาศาสนามาใช้เป็นบริวารแก่ การรบ การฆ่าผู้อื่นเสียด้วย.

คุณปัญญาพิจารณาจะเห็นได้ว่า มีมากมายหลายแขนง ที่เอาศาสนา มาเป็นทาสของการเมือง เป็นทาสของวัตถุ เป็นทาสของการแสวงหาวัตถุ, จนกระทั่งว่ายอมให้พระเจ้าตายไปเสีย. ศาสนาที่เขาถือพระเจ้านี้เขาว่าพระเจ้า ตายแล้วเราไม่ต้องคำนึงถึงพระเจ้า;เรามีพระเจ้าใหม่คือประโยชน์ที่เราต้องการ. พระเจ้าอย่างทีในพระคัมภีร์กล่าวไว้นั้นนะตายไปแล้ว ; แต่พอกลัวขึ้นมาทำพิธี ศาสนา อ้อนวอนพระเจ้าลม ๆ แล้ง ๆ นั้น ; เขามีพระเจ้าจริง คือประโยชน์ ที่จะได้จากวัตถุหรือการฆ่าผู้อื่น เอาวัตถุมาเป็นประโยชน์ทางเนื้อหนัง. แต่ เนื่องจากว่าคนยังมีเชื้อของพระเจ้าทางศาสนาเหลืออยู่ในใจบ้าง ก็กระทำพิธี ทางศาสนา. อย่างนี้มันเป็นการทำไปด้วยความโง่ ความหลง. ความโง่ทำให้ เข้าใจว่าพระเจ้าตายแล้ว ธรรมะไม่จำเป็น. ทีนี้ความโลภ โลภมากจนหน้ามืด มันก็ยอมเหยียบย่ำ หรือข้ามศาสนาไปหาวัตถุ ; เอาศาสนามาเป็นทาสของวัตถุ นี้เพราะความโลภ.

ทีนี้มันร้ายกาจอยู่อันหนึ่งก็คือความกลัว. ความกลัวนี้ถ้ามันลง ครอบงำใครแล้ว มันก็ทำอะไรได้ทุกอย่าง ; เมื่อกลัวมากขึ้นมันก็ทำของถูก ให้เป็นของผิด. พระพุทธเจ้าถูกเอามาใช้เป็นเครื่องมือ เครื่องราง สำหรับ ป้องกันความตาย ในลักษณะที่เราเรียกกันว่า “พระเครื่องราง” นี้ก็เพราะ ความกลัว ไม่ใช่เพราะอะไรอื่น ; มีความกลัวเป็นเบื้องหน้า มีความเขลา เข้าผสมโรงบ้าง, เป็นความขลาดและความเขลา ; แล้วมันก็เปลี่ยนแปลงอะไร ต่าง ๆ ได้มาก. พระพุทธรูปแทนที่จะเป็นอนุสรณ์ หรือว่าเป็นเครื่องมือแห่ง พุทธานุสสติ กลายมาเป็นเครื่องราง ป้องกันสิ่งที่เขากลัวหรืออยากที่จะให้ร้าย รวย อยากรที่จะให้มีเสน่ห์มีอะไร ก็ใช้อาศัยพระพุทธรูปเป็นเครื่องรางอย่างนั้น ; อย่างนี้ก็เรียกว่าลดศาสนาลงมาเป็นทาสของวัตถุด้วยเหมือนกัน; แล้วกำลังเป็น มากขึ้น ๆ กว่าที่จะถึงจุดอึดอัดก็คงยังอีกนาน,

ความขลาด ความเขลา นี้ ถ้ามันถึงจุดอิมตัวแล้ว มันก็จะละลายสลายตัวลงมาที่ละน้อย ๆ ได้เหมือนกัน ก็เปลี่ยนเป็นยุค ๆ ไป. เดียวนี้ก็กำลังอยู่ในยุคที่เรียกว่า กำลังขึ้น ; กว่าจะถึงจุดอิมตัวจึงจะลง. นำหัวที่ว่า ฝรั่งเศสไม่เคยมีพระเครื่องรางก็พลอยมีกะเขาด้วย, แล้วก็ซื้อแพงที่สุดด้วย. ถ้าฝรั่งเกิดชอบพระเครื่ององค์ไหนขึ้นมา ก็ซื้อแพงที่สุด ; ได้ยินว่าอย่างนั้น. อย่างนี้ซึ่งเมื่อก่อนนี้ไม่เคยมี เราเคยบูชาฝรั่งว่าเป็นคนฉลาด แต่แล้วก็มาเป็นลูกน้องของคนฉลาดคนเขลา ก็ได้เหมือนกัน ; เพราะฝรั่งนั้นขี้ฉลาดมากกว่าคนไทยเสียอีก. ถึงบทเขลามันก็เขลามากกว่า; นี้เลยชวนกันลดศาสนาลงมาเป็นทาสรับใช้การเมือง รับใช้ทางวัตถุให้ให้พระเจ้าตายไปเสีย ให้ธรรมะตายไปเสีย เอาแต่พิธีรีตองไว้; อย่างนี้เราเรียกว่า มันเป็น “หายนะทางวิญญูณ” อย่างยิ่งของมนุษย์ในโลก.

ดูต่อไปให้ง่าย ๆ โดยทางกิริยาอาการนั้น มนุษย์กำลังเป็นขบถต่อพระเจ้า ขบถต่อพระธรรม หรือขบถต่อธรรมชาติ ด้วยอาการอย่างนั้น, ไม่ซื้อตรง ไม่ภักดี ไม่มอบกายถวายชีวิตด้วยความซื้อตรง หรือภักดีต่อสิ่งที่เรียกว่าพระเจ้า หรือพระธรรม หรือธรรมชาติก็ได้. ถ้าไม่อยากจะมิพระเจ้า หรือไม่อยากจะถือพระธรรม ก็ให้ถือกฎของธรรมชาติที่เที่ยงแท้แน่นอน. มนุษย์กำลังเล่นตลก หลีกเลียงจะเอาประโยชน์ของตัวเอง ใช้สิ่งเหล่านั้นก็ใช้เพื่อประโยชน์ของตัวเอง ; ไม่ใช่ด้วยความเคารพ หรือด้วยความภักดี ; เป็นหน้าไหว้หลังหลอกเสมอ แล้วก็ไปโจรปล้นพระเจ้า หรือพระธรรม หรือธรรมชาติเสียเลย.

นี่หมายความว่าเอามามากมาย เอามาเป็นประโยชน์แก่ตัว แก่เนื้อหนังของตัวเอง โดยไม่เห็นแก่ความถูกต้องยุติธรรมอะไรหมด ; แล้วพร้อม ๆ กัน

นั่นก็โง่งมไม่เห็นว่ พระเจ้า หรือพระธรรม กำลังลงโทษให้ อย่างหนัก เหมือนกัน. ใครจะไปปล้นพระเจ้าก็ทำได้ ; แต่แล้วที่พระเจ้าลงโทษนั้น มองไม่เห็น ; นี้เป็นคนที่น่าสงสารที่สุด. มนุษย์กำลังปล้นพระเจ้า แล้ว ก็เดือดร้อนแสนสาหัสโดยไม่รู้ตัว หรือรู้น้อยเต็มที นี้คือพระเจ้าลงโทษให้. ในที่สุดก็มีอาการเป็นว่า มนุษย์นี้กำลังทำสงครามกับพระเจ้า. คุณช่วยมองให้ดี ๆ ว่ามนุษย์ทั้งโลกกำลังทำสงครามกับพระเจ้า. ถ้าคุณมองอย่างเด็กอมมือ คุณก็จะ เห็นว่ามนุษย์กำลังรบกันเอง, คอมมิวนิสต์กับประชาธิปไตยรบกันเอง. นี้ผมขอ อภัยที่จะพูดว่า คุณมองอย่างเด็กอมมือ. การที่ประชาธิปไตยกับคอมมิวนิสต์ รบกันนี้ คือการรบอย่างเด็กอมมือ สองฝ่ายนี้รบกันจริง แต่ว่าการรบกัน นั้นมันเป็นการฝืนความประสงค์ของพระเจ้า. พระเจ้าห้ามไม่ให้รบกัน แต่คน ก็ดื้อรั้น ก็ทำทนายพระเจ้า รบกันใส่หน้าพระเจ้า. ดังนั้นการทำอย่างฝืนความ ประสงค์ของใครเราถือว่าทำสงครามกับผู้นั้น.

พระเจ้าไม่ต้องการให้ทำอย่างนั้น เราก็แก้งเหยียบย่ำพระเจ้า ทำ อย่างนั้นให้มันมากขึ้นไปอีก - มากขึ้นไปอีก,พระเจ้าต้องการไม่ให้เรามัวเมาทาง เนื้อหนัง เราก็ประชดพระเจ้ามีความมัวเมาทางเนื้อหนังให้มากยิ่งขึ้นไปอีก, พระเจ้าต้องการให้ประหยัดใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในธรรมชาติ หรือเป็นสมบัติของ พระเจ้านี้ เราก็ไม่ประหยัด เอมามาถูกลูกลูเสี่ย ล้างผลาญเสี่ยโดยเร็ว เหมือนที่ พูดกันมาแล้ว ; อย่างนี้มากมายหลายสิบเรื่อง หลายร้อยเรื่อง เป็นการกระทำ ที่ประกาศสงครามกับพระเจ้า ทำสงครามกับพระเจ้าอยู่ตลอดเวลา. นี้ถ้าคุณมอง ออกในลักษณะอย่างนี้ ผมว่ามองอย่างผู้ใหญ่แล้ว ไม่มองอย่างเด็กอมมือ.

การที่มนุษย์ฆ่ากันเองนั้นคือการทำสงครามกับพระเจ้า ฝืนความ ประสงค์ของพระเจ้าอย่างเหลือแสน. นี้เรียกว่าในทางศาสนาเกิดการล้มละลาย

bankruptcy อะไรก็ตาม, มันล้มละลายหมด ; เพราะศาสนาไม่สามารถคุ้มครองมนุษย์เพราะมนุษย์ทำสงครามต่อพระเจ้า หรือต่อพระธรรม หรือต่อธรรมชาติเสียเอง ; มันก็มีแต่ปาก มันก็มีแต่ความโกลาหลวุ่นวาย อย่างไม่รู้สึกรู้สีกตัว อย่างแก้ไม่ไหว แก้ไม่ได้ แล้วก็ไม่รู้ว่าจะแก้อย่างไรมากขึ้น ๆ ในโลกนี้ รวมทั้งประเทศไทยเราด้วย.

ในสมัยวัตถุ เราจะเหลืออยู่แต่วัตถุ เช่นวัดวาอาราม โบสถ์วิหาร พระเจดีย์ หรือแม้แต่พระสงฆ์ที่สักว่าบวช ๆ กันนี้ ซึ่งเป็นวัตถุ ขอให้จัดเป็นวัตถุ. ก่อนนี้เขาเป็นตัวแทนของจิตใจ พระเจดีย์เคยเป็นตัวแทนของความสว่างไสวทางวิญญาณ ; เดียวนี้เราเหยียบย่ำสิ่งเหล่านั้น เป็นของไม่มีค่าไป ไม่ต้องการอะไรหมด ; พระเจดีย์ก็เหลือแต่อิฐแต่ปูนไม่เป็นอนุสาวรีย์ของความสว่างไสวทางวิญญาณ, ไม่ช่วยให้เกิดความสว่างไสวทางวิญญาณเหมือนแต่กาลก่อน. เดียวนี้มีไว้ขวิดกันเล่น มีไว้เป็นประโยชน์แก่การท่องเที่ยวหรืออะไร ; นี่มันก็กลายเป็นเรื่องทางวัตถุไปหมด และยิ่งขึ้นไปทุกที ; นี่เรียกว่าศาสนาถูกเหยียบย่ำในลักษณะอย่างนี้.

ที่นี้มาถึงตัวคน ตัวบรรพชิต คือเจ้าหน้าที่ของศาสนา, บรรพชิตนี้ก็พลอยตกเป็นทาสของวัตถุตามพวกชมราวาสไปด้วย, แม้ไม่ทั้งหมดก็กำลังจะเป็นอย่างนั้นมากขึ้น. บรรพชิตนี้แหละกำลังตกเป็นทาสของวัตถุตามกันพวกชมราวาสไปด้วยมากขึ้น. การบวชตามขนบธรรมเนียมประเพณีนี้ หรือว่าไปทำหน้าที่บรรพชิตในลักษณะที่เกี่ยวข้องกับชมราวาส หรือโลกนี้ มันเปลี่ยนไป ๆ จนไปมีวัตถุประสงค์อย่างเดียวกันกับชมราวาส ; ด้วยเหตุนี้เดียว คือการตกเป็นทาสของวัตถุ. เมื่อบรรพชิตอยากจะอยู่ดีกินดีอย่างชมราวาส, เผลอไป, อยากจะอยู่ดีกินดีอย่างชมราวาส ก็กลายเป็นชมราวาสไป คือตกเป็นทาสของวัตถุอย่างเดียว

กับฆราวาสไป. ฉะนั้นอย่าได้หวังการอยู่ดีกินดีเป็นอันขาด สำหรับพระเรา ; ให้อยู่อย่างที่พระพุทธรเจ้าท่านอยู่.

พระพุทธรเจ้าท่านก็ฉันข้าวจานแฉะ อาบน้ำในคูล เป็นอยู่อย่างตายแล้ว เหมือนพวกเราที่นี่. ฉันอาหารที่ใส่รวม ๆ กันลงไปบาตรเหมือนอย่างแฉะนี้ แล้วท่านก็เป็นอยู่อย่างธรรมชาติที่สุด. กินข้าวจานแฉะ อาบน้ำในคูล มีความหายอย่างนี้, ไม่ต้องมีอะไรเป็นพิเศษ หรือหา สะดวกสบาย อาบน้ำในลำธารก็ได้ ; ส่วนมากก็เป็นอย่างนั้น. มิเช่นนั้นแล้วบรรพชิตนี้จะไปทำตามกัน พวกฆราวาส, แล้วก็ประจบพวกฆราวาสในที่สุด นั่นและคือล้มละลาย คือว่า ความมั่นคงล้มละลายครึ้นลงไปเลย; ไม่สามารถที่จะนำฆราวาสในการต่อต้านกิเลส.

บรรพชิตไม่สามารถที่จะเป็นผู้นำฆราวาสในการที่จะต่อต้านกิเลส นี้คือความล้มละลาย. แล้วบรรพชิตก็เผยแพร่ศาสนาด้วยโมหาคติ คือว่าทำไปตามความนิยมของฆราวาส หรือว่าทำไปตามความนิยมของกิเลสของตัวเอง, นี้เขาเรียกว่าเผยแพร่ศาสนาด้วยโมหาคติ ; ไม่เป็นผู้ที่ดึงฆราวาสมาสู่หนทางที่ถูกต้อง. นี้เป็นเรื่องหายนะของฆราวาสด้วย ; ไม่ใช่เป็นเรื่องฉิบหายของพระ แต่เป็นเรื่องฉิบหายของพวกฆราวาส ; คือไม่มีผู้นำที่ดีที่จะต่อต้านกิเลส.

นี่เราพูดกันมาเป็นข้อ ๆ ให้เห็นว่า **หายนธรรมของสถาบันฆราวาส** กำลังมีอยู่อย่างไร ? และกำลังจะเพิ่มขึ้นอย่างไร ? ฟังแล้วมันก็น่ากลัว ; เห็นจะต้องสรุปตอนท้ายนิดหนึ่งว่า **อยากกลัว, คุณอยากกลัว ;** เพราะว่า แม้ว่าเราจะพูดกันไม่รู้เรื่องกับพวกเหล่านั้น เราก็สามารถจะปลีกตัวเองออกมาเสียได้. คุณอย่าโง่ อย่าเขลา จนถึงกับเข้าใจว่า มันปลีกออกมาไม่ได้, คนโง่ก็จะพูดว่า เพื่อนสูบบุหรี่ เราก็ต้องสูบด้วย ; ผมละมาได้ปีหนึ่ง พอเพื่อนมาที่เดียว

“ก็สู้บ๊ออีก” อย่างนี้ เขาคิดว่าตัวเองปลื้มออกมาจากคนเหล่านั้นไม่ได้. ในที่นี้ ผมกำลังยืนยันว่า เราสามารถปลื้มตัวเองออกมาเสียได้ จากผู้ที่พูดกันไม่รู้เรื่อง. ผมใช้คำว่า ผู้ที่พูดกันไม่รู้เรื่อง คุณช่วยจำคำนี้ไปด้วย.

เราต้องเข้มแข็งพอ ที่จะปลื้มตัวเองออกมาเสียได้ จากผู้ที่พูดกันไม่รู้เรื่อง ให้เข้มแข็งในข้อนี้ ; และก็อย่างเหอเรื่องการศึกษาให้มากนัก. สมรวัส ทั่ว ๆ ไปเป็นบิดามารดา นี่กำลังเหอการศึกษาจนหลับหูหลับตา ; ปล่อยให้เรียน เพื่อเก่งเพื่อดีเพื่ออะไรนั่นมันก็เพื่อวัตถุ. แม้ไม่มีเงินให้เรียน ก็อุตส่าห์ลำบากยากเข็ญ จนตัวเองหมดความสุข หมดหลัก หมดเกณฑ์ หมดความถูกต้อง ; เช่นนี้เป็นการศึกษาของลูกหลาน จนทำความลำบากยุ่งยากให้เกิดขึ้นทั้งครอบครัวอย่างนี้. ถ้าสมมติว่าคุณโตๆ ไปวันหน้า มีลูก มีหลาน แล้วมันไม่มีงานที่จะทำ : แล้วเสียใจว่าไม่ได้เรียน, หรือเรียนแล้วก็ไม่มีงานที่จะทำ ; นี่มันเป็นปัญหาอยู่ข้างหน้า เพราะทุกคนเหอการศึกษาแบบนี้ ; ก็อย่าไปเหออย่างนั้น อย่าเสียใจ.

ขอให้จำไว้ว่าความเป็นผู้ดี หรือเป็นคนดี มีความสุขนั้น มันไม่ได้เนื่องอยู่กับการศึกษาอย่างในสมัยนี้ ; ไม่เนื่องกันอยู่กับการศึกษาอย่างสมัยนี้ ; ผมทำทนายและประณามอย่างนี้ ว่าการที่มนุษย์เราจะเป็นผู้ดีก็ตาม เป็นคนดีมีความสุขก็ตาม มันไม่ได้เนื่องกันอยู่กับการศึกษาอย่างสมัยนี้เลย. การศึกษาอย่างสมัยนี้มันไม่ได้ทำให้คนเป็นคนดี เป็นคนดีมีความสุขได้ ; เพราะการศึกษาเป็นทาสของวัตถุเสียแล้ว ไม่ทำให้เป็นคนดีมีความสุขได้. เพราะฉะนั้นเราจะเป็นคนดีมีความสุขได้ โดยไม่ต้องเข้าโรงเรียนอย่างสมัยนี้ก็ได้อ. อย่างเช่น ปู่ย่า ตายายของเรา บรรพบุรุษของเราไม่เคยเรียนอย่างนี้ ; เขาก็เป็นคนดีมีความสุขได้. เพราะฉะนั้น อย่างกลัว ที่ว่าจะไม่ได้เรียนนั้น ไม่ได้เรียนนี้ ไม่ได้ไปเมืองนอก

ไม่ได้ไปอะไร ; ก็อย่างกลัว. เราจะเป็นคนดีมีความสุขได้ โดยไม่ต้องเกี่ยวข้องกับ การศึกษาชนิดนี้ก็ไม่ได้. ถ้าเราไปเกี่ยวข้องได้ มีโอกาสมีกำลังไปเกี่ยวข้องได้ ก็ไปเกี่ยวในฐานะที่จะเอามันมา เป็นอุปกรณ์เครื่องมือสำหรับเป็นคนดี มีความสุขได้ ; อย่าไปบูชามันเป็นพระเจ้า. การศึกษาที่มีผลลุ่มหลงในวัตถุนี้ อย่าไป บูชามัน ; จะทำให้เราตกนรกทั้งเป็น เหมือนที่เราได้กล่าวมาแล้วข้างต้น.

เมื่อพูดถึงการเป็นอยู่แล้ว เราอยู่กระท่อมดินก็ได้ มนุษย์เคยมีความสุข เหลือแสนเมื่ออยู่ในกระท่อมดิน ; แต่มีนรกทั้งเป็น เมื่อมาอยู่บนตึกบนปราสาท อย่างในสมัยนี้. สมมุติว่าเดี๋ยวนี้เราอยู่ในกระท่อมดิน มันก็มีความสุขได้ ; แล้วเราก็อยู่กันอย่างบ้านนอกคอกนา อย่างตำบลเล็ก ๆ อย่างที่นี้, รอบ ๆ วัดนี้ ก็มีความสุขได้ ; ไม่ต้องอยู่กันอย่างเป็นบ้านเป็นเมือง อย่างกรุงเทพฯ ฯ อย่างนิวยอร์กอย่างอะไรที่เรียกว่าเป็นนครมหาศาลนั้น. นั่นคือดวงแห่งความ สกปรก ความเร่าร้อนในทางจิต ทางวิญญาณ จนเป็นภูตผีปิศาจไปแล้ว, มีความเร่าร้อน สกปรก ในทางจิต ทางวิญญาณเป็นภูตผีปิศาจไปแล้วตั้งแต่ เดี่ยวนี้. เพราะว่าไปอยู่ในที่แข่งขันกันโดยไม่ดูหน้าดูหลังเต็มไปด้วยการแข่งขัน ในนครหลวงนั้น.

คนที่เขาอยู่ตามบ้านนอกคอกนา อยู่กันอย่างนี้ตามเดิมนั้น ไม่มีการ แข่งขันชนิดในเมืองในหัวใจยังมีความเย็น ยังมีความสะอาดอยู่มาก. ขอให้มอง อย่างนี้ แล้วเราก็ไม่กลัว ว่าเราจะไม่ได้รับการศึกษาอย่างนั้น ไม่ได้ไปอยู่อย่างนั้น ไม่ได้เจริญอย่างนั้น. เพราะว่า มันเป็นการเจริญอย่างที่เราเรียกว่าตกนรกทั้งเป็น. ที่พูดนี้ ก็เพื่อเตือนว่า อย่างกลัว ที่เราจะไม่ได้เจริญอย่างนั้น : เรามีความดี มีความสุขได้ โดยที่ไม่ต้องมีความเจริญอย่างนั้น ; แล้วเราก็ไม่มีหายนทาง วิญญาณ ; เรายังเป็นฆราวาส หรือยังเป็นพลโลกที่ดี คือที่จะมีความก้าวหน้า

ไปตามแบบของอาศรม ๔ โดยแน่นอน. กิดมาที่หนึ่งไม่เสียชาติเกิดได้ก้าวหน้า
ไปตามลำดับของอาศรม ๔ ; ไปเป็นผู้ที่รู้จักโลกดี มีความสงบเย็น แล้วก็ช่วยเหลือ
ผู้อื่นในการเป็นแสงสว่างให้แก่เขาได้แน่นอน ; นฤกทาง. ถ้าเดินผิดทาง
เดินไปทางอื่น จะจมลงไป ในเหว ในนรก ; เดินถูกทางจะไปสู่ความ
สะอาด ว่าง สงบ องจิตของวิญญาน, ป็นคนดีมีความสุขได้ทั้งเราเองและผู้อื่น.

นี่ขออย่าให้หายนะอย่างทีกล่าวนมาแล้วนั้นมาครอบงำ; ให้วิณะ
ในทางจิตทางวิญญานนี้จงเจริญก้าวหน้าแก่เรา ; ให้เราสามารถปลื้มตัวออกมาได้
จากผู้ที่พูดกันไม่รู้เรื่อง. และนี่แหละคือประชาธิปไตยที่พระเป็นเจ้า หรือ
พระธรรม หรือธรรมชาติก็ตาม ได้มอบให้แก่เรา;ขอให้เรารู้จักถือเอาประโยชน์
อันนี้.

บัดนี้เลิกงานเขนบอกหมดเวลาแล้ว.

ภาวะจิตธรรม ในอารยธรรม แผนปัจจุบัน

- ๑๘ -

๗ พฤษภาคม ๒๕๑๓

สำหรับพวกเราที่นี้ ได้ล่วงมาถึงเวลา ๔.๔๕ น. แล้ว ; เป็นเวลาที่จะได้พูดกันต่อไป ถึงเรื่องอันเกี่ยวกับ ฆราวาส ตามความประสงค์ของคุณที่ได้เสนอปัญหามา ล้วนแต่เกี่ยวกับฆราวาส. ในวันนี้จะได้พูดถึง **ภาวะจิตธรรม ในอารยธรรมแผนปัจจุบัน** ฟังดูแล้วก็น่าสลดสังเวช หรือถึงกับสะดุ้ง ; แต่ก็เป็นเรื่องที่จะต้องพิจารณาอย่างยิ่ง หรือจำเป็น. ถ้าข้ามไปเสียในเรื่องชนิดนี้ เราก็จะไม่สามารถแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ของฆราวาสได้ ดังนั้น จึงต้องพูด.

ขอให้เข้าใจว่าเวลาหัวรุ่งอากาศเย็น ๆ อย่างนี้ไม่ใช่เวลาสำหรับจะมานั่งด่าคน หรือด่าใครกันให้สนุกไปเลย. แต่ว่าเป็นเวลาที่พระพุทธเจ้าท่านใช้สำหรับกระทำสิ่งที่เราเรียกกันว่า เติงญาณสองโลก มีอาการเหมือนกับขึ้นไปบนยอดภูเขาสูง ๆ แล้วก็ดูโลกโดยทั่ว ๆ ไป ว่าอยู่ในสภาพเช่นไร; แล้วท่าน

ก็มองไปว่าใครอยู่ในฐานะที่ควรช่วยเหลือ. พอสว่างขึ้นท่านก็พยายามที่จะผ่านไปทางนั้น เพื่อจะไปช่วยเหลือ. ถึงพวกเราก็เหมือนกัน ในเวลาหัวรุ่ง อากาศเย็นสบายดี อย่างนี้ก็ควรจะใช้เวลาไปในทางที่จะมองดูอะไรด้วยจิตใจที่ปกติ เป็นวงกว้างออกไปทั่ว ๆ โลก ซึ่งรวมทั้งตัวเราเองด้วย เพื่อพบปัญหาต่าง ๆ ตลอดจนถึงวิธีที่จะแก้ไขมัน.

เดี๋ยวนี้ผมกำลังพูดหรือเอ่ยถึงภาวะจิตธรรมในอารยธรรมปัจจุบัน ก็ขอให้พิจารณาดู ด้วยจิตใจที่ปกติ หรือเป็นธรรม ว่ามันมีอยู่จริงหรือไม่ ตามที่ผมจะได้พูดให้ฟังตามความเห็นส่วนตัว หรือความรู้สึกนึกคิดที่มันเกิดขึ้น เพราะอำนาจของสิ่งเหล่านี้ มันทำให้เกิดความคิดนี้ขึ้น.

คำว่า “ภาวะจิตธรรม” นี้เกือบจะไม่ต้องอธิบายอะไรแล้ว แต่โดยใจความมันหมายถึงการที่จิตของมนุษย์ตกต่ำลงไป จนไม่สมควรแก่คำว่ามนุษย์. ถ้าคุณชอบคำจำกัดความ หรือบทนิยาม ก็ขอให้ฟังถึงกันอย่างนี้ว่า **ภาวะจิตธรรม** นั้น คือจิตของมนุษย์ตกต่ำลงไปจนไม่เหมาะสมกับคำว่ามนุษย์. ความหมายของ “มนุษย์” นี้ เราพูดกันแล้วพูดกันอีกอย่างซ้ำ ๆ ซาก ๆ ว่า จิตสูงหรือเหล่ากอของผู้ที่มีจิตสูง สะอาด น่าไหว น่านับถือ บูชา และไม่เป็นไปเพื่อความทุกข์ เรียกว่าสูงง เดียวนี้มันเป็นไปทางต่ำ สกปรก มีดมัว เว่าร้อน เราเรียกว่า จิตธรรม.

สำหรับคำว่าอารยธรรมแผนปัจจุบันนั้น มันก็พอที่จะเข้าใจได้อยู่แล้ว ; แต่สำหรับคำว่า “อารยธรรม” นี้ ขอบอกกล่าวว่ามันเป็นเรื่องเล่นตลกสิ้นดี. คำว่า อารย หรือ อริย นี้ เป็นคำเดียวกับที่เราเรียกในภาษาไทยว่า อริยเจ้า. อารยธรรมก็คือธรรมะของพระอริยเจ้า ; แต่แล้วมันก็ไม่เป็นไปอย่าง

สมชื่อนั้น ๆ. นี้เพราะว่าคนบัญญัติคำพูด บัญญัติศัพท์นี้ เขาไม่ได้คิดถึงอะไร
 มากไปกว่าความเหมาะสมเฉพาะหน้า เฉพาะเวลา เฉพาะถิ่นเท่านั้นเอง ; ในเมื่อ
 มุ่งหมายจะพูดถึงถึงของดี ของสูง ก็เลยเอาอารยะใส่เข้าไป เป็นอารยะธรรม.
 ส่วนคำว่า *civilization* ของฝรั่งซึ่งเป็นต้นตอของคำนี้นั้นมันจะมีความหมายอย่างไร
 ก็ยังไม่เป็นที่แน่นอน. แต่ที่แน่นอนก็คือว่า มันคงจะไม่ตรงกับความหมายของ
 คำว่า อริย หรือ อารย เป็นแน่. ถ้ามันเป็นอย่างนี้จริง มันเป็นความเขลาของ
 คนที่บัญญัติคำนี้ในภาษาไทย โดยลืมนึกถึงพระอริยเจ้า, หรือไม่สนใจเอา
 เสียเลยก็ได้.

ที่นี้สำหรับคำว่า อารยธรรมปัจจุบันนั้น คุณก็พอจะมองเห็นอีก เพราะ
 ผมหมายถึงปัจจุบันหยก ๆ นี้ ในศตวรรษนี้ จนกระทั่งถึงวันนี้. อารยธรรมปัจจุบัน
 โดยใจความก็คือ *อารยธรรมทางวัตถุ*, วิทยาศาสตร์นั้นก็เรียกว่า *อารยธรรม
 ทางเนื้อหนัง*. มันเป็นเรื่องของเนื้อหนัง เพื่อประโยชน์แก่เนื้อหนัง หรือเป็น
 อุปกรณ์เพื่อประโยชน์แก่เนื้อหนัง ; ทั้งหมดนี้มันรวมเรียกว่า "อารยธรรม
 เนื้อหนัง" มีความก้าวหน้าทางวัตถุเป็นหลักสำคัญ.

เมื่อพวกอิตาลีไปย้ายประเทศอะบิสซิเนีย ; คนป่าดำ ๆ ในอะบิสซิเนีย
 นั้นตะโกนบอกกันว่า อารยธรรมของฝรั่งมาแล้ว ! หมายถึงปืนใหญ่ หมายถึง
 รถถัง หมายถึงอะไรที่มันไปฆ่าพวกอะบิสซิเนีย. พวกอะบิสซิเนียตะโกนบอกแก่กัน
 และกันว่า ระวัง ๆ อารยธรรมของฝรั่งมาแล้ว. นี้คุณลองคิดว่าคนป่าแท้ ๆ
 ถ้าเราจะจัดว่าเป็นคนป่า โดยการที่ผิวหนังมันดำ, มันยังรู้จักถึงขนาดนี้ ว่านี่
 อารยธรรมของฝรั่ง, ไม่ใช่อารยธรรมของพวกเราแต่โบราณ,

ดังนั้นอารยธรรมของฝรั่งก็คือ วัตถุเครื่องมือที่จะไปบีบคั้นคนป่า
 เรียกว่าอารยธรรมปืนใหญ่อย่างหนึ่ง เพื่อผลเป็นการได้มาซึ่งวัตถุ ซึ่งเป็นปัจจัย

ของกามารมณฺ์. อารยธรรมป็นใหญ่ กับอารยธรรมกามารมณฺ์วิตถารน้มนคู้กัน. ดั่งน้ันพิจารณาดีแล้ว อารยธรรมแผนปัจจุบันไม่มีอะไร นอกจากป็นใหญ่ กับกามารมณฺ์วิตถาร. น้ีจะเป็นคำด่าหรือเยาะเย้ย หรืออะไรก็ตามใจ, แต่นี้ พุดไปตามความจริงที่มันมีอยู่. ฉะนั้นคุณเข้าใจคำว่า “อารยธรรมแผนปัจจุบัน” ไว้ในลักษณะอย่างนี้ดีกว่า ปลอดภัยกว่า ; เป็นสิ่งที่จะหลีกเลี่ยงไม่ได้สำหรับ ฆราวาส. เพราะฉะนั้น จึงเอามาพุดในฐานะเป็นสิ่งที่ฆราวาสจะต้องรู้ จะต้อง เข้าใจ จะต้องจัดการกับมันให้ถูกต้อง อย่างที่เรียกว่า “ฆราวาสธรรม” เป็นสิ่งที่ ฆราวาสจะต้องรู้ จะต้องกระทำให้ถูกต้อง.

ที่นี้เราจะพุดถึงตัวเรื่องราวของมันเสียที่ว่าภาวะจิตทรามนั้นคือ อะไร ? ที่ว่า จิตทราม จิตทราม นั้น ถ้าถือตามหลักพระพุทธศาสนาก็มีจิตทราม อยู่ ๓ ประเภทตามลักษณะของกิเลส :

๑. จิตทรามที่มาจากโลภะหรือราคะ, ก็คือเนื้อหนังเพื่อหรือ กามารมณฺ์เพื่อ.
๒. จิตทรามที่จากจากโทสะ หรือโกธะ นั้นก็คือการฆ่ากันเพื่อ.
๓. จิตทรามที่มาจากโมหะ หรืออন্ধการ นั้นก็คือการทําส่งที่ไม่ต้อง ทํแล้วก็เฝ้าทำอยู่จนเพื่อ.

สรุปสั้น ๆ ก็ว่า จิตทรามด้วยโลภะ คือกามารมณฺ์เพื่อ เนื้อหนังเพื่อ, จิตทรามด้วยโทสะก็คือฆ่ากันเพื่อ, จิตทรามด้วยโมหะก็คือทําส่งที่ไม่ต้องทําเพื่อ น้ีเป็นหัวข้อที่คุณจะต้องดูให้ดี ว่ามันมีอยู่จริงหรือไม่ ในสมัยปัจจุบันนี้ เมื่อมอง ตามหลักของพุทธศาสนา.

เราเป็นคนไทย เป็นพุทธบริษัท ยึดหลักพระพุทธศาสนา แล้ว เกลียดชังความโลภ ความโกรธ ความหลง เป็นที่สุด, คือเกลียดชัง โลภะ โทสะ

โมหะเป็นที่สุด. โลกะนั้นมีชื่อแทนว่ารากะหรืออื่น ๆ อีก, โทสะก็มีชื่อแทนว่าโกรธ หรืออื่น ๆ อีก, โมหะก็มีชื่อแทนว่าอันตราย ความมีดมนหรืออื่น ๆ อีก. ดังนั้นเมื่อคุณพบชื่ออย่างอื่น ก็ขอให้รู้จักสังเกตแล้วเอามารวมเข้าในชุด ๓ นี้ อย่างใดอย่างหนึ่งให้จนได้ ; คือว่ามันมีแต่เพียง โลกะ โทสะ โมหะที่เราพูดกันติดปาก.

บัดนี้เราจะพูดถึงจิตธรรมที่มีมูลมาจากโลกะหรือรากะนี้ก่อนเป็นประเภทแรกเป็นเรื่องเนื้อหนังเพื่อ หรือกามารมณ์เพื่อ. สิ่งนี้กำลังระบาคอยู่ ทั่วไปทั้งโลก ซึ่งผมไม่ต้องอธิบายเพราะคุณจะทราบดีกว่าผมเสียอีก และคุณก็อยู่ใกล้ชิดกับสิ่งเหล่านี้ เพราะเป็นฆราวาส แล้วก็เพิ่งมาบวชหยก ๆ นี้เอง แล้วก็จะกลับไปเป็นฆราวาสอีก.

ที่เรียกว่า เนื้อหนังเพื่อ นี้ เราจะต้อนึกถึงคำว่า “เพื่อ” เพราะว่ามันใช้ได้ทุกกรณีทั้ง ๓ กรณี. เราจะลองนึกถึงสิ่งที่เรียกว่า กำลัง หรือ energy นี้. เมื่อเรามีกำลังมากจนล้นแล้วกำลังนั้นมันจะล้นไปทางไหนโดยธรรมชาติ คือโดยอัตโนมัติ. ยกตัวอย่างเช่น เรากินอาหารเข้าไปมาก แล้วเกิดกำลังเหลือล้นสำหรับที่จะทำงานตามหน้าที่ แล้ว energy นั้นล้น มันจะล้นไปทางไหน ? มันก็ล้นไปในทางความรู้สึกทางกามารมณ์. คุณจะเรียกมันว่าจิตสูงหรือจิตธรรม ? ในที่นี้เราเรียกว่า “จิตธรรม” คือมันล้นไปในทางลามกอนาจาร ตามอำนาจของกิเลส.

ระวังให้ดี แรงงานล้นนี้, ระวังให้ดี, เดียวนี้เรามีวิชาเทคโนโลยีในโลกสำหรับสร้างอุปกรณ์ของแรงงาน หรือกำลัง ที่ให้มนุษย์ดื่ม กิน ใส่เข้าไป. ที่นี้มันมากจนล้น และมันจะล้นไปทางไหน ? มันก็ล้นไปในทางกามารมณ์ ทาง

ลามกอนาจาร. ดังนั้นผลได้ทางวัตถุย่อมเป็นไปทางเนื้อหนังทั้งนั้น. ประดิษฐ์กรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในโลกอย่างหนาแน่น, ที่ยกย่องกันมากนักนี้, พอมันล้นหรือเพื่อ มันก็เพื่อไปในทางกามารมณ์ ; ไม่ได้เพื่อไปในทางกิจการงานที่จำเป็นแก่มนุษย์. ดังนั้นคุณจะได้เห็นว่าสิ่งที่วางเกลื่อนอยู่สำหรับมีชาย มีอะไรไปทั่วทุกหนทุกแห่งนั้น มิใช่เป็นสิ่งจำเป็นแก่มนุษย์.

ผมขอรับรอง ขอวิงวอนว่า ช่วยทำจิตใจให้ดี ๆ ให้เที่ยงตรงให้เป็นธรรม ให้อยู่ดีธรรม แล้วเดินสำรวจตลาดในกรุงเทพฯ ว่ามันมีสิ่งจำเป็นแก่ชีวิตมนุษย์ก็เปอร์เซ็นต์, แล้วไม่จำเป็นแก่ชีวิตมนุษย์ คือไม่ต้องมีก็ได้ นั่นก็เปอร์เซ็นต์. แล้วสิ่งที่หรูหรา สวยงาม แพงมากเหล่านั้น รวมอยู่ในสิ่งเหล่านั้น แล้วก็ไปเพื่อกามารมณ์ ล้นไปทางจิตธรรม ; แต่เขากลับบรูชาว่านั่นแหละคือสูงสุด เป็นไปในทางสูงสุด หรือนำปรารถนา ; หรือสิ่งสวยงามเป็นอย่างต่ำ. ถ้ามองให้ดี ๆ อย่างนี้จึงจะพบความเพ้อ ความเหลือความจำเป็น ; เป็นเหตุให้คนเรา โลกจัด ปรารถนาเกินขอบเขต เกินที่พระเจ้ากำหนดไว้. อยากได้หรือแสวงหา หรือมีไว้ หรือใช้จ่ายเกินจำเป็นที่มนุษย์ควรจะต้องทำ. อย่างนี้เรียกว่า “เพ้อ” เป็นความโลภ, ก็มีบาลีว่า “อติโลภो हि पापโก” - โลกเกินนั้นลามก ; ตามตัวหนังสือว่าอย่างนั้น. โลกเกินนั้นลามก อติโลภो हि पापโก ช่วยจำไว้ด้วย.

เราจะดูกันต่อไป *อย่างไรเรียกว่าเนื้อหนังเพ้อ ?* มันก็ไม่ยาก โดยแบ่งขอบเขตของความจำเป็น ปัจจัยที่จำเป็นแก่การครองชีพของมนุษย์ : เรื่องอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัยเรื่องหยูกยาแก้ไข้ ที่จำเป็นมันมีอยู่อย่างไรที่เพ้อมีอยู่อย่างไร ; เดียวนี้เราอยากให้มันเพ้อไปเสียทั้งนั้น. เมื่อเพ้อไปทุกอย่างแล้ว ทีนี้มันก็ล้นไปทางกามารมณ์. เมื่อมันเกินจำเป็นแล้ว มันก็ล้นไปทาง

กามารมณฺ์. เรื่องอาหารก็ดี เรื่องเครื่องนุ่งห่มก็ดี ที่อยู่อาศัยหลับนอนก็ดี แม้แต่หยูกยา ; เมื่อมันล้นความจำเป็น หรือเพื่อ มันก็เพ้อไนในทางกามารมณฺ์ ทั้งนี้. ถ้ามันเพ้อไปอย่างนี้แล้ว มันไม่ใช่สิ่งที่เรียกว่า “ปัจจัยที่จำเป็นแก่ชีวิต

ตามหลักของพระพุทธศาสนาที่เรียกว่า “ปัจจัยสี่ ที่จำเป็นแก่ชีวิตมนุษย์” นั้นมันอยู่ในขอบเขตจำกัดเท่าที่จำเป็นจริง ๆ ; พอสิ่งเหล่านี้มันเพ้อ มันก็ไม่ใช่ปัจจัยในที่นี้แล้ว ; มันกลายเป็นของเพ้อ เป็น “กามารมณฺ์ปัจจัย” เป็นปัจจัยของกามารมณฺ์, แล้วก็นำไปสู่ความวิตถารทางกามารมณฺ์. นี้ระวังให้ดีว่ามันอาจจะหลอกเราได้ หลอกว่า “ปัจจัย” นี้ เราต้องแสวงหา แล้วก็ เป็นของจำเป็นแก่ชีวิต; แต่แล้วมันกลายเป็นไม่ใช่ “ปัจจัย” ไป โดยไม่รู้สึกรู้สิด. อย่างนี้ทำให้เกิดความล้น จนเป็นกามารมณฺ์ เป็นเนื้อหนังเพ้อ.

ที่ว่าปัจจุบันนี้มีภาวะจิตทรมานเพราะสิ่งเหล่านี้เพื่อนั้น ก็ดูซิ คุณดูให้ละเอียด ด้วยความรอบคอบถี่ถ้วน จะพบว่า มีสิ่งอยู่สิ่งหนึ่ง ซึ่งเป็นลักษณะที่แสดงให้เราเห็นได้ชัดอย่างยิ่ง ช่วยจำคำนี้ไว้คือ เจตนารมณฺ์แห่งการยั่ว, เจตนารมณฺ์ หรือเจตนาที่ตาม แห่งความยั่ว, มันมีความมุ่งหมาย หรือเจตนาที่จะยั่ว จะหลอก จะล้วง เอาประโยชน์ของผู้อื่นด้วยการยั่ว อยู่เต็มไปหมดทุกหัวระแหง ในโลกนี้. โดยเฉพาะอย่างยิ่งสิ่งที่เรียกว่า “โฆษณา” นั้น หรือโฆษณาชวนเชื่อ นั้น คือตัวหลอกตัวยั่ว. เจตนาแห่งการยั่ว. ถ้าเป็นเรื่องกามารมณฺ์โดยตรง มันก็มีความยั่วมากไปกว่านั้น. ไปสเตอร์โรงหนังโรงละคร, ไปสเตอร์ขายสิ่งของเครื่องใช้อะไรก็ตาม มันเป็นการยั่ว การหลอก การทำให้โง่ อยู่ในนั้น. เราจึงไปทำสิ่งที่โง่ ๆ ไปดูสิ่งที่โง่ ๆ, เสียเงินไปดูสิ่งที่ทำลายจิตใจของเราเอง ซึ่งทำให้จิตทรมานโดยไม่รู้สึกรู้สิด ; แล้วก็เสียเงินไปซื้อเอา

จิตทราวมมาให้แก่ตัว. สิ่งฟุ่มเฟือยต่าง ๆ ที่กำลังระบาดทั่วไปในโลกเป็นอย่างนี้มี *เจตนารมณ์แห่งการยั่ว* เป็นวิญญานของมัน.

ให้พิจารณาด้วยกันบ้างว่า อารยธรรมใหม่ หรืออารยธรรมปัจจุบันนี้ เรียกให้มันชัดหน่อยก็เรียกว่า “อารยธรรมของสตรีสและเมอร์ย”. คำนี้เก่าแก่มาก ถึงสมัยพวกกรีก ; อารยธรรมเก่าแท้ ๆ ของเขาไม่ใช่สตรีสและเมอร์ย. ไปดูมา ตั้งแต่อารยธรรมสมัยหิน สมัยคนป่าไม่นุ่งผ้าก็ไม่มีอารยธรรมสตรีสและเมอร์ย ; แล้วมันค่อยเปลี่ยนแปลงมาเป็นอารยธรรมที่มีระเบียบ มีแบบแผนมีข้อบัญญัติ มีสิ่งที่จะต้องประพฤติปฏิบัติมากขึ้น จนเกิดระบบศาสนา ศีลธรรมอะไรนี้ขึ้นมา ; แล้วเขาก็หนักแน่นอยู่แต่ในเรื่องของศาสนา. มันจึงมาสูงสุดเป็นอารยธรรมที่เนื่องกับศาสนาอย่างแน่นแฟ้นในโลกนี้.

ในสมัยเมื่อหลายพันปีมาแล้วในประเทศจีนก็ดี, ในประเทศอินเดียก็ดี, ในประเทศตะวันตกอย่างพวกฮิบรูเก่าแก่นั้นก็ดี มีการฝากจิตใจไว้กับศาสนา หรือพระเป็นเจ้า, แล้วเชื่อมาก แล้วกลัวมาก. มันอยู่ในระเบียบ อยู่ในแบบแผนที่จะไม่กระทำการที่ลามกอนาจารเป็นหลักใหญ่อยู่อย่างนี้ ก็เป็นอารยธรรมทางศาสนา. ต่อมนุษยมันดีขึ้นในทางสติปัญญา สติปัญญามันเลยเกิดจนกลายเป็นเชื่อความคิด ความนึก ความรู้สึกของตัวเอง ; เกิดไม่เชื่อศาสนา ไม่เชื่อพระเป็นเจ้ากันแล้ว ; นี่มาตกเป็นทาสของเนื้อหนัง จึงค่อย ๆ ละทิ้งอารยธรรมศาสนา หรือพระเป็นเจ้า มาบูชาสตรีสและเมอร์ยนี้เป็นพระเจ้า ; แล้วก็หาความเพลิดเพลินระหว่างเพศ แล้วก็ใช้ของมีนเมาทุกชนิดเป็นเครื่องสนับสนุน.

ถ้าเราศึกษาดูจะเห็นว่า พวกกรีกเป็นเจ้าตำรับ หรือว่าเป็นต้นตอของการเปลี่ยนแปลงยุคหน้ามือเป็นหลังมือนี้, กลายเป็นบูชาเรื่องเพศ เรื่องของ

มีนเมาทำลายอารยธรรมเดิม อารยธรรมทางศาสนา. พวกฝรั่งที่เคยมีอารยธรรม ศาสนาก็มากลายเป็นอารยธรรมสตรีรสและเมรัย, แล้วก็ระบาดไป ระบาดไป จนพวกไทยเราก็ไปตามกันฝรั่ง. ใครจะโกรธหรืออะไรก็ตาม ผมไม่กลัว ; แล้งก็บอกพวกคุณทั้งหมดทุก ๆ องค์นี้ว่า ระวังให้ดีในเรื่องนี้ ที่จะไปตามกันฝรั่ง ในเรื่องอารยธรรมสตรีรสและเมรัยนี้.

จากอารยธรรมสตรีรสและเมรัยนี้ เราจะเห็นเจตนาแห่งการยั่วมากมาย หลายชนิด จนพูดกันไม่ไหว : จะยกมาให้เป็นตัวอย่าง เป็นเครื่องสังวร ที่มัน กำลังระบาดทั่วโลกเวลานี้ก็คือเรื่องกระโปรงสั้น. นี่อารยธรรมสตรีรสและเมรัย ที่แสดงออกชัดทั่วโลกขณะนี้คือ กระโปรงสั้น สั้นจนจะไม่มีเหลือ. คุณอย่าเห็น เป็นเรื่องหยาบคายหรือเอาเรื่องหยาบคายมาพูดกันด้วยจิตธรรม; แต่พูดให้รู้ว่ นั้นแหละคือลักษณะของควมมีจิตธรรม, กระโปรงสั้นนั้นแหละคือลักษณะของ ควมมีจิตธรรม. คุณไปตั้งปัญหาคิดเองว่ามันคืออะไร ? เนืองมาจาก อะไร ? และเพื่ออะไรในที่สุด ? มันก็เพื่อจิตธรรมทั้งนั้นแหละ คือลักษณะของ ควมมีจิตธรรม, เกิดมาจากจิตธรรม, ก็เพื่อจิตธรรมต่อไปอีก.

จะถามว่าทำไมจะต้องไปทำให้มันสั้น ? มันไม่สะดวก,มันไม่สบาย, มันไม่ป้องกันอันตรายของผิวหนัง หรืออะไรได้เลย ; แต่แล้วทำไมสมัครให้เป็น อย่างนั้น ? ก็ไม่มีอะไรนอกจากเพราะจิตมันทรามลงไป. มันยินดีที่จะให้ถูกหลอก, แล้วก็เพื่อหลอกกันต่อไป. คุณก็รู้ได้ว่าแบบเครื่องแต่งตัวนี้ ผู้ชายออกแบบ แล้วผู้หญิงก็โง่ ผสมโรงกับควมมีจิตธรรมของผู้ชาย คือจะลวงผู้หญิงให้ เป็นของเล่นหรือยั่วได้มากขึ้น ; แล้วควมโง่ของผู้หญิงก็สมัครจะทำอย่างนั้น. มันบวกกับจิตธรรมทั้งของผู้หญิง ทั้งของผู้ชาย ผลิตผลเกิดขึ้นมาเป็นกระโปรงสั้น ; แล้งก็สั้นเรื่อยไป ๆ จนเป็นปัญหายุ่งยากลำบากไปหมดทั่วทั้งโลกในทางศีลธรรม.

แต่ไม่เป็นปัญหาในทางเรื่องที่จะทรมาลงไปในความเป็นลามกอนาจาร. นั่นไม่เป็นปัญหา ไม่เป็นอุปสรรค แต่เป็นอุปสรรคในทางศีลธรรม ที่โลกนี้จะมีศีลธรรม. เพราะว่าการนุ่งกระโปรงสั้นนั้นเป็นบาปอยู่ทุกลมหายใจเข้า ทุกลมหายใจออก.

คุณไปบอกเพื่อนคุณที่นุ่งกระโปรงสั้นเถิดว่ามันเป็นบาปอยู่ทุกลมหายใจเข้าออก ; เพราะมันทำไปด้วยเจตนาชั่ว คือยั่ว คือตกเบ็ด. ในเวลาที่ยืนนุ่งกระโปรงสั้น มันต้องการจะตกเบ็ดคนที่เห็น เพื่อให้อยู่ในอำนาจของมัน ; มันก็คือนางยักษ์นี่ที่มีความหวังจะตกเบ็ด จะจูงจุมูก.เจตนาชั่วนี้ถือว่ายั่วแล้วมันเป็นบาปอยู่ทุกลมหายใจเข้าออกที่นุ่งกระโปรงสั้น ; จนกว่าจะได้ผลเสียใหม่. นี่แหละคือเจตนาแห่งการยั่ว ข้อแรก มันก็อยู่ที่กระโปรงสั้น ซึ่งไม่ให้ความสะดวกสบาย หรือผลประโยชน์อะไรนอกจากความยั่ว แล้วเป็นบาปอยู่ตลอดเวลา.

เรื่องถัดไปเป็นเรื่องเลยกระโปรงสั้นไปอีก ก็เป็นเรื่องเปลื้อง ; พยายามหาโอกาสที่จะใช้ความเปลื้องเป็นเครื่องจูง, เป็นเครื่องยั่ว, เป็นเครื่องหลอกให้คนมาอยู่ในอำนาจของตน เปลื้องอวัยวะที่ไม่ควรจะเปลื้อง แล้วก็นิยมเป็นของสูงสุด จนเมื่อจะกินอาหารก็ต้องมีระบำเปลื้องแสดงอยู่ด้วย. ผมไม่เคยเข้าไปในโรงเหล่านั้น แต่คนที่เคยเข้าไปเขามาเล่าให้ฟังหรือว่าอ่านหนังสือหลาย ๆ อย่างรู้ว่าเขาทำกันอย่างไร. พวกทหารฝรั่ง ทหารรับจ้าง ได้เงินมาแพง, ได้เงินค่ารับจ้างแพง ๆ แล้วก็เอามาถู เพื่อจะกินอาหารชนิดที่มีการเปลื้องแสดงอยู่ตลอดเวลา. เงินมันก็หมดไป หมดไป ; ไปหามาใหม่ก็เพื่อผลอย่างนี้. มันไม่ใช่มีแต่เรื่องอย่างนี้อย่างเดียว มันมีมากมายหลายสิบเรื่อง. เดียวนี้ก็ได้ยินว่าวัฒนธรรมปิศาจกำลังระบาดเข้าไปทั่วทุกหนทุกแห่ง, แล้วขยับขยายกันอย่างนั้น

ขยับขยายกันอย่างนี้ให้มันแปลกออกไป ให้มันวิตถารออกไป. ได้ยินเขาพูดกันว่า เดี่ยวนี้ทางแหลมสะแกนดิเนเวีย สองสามประเทศที่ตรงนั้น กำลังนำหน้าในเรื่องอย่างนี้จนคนประเทศอื่นอุตสาหะขึ้นเรือบินไปเพื่อจ่ายเงินที่นั่น เพื่อผลอย่างนี้. นี่แหละคตมมนุษย์ในโลกนี้ หรือโลกของมนุษย์ในเวลาที่มีจิตทรมานอย่างนี้ เต็มไปด้วยการขี้.

ที่มันก็มาถึงเรื่อง แก่ใจศีลธรรม หรือว่าเหยียบย่ำศีลธรรมที่มีอยู่แต่กาลก่อน. ศีลธรรมข้อไหนมันเป็นอุปสรรคแก่การที่เขาจะลุ่มหลงกันให้มาก ๆ อย่างนี้เขาจะแก้ไขมันเสีย, หรืออย่างน้อยก็ด้วยการทำไม่รู้ไม่ชี้เสีย ; นี่เรียกว่าเหยียบย่ำศีลธรรม ถือเป็นเรื่องไม่บาป ไม่กรรม ไม่ชั่วไม่ลามกอนาจาร. เรื่องลูกเรื่องเมียของใครก็ตามใจไปอยู่ในลักษณะที่หยิบยืมกันได้เหมือนของใช้หรืออะไรอย่างนี้ มันมากขึ้นทุกที. ถ้าคุณยังถือศีลธรรมดั้งเดิมอยู่ คุณก็จะมีที่อยู่ในโลกนี้, และเดี๋ยวนี้เขาจะมีอารยธรรมอย่างนี้กันแล้ว.

รวมความแล้วก็คือความที่มันทรมานลง ทรมานลง ทรมานลง ตกต่ำลง ; วัดได้จากสิ่งเหล่านี้ ที่มันมากขึ้น มากขึ้น. มากขึ้น ที่เป็นตัวอย่างอันหนึ่งที่แสดงว่าจิตทรมานลงอย่างไร ก็คือเรื่องราวที่มันเกี่ยวกับสถานที่ตากอากาศแห่งหนึ่งในประเทศหนึ่ง อย่าไปออกชื่อ เดี่ยวมันจะเป็นเรื่องดำเขาตรง ๆ. ประเทศที่มีสถานตากอากาศที่มีชื่อเสียง เมื่อตอนแรกๆ แผ่นโฆษณาให้ไปเที่ยวที่สถานที่ตากอากาศเหล่านั้น เมื่อ ๒๐ - ๓๐ ปีมาแล้ว เขาใช้ภาพของธรรมชาติที่เงียบสงบสวยงามตามธรรมชาติ พิมพ์เป็นโปสเตอร์ตั้งให้คนไปเที่ยวที่นั่น. นี่ก็แปลว่ายังมีจิตใจที่ยังเป็นศิลปิน แล้วก็ชอบอย่างนี้ จึงไปเที่ยวที่นั่น ไปเที่ยวกันมาก. ต่อมาภาพโปสเตอร์ชิ้นนั้นมันช่วยไม่ได้ ไม่มีใครไปเสียแล้ว ; ก็เปลี่ยนเป็นเรื่องชาตินิยม เอาภาพเรือรบที่มีชื่อเหมือนกับสถานที่ที่นั่นมาโฆษณา

มันก็คึกคักกันขึ้นมาพักเดียว ; เป็นเรื่องชาตินิยม ก็ไปเที่ยวที่นั่น. ที่นั่นต่อมา รูปเรือบมันก็ใช้ไม่ได้ มันก็ไม่ดึงดูดใจได้ ก็เลยกลายเป็นเอาเรื่องกินอยู่ สนุกสนาน เล่นหัว อะไรที่นั่นมาเป็นภาพโปสเตอร์โฆษณา ; ก็ไปได้พักหนึ่ง. ในวาระหลัง ๆ ครั้งสุดท้ายนี่ก็คือภาพบิกินี แล้วก็มาเป็นภาพเปลือยโดยปริยาย คนจึงไปเที่ยวที่นั่น; ที่ชายหาดนั้นเต็มไปด้วยคนสวมชุดเปลือย หรือครึ่งเปลือย.

ที่นี่ คุณก็ดูซิว่า จิตมันตกต่ำหรือทรมาลงไปอย่างไร ที่แรกมีวิญญาณของศิลปิน ธรรมชาติอันสวยงามมันดึงไป, แล้วก็มีวิญญาณชาตินิยม เรือบ ชื่อนี้ นำไป, ต่อมาก็เรื่องกิน เรื่องเล่น เรื่องหัว เรื่องชาวบ้านมากขึ้น, แล้วอันสุดท้ายก็คือเรื่องเปลือย. นี้วัดความมีจิตทรมาลงไปเป็นระดับ ๆ อย่างนี้. มันก็คงไม่แต่ที่นี่ ที่ไหนก็เหมือนกัน ความมีจิตทรมาลงไปอย่างนี้. ฉะนั้นเราเรียกว่า ความมีจิตทรมาลงไปตามลำดับ ๆ ตามที่ความก้าวหน้าทางประดิษฐกรรม แฉนใหม่มันเกิดขึ้น มันก้าวหน้าขึ้น. เมื่อประดิษฐกรรมเพื่อการช่วยก้าวหน้าขึ้น เท่าใด, จิตของมนุษย์ก็จะทรมาลงไปเท่านั้น. นี่ก็ภาวะจิตทรมาลงที่จะพอมองเห็นได้ เป็นตัวอย่างในอารยธรรมแผนปัจจุบัน.

เอาละ ทีนี้ เราลองแยกกันดูว่าจิตทรมาลงของบุรุษ จิตทรมาลงของสตรี มันมีอยู่อย่างไร ?

จิตทรมาลงของฝ่ายบุรุษมันทรมาลงไปในทางที่จะเหยียบย่ำสตรี ; ข้อนี้ ไม่ใช่มีความหมายเล็กน้อย มีความหมายซึ่งเป็นที่มาในพระไตรปิฎก หรือในความคิดนึกของผู้เป็นบัณฑิต มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น. จิตของบุรุษมันทรมาลงเมื่อมันเหยียบย่ำเกียรติของสตรีลงเป็นของเล่น. เมื่อบุรุษยังเคารพสตรีว่าเป็น ภัณฑะสูงสุด อย่างบาลีว่า อิตฺถิ ภฺรุตานมุตฺตมํ - สตรีเป็นภัณฑะสูงสุดของภัณฑะ

ทั้งหลาย. นี่ก็ยกย่องสตรี ไม่เอาลงมาเป็นของเล่น ; อย่างน้อยก็ยกย่องสตรี เป็นเพศของมารดาเป็นเพศที่ควรแก่การบูชา.

อีกทางหนึ่งมันเห็นสตรีเป็นของเล่นทางกามารมณ์, ถือเอาประโยชน์ ในทางกามารมณ์ ก็เหยียบย่ำสตรีลงเป็นของเล่น. มีเรื่องเล่าในบาลีว่า พวกลิจฉวี กษัตริย์ลิจฉวี เป็นประเทศเล็ก ๆ ประชาธิปไตยเล็ก ๆ อยู่ในสมัย พุทธกาลนั้น. ประเทศมหาอำนาจเช่นประเทศมคธ โกศล นี่ทำอะไรไม่ได้ ; ประเทศใหญ่ ๆ นั้นนะเคยรบแพ้ประเทศเล็ก ๆ คือลิจฉวี. ในคำตรัสของ พระพุทธเจ้า ก็ว่าพวกลิจฉวีเป็นประเทศที่นับถือสตรี. ในบรรดามหาประเทศนั้น มันก็เป็นประเทศที่เหยียบย่ำสตรีเป็นของเล่นต่าง ๆ. แต่มีข้ออื่นประกอบ คือว่า เป็นผู้เคร่งครัด เข้มแข็ง ในเรื่องหนุนหมอนไม้ก็อยู่ในชุดนี้. พวกกษัตริย์ลิจฉวี หนุนหมอนไม้ นอนเสื่อเนื้อหยาบ ตั้งแต่เด็กฝึกอาวุธ, แต่ว่าหลักใหญ่ทางจิต ทางวิญญาณ ก็คือยกย่องสตรี เทิดทูนสตรี. ต่อมามีคนไปยุ คือมีสะบาย ทำให้พวกลิจฉวีเลิกความเป็นอย่างนี้ แล้วก็แตกสามัคคีกัน เพราะเหตุที่ เหยียบย่ำสตรีลงเป็นของเล่นมันก็แย่งกามารมณ์กัน. ทีนี้ก็เลยเป็นประเทศที่ล่มจมไปเลย. ประเทศมคธ ประเทศใหญ่นั้นก็เลยยึดเอาเป็นเมืองขึ้น. นี้คำว่ายกย่องสตรีกับ เหยียดหยามสตรีมีความหมายอย่างนี้.

ถ้าจิตใจสูง ยกย่องสตรีเป็นเพศของมารดา, จิตใจมันยังมีศีลธรรม เมื่อมีศีลธรรมแล้ว มันก็ดีตลอดไป. พอมันเหยียบย่ำสตรีลงเป็นของเล่น มันก็หมดศีลธรรม, มันก็เป็นสัตว์เลว. เดียวนี้บุรุษในโลกนี้กำลังเหยียบย่ำสตรี โดยเจตนาบ้าง โดยไม่เจตนาบ้าง โดยไม่รู้รู้สึกตัวบ้าง,เอาเพศของมารดาลงไป เป็นเครื่องมือสำหรับแสวงหาความเพลิดเพลินทางกามารมณ์ เป็นเบื้องหน้า เป็นหลักใหญ่. คุณจำไว้ว่า ผมพูดว่า เป็นเบื้องหน้า หรือเป็นหลักใหญ่.

จิตทรมานของบุรุษ สรุปลงความทั้งหมดได้ก็คือว่า กลุ่มหลงสตรีในฐานะเป็นของเล่นไม่ใช่เป็นที่ควรให้เกียรติ หรือบูชา ในฐานะเป็นเพศของมารดา,

มองดูฝ่ายสตรี **จิตทรมานของฝ่ายสตรี** ที่เกิดแก่สตรี นี้ก็คือตรงกันนั้นแหละ เข้าคู่กัน คือทำตัวเป็นของเล่นของฝ่ายบุรุษ. ไม่ถนอมเกียรติในฐานะเป็นมารดาของโลกไว้. ผมพูดแล้วอย่าว่าดูถูกพวกคุณ ซึ่งมีอายุไม่กี่ปีนี้ คุณไม่เห็นคนสมัยปู่ย่าตายายที่เป็นสตรี เขาถนอมเกียรติกันไว้อย่างไร เขาไม่ได้ปล่อยตัวให้เป็นเครื่องเล่นของบุรุษเหมือนสตรีสมัยนี้ ซึ่งยอมนุ่งกระโปรงสั้นเข้าไปสั้นเข้าไปเปลือยหลาย ๆ เซ็นติเมตร ; เพราะสตรีสมัยนี้มันยอมเพื่อจะเป็นอย่างนั้น นี่คือจิตทรมานของสตรี ; พลอยผสมโรงกับบุรุษ ที่เขาจะเอาสตรีเป็นของเล่น. แล้วก็อย่าลืม เมื่อตะกี้ที่พูดว่า เครื่องแบบแต่งตัวของสตรีนี้ บุรุษเป็นฝ่ายออกแบบนะ จะมีต้นตออยู่ที่ฝรั่งเศษ หรืออยู่ที่ไหนก็ตาม ; แต่ผู้ชายเป็นผู้ออกแบบเครื่องแต่งกายของสตรี. มันก็มีโอกาสที่จะตัมย่ำสตรีได้ ; แล้วสตรีก็โง่พอที่จะรับเอาด้วยความสมัครใจ นี่ความมีจิตทรมานของสตรีก็มีโดยการลวงของบุรุษ บวกกับความโง่ของตนเอง. ความลวงของบุรุษกับความโง่ของสตรี บวกกันเข้าเป็นพยานหลักฐานชัดเจนก็คือ ยอมรับเอาแบบกระโปรงนั้น หรือสิ่งอื่น ๆ ที่คล้ายกันเพื่อจะเปิดเผยอวัยวะที่ไม่ควรเปิดเผย.

เราก็พูดได้เลยต่อไปอีกว่า จิตทรมานของสตรีก็คือยอมทำตัวเป็นนะคะโสภณีย์ ; แต่ที่ผมกำลังพูดนี้ไม่ใช่ นะคะระโสภณีย์อย่างที่เขารับจ้างหากิน, นะคะระ แปลว่า นคร, โสภณีย์ แปลว่า ผู้ทำให้งาม ; **นะคะระโสภณีย์** แปลว่า ผู้ทำนครให้งาม นี่เขาแต่งตัวตามแบบสมัยใหม่ กระโปรงสั้นเพื่อทำเมืองทั้งเมืองให้ดูงาม; นี่โสภณีย์ “นครโสภณีย์” ในคำพูดภาษาธรรม ไม่ใช่คำพูดภาษาโลก.

คำพูดภาษาโลก “นะคะระโสเกณิ” คือหญิงรับจ้างหาเงินด้วยการกระทำอย่างนั้น, แต่ภาษาธรรมภาษาที่ลึก ภาษาทางวิญญานนี้ หมายความว่าผู้ที่จะทำให้บรรยากาศทั้งไปดุงดงาม เช่นผู้หญิงแต่งตัวสวยงามทั่วไปนี้ เขาก็ใช้กระโปรงสั้นนุ่งกันทั่วทั้งเมือง ทั้งประเทศ ทั้งโลกนี้นะ เพื่อจะทำเมืองให้งามสมัครเป็นคนที่ จะทำนครให้งาม ด้วยอาการอย่างนี้. แล้วความงามนี้ มันมีความหมายหลายแง่ หลายมุม งามของภูตผีปีศาจก็มี, งามของมนุษย์ก็มี, งามของบัณฑิตนักปราชญ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขก็มี. ที่นี้นครโสเกณิแบบนี้ คือมันงามชนิดไหน ? ความงามของคนพวกไหน ? ผมว่างามของพวกภูตผีปีศาจที่ผู้หญิงทุกคนในประเทศ หรือในโลก จะชวนกันนุ่งกระโปรงสั้นจนแทบจะไม่มีเหลือ, สั้นจนแทบจะไม่มีเหลืออยู่สักก็เห็นติเมตรนี้เป็นความงามสำหรับภูตผีปีศาจให้มันเป็นโลกของภูตผีปีศาจ ที่มีความงามอย่างนั้น.

คุณก็ดูต่อไป โดยเปรียบเทียบเครื่องนุ่งห่ม costume หรือชุดนุ่งห่มกันนี้ ลองเทียบดูเป็นศตวรรษ ๆ เมื่อศตวรรษที่แล้วมาเป็นอย่างไร ? ศตวรรษนี้เป็นอย่างไร ? หาได้ง่าย ๆ จากรูปภาพ ผู้หญิงในศตวรรษที่แล้ว ๆ มา เขาปกปิดมิดชิด เหมือนกับว่าห่มห่อเพชรพลอย ยากที่จะเห็นเนื้อหนังของเขา ; แล้วแถมบางชาติ บางประเทศห่มหน้าเสียมิดชิดเลย เพราะถ้าเห็นหน้าสวย มันเกิดราคะแก่ผู้เห็น ; ฉะนั้นเขาก็ไม่ใช่ ไม่ยอมให้หน้าสวย ๆ ของเขาเป็นเครื่องยั่วให้เกิดราคะแก่ผู้ชายที่เห็น แล้วเกิดความคิดนึกสกปรกในจิตใจต่อความงามของเขา ; ดังนั้นเขาคลุมหน้ามันเสีย นี่ศตวรรษที่แล้วมา ผู้หญิงทุกชาติทุกประเทศทั้งประเทศไทยเราหรือประเทศฝรั่ง, ฝรั่งก็ยิ่งคลุมมากกว่าอีก. ในศตวรรษที่แล้วมาหรือว่าต้นศตวรรษนี้ก็เถอะ ฝรั่งยังคลุมมากกว่าเดี๋ยวนี้มาก.

เดี๋ยวนี้ฝรั่งก็นำไปในทางที่เปิดออก เปิดออก เปิดออก เพราะเขาไปบูชาอารยธรรมเนื้อหนังเก่งกว่าเรา ก่อนกว่าเรา แล้วไทยเราก็กำลังจะตามกันฝรั่ง

เขาในเรื่องนี้ ; เดียวนี้จะเหลืออยู่ก็แต่ในชุดแต่งงานของพวกเขาฝรั่ง การคลุมร่างกายมิดชิด มีเหลืออยู่แต่ในชุดแต่งงาน. ส่วนชุดอื่น ๆ นั้น มันก็สิ้นเข้าไปสิ้นเข้าไป. นี่เราก็ไปตามกันเขา ก็ยังเหลืออยู่แต่ชุดแต่งงานเหมือนกัน. การแต่งชุดแต่งงานตามแบบวัฒนธรรมเดิมของไทยไม่มีอย่างนี้เลย.

บัดนี้ก็ได้ยินว่ามีชุดยาวขึ้น เป็นชุดไทย ชุดอะไรที่สตรีไทยใช้สวมนี้ ก็เป็นสิ่งที่น่าอนุโมทนา. แต่แล้วหาเวลาแต่งยาก, มีแต่แต่งด้วยชุดกระโปรงสั้นไปในที่ทุกหนทุกแห่ง แม้นโบสถ์. เพราะฉะนั้นขอแสดงความเสียใจอย่างสูงสุดไว้ในที่นี้ว่า ชุดที่โบสถ์ฝรั่งเขาไม่ยอมให้เข้านั้น โบสถ์ไทยยอมให้เข้า. นี้แหละคุณไปคิดดูเถอะ คุณก็ควรจะร่วมเสียใจกับผม ว่าชุดที่โบสถ์ฝรั่งเขาไม่ยอมให้เข้านั้นโบสถ์ไทยยอมให้เข้า. ชุดกระโปรงสั้นจนนั่งแล้วยุ่งยากลำบากไปหมดนั้นโบสถ์ฝรั่งเขาไม่ยอมให้เข้า แล้วโบสถ์ไทยยอมให้เข้า. ดังนั้นขอแสดงความเสียใจอย่างสูงสุดไว้ที่นี้ต่อพวกคุณว่าพุทธบริษัทไทยเรานี้กำลังเป็นทาสของพวกฝรั่งในทางวัฒนธรรม. พวกฝรั่งเองนำในเรื่องนี้ พวกไทยตามกัน.

ไปดูที่ชายหาดริมทะเล ที่เจดียงโฮเต็ล หรือที่ไหนต่าง ๆ นี้ ; ผมดูแล้วสะดุ้งว่าที่เดินมาคู่หนึ่ง ไม่รู้สักว่ามันเป็นมนุษย์คู่หนึ่ง. รู้สักว่าเป็นคนกับสัตว์เลี้ยงคู่หนึ่ง. ผู้ชายดูยังเป็นคนอยู่แต่ผู้หญิงกลายเป็นสัตว์อย่างกับสัตว์เลี้ยงไป. มันเดินมาสองคน คนหนึ่งเป็นคนเลี้ยง คนหนึ่งเป็นสัตว์เลี้ยง, ไม่ใช่เป็นมนุษย์คู่หนึ่งเดินมา. ผมไม่ใช่แก๊งจะไปดู แต่เมื่อมีโอกาสไปเที่ยวชายทะเลหรือตามทีอย่างนั้นบ้างเหมือนกัน เขาพาไป. ผู้ชายแต่งตัวอย่างเรียบร้อยทุกอย่าง มีเสื้อเชิ้ต มีกางเกงยาว มีอะไร ; แต่ผู้หญิงที่เดินไปด้วยกันนั้น แทบจะไม่อะไรเลย แล้วก็ใช้เครื่องนุ่งห่มปิดอวัยวะนั้นไปรงแสงสีใสอะไรด้วย., เดินไปด้วยกัน จนทำให้เราสะดุ้งว่าคน ๆ หนึ่ง แล้วก็ไม่ใช่คนอีก

คนหนึ่ง, เป็นสัตว์อะไรชนิดหนึ่ง ซึ่งเดินไปด้วยกัน ; ตามริมน้ำก็ตาม, ตามบนริมเขลียงไฮเต้ลก็ตามก็มีอยู่ทั่วไป. มันอาจจะไม่สะดุดตา สะดุดใจ พวกคุณก็ได้เพราะคุณเกิดมาก็เห็นเสียแล้ว ไม่เป็นของแปลก. ผมนี้มีบาป มันเกิดมาตั้งแต่สมัยที่ไม่มีอย่างนี้ ยังไม่เคยมี และส่วนมากก็ไม่เคยเห็นมาเห็น ครั้งแรกมันก็ต้องสะดุ้ง.

นี่คือความเปลี่ยนแปลงไปในทางที่มีจิตทรมานของมนุษย์แห่งยุคปัจจุบัน. มันก็เป็นเรื่องที่ไม่เป็นปัญหาแล้ว เพราะว่ามันมุ่งแต่จะแสวงหาความสุข สนุกสนาน เรร็ดออร่อยทางเนื้อ ทางหนัง. ภาษาในโบสถ์เขาเรียกว่า *flesh* คำเดียวเท่านั้น เรียกว่า “เนื้อหนัง” คำเดียวพอ พยางค์เดียว. *Flesh* หมายถึงสิ่งสกปรกสกปรกตามอาหาร ตามความหมายทางศาสนา. คือศาสนาต้องการให้ควบคุมเนื้อหนังซึ่งเป็นที่ตั้งของกิเลส เดียวนี้มนุษย์ในโลกกลับส่งเสริม ; นี่เขาเรียกว่าเป็นทาสเนื้อหนัง, ไม่เป็นนายเนื้อหนัง. ศาสนาต้องการให้มนุษย์ทุกคนเป็นนายเหนือเนื้อหนัง ; แต่มนุษย์เดี๋ยวนี้ยอมเป็นทาสของเนื้อหนัง ; มันตรงกันข้าม. เพราะฉะนั้นเรามองเห็นแล้วสังเวทที่ว่าสตรีทั้งหลายยอมเป็นทาสแห่งเจตนาทรมานของบุรุษ. บุรุษก็ต้องการจะยั่ว หลอกสตรี ให้ยอมเป็นเครื่องเล่นด้วยเจตนาทรมาน. โลกนี้เลวลงอย่างวูบวาบอย่างน่าใจหาย, มันจึงเต็มไปด้วยสิ่งที่ไม่พึงปรารถนา.

ถ้าคุณไปคิดทบทวน คุณจะเห็นอีกว่ามีเรื่องระเบิดขวด มันก็มี ต้นเหตุมาจากอันนี้. มันจะระเบิดขวดไปทำไม ถ้ามองดูผิวเผินมันไม่เกี่ยวกับเรื่องนี้. แต่ว่าจิตมันทรมานลง เพราะเหตุนี้มันจึงทำระเบิดขวด. ดังนั้น จึงถือว่าแม้ระเบิดขวดก็มีต้นตอมาจากจิตทรมานในเรื่องเนื้อหนังนี้ ผู้ที่สามารถจะทำระเบิดขวดขว้างระเบิดขวด ต้องมีจิตทรมานทางเนื้อหนังนี้ถึงที่สุดเป็นพื้นฐาน

เราก็จะต้องนึกกันให้กว้าง มองดูกันให้ลึก ให้ทั่วถึงว่า**จิตธรรมนี้** คือต้นตอของทั้งหมดของวิฤตกาลในโลก ; ครอบราฆ่าพันกันอย่างน่าสังเวช คือตายกันเป็นหมื่น ๆ แสน ๆ นี่นั่น มันมีมูลมาจากจิตธรรม.

พวกทหารที่รับจ้าง ถ้าเป็นทหารจ้างนี้ต้องจ้างด้วยเหยื่อล่อเงินก็เพื่อเอาไปหาเนื้อหนัง. เขาจ้างรบ เอาชีวิตเข้าแลกนี้ เพื่อเอาเงินไปหาความสุขทางเนื้อหนัง หรือเอาไปซื้อเนื้อหนัง. ที่นี้พวกที่ไม่ได้มารบเอง แต่ต้องการให้รบนี้มันก็เป็นพวกหลงเนื้อหนัง. เช่นพวกนายทุนอย่างนี้ต้องการมีเงินมาก ต้องการมีทรัพย์สมบัติมากนี้ เงินทรัพย์สมบัตินั้นก็เพื่อประโยชน์แก่เนื้อหนังอย่างเดียว ; ให้มันมีมากเข้าไว้มากจนไม่มีขอบเขต. พวกกรรมกรก็เหมือนกัน มันต้องการเนื้อหนัง มันจึงทำลายนายทุน. นายทุกเหมือนกับกำแพงทำนบกั้นน้ำเอาไว้มาก. กั้นน้ำแห่งเนื้อหนังเอาไว้มาก ; ที่นี้พวกกรรมกรชนกรรมาชีพ มันก็ต้องการเนื้อหนังอย่างยิ่งเหมือนกัน มันจึงพยายามที่จะเจาะทะลุกำแพงให้ทำนบพังทลายลงมา เพื่อตนจะได้เวยหน้าอ้าปากทางเนื้อหนัง. ดังนั้นสงครามในโลกระหว่างนายทุนกับกรรมกรนั้น มีมูลมาจากเนื้อหนัง. ต้องมองกันอย่างนี้ มันจึงจะถึงที่สุด ; นี้แหละคือความมีจิตธรรมของมนุษย์ในโลกในยุคปัจจุบัน.

นี่เรากำลังพูดถึงเรื่องจิตธรรมของสตรี, จะพูดต่อไปถึงข้อที่ว่าสตรีเป็นเพศสวยงาม มีไว้เพื่อความงาม ; นี้สำหรับมนุษย์กลายเป็นอย่างนี้. แต่ถ้าสำหรับสัตว์เดรัจฉานแล้ว บุรุษหรือตัวผู้เป็นฝ่ายสวยงาม ฝ่ายตัวเมียไม่ต้องสวยงาม. แต่มนุษย์นี่กลายเป็นว่าสตรีเป็นฝ่ายสวยงาม บุรุษไม่ต้องงาม เมื่อสตรีมีความงามเป็นความหมาย หรือเป็นทรัพย์. จึงพูดกันมาแต่โบราณว่าความงามเป็นทรัพย์ของสตรี ; ถ้าสตรีงามแล้วละก็ มันมีราคา มีค่า อย่างนั้น. แต่มันต้องรู้ก่อนว่าความงามชนิดไหน ความงามอย่างลามกอนาจาร หรือความงาม

อย่างที่ว่ามันถูกต้องตามระเบียบแบบแผน คือความงามที่ไม่เป็นอันตราย. ดังนั้น การที่ว่ามันงามดีอยู่แล้วมันก็ดีอยู่แล้ว แล้วทำไมมาทำให้เป็นเรื่องลามกอนาจาร ด้วยการหุดกระโปรงหรือว่าด้วยการไม่ปกปิดสิ่งที่ควรปกปิด นั่นมันไม่ใช่ความงาม มันไม่ใช่แสดงความงาม. ฉะนั้นการประกวดนางงามที่ไม่ปกปิดก็คือประกวดความหน้าด้าน ไม่ใช่ประกวดความงาม. คุณไปดูให้ดี ๆ มันประกวดความหน้าด้านว่ามีกันก็มากน้อยที่ยอมมากถึงขนาดนั้น. เพราะฉะนั้นถ้ายังยึดหลักว่าสตรีคือสัญลักษณ์แห่งความงามแล้วจะต้องมีความงามที่ถูกต้องตามแบบฉบับ, ไม่ใช่ความขี้ขลาดเพื่อเนื้อหนังกำเรบลูกกลมเป็นการทำลายศีลธรรม.

ที่นี้เราพูดกันถึงเรื่องวัฒนธรรมปัจจุบัน อารยธรรมปัจจุบันพอสมควร แล้ว ก็อยากจะพูดถึง ๒ - ๓ คำเกี่ยวกับอารยธรรมโบราณของปู่ย่าตายาย.

วัฒนธรรมหรืออารยธรรมโบราณของปู่ย่าตายายนั้น เขาจะหุ้มห่อระดับประดาผู้หญิงไว้ในลักษณะอย่างที่เป็นของเก็บไว้บูชาหรือมีเกียรติ. นี่เขาจึงพยายามหุ้มห่อให้มิดชิด เหมือนจะเก็บเพชรพลอยแก้วแหวนเงินทอง เขาหุ้มห่อให้มิดชิด ให้เหมาะสม. นี้วัฒนธรรมโบราณก็พยายามหุ้มห่อสตรีไว้ในภาวะที่เหมาะสม, แล้วก็ระดับประดาดกแต่งในภาวะที่เหมาะสม ; ไม่ใช่เปลื้องออก เปลื้องออก ปลดทิ้ง ปลดทิ้ง เหมือนอารยธรรมแผนปัจจุบันนี้. ใช้ คำว่า หุ้มห่อและระดับไว้ ในลักษณะที่เป็นของมีค่า เหมือนกับว่าจะเอาไว้เป็นของบูชา เพราะว่าเป็นเพชรของมารดา. ในครั้งพุทธกาลก็พูดถึงโสเภณี โสเภณีครั้งพุทธกาลยิ่งตกแต่งด้วยเสื้อผ้าอาภรณ์ เครื่องประดับอื่น ๆ มากกว่าคนธรรมดา ; เขาไม่ใช้การเปลื้องเป็นสิ่งยั่วคนเหมือนโสเภณีสมัยนี้. คุณจำไว้เถิด ไปคั่นดูในพระไตรปิฎก ในอรรถถา จะพบว่า ยิ่งเป็นโสเภณียิ่งใช้เสื้อผ้ามาก ยิ่งใช้เครื่องประดับประดาดกแต่งมาก, มีความสะอาดมากมีอะไรมากกว่าคนธรรมดา ;

แล้วเขามีกันเฉพาะในหมู่คนชั้นร่ำรวยเป็นเจ้า เป็นนาย เป็นเศรษฐี แล้วทั้งนั้น
ไม่ได้มีสำหรับสามะเลเทเมา.

ดังนั้น สตรีควรจะถือว่า เป็นภักทะสูงสุด, ถูกประคบประหงม
ถูกเชิดชูไว้ในฐานะเป็นเพศของมารดา จึงห่มหอมมิดชิด แล้วประดับประดาให้น่าดู
น่าเลื่อมใส ; นี่คือการยอมรับบราถนของบรรพบุรุษเรา. ดังนั้น จึงไม่มีภาวะ
จิตทรมานอยู่ในอารยธรรมแผนนั้นในทางโลกะ. เดียวนี้เราพูดเรื่องโลกะ จิตทรมาน
เพราะโลกะ เต็มไปในอารยธรรมแผนปัจจุบัน ไม่มีในอารยธรรมแผนโบราณของ
ปู่ย่าตายายของเรา หรือของชนชาติอื่น ๆ ด้วย ซึ่งกำลังจะเปลี่ยนแปลง. ชาติ
ที่ต่อต้านไว้ดีก็มีอยู่หลายชาติ. บางชาติไม่ยอมเลิกใช้สำหรับ ; สำหรับที่พวกลังกา
พวกอินเดียใช้พันด้วยผ้าฝ้ายยาวให้มิดชิดขึ้นมาถึงศีรษะนั้น เขาไม่ยอมเปลี่ยนแปลง
เครื่องนุ่งห่มแบบนี้. เมื่อธรรมปาละแห่งประเทศลังกาค่อนจะตาย ก็ยังขอ
ร้องว่า ขอสตรีในประเทศของเราอย่าได้เลิกใช้สำหรับเลย. คือเป็นหวังว่าจะไป
นุ่งผ้าแบบฝรั่ง. นี้เพราะเขากลัวความมีจิตทรมานอย่างนี้.

คนไทยเราก็เคยมีเครื่องนุ่งห่มที่มิดชิดก็ควรรักษาสงวนไว้ และอย่า
ไปตามกันฝรั่ง จะมีจิตทรมานด้วยการลดเครื่องนุ่งห่มให้สั้นเข้า, หดเครื่องนุ่งห่ม
ให้สั้นเข้า สั้นเข้า สำหรับผู้หญิง, เพื่อเป็นเครื่องยั่ว เครื่องเล่นของผู้ชาย
เป็นความเพ้อในทางจิตใจ ที่กำลังเพ้อ ลั่น เหลือไปสู่กามารมณ์, แล้วก็
ส่งเสริมกันใหญ่ เพื่อให้สำเร็จตามนั้น,

การมีจิตทรมานเพราะโลกะเป็นอย่างนี้ แล้วก็ไม่มีเวลาพูดถึงจิตทรมาน
เพราะโทษหรือโมหะ ; แล้วไว้ค่อยพูดถึงกันในโอกาสหลัง.

เดี๋ยวนั้นกวางเขนบอกเวลาว่าหมดแล้ว เราก็ยุติกันไว้ที่ก่อน.

ภาวะจิตทรมานในอารยธรรมแผนใหม่ (โทสะ โมหะ)

- ๑๙ -

๘ พฤษภาคม ๒๕๑๓

สำหรับพวกเรา ล่วงมาถึงเวลา ๔.๔๕ น. แล้ว ; เป็นเวลาที่จะได้บรรยายต่อจากที่ค้างอยู่สืบไป. เรากำลังพูดกันถึงเรื่องภาวะจิตทรมานในอารยธรรมแผนใหม่. ในครั้งที่แล้วมา ได้พูดถึงความมีจิตทรมานในแง่ของโลภะว่าได้เกิดขึ้นเนื่องมาจากอารยธรรมแผนใหม่อย่างไร ในวันนี้จะได้พูดกัน ถึงความมีจิตทรมานในแง่ของโทสะและโมหะต่อไป.

ขอให้ระลึกนึกถึงความหมายของคำว่า “อารยธรรมแผนใหม่” อยู่เสมอ และให้ชัดเจนด้วย. *อารยธรรมแผนใหม่* ก็คือ เทคโนโลยี เป็นอารยธรรมเทคโนโลยีหรืออารยธรรมอุตสาหกรรม *อารยธรรมแผนโบราณ* ก็คือความสว่างไสวในทางวิญญาณ. ถ้าสังเกตอะไรไม่ได้ก็สังเกตแต่เพียงว่า อารยธรรมแผนใหม่ พอค่าลงก็จะนึกถึงแต่ว่า พຼ່ງนี้จะฆ่ากันอย่างไร จะเอาเปรียบกันอย่างไร ; อารยธรรมแผนโบราณนั้น พอค่าลงก็นึกถึงว่า *สพฺเพ สตฺตา อเวรา อပ္ပยาปฺชา อนีฆา สุขี อตุตฺตานํ ปวิหรนฺตุ* อย่างนี้เป็นต้น ; คือค่าลง

ก็แผ่เมตตาเจริญภาวนา นึกถึงเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตาย, นึกถึงสัตว์ทั้งหลาย, นึกถึงพระเจ้า, นึกถึงศาสนา. นี่อารยธรรมแผนโบราณ ที่คนเดิมนี่เขาจัดไว้ เป็นของครีตกะเป็นอย่างนี้. ส่วนอารยธรรมแผนใหม่ก็ว่า พຽงนี้จะฆ่าเขาอย่างไร ให้ได้มากออกไปเท่าไร, หรือเอาเปรียบเขาให้ได้เท่าไร มากออกไปเท่าไร. นี่ใจความสำคัญสั้น ๆ ที่พอจะให้เข้าใจความหมาย ของความแตกต่างระหว่าง อารยธรรม ๒ สาย หรือ ๒ แผน.

ที่นี้ จะพูดกันถึงเรื่อง**ความมีจิตทรมานในแง่ของโทสะ**. อยากจะขอย้าสำหรับผู้มาใหม่อยู่เสมอว่า โลกะ โทสะ โมหะนี้ ถ้าคุณไม่รู้จะแบ่งกันอย่างไร หรือจำกัดความมันอย่างไร ; ก็ขอให้จำกัดความง่าย ๆ ว่า กลุ่มที่ ๑ หรือกลุ่มของโลภะทั้งกลุ่มนั้น ก็เพื่อจะเอาเข้ามา. กลุ่มที่ ๒ คือ โทสะทั้งกลุ่ม มันก็เพื่อจะผลักออกไป หรือเพื่อจะทำลายเสีย. มันต่างกันลิบ อันหนึ่งจะเอาเข้ามา ถนอมกอดรัดเสวยอารมณ์เข้าไว้ ; อีกอันหนึ่ง มันจะผลักออกไป จะทำลายเสียให้ไม่มีเหลือ. กลุ่มที่ ๓ คือโมหะนั้นมันโง่ มันสงสัย มันลังเล วิตกังวลจนมองดูอยู่รอบ ๆ ด้วยความหวังด้วยความมมงาย ; อย่างนี้ไม่มีอาการที่ว่า จะดึงเข้ามา หรือจะผลักออกไปโดยเฉพาะ.สรุปว่า ๑. เอาเข้ามา ๒.ผลักออกไป ๓. วนอยู่รอบ ๆ. ถ้าถือหลักอันนี้แล้วก็จะแบ่งแยก โลกะ โทสะ โมหะ ออกได้เป็นพวก ๆ ไปได้โดยง่าย.

กลุ่มที่ ๑. เราพูดถึงโลภะมาแล้ว คือหมายถึงกลุ่มที่จะเอาเข้ามา กอดรัดไว้บริโภคเสวยอารมณ์ เป็นความสุขของตน ; ต่อกไปเป็นกลุ่มที่ ๒.

กลุ่มที่ ๒. มีโทสะ - ประทุษร้าย, โภคะ - โกรธ, พยาบาท - จองเวร, และอะไรอื่น ๆ อีกหลายชื่อ ; แต่อยู่ในกลุ่มที่อยากจะทำลาย หรืออยากจะทำผลักออกไปทั้งนั้น. สำหรับกลุ่มโทสะหรือมุ่งร้ายนี้ มันก็มีมูลมาจากความเห็นแก่ตัว.

ขอให้จำปีศาจตัวร้ายกาจที่สุดของมนุษย์เอาไว้ ก็คือความเห็นแก่ตัว. อยากจะตั้งต้นมาตั้งแต่ว่าเมื่อเทคโนโลยี หรืออุตสาหกรรมได้ทำให้เรามีเงิน มีของ มีทรัพย์สินสมบัติมากจนเหลือใช้เหลือสอย ; เพราะวิชาความรู้ที่สามารถเพิ่มการผลิตที่มีอำนาจมหาศาลนี้ มันทำให้เรามีเงินมีของเหลือใช้ ; เมื่อมีเงินเหลือมากขึ้น มันก็ชวน หรือมีช่องที่จะให้ทำบาปมากขึ้น.

คุณจะเห็นด้วย หรือไม่เห็นด้วย ที่ผมกำลังพูดว่า เมื่อมีเงินเหลือใช้มาก มันมีช่องและชวนให้ทำบาปมากขึ้น : มันยั่วให้ทำบาปมาก ๆ และช่องที่จะให้ทำบาปใหญ่โต มันก็มีมาก เพราะมีเงินมาก. มันแสดงอยู่ในตัวในการที่หาเงินมาจนเกินความจำเป็นนั้น มันเป็นเรื่องความไม่เป็นธรรม, เป็นความโลภ เป็นอะไรไปอยู่ในตัวแล้ว ; มันมีรากฐานมาจากสิ่งนั้นแล้ว. แล้วพอมีมากเข้า ความคิดก็ไหลไปในทางที่จะทำบาปมาก แทนที่จะทำความเป็นธรรม หรือทำบุญ. เพราะอย่างยิ่งมีเงินเหลือใช้มาก ก็ยิ่งชวนให้ขยายความเห็นแก่ตัวออกไปให้มาก. ความเห็นแก่ตัวที่เรามีอยู่เท่าไรแต่เดิมนั้น มันก็ทำให้หามาได้เท่านั้นเท่านี้ ; พอมันได้มามาก มันก็ชวน หรือยั่วให้ขยายความเห็นแก่ตัวนั้นให้กว้างออกไป ให้ลึกซึ้งออกไป.

จะมองเห็นได้ง่าย ๆ : หาเงินมาด้วยความเห็นแก่ตัว พอได้เงินมามาก ยิ่งเหลือใช้เท่าไรยิ่งขยายความเห็นแก่ตัวมากออกไปเท่านั้น. ทีนี้ยิ่งขยายความเห็นแก่ตัวมากออกไปเท่าไร ก็ยิ่งมีการแข่งขัน แย่งชิง อิจฉาริษยามากเท่านั้น. จะเห็นอยู่ได้ชัดในโลกนี้ ยิ่งมีการแข่งขัน แย่งชิงอิจฉาริษยากันมากขึ้น เท่าที่ความเห็นแก่ตัวมันมากขึ้น ; เพราะความฉลาดในการทำตามความเห็นแก่ตัว. ยิ่งมีการแข่งขัน แย่งชิง อิจฉาริษยามากเท่าไร ก็ยิ่งมองข้ามคุณค่าแห่งชีวิตของผู้อื่น หรือของสัตว์อื่นมากขึ้นเท่านั้น.

ความแข่งขัน หรือความริษยามันมีอำนาจปกคลุมจิตใจให้มีดมน มันจึงมองข้ามชีวิตสัตว์อื่น ชีวิตของผู้อื่น โดยความไม่เป็นชีวิต. ก่อนนี้เราเคารพในชีวิต หรือสิทธิในชีวิตร่างกายของผู้อื่นมากในอารยธรรมแผนโบราณมีความสว่างไสวทางวิญญาณ. พอมาถึงอารยธรรมเทคโนโลยีอุตสาหกรรมนี้ เมฆความเห็นแก่ตัวมันครอบคลุมโลก เพราะฉะนั้นก็มองเห็นชีวิตอื่น สัตว์อื่นเป็นของไม่มีความหมาย ; ในที่สุดก็นำไปสู่ลัทธิอาณานิคม ล่าเมืองขึ้นไปทั่วโลก. ลัทธินี้หรือสิ่งนี้ไม่เคยมีในสมัยที่มนุษย์รุ่งเรืองอยู่ด้วยแสงสว่างทางวิญญาณ ; หรือว่าในซีกโลกของมนุษย์ที่รุ่งเรืองด้วยแสงสว่างทางวิญญาณมาก่อนมันไม่มีลัทธิอาณานิคมล่าเมืองขึ้น ; มันมีก็แต่ในซีกในส่วนที่หมุนไปหาอารยธรรมทางวัตถุตั้งที่ว่ามาแล้ว.

พอมีเงินมีสมบัติมีอำนาจวาสนาเหลือใช้ มันก็ขยายความเห็นแก่ตัวออกไปเป็นลัทธิอาณานิคม ล่าเมืองขึ้น นี้ความมีจิตทรามถึงสุดขีด ในการที่จะเบียดเบียนซึ่งกันและกันอย่างลึกซึ้ง. ลัทธิล่าเมืองขึ้นนี้ คุณก็เข้าใจดีอยู่แล้ว ; อาศัยเครื่องมือไม่ใช่เพียงแต่อาวุธ มันอาศัยเครื่องมือใต้ดิน เช่นวัฒนธรรม เช่นศาสนา เช่นศิลปะอะไร ปรัชญาต่าง ๆ อะไรเหล่านี้ ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการล่าเมืองขึ้นทั้งนั้น. การล่าเมืองขึ้นในทางวัฒนธรรม คือใช้วัฒนธรรมเป็นเครื่องปราบปรามผู้อื่น หรือดึงเอามาเป็นเมืองขึ้นของตัว ; นี้ร้ายกว่าการล่าเมืองขึ้นโดยทางที่ใช้กำลังอาวุธไปอีก. เพียงแต่การล่าเมืองขึ้นโดยการใช้อำนาจอาวุธเราก็ตกกันไม่ใคร่จะไหวอยู่แล้ว. ในประวัติศาสตร์ไทยก็เคยเจ็บปวดชอกช้ำแสนสาหัสมาแล้วในเรื่องการล่าเมืองขึ้นโดยใช้อำนาจอาวุธนี้ ; แต่มันยังไม่ร้ายเท่ากับการเป็นเมืองขึ้นทางวัฒนธรรม โดยทางจิตใจ, คือที่เขาเอาลัทธิหรืออะไรมาใส่ให้ในจิตใจของเรา ; แล้วก็นูชาลัทธิของเขา : ยอมตามเขา อย่างนี้เป็น การล่าเมืองขึ้นในทางจิตใจ.

ที่นี้มีระดมกำลังกันทั้ง ๒ อย่าง คือพวกล่าเมืองขึ้นนั้น ไม่ได้ด้วยอำนาจก็เอาด้วยเวทมนต์, ไม่ได้ด้วยกำลังก็เอาด้วยเวทมนต์, นี่ภาษาพังเพยเขามีอยู่อย่างนี้. ต่างคนต่างล่าเมืองขึ้นแข่งกัน ในบรรดาผู้ที่มีเงินเหลือใช้ มีอำนาจมากมาย. รวมความว่า มันเห็นแต่จะได้ ไม่นึกถึงชีวิตของใคร ไม่นึกถึงเกียรติยศของใคร ไม่นึกถึงอารยธรรมของใคร ; เอาแต่จะได้. เอาเขามาอยู่ในอำนาจของเรา แล้วกอบโกยประโยชน์ทางวัตถุมาเป็นของเรา. ไม่ใช่เราไปเป็นเมืองขึ้นเขา เพื่อจะถือศาสนาของเขา ; ไม่ใช่ฝรั่งจะมาเอาพวกเราเป็นเมืองขึ้นเพื่อจะถือลัทธิศาสนาของเรา ; มันไม่เคยมีอย่างนี้. มันเคยมีแต่จะไปเอาเขาเป็นเมืองขึ้นเพื่อจะทำนาบนหลังเขาเท่านั้น นี่มันเป็นการเห็นแต่จะได้ เพราะนิสัยใจคอในการเห็นแต่จะได้ - เห็นแต่จะได้มากขึ้น ๆ จนมองข้ามชีวิตหรือค่าของชีวิตของผู้อื่นจนเกิดขึ้นเป็นนิสัย.

ขอให้สังเกตดูว่า ลัทธินี้ มันตั้งต้นขึ้นมาจากสัตว์เดรัจฉาน. ในสมัยโบราณเขาเห็นสัตว์เดรัจฉานมีค่าเท่ากับมนุษย์ในทางความตาย. แต่พอมาถึงสมัยนี้ สัตว์เดรัจฉานกลับเป็นสิ่งที่ไม่มีค่า,คือฆ่ามันได้ตามที่เราชอบใจจะฆ่า ; แล้วก็ดูเครื่องมือสำหรับใช้ในการฆ่าสิ เช่นยาฆ่าแมลง ยาปราบศัตรูพืชอย่างนี้, ใช้เครื่องบินโปรย. ถึงแม้ไม่ใช่เครื่องบินโปรย ที่คนชาวบ้านใช้อยู่เป็นประจำวันมันก็มีฤทธิ์แรงมาก ที่จะฆ่าสัตว์มีชีวิตเล็ก ๆ อึดใจเดียวตั้งหมื่นตั้งแสนตั้งล้าน ; ขอให้ดูอำนาจของยาฆ่าแมลงสมัยนี้ ถูกแล้วมันมองกันในแง่ที่ว่า เราต้องการประโยชน์ต้องการกำจัดแมลง เราก็จะได้พืชผลมา ; แต่แล้วไม่ได้มองว่าเรามีจิตใจเป็นยักษ์ – เป็นมาร มากขึ้น โดยไม่รู้รู้สึกตัว ; ไม่รู้รู้สึกตัวโดยสนิทเลย ไม่รู้รู้สึกตัวว่า จิตใจของเราทารุณโหดร้ายเป็นยักษ์เป็นมาร เป็นภูตผีปิศาจมากขึ้น ด้วยการฆ่าสิ่งที่มีชีวิตคราวละแสน ละล้าน ละโกฏิ ฯลฯ โดยไม่สะดุ้งสะเทือนใจ

อะไรสักชนิดหนึ่ง, ไม่มีการเวทนาสังสารเลยสักชนิดหนึ่ง ; แล้วในที่สุดมันก็เกิดเป็นปัญหาทางวิญญาณขึ้นมา.

ดังนั้นการที่รักษาจิต รักษาวิญญาณไว้ในลักษณะที่เมตตา กรุณา มองเห็นชีวิตอื่นเหมือนกับชีวิตเรา นี่มันมีผลลึกซึ้งในทางฝ่ายวิญญาณ. อาจจะทำให้ขัดกันได้กับประโยชน์ทางฝ่ายวัตถุในบางกรณี ; แต่ถ้าเทียบราคากันแล้วมันน้อยมาก กว่าที่เราเสียไปในฝ่ายวิญญาณ มันมีค่ามาก ; เพาะเชื้อแห่งความทารุณโหดร้ายเข้าไปในจิตใจ แล้วต่อไปมันก็จะฆ่าคน. หลังจากฆ่าแมลง แล้วมันก็จะกลายเป็นฆ่าสัตว์ที่ดีกว่าแมลง แล้วก็กลายเป็นฆ่าคน โดยวิธีเดียวกัน. ดังนั้นเราพร้อมที่จะทิ้งระเบิดปรมาณูลงไปในกลุ่มมนุษย์ด้วยกัน ; เหมือนกับที่เราคิดฆ่าแมลง. ที่นี้สิ่งที่เราไม่ต้องการอย่างอื่น ๆ มันก็ตามมา ; ศัพท์ว่า “สังหารหมู่” อย่างนี้ มันก็มีเกิดขึ้นมาในลักษณะที่ว่า ฆ่าเพื่อนมนุษย์กันอย่างขึ้นหน้าขึ้นตา ; สงสัยอะไรนิดหน่อย แม้ยังพิสูจน์ไม่ได้ ว่าเขาเป็นศัตรูหรือไม่ ก็พร้อมแล้วที่จะทำการสังหารหมู่ ; ชีวิตเพื่อนมนุษย์ไม่มีค่า. ถ้าเป็นคนโบราณ เขายอมตายเอง ดีกว่าที่จะไปฆ่าผู้อื่น. สมัยนี้พอสงสัยอะไรนิดหน่อยก็สังหารหมู่ เล็กหมู่น้อย.

คุณก็ดูเอาเองก็แล้วกัน ในประวัติศาสตร์การเมือง ในประวัติศาสตร์สงคราม มาถึงปัจจุบันนี้ ซึ่งเป็นยุคของการสังหารหมู่เต็มที ; นี่คือผลของอารยธรรมแผนใหม่ ไม่มีในอารยธรรมแผนเก่า. แล้วการที่มีอะไรยั่ว หรือ หลอกให้คนฆ่ากันนั้น มีมากขึ้นจนสมควรไปตาย หรือถูกบังคับให้ไปตาย . คำว่า “บังคับนี้” คุณถือเอาความหมายให้หมดจดสิ้นเชิงหน่อย : อาจเป็นว่าเขาบังคับด้วยเงิน เขาบังคับด้วยกามารมณ์ก็ได้. ทหารที่ไปรบยอมตาย เพื่อหวังกามารมณ์เพื่อหวังเงิน นี้ก็มีอยู่มาก ; หรือจะมากกว่า ที่ว่าบังคับเพราะกฎระเบียบ ว่าไม่ไปไม่ได้เพราะกฎหมายมีอยู่. ฉะนั้นการหลอกล่อก็คือการบังคับ

เหมือนกัน ; ใช้การหลอกล่อด้วยอะไรที่มันรัก มันชอบ บังคับจิตใจมันให้มันไปตายได้. ฉะนั้นในอารยธรรมแผนใหม่ จึงมีการกระทำ หรือว่าความสามารถ กระทำในการที่จะใช้คนให้ไปตายเป็นหมื่น เป็นแสน เป็นล้านก็ได้ในที่สุด เพราะเครื่องมือในการฆ่าคนมันมีมากขึ้น มันมีประสิทธิภาพมากขึ้น.

ขอให้คุณมองดูในแง่ที่ว่า ความมีจิตธรรมในแง่ของประทุษร้ายผู้อื่นนี้ มันเกิดขึ้นได้อย่างไร ? ความเห็นแก่ตัวเป็นรากฐานตามเคย. ที่นี้ความเจริญแผนวัตถุนี้เป็นแผนใหม่, แผนเทคโนโลยีอุตสาหกรรม นี่มันทำให้เรามีเงินมีอำนาจ. เรียกว่าอำนาจอย่างเหลือใช้มากขึ้นก็ขยายความเห็นแก่ตัวไปในทางครอบงำผู้อื่น จนกระทั่งมีนิสัยเลวทราม ขนาดที่ไม่เห็นคุณค่าแห่งชีวิตของผู้อื่น. อาจจะมีระเบิดลงมา ฆ่าเขาทีเดียวเป็นหมื่น เป็นแสนได้ ; ซึ่งสมัยโบราณทำไม่ได้ เพราะวัฒนธรรมในทางจิตทางวิญญาณมันถูกอบรมไว้เป็นอย่างอื่น. ยอมวิงหนีเองดีกว่าที่จะฆ่าเพื่อนมนุษย์ทีเดียว เป็นหมื่นเป็นแสนเป็นล้าน.

เปรียบเทียบกันอย่างนี้ก็ได้อีกว่า ในสมัยโบราณศึกดาบรพรพนั้น ถ้ามีการรบราฆ่าฟันกัน หรือการทะเลาะวิวาทกันเล็ก ๆ น้อย ๆ จนขยายเป็นสงครามระหว่างหมู่ ระหว่างพวก ระหว่างประเทศอะไรก็ตาม ; สงครามนั้นมันก็เพื่อป้องกันตัวอย่างหนึ่ง, แล้วสงครามนั้นเพื่อจะเอาประโยชน์ของผู้อื่นมาเป็นของตัวเองอีกอย่างหนึ่ง, มีเท่านั้นเอง. มีเพียง ๒ ข้อง่าย ๆ ว่า เราจะป้องกันตัวเราเมื่อมีคนอื่นมาเบียดเบียน ก็ต้องรบกัน ; ถ้ามากกว่านั้น หรือเร็วกว่านั้นก็คือว่า จะไปเอาของคนอื่นมาเป็นของตัวเอง. พอตกลงมาถึงสมัยเทคโนโลยีนี้เขาทำสงครามกันเพราะกลัวว่า ฝ่ายอื่นจะเป็นเจ้าโลก ; มันไม่เหมือนสองข้อที่แล้วมา.

ก่อนนี้เราทำสงครามป้องกันตัว ก็ไปปล้นเอาวัตถุ เอาสมบัติของผู้อื่นมาเป็นของตัวเอง. ที่นี้ความเจริญแผนใหม่ขยายออกไปมากจนกระทั่งทำสงครามด้วยความกลัวว่า ผู้อื่นจะเป็นเจ้าโลก. ที่นี้ต่างฝ่ายต่างกลัวว่าฝ่ายอื่นจะเป็นเจ้าโลกก็เกิดสงครามหาละดับ. เขาจะถือว่าเป็นของดีพิเศษอย่างไรก็ตาม แต่ผมมองในแง่เป็นจิตกรรม. ความทะเยอทะยานที่จะเป็นเจ้าโลกนี้เป็นจิตกรรม ; แล้วความกลัวว่า ผู้อื่นจะเป็นเจ้าโลก แข่งขันกัน, หรือกลัวเขาจะเป็นเจ้าโลกเสีย แล้วเขาจะเบียดเบียนเรา อะไรก็ตาม, มันก็เป็นโรคจิตกรรม ; เป็นความหวังไม่ชอบด้วยเหตุผลเป็นความกลัวไม่ชอบด้วยเหตุผล.

สิ่งที่เรียกว่า “สงคราม” ก็เปลี่ยนไปตามยุค ตามสมัย ตามแบบของอารยธรรม. ถ้าพูดถึงสงครามป้องกันตัว มันก็ยังมีขอบเขต ; ป้องกันตัวเกินขอบเขตก็ถือว่าเป็นความผิดเป็นอาชญากรรม. ถ้าถือตามลัทธิศาสนาแล้ว การป้องกันตัวกระทำได้ในขอบเขตที่จำกัดที่สุดเฉพาะที่เป็น การป้องกันตัวจริง ๆ. ป้องกันตัวเกินกว่าเหตุ ป้องกันตัวชนิดที่วาดไว้ไกล อย่างนี้ไม่ยอมให้ ; แล้วกลับสอนไปในทางให้อภัย ให้ออมเสียมากกว่า . ส่วนการที่จะไปปล้นเอาประโยชน์ของผู้อื่นมาเป็นของตัวเองนี้ ยิ่งไม่มี ยิ่งทำไม่ได้.

เดี๋ยวนี้ไม่ต้องคิด เรื่องป้องกันตัว หรือว่าปล้นเอาประโยชน์ผู้อื่น ; เราต้องการเป็นเจ้าโลกต้องการจะเอาโลกทั้งหมดไว้เป็นของเรา อยู่ในอำนาจของเรา. นี่มันทรามทั้งในแง่โลกะ มันทรามทั้งในแง่โทสะ. มันทรามทั้งในแง่โมหะ. มันโลภมากเกินไป, มันประทุษร้ายผู้อื่นมากเกินไป, แล้วมันโง่งไปทำสิ่งที่ไม่ควรทำมากเกินไป ; แล้วก็มีผลเป็นอย่างไร ? คุณดูเขาเถิด. มันเบียดเบียนตนเอง และเบียดเบียนผู้อื่นเหลือประมาณ. ในการที่อยากเป็นเจ้าโลกนั้นมันต้องเกลี้ยกล่อมกันเอง ให้ออมตาย ออมไปรบ ไปทำอะไรต่าง ๆ ให้อึ้งขึ้นกว่าเดิม ;

ฉะนั้นคนจึงสมัครไปตายมากกว่าสมัยโบราณ ; ในสมัยประชาธิปไตยแท้ ๆ นี้ยังหลอกกันให้ไปตายได้มากกว่าสมัยโบราณ ; เพราะว่าเป็นประชาธิปไตยที่มีเมตตาไปด้วยวัตถุนิยม. สมาชิกของประชาธิปไตยทั้งหมดมีเมตตาด้วยวัตถุนิยมมันก็สมัครตายเพื่อวัตถุนิยม ฉะนั้น จึงหาคนไปตายได้มากในสมัยประชาธิปไตยนี้ ยิ่งกว่าในสมัยก่อน ซึ่งเป็นเผด็จการ หรือเป็นอะไรก็ตาม.

นี่ก็เป็นผลของเทคโนโลยี ของอุตสาหกรรม ของอะไรด้วยเหมือนกัน. หมายความว่าสิ่งนี้มันทำให้คนหลงในเนื้อหนัง. เมื่อหลงความเอร็ดอร่อยทางเนื้อหนังแล้ว ก็สมัครตายได้อย่างขึ้นหน้าขึ้นตา เขาก็เอาเรื่องเอร็ดอร่อยทางเนื้อหนังนั้น ไปล่อให้รบ, รบเพื่อให้ได้มาซึ่งความเอร็ดอร่อยทางเนื้อหนัง ของส่วนรวม ของประเทศชาติ. แต่แล้วเขาก็พูดเพราะกว่านั้น ว่าเพื่อเกียรติยศ เพื่อความถูกต้อง เพื่อความเป็นธรรม เพื่ออะไร ; แล้วคุณดูเถิดว่า มันมีความเป็นธรรมที่ตรงไหน ? ที่ทำกันอยู่ในเวลานี้ มันเพื่อประโยชน์ส่วนตัว. ประเทศมหาอำนาจก็พูดออกมาได้ดัง ๆ เปิดเผยได้ดัง ๆ ชัดถ้อยชัดคำเลย ว่า เพราะกลัวฝ่ายโน้นจะยึดครองเอเชีย หรือจะยึดครองโลก ; นี่พูดกันชัด ๆ อย่างนี้ พูดกันดัง ๆ พูดกันชัด ๆ ว่า เพราะกลัวอีกฝ่ายหนึ่งจะยึดครองโลก.

นี่ไม่ใช่เพียงแต่ว่าชวนคน ชวนบุคคลในประเทศของตัวเองไปรบ มันชวนประเทศอื่น ๆ ให้เข้ากลุ่มกันรบ ; เพราะฉะนั้นมันจึงรวมเป็นกลุ่มใหญ่ คือหลาย ๆ ประเทศรวมกันเป็นกลุ่มหนึ่ง, แล้วก็รบกันเพื่อความตาย เพื่อความวินาศ. นี่ไม่ใช่ชวนคน ๆ หนึ่งมารบกัน, เขาชวนประเทศเป็นประเทศ ๆ เข้ามาเป็นพวกแล้วเพื่อรบกันเท่านั้น ไม่ใช่เพื่ออะไร ; เพื่อผืนคำสั่งของพระเป็นเจ้า ที่สอนไว้ว่า ให้รบภัย. นี่ก็คือความมีจิตธรรมของมนุษย์ ในยุคอารยธรรมแผนใหม่ในแง่ของโทสะ ความคิดที่จะประทุษร้ายผู้อื่น.

โทษะนี้ พอลงไปกระทำเข้า, โทสะที่ตอนต้นเป็นเพียงพระพุทธรูปอื่น อยู่ในใจนั้น, มันก็ขยายออกไปเป็นความโกรธ. พอประจันหน้า พอรบกัน มีการรบกันเลือดตกยางออก นิดเดียวเท่านั้น, มันก็มีความโกรธ. โกรธมาก ขนาดเลือดเข้าตา มันก็ไม่เห็นว่าชีวิตเป็นชีวิต ; มันไม่ได้นึกถึงชีวิต ไม่ได้นึกถึงคุณธรรม, ไม่ได้นึกถึงพระเจ้าอะไรทั้งนั้นแล้ว มันก็ฆ่าอย่างฆ่าเนื้อฆ่าปลา เหมือนเราฆ่าแมลงอย่างนั้น. การทิ้งระเบิดปรมาณูใส่เพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ก็เหมือนกับที่เราฉีด ดี ดี ที. ฆ่าแมลง ; มีความหมายเป็นอย่างเดียวกัน.

ที่นี้ พอเป็นความโกรธมันถึงอกงามไปในทางระยะยาว; ความโกรธระยะยาวก็กลายเป็นความพยาบาท อาฆาต จองเวร. นี้คำว่าโทษะ คำว่าโทษะ และคำว่า พยาบาทจองเวรอาฆาต มันมีอยู่เป็น ๓ ตอน, ทำงานประสานกันไป, ส่งเสริมประสานกันไป.

เดี๋ยวนี้โลกเราเต็มไปด้วยความอาฆาต จองเวร ; บรรยากาศรอบโลกนี้ ถ้าคุณมีตาทิพย์คุณก็จะมองเห็นว่าเต็มไปด้วยบรรยากาศแห่งความอาฆาต จองเวร. เห็นได้ง่าย ๆ จากวิทยุกระจายเสียงทั่วทั้งโลกนี้ พุดออกมาแต่ความอาฆาตจองเวรทั้งนั้น. เรียกว่าบรรยากาศของโลกกลุ้มไปด้วยความมุ่งร้าย ; ฝ่ายนี้ก็มุ่งร้ายฝ่ายนั้น ฝ่ายนั้นก็มุ่งร้ายฝ่ายนี้; ประเทศไทยเราอยู่ฝ่ายไหนก็มุ่งร้ายต่อฝ่ายตรงกันข้ามเหมือนกัน. นี้บรรยากาศเต็มไปด้วยกลิ่นไอของความอาฆาตจองเวร ; จากโทษะ มาเป็น โทธะ, จากโทธะ มาเป็น อาฆาตจองเวร ; แล้วก็กลายเป็น “อาณาจักรแห่งความกลัว.” คำนี้ก็เข้าที่เหมือนกัน ที่ว่าโลกนี้ทั้งโลกเป็นอาณาจักรแห่งความกลัว คือว่าเต็มไปด้วยความกลัว ; ไม่มีใครมีจิตใจ สะอาด สว่าง สงบได้ เพราะเต็มไปด้วยความกลัว. ฝ่ายที่แพ้ก็กลัว, ฝ่ายที่ชนะอยู่ก็กลัว. ชนะนั้นก็รู้ว่ามันชนะไม่จริงชนะชั่วคราวเดี๋ยวมัน

ก็กลับแพ้อีก ; เพราะฉะนั้นมันก็กลัว. คุณดูซิ เขารบกันในโลกทั่วทั้งโลก เวลานี้ใครบ้างที่ไม่เต็มไปด้วยความกลัว.

เพราะฉะนั้นความมีจิตธรรมต่อความประสงค์ของพระเจ้า คือไม่ อำนวยตามความประสงค์ของพระเจ้าอย่างนี้มันก็รบกันทั่วโลกมากขึ้นทุกที ; รบกัน ทั่วโลก และก็มากขึ้นทุกที. ดังนั้นอาณาจักรแห่งความกลัว มันก็ขยายออกไป ทุกที เต็มโลก ; แล้วก็จะล้นไปโลกอื่น ๆ ถ้ามันไปถึงเข้าด้วยมนุษย์พวกนี้. ต่อให้ไปอยู่โลกพระจันทร์ มันก็ไม่พ้นจากความกลัว. ผลก็คือว่าทำให้เกิดมี ความสะดุ้งหวาดเสียว ในทางจิตในทางวิญญาณอยู่ตลอดเวลา ฉะนั้นจึงมีความ วิปริตเกิดขึ้นในหมู่มนุษย์ทางด้านจิตด้านวิญญาณ ; แล้วเป็นไปในทางธรรม ไม่ได้เป็นไปในทางสูง ; มันตรงกันข้าม คำว่า “ธรรม” กับคำว่า “สูง” นี้มัน ตรงกันข้าม. เมื่อไม่สูงแล้ว มันก็ไม่สวย ไม่สดชื่นไม่มีอะไรต่อไปอีก ; เรา ก็พอจะมองเห็นทันทีว่ามันธรรม ; ในฝ่ายวัตถุก็ธรรม ในทางฝ่ายวิญญาณ ก็ธรรม ซึ่งเป็นการธรรมอย่างใหญ่หลวงลึกซึ้งที่สุด.

นี่ผมคิดว่า จะพอกระมังสำหรับชี้ให้เห็นภาวะจิตธรรมของอารยธรรม แผนใหม่, ในอารยธรรมแผนใหม่, หรือโดยอารยธรรมแผนใหม่ ในฝ่ายโทสะ คือประทุษร้ายผู้อื่น.

ต่อไป มองดูกันในเรื่องที่ ๓ คือว่า **จิตธรรมในแง่ของโมหะ.** สำหรับคำว่าโมหะมีชื่อเรียกได้หลายชื่อ มันแปลว่า มืด. คำแทนชื่อ หรือ ไหวพจน์ของโมหะมีว่า อंधการ. อंधะ - แปลว่า มืด, การะ - แปลว่า การกระทำ, อंधการ - แปลว่า กระทำคามมืด เหมือนตาบอด, กระทำ ความมืดเหมือนกับตาบอด; สมกับที่เราจะเรียกคุณนี้ว่า **“ยุคมืดในทาง วิญญาณ.”**

ยุคมืดในทางวิญญาน คือ ลูกตาของเราไม่ได้บอด และมนุษย์เรามีความก้าวหน้าในทางการแพทย์ อาจจะเปลี่ยนลูกตาได้ อย่างนี้เป็นต้น ; ลูกตาไม่ได้บอดแต่แล้วมันบอดในฝ่ายวิญญาน, ในทางดวงตาฝ่ายวิญญาน, หรือบอดในตัววิญญานนั่นเอง, มันมืดในทางวิญญาน. นี่คือโลกในยุคมืด มันมืดอย่างนี้เพราะอำนาจของโมหะ ซึ่งเป็นอন্ধการ คือการกระทำที่เป็นความมืด เหมือนกับตาบอด. โมหะ หรือ อন্ধการ นั้น คือสิ่งเดียวกัน. ทีนี้เมื่อมืดแล้วมันก็เป็นพาลไปได้ทุกอย่างทุกประการ, พาละ หรือเป็นพาลนั้นแหละ, มันจะมีความเป็นพาลได้ทุกอย่างทุกประการ ในเมื่อเรามันมืด, มันมีวิญญานมืด.

คำว่า “พาล” นี้คุณเรียนแต่หนังสือไทย คุณไม่รู้คำว่า “พาล” นี้เขาแปลว่าอ่อน, แปลว่าโง่ ; ไม่ใช่แปลว่าอंधพาลรังแกผู้อื่น. เขาแปลว่ามันอ่อนยังอ่อนอยู่, แล้วก็โง่. พอมันโง่ แล้วก็รังแกผู้อื่น นั้นเป็นธรรมดา. ตัวหนังสือแท้ ๆ มันแปลว่า อ่อนหรือโง่ ; เด็กคลอดออกมาจากท้องแม่อังเล็ก ๆ เป็นทารก นี้เรียกว่าเป็น “พาละ” เหมือนกัน เป็นพาลทั้งที่มันไม่ได้ทำผิดอะไรไม่ได้รังแกใครสักที, แต่ภาษาบาลีก็เรียกว่า “พาละ” แปลว่ายังอ่อนอยู่. ผลไม้ยังอ่อนอยู่ อะไรยังอ่อนอยู่ ก็เรียกว่า “พาละ” ทีนี้สูงขึ้นมาจนโตแล้ว ความเป็นพาลนั้นมันไปอยู่ที่ความโง่. เราอาจจะพูดได้ว่าเด็ก ๆ เพิ่งคลอดออกมาเนี่ย ยังไม่รู้อะไรก็เหมือนกับโง่ คือยังไม่รู้อะไร, หรือว่าปัญญายังไม่ develop ออกมา, นี้ก็ยังถือว่าโง่.

ความเป็นพาลก็คือ ความอ่อน, อ่อนต่อทุกสิ่ง อ่อนต่อวิชาความรู้ อ่อนต่อความเจริญทางร่างกาย อะไรก็อ่อนไปทั้งนั้นแหละ ; แล้วมันก็มี ความหมายเป็นความไม่รู้ ยังไม่รู้ ; นี้เรียกว่า “โมหะพื้นฐาน” ; เรามีความเป็นพาลเป็นโมหะพื้นฐานอยู่ก่อนแล้ว. คนพาล คือ คนโง่ หรือคนอ่อน ;

แล้วจะทำอะไรได้บ้างมันก็ทำผิดพลาด, ทำผิดพลาดเลยทุกอย่างที่มันจะผิดได้ สำหรับคนอ่อนและคนโง่. ที่นี้สำหรับยุคปัจจุบันนี้ โลกในอารยธรรมเทคโนโลยี อะไรนี่มันยังเป็นพาลมากขึ้น. คุณจะฟังถูกหรือฟังไม่ถูก : มันเฉลี่ยฉลาดที่สุดในเทคโนโลยี หรืออุตสาหกรรม แต่มันมีความเป็นพาลมากขึ้น ; เป็นคนอ่อน หรือคนโง่ ไม่ประสีประสาต่อพระเจ้า หรือต่อสิ่งสูงสุดมากขึ้น, จนกระทั่งไม่รู้ว่าจะเกิดมาทำไม. มันหลับหูหลับตาด้วยเรื่องวัตถุนิยม แล้วมันก็ไม่ต้องการที่จะเกิดมาทำไม.

คุณดูให้ดี ๆ ว่า ยุคนี้ยุคอารยธรรมแผนใหม่นี้ เป็นยุคที่มนุษย์ไม่มี บิดามารดา ครูบาอาจารย์ไม่มีพระเจ้า ไม่มีศาสนา ไม่มีบุญ ไม่มีบาป ไม่มีนรก ไม่มีสวรรค์นะ ; แต่ในโบราณเขามีแต่ความคิดเรื่องที่จะมี, หรือเคารพ บิดามารดา ครูบาอาจารย์คนเฒ่าคนแก่; กลุ่มนี้เอาเป็นกลุ่มหนึ่งก่อน คือ บิดามารดา ครูบาอาจารย์ คนเฒ่าคนแก่. เขาละ ผมไม่อยากจะพูดดูถูกคุณอีก ตามเคยว่าคุณมีอายุน้อย ไม่ทันเห็นสมัยที่คนเรานี้เคารพคนเฒ่าคนแก่อย่างยิ่ง เหมือนในสมัยโบราณเมื่อ ๕ - ๖๐ ปี ๗๐ - ๘๐ ปี.

ผมเมื่อเด็ก ๆ เป็นเด็กวัด อยู่วัด ; ไหว้คนแก่ไม่รู้ก็ร้อยก็พันครั้ง เพราะอาจารย์บังคับ. เราวิ่งเล่นอยู่กลางสนามหญ้ากลางลานวัด ถ้าคนแก่ผ่านวัด เดินไปธุระ ก็ต้องไหว้ ; ไม่ไหว้ก็ถูกเขียนไม่มีอะไรมากไปกว่านั้น. ทำงาน อยู่แท้ ๆ ทำงานขุดดินทำสวนครัวอยู่ ; เผลอวัดที่ผมอยู่เป็นทางผ่านกลางวัด ไปสู่ฝ่ายโน้น ; มีคนแก่มา, ต้องทิ้งจอบไหว้ คูกเขาไหว้. คนแก่ในที่นี้ไม่ จำเพาะว่าคนดี คนไม่ดี คนบ้าคนบออะไร ไม่ต้องวินิจฉัย ; เพราะเราไม่อาจจะวินิจฉัยได้ว่า เป็นคนแก่ที่ดีหรือไม่ดี. ถ้าเห็นคนแก่แล้วไม่ไหว้ละก็ถูกเขียน.

คนแก่ที่ดี ที่มีเกียรตินั้นก็รู้กันอยู่แล้ว ก็ไหว้ด้วยความเต็มใจ ; แต่ที่ไหว้คนแก่ที่ไม่รู้จักนี้มันกระอักกระอ่วน ; แล้วบางคนเราก็เหมือนกันเอาเองว่า เป็นคนบ้า ๆ บอ ๆ แต่ที่นี้หัวของเขาหงอกขาว ก็ต้องไหว้. นี่สมัยผมเป็นเด็ก, สมัยคุณคงจะไม่ได้เห็นกระมัง, คือเป็นอะไรกันไปเสียตั้งแต่เด็กแล้ว. ที่นี้โดยทั่วไปประชาชนพลเมืองนี้ก็เคารพคนเฒ่าคนแก่, หมูบ้างหนึ่งต้องมีคนเฒ่าคนแก่. ถ้าจะวานขนทราย ไปบอกคนแก่ประจำหมู่บ้านคนเดียว, ลูกหลานมาทั้งบ้านเป็นหางไปเลย, ขนทรายพักเดียวได้กองเบ้อเร่อ. เดี่ยวนี้ทำได้ที่ไหน ในสวนโมกข์เวลานี้ทรายกองนั้นตั้ง ๕๐๐๐ บาท ต้องซื้อรุ่นนี้รุ่นหลังนี้ ทั้งหมดที่เราซื้อ; ถ้าเป็นสมัยก่อนอำนาจของคนแก่ดึงดูดลูกหลานมาเป็นหาง – เป็นพวง ขนทรายได้ไม่ต้องเสียสตางค์. นี่มันเนื่องกันอยู่อย่างนี้.

ความไม่มีคนเฒ่าคนแก่กับมีคนเฒ่าคนแก่ มันผิดกันลิบลับเลย. สมัยนั้นคนเฒ่าคนแก่ห้ามที่เดียวมันหยุดหมด, อันธพาลไม่มี. ดั่งนั้นคนสมัยนั้นจึงนอนบนแคร่ได้ถนัดนอน ตากลมได้จนสว่างอย่างสบาย. เดี่ยวนี้ไปนอนอย่างนั้นเข้า ลูกยิงตาย; เพราะว่าวัฒนธรรมที่มีจิตใจอ่อนโยนสุภาพมันหมดไป เพราะไม่มีคนเฒ่าคนแก่. เพราะฉะนั้นการเคารพคนเฒ่าคนแก่ นั้น มันเป็นอะไรที่วิเศษสูงสุด, แม้จะรวมคนแก่ใจ บ้า ๆ บอ ๆ เข้าไว้ในกลุ่มนั้นด้วย ก็ยังดี, คือมันทำให้เด็ก ๆ มีจิตใจอ่อนโยน.

การเคารพบิดามารดาก็ไม่เหมือนสมัยโน้น ซึ่งต้องกราบเท้าพ่อแม่ทุกคืน เดี่ยวนี้ก็ไม่ทำกัน ครูบาอาจารย์ สมัยนี้ก็เป็นอย่างสำหรับล้อเล่น, เรียกอ้ายเรียกอะไรเหมือนกับศัตรู อย่างนี้ก็มีการครูบาอาจารย์ ในระเบียบมหาวิทยาลัยที่เมืองนอก ผมไม่เคยไปเรียน แต่ได้ยินได้ฟังเขาเล่ามาว่า ไม่มีครูบาอาจารย์, ไม่มีความรู้สึกเคารพอย่างครูบาอาจารย์, หยอกล้อเล่นเหมือน

เพื่อนกัน. ครูบาอาจารย์ต้องทำเฉย เพราะเป็นประชาธิปไตย. ลูกศิษย์
อยากจุดประทัดโยนใส่ตีนครูอาจารย์ก็ได้ ; ไม่ถือว่าผิดอะไร ไม่ถือว่าเสีย
หายอะไร.มันเกิดเป็นความไม่มีครูบาอาจารย์ขึ้นมาโดยไม่รู้สึกรู้สีกตัวเลย. ความหมาย
ของบิดามารดา ครูบาอาจารย์ คนเฒ่าคนแก่ หายหมด ; ในโลกสมัยปัจจุบัน
อารยธรรมแผนปัจจุบันมันนำผลมาอย่างนี้ เพราะทุกคนมันบูชาเนื้อหนัง.

ที่นี้ก็มองต่อไป ถึงพระเจ้า ถึงศาสนา ซึ่งสูงไปกว่า มันก็ไม่มีอีก,
พระเจ้าตายแล้ว ; ศาสนาก็ไม่จำเป็น เอาไว้เพียงเป็นเครื่องมือการเมือง
พวกหนุ่ม ๆ ชาวต่างประเทศที่เราเรียกว่า ฝรั่ง ชาตินิยมบ้าง ผมก็ไม่ทราบ
พวก *Peace Corp* โดยมากที่มาที่นี่.เราถามว่า นับถือศาสนาอะไร ? ส่วนมากตั้ง
๘๐ เปอร์เซนต์. เฉลี่ยแล้วราว ๆ นั้นตอบว่า “ผมไม่มีศาสนา” ด้วยความ
ภาคภูมิใจที่ตอบอย่างนี้ว่า “ผมไม่มีศาสนา” แล้วเลือดเนื้อของคุณเป็นศาสนา
อะไร ? ทดลองถามอย่างนี้ ; หมายถึงบิดามารดาเป็นคริสเตียน เป็นอะไร ?
เขาตอบว่า “ผมเป็นคนไม่มีศาสนา,กำลังเป็นคนไม่มีศาสนา, ไม่อยากมีศาสนา”
“แล้วมาที่นี่ทำไม ?” “เพื่อศึกษาวิชาสำหรับแก้ปัญหาชีวิต”. นี่แหละคือโง่
ที่สุดเลย ; นั้นแหละคือศาสนา; เครื่องแก้ปัญหาในชีวิตนั้นแหละคือศาสนาแล้ว.
แต่เขาปฏิเสธ เป็นคนไม่มีศาสนา ทั้ง ๆ ที่กำลังมาหาสิ่งที่เรียกว่า ศาสนา.
เขาถูกสอนให้มองอะไรไปในแง่ของวิทยาศาสตร์ หรือกฎของธรรมชาติ เรื่อง
วิทยาศาสตร์ไปหมด, ไม่มองไปในลักษณะที่จะเรียกว่าศาสนา ; แต่นั่นแหละ
คือศาสนา การทำตนให้ถูกต้องตามกฎของธรรมชาติ นั้นแหละคือศาสนา
อย่างยิ่ง มันดับทุกข์ได้สิ้นเชิง.

นี่เขามองข้ามศาสนาจะสมควรเป็นผู้ไม่มีศาสนา ไม่มีพระเจ้า,
พระเจ้าตายแล้วทั้งนั้น. ที่นี้มันก็พลอยไม่มีบุญ ไม่มีบาป ไม่มีนรก ไม่มีสวรรค์

ไปเลย. บุญบาป ไม่รู้ไม่ชี้, จะรู้จะชี้แต่ประโยชน์ที่ตนจะได้, มันจะเป็นเรื่องบุญหรือเรื่องบาปไม่รู้. ต้องการแต่ประโยชน์เป็นวัตถุ. ถ้าจะให้เรียกว่าบุญ ก็ว่า นั่นแหละคือบุญละ, คือได้นั้นแหละดี; ส่วนนรกสวรรค์ไม่ต้องพูดถึงกัน. ที่เขียนไว้ในคัมภีร์หรือฝาผนังโบสถ์ ถือว่าเป็นเรื่องบ้า ๆ บอ ๆ ไม่ต้องพูดถึง; ประโยชน์นั้นแหละคือสวรรค์. นรกก็ไม่ต้องกลัว เพราะว่าประโยชน์นั้นมันเป็นสวรรค์เสียแล้ว.

เดี๋ยวนี้ ถ้าจะถามว่าเขามีศาสนาอะไรกัน? มันก็คือสิ่งที่เขาบูชาสูงสุดเป็นสิ่งสูงสุด; มันก็ ศาสนาเงิน ศาสนาวัตถุ, บูชาวัตถุ บูชาความเพ็ดลิตเพลินทางเนื้อหนัง. ในที่สุดก็ไปบูชาเครื่องมือ ที่จะให้ได้สิ่งเหล่านี้มา มันก็บูชา เทคโนโลยี; หายใจเป็นเทคโนโลยีทั้งเข้าทั้งออก. หายใจออกก็เทคโนโลยี หายใจเข้าก็เทคโนโลยี; เพราะมันเป็นเครื่องช่วยให้เราได้ในสิ่งที่เราอยาก กระจาย คอแห้งอยู่ตลอดเวลา. นี่ก็เรียกว่าโลกปัจจุบันนี้ถือศาสนาเทคโนโลยี; ผมว่า เป็นโรคจิตทรมาน ไปบูชาเครื่องมือที่จะได้ความเอร็ดอร่อยทางวัตถุแทนพระเจ้า แทนศาสนานี้เป็นโรคจิตทรมาน, เป็นโมหะ, ประเภทโมหะเป็นโรคจิตทรมาน เพราะฉะนั้นจึงมีการกระทำสิ่งที่เป็นโมหะ ที่ว่าเป็นพาลนั้น คืออ่อนปัญญา อ่อนกำลัง อ่อนความคิด อ่อนไปทุกอย่าง; ไปทำสิ่งที่ไม่ควรทำ เต็มไปด้วยสิ่งไม่ควรจะทำ.

เหมือนที่เคยพูดว่า ให้คุณไปเดินสำรวจตลาดที่กรุงเทพฯ, ตลอดย่านการค้าทั้งหมด, ไปดูว่าอะไรจำเป็นแก่ชีวิต ที่มีขายอยู่ในร้าน ในห้าง ในอะไรเหล่านั้น, จะพบว่าตั้ง ๙๕ เปอร์เซ็นต์ ไม่ใช่สิ่งจำเป็นแก่ชีวิต. แต่ทำไมมันจึงมีได้ตั้ง ๙๕ เปอร์เซ็นต์? นี่เพราะมันเป็นความโง่ ความเป็นพาลของมนุษย์เหล่านั้น. สิ่งจำเป็นแก่ชีวิตมีสัก ๕ เปอร์เซ็นต์เท่านั้น ๙๕ เปอร์เซ็นต์ไม่จำเป็นเลย; และยิ่งแพง - ยิ่งแพง ๆ ขึ้นไป ก็ล้วนแต่สิ่งที่ไม่จำเป็นแก่ชีวิต

ทั้งนั้น. ที่นี้ความโง่ความเป็นพาลนั้น มันเห็นว่าเป็นสิ่งที่จำเป็นแก่ชีวิต. นี่ช่วยระวังให้ดี รวมทั้งตัวคุณเองด้วย จะไปเห็นสิ่งที่ไม่จำเป็นแก่ชีวิต กลายเป็นสิ่งที่จำเป็นที่สุดแก่ชีวิตไปก็ได้ ถ้าความเป็นพาลมันยังมีอยู่มาก ; มัวไปทำสิ่งที่ไม่จำเป็นจะต้องทำ. ไปทำสิ่งที่ไม่ควรทำ นั้นมันยังเบาไป ; สิ่งที่ไม่ต้องการกระทำเลย ๑๐๐ เปอร์เซนต์นี้ นี่มันก็ไปทำ. แล้วมันก็เห็นว่าเป็นสิ่งที่ควรทำ และมีเกียรติที่สุด.

ผมมีความเห็นอย่างนี้ รู้สึกอย่างนี้ มันก็อาจจะเป็นเพราะความเมาในศาสนา ในพระเจ้าอะไรไปมากก็ได้ ; แต่ผมรู้สึกอย่างนี้ ผมก็พูดอย่างนี้ว่าเดี๋ยวนี้กำลังทำในสิ่งที่ไม่จำเป็นจะต้องทำนี้มากขึ้น.

จะยกตัวอย่างเช่นการที่กำลังนิยมกันว่าวิเศษที่สุด มีฝีมือลายมือสูงสุด เช่นการเปลี่ยนหัวใจของมนุษย์ หรือเปลี่ยนอะไรก็ตามในระดับนั้น, ความรู้ความสามารถในระดับนั้น; ผมว่าไม่จำเป็นจะต้องทำ. ถ้าทำก็เป็นเรื่องทำด้วยความโง่คือหลงไปว่า มันประเสริฐ มันวิเศษ มันยาก มันมีเกียรติ แล้วเราจะต้องทำให้ได้. แม้การกระทำถึงขนาดนี้ ถึงขนาดที่เปลี่ยนหัวใจนี้มันโง่, พระเจ้าไม่ต้องการให้ทำ เพราะมันไม่มีผลคุ้มค่า. การที่ลงทุนทำนั้น มันก็ยุ่งยากลำบาก กระทั่งเสียเวลา เอาเวลาไปทำอย่างอื่นดีกว่า. ถ้าถึงขนาดที่จะต้องเปลี่ยนหัวใจแล้วก็ไม่ต้องทำ, ปล่อยให้มันเป็นไปตามธรรมชาติดีกว่า, การเปลี่ยนหัวใจหรือทำอะไรขนาดนี้ มันจะได้ผลชั่วขณะเล็กน้อยเท่านั้น, มันให้ผลชั่วขณะเล็กน้อยเท่านั้น เพราะมันฝืนธรรมชาติมากเกินไป. มันจะมีผลให้ใช้ได้เพียงชั่วเวลาเล็กน้อยเท่านั้น ไม่คุ้มค่าทำ. แล้วมันเป็นการฝืนความประสงค์ของพระเจ้านั้นก็หมายความว่า มันทำความยุ่งยากมากเกินไปเหตุ, โดยเหตุผลแล้วไม่ควรทำ ไม่คุ้มค่ากัน. ที่ไปอ้างว่าเพื่อเมตตากรุณาเพื่ออะไรนี้ มันกลายเป็นเพื่อ

ทรมานมากกว่า, เพื่อให้ได้รับความทรมานมากขึ้นไปกว่าที่ควร. แม้มีชีวิตอยู่ต่อไปได้อีกก็คล้าย ๆ กับเป็นคนพิการ เป็นคนครึ่งพิการไปเท่านั้นแหละ. นี่แหละไปทำในสิ่งที่ไม่ต้องทำ ที่พระเจ้าบัญญัติไว้ว่าไม่ต้องทำ ; ไม่ใช่ไม่ควรทำ มันยิ่งกว่าไม่ควรทำ, คือไม่ต้องทำ. อย่างนี้ต่อไปจะมีมากขึ้น, จะไปทำสิ่งที่ไม่ต้องทำ ในลักษณะอย่างนี้มีอีกหลาย ๆ อย่าง จะมากขึ้น.

กิจการ อวกาศ จะไปโลกพระจันทร์ โลกอังคารนี้ ก็เป็นเรื่องที่ไม่ต้องทำ, ฝืนความประสงค์ของพระเจ้า เป็นเรื่องบ้าเรื่องบอ ในโลกนี้ก็จัดให้มีสันติภาพก่อนเถิด นี่แหละพระเจ้าต้องการ. ที่นี้ไปทำอย่างนั้นมันไม่ต้องทำ มันไม่คุ้มค่าเหมือนกับการเปลี่ยนหัวใจเหมือนกันมันจะต้องลงทุนด้วยความยากลำบาก หมดเปลืองด้วยอะไรต่าง ๆ แล้วก็ได้ผลนิดเดียว ชั่วเวลาอันสั้นนิดเดียว หรือว่าความรู้นี้เป็นความรู้ที่ไม่จำเป็นจะต้องรู้ ยังไม่เกี่ยวกับสันติภาพในโลก. **ความรู้ที่จำเป็นจะต้องรู้คือ ต้องเกี่ยวกับสันติภาพในโลก.** ดังนั้นถ้าเอาเวลาเรียวแรง ความคิด หัวสมอง หรือเงินทอง ที่ใช้ไปเพื่อการไม่ควรทำนั้นไม่ต้องทำ ; มาทำในสิ่งที่ต้องทำนี้โลกจะดีกว่านี้. ดังนั้นเมื่อทำไขว่กันเสียอย่างนี้ ก็จัดเป็นโมหะ.

โครงการอวกาศของชาติหนึ่ง ๆ มันเป็นแสน ๆ ล้านบาททั้งนั้น ; เอาเงินนั้นมาจัดให้โลกดีขึ้นกว่านี้ ก็ยังทำได้, แล้วก็ยังได้ผล, ได้ผลเต็มเม็ดเต็มหน่วย เป็นขึ้นเป็นอันในระยะเวลา ฉะนั้นสิ่งที่ยังไม่ต้องทำก็ไม่ต้องทำ ; ไปทำเข้า นี่เป็นโมหะ เป็นจิตทรมาคือ ไปทำสิ่งที่ไม่ต้องทำ แล้วสิ่งที่ควรทำแท้ ๆ ต้องทำแท้ ๆ กลับไม่ทำ ; เพราะไปหวังที่จะได้เกียรติ หรืออะไรแปลก ๆ ออกไปเป็นความเห็นแก่ตัว. แต่ว่าโครงการอวกาศนี้เขาถือกันว่าเป็นส่วนหนึ่งของโครงการสงคราม ; อย่างนี้มันก็ยิ่งเลวร้ายไปใหญ่. เพื่อจะเป็นโอกาส เป็น

เครื่องมือ สำหรับทำลายผู้อื่น ด้วยความรู้ด้านอวกาศ ; อย่างนี้มันยิ่งเลวร้ายไปใหญ่. แม้แต่ค้นคว้าเพื่อหลักวิชาแท้ ๆ มันก็ยังเป็นความโง่ ไปทำสิ่งที่ยังไม่ต้องทำ ยังไม่ควรจะทำ ; แล้วละเลยสิ่งที่ต้องทำ จึงถือว่าเป็นโรคจิตธรรม.

เรื่องเบ็ดเตล็ด แต่ว่ามันก็โด่งดังอยู่ในโลก เช่นเรื่องคุมกำเนิด โดยทางฟิสิกส์ ว่าพลเมืองจะล้นโลก จะต้องคุมกำเนิด ; แล้วก็ใช้วิธีทางฟิสิกส์ ไม่เกี่ยวกับทางจิตใจ. นี่คือการโง่ ไปทำสิ่งที่ไม่ต้องทำเหมือนกัน, แล้วก็ได้ผลร้ายแทนผลดี. ควบคุมกำเนิดทางฟิสิกส์ คือหมายความว่าใช้ยา ใช้วัตถุ ใช้วิธีการทางเนื้อหนัง ; มันก็เลยเป็นของง่าย จนกระทั่งเด็ก ๆ ก็ทำได้ ที่นี้ไม่เท่าไร ในกระเป๋าสี้อ กระเป๋ากางเกงของเด็ก ๆ รุ่นสาวรุ่นหนุ่มนี้จะเต็มไปด้วยเครื่องมือคุมกำเนิด ; แล้วศีลธรรมของมนุษย์จะเป็นอย่างไร? นี้ขอให้มองกันในแง่ที่ว่าเมื่อการคุมกำเนิดทางฟิสิกส์มันแพร่หลายอยู่อย่างนี้ ศีลธรรมของคนในโลกจะเป็นอย่างไร ? มันก็ไม่มีศีลธรรมประเภทที่เกี่ยวกับ การเมตตุมิถุนาจารย์ หรือว่าศีลธรรมทางเพศเหลืออยู่เลย ; แล้วมันก็จะบูชาเนื้อหนังมากขึ้น ๆ กระทั่งเป็นมนุษย์ที่บูชาเนื้อหนังเป็นพระเจ้ามากขึ้น ; ก็เลยเป็นโลกของมนุษย์ที่เลวกว่าเดิม มีจิตธรรมกว่าเดิม.

การคุมกำเนิดจะต้องคุมทางวิญญาณ คือเหมือนกับที่สมัยโบราณเขาได้ใช้มาแล้ว หรือสั่งสอนอยู่ คือการบังคับทางจิตใจ อย่าไปทำทางฟิสิกส์; ทำทางจิตใจ ตามระเบียบของศาสนา วัฒนธรรมอะไรต่าง ๆ ที่เขาวางไว้ จนเป็นของทำได้ตามธรรมดา. วัฒนธรรมโบราณของชนชาติยิว หรือชนชาติฮิบรูอะไรอย่างนั้น ผมมานับดูแล้ว ในหนึ่งเดือนไปสู่ห้องนอนของภรรยาได้สัก ๓ - ๔ วันเท่านั้น ; เพราะมีระเบียบชัดเป็นกฎตายตัวชัดเจน : วันพระไปไม่ได้, เดือนหนึ่งก็เป็นวันพระเข้าไปหลายวันอยู่แล้ว. วันสะบาธ (sabbath), วันนัก

ชัตฤกษ์เข้าไปไม่ได้, ในระยะมีโลหิตระดูก็เข้าไปไม่ได้, เจ็บป่วยเข้าไปไม่ได้ ; มันก็เหลืออยู่สัก ๓ - ๔ วันต่อหนึ่งเดือน ; แล้วยังมีบัญญัติว่า อยู่ในห้องภรรยา ได้ไม่เกินสามชั่วโมง, ไม่นอนอยู่ในห้องภรรยาตลอดคืน เหมือนคนเดี๋ยวนี. แล้วก็ต้องเข้าไปอย่างมีระเบียบ แต่งตัวตามระเบียบ, จะไปนอนเปลี่ยกันอยู่ในห้องด้วยกันตลอดวันตลอดคืน ทั้งเดือนทั้งปี นี่ทำไม่ได้. มันมีห้ามไว้ชัด นี่คือการคุมกำเนิดทางวิญญาณ. มันก็เลยไม่มีปัญหาเรื่องพลเมืองล้นโลกได้ง่าย ๆ นึก.

ถ้าสมมุติว่า พลเมืองมันจะมากขึ้น ก็ต้องหาทางออกอย่างอื่นไม่ใช่ให้หาทางควบคุมกำเนิดทางฟิสิกส์ ซึ่งทำลายศีลธรรมในจิตใจของคนรุ่นหนุ่มรุ่นสาวเสียหมด. นี่ผมถือว่าเป็นสิ่งที่ไม่ต้องทำ ไม่ควรทำอย่างยิ่ง, ก็มาทำมาหลงว่าเป็นสิ่งที่ควรทำ หรือต้องทำ ; แล้วโลกนี้ก็จะเป็นโลกที่ไม่มีศีลธรรมเพราะเหตุนี้. นี่แหละคือความเสื่อมทางวิญญาณ ที่เกิดมาจากการคุมกำเนิดทางฟิสิกส์. พระเจ้าไม่เห็นด้วย, ธรรมชาติไม่เห็นด้วย, พระธรรมก็ไม่เห็นด้วย. ลองปฏิบัติหน้าที่ของตนให้ดีที่สุดตามกฎเกณฑ์ของพระเจ้า ของพระธรรม ของธรรมชาติแล้วปัญหาเหล่านี้ก็จะไม่เกิดขึ้น ; หรือว่าจะเกิดขึ้นในลักษณะที่พอจะแก้ไขได้ ควบคุมได้.

นี่เราก็พูดกันมามากพอแล้ว เป็นตัวอย่างเท่านั้น ว่าความมีจิตธรรมทางฝ่ายโมหะในโลกนี้ได้เจริญหนาแน่นขึ้นอย่างไร.

ดูต่อไปอีกสักอันหนึ่ง ขึ้นสุดท้าย คือการศึกษาของโลกสมัยปัจจุบันนี้กำลังเป็นโมหะอย่างยิ่ง ยิ่งเรียนมากขึ้นยิ่งเป็นโมหะ, ยิ่งเรียนมากยิ่งขึ้นยิ่งเป็นโมหะ ; คือไปรู้ในสิ่งที่ไม่ต้องรู้ แล้วไม่รู้ในสิ่งที่ต้องรู้ ; ก็เกิดความมืด ความเป็นอัมพาตทางวิญญาณขึ้นในจิตใจของคนหนุ่มสาวในโลก. เพราะฉะนั้นการศึกษา

ที่จัดตามแผนปัจจุบันนี้ จึงมีผลนำไปสู่ความเป็นฮิปปีเต็มโลก ; ไม่ใช่เฉพาะมีที่จุดนั้นจุดนี้ ความเป็นฮิปปีจะเต็มโลกยิ่งขึ้นทุกที. ดังนั้น ถือว่าการศึกษาแผนปัจจุบัน หรือปรัชญาแผนปัจจุบัน หรืออะไรแผนปัจจุบันนี้ เป็นการกระทำที่นำไปสู่ความมีฮิปปีเต็มโลก มีความมีขอบเขตทางวิญญาณสูงสุด.

สรุปแล้วที่ว่าอารยธรรมแผนใหม่คือเทคโนโลยีนี้ นำไปสู่ความมี โลกะ โทสะ โมหะ มากขึ้นส่วนอารยธรรมดั้งเดิมคือ *spiritual enlightenment* นั้น มันป้องกันหรือปราบปราม โลกะโทสะ โมหะ ตลอดเวลา. ฉะนั้นความมีจิตธรรมในอารยธรรมแผนใหม่ ก็คือมันเพิ่ม โลกะโทสะ โมหะ มากขึ้น ตามรายละเอียดเท่าที่ยกมาพอเป็นตัวอย่างเท่านั้น ไม่ใช่ทั้งหมด.เท่าที่เราพูดกันแล้ว เป็นเพียงตัวอย่าง ทางโลกะ อย่างนั้น, ทางโทสะ อย่างนั้น, ทางโมหะ อย่างนั้น, เหลือออกนั้นคุณไปคิดดูเอง.

ยังนั่นกางเขน บอกว่าหมดเวลาสำหรับวันนี้.

ภาวะจิตทราม ในอารยธรรม แผนปัจจุบัน (ความเห็นแก่ตัว)

- ๒๐ -

๙ พฤษภาคม ๒๕๑๓

สำหรับพวกเราได้ล่วงมาถึงเวลา ๔.๔๕ น. แล้ว เป็นเวลาที่จะได้บรรยายต่อจากที่ค้างไว้แต่คราก่อน. ในวันนี้จะได้กล่าวโดยหัวข้ออย่างเดียวกันอีก คือภาวะจิตทราม ในระบอบอารยธรรมปัจจุบัน หากแต่ว่าเป็นการกล่าวโดยสรุป. ในครั้งที่แล้วมาสองครั้ง เราได้กล่าวภาวะจิตทราม ในรูปของ โลกะ โทสะ และโมหะ, ส่วนวันนี้จะได้กล่าวโดยสรุปรวมเข้าด้วยกัน ซึ่งได้แก่ความเห็นแก่ตัว. ขอให้ทุกคนทราบ เข้าใจ และมองให้เห็นชัดแจ้งด้วยความรู้สึที่ เกิดอยู่ในตัวเองว่ากิเลสทั้งหลายที่เราออกชื่อมาแล้ว ๓ พวก นั้นมันมาจากความเห็นแก่ตัว.

โลก คือต้องการมากกว่าที่ควรจะต้องการ นี้ก็เพราะ เห็นแก่ตัว จึงอยากหรือแสวงหา หรือมีไว้เกินความจำเป็น.

โทสะ ความโกรธ, ประทุษร้ายไม่หวังดี อาฆาต พยาบาทอะไรเหล่านี้ มันก็มาจากความเห็นแก่ตัว เพราะไม่ได้ตามที่ใจตนนั้นเอง ; ไม่ได้ตามที่ตัวเองต้องการ **ความเห็นแก่ตัว** ก็บันดาลไปในทางให้เกลียด ให้โกรธ ให้ประทุษร้าย.

โมหะ ความเผลอ ความหลง ความสงสัย วนเวียนอยู่แต่ในสิ่งที่ตนโลก. มันก็เป็น**ความเห็นแก่ตัว**ยึดถือในรูปหนึ่ง.

ฉะนั้น ขอให้มองให้เห็นชัดในข้อเท็จจริงอันนี้ว่า โลกะ โทสะ โมหะ ล้วนแต่มีรากฐานอยู่ที่**ความเห็นแก่ตัว**ทั้งนั้น ; เรียกอีกอย่างหนึ่งก็คือ **ความยึดมั่นถือมั่น**โดยความเป็นตัวกู - ของกู ที่มันเกินกว่าระดับธรรมดาสามัญของมนุษย์ ; นี้แหละเราเรียกว่า **“ความเห็นแก่ตัว”**. เรื่องนี้เราจะต้องพูดกันให้เข้าใจ เพราะว่ามันเป็นเรื่องเดียว หรือสิ่งเดียว ที่ทำความต่ำทรามให้แก่มนุษย์, กระทั่งมนุษย์ที่เจริญแล้ว ; และยิ่งเจริญแล้วยิ่งมีภาวะจิตธรรม เพราะสิ่ง ๆ นี้ สิ่งเดียวคือ **ความเห็นแก่ตัว**.

ความเห็นแก่ตัว หมายถึงความรู้สึกที่เข้มข้นกว่าระดับที่ธรรมชาติมีไว้สำหรับรู้สึกในจิตใจของสิ่งที่มีชีวิต นับตั้งแต่สัตว์เดรัจฉานขึ้นมา หรืออาจจะถึงกับว่า เริ่มตั้งแต่ต้นไม้ พืชพันธุ์ไม้ขึ้นมาทีเดียว. ฉะนั้น เราจะต้องเข้าใจถึงความรู้สึกเห็นแก่ตัว และที่เนื่องกันอยู่กับความเห็นแก่ตัวนี้ให้เพียงพอ.

ความเห็นแก่ตัวเดี๋ยวนี้เราเรียกกันทั่ว ๆ ไปว่า **selfishness** ซึ่งคุณก็ต้องเคยได้ยินและเคยด่าเพื่อนด้วยซ้ำไป. พวก **selfish** นี้ มันก็หมายถึง เมื่อเรารู้สึกว่าน่าเกลียดและเป็นอันตราย ; แต่ความรู้สึกที่มีตัว หรือว่าเห็นแก่ตัว ในระดับธรรมดาของสิ่งที่มีชีวิต นี้เราได้ได้เรียกว่าเป็น **selfishness** เราเรียกว่าเป็น

egoism หรือ egotism ในทำนองอย่างนั้นเสียมากกว่า เพราะมันอยู่กับคนละระดับ. สิ่งมีชีวิตจะต้องมีความรู้สึกว่ามีตัว หรือเป็นตัว มันจึงต้องการที่จะคงมีชีวิตอยู่, มันต้องการจะรักษาความมีชีวิตให้คงรอดอยู่ได้. *serve* หรือ *servival* นี้มันเป็นสิ่งที่มีอยู่ในสิ่งที่มีชีวิตแม้แต่ต้นไม้ มันพยายามต่อสู้เพื่อความอยู่รอดของตัวเอง หรือของพืชพันธุ์ คือลูกหลานของมัน. มันต่อสู้เพื่อตัว เพื่อต้นไม้ นั้นมีชีวิตรอด และเพื่อลูกของมันจะได้งอกงามต่อไป. อย่างนี้ยังไม่เรียกว่า *selfishness* ; มันเป็นความรู้สึกประเภท egoism ที่ยังอ่อนอยู่อย่างยิ่งด้วยซ้ำไป และมันเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้มีชีวิตรอดอยู่ได้. ถ้าสิ่งที่มีชีวิตทุกสิ่งไม่มีความรู้สึกอันนี้ มันก็สูญพันธุ์ไปแล้ว มันไม่เหลืออยู่ในโลก.

ที่นี้มาถึงสัตว์เดรัจฉานก็เหมือนกัน ความรู้สึกมีตัว นี้มันก็ยังมีมากกว่าต้นไม้, พอมาถึงคน มันสูงจัด สูงอย่างไม่น่าเชื่อ ความเห็นแก่ตัวของมนุษย์นี้ ; แล้วสูงอยู่ในลักษณะที่หลงว่าเป็นของดี. ของเลวอยู่ในลักษณะที่เห็นหลงไปว่า เป็นของดี.

เพราะฉะนั้น เราจะต้องแบ่งแยกกันให้เด็ดขาดลงไปว่า “เห็นแก่ตัว” นั้นมันไม่ใช่ความรักตัว หรือความสงวนตัว. เพียงต้องการให้มีชีวิตอยู่ตามธรรมดา นี้เพื่อไม่ให้ตายนี้ มันเป็นเรื่องรักตัวสงวนตัว ; หรือหวังความเจริญในทางที่ถูก มันก็ทำประโยชน์แก่ตัว. ส่วน *ความเห็นแก่ตัว* นั้น มีความหมายเพราะไปถึงความรู้สึกที่ทราวม.

สุนัขเป็นสัตว์ที่สังเกตได้ง่าย : พออีกตั้งหนึ่งเข้ามาใกล้มันฮือแฮ่อย่างที่น่าเกลียด ซึ่งสัตว์อื่นเขาทำไม่ค่อยจะเป็น. แล้วเมื่อสุนัขตัวนั้นกินอิ่มแล้ว บางทีมันก็ยังนั่งเฝ้าฮือแฮ่ ไม่ให้ตัวอื่นเข้ามาใกล้อาหารที่เหลือ. อย่างนี้ต่างหาก

จึงจะเป็นเรื่องของ “ความเห็นแก่ตัว”. หนังสือสอนเด็กสมัยผมเรียนก็มีเรื่อง
สุนัขในรางหญ้า ฝักรางหญ้า ฮื่อแฮไม่ให้วัวเข้ามากิน. นี่เป็นลักษณะของความ
เห็นแก่ตัวที่สมบูรณ์ ; ตัวเองมันก็กินไม่ได้ หมาไม่กินหญ้า แต่แล้วก็ยอมให้
วัวกิน. สุนัขมันฉลาดกว่าสัตว์ระดับอื่น มันจึงรู้จักเห็นแก่ตัวสูงกว่าสัตว์อื่น.
นี่คุณควรรู้จักแยกแยะความเห็นแก่ตัว ที่มันสูงกว่าความรู้สึกพื้นฐานที่เป็นเพียง
รักตัว สงวนตัว.

ในพุทธศาสนานี้เราสอนให้รักตัว ให้สงวนตัว ด้วยทำความดี ; แต่
ไม่ใช่ด้วยความเห็นแก่ตัว พวก selfish นี้เราต้องมองกันให้ดี ๆ อย่างนี้
มองดูไปให้ไกลถึงยุคที่แรกมีมนุษย์ แรกมีศีลธรรมเกิดขึ้นในโลก. มันก็ถอย
ไปไกลมากทีเดียว ไม่รู้ก็หมิ่นปิกี้ได้ หรือเป็นหลาย ๆ พันปีมาแล้วเป็นอย่างน้อย
ซึ่งในพระบาลี พระไตรปิฎก มีเล่าถึงเรื่องนี้เป็นคำตรัสเล่าของพระพุทธเจ้าที่นำ
มาสอน ว่าที่แรกเกิดมนุษย์ขึ้นในโลก ไม่มีใครยึดครองอะไรเป็นของตัวเอง. ตื่นเช้า
ก็ไปในป่า เก็บพืชพันธุ์ที่มีอยู่เอง โดยเฉพาะข้าวสาลีที่มีอยู่ในป่า แล้วก็มากิน
ประจำวัน ; ไม่มียุ่ง ไม่มีฉาง อยู่ด้วยความผาสุกอย่างนี้มานาน. อะไรก็หา
เอาจากป่าแล้วก็มากิน, มาทำกินที่ที่ปัก. ต่อมามันเกิดคนที่ฉลาดมาคิดว่า
เราจะลำบากอยู่อย่างนี้ให้มากไปทำไม ก็มียุ่ง มีฉางขึ้น แล้วก็ไปเก็บมาใส่ไว้ในยุ่ง
ในฉาง.

ต่อมาก็มีคนเห็นแก่ตัวยิ่งกว่านั้นอีก คือเก็บหมดเลยมีเท่าไรก็เก็บ
หมดเลย จนมันงอกไม่ทัน จนมันเกิดไม่ทัน ; นี่จึงได้มีการที่มีความรู้สึกอะไร
เป็นของตัวเองที่จะต้องปลูกฝังขึ้น ; เกษตรกรรมก็เกิดขึ้น มีที่ดินซึ่งแต่ละคน ๆ
เพาะหว่านซึ่งเป็นของตัวเอง. ที่นี้ต่อมาก็มีคนเห็นแก่ตัวกว่านั้น ก็คิดว่า เราจะไป
เหนื่อยทำไมเราก็อขโมยของผู้อื่น ; จนเดือดร้อนระส่ำระสายขึ้นในสังคมนั้น.

ดังนั้น มนุษย์จึงได้ประชุมกัน เลือกรหัวหน้ามนุษย์ที่มีรูปร่างสะสวย แข็งแรง มีความเฉลียวฉลาดให้เป็นหัวหน้าสำหรับควบคุมทั้งหมด. มีหน้าที่ลงโทษผู้ที่ทำผิดข้อตกลงของสังคมนี้ แล้วให้รางวัลหรือยกย่อง หรือจัดการทุกอย่างที่ควรจะทำ. เกิดบุคคลที่เรียกว่าพระราชากคนแรกในโลกเขาเรียกว่า “สมมติราชา” คือผู้ที่ทุกคนเลือกขึ้นมาเป็นพระราชาก.

จากเรื่องนี้ คุณสังเกตดูสักหน่อย ก็จะได้เห็นได้ง่าย ๆ ว่า เพราะความเห็นแก่ตัวเป็นต้นเหตุ จึงทำให้เกิดมีระเบียบ กฎหมาย มีพระราชากขึ้นมา. ถ้าอย่าเห็นแก่ตัวกันอยู่ตามเดิมมันก็ไม่ต้องมีสิ่งเหล่านี้. ฉะนั้นมองให้ลึกไป กว้านั้นอีกนิตหนึ่งว่า ระบบการปกครองเกิดขึ้นเพราะคนเห็นแก่ตัว, คนเริ่มเห็นแก่ตัว. **ถ้าไม่มีการเห็นแก่ตัว ก็ไม่ต้องมีระบบการปกครอง.** นี้รู้จักความเห็นแก่ตัวไว้ในลักษณะอย่างนี้. เมื่อมันเดินไปเก็บข้าวสาลีที่เกิดเอง อยู่ในป่ากินนี้ยังไม่ใช่เห็นแก่ตัว. มันหิว มันกระหาย มันอยากมีชีวิตอยู่ มันก็ทำไป, แต่ยังไม่เป็น selfishness ; ต่อเมื่อมันขโมยเอาเสียหมดคนเดียว มาใส่ยุ้ง ใสฉาง มันก็เริ่ม selfishness. ที่นี้มันขโมยของเพื่อน ที่ปลูก ที่ฝัง นี้มันก็ selfishness สมบูรณ์ร้อยเปอร์เซ็นต์.

ไหน ๆ เล่าแล้ว ก็อยากจะเล่าถึงว่า ในคัมภีร์สูงสุดของพวกคริสเตียน, มนุษย์เริ่มมีความทุกข์ต่อเมื่อรู้จักดี รู้จักชั่ว คืออาดัมกับอีฟ ดื้อต่อพระเจ้า กินผลไม้มะของต้นไม้นั้นเข้าไปก็เลยเกิดเรื่อง ; กอนั้นไม่มีเรื่อง. *Tree of knowledge of good and evil* เป็นชื่อต้นไม้นั้น, ต้นไม้แห่งความรู้จักชั่วและดี. กอนั้นมนุษย์ไม่มีความรู้จักอันนี้, ไม่รู้จักแยกแยะ (discriminate) ว่าเป็น ชั่ว – ดี บุญ - บาป. สุข - ทุกข์, หญิง - ชาย, สูง - ต่ำ อย่างนี้ มันเหมือนกับสัตว์ คล้ายกับสัตว์ เป็นครั้งคนครั้งถึงทำนองนั้น. พอถึงยุคหนึ่งมนุษย์เริ่มรู้จักของคู่

เหล่านี้ : ดี - ชั่ว, บุญ - บาป, สุข - ทุกข์นี้ มันก็ตั้งต้นปัญหาของมนุษย์ที่ตรงนั้น. ในคัมภีร์นั้นเขาเขียนไว้เป็นรูปบุคคลาธิษฐานว่า ไปกินผลไม้ที่พระเจ้าห้ามเข้าไป จึงเกิดรู้ขึ้นมาทีเดียวว่า อ้าว ! เราไม่ได้นุ่งผ้า, นั้นหญิง นั้นชาย; เลยมีปัญหาเกิดขึ้น. เขาเรียกว่า *original sin* คือบาปจุดแรก บาทที่เป็นจุดตั้งต้น ; แล้วก็สืบมาจนถึงบัดนี้. พอรู้จักดี รู้จักชั่ว แล้วมันก็รู้จักดิ้นรนไปตามชั่วดี บุญบาป สุขทุกข์ กระทั่งหญิงหรือชายนี้. อย่างสัตว์เดรัจฉานที่สืบพันธุ์นั้น ไม่มีความรู้สึกเป็นผู้ - เมีย, หญิง - ชาย เหมือนมนุษย์เรา มันทำไปตามความรู้สึกของเนื้อหนังของต่อมแกลนด์ต่าง ๆ ไม่รู้สึกกว่าผิว - เมีย, หญิง - ชาย ; แต่มนุษย์นี้รู้แล้วยึดมันถึมัน. ฉะนั้นจุดตั้งต้นที่ตรงนั้นแหละคือความเห็นแก่ตัว ได้เริ่มต้นขึ้นมา มีเรา มีเขา ขึ้นมาที่ตรงนั้น ; มันก็ต้องการจะเข้าข้างเรา, ข้างเขา ตามใจ. พอรู้จักอะไรดี อะไรชั่ว ก็จะทำเอาดี ดี ดี ดีเข้าไป ไม่มีขอบเขต, มันจึงก่อหวนอดความเห็นแก่ตัว. อย่าเพ่อเข้าใจว่า เมื่อรู้จักดี รู้จักชั่วแล้ว นั่นคือความรอดตัว หรือสูงสุดของมนุษย์ ; มันรู้จักดี รู้จักชั่วสำหรับยึดมันถึมัน. ที่นี้มันมีต้นไม้อีกต้นหนึ่งที่เมื่อกินเข้าไป จะไม่มีความเห็นแก่ตัว เขาเรียกว่า *Tree of life* และต้นไม้ต้นนี้ พระเจ้าป้องกันสำเร็จ ป้องกันแน่นหนา ไม่ให้มนุษย์ได้กิน ; นี้เรื่องของเขามันจบแค่นี้.

ต่อมาถึงยุคที่มนุษย์ฉลาด ในทางจิตทางวิญญาณ จนเกิด" พระพุทธเจ้าขึ้นมาสอนความไม่ยึดมันถึมัน. เมื่อปฏิบัติสำเร็จ ก็ได้ชีวิตนิรันดร (*Eternal life*). ต้นไม้ต้นนั้น ในคัมภีร์ไบเบิลเรียก *Tree of life* ต้นไม้แห่งชีวิต หมายถึง ชีวิตนิรันดร, ไม่ใช่ก่อให้เกิดชีวิตเป็นชีวิตที่ไม่รู้จักตาย ไม่รู้จักเกิด ; มนุษย์ไม่ได้กิน. นี้ในคัมภีร์ของเขาสิ้นสุดแต่เพียงเท่านั้น. แต่ครั้งพระพุทธเจ้าเกิดขึ้นหรือว่าบุคคลประเภทเดียวกันเกิดขึ้น ทำให้มนุษย์เหมือนกับได้กินผลไม้ต้นนั้นคือมีชีวิตที่ไม่รู้จักตาย คือธรรมะที่ทำให้ไม่ยึดถึตัวเรา

ไม่มีตัวเราที่ตาย คือออมตธรรมในพระพุทธศาสนา หรือศาสนาอื่น หากจะมีในระดับอื่น ในระดับหนึ่ง.

เรื่องนี้เพื่อจะชี้ให้เห็นว่า จุดตั้งต้นของบาปของมนุษย์นั้นคือความเห็นแก่ตัวด้วยเหมือนกัน. รู้จักแบ่งแยก นี่เป็นหญิง นี่เป็นชาย นี่เป็นผ้า นี่เป็นเมีย เป็นลำดับขึ้นมา ; ยึดถือว่าสามีของเรา ภรรยาของเราอย่างนี้ขึ้นมา. ก่อนนี้ไม่เคยยึดถือ ไม่รู้จัก ไม่รู้สึก ; อาตมกับอีฟเป็นมนุษย์คู่แรก ที่แรกก็ไม่รู้จัก แต่พอกินผลไม้ชิ้นเข้าไป ก็รู้จัก ; แปลว่ายุค ๆ หนึ่งที่มนุษย์เริ่มรู้จักสิ่งเหล่านี้. พอเริ่มรู้จักดี รู้จักชั่ว ในทางที่จะยึดมั่นถือมั่น ก็มีความทุกข์ จนกว่าจะสูงสุดขึ้นถึงขั้นทำลายความยึดมั่นถือมั่น มันจึงจะไม่มีทุกข์เลย.

เดี๋ยวนี้ เราก็ไม่รู้จัก เป็นไปในทำนองที่ทำลายความยึดมั่นถือมั่น ; กลับมีตัวกู - ของกูมากยิ่งขึ้นไปอีก เพราะความก้าวหน้าในทางการศึกษาอย่างสมัยปัจจุบัน. ผมใช้คำว่า “อย่างสมัยปัจจุบัน” คุณอย่าเอาออกไปเสีย อย่าเอาไปทิ้งเสีย. เพราะถ้าพูดว่าการศึกษาเฉย ๆ มันก็มีความหมายเป็นอย่างอื่น. ถ้าพูดว่าการศึกษาแห่งยุคปัจจุบัน นี้ก็ขอให้หมายถึงยุคนี้ ยุคเทคโนโลยี.

เมื่อเรารู้จักสิ่งที่เรียกว่า “ความเห็นแก่ตัว” นี้แล้ว มันก็พอจะเข้าใจต่อไปได้โดยง่ายในเรื่องความมีจิตใจทราวมอารยธรรมยุคปัจจุบัน ซึ่งทั้ง ๒ คราวที่ได้พูดมาแล้ว ก็ได้พูดถึงเทคโนโลยี, มนุษย์กำลังบูชาเทคโนโลยี แล้วก็มีแยกเป็นแขนง ๆ ไป เป็นเทคโนโลยีแขนงนั้น ๆ รวมทั้งของการศึกษาด้วย.

เมื่อพูดถึงเรื่องเทคโนโลยี ก็เหมือนกันอีก โดยเนื้อแท้มันก็ไม่ได้เป็นโทษ ไม่เป็นอันตรายอะไร แต่มันเผอิญมีมนุษย์เข้าไปเกี่ยวข้องด้วยความ

เห็นแก่ตัว สร้างเทคโนโลยีชนิดที่เป็นทาสของความเห็นแก่ตัว. เทคโนโลยีที่มนุษย์สร้างขึ้นในลักษณะอย่างนี้ มันกลายเป็นเครื่องมือที่ส่งเสริมความเห็นแก่ตัว. ฉะนั้นคุณมองดูให้ดี ๆ ด้วยจิตใจที่เป็นธรรม. ถ้าพูดกันให้เป็นธรรมก็ต้องพูดว่า เทคโนโลยีนั้นก็คืออิทธิบาทในพระพุทธานุศาสนนา. เรื่องอิทธิบาทเราก็พูดกันมากแล้วในตอนต้น ๆ ในชื่อว่าเครื่องมือแห่งความสำเร็จนั้น. วิชาเทคโนโลยีก็คือเครื่องมือแห่งความสำเร็จโดยตรง จัดได้ว่าเป็นตัวอิทธิบาทในพุทธานุศาสนนา ; จะสมบูรณ์หรือไม่สมบูรณ์ก็ตามใจเถิด แต่ว่ามันมีหลักเกณฑ์อย่างเดียวกัน คือ เป็นเครื่องช่วยให้เกิดความสำเร็จ ; มันมีความหมายตรงที่ช่วยให้เกิดความสำเร็จ นี่คือความหมายของคำว่า “เทคโนโลยี” หรือเทคนิคที่ลึกซึ้ง ที่ค้นพบ.

ที่นี่ คุณก็มองต่อไปอีกชนิดหนึ่งว่า อิทธิบาท นั้น ถ้าตกอยู่ในมือของคนพาล เป็นอันตรายที่สุด. อิทธิบาทในพระพุทธานุศาสนนาก็ เมื่อตกไปอยู่ในมือของคนพาล มันก็อันตรายที่สุด เพราะคนพาลเขาเอาไปใช้ในการเห็นแก่ตัว ทำอันตรายผู้อื่น. ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ในพุทธานุศาสนนาก็เขาใช้สำหรับให้เกิดความสำเร็จในการบรรลุมรรค ผล นิพพาน เป็นเครื่องมืออย่างนี้โดยเฉพาะ. แต่มันเอาไปใช้ *sublimate* ในทางเลว, เอาไปใช้เพื่อประโยชน์ตัว เห็นแก่ตัว เบียดเบียนผู้อื่นก็ได้.

พูดให้ชัดอย่างนี้ดีกว่า สิ่งที่เราเรียกว่าอิทธิฤทธิ์หรือปฏิหาริย์นั้นเขาต้องการให้ใช้ในทางที่ถูกที่ควร แต่พวกยักษ์พวกมารเอาไปรบ เอาไปเป็นเครื่องมือสำหรับรบราฆ่าฟันกัน. พวกยักษ์ พวกผีศาจ เทวดา มันก็มีฤทธิ์มีเดช มีปาฏิหาริย์ แล้วมันก็ใช้เพื่อจะรบราฆ่าฟันกัน. นี่มันใช้ได้เป็น ๒ คมอย่างนี้. ถ้าไปใช้ถูกวิธี คือสุจริต มันก็มีประโยชน์สูงสุด ; ถ้าใช้ผิด ในทางทุจริต มันก็มีโทษสูงสุดเหมือนกัน.

เดี๋ยวนี้โลกเรากำลังใช้เทคโนโลยีอย่างไร คุณก็มองดู จะเห็นชัดว่า กำลังใช้เพื่อความเห็นแก่ตัว เอาเทคโนโลยีนี้เป็นเครื่องมือสำหรับทำความสำเร็จ ให้แก่ความเห็นแก่ตัวของตน. ถ้าคุณเข้าใจข้อนี้คุณก็จะเข้าใจภาวะจิตธรรมใน อารยธรรมยุคปัจจุบัน ซึ่งรุ่งเรืองด้วยเทคโนโลยี. นี่เราเห็นได้ทันทีว่าโลกยุค ปัจจุบัน หรือโลกยุคเทคโนโลยีนี้ เป็นโลกที่ยิ่งเต็มอยู่ด้วยความเห็นแก่ตัว ; คือ ยิ่งมีความเห็นแก่ตัวมากขึ้นขนาดหมาในรางหญ้าแล้ว ตัวเองก็ไม่ต้องกินต้องใช้ เหลือกินเหลือใช้แล้วมันก็ยังหวง ยังงู้อ้ำยาม ยังทำอันตรายผู้อื่น. นี่โลกสมัย เทคโนโลยีแห่งยุคปัจจุบันนี้เห็นแก่ตัวจัดสูงสุดถึงขนาดหมาในรางหญ้า.

อย่าคิดว่าเวลาหัวรุ่งเอาไว้เป็นเวลาสำหรับตัวคน. เวลาที่จิตใจปกติ เยือกเย็นเพื่อจะมองเห็นความลึกซึ้งของสภาพตามที่เป็นจริงแห่งยุคปัจจุบัน เหมือนดังว่าพระพุทธเจ้าท่านเล็งญาณสองโลกนี้. เราก็เหมือนกับขี้ขลาดดูเขา มองดูพื้นดิน ว่าทั่วทั้งแผ่นดินนี้กำลังเป็นอย่างไร. เข้า คุณไปดูซิ เทคโนโลยี แขนงไหนล่ะที่เรามีอยู่ในเวลานี้ ที่ไม่ส่งเสริมความเห็นแก่ตัว ; เพราะเราคั่น มันขึ้นมาด้วยความเห็นแก่ตัว อยากจะได้มาเพื่อส่งเสริมความใคร่ หรือความสำเร็จ ของตัว ; ฉะนั้น เทคโนโลยีในการศึกษาก็ดี ในการเมืองก็ดี ในการเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมก็ดี แม้ที่สุดแต่เทคโนโลยีทางการทหาร มันก็เป็นเครื่องมือส่งเสริม ความเห็นแก่ตัว คือให้สำเร็จตามต้องการแก่ความเห็นแก่ตัวของตน. ฉะนั้น จึงเป็นโลกที่น่าหวาดเสียว น่ากลัวที่สุด คืออารยธรรมแผนปัจจุบัน ที่เต็มไปด้วย เทคโนโลยี ที่ช่วยให้สำเร็จตามต้องการของความเห็นแก่ตัว.

ดังนั้นผมจึงพูดว่านี่โดยสรุป : เราได้แยกพูดเป็นเรื่อง โลกะ โทสะ โมหะ ให้เห็น มันเป็นรายละเอียดปลีกย่อยไปเป็นประเภท ๆ ประเภทหนึ่ง ๆ . แต่เดี๋ยวนี้เราสรุปว่า มันรวมอยู่ที่คำๆ เดียวคือ *ความเห็นแก่ตัว* ความมีจิตธรรม

ในอารยธรรมแห่งยุคปัจจุบันมีอยู่อย่างนี้ อย่างลึกซึ้ง อย่างกว้างขวางเหลือประมาณจนถึงขนาดเอาพระเจ้าไปทิ้งเสีย แล้วก็เอาเทคโนโลยีมาเป็นพระเจ้าแทน ; ผลมันก็เกิดขึ้นเป็นความระส่ำระสายในโลก ทุกข์ยากไปทั่วทุกหัวระแหง; นั่นคือความทรมาน. ความทรมานมันอยู่ตรงที่ ทำความทุกข์ให้เกิดขึ้นไปทุกหัวระแหง.

ที่นี้คุณก็ดูต่อไปอีกให้ดี ๆ ให้เห็นผลของมัน ผลของความเห็นแก่ตัวนี้ ; ว่าเดี๋ยวนี้คนในโลกเรานี้มีอะไร ๆ หมดครบทุกอย่างที่ต้องการ เพราะความบันดาลของเทคโนโลยี แต่แล้วมันยังขาดอยู่อย่างเดียวเท่านั้น ที่ยังไม่มี นั่นคือสิ่งที่จะป้องกันความทุกข์หรือความเลว ที่เกิดมาจากเทคโนโลยีนั้น. **สิ่งที่เราในโลกเวลานี้กำลังขาดอยู่เพียงอย่างเดียว คือสิ่งที่ป้องกันไม่ให้เกิดความทุกข์ขึ้นมาจากสิ่งที่เรามี.** นี่พูดภาษาบทธินยามก็ต้องพูดกันอย่างนี้.

เรามีอะไรหมดทุกอย่างเว้นแต่สิ่งที่ป้องกันไม่ให้เกิดความทุกข์เพราะสิ่งที่เรามี. เรายังมีอะไรมาก ด้วยความเห็นแก่ตัว นี่มันจะมีความทุกข์มากขึ้นเป็นเงาตามตัว ; แล้วสิ่งที่ป้องกันความทุกข์ไม่ให้เกิดขึ้นจากสิ่งเหล่านี้ นี่เรายังขาดอยู่ เพราะเรามีแต่ความเห็นแก่ตัว. เพราะฉะนั้นมันจึงต้องมีสิ่งที่ตรงกันข้าม คือความไม่เห็นแก่ตัว ; นี่คือนสิ่งที่เรียกว่า “ธรรม” หรือพระธรรมในพระพุทธศาสนา สรุปลงอยู่ที่ความไม่เห็นแก่ตัว.

หัวใจของพระพุทธศาสนา มีอยู่เป็นประโยคสั้นๆ ประโยคเดียวว่าสพฺเพ ธมฺมา นาลํ อภินิเวสยา -**สิ่งทั้งปวงอันใคร ๆ ไม่ควรยึดมั่นถือมั่นว่าตัวกูว่ของกู.** ถ้ามีหัวใจของพุทธศาสนาอยู่ มันก็ป้องกันความทุกข์ทุกอย่างที่จะเกิดขึ้น จากทุกสิ่งที่มีมนุษย์มีอยู่ในครอบครอง. เดียวนี้มีทรัพย์สมบัติ มีวิชา

ความรู้ มีความสามารถ มีวาสนาอะไรก็ตาม ล้วนเป็นไปเพื่อความทุกข์ ; แล้วไม่มีเครื่องรางป้องกันความทุกข์. ฉะนั้นขอให้คุณระวังให้ดี อย่าให้ไปรวมอยู่ในพวกนั้น ; ขอให้มึ่สิ่งที่จะป้องกันความทุกข์ที่เกิดขึ้นจากสิ่งที่ตัวมี. เรามีการศึกษาแล้วก็มีความรู้ แล้วก็มีอาชีพ แล้วก็มีอะไรก็ตาม มันจะทำให้เกิดความทุกข์ขึ้นเพราะความเห็นแก่ตัว. เราต้องมีสิ่ง ๆ หนึ่งเป็นเครื่องรางป้องกันไว้ อย่าให้เกิดความทุกข์ขึ้น.

เดี๋ยวนี้คนมันมีอะไรก็ตามที่ความเห็นแก่ตัวมันต้องการ แล้วมันเกิดความทุกข์ขึ้นหนาแน่น หนาแน่น หนาแน่น แล้วก็ไม่มีสิ่งป้องกันความทุกข์ ; นี่คือการมีจิตธรรม จะโดยรู้สึกตัวหรือไม่รู้สึกตัวก็ตาม ต้องเรียกว่าการมีจิตธรรมทั้งนั้นของอารยธรรมปัจจุบัน. เมื่อไม่รู้สึกตัวทำไปอย่างนี้เรียกว่ามีอะไรมาก ดูเจริญรุ่งเรืองทางวัตถุ อยู่ดี กินดี ; นี่คือการมีจิตธรรมโดยไม่รู้สึกตัว อย่างนี้ให้เกียรติกันหน่อยก็พูดว่า “การมีจิตธรรมของผู้ดี” ซึ่งกลายเป็นคำประชดไป. การมีจิตธรรมของผู้ดี คือมันมีอะไร, มีอะไรจนหรูหรา สวยงาม เป็นระเบียบแบบแผน หรือเป็นอะไรก็ตาม แต่มีความทุกข์ เพราะสิ่งที่ตัวมี ; เป็นการมีจิตธรรมอย่างผู้ดี การมีจิตธรรมอย่างคนเก่งกล้าสามารถ ; นี่กลายเป็นคำพูดประชด เป็นคำด่าไปเสียอีก. แต่ถ้าเขาไม่รู้สึก เขาจะมองเห็นว่าไม่ใช่เป็นคำด่า เพราะเขาถือเอาว่า ที่มีอะไรใช้สอย กินอยู่ อย่างวิเศษสารพัดตามสมัยนี้ จนกระทั่งมีเครื่องมือรับใช้อย่างที่เรียกว่า เหมือนกับสารพัดนึก เพียงแต่กดปุ่มอะไร ก็เป็นไปตามต้องการหมด ; อย่างนี้ดีกว่าเทวดาในสวรรค์ เสียอีกกระมัง ; มันก็ไม่แก้ไข หรือป้องกันการมีจิตธรรมอย่างผู้ดี ไปได้. มันยังมีความเห็นแก่ตัวอย่างยิ่งอยู่นั่นเอง. เดี่ยวนี้เขากำลังอวดการประดิษฐ์หุ่นยนต์ในงานแสดงต่าง ๆ หุ่นยนต์อย่างนั้น หุ่นยนต์อย่างนี้ ยิ่งขึ้นทุกที ทำอะไรได้ดีกว่ามนุษย์. นั่นแหละดูให้ดีเกิด มองให้ดีเกิด มันก็เรื่องความเห็น

แก้ตัว เพิ่มความเห็นแก้ตัว, อยู่ดี - กินดี มากขึ้นแต่แล้วความมีจิตธรรม
อย่างผู้ ดีมันก็จะมากขึ้นเป็นเงาตามตัว.

นี่มนุษย์กำลังบ้าหลังแต่ในเรื่องที่จะเป็นอย่างนี้เพื่อความมีจิตธรรม
อย่างผู้ดีหรือความเก่งกล้าสามารถ จนเรามีอะไร ๆ ที่เป็นเหมือนกับของวิเศษ
ของทิพย์ ของอะไรอย่างนี้แล้ว แต่ก็ไม่พ้นจากความเป็นสัตว์นรก เพราะมีความ
เห็นแก้ตัว. ประเดี๋ยวผมจะพูดให้ฟัง ว่ามันยังมีความเป็นสัตว์นรกอย่างไร.

เดี๋ยวนี้เรามีคนอะไร? คนอย่างนั้น คนอย่างนี้ คนอะไรสารพัดอย่าง,
มีคนรวย มีคนสวย มีคนเก่ง คนฉลาด มีคนไปนอกโลก ไปอะไรก็ตาม มีหมด
เลย; แต่มันยังขาดอยู่คนเดียว คือคนดี; สุภาพบุรุษที่ปราศจากความเห็น
แก้ตัว นั้นยังไม่มี, เรียกว่ายังขาดอยู่คนเดียว คือคนดี. คนสวย คนรวย
คนเก่ง คนสามารถ คนอะไรก็ตาม นั้นมีหมดเลย ไม่รู้ว่่าก็คน ต่อเท่าไร ๆ
อะไรก็มีกัน คนชนิดไหน ๆ ก็มี คนเลวก็มี คนอะไรก็มี; มันยังขาดแต่คนดี.

“คนดี” นี้ผมหมายถึงคนที่เชื่อฟังพระเจ้า. พระเจ้าของผมก็คือ
พระธรรม. ผมเรียก “พระธรรม” คนอื่นจะเรียก “พระเจ้า” ก็ตามใจ.
ที่จริงพระธรรมนั้นแหละคือพระเจ้า; ผู้สร้างโลก ผู้บันดาล ผู้ควบคุม
ผู้ทำลายโลก หรืออะไรมันก็รวมอยู่ที่คำว่า พระธรรม.

เราขาดคนดีที่เชื่อพระเจ้า ระวังไว้ให้ดีนะ พวกคุณหนุ่ม ๆ นี้ กำลัง
จะสำเร็จจากมหาวิทยาลัยนี้ จะขาดพระเจ้าหรือไม่ ให้ระวังให้ดี มันจะมีเข้า
สักวันหนึ่ง.คนสมัยนี้เขาถือว่าพระเจ้าตายแล้ว. นี้คนไทยกำลังจะถือตามกันฝรั่ง
ไม่มีพระเจ้า. ในหนังสือแบบเรียน สมัยผมเด็ก ๆ มีคำกลอน ตอนนั้นมีว่า .
ที่ชื่อถือพระเจ้า ว่าโง่เง่าเต่าปูปลา..... คือว่าคนในสมัยปัจจุบัน เขาจะ

ประณามคนที่ชื่อสัตย์ ชื่อตรงนับถือพระเจ้าว่า เป็นคนโง่เงาเต่าบุปลา เหมือนที่พวกคุณเดี๋ยวนี้จะว่าใครเคร่งศาสนา คนนั้นเชื่อช่าครีคระ ; ใครไปมัวถือพระเจ้าอยู่ คนนั้นครีคระเชื่อช่า. นี่เขาพูดกันมาหลายสิบปีแล้ว หรืออาจจะพูดก่อนนั้นก็ได้อีก ไปหาหนังสือมูลบทบรรพกิจมาอ่านดูบ้างจะมีประโยชน์อย่างไร.

โลกสมัยนี้ มัน เข้าแต่หอล่อกามา. ฉะนั้นที่คุณมีวิทยุ โทรทัศน์ มีดนตรี มีอะไรฟังได้ตลอด ๒๔ ชั่วโมง เมื่อไรก็ได้ ; นี่มันส่งเสริมในลักษณะเข้าแต่หอล่อกามา. เข้าไปอยู่ในห้องในหอ ในอะไรที่มันเพียงแต่ได้ส่งเสริมกระตุ้นความรู้สึกทางกามารมณ์.

ที่นี้ ก็มีเครื่องมืออย่างงวิทยุ โทรทัศน์ หรือจะเป็นอะไรที่เป็นสิ่งเป็นอุปกรณ์อย่างอื่นเยอะแยะจะกระตุ้นความรู้สึกทางกามารมณ์ ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย อย่างไม่รู้ได้ ให้มันเกินความต้องการของธรรมชาติไว้หลายร้อยเท่า หลายพันเท่า. แต่เดี๋ยวนี้เรามาพูดถึงความเห็นแก่ตัว ทำให้ก้าวหน้าไปในลักษณะอย่างนี้.

ระวังให้ดี มาถึงข้อที่ว่า ความมีจิตธรรมของผู้ดี ถึงถึงความอยู่ดีกินดี ตามความหมายสมัยนี้. สมัยนี้ต้องการกินดีอยู่ดีเราทำอะไรทุก ๆ อย่างเล่าเรียนศึกษา อาชีพการงานเพื่อการกินดีอยู่ดี ร้องกันตะโกนไปทั่วโลก ก้องโลก. แต่คุณจำไว้ให้ดีนะ ตัวหนังสือมันว่า "กินดีอยู่ดี" แต่พระพุทธเจ้าท่านว่า "กินอยู่พอดี". ถ้าพูดในภาษาคำพูดของพระพุทธเจ้าก็คือ มตฺตญฺญตา จ ภตฺตสุมี - กินอยู่พอดี. แล้วมันต่างกันอย่างไร ? ถ้าคุณทำสะเพร่าลวก ๆ คุณจะเห็นว่าเป็นสิ่ง สิ่งเดียวกันก็ได้.

กินดีอยู่ดี ของสมัยนี้ ต่างกันลิบลับกับ กินอยู่พอดี ของพระพุทธเจ้า เพราะว่ากินดีอยู่ดีของสมัยนี้ไม่มีขอบเขตจำกัด หล่อเลี้ยงตัณหากิเลส หรือว่า หล่อเลี้ยงความเห็นแก่ตัวได้มากเท่าใดก็เรียกว่ากินดีอยู่ดียิ่งขึ้นไปเท่านั้นแหละ. มีรถยนต์คันหนึ่งไม่พอ ต้องการหลายคัน, มีบ้านอยู่ไม่พอ ต้องการตึก ต้องการปราสาท เรื่อยไปอย่างนี้ ; ความกินดีอยู่ดีของคนสมัยนี้ เขาหมายความว่าอย่างไร ไม่มีขอบเขต.

พระพุทธเจ้าท่านว่า กินอยู่พอดี แต่พอดี คุณก็ลองนึกดู. เราอยู่กระท่อมดินเราก็อยู่ได้แล้วอยู่สบาย ด้วยจิตใจที่สูงกว่าที่จะไปอยู่ตึก อยู่ปราสาท. ยิ่งทะเลาะทะเลาะอยู่ตึกอยู่ปราสาทเท่าไรจิตใจก็เลวลงเท่านั้น คือต้องมีความเห็นแก่ตัวมากขึ้นเท่านั้น, ต้องกวาดเอาประโยชน์รอบตัวจากผู้อื่น มาให้ตั้งมากขึ้นเท่านั้น ; ต้องหาเงินเป็นแสนเป็นล้าน เป็นเงินโกฏิขึ้นมาเพื่อจะสร้างปราสาทอยู่. นี่เราอยู่กระท่อมดิน ไม่ต้องมีความเห็นแก่ตัวมากถึงขนาดนั้น.

เดี๋ยวนี้เราไม่อยากจะอยู่ ไม่นิยมอยู่หมู่บ้านเล็กๆ ตามบ้านนอก เหมือนพวกคุณก็อาจจะอยู่ในกลุ่มนี้ ที่ว่าแห่ไปอยู่ในเมืองหลวง อยู่เป็นเมือง เป็นนคร เป็นมหานคร ไปอัดอยู่ที่นั่น ก็คือไปอัดอยู่ในดงของความเห็นแก่ตัว. การที่เข้าไปอยู่กันมาก ๆ อย่างนั้นต้องเป็นคนเห็นแก่ตัวมากขึ้นเท่าที่ความใหญ่ของเมืองของนคร, ไม่เช่นนั้นมันอยู่ไม่ได้ ; กระทั่งเวลาที่จะใช้เดินไม่พอ มันต้องวิ่งอยู่แล้ว. เวลาวิ่งมันก็ไม่พอ จะต้องใช้รถยนต์วิ่งให้มันว่อนไปอยู่แล้ว ; มันจึงจะพอแก่ความรู้สึกเห็นแก่ตัว.

ฉะนั้นความเห็นแก่ตัวมันจึงระอู้อัดอยู่ในนครหลวงนั่นแหละ. ส่วนในบ้านนอกคอกนาที่อยู่กันอย่างกระท่อมเล็กๆ ประปรายนี้ มันหาได้ยาก มันมี

อย่างน้อย และอย่างระดับที่ยังไม่ใช่ความเห็นแก่ตัว หรือ selfish มากเหมือน
ในนครหลวง. ฉะนั้นเรายังทะเยอทะยานมุ่งไปทางนั้นมากเท่าใด ก็ยังมีจิตทรมาน
มากขึ้นเท่านั้น.

คุณอาจจะไม่เห็นด้วย แต่ผมขอรับรองให้ไปสังเกตนครหลวงอย่าง
กรุงเทพ ฯ นครหลวงอย่างเมืองอื่น นครหลวงอย่างใหญ่ที่สุดอย่างพวกฝรั่ง
ที่เมืองนอก คุณไปดูเถิด ยิ่งใหญ่เท่าใด ยิ่งมีความเห็นแก่ตัวมากขึ้นเท่านั้น
เพราะมันใหญ่ขึ้นมาได้ด้วยอำนาจของความเห็นแก่ตัว. ถ้าไม่มีความเห็นแก่ตัว
มากขนาดนั้น มันไม่บ้าสร้างให้มาก ให้ใหญ่ขนาดนั้น ; มันจะเอาแต่พอที่
ธรรมชาติต้องการ. ดังนั้นยิ่งใหญ่เท่าไร ยิ่งสวยเท่าไร ยิ่งอะไร ๆ เท่าไร,
มันก็ยังเป็นผลของความเห็นแก่ตัวมากขึ้นเท่านั้น. นี่มันจึงเป็นภาวะจิตทรมาน ที่
แสดงอยู่ ที่อะไร ที่มันมากมายอุ้นหนาผาดคั่งขึ้นมาจนท่วมแผ่นดิน หรือท่วมโลก.

ดูทางจิตใจกันบ้าง มันก็ยิ่งมีความเห็นแก่ตัวโดยวิธีต่าง ๆ ที่ผมชอบ
ยกตัวอย่างที่สุดก็คือการกีฬา การกีฬาของพวกเขาคุณเดี๋ยวนี้ คือบทเรียนสำหรับ
ความเห็นแก่ตัว. การกีฬาแท้ ๆ เขาต้องการจะประกวดความไม่เห็นแก่ตัว,
ความยอมให้ได้, ยอมแพ้ได้, ความไม่ละเมียดกติกา, ความยอมเป็นผู้
เสียเปรียบ, ความอดทนได้ ไม่โกรธ นี่เป็น sporting -spirit ที่แท้จริง
ลงไปในสนามกีฬาก็เพื่อฝึกอย่างนี้. ถ้าใครเตะแข่งเรา เราก็อดทน อดกลั้น
ยิ้มจนคนนั้นมันละลายไปเอง ต่อไปมันก็ไม่ทำอีก. เดียวนี้ถ้าใครเตะแข่งเรา
เราชกปากมันเลยไซ้ใหม่ ในสนามกีฬาของคุณนะ. แล้วกองเชียร์นั่นคือปิศาจ
แห่งความเห็นแก่ตัว ที่คุณจัดมาเป็นหมู่ ๆ มานั่งเชียร์คุณ นี่คือปิศาจแห่งความ
เห็นแก่ตัว เพราะนิสัยให้เด็ก ๆ เล็ก ๆ ให้มันมีความเห็นแก่ตัว. ฉะนั้นทุกอย่าง
ในสนามกีฬา มันเพื่อฝึกความเห็นแก่ตัว, เพิ่มความเห็นแก่ตัว. กีฬาในสมัย
เทคโนโลยี เทคโนโลยีของกีฬาสมัยนี้ เพิ่มปิศาจแห่งความเห็นแก่ตัว.

ถ้าเป็นกีฬาบริสุทธิ์ มันก็ทำลายความเห็นแก่ตัวไปทุกกระเปียดนี้ว. ถ้าจะมีใครมานั่งดู ก็ไม่ใช่ว่าจะมาเพื่อนั่งเชียร์. มานั่งดูว่าใครจะมีน้ำใจนักกีฬามากกว่ากัน. เรามานั่งดูคนเล่นกีฬา แล้วก็เห็นชัดว่า คนไหนมีความเป็นนักกีฬา ที่เนื้อ ที่ตัว ที่การกระทำ. ฉะนั้นการกีฬาสมัยนี้เป็นกีฬาของความเห็นแก่ตัว, เพื่อความเห็นแก่ตัว, เพิ่มความเห็นแก่ตัว. ฉะนั้นก็สมน้ำหน้าแล้ว ที่มันมีระเบิดขวดในสนามกีฬา เพราะตัวกีฬานั้นเอง มันส่งเสริมความเห็นแก่ตัว. กีฬาในประเทศก็อย่างนี้, กีฬาระหว่างประเทศก็อย่างนี้ นี่ความมีจิตธรรม ในอารยธรรมแผนปัจจุบัน ที่มีอยู่แม้ในสนามกีฬา ในวงการกีฬา.

มองดูซิว่า โลกมันหมดที่พึ่งเข้าไปทุกที มนุษย์นี้หมดที่พึ่งเข้ามาทุกที เพราะความเห็นแก่ตัวมันสูงจัดมากขึ้นทุกที. แล้วก็ดูกันด้วยจิตใจที่เป็นธรรม ; เพราะมันไปแก้ไข spirit หรือวิญญาณของสิ่งเหล่านั้นเสียหมด กระทั่ง spirit ของการกีฬา ; มันถูกแก้ไขไปเป็นเครื่องมือสนับสนุนความเห็นแก่ตัว หรือพวกของตัวไปเสีย มุ่งแต่ความชนะ, ไม่ได้มุ่งความเป็นธรรม หรือความเป็นนักกีฬา มุ่งแต่ชัยชนะ. มีภาษาที่เลวทรามที่สุดว่า แก่แค้น. มหาวิทยาลัยนี้แพ้กีฬา แล้วก็แก้แค้นมหาวิทยาลัยนั้นเข้าคราวหน้า ใช้คำว่า “แก้แค้น” คุณช่วยไปบอกเขาด้วยว่า คำว่า แก่แค้น ไม่มีในปทานุกรมของการกีฬา เดียวนี้เต็มไปด้วยคำว่าแก้แค้น เป็นต้น แล้วมีคำอื่น ๆ อีกที่ร้ายกว่าคำว่าแก้แค้น. ปทานุกรมของการกีฬาที่บริสุทธิ์ ไม่มีคำเหล่านี้. นี่คือการมีจิตธรรมในอารยธรรมแผนปัจจุบัน.

เราดูกันต่อไปอีกว่า ที่เขานิยม ยกย่อง นับถือกันอยู่ เช่นความเก็บหอมรอมริบ ความกระหมัดกระหม่อม. เนื้อแท้หรือความหมายที่ถูกต้องของคำว่า เก็บหอมรอมริบ นั้น ไม่ใช่ความเห็นแก่ตัว ; เขาเก็บหอมรอมริบ

เพื่อจะช่วยตัวให้รอดพ้นจากความทุกข์. แต่เดี๋ยวนี้คนเก็บหอมรอมริบ เพื่อเพิ่มความเห็นแก่ตัวแล้วไปเล่นงานผู้อื่น. มันสะสมนั่นนี่ สะสมอุปกรณ์เพื่อการเล่นงานผู้อื่น, เป็นส่วนรวมก็คือ อุปกรณ์ของการสงคราม อุตสาหกรรมเก็บหอมรอมริบ เพื่อจะได้กวาดล้างผู้อื่นออกไปเสียจากโลก. เอาละ ยอมให้หน่อยว่า เก็บหอมรอมริบส่วนตัวบุคคลนี้ เก็บไว้ปีหนึ่งเลย เพราะเรามีรายได้น้อย พอถึงปีก็ใช้มัน ทีนี้ใช้อย่างไร ? เอ้า ปีใหม่ใช้เลี้ยงดู ซึ่งจะกินเหล้า กินยา กินหมู กินไก่กันก็ตอนนี้. พวกจีน เขามาจากเมืองจีน กินผักเป็นประจำวัน กินใบมะขามต้มเกลือ. เพื่อนคนไทยถามว่าทำไมทำอย่างนั้น. จีนคนนั้นก็ตอบว่าไม่สบาย เป็นโรคอะไรก็ไม่รู้ในท้อง กินอื่นไม่ได้. ทีนี้ต่อมาจีนคนนี้ร่ำรวยขึ้น มีร้าน มีการค้า ก็เลยกินหมู กินไก่. ทีนี้คนเดียวกันถามว่า เอ้า เดี๋ยวนี้ทำไมลื้อกินหมูกินไก่แล้ว ? เขาก็หัวเราะแะ ๆ แล้วบอกว่า หายแล้ว หายโรคนั้นแล้ว. นี่เรื่องจริง ไม่ใช่ผมประดิษฐ์ขึ้น อัยวาระบุชื่อดีกว่า.

ในการเก็บหอมรอมริบเลี้ยงปีใหม่ เลี้ยงอะไรกัน มันก็เพื่อเห็นแก่ตัว หรือโดยความเห็นแก่ตัว สนุกสนาน อร่อยของตัว ; ไม่ใช่เรื่องทำบุญให้ทาน เอาเงินนั้นไปช่วยเหลือ สงเคราะห์คนยากจนในปีใหม่. หรือว่าอย่างดีที่สุด เก็บเงินไว้มาก ๆ ปีใหม่เที่ยวรอบโลกเสียครั้งหนึ่ง ; ถ้าไม่เก็บหอมรอมริบไว้ตั้งปีหนึ่ง ไม่พอไปเที่ยวรอบโลก. การเก็บหอมรอมริบนี้ มันเพื่อความเห็นแก่ตัว โดยความเห็นแก่ตัว เพื่อตัวคนเดียวด้วย. นี้วัฒนธรรมนี้เป็นวัฒนธรรมแห่งความเห็นแก่ตัว ของการเก็บหอมรอมริบ, จากการเก็บหอมรอมริบ คุณกำลังจะทำอย่างนั้นหรือไม่ ก็ไปคิดดู.

ถ้าว่าจะเป็นธรรมะของพระพุทธเจ้า มันก็เก็บหอมรอมริบไว้ในกระป๋องออมสินเรื่อย ๆ พอถึงรอบปีหนึ่ง ก็เอาไปแจกคนจนเสียทีหนึ่ง อย่างนี้

มันจึงจะค่อยเป็นความไม่เห็นแก่ตัว. แต่ก็ต้องระวังให้ดี มันอาจจะลึกลับ ซ้ำซ้อนอยู่ในนั้น จะทำเอาหน้าเอาตาได้ หรือว่าทำบุญนี้เพื่อซื้อสวรรค์วิมาน ในชาติหน้าก็ได้. ถ้าอย่างนี้เป็นเรื่องความเห็นแก่ตัว.

การทำบุญให้ทานของทายกทายิกา ยังไม่ปลอดภัย. ทายก ทายิกาโดยมากทำบุญเพราะความเห็นแก่ตัวและเพิ่มความเห็นแก่ตัว : เก็บหอม รอมริบบุญกุศลนี้ไว้ เป็นการเพิ่มความเห็นแก่ตัว เพราะว่าลงทุนบาทหนึ่ง ตายแล้วได้วิมานหลังหนึ่ง. ที่ทำบุญนี้เพราะว่าตายแล้ว ชาติหน้าจะได้วิมาน หลังหนึ่ง สองหลัง สามหลัง มีนางฟ้า นางอะไรก็ไม่รู้ ซึ่งมันแพงเหลือแสน; เทียบกับลงทุนบาทหนึ่ง นี่มันมีกำไรเกินควร ไม่รู้จักก็ร้อยเท่าพันเท่า. อย่างนี้ ไม่ใช่ทำบุญในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าไม่ได้สอนอย่างนี้. ถ้าใครเอามา พูดว่าพระพุทธเจ้าสอนอย่างนี้ คนนั้นโกหก. มันเป็นเรื่องความหวังดีก็จริง เพื่อให้คนทำบุญ; แต่แล้วไปสอนในลักษณะที่ตายด้านอยู่แค่นั้น มันก็เป็น การฝังคนให้ติดอยู่ในความเห็นแก่ตัว. ที่นี้มันก็มีอาการอย่างอื่นเกิดขึ้นแทน เป็นความทุกข์ เป็นผลที่ตรงกันข้าม. ดูในแง่เลวมันก็เป็นความเห็นแก่ตัว ในแง่ดี ก็เป็นความเห็นแก่ตัวอยู่ อย่างนี้มันไม่ไหว. เรื่องบุญทำให้ทานแท้ ๆ ถูกสอนไปในทางเห็นแก่ตัวเสียแล้ว ; ที่นี้เรื่องเลวเรื่องอบายมุขต่าง ๆ ที่ เกิดขึ้นเต็มบ้านเต็มเมือง ก็เป็นความเห็นแก่ตัว.

อบายมุข คุณก็ท่องได้อยู่แล้ว เช่นดื่มนี้เมาก็เพราะความเห็นแก่ตัว อย่างโง่เขลาที่สุด. ดื่มน้ำเมาเข้าไปเพื่อทำลายสติสมปฤดีให้มันเสียไป เป็นความ เห็นแก่ตัวที่โง่เขลาที่สุด. **เที่ยวกลางคืน** เสาะแสวงหาความเพลิดเพลินกลางคืนนั้น เป็นความเห็นแก่ตัวอย่างภูตผีปิศาจ ; นอนอยู่ที่บ้านยังดีกว่า. ดูการเล่น การเล่นก็ดูจะเป็นเรื่องลามกอนาจารมากขึ้นทุกที แม้แต่เรื่องภาพยนตร์อะไร คุณก็ เห็นอยู่ชัดว่า ถ้าไปเทียบกับเมื่อ ๔๐ - ๕๐ ปีก่อนแล้ว ภาพยนตร์เดี๋ยวนี้ก็คือลามก

อนาจารย์นั่นเอง. อะไรอื่น ๆ อีกมากที่หมุนไปทางลามกอนาจารของผู้ดี. การ **เล่นการพนัน** อบายมุขเล่นพนันนี้ก็คือความเห็นแก่ตัว อยากรวยเร็ว ; จะมาทนทำอะไรทำนา ขุดดินอยู่ไม่ได้. **เกียจคร้าน** ทำการงานอาจจะมองเห็นว่า เกียจคร้านทำการงานเพราะให้ตัวสบาย ; ที่จริงมันมีมูลมาจากความเห็นแก่ตัว ไม่อยากเหน็ด ไม่อยากเหนื่อย จึงยอมทนรับความยากจน. อย่างนี้มีความเห็นแก่ตัวสองชั้น เกียจคร้านทำการงานนี้. ที่นี้อันสุดท้ายว่า **คบคนชั่วเป็นมิตร** นี้เหยื่อกิเลสตัณหา มันรำรอยให้หมู่คนชั่ว. ฉะนั้นเราก็เลยไปผสมโรงกับคนชั่ว เพื่อจะได้กินเหยื่อของกิเลสตัณหา ซึ่งเป็นความเห็นแก่ตัวอย่างเฉว.

อบายมุขทั้ง ๖ นี้ ก็คือผลของความเห็นแก่ตัว หรือทำไปตามอำนาจของความเห็นแก่ตัว. ที่นี้มันก็นำมาซึ่งอบาย นรก เตรัจฉาน เปรต อสุรกาย. นี้ผมเขียนหรือพูดไว้ละเอียด คุณไปหาอ่านได้ง่าย เอาแต่ใจความว่า **นรก** คือความร้อนใจ ที่นี้และเดี๋ยวนี้ มันก็มาจากความเห็นแก่ตัว อย่างที่ว่ามาแล้ว เช่นอบายมุขนั้นแหละ. **เตรัจฉาน** คือความโง่ ความโง่เป็นความหมายของสัตว์เตรัจฉาน เราก็โง่ไปทำสิ่งที่ไม่ควรทำ ไปเป็นทาสของเทคโนโลยี ที่เพื่อความเห็นแก่ตัว. นี้มันความโง่ยิ่งกว่าสัตว์เตรัจฉาน จึงเป็นสัตว์เตรัจฉานหลายเท่า. **เปรต** คือความหิว เปรตคือ *symbol* ของความหิว, ปากเท่ารูเข็ม ท้องเท่าภูเขา. นี้เดี๋ยวนี้มนุษย์มีอาการอย่างนั้น มีอาการปากเท่ารูเข็ม ท้องเท่าภูเขา คือมันหิวมา หิวจนไม่รู้ว่าหิวอะไรอีกแล้ว แม้แต่ว่าจะไปโลกพระจันทร์ไปไหนอย่างนั้น มันก็เป็นเรื่องของความหิว: หิววิชา, หิวความรู้, หิววัตถุ, หิวกามารมณ์, หิวอะไรก็ตาม. การอบรมผิด ศีลธรรมผิด อารยธรรมผิด ทำให้มนุษย์ในโลกหิวยิ่งกว่าเปรต เป็นเปรตหลายเท่า. **อสุรกาย** เป็นความหมายของความขลาด ความกลัว. เดี่ยวนี้เราก็มองเห็นชัดอยู่ว่า ชีวิตมันล่องไปด้วยความกลัว ในภายในก็กลัวใจร กลัวขโมย กลัวถูกจี้ กลัวเขาจับตัวไป ; มันก็มี

อยู่ทั่วไปในโลกนี้ยิ่งขึ้น ๆ ; แล้วก็กลัวสงคราม กลัวภัยแพ้ทางลัทธิ ; เป็นมหาอาณาจักรแห่งความกลัวอยู่ทั่วโลก. นี่ละคืออสุรกาย, ความเป็นอสุรกาย.

นรก เปรต เดรัจฉาน อสุรกาย นี้กำลังมีอยู่ท่วมทันโลกนี้ เพราะสิ่งเดียวคือ **ความเห็นแก่ตัว** ที่ได้เทคโนโลยีเป็นเครื่องส่งเสริม ให้มันเห็นแก่ตัวจัดยิ่งขึ้นไป. นี้ดูความเห็นแก่ตัวในลักษณะอย่างนี้ให้ดี ๆ.

คนเหล่านี้ไม่ต้องการจะแก้ปัญหานิดที่เป็นการตรงกันข้าม เพราะเขาไม่รู้จักรู้ว่ามันมาจากความเห็นแก่ตัว เขาไม่แก้ไขความเห็นแก่ตัว เขาเพิ่มความเห็นแก่ตัวอย่างโน้น เพิ่มความเห็นแก่ตัวอย่างนี้ กลับกันไป เกือบกันมา เพื่อว่ามันจะพันทุกชั้น. จะจัดโลกให้มีสันติภาพด้วยสงคราม อย่างนี้คุณคิดดูเถิดว่า มันบ้าบอเท่าใด. จะทำสันติภาพให้เกิดขึ้นด้วยสงคราม ซึ่งเป็นการงานของคนสมัยนี้. ไม่แก้ปัญหิต่าง ๆ ในทางฝ่ายวิญญาณ จะแก้ทางฝ่ายวัตถุเสมอไป. เช่นจะคุมกำเนิด นี้ก็คุมด้วยวิธีการทางฟิสิกส์ จึงทำให้ศีลธรรมของเด็กวัยรุ่นเสียหายไปหมด. ถ้าควบคุมกำเนิดทางวิญญาณ คือความอดกลั้น อดทน ในระบอบวัฒนธรรมที่ดี ที่ประพฤติกันมาอย่างเคร่งครัดในพวกพรหมจารี สิ่งเลวทรามเหล่านี้มันก็ไม่เกิดขึ้น. แต่มนุษย์สมัยนี้ไม่ต้องการจะคุมกำเนิดทางวิญญาณ คุมกำเนิดทางฟิสิกส์ ซึ่งจะเพิ่มความเห็นแก่ตัว หรือความเลวทรามทางศีลธรรมให้มีมากขึ้น. หรือแม้แต่ว่าจะเอามาใช้ควบกันทั้ง ๒ อย่างก็ไม่ยอมเอา จะเอาแต่ทางวัตถุอยู่เรื่อยไป ก็เลยกลายเป็นไม่รู้เรื่องทางวิญญาณ. ไม่แก้ปัญหาคความเสื่อมทรามทางศีลธรรม โดยอาศัยเครื่องมือฝ่ายวิญญาณเลย ; ต้องการแก้ด้วยเครื่องมือฝ่ายวัตถุ หรือด้วยเทคโนโลยีเรื่อยไป เพราะว่าตกเป็นทาสของเทคโนโลยีเสียแล้วอย่างถอนตัวไม่ขึ้น.

นี่แหละในที่สุดผมก็อยากจะพูดเพียงข้อเดียวว่า มนุษย์นี้กำลังกลัวความไม่ยึดมั่นถือมั่น ;กลัวความไม่ยึดมั่นถือมั่น แล้วรัก บุญ ความยึดมั่น

ถือมั่น. ในประเทศไทยนี้ เมืองพุทธศาสนานี้ เมื่อผมเริ่มพูดถึงเรื่องจิตว่าง หรือความไม่ยึดมั่นถือมั่น เขาประณามผมว่าเป็นคนบ้า เขาไปเขียนล้อทาง หนังสือพิมพ์ ทางอะไรอยู่ทั่วไป ไปพูดด้วยปากก็มี ว่าเรื่องจิตว่าง หรือความไม่ยึดมั่นถือมั่นนี้ มันเป็นเรื่องบ้า. นี่คือการมีจิตธรรมสูงสุด โดยเห็นเรื่องทาง วิญญูญาณ หรือการแก้ปัญหาทางวิญญูญาณเป็นเรื่องบ้า. **ถ้าเราไม่ศึกษาเรื่อง ความยึดมั่นถือมั่น และเรื่องความไม่ยึดมั่นถือมั่นนี้ให้รู้เสียก่อนแล้ว เราไม่มีทางที่จะแก้ไขวิกฤตกาลในโลกนี้ได้**; โดยส่วนตัวบุคคลก็ดี โดยส่วนรวมก็ดีไม่มีทางจะแก้ได้ เพราะมูลเหตุอันแท้จริงมาจากความเห็นแก่ตัว อย่างที่เราพูดมาตั้งชั่วโมงแล้ว.

มูลเหตุอันแท้จริงของวิกฤตกาลเหล่านี้ มันมาจากความเห็นแก่ตัว. ความเห็นแก่ตัวมันมาจากความยึดมั่นถือมั่น. แล้วถ้าจะทำลายความเห็นแก่ตัว มันก็ต้องจัดการที่ความยึดมั่นถือมั่นคือทำให้ถูกวิธี. ยึดมั่นถือมั่น เป็นเรื่องของกิเลส เรื่องของตัณหา. ถ้าตั้งใจทำจริงโดยถูกต้อง ก็เป็นเรื่องของสติปัญญา. ฉะนั้น เราจะทำทุกอย่างด้วยสติปัญญา อย่าทำด้วยความยึดมั่นถือมั่น สติปัญญา ก็คือรู้ว่า ทุกสิ่งทุกอย่างไม่ควรยึดมั่นถือมั่น ตามหัวใจของพระพุทธศาสนา. *สพฺเพ ธมฺมา นาลํ อภินิเวสยา* เป็นมนต์ที่คุณจะต้องท่องให้ขึ้นใจ แล้วปฏิบัติให้ได้ด้วย.

“ทุกสิ่งไม่ควรยึดมั่นถือมั่น” นี้จะเป็นเครื่องทำลายความเห็นแก่ตัว ที่พระเจ้าได้ประทานมาให้สำหรับมนุษย์จะเอาตัวรอดได้. แต่เดี๋ยวนี้มนุษย์หรือคนกำลังกลัวความไม่ยึดมั่นถือมั่น ไม่พูดถึง และไม่ยอมให้อามาสอน. เขาไปสอนให้รักชาติ, ชาตินิยม ให้หลงชาติ หรืออะไรทำนองนี้ คือให้ยึดมั่นถือมั่น

รุนแรงถึงขีดสุด ยอมตายกันหมดทั้งประเทศ นี่ก็พูดไปแต่ปากเท่านั้น ในที่สุดเมื่อจะตายเข้าจริง ๆ ก็เบี่ยงบ่ายกลบเกลื่อนไปหาความเห็นแก่ตัวอย่างอื่นอย่างนี้เรื่อยไป.

คนในโลกสมัยนี้ไม่ชอบความไม่เห็นแก่ตัว ไม่ชอบความไม่ยึดมั่นถือมั่น; ไม่กล้าสอนเรื่องทำลายความเห็นแก่ตัว ไม่กล้าสอนเรื่องทำลายความยึดมั่นถือมั่น เพราะฉะนั้นในโรงเรียน ในมหาวิทยาลัย ในอะไรก็ตาม สอนในลักษณะที่ทำให้เด็กเพิ่มความเห็นแก่ตัวทั้งนั้น. ฉะนั้นอย่าเปิดโรงเรียน มหาวิทยาลัย ชนิดนี้ขึ้นในโลก โลกก็จะดีพอ ๆ กับสมัยที่มนุษย์ยังไม่รู้จักทำอะไร, รู้จักเก็บข้าวสาลีในปากกิน มันก็ไม่มีการเบียดเบียน. เดียวนี้ยิ่งสอนยิ่งมีการเบียดเบียนเพราะความเห็นแก่ตัว. ฉะนั้น ระเบิดขวดก็ก่อหวอดขึ้นมาจากโรงเรียน ที่ไม่ได้สอนเรื่องการทำลายความเห็นแก่ตัว หรือว่าหลักสูตรการศึกษาของโลก ในปัจจุบันนี้ไม่พอที่จะทำลายความเห็นแก่ตัว มีหน้าเพิ่มความเห็นแก่ตัวตัวจัดยิ่งขึ้นทุกที.

เด็กวัยรุ่นของเราทั้งชายทั้งหญิง ทะเยอทะยานอย่างสุดขีด สุดชีวิตจิตใจที่จะได้มีความเอร็ดอวดอย่างหนึ่ง ทางวัตถุ. นี่มันเป็นการเพิ่มความเห็นแก่ตัวอย่างนี้.

เอาละ พอสรุปกันที่ได้ว่า นี่คือภาวะจิตทรมานที่มีอยู่ในความเจริญรุ่งเรืองก้าวหน้าของโลกสมัยปัจจุบัน ที่มีความก้าวหน้าแต่ในทางเทคโนโลยี เราเรียกว่าโลกนี้กำลังรุ่งเรือง ก้าวหน้าที่สุด วิเศษวิโสที่สุด มีอะไรสารพัดอย่างที่สุด, แต่มีภาวะจิตทรมานของผู้ ดี อยู่หนาแน่น เต็มไปทั้งโลก ; เป็นโลกแห่งความเห็นแก่ตัว บุษบาเทคโนโลยี ซึ่งเป็นเครื่องมือของความเห็นแก่ตัว เพราะว่า เพาะ พัก ขึ้นมาด้วยอำนาจความเห็นแก่ตัว.

ขอให้มองเห็นภาวะจิตทรมาน ที่มีอยู่ในอารยธรรมแห่งยุคปัจจุบันในลักษณะอย่างนี้. ถ้าเข้าใจเรื่องนี้แล้ว คุณจะแก้ปัญหาต่างๆ ได้หมด. ที่คุณมาที่นี่ เพื่อต้องการธรรมะ เพื่อแก้ปัญหาของชีวิตนี้ คุณต้องรู้จักชีวิตที่เป็นความเห็นแก่ตัวนั้นแหละ ที่กำลังหลงงมงายกันอยู่นั้น ให้ดีเสียก่อน คุณจะแก้ปัญหาต่างๆ ได้หมด จะออกไปเป็นฆราวาสต่อไปนี้ ก็จะเป็นฆราวาสที่ลืมหูลืมตา ไม่ใช่หลับหูหลับตา ก้มหน้าเข้าไปเป็นทาสของเทคโนโลยีเหมือนคนทั่วไป.

นกกางเขน เไรไร ก็บอกว่าหมดเวลาแล้วสำหรับวันนี้.

กรรมวาสน กับ ไสยศาสตร์

- ๒๑ -

๑๐ พฤษภาคม ๒๕๑๓

วันนี้จะกล่าวในหัวข้อว่า **กรรมวาสนกับไสยศาสตร์**.

ขอให้สังเกตว่าทุกตอนที่แล้วมา ได้พูดแต่เรื่องที่เกี่ยวข้องกับกรรมวาสน จนได้ชื่อว่า “กรรมวาสนธรรม” ไปหมด, และในครั้งที่แล้วมา ครั้งสุดท้ายนี้ก็ได้อธิบายถึงภาวะจิตธรรมในความเป็นกรรมวาสน.

ที่นี้เราจะพูดกันถึงไสยศาสตร์ ก็น่าจะวินิจฉัยกันในข้อที่ว่า มันมีความเป็นจิตธรรมในไสยศาสตร์นี้ด้วยหรือเปล่า. ถ้าเราจะดูกันโดยทั่ว ๆ ไป ด้วยความรู้สึกลักษณะสามัญสำนึก เราจะเห็นความแตกต่างกันมาก ระหว่าง *ความมีจิตดำอย่างไสยศาสตร์ กับ ความมีจิตธรรมของยุคปัจจุบัน*. คนในยุคปัจจุบันหรือในอารยธรรมปัจจุบันมีจิตธรรมอย่างไร เราก็ได้พูดกันยืดยาวจนเป็นที่เข้าใจแล้ว ; จะเห็นได้ว่า จิตมีความธรรมเพราะความตะกตะกในความสุขทางเนื้อหนังหรือทางวัตถุ. ส่วนบุคคลผู้ถือไสยศาสตร์ หรือในยุคที่โลกยังพึ่งไสยศาสตร์นั้น เขาไม่ได้มีความตะกตะกในวัตถุหรือเนื้อหนัง หากแต่มีความขลาด หรือความเขลา

โดยไม่รู้ตัว, โดยไม่มีเจตนาที่จะฉลาดจะเขลาเหมือนคนสมัยปัจจุบัน ที่มีเจตนาที่จะตะกละกลามในความสุขทางเนื้อหนัง.

เรื่องทางไสยศาสตร์นั้นเป็นเรื่องทางวิญญาณ คือเป็นฝ่ายจิตใจ ไม่ใช่ฝ่ายวัตถุ ; แม้ว่าจะต้องการผลเป็นวัตถุบ้าง แต่เรื่องมันก็เป็นเรื่องทางฝ่ายจิตใจ นับตั้งแต่เป็นเรื่องของความเชื่อความขลัง กระทั่งความเป็นสมาธิจิต ในการที่จะประกอบกรรมที่เป็นไสยศาสตร์อย่างสูงสุด ; เพราะอำนาจของความเชื่อที่มีกำลังจิตแรง กระทั่งแสดงฤทธิ์เดชก็ได้ อย่างนี้เป็นต้น. ดังนั้นภาวะจิตธรรมในอารยธรรมปัจจุบัน กับความมีจิตต่ำ หรือเขลาในไสยศาสตร์นั้น ไม่ใช่สิ่งเดียวกัน ; เรื่องมันจึงต่างกันมาก. แล้วเราควรพิจารณาในฐานะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับขรวาสา เพราะว่าไสยศาสตร์นั้นสัมพันธ์กับชีวิตขรวาสาอย่างยิ่ง ; ซึ่งจะได้พิจารณากันดูจนกระทั่งเห็นว่ามันมีความสัมพันธ์กันกับความเป็นขรวาสาอย่างจะแยกกันไม่ออก.

บัดนี้เราจะพูดกันถึงคำว่า “ไสยศาสตร์” โดยเฉพาะก่อน. ผมอยากจะสรุปชี้ให้เห็นเป็นการประหยัดเวลาว่า **ไสยศาสตร์นี้มันมันเป็นผู้ตัวตัวเมียกันมากับอารมณ์ของมนุษย์ ที่ปราศจากเหตุผล.** คำว่า “อารมณ์” ในที่นี้หมายถึงความรู้สึกหรือความคิดนึก ที่ปล่อยไปตามความรู้สึกล้วน ๆ ตามธรรมชาติ, ไม่เกี่ยวกับการใช้เหตุผล. เรามีความคิดพลุ่งออกไปอย่างไรโดยไม่ต้องมีเหตุผล อย่างนี้เรียกว่าอารมณ์ แล้วก็สิ่งที่เรียกว่า “ อารมณ์” นี้ มันเป็นผู้ตัวตัวเมียกับสิ่งที่เรียกว่า “ไสยศาสตร์”. ที่ใช้คำว่า “ผู้ตัวตัวเมีย” ก็หมายความว่า มันมาด้วยกัน มันแยกกันไม่ได้ ฉะนั้นมันจะสนิทแน่นแฟ้นที่สุด ; เพราะว่าถ้าเกิดมีเหตุผลขึ้นมาเมื่อไร สิ่งทีเรียกว่า “ไสยศาสตร์” ก็มีไม่ได้. ฉะนั้นเราจึงถือว่าไสยศาสตร์นี้คู่กันกับอารมณ์ที่ไม่เกี่ยวกับเหตุผล ; จะเพราะว่าไม่รู้จักรู้ใช้เหตุผล หรือมันไม่มีเหตุผล หรือไม่อยู่ในวิสัยที่จะใช้เหตุผล มันได้ทั้งนั้น. เพราะฉะนั้น

จึงพูดได้ว่า ไสยศาสตร์นั้นมันเป็นเรื่องที่ไม่เกี่ยวกับสติปัญญา ที่เนื่องอยู่กับเหตุผล. ถ้าจะมีสติปัญญามันก็กลายเป็นสติปัญญาอย่างอื่น คือสติปัญญาที่จะไม่ต้องใช้เหตุผลนั่นเอง. เราจะรู้จักไสยศาสตร์ดี ก็ต่อเมื่อมองดูในลักษณะเป็นเรื่องในอดีต หรือเป็นโบราณคดี ; ศึกษาในแง่ของโบราณคดีก็จะรู้จักสิ่งที่เรียกว่า ไสยศาสตร์ ได้กว้างขวางขึ้น.

เราอาจจะพูดได้เลยว่า ไสยศาสตร์เป็นของดีเลิศ ดีที่สุด ในสมัยที่ยังไม่มีการศึกษา, สมัยที่ยังไม่มีการศึกษานั้น ไสยศาสตร์เป็นของดีเลิศกว่าสิ่งใด คือเป็นวิชาความรู้เท่าที่มีสมัยนั้น ที่ยังไม่มีการศึกษา ที่ไม่รู้จักใช้เหตุผล ; เพราะฉะนั้นสิ่งนี้ก็ต้องดีเลิศ. นี้ ผมสันนิษฐานเอาเองว่าคำว่า “ไสยศาสตร์” นี้มีความหมายตามตัวหนังสือของมันอย่างนี้ ; นักอักษรศาสตร์ส่วนมากก็ไม่รู้ ว่าคำว่า “ไสยศาสตร์” นี้มันเป็นอะไรกันแน่ หรือโดยตัวหนังสือมันจะเป็นอย่างไร ; มันเลยถือเอาความหมาย หรือจับความหมายของคำว่าไสยศาสตร์ได้ยาก. แต่ถ้าเราจะเขียนกันอย่าง ไสย แล้ว คำ ๆ นี้มันแปลว่า ดี หรือ ดีกว่า. ถ้าสมมติว่าเป็นภาษาบาลี ผมก็เลยสันนิษฐานเอาว่า คำ ๆ นี้เหมาะที่สุดแล้ว ; มันก็แปลว่า ดีกว่า คือมันดีกว่าสิ่งใด ๆ ในยุคนั้น ซึ่งไม่มีการศึกษา หรือไม่มีการใช้เหตุผล ไม่มีสติปัญญา.

คำว่า “ดีกว่า” นี้ มันดีกว่าได้ทั้ง ๒ ทาง คือทางส่วนตัวบุคคล มันดีกว่า เพราะมันระงับความขลาดได้. ความขลาดกลัว มันเป็นปัญหาอย่างยิ่งของมนุษย์ ; แล้วเมื่อมันกำจัดความขลาดไปได้ มันก็รู้สึกว่าเป็นของดี. แล้วมันยังดีสำหรับสังคม คือมันเป็นเครื่องมือสำหรับการปกครองบุคคลในยุคนั้นในยุคที่ไม่มีการศึกษา ไม่มีการใช้เหตุผล ; หรือแม้ในยุคนี้ ในหมู่คนที่มั่งงายเหมือนกับไร้การศึกษา หรือไร้เหตุผล. แม้ในยุควิทยาศาสตร์ยุคนี้ ปัจจุบันนี้

มันก็ยังมีความประหลาดที่ม่งาย ไร้เหตุผล ; การศึกษาไม่เป็นการศึกษาสำหรับคนเหล่านี้, เขาศึกษาไปในทางอื่น ไม่ได้ศึกษาไปในทางที่จะหาขมวาย ก็มีอยู่เหมือนกัน. เพราะฉะนั้น สิ่งที่เราเรียกว่า “ไสยศาสตร์” นี้มีได้ในโลกสมัยวิทยาศาสตร์ แล้วก็ถือกันอย่างม่งาย ; เพราะว่ามันเป็นเครื่องขจัดความกลัวได้.

วิทยาศาสตร์สมัยปัจจุบันเพียงเรื่องทางวัตถุ เจริญทางเทคโนโลยีทุกแขนง แต่ไม่เป็นไปในทางจิตหรือวิญญาณ ; เพราะฉะนั้นความกลัวจะยังเหลืออยู่ และมีมากในยุคแห่งบุคคลผู้ทะลวงทางเนื้อหนังด้วยเหตุนี้ไสยศาสตร์จึงยังมีที่อาศัยในโลกปัจจุบันนี้ และจะกล่าวได้ว่า มันก็จำเป็นเหมือนกันสำหรับโลกปัจจุบันนี้ ที่มีสิ่งเหล่านี้มาช่วยระงับความกลัวและความขลาดอย่างม่งาย.

ความกลัวนั้นเกิดมาจากความอยาก นี่พระพุทธรักษาจิตใจอยู่อย่างนี้ที่เรากลัวอะไร กระทั่งกลัวตายกลัวผี นี่มันเกิดมาจากความอยาก คือเราอยากสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ; อยากได้สิ่งนั้น ไม่อยากจากไปจากสิ่งนั้น เพราะฉะนั้นมันจึงมีความกลัว. สมัยนี้มันก็ยังมีความกลัวมาก เพราะมันมีความอยากมาก ; และสิ่งที่เรียกว่าไสยศาสตร์ก็มีเนื้อที่ สำหรับจะอาศัยอยู่ในโลกปัจจุบันนี้อยู่แน่นอน. แม้จะไปศึกษามาจนให้มีปริญญายาวเป็นหางก็ เป็นเรื่องทางวัตถุ มันก็เลยไม่กำจัดความกลัว ซึ่งเป็นเรื่องทางวิญญาณ.

ที่นี้ถ้าจะพูดกันอย่างยุติธรรมแล้ว เรื่องไสยศาสตร์นี้มันก็เป็นเรื่องทางฝ่ายจิต ฝ่ายวิญญาณ ในยุคที่มันยังไม่มีแสงสว่างไสวทางวิญญาณมากพอ. ข้อสำคัญที่สุดที่มันเป็นปัญหา ที่มันเป็นประยุคต์ก็คือว่า มันเป็นการยากที่จะแยกเรื่องของไสยศาสตร์ออกจากฆราวาส. คุณต้องรู้ความหมายที่สำคัญของฆราวาส ; คือว่าฆราวาสมีเรื่องมาก ; เมื่อมีเรื่องมากมันก็ทำให้เวียนหัว ; เมื่อเวียนหัว

มันก็มีทางที่จะมงายได้ง่าย. ฆราวาสที่มีการศึกษาไม่พอ หรืออะไรไม่พอนี้ มีเรื่องยุ่งเวียนหัว จนไม่รู้ว่าจะแก้ไขมันอย่างไร ; ก็เลยไปแก้ด้วยวิธีทางไสยศาสตร์ ; มันก็เลยแยกออกจากกันยากกับชีวิตของฆราวาส.

นี่เราก็ควรดูให้ดี ๆ ที่มันเกี่ยวกันอยู่ แม้กับฆราวาสสมัยนี้. นี่คือลักษณะหรือความหมายของสิ่งที่เรียกว่า “ไสยศาสตร์” โดยตัวหนังสือก็ตาม โดยเนื้อความก็ตาม โศภิตที่มันเป็นอยู่จริงในชีวิตของฆราวาสก็ตาม.

ที่นี้ดูกันต่อไปในลักษณะที่เป็นหลักวิชา ว่าการถือไสยศาสตร์นี้ มันก็ควรจะเรียกว่า เป็นสถาบันอันหนึ่ง คือรู้จักกันดี และยอมรับกันว่าเป็นอย่างไร และมีการปฏิบัติกันอย่างไรที่เรียกว่า ยิ่งกว่าเป็นล่ำเป็นสัน ที่มันอยู่ในเนื้อในตัว. เพราะฉะนั้นสถาบันของไสยศาสตร์นี้ก็คือ การที่ถูกลงโทษ หรืออุปโลกน์ให้ เป็นสิ่งที่ไม่ต้องพิสูจน์. สถาบันไสยศาสตร์มันก็เรียกครองเอาสิทธิที่ว่า ต้องเป็นสิ่งที่ไม่ต้องพิสูจน์ ; เพราะฉะนั้นอย่ามาพิสูจน์ ; แล้วก็เลยเรียกร้องเอามาก ถึงกับว่า ไม่ยอมให้มนุษย์พิสูจน์ ; แล้วขอให้ยกเป็นเรื่องของสิ่งที่พิสูจน์ไม่ได้ เป็นเรื่องของพระเจ้า ของเทวดา ของผี ปิตาจารย์ ของอะไรก็สุดแท้ ; ให้เรียกว่ามันเป็นเรื่องของสิ่งหรือผู้ที่พิสูจน์ไม่ได้ก็แล้วกัน อย่างนี้มันจึงจะเป็นไสยศาสตร์. แต่ในที่สุดมันก็พุ่งไปถึงเรื่องผีสังเทวดา หรือสิ่งที่อธิบายไม่ได้ เช่นฤทธิ์เดชของดวงดาว อะไรของสิ่งต่าง ๆ ที่เชื่อกันว่ามันอยู่นอกเหนืออำนาจของมนุษย์.

ต่อไปเราก็ดูเรื่องที่ยังเกี่ยวกับไสยศาสตร์ ตั้งต้นมาแต่ว่า มีสิ่งที่เรารู้จักไม่ได้ มองไม่เห็นตัว, หรือว่าลึกลับเกินกว่าที่เราจะมองเห็น จะรู้จักมันได้ ; ก็มีผีสัง เทวดา หรืออะไรเหล่านี้ที่มนุษย์กลัว ด้วยเหมือนกัน. จนกระทั่งดวงดาว หรืออะไรก็ตาม ที่มันเป็นต้นตอของฤกษ์ยามหรือลางต่าง ๆ จนกระทั่ง

มาอยู่ในรูปของพิธีรีตองอย่างนั้นอย่างนี้, จนกระทั่งมาอยู่ในรูปของวัตถุล้วน ๆ เช่นวัตถุที่ใช้เป็นเครื่องรางแขวนคอ หรือทำอย่างอื่น. นี่คือนิรุกติศาสตร์ สุดท้ายของสิ่งที่เรียกว่า ไสยศาสตร์ ซึ่งมุ่งหมายกันแต่เพียงจะให้ระงับความกลัว เกิดความสบายใจ. ไสยศาสตร์นี้มันมีผลดี ไม่ใช่ที่ไม่มีผลดี; มันมีผลดี ตรงที่ทำให้สบายใจได้เหมือนกัน. เพราะฉะนั้น เขาจึงเรียกกันตามความพอใจ ของเขาว่า “ไสยศาสตร์” คือศาสตร์ที่มีความดี หรือดีกว่าศาสตร์หลาย ๆ อย่าง. นี่ความหมายหรือความจริงอาจจะเป็นอย่างอื่นอีกก็ได้ แต่เดี๋ยวนี้เราพูดในลักษณะ ที่จะเข้าใจได้ หรือมองเห็นง่าย หรือมีประโยชน์ในการที่จะเข้าใจสิ่ง ๆ นี้ ว่ามันทำให้คนฉลาดคนเขลาสบายใจได้.

คนที่ตะกละเนื้อหนังสมัยนี้ ก็ยังเป็นคนฉลาด คนเขลา อยู่นั่นเอง แล้วก็พลอยสบายใจได้เพราะไสยศาสตร์. เรื่องความฉลาด ความเขลา นี้ มันเป็น ไปมากเข้า ๆ แล้วมันก็เกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างอื่นตามมาอีก. ผมพูดว่า คนเดี๋ยวนี้ทั้งฉลาดทั้งเขลา ยิ่งกว่าคนป่าเถื่อนสมัยโบราณ ขอให้มองให้ดี ๆ อย่างที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า “ความกลัวมาจากความอยาก”. เมื่อคนสมัยนี้ อยากอะไรมากกว่าคนสมัยโบราณ ฉะนั้น ความเขลาของคนสมัยนี้มันก็ต้องมี มากกว่าความฉลาดความฉลาดของคนสมัยโบราณ. ดังนั้น มันจึงเปิดโอกาสให้ ไสยศาสตร์เพิ่มมากขึ้น หรือเปลี่ยนรูปไปในลักษณะที่จะเหมาะสมแก่คนสมัยนี้.

คนเดี๋ยวนี้มีความฉลาดและเขลามากขึ้น ในทางหนึ่ง ก็เลยเป็นช่องทาง ทำให้เกิดความปนเป สับสน จนกระทั่ง สิ่งที่เรียกว่า “ไสยศาสตร์” นี้มัน ครอบคลุมเข้ามามีอำนาจเหนือพระเจ้าเหนือบุญกุศล เหนือศาสนา หรือศาสนาพิธี มงคลดูให้ดีจะเห็นว่า เพราะความฉลาด และความเขลาของมนุษย์ที่มีมากขึ้น เกินไปนี้แหละ มันทำให้สิ่งที่ไม่ใช่ไสยศาสตร์ถูกครอบงำโดยไสยศาสตร์มากขึ้น

จนมีคนที่ถือพระเจ้าอย่างถือผีถือสาไป ; ก็มีบางคนไม่ใช่ทุกคน ที่เป็นพุทธบริษัท มีการถือพระพุทธรูปเจ้าอย่างเทวดา ผีสาธ อ่อนน้อมอย่างนั้นอย่างนี้. ในกรุงเทพฯ ก็มีเอาไข่กับปลาร้าไปถวายพระพุทธรูปบางองค์ อย่างนี้เป็นต้น. นี่คือไสยศาสตร์ที่มันมากจนครอบคลุมศาสนา, แล้วพุทธศาสนาก็ถูกรวมอยู่ด้วย.

ไสยศาสตร์ ยังครอบงำไปถึงบุญกุศล ; แทนที่จะเป็นเรื่องของกรรม ก็ถือว่าบุญกุศลเป็นเครื่องราง เป็นอะไรไป ในลักษณะที่จะช่วยป้องกันความหวาดกลัวภัย เป็นเครื่องอุ่นใจ. นี่เป็นความหมายที่เอียงไปทางไสยศาสตร์. ที่นี้ศาสนาพิธีต่าง ๆ ก็เลยกลายเป็นไสยศาสตร์ไปโดยไม่รู้ตัว. ทั้งที่เป็นพิธีในทางศาสนา แม้ของพุทธศาสนา ก็เอาไสยศาสตร์ไปผสมปนเปลงไป จนบางที่มากกว่าตัวศาสนาเองเสียอีก. เพราะฉะนั้น จึงมีภิกษุสงฆ์เป็นเจ้าหน้าที่อ่านโองการเชิญเทวดา ซึ่งผมก็เคยผ่านมาแล้วตามหน้าที่ราชการ. นี่คือความแผ่กระจายของสิ่งที่เรียกว่าไสยศาสตร์ ซึ่งมีอำนาจในบางคราวมากขึ้น เพราะความขลาด ความเขลาที่มันมากขึ้น. จนเราทำยุ่ง สับสนพัวพันกัน แยกไม่ออก.

นี่เรียกว่าเมื่อขลาดและเขลาหนักเข้า ไสยศาสตร์ก็ครอบงำ แม้แต่สิ่งที่เคยเป็นแสงสว่าง หรือเป็นการศึกษา หรือเป็นความถูกต้องตามเหตุผล. เช่นเรื่องกรรมนี้ถือว่าเป็นเรื่องความถูกต้องตามเหตุผล หรือมีเหตุผล ; แต่พอขลาดและกลัวมากเข้า ก็ถือลัทธิกรรมนี้เป็นไสยศาสตร์ไปเลย, เป็นของลึกลับอะไรอันหนึ่ง กลายเป็นการอ่อนน้อม เป็นตัวกรรมไปเสีย. เราดูกันต่อไปก็จะเห็นได้ว่า มันกำลังจะเปลี่ยนแปลงไปตามความขลาด และความเขลาของมนุษย์.

พระพุทธรูปเจ้า หรือพุทธบริษัทของพระองค์นั้น หมายความว่า ไม่มี ความขลาดและความเขลา. เพราะว่าคำว่าพุทธะ แปลว่า ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน.

จำคำว่า “พุทธะ” ไว้ ที่สวดกันอยู่เป็นประจำนั้น. คำว่า พุทธะ แปลว่า ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ; ความฉลาด ความกลัว ความเขลา ไม่มีเนื้อที่ในจิตใจของคนชนิดนี้. เดียวนี้พุทธบริษัทที่เป็นพุทธบริษัทแต่ทะเบียน หรืออะไรทำนองนี้มีมากเข้า ๆ เข้าไปถือพุทธศาสนาก็ด้วยความมกมาย หรือความกลัว หรือห่อตาม ๆ กันไป ; ไม่ได้มีปัญญาเห็นธรรมะเป็นธรรมจักขุเสียก่อน แล้วจึงถือพุทธศาสนา เหมือนยุคแรก ๆ. เพราะฉะนั้นพุทธบริษัทดังกล่าวคือคนธรรมดาชนิดนี้ ที่มีความฉลาด ความกลัวชนิดนี้ เข้าไปเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา ก็ด้วยความมุ่งหมายอย่างเดียวกับที่เขาเคยมุ่งหมายทางไสยศาสตร์ ; เพียงเพื่อขจัดความกลัว เพื่อความอุ่นใจ. มันคืออยู่หน่วยหนึ่ง ที่ว่าหากไปเกี่ยวข้องกับพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ที่ถูกต้อง มันก็ดีขึ้นตามลำดับ ; แล้วก็จะละความฉลาด ความเขลานั้นได้ พ้นจากภาวะของไสยศาสตร์ มาเป็นพุทธศาสตร์ หรือเป็นอะไรทำนองนี้ไปได้ในที่สุด.

ดูต่อไป ว่ามันแยกจากกันที่ตรงไหน ? ก็คือว่า ไสยศาสตร์ก็อาศัยความเชื่อ ; พุทธศาสตร์ก็อาศัยความรู้ หรือสติปัญญา ซึ่งอาจจะพบกัน ในระหว่างกลางคือเจอกันทั้งสองอย่าง ; แล้วก็มีปัญหาเกิดขึ้นว่า อะไรจะนำอะไร. ถ้าความเชื่อ หรือศรัทธายังนำปัญญาอยู่ ปัญญามีกำลังน้อยกว่า มันก็เป็นไสยศาสตร์ หรือยังเป็นไสยศาสตร์. ถ้าปัญญามีกำลังมากกว่า มันนำความเชื่อ ก็พ้นจากความเป็นไสยศาสตร์ มาเป็นพุทธศาสตร์อะไรไปได้ในที่สุด. เพราะฉะนั้นคุณจงดูความรู้สึกในชีวิตจิตใจของตนเอง ว่าความเชื่อ นำปัญญา หรือว่าปัญญา นำความเชื่อ. ต่อเมื่อปัญญา นำความเชื่อ เราจึงจะเป็นพุทธบริษัท ; ถ้าความเชื่อ ยังนำปัญญาอยู่แล้ว เราก็เป็นสมาชิกของไสยศาสตร์ไปตามเดิม. มันก็เปรียบเทียบได้ง่าย ๆ ว่า เป็นระบบยาแอสไพริน คือยาในระบบที่ระงับความปวดหัวครว คือความเชื่อ.

เมื่อไสยศาสตร์อยู่ในลักษณะระงับความปวดชั่วคราวเหมือนยาแอสไพริน ผมเลยเรียกว่า “ระบบยาแอสไพริน” ; มันก็ดีกว่าไมกิน ที่จะได้ระงับความปวดไปเสียชั่วคราว แล้วค่อยไปหาสาเหตุ ไปเอ็กซเรย์รักษาอะไร ทำให้หายขาดไปโดยสิ้นเชิง. พระพุทธเจ้าท่านก็ไม่ได้ตำหนิไสยศาสตร์ ในฐานะเป็นของที่ไร้ประโยชน์โดยสิ้นเชิง ; ดังบท พุทฺ เว สรณํ ยนฺติ ฯ ล ฯ ที่เราสวดกันอยู่ทุก ๆ วัน ในบทเขมาเขมสรณที่ปิกคานานั้น. ว่าพวกที่ถือ ต้นไม้ ภูเขา วัตถุศักดิ์สิทธิ์ ยาศักดิ์สิทธิ์ สัตว์ศักดิ์สิทธิ์ อะไรศักดิ์สิทธิ์ เหล่านั้น ก็มีอยู่มากในโลกนี้ ; พญ - คือมีอยู่มากในโลกนี้ ; แต่ว่า เอตํ โข สรณํ เขมํ - นั้นไม่ใช่สรณะอันเกษม. ที่ว่าไม่ใช่สรณะอันเกษม ไม่ใช่สรณะอันอุดม นี้ก็ไม่ใช่ว่า ไม่เป็นสรณะเสียเลย ; แต่เป็นสรณะที่ไม่เกษมไม่อุดม มันเพียงบรรเทาความขลาด ความกลัว ของคนได้บ้างเท่านั้น.

ต่อเมื่อใดมีความรู้แจ้งในเรื่องความทุกข์, เรื่องเหตุให้เกิดทุกข์, เรื่องความดับทุกข์, เรื่องหนทางให้ถึงความดับทุกข์, คืออริยสัจสี่ นั้นแหละจึงจะเป็น เอตํ โข สรณํ เขมํ, เอตํ สรณํ มุตฺตมํ. เพราะฉะนั้นในธรรมะจริง ๆ นั้นเป็นเหมือนกับยา ที่แก้โรคโดยเด็ดขาด, หรือเป็นการผ่าตัด รื้อรังโรคออกไปเสียได้. ก็เลยมีสรณะขึ้นมา ๒ ชนิด คือสรณะชั่วคราวไม่เกษม ไม่อุดม กับสรณะที่เที่ยงแท้ถาวรแท้จริง ที่เกษมและอุดม. เพราะฉะนั้นไสยศาสตร์ก็ยังมีเนื้อที่ที่อาศัยอยู่ในพวกสรณะที่ชั่วคราว คือไม่เกษม หรือไม่อุดม.

นี่เราก็มองเห็นชัด ในความแตกต่างระหว่างของ ๒ สิ่งนี้ว่า ไสยศาสตร์ต้องมีรากฐานอยู่บนความเชื่อ หรือเอาความเชื่อมาก่อนปัญญา, หรือว่าไม่มีปัญญาเสียเลยก็ตามใจ. ถ้าเป็นพุทธศาสตร์ก็เอาปัญญามาก่อนความเชื่อ ; แล้วความเชื่อก็ถูกทำให้เชื่อถูกต้อง คือมีเหตุผลเป็นปัญญาไป.

สำหรับเรื่องของไสยศาสตร์ที่อาศัยรากฐานคือความเชื่อ มันก็ต้องทำไปตามความเชื่อ ; เพราะฉะนั้นจึงมีรูปร่างอยู่ ๒ รูป กล่าวคือรูปร่างของการปฏิบัติในทางไสยศาสตร์มีอยู่ ๒ รูป คือว่า อ้อนวอน กับปฏิบัติไปตามความเชื่อ. อ้อนวอนตามความเชื่อ, แล้วก็กระทำลงไปตามความเชื่อ. อ้อนวอนตามความเชื่อนั้นไม่มีการกระทำอะไร มากไปกว่าอ้อนวอน ; ส่วนปฏิบัติ หรือการกระทำตามความเชื่อ นั้น ทำลงไปจริง ๆ อย่างนั้นอย่างนี้ ตามที่เขาบัญญัติไว้ อย่างไม่รู้ แล้วเราก็ไม่พิสูจน์ เราก็ไปตามบทบัญญัตินั้น ๆ ก็กลายเป็นพิธีรีตองไป.

ยกตัวอย่าง ไสยศาสตร์ในเรื่องเสกน้ำล้างหน้า กระทั่งมาถึงสิ่งที่เป็นวิทยาศาสตร์โดยไม่รู้สึกรู้ว่า ต้องหันหน้าทางนั้น ต้องหันหน้าทางนี้, เวลาเข้าทำอย่างนั้น เวลาเย็นทำอย่างนี้ ; จนกระทั่งผมก็ถือไสยศาสตร์อย่างยืนอยู่บางอย่าง. ที่เรียกว่าผมถือไสยศาสตร์ก็หมายความว่า ทำตรงตามที่เขาบัญญัติไว้ว่า อย่างนั้น ๆ ตามแบบของไสยศาสตร์. เช่นอาบน้ำตอนเช้า ต้องรดที่ศีรษะก่อน, อาบน้ำตอนกลางวัน เทียว ต้องรดที่หน้าอกก่อน, อาบน้ำตอนค่ำต้องรดที่เท้าก่อน. นี่ปู่ยา ตายาย ก็พูดมาอย่างนี้ ในลักษณะที่เป็นไสยศาสตร์ ไม่อธิบาย และห้ามพิสูจน์ ; แต่แล้วเมื่อปฏิบัติเข้าจริงมันเป็นวิทยาศาสตร์. เมื่อทำถูกต้องตามเวลาทั้งสามอย่างนั้น มันป้องกันการเป็นหวัด หรือได้ผลดีในการที่จะไม่ให้เป็นหวัด เป็นต้น. ถ้าผมอาบน้ำค่ำ ๆ จะรดที่เท้าจนไซกก่อน, ถ้าไปรดหัวก่อนแล้วเกิดเรื่อง.

คนโบราณเขาว่า เช้า ๆ สิริอยู่ที่บนหัว, เทียง ๆ กลางวัน สิริอยู่ที่หน้าอก, ค่ำ ๆ สิริอยู่ที่เท้า อย่างนี้ห้ามอธิบาย ห้ามพิสูจน์ แต่แล้วมันกลายเป็นวิทยาศาสตร์. อย่างนี้ไม่ใช่ไสยศาสตร์โดยตรง แต่เป็นไสยศาสตร์

ของคนที่เขาฉลาด มีปัญญา, แล้วเขาฝากไว้ในไสยศาสตร์ก็ได้, คือเขาฝากวิชาความรู้ หรือพุทธศาสตร์ฝากไว้ในไสยศาสตร์ก็ได้. หรือว่าคนป่าอาจจะพบโดยบังเอิญ ไม่มีเหตุผลมากทางหลักวิชา แต่เขาเผชิญพบมันอย่างนี้แล้วปฏิบัติตาม ๆ กันมา แล้วบัญญัติไว้ในฐานะเป็นไสยศาสตร์ก็ได้เหมือนกัน. แต่รวมความแล้ว เนื้อแท้ของมันเป็นวิทยาศาสตร์, แต่หน้าตาของมันเป็นไสยศาสตร์. ผมก็ถือไสยศาสตร์มาจนทุกวันนี้ กระทั่งเดี๋ยวนี้ เมื่ออาบน้ำโดยเฉพาะ ; ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่ารวมถึงอย่างอื่น.

นี่เรารู้ว่ามันเป็นอะไร เราจะปฏิบัติตามในฐานะเป็นวิทยาศาสตร์ ; แต่เพราะไสยศาสตร์เขาพูดไว้ก่อนอย่างนั้น เราก็เลยยอมรับเสียดีกว่า ว่าเราก็ถือไสยศาสตร์. อย่างนี้เรียกว่ามีการปฏิบัติด้วย ไม่ใช่อ่อนวอนเฉย ๆ. เมื่อไปนั่งยกมือไหว้ฟ้า อ่อนวอนเฉย ๆ อะไรนั่น เป็นเรื่องอ่อนวอนเฉย ๆ ; ถ้ามีการปฏิบัติด้วย คือเขาบัญญัติไว้ให้ทำอย่างไร ๆ ก็ปฏิบัติด้วย มันก็เป็นการปฏิบัติ.

เพราะฉะนั้น อย่าลืมว่าไสยศาสตร์ที่มีมาตั้งแต่โบราณ กระทั่งปัจจุบันนี้ มันก็มีทั้ง ๒ แบบ คืออ่อนวอนเฉย ๆ กับมีการปฏิบัติด้วย. ที่นี้อ่อนวอนเฉย ๆ นั่นก็เป็นเครื่องช่วยให้หายความกลัวได้, มันก็มีประโยชน์เท่านั้น. ส่วนการปฏิบัติด้วยนั้น ไม่ใช่เพียงให้หายความกลัว แต่ได้รับผลทางวัตถุ ทางร่างกายด้วย ; อย่างที่ผมพูดถึงเรื่อง อาบน้ำ อย่างนี้เป็นต้น.

ที่นี้เราก็มองดูให้ดีว่า ถ้าไสยศาสตร์ชนิดที่มีการปฏิบัติด้วย มันมีวิทยาศาสตร์อยู่ในนั้น ; เพราะฉะนั้นมันจึงช่วยรักษาความหมาย หรือความศักดิ์สิทธิ์ของไสยศาสตร์ไว้ได้ แม้อย่างงมงาย. เช่นคุณไม่มีความรู้เรื่องนี้ แต่คุณเชื่อเรื่องศรี เรื่องสิริ ว่า เข้าอยู่บนหัว กลางวันอยู่ที่หน้าอก เย็นอยู่ที่เท้า, ทำไปแม้อย่างงมงาย มันก็ได้ผลจากกระทำอย่างนั้นเหมือนกัน. ไสยศาสตร์

ก็เลยมีเนื้อที่ อาศัยอยู่ในโลกมาได้ เป็นคู่แข่งกันมาเรื่อยไป, ก็เลยให้ชื่อใหม่อีกชื่อหนึ่งว่า “ไสยศาสตร์ที่เป็นวิทยาศาสตร์”.

เราต้องศึกษาโบราณคดีของมนุษย์ เกี่ยวกับเรื่องความเป็นของวัฒนธรรมสายนี้. ในสมัยที่มนุษย์ในโลกยังไม่มีการศึกษาอย่างสมัยนี้ เขาค้นคว้าไปตามความงมงายนั้น เขาก็พบอะไรมาก แต่ไม่พบเหตุผล, เขาพบผลของมันไม่ต้องพบทั้งเหตุและผล ; คือไม่พบ reason, reasoning แต่พบ result เป็นผล ; เช่นว่าทำอย่างนี้แล้วสบายดี ก็เลยบัญญัติว่าเป็นของศักดิ์สิทธิ์, เป็นของหมู่คณะที่จะต้องถือ. การปฏิบัติชนิดนี้ไม่เนื่องด้วยการใช้เหตุผล เพราะฉะนั้น จึงถือว่าเป็นความขลังความศักดิ์สิทธิ์ ; ให้ใช้ความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์นี้เป็น *motive* เป็นสิ่งที่บังคับให้คนต้องทำตาม เรียกว่า ตาบุญ ตาบุญ คือว่าสิ่งที่บัญญัติไว้ อย่างที่ไม่ยอมให้มีการพิสูจน์ ; ตั้งต้นขึ้นสำหรับคนป่าสมัยนั้น. เขาบัญญัติว่า อย่างนี้เป็นตาบุญละก็ ทำไม่ได้อย่างเด็ดขาด ; อย่างนี้ไม่เป็นตาบุญละก็ ทำได้. เป็นภาษาอะไรก็ไม่ทราบ เดียวนี้ก็ยังใช้อยู่ในวิชาวัฒนธรรม หรือการศาสนา.

มนุษย์สมัยนั้นเริ่มรู้จักว่าอะไรเป็นโทษ อะไรเป็นคุณขึ้นมาบ้างแล้ว; เช่นคนแก่พบว่าอันนี้กินเข้าไปไม่ได้ แทนที่จะบัญญัติว่ากินไม่ได้ด้วยเหตุผล ก็บัญญัติว่าเป็นตาบุญ. คนมีกรรมกินสิ่งนี้ไม่ได้ นี่เป็นตาบุญ ; คนมีกรรมก็ไม่กล้ากิน ไม่กล้าแตะต้อง. ที่นี้ก็บัญญัติมากขึ้น ๆ ดีขึ้น ๆ ก็เป็นตาบุญที่เป็นระบบครบถ้วน. มนุษย์มีการตั้งต้นอย่างไร ก็มีตาบุญเป็นไปจนตลอดสาย นับแต่คนตั้งต้นตั้งแต่มารดามีกรรม แล้วมีข้อปฏิบัติอย่างไรบ้างที่มารดาจะต้องปฏิบัติ นั้นเรียกว่าเป็น ตาบุญ ; สิ่งที่ทำไม่ได้นั้นเรียกว่า ตาบุญ. กระทั่งมีโลหิตระดูก่อนการมีกรรมนั้น ก็จะต้องมีการปฏิบัติ เกี่ยวกับการมีโลหิตระดูนั้นตามแบบที่ไม่ต้อง

อธิบายด้วยเหตุผล เรียกว่า ตาบุญ. อย่างนี้ผู้หญิงก็ปฏิบัติมา จนมีกรรมจนคลอดลูก จนกระทั่งเลี้ยงลูกจนโต ก็มีตาบุญเป็นระยะ ๆ มา. ให้ถือศักดิ์สิทธิ์ ถือขลังเลย ไม่อธิบาย ; แย้งไม่ได้ พิสูจน์ไม่ได้จนกระทั่งเป็นสาวเป็นหนุ่ม มีตาบุญอย่างไร ก็ปฏิบัติเคร่งครัด ; เพราะฉะนั้น จึงมีศีลธรรมจรรยาเรื่องเพศดีกว่าคนสมัยนี้ ที่ตะกละกามารมณ์ในยุคปัจจุบัน. กระทั่งเป็นคนเฒ่าคนแก่ กระทั่งตายเข้าโลง ผังศพอย่างไร ก็เป็นตาบุญหมด ; เขาทำด้วยความเชื่อ ๑๐๐เปอร์เซ็นต์ ; และความเชื่อนี้มันก็ทำให้ปฏิบัติเคร่งครัดเคร่งกว่าคนสมัยนี้ ซึ่งไม่อาศัยความเชื่อ, อาศัยเหตุผลผลของเนื้อหนังเป็นหลัก. เพราะฉะนั้นอย่าได้เข้าใจว่า คนป่าสมัยโน้นนั้น เขาเลว ไม่มีความเป็นผู้ดี ; ที่จริงเขามีความเป็นผู้ดียิ่งกว่ามนุษย์สมัยปัจจุบัน สมัยอารยธรรมใหม่ ที่เราพูดกันมาแล้วว่า เต็มไปด้วยความมีจิตทรมาน.

เมื่อไสยศาสตร์ได้ตั้งต้นขึ้นมาในลักษณะอย่างที่เป็นตาบุญแบบนี้ มันก็เป็นเครื่องประดับประดาของมนุษย์ให้รอดชีวิตอยู่ได้, แล้วเจริญขึ้นมา จนเกิดลูกหลานคือพวกเรานี้. ที่นี้เราก็แหกคอกออกไป เป็นเรื่องทางวัตถุ ทางเนื้อหนังมากขึ้น ความเป็นไสยศาสตร์ส่วนที่มีประโยชน์มันก็สูญหายไป ; พอมาเจอจะเข้ากับความเขลา ความขลาด ความกลัว สมัยใหม่ที่มีมากขึ้น มนุษย์สมัยนี้ก็ไปมีไสยศาสตร์แบบอื่นโดยไม่รู้สึกรู้สีกตัวได้อีก.

พวกนักวิทยาศาสตร์ที่ไปเรียนเมืองนอก ก็ยังถือฤกษ์ถือยาม ถือนั่น ถือนี่อะไร ไปรดน้ำมนต์อะไรอยู่นั้น มันช่วยไม่ได้. แม้ว่าไปเรียนวิทยาศาสตร์มาจากเมืองนอก ปริญญายาวเป็นหาง เขียนกันไม่ไหว ก็ยังไปรดน้ำมนต์ ; เพราะมีความขลาด และความเขลา ในส่วนอีกส่วนหนึ่งมาก. แต่แล้วดูเอาเถอะว่า ไสยศาสตร์อย่างยุคตราบนี้แหละคือวิทยาศาสตร์ที่ไม่เปิดเผย ที่ไม่อาศัยการใช้เหตุผล หรือเปิดเผยด้วยการพิสูจน์. แต่ที่ต้องจัดเป็นไสยศาสตร์

ก็เพราะททำไปโดยไม่มีการพิสูจน์ ททำไปด้วยความกลัว, ททำด้วยความขลาด คั้นไปอย่างนั้นเอง จนพบพิธีร็อง ธรรมเนียมอะไรขึ้นมาอย่างนี้ มันก็เป็น ไสยศาสตร์. แล้งต่อมามันก็แยกทางกันเดิน : ส่วนที่วิวัฒนาการมาทางแนว เหตุผล อย่างนี้ก็มิ, วิวัฒนาการไปทางขล้งทางศักดิ์สิทธิ์ทางมงายยิ่งขึ้นไป ๆ ยิ่งขึ้นไป ๆ อย่างนี้ก็มิ ; นั้นแหละมันเป็นไสยศาสตร์เต็มตัว อาศัยอยู่เหลืออยู่ ; โดยอาศัยค่านิยามเป็นหลักกว้าง ๆ ว่า ไปคิดฟ้งพาสึงที่เข้าใจไม่ได้ ที่ตัวกลัว ที่ตัวหวัง ด้วยความขลาด ด้วยความเขลานั้น. เมื่อหาสิงที่มีความหมายชัดแจ้ง ไม่ได้. หรือสิงที่มีความชัดแจ้งมันไม่เป็นที่ฟ้งให้แกตนได้ ก็หันไปหาสิงที่ไม่รู้ ว่าเป็นอะไร ; ก็มีเท่านี้เอง.

ทางรอด ทางออกก็คือว่า เมื่ออาศัยกำลังความเชื่อ เชื่อมันก็มี กำลังจิตแรง เป็นประเภทสมาธิเป็นมิจฉาสมาธิ ; มันก็เกิดสิงที่เรียกว่าฤทธิ หรือปาฏิหาริยขึ้นมาได้ ด้วยอำนาจมิจฉาสมาธินั้น ; แล้งก็เป็นมิจฉาฤทธิ หรือมิจฉापาฏิหาริยไป มันก็น่าอัศจรรย์เหมือนกัน ; แล้งเมื่อเป็นเรื่องน่า อัศจรรย์แล้ง ก็หาถูกค่าได้ คือหาสมาธิที่จะไปนับถือ ไปบูชา เข้าไปเป็น สมาธิได้ ; นี้ก็เลยเป็นสถาบันอันหนึ่ง ซึ่งใหญ่โตเหมือนกัน.

นี้ คุณขอให้อธิบายเรื่องที่เกี่ยวข้องกับฃรทวทศ ผมก็บอกอย่างนี้ ว่าระวัง ให้ดี ฃรทวทศนี้มีส่วนที่พลัดเข้าไปสู่วงของไสยศาสตร์ล้งน ๆ คือความมงายได้ เมื่อไรก็ได้ เทาไรก็ได้. นี้เราต้องรักษาเกียรติของพุทธบริษัทไว้ ว่าพุทธศาสนา นี้ไม่มีทางที่จะเป็นไสยศาสตร์ เพราะเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน เอาปัญญามาก่อน. ศาสนาอื่นที่มีเชื่อพระเจ้าอะไรนั้นแหละ ระวังให้ดี มันหวุดหวิด เผลอเข้าไปทำ พระเจ้าเป็นไสยศาสตร์ไปก็ได้. ทั้ง ๆ ที่พุทธศาสนาไม่มีพระเจ้า ไม่มีอาศัย ความเชื่อ ก็ยังเผลอเอาไขดัมกับปลาร้าไปถวายพระพุทธรูปได้. ที่นี้ฝ่ายศาสนา

ที่เชื่อพระเจ้าอะไรอยู่แล้ว ก็มีทางที่จะเป็นไปได้ง่ายกว่า. ผมจึงใช้คำว่า “หูดหวิด”. พวกที่ถือศาสนาพระเจ้านี้ หูดหวิดที่จะกลายเป็นไสยศาสตร์ ถ้าไม่ระวังให้ดี.

พระพุทธรูปที่สวนโมกข์เก่าของเรา ที่พุ่มเรียงนั้น เป็นที่บนบานขอลูก ; คนที่ไม่มีลูกบนบานเข้าก็สำเร็จ รายสองราย ก็เลยระบือลือชากันใหญ่. เมื่อไปขอกันตั้งหลายสิบราย หลายร้อยราย ก็ไม่มีสักรายหนึ่งละหรือ ? ที่มันจะฟลุคมีลูกขึ้นมาได้ ก็เลยยกให้เป็นอนุภาพของพระพุทธรูป. นี่มันเป็นไปได้มากถึงอย่างนี้ ; ความเชื่อก็เลยเฉ่นเห่นเหไปในทางทำพระพุทธรูปให้กลายเป็นเครื่องมือของไสยศาสตร์ไป.

นี่ เราโชคดีที่ได้เกิดมาเป็นมนุษย์ พบพระพุทธศาสนา ก็ขอให้ถือให้ถูก ให้ตรง ให้มั่นคงไว้ โดยอาศัยปัญญามาก่อน. ถ้าว่าเราจะช่วยคนโง่คนฉลาด คนเขลา เราก็ฝากพุทธศาสนาไว้ในไสยศาสตร์ก็ได้ พุทธอะไรไว้ในรูปของไสยศาสตร์ก็ได้ ; เพราะไม่อย่างนั้นเขาไม่เชื่อ เขาไม่ทำตามโดยเคร่งครัด เราก็เอาพุทธศาสนาใส่ลงในไสยศาสตร์ ที่ไม่น่าเกลียด ที่พอดูได้ ให้คนเชื่อถือซึ้งอย่างถือไสยศาสตร์ ก็พอไปกันได้ ; เพื่อแก้ปัญหาเฉพาะหน้า เป็นระบบยาแอสไพริน อย่างนี้ก็พอได้ ; ซึ่งเป็นการอนุญาต หรือยอมให้ทำได้เหมือนกัน ถ้าทำไปด้วยสติปัญญามีเหตุผล.

เดี๋ยวนี้มันน่าละอายหรือน่าอับอายที่เราฉลาดและเขลามากเกินไป จนทำพุทธศาสตร์ให้เป็นไสยศาสตร์, ทำให้ไสยศาสตร์มีโอกาสครอบงำพุทธศาสตร์. เราต้องลืมหูลืมตาในข้อนี้ ต้องทำพุทธศาสตร์ให้ครอบงำไสยศาสตร์ไว้เรื่อย แล้วก็ใช้ไสยศาสตร์นั้นเป็นตัวเครื่องมือ เป็นตัววัตถุ เป็น

ภาชนะ เป็นรูปร่างภายนอก ; แต่เนื้อในของมันเป็นสติปัญญา ดังที่ผมยกตัวอย่าง เรื่องอาบนํ้า นั้น. ถ้าคุณจะไปบอกแก่เด็ก ๆ ว่า ทำอย่างนี้ซึ่งเป็นสิริมงคลสมบุญที่สูงสุดเลย เด็ก ๆ ก็อาจจะทำ แล้วมันก็เป็นวิทยาศาสตร์คือได้ผลดีที่ไม่เป็นหวัดอะไรทำนองนี้ ; แล้วก็เป็นพุทธศาสตร์ คือเป็นเรื่องของสติปัญญา.

บัดนี้สิ่งที่น่าสังเวชก็คือว่า การถอยหลังเข้าคลองของมนุษย์ในยุคปัจจุบันนี้ ; เพราะว่าคนไปหลงวัตถุมาก ทำให้มีความอยากมาก ; ความอยากมากก็ทำให้มีความขลาด และมีความเขลามาก. ช่วยเขาไปคิดดูให้ดี ๆ ถ้าเราไปเพิ่มความอยากเข้าเท่าไร ความขลาด ความเขลา มันจะมีมากขึ้นเท่านั้น. นี่เทคโนโลยีต่าง ๆ มีมูลมาจากความอยาก, เพื่อความอยาก เพื่อความต้องการ ทั้ง ๆ ที่เป็นเทคโนโลยี เทคโนโลยีสต์ อะไรก็ตาม ก็เลยยิ่งเป็นไสยศาสตร์ โดยไม่รู้ตัวได้ ; คืออาณาจักรของความกลัวนั้นครอบงำแล้ว ก็เชื่อพระเจ้าอย่างไสยศาสตร์เชื่ออะไร ๆ อย่างไสยศาสตร์ไปหมด; ฉะนั้นพวกนักวิทยาศาสตร์หรือเทคโนโลยี เขาก็ทำพิธีตองทางศาสนา อ้อนวอนพระเจ้า, ในกองทัพก็อ้อนวอนพระเจ้าเป็นไสยศาสตร์ไปหมด เพราะมาจากความขลาด และความเขลาซึ่งมาจากความอยากอันต้องการมหาศาลอีกที่หนึ่ง. กิจกรรมมันใหญ่ขึ้น จนจะฆ่ากันทั้งโลกนี้ ; ความขลาด ความเขลามันก็มากขึ้นตามตัว ก็ทำความมั่งงายได้มากขึ้น.

โดยส่วนตัวบุคคล เป็นนักวิทยาศาสตร์ เป็นนักศึกษา อย่างพวกคุณอย่างนี้ จะกลับไปเป็นผู้มั่งงาย อย่างสมัยตานุ มันก็น่าหวั ; แต่แล้วมันเป็นสิ่งที่เป็นไปได้. ถ้าจะป้องกันหรือแก้ได้ ก็ต้องรับมีปัญญา. รับมีปัญญาก็คือรับทำให้ไม่ขัดขวางกัน ให้ประสานกันตามโอกาส ตามความเหมาะสม เกี่ยวกับเวลา บุคคล สถานที่ อะไรเหล่านี้ ; มันก็จะช่วยแก้ปัญหาทางสังคมไปได้

โดยอาศัยพื้นฐานของมนุษย์ทั้งหลาย ที่มีความฉลาด ความเฉลา ฟังสิ่งซึ่งไม่เข้าใจ มองไม่เห็นตัวอยู่แล้วเป็นธรรมดา ; เรียกว่าเรายอมรับความศักดิ์สิทธิ์ แต่ว่าความศักดิ์สิทธิ์ที่มีรากฐานเป็นสติปัญญา. อย่าเป็นความศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นความโง่เขลา เป็นความฉลาด ความเฉลาเลย. ฆราวาสก็มาได้เพียงเท่านี้.

หลังจากนั้น ฆราวาสที่ต้องการจะเดินทางต่อไป ก็ไม่มีอะไรนอกจากไปสู่ความเป็นพระอรียเจ้า. ที่นี้ก็เริ่มตั้งต้นละความอ่อนแอที่เกี่ยวกับไสยศาสตร์นี้เสีย. คุณไปศึกษาหาอ่านเสีย ผมบรรยายไว้มากมายแล้ว ในเรื่องเกี่ยวกับอัฐสังคิมรรค - เดินทางไปสู่ความเป็นพระอรียเจ้านี้, เริ่มต้นก็มีการละสังโยชน์ : ในอันดับแรกก็ละ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และสีลัพพตปรามาส ; นี่เป็นหลักที่ดีที่สุดในพระพุทธศาสนา แต่ไม่ค่อยมีใครสนใจ ที่จะละจากความเป็นฆราวาสหรือคนธรรมดา ไปสู่ความเป็นพระอรียเจ้า. นี่เป็นเรื่องละความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์เป็นข้อแรกก่อน, เป็นบทเรียนอันแรก เป็นการสอบไล่อันแรกก่อน.

ข้อที่ ๑ สักกายทิฏฐิ เป็นความเฉลา ว่ามีตัวกู มีผีสิง มีวิญญาณเกิดไปเกิดมา, จุติ ปฏิสนธิ ; คนเดียวกันนั้นแหละ เกิดแล้วเกิดอีก อย่างนี้มันเป็นความเฉลา ต้องละก่อน.

ข้อที่ ๒ วิจิกิจฉา คือความลังเลระหว่างไสยศาสตร์กับวิทยาศาสตร์ คือความที่อยู่ในอำนาจเหตุผล กับความที่ไม่อยู่ในอำนาจเหตุผล ซึ่งกำบังตีกันอยู่นี้แหละเรียกว่าวิจิกิจฉา. คุณอย่าเพ้ออวดดีว่า คุณเป็นมนุษย์ที่อยู่ในอำนาจแห่งเหตุผล ; ความไม่อยู่ในอำนาจแห่งเหตุผลมันมีเมื่อไรก็ได้ ในเมื่อมีเชื่อเป็นรกราก ที่ฝังอยู่ในสันดานของมนุษย์ ที่มีความฉลาดความเฉลา มาแต่เดิมนั้น ;

แล้วความที่มี *conflict* กันอยู่ระหว่างสองสิ่งนี้ บางเวลาเรามีเหตุผล บางเวลาเราก็ไม่อยู่ในอำนาจแห่งเหตุผลเลย. นี้ก็ต้องละ เป็นข้อที่ ๒.

ข้อที่ ๓ สิ้นพตปรามาส นี้แหละเป็นไสยศาสตร์โดยตรง คือการประพุดติกระทำไปโดยไม่อยู่ในอำนาจแห่งเหตุผล. ถ้าละสามอย่างนี้ได้จึงเป็นพระโสดาบัน, เป็นพระอริยบุคคลในอันดับแรก.

การที่มนุษย์จะวิวัฒนาการทางวิญญาณ ไปในทางสูงนี้ อันแรกที่สุดก็มาปะทะกันเข้ากับเรื่องไสยศาสตร์; ถ้าผ่านด่านนี้ไปไม่ได้ ก็ไม่ต้องหวังที่จะเป็นพระอริยบุคคล หรือว่าอายุธรรมทางวิญญาณในพุทธศาสนา, ไม่ใช่อายุธรรมทางวัตถุแห่งยุคปัจจุบัน; ชื่อเหมือน ๆ กันระวังให้ดี. คำว่า อริยะ กับคำว่า อารยะ นั้นเป็นคำเดียวกัน, ตัวหนังสือเป็นคำ ๆ เดียวกัน เขียนเป็นบาลีเป็นสันสกฤตเท่านั้นเอง. แต่แล้วอารยะแท้จริงนั้น ต้องสูงและถูกต้องทางวิญญาณไปเลย; ส่วนอารยะตกต่ำไปสู่ความทรามนั้น คืออารยะทางวัตถุ. ยิ่งกินยิ่งเมา, ยิ่งเมายิ่งเอาใหญ่; มันก็เลยตกไปทางความมีจิตทราม ก็เรียกว่า อารยธรรมแผนปัจจุบันทางวัตถุ. อารยธรรมฝ่ายวิญญาณของพระพุทธเจ้า นั้นเป็นอารยธรรมฝ่ายวิญญาณ ก็เลยมามีบทเรียนตรงที่ว่าต้องปะทะกันกับไสยศาสตร์ แล้วละ หรือทำลายให้ได้ ผ่านไปให้ได้; รวมความแล้วก็คือความไม่มีเหตุผลเพียงพอ. สักกายทิฏฐิคือตัวจิตวิญญาณที่ไม่มีเหตุผล; แล้ววิจิกิจฉามันก็ไม่มีเหตุผล มันกำลังตีกันอยู่ระหว่างเหตุผลกับความโง่งนี้; สิ้นพตปรามาสก็คือความไม่มีเหตุผล. ถ้าเราผ่านอันนี้ไปได้ ก็เรียกว่า ละเครื่องกีดกันอันดับแรก เป็นด่านหน้าของความกีดกันที่ไม่ให้ไปสู่โลกพระอริยเจ้านั้นได้; เราผ่านไปไม่ได้. นี้ให้รู้จักสิ่งที่เรียกว่าไสยศาสตร์ในอันดับสุดท้ายในวาระสุดท้ายว่า เป็นเครื่องกีดกัน ขวางทาง ขอบงการไปสู่โลกของพระอริยเจ้า.

ที่นี้เราเคยอาศัยมันมา เหมือนเรือเหมือนแพ เหมือนยานพาหนะตาม ลำดับมาแล้วแต่หนหลังก็ชอบใจมันเถิด ; แต่พอมาถึงตอนนี้ ก็ถือว่า ต้อง แยกกันละ ; จะไม่แบกเอาเรือแพขึ้นบกไป หรือไปสู่อานพาหนะที่ดีกว่า หรือไป หาเรือหาแพอย่างอื่นกันดีกว่า ; พอถึงบกจริง ๆ ก็ไม่แบกอะไร ไม่แบกเรือแบก แพเอาไปด้วย ฉะนั้น เรือแพอย่างอันดับแรก ๆ ตอนต้นๆคือไสยศาสตร์นี้ ต้องละกันที ไปหาเรือแพหรือเรือบินที่มันดีกว่า ; ในที่สุดเมื่อไปถึงจุดหมาย ปลายทางแล้ว ก็โยยทิ้งหมดเลย.

เพราะฉะนั้นเราไม่สามารถที่จะพูดว่า อะไรเป็นสิ่งที่ไม่ดีโดยส่วนเดียว; สิ่งที่ไม่ดีนั้น มันหมายความว่า มันไม่เหมาะแก่กาลเทศะ ที่จะเป็นประโยชน์ แก่เราในเวลานั้น. มนุษย์ก็ตั้งต้นมาด้วย ความงมงาย ความไม่รู้ เป็นคนป่า หรือ ไม่ถึงกับเป็นคน ยังเป็นครึ่งคนครึ่งสัตว์,แล้วก็เรื่อย ๆ มา จนมีความสูงขึ้นมา มันก็พูดอะไรโดยส่วนเดียวไม่ได้. สิ่งที่ว่าเคยดีสำหรับสมัยนั้น มันไม่ดีสำหรับ สมัยนี้ก็ไม่ได้ ; เพราะฉะนั้นสิ่งที่ดีอยู่เสมอไปก็คือมันใช้เป็นประโยชน์ได้ ตามเวลา ตามกาละ ตามสถานที่ ตามความเปลี่ยนแปลง, ในที่สุดก็ขึ้น เหนือความดี พ้นไปจากความดี พ้นไปจากความผูกพันของความดี, ก็เป็น พระอรียเจ้าไป เป็นโลกุตตระไปได้.

เรื่องดี เรื่องชั่ว นี้จะสับสนปนเปกันอยู่เรื่อย : ที่เคยคิดว่าชั่ว มันก็ยังมีประโยชน์ในข้อที่ว่าทำให้คนฉลาดขึ้น เพราะความชั่วมันกัดเอาเจ็บ ๆ คนก็ฉลาดขึ้น. ความดีนั้นทำให้คนหลง หลงไหล ลืมตัว มันก็กัดเอาเจ็บ ๆ เหมือนกันไปอีกลักษณะหนึ่ง. ผลสุดท้ายมันก็เป็นเรื่องที่ขบกัดมนุษย์ทั้งนั้นใน บรรดาเรื่องดี เรื่องชั่วนี้ ; เราก็เลยมหาทางที่อยู่เหนือขึ้นไป พ้นขึ้นไป ขึ้นไป เหนือ เป็นเรื่องของพระอรียเจ้า เป็นเรื่องของมรรค ผล นิพพาน. เพราะฉะนั้น

เรื่องไสยศาสตร์นั้นเป็นเรื่องนิตเดียวที่จะป้องกันอันตรายนิต ๆ หน่อย ๆ เป็นระบบยาแอสไพรีน ; รู้จักมันอย่างนี้แล้วก็อย่าได้เผลอ หลงเป็นทาส เป็นบ่าวของไสยศาสตร์. จงใช้มันเหมือนระบบยาแอสไพรีน หรือว่าที่มันไม่ควรจะใช้ก็เลิกไปเสียเลยทิ้งมันเสียเลย. แต่อย่าลืมว่า มนุษย์นี้สัมพันธ์กันมากับไสยศาสตร์ ตลอดมาจนกระทั่งปัจจุบันนี้ แยกกันไม่ออก.

ขอให้ฆราวาสรู้จักความเป็นฆราวาส ที่เกี่ยวกับไสยศาสตร์ ที่มันจะครอบงำเอา ; เพราะฆราวาสอยู่ในวิสัยที่ไสยศาสตร์จะครอบงำเอา เมื่อไรก็ได้เท่าไรก็ได้. นี่เราเป็นฆราวาสพุทธบริษัท เราก็ลืมหู - ลืมตา อย่างผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ขึ้นมาตามลำดับ ๆ ก็เปลื้องสิ่งเหล่านี้ออกไปได้ ; กลายเป็นผู้พ้นจากความมืดมัว จากการไปถือสรณะอันไม่เกษม อันไม่สูงสุด มาเป็นผู้มีสรณะอันเกษมสูงสุด ; แล้วก็พ้นจากความเป็นผู้ต้องถือสรณะ ในที่สุด คือ เป็นโลกุตตระไป.

ที่พูดกันยาวยืดยาวนี้ ก็เพื่อจะชี้ให้มองเห็นว่า มันคาบเกี่ยวสัมพันธ์กันมาอย่างแยกกันไม่ออก จนกระทั่งบัดนี้ . คุณต้องการเป็นฆราวาสที่ดี ก็จงมองดูสิ่งเหล่านี้อย่างถูกต้อง. ผมพูดเรื่องฆราวาสกับไสยศาสตร์ ด้วยความมุ่งหมายอย่างนี้.

นกกางเขน กับเรไร ก็บอกว่า หมดเวลาสำหรับวันนี้.

ฌราวาส กับ พุทธศาสตร์

- ๒๒ -

๑๖ พฤษภาคม ๒๕๑๓

สำหรับพวกเรา ล่วงมาถึงเวลา ๔.๔๕ น. แล้ว เป็นเวลาที่จะได้บรรยายต่อจากที่ได้กล่าวค้างไว้. ขอให้ ทบทวนในครั้งที่แล้วมาว่า ได้พูดกันถึงเรื่องฌราวาส กับไสยศาสตร์ส่วนในครั้งนี้จะได้พูดกันถึง ฌราวาส กับ พุทธศาสตร์.

คำว่า *ไสยศาสตร์* กับคำว่า *พุทธศาสตร์* เป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกันอยู่ กับพุทธบริษัทในฐานะที่ว่า เป็นมนุษย์. สำหรับสิ่งที่เรียกว่า “*ไสยศาสตร์*” นั้น เราได้จำกัดความลงไปแล้วว่า เป็นวิชาของมนุษย์ชนิดที่ไม่เกี่ยวกับการใช้ เหตุผล. การที่จะใช้คำว่า วิชา เรียกสิ่งชนิดที่ไม่เกี่ยวกับการใช้เหตุผล ก็หมายความว่า เป็นความรู้ชนิดที่สอนสืบ ๆ กันมา หรือทำให้ดู แล้วทำตามสืบ ๆ กันมา จะเรียกว่าเป็นวิชาสำหรับดับความทุกข์ชั่วคราวก็ได้ ; หรือจะเป็นวัฒนธรรม สำหรับมนุษย์ ที่ยังไม่สามารถจะใช้เหตุผล หรือหลักวิชาเกี่ยวกับสิ่งที่ลึกซึ้ง ไปกว่าธรรมดาก็ได้ ; เป็นของสืบเนื่องกันมาแต่มนุษย์ในสมัยโบราณซึ่งยังไม่มี การ

ศึกษา หรือการใช้เหตุผลตามหลักวิชานั้นเอง เราเรียกรวม ๆ กันว่า เป็นวิชา
ไสยศาสตร์นี่อย่างหนึ่ง.

ส่วนในวันนี้ เราจะได้กล่าวถึง สิ่งที่เรียกว่า “พุทธศาสตร์” ซึ่งเป็น
ของตรงกันข้าม. พุทธ แปลว่ารู้ ว่าตื่น ว่าเบิกบาน ; ดังนั้น มีความหมาย
อยู่ในตัวแล้วว่า มันเกี่ยวกับหลักวิชา เกี่ยวกับความรู้ประเภทที่มีการศึกษาเพียงพอ
มีการใช้เหตุผลที่เพียงพอ.

เมื่อพูดถึงคำว่า “ศาสตร์” อยากจะให้ถือเอาความหมาย ที่ตรงตาม
ตัวหนังสือ. คำว่า สัตถะ ในภาษาบาลีก็ดี, ศาสตร ในภาษาสันสกฤตก็ดี
มีความหมายที่น่าสนใจอยู่ตรงที่ หมายถึงอาวุธ หรือของมีคม. อาวุธชนิดที่มีคม
เราเรียกว่า ศาสตรา. คำว่า มีคม มันก็หมายความว่า สามารถจะตัด ;
เพราะฉะนั้นความหมายสำคัญ ก็อยู่ตรงที่เป็นเครื่องตัด หรือทำลายสิ่งที่เราไม่
ต้องการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือความทุกข์. คือถ้ากล่าวถึงเหตุก็คือ กิเลสหรือ
ความโง่ ; ถ้ากล่าวถึงผล ก็คือตัวความทุกข์ ; นี่เป็นสิ่งที่ต้องตัด.

ไสยศาสตร์ก็ตัดไปตามแบบ ตามประสาของไสยศาสตร์ ซึ่งเป็นผล
ชั่วคราว หรือชั่วคราว ; อย่างที่เราเรียกว่า “ระบบยาแอสไพรีน”. ส่วน
พุทธศาสตร์ มันเหมือนกับระบบที่จะตัดต้นเหตุ ; หลังจากที่ยินยาระงับความ
ปวดชั่วคราวแล้วเราก็มีการตรวจสอบ แก้ไข ที่ต้นเหตุ ด้วยความรู้ หรือการ
กระทำที่จริงยิ่งไปกว่า. คำว่า ศาสตรา มีความหมายเป็นสองอย่างขึ้นมาได้อย่างนี้

ที่นี้ก็ดูกันถึงความเป็นฆราวาส. ได้กล่าวมาแล้วในครั้งที่แล้วว่า
ว่าฆราวาสได้เกี่ยวข้องกันอยู่กับไสยศาสตร์อย่างไร. ในที่นี้ก็จะได้กล่าวถึง

การที่ฆราวาสจะต้องเกี่ยวข้องกับสิ่งที่เรียกว่าพุทธศาสนานั้นอย่างไร, โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ฆราวาสที่เป็นพุทธบริษัท.

เราได้พูดกันแล้วว่า ฆราวาสทั่ว ๆ ไป ที่เป็นพุทธบริษัท หรือไม่เป็นพุทธบริษัทได้เกี่ยวข้องกับสิ่งที่เรียกว่าไสยศาสตร์อย่างที่ไม่อาจจะแยกกัน得多แล้วแต่กาลก่อน ; แต่บัดนี้มาถึงขั้นที่จะต้องเป็นพุทธบริษัทกันให้ถูกต้อง. เรื่องมันก็กลายเป็นว่าจะต้องเลื่อนชั้นจากควมมีอยู่แต่ไสยศาสตร์นั้นให้มา มีพุทธศาสตร์ หรือกลายเป็นพุทธบริษัทที่แท้จริงขึ้นมา, เรียกว่าเป็นการเลื่อนชั้นตัวเองเสียใหม่ให้ถูกต้อง ; แต่แล้ว สิ่งนี้ก็เป็นที่ไปไม่ค่อยจะได้ เพราะเหตุที่เห็นได้ง่าย ๆ ว่า มันมีความเคยชินเป็นนิสัย หรือติดอยู่ในนิสัยของคุณคน ที่มีความเขลา และความขลาดมา มาก น้อย่างหนึ่ง. อีกอย่างหนึ่งก็คือ ความรู้ หรือการศึกษานั้น มันไม่เพียงพอที่จะแก้ความขลาด และความเขลา; การเปลี่ยนจากไสยศาสตร์ มาเป็นพุทธศาสตร์ มันก็เลยยาก.

ปัญหามันมีอยู่ว่า เราจะ เป็นพุทธบริษัทกันสักเท่าไร คือจะให้ถูกต้องจริง ๆ ยิ่งขึ้นสักเท่าไร. ถ้าต้องการความเป็นพุทธบริษัทที่สมบูรณ์ หลักเกณฑ์มันก็มีอยู่ว่า จะต้องละไสยศาสตร์โดยสิ้นเชิง. โดยทั่วไปก็ละกันไม่ได้สิ้นเชิง จึงมีอาการอย่างที่เราเรียกกันว่า พุทธ ๆ ปนไสย ๆ นี้อยู่โดยทั่ว ๆ ไป. จงมองดูในส่วนชั้นนอก ๆ ชั้นโลก ๆ มันก็พอจะเป็นไปได้, เรียกว่าอย่างมนุษยธรรมดาสามัญ มันก็พอจะเป็นไปได้ , เหมือนกับที่คนชอบกินยาระงับปวดชั่วคราวมากกว่าที่จะไปรักษาอย่างจริงจัง ให้หายโรคโดยเด็ดขาด. แต่แล้วความมุ่งหมายของพุทธศาสนา หรือพระพุทธเจ้าท่านไม่ได้ทรงประสงค์เพียงเท่านั้น ; ท่านต้องการจะให้ละเรื่อยไป จนกว่าจะถึงจุดหมายปลายทาง คือเป็นพุทธบริษัท ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ได้เต็มที่. นี่แหละคือ ข้อที่เราจะต้องนึกถึงกันเวลานี้

ว่าความเป็นพุทธบริษัทของเรา มันยังมีดมัว เศร้าหมอง หรือว่า ยังเป็น
ครึ่ง ๆ กลาง ๆ หรือว่าแจ่มกระจ่างแล้ว.

ต่อไป เราจะได้ดูกัน ถึงการที่ว่า เราจะค่อย ๆ เปลี่ยนให้มันดีขึ้น
อย่างไร, หรือว่าจะค่อย ๆ ละให้มันถึงที่สุดได้อย่างไร.

สิ่งที่เรียกว่า “ไสยศาสตร์” ไม่ได้อยู่ในอำนาจแห่งเหตุผล และเชื่อ
สิ่งภายนอก. ส่วนสิ่งที่เรียกว่า “พุทธศาสตร์” นั้น เป็นสิ่งที่อยู่ในอำนาจแห่ง
เหตุผล, เป็นไปตามอำนาจของเหตุผล, แล้วก็เชื่อภายในคือเชื่อตัวเอง เชื่อ
เหตุผล เชื่อสติปัญญา เชื่อสิ่งที่ได้ประสบมาแล้วในชีวิตของตน ในทางที่เป็น
เหตุผล. ฉะนั้นมันจึงเป็นคู่ตรงกันข้าม. ที่ว่าพุทธบริษัทเชื่อเหตุผล และเชื่อ
ตัวเองนี้ กินความหมายกว้างไปถึงกับว่า ไม่ต้องเชื่อแม้แต่พระพุทธรูป. ข้อนี้
บางคนฟังแล้วสะดุ้ง หรือเห็นว่า มันขัดขวางกัน. พระพุทธรูปท่านสอนไม่ให้
เชื่อท่าน. หมายความว่า ไม่ให้เชื่อโดยเหตุเพียงสักว่าท่านพูด ; จะต้องมีความ
รู้ ความเห็น ความเข้าใจของตัวเอง ว่ามันถูกต้อง หรือมันจริง หรือ
มันตรงตามที่ท่านตรัสท่านสอน แล้วจึงจะเชื่อ. พระสาวก เช่นพระสารีบุตร
ก็ได้ทูลยืนยันกับพระพุทธรูปอย่างนี้ สมตามที่พระพุทธรูปท่านทรงต้องการให้เชื่อ
กันอย่างนี้.

เกี่ยวกับเรื่องนี้ผมมีความเห็นว่า พระพุทธรูปท่านคงจะทรงเล็งเห็น
ในข้อที่ว่าให้ความจริงมันสอน หรือให้ธรรมชาติมันสอน นั้นแหละมันจึงจะได้ผล
คือดีกว่าคนสอน. บุคคลสอนซึ่งกันและกันนี้ ก็ไม่ใช่ว่าจะไม่ดี หรือไม่มี
ประโยชน์ ; แต่ถ้าเชื่อโดยเพียงสักว่า ได้ฟังเขาพูด ได้ฟังเขาสอน แล้วเชื่อ
อย่างนี้ มันตายด้าน มันติดตันอยู่ที่นั่น. มันต้องเอาไปคิดไปนึก จนเข้าใจ

และยิ่งกว่าเข้าใจ คือเห็นแจ้ง ; แล้วมันก็จะมีความเชื่อขึ้นมาเองทันทีจากภายใน ; อย่างนี้เรียกว่าเชื่อตัวเอง หรือเชื่อสิ่งที่มีอยู่จริงในภายใน ปรากฏอยู่อย่างชัดเจน. อย่างนี้เขาเรียกว่าเชื่อตัวเอง ไม่เชื่อผู้อื่น. พระพุทธเจ้าท่านก็ทรงขอร้องอย่างนี้ ; ให้ธรรมชาติแห่งความจริงมันสอน. เช่นว่าเมื่อเราไม่มีกิเลส จิตว่างไปจากกิเลสชั่วคราว มันมีความรู้สึกอย่างไร, สบายอย่างไร ; ก็ให้สิ่งนั้นมาปรากฏขึ้นในใจ แล้วสอนอย่างที่เราเรียกว่าเป็นหลักเป็นฐาน ; ความเชื่อ นั้นเลยเป็นความเชื่อที่แท้จริง ไม่ใช่เชื่ออย่างหลับตา. มันเป็นการเชื่อของความเข้าใจในขั้นแรก ; และแล้วยิ่งกว่าเข้าใจ คือรู้แจ้งซึมซาบอยู่ในใจ เป็นสักขีพยานอยู่ในใจ ; นับว่าเป็นความเชื่อที่ถึงที่สุด เป็นญาณ หรือเป็นความรู้ไปในตัวมันเอง ในตัวความเชื่อนั้น มันเป็นสิ่งเดียวกันเสีย. สำหรับความเชื่อในขั้นต้น ๆ ที่เราจะต้องได้ยินได้ฟัง แล้วสนใจ แล้วเอาไปคิดไปนึก ไปพิสูจน์ อย่างนี้ยังไม่เรียกว่าความเชื่อก็ได้ ; เพราะว่าเรายังไม่ปลงความเชื่อลงไปในเรื่องที่สักว่าได้ยินได้ฟัง ; ต่อเมื่อมีความเข้าใจ แล้วเลยไปถึงความเห็นแจ้งแทงตลอดแล้ว ความเชื่อมันก็ปลงลงไปเอง ก็เรียกว่า มีความเชื่อ.

พุทธบริษัทมีวิถีศึกษา และเชื่อของตนอย่างนี้ ซึ่งไม่เหมือนกับวิธีการของคนพวกอื่นก็ได้ ; ซึ่งบางพวกมักจะเอาความเชื่อเป็นเบื้องหน้า. อย่างนี้เราถือว่าพ้นสมัยแล้ว, มันเป็นสมัยของไสยศาสตร์ หรือถอยเลยไปถึงสมัยตาบู่ แต่บรมโบราณดึกดำบรรพ์โน้น ; เขาถือว่าพ้นสมัยแล้ว. ถ้าเราได้ยินได้ฟังอะไรที่อยู่ในรูปของไสยศาสตร์ หรือตาบู่มา ก็เอามาพิจารณาดูจนเห็นเหตุผลแล้วก็ปฏิบัติตรงตามนั้นก็ได้ ; เหมือนที่ผมพูดให้ฟังว่า ผมเองก็ถือไสยศาสตร์. อาบน้ำตอนเช้า รดศีรษะก่อน อาบน้ำตอนเที่ยงรดที่หน้าอกก่อน อาบน้ำตอนเย็นหรือตอนค่ำ รดที่เท้าก่อน ; มันเข้ารูปกันกับธรรมชาติของร่างกาย ป้องกันการเป็นหวัดได้เป็นอย่างดี. แต่ถ้าพูดว่า ตอนเช้าสิริมงคลอยู่ที่ศีรษะ ตอนเที่ยง

สิริมงคลอยู่ที่หน้าอก ตอนเย็นสิริมงคลอยู่ที่เท้า; อย่างนี้มันก็กลายเป็นไสยศาสตร์ไป. แต่เมื่อมาดูกันถึงความจริงของมันแล้ว มันก็กลายเป็นวิทยาศาสตร์.

นี่แหละพุทธบริษัทเราได้รับอะไรมา จะเป็นคำสั่งสอน ซึ่งแม้อยู่ในรูปของไสยศาสตร์ก็เอามาพิจารณาดู หรืออย่างน้อยก็ทดลองดู สอบดู ทำ *experiment* อย่างวิทยาศาสตร์ก็ได้ จนรู้ว่ามันมีเหตุผล มีความจริงอย่างนี้แล้วก็ถือปฏิบัติได้ ; แล้วก็หัวเราะชอบใจความรู้สติปัญญาของคนสมัยดึกดำบรรพ์ มันก็ยังมีประโยชน์. แต่ถ้าสิ่งใดเป็นไปไม่ได้ ไม่มีเหตุผล ก็ไม่ต้องเอา ; ถ้าจะเอา ก็เอามาอย่างทดสอบเสมอ. นี่คือหนทางที่เรียกว่า จะทำให้เราค่อย ๆ ละสิ่งที่เรียกว่าไสยศาสตร์ให้หมดไป - หมดไป ; แล้วก็สิ่งทีเรียกว่า พุทธศาสตร์เกิดขึ้นมาแทน. ไม่จำเป็นจะต้องประมาณว่า สิ่งที่เขาประพฤติดำเนินปฏิบัติกันอยู่ที่เป็นมาแล้วแต่ดึกดำบรรพ์นั้น มันเป็นเรื่องบ้าบอไปเสียทั้งหมด หรือเป็นไสยศาสตร์อย่างที่ไม่มีความหมายไปเสียทั้งหมด. เพราะฉะนั้นเราจะต้องมีหลักเกณฑ์สำหรับพิสูจน์ สำหรับทดสอบ แยกแยะดูว่า มันจะเป็นไปได้อย่างไร หรือเพียงไหน.

เมื่อเราจะเป็นพุทธบริษัท เราก็ใช้หลักของพระพุทธรเจ้า ในการที่จะแก้ปัญหาเหล่านี้ คือชำระสะสางความเป็นไสยศาสตร์ให้ค่อย ๆ หมดไป แล้วก็มีความเป็นพุทธศาสตร์เข้ามาแทนให้มากขึ้น แล้วก็จำเป็นอย่างยิ่งสำหรับชมราวาส. ที่นี้ผมก็จะได้ประมวลเอาหลักเกณฑ์ต่าง ๆ ในพุทธศาสนา มาชี้แจงให้ฟังพอเป็นตัวอย่างเป็นเรื่อง ๆ ไป.

สำหรับหลักเกณฑ์อันที่ ๑ เกี่ยวกับระเบียบวินัย หรือกฎหมาย หรืออะไรเหล่านี้พุทธบริษัทมีหลักเกณฑ์สำหรับทดสอบ หรือสำหรับตัดสิน วินิจฉัย เรียกว่า “มหาปเทศ” ทางฝ่ายวินัย มีอยู่ ๔ ข้อด้วยกัน ; หลักเกณฑ์นี้มีอยู่ว่า ;

ข้อ ๑. สิ่งใดที่พระพุทเจ้าท่านไม่ได้ตรัสห้ามไว้ เราก็เอามาพิจารณา ดูว่าสิ่งนี้เข้ากันได้กับสิ่งที่ได้ทรงห้ามไว้ มันก็กลายเป็นสิ่งที่ไม่ควร นี้อย่างหนึ่ง.

ข้อ ๒. ถ้ามันตรงกันหรือเข้ากันได้กับสิ่งที่ไม่ได้ทรงห้ามไว้ สิ่งนี้ ก็กลายเป็นสิ่งที่ควร.

ข้อ ๓. อีกคู่หนึ่งก็มีว่า : สิ่งใดที่พระพุทเจ้าไม่ได้ทรงอนุญาตไว้ แต่สิ่งนั้นเข้ากันได้กับสิ่งอื่น ๆ ที่ทรงอนุญาตไว้ แล้วก็ถือว่าถูกต้องควร.

ข้อ ๔. แต่ถ้ามันไปเข้ากันสิ่งที่ไม่ทรงอนุญาต ก็กลายเป็นสิ่งที่ไม่ควร. ๒ คู่มันก็กลายเป็น ๔ อย่าง.

มีปัญหาเกิดขึ้นว่า บางสิ่งบางอย่าง หรือการกระทำบางอย่างบุคคล หรือสถานที่บางอย่างอะไรก็ตาม ที่เรียกว่าบางสิ่งบางอย่างนั้นเป็นของใหม่ ของแปลก หรือหาไม่พบในบทบัญญัติ ; เราก็ต้องเอามาเทียบเคียงกันดูว่า สิ่งนั้นเข้ากันได้กับสิ่งที่พระพุทเจ้าองค์ทรงอนุญาต หรือทรงห้าม ถ้าเข้ากันได้ กับฝ่ายไหน เราก็ถือว่า เป็นฝ่ายนั้น คือ เป็นสิ่งที่ทรงห้ามหรือทรงอนุญาต. นี่คือปัญหาที่มีอยู่จริงสำหรับสมัยนี้ซึ่งมันมีอะไรมากมาย เกิดขึ้นใหม่ ๆ แปลก ๆ ไม่มีอยู่ในพระคัมภีร์ไม่มีอยู่ในบทบัญญัติมากแต่ก่อน เราก็ใช้หลักอย่างนี้ตัดสิน แล้วก็ปฏิบัติไปตามนั้น เราก็เป็นพุทธบริษัทที่ดีได้.

อย่างปัญหาครึกโครม เช่นปัญหาคุมกำเนิด หรือปัญหาอะไรทำนองนี้ ก็มีได้มีอยู่ในบทบัญญัติโดยตรง ; เราก็ไปเทียบเคียงดูว่า การกระทำอย่างนี้ มันจะเข้ากันได้เรื่องอะไรที่ทรงห้าม หรือทรงอนุญาตไว้ ; แล้วก็ถือว่า เป็นเรื่องที่ทรงห้าม หรือทรงอนุญาต อย่างนี้เป็นต้น. นี้เรื่องเกี่ยวกับ ระเบียบวินัย - คือสิ่งที่บังคับ.

หลักเกณฑ์อันที่ ๒ ถัดไป เล็งถึงเรื่องการศึกษา หรือ วิชาความรู้ ไม่เกี่ยวกับวินัยเรียกว่าเรื่องสูตร เรื่องพระสูตร - คือแบบฉบับ หรือแนวทาง สำหรับให้มนุษย์ปฏิบัติ. อย่างนี้ก็มีหลักเกณฑ์ที่เรียกว่า “มหาปเทศ” อีก เหมือนกัน, แล้วก็มี ๔ อย่างด้วยเหมือนกันคือ มหาปเทศทางวินัยก็มี ๔ อย่าง ; มหาปเทศสูตรก็มี ๔ อย่าง. ๔ อย่างสำหรับสุดต้นตะนี้ก็มีว่า ;

ข้อ ๑. ถ้ามีคนมาพูด มาแนะ มาบอกมาสอนอะไรขึ้น แล้วก็อ้างว่า สิ่งนี้พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ ; อย่างนี้ก็อย่าเพิ่งเชื่อ. จะต้องเอาข้อความที่เขา กล่าวนั้นไปเปรียบเทียบกับ ในสูตร ในวินัย ส่วนใหญ่ที่เราารู้เราเข้าใจ, หรือ พอจะรู้ พอจะเข้าใจ ; ถ้าสิ่งที่เขามาพูดใหม่นั้นมันลงกันได้ มันเข้ากันได้ กับเรื่องในสูตรในวินัยส่วนใหญ่แล้ว ก็ให้รับฟังว่า คงจะเป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้า ท่านตรัสจริง ; แล้วจึงเอาไปพิสูจน์แยกแยะ ด้วยการปฏิบัติต่อไป แล้วจึงเชื่อ นี้อย่างหนึ่ง.

ข้อ ๒. ถ้ามีคนมาพูด มาอ้างว่า สิ่งนี้คณะสงฆ์ของพระพุทธเจ้า สั่งสอน, หมายความว่าไม่ใช่ของพระพุทธเจ้าเองสั่งสอน, เขามาอ้างว่า คณะสงฆ์ของพระพุทธเจ้าสั่งสอน ; เราผู้ฟังก็ยอมทำอย่างเดียวกันอีกคือ ไม่ถือเอาไม่รับเอาทันที ; แต่จะเอาคำที่เขาพูด หรือหลักที่เขาบอกใหม่นี้ ไปเปรียบ เทียบกันดูกับส่วนใหญ่ในสูตร ในวินัย คือหลักเกณฑ์ทั้งหมดในพระพุทธศาสนา นั้นว่าที่เขาเอามาพูดให้ฟังนี้มันลงกันได้ไหมกับหลักเกณฑ์ส่วนใหญ่. ถ้ามันไม่ ลงกันได้ก็ไม่เอา ถ้ามันลงกันได้ก็รับฟัง ; แล้วก็เอาไปพิสูจน์ ไปแยกแยะ สำหรับเชื่อ สำหรับปฏิบัติต่อไปอีก.

ข้อที่ ๓. ถ้าเขามาบอกว่า คณะบุคคลในพระพุทธศาสนาที่เชื่อถือได้ ที่เขาเชื่อกันอยู่นั้น เป็นผู้บอก ผู้พูด ข้อความว่าอย่างนี้ ๆ ; เราก็ไม่เชื่อ ไม่

รับเอาทันที. ต้องเอาข้อความนั้นไปเทียบ ไปเปรียบ ไปสอบ ไปปรับกันดูกับหลักเกณฑ์ส่วนใหญ่ ในสูตร ในวินัยเสียก่อน ; ถ้ามันเข้ากันได้ ก็รับเอามา พิสูจน์ มาแยกแยะ มาปฏิบัติ.

ข้อ ๔. ถ้ามีบุคคลบางคนที่มีความเกียติ มีหลัก มีเครดิต ว่าเป็นผู้ที่เชื่อถือได้พูด, เขาพูดกันอย่าง เราก็ไม่รับเอาทันที. ต้องเอาข้อความนั้นไปเทียบกับหลักเกณฑ์ส่วนใหญ่ ในสูตร ในวินัยทั้งหมดเสียก่อน ถ้ามันลงกันได้ จึงค่อยรับฟัง เอาไปพิสูจน์ แยกแยะและปฏิบัติ.

ทั้งนี้เรียกว่า “มหาปเทศ”. อย่างหมวดแรก สำหรับเกี่ยวกับระเบียบวินัย คือว่าห้าม หรืออนุญาต ทำลงไปมันผิด หรือถูก เป็นมหาปเทศ ส่วนวินัย. สิ่งที่ไม่ได้ตรัสห้ามไว้ มีอยู่สอง คือมันเข้ากันได้กับสิ่งที่มันควร และถ้ามันตรงกันข้ามกับสิ่งที่ไม่ควรแล้ว ให้ถือว่าควร. ถ้าเข้ากันได้กับสิ่งที่ไม่ควร, มันแย้งกันกับสิ่งที่ควรแล้ว ก็ว่านี่ไม่ควร. ถ้าว่าสิ่งใดที่ไม่ได้อนุญาตไว้ ก็เหมือนกันอีก : มันเข้ากันไม่ได้กับสิ่งที่ควร แต่ไปเข้ากันได้กับสิ่งที่ไม่ควร ก็เรียกว่ามันไม่ควร. ถ้าเข้ากันได้กับสิ่งที่ควร แต่เข้ากันไม่ได้กับสิ่งที่ไม่ควร ก็ถือว่ามันควร. วินัยเขามีหลัก ๒ อย่างคือ ห้ามไว้ หรืออนุญาตไว้ ; มีอยู่เป็น ๒ ประเภทใหญ่ ๆ ; ประเภทหนึ่งก็แยกออกได้เป็นสอง อย่างนี้. คุณเอามาใช้อย่างปัจจุบันนี้ มันก็ยังใช้ได้อยู่สำหรับสิ่งที่ยังเป็นปัญหา.

ทางฝ่ายพระสูตร ทางฝ่ายคำสั่งสอน ก็อย่าถือเอาโดยเหตุที่เพียงว่ามีคนมาพูดว่าพระพุทธเจ้าตรัส, หรือคณะสงฆ์สอน, หรือว่าคณะบุคคลสอน, หรือว่า คนมีปัญญาสอน. แต่ให้เอาทั้งหมดนั้นไปสอบดูปรับกันดูกับส่วนใหญ่ ที่เป็นตัวพุทธศาสนานั้น ; ถ้ามันเข้ากันไม่ได้กับหลักพุทธศาสนาส่วนใหญ่แล้ว แม้เขาจะมาอ้างว่าพระพุทธเจ้าตรัสก็อย่าได้เชื่อเลย.

นี่ขอให้คิดดูให้ดีเถิด จะมีความเชื่อ ความเลื่อมใสในพระพุทธเจ้า ยิ่งขึ้น ; คือเห็นข้อที่ท่านมีสติปัญญาอย่างไร. ท่านมีความสุขรอบคอบอย่างไร, ท่านป้องกันพวกเราไว้ให้ปลอดภัยอย่างไร ; แม้ว่าท่านจะปรินิพพานไปนานแล้ว ก็เหมือนกับท่านยังคุ้มครองเราอยู่เดี๋ยวนี้. เรื่องเกี่ยวกับวินัย เรื่องเกี่ยวกับพระสูตรเป็นอย่างนี้.

ต่อไป จะมาถึง เรื่องความเชื่อโดยตรง. หลักที่เกี่ยวกับความเชื่อนี้ เราเรียกกันง่าย ๆ ว่า หลักกาลามสูตร. ที่มีสูตรชื่อนั้น ชื่อ กาลามสูตร - คือ สูตรที่พระพุทธเจ้าตรัสแก่ชนชาวหมู่บ้านกาลามเกี่ยวกับความเชื่อ ; แล้วก็ว่า อัจฉรยที่สุด ที่ว่ายังมีความจำเป็นอย่างยิ่ง แม้สำหรับคนสมัยนี้ ที่เป็นพุทธบริษัททุกคน. เมื่อพระพุทธเจ้าเสร็จไปถึงหมู่บ้านนี้ ชาวบ้านหมู่หนึ่งเข้ามา ทูลถามว่าพวกเราอยู่กันที่นี่ เดียวก็มีครูบาอาจารย์ หรือผู้อ้างตัวเป็นพระศาสดา องค์นั้นองค์นี้, ผ่านมาทางนี้ แล้วก็สอนอย่างหนึ่ง ๆ ต่าง ๆ กัน ไม่เหมือนกัน จะเชื่อใครดี. พระพุทธเจ้าท่านก็เลยตรัสหลัก ๑๐ ประการนี้ ที่เรียกว่า “กาลามสูตร” แก่คนเหล่านี้ มีข้อความดังนี้ ;

ข้อ ๑ : *มา อนุสฺสเวน* - ท่านอย่าเชื่อเอาโดยเหตุที่ว่า มันเป็นเรื่องที่เขาบอกเขาสอนสืบ ๆ กันมา. *มา อนุสฺสเวน* คำแปลว่า อย่าได้ถือเอาด้วยเหตุเพียงว่าฟังตาม ๆ กันมา, ฟังตาม ๆ กันมา คือบอก ๆ - บอกแล้วฟังตาม ๆ กันมา แต่กาลก่อน.

ข้อ ๒ : *มา ปรมุปราย* - อย่าถือเอาโดยเหตุที่ว่า เขาได้ทำตาม ๆ สืบ ๆ กันมา.

ข้อ ๓ : *มา อิติ กิราย* - อย่าถือเอาโดยเหตุที่ว่า มันเป็นข่าวลือ ข่าวแตกตื่นแล้วลือกันมาอย่างครึกโครม เต็มบ้านเต็มเมืองเต็มโลก.

ข้อ ๔ : มา ปิฎกสมปทานเนน - อย่าถือเอาโดยเหตุที่ว่ามันมีอยู่ในปิฎก.

แท้จริง สี่ข้อตอนแรกนี้มันคล้าย ๆ กัน เราพิจารณาคราวเดียวกันได้ :
 อย่าเชื่อหรือรับเอาคำสอนนั้น โดยเหตุที่ว่าได้บอก และสอนสืบ ๆ กันมาตั้งแต่
 ดึกดำบรรพ์ ; นี่มันถึงถึงการพูด การบอก การสอน. ส่วนข้อที่ ๒ นั้นถึง
 ถึงการประพฤติปฏิบัติตาม ๆ กันมา, หรือเห็น ๆ กันอยู่ ไม่ต้องบอกไม่ต้องสอน,
 เช่นศาลพระภูมิ อย่างนี้ก็ทำตาม ๆ กันมา. หรือว่าจะมองไปในแง่ว่า บอก
 กันให้ทำได้ แต่ว่าเดี๋ยวนี้ได้ทำตาม ๆ กันมา เห็นชัดอยู่. ที่ว่า ตีนขาวลือนั้น
 มันเป็นเรื่องของชั่วขณะ ชั่วยุค ชั่วคราว ชั่วขณะเล้าลือกันเป็นคลื่น บอกกล่าว
 ไปทั่วประเทศทั่วโลกนั้น, ซึ่งในกรุงเทพ ฯ ก็มีอะไรอยู่บ่อย ๆ ที่เป็นการ
 ตีนขาว ตีนตุ่มในทางวิญญาณ อันที่ ๔ ที่ว่ามันมีอยู่ในตำรา หรืออ้างตำรา
 เอาตำรามาอ้างได้ ; นี่ใช้คำที่เราชวนฉงน ที่ใช้ว่า ปิฎกสมปทานเนน - ว่า
 มีอยู่ในตำราในปิฎก. คำว่าปิฎกแปลว่า ตำรา. ตำราอย่างที่คุณมีกันในโรงเรียน
 นั้นแหละ. พระไตรปิฎกก็ใช้คำ ๆ นี้เหมือนกัน. คือเขียนขึ้นเป็นตำรา เป็น
 วินัยปิฎก สุตตันตปิฎก อภิธัมมปิฎก. อภิธัมมปิฎกนี้เป็นของทีหลังก็เรียกกันว่า
 ปิฎก. พระพุทธเจ้าท่านไม่ได้ใช้เรียกคำสอนของท่านเป็นปิฎก, แต่มันถูกเขียน
 ขึ้นเป็นปิฎก ๆ ก็เลยกลายเป็นตำรา. นี่ก็อย่าเชื่อว่ามันมีอยู่ในตำรา หรือเป็นตำรา
 เป็นปิฎก. นี่แปลว่าตัดออกไปหมดที่จะไม่เชื่อทางการได้ยิน ได้ฟัง ได้เห็น
 ได้อ่าน ได้อะไรเข้ามา.

กลุ่มถัดไป ข้อที่ ๕ - ๖ - ๗. ข้อที่ ๕ ว่า มา ตกทุกเหตุ -
 อย่าได้ถือเอาโดยตรรก ตามตัวหนังสือดีกว่า ถ้าแปล แล้วมันยิ่งยุ่ง

ข้อ ๖ ว่า มา นยเหตุ - อย่าถือเอาโดยนัย.

ข้อ ๗ ว่า มา อากาการปริวิตกเกน - อย่าถือเอาโดยการตรึกตามอาการ.

ข้อที่ ๕ ที่ว่า อย่าถือเอาโดยตรรกนั้น ก็เห็นได้ชัดเลยว่าเป็นตรรก
 อย่างที่เราเรียกกันอยู่อย่างสมัยนี้ว่า *logic* นี้ อย่าถือเอาโดยเหตุที่ว่ามันเข้ารูป
 ในทาง *logic*. เดี่ยวนี้คนสมัยใหม่ คนปัจจุบัน หรือนักศึกษานี้เขาว่า *logic* นี้
 เป็นของวิเศษ ประเสริฐไปเลย ; ถ้ามันถูก *logic* แล้วก็เอา. พระพุทธเจ้า
 ท่านยังห้ามไว้ ว่ารอก่อน, อย่าเพ่อ. วิธีของตรรกก็คือวิธีของ *reasoning* ;
reasoning มันก็ต้องขึ้นอยู่กับเหตุและผล. ที่นี้เหตุและผลมันเปลี่ยนได้ หรือ
 มันเอามาไม่หมดก็ได้โดยไม่รู้ตัว เหตุผลไม่สมบูรณ์ก็ได้เพราะฉะนั้นตรรกนั้น
 มันก็ผิด. พระพุทธเจ้าท่านจึงว่าอย่าถือเอาโดยตรรก อย่าถือเอาโดย *logic*
 คือตรรกอย่าง *logic* ที่ยังมีอยู่จนกระทั่งปัจจุบันนี้.

ข้อที่ ๖. อย่าถือเอาโดยนัย. คำว่านัย ในที่นี้มันมีความหมายเป็นนัย
 แห่งการคาดคะเน. เช่นพอมืออะไร เราก็ตั้งสมมติฐานขึ้นมาอย่างนั้นอย่างนี้
 แล้วก็คาดคะเนไปตามสิ่งที่มันเคยเป็นหลักฐาน หรือเป็นเหตุผลแสดงอยู่ ; มันได้
 แก่ *inference* อย่างเดียวนั้นเอง ; มันจะอาศัย *induction* หรือ *deduction* ก็ตาม
 เพื่อจะสืบไปหาความจริงที่ยังไม่รู้ จากสิ่งที่รู้อยู่แล้วอะไรอย่างนี้ ; นี้เรียกว่า
 โดยนัย อย่ารับเชื่อโดยเหตุสักว่าโดยนัย อย่างนี้.

ข้อที่ ๗. ที่ว่า อย่าถือเอาโดยตรรกตามอาการ นี้คือ *speculation* ซึ่ง
 เป็นวิธีการของปรัชญาอย่างสมัยปัจจุบันนี้. เพราะฉะนั้นขอให้ถือว่าวิธีการทาง
 ปรัชญานั้นก็ใช้ไม่ได้กับการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนา. วิธีการทางปรัชญา
 นั้นจะไม่ช่วยให้มีการบรรลุผลอะไรได้ ; และพุทธศาสนาก็ไม่ใช่ปรัชญา
 พุทธศาสนาต้องเป็นศาสนา. ถ้าจะเป็นก็เป็นวิทยาศาสตร์ทางวิญญาณมากกว่า
 ที่จะเป็นปรัชญาหรือเป็นตรรก เป็นจิตวิทยาอะไรทำนองนั้น. เพราะฉะนั้น
 หลักของตรรกวิทยาก็ดี จิตวิทยาก็ดี ปรัชญาก็ดี เอามาใช้เพื่อเป็นการตัดสิน

ที่แน่นอนไม่ได้. นี่เป็นกลุ่มที่ ๒ คือคำสอนข้อที่ ๕ - ๖ - ๗ ; พูดสั้น ๆ ว่า ไม่ถือเอาตามหลักของตรรก, ไม่ถือเอาตามหลักของจิตวิทยา, หรือปรัชญา เป็นต้น.

กลุ่มสุดท้ายข้อ ๘ : มา ทัศนินิซุฌาณกฺขนฺติยา – อย่าถือเอาโดยเหตุที่ว่ามันตรงกันกับลัทธิ ความเชื่อที่เรามีอยู่แล้ว. ตัวหนังสือว่า อย่าถือเอา เพราะว่ามันทนอยู่ได้ ด้วยการเพ่งพิสุจน์ตามความคิดของเราเอง, แม้ว่าสิ่งนั้น มันทนอยู่ได้ต่อการเพ่งพิสุจน์ ด้วยความคิดของเราเอง. ความคิดของเราเอง ในที่นี้หมายความว่า มันยังโง่มันยังหลงอยู่. เมื่อเรายังโง่ยังหลงอยู่ สิ่งใดเข้ามาใหม่แล้วเผชิญมาเข้ากันได้ คือมันทนอยู่ได้กับการที่เราตั้งข้อสงสัยลงไป แล้วมันทนอยู่ได้ ; อย่างนี้ก็ยังคงเป็นความผิด เพราะมันเป็นความเพ่งพิสุจน์ของคนโง่.

นี่ขอเตือนให้ระวังไว้ว่า พระธรรมในพระพุทธศาสนาต้องทนได้ต่อการพิสุจน์ ; ถ้าทนไม่ได้ต่อการพิสุจน์ ไม่เรียกว่าพระธรรมในพุทธศาสนา. แต่ว่าการพิสุจน์ในที่นี้ หมายถึงการพิสุจน์ของผู้มีปัญญา หรือเป็นจอมปัญญา ไม่ใช่การพิสุจน์ของคนโง่. ตัวหนังสือมันเหมือนกันอยู่ ระวังให้ดี ; ทนได้ต่อการพิสุจน์นี้ ต้องถามว่าทนได้ต่อการพิสุจน์ของคนโง่ หรือการพิสุจน์ของคนที่รอบรู้. ถ้าทนได้ต่อการพิสุจน์ของคนที่รอบรู้ แล้วก็ถือว่าใช้ได้ ; แต่เดี๋ยวนี้มันของคนธรรมดาสามัญทั่วไป มันใช้ไม่ได้. นี่จึงจำกัดความลงไปว่า ; - อย่าถือเอาเพราะเหตุที่ว่ามันเข้ากันได้กับความเชื่อเดิมของตน คือเราเชื่ออยู่อย่างไร ; อันนี้มาใหม่แล้วมันเข้ากันได้ละก็ อย่าเพ้อเชื่อ อย่ารับเอาด้วยเหตุผลเพียงเท่านั้น, จะต้องเอาไปหั่นแหลกเสมอไป. คำว่า “หั่นแหลก” นี้ก็หมายความว่า เอาไปใคร่ครวญ ทบทวน หรือลองพิสุจน์ดู ปฏิบัติดู จนเห็นว่า มันมีผลอย่างนั้นจริงจึงจะเรียกว่าควรเชื่อ.

ข้อที่ ๙ : มา ภาพรูปตาย - อย่าเชื่อโดยเหตุที่ว่า ผู้พูดอยู่ในฐานะที่ควรเชื่อ. คือว่าเรามักจะดูคนพูด พอเห็นว่าคนพูดนั้นน่าเชื่อก็เห่อกันไปฟังเห่อกันไปเชื่อ. นี่เป็นวิธีที่ปฏิบัติกันอยู่ แม้ในกรุงเทพฯ ฯ ก็เป็นอย่างนี้ ; เห่อกันไปว่าผู้พูดมีเครดิต อยู่ในฐานะที่ควรเชื่อก็เชื่อ ; แต่พระพุทธรเจ้าท่านว่าไม่เอา นี่เป็นกระแนะนําในข้อที่ ๙.

ข้อที่ ๑๐ : มา สมณ โน ครุติ - อย่ารับเอาโดยเหตุที่ว่า สมณะนี้เป็นครูของเรา. อย่างที่คุณมานับถือผม เป็นอาจารย์ เป็นครูอย่างนี้ แล้วก็เชื่ออย่างนี้ มันก็ผิดหลักข้อนี้. นี่เป็นเรื่องชนิดถึงที่สุดแล้ว คือว่า ผู้พูดนั้นเป็นสมณะด้วย ไม่ใช่เป็นชาวบ้านด้วยกัน, ผู้พูดเป็นบรรพชิต เป็นสมณะ, แล้วสมณะนั้นก็ป็นครูของตนอยู่ด้วย ; ก็ยังถูกห้ามว่า อย่าเชื่อโดยรับเอาด้วยเหตุที่ว่า สมณะนี้เป็นครูของเรา. ข้อนี้หมายความว่า ไม่ได้ห้ามว่า อย่าฟัง, ท่านพูดอะไรอย่าฟัง ; ก็ฟัง แล้วก็เอาไปย่อย อย่างเห็นแหก ด้วยความรู้แจ้ง ประจักษ์ในใจของตนเอง ว่าสิ่งนั้นทำแล้วมันมีผลขึ้นมาอย่างนั้น หรือมันให้โทษอย่างนั้น แล้วจึงเชื่อ.

รวม ๑๐ ข้อ นี้เรียกว่า กาลามสูตร. คุณควรจะต้องจำไว้ให้ขึ้นใจทั้งบาลีและทั้งคำแปล ; นี้จะช่วยให้มีความเป็นพุทธบริษัท อย่างที่เรียกว่าผุดผ่องอย่างไม่มีตำหนิ.

คุณลองทบทวนดูให้เห็นว่า : - อย่าเชื่อเพราะได้ฟังตาม ๆ สืบ ๆ กันมา ; - อย่าเชื่อเพราะว่ามันเป็นสิ่งที่ได้ปฏิบัติแล้วตาม ๆ กันมา ; - อย่าตื่นข่าวลือ ; อย่าอ้างตำรา อย่าเชื่อเพราะมีการอ้างไว้ในตำรา. นี้กลุ่มแรกเกี่ยวกับเรื่องฟัง.

กลุ่มที่ ๒ ว่า โดยเหตุสักว่าอาศัยวิธีคำนวณทางตรรก หรือคำนวณทางจิตวิทยา คำนวณทางปรัชญา.

กลุ่มที่ ๓ ว่า มันถูกกับลัทธิที่เราถืออยู่แล้ว และผู้พูดอยู่ในฐานะควรเชื่อ หรือว่าเขาเป็นครูของเราและเป็นสมณะด้วย.

นี่ผมเห็นว่าไม่มีอะไรเหลืออีกแล้วที่พระพุทธานุเจ้าท่านไม่ได้เอามากล่าว ; มันเป็นเรื่องซักฟอกที่ดีที่สุด และรับประกันได้ดีที่สุด. เรื่องของความเชื่อก็มีอยู่อย่างนี้.

ต่อมาถึงเรื่องความผิด - ความถูก ; อย่างไรเรียกว่าผิดว่าถูก ? ถ้าถือเอาตามวิธีของปรัชญา หรือทางตรรกมันไปอย่างอื่น ยุ่งไปหมด. อย่างไรเรียกว่าผิด, อย่างไรเรียกว่าถูก, พระพุทธานุเจ้าท่านตรัสก็ไม่เอาตามนั้น เป็นที่แน่นอน. สำหรับเกี่ยวกับความผิดความถูกนี้ เรามีสูตรชื่อ โคตมีสูตร ; เกี่ยวกับโคตมีสูตรนี้ระบุหลักที่จะให้ตัดสินได้ด้วยตนเองว่า อย่างไรผิด อย่างไรถูก อย่างไรควร อย่างไรไม่ควร. ทั้งหมดมีอยู่ ๘ ข้อ ; ถ้ามันเป็นไปไม่ถูกในลักษณะ ๘ อย่างนี้แล้วให้ถือว่าไม่ควร ไม่ถูก, พระพุทธานุเจ้าไม่ได้สอน. ต่อเมื่อมันตรงกันข้าม จึงจะถือว่าถูก หรือว่าควร ซึ่งพระพุทธานุเจ้าท่านสอน.

ข้อที่ ๑ ถ้าการกระทำนั้นมันเป็นไปเพื่อความกำหนดย่อมใจ นี่แปลตามตัวหนังสือ. ถ้ามันเป็นไปด้วยความกำหนดย่อมใจ ยึดมั่นถือมั่นเพิ่มขึ้นรอบด้าน ; อย่างนี้ก็เรียกว่า ไม่ควร ไม่ถูก พระพุทธานุเจ้าไม่ได้สอน.

ข้อที่ ๒ มันเป็นไปเพื่อประกอบทุกข์ คือทำให้ลำบากโดยไม่จำเป็น, ทำให้ลำบากมากขึ้น กระทั่งเห็นกงจักรเป็นดอกบัว ; อย่างนี้เรียกว่าไม่ถูก ไม่ควร พระพุทธานุเจ้าไม่ได้สอน.

ข้อที่ ๓ มันสะสมกิเลส มันไม่ยอมลดกิเลส ไม่เป็นไปเพื่อลดกิเลส. มันเพิ่มกิเลสเช่นเพิ่มความอยาก เป็นต้น ; นี้ไม่ถูก ไม่ควร พระพุทธเจ้าไม่ได้สอน.

ข้อที่ ๔ เป็นไปเพื่อความอยากใหญ่ ทะเยอทะยานไม่มีขอบเขต ไม่มี ความหมาย เช่นเดี๋ยวนี้อาจจะไปโลกพระจันทร์ หรือจะไปโลก ๆ อื่น ต่อไปอีก หรือจะไปยิ่ง ๆ กว่าโลกพระจันทร์ ; นี้เป็นเรื่องอยากใหญ่.

ข้อที่ ๕ ไม่สันโดษ หรือหิวอยู่เรื่อย เป็นเปรตอยู่เรื่อย เพราะสิ่งที่ได้มาเท่าไร มันไม่ทำให้เกิดความพอใจ หรือสนองความต้องการ ; มันต้องการ อยู่เรื่อย เป็นเปรตอยู่เรื่อย.

ข้อที่ ๖ คลุกคลีกันเป็นหมู่. ตัวหนังสือว่า สงฆ์นั้นไม่อยู่กันเป็นหมู่ คือว่าปลีกตัวไปทำความเพียร เพื่อจิตใจมีอิสระ มีความเหมาะสมที่จะรู้. สำหรับ คนทั่วไปคลุกคลีกันเป็นหมู่นี้ เช่นชอบไปอัดแอกันอยู่ในกรุงเทพ ฯ แม้ว่าจะเพื่อการเล่าเรียน เพื่ออะไรก็ตาม ; แต่ว่าส่วนลึกที่นากลัวก็คือว่า ชอบไปอยู่รวมกัน เป็นหมู่ เพื่อมีอะไรชนิดที่มันเป็นที่สนุกสนาน เพลิดเพลิน พอกพอใจ ทางเนื้อหนังมากกว่า อะไรให้ความเพลิดเพลินทางเนื้อหนังก็เร่งเข้าไปที่นั่น ; มันเกิดความคลุกคลีเป็นหมู่ขึ้นมา. ถ้าอยู่กันเงียบ ๆ ง่าย ๆ ตามชนบทบ้านนอก เล็ก ๆ น้อย ๆ, เป็นบ้านเล็ก ๆ น้อย ๆ ห่าง ๆ กัน เหมือนชนบทนี้ อย่างนี้ เรียกว่ามันไม่คลุกคลีกันเป็นหมู่. แต่ถ้าไปอัดกันอยู่ในนครหลวง ที่เต็มไปด้วย การแข่งขันแย่งชิง ; มันก็เป็นการคลุกคลีกันเป็นหมู่ในความหมายนี้ด้วยเหมือนกัน. คำสอนที่สอนแก่ภิกษุ เอาไปใช้เป็นหลักสำหรับสอนแก่ธรรมาวาสได้ในลักษณะ อย่างนี้.

ข้อที่ ๗ เป็นไปเพื่อความเกียจคร้าน. เกียจคร้านคือขี้เกียจทำงาน ด้วยแรง มันไม่ยอมหนักเหนื่อย ; นี้ก็เห็นชัดอยู่แล้ว. แต่ผมอยากจะขยายความ

ออกไปถึงว่า แม้การที่สมัยนี้มีเครื่องทุ่นแรงใช้ จนคนไม่ต้องทำงานนี้ มันก็เป็นเรื่องผิด เรื่องให้โทษ. เพราะมีเครื่องทุ่นแรงขึ้นในโลก ปัญหาทางเศรษฐกิจทางการเมือง ทางการอะไรต่าง ๆ เกิดขึ้นมากมาย. อย่างในประเทศอินเดียแล้ว น่าสงสารที่สุด คือเครื่องทุ่นแรงเข้าไปทำให้เกิดการปั่นป่วนจนทำให้คนเป็นลัวน ๆ ไม่มีงานทำ ไม่มีทางทำมาหากิน อย่างนี้เป็นต้น. ปัญหาเกิดขึ้นในโลกมนุษย์อย่างร้ายกาจ เพราะประดิษฐ์เครื่องทุ่นแรงขึ้นมาได้ ; คุณไปคิดเอาเอง ไปมองเอาเองก็จะเห็น โน้มน้ำของของเศรษฐกิจ หรืออะไรก็ตาม ซึ่งคนสมัยนี้เห็นว่าเป็นผลดีว่าประเสริฐ ว่าเจริญ ว่าก้าวหน้า นั้นแหละมันมีเบื้องล่าง หรือเบื้องหลัง เป็นเหตุที่ทำให้ยุ่งยากโกลาหล และเป็นไปทางมีความทุกข์มากขึ้นในโลก. ผมเลยสงเคราะห์เข้าไปไว้ในเรื่องว่าเกียจคร้านทำการงานแต่ละคน ๆ.

ข้อที่ ๘ ข้อสุดท้ายว่า เลี้ยงยาก. อย่างเป็นพระเป็นเณรเลี้ยงยาก นี่มันไม่ไหวแล้ว มันไม่มีความเป็นพระเป็นเณร. แต่ถึงชาวบ้านฆราวาสก็เออะ ถ้าเลี้ยงยาก เดียวนี้กินจุบกินจิบ พิถีพิถัน มีพิธีรีตองมากในเรื่องกิน. กินข้าวกลางวัน ต้องขับรถหนึ่งชั่วโมงไปกินที่ร้านอาหารที่มีชื่อเสียงต่างจังหวัด นี่ก็มี ; อย่างนี้คือพวกเลี้ยงยาก ซึ่งผิดหลักพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าไม่สอน. ต่อเมื่อใด มันกลับกันอย่างตรงกันข้าม จึงจะเป็นความถูกต้องในหลักพระพุทธศาสนาและพระพุทธานุศาสน์.

ที่ว่าเป็นไปถูกหลักพระพุทธศาสนา และพระพุทธานุศาสน์นั้นคือว่า - มันไม่ไปเพื่อความกำหนัดข้อมใจ. - ไม่ประกอบทุกข์. - ไม่สะสมกิเลส - ไม่อยากใหญ่. - เป็นไปเพื่อสันโดษ. - เป็นไปเพื่อไม่คลุกคลีกันเป็นหมู่. - เป็นไปเพื่อไม่เกียจคร้าน สัมครทำงาน.- แล้วก็เลี้ยงง่าย กินอยู่ง่าย *plain living, high thinking* มีได้ด้วยข้อนี้.

พวกฝรั่งที่ตื่น หรือหลงในอารยธรรมของตัวเอง เห็นพวกพระ พวกคุณกวาดขยะนี้ก็บอกว่า งานหนักเสียแล้ว. พวกฝรั่งมาเห็นพระกวาดขยะ ก็พูดว่างานหนัก ; ซึ่งที่จริงตามหลักของพวกเราไม่ใช่การทำงานอะไรเลย, แล้วเป็นสิ่งที่นิยมอยู่ในพุทธศาสนา ; ไม่ใช่งาน มันเป็นเรื่องเบียบ เป็นวินัย อะไรมากกว่า. แต่เขากลับเห็นเป็นงานหนัก ต้องให้คนอื่นทำ ต้องให้ลูกจ้างทำ หรือให้คนใช้ทำ หรือใช้เครื่องจักรทำแทน. ถ้าจิตในมันเปลี่ยนไปถึงขนาดนี้แล้ว มันไม่มีหวังที่จะเป็นไปตามทางของความดับทุกข์ คือการบรรลุมรรค ผล นิพพาน.

เพราะฉะนั้น ขอให้ตีความหมายของคำแต่ละคำ ในพระพุทธานี้ ให้ดี ๆ ; อย่าให้เพียงแคบ ๆ แคตัวหนังสือ เป็นเรื่องของเด็กอมมี้อ่านแล้ว รู้สึกว่าอย่างนั้น. **ผู้ใหญ่มีสติปัญญา ต้องรู้จักเอาความหมายของตัวพยัญชนะ นั้น ๆ ให้ครบถ้วน** ; แล้วให้มันตรงกันอยู่จริง ๆ กับที่มันเป็นอยู่จริง ในหมู่มนุษย์ปัจจุบันนี้ ในโลกยุคปัจจุบันนี้ ซึ่งโง่งมทุกที - โง่งมทุกที. ผมพูดอย่างนี้ก็เพราะว่ามันไกลหลักพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าออกไปทุกที. นี้คุณอาจจะไม่เชื่อ เพราะว่าคุณกำลังตามกันฝรั่งอยู่ก็ได้ ; แต่ผมไม่ตามกันฝรั่ง แต่ตามกันพระพุทธเจ้า จึงเอาเรื่องอย่างนี้มาพูด.

วันนี้เราพูดได้ไม่จบ ในเรื่องชมราวาสกับพุทธศาสตร์

เพราะเวลาหมด เอาไว้พูดต่อในวันหลัง.

ฌราวาส กับ พุทธศาสตร์ (ต่อ)

-๒๓ -

๑๗ พฤษภาคม ๒๕๑๓

สำหรับพวกเราล่วงมาถึงเวลา ๔.๔๕ น. แล้ว เป็น เวลาที่จะได้บรรยายกันต่อไปถึงเรื่องที่ค้างไว้โดยหัวข้อว่า **ฌราวาส กับ พุทธศาสตร์**, และขออย่าให้ทบทวนอยู่เสมอว่า คำว่า “ศาสตร์” ของเรา มิได้หมายถึงความรู้ที่กว้างขวาง เพื่อเจือเหมือนที่ใช้กันอยู่โดยทั่วไป.แต่คำว่า “ศาสตร์” ของเราหมายถึงอาวุธที่มีคม สำหรับตัดสิ่งที่ไม่ควรจะมีอยู่ในตน หรือสิ่งที่เป็นอุปสรรคนานาชนิด ดังนั้นในที่นี้ก็หมายถึง การที่พุทธศาสตร์จะเป็นอาวุธมีคมตัดสิ่งเรียกว่าไสยศาสตร์ ให้ค่อย ๆ หมดไป จนความเป็นพุทธบริษัทของเราถูกต้อง บริสุทธิ์ผุดผ่อง ; ไม่ต้องถือพุทธศาสตร์ปนไสยศาสตร์ อย่างที่เขาพูด ๆกันในลักษณะที่เป็นการ เยาะเย้ยถากถาง.

ในคราวที่แล้วมา ได้พูดถึง มหาปเทศโดยทางวินัย ๔, มหาปเทศโดย ทางสุดตันตะ ๔,มหาปเทศเป็นเครื่องตัดสินสิ่งที่เป็นปัญหา ; และได้พูดถึง

กาลามสูตรเป็นเครื่องตัดสินเรื่องที่เป็นปัญหาเกี่ยวกับความเชื่อ ; และได้พูดถึง โคตมิมสูตรที่เป็นเครื่องตัดสินปัญหา เกี่ยวกับความผิดหรือถูก. ขอให้ไปทบทวน ดูใหม่ แล้วเอามาต่อกันเข้ากับเรื่องที่จะได้บรรยายต่อไปในคราวนี้. และที่สำคัญ ที่สุด ก็ขอให้พิจารณาดูให้เห็นการที่มนุษย์เราในโลกนี้ กระทำผิดต่อหลักเกณฑ์ อันนี้อยู่อย่างไร ; ฆราวาสเราจึงเต็มไปด้วยเรื่องยุ่งยาก โดยส่วนใหญ่ทำให้โลกนี้ เต็มไปด้วยความระส่ำระสาย เบียดเบียนกัน เช่นสงคราม เป็นต้น. นี้เพราะว่า เรายังเป็นฆราวาสชนิดที่ไม่มีกฎเกณฑ์ที่ถูกต้อง ; โดยเฉพาะอย่างยิ่งตามหลักของ พระพุทธศาสนาซึ่งถือเอาปัญญาเป็นที่พึ่ง ; แทนที่จะมีแต่ความเชื่อของ ความเชื่อ ให้เรามีแต่ความเชื่อ ที่มาจากปัญญา แล้วก็มีความเป็นอิสระจากกิเลส ไม่ให้กิเลสลงไปตามอำนาจของกิเลส จึงอยู่ในความถูกต้อง หรือในขอบเขตของ ความถูกต้อง เช่นโคตมิมสูตร เป็นต้นนั่นเอง.

ที่นี้ จะพูดถึงหลักธรรมะโดยตรงยิ่ง ๆ ขึ้นไป ซึ่งมีความสำคัญ สำหรับ ความเป็นพุทธบริษัทเรื่องที่จะกล่าวเป็นเรื่องแรก ในวันนี้ก็คือ เรื่อง **หลักอนัตตา** รวมถึงสุญญตา หรืออะไรอื่น ๆ ที่คล้ายกัน. ความมุ่งหมายสำคัญของเรื่องนี้คือ ความไม่ยึดมั่นถือมั่น ; เมื่อมีความเข้าใจเรื่องอนัตตาเรื่องสุญญตา เป็นต้นแล้ว มั่นก็ทำลายความยึดมั่นถือมั่น ซึ่งเป็นเหตุให้ถือ รื้อกระทำไปอย่างงมงาย ตาม แบบของไสยศาสตร์ เป็นต้นอีกนั่นเอง.

เรื่อง **อนัตตา** โดยหลักใหญ่ก็คือให้ทำลายความรู้สึกประเภทที่เป็น *egoism* หรือ *egotism* ทุกชนิด ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดความเห็นแก่ตนทุกอย่างทุก ประการ. ความทุกข์ส่วนบุคคลก็มาจากความเห็นแก่ตน, ความทุกข์ที่เกี่ยวข้องกัน ทั้งโลกก็มาจากความเห็นแก่ตน. เพราะฉะนั้น จึงเป็นเรื่องใหญ่ เป็นเรื่องของโลก ทั้งหมด. เราจะพูดกันโดยรายละเอียด ในเวลาอันสั้นอย่างนี้ก็ไม่พอ จะเอาไว้

พูดโดยรายละเอียดเฉพาะเรื่องนั้นในคราวหลัง ; แต่ในที่นี้เอามารวมเข้าในกลุ่มที่เป็นหลักพุทธศาสตร์ซึ่งฆราวาสจะต้องสนใจ.

มีคนเข้าใจผิดไม่ยอมให้ฆราวาสเกี่ยวกับเรื่องสุญญตา หรืออนัตตา. แต่เมื่อมีผู้ไปทูลถามพระพุทธรเจ้าว่า เรื่องอะไรที่เป็นประโยชน์แก่ฆราวาสตลอดกาลนาน ; พระพุทธรเจ้าท่านตรัสเรื่องสุญญตา. นี้เคยอธิบายไว้ในปาฐกถา หรือคำเทศนาหลายครั้งหลายหนแล้ว : ใจความสำคัญก็คือว่า ฆราวาสมีเรื่องที่ทำให้ยึดมั่นถือมั่นมาก ; ถ้าปล่อยไปตามเรื่อง มันก็ตกนรกทั้งเป็น ; ยึดมั่นอะไรที่หนักก็เป็นความทุกข์ที่นั่น และเมื่อนั้น, จึงอยากจะให้ฆราวาสผู้มีกิจการงานมากนี้ ไม่ต้องตกนรกทั้งเป็น หรือว่าไม่ต้องตกนรกทั้งเป็นมากเกินไป ; จึงสอนเรื่องอนัตตาหรือเรื่องสุญญตานี้ พอที่จะบรรเทาความยึดมั่นเสียได้เป็นส่วนมาก ; แล้วก็เป็นการตั้งต้นที่ดี สำหรับการที่จะก้าวหน้าไปสู่จุดหมายปลายทางของพระพุทธศาสนา คือเรื่องนิพพาน.

ข้อนี้เราจะต้องเข้าใจหลักสำคัญสั้น ๆ ของมัน มีอยู่ว่า เพราะยึดมั่นถือมั่นอย่างผิด ๆ นี้ จึงทำในสิ่งที่ไม่ควรจะทำ. คำว่า ยึดมั่นถือมั่น ก็หมายถึงยึดมั่นถือมั่นด้วยความโง่เสมอไป, คือมีมูลมาจากอวิชชา จึงได้เกิดตัณหา - ความอยาก, อุปาทาน - ความยึดมั่นถือมั่น. แต่ถ้ามันเป็นความต้องการ ความขยันขันแข็ง ความตั้งใจจริงของสติปัญญา จะเดินไปในทางที่ถูกต้อง แล้วไม่เรียกว่าความยึดมั่นถือมั่น, ในภาษาไทยอาจจะเรียก แต่ในภาษาบาลีไม่เรียก ; แล้วแยกกันเด็ดขาด ความยึดมั่นถือมั่นต้องมาจากความโง่ ; ความขยันขันแข็งที่มาจากสติปัญญานั้นก็เรียกไปตามเรื่อง, เรียกเป็นความเพียร ความจริง ความตั้งใจมั่น หรืออธิฐานจิต อะไรก็แล้วแต่จะเรียก ; ฉะนั้นเอาไปปนกันไม่ได้. อันหนึ่งมีรากเง่ามาจากอวิชชา - ความโง่ ความไม่รู้ ; อันหนึ่งมีรากเง่ามาจากอวิชชา สติปัญญา หรือความรู้.

เมื่อพูดถึง อนัตตา สุนฺญตา มันเป็นยอดสุดของสติปัญญา คือเห็นสิ่ง
 ทั้งปวงตามที่เป็นจริง เป็นเหตุให้ไม่ยึดมั่น, แล้วเป็นเหตุให้เบื่อในความโง่
 ความหลง หรือความยึดมั่นถือมั่น ที่เคยยึดมั่นถือมั่นมาแต่กาลก่อน. ความเบื่อ
 อย่างนี้ไม่ใช่ความเบื่อระอา ชนิดที่ทำให้ท้อแท้ถอยกำดั่ง ; แต่มันเป็นความเบื่อ
 ต่อสิ่งที่ไม่น่าปรารถนา ไม่พึงปรารถนา แล้วก็หันไปหาสิ่งที่ควรปรารถนา ; พุด
 โดยตรงก็คือเบื่อความทุกข์ หรือต้นเหตุให้เกิดความทุกข์. แล้วก็ไปเกิดความ
 ขยันขันแข็งในสิ่งที่เป็นความดับทุกข์. เพราะฉะนั้นก็ต้องเข้าใจคำว่า “เบื่อ” ในทาง
 พุทธศาสนานี้ให้ดี ๆ อีกเหมือนกัน ; ในภาษาบาลีเรียกว่า นิพพิทา แปลว่า
 ความเบื่อ, ไม่ใช่เบื่อระอา กระสับกระส่าย กระวนกระวาย เป็นทุกข์ทรมาน
 อยู่อีกแบบหนึ่ง ; อย่างนั้นมันไม่ใช่ความเบื่อที่ถูกต้อง.

ความเบื่อที่ถูกต้อง หมายความว่า รู้จริง ในสิ่งที่เคยโง่ เคยหลง
 เคยเป็นทุกข์กับมันมามากแล้ว ; แล้วก็ไม่เอาด้วย ไม่เล่นด้วย ไม่อะไรด้วย
 อีกต่อไป ; ก็หันไปหาทางที่ตรงกันข้าม คือไม่รัก ไม่หลง ไม่ยึดมั่นถือมั่น
 ในสิ่งเหล่านั้น ; แล้วก็ไปสู่ความสงบ. เพราะฉะนั้นผลของความเบื่อมันก็คือ
 เป็นความสบาย ไม่ใช่ความอึดอัดรำคาญ. ถ้าเป็นความเบื่อที่อึดอัดรำคาญ
 ที่มักจะมีกันได้ทุกคนไม่ว่าใคร ; นั้นมันเป็นอีกความหมายหนึ่ง เป็นภาษาธรรมดา
 ภาษาชาวบ้าน ; กินอะไรซ้ำซากก็เบื่อ เห็นหน้ากันอยู่ทุกวันก็เบื่อ อย่างนี้
 มันไม่ใช่เบื่ออย่างที่ต้องการในทางธรรม.

เรื่องเบื่อนี้มันจำเป็นจะต้องมี ถ้าไม่มีก็ถอนตัวออกไปจากโลกนี้ไม่ได้.
 เดียวนี้พอใจอยู่ในความสุขสนุกสนาน เอรีดอรัยทางเนื้อหนังในโลกนี้ ไม่รู้จักเบื่อ
 และมีแต่จะยิ่ง ๆ ขึ้นไป ; เพราะฉะนั้นโลกนี้จึงเป็นโลกของความตะกละตะกลาม
 ในความเอรีดอรัยทางเนื้อหนังยิ่ง ๆ ขึ้นไป ; มันก็เลยได้เป็นทุกข์กันทั้งโดย

ส่วนตัว และโดยส่วนรวมมากขึ้นทุกที. ถ้าดูให้ดีแล้วจะเห็นว่า แม่มหาสงครามที่กำลังมืออยู่ในโลกตลอดเวลานี้ มันก็มาจากการที่ไม่รู้จักเบียดเบียนสิ่งทีควรเบียดเบียน ; มูลเหตุของมันอยู่ที่การกอบโกยวัตถุ อันเป็นที่ตั้งแห่งความเพลิดเพลนทางเนื้อทางหนังทั้งนั้น. นายทุนก็ต้องการสิ่งนี้ กรรมกรก็ต้องการสิ่งนี้ ; มันก็เลยได้แย่งชิงสิ่งนี้กันไปอย่างไม่รู้จักล้นสุด.

ถ้าทุกคนเข้าใจเรื่องเกี่ยวกับความสุขทางเนื้อหนังนี้อย่างเพียงพอแล้ว ก็จะทำให้ยุติวิฤตกาลเหล่านั้นได้ ; มันจึงเป็นเรื่องจำเป็น, เป็นความสำคัญที่จะต้องมีความรู้เรื่องสุญญตา เรื่องอนัตตา ให้ถูกต้องตามสมควรแก่ความเป็นฆราวาส อย่างที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า เรื่องนี้เป็นประโยชน์สุข เกื้อกูลแก่ฆราวาสตลอดกาลนาน.

เกี่ยวกับความเบียดเบียนที่มีมูลมาจากสุญญตาอนัตตานี้อยากให้ได้ทราบกันถึงเรื่องอนุပ္พพิกขา. ถ้าพระพุทธเจ้าท่านเห็นว่าผู้ใดมีสติปัญญาพอสมควรที่จะเข้าใจเรื่องนี้รวดเดียวได้ พระองค์ก็ตรัส ; ถ้ายังไม่มาก ยังหนาмаก ยังดิบมาก ไม่อาจเข้าใจเรื่องนี้รวดเดียวได้ ก็ไม่ตรัส. เรื่องที่ตรัสรวดเดียวแก่บุคคลที่อาจจะเข้าใจได้นี้ เรียกว่า “อนุပ္พพิกขา” คือ :-

จะพูดเรื่องที่ ๑ คือการให้ทาน, การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ที่เรียกว่าให้ทานนี้ว่าเป็นอย่างไร ดิ้อย่างไร.

เรื่องที่ ๒ คือเรื่องศีล, มีความประพฤติดีทั้งโดยหลักใหญ่และโดยปลีกย่อยมันมีอยู่อย่างไร มันดิ้อย่างไร.

เรื่องที่ ๓ พูดเรื่องสวรรค์ ซึ่งเป็นผลของทาน และศีล. เมื่อเรามีทานและศีลสมบูรณ์แล้ว เราก็ได้สวรรค์ที่ทุกคนต้องการ ; จะต่อตายแล้ว

หรือที่นี้เดี๋ยวนี้ก็ได้อีกทั้งนั้น. ความที่เราอ้อมอ้อมใจ ยกมือไหว้ตัวเองได้ ด้วยความเป็นสุข นี้ก็รวมอยู่ในเรื่องนี้. แต่ว่าที่เขาโง่เขาหลง เขายึดมั่น เขาโง่กันมาก ก็คือ เรื่องสวรรค์ เรื่องกามารมณ์ เรื่องสวรรค์วิมานกามารมณ์ต่อตายแล้ว ; ทุกคนจ้องอยู่ที่นั่น. นี่ทาน ศีลเป็นเหตุให้ได้สวรรค์.

เรื่องที่ ๔ เรื่องความเลวทรามของสวรรค์ : สวรรค์ให้ความเอร็ดอร่อยทางเนื้อทางหนังถึงขีดสุดอย่างที่ต้องการ ; แต่แล้วก็แสดงความเลวทรามอยู่ในตัว นับตั้งแต่ว่า กามารมณ์นี้ทำให้เกิดฆ่าฟันกัน. อย่างเดี๋ยวนี้จะเห็นได้ง่ายที่สุดในหน้าหนังสือพิมพ์ทุก ๆ วัน วันละหลาย ๆ เรื่อง หรือหลายสิบเรื่อง คือการฆ่าฟันกันเพราะกามารมณ์เป็นมูลเหตุ. อย่างนี้เรียกว่าโทษของสวรรค์ ; สูงขึ้นไปกระทั่งเพื่อนฆ่าเพื่อน ลูกฆ่าบิดามารดา บิดามารดาฆ่าลูก ก็เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้ ในเมื่อมันเมาในเรื่องสวรรค์นั้น ; นี้ก็เป็นโทษของสวรรค์. ถ้าเป็นเรื่องของสวรรค์วิมานต่อตายแล้ว มันก็หมายถึง ความโง่ที่สุดที่จมอยู่ในความเพลิดเพลินทางเนื้อหนังนั้นไม่ลืมหูลืมตา, ไม่ประสีประสาต่อเรื่องมรรค ผล นิพพาน. ที่ ๆ โง่แง่มงาย มันเมากันมากที่สุด ก็คือในสวรรค์นั่นเอง.

เรื่องที่ ๕ เรื่องออกไปเสียจากกามารมณ์ คือออกไปเสียจากความผูกมัดของสวรรค์ เป็นอิสระ ; จิตใจก็เป็นอิสระในการที่จะเลือกทางเดิน คือการเป็นอยู่ในชีวิตนี้ให้มันถูกต้อง ไม่ให้เป็นโทษของกามารมณ์.

นี่คุณฟังดูเรื่องที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสไว้อย่างนี้ โดยเฉพาะแก่บุคคลที่อาจจะเข้าใจได้โดยรวดเร็วทั้ง ๕ เรื่อง. ถ้าคนที่บ้าจัด เมาจัด โง่จัด มันก็ฟังไม่รู้เรื่อง ; ก็จะหยุดอยู่แต่เพียงแค่ความเอร็ดอร่อยทางเนื้อหนัง เรื่องสวรรค์ของเขานั่นเอง ; มันเปลื้องออกไปไม่ได้. ทีนี้พวกคุณจะอยู่ในชุดไหน พวกไหน กลุ่มไหน ก็ลองไปคิดดู ว่าเราพอจะมองเห็นสิ่งทั้ง ๕ นี้คราวเดียว

ตลอดทั้งสาย ทั้ง ๕ เรื่องหรือไม่ : เรื่องการทำความดีความงาม ด้วยทาน และศีล ; แล้วก็ได้ผลมาตามที่ต้องการ เป็นกามารมณ์ที่ปรารถนา ; แล้วก็มองเห็นว่า ในนั้นมีมันมีโทษ มีความเลวทรามเจืออยู่ด้วย ; แล้วก็ไม่ได้ไปโง่ไปหลงกะมัน. ถ้าจะไปกินไปใช้ ไปเกี่ยวข้องกับกะมันก็ด้วยสติปัญญา ที่ไม่ไปโง่ไปหลง ไปเป็นทาสมัน.

กามารมณ์นี้มันก็คือวัตถุปัจจัย ที่จำเป็นอยู่กับชีวิตมนุษย์ ; แต่ถ้าเข้าไปเกี่ยวข้องกับฐานะ ที่มันเป็นกามารมณ์แล้ว มันเป็นพิษ เป็นความทุกข์ ความร้อน. แต่ถ้าเข้าไปเกี่ยวข้องกับมัน เพียงแต่ในฐานะที่เป็นปัจจัยสำหรับเครื่องยังชีพ หรือเป็นเพียงอาหาร อย่างนี้ละก็เป็นความถูกต้อง ซึ่งจะได้เป็นอยู่ปกติอย่างสะดวกสบาย. เพราะฉะนั้นอย่างที่ได้อธิบายมาแล้วว่า แม้จะเกี่ยวข้องกับเรื่องเพศตรงกันข้าม ก็ให้เกี่ยวข้องกับฐานะที่เป็นอาหารชนิดหนึ่งเท่านั้น คือเพื่อบำบัดความใคร่ หรือเพื่อการศึกษาศึกษา, หรือเพื่อการสืบพันธุ์โดยบริสุทธิ์ ; อย่าเป็นเรื่องลุ่มหลงมัวเมาอย่างคนโง่.

เรามีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่ต้องการความรู้สึกพอใจในทางอายตนะนี้ คือทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ; แล้วก็ด้วยอำนาจของต่อมแกลนด์อะไรต่าง ๆ ทางพิสิคส์, แม้ไม่เกี่ยวกับเรื่องจิตใจ. เรื่องทางพิสิคส์ล้วน ๆ เมื่อต่อมแกลนด์อันใดมันสูงถึงขนาด ก็เกิดความรู้สึกที่จะสืบพันธุ์ เป็นต้น; นี่เป็นเรื่องทางพิสิคส์ ทางวัตถุแท้ ๆ. อย่าได้ไปโง่หลงเป็นวิเศษวิโสอะไรมากนัก ; แล้วก็แก้ไขไป หรือบำบัดไปพอให้ถูกวิธี, อย่างนี้มันก็กลายเป็นอาหาร เครื่องหล่อเลี้ยงความปรกติของจิตใจ ; นี้ก็เรียกว่า “อาหาร” . แล้วก็นำมาซึ่งความรู้ความเข้าใจ อันเกี่ยวกับความลับของชีวิต นี้ก็เรียกว่า “อาหาร”. แล้วก็นำผลเป็นการสืบพันธุ์ เป็นลูก เป็นบุตรอะไรออกมา มันก็เป็น “อาหาร”. อาหาร

ก็แปลว่า สิ่งที่จะนำผลอย่างใดอย่างหนึ่ง มาสู่หรือมาให้ ; นี้เรียกว่า ; “อาหาร” ทั้งนั้น. เพราะฉะนั้นจะมีอาหารทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ อะไรก็ตาม เมื่อมันนำผลที่ดี หรือควรจะได้มาให้ สิ่งนั้นก็เรียกว่า “อาหาร” ทั้งนั้น.

เช่นว่าเรากินข้าวเข้าไปเป็นคำ ๆ นี่มันก็นำผลมาให้ คือความอิ่ม หรือ ความหายหิว นี้เรียกว่า “อาหาร” เรื่องที่เราทำความดี ความงาม ความถูกต้อง อย่างอื่น มันก็นำผลมาให้ในทางอื่น ซึ่งไม่ใช่ทางปาก เขาก็เรียกว่า “อาหาร” ด้วยเหมือนกัน. เพราะฉะนั้นเราอย่าทำสิ่งที่มันมีอยู่ในโลกนี้ คือรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณีนี้อย่าให้เป็นเหยื่อของกามารมณ ; แต่ให้เป็นเพียงอาหาร ที่จะนำผลที่ควรจะได้ ควรจะมีให้เข้ามาสู่เราก็แล้วกัน ; แล้วเราก็ไม่เป็นทาสของกามารมณ แต่ก็เป็นนายเหนือวัตถุปัจจัยของกามารมณเหล่านี้ คือใช้มันไปในทางที่ จะไม่ทำอันตรายอะไรแก่เรา ; ไม่โง่ถึงกับไปฆ่าฟันเพื่อนฝูง กระทั่งไปฆ่าฟันญาติมิตร กระทั่งไปฆ่าฟันบิดามารดา เพราะเหตุที่ความโง่ในทางกามารมณมันมีมาก.

ความรู้เหล่านี้ ความเข้าใจอันนี้ จะต้องมีมูลมาจาก ความรู้เรื่อง สุนทรียตา เรื่องอนัตตา เรื่องความไม่ยึดมั่นถือมั่นทั้งนั้น. แต่เดี๋ยวนี้ในโรงเรียน ในมหาวิทยาลัยของคุณไม่มีสอนเรื่องนี้มันจึงมีการตี การฆ่ากัน แม้ในรั้วของมหาวิทยาลัย อย่างที่คุณก็ทราบเรื่องดี. นี่คือโทษที่ไม่เชื่อพระพุทธเจ้าว่า เรื่อง สุนทรียตานี้ มันเป็นประโยชน์แก่สมาวาสทั้งหลายตลอดกาลนาน.

นี่ผมกล่าวมาพอเป็นหัวข้อ พอเป็นตัวอย่าง ไปหารายละเอียดดูเอง ผมได้กล่าวไว้ในที่อื่นมากมายแล้ว ; แต่จะกล่าวเรื่องนี้โดยเฉพาะอีกสักครั้งหนึ่ง เหมือนกัน.

รวมความว่า เรื่องสุญญตา เรื่องอนัตตา เรื่องความไม่ยึดมั่นถือมั่น เหล่านี้มันรวมกันเป็นเรื่องเดียว ; จะทำให้เกิดความหยุด, หยุดใจ หยุดหลง ในสิ่งเฝ้าขวนในโลกลี้ของธรรมชาติ. ธรรมชาติมีให้สำหรับใช้ให้ถูกต้อง แต่เราใช้มันผิด มันก็เกิดผลมาในทางผิด ; เราจะโทษธรรมชาติไม่ได้. ธรรมชาติให้มานี้ เพื่อให้เราใช้อย่างเป็นกามารมณ์ก็ได้ เพื่อให้ใช้เป็นอาหารตามธรรมชาติ ตามปรกติธรรมดาโดยไม่มีโทษก็ได้ ; ฉะนั้นจึงได้เอาเรื่องอนุப்புพิกถา ๕ อย่างนั้น เป็นหลักแล้วกัน.

เรื่องถัดไปอีก ก็จะพูดเรื่อง กรรมในพระพุทธศาสนา.

พุทธศาสนาเรามีเรื่องกรรม สอนเป็นพิเศษ ให้เชื่อกรรม ซึ่งมันค่อนข้างจะเป็นวิทยาศาสตร์ ; คือให้มองที่นี้และเดี๋ยวนี้ มองเห็นการกระทำและเหตุของการกระทำ และผลของการกระทำแล้วก็ปฏิบัติให้ถูก ; นี่มันเป็นลักษณะของวิทยาศาสตร์. แต่ถ้าเราจะพูดไปในรูปอื่น หรือมนุษย์พวกอื่นเขาต้องการจะพูดไปในรูปอื่น เขาก็พูดให้เป็นเรื่องเชื่อพระเจ้า. พอเชื่อพระเจ้า มันก็ไม่ทำอย่างนั้น คือไม่ทำกรรมชั่วอย่างนั้น ๆ ; มันก็ได้เหมือนกัน หรือแม้จะพูดไว้ในรูปไสยศาสตร์ มันก็ได้เหมือนกัน ; เช่นกล่าวในรูปความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ ทำอย่างนั้นไม่ได้ เป็นตาบฏ อย่างนี้มันก็เป็นเรื่องกรรมด้วยเหมือนกัน ; แต่มันโดย อาศัย motive อย่างอื่น เช่นพระเจ้าต้องการไม่ให้ทำ หรือว่าตาบฏ อะไรก็ไม่รู้ ผีศาจเทวดาอะไรก็ไม่รู้ ไม่ให้ทำ ; อย่างนี้นั้นไม่ใช่หลักของพุทธศาสนา.

ถ้าเมื่อถือตามหลักของพุทธศาสนาก็ให้ความรู้ลงไปตรง ๆ ตรงการกระทำว่ามันเป็นอย่างไร, เหตุให้กระทำมันเป็นอย่างไร, แล้วผลของการกระทำนั้นมันจะเป็นอย่างไร. นี่เรื่องกรรม อาศัยปัญญาเป็นรากฐาน ; ก็เลยแบ่งเป็น กรรมดี กรรมชั่ว กรรมที่เหนือดีเหนือชั่ว, มีอยู่ ๓ อย่าง.

กรรมชั่วมาก่อน มันมีเหตุชั่ว คือกิเลส, แล้วผลก็คือ ความทุกข์ หรืออบาย. กรรมดีก็มาจากเหตุที่ดี ความรู้จักดี, แล้วก็ได้ผลเป็นความสุขสบายตามที่ตนพอใจ ; แต่ยังคงต้องเสวยผลกรรมอยู่. เช่นไปสวรรค์ เป็นต้นนี้ก็บัญญัติไว้ว่าเป็นกรรมดี. แต่เรื่องชั่ว เรื่องดีนี้ก็ยังเป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่นถือมั่น. คนชั่วก็มีความทุกข์อย่างแบบคนชั่ว, คนดีก็มีความทุกข์อย่างแบบคนดี. เป็นคนดีในโลกนี้ก็ยังมีทุกข์อีกแบบหนึ่ง ตามแบบของคนดี ; เช่นปัญหาที่เกิดเนื่องมาจากความดี เกี่ยวกับความดีนี้ มันยังมีอยู่อีกมากเหมือนกัน. มีคนเยอะแยะฆ่าตัวตายทั้ง ๆ ที่มีชื่อเสียงมีความดี มีความร่ำรวย มีอะไร ; แต่มันมีความทุกข์อย่างอื่น. เป็นเทวดาในสวรรค์ก็มีความทุกข์ตามแบบเทวดาในสวรรค์.

เพราะฉะนั้นเพียงแต่กรรมดีเฉย ๆ นี้ยังไม่ใช่อะไรสูงส่งมันต้องเหนือชั่วเหนือดี คือไม่ยึดมั่นถือมั่นสิ่งใดโดยความเป็นตัวเรา หรือของเรา. กรรมที่เหนือชั่วเหนือดี นี้แหละทำให้บรรลุมรรคผล นิพพาน. กรรมชั่วทำให้เวียนว่ายอยู่ในอบาย ในความทุกข์. กรรมดีทำให้เวียนว่ายอยู่ในทรัพย์สมบัติเกียรติยศ ชื่อเสียง หรือสวรรค์ ; ก็ยังเวียนว่ายอยู่นั่นเอง. ส่วนกรรมที่เหนือชั่วเหนือดีขึ้นไปอีก คือมีจิตใจเหนือสิ่งต่าง ๆ นี้ คือไม่เป็นทาสของสิ่งใดไม่มีตัวเราสำหรับไปเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป ; อย่างนี้เรียกว่าบรรลุนิพพาน.

ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว นั้นมันก็ส่วนหนึ่ง ; แล้วก็เป็นหลักของศาสนาทั่วไป ไม่เฉพาะของพุทธศาสนา. แต่กรรมที่ ๓ ที่ว่าสูงขึ้นไปด้วยการกระทำตามหลักพระพุทธศาสนา คือ ไม่ยึดมั่นถือมั่น, ปฏิบัติตามมรรคมีองค์ ๘ ประการ แล้วไม่ยึดมั่นถือมั่นนี้ มันจะไปสู่นิพพาน ; มีผลเป็นความหมดความรู้สึกละอะไรที่จะยึดมั่นถือมั่น เป็นตัวกู - ของกู นี้มันก็เย็นสบาย มีจิตใจที่สบาย ไม่มีทุกข์เลย. นี้เรียกว่าเหนือชั่วเหนือดี, เรื่องกรรมมีอยู่ ๓ กรรม อย่างนี้ขอให้เข้าใจ.

เมื่อเราทำชั่ว ก็ร้อนเหมือนกับตกนรกทั้งเป็น ; เมื่อเราทำดีนี่มันก็รู้สึกตื่นเต้นลิงโลด เหมือนกับถูกเซ็ด. แต่ถ้าเมื่อไรเราสงบ บางเวลาบางนาที่เรามีความสงบ ไม่รู้สึกเรื่องดี เรื่องชั่ว ; นั่นคือความพักผ่อนที่ถูกต้อง. ดังนั้นเราจึงไปในที่บางแห่ง เพื่อช่วยให้จิตใจมันหยุด, สงบ, ว่าง ไปจากความรบกวนของชั่ว ๆ ดี ๆ ; นี้เราก็ตบสาย. จะไปตากอากาศชายทะเล หรือว่ามาในที่อย่างนี้ อย่างที่สวนโมกข์นี้ เพื่อให้ธรรมชาติเหล่านี้ มันแวดล้อมจิตใจให้มันว่างจากความรบกวนของความชั่ว - ความดี ; อย่างนี้เป็นเรื่องของความว่าง เป็นเรื่องที่เป็นไปทางนิพพาน.

ขอให้เข้าใจว่า ของขมมันก็ไม่ไหว, ของหวานแรก ๆ มันก็ดีอยู่ ถ้าให้กินเรื่อยไปไม่ยอมให้หยุดมันก็ไม่ไหว มันจะต้องตาย ; ผลสุดท้ายก็ต้องมากินน้ำจืด ๆ . ฉะนั้นให้เรารู้จักความที่มันจืด หรือมันไม่ดีไม่ชั่ว ไม่หวานไม่ขมนี้เสียบ้าง, มันเป็นความสงบ ความพักผ่อน. ในเรื่องกรรมจะต้องรู้อย่างนี้ ; เมื่อถือหลักกรรมตามแบบนี้ก็เป็นพุทธบริษัทที่สมบูรณ์ คือไปถึงนิพพานได้.

ถัดไป ก็อยากจะพูด เรื่องการเกิด หรือ การเกิดใหม่,

ขอให้รู้ไว้ว่า ที่เรียกว่า การเกิด หรือเกิดนี้ มันมีอยู่ ๒ ความหมาย ; เกิดทางร่างกายทางเนื้อหนัง ทางฟิสิกส์นี้ ก็เกิดมาจากท้องแม่ แล้วมีชีวิตอยู่ได้ ประมาณไม่เกินร้อยปีก็เข้าโลงไป ; นี้เรียกว่าเป็นการเกิดทางเนื้อหนัง ทางวัตถุ ; จำไว้ให้ดี ๆ ว่า มันเป็นการเกิดของร่างกาย.

ความเกิดอีกชนิดหนึ่ง เป็นเรื่องของจิตใจ เกิดทางใจ เกิดอยู่ในใจ, นั่นแหละคือการเกิดแห่งตัวกู เป็น *egoistic conception* หรือ *perception* ก็ได้ ;

แล้วแต่จะหมายถึงระยะไหน. แต่มันหมายถึงเรื่องความรู้สึกเป็นตัวกู เป็นของกู ที่เรียกว่าอหังการ มมังการ ในภาษาบาลี. เมื่อใดเราเกิดความรู้สึกอย่างนี้ ก็เรียกว่ามีการเกิดครั้งหนึ่งแล้วเดี๋ยวมันดับไป มันสิ้นเรื่องของมันก็ดับไป, ก็ตายไปครั้งหนึ่ง ; เดี่ยวมันก็เกิดมาอีก. เพราะฉะนั้นวันหนึ่ง ๆ มันเกิดได้ไม่รู้ว่า ก็สิบสิบครั้ง เรียกว่า *egolism* ก็ได้ ; แต่เข้าระบุดอกออกไปถึงว่ามันเป็น *egolistic conception* คือก่อนมาเป็นข้างกิเลส เป็น *selfshness* ขึ้นมา. *selfshness* หมายความว่า เป็นกิเลสเต็มที เป็นตัวกู - ของกูที่เป็นกิเลสเต็มที ; แล้วจะขบกัดบุคคลนั้นให้เป็นทุกข์. นี่วันหนึ่งเกิดได้หลายครั้ง.

มันจึงมีความเกิดอยู่ ๒ ชนิด เกิดทางร่างกายทางหนึ่ง คือเกิดทางฟิสิกส์, และเกิดทางวิญญาณทาง *spiritual* นี่อีกทางหนึ่ง, เป็นสองชนิดด้วยกัน. เกิดทางร่างกายทางฟิสิกส์นั้นไม่เป็นปัญหา ไม่มีปัญหา มันไม่ทำความยุ่งยากลำบาก ไม่เป็นนรก ไม่เป็นไฟอะไรขึ้นมาได้ ; มันก็ใหญ่โตขึ้นมากินอาหารแล้วมันก็เติบโตขึ้นเอง เป็นเรื่องของทางฝ่ายร่างกาย มันมีเพียงเท่านั้น. แต่ที่นี้เรื่องทางฝ่ายวิญญาณมันเกิดได้มากมาย เกิดได้กว้างขวาง เกิดได้ครอบโลก คลุมโลกไปก็ได้ ; มันต้องการจะเป็นเจ้าโลก, กู อยากจะเป็นเจ้าโลกขึ้นมา ; อย่างนี้ก็เป็นการเกิดของ ตัวกู - ของกู ทางฝ่ายวิญญาณ. เพราะฉะนั้นความทุกข์มันเกิดเพราะความเกิดทางฝ่ายจิต ฝ่ายวิญญาณนี้.

เด็ก ๆ แรกคลอดออกมาจากท้องแม่ มันยังคิดอะไรไม่เป็น มันก็เกิดมาแต่ร่างกายเท่านั้น มันยังไม่ได้เกิดทางฝ่ายวิญญาณ. จนกว่าเมื่อไรมันจะถูกทำให้เข้าใจเรื่องนั้นเรื่องนี้จากสิ่งแวดล้อม จนเกิดมีความรู้สึกเป็นวัตถุ เป็นพ่อของกู แม่ของกู เป็นบ้านของกู เป็นอะไรของกู ; รู้จักยึดมันถือมันด้วยอุปาทานในสิ่งใด นั่นแหละคือการเกิดในทางฝ่ายวิญญาณ ; มันจึงมีความทุกข์. ก่อน

หน้าน้ำมันก็เป็นเรื่องทางฝ่ายร่างกายล้วน ๆ มันไม่มีปัญหา ไม่มีความทุกข์มาก จนกว่าจะรู้จักยึดมันถือมัน. แล้วมันก็มีความยึดมันถือมันมากขึ้น ๆ แล้วมีความเคยชินเป็นนิสัยในการยึดมันถือมันมากขึ้น ๆ; แล้วมันยังถ่ายทอดไปทางกรรมพันธุ์ หรือทางสัญชาตญาณได้ด้วย. เช่นว่าสัตว์เกิดมาแล้วมันก็จะรู้จักยึดมันถือมันเป็น, มากขึ้นทุกที. เพราะว่าธรรมชาติมันสร้างร่างกาย และจิตใจมาในลักษณะอย่างนี้; แล้วสัตว์ทั้งหลายจึงรู้จักมีกิเลสได้มากขึ้น เพิ่มขึ้นตามลำดับ แล้วก็มีความทุกข์มากขึ้นตามลำดับ.

นี่เราต้องรู้จักความลึกซึ้งของธรรมชาติอันนี้ไว้ให้ดีว่าความเกิดทางร่างกายนั้นมันไม่เกี่ยวกับความทุกข์โดยตรง; ความทุกข์โดยตรงมันเกี่ยวกับทางจิตใจ. เพราะฉะนั้นต้องมีสติปัญญาและความรู้เกี่ยวกับทางจิตใจ; จัดการเรื่องทางจิตใจนั้นให้ถูกต้อง. ร่างกายนั้นมันเป็นเหมือนเปลือก หรือเป็นเหมือนภาชนะ; เพราะฉะนั้นถ้าจิตใจเป็นอย่างไร ร่างกายมันก็พลอยเป็นอย่างนั้นไปด้วย; เราต้องจัดการที่จิตใจให้ถูกต้อง แล้วก็อยู่ในเปลือก คือร่างกาย ที่มันมีความถูกต้องตามไปด้วย.

ความเกิด หรือความเปลี่ยนแปลงทางจิตใจนี้เป็นปัญหา; ทางพุทธ-ศาสนาก็เพิ่งถึงความเกิดทางจิตใจนี้เป็นส่วนใหญ่; เพราะฉะนั้นคำสอนของพระพุทธเจ้า ที่เป็นตัวพระพุทธศาสนาจึงมุ่งจะแก้ปัญหาทางจิตใจ ทางวิญญาณ, ทาง spiritual. ถ้ามีปัญหาทางร่างกายแท้ ๆ เกิดขึ้น คุณก็วิ่งไปหาหมอ ไปที่โรงพยาบาลไหนก็ได้ เพื่อแก้ปัญหาทางร่างกาย. หรือถ้ามันเกิดทางระบบประสาททางจิตใจที่มันเนื่องกันอยู่กับทางร่างกายทาง mental คุณไปหาหมอที่โรงพยาบาลอย่างโรงพยาบาลที่ปากคลองสานก็ได้. แต่ถ้ามันเป็นปัญหาเกิดเกี่ยวกับทาง spiritual ล้วน ๆ ก็ต้องไปหาพระพุทธเจ้า, คือมันเป็นเรื่องของกิเลสล้วน ๆ ก็ต้อง

ไปหาโรงพยาบาลของพระพุทธเจ้า เช่นวัดวาอาราม ที่มีความสามารถ ที่จะช่วย
แก้ปัญหาด้านวิญญาณเหล่านี้. นี่มันเป็นเรื่องของ “ความเกิด” ทางฝ่าย *spiritual*
ที่เป็นตัวการตัวเรื่องของความทุกข์ของมนุษย์เรา.

ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ของโลกปัจจุบันนี้ก้าวหน้ามาก จนแก้
ปัญหาทางร่างกายได้ อย่างเช่นผ่าหัวใจเปลี่ยนใหม่ก็ได้ อย่างนี้เป็นต้น ; แต่ไม่
สามารถจะแก้ปัญหาด้าน *mental* ได้คนจึงเป็นโรคประสาท หรือเป็นคนวิกลจริต
มากขึ้นในโลกนี้. เพราะว่าจิตใจในส่วนนี้ มันไม่ได้ขึ้นอยู่กับร่างกายเพียงส่วนเดียว
เขาจึงแก้ไขทางร่างกายส่วนเดียวไม่ได้ เพราะมันไปขึ้นอยู่กับฝ่าย *spiritual* หรือฝ่าย
วิญญาณนั่นด้วย. มันเป็นเรื่องของความรู้ความเห็น ความเข้าใจ ที่ผิดหรือถูก
ด้วย เพราะฉะนั้น เราจะต้องไปหาหลักพุทธศาสนา ซึ่งแสดงถึงความรู้ผิด – รู้ถูก
แล้วก็มาช่วยปรับปรุงจิตใจ ระบบประสาทนี้ให้มันดี ; มันจึงจะไม่เป็นโรค
เส้นประสาท หรือไม่เป็นโรควิกลจริต. คนเราไม่สามารถจะระงับความวิตกกังวลได้
โดยลำพังวัตถุ ; ถ้ากินยาระงับประสาท มันก็เป็นเรื่องหลอก ๆ ประเดี๋ยวเดียว
เท่านั้น มันต้องมีอะไรที่ดีกว่านั้น.

ที่พูดให้ฟังนี้ก็หมายความว่า คนเรานี้มองให้ดี ๆ มันมีอยู่ถึง ๓ ชั้น
คือระบบร่างกายล้วน ๆ ทางฟิสิกส์นี่อย่างหนึ่ง ; แล้วระบบประสาท ครี้งกาย
ครี้งจิต ที่เรียกว่า *mentality* นี้ก็อีกส่วนหนึ่งและมันมีส่วนสูงสุดซึ่งไม่มีใคร
สนใจ หรือบางคนไม่รู้จักมันก็คือ *spirituality* ทางฝ่ายวิญญาณนี่อีกส่วนหนึ่ง
ซึ่งเป็นส่วนสำคัญ, เป็นส่วนหัวใจของมนุษย์ แต่ไม่มีใครสนใจ. เพราะฉะนั้น
เรื่องความเกิดนี้ ก็สนใจกันแต่เรื่องเกิดทางร่างกาย ทาง *mental* ที่เกี่ยวกันอยู่
กับร่างกายเท่านั้น ; ไม่รู้เรื่องในความเกิดแห่งตัวกู - ของกู ที่เกิดทางฝ่าย
spiritual นั้น ; แล้วก็มีความทุกข์ทรมานอยู่ด้วยเหตุนี้ แล้วก็ไม่รู้สู้.

นี่จะต้องเข้าใจว่า ความเกิดที่แท้จริงนั้นมันอยู่ที่ เกิดทางฝ่ายวิญญาณ, เกิดความสำคัญเป็น *concept* ว่าตัวกูขี้นมาครั้งหนึ่งนี้ นั่นคือเกิดเป็นชาติหนึ่ง ; วันหนึ่งเกิดหลายหน, เดือนหนึ่งก็เกิดหลายพันหน ปีหนึ่งก็เกิดหลายหมื่นหน ทีนี้หลายปีกว่าจะตาย ก็เกิดหลาย ๆ หมื่น หลายแสน หลายล้าน หลายอสงไขย หนก็ได้. ขอให้มองความเกิดชนิดนี้ให้เข้าใจ แล้วจะเข้าใจพุทธศาสนา นี้ เรียกว่า “ความเกิด”. ทีนี้ถ้าว่า เกิดใหม่ ก็หมายความว่า การเกิดครั้งที่สอง ; ฉะนั้นในวันหนึ่ง เราตายแล้วเกิดใหม่ - ตายแล้วเกิดใหม่ - ตายแล้วเกิดใหม่ได้ หลายสิบครั้ง. การเกิดใหม่นี้ก็มีผลสืบเนื่องกันมาจากการเกิดครั้งก่อน. การเกิดตัวกู ครั้งแรกมันทำอะไรเข้าไว้ มันก็ยังมี *reaction* เหลือมา สำหรับการเกิดแห่งตัวกูครั้งที่สอง ซึ่งจะพลอยได้รับด้วย.

มันเห็นชัด ๆ อยู่อย่างนี้ ว่ากรรม - ผลกรรม ส่งต่อกันได้ในระหว่าง ชาติ ระหว่างชาตินี้: ทำเลวหนักเข้ามันก็เลวลงไป, ทำดีมากเข้ามันก็ดีขึ้นมา, จนกระทั่งเพื่อการเกิด เพื่อการเกิดแล้วเกิดอีก อยากรจะมีจิตใจสงบเป็นอิสระเหนือการครอบงำของสิ่งเหล่านี้ เราจึงทำใจให้เป็นนิพพานดับสนิทแห่งการเวียนว่ายตายเกิดทำนองนี้. ความเกิด หรือความเกิดใหม่ในพระพุทธานุศาสนามีอยู่อย่างนี้.

เพื่อจำง่าย ๆ คุณก็จำอย่างนี้ก็แล้วกันว่า พอคิดดีก็เกิดเป็นคนดี, พอคิดเลวก็เกิดเป็นคนเลว. พอคิดอย่างนักศึกษานิมหาวิทยาลัย ก็เกิดเป็นนักศึกษานิมหาวิทยาลัย ; พอคิดคุณคิดอย่างเจ้าชู้ มันก็เกิดเป็นเจ้าชู้ตามไนท์คลับ ตามบาร์ ตามที่อันธพาลต่าง ๆ , คิดอย่างบัณฑิตก็เกิดเป็นบัณฑิต, คิดอย่างโจร ก็เกิดเป็นโจร, คิดอย่างไรก็เกิดเป็นอย่างนั้น. นี้เรียกว่า เกิดแล้วตาย แล้วก็

เกิดใหม่ ; ๑๕ นาทีนี้คิดเกิดอย่างเป็นนิสิตในมหาวิทยาลัยก็เป็นนิสิตไป ; ต่อไป
คิดเกิดเป็นโจรมันก็ตีกันได้ในมหาวิทยาลัย อย่างนี้เป็นต้น.

เรื่องความเกิดที่เป็นความมุ่งหมายที่พระพุทธเจ้าท่านจะสอน และให้
เอาขณะมันให้ได้ นั่น หมายถึงความเกิดทางวิญญาณอย่างนี้. คุณจะไปหาราย
ละเอียดศึกษาดูได้จากเรื่องปัจจุสมุปบาท หรือเรื่องอริยสัจจ์ เป็นต้น.

ต่อไป จะพูดเรื่องเหตุปัจจัย หรือเหตุผล.

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งเหตุผล นี่ก็ต้องจำไว้ติดปากด้วยว่า
พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งเหตุผล, อยู่ในขอบเขตของเหตุผล ไม่เชื่อ
ข้างนอก ซึ่งเป็นเรื่องไสยศาสตร์ อันเป็นเรื่องไม่อาศัยเหตุผล. ถ้ายังไม่อาศัย
เหตุผล ก็ยังเป็นนักไสยศาสตร์ เป็นผู้ถือไสยศาสตร์อยู่ ; พอมาถือเหตุผล
ก็กลายเป็นพุทธบริษัท. เพราะฉะนั้นเรื่องมีเหตุผล และสามารถชี้เหตุผล นั้นมัน
เป็นเรื่องของความเป็นพุทธบริษัท. เรื่องเหตุผลมันกับออกชัคคอยู่แล้วว่า แยกเป็น
๒ เรื่องคือเรื่อง เหตุ กับเรื่อง ผล.

เหตุ ก็คือสิ่งที่มันทำให้เกิดสิ่งอื่น. **ผล** ก็คือ ผลที่เกิดมาจากสิ่งอื่น
แล้วก็กลายเป็นเหตุต่อไป. เพราะฉะนั้นทุกสิ่งในโลกนี้มันจะเป็นทั้งเหตุ (cause)
และผล (effect) แล้วแต่ขณะของมัน ; เช่นว่าเรากินอาหารเข้าไป อาหารมัน
ก็เป็นเหตุให้เกิดความอึด ความอึดเป็นผล. แต่แล้วความอึดนั้นแหละมันเป็นเหตุ
ให้เกิดความคิดอย่างอื่น เช่นอยากจะขมอย. หรืออยากจะสะสม หรืออยากจะ
อะไรอย่างอื่นอีก. ความอึดนั้นแหละมันกลายเป็นเหตุ. ความอโรยเป็นต้น
ก็ทำให้เกิดเป็นผล ให้เกิดการกระทำอย่างอื่นต่อไปอีก. แล้วการกระทำนั้นมันก็
กลายเป็นเหตุอีก สำหรับทำให้เกิดการกระทำอย่างอื่นต่อไปอีก ฉะนั้นมันจึง

เป็นเหมือนกับห่วงโซ่ ที่ไม่รู้จักขาดสาย ; เพราะว่าสิ่งที่เป็นเหตุนี้มันทำให้เกิดผลกลายเป็นผล ; สิ่งที่เป็นผลก็กลายเป็นเหตุได้ แล้วก็ทำให้เป็นผลอย่างอื่นอีกได้ ; แล้วกลายเป็นเหตุทำให้เป็นผลอย่างอื่นอีก.

นี่เราก็ดูชีวิตของเรา ว่ามันเต็มอยู่ด้วยความเป็นเหตุเป็นผล ที่ทะยอยกันอยู่อย่างนี้ในวันหนึ่งๆคุณต้องการอะไร ก็ทำสิ่งนั้น ; พอได้มาแล้วสิ่งนั้นมันก็ทำให้ต้องการอย่างอื่น ; แล้วก็ทำอย่างอื่นอีก ส่งทะยอยกันไปเรื่อย ; นี่เราจึงนั่งอยู่ไม่ได้ จะนั่งกันติดพื้นอยู่ไม่ได้ ; เพราะอำนาจของความที่มันเป็นเหตุผลส่งกันไปเรื่อย ; ให้คิดและกระทำ – ให้คิดและกระทำต่อไป, ต่อไป ๆ ๆ ไม่ได้หยุดอยู่ได้. ง่วงขึ้นมาก็นอน ; นอนมันก็เป็นผลอันหนึ่งที่แรก. พอนอนลงไปมันก็เป็นเหตุให้หายง่วงหายเหนื่อย ; พอหายเหนื่อยมันตื่นขึ้นมามันก็ทำอื่นอีก ; ฉะนั้นเรียกว่าไม่มีการหยุด แม้แต่ในขณะที่นอน.

ความมีเหตุ-ผลอย่างนี้ต้องดูให้ดีต้องเข้าใจ แล้วจะเข้าใจหลักพระพุทธศาสนา ซึ่งไม่อิงของอย่างอื่น แต่อิงเหตุผล. เพราะฉะนั้นพระพุทธเจ้าท่านจึงตรัสเรื่องอริยสัจซึ่งเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนาว่าความทุกข์มันเป็นอย่างนี้ ๆ ที่เรารู้จักกันดี ; มันเป็นผลเกิดมาจากเหตุผลคือความโง่. ความโง่เป็นเหตุให้อยาก พออยากก็เกิดความยึดมั่นเป็นตัวกู - ของกู ; มันก็เป็นความทุกข์. อยากดี อยากเด่น อยากได้เงินได้ทอง นี่มันมาจากความโง่ ความอยาก ความยึดมั่นถือมั่น ; แล้วก็ทุกข์. เพราะฉะนั้นอย่าให้มันมาจากความโง่ ให้มันมาจากเหตุที่ดีคือ ความฉลาด;รู้แล้วกระทำไปโดยไม่ต้องอยาก โดยไม่ต้องยึดมั่นถือมั่น มันก็ได้เหมือนกัน. นี่คือ**คู่แรก**คือความทุกข์และเหตุให้เกิดทุกข์.

คู่ที่ ๒ ความไม่มีทุกข์เลย ก็มาจากปฏิบัติที่ถูกต้องคือ มรรคมีองค์แปด. มรรคมีองค์แปด ก็คือ ความรู้ ความฉลาด ความถูกต้องทุกอย่างทำให้เกิดผลเป็นความหยุด ความสงบ ไม่ทุกข์เลย. มันก็เป็น ๒ คู่กันอยู่อย่างนี้.

คู่ที่หนึ่งเกี่ยวกับความทุกข์ และเหตุแห่งความทุกข์. คู่ที่สองเกี่ยวกับความไม่มีทุกข์และทางที่จะให้ถึงความไม่มีทุกข์ ; นี้เรื่องอริยสัจจ์เป็นเรื่องเหตุผลเต็มตัว. ถ้าจะชวยให้ละเอียดลงไปก็เป็นเรื่องปฏิจจสมุปบาท, คือชวยให้เห็น process ที่มันละเอียด ๆ ลงไป ๆ ว่าจากความโง่ - ไปสู่ความอยาก - แล้วไปสู่ความยึดมั่นถือมั่น.. ฯลฯ...แล้วไปสู่ความทุกข์อย่างไร แจกละเอียดมากขึ้นไปเท่านั้นเอง ; นี้ก็เรียกว่าแจกชวยให้ละเอียดออกไป เป็นเรื่องปฏิจจสมุปบาทที่จริงก็เรื่องอริยสัจจ์นั่นเอง.

นี่เรียกว่ามันเป็นวิทยาศาสตร์เต็มตัว ; แต่มันไม่ใช่วิทยาศาสตร์ฝ่าย *physical* หรือ *mental* ; มันเป็นวิทยาศาสตร์ *spiritual* คือสูงสุด. ที่นี้พวกที่เรียนรู้แต่เรื่องฝ่าย *physical* หรือ *mental* ก็ไม่เข้าใจเรื่อง *spiritual* ; ก็เลยเอาวิทยาศาสตร์ทางฝ่าย *spiritual* กลายไปเป็นเรื่อง *philosophy* หรืออะไรที่เข้าใจไม่ได้ไปเสีย. *philosophy* นั้นไม่ใช่วิทยาศาสตร์ เขาหมายถึงเรื่องที่ยังไม่เข้าใจ ; เป็นเรื่องที่กำลังจะหาจะรู้ จะต้องค้นคว้ากันต่อไป ซึ่งมันเป็นเรื่อง *philosophy* . ฉะนั้นพอเอาเรื่องนิพพานเรื่อง *spiritual* มาพูดให้ฟังก็ฟังไม่ถูก ; แล้วก็ฟังไปในลักษณะเป็น *philosophy* ไปเสีย ไม่ใช่วิทยาศาสตร์. แต่พระพุทธเจ้า หรือพระอรหันต์ท่านเข้าใจเรื่องนี้ ชี้มาเรื่องนี้ เหมือนกับเป็นเรื่องวัตถุ.

เพราะฉะนั้นเรื่องนิพพาน อะไรทำนองนี้ไม่ใช่ *philosophy* สำหรับพระพุทธเจ้า หรือสำหรับพระอรหันต์ ; มันเป็นเรื่องวิทยาศาสตร์. แต่สำหรับคนธรรมดาแล้ว แม้จะเป็นนักปราชญ์ เป็นศาสตราจารย์อะไรก็ตามจะเข้าใจไม่ได้ ; เลยจัดเอาของเหล่านี้เป็นของลึกลับเป็น *philosophy* ไป. เพราะฉะนั้นขอให้ระวังให้ดี ๆ ว่าอย่าได้ไปหลงเข้าใจผิดว่ามันเป็นเรื่อง *philosophy* หรือเป็นเรื่อง

อะไรที่ไม่ใช่วิทยาศาสตร์. พระพุทธศาสนาจะต้องเป็นวิทยาศาสตร์และเป็นวิทยาศาสตร์ทางฝ่าย *spiritual* เพราะว่าตั้งอยู่บนกฎแห่งเหตุและผลที่ประจักษ์ชัด อยู่แก่ใจ.

วิทยาศาสตร์ทางวัตถุมันก็เอาเรื่องทดลองทางวัตถุเป็นหลัก แล้วทนต่อการพิสูจน์อย่างนี้เป็นวิทยาศาสตร์. แต่แล้วมันก็เอาหลักเกณฑ์อันนี้ไปใช้กับเรื่องฝ่ายวิญญาณได้ด้วยเหมือนกัน หากแต่ไม่เป็นที่เข้าใจแก่การศึกษาทางฝ่ายวัตถุในโลกนี้ ; มันก็อยู่เท่านั้นเอง ความลับมันมีอยู่เท่านั้นเอง. เพราะฉะนั้นเพื่อที่จะแก้ปัญหานี้ คุณก็พยายามที่จะเข้าใจเรื่องเหตุ - ผลของธรรมชาติ ความ เป็นไปตามเหตุ - ผล ของธรรมชาติให้สูงขึ้นไปจากเรื่องฟิสิกส์ ไปสู่เรื่อง *mental* ; จากเรื่อง *mental* ไปสู่ *spiritual* ; ก็จะทำให้พระพุทธศาสนาโดยสมบูรณ์ ; ก็จะมองเห็นชัดว่า ข้อเป็นศาสนาแห่งเหตุ - ผล อย่างนี้เป็นต้น.

ทั้งหมดที่พูดมานี้เป็นหลักพระพุทธศาสนา ที่เป็นขั้นหัวใจ ที่จะต้องรู้ ต้องเข้าใจ จึงจะเรียกว่ารู้พุทธศาสนานิดที่กำจัดไสยศาสตร์ได้. ไม่เช่นนั้นมันจะไม่สำเร็จประโยชน์ แต่เพียงว่าคุณบวช เอาผ้าเหลืองมาห่ม มาคลุมเข้าแล้วมันจะรู้ ; หามิได้. มันไม่สำเร็จประโยชน์เพียงแต่ที่ว่าไปจดทะเบียนว่า เป็นพุทธมามกะ เป็นพุทธบริษัท นั่นมันก็เป็นเรื่องทะเบียน. จะไปจดทะเบียนว่าเป็นพุทธบริษัท มันก็ไม่ทำให้รู้พุทธศาสนาได้. ฉะนั้นแม้ไม่จดทะเบียนเป็นพุทธบริษัท แต่ถ้า เขาศึกษามาอย่างนี้ ดำเนินมาอย่างนี้ จิตใจของเขาวิวัฒนาการมาอย่างนี้ เขาก็ เป็นพุทธบริษัทได้

พระพุทธเจ้าท่านก็เป็นนักศึกษาค้นคว้า จนกระทั่งตรัสรู้เป็นพระ- พุทธเจ้า ; แล้วก็เป็นผู้เริ่มแรก นี้แหละมันไม่ใช่สำเร็จด้วยการจดทะเบียน แต่สำเร็จได้ด้วยการรู้สิ่งนี้ เข้าใจสิ่งนี้ เข้าถึงสิ่งนี้, มีจิตใจเปลี่ยนไปแล้วตาม

หลักเกณฑ์อันนี้ จนมีจิตใจใหม่ชนิดที่ไม่มีความทุกข์อีกต่อไป, นั่นแหละจึงเป็น พุทธบริษัท. แล้วก็อย่าลืมคำว่า พุทธะ คำนี้แปลว่ารู้ ว่าตื่น ว่าเบิกบาน. ทางอักษรศาสตร์ อย่านไปสนใจมันก็ได้ ว่าทำไมมันจึงแปลอย่างนั้น อย่านไปสนใจมันเลย ; แต่ว่าขอให้อยอมรับว่ามันมีคำแปลอย่างนี้ในทางอักษรศาสตร์ ว่าผู้รู้ ผู้ตื่น, ตื่น คือตื่นนอน, แล้วก็เบิกบาน.

รู้คือรู้ความจริงทั้งหมดเหมือนที่ได้กล่าวมาแล้ว รู้ความลับทั้งหมดเหมือนที่ได้กล่าวมาแล้ว ของธรรมชาติ ว่าเป็นอย่างไร นี้เรียกว่า “ผู้รู้” สรุปลงอยู่ที่รู้ความทุกข์ รู้เหตุให้เกิดทุกข์รู้ความไม่มีทุกข์ และรู้ถึงทางที่ทำให้ถึงความไม่มีทุกข์ ; นี้เรียกว่ารู้. แล้วก็ตื่น, ไม่ใช่หมายความว่าเห่อ เหมือนคนสมัยนี้ ตื่นนั่นตื่นนี่ ตื่นไปโลกพระจันทร์ ตื่นอะไรต่าง ๆ ทำนองนั้น; อย่างนั้นมันตื่นตม. ตื่นไปที่นี้หมายถึงตื่นนอน. หลับก็คืออวิชชาหรือความโง่ ; ตื่นจากอวิชชา ก็คือตื่นจากหลับ คือตื่นนอน. พระพุทธเจ้าแต่ก่อนท่านก็เป็นคนหลับเหมือนกัน ; แล้วท่านก็เป็นคนตื่นได้เป็นคนแรกในโลก คือตื่นนอนก่อนคนอื่น. เมื่อตื่นขึ้นมาแล้วไม่ใช่งัวเงียไม่ ไซ่ต้องไปล้างหน้าเพราะงัวเงีย. เมื่อตื่นขึ้นมาทางวิญญูณ อย่างนี้มันก็เบิกบาน แจ่มใส สดชื่น. นี้เรียกว่าผู้เบิกบาน เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน.

เราบวชอุทิศให้พระพุทธเจ้า, ทุกคนที่บวชนี้ จะบวชก็วันก็ตามใจ, การบวชที่ถูกต้อนั้น ก็อุทิศให้พระพุทธเจ้าทั้งหมดเลย : ชีวิตจิตใจก็อุทิศ, วัตถุประสงค์ความมุ่งหมายอะไรก็อุทิศ, หลักเกณฑ์ในชีวิตของเราก็เป็นการอุทิศ คือเดินตามพระพุทธเจ้า ; อย่างนี้เรียกว่าบวชอุทิศให้พระพุทธเจ้า; เพื่อได้สิ่งเดียวกับที่พระพุทธเจ้าท่านได้ นี้คือ ความรู้ ความตื่น ความเบิกบาน. มันก็จำเป็นที่จะต้องรู้หลักพุทธศาสนา ที่เป็นส่วนหัวใจที่สำคัญ ๆ ดังที่กล่าวมาแล้ว ; แล้วผลสุดท้ายที่จะได้ก็คือ สิ่งนี้เรียกว่า “นิพพาน”.

เพราะฉะนั้น อย่าเกลียด อย่ากลัวเรื่องนิพพาน เหมือนคนโง่ที่กำลังมีอยู่มากที่สุด แม้ในประเทศไทย ที่นับถือพระพุทธศาสนา กำลังเกลียดกลัวเรื่องนิพพาน เพราะไม่เข้าใจ แล้วห้ามไม่ให้เอามาสอนมาพูดกัน ; เพราะว่าจะทำให้คนหยุดชะงัก ไม่เจริญ ไม่ก้าวหน้า. นี่เป็นความโง่อย่างนี้ มันเรื่องยืดยาว เอาไว้พูดกันคราวหลังจะดีกว่า.

แต่ขอสรุปสุดท้ายของการบรรยายในวันนี้ว่านิพพานนั้น แปลว่าความเย็น. มันเย็นลงไปได้อย่างไรเพียงไร ก็เรียกว่านิพพานตามระดับ ตามมาตรฐาน ตามขนาดของมัน. ถ้ามันร้อนอยู่ก็เป็นวิภูฏสงสาร. ตกนรกหมกไหม้ นี่หมายความว่า ใจมันร้อน เป็นอบาย. ถ้ามันโง่ มันก็เกิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน ; ในร่างคน ก็เป็นสัตว์เดรัจฉาน. ถ้ามันหิวกระหายไม่มีที่สิ้นสุดมันก็เป็นเปรต ในร่างคนอย่างนี้ ในร่างนิสิตมหาวิทยาลัยอย่างนี้ หรือในร่างอะไรก็ได้. ถ้ามันหิวกระหายทะเลเหือดหายอยู่มันก็เป็นเปรต. ถ้ามันซี้ซลาดไม่มีเหตุผล มันก็เป็นอสุรกาย ในร่างคนนี่. นี่เรียกว่าร้อน ไม่เย็น. ถ้าเหล่านี้มันไม่มี มันก็เย็น แม้ว่าเย็นน้อย ๆ เย็นชั่วขณะ จนเย็นถึงที่สุด.

คำว่า “นิพพาน” ในทางอักษรศาสตร์นี้แปลว่าเย็น ; เช่นถ่านไฟแดง ๆ ในเตาไฟเอาออกมา พอดำ ดับแล้ว มันก็เย็น เรียกว่า ถ่านไฟมันนิพพาน. หรืออย่างสัตว์เดรัจฉาน ที่ยังมีอาละวาด มันยังเป็นอันตรายแก่มนุษย์ นี่เรียกว่ามันร้อน ; พอฝึกดีแล้ว ราบดีแล้วไม่มีทางที่จะขัดขึ้นเจ้าของ เหมือนสุนัขอย่างนี้ก็เรียกว่ามันเย็น เป็นนิพพานของสัตว์เดรัจฉาน. ส่วนมนุษย์มีความร้อนอยู่ด้วยความโลภ ความโกรธ ความหลง. เมื่อไต่ว่างจากความโลภ ความโกรธ ความหลง เป็นบางขณะ มันก็เย็นลงชั่วคราว ; เย็นชั่วคราวก็เรียกว่านิพพานชั่วคราว ; โดยบังเอิญอย่างที่มาที่นี้ มันเย็นเองอย่างนี้ก็ได้ ก็เย็น

ชั่วคราว. หรือไปทำวิปัสสนาบางชนิด ทำให้เย็นลงได้ชั่วคราว มันก็เย็นชั่วคราว ; เพราะไปชมบังคับ ให้มันเย็นชั่วคราวได้. แต่เมื่อใดตัดกิเลสได้หมด มันเย็นจริง เย็นตลอดกาล นั่นแหละเป็นนิพพานสมบุรณ์ เย็นโดยสมบุรณ์. มันเย็นอย่างชั่วคราวก็มี เย็นอย่างสมบุรณ์ก็มี ขึ้นชื่อว่าเย็นแล้ว เป็นนิพพาน.

เพราะฉะนั้นบางเวลา บางนาที คุณก็เย็นโดยบังเอิญ โดยประจวบเหมาะ ของสิ่งแวดล้อม. คุณก็เย็นเป็นนิพพานนิด ๆ เป็นนิพพานชั่วคราว. ถ้าไม่มีสิ่งนี้มาช่วย คุณก็เป็นโรคเส้นประสาท หรือเป็นบ้า ตายไปนานแล้ว ไม่ได้มานั่งอยู่ที่นี้. เพราะฉะนั้นควรขบใจเย็นชั่วคราว นิพพานชั่วคราวนี้กันบ้าง ; พยายามทำให้มันมากขึ้นไป ขยายออกไป ๆ จนมันสมบุรณ์ถึงที่สุด. นี้ก็จบเรื่องของพระพุทธานุศาสนาดตรงที่คำว่า นิพพาน.

นี่เป็นอันว่า เราได้กล่าวหลักของพุทธศาสตร์ ที่เป็นอาวูธมีคม สำหรับกำจัดทำลายล้างเรื่องไสยศาสตร์ ให้หมดไปจากจิตใจ ; ก็พอจะเป็นเค้าเป็นโครง เป็นแนว สำหรับเข้าใจได้ หรือจะนำไปปฏิบัติได้.

เวลาก็หมด โดยนกกางเขนมันบอก. ก็พอกันที่สำหรับวันนี้.

เคล็ดสำหรับฆราวาสในทางธรรม

- ๒๔ -

๑ มิถุนายน ๒๕๑๓

สำหรับพวกเรา ล่วงมาถึงเวลา ๒๐.๓๐ น. แล้ว ;
วันนี้จะได้พูดถึงเรื่อง **เคล็ดสำหรับฆราวาสในทางธรรม**
ในฐานะเป็นเรื่องสรุปสุดท้าย. เพราะรู้สึกว่าจะต้องหยุด
การบรรยายกันในคราวนี้แล้ว เพราะผมกำลังไม่มีแรง
อ่อนเพลียมากขึ้น. ผู้ที่ยังเหลืออยู่ ถ้าใครยังสนใจก็เปิดเทป
คำบรรยายครั้งแรก ๆ ที่ไม่เคยฟังนั้นมาฟังก็แล้วกัน. เพราะ
ฉะนั้นจึงถือโอกาสให้การบรรยายครั้งนี้เป็นครั้งสรุปเรื่อง
ทั้งหมดที่แล้ว ๆ มาด้วย แล้วสรุปไว้ในฐานะที่เป็น**เคล็ด**
สำหรับจะได้เอาไปใช้สำเร็จประโยชน์ด้วย.

สำหรับคำว่า “เคล็ด” เกือบจะไม่ต้องอธิบายกันแล้ว เพราะรู้จักกันดี
ว่าหมายถึงอะไร. แต่อยากจะชี้ให้เห็น หรือตั้งข้อสังเกตสักนิดหนึ่งว่า คำว่า**เคล็ด**
นี่คือสิ่งที่เขาเรียกกันไพบเพราะเพราะ ๆ ในภาษาสมัยใหม่ว่า “เทคนิค” หรืออะไร
ทำนองนี้. คุณอาจจะไปสนใจบูชาคำว่า “เทคนิค” แล้วเลยมองข้ามคำว่า “เคล็ด”

เสียก็ได้. โดยใจความของมันก็คือว่า วิธีที่จะทำให้สำเร็จประโยชน์ตามที่เราต้องการโดยง่าย โดยสะดวก มีผลดีมาก ลงทุนน้อย อะไรทำนองนี้ ; คือทำให้การงานนั้นสำเร็จแน่ ๆ แล้วก็มีผลดีเต็มที่ เหนืออื่นน้อย ลำบากน้อย ลงทุนน้อย ทำได้มาก.

ความมุ่งหมายของคำว่า *เคล็ด* กับความมุ่งหมายของคำว่า “เทคนิค” มันตรงเป็นอันเดียวกันในข้อนี้. อย่าได้เข้าใจคำว่า *เคล็ด* นี้เป็นเรื่องแก้ปัญหาเล็ก ๆ น้อย ๆ. ขอให้นึกถึงปู่ย่า ตายาย บรรพบุรุษของเรา รู้จักแต่คำว่า *เคล็ด* แต่ไม่รู้จักคำว่า *เทคนิค* ; แต่ท่านเหล่านั้นก็มีเทคนิคอย่างเต็มตัว คือทำอะไรได้สำเร็จ สร้างอะไรที่คนลูกหลานสมัยนี้สร้างไม่ได้ ; หรือว่าสร้างได้ก็แย่ไปเลย. คนสมัยนี้ไปดวงจันทร์ได้ แต่ว่าอาจจะทำอะไรบางอย่างไม่ได้ ; เพราะมันมีเหตุอื่นอีกหลายอย่าง เช่นสร้างสิ่งมหัศจรรย์ในโลกอย่างนครวัด ; คนเดี๋ยวนี้ทำไม่ได้ ; ทำได้ก็แพงกว่า ยุ่งกว่า ลำบากมากกว่า. เพราะฉะนั้นขอให้มองปู่ย่า ตายาย บรรพบุรุษในลักษณะที่เป็นผู้มีปัญญาเฉลียวฉลาด มีเทคนิค มีเคล็ด จึงรอดตายมาได้จนเกิดพวกเรา.

ถ้าบรรพบุรุษไม่มีเคล็ด ไม่มีวิชาเทคนิคอะไรเพียงพอ จะต้องตายกันเสียหมด ไม่เหลือมาเป็นพืชพันธุ์จนทุกวันนี้ แล้วก็จะไม่สร้างอะไรขึ้นไว้ให้พวกเราดู อย่างที่เราไม่อาจจะสร้างได้ ; เพราะความเปลี่ยนแปลง เพราะอะไร ๆ หลายอย่าง. ความขี้เกียจ ความขยัน ความเสียสละ ความไม่เห็นแก่ตัว นี้เราก็คู้ปู่ย่า ตายาย ไม่ได้. เพราะฉะนั้นสิ่งที่เราเรียกว่า *เทคนิค* นั้นก็เป็นของที่นี้มาแล้ว ตั้งแต่มนุษย์เริ่มมีขึ้นในโลกนี้แล้วก็ก้าวหน้ามาเรื่อย ๆ ; สิ่งที่เรียกว่า *เคล็ด* ก็เหมือนกัน. เราจึงถือเอาแต่ใจความสั้น ๆ ว่า *เคล็ด* นั้นมันมีประโยชน์ คือทำให้ลงทุนน้อย ได้ผลมากทันใจ สำเร็จตามต้องการ.

ที่นี้ก็มาถึง คำว่า “เคล็ดสำหรับฆราวาสในทางธรรม” ; เราจะไม่พูดเรื่องทำมาหากิน เรื่องอะไรทำนองนั้น ; แต่จะพูดในข้อที่ว่า เป็นฆราวาสนั้น จะมีวิธีการอันเร้นลับอะไรที่จะช่วยให้เรามีธรรมะพอตัว ; แล้วก็ไม่มีความทุกข์ได้. วิธีการชนิดนี้ภาษาบาลีเขาเรียกว่า “อุบาย” . แต่น่าเสียดายที่ในภาษาไทย คำว่าอุบายมีความหมายไปในทางเลวร้ายต่ำ ๆ หรือสื่อความหมายไปในทางไม่สุจริต. แต่ในภาษาบาลีแท้ ๆ คำว่า “อุบาย” มีความหมายไปในทางที่ดี มันเป็นเครื่องให้สำเร็จประโยชน์ เหมือนกับคำว่า เคล็ด เหมือนกัน.

เอาละแม้เราจะถือว่า เรื่องอุบายเป็นเรื่องหลอกหลวงก็เอา ; แต่มันเป็นเรื่องหลอกหลวงกิเลส เพื่อจะฆ่ากิเลส ; หลอกหลวงชาตान หลอกหลวงพญามาร เพื่อจะฆ่าชาตान ฆ่าพญามาร ; อย่างนี้ก็ใช้ได้. แต่ที่แท้ไม่ใช้การหลอกหลวง มันเป็นสติปัญญาที่เป็นเคล็ด หรือเทคนิคโดยเฉพาะปัญญาที่มันกว้างขวางเกินไปนั้น เป็นเรื่องความรู้ท่วมหัวเอาตัวไม่รอด. ที่นี้ปัญญาชนิดที่มันเฉพาะแล้วพอดี พอเหมาะ ทำให้สำเร็จประโยชน์ได้ ในเวลาอันสั้น ในเวลาที่เผชิญกับอันตรายนี้ เขาเรียกว่าอุบายในภาษาบาลี ; พอตกมาเป็นภาษาไทยมันเปลี่ยนความหมาย. คำเป็นอันมาจากภาษาบาลี สันสกฤต พอมาเป็นภาษาไทย เปลี่ยนความหมายไป ไม่มากก็น้อย ; หรือความหมายของคำบางคำเปลี่ยนกลับเป็นตรงกันข้ามก็มี แต่จะไม่เอามาพูดในที่นี้ เดียวจะเป็นเรื่องสอนภาษาหนังสือ ขอให้สังเกตดูเอง.

ก็ได้เคยพูดให้ฟังมาแล้วหลายหน เช่นคำว่า ตัณหา - ความอยากนี้ ไม่เหมือนกันในภาษาบาลี กับภาษาไทย. ตัณหา หมายถึงความอยากที่**ต้อง** มาจากความโง่ ; ส่วนความอยากที่มาจากสติปัญญา ไม่เรียกว่า “ตัณหา”. แต่ในภาษาไทย เราเรียกว่า “ความอยาก” เหมือนกันหมด ซึ่งทำให้ปนกันยุ่ง.

คำว่า “อุบาย” นี้สำคัญที่สุด ที่จะทำให้สำเร็จประโยชน์เหมือนกันกับคำว่า “เคล็ด” หรือ “เทคนิค”. ที่เป็นภาษาบาลีไม่ต้องเติมคุณศัพท์อะไรแล้ว แต่ในภาษาไทยต้องเติมคุณศัพท์ เช่นคำว่า “กุศโลบาย” เป็นต้น คืออุบายในทางที่ดี ; ภาษาบาลีไม่เคยมีคำว่า กุศโลบายนี้แม้คำ ๆ นี้เป็นภาษาบาลีก็เป็นคำบาลีที่เขาผูกขึ้นใหม่ ของเดิมใช้ อุบาย ก็พอแล้ว ในภาษาไทยเรามีเคล็ด มีอุบาย มีเทคนิคอะไรก็ตาม เรียกได้ทั้งนั้น ; คือ ให้สำเร็จประโยชน์ตามที่เราต้องการได้อย่างเป็นที่น่าพอใจ เพราะเร็ว และลงทุนน้อย มีผลมาก. เมื่อเป็นดังนี้ก็หมายความว่า ฆราวาสเราจะทำอย่างไรจึงจะได้รับประโยชน์จากพระธรรม หรือพระศาสนามากที่สุด ทั้งที่ไม่ได้บวชเป็นพระ ไม่ได้ปฏิบัติอย่างพระ ; นี้ผมเรียกว่า “เคล็ดสำหรับฆราวาสในทางธรรม”. ถ้าไม่อยากจะใช้คำว่าเคล็ด ก็อยากจะกล่าวคำที่มันเป็นเคล็ด ๆ คืออยากจะกล่าวว่า เมื่อยังบวชไม่ได้ ก็ทำให้มันเหมือนกับบวชแล้วเสียเลยได้. เมื่อยังบวชไม่ได้ก็สามารถทำให้เหมือนกับว่าบวชเสร็จแล้ว ; นี้มันเป็นเคล็ดใหม่ สังเกตดู.

ฆราวาสอยู่ที่บ้านที่เรื้อน และไม่ได้กินอยู่บ่มอย่างนักบวช จะมาบวชก็มีลูก มีเมีย มีครอบครัว มีหน้าที่ การงาน จะมาบวชก็ไม่ได้. แต่มีเคล็ดที่จะทำให้เหมือนกับบวชเสร็จแล้วอยู่ในตัวได้, บวชเสร็จแล้วอยู่ในตัวความเป็นฆราวาสนั่นเอง. ข้อนี้ขออย่าได้ลืมนึกถึงคำบรรยายหลายครั้งที่แล้ว ๆ มาข้างต้น ๆ คือข้อที่ได้บอกให้ทราบไว้ ถ้าเรื่องดับทุกข์ทางวิญญูญาณแล้ว มันไม่มีพระ ไม่มีฆราวาส ; คือพระก็ต้องปฏิบัติเหมือนฆราวาส ฆราวาสก็ต้องปฏิบัติเหมือนอย่างพระ ; เมื่อค้นหาเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ก็ต้องดับค้นหาเสียเท่านั้น. เพราะฉะนั้นถ้าศึกษาและปฏิบัติอยู่อย่างนี้แล้ว ก็เหมือนกับบวชอยู่แล้ว. ที่นี้ฆราวาสนั้น เสียเปรียบพระ ตรงที่ว่ามีการะ ตัองหาเลี้ยงปากเลี้ยงท้องด้วยตนเอง ; มันเพิ่มมาอีกเรื่องหนึ่งต่างหาก ก็แปลว่าฆราวาสทำ ๒ เรื่องพร้อมกัน ;

ปัญหาทางร่างกาย ทางเลี้ยงปากเลี้ยงท้อง เลี้ยงลูกเลี้ยงเมีย ปัญหาเรื่องประเทศชาตินี้มันเป็นปัญหาหนึ่ง ; แล้วปัญหาทางจิตใจ ความทุกข์เกิดมาจากกิเลสทำให้เกิดความทุกข์ร้อน นี่เป็นอีกปัญหาหนึ่ง.

ส่วนที่เกี่ยวกับเรื่องบวช หรือไม่บวช มันอยู่ที่ปัญหาหลัง, ปัญหาทางจิตใจ, ฉะนั้นถ้าเราลงมือปฏิบัติตามหลักของพระพุทธศาสนา มันก็เหมือนกับบวชอยู่แล้ว ; แต่ว่าบวชอีกประเภทหนึ่ง คือคลานไปช้า ๆ เพราะมันมีของพ่วง ของถ่วง ; ไม่เหมือนกับนักบวชโดยตรง ที่ออกจากเรือนไม่มีทรัพย์สินสมบัติ ไม่มีลูกเมีย มันก็เบาสบาย ; และไม่ต้อเลี้ยงปากเลี้ยงท้องเอง ชาวบ้านเขาเลี้ยง ; ไม่ต้องทำอะไรทำนา หาเงินเอง ก็มีเครื่องบริโภคใช้สอยเป็นอยู่ได้โดยสะดวกในการที่จะปฏิบัติอย่างพระ. นี้ก็ผิดกันเพียงเท่านี้.

เมื่อเรายังบวชไม่ได้ เราก็ทำให้มันเหมือนกับบวชอยู่แล้วในตัว โดยการปฏิบัติตามหลักอันเดียวกัน เพียงแต่ช้าไปช้า ๆ เพราะไปเสียเวลาตรงที่ทำมาหากิน. แต่ที่นี้ประโยชน์ที่ได้มันคุ้มกัน : ทำหน้าที่ฆราวาสเพื่อหาเงินหาอะไร เลี้ยงปากเลี้ยงท้อง เลี้ยงครอบครัวนี้ มันเป็นทางมาหรือเป็นโอกาสของความร้อน หรือความทุกข์มากที่สุด ; ที่นี้เพื่อจะไม่เกิดความทุกข์ร้อนข้อนี้ จึงต้องไปเอาธรรมะมาช่วยกำกับไว้ด้วย ; การเป็นอยู่อย่างฆราวาสนั้นก็จจะไม่ร้อนเป็นไฟ. ถ้าปราศจากธรรมะช่วย ความเป็นฆราวาสนั้นจะร้อนเป็นไฟทีเดียว คิดก็ไม่ถูก ปลูกก็ไม่ถูก ทำอะไรก็ไม่ถูก ; มีปัญหาทางจิตใจเกิดขึ้น ก็เหมือนกับว่า จะต้องตายอย่างนั้น. คุณลองอ่านประวัติบางเรื่องบางคน ลูกตายลงไป ตั้งเองไม่ต้องกินข้าวกินน้ำ ไม่ต้องทำอะไรเป็นวัน ๆ เป็นสัปดาหฺ์ จนตัวจะตายเอง อย่างนี้เป็นต้น นี่คือการที่ขาดธรรมะ ; เป็นประวัติของเจ้านายชั้นสูงด้วยซ้ำไป.

เพราะฉะนั้นขอให้ถือว่า เรื่องฝ่ายศาสนา หรือฝ่ายธรรมะนั้น มีไว้เพื่อให้ฆราวาสที่อยู่ในโลกนี้ ให้อยู่ในโลกได้โดยไม่ต้องเป็นทุกข์มากเกินไป ; หรือถึงกับไม่ปรากฏเป็นความทุกข์. ถ้าปราศจากธรรมแล้ว ความเป็นฆราวาสนี้เป็นความทุกข์อย่างยิ่ง. เพราะฉะนั้นจึงมีหลักในบาลีว่า ฆราวาสชื่อว่าป็นรั้งแห่งความทุกข์ ก็หมายความว่าถึงเป็นฆราวาสที่ไม่ประกอบด้วยธรรมะ. ถ้าประกอบด้วยธรรมะ ก็มีโอกาสที่จะเป็นพระโสดาบัน สกิทาคามี กระทั่งอนาคามี ; อย่างนี้ก็เคยพูดกันแล้วในการบรรยายครั้งต้น ๆ ว่าฆราวาสเป็นได้ถึงพระอนาคามีเลื่อนชั้นอีกก็เป็นพระอรหันต์. แต่พอเป็นพระอรหันต์เสียแล้ว หมดความเป็นฆราวาส หรือหมดความเป็นพระ ; เขาจึงถือว่าเป็นพระไปเสียเลย : พระอรหันต์ไม่มีในความเป็นฆราวาส.

นี่เรียกว่า “เคล็ด”. ไม่กี่วันคุณก็จะสึกออกไปเป็นฆราวาส แล้วก็ยังบวชไม่ได้ ; แต่คุณสามารถเป็นพระอยู่ในตัว สำเร็จรูปอยู่ในตัว ในส่วนทางฝ่ายจิตฝ่ายวิญญาณ ; มีหลักที่จะควบคุมความยึดมั่นถือมั่น ไม่ให้เกิดความโลภ ความโกรธ ความหลง เพื่อไม่ให้การงานประจำวันตามหน้าที่ของฆราวาส ในโลกล้วน ๆ นั้นเกิดเป็นความทุกข์ขึ้นมา. อย่าเข้าใจว่า เมื่อฆราวาสปฏิบัติตามหลักคิหิปฏิบัติ หมดทุกหวัข้อที่กล่าวไว้ในนวกวาทแล้วจะไม่มีทุกข์ นั้นมันเป็นเรื่องทางร่างกายทั้งนั้น. ข้อปฏิบัติในคิหิปฏิบัติตั้งหลาย ๆ หมวดนั้น ; ปฏิบัติได้หมดนั้นแล้วก็ไม่พ้นที่จะมีความทุกข์ทางจิตใจ. มันช่วยได้เพียงว่าจะแก้ปัญหา ได้เงินอย่างไร มีเพื่อนที่ดีอย่างไร สังคมกันอย่างไร ไม่มีข้อบกพร่องในเรื่องนั้น ๆ ; แต่แล้วเรื่องเงินที่ได้มา จะมาทำให้เกิดความทุกข์ได้ ; ความสำเร็จที่ได้มา ก็ยังทำให้เกิดความทุกข์ได้. อย่าพูดถึงความไม่สำเร็จเลย. เพราะฉะนั้นเราต้องมีวิชาความรู้ ที่จะดำรงจิตไว้ให้ถูกต้อง ชนิดที่จะไม่ให้อะไรมาทำให้เกิดความทุกข์ได้ ; ความได้ - ความเสีย ก็ไม่ทำให้เกิดความทุกข์ได้ ความเป็น - ความตาย ก็ไม่ทำให้เกิดความทุกข์ได้ ถ้าความรู้ในทางธรรมะมีมากพอ.

นี่เรียกว่า “เคล็ด” แปลว่าทำที่เดียวได้ทั้งสองอย่าง : ความเป็นฆราวาสทางร่างกายนั้นก็ทำได้ดี ; ความเป็นฆราวาสในฐานะที่เป็นพุทธบริษัทเป็นผู้ศึกษาธรรมะอย่างผู้ครองเรือน อยู่ในบ้านในเรือนนั้นก็ดี. หมายความว่า เป็นอุบาสก อุบาสิกาที่ดี ที่ถูกต้อง มีธรรมะในฝ่ายพระพุทธรศาสนาเต็มทีเดียว ; แล้วมีการทำมาหากินอย่างถูกต้อง เหมือนคนทั่วไปที่ไม่ใช่อุบาสกอุบาสิกาด้วย. เพราะฉะนั้นเราจะต้องกลายเป็นอุบาสก ไม่ใช่เป็นชาวบ้านธรรมดา. ชาวบ้านธรรมดาก็คือไม่มีธรรมะ ไม่มีศาสนา มีแต่เรื่องทำมาหากิน มีแต่เรื่องวัตถุเนื้อหนังอย่างคนธรรมดา ; ไม่ใช่อุบาสก อุบาสิกา. ทีนี้เราทำอย่างนั้น ก็ทำได้ด้วย แล้วเรายังมีความรู้และประพฤตินทางธรรมะ เพื่อจะไม่ให้สิ่งเหล่านั้นเกิดความทุกข์ขึ้นมาด้วย เพราะฉะนั้นเราเป็นอุบาสก หรืออุบาสิกาแล้วแต่เพศ ไม่ใช่คนธรรมดาสามัญทั่ว ๆ ไป. นี่คือความเป็นพุทธบริษัท.

อย่าได้เข้าใจให้มันผิดในเรื่องนี้ แล้วก็ไม่ต้องสนใจในความเป็นพุทธบริษัท หรือความเป็นอุบาสก อุบาสิกา. เมื่อผู้ใดเป็นผู้ปฏิบัติธรรมะเต็มรูปของความเป็นอุบาสก อุบาสิกา นั้น มันก็แสดงว่า กำลังมีการประพฤติปฏิบัติเหมือนพระอยู่อย่างหนึ่งส่วนหนึ่ง ; เพียงแต่ว่ามันไปช้ากว่าพระเท่านั้น เพราะเราต้องลากลูกตุ้มอะไรไปด้วย. เหมือนกับรถบดถนน มันจะวิ่งเร็วเหมือนกับรถไฟ หรือเรือบินไม่ได้ ; แต่มันก็มี การไป อยู่ในนั้น ในเมื่อมีความต้องการจะไป มันก็หมุนไปข้างหน้า.

ทีนี้ เราก็ต้องมองดูให้เห็นเคล็ดในข้อที่ว่า เราสามารถในการจับปลาสองมือ ; เราสามารถจับปลาสองมือ. เรื่องจับปลาสองมือโบราณเขาห้าม. แต่นั่นความหมายมันอีกอย่างหนึ่งต่างหาก มันไม่ใช่ความหมายอย่างที่ผมกำลังพูด. จับปลาสองมือหมายความว่า มันทำไม่ถนัด มันลื่น แล้วมันเลยหลุดมือไปทั้งสองตัว ;

แต่นี้มันไม่ใช่เรื่องจับปลาอย่างนั้น นี่มันหมายถึงทำสองอย่างพร้อมกัน ได้สำเร็จ ทั้งสองอย่าง ; เช่นว่าเรื่องฝายโลกก็ไม่ให้เสีย ฝายธรรมก็ไม่ให้เสีย ; เรื่องฝายร่างกายก็ไม่ให้เสีย เรื่องฝายจิตใจก็ไม่ให้เสีย. พวกชาวบ้านเขายังสามารถทำชนิด งานหลวงก็ไม่ให้ขาด งานราษฎร์ก็ไม่ให้เสีย ; หมายความว่า เขาทำได้พร้อมกันทั้งสองอย่าง ; มันเหมือนกับจับปลาสองมือ. จับปลาอย่างนี้ เขาไม่ได้ห้าม และมันอยู่ในวิสัยที่จะทำได้.

ส่วนจับปลาสองมือในน้ำลึก ๆ ทั้งสองมือนั้น มันมีหวังหลุดไปเสีย ทำแล้วจะไม่ได้อะไรเลย แต่ในเรื่องอย่างนี้ (ตั้งยกมาข้างต้น) แล้ว ทำได้. คนเขลา และคนอวดดีเท่านั้นที่ว่ามันทำไม่ได้ เขาพูดเพื่อ ๆ ไป ; มีครูบาอาจารย์ที่สมมุติว่าเป็นบัณฑิต นักปราชญ์อะไรก็ตาม พูดเพื่อ ๆ ไปตามความเขลา และความอวดดี ว่าทำไม่ได้ ; จะทำให้มีประโยชน์ทั้งทางโลกและทางธรรมพร้อมกันไปไม่ได้ ; จะร่ำรวยด้วยทรัพย์ และร่ำรวยด้วยธรรมะ ไปนิพพานพร้อม ๆ กัน ไม่ได้. นั่นมันเป็นความเขลา และความอวดดีที่เขาพูด.

พระพุทธเจ้าตรัสเรื่องสุญญตา กับ ฆราวาส ข้อนี้ผมอธิบายละเอียดพอแล้ว. เรื่องที่พระพุทธเจ้าตรัส เรื่องสุญญตา กับ ฆราวาส นั้น ; ฆราวาสไปทูลถามว่า ธรรมะอะไรจะเป็นประโยชน์แก่กุลแก่พวกข้าพระองค์ผู้เป็น ฆราวาส ตลอดกาลนาน. พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า เรื่องสุญญตานี้คือเรื่องที่จะบรรลุมรรคผล และไปนิพพานสำหรับฆราวาส ; เพราะฉะนั้น ก็แปลว่า ฆราวาสจะต้องปฏิบัติเรื่องสุญญตา พร้อมกันไปกับเรื่องทำมาหากิน. เรื่องนิพพานก็มีหวังที่จะได้โดยแน่นอน ; **เรื่องปากเรื่องท้องกลายเป็นเรื่องเล็ก.** ถ้าคุณไม่ลืมหืมคำพูดข้อนี้แล้ว เกล็ดนั้นจะเป็นไปได้ ; ถ้าคุณเกิดไปลืมหืมคำพูดเรื่องนี้ ข้อนี้แล้ว คิดว่าเรื่องปากเรื่องท้องเป็นเรื่องใหญ่ เรื่องธรรมะเป็นเรื่องเล็กแล้ว เกล็ดนี้ก็ลืมหืมละลาย.

เพราะฉะนั้นขอให้นึกถึงคำบรรยายครั้งก่อน ๆ ที่แล้ว ๆ มา ในข้อที่ว่า เกิดมาทำไม ? อย่างนี้ และยังระลึกได้ว่าเกิดมาเพื่อได้สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควร จะได้ จะต้องได้ ; เพราะฉะนั้นเรื่องนั้นไม่ใช่เรื่องทำมาหากิน ไม่ใช่เรื่องปาก เรื่องท้อง ไม่ใช่เรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ ; เรื่องต่าง ๆ เหล่านั้นเป็น เรื่องเล็ก. มีพอให้มันรู้ว่าเป็นอะไร หรือพอให้รอดชีวิตอยู่ได้แล้วก็ตั้งหน้า ตั้งตาทำให้ได้สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้ คือภาวะสูงสุดในทางจิตใจ. จิตใจจะ สูงสุด จะประเสริฐ จะวิเศษที่สุดได้อย่างไรนั้น จะต้องเอาให้ได้. เรื่องอาชีพ เรื่องเงินเดือน นั้นก็เป็นเพียงอาชีพ เพียงเลี้ยงชีวิตอยู่ ; แล้วในขณะที่มีชีวิต อยู่นี้จะต้องได้สิ่งนั้น - คือสิ่งที่ดีที่สุดของมนุษย์. ถ้าหลักอันนี้ไม่เพี้ยนละก็ เคล็ดมันจะเป็นไปได้สำเร็จ. ถ้าเกิดไปกลับกันเสีย เป็นพวกวัตถุนิยมล้วน ๆ ; เกิดมาเพื่อเอร็ดอ่อยทางเนื้อหนัง นอกนั้นไม่มีอะไร ธรรมะเป็นเรื่องเล็ก. เป็นเรื่องมีไว้สำหรับหลอกคนโง่ ; อย่างนี้ไม่มีหวัง.

บัดนี้ก็มีปัญหา เรื่องโลกกำลังเป็นวัตถุนิยมจัด แล้วเป็นกันทั้งโลก มากขึ้นทุกที ก็เลยถูกจูง ถูกดึงไปแต่ในทางผิด หรือเข้าใจไม่ได้. ในฐานะ ที่เราเป็นมนุษย์อิสระเลือกได้ มีสติปัญญาของเราเองอย่างนี้ เราควรจะไปให้ถึง ที่สุดจุดหมายปลายทาง ที่มนุษย์ควรจะไปถึง ก็คือไม่ใช่วัตถุนิยม ไม่ใช่เรื่อง เนื้อหนัง เรื่องปากเรื่องท้อง ; แต่เป็นเรื่องสูงสุดในทางจิตใจ. เดียวนี้เขาถือ กันว่ากิน ดื่ม ว่าเริงเต็มที เสเพลอะไรเสียเร็ว ๆ เพราะว่าพรุ่งนี้เราอาจจะตาย เสียก็ได้ ; มันเป็นเรื่องของคนบ้าวัตถุ บ้าเนื้อหนัง ; เป็นกันมาแล้วตั้งแต่ ก่อนพุทธกาลโน้น จนกระทั่งเดี๋ยวนี้ยิ่งมีมากขึ้น ๆ ,เมื่อพระพุทธรูปเจ้าเกิดขึ้น ทรงแสดงสิ่งประเสริฐที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้ ในการที่เรามีจิตใจ มีความดี ความ สุข ความประเสริฐ สูงสุดถึงที่สุด ; แล้วเราก็มัวของเราเอง ไม่ต้องมีใครมารู้ ; เรียกว่าง่าย ๆ ก็คือ เรียกว่าได้นิพพาน.

เกี่ยวกับนิพพานก็มีเรื่องจะต้องพูดโดยสรุปอีกทีหนึ่งว่า เดียวนี้คนยิ่งโง่มาก เพราะไปหลงวัตถุ เนื้อหนังมาก ก็ยิ่งโง่มาก ; ก็เลยเห็นนิพพานว่า เป็นเรื่องไม่เกี่ยวกับมนุษย์. นี่มันผิดทั้งสองพวก ; คือพวกที่แก้วัด เครื่องศาสนา ก็เข้าใจผิดเรื่องนิพพาน เอาไปไว้ที่ไหนก็ไม่รู้ เอาไปไว้ในอนาคตก็ همینที่แสนชาติ ก็ไม่รู้ เอาไปไว้ที่ไหนก็ไม่รู้ กระทบอยู่ที่ไหนก็ไม่รู้ กระทบคืออะไรก็ไม่รู้ ; ได้แต่หวังว่า “ขอให้บรรลุนิพพาน ในอนาคตกาลเบื้องหน้าโน้นเทอญ” เท่านั้น. นี่ก็ผิดและโง่ที่สุดเลย. อีกพวกหนึ่งก็คือการศึกษาสมัยปัจจุบัน ที่ไม่เข้าใจเรื่องนิพพานก็หาว่า เรื่องนิพพานเป็นเรื่องบ้า ๆ บอ ๆ ครี ๆ คะระ ๆ สำหรับคนโง่ สำหรับคนสมัยโบราณ ; นี่ก็ไม่รู้ว่านิพพานคืออะไรไปเสียอีก. พวกคุณกำลังตามกันฝรั่งก็จะต้องเป็นอย่างนั้น นิพพานเป็นของครีไม่ใช่เรื่องสำหรับเรา ; นี้ระวังให้ดี ๆ.

คำว่า “นิพพาน” แปลว่าเย็น รายละเอียดพูดแล้ว ไม่ต้องพูดซ้ำอีก ; แต่พูดให้ชัดเจนไปว่านิพพาน นั้นคือภาวะที่อายตนะเป็นของเย็น ; ประโยคสั้น ๆ “นิพพานคือภาวะที่อายตนะเป็นของเย็น”. อายตนะ คือตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นี่เป็นสื่อหรือทางสำหรับติดต่อกับของภายนอก คือรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ รัสมารมณฺ, อยู่ข้างนอก. เรามีอายตนะภายใน คือตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ สำหรับติดต่อกับสิ่งข้างนอกเหล่านั้น. นิพพาน คือภาวะที่อายตนะนั้นเป็นของเย็น. ถ้าเราปล่อยไปตามความโลภ ความโกรธ ความหลง อายตนะจะเป็นของร้อนตลอดเวลา : เดี่ยวร้อนทางตา เดี่ยวร้อนทางหู เดี่ยวร้อนทางจมูก เดี่ยวร้อนทางลิ้น เดี่ยวร้อนทางกาย เดี่ยวร้อนทางใจ. ถ้ามีการปล่อยไปตามอำนาจของโลภะ โทสะ โมหะ คือไม่มีธรรมะนั้น อายตนะเป็นของร้อน ; ขณะนั้นเรากำลังตกอยู่ในวิภวสงสารคือของร้อน.

ที่นี้ เรามีอุบาย มีเคล็ด มีเทคนิค อย่างที่ว่า ปฏิบัติอยู่อย่างถูกต้อง ตามหลักของพระพุทธศาสนา ก็จะมีผลปรากฏคือ อายตนะกลายเป็นของเย็น ไม่เกิดความร้อนเกี่ยวกับทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ. มันต่างกันนิดเดียวว่า เย็นนี้ มันมีว่าเย็นตลอดไป หรือเย็นชั่วคราว. ถ้าเรายังเป็นคนธรรมดาสามัญอยู่มาก มันก็เย็นชั่วคราว เดียวมันกลับร้อนอีกได้ ; แล้วก็ทำให้เย็นอีกได้ เดียวมันกลับร้อนอีก แล้วก็ทำให้เย็นอีกได้. ถ้าเราปฏิบัติขึ้นไปจนถึงขั้นพระอริยเจ้า ก็สามารถทำให้เย็นได้มากขึ้น ๆ จนไม่กลับร้อนได้อีกเลย ; มันต่างกันเท่านั้น. แต่ส่วนเย็นก็คือเย็นอย่างนั้น เย็นอย่างเดียวกัน นั่นแหละ ; ร้อนก็คือร้อนอย่างนั้น. การที่สามารถทำให้เกิดความเย็นทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ ในที่นี้และในเดี๋ยวนี้ ในปัจจุบันชาตินี้ ในกิจการงานทุกอย่างนี้ นั้นเรียกว่านิพพาน.

อย่างคุณสอบไล่ตก คุณก็ร้อน ; เกิดความยึดมั่นถือมั่นเป็นตัวกู เสียหายอย่างร้ายแรง แล้วมันก็ร้อน เกิดความเสียใจ โศกเศร้า ปริทเวอะไรก็ตาม. นี้ก็สร้างความร้อนขึ้นมา เป็นวิภูฏสงสาร. ถ้าคิดถูก คิดไปตามหลักธรรมชาติ ก็ได้ ว่าทุกอย่างมันเป็นไปตามเรื่องของมัน ไปตามเหตุตามปัจจัยของมัน ; เหตุปัจจัยมันเพียงพอก็สอบไล่ได้ เหตุปัจจัยมันไม่เพียงพอมันก็สอบไล่ตก ; แล้วไม่ต้องไปร้อนกับมัน ตกแล้วก็เรียนใหม่ได้. นี้ก็เรียกว่าทำให้มันเย็น. แต่ต่อไปข้างหน้ามันไม่ใช่เพียงเรื่องเรียนและเรื่องสอบไล่ มันเรื่องการงานสารพัด มิจานสังคม งานอะไรต่าง ๆ ล้วนแต่นำมาซึ่งความร้อน. ที่นี้คุณทำให้มันเย็นได้ในกรณีใด ก็เป็นนิพพานส่วนหนึ่ง ๆ อยู่ในกรณีนั้น ๆ ชั่วคราว ๆ ชั่วคราว ๆ ไปจนกว่ามันจะไม่ร้อนได้อีกเลย จึงจะเป็นนิพพานที่ถูกต้องสมบูรณ์. ทั้งถูกต้อง และสมบูรณ์.

เพราะฉะนั้นนิพพานไม่ใช่เรื่องที่จะต้องแยกออกไปจากตัวเรา ต้องอยู่กับสติปัญญาของเราเพื่อป้องกันสิ่งต่าง ๆ ไม่ให้สร้างความร้อนขึ้นมา ; ไม่ใช่ต่อตายแล้ว อิกก็กัลป์ ก็กัปป์ ก็ร้อยชาติ พันชาติ จึงจะถึงนิพพาน ; ไม่ใช่เช่นนั้น. พระพุทธเจ้าท่านไม่ต้องการอย่างนั้น ; ท่านนี้ระบุว่า นิพพานคือความเย็นของอายตนะ มีได้เท่าไรก็เท่านั้น ; มีได้ตลอดกาลก็เป็นนิพพานแท้และสมบูรณ์. เพราะฉะนั้นเราจะต้องสนใจที่สุด ไม่เช่นนั้นจะต้องตกนรกทั้งเป็น. ในวันหนึ่ง ๆ มันมีเรื่องทำให้ร้อนมากมายหลายเรื่อง ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย มากที่สุดก็คือทางใจ เพราะมันคิดได้คล่องแคล่ว. ยิ่งสมัยนี้ การศึกษาให้ผลแต่เพียงว่าเป็นคนคิดเก่ง แต่ไม่ได้รับรองว่า คิดถูก หรือคิดผิด เพราะฉะนั้นการคิดเก่ง มันก็เลยเก่งไปในทางคิดผิด มันก็มีเรื่องร้อนมาก และเป็นเรื่องร้อนโดยไม่รู้สึกรู้ตัว. ผมเรียกว่า “ไฟเย็น” “ไฟเปี้ยก” เหมือนกับพวกฮิปปีก็ได้. มันก็ไม่จำเป็นที่จะต้องเป็นไฟที่ไหม้หนังพอง ไฟเย็นไฟเปี้ยก ก็ยังมี ; มันร้อน มีความหมายเป็นความร้อนด้วยกันทั้งนั้น.

นี่ถ้าคุณไม่เห็นตามที่เป็นจริง แล้วก็เลยไม่รู้สึกรู้ว่า นิพพานนี้เป็นของจำเป็น ที่จะต้องมีอยู่กับเนื้อกับตัว แม้ที่ยังอยู่ในบ้านเรือน. ก็นิพพานไม่จำเป็นแก่พวกฆราวาส พระพุทธเจ้าจะไม่ตรัสเรื่องสุญญตาแก่ฆราวาส ; นี่มีเหตุผล พระพุทธเจ้าตรัสเรื่องสุญญตาแก่ฆราวาส ก็เพื่อให้ฆราวาสมีนิพพานอย่างสำหรับฆราวาส อยู่ในบ้านในเรือน ; แล้วจะได้ดับร้อนได้. เพราะฉะนั้นคนที่พูดว่าทำไม่ได้. ทำทางโลกก็ต้องเอาแต่ทางโลกอย่างเดียว ทางธรรมทำไม่ได้ ; ก็เป็นคนโง่และคนอวดดีบวกรัน, ทั้งโง่ทั้งอวดดี. เลิกโง่เลิกอวดดีเสีย จะมองเห็นว่าพระพุทธเจ้าท่านตรัสถูกต้องแล้ว ว่าฆราวาสนี้จะต้องสนใจเรื่องสุญญตาให้มันมีความเย็นทางอายตนะ ทางตา ทางหูทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจพอสมควร ; จะได้ไม่เป็นโรคเส้นประสาท จะได้ไม่วิกลจริต จะได้ไม่ต้องฆ่าตัวตาย และจะได้ไม่เดือดพล่านจนเป็นฮิปปีในที่สุด.

ถ้าคุณเห็นว่านิพพานเป็นของศรี มันก็เท่ากับเห็นว่า พระพุทธศาสนาทั้งหมดนั้นเป็นของศรี ; เพราะว่าพระพุทธศาสนาทั้งหมดนั้นต้องการนิพพานที่นี้ และเดี๋ยวนี้ ; ให้มีนิพพานในกลางวิภูฏสงสาร. ชีวิตฆราวาสอยู่ในกลางวิภูฏสงสาร มีดี - มีชั่ว มีบุญ - มีบาป มีสุข - มีทุกข์ มีอะไรขึ้นๆลงๆ , มันเป็นวิภูฏสงสาร. ความไม่ต้องเป็นอย่างนั้น ความคงที่ ความสงบ ความสะอาด ความหยุดได้ ความเป็นอิสระ นี่เป็นนิพพาน. นึกถึงสระ ต้นมะพร้าวนาฬิกา ต้นเดียวโนเนกลางทะเลขี้ผึ้ง ฝนตกก็ไม่ต้อง ฟาร์มก็ไม่ถึง กลางทะเลขี้ผึ้ง ถึงได้แต่ผู้พันบุญเฮย. ท่อง ๆ เอาไว้บ้าง.

นี่เรียกว่ามันเป็นเคล็ด ที่คุณเป็นฆราวาสก็เกี่ยวข้องกับนิพพานได้ ; แล้วก็ไม่ใช่เป็นการจับปลาสองมือที่ล้มเหลว. แต่เป็นการจับปลาสองมือที่เป็นปลาคนละชนิดที่มีพร้อมกันไปสองมือ แล้วก็สำเร็จด้วย คือปลาตัวนี้ และไม่ทำให้ปลาอีกตัวหนึ่งเป็นของร้อนขึ้นมา. เพราะฉะนั้นอย่าไปเชื่อว่าต้องแยกกันเด็ดขาดว่าเดี๋ยวนี้เป็นชาวบ้านเป็นชาวโลกก็ต้องเอาเรื่องปากเรื่องท้อง ต้องทำมาหากิน ไม่ต้องสนใจเรื่องศาสนา เรื่องนิพพาน. เราจะต้องมีของสองสิ่งนี้เคียงคู่กันไป เหมือนกับที่ผมพูดในครั้งที่หนึ่ง ในการบรรยายว่า ชีวิตของเราต้องเทียมด้วยควายสองตัว ; จำควายสองตัวไว้ ควายตัวหนึ่งคือ เทคโนโลยี ตามหน้าที่การงานนั้น ควายตัวที่สองคือ *spiritual enlightenment* ความสว่างไสวในทางวิญญานชีวิตจิตใจ ; จำควายสองตัวเคียงคู่กันไป ชีวิตนี้ก็สะดวกสบาย ราบรื่นถึงที่สุด อย่างไม่ต้องโกลาหลวุ่นวาย ; นี่คือเคล็ด. ถ้าอย่างนี้ไม่ใช่เคล็ดแล้ว ก็หมดปัญญา ไม่มีอะไรจะพูดอีก. นี่เป็นเคล็ดที่ให้ผลมากที่สุดโดยลงทุนน้อยที่สุด.

ที่จะเข้าใจผิดก็มีอยู่อย่างที่ว่า ไปแบ่งแยกเป็นพระ เป็นฆราวาสมากเกินไป ; จนเข้ากันไม่ได้. ผมบอกว่าให้เป็นพระเสียให้เสร็จในความเป็น

ชมราวาสนั้นด้วย. เดียวนี้คุณได้ยินได้ฟังหลักพุทธศาสนาชั้นสูงว่าอย่างนั้นอย่างนี้ แล้วเป็นของพระไปหมด. พอพูดเรื่องศีล สมาธิ ปัญญา มรรค ผล นิพพาน ก็เลยเกิดความคิดเข้าใจไปว่า อ้าว เขาของพระมาใช้ บ้าแล้วว๊วย ; อย่างนี้ เขาเรื่องของพระมาศึกษามาปฏิบัติ บ้าแล้วว๊วย. ความจริงไม่ใช่เป็น อย่างนั้น ไม่ใช่เขาของพระไปใช้ ; เข้าใจโง่ ๆ ไปเองว่า เขาของพระไปใช้.

มันไม่มี ว่าของพระของชมราวาส เรื่องดับทุกข์ทางจิต ทางวิญญาณไม่มี แยกไว้เป็นของพระของชมราวาส ; เป็นเรื่องต้องดับความยึดมั่นถือมั่น หรือ เรื่องดับตัณหา เรื่องอริยสัจจ์ เรื่องมรรคมืดองค์แปด เหมือนกันหมดเลย ไม่มีพระ ไม่มีชมราวาส ในเรื่องนี้. ชมราวาสก็ถือพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ เหมือน กับพระ ; พระก็ถือพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ เหมือนกับชมราวาส. แล้วก็มีหลักที่จะปฏิบัติ ศีล สมาธิ ปัญญา ดับกิเลสตัณหา อย่างเดียวกันกับ ชมราวาสหรือพระก็ตาม ; เพียงแต่ว่า ไปได้ไกลกว่า ไปได้มากกว่า หรือ น้อยกว่า. ส่วนเรื่องของพระทั้งหมดนั้นมันก็เป็นเรื่องของชมราวาสโดยเนื้อหา โดยสาระ โดยใจความ. แต่ถ้าเขาไปบัญญัติชื่อเรียกกันในหมู่พระ แล้วก็ได้ยิน กันแต่ในหมู่พระ ก็เลยเข้าใจไปว่า เป็นเรื่องของพระว๊วย.

เช่นเรื่อง ทำปาฏิโมกข์นี้ คุณก็คงคิดว่า เป็นเรื่องของพระ ; ถูกแล้ว พระพุทธเจ้าท่านบัญญัติไว้ว่า พระต้องทำปาฏิโมกข์ทุกกึ่งเดือน. แต่เวลานี้ ไม่ใช่จำกัดว่า พระทำอย่างเดียวชมราวาสก็ทำได้, ถ้าคุณจะเอาระเบียบวินัย อะไรมาอ่านดู ทุก ๆ สัปดาห์ ทุก ๆ กึ่งเดือน;แล้วก็เตือนตน อย่าให้ทำผิด พลาดในเรื่องกฎหมาย ในเรื่องระเบียบอะไร มันก็ได้เหมือนกัน. เพราะฉะนั้น คำว่า “ปาฏิโมกข์สังวร” ใช้ได้ทั้งพระทั้งชมราวาส. พระสำรวจมระวังในข้อ กฏต่าง ๆ ของพระ ; ชมราวาสก็สำรวจมระวังในข้อกฏต่าง ๆ ของชมราวาส ก็เรียกว่า “ปาฏิโมกข์สังวร” ได้.

เมื่อพระมีอินทรีย์สังวร, สำรวมตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่ยินดี ยินร้ายไปตามสิ่งที่มากระทบ, ฆราวาสก็ควรทำเหมือนกัน ; มิฉะนั้นตกรก ทั้งเป็น จะต้องระวังเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเรา ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ อย่าให้เกิดเป็นพิษเป็นอันตรายขึ้นมา ; แม้ไม่เท่าพระ ไม่เท่ากันกับพระ แต่ก็ทำเหมือนกันนั่นแหละ เพียงแต่มันมีความมากน้อยกว่ากัน เท่านั้น.

เรื่องของพระหนักขึ้นไปอีก เช่นว่า บัจเจกขณ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ พระท่องทุกวันนี้ อย่าเข้าใจว่าฆราวาสไม่เกี่ยว ; ฆราวาสก็ต้องทำ. ถ้าไม่ทำก็เป็นฆราวาสที่เหลว แล้วจะมีความทุกข์ด้วย คำบัจเจกขณจีวร ที่ว่า จะใช้จีวรนี้เพียงเพื่อบำบัดความร้อน หนาวหรือเหลือบยุง ลมแดดอะไรทำนองนี้ ; หรือว่ามันไม่ใช่ตัวสัตว์ตัวบุคคล ทั้งผู้ใช้จีวร ผู้ห่มจีวรและตัวจีวร. ถ้าฆราวาส คิดนึกได้อย่างนั้นก็ป็นฆราวาสที่ดี จะไม่สุรุยสุรายเรื่องเครื่องแต่งตัว จะไม่มีความหงุดหงิดเกิดขึ้นเพราะเรื่องการแต่งกาย เครื่องนุ่งห่ม. เพราะฉะนั้น พระปฏิบัติอย่างไร ฆราวาสก็ปฏิบัติอย่างนั้นเกี่ยวกับเรื่องเครื่องนุ่งห่ม อย่าให้มัน เกินความจำเป็น, ให้เป็นเพียงเท่าที่จำเป็นอย่างไร ก็ทำอย่างนั้น.

เรื่องอาหารบิณฑบาต บัจเจกขณอาหารบิณฑบาต ก็เพื่อจะเตือนตน ให้บริโภคเท่าที่จำเป็นอย่าให้กลายเป็นเฟ้อ หรือเกินไป หรือด้วยความตะกละ หรือด้วยความรักสวยรักงาม, บำรุงบำเรอ. ฆราวาสก็ปฏิบัติได้ เกี่ยวกับอาหาร การกินให้พอเหมาะพอสม เท่าที่จะมีความสะดวกสบายใจการปฏิบัติหน้าที่การงาน ; ไม่จำเป็นที่จะต้องอยู่กรุงเทพ ฯ ขับรถยนต์ไปกินอาหารมื้อกลางวันให้อร่อยที่ นนทบุรี เป็นต้น ; นั่นมันเป็นเรื่องบ้า. ถ้าถือหลักอย่างนั้นแล้ว ฆราวาส ก็ตกรกทั้งเป็น ; แต่ถ้าถือหลักตามพระ ถือบัจเจกขณเรื่องบิณฑบาต

กินอาหารนี้ เท่าที่ร่างกายต้องการ มันจะสะดวกสบายสำหรับปฏิบัติหน้าที่การงาน. คุณก็ท่องเที่ยวจนจำได้กันอยู่แล้ว ผมก็ไม่ต้องพูด. สวดปัจจุเวกขณ์ ขอร้องแต่เพียงว่า ลีอกออกไปก็อย่าลืมเสีย ให้ท่องเที่ยวได้ตามเดิม.

เรื่องเสนาสนะก็เหมือนกัน : จะอาศัยเสนาสนะเพียงเพื่อให้ได้รับความสะดวกสบายในการเป็นมนุษย์, แล้วดำเนินไปให้ถึงจุดหมายปลายทางของความ เป็นมนุษย์. ถ้าเราไปมัวสร้างที่อยู่อาศัยให้มากมาย มันก็มีภาวะเกิดขึ้นมาก เกินกว่าความจำเป็น ; ต้องลงทุนมากต้องลำบากมาก กว่าจะได้มานี้ ; บางที ต้องฉิบหายไปเลยตั้งแต่ที่แรก. ถ้ามีอย่างนั้นมันก็ต้องรักษา ต้องมีค่าใช้จ่ายในการรักษาดูแลมาก ดูแลไม่ทั่วถึง ; แม้ทำได้มันก็เป็นห่วง เป็นวิตกกังวลจน จิตใจหม่นหมอง. เพราะฉะนั้นให้มีบ้านเรือนเท่าที่จำเป็น อย่างโคลงสุภาษิตว่า “นกน้อย ทำรังน้อย แต่พอตัว” นี้ ถ้าทำใหญ่เกินไปคนก็หัวเราะ ; ให้พอดีพอ สะดวกแก่ความที่จำเป็นที่จะอยู่จะอาศัย เพื่อทำหน้าที่การงานของมนุษย์. นี้เรื่อง เสนาสนะ หมายถึงบ้านเรือน เครื่องใช้สอยในบ้านเรือน เครื่องเรือนอะไรก็ตาม ที่มันเนื่องด้วยเรือน ๆ ; ให้เหมือนกับพระปัจจุเวกขณ์นั่นแหละ. ไม่ได้ หมายความว่า คุณจะต้องอยู่กระต๊อบอย่างนี้ ; ไปเป็นพระวาจาแล้วคุณจะต้องอยู่ กระต๊อบเล็ก ๆ อย่างนี้, ไม่ใช่ ; แต่จะอยู่อย่างพอเหมาะพอสมอย่างไรก็ได้ แต่ รู้ความหมายของมัน อย่ามีจิตใจที่ลุ่มหลงไป.

ข้อสุดท้าย เรื่องหยูกยา ปัจจุเวกขณ์ก็เพื่อให้ไม่ต้องลำบากมากเกินไป ; เอาแต่พอที่ถูกต้อง. ถ้ามันเหลือวิสัยเกินกว่าความจำเป็นแล้ว ให้มันตายไปก็ได้ ร่างกายนี้ไม่ต้องดิ้นรนจนลำบากเกินไปเลย. แต่ว่าเมื่อปฏิบัติในหลักการเป็นอยู่ อย่างอื่นถูกต้องแล้ว โรคภัยไข้เจ็บมันก็ไม่มี ; และโรคไข้เจ็บนี้จะบำบัดได้ด้วย หยูกยาที่ไม่ต้องแพง ไม่ต้องวิเศษวิโสอะไร. เรื่องถึงขนาดที่จะต้องผ่าตัดเปลี่ยน

หัวใจอะไรนั้น เป็นเรื่องบ้า ไม่จำเป็นจะต้องทำ, ควรปล่อยให้ไปตามธรรมชาติ คือตายหรืออะไรก็ตามใจ ; เป็นผู้สันโดษมั่นเรื่องหยูกยา ที่จะเยียวยาชีวิตนี้ด้วย.

เป็นอันว่า เรือปัจเจกชน ๔ ของพระนี้, ของฆราวาสก็เหมือนกัน. แต่มันเรียกชื่อเป็นแบบของพระเสียแล้ว พอฆราวาสได้ฟังเข้าก็ตกใจเลย ; กลัวจะเป็นพระอยู่วัด. ที่จริงโดยเนื้อหา โดยความหมายแล้วมันก็เป็นอันเดียวกัน.

เรื่องประมาณในโภชนะ นี่ก็อีกเรื่องหนึ่ง. เมื่อพระต้องการทำความเพียรทางจิต ก็กินอาหารน้อยกว่าฆราวาส ; ฆราวาสต้องการใช้กำลังทางกาย ก็ต้องกินมากกว่า แต่ว่ามีประมาณ ประมาณที่พอดี. ความพอดีในการกินอาหารนี้ ก็ต้องปฏิบัติเคร่งครัด อย่างเดียวกัน ทั้งพระทั้งฆราวาส.

เรื่องของพระแท้ ๆ ยิ่งขึ้นไปอีก เช่น ชาคரியานุโยค – คือนอนน้อยก็เหมาะแล้วสำหรับพระที่นอนน้อย เพราะมีเรื่องฝึกฝนทางจิต ทางวิญญาน. ฆราวาสต้องใช้กำลังทางกาย จะนอนน้อยเท่าพระไม่ได้ ; แต่แล้วก็ต้องนอนน้อยเหมือนกัน ฆราวาสก็จงนอนให้น้อยเท่าที่จะเหมาะสมแก่ฆราวาส.

เรื่องรุดงค์, เติลิดไปรุดงค์เสียเลย ซึ่งใคร ๆ ก็เข้าใจว่ามีบัญญัติไว้เฉพาะพระ. ฉะนั้นคุณก็พิจารณาดูเถิด กินข้าวหนเดียว ภาชนะใบเดียว อะไรทำนองนี้ ; เอาแต่ความหมายของมันซิ คือเราอย่าสุรุ่ยสุร่าย ; กินกินจำเป็น, กินจำนวนมือเท่าที่จำเป็น, ภาชนะเท่าที่จำเป็น เท่าที่สะดวกหรือเหมาะสม อย่าให้มันเพ้อ อย่างจิวรสามฝืนอย่างนี้, ฆราวาสก็มีเครื่องนุ่งห่มเท่าจำเป็น เท่าที่พอเหมาะพอสม อย่าให้มันเพ้อ. เรื่องอื่นก็เหมือนกัน รวมความแล้วมันเป็นเรื่องสันโดษ ไม่มีทางผิดที่ฆราวาสจะถือรุดงค์ คือชีวิตเป็นอยู่ไม่พุ่มเพื่อย

เอาแต่พอเหมาะพอดี เท่าที่จะเป็นอยู่ได้ โดยสะดวกแก่หน้าที่การงาน. นี้เรียกว่า
 ภูตงค์ ฆราวาสก็ยังมีภูตงค์ได้.

เรื่องอื่น ๆ อีกก็เหมือนกันจะ เอามาพูดหมดทุกเรื่องมันก็ไม่ไหว.
 อยากจะเตือนเรื่องสุดท้ายก็คือ *เรื่องอุคฺมคติของโพธิสัตว์* เป็นฆราวาสนั่นแหละ
 เป็นโพธิสัตว์ได้. ถ้าเป็นวงกว้างไม่ได้ก็เป็นแต่เพียงในครอบครัวก็แล้วกัน ;
 บำเพ็ญบารมีสงเคราะห์คนในครอบครัว หรือคนข้างเคียงออกไป ๆ ให้สุดความ
 สามารถ สุดฝีมือลายมือ ก็เรียกว่ามีอุคฺมคติของโพธิสัตว์ได้. เพราะฉะนั้นเป็น
 ฆราวาสที่อยู่ในบ้านเรือนนั้นทำได้ทุกสิ่งทุกอย่าง ตามเนื้อหาสาระของพระพุทฺธ-
 ศาสนา ; นี้ก็คือ “เคล็ด”.

ที่นี้อยากจะแนะนำต่อไปถึงข้อที่ว่า ให้ถือปฏิบัติโดยใจความ หรือโดย
 ความหมาย หรือโดยเนื้อแท้ หรือโดยสาระนี้ ไม่ใช่โดยอ้อม : คุณอย่าทำให้
 ปนกันยุ่ง “โดยใจความ” นี้ไม่ใช่ “โดยอ้อม”, โดยอ้อมคือเฉไปจาก
 ใจความ, โดยใจความนี้คือโดยตรง. ถ้าฆราวาสเอาเรื่องของพระมาปฏิบัติ
โดยใจความ นี้ก็คือปฏิบัติโดยตรง ไม่ใช่โดยอ้อม ; อย่าพูดว่าโดยอ้อม. ข้อ
 ปฏิบัติต่าง ๆ ที่ออกชื่อมาแล้วสำหรับพระปฏิบัติ นั้น ฆราวาสเอามาปฏิบัติได้
 โดยตรงไม่ใช่โดยอ้อม ; หากแต่ว่าเป็นไปโดยใจความ เอาใจความมาใช้ให้ถูกต้อง.
 ส่วนปริมาณหรืออะไรนั้น ไม่จำเป็นจะต้องเท่ากัน, ระดับไม่จำเป็นจะต้องเท่ากัน ;
 แต่ใจความนั้นตรงกันเสมอ. เพราะฉะนั้นเราคงมีใจความสำคัญเหมือนกัน
 ทั้งพระทั้งฆราวาส ; คือบุคคลผู้กำลังเดินไป ๆ เดินไป ๆ จากความเป็นทุกข์
 สู่อะไรดี ๆ ; นั่นคือใจความ. ฆราวาสก็ต้องเดินเข้าเพราะแบกสองบ่า ;
 พระก็ไปเร็วเพราะแบกบ่าเดียว หรือไม่แบกเลยก็สุดแท้.

ที่เรียกว่า “ใจความ” นั้นแหละสำคัญที่สุด ; อะไร ๆ ก็ขอให้ถือให้ถูก ให้ตรงตามใจความ. อย่างหลักพระพุทธศาสนาเดี๋ยวนี้เราถือไม่ตรง, ผิดใจความ ผิดหลัก เลยยุ่งไปหมด ; เป็นพุทธศาสนาเก๋จอมปลอม เนืองออกออกมาใหม่ ๆ, เพราะถือเอาใจความไม่ได้ จับใจความไม่ได้ ; แม้จะรุ่งเรื่องด้วยวัตถุทางศาสนา มันก็ไม่มีพุทธศาสนา หรือดับทุกข์ไม่ได้. จะสร้างวัดให้เต็มบ้านเต็มเมือง, สร้างพระเจดีย์ให้เต็มบ้านเต็มเมือง ให้เหลืออร่าม ไปทั่วประเทศ มันก็ช่วยอะไร ไม่ได้ ; ถ้าถือเอาใจความผิด. ใจความของมันอยู่ที่ว่า มีจิตใจ สะอาด สว่าง สงบนี้ ; ไม่ใช่เต็มไปด้วยโบสถ์ วิหาร หรือเจดีย์ หรือผ้าเหลือง หรืออะไร ทำนองนี้. เพราะฉะนั้นขอให้ถือว่า ใจความนั้นแหละสำคัญ ; ตัวหนังสือ ก็ไม่สำคัญ, พิธีรตองอะไรต่างๆก็ไม่สำคัญ ; ต้องถือเอาใจความให้ถูกต้อง นั้นแหละเป็นส่วนสำคัญ.

เดี๋ยวนี้เขาเน้นหนักไปในทางประเพณี. สมาคมชื่อว่า พุทธศาสตร์ และประเพณี ฯลฯ ; เรื่องประเพณีระวังให้ดี มันจะไปโดนเปลือกมาก ๆ เข้า ก็ได้. พุทธศาสตร์ก็ต้องระวังให้ดีมันจะเป็นปรัชญาเพื่อแจ๋อกก็ได้ ; มันไม่ถูกใจความ. ถ้าเรื่องพุทธศาสนากลายเป็นปรัชญาไปแล้วมันไม่ใช่ใจความ ; จะไม่ดับทุกข์เลย. ประเพณีพิธีรตองนี้ก็เหมือนกัน ถ้ามันผิดความประสงค์ ผิดใจความแล้ว มันก็เป็นเรื่องงมงายไปเลย. พุทธศาสตร์ต้องให้ได้ใจความว่า เป็นศาสนา ไม่ใช่ศาสตร์ปรัชญา. ศาสตร์ที่เป็นศาสนา จะต้องเป็นศาสตรา. ศาสตร์นั้นคือ ศาสตรา ; ศาสตราคือเป็นของมีคม, มีคมสำหรับตัดความโง่ ตัดความเห็นแก่ตัว ตัดกิเลสตัณหา. ถ้าเป็นศาสนาจริงต้องเป็นของมีคม ตัดความโลภ ความโกรธ ความหลง โดยตรง ; นี้เรียกว่าใจความ.

ถ้าเป็นประเพณีก็เพียงแต่ให้มันเกิดความสะดอกแก่การกระทำอย่างนั้น ; ถ้าเราไม่มีประเพณี มันไม่สะดอกแก่การที่จะทำอย่างนั้น. ถ้าเราตั้งขึ้นไว้เป็น

ประเพณี เ้านี้ทำอย่างนี้ เ้านี้ทำอย่างนั้น, เตือนนี้ทำอย่างนั้น เตือนนั้นทำ
 อย่างโน้น ; แล้วเป็นประเพณีที่ถูกต้องและเป็นระเบียบ ; อย่างนี้ประเพณี
 มันก็มีประโยชน์. แต่ถ้าทำไปอย่างหลับหู หลับตา งมงาย มันก็ยังไม่ีประโยชน์.
 เพราะฉะนั้นขอให้จำว่า ถูกต้อง แล้วก็ “พอดี” แล้วก็ “ครบถ้วน” ; ฟังดู
 คล้ายหลักปรัชญา แต่ว่าไม่ใช่. ผมเกลียดที่สุดเรื่องปรัชญา แต่นี้ฟังดูมันคล้าย
 หลักปรัชญา ว่า “ถูกต้อง” แล้ว “พอดี” แล้ว “ครบถ้วน” มันจึงจะให้ได้
 ใจความมันอยู่ที่นั่น, ใจความมันอยู่ที่ถูกต้อง, แล้วก็พอดี, แล้วก็ครบถ้วน.
 คุณจะทำอะไรก็ขอให้นึกถึง ๓ คำนี้ไว้: - ให้ถูกต้อง และยังต้องพอดี ; ถูก
 เกินไปก็ไม่ไหว, ถูกเกินไปนั่นคือผิด ; ดีเกินไปนั่นคือเลว. ถูกต้อง
 ต้องถูกต้องแน่, และต้องพอดี; ถูกต้องมันก็ต้องพอดีเกินไม่ได้ แล้วก็ต้อง
 ครบ ; ครบที่มันควรจะมี. นั่นแหละคือใจความ.

ถ้าเราพูดว่า “ใจความของพระพุทธศาสนา” ก็หมายความว่า มัน
 ถูกต้อง แล้วก็พอดี แล้วก็ครบ ตามหลักของพระพุทธศาสนา ที่คน ๆ หนึ่งจะปฏิบัติ
 ที่ฆราวาสคนหนึ่ง ๆ จะปฏิบัติ. อย่างนี้เรียกว่าเราเอาใจความของพุทธศาสนามาได้
 คือเอาหัวใจของพุทธศาสนามาได้ ไม่ใช่เปลือกข้างนอก.

ขอทบทวนอีกทีหนึ่งว่า โดยใจความนั้น ไม่ใช่โดยอ้อม ; โดย
 ความหมายหรือโดยใจความนั้นไม่ใช่โดยอ้อม, มันเป็นโดยตรง . **โดยใจความ**
 นั้นก็ **คือถูกต้อง พอดี** แล้วก็**ครบถ้วน**. เมื่อฆราวาสถือหลักอย่างนี้แล้ว
 ก็สามารถจะเป็นพระได้ทั้ง ๆ เป็นฆราวาส ; คือเอาใจความของเรื่อง หรือของ
 พุทธศาสนา หรือของพระ มาใส่ไว้ในชีวิตของตนแผนกหนึ่ง, ในฐานะเป็น
 เรื่องทางฝ่ายจิต หรือฝ่ายวิญญาณ. ส่วนเรื่องของฆราวาสแท้ ๆ เรื่องปาก
 เรื่องท้อง เรื่องลูก เรื่องเมีย เรื่องทำมาหากินนั้นเป็นส่วนเรื่องร่างกาย ให้เป็น

ส่วนของเรื่องร่างกาย. เรามีควายสองตัวเทียมชีวิตคือ เรื่องกาย กับเรื่องใจ ; ชีวิตนี้ก็จะครบถ้วน ถูกต้องบริบูรณ์ เป็นไปได้ด้วยดี. ทำอย่างนี้จะบรรลุ มรรค ผล นิพพาน เร็วกว่าพวกพระเิง ๆ ที่ไปทำอะไรดุ่ม ๆ อยู่กลางป่าเสียอีก, นี่พูดหยาบคายไปหน่อยต้องขออภัย ; แต่มันเป็นความจริงที่สุด ฆราวาสที่ปฏิบัติ อยู่อย่างถูกต้อง นี่จะบรรลุ มรรค ผล นิพพาน เร็วกว่าพระบอ ๆ อะไรองค์ หนึ่งเสียอีก ซึ่งมีความยึดมั่นถือมั่นในเรื่องของพระมากเกินไป ; ไปทำอะไรอยู่ในป่าคนเดียววนั้น ก็ยังจะอยู่ล้าหลังฆราวาสคนนี้เสียอีก. เพราะฉะนั้นขอให้ เป็น ฆราวาสที่ลืมหู ลืมตามีสติปัญญาแจ่มใส ในความถูกต้อง พอดี ครบถ้วน ; มีพุทธศาสนาโดยใจความอยู่ในเนื้อในตัว.

เราพูดกันถึงเรื่องเคล็ด มันก็เป็นเคล็ดอย่างนี้ ; เอาหัวใจมาให้ได้นั่นมัน เป็นเคล็ดที่สุด ; ไม่มีเคล็ดใดจะมากไปกว่านี้ ; จับกล่องดวงใจให้ได้นั่นคือเคล็ด.

เวลาเหลืออีกนิดหนึ่งก็อยากจะพูดเรื่องเคล็ด จับหัวใจ นี่อีกหน่อย ; ซึ่งจะสรุปเป็นคำพูดง่าย ๆ อีกทีก็คือว่า ขอเตือนให้ระลึกนึกถึงคำบางคำ ที่ได้ บรรยายมาแล้วหลายครั้งอีกเหมือนกัน ว่าผมอาศัยการทำงานนี้มานานหลายสิบปี สังเกตอะไรมาเรื่อย ๆ ก็พบว่า ที่สรุปความสั้น ๆ ให้เขานี้ก็มีประโยชน์มาก. เพราะ ฉะนั้นจึงเกิดคำสรุปความขึ้นมาหลาย ๆ คำ ดังที่ใช้มาแล้ว. คำสรุปความนี้มัน แตกต่างกันไปเพื่อให้เหมาะแก่คนหลาย ๆ ประเภท ; แต่ที่ใช้ได้แก่คนทุกประเภทนี้ ผมเคยสรุปอย่างที่ได้ยินกันอยู่เสมอว่า “ตายเสียก่อนตาย”.

ใครมาอยู่สวนโมกข์ก็มาเพื่อรับปริญญา “ตายเสียก่อนตาย” ให้ตัวกู- ของกู ประเภท *egoism* ที่จะเป็นเรื่องเห็นแก่ตัวนี้ ตายเสียให้เสร็จหมดก่อนแต่ ร่างกายนี้มันจะตาย. ร่างกายยังไม่ทันตายให้อหังการ มมังการ ตัวกู- ของกู มันตายเสร็จ นี่เรียกว่า ตายก่อนตาย ; พยายามตายก่อนตาย ไม่มีตัวกู- ของกู

ที่จะยกหูชูหาง จะตีจะฉันทัน จะโลก จะโกรธ จะหลงอะไร นี้เรียกว่าตายเสียก่อนตาย เย็นสนิท อายตนะเย็นสนิท ถ้าเราถือหลักตายเสียก่อนตาย. คุณไปคิดเอาเองก็ได้ นี่เป็นตัวอย่างที่ให้ไป สำหรับไปคิดเอาเองบ้างก็ได้. อาจจะมีคำพูดอย่างอื่นที่คุณคิดได้เอง ที่เหมาะที่สุดสำหรับคุณยิ่งกว่าคำนี้ได้. แต่ผมมีความคิดอย่างนี้ ได้พูดกับชาวบ้านชาวเมือง อุบาสก อุบาสิกา ก็พูดเรื่องตายเสียก่อนตาย ; วันหนึ่งพูดไม่รู้วาก็ลืบครั้ง พูดคำว่า *ตายเสียก่อนตายนี้*. นี่มันเป็นเรื่องหลักอันหนึ่งที่สรุปไว้ในคำพูดเพียง ๓ พยางค์.

ถ้าพูดตรง ๆ บางที่ไม่สนุก ไม่กินใจ, ก็พูดอ้อม ๆ เป็นปริศนา. เดี่ยวนี้กำลังพูดมากอยู่อีกคำว่า **ปากอย่าง ใจอย่าง ทางดับทุกข์.** พวกชาวบ้านนั้นเขาได้ยินแต่คำว่า ปากอย่างใจอย่างนั้นคือมันคบไม่ได้ เป็นคนขี้โกง คนไม่ซื่อ อย่าไปคบมัน ; คนปากอย่างใจอย่างนั้นเป็นคนโกหกมดเท็จ ; นี่เป็นเรื่องชาวบ้าน เป็นภาษาชาวบ้าน. แต่ **ปากอย่าง ใจอย่าง** ในภาษาธรรมะนี้มันมีความหมายอย่างอื่น ; หมายความว่า ปากนี้ต้องพูดเหมือนคนอื่นพูด แต่ใจไม่เป็นอย่างนั้น. ปากพูดโดยโหวทชาวบ้านพูด ; ส่วนใจนั้นยังมีความแจ่มแจ้งอยู่ในความจริง. พระพุทธเจ้าท่านก็ตรัสถึงพระองค์เองอย่างนี้ว่า *“ตถาคตต้องพูดด้วยโหวทชาวบ้านพูด แต่จิตไม่ยึดมั่นด้วยอุปาทาน เหมือนชาวบ้านยึดมั่น”*.

เมื่อชาวบ้านพูดว่า *“บ้านของฉัน”* นี่มันเป็นบ้านของฉันจริง ๆ จัง ๆ ร่างกายของฉัน ก็เป็นร่างกายของฉันเอาจริง ๆ จัง ๆ. มันเป็นด้วยความโง่ ความหลง ด้วยตัณหา อุปาทาน - เป็นของกูเสียจริง ๆ. แต่ถ้าพระพุทธเจ้าจะพูดว่า *“ร่างกายของฉัน”* ร่างกายของตถาคต นั้น ปากพูดอย่างนั้น ; แต่ใจไม่ได้ยึดมั่นว่า ร่างกายของตถาคต แต่เป็นของธรรมชาติ ; ไม่มีความยึดมั่นด้วย

อุปาทาน ว่าร่างกายนั้นเป็นของกู. ชาวบ้านพูดว่าอย่างไร ก็ยึดมั่นอย่างนั้น
 ทั้งนั้น ; ฉะนั้นก็เลยมาสอนกันเสียใหม่ว่า หัดเป็นคนปากอย่าง ใจอย่างกันเถิด.
 เมื่อปากพูดว่า ของกูใจอย่าเป็นของกู ; ปากพูดว่าตัวฉัน ใจอย่าเป็นตัวฉัน ;
 เดียวมันจะยกหูชูหาง. นี้เรียกว่า “ปากอย่างใจอย่าง”. ปากพูดว่า “ตัวกู”
 อยู่ตามเคย ใจอย่าเป็นเช่นปากเอ๋ย เหว่ยพวกเรา. ที่เขียนอยู่ได้รูปภาพที่
 ประดิษฐ์ขึ้นใหม่. ปากพูดว่าตัวฉัน, ว่าของฉัน, ว่าลูกเมียของฉัน, ความ
 รับผิดชอบของฉันอะไรก็ตามใจ ; ก็พูดตามภาษาธรรมดาให้มันรู้เรื่องกันเท่านั้น.
 ส่วนใจให้มันรู้อยู่เสมอว่า ทุกอย่างมันเป็นของธรรมชาติ เราเข้าไปเกี่ยวข้องกับมัน
 ให้ถูกวิธี ให้สำเร็จประโยชน์ ก็ไม่มีความทุกข์. นั่นแหละผลที่มุ่งหมายมันอยู่ที่
 ไม่มีความทุกข์ ; แล้วมันจะเป็นของฉันไม่ได้.

แล้วก็อย่าลืมที่เคยเตือนว่า อย่าให้เสียเปรียบ หรือขายหน้าพวก
 คริสเตียนที่ในไบเบิลของเขาก็มีสอนอย่างเดียวกัน : มีภรรยา ก็จงเหมือนกับไม่มี
 ภรรยา : มีทรัพย์สมบัติก็จงเหมือนกับไม่มีทรัพย์สมบัติ, มันทุกข์ก็เหมือนกับ
 ไม่มีทุกข์, มีสุขก็เหมือนกับไม่มีสุข, ไปซื้อของที่ตลาดไม่เอาอะไรมา อย่างนี้
 เป็นต้น. กิริยาภายนอกทำอย่างไร ก็ตามใจ แต่ในใจไม่เป็นอย่างนั้น ; ไม่
 เหมือนกับที่ปากพูด หรือกิริยาอาการมันแสดง. หมายความว่า ใจไม่ยึดมั่นถือมั่น
 ว่าตัวกู - ของกู. โดยทางสมมุติ ว่าตัวกู ว่าของกู กูซื้อมา เป็นของกู
 อย่างนี้ ; แต่โดยความจริงแท้นั้นเป็นของธรรมชาติ. จิตไม่ยึดมั่นว่า ของกู ;
 จะใช้สอย จะกิน จะใช้อย่างไรก็ได้ โดยไม่ต้องยึดมั่นว่า เป็นตัวกู - ของกู

นี่เรียกว่ามีชีวิตอยู่ ด้วยสติปัญญา ; ไม่ใช่มีชีวิตอยู่ด้วยความโง่
 ความหลง ด้วยกิเลส ตัณหา, สติปัญญาทำให้มองเห็นว่า ทุกอย่างเป็นของ
 ธรรมชาติ ; เราอย่าเป็นโจรปล้นธรรมชาติมาเป็นของเรา. เราจงกิน จงใช้
 จงเกี่ยวข้องกับมัน ในฐานะที่มันเป็นของธรรมชาติ ก็จะได้ความสุขสบายไปตลอด

ชีวิต. พอไปปล้นธรรมชาติมาเป็นของกู ก็กลายเป็นใจร้อนขึ้นมา อย่างนี้ธรรมชาติ ก็ตบหน้าให้ทันที; คือทำให้มีความรู้สึกหนักใจ ร้อนใจอะไรเพราะความยึดมั่น ถือมั่นนั้น ๆ . เพราะฉะนั้นอย่าเป็นใจปล้นธรรมชาติ ; นี้สำหรับพุทธบริษัท สำหรับศาสนาอื่นที่เขามีพระเจ้าก็ว่าทุกอย่างเป็นของพระเจ้า ; อย่าไปปล้นเอา ของพระเจ้ามาเป็นของเรา ; จะกิน จะอยู่ จะใช้สอยอะไรก็ทำไป แต่อย่ากล้า ยึดมั่นว่าของกู ไปปล้นพระเจ้า พระเจ้าจะลงโทษเอา ! มันก็มีเท่านี้.

นี่เรียกว่ามีปากอย่าง ใจอย่าง ก็มีแต่ความเย็น, เย็นเป็นนิพพาน ทางอายตนะ. ในเรื่องปากอย่าง ใจอย่างนี้ ที่อย่างที่เป็นชนิดเลว ทำไม่ ทำกันได้ และทำกันได้อยู่แล้ว. ในทางสังคมนั้นได้ยืนยันว่า มีเรื่องโกหกหมดแท้จ ปากอย่างใจอย่างทั้งนั้น ; พอพบหน้ากันจับมือ สบาย หัวเราะ ขอบคุณอะไร สบาย ; แต่ในใจมันเต็มไปด้วยคิดอาฆาตมาดร้ายก็มี. ในสนามกีฬาเขาให้นักมวยจับมือกันบ้าง นักกีฬาจับมือกันบ้าง นั้นมันโกหก ปากอย่างใจอย่างทั้งนั้น แสดงอาการอย่างหนึ่ง แต่ใจมันอีกอย่างหนึ่ง. เห็นได้ชัดว่าเขาชกต่อย ตบตีกัน ในท่ามกลางสนามกีฬา ; อย่างนี้ก็เพิ่มความเห็นแก่ตัว ไม่ใช่ทำลาย ความเห็นแก่ตัว นี่เรียกว่ากีฬาจอมปลอม เพราะมันปากอย่างใจอย่าง. ทำ อย่างนั้นยังทำได้ แต่ที่มาขอให้ทำปากอย่างใจอย่างนี้บ้างกลับไม่เอา ; มันจริงกว่า มันถูกต้องกว่า. ของธรรมชาติอย่าว่าของกู, ของพระเจ้าอย่าว่าของกู ; ให้ถือเป็นของยืมใช้ ธรรมชาติก็ยอมให้ พระเจ้าก็ยอมให้ เราก็สบายจนตลอดชีวิต อย่างนี้มันดีกว่า. เพราะฉะนั้นชีวิตของเรามันเป็นชีวิตที่ไม่มีความทุกข์ ไม่มีความ กลัว; เรียกว่าไม่มีความทุกข์คำเดียวมันรวมหมด คือไม่มีปัญหา ไม่มีความกลัว ไม่มีความสะดุ้ง ไม่มีวิตกกังวล ไม่มีอะไรหมด.

นี่แหละคือ “เคล็ด” ที่จะเป็นอย่างดีที่สุดเท่าที่มนุษย์จะพึงทำได้ เรียกว่าสิ่งดีที่สุดที่มนุษย์จะทำได้ ; มันก็จบกันเท่านี้ไม่มีอะไร. เกิดมาก็เพื่อ

ให้ได้สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้. นี่ง่ายนิดเดียวแต่ในมหาวิทยาลัยของคุณ ไม่ยกสอнокัน, ของง่าย ๆ นิดเดียวนี้ จนคุณก็ไม่รู้ว่าเกิดมาทำไม. เมื่อไม่รู้ว่าเกิดมาทำไม ก็เป็นอันว่าไม่รู้ทั้งหมดแหละเรื่องดี - เรื่องชั่ว เรื่องบุญ - เรื่องบาป เรื่องอะไรมันไม่รู้ไปหมด แล้วไม่สนใจด้วย ; เพราะไม่สนใจที่จะรู้ว่าเกิดมาทำไม.

ครั้งนี้เราถือว่า เป็นการบรรยายสรุปครั้งสุดท้ายสำหรับพวกคุณที่มีโอกาสมาบวชระหว่างปิดภาคเรียน ควรจะได้รู้อะไรบ้าง ในเมื่อจะกลับออกไปเป็นฆราวาส. ผมก็พยายามเลือกสรรดีที่สุดแล้ว ว่าเรื่องอะไรบ้างที่จะเหมาะแก่คุณ ผู้มีความประสงค์อย่างนี้ ; ฉะนั้นจึงได้บรรยายคำบรรยายชุดนี้ โดยหัวข้อที่เรียกว่า **“ฆราวาสธรรม”** เป็นธรรมะสำหรับฆราวาส เท่าที่จำเป็นแก่ฆราวาส และที่ฆราวาสจะถือเอาประโยชน์ให้ได้มากที่สุดเท่าไร ; เรียกว่า **“ฆราวาสธรรม”** ของพวกเราที่นี่โดยเฉพาะ. เพราะว่า มันอาจจะไม่เหมือนกับที่เขาเรียกว่า ฆราวาสธรรม ในที่อื่น ๆ ซึ่งมันอาจจะแคบเกินไป มีเพียงเรื่องทำมาหากิน เป็นต้น . ส่วนผมนี้ คำว่า ฆราวาส ก็ไม่ยอมให้ละทิ้งพุทธศาสนา : ซึกหนึ่งให้เป็นเรื่องร่างกาย ทำมาหากินไป ; อีกซึกหนึ่งก็เป็นเรื่องทางจิต - ทางวิญญาณ จะต้องมีความแจ่มแจ้ง สว่างไสวไป, แล้วก็ไปด้วยกัน. นั่นคือเป็นฆราวาสที่ดี เป็นพระอยู่ในตัวเสร็จแล้วตลอดเวลา ; แต่ว่าเป็นพระที่เดินไปซึก ๆ.

นี่ขอสรุปใจความไว้อย่างนี้ ว่าเป็นฆราวาสที่ดีที่สุดในโลก เพราะว่า เป็นฆราวาสตามแบบของพุทธบริษัท มีหลักของพุทธศาสนาเป็นเครื่องประดับ ประคอง. นี่ขอให้มีความเข้าใจ และดำเนินการปฏิบัติ ที่ถูกต้องโดยใจความดังที่กล่าวมาแล้วนี้ ; แล้วก็มีความเจริญ งอกงามก้าวหน้าในทางแห่งพระพุทธศาสนาของสมเด็จพระบรมศาสดา ทุกทิพาราตรีเทอญ.

ยโต โข คหปติ อริยสาวกสุส ปญจ ภยานิ เวรานิ วูปสนฺตานิ
 โหนฺติ จตุหิ โสตาปตฺตติยงฺเคหิ สมฺนฺนาคโต โหติ อริโย จสุส ญายโย
 ปญฺญาย สุทฺธิญฺโญ โหติ สุปฺปปฏิวิทฺโธ ๗เปฯ.....๗เปฯ ... อธิ
 คหปติ อริยสาวโก อิติ ปฏิสณฺจิกฺขติ อิติ อิมสฺมึ สติ อทำ โหติ
 อิมสฺสุปฺปาทา อิทํ อูปฺปชฺชติ อิมสฺมึ อสติ อิทํ น โหติ อิมสฺส
 นิโรธา อิทํ นิรุชฺฌติ ยทิทํ อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารธา สงฺขารปจฺจยา
 วิญฺญาณํ..... ๗เปฯ.....๗เปฯ.....ชาติปจฺจยา ชรามรรณํ โสกะปริเทวะทุกฺข-
 โทมนสฺสุปฺปายาสธา สมฺภวณฺติ ๗ เหวเมตฺตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส
 สมฺทโย โหติฯ.....

(เวรสูตร ทสก. อ. ๒๔/ ๑๙๕/๙๒.)

ดูก่อนคหบดี ! เมื่อ ภัยเวร ๕ ประการ อันอริยสาวก (คฤหัสถ์)
 ทำให้สงบราบรื่นได้แล้ว ในกาลใด ; ในกาลนั้น อริยสาวกนั้น ย่อมจะ
 เป็นผู้ประกอบพร้อมแล้วด้วยองค์แห่งโสดาบัน ๔ ประการด้วย ; และ
 อริยญาณธรรม ย่อมจะเป็นสิ่งที่อริยสาวกนั้นเป็นแล้วด้วยดีแห่งตลอด
 แล้วด้วยดีด้วยปัญญา ด้วย.๗ลฯ.....๗ลฯ.... คืออริยสาวกในธรรม-
 วินัยนี้ ย่อมพิจารณาเห็น ดังนี้ว่า เพราะสิ่งนี้มี, สิ่งนี้จึงไม่มี ; เพราะ
 ความเกิดขึ้นแห่งสิ่งนี้แล สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น ; เพราะสิ่งนี้ไม่มี, สิ่งนั้นจึงไม่มี ;
 เพราะความดับไปแห่งสิ่งนี้, สิ่งนี้จึงดับไป : ข้อนี้ได้แก่สิ่งเหล่านี้คือ
 เพราะมีอวิชชาเป็นปัจจัย จึงมีสังขาร ท. ; เพราะมีสังขารเป็นปัจจัย
 จึงมีวิญญาน ;๗ลฯ๗ลฯ.....๗ลฯ..เพราะมีชาติเป็นปัจจัย
 ชรามรรณะ โสกะปริเทวะทุกฺขะโทมนสฺสุปฺปายาส ท. จึงเกิดขึ้นครบถ้วน.
 ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งสี่นี้ ย่อมมี ด้วยอาการอย่างนี้.

ภาคผนวก

ทิศธรรม

หรือ

หลักปฏิบัติต่อสังคม สำหรับฆราวาส

.....เอวํ วิมุตตจิตตสฺส โข มหานาม อูปาสกสฺส วสฺสสํ
วิมุตตจิตเตน ภิกฺขุณา น กิณฺจि นานาภรณํ วทามิ ยทิทํ วิมุตติยา
วิมุตตํ. ๙

(คิลายนสูตร มหาวาร. สํ.๑๙/๕๑๖/๑๖๓๓.)

**ดูก่อนมหานาม ! เราไม่กล่าววิมุตติของอุบาสก (ผู้ประกอบไปด้วย
ไสยาปัตติยังคะสี, ปลงความยึดมั่นถือมั่น ที่มีอยู่ ในบิดามารดา,
ในบุตรภรรยา, ในเบญจกามคุณ, ในสวรรค์กามาพจร, และในพรหมโลก,
เสียได้ในขณะที่จะดับจิต แล้วดับจิตไป) ว่า เป็นความหลุดพ้น
ที่ต่างจากวิมุตติของภิกษุผู้มีจิตหลุดพ้นแล้วตั้งร้อยปี : ทั้งนี้เพราะ
เหตุว่า เป็นการหลุดพ้นด้วยวิมุตติด้วยกันแท้.**

ทิศทาง ที่ฆราวาส จะต้องเดินไป

- ๑ -

๙ ตุลาคม ๒๕๑๓

ตามที่ทราบกันอยู่แล้วว่า วันนี้เรามีการบรรยาย พิเศษ เฉพาะผู้ที่จะต้องลาสิกขาบท. เพราะฉะนั้นก็จะพูด เรื่องที่เกี่ยวกับผู้ที่จะลาสิกขาบท ตามที่จะนึกได้ทุกเรื่อง ; โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือเรื่องเกี่ยวกับฆราวาส หรือคฤหัสถ์ แล้วแต่จะเรียก.

ข้อแรกที่สุดอยากจะพูดเสียเลยว่า คำสั่งสอนเกี่ยวกับคฤหัสถ์นี้ พระพุทธเจ้าจะได้ตรัสจริงหรือไม่ เรื่องนี้มันต้องถือตามหลักที่วางไว้ทั่วไป คือ เมื่อมีปัญหาว่าเรื่องนี้พระพุทธเจ้าตรัสจริงหรือไม่ เขาใช้หลัก มหาปเทศเป็นเครื่อง ตัดสิน ว่าถ้ามันลงกันได้กับหลักใหญ่ในพรหมจรรย์นี้ หรือในศาสนานี้ เขา เรียกว่าลงกันได้กับสูตร ลงกันได้วินัยแล้ว ก็ถือว่าพระพุทธเจ้าตรัส. การที่ จะเพียงแต่ยืนยันว่า มีอยู่ในพระไตรปิฎกแล้วเป็นพระพุทธเจ้าตรัส อย่างนี้ไม่ถูก ; หรือพระพุทธเจ้าท่านตรัสห้ามเสียเอง. เรื่องเกี่ยวกับคฤหัสถ์นี้ก็มีในพระไตรปิฎก มีสูตรยาวสูตรหนึ่ง ซึ่งว่าแต่เรื่องนี้ ว่าแต่เรื่องคฤหัสถ์นี้ ; ทำให้มีผู้สงสัยว่า ทำไมมันยาวมากอย่างนี้.

สูตรพวดยาวที่สุดเรียกว่า ทีฆนิกาย ; ทีฆ แปลว่า ยาว หมวด
ที่ว่าเป็นสูตรยาวที่สุดจนไม่น่าเชื่อว่าพระพุทธเจ้าจะได้ตรัสมาก คราวเดียวยาวถึง
อย่างนี้ เช่นมหาสติปัฏฐานสูตร เป็นต้น. มันพันวิสัยที่ว่าจะพูดคราวเดียว
ยาวถึงขนาดนั้น ; เลยทำให้สันนิษฐานว่า มันเป็นเรื่องที่รวบรวมมา แล้วเอามา
ร้อยกรอง แล้วก็ใส่เข้าไปในพระไตรปิฎกในคราวทำสังคายนาครั้งหลัง ๆ.

เมื่อเป็นอย่างนี้ก็มีได้หมายความว่า ให้เลิกยึดถือเป็นหลัก ; ยังคงถือ
ตามหลักเดิมว่ามันลงกันได้ในสูตร มันลงกันได้ในวินัย. แม้ว่าในสูตร หรือ
ในวินัยอื่น ๆ ไม่มีพูดถึงเรื่องนี้เลย ; แต่โดยใจความ โดยหลัก โดยความมุ่งหมาย
หรืออะไรก็ตาม มันลงกันได้กับในสูตร มันลงกันได้กับในวินัยแล้ว ให้ถือเอา
เป็นว่าพระพุทธเจ้าตรัส. เพราะฉะนั้นหลักสำคัญมีอยู่ว่า แม้ได้ยินจากปาก
พระพุทธเจ้าโดยตรง จากพระโอรสโดยตรง ก็ยังไม่ให้เชื่อ ; ให้ไปทบทวน
คิดค้นด้วยความมีเหตุผลเสียก่อน แล้วปฏิบัติดู จึงค่อยเชื่อ.

สูตรยาวเกี่ยวกับคฤหัสถ์นี้ก็มีหลัก ที่เราพอจะมองเห็นได้ว่ามันตรงกัน
กับหลักของพระพุทธศาสนา ลงกันได้ในสูตร ลงกันได้ในวินัย ; เช่นพอเริ่มแรก
ของสูตรก็มีกล่าวถึง คนที่เขาไหว้ทิศตามแบบเก่าที่สอนกันอยู่ก่อน. ที่นี้
พระพุทธเจ้าท่านบอกว่า ในหมู่อารยชน ; เขาไม่ไหว้ทิศกันอย่างนี้ ; เขาไหว้กัน
โดยวิธีของพระอรียเจ้า หรืออารยชน ; ก็เลยทรงจำแนกทิศทั้งหกเป็น
อย่างนั้น ๆ, จะต้องปฏิบัติต่ออย่างนั้น ๆ, **จึงจะเป็นการไหว้ทิศตามแบบ
ของอารยชน.**

ข้อนี้มันมองเห็นชัดอยู่แล้ว เป็นความถูกต้องหรือเป็นแสงสว่างที่
ดีกว่า เป็นปัญญาที่ดีกว่า, แล้วก็ลงกันได้กับหลักที่เป็นหัวใจของพุทธศาสนา

ที่ว่า : - พุทธะ แปลว่าผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน. เพราะฉะนั้นการไหว้ทศชนิดนี้ มันจึงเป็นพุทธะ คือของคนมีปัญญา. ส่วนการไหว้ทศเหนือ ทศได้ ทศตะวันออก ทศตะวันตก นั้นมันเป็นพิธีตองสืบ ๆ กันมา ; หรือว่าแฝงความหมายอย่างใดอย่างหนึ่งไว้ แต่คนที่ไหว้นั้นไม่รู้จักเสียแล้ว ไปมัวแต่ไหว้ด้วยคิดว่า จะเป็นสวัสดิมงคลเท่านั้นเอง ; ก็เป็นเรื่องงมงาย. ที่นี้พอมากกลายเป็นเรื่องสติปัญญา เป็นเรื่องวิชา ความรู้ เรื่องเหตุผล เรื่องความจริงอะไรขึ้นมา มันก็กลายเป็นเรื่องที่ลงกันได้ในพระสูตร ในพระวินัยของพุทธศาสนา ซึ่งเป็นไปเพื่อสติปัญญา.

ครั้นเมื่อแปลความหมายของคำว่า “ทศ” เป็นอย่างนี้ มันก็ยิ่งเป็นสติปัญญาเกิดขึ้นมาในตัว ; เป็นเหตุผลที่เกิดขึ้นมา แสดงอยู่ในตัว ว่านี่เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า จะโดยตรง หรือโดยอ้อม ก็ถือว่าเป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า คือโดยอ้อมเขามีหลักว่า ถ้าจะให้พระพุทธเจ้าตรัส ท่านจะว่าอย่างไร ; ก็ต้องตรัสอย่างนี้ ; มันมีเหตุผลที่ทำให้ท่านต้องตรัสอย่างนี้. เพราะฉะนั้นคำที่กล่าวอย่างนี้ก็เป็นคำที่พระพุทธเจ้าตรัส. นี้ไม่ได้หมายความว่า จะต้องออกมาจากพระโอษฐ์โดยตรงอย่างนี้.

อันนี้ก็เป็นหลักที่จะต้องถือทั่วไปว่า พระพุทธเจ้าตรัส หรืออยู่ในฐานะที่พระพุทธเจ้าจะต้องตรัสอย่างนี้, จะเป็นคำกล่าวของคนอื่นก็ได้เหมือนกัน. ฉะนั้นสูตรทั้งหลายที่มันยาวมาก อยู่ในสภาพที่ไม่น่าเชื่อว่า พระพุทธเจ้าจะตรัสโดยตรง ก็ได้รับการรับรอง แล้วมาอยู่ในพระไตรปิฎก.

ที่นี้ ก็มาถึงตัวเรื่องในสูตร ๆ นี้ที่เรียกว่า *สิงคาโลวาสสูตร* ในปาฏิกวรรค ทีฆนิกายนี้ มันก็ถือได้ว่าเป็นหลัก หรือเป็นระบบที่สมบูรณ์อยู่ในตัวสูตรนี้ ที่เกี่ยวกับมรวาส. เรื่องปลื้กย่อยเบ็ดเตล็ดเล็ก ๆ น้อย ๆ อาจจะมีอยู่

ในที่อื่น ; แต่ก็ไม่แปลกออกไปจากสูตรนี้ อาจจะไม่เคราะห้รวมเข้าไปในสูตร ๆ นี้ ได้หมด ; กล่าวคือสูตร ๆ นี้มันเป็นหัวข้อสำคัญที่ประมวลไว้ได้ทั้งหมด คือเรื่อง ทิศหก ; ก็เลยถือเอาเป็นสูตรที่พระพุทธเจ้าตรัสเกี่ยวกับฆราวาสโดยเฉพาะ.

ปัญหาที่เหลืออยู่อีกก็อาจจะมีความ เราเคยถือเป็นหลักกันว่า เรื่องอื่น พระพุทธเจ้าไม่ตรัส ตรัสแต่เรื่องความไม่ยึดมั่นถือมั่น หรือเรื่องสัญญาตา เรื่อง อนัตตา. เพราะฉะนั้นอย่าลืมว่า หลักขณินั้นมันหมายถึงเรื่องหัวใจ หรือตัว หัวใจของพระพุทธศาสนา. ส่วนเรื่องปลีกย่อยนั้นมันอาจจะมองไปในแง่ที่ว่า เป็นอุปกรณ์ เป็นบริวารของเรื่องนี้ก็ได้ ; หรือจะถือว่าเป็นเรื่องธรรมดาสามัญ คือว่าพระศาสดาแห่งศาสนาไหนก็ตาม มีหน้าที่ที่จะต้องตอบปัญหาทุก ๆ ชนิด แล้วแต่จะมีคนถาม. แปลว่า สติปัญญาของพระศาสดานั้นมีอยู่พร้อมที่จะตอบ ปัญญาทุกชนิดตามความรู้สึกของท่าน. จะเป็นพระศาสดาองค์อื่น ๆ นอกไปจาก พุทธศาสนา หรือแม้แต่ขงจื้อ เล่าจื้อ อะไรรก็ตาม ; ซึ่งจะสอนเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เป็นหลัก แต่ถ้าถูกถามปัญหาปลีกย่อยเกี่ยวกับคนธรรมดาสามัญ ก็ตอบได้ทั้งนั้น โดยอาศัยหลักใหญ่ ๆ หลักเดิม ๆ นั้น มันจะบ่งให้ตอบปัญหาข้อนี้ว่าอย่างไร.

เล่าจื้อเคยสอนเรื่องที่ดีๆ ถึงขนาดที่เรียกว่า ไม่มีตัวจนทำนองเดียวกับพุทธศาสนา คือให้มองเห็นความเป็นมายาของสิ่งที่ชาวโลกเขาหลงใหลกัน. หลักของเล่าจื้อที่ดีที่สุด ที่ได้รับความยกย่องมากที่สุดก็คือ ที่บอกเรื่องความเป็นมายาในสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านหลงใหลกัน หรือมองไม่ออก; ทีนี้แม้จะให้ท่านมา ตอบปัญหาเรื่องชาวบ้าน เรื่องครอบครัว ท่านก็ต้องตอบได้ ; แล้วก็มีประโยชน์ ซึ่งอาจจะลึก อนุโลมเข้ากันได้กับหลักนั้น.

ทีนี้ พุทธศาสนาสอนในเรื่องไม่ยึดมั่นถือมั่น ไม่หลงใหลในสิ่งเหล่านี้ แต่เมื่อถูกถามเข้าถึงเรื่องครอบครัว เรื่องลูก เรื่องเมีย ก็ตอบได้ ; แล้วมัน

ก็มีหลักฐานชัดเจนอยู่ว่า ในสูตรอื่น ในสังยุตตนิกายโดยมากนั้น มีผู้เป็นฆราวาส
 แท้ ๆ ไปถามเรื่องข้อปฏิบัติสำหรับฆราวาสแท้ ๆ พระองค์ก็ยังตรัสเรื่องสุญญตาแก่
 ฆราวาสนั้น ๆ ว่าจำเป็นที่ฆราวาสจะต้องรู้จะต้องปฏิบัติเรื่องสุญญตา ; คือไม่ยึดมั่น
 ถือมั่นให้เกิดความทุกข์. เพราะฉะนั้นเราต้องถือว่า เรื่องนี้ไม่ขัดกัน ว่าในสูตรนั้น
 สอนฆราวาสเรื่องสุญญตา ในสูตรนี้สอนเรื่องลูกเมีย เรื่องบ้าน เรื่องเรือน ;
 ก็หมายความว่าผู้ที่เห็นสุญญตาอยู่แล้ว ก็ยังต้องปฏิบัติในเรื่องของฆราวาส. เรื่อง
 บ้านเรื่องเรือนในลักษณะอย่างนี้ มันจึงเข้ารูปกันกับหลักใหญ่ที่เรียกว่าสุญญตา ;
 คือผู้ที่เห็นสุญญตาแล้ว ยังต้องปฏิบัติต่อบิดามารดา บุตรภรรยา สามเณรอย่างนี้.

เพราะฉะนั้นอย่าไปเข้าใจว่า เรื่องโลกุตระกับเรื่องโลกิยะนี้เป็นซ้ำศึก
 ปฏิพัทธ์ต่อกัน ไม่หันหน้าเข้าหากัน ; อย่าได้เข้าใจอย่างนี้. และเรื่องนี้ก็เคย
 พูดในการบรรยายครั้งอื่น ๆ มาแล้ว ว่าฆราวาสนั้นจะต้องมีหลัก เพื่อจะเดินไป
 นิพพานด้วยเหมือนกัน แต่ว่าเดินไปช้า ๆ เพราะต้องหอบหิ้ว หาบอะไรพะรุง
 พะรังไปด้วย. ฆราวาสหรือคฤหัสถ์มันก็ต่างจากบรรพชิตตรงที่มีเรื่องรุงรังมาก
 แต่เป็นเรื่องภายนอก ; ส่วนเรื่องวิญญานโดยตรงนั้นเป็นเรื่องตรงเป็นอันเดียว
 กันกับบรรพชิต ที่จะต้องเดินไปอย่างถูกต้อง เพื่อไปนิพพานด้วยเหมือนกัน.
 เพราะฉะนั้นการที่ในเรื่องนี้ ใช้คำว่า “ทศ” ขึ้นมานี้เหมาะสมแล้ว ; เพราะ
 คำว่าทศ มันแปลว่าทศทางที่จะต้องเดินไป เรียกว่า “ทศหก”.

อยากจะพูดถึงคำว่า “ทศ” สักนิดหนึ่ง โดยตัวหนังสือ. คำว่า ทิศ
 แปลว่า เห็น หรือปรากฏ ; คือสิ่งที่จะต้องเห็น จะหลีกเลี่ยงไม่ได้. เมื่อเห็น
 ก็คือปรากฏ จะเป็นกำลังเห็นหรือเห็นแล้วก็ตาม มันเป็นการปรากฏ
 ก็เลยแบ่งเป็นทิศอย่างที่เรารู้จักกัน คือทิศตะวันออก ทิศตะวันตก ทิศเหนือ
 ทิศใต้ นั่นเอง คือเป็นทิศทางหนึ่ง ๆ ที่ปรากฏ ; แล้วก็รู้จักกันมานานตั้งแต่

มนุษย์เห็นดวงอาทิตย์. เมื่อมนุษย์ยังป่าเถื่อน ไม่มีความรู้อะไร มันก็ยังเห็น ดวงอาทิตย์เข้า ๆ โผล่ขึ้นมาทางนี้ เย็นตกลงไปทางนั้น. เมื่อหันหน้าไปทาง ดวงอาทิตย์ มันก็เกิด ๒ ข้างขึ้นมา เป็นซ้ายเป็นขวา ; มันก็เกิดทิศทางเป็น ซ้ายขวาขึ้นมา แม้ชอยปลีกย่อยเท่าไร มันก็มีความหมายเป็นทิศอยู่นั่นเอง.

เพราะฉะนั้นคำว่าทิศมันจึงมีความหมายเดียว คือเป็นที่ปรากฏ ที่จะต้องมอง ที่จะต้องดู ; ต่อมาก็บัญญัติเป็นทิศตะวันออก ทิศตะวันตก เป็นทิศเหนือ ทิศใต้ เรียกชื่อภาษาต่างๆ กัน ; แล้วในทางศาสนานี้ยังแถม ๒ ทิศเข้ามาอีก คือทิศข้างบน ทิศข้างล่าง ก็เลยเป็น ๖ ทิศ. มีคำย่อที่ใช้เรียกทิศนี้ อย่างอื่น มีเพียง ๓ คำ คือข้างบน ข้างล่าง แล้วโดยรอบที่เรียกว่าเบื่องขวาง ; ภาษาบาลีว่า เบื้องบน เบื้องต่ำ แล้วเบื่องขวาง. อย่างนี้หมายความว่าเพ่งเล็งกันเป็นหลักใหญ่ ๆ ที่สำคัญที่สุด เป็นทางบน ทางล่าง แล้วโดยรอบตัวอีกทางหนึ่ง. โดยรอบตัวนั้นก็คือ แบ่งเป็นทิศตะวันออก ตะวันตก ทิศเหนือ ทิศใต้.

แล้วลองไปคิดดูเถิด เรื่องรอบ ๆ ตัวมันเสมอ ๆ กัน มันเท่า ๆ กัน ; เป็นการแบ่งปลีกย่อยเป็นเหนือ ใต้ ตะวันตก ตะวันออก ; ที่ใหญ่ที่สุดอยู่ข้างบน ข้างล่างเสียมากกว่า. เดียวนี้แบ่งเป็นทิศ ๖ อย่างนี้มันก็ถูก คือข้างบนก็เป็นข้างบน ข้างล่างก็เป็นข้างล่าง ; โดยรอบเบื่องขวาง ก็แบ่งเป็นส่วน ๆ ไป เป็น ๔ ส่วน, จะเป็น ๘ ส่วน หรือ ๑๖ ส่วนก็ตามใจ ; แต่ในที่นี้เอาแต่ที่สำคัญ เอาเพียง ๔ ส่วนคือ ข้างหน้า ข้างหลัง ข้างซ้าย ข้างขวา. นี้ก็มองดูให้เห็นเป็นธรรมชาติ หรือความรู้สึกตามธรรมชาติ ที่ทำให้เกิดเป็นการแบ่งทิศอย่างนี้ขึ้นมา ตามความรู้สึกตามธรรมชาติธรรมดา ซึ่งคนเราจะรู้สึกได้เอง ก็เป็นข้างหน้า ข้างหลัง ข้างซ้าย ข้างขวา ข้างบน ข้างล่าง. เพราะฉะนั้นขอให้สนใจว่าเป็นหลักเกณฑ์ที่ดี.

ถ้าเรารู้เรื่องทั้ง ๖ นี้ ก็แปลว่ารู้เรื่องหมดเลย รู้ทุกเรื่องที่มีมนุษย์จะต้องเกี่ยวข้อง. เพราะข้างบนนั้นมันหมายเรื่อยไป จนกระทั่งถึงพระนิพพานก็ได้ ; ข้างล่างก็หมายลึกไปถึงนรกก็ได้ ; แล้วโดยรอบตัวมีอะไรบ้างก็แล้วแต่มันจะมี ; ก็แปลว่าเป็นเรื่องทั้งหมดที่เกี่ยวกับมนุษย์จะต้องจัดการด้วย ละเว้นไม่ได้ ; นี้เรียกว่า ทิศ

ที่เรามาบวชสำหรับสีกนี้ เป็นการเหมาะสมอย่างยิ่ง ที่จะรู้เรื่องทิศ ; สำหรับผู้ที่สึกออกไปก็จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องรู้เรื่องทิศ เพราะจะออกไปแสดงบทบาทเต็มตัวของมนุษย์ ชนิดที่เรียกว่าสมบุรณ์แบบ ไม่ตัดลัดแต่ประการใด มันก็ต้องเกี่ยวแก่ทิศเหล่านี้ทั้งหมดเลย ; ซึ่งมันเป็นภาวะมากเต็มที่ ให้เก่งกล้าสามารถ แล้วปฏิบัติถูกต้องไปทุกทิศทุกทาง.

ในภาษาไทยมีคำอยู่คำหนึ่งซึ่งน่าหวัคือคำที่เรียกว่า “ทิศ” เหมือนกัน, คือทิศ กับทิศ. เรื่องราวแท้จริง มันก็มาจากคำว่า “บัตินทิศ”; บัตินทิศ เป็นภาษาอินเดียใช้เรียกคนที่เรียนสำเร็จจากอาศรมใดอาศรมหนึ่งมาแล้ว. หัวหน้าคณะของอาศรมเขารับรองว่า “เสร็จแล้วเธอ”, ก็เรียกคนนี้ว่า “บัตินทิศ”; แล้วก็ไปทำอะไรตามที่ตัวเองต้องการจะทำ เช่นกลับไปเป็นฆราวาสอีก ไปเป็นผู้ครองบ้านครองเรือน แล้วแต่มีความมุ่งหมายตั้งแต่ที่แรกที่เราไปเข้าอาศรมนี้ เข้าไปศึกษาอยู่ในอาศรมนี้ก็เพื่อจะกลับออกมาครองเรือน อย่างนี้ก็อยู่. เรียนจบแล้วก็เรียกว่า “บัตินทิศ” มาตั้งแต่บรมโบราณ เดียวนี้ก็ยังคงเรียก. ก็แปลว่า คนที่เข้าไปเรียนในหมู่คณะใดคณะหนึ่ง จบหลักสูตรของหมู่คณะนั้น พร้อมที่จะออกไปเผชิญโลก เขาเรียกว่า “บัตินทิศ”.

วัฒนธรรมไทยของเรารับมาจากอินเดีย นี้ไม่ต้องพูดถึงแล้ว ; เรื่องต่าง ๆ ชาวอินเดียมาเป็นครูบาอาจารย์ มาในรูปของวัฒนธรรมและศาสนา.

จึงมาสอนหมดทุกอย่าง กระทั่งคำพูดที่เป็นภาษาสูง ภาษาราชสำนัก หรือภาษาชนชั้นสูง หรือภาษาศาสนา. เพราะฉะนั้นภาษาไทยเรา ที่เป็นคำชั้นสูงนั้น มันเป็นภาษาอินเดียหมด คือเป็นภาษาบาลีสันสกฤต ; เพราะฉะนั้นชาวอินเดียก็เอาระบบนี้มาให้แก่คนไทย. เรียนอะไรจบแล้ว ก็เรียกว่า “บัณฑิต”. คนที่ไปเรียนทางศาสนา บวชเรียนเป็นที่พอใจแล้วกลับออกมา ก็เรียกว่า “บัณฑิต” ด้วยเหมือนกัน ; ออกเสียงตามภาษาอินเดียก็ว่า บัณฑิต (บัณฑิต) ; บัณฑิตะ เรียกเป็นไทย เรียกเป็น “บัณฑิต”. *ปณฺฑิต* นี้เป็นภาษาเดิม, อันนี้ตรงกันทั้งบาลีและสันสกฤต : คำว่า *ปณฺฑิต* แปลว่าตัวปัญญา เป็นคำๆ เดียวกับคำว่าปัญญา เรียกว่า *ปณฺฑิต* หรือ *ปณฺฑิตา* ; อิต แปลว่าถึงหรือ มี ; บัณฑิตก็แปลว่าผู้ถึงหรือมีบัณฑิต คือปัญญาที่ทำให้เอาตัวรอดได้ ; บัณฑิตก็คือผู้มีปัญญาเอาตัวรอดได้.

ที่นี้ภาษาไทยเรามีการเปลี่ยนแปลงไป ตามภาษาไทยแท้ เอา ป ไปเป็น บ, เอา ฑ ออกเสียงเป็น ท ทหาร, มันก็เลยเป็นบัณฑิต ; บัณฑิต ไม่สำคัญอะไรนัก ก็เลยเหลือแต่ ฑิต คือตัวฑิตย่อมาจากคำว่า บัณฑิต ก็คงจะเป็นที่พอใจ เป็นที่ยอมรับในสถาบันทางความคิดอะไรมาพักหนึ่ง สำหรับคำว่า ฑิตนี้ ; เพราะฉะนั้นจึงมีคนชอบให้ลูกสาวแก่ฑิต. ต่อมา ฑิตมันเลวลง มันเหลวไหลเข้า ; เพราะเมื่อใครเห็นว่าโอกาสเป็นโอกาสดีแล้ว ก็เลยชิงกันเข้าไปบวชใหญ่ ; คนบ้า ๆ บอ ๆ ก็ไปบวช กลับออกมาก็ได้เป็นฑิต, มันกลายเป็น ฑิต (ด เด็กสะกด) เป็นฑิตบ้า ๆ บอ ๆ กลายเป็นคำสำหรับล้อ คนเซ่อซ่า รุ่มร่ามอะไรไปบวชแล้วกลับมาเป็น ฑิต อะไรเป็นอย่างนี้. เพราะภาษาไทยเราไม่ออกเสียง ฑ ว่า ด, ออกเสียงเป็น ท ; ฑิต ก็เลยมี ด สะกดก็มี, ฑิต ต สะกดก็มี. ฑิต ต สะกดไปตามเดิมเป็นถูกต้อง ; ฑิต ด สะกดเป็นเรื่องล้อ

เป็นเรื่องเช่อกซ่า บ้า ๆ บอ ๆ. เพราะฉะนั้นสี่กออกไปเป็นทิศก็ขอให้เป็น
ต สะกดตามความหมายของคำ ปณฺหิตฺต ; อย่าให้เป็น ทิต ต สะกดสำหรับล้อ.

การที่จะเป็น ทิต ที่ดีได้ คือเป็นบัณฑิตนั้น ก็จะต้องปฏิบัติให้
ถูกต้องในเรื่องทิศ ๖ ประการนี้ ; เพราะถือว่าเป็นเรื่องฟลุค หรืออะไรก็ตาม
ที่คำมันเกิดตรงกันขึ้น. รู้เรื่องทิศแล้วก็ได้เป็นทิศที่ดี ; ตัวสะกดไม่เหมือนกัน
แต่ออกเสียงเหมือนกัน. เพราะฉะนั้นผู้ที่สี่กออกไปนี้ จะต้องรู้เรื่องทิศให้
ถูกต้อง แล้วก็ปฏิบัติได้เป็นอย่างดีคือ ทิศ ๖.

ต่อไปจะพูดเรื่องทิศ ๖ โดยตรง. ผมอยากจะให้ตั้งข้อสังเกต ตาม
หลักของธรรมชาติ หรือวิทยาศาสตร์ก็วิทยาศาสตร์ตามธรรมชาติกันอีกทางหนึ่ง
ด้วย ในการที่เราจะเรียงลำดับทิศ. ถ้าเรียงตามลำดับในพระบาลีแห่งสูตรนี้
เขาก็เอาทิศตะวันออกก่อน แล้วไล่ไปทางทิศใต้ ทิศตะวันตก ทิศเหนือ รอบตัว
เหมือนที่เราพูดกันอยู่โดยมาก แล้วจึงไปสู่ทิศข้างบน ทิศข้างล่าง ; อย่างนี้มัน
ก็ได้เหมือนกัน มันก็มีหลักเหมือนกัน คือไล่ไปจากทิศตะวันออก ไปทางขวามือ
วนไปทางนี้เรื่อยมาจนบรรจบรอบก็ได้ ๔ ทิศ บัญญัติตามหลักนั้นได้เหมือนกัน.
แต่ถ้าเราจะเอาตามธรรมชาติ จำง่ายแล้ว ก็เอาว่า ข้างหน้า ข้างหลัง, ข้างซ้าย
ข้างขวา, แล้วข้างบนข้างล่าง, เด็ก ๆ ก็เกิดความเข้าใจได้ มันเลยเป็นทิศ
ตะวันออก ทิศตะวันตก, ทิศเหนือ ทิศใต้, ทิศเบื้องบน เบื้องล่าง. ที่พูดกัน
อยู่มากก็พูดตั้งต้นทิศตะวันออก ทิศตะวันตก ทิศเหนือ ทิศใต้ ; เมื่อเอาตาม
ตำรา ก็เรียงไว้เป็น ทิศตะวันออก ทิศใต้ ทิศตะวันตก แล้วทิศเหนือ เป็น
วงกลมเวียนประทักษิณ คือเวียนไปทางขวา. มันก็มีหลักอันหนึ่งซึ่งมีลักษณะ
ค่อนข้างเป็นการบัญญัติที่ถือว่าศักดิ์สิทธิ์ เวียนขวาไปเรื่อย เป็นทิศทั้ง ๔ เสียเลย ;
แล้วก็ไปทิศทั้ง ๖ ขึ้นมา.เอาอย่างตามความรู้สี่กสามัญสำนักแม้อย่างเด็ก ๆ

ก็ว่า ข้างหน้า ข้างหลัง ; เรามีมืออย่างนี้เราก็อ่า ข้างซ้าย - ข้างขวา, ข้างหน้าข้างหลัง, แล้วยกบนหัว และปลายตีนข้างล่าง.

เมื่อมันได้เป็นรูปทิศขึ้นมาอย่างนี้ ก็ให้ความหมายว่า ทิศทางไหนเขาเอามาใช้เป็นสัญลักษณ์ของเรื่องอะไร. ในพระบาลีนั้นพูดถึงทิศตะวันออกก่อนคือทิศข้างหน้า ; คนเรามีหน้าอยู่ตรงไหน ถือว่าที่ตรงหน้าสำคัญกว่าอะไรหมดก็เอาบิดามารดาไปบรรจุไว้ที่นั่น เป็นทิศตรงหน้า คือบิดามารดาไหลขึ้นมา. ทิศข้างหลังมันก็ต้องเป็นคนที่มีความสำคัญน้อยกว่าเรา หรือว่าที่เราลาก ๆ มาข้างหลัง มันก็ต้องเป็นบุตร ภรรยา. ในสูตรนี้พูดถึงบุตร ภรรยา ไม่พูดถึงสามี ก็เพราะว่าตรัสแก่คนหนุ่มผู้ชาย. ถ้าจะใช้ใช้เป็นหลักทั่ว ๆ ไปด้วย ก็ต้องพูดถึงสามีด้วยเหมือนกัน. ที่นี้ดูเรื่อยมา ซ้าย - ขวา : ซ้ายคือเพื่อน, ขวาคือครูบาอาจารย์. มันมีความหมายต่างกัน : บิดามารดา บุตรภรรยา, ญาติมิตร แล้วครูบาอาจารย์. ที่นี้แขนงขึ้นไปข้างบนก็เป็น สมณพราหมณ์, มองไปข้างล่างก็เป็นบ่าวไพร่ กรรมกร ทาส คนใช้ ลูกจ้าง. นี่เราจะมองเห็นว่ามันเป็นหลักที่ดีขึ้นมาทันที ครบถ้วนที่เกี่ยวกับขรรษาขึ้นมาทันที. ถ้าเกิดมีผู้ถามขึ้นว่าเอาประเทศชาติไปไว้ที่ไหน ไม่เห็นมีพูดถึงประเทศชาติเลย คุณก็ลองใช้สติปัญญาตัวเองว่า จะเอาไปไว้ที่ทิศไหน.

ข้อแรกต้องนึกเสียก่อนว่า เรื่องนี้คำสอนข้อนี้พูดแก่บุคคล ไม่ได้พูดแก่สังคม ไม่ได้พูดเป็นส่วนรวม ; มันก็เลยกลายเป็นเรื่องส่วนตัวบุคคล ภายในครอบครัว ภายในตัวบุคคลเสียมากกว่า. แต่ถึงอย่างไรก็ไม่เว้นที่จะต้องมีการระลึกนึกถึงประเทศชาติ ซึ่งมันเป็นที่ตั้งของทุกสิ่งเหล่านี้. ประเทศชาติมันก็ควรจะอยู่ในที่ครอบครัวเป็นอย่างน้อย, ก็คือรอบตัวไปทุกทิศ ๆ ; ทิศเบื้องขวาทิ้งหมดรวมกันแล้วมันก็เป็นประเทศชาติ ซึ่งเราจะต้องนึกถึงและมันก็

เป็นที่รวมของ ๔ ทิศนี้. แต่จะต้องตัดบทให้แคบ มันก็อยู่ในพวกที่เรียกว่า ญาติ และมิตร คือทิศเบื้องซ้าย ; เพราะว่า คนในชาติก็คือญาติและมิตรทั้งหมดของเรา.

นี่ คุณจะเห็นว่าให้ความสำคัญแก่ชาติน้อยเกินไปก็ได้ สำหรับความรู้สึกของคนบางคน. แต่ผมว่า รวมอยู่ในทิศเบื้องซ้ายคือ ญาติ และมิตร ทั้งหมดนั่นแหละคือประเทศชาติ. เรามีประเทศชาติก็คืออยู่กันอย่าง เป็นญาติ เป็นมิตร เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ; ถ้าไม่จุใจก็เอามารวมกันทั้งหมดทั้ง ๔ ทิศ รวมกันเป็นประเทศชาติ ; หรือว่ารวมทาจิต ทางวิญญาณเข้าไปด้วย ก็เอา ทั้งข้างบนข้างล่างด้วยก็ได้. นี่ถ้าหากว่า ตัวหนังสือมันมิได้ปรากฏหรือมิได้ มีอยู่ ขอให้รู้จักตีความอย่างนี้, ขอให้รู้จักขยายความออกไปอย่างนี้ โดยไม่ต้อง ตัดประเทศชาติออกไปทิ้งเสีย ซึ่งจะทำให้พระพุทธรูปเจ้าคุณกลายเป็นผู้ที่ไม่สัพพัญญู คือรู้อะไรไม่สมบูรณ์ ไม่รอบคอบ.

ถ้าเกิดความรู้สึกขัดข้องอย่างนั้นขึ้นมาแล้ว ก็ให้ถือไว้เสียก่อนว่า มัน เป็นความไม่รู้ของเราเอง ที่จะตีความ. ไม่จำเป็นจะต้องไปตีความว่า พระพุทธรูปเจ้า ท่านไม่เป็นชาตินิยม ท่านจะไม่พูดเรื่องชาติ ถิ่นชาติ ; ไม่จำเป็นจะต้องตีความ อย่างนั้น ; จะตีความอย่างนั้นมันก็ได้เหมือนกัน เพราะเดี๋ยวนี้เราพูดกันแต่ เรื่องธรรมะ ไม่ใช่เรื่องโลก. แม้จะพูดถึงเรื่องโลก เรื่องลูก เรื่องเมีย อะไร เหล่านี้ แต่มันพูดในแง่ของธรรมะ ; ไม่สร้างความรู้สึกที่เป็นกิเลส เป็นชาตินิยม. อย่างนี้ก็พอจะมองเห็น.

แต่อย่าลืมว่า เรื่องชาตินิยมนี้ก็ยังมี และต้องเป็นธรรมะด้วย เหมือนกัน. ฉะนั้นถ้าเราจะมีชาตินิยม ความรู้สึกที่เป็นชาตินี้ก็ให้มันถูกต้อง ตามหลักของธรรมะ เป็นชาตินิยมที่มีธรรมะ ก็ยังดี คือรับผิดชอบในความเป็น

มนุษย์ของเรา เป็นพลเมืองของชาติ แล้วทำให้มันเกิดผลดีที่สุด ; อย่างนี้ก็เรียกว่า “ชาตินิยม” ในความหมายที่ดี. ผู้ที่เป็น ชาติ เป็นบัณฑิต ที่สึกออกไปนี้หลักไม่ผัน ; เพราะว่าอยู่ในโลกที่ต้องมีชาติ ที่ต้องรับผิดชอบ ; ให้ถือหลักความต้องรับผิดชอบนี้เป็นหลักใหญ่. ถ้าปราศจากความรับผิดชอบแล้ว ก็ไม่ใช่มนุษย์ที่มีอารยธรรม. แล้วอย่าลืมว่า แม้คนป่าสมัยหิน ก็เริ่มมีความรับผิดชอบ เริ่มรู้จักสิ่งที่เรียกว่าความรับผิดชอบ ; มนุษย์สมัยนี้ก็ยิ่งมีความรับผิดชอบ เป็นเครื่องวัดความเป็นมนุษย์ ก็ต้องรับผิดชอบต่อประเทศชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ รัฐธรรมนูญ ; เพราะสิ่งเหล่านั้นเป็นที่ตั้งที่รวมของสิ่งเหล่านี้ในฐานะที่เป็นส่วนบุคคล.

ที่นี้ ก็มาถึงหลักอีกข้อหนึ่งว่า พุทธศาสนานี้มีหลักที่ว่า จะลงมือไปจากส่วนย่อย ; มันเป็นปรัชญาแบบวิเคราะห์ หรือ *analyse* มันจะถือเอาหลักที่ว่าให้คนหนึ่ง ๆ ทำดี แทนที่จะไปเกณฑ์ให้ทุกคนทำดี. เมื่อให้คนหนึ่ง ๆ ทำดีแล้วก็ไม่มีความอะไรเมื่อทำให้ได้ทุกคน ; แล้วทั้งหมดมันก็ดี เพราะมัน *practical* คือว่ามันอาจจะทำได้ง่ายกว่าที่จะไปเกณฑ์ให้ทุกคนทำดี มันไปบังคับกันยาก. ถ้าแต่ละคนตั้งหน้าหลับหูหลับตาทำความดี เสร็จแล้วมันก็กลายเป็นทุกคนทำดีขึ้นมาโดยอัตโนมัติ. เพราะฉะนั้นเราจะพูดเรื่องทิส ๖ ในลักษณะเป็นส่วนบุคคล ; ในเมื่อทุกคนปฏิบัติตามทิส ๖ ถูกต้อง ; มันก็กลายเป็นเรื่องส่วนรวมของทุกคนหรือประเทศชาติที่ดี ; เพราะฉะนั้นเราตั้งหน้าปฏิบัติทิส ๖ ให้ดี มันก็หมดปัญหาได้เหมือนกัน.

นี่คือข้อที่ว่า บวชเข้ามาเป็นนักศึกษาในอาศรมของพระพุทธเจ้าแล้วกลับออกไปเป็นบัณฑิต ; แล้วก็ไปเป็นชาติ คือผู้ที่ปฏิบัติถูกต้องทิสทั้งปวง จึงจะสมกับที่ว่าลาบวชสามเดือน หรือว่า บวชตามธรรมเนียมประเพณีของคนหนุ่ม

ที่ว่าบวชสามเดือน. หรือพรรษาหนึ่ง - สองพรรษาก็ตามใจ ในระยะเวลาอันสั้น ก็แล้วกัน ; แล้วกลับออกไปเป็นมรวาส นี้มีความมุ่งหมายอย่างไร ; ซึ่งที่แท้ ก็ไม่ใช่ความมุ่งหมายเดิมของพุทธศาสนา.

ประเทศที่เขาถือพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัดนั้นเขาไม่สึกกัน เช่นพม่า ลังกา เขาไม่มี ระเบียบธรรมเนียมสำหรับสึกมาแต่เดิม ; ประเทศไทยเราแต่เดิมนั้น ก็คงจะเป็นอย่างนั้น ต่อมาเมื่อมีระเบียบให้สึกได้ มีธรรมเนียมให้สึกได้ มีความนิยมว่าสึกได้. ความหมายมันก็เปลี่ยนเป็นว่ามาเรียนเรื่องที่จะไปเป็นมรวาสที่ดี กันเสียก่อน ; คนหนุ่มมาบวชเสียสัก ๑ - ๒ พรรษา แล้วก็ไปเป็นมรวาสที่มี หู ตา สว่าง ; สำหรับดำเนินชีวิตให้สมบูรณ์ในฝ่ายวิญญูณ. แต่ว่าเมื่อก่อนนี้ ไม่มีการศึกษาอย่างโลก ๆ มันก็ไม่มีที่ไหน นอกจากในวัด ; เพราะฉะนั้นการมาบวชในวัด ในสมัยโบราณมันก็เพื่อจะศึกษา ; ก็ได้ทั้งทางเรื่อง วิญญูณ เรื่องโลก ๆ เรื่องทางร่างกายนี้. อะไรก็เรียนกันในวัด : วิชาอาชีพรู้ ก็เรียนกันในวัด, จนกระทั่งเรียนกันเรื่องพระธรรม เรื่องมรรค ผล นิพพาน ก็เรียนกันในวัด.

เพราะฉะนั้นการเข้ามาบวชในวัดจึงได้วิชาทั้งสองฝ่ายทั้งสองซีก ; จึงเป็นการถูกต้องแล้วที่คนควรจะบวชกันเสียสักทีหนึ่งก่อน แล้วค่อยสึกออกไป ; เป็นความฉลาด ไม่ใช่ความโง่. ฉะนั้นควรจะตั้งถือว่า นี่เป็นความฉลาดของ วัฒนธรรมไทย ที่ให้บวชเรียนกันเสียก่อน ; แม้ไม่ใช่มุ่งหมายเฉพาะของ พุทธศาสนา ซึ่งมีว่าสำหรับคนที่ผ่านโลกเสร็จแล้ว แล้วจะไปหาความสุขขั้นสูง ต่อไปจึงไปบวช นั้นเป็นหลักเดิมทั่วไป. แต่เมื่อหลักเฉพาะกาลเฉพาะกรณี ขึ้นมาว่า เรามาเรียนเรื่องนี้ให้รู้หนทางไว้ทุก ๆ อย่าง จะได้ออกไปเดินทางอย่าง ธรรมดาสามีญู ได้ง่ายเข้า อย่างเทศมรวาส แล้วก็ต้องเรียน ; ก็กลายเป็น วัฒนธรรมอันใหม่ขึ้นมา เกี่ยวกับพุทธศาสนาสำหรับคนไทย.

หรือบางคนเมื่อหนุ่มไม่ได้บวช ไปเป็นข้าราชการอะไรเสีย ก็เป็นเรื่องลาบวชชั่วคราวเพื่อชดเชย มันก็เข้ารูปเดิม ; คือเพื่อเรียนสิ่งที่ยังไม่ได้เรียน ; ไม่ควรจะถือว่าบวชเอาเปรียบ บวชพักผ่อนอะไรทำนองนี้ ; เพราะว่าจะต้องเรียนนี้ยังมีมากกว่าเวลาที่เรามี.แต่ว่าสามเดือนนี้ก็เรียนเรื่องหลักธรรมของพระพุทธศาสนาโดยทั่วไป โดยส่วนใหญ่ ; แล้วก็เรียนเรื่องที่เกี่ยวข้องกับฆราวาส คฤหัสถ์ โดยไม่ขัดกันกับหลักใหญ่ของพุทธศาสนา. เพราะฉะนั้นจึงออกไปเป็นพุทธบริษัทที่ดี เป็นอุบาสกอุบาสิกาที่ดีได้ เป็นการส่งเสริมพร้อมกันไปในตัว คือส่งเสริมตัวเองด้วย ส่งเสริมประเทศชาติศาสนาด้วย ให้เป็นไปด้วยดี ; นี่เป็นความมุ่งหมายทั่วไป เป็นทิวาทศน์ทั่ว ๆ ไป จึงขอให้ทุก ๆ องค์ที่จะลาสิกขาบทนี้มองเห็นอย่างนี้.

สำหรับครั้งแรกที่จะพูดกันนี้ ก็พูดได้เพียงเท่านี้ คือทิวาทศน์ทั่ว ๆ ไป ในการที่เกิดมาเป็นมนุษย์พบพระพุทธศาสนา จะต้องทำอย่างไร ; หรือแม้คนทั่วไปที่ไม่อยู่ในวงพระพุทธศาสนา ก็จำต้องทำอย่างนี้ นี่เป็นเรื่องที่กล้าทำ กล้าพิสูจน์ โดยบทว่า : - *เอหิภัสสิโก มาดู - มาดู* กล้าทำคนทุกคนในโลก หรือผู้ถือศาสนาอื่นศาสนาไหนก็ตามว่า “*มาดู - มาดู, อันนี้ดี อันนี้ถูก อันนี้ไม่มีทางที่จะถูก พิสูจน์ให้เหลวแหลกไปได้*” ; เราก็มีธรรมะที่เป็น เอหิภัสสิโกอย่างนี้ทั้งสำหรับผู้ที่จะครองเรือน และสำหรับผู้ที่จะไม่ครองเรือน คือไม่มีเหย้าเรือน ให้อยู่ในระดับที่เป็น เอหิภัสสิโก คือที่จะทำทนายผู้อื่นให้มาดูได้. เพราะฉะนั้นขอให้สิ่งนี้ติดกลับออกไป จากการที่มาบวชแม้ชั่วคราว.

วันอื่นเราจะได้พูดกันถึงรายละเอียดเกี่ยวแก่ทิศต่าง ๆ วันนี้พูดแต่เรื่องทิวาทศน์ทั่ว ๆ ไป เรียกว่าเป็นการริเริ่มของเรื่องนี้ ว่ามันมีรูปร่างอย่างไร.

เวลาของเราก็หมด

อุคฺมคตฺตีทํควรรมิตํทศทัง ๖

- ๒ -

๑๐ ตุลาคม ๒๕๑๓

บัดนี้เป็นเวลาที่จะได้พูดกันถึงเรื่องทศ ต่อไปจาก
ที่พูดค้างไว้ในวันก่อน. วันก่อนได้พูดกันถึงความหมายของ
คำว่า “ทศ” ในทุกความหมายแล้ว รวม ๆ กันไป ; วันนี
ก็จะได้พูดกันให้ละเอียดเป็นทศ ๆ เฉพาะทศ.

ความหมายของคำพูดทุกคำ มันมีอยู่เป็นชั้น ๆ ซึ่งต่างกันมาก แล้วแต่
ว่าคนมีการศึกษา มีสติปัญญาอย่างไร มันก็มองเห็นลึกต่างกัน, เพราะฉะนั้น
ในวันนี้เราจะพูดถึงความหมายที่มันลึกและที่เกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่า “ทศ” กล่าวคือ
บิดามารดา บุตร ภรรยา ครูบาอาจารย์ ญาติมิตร สมณพราหมณ์ และบ่าว
ไพร่ หกคำนี้เป็นส่วนใหญ่ ; ซึ่งเป็นชื่อของทศในทางฝ่ายจริยธรรม สมมุติว่า
เรายืนอยู่เป็นจุดศูนย์กลาง แล้วก็มีทศหน้า ทศหลัง ทศซ้าย ทศขวา ทศบน
ทศล่าง ก็คือมีรอบตัว ; เป็นสิ่งที่เราจะต้องมองเห็น และต้องปฏิบัติให้ได้ผล
ของมันด้วย. การมองเห็นนี้ จะมองเห็นกันลึกตื้นก็มากน้อย ฉะนั้นเราจึงต้อง
มาทำความเข้าใจ เกี่ยวกับความโง่ ความฉลาดของเรา หรือของคนทั่วไปในเรื่องนี้.

ภาษาพูดมีความหมายหลายชั้น ดังที่กล่าวแล้ว ; ข้อนี้มันแล้วแต่ว่าจะเล็งกันในแนวไหน ในแง่ของอะไร. ถ้าเล็งกันในแง่ของวัตถุ มันก็ไปอย่างหนึ่ง, ถ้าเล็งในแง่ทางนามธรรม ทางวิญญาณ มันก็ไปอีกอย่างหนึ่ง ; เล็งในแง่ประโยชน์อย่างโลก ๆ ความหมายมันก็เกิดขึ้นอย่างหนึ่ง, เล็งไปในแง่ประโยชน์ในทางธรรมอันลึกซึ้ง ความหมายมันก็มีไปอีกอย่างหนึ่ง.

ที่นี่ เรามาดูกันในลักษณะที่กว้าง หรือที่เขาจะเรียกกันในบัดนี้ว่าปรัชญาของมันเป็นอย่างไร ? ปรัชญาของคำว่า พ่อแม่, ปรัชญาของคำว่าลูกเมีย เป็นต้น เหล่านี้มันเป็นอย่างไร ? เมื่อถามว่าอย่างไร ? นี่มันก็ต้องดูกันว่าในแง่ไหน ?

แง่อันแรก ดูในทางวัตถุ เช่นดูกันในแง่ของชีววิทยาทางวัตถุ. ถ้าเราดูกันในแง่ของชีววิทยา พ่อแม่ก็เป็นเพียงพ่อพันธุ์แม่พันธุ์ เหมือนที่มันทำให้เกิดสัตว์ เกิดพืช เกิดต้นไม้ขึ้นมา ; มันมีพ่อพันธุ์แม่พันธุ์ เป็นเพศผู้ เพศเมีย ที่จะให้การผสมกันออกมาเป็นหน่วยใหม่. ดูต้นไม้ ดูสัตว์ พ่อแม่มันก็มีเพียงเท่านั้น ; นี่ในแง่ของชีววิทยา. ถ้าเราไปดูกันในแง่ที่ไม่มีจริยธรรม ไม่มีอารยธรรม ไม่มีเรื่องทางจิตใจที่สูงส่งอะไร ; มันก็นำไปสู่ความคิดเท่าที่จะมองเห็นกันแต่ในทางวัตถุ และเห็นกันแต่ประโยชน์ทางวัตถุ พ่อแม่ก็เลยไม่มีบุญคุณ. มันมีคนเคยเห็นกันมาอย่างนั้น ถือกันมาอย่างนั้น เชือกันมาอย่างนั้น ว่าพ่อแม่นี้เป็นเพียงพ่อพันธุ์แม่พันธุ์ ให้เกิดลูกออกมา ; หรือยิ่งไปกว่านั้นก็เพื่อความสนุกสนานของพ่อแม่.

ในหลวงรัชกาลที่ ๖ ทรงนิพนธ์เป็นคำประพันธ์ ผมจำมานานแล้วหนังสือเล่มนี้จำไม่ค่อยได้ จะผิดถูกอย่างไรบ้างลองฟังดู, ใจความยังมีอยู่ว่า เขาให้ชีวิตเรา มิใช่ให้ตั้งให้ทาน กฎธรรมดาท่าน ว่าเป็นของไม่น่าอัศจรรย์

นี่เป็นคำพูดฝ่ายอธรรมพุดชกชวณเกลี้ยกล่อมชาวบ้าน. เขาให้ชีวิตเรา มิใช่ให้ตั้งให้ทานนั้นหมายความว่าที่พ่อแม่ให้ชีวิตเราเกิดมานั้น มิใช่เป็นการให้, ไม่มีผู้ให้ หรือผู้รับอย่างไรให้ทาน ; แต่มันเป็นกฎธรรมดา ซึ่งสืบพันธุ์กันตามธรรมดา ; เพราะฉะนั้นเราไม่ต้องเห็นแก่พ่อแม่ ไม่ต้องเคารพพ่อแม่ ; นี่คำพูดฝ่ายอธรรมเป็นอย่างนี้. นี่ย่าเห็นว่าเป็นของบรมโอราณ ที่แท้มันเคยมีผลมาแล้วอย่างไร มันก็ยังมีผลมาจนกระทั่งบัดนี้.

มีนิทานที่ผมชอบเล่า เรื่องจริงที่ชอบเล่า แล้วก็ไม่ค่อยจะน่าเล่า ว่า ผู้สำเร็จปริญญามาจากเมืองนอกคนหนึ่ง เป็นผู้หญิง กลับมาถึงเมืองไทย ใช้แม่อย่างคนใช้ จนกระทั่งแม่ทนไม่ไหว. วันหนึ่งทนความกรพิดกระเพียดของลูกคนที่ใช้แม่อย่างคนใช้นั้น ไม่ไหว ; แม่ก็ออกปากว่า ลูกช่างไม่รู้บุญคุณของพ่อแม่เสียเลย. ลูกสาวก็ตวาดเอาว่า แม่ไม่รู้บุญคุณของฉัน, ฉันไปเมืองนอก ฉันไปหาเกียรติยศชื่อเสียงมาให้แม่. นี่เรื่องมันกลับกันเสียอย่างนี้ ; เป็นเรื่องจริงที่ในกรุงเทพ ฯ เป็นเรื่องจริงที่ควรจะเล่ากันอยู่บ่อย ๆ ; ไม่ต้องออกชื่อก็ได้ มันกระทบกระเทือน.

นี่เข้ากับรูปเรื่องที่ว่า “เขาให้ชีวิตเรา มิใช่ ให้อย่างไรให้ทาน เป็นกฎธรรมดา มิใช่เป็นของนำอัศจรรย์” ; คือมอดูในแง่ของชีววิทยา พ่อแม่เป็นเพียงหน่วยพ่อพันธุ์แม่พันธุ์ ที่จะออกลูกออกมาใหม่ ; ไม่มีความหมายทางจริยธรรม หรือทางอุดมคติ. การมองในแง่วัตถุอย่างนี้ก็อาจมองได้อีกหลายอย่าง.

ในแง่ที่ ๒ มองสูงขึ้นมาหน่อย ก็มองว่าในแง่ทางสังคมมนุษย์. มนุษยวิทยา หรืออะไรก็ตามใจ ผมก็เรียกไม่ค่อยถูก. พ่อแม่ก็คือผู้ที่ได้รับ

ผิดชอบต่อบุตร แก่บุตร ; บุตรในความรับผิดชอบของพ่อแม่ทางสังคม. พ่อแม่ก็ต้องรับผิดชอบแก่บุตร ต่อบุตร คือจะต้องเลี้ยงดูบุตรในฐานะเป็นความรับผิดชอบ หรือหน้าที่ให้มันดี ตามที่เขารู้สึกกันอยู่ทั่วไปในวงสังคม. อย่างนี้ มันก็ยิ่งดีกว่าที่จะมองกันในแง่ชีววิทยา เป็นวัตถุล้วน ๆ ; คือเกิดหน้าที่ภาระผูกพันที่จะต้องทำให้ดี แล้วสังคมก็ดี โดยที่พ่อแม่เป็นพ่อแม่จริงทำลูกให้เป็นลูกขึ้นมาจริง ๆ .

ในแง่ที่ ๓ ระดับสูง คือมองกันในแง่ฝ่ายวิญญาณ ฝ่ายธรรมะ ฝ่ายศาสนา ฝ่ายอุดมคติสูงสุด ; เราเรียกกันว่า อุดมคติทางฝ่ายวิญญาณก็แล้วกัน. **อุดมคติฝ่ายวิญญาณ ตามหลักพุทธศาสนาก็คือว่าพ่อแม่เป็นพระพรหมของลูก เป็นอาจารย์คนแรกของลูก เป็นพระอรหันต์ของลูก** ; นี่มันมากกว่าความหมายในแง่สังคม ที่เขาถือ ๆ กันทั่วไป. ความหมายที่มันรวมที่สุดอยู่ที่พ่อแม่ นั่นเป็นผู้ให้ชีวิต ; ชีวิตนี้ได้มาจากพ่อแม่เพราะว่ามันเกิดเองไม่ได้ อะไรทำนองนี้ ; เป็นผู้ให้ชีวิต ให้ตัวตน ในบุคคลอะไรนั้นมาทีเดียว. แต่แล้วมาเป็นอะไรบ้าง ; คนพาลก็เห็นอย่างหนึ่ง บัณฑิตเห็นอย่างหนึ่ง คนมีปัญญาตื่นก็เห็นอย่างหนึ่ง คนมีปัญญาลึกก็เห็นอย่างหนึ่ง.

เพราะฉะนั้น เราจึงวางหลักว่า ในแง่ของชีววิทยานี้ มันเป็นอะไร, ในแง่ของสังคมวิทยานี้มันเป็นอะไร, แล้วในแง่ของอุดมคติทางฝ่ายวิญญาณสูงสุด มันเป็นอย่างไร. จำตัวอย่างพระพุทธรูปไว้สักสิ่งหนึ่งก็ได้ : ในแง่ของวัตถุ ว่าพระพุทธรูปองค์เล็ก ๆ มีค่าเท่ากับปลาทุสองเซ่ง ที่ซื้อมาด้วยเงินเท่ากัน. แต่ในทางสังคมเขาก็ไม่ได้ถือกันอย่างนั้น ไม่ได้ถือทางวัตถุ: เขาถือเป็นวัตถุสำหรับให้เกิดประโยชน์อะไรมากกว่านั้น. ยิ่งในแง่อุดมคติ พระพุทธรูปก็เป็นตัวแทนของพระพุทธ ของพระธรรม ของพระสงฆ์ก็ได้ ; ไม่ใช่มีค่าเท่ากับ

ปลาทั้งสองแข่ง. นี้คุณลองจำข้อเท็จจริงอันนี้ไว้สำหรับเปรียบเทียบ ตีค่าของสิ่งต่าง ๆ ในแง่ต่าง ๆ แล้วจะได้เลือกเอาแง่มุมที่เป็นประโยชน์ที่สุด.

พ่อแม่ไม่ใช่เป็นเพียงพ่อพันธุ์แม่พันธุ์ ที่ให้เกิดลูกออกมา ; แต่เป็นผู้ที่เป็นอย่างนั้น เป็นผู้ที่เป็นอย่างนี้ กระทั่งเป็นพระอรหันต์ในครอบครัว. **ถ้าถือตามอุดมคติของพุทธบริษัทแล้ว พ่อแม่เป็นพระอรหันต์ประจำครอบครัว ;** จงจำไว้บ้าง, เป็นที่ให้เกิดบุญแก่ลูก ; คำว่า พระอรหันต์ เขามุ่งหมายอย่างนั้น. ลูกจะตัดดวงเอานูญออกมาได้จากพ่อแม่ คือการปรนนิบัติพ่อแม่ด้วยความกตัญญูกตเวที ; เพราะฉะนั้นพ่อแม่ก็เป็นที่ตั้งแห่งความกตัญญูกตเวที ; นี้ลองทบทวนดูให้ดี. ในแง่ของชีววิทยาพ่อแม่ก็เป็นพ่อพันธุ์แม่พันธุ์เท่านั้นเอง ; เหมือนพ่อควาย แม่ควาย หรือเพศผู้เพศเมียในต้นไม้. ในแง่ของสังคมวิทยาพ่อแม่เป็นผู้ต้องรับผิดชอบต่อบุตร. แต่ว่าในแง่ของอุดมคติทางฝ่ายวิญญูญาณในทางพุทธศาสนา ถือว่าพ่อแม่เป็นพระอรหันต์ของครอบครัว.

เพราะฉะนั้น ทิศที่หนึ่ง ทิศเบื้องหน้าคือพ่อแม่ มีความหมายอยู่อย่างนี้ ; ต้องเพ่งดูในลักษณะอย่างนี้เป็นทิศเบื้องหน้า มาก่อนและสำคัญว่า. ระวังให้ดี ให้คงเป็นทิศเบื้องหน้าอยู่เรื่อย ในเรื่องพ่อแม่นี้ ; เดี่ยวพอไปมีเมียเข้า ไขว้ไปเอาภรรยามาเป็นทิศเบื้องหน้า เอาพ่อแม่ไปไว้ทิศเบื้องหลังก็เป็นเรื่องที่เหลวไหลสิ้นดี ; ระวังอย่าให้มันเป็นอย่างนั้นคือเอาอะไรที่ตนชอบตนพอใจเป็นเบื้องหน้า มันก็คือเอาเรื่องที่ชอบนั้นแหละเป็นเบื้องหน้า. ที่ถูกเราต้องเอาสิ่งที่ถูกต้อง ที่เป็นธรรมะ มีอยู่จริงอย่างไร มีความถูกต้องเป็นเบื้องหน้า.

ที่นี้เราจะดูรวดเดียวไปเสียให้หมดก่อนจะดีกว่า จะง่ายแก่การเข้าใจ : ทิศเบื้องหลังคือ บุตร ภรรยา บุตรมาก่อนคำว่า ภรรยา สำหรับภาษาบาลี ;

ถึงแม้ในภาษาไทยก็พูดว่าลูกเมีย ไม่พูดว่าเมียลูก. เราก็ต้องดูกันถึงคำว่า บุตรก่อน. ง่าย ๆ ในทางวัตถุ ทางชีววิทยา ลูกก็คือผลของการสืบพันธุ์ เหมือนสัตว์และต้นไม้ ; ทางวัตถุก็มีเพียงเท่านี้ เป็นปฏิกิริยาออกมาตามกฎ ของธรรมชาติ เท่านั้นเอง. นี้ก็ไปเข้ากับบทเมื่อตะกี้ก็อีกว่า เขาให้ชีวิตเรา มิใช่ ให้ดั่งให้ทาน กฎธรรมดาท่าน ไม่เห็นที่น่าอัศจรรย์ ; ทางวัตถุ ลูกก็เป็น แต่เพียงเป็นก้อนอะไรก้อนหนึ่ง ที่มันออกมาจากการสืบพันธุ์ของพ่อแม่.

ส่วนทางจริยธรรมของสังคม ที่เขาถือกันมาแต่โบราณ หรือตาม ความรู้สึกตามธรรมชาติในทางโลก ๆ ลูกนี่ก็คือเครื่องปลื้มใจของพ่อแม่ : พ่อ คลอดลูกออกมา หรือก่อนคลอดก็ตาม ลูกนี้เป็นวัตถุที่หวังที่ปลื้มใจของพ่อแม่. ถ้าความรักตามสัญชาตญาณ มันก็พอใจเหมือนสัตว์รักลูกก็พอใจ ; แต่คนคิดได้ มากกว่านั้น มันจึงเป็นเครื่องปลื้มใจมากกว่า ; ควรจะเป็นสิ่งที่มีความหมาย ตามคำว่า บุตร. ปุตุตะ หรือปุตุระ ศัพท์นี้มีความหมายมาแต่โบราณ ตาม ความเชื่อของชาวอินเดีย ซึ่งเป็นเจ้าของภาษานี้ว่า ผู้ที่จะยกบิดามารดาขึ้นเสีย จากนรก, นรกคือความเป็นทุกข์นานาชนิด. พ่อบุตรมีมากก็ปลื้มใจว่า ยกนรก ในอกที่มีความร้อนใจออกไปได้ปลื้มใจ ดีใจว่าได้สิ่งที่เรารักที่สุด ที่จะสืบ ตระกูลของเรา ที่จะทำบุญอุทิศให้เราเรื่อยไป ในเมื่อเราตายไปแล้ว ; นี่เป็น เรื่องปลื้มใจอย่างนี้ จึงกำจัดเสียซึ่งนรก คือความร้อนใจ. บุตรเป็นเครื่อง ปลื้มใจแก่บิดามารดาอย่างนี้.

ในสังคมธรรมดาสามัญ ก็เห็นว่าบุตรจะเป็นผู้สืบตระกูล ; มันเห็น แก่ตัว เห็นแก่ชาติพันธุ์ก็อยากจะสืบสกุล. เรามีทรัพย์สมบัติ เราไม่อยากให้ แก่ใคร ก็ให้ลูก ; ให้ลูกช่วยรักษาตระกูลไว้. เดียวนี้อาจจะเลวลงไปกว่านั้น คือบุตรในบางแง่บางกรณีกลายเป็นสินค้าไปก็ได้ นำหัวเราะ ; เมืองไทยนี้

ลูกสาวขายแพง, เมืองอินเดียลูกชายขายแพง. นี่แล้วแต่ความนิยม หรือ ขนบธรรมเนียมประเพณี อุตสาหกรรมที่ทะนุถนอมลูกเอาไว้อายุราคาแพง ๆ ; พุดกันตรง ๆ อย่างนี้มันจะหยาบคายไปบ้าง. นี่เป็นความรู้สึกทางสังคมชั้นที่ค่อนข้างจะต่ำ.

ในแง่ที่ ๓ ที่ว่าทางอุดมคติทางฝ่ายวิญญาณ นี่มันยิ่งกว่า ที่ว่าจะเป็นผู้ยกบิฑามารดาจากนรก มันยิ่งไปกว่านั้นอีก คือว่าลูกนี้ควรจะเป็นผู้ที่ถูกมุ่งหมายไว้สำหรับเป็นผู้ที่จะเดินทางต่อไปเรื่อย ๆ จนกว่ามนุษย์จะถึงพระนิพพาน หรือ พระเจ้าก็ตามใจ. วิวัฒนาการของธรรมชาตินั้นมีความมุ่งหมายที่จะให้ดีขึ้น, คือวิวัฒนาการทางจิตนั้น มันหมายความว่าดีขึ้น จนบรรลุถึงความเป็นอย่างอื่นหนึ่งอันเดียวกับพระเจ้า หรือนิพพาน. เมื่อคนไม่ถึงได้ในชาติเดียว ก็มีบุตรเหลือไว้ สำหรับสืบต่อการเดินทางให้เดินไป ๆ จนกระทั่งวันหนึ่ง ชาติพันธุ์ในนามของมนุษย์นี้จะถึงนิพพาน หรือถึงพระเจ้า.

ฉะนั้นถ้าใครจะมีบุตรที่เป็นอุดมคติก็อย่าไปคิดในแง่ต่ำ ๆ ให้คิดในแง่ที่จะสร้างสรรพบุตรให้มีความสูงทางวิญญาณ จนกว่าจะเดินทางไปถึงนิพพานหรือพระเจ้า ; ในช่วงชีวิตนี้เราไปไม่ถึง ลูกก็จะไปถึง ; ลูกไปไม่ถึงหลานก็จะไปถึง เหลนมันจะไปถึง ; ควรจะคิดอย่างนี้มากกว่า แล้วจะไม่มีความทุกข์ จะมีความสบาย มีความก้าวหน้า.

ทบทวนดูก็จะเห็นได้ว่า ลูกในแง่ของวัตถุ ก็เป็นผลผลิตของการสืบพันธุ์ของพ่อพันธุ์แม่พันธุ์. ในแง่ของสังคม หรือมนุษยวิทยา ลูกก็เป็นผู้สืบสกุล ให้ความสบายใจพ่อแม่บิดามารดา. ตามอุดมคติสูงสุดของพุทธศาสนา หรือศาสนาในลักษณะเดียวกัน ก็มุ่งหมายให้ลูกให้เป็นผู้รับมรดก การเดินทางไป

นิพพานเรื่อย ๆ ไป จนกว่าจะถึงนิพพาน. นี่เรามองดูกันระยะยาว มองดูความมุ่งหมายของชีวิตในด้านลึก บุตรควรจะเป็นอย่างนั้น.

ทีนี้ มีคำว่า ภรรยา พวงท้าย ; ภรรยาคืออะไรขึ้นมาอีก. ถ้า มองดูในแง่วัตถุ ชีวิตวิทยาก็อย่างเดียวกันอีก : ภรรยาก็คือแม่พันธุ์ ผู้ที่จะมาเป็นแม่พันธุ์ เหมือนที่เป็นกันในสัตว์เดรัจฉาน ในต้นไม้ ; สตรีก็มาเป็นฝ่ายแม่พันธุ์ จะไม่พูดถึงก็ได้ในแง่นี้. ถ้าในแง่ของสังคมวิทยามนุษยวิทยา หรืออะไรวิทยา เทือกนั้น เดียวนี้ก็คือว่า สตรีเป็นไปเพื่อประโยชน์แก่ผู้นั้นในทางบ้านเรือน; เป็นคู่ทุกข์คู่ยาก คู่ทำมาหากิน อย่างนี้ก็นับว่ามีความหมายที่ดีอยู่ ; แต่เดี๋ยวนี้มันต่ำลงมาถึงขนาดว่า เป็นเครื่องสำหรับหลงไหล, เป็นสิ่งสำหรับความหลงไหล, เป็นสิ่งสำหรับความอื้ออวด, เป็นสิ่งสำหรับวัดฐานะ, เป็นเครื่องวัดฐานะอย่างนี้. ผู้ชายอุตส่าห์เล่าเรียนเกือบเป็นเกือบตาย ก็เพื่อที่จะหาภรรยาที่มีฐานะ เป็นเครื่องวัดฐานะ ว่าสวย หรือว่าดี หรืออะไรก็ตามใจ มันเป็นเสียอย่างนี้. ผู้หญิงก็กลายเป็นวัตถุอะไรอันหนึ่ง สำหรับเป็นของเล่น หรืออะไรสำหรับใช้เป็นเครื่องมือทำนองอย่างนี้ ; ไม่เป็นอุดมคติ. มันเป็นไปตามความรู้สึกกรรมดาสามัญของกิเลส ; เป็นเหตุให้ผู้หญิงสาละวนแต่ในเรื่องที่จะทำให้เกิดความสวยงาม ไม่มีความคิดอะไรมากไปกว่านั้น ; กลายเป็นหากินด้วยความงามไปเสีย มันก็เป็นเรื่องหลอกลวง ถ้าภรรยาตกอยู่ในลักษณะอย่างนี้แล้ว มนุษย์นี้ ก็ลุ่มหลงมาก โง่หลงมาก ; ถ้าเป็นฝ่ายที่มีความหมายสำหรับเป็นคู่สร้างสรรค์ ความเจริญแก่ครอบครัว เช่นนี้ก็นับว่าดี.

ถ้ามองกันในแง่ลึก พันหนือความรู้สึกของกิเลส เป็นอุดมคติทางวิญญานอย่างนี้ ก็ต้องพูดว่า ภรรยาสามีนี้เป็นคู่เดินทางหรือเป็นเพื่อนเดินทางสำหรับไปนิพพานเหมือนกัน. เรื่องนี้มันต้องพูดกันยาว แต่ก็สรุปได้ว่า

มนุษย์ทุกคนเกิดมาสำหรับเดินทางไปนิพพาน มันจึงจะจบเรื่อง ; เพราะวา
นิพพานนี้ต้องผ่านโลกดีเสียก่อน. การผ่านโลกดี มันก็หนีการสืบทันธุ์ไปไม่พ้น.
จะหนีการที่จะมีคู่ผัวตัวเมียสำหรับการสืบทันธุ์ไปไม่พ้น ในเรื่องการผ่านโลกนี้.
ผ่านโลกดี มันต้องมีคู่ผัวตัวเมียที่ดี ที่ให้ความรู้ความเจนจัดในทางฝ่ายวิญญาน
ว่าชีวิตเป็นอย่างไร ? บ้านเรือนเป็นอย่างไร ? ลูกผัวเป็นอย่างไร ? อะไรเป็น
อย่างไร ? นี้ จันรู้จักสิ่งเหล่านี้ดี จันเคยได้ จันเป็อระอาได้. ถ้าผ่านไปได้ไม่ดี
ก็ไม่รู้จักเป็อ ไม่รู้จักระอา ไม่รู้จักเคย. เพราะฉะนั้นผัวเมียที่ดีจะต้องช่วยกัน
และกัน ให้เกิดความสว่างไสวในทางวิญญาน ; ไม่ใช่เพื่อให้มาลุ่มหลงอยู่ที่นี้.
เพราะฉะนั้นภรรยา ก็ควรจะเป็นเพื่อนคู่หูเดินทางไปนิพพานของสามี ; สามีก็
เป็นคู่เดินทางไปนิพพานของภรรยา.

พระพุทธภษิตในสูตรนี้พูดถึงแต่บุตรภรรยา ; เพราะเขาพูดแก่ผู้ชาย
คนที่กำลังฟังนั้นเป็นผู้ชาย จึงพูดถึงแต่บุตรภรรยา. ถ้าพูดทั่วไปก็ต้องพูดว่า
บุตรภรรยา และสามี. แม้ว่าเวลานี้ คนหนุ่มคนนี้เขาจะนึกไปในการทำงานว่าเป็น
คู่สนุกสนาน ในการแสวงหาความสนุกสนานในทางเนื้อหนังก็ตามใจ มันก็เป็น
ชั่วขณะ ; แล้วก็รู้ความหมายทั้งหมดของธรรมชาติ ของวิวัฒนาการนี้ว่ามนุษย์
ต้องไปนิพพานเป็นที่สุด เป็นที่สุดจุดหมายปลายทาง, เพราะฉะนั้นการมี
ภรรยาสามีก็เพื่อจะเป็นคู่ทุกข์คู่ยาก บุ๊กบั้นไปในการเกิดทาง เพื่อจะไปนิพพาน;
อย่ามาติดตันอยู่ที่นี้ มันจะน่าสมเพช แล้วจะไม่ดีไม่กว่าสัตว์ หรือต้นไม้.
เมื่อมนุษย์มีใจสูงลิบไปกว่าสัตว์และต้นไม้ ก็ควรที่จะเดินทางได้ไกลกว่า.

คุณอาจจะเห็นว่า นี่เป็นเรื่องมากไปเสียแล้วก็ได้ ที่พูดว่าแม้กระทั่ง
ลูกก็ต้องเป็นผู้รับมรดกการเดินทางไปนิพพาน, ผัวเมียนี่ก็เป็นผู้ที่จะเป็น
เพื่อนทุกข์เพื่อนยาก ในการเดินทางไปนิพพาน ไม่ใช่มาติดตันอยู่ในที่นี้ ;
ให้มองไปในแง่เป็นอุดมคติสูงสุด.

พูดกันแต่เพียง ๓ ชั้นนี้พอแล้ว มากนักมันก็จะยุ่ง ว่าในแง่วัตถุทางชีววิทยา บิดามารดา ผัวเมีย ลูกเป็นอย่างไร ; ในแง่ทางสังคมวิทยา หรือมนุษยวิทยา หรืออะไรเทือกนั้น พ่อแม่ ผัวเมีย ลูก เป็นอย่างไร ; ในทางอุดมคติสูงสุดทางฝ่ายวิญญาณ (spiritual) ก็ไกลไปกว่านั้น คือเป็นเรื่องเกี่ยวกับจุดหมายปลายทางของมนุษย์คือพระเจ้า หรือนิพพาน.

ทิศต่อไปก็พ้นจากเรื่องทางวัตถุแล้ว คือครูอาจารย์ ญาติ มิตร สมณ-พราหมณ์บ่าวไพร่นี้. ทิศเบื้องขวา คือครูบาอาจารย์ ในทางวัตถุ ในทางชีววิทยา ไม่มีความหมายอะไร, คือไม่ใช่เป็นเรื่องทางวัตถุ เพราะฉะนั้นเราจะไม่พูด ; ก็เหลือแต่ทางสังคมวิทยา หรือสังคมมาตรฐาน. เขาก็มักจะเห็นกันว่า ครูบาอาจารย์นี้ เป็นคนรับจ้างสอนหนังสือเป็นอาชีพ. เขามักจะมองอาจารย์กันแต่เพียงว่าอาจารย์นี้ เป็นผู้รับจ้างสอนหนังสือ. สอนวิชาความรู้เพราะเป็นอาชีพ ; อย่างมากก็เป็นเพียงที่ปรึกษาหารือในปัญหาต่าง ๆ แล้วก็ได้ประโยชน์แก่กันและกันในทางวัตถุ. แต่เมื่อเรามองในแง่ที่สูงขึ้นไป เป็นอุดมคติในฝ่ายวิญญาณแล้ว ก็ต้องมองเห็น แล้วพูดออกมาว่า ครูบาอาจารย์เป็น **ผู้นำทางฝ่ายวิญญาณ** ; หรือว่าเป็น **ผู้ยกสถานะทางวิญญาณของคนเราให้สูงขึ้น** ในระยะต้น ๆ ; เพราะว่าครูบาอาจารย์นี้หมายถึง ผู้ที่เป็นครูบาอาจารย์ทั่วไป ตามบ้านตามเมือง ที่เป็นการศึกษาในเบื้องต้น, อบรมมารยาทในเบื้องต้น, อบรมศีลธรรมในเบื้องต้น ; แต่ถึงกระนั้นก็ควรมองเห็นในฐานะเป็นผู้นำของคนเรา ในทางวิญญาณ ไม่ใช่ลูกจ้างสอนหนังสือเลี้ยงชีวิต.

เดี๋ยวนี้เด็ก ๆ แทบว่าจะทั้งหมดมองครูบาอาจารย์ในฐานะเป็นลูกจ้างรับจ้างพ่อแม่ของเรา, รับจ้างรัฐบาลซึ่งอยู่ได้ด้วยพ่อแม่ของเรานี้, เป็นลูกจ้างสอนหนังสือให้แก่เรา ก็เลยไม่เคารพเป็นปฐุชนียบุคคล. สมัยโบราณเขาให้

เด็ก ๆ มองครูบาอาจารย์เป็นปูชนียบุคคล ผู้มีพระคุณสูงสุด ไม่ใช่ลูกจ้าง. ที่นี้วัฒนธรรมตะวันตกไม่สอนอย่างนี้ สอนให้เป็นเพื่อนกัน สอนให้ลดลงมา เป็นทำนองไม่ใช่ปูชนียบุคคล. โลกมันจึงปั่นป่วนวุ่นวาย ระส่ำระสาย เพราะวัฒนธรรมบ้า ๆ บอ ๆ แบบนั้น. พวกเราที่เป็นไทยพุทธบริษัทนี้จะต้องถือว่าครูบาอาจารย์นี้เป็นปูชนียบุคคลสูงสุด ระดับหนึ่ง, เป็นผู้กษัตริย์ทางวิญญาณของกัลยาณมิตรให้สูงขึ้นในระดับแรก ; ทิศเบื้องขวามีความหมายอย่างนี้.

ทิศเบื้องซ้ายคือ ญาติและมิตร. ญาติก็หมายถึง ผู้ที่สืบสายโลหิตโดยตรง อันได้แก่เป็นญาติทางสายโลหิต ; และเป็นญาติในทางธรรม ก็คือเป็นญาติโดยทางมีความเข้าใจตรงกัน ในทางอุดมคติ ก็ได้มาเป็นพวกกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลแก่กันและกันในทางธรรม ก็เรียกว่าเป็นญาติในทางธรรม. ความหมายสำคัญมันอยู่ที่ ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน. แม้เป็นญาติโดยสายโลหิต ถ้าไม่ช่วยกันก็นับว่าไม่ใช่ญาติ. ส่วนคนที่ไม่ใช่ญาติโดยสายโลหิต แต่เอื้อเฟื้อ เกื้อกูลช่วยเหลือค้ำค้ำชูกันอยู่ ก็กลายเป็นญาติ, และกลับจะเป็นญาติมากกว่า.

คำว่า “ญาติ” มาจากคำว่ารู้ คือรู้ลึก ; รู้ลึกว่า เป็นผู้ที่เราต้องรับรู้หรือรู้ลึก หรือสนใจอยู่เสมอ. ส่วนคำว่า “มิตร” นั้นหมายถึงความรักในทางเมตตา ; พอมีความรักก็เป็นมิตรขึ้นมาทันที. รวมแล้วไปด้วยกันได้ คำว่า “ญาติ” กับ “มิตร” นี้มีหัวใจคล้ายกัน ; เพราะฉะนั้นจึงเอามาไว้ทิศเดียวกันทั้งญาติทั้งมิตร. สองสิ่งนี้ไม่มีความหมายในทางวัตถุ ไม่สามารถบัญญัติความหมายอะไรได้ในทางวัตถุ ; ไม่เหมือนกับลูกเป็นวัตถุออกมาจากพ่อพันธุ์แม่พันธุ์ ; แต่จะมีความหมายทางสังคม. คือว่าเห็นอยู่ได้ง่าย ๆ ว่า เป็นผู้ที่ช่วยเหลือกันร่วมทุกข์ร่วมสุขแก่กัน : เป็นสิ่งที่นำมาซึ่งความปลื้มใจ ในเมื่อธุระการงานเกิดขึ้น. อยู่ในโลกมันเต็มไปด้วยธุระการงาน และการงานเป็นของหนัก. ที่นี้การงานเป็น

ของเขาไปได้ก็เพราะมีมิตรรอบด้าน ; สิ่งต่าง ๆ สำเร็จไปได้ก็เพราะการร่วมมือของคนทุกคนที่เป็นมิตร. นี่ทางสังคมมันก็เป็นอย่างนี้ในระดับกลาง ๆ .

ในระดับสูงเป็นอุดมคติฝ่ายวิญญูณ มิตรก็ไม่ใช่ออย่างอื่นอีก ก็ต้องเป็นเพื่อน เคียงข้างกันไป สำหรับไปนิพพานอีกเหมือนกัน ; เพราะฉะนั้นมิตรที่แท้จริงก็ได้แก่ผู้ที่คอยช่วยเหลือตักเตือน ซึ่งกันและกัน, ประดับประดาซึ่งกันและกัน ให้ดำเนินไปแต่ในทางดี และสูงไปทางนิพพาน ; เป็นเพื่อนที่คอยตักเตือนเมื่อเราเผลอ. เพื่อนจะคอยให้สติ อย่าให้ลืม หรือหลงทางจนกระทั่งไปถึงนิพพาน ; คอยกระชับข้างหู ไม่ให้ลืมได้ แม้ในวินาทีที่จะตายแล้ว. นี่จึงจะเรียกว่าเป็นอุดมคติของคำว่ามิตร. ส่วนอุดมคติที่กินเหล้าด้วยกัน เทียวผู้หญิงด้วยกันอะไรนั้น เป็นมิตรอย่างภุมณีศิปาจ ไม่รวมอยู่ในความหมายนี้ ไม่เป็นอุดมคติอะไร ; แล้วจะกลายเป็นเรื่องทางวัตถุ คือเพื่อนกินเหล้า เพื่อนสำมะเลเทเมา เป็นเรื่องเนื้อหนังไป.

ความหมายของคำว่า สมณพราหมณ์ ทิศเบื้องบน เบื้องสูง บนหัว คือสมณพราหมณ์. บางคนอาจจะไม่เคยฟังคำว่า สมณพราหมณ์ ; จะจำกัดความสั้น ๆ เพื่อให้ง่ายแก่การจดจำหรือเข้าใจว่า สมณะ หมายถึงบรรพชิตประเภทที่ไม่ครองเรือน ; พราหมณ์ เป็นบรรพชิตหรือครึ่งบรรพชิต ที่ครองเรือน แต่ก็ทำหน้าที่คล้าย ๆ กัน. พระในบ้านเรือน ตามบ้านเรือน มีการครองเรือน มีลูกมีเมีย ก็เป็นพระประเภทหนึ่ง เขาเรียกว่าพราหมณ์. พระที่ไม่มีการครองเรือน คือไปไกลมาก อิศระมาก สูงมาก เขาเรียกว่าสมณะ.เอามาบวกกัน เรียกว่า สมณพราหมณ์ แปลว่า สมณะ และพราหมณ์.นี่มันเป็นภาษาอินเดีย ชาวอินเดียพูด พระพุทธเจ้าพูดอย่างภาษาของชาวอินเดีย ก็พูดว่าสมณพราหมณ์ ; ตามที่มีอยู่จริงในสมัยนั้น.

สมณะก็คือนักบวชที่ไม่มีการครองเรือน เช่นเดียวกับองค์พระพุทธเจ้าเอง รวมทั้งนักบวชเหล่าอื่น. ทำหน้าที่เหมือนกันคือ การยกสถานะทางฝ่ายวิญญูญาณ หรือแก้ไขปัญหาทางฝ่ายวิญญูญาณในระดับสูง. พวกพราหมณ์เป็นพวกครองเรือน ก็ไปสู่ระดับสูงไกลนักไม่ได้ ; หรือบางทีก็หมายถึงการกระทำที่ได้เข้าใจผิดกันมาแต่ดึกดำบรรพ์แรกเริ่มเดิมที. ความสูงทางวิญญูญาณของพวกพราหมณ์ก็หมายถึงบุญช้ายัญ ให้ได้ตายไปเกิดในสวรรค์ ในโลกที่สูงสุด. พราหมณ์มักจะเป็นเสียอย่างนี้ เป็นที่พึ่งทางวิญญูญาณชนิดมิัจฉาทิฎฐิ ; ทำการบุญช้ายัญหลายอย่างหลายชนิด กระทั่งฆ่าคนเพื่อบุญช้ายัญให้แก่พระราชา เพื่อตายไปเกิดในสวรรค์. ฝ่ายสมณะไม่ทำอย่างนั้น ช่วยให้ทำการบุญช้ายัญเหมือนกัน แต่บุญช้ายัญอย่างอื่น ; เช่นบุญช้ายัญด้วยการสละเสีย ซึ่งตัวกู- ของกู เพื่อไปนิพพานโน้น ไปสู่สิ่งสูงสุดคือนิพพาน. แต่อย่างไรก็ตาม ก็เอาความมุ่งหมายเดียวกัน ที่ว่าต้องการความสูงที่สุดฝ่ายวิญญูญาณจึงเอาไว้ข้างบน เป็นทิศเบื้องบนเป็นสมณพราหมณ์.

ที่นี้เรามองดูความหมาย ที่มีอยู่เป็นชั้น ๆ : ความหมายของสมณพราหมณ์ในทางฝ่ายวัตถุ ฝ่ายชีววิทยานั้นมีไม่ได้ เพราะมันเป็นเรื่องทางวิญญูญาณล้วน ทางจิตใจล้วน. ถ้าจะมองกับอย่างอันธพาลหน่อยก็ว่าเป็นคนขอทาน ; ฝ่ายวัตถุเป็นคนขอทาน ทำข้าวปลาอาหารให้เปลือง โดยไม่ทำงานอะไร, เอาเปรียบ เหมือนกับเรื่องในพระบาลี ในกสิสูตร ก็มีอยู่สูตรหนึ่งพระพุทธเจ้าจะไปทรมานพราหมณ์คนสำคัญคนนี้ ทรงถือบาตรไปยังที่เขากำลังไถนาอยู่. พราหมณ์นั้นก็พูดตะเพิดไล่พระพุทธเจ้าว่า ไปทางซี, ไปทำไรไถนา ไปทำมาหากินซี, อย่าเอาเปรียบ, อย่าถือบาตรมายืนขออยู่อย่างนี้ซี.

พระพุทธเจ้าก็ตรัสตอบว่า ฉันทึทำนानी ทำไมแก้วอย่างนั้น. พราหมณ์นั้นก็แย้งถามว่าทำนาอย่างไร ไม่เห็นมีควายมีไถอะไรเลย. พระพุทธเจ้า

ตรัสตอบเป็นคาถา มีใจความว่า : ศรัทธาเป็นข้าวพืชสำหรับหว่าน ; ตะบะความเพียรเป็นน้ำสำหรับทำนา มีหิริโหดตัดปะเป็นคันไถ เป็นเชือกชักแล้ว ; ว่าอะไร ๆ ไปอีก จนกระทั่ง พราหมณ์เกิดแสงสว่างขึ้นมาในเวลานั้นกลายเป็นสัมมาทิฐิเป็นอริยบุคคล. แต่สำหรับพวกวัตถุนิยม เห็นแก่วัตถุก็เห็นว่าพวกสมณะนี้ก็ดีแต่กินข้าวฟรีเท่านั้นเอง ไม่ทำอะไรไถนา ไม่ทำมาหากินคอยแต่จะกินฟรี ; ในสายตาของพวกวัตถุนิยมมันก็เป็นอย่างนี้.

ที่เราเห็นกันอยู่ ครอบงำกันอยู่ สถาบันของสมณพราหมณ์ก็คือ เขายกไว้ให้เป็นบุคคลอยู่ในระดับสูงและศักดิ์สิทธิ์ สำหรับประกอบทำพิธี แนะนำสั่งสอน ; พุดง่าย ๆ ก็คือว่า มีไว้สำหรับไหว้ สำหรับประกอบพิธี. ภาพในโรงมหรสพทางวิญญาณของเรา ภาพนั้นก็ตีเหมือนกันที่ว่า “สมัยนี้พวกเราเอาแต่ไหว้ พอบอกให้ประพาศธรรมก็กำหู่.” คนสมัยนี้มีสมณพราหมณ์ไว้ ก็เพียงสำหรับไหว้ แล้วสำหรับทำพิธีเท่านั้น พอจะให้ประพาศตามหลักธรรมก็เฉยเสีย เอามืออุดหูเสีย ; กำลังเป็นอย่างนี้มากขึ้นทั่วโลก. สมณพราหมณ์ก็ลดลงมาเหลือแต่เพียงมีไว้ไหว้. มีไว้ทำพิธีเท่านั้น.

แต่ว่าอุดมคติทางฝ่ายวิญญาณนั้น สมณพราหมณ์มีไว้สำหรับยกสถานะทางวิญญาณ ให้ถึงระดับสูงสุด ; เป็นผู้นำทางวิญญาณ หรือยกฐานะทางวิญญาณให้ขึ้นสู่ระดับสูงสุดที่มนุษย์ควรจะได้ ควรจะถึง. เพราะฉะนั้นจึงเอามาไว้เป็นทิศเบื้องบน อยู่บนหัว. นี้ต้องมองให้เห็นความสูงนี้ให้ได้ จึงจะรู้จักสิ่งนี้ หรือความสูงของความหมายแห่งความเป็นมนุษย์ หรือสิ่งที่มนุษย์ควรจะต้องได้ต้องถึง. นี้เป็นทิศเบื้องบน มีความหมายเป็นชั้น ๆ อย่างนี้.

ทิศสุดท้ายทิศเบื้องต่ำ อยู่ข้างล่างเรียกว่าวไพร่, ใช้ภาษาโบราณว่า บ่าวไพร่. ส่วนสมัยประชาธิปไตยสมัยปัจจุบันเขาเกลียดคำนี้ เขาเขียนทิ้งไปไว้ไหน

ก็ไม่รู้; แต่ก็ด้วยความโง่. สิ่งที่เราเรียกว่า “บ่าวไพร่” มันก็ยังมีอยู่ เพราะเมื่อคนหนึ่งมีอำนาจ คนที่ไม่มีอำนาจก็ต้องตกอยู่ข้างล่างเสมอไป, เป็นเบี้ยล่างเสมอไป นั่นแหละคือบ่าวไพร่ในความหมายใดความหมายหนึ่ง ที่นี้คำว่าอำนาจ นี่มันไม่ใช่เป็นอำนาจอย่างทางอาวุธ ทางกำลังเสมอไป; มันมีอำนาจเงิน มีอำนาจสติปัญญา มีอำนาจอะไร ๆ อีกหลาย ๆ อย่างที่เขาใช้. เมื่อเขาใช้อำนาจอะไรสำเร็จ คนที่ถูกใช้ ก็กลายเป็นบ่าวไพร่. ฝรั่งเศสเอาเงินมาล่อคนไทยให้กลายเป็นบ่าวไพร่ไปเสียเมื่อไรก็ได้.

ระวังให้ดี คำว่า “บ่าวไพร่” ยังไม่หมด ยังไม่มีทางที่จะหมดได้ ตลอดเวลาที่อำนาจยังมีอยู่ในโลก; นี่ก็เข้ากับพุทธภาษิตที่ว่า “วโส อสฺสุริยํ โลกเก” อยู่เสมอไป อำนาจเป็นใหญ่ในโลก. ผู้หญิงก็เอาผู้ชายเป็นบ่าวไพร่ได้ เพราะมีความสวย ความงามของเขาเป็นอำนาจ. ผู้ชายที่มีปริญญายาวเป็นหางก็อาจจะมาจ้อผู้หญิง ที่ไม่มีอะไรเลย มีแต่ความสวยงามนี่ก็ได้. ภาพเขียนปริศนารธรรม เขาให้ผู้ชายถือดาบ มีเวทมนต์คาถา อาคมอะไรมาอย่างสมบูรณ์; ในที่สุดก็มาพ่ายแพ้แก่นางยักษ์ฉนิ ที่ปลอมเป็นผู้หญิงสวย โหนชิงช้าเล่นอยู่ที่โคนไม้. นี่คืออำนาจที่ลึกลับ ที่ทำคนให้เป็นบ่าวไพร่.

เดี๋ยวนี้ก็มีลูกจ้าง มีกรรมกร มีผู้อยู่ได้บังคับบัญชาได้อำนาจ; มันก็อยู่ในลักษณะที่เป็นทิศเบื้องล่างนี้ทั้งนั้นแหละ. ผู้ที่อยู่ต่ำกว่าในลักษณะใดก็ตามก็ถือว่าอยู่ในทิศเบื้องต่ำทั้งนั้น. เราต้องมองดูแล้วปฏิบัติให้ถูกต้อง.

ในทางวัตถุ เขามีทาส มีบ่าวไพร่ เอาไว้ใช้งาน, เอาไว้ทำบุญบุญ เล่นตามความต้องการของตน; นั่นมันเป็นความหมายป่าเถื่อนทางวัตถุและก็พินสมัยไปแล้วในปัจจุบันนี้. ก่อนนี้เขาซื้อขายคนกันได้, เอาไปเป็นทาส แล้วเอาไป

ทำอะไรก็ได้ทั้งทาสหญิงทาสชาย เดียวนี้ก็มีคามหมายเป็นผู้รับใช้ ; เรามีอำนาจอะไรอันหนึ่ง ทำให้เขายอมมาเป็นผู้รับใช้ ; นี้ความหมายทางสังคมทั่วไป บ่าวไพร่มีไว้ใช้สอย มีไว้ประดับเกียรติ ในที่สุด. เขามีบ่าวไพร่ไว้เพื่อประดับเกียรติก็มี, เอาไว้เป็นเครื่องมือสำหรับแสวงหาประโยชน์ หรือเป็นเครื่องเอาเปรียบอยู่ โดยความหมายหนึ่งก็มี. คนที่มีสติปัญญาเฉลียวฉลาดแล้วทำอะไรได้เมื่อไร สติปัญญามันผลิตอะไรได้เมื่อไร ; มันต้องใช้แรงงานลงบนใคร หรือบนคนหมู่มากหนึ่ง ผลผลิตมันจึงจะออกมา. เพราะฉะนั้นคนใช้ หรือกรรมกร หรือบ่าวไพร่ หรือทาสก็อยู่ในความหมายอันนี้ ; เป็นตัวแรงที่ผู้มีสติปัญญา จะใช้ให้ผลิตอะไรออกมา. นี้ความหมายทั่วไปทางสังคมวิทยา มานุษยวิทยา ปรัชญาอะไรมันก็ไปได้เพียงแค่นี้.

ถ้าดูทางฝ่ายวิญญาณ เป็นอุดมคติสูงสุดทางฝ่ายวิญญาณ ก็ขอให้ดูด้วยความเคารพ ว่าทาส หรือบ่าวไพร่ นี้ก็เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับผู้ที่เดินทางไปนิพพาน ; มันเป็นบทเรียน. ผมอยากจะพูดอย่างนี้ด้วยซ้ำไปว่า บ่าวไพร่ ทาส บริวาร นี้เป็นบ่อเกิดสำหรับบุญ. คนเราต้องสงเคราะห์คนยากจน หรือผู้ที่ช่วยตนเองไม่ได้ มันจึงจะได้บุญ. ถ้าไม่มีคนเหล่านี้เสียแล้ว ไม่มีใครจะทำบุญอะไรได้. เพราะฉะนั้นคนที่ฉลาดแคลน คนที่ไร้สมรรถภาพ คนช่วยตนเองไม่ได้นั่นแหละ มันเป็นบ่อเกิดแห่งบุญ; กระทั่งคนตาบอด คนพิการอะไรก็ตาม มันเป็นบ่อเกิดแห่งบุญ. บ่าวไพร่เขามาฝากเนื้อฝากตัวให้เราช่วย ก็ควรจะมองไปในแง่ที่ว่า เขามาทำให้เราได้บุญ อย่าไปกตขี้ ข่มเหงเขา เอาเปรียบเขา. แม้แต่ลูกจ้าง แม้แต่ผู้ที่อยู่ใต้บังคับบัญชา ก็จงมองเขาอย่างนี้ มันจึงจะเป็นอุดมคติทางวิญญาณ.

ที่นี้ บุญที่ต่ำๆ ก็คือเราเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เมตตากรุณา เราก็ได้บุญ. บุญที่สูงขึ้นไปก็เพื่อที่เราจะทำลายความเห็นแก่ตัวของเรา หรือควบคุมกิเลส

ของเรา. บ่าวไพร่ก็เป็นฝ่ายที่ต้องจำนนจำยอมด้วยความจำเป็น เราด่าเขาก็ได้ เราตีเขาก็ได้ ; น้ำมันจะทำให้เรามีกิเลสมากขึ้น ทำให้เป็นบ้ามากขึ้น ; จะตกรนรก. ทีนี้ถ้าเอามาสำหรับเป็นบทเรียน สำหรับเราฝึกหัดบังคับตนเอง ไม่โกรธ ไม่เอาเปรียบ แล้วก็ไม่ด่าเขา ออกลั่นโทสะได้. ถ้าใครรอดกलั่นโทสะแก่ บ่าวไพร่ได้ ก็หมายความว่า มันอดกलั่นได้ถึงที่สุด ; เพราะเป็นผู้ที่สำหรับใคร ๆ จะไม่อดกलั่น.

ทีนี้เราจะไม่ยอมให้เราลุ่มอำนาจแก่โทสะจริตหรือไม่เห็นแก่ตัว ; ฉะนั้น บ่าวไพร่ก็มาในฐานะเป็นผู้ช่วยสนับสนุนให้ไม่เห็นแก่ตัว ช่วยสนับสนุนให้นาย ดีขึ้น สูงขึ้นมากความไม่มีบุญ มาเป็นผู้มีบุญ, มาเป็นผู้ที่หมดตัวกู - ของกูได้ เหมือนกัน. ถ้าใช้บ่าวไพร่เป็นบทเรียนฝึกหัดให้ทำลายตัวกู - ของกู มันก็ทำได้ดี มาก ; เพราะตามธรรมดา มันไม่เป็นที่ตั้งแห่งความอดทนของนาย. มันกลายเป็นเครื่องที่ทำให้นายต้องฝึกฝนตัวเอง ปฏิบัติตัวเองให้เกิดความอดกलั่น อดทน ไม่เห็นแก่ตัว ; นับตั้งแต่ต้องช่วยเหลือเลี้ยงดูเขา เอาใจใส่เขา รักเหมือนลูก เหมือนหลาน ; แม้บ่าวไพร่ไม่สบายเจ็บไข้ ก็ไปเอาใจใส่เหมือนกับลูกกับหลาน ; นั่นคือธรรมเนียมโบราณมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาล.

เพราะฉะนั้นระบบทาสของพวกพุทธบริษัทไม่จำเป็นจำต้องเลิก ระบบทาสของพวกภูตผีปีศาจเท่านั้นจะต้องเลิก จะได้เป็นประชาธิปไตย. ระบบทาสอย่างธรรมะนี้ไม่จำเป็นต้องเลิก ไม่ควรเลิก เพราะคนที่ด้อยสมรรถภาพ ช่วยตัวเอง ไม่ได้นี้ ยังคงมีอยู่ในโลกทั่วไป ; เราก็ต้องช่วยเขา มาให้อยู่ในความอุปการะ ทุกประการ. มันก็เป็นทาสอยู่ในความหมายนั้นแหละ หลีกไปไหนไม่พ้น ในเรื่องเป็นบ่าวไพร่หรือเป็นผู้ที่จะต้องถูกเลี้ยงดูอย่างบ่าวไพร่ ; แต่ตอนนี้มันเปลี่ยน เป็นว่าเขาเป็นบุญเป็นกุศลกันดีกว่า ; ฉะนั้นเราสงเคราะห์ผู้ที่ด้อยสมรรถภาพนั้น อย่างเอาบุญเอากุศลกัน เหมือนที่ทำกันอยู่ทุกวันนี้ ; มันก็ต้องเอาสิ่งอื่นมาล่อ

มาดิ่ง มาจูงกันเป็นการใหญ่. เหมือนสมัยพุทธกาลเขาก็ใช้ : เศรษฐีเลี้ยง บ่าวไพร่ บริวารไว้มากมาย แล้วก็ช่วยเหลืออุ้มชู ; บางทีหมู่บ้านทั้งหมู่บ้าน อยู่ในความอุ้มชูของเศรษฐีคนหนึ่งเท่านั้น. พระเจ้าแผ่นดินก็มอบหมายให้ ; แล้วไม่มีการกดขี่ มีอะไรมีด้วยกัน เป็นอะไรเป็นด้วยกัน ; ถึงวันพระแปดค่ำ ไปวัด ไปรักษาศีล ไปทำทานอะไรด้วยกัน. มันกลายเป็นทาสที่มีความสุข ไม่อยากจะหลุดไปจากความเป็นทาส เพราะตนเองมันด้อยสมรรถภาพ ช่วยตัวเอง แท้ ๆ ได้ได้.

นี่รวมความแล้วก็คือ ผู้ที่ต้องเข้ามาพึ่งพาอาศัยใบบุญอะไรก็ตาม อยู่ใน ทิศเบื้องต่ำ จะต้องมองดูเขาในลักษณะอย่างนี้ ; อย่างมองดูกันในลักษณะผู้ที่ ควรกดขี่ ผู้ที่ควรเอาเปรียบ ผู้ที่ควรทำนาบนหลังเขา อะไรทำนองนี้ ; นั่นมัน ไม่ถูก ความหมายของคำว่า บ่าวไพร่ ในทางที่เป็นอุดมคติทางฝ่ายวิญญูณ. ฉะนั้นมันก็เลยเอาทาสหรือบ่าวไพร่นี้เป็นทิศ ๆ หนึ่งที่ต้องให้ความเคารพต้องไหว้, เป็นทิศที่ต้องไหว้ด้วย.

เราได้พูดกันมาตั้งแต่ต้นแล้ว ว่าทิศทั้งหลายนี้เป็นสิ่งที่ต้องไหว้. มานพนั้นกำลังไหว้ทิศทั้งหลายอยู่ พระพุทธเจ้าตรัสว่า การไหว้ทิศของอารยชน เขาไม่ได้ไหว้อย่างนั้น ; เขาไหว้กันอย่างนี้ คือให้ความเคารพแก่ทิศเบื้องหน้า - คือบิดามารดา, ทิศเบื้องหลังคือ บุตรภรรยา, ทิศเบื้องขวาคือ ครูบาอาจารย์ , ทิศเบื้องซ้ายคือ ญาติมิตร, ทิศเบื้องบนคือ สมณพราหมณ์, ทิศเบื้องต่ำคือ บ่าวไพร่ ; ต้องไหว้, ใช้คำว่าไหว้บ่าว คือให้ความนับถือ ให้ความเคารพ ให้ความเอาใจใส่ ; จัดไว้ในฐานะที่ว่า จะเป็นผู้ร่วมทางเดินกันไป ในทางบุญ กุศล และเดินไปหานิพพานด้วยเหมือนกัน. ทั้งหมดนี้กลายเป็นเรื่องไปนิพพาน. ทั้ง ๖ ทิศเราไหว้ด้วยการปฏิบัติหน้าที่ให้ถูกต้อง แล้วก็จะไปนิพพาน.

วันนี้จะไม่พูดอะไรมาก นอกไปจากว่าคำพูดคำหนึ่งมันมีความหมาย หลายชั้นอย่างนี้ ; ไปลองทบทวนดู. คำว่า “พ่อแม่” ความหมายต่ำเตี้ยก็เป็น

เรื่องเพียงพ่อพันธุ์แม่พันธุ์ เหมือนกับสัตว์ผู้สัตว์เมีย หรือต้นไม้ที่มีการสืบพันธุ์ทางเพศผู้เพศเมีย. ทางสังคมสูงขึ้นมา พ่อแม่คือผู้รับผิดชอบต่อบุตร. สูงขึ้นไปถึงอุดมคติ พ่อแม่คือพระอรหันต์ประจำบ้านเรือน.

คำว่า “บุตร” ความหมายต่ำก็คือ ผลิตผลที่เกิดมาจากการสืบพันธุ์. ความหมายสูงขึ้นมา ก็เป็นผู้ที่จะทำความปลื้มใจให้แก่พ่อแม่ด้วยการสืบสกุล. ความหมายสูงสุดก็ว่า ผู้ที่จะได้รับมรดก การเดินทางไปนิพพานต่อจากพ่อแม่ที่จะไปถึงให้ได้.

คำว่า “ภรรยา” ความหมายต่ำ ก็เป็นผู้สืบพันธุ์เหมือนพืชและสัตว์. ทางสังคมเอาไว้เป็นเครื่องช่วยบำบัดปัญหาต่าง ๆ ทางความรู้สึก ทางอะไรตามธรรมชาติบ้าง ; เป็นเครื่องโอ้อวดกันบ้าง, เป็นเครื่องแสวงหาความสุขอย่างโลก ๆ บ้าง. แต่ความหมายสูงสุด ภรรยา คู่ผู้เมียนี้ก็ต้องเป็นผู้แบ่งเบาภาระหนัก ในการเป็นอยู่ในโลกนี้ เพื่อให้เกิดการศึกษา เข้าใจชีวิตในส่วนลึก เพื่อจะเบื่อหน่าย เพื่อจะพ้นจากโลก เพื่อจะไปเหนือโลกด้วยกัน ; ไม่ใช่เป็นเพื่อนลุ่มหลงกันอยู่ที่นี่ แต่เป็นเพื่อนช่วยเหลือซึ่งและกัน ให้มันก้าวหน้าไปในทางสูง.

“ครูบาอาจารย์” นี้ ไม่ใช่คนที่รับจ้างสอนหนังสือเป็นอาชีพ หรือใช้สติปัญญาเป็นสินค้าขายแก่กุลบุตร เอาเงินมาเลี้ยงชีวิต. ครูบาอาจารย์ต้องเป็นผู้นำทางฝ่ายวิญญาณ เพื่อไปนิพพานแม้ในระยะเริ่มต้น.

“ญาติมิตร” ก็เหมือนกัน ไม่ใช่เพื่อนกินเหล้า เพื่อนอบายมุขหาความเพลิดเพลินให้แก่กิเลส. มันต้องเป็นเพื่อนช่วยเหลือกันและกัน ในหน้าที่การงานของมนุษย์. ความหมายสูงสุดก็เกิดเคียงข้างกันไปเรื่อย กว่าจะถึงนิพพาน.

“สมณพราหมณ์” ไม่ใช่คนขอทาน กินอาหารของชาวบ้านฟรี เอาเปรียบผู้อื่น เป็นกาฝากสังคม เหมือนที่เขาพูดกัน. ความหมายที่เขาใช้กันอยู่เดี๋ยวนี้ มันกลายเป็นเอาไว้ให้ เอามาทำพิธีเสียมากกว่า. แต่ความหมายสูงสุดต้องเป็นผู้นำ หรือผู้ยกสถานะทางวิญญาณ ในระดับสูงสุดของโลก ไม่ใช่ของเราคนเดียว.

“บ่าวไพร่” ก็ไม่ใช่บุคคลที่เราจะทำนาบนหลังเขา ต้องเป็นผู้ที่มีไว้สำหรับให้เกิดประโยชน์ร่วมกัน ตามที่ว่ากรรมมันจำแนกคน สัตว์ทั้งหลาย กรรมเป็นผู้จำแนกให้มีวรรณะ ให้มีชั้น มีวรรณะซึ่งมันเลิกไม่ได้. อย่าอวดดีไปว่า จะให้เลิกชั้นวรรณะ นั้นมันเลิกไม่ได้ พุดไปแต่ปากบ้า ๆ บอ ๆ เท่านั้น. เพราะว่ากรรมมันเป็นผู้จัดให้ให้เกิดชั้นวรรณะ ขึ้นมาโดยธรรมชาติ ไม่ใช่คนจัด ; เพราะฉะนั้นคนจึงเกิดมามีกรรมมาก มีบาปมาก มีพิกลพิการ ด้อยสติปัญญา มันก็เป็นชั้น ; มันจะมีการเป็นอยู่เหมือนกันไม่ได้. ที่จะเป็นเหมือนกันนั้นก็แหละเป็นต้นตอให้เกิด *dialectic materialism* เป็นคอมมิวนิสต์ เป็นอะไรขึ้นมา ; นี้ก็เพราะไม่รู้เรื่องกรรม. เราก็กยกสถานะของเขาว่า เขามีกรรมเหมือนเราเหมือนกัน ; แล้วยกช่วยแก้ไขไปตามเรื่อง. คนที่ด้อยสมรรถภาพ ไร้สติปัญญาโดยธรรมชาติ มาโดยกำเนิด ทางสติปัญญาก็ตาม ทางร่างกายก็ตาม ต้องช่วยเขาด้วยความเคารพ เหมือนกับให้.

ความหมายในระดับต่าง ๆ กันของคำแต่ละคำ ที่มาเป็นชื่อของทิศที่เราจะต้องให้ ในเมื่อเราเป็นผู้ครองเรือน เป็นคฤหัสถ์ มันมีอยู่อย่างนี้ ; จะมากจะน้อย จะหนักจะเบาอะไรก็ตาม ก็ไปคิดดูเอง ; แต่ว่ามันหนักไม่พัน จะต้องทำแล้วก็ต้องทำให้ถูก. ถ้ากลัวก็อย่าไปเป็นคฤหัสถ์, ถ้าอยากเป็นคฤหัสถ์ก็อย่ากลัว ; จะต้องทำให้ถูกต้อง ; ก็เป็นเรื่องประพฤติธรรมที่สูงส่งอยู่ในตัว ในความเป็นคฤหัสถ์นั้น. พระพุทธเจ้าท่านสอนเรื่องทิศด้วยความมุ่งหมายอย่าง.

พอกันทีเวลาหมดเท่านั้น

หลักปฏิบัติ ต่อ ทิศเบื้องหน้า

- ๓ -

๑๑ ตุลาคม ๒๕๑๓

คำบรรยายสำหรับฆราวาสเรื่องทิศ ตอนนี้จะได้พูดถึง ความหมายที่จะต้องใช้ทั่ว ๆ ไป. ในตอนที่แล้วมาเรามองดูความหมายของสิ่งที่เรียกว่า “ทิศ” กันอย่างกว้างและสูงถึงขนาดที่เรียกว่าเป็นเรื่องไปนิพพานไปทั้งหมดก็ได้ ; ที่นี้คนที่เขาไม่มองอย่างนั้นเขาก็ไม่ยอมรับ. ถ้าเราพูดว่าการมีสามีภรรยานี้ก็เพื่อจะเป็นเพื่อน หรือภาษาโลกโดกก็ว่าเป็นคู่หูสำหรับที่จะเดินทางไปนิพพาน ; อย่างนี้ก็ยังมีแต่คนหัวเราะ. ยิ่งสมัยนี้แล้วก็ยิ่งจะมีแต่คนหัวเราะคือหาว่าอะไร ๆ ก็เพื่อจะไปนิพพาน ; แต่ผมก็ยังยืนยันอย่างนั้นอยู่เสมอด้วยเหตุผลหลายอย่าง. แต่เหตุผลที่ดีที่สุดก็จะต้องมีในข้อที่ว่าเราจะได้ประโยชน์มากที่สุด. ถ้าเราถือหลักอย่างนี้เราก็จะได้ประโยชน์มากที่สุด ; นี่เป็นเหตุผลที่ดีที่สุด. เหตุผลอื่น ๆ มันก็มีและมันก็จริงเหมือนกัน แต่มันก็ไม่ดีเท่าที่ว่าอันไหนมันจะได้ประโยชน์มากที่สุด อันนั้นก็เหตุผลที่ดีที่สุดและควรจะเป็นหลักอย่างนั้น.

เรื่องที่จะไปนิพพานนี้ อย่าเข้าใจว่ามันเป็นเรื่องของทางศาสนา หรือของทางอุดมคติที่สูงเหนือโลกไปเสียหมด ; ให้ถือว่ามันเป็นเรื่องธรรมดา ๆ ตามหลักของวิวัฒนาการ. evolution นั้นอย่าถือว่ามีแต่ทางร่างกาย มันต้องมีทางจิตด้วย. ถ้าไม่โง่เกินไป ก็จะเห็นว่า เรื่องทางกายกับเรื่องทางจิตนี้แยกกันไม่ได้. ถ้าแยกกันแล้วมันไปไม่ได้ มันเหมือนกับขาหัก หรือเหมือนกับตาบอดมันไปไม่ได้. มีแต่จิตก็เหมือนกับตาดีแต่ขาหัก ; มีแต่กายก็เหมือนขาดีเดินได้แต่ตาบอด

คน ๆ หนึ่งในทางธรรมเขาใช้คำว่า “นามรูป” นี้ไปใช้ของสองอย่าง แต่เป็นของรวมกันเป็นอย่างเดียว. ถ้าขึ้นแยกกันก็จะไม่มีทั้งนาม และรูป ต้องอยู่ด้วยกันจึงจะมีทั้งนามและรูป ; นั่นแหละคือคน ๆ หนึ่ง. เพราะฉะนั้นในวิวัฒนาการทางวัตถุล้วน ๆ มันก็มีไม่ได้ ทางจิตล้วน ๆ มันก็มีไม่ได้ ; เพราะว่ากายกับจิต มันต้องมีด้วยกัน ไปด้วยกัน คือต้องรวมตัวอยู่เสมอ. evolution ก็ต้องมีแก่สิ่งที่มีรวมกันอยู่ทั้งกายและจิต. ที่นี้มันจะวิวัฒนาการไปทางไหน ? พุดอย่างกำปั้นทุบดิน หรือพุดอย่างคนธรรมดาพุด ก็ต้องวิวัฒนาการไปทางสูงกว่าดีกว่าเจริญกว่า ส่วนทางธรรมเขามองกันในแง่ที่ว่า ไปสู่ความสิ้นสุดหรือความดับ.

วิวัฒนาการชนิดไหนก็ตาม ในที่สุดจะเป็นความสิ้นสุด หรือความดับ. สำหรับคำว่า “เจริญ” นั้นเขาไม่ค่อยให้ความสำคัญอะไร มันเป็นเรื่องของคนโลก หรือเป็นเรื่องของกิเลส ; มันต้องการความเจริญโดยไม่มองว่า ความเจริญนั้นมันคือความทรมาณชนิดหนึ่ง. นี่แหละผลสูงสุดก็คือไปสู่ความสิ้นสุด ความหยุด ความดับ ไม่ต้องเจริญกันต่อไปอีก. อันนั้นแหละเป็นจุดของสิ่งที่เรียกว่า “นิพพาน” ทางกายก็ได้ ทางจิตก็ได้ ; รวมกันก็คือทั้งหมดมันหยุดลง วิวัฒนาการมันก็ไปจบลงที่นั่น.

เมื่อพูดถึงสุขหรือทุกข์ ทางธรรมะในขั้นสูง ไม่ได้ถือว่าการเจริญนั้น เป็นความสุข ; เพราะมันธรรมดาชนิดใดชนิดหนึ่ง. แต่เขาไปเอาความสิ้นสุด ความหยุด ไม่ต้องเจริญนั้นแหละมาเป็นความเย็น หรือเป็นความสุข. ถ้าใจเรา ยังหวังการเจริญ ยังดิ้นรนต่อความเจริญ มันยังหิวมันยังกระหาย มันยังกระวน กระวายโกลาหลอยู่ละก็ ไม่มีความเย็น. ถ้าเราต้องการเย็นที่นี้และเดี๋ยวนี้ เราก็ ต้องหยุดหวังการเจริญ, หยุดบ้าความเจริญ, หยุดชนิดที่ว่าจะทำให้มันเกิด ความ ธรรมดาชนิดนั้นขึ้นมา ; แต่แล้วเราก็ยังคงทำหน้าที่ต่าง ๆ ไปได้ ตามหน้าที่ ที่จะต้องทำ. เพราะฉะนั้นมันก็ไม่ตาย ก็มีกินมีใช้ ; มันก็เป็นอยู่ได้เหมือนกัน, และนี่คือคำว่านิพพานที่นี้และเดี๋ยวนี้.

ถ้าจะเอานิพพานต่อตายแล้ว, ตายแล้วตายอีก - ตายแล้วตายอีก ไม่รู้ก็ร้อยกัพันชาติที่นั้นมันเป็นความเพ้อฝันมากไป ; แต่ว่าจะถือหลักอย่างนั้น ก็ได้เหมือนกัน เพราะมันต้องทำอย่างเดียวกัน, ต้องทำหน้าที่อย่างเดียวกัน เพื่อให้มันสิ้นสุดหยุดการเวียนว่าย. เพราะฉะนั้นผิวเมียอาจจะเป็นผู้คิดนี้ ก็ศึกษา เพื่อหยุดเรื่องบ้าหลัง เรื่องอะไรต่าง ๆ แล้วก็อยู่กับอย่างเย็น ๆ ก็ได้เหมือนกัน ; ชีวิตผิวเมียนี่ก็ยังเป็นความเย็นขึ้นมาได้. นี่อุดมคติของวิวัฒนาการควรจะเป็น อย่างนี้ ; ฉะนั้นไม่ควรจะถือแต่เพียงว่า มีผิวเมียก็เพื่อจะมีความสุขสนุกสนาน ทางเนื้อทางหนัง ทางกิน ทางกาม ทางเกียรติ นี่เป็นอย่างมาก. โดยเหตุ ที่คนธรรมดาจำแต่เรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ เรื่องคู่ผิวเมียก็เป็นเพียง เท่านี้ ; ก็เป็นเรื่องของชาวบ้าน เรื่องโจรแมนติคของเด็กเสียมมากกว่า ; ไม่ใช่ อุดมคติทางพุทธศาสนา.

เพราะฉะนั้นจึงถือหลักว่า ถ้าเป็นเรื่องของพุทธศาสนา ทุกอย่างต้อง เดินไปนิพพาน : จะเป็นนิพพานที่นี้และเดี๋ยวนี้ก็ได้, นิพพานต่อตายแล้ว

ก็ร้อยชาติก็พันชาติก็ได้, แล้วแต่จะเข้าใจหรือชอบ, นิพพานอีกก็ร้อยพันชาตินั้น จะเป็นเรื่องที่ทำให้แพ้ฝัน ทำให้เหลวไหลได้ในที่สุดเพราะมันนานเกินไป ; มันมีทางที่จะเลิกล้ม หรือไหลเลย ; แต่นิพพานที่นี้และเดี๋ยวนี้มันเป็นเรื่องที่จริงจัง, แล้วปฏิบัติได้ดีกว่า อยู่ในวิสัยที่ปฏิบัติได้กว่า เพราะเราหวังผล หรือมองเห็นผลอยู่ทุกคราวที่ทำได้.

ถ้าเราช่วยกันคิดอย่างนี้ ช่วยกันทำอย่าง ช่วยกันมีหลักในครอบครัว อย่างนี้ มันเย็น ; จะเย็นชั่วครว หรือเย็นมาก เย็นน้อย มันก็แล้วแต่จะทำได้. เพราะฉะนั้นผมจึงถูกว่าบ้า หรือแหวกแนว หรืออะไรก็ตามแต่เขาจะหา. แต่ผมก็ต้องเป็นอย่างนั้น จะเป็นอย่างอื่นไม่ได้ เพราะต้องการจะชี้ในส่วนที่เขาไม่มองกัน. และที่เขาจะมีคู่ผัวตัวเมียเพียงเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ นี่ผมว่ามันยังไม่พอสำหรับพุทธบริษัท ; คือต้องให้ได้อะไรมากที่สุดเท่าที่สมาธิธรรมจะมากได้ จึงได้ชี้ที่อุดมคติของทิศทั้ง ๖ ทิศนี้ ในลักษณะที่กล่าวแล้วในครั้งที่แล้วมา.

การที่จะมาทะเลาะกันระหว่างผมกับผู้ฟัง นี้ก็ไม่จำเป็น ; เขาไปคิดไปนึกดูก็แล้วกัน เมื่อชอบก็ลองเอาไปเป็นหลักปฏิบัติ, ไม่ชอบก็ไม่จำเป็นจะต้องทะเลาะกัน. เรียกว่าพูดให้ฟังเพื่อจะทำให้ดีที่สุดในอย่างไร แล้วจะได้ประโยชน์มากที่สุดอย่างไร ; และว่าเมื่อถือหลักอย่างนี้แล้ว ก็มีใช้ว่าจะต้องเสียประโยชน์อย่างอื่นไป. แม้จะถือหลักว่าการมีคู่ผัวตัวเมียสำหรับไปนิพพาน ก็ไม่ได้ทำให้เสียหลัก หรือเสียประโยชน์ หรือเสียอะไรอย่างอื่นไป. เพราะมันยังคงต้องทำอยู่ตามหน้าที่ ที่ต้องทำ ; แต่มันทำให้บทเรียนเพื่อจะไปนิพพาน มีภรรยา ก็เป็นบทเรียนเพื่อไปนิพพาน, มีสามีก็เพื่อจะเป็นบทเรียนไปนิพพาน, มีลูกก็เป็นบทเรียนไปนิพพาน มีทรัพย์สมบัติ ก็เพื่อเป็นบทเรียนไปนิพพาน ไม่ให้หยุดอยู่ที่นี้. นี่คือการก้าวหน้า หรือวิวัฒนาการ และเป็นความเจริญตามทางธรรม ; ไม่ใช่ความเจริญทางวัตถุ.

คำสอนของพวกคริสเตียน อย่างที่เคยเอามาพูดให้ฟัง มันก็ไปไกลถึง
 อย่างนี้ แต่คนก็ไม่มองกัน ; พวกคริสเตียนเองก็ไม่มองกัน คือข้อที่กล่าวไว้ใน
 คัมภีร์ โครีนเธียนว่า : มีภรรยาที่จงเหมือนกับไม่มีภรรยา มีทรัพย์สมบัติก็จง
 เหมือนกับไม่มีทรัพย์สมบัติ. ลองคิดว่า นี่ว่าอย่างไร ; มันไม่ได้หมายความว่า
 ให้มาบ้า มาหลงเรื่องทรัพย์สมบัติ เรื่องผ้าเรื่องเมีย ; แต่มีภรรยาที่จงเหมือน
 กับไม่มีภรรยา ก็คือไม่ยึดมั่นถือมั่นด้วยเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ เพื่อมี
 จิตใจชนิดที่ไม่มีมีความทุกข์. เพราะฉะนั้นภรรยาที่เหมือนกัน จงทำให้เป็นว่ามี
 สามีก็เหมือนกับไม่มี ; ทุกคนมีทรัพย์สมบัติ ก็ทำให้เหมือนกับไม่มีทรัพย์สมบัติ ;
 มีลูกมีหลาน ก็ทำให้เหมือนกับไม่มีลูกมีหลาน.

นี่ ถ้าคนอันธพาลฟังก็ฟังไปในทางอันพาล หมายความว่า เขาไป
 ทิ้งเสีย เขาไปฆ่าเสีย ; นี่เป็นเรื่องของคนโง่ ก็รู้แต่เรื่องทางวัตถุ. ที่นี้คนมี
 ปัญญาที่ต้องมองลึกลงไปทางจิตใจว่า เราต้องมีชนิดที่จิตใจไม่เป็นทุกข์ เนื่อง
 มาจากบุตรภรรยาสามี. อย่างนี้จะไม่ให้ถือว่า นี่เป็นเรื่องที่ฆราวาสจะต้องรู้
 หรือจะต้องปฏิบัติได้อย่างไร. ที่แท้มันเป็นเรื่องที่ฆราวาสจะต้องรู้ จะต้องปฏิบัติ
 อยู่ในอันดับสูง ; ไม่เสียทีที่เกิดมาเป็นมนุษย์ และพบพระพุทธศาสนา มัน
 ไม่ใช่มนุษย์เฉย ๆ ไม่ใช่คนเฉย ๆ เป็นมนุษย์ที่พบพระพุทธศาสนา. เพราะ
 พบพระพุทธศาสนานั้นแหละ จะเต็มไปด้วยอุดมคติที่สูง.

เพราะฉะนั้นขอให้สนใจฟังในส่วนนี้ ในลักษณะอย่างนี้ ในทิศทาง
 อย่างนี้กันบ้าง จะได้สิ่งที่ดีที่สุดในมนุษย์ควรจะได้ แม้ในเพศฆราวาสนั่นเอง.
 นี่คือเหตุผลที่ว่าทำไมจึงให้มองทุกสิ่งที่เป็นวิวัฒนาการนี้ว่าเป็นไปเพื่อนิพพาน. แม้
 แก่ชีวิตที่ครองเรือน ; เป็นบ้านเรือนก็ต้องเป็นบ้านเรือนที่เป็นไปเพื่อนิพพาน.
 ถ้าไม่เช่นนั้นก็เป็นเรื่องไปนรก. ฉะนั้นเราจะอยู่ที่ตรงจุดไหน ก็ต้องบากหน้า

บ่ายหน้าไปสู่นิพพานทั้งนั้น. สมรวัสจะอยู่ในที่รกรุงรัง อยู่ในจุดที่ไกลหน่อย ก็จะต้องดิ้นรนออกมาสู่ที่โล่งที่เตียน ; แล้วก็ใกล้เข้าไปเหมือนกัน. ให้มองความเป็นคุณุศลโดยหลักที่กว้างที่สุด หรือสูงที่สุดอย่างนี้ไว้ แล้วทุกอย่างมันก็จะ เป็นไปเพื่อผลอย่างนั้น.

ถ้าเรามองเพียงเพื่อกัน เพื่อกาม เพื่อกิเลสก็ มันก็ตกนรก หรือ ไปสู่ความเป็นสัตว์เดรัจฉาน ; สัตว์เดรัจฉานมันก็กิน มันก็กาม มันก็เกียรติ. ไก่ตัวผู้มันยกหูชูหาง นั่นแหละมันแสดงว่ามีเกียรติ หลงเกียรติ อะไรของมัน. เพราะฉะนั้นเพียงเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรตินี้ มันยังไม่พอสำหรับจะเป็น มนุษย์ ที่พบพระพุทธรศาสนา. มันต้องไม่มีปัญหาอย่างอื่น ที่เป็นความทุกข์ เข้ามาด้วย ; แล้วเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรตินี้ ก็เป็นเรื่องใต้ฝ่าเท้า แต่ เดียวนี้คนยกเอาเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติมาทูนไว้บนหัว มาเทิดไว้ บนศีรษะ ; มันออกจะไขว่กันอยู่อย่างนี้. ถ้าใครเอาเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ มาทูนไว้บนศีรษะ มันก็ต้องอยู่ต่ำอย่างนั้น. ถ้าเอาเรื่องเหล่านี้ ไว้ใต้ฝ่าเท้า มันก็คืออยู่สูง

เราลองมองดูซิ ที่อยู่กันทั่ว ๆ ไปนี้ ใครอยู่ต่ำหรืออยู่สูง, รวมทั้งพ่อแม่ ปู่ย่า ตายายของเราด้วย อยู่ต่ำหรืออยู่สูง ก็ควรจะมองดู. ที่นี้เราที่เพิ่งกำลัง เป็นหน่ออ่อน งอกออกมาใหม่นี้ มันจะงอกไปทางไหน, ไปทางที่อยู่ต่ำหรือ อยู่สูง. ถ้าต้องการว่าจะให้มันอยู่สูง สมกับคำว่ามนุษย์ แปลว่าใจสูง, ให้สมกับ คำว่าพบพระพุทธรศาสนา ด้วยแล้ว มันก็ต้องคิดมากหน่อย ; อย่าชี้แจงหรืออย่ารู้ สึกว่ามันเหน็ดเหนื่อย แล้วก็ไม่อยากจะคิด. นี่คือข้อที่ขอให้คิดให้ไกล ให้กว้าง ให้สูงเข้าไว้ จะเป็นช่องทางให้ได้รับประโยชน์มากที่สุด.

คิหิปฏิบัติเป็นเรื่องของฆราวาส แล้วก็ถูกเหมาให้เป็นเรื่องต่ำ ๆ. แม้พระพุทธเจ้าจะได้ตรัสสูตร ๆ นี้ แสดงในเรื่องของชาวบ้านธรรมดาสามัญ แสดงคิหิปฏิบัติ และผลของปฏิบัติตามธรรมดาสามัญ ; ก็มีได้หมายความว่า มันจะจำกัดอยู่เพียงแค่นั้น. **ขอให้ถือว่าพระพุทธเจ้าตรัสอะไร สอนอะไร ก็ต้องเป็นไปเพื่อความหลุดพ้นจากความทุกข์เพื่อวิมุตติทั้งนั้น ;** แม้พรหมจรรย์ของฆราวาสก็ต้องเป็นไปเพื่อวิมุตติ, ให้หลุดพ้นจากกองทุกข์. ถ้าขึ้นชื่อว่าพรหมจรรย์แล้วก็ต้องเป็นไปเพื่อวิมุตติทั้งนั้น.

การปฏิบัติที่ฆราวาสจะต้องปฏิบัติให้ดีที่สุดก็เรียกว่า “พรหมจรรย์ของฆราวาส” มันก็ต้องไปให้ดีที่สุด ให้ถึงวิมุตติในความหมายใดความหมายหนึ่ง ; แต่ว่าความหมายรวมก็คือ หลุดพ้นจากกองทุกข์ อยู่เหนือทุกข์. นี่ก็ต้องไม่ลืมหืมมือที่พูดซ้ำพูดซาก จนอาจจะรำคาญนี้ก็ได้ ที่ว่า พระโสดาบัน พระสกิทาคามี พระอนาคามี นี่ในบ้านเรือนก็มี ไม่ใช่มีแต่ในป่า หรือในวัด ; ดูตามบันทึกที่เขากล่าวไว้ล่วงหน้าแล้ว. การที่เป็นพระโสดาบัน พระสกิทาคามี โดยเฉพาะนี้ยังเกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่า กิณ กาม เกียรติ เหมือนอย่างชาวบ้าน ; แต่อยู่ในลักษณะที่ผิดกัน คือว่าสูงกว่า. เพราะฉะนั้นการมีบุตรภรรยา - สามีของพระโสดาบัน พระสกิทาคามี ที่เป็นฆราวาสก็ต้องต่างจากฆราวาสบุณชนที่หนาไปด้วยกิเลส. พระอนาคามีก็อยู่ในบ้านเรือนได้ ในลักษณะที่ไม่มีมีความทุกข์. หมายความว่าเอาชนะสิ่งเหล่านี้ได้.

แล้วเราก็มองดูให้กว้าง มองให้กว้างให้เพียงพอ ที่จะครอบคลุมความหมายเหล่านี้ไว้ได้ทั้งหมด ว่าพระอริยเจ้าก็มีอยู่ในบ้านเรือน แล้วจะเรียกท่านว่าคฤหัสถ์หรือไม่. ความหมายของคำว่า “คฤหัสถ์” หรือ “คิหิ” นี้มันกินความกว้างอีกเหมือนกัน ; ยังต้องอาศัยบ้านเรือนอยู่ หรือยังเนื่องกันอยู่กับ

บ้านเรือนก็ได้ ; ก็เรียกว่าเป็นคฤหัสถ์ หรือฆราวาสได้. แม้ภายนอกยัง
เนื่องกับเรือน แต่ภายในมันก็ยังต่างกันได้ คือจิตใจมันต่างกันได้. พระโศดาบัน,
พระสกิทาคามี, พระอนาคามี แม้เป็นฆราวาสครองเรือน ก็ต้องมีจิตใจสูงกว่า
ชาวบ้านธรรมดา. เพราะฉะนั้นเราเพิ่งถึงระดับที่สูงไว้อย่างนี้ ก็ไม่ใช่เป็นคน
อวดดี หรือไม่เป็นคนที่น่าตำหนิว่าใฝ่อะไรเกินหน้าเกินตัว อย่าเข้าใจไปอย่างนั้น.
เป็นฆราวาสก็ต้องมีหลักว่า ให้ได้สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้ไว้เสมอ. แม้จะ
หวังพระนิพพานก็ไม่เข้าในบทว่า ใฝ่สูงเกินศักดิ์ หรือใฝ่อะไรซึ่งเป็นคำด่า.

นี่เราจึงต้องพิจารณาเรื่องคิหิปฏิบัติกันในลักษณะอย่างนี้. ถ้าจะพูด
กันแต่เพียงเท่าที่มีอยู่ในนวกวาท ผมก็ไม่ต้องพูด ; เพราะว่าคุณก็ไปอ่านเอาได้.
นวกวาทก็มีอยู่ด้วยกันทุกคน แล้วก็เปิดอ่านเอาได้ ว่าสอนให้ปฏิบัติต่อบิดา
มารดา บุตรภรรยา สามีอะไรอย่างไรตามทิศเหล่านั้น. แต่ที่มันยังมี
ความหมายลึก ที่ซ่อนอยู่ตามระหว่างบรรทัด ที่มันไม่มีตัวหนังสือปรากฏ ; ก็ต้อง
ดูให้ดีด้วยเหมือนกัน.

เมื่อคุณละเอียดลึกซึ้งมากไปอย่างนี้ มันก็เป็นไปในรูปของปรัชญา
โดยไม่มีทางหลัก. แต่ว่าเราไม่ใช่ปรัชญาเพื่อเจ้อ ; ปรัชญาเท่าที่จำเป็นแก่การ
ปฏิบัติในทางศาสนา อย่างนี้ไม่ใช่ปรัชญาเพื่อเจ้อ ปรัชญาที่เขาถกเถียงกันไม่มี
ที่สิ้นสุด เติลิตเปิดเบิ่งไกลออกไปจากจุดหมาย หรือว่า ไกลออกไปจากการปฏิบัติ
ไปสู่จุดหมายมากขึ้นทุกที ; อย่างนี้เรียกว่าปรัชญาเพื่อเจ้อ. เดียวนี้คำว่าปรัชญา
มันมีแต่ที่อยู่ลักษณะเพื่อเจ้อ. คำว่าปรัชญานั้นทำความยุ่งยากมาก เพราะ
เขาใช้คำมันผิดจากตัวหนังสือ ที่มีใช้กันอยู่ในสมัยโบราณ.

ถ้าปรัชญาจริงตามตัวหนังสือ มันก็แปลว่า ปัญญา รู้ สิ่งที่จะรู้ แล้ว
เรื่องมันก็ยุ่ง. เดียวนี้ปรัชญามันกลายเป็นปัญญาสำหรับรู้ไม่มีขอบเขต และ

รู้เพื่อยกหูชูหาง ไม่มีที่สิ้นสุด มันก็เลยยุ่ง ; คิดถึงอย่างคนบ้าไม่มีจุดจบ. แต่ความหมายของคำว่าปัญญา หรือปรัชญานี้ มันต้องจำกัดเฉพาะ กระทั่งรัดตรงไปยังจุดที่จะต้องปฏิบัติเพื่อดับทุกข์ ที่นี้และเดี๋ยวนี้. แต่ความหมายส่วนใหญ่ มันก็ยังมืออยู่ในข้อที่ว่า มองดูกันอย่างคนมีปัญญา. เพราะฉะนั้นเรามองดูชีวิต ฆราวาสอย่างคนมีปัญญา มันก็ต้องมองอย่างในรูปปรัชญา ; คืออุดมคติที่มันสูงสุดสุดเลย คือมุ่งไปนิพพาน. การที่จะพูดว่า มีผู้มีเมียบเพื่อเป็นคู่หู เดินทางไปนิพพานนี้ มันกลายเป็นปรัชญาชนิดหนึ่งไปก็ได้ ; แต่เป็นปรัชญาที่นำไปสู่การปฏิบัติที่จำเป็น ; แล้วก็มารวมอยู่ที่การปฏิบัติ เป็นเรื่องของทางศาสนาไปเลย ไม่เป็นปรัชญา แต่หัดมองอย่างนักปรัชญา.

ยกตัวอย่างคำสักคำหนึ่งที่สำคัญมาก คือคำว่า “สรณ” หรือที่ฟัง, สรรณะที่ฟังนี้จำเป็นและต้องการกันทุกคน. ที่นี้เรื่องทิศ ๖ นั้นมันเป็นเรื่องที่ฟัง เป็นเรื่องทำที่ฟัง ; ถ้าไม่อย่างนั้นจะต้องไปไหว้กันทำไม. ไหว้ทิศทั้ง ๖ แสดงว่าไปไหว้ ไปนอบน้อม. ไปไหว้ไปนอบน้อมทำไม ? มันก็เพื่อเป็นที่ฟัง. สิงคาล-มานพโง่ ๆ ก่อนพบพระพุทธเจ้า นั้น ก็ไหว้ทิศทางต่าง ๆ ตามที่บรรพบุรุษสอนมา ก็เพื่อเป็นที่ฟัง เพื่อความรอดของตัว. ต่อเมื่อพบพระพุทธเจ้าท่านสอนว่า ให้ไหว้เสียใหม่อย่างนี้ คือไหว้ทิศ ๖ นั้นก็เพื่อที่ฟัง มันก็กลายเป็นการเลื่อนชั้นของที่ฟัง ให้สูงขึ้นไป.

เพราะฉะนั้น ทิศทั้ง ๖ นี้ก็หมายถึง สิ่งที่เราจะเป็นที่ฟังในเมื่อเราประพฤติต่อมันอย่างถูกต้อง. ที่เรียกว่า “ไหว้” นั้นไม่ใช่พนมมือไหว้เฉย ๆ ; เราต้องประพฤติต่อทิศอย่างถูกต้องด้วย. แล้วทำไมจึงเรียกว่าไหว้ ? ก็เพราะว่าให้ความสนใจเต็มที่ เอาใจใส่ รับรู้ สนใจ เสียสละเพื่อจะรับรู้อย่างเต็มที่, นั่นคือการเคารพ. การเคารพครูบาอาจารย์ก็เหมือนกัน ไม่ใช่เพียงแต่ไหว้ด้วย

กิริยาท่าทาง ด้วยร่างกาย ต้องให้ความเอาใจใส่ทุกอย่างถึงที่สุด จึงจะเรียกว่า เคารพ.

คำว่า “เคารพ” นี้ความหมายทางอุดมคติ ทางลึก ๆ นั้นหมายถึง ให้ความสนใจสูงสุด, ให้ความสนใจทั้งหมดลงไป在那นั่น, ก็เรียกว่าเคารพ. แต่ทางร่างกาย ทางวัตถุนี้ ก็คือยกมือไหว้บ้าง โค้งบ้าง กราบบ้าง อะไรก็ได้ ; ก็ไปดูเอาเองว่า ทางไหนมันจะช่วยได้. การไหว้ทิศก็เหมือนกัน จะพนมมือไหว้ หันรอบตัวไหว้ ข้างบนข้างล่าง อย่างแบบโบราณนั้นมันก็แบบหนึ่ง, ที่นี้ไหว้ ทิศด้วยการให้ความสนใจ ด้วยความเคารพ ในความหมายของทิศที่ดีกว่านั้น ทิศตะวันออก คือที่นั่น, ทิศตะวันตก คือที่นี่, มันก็กลายเป็นเรื่องอย่างทีพูด คือกลายเป็นเรื่องทำที่พึ่ง เท่านั้นเอง.

ทิศเบื้องหน้า - บิดามารดาเป็นที่พึ่งสูงสุดอย่างหนึ่ง ถ้าเราทำถูกต้อง ; เพราะว่าเราคลอดออกมาวันนี้ เรายังทำอะไรไม่ได้ บิดามารดาเป็นที่พึ่งทุกอย่าง จนรอดเนื้อรอดตัว เป็นเด็กเป็นหนุ่มเป็นสาวขึ้นมา ; นี่ก็คือเป็นที่พึ่ง ให้การศึกษา ให้การคุ้มครอง ดูแลตักเตือน จนกลายเป็นทิศเบื้องหน้าไป.

ทิศเบื้องหลัง - บุตรภรรยา ก็อย่ามองเขาในลักษณะที่ดูหมิ่น ; เพราะเป็นที่พึ่งชนิดหนึ่งเหมือนกัน. มันเป็นที่พึ่งข้างหลัง คือมีหน้าที่ที่จะต้องดูแลอยู่ข้างหลัง, ดูแลอยู่ข้างหลังเพื่อให้ก้าวไปข้างหน้า. ผมอยากพูดทั้ง ๆ ที่ผมไม่เคยมีภรรยา ; พวกคุณบางคนที่มีภรรยา คุณก็อาศัยภรรยาเป็นกำลังใจ. คุณจะไปทำอะไร ๆ เพื่อภรรยา มากกว่าคนอื่นกระมัง. ภรรยาเป็นกำลังให้คุณทำงาน อย่างนี้ก็ต้องเรียกว่า เขาเป็นที่พึ่ง ดูแลอยู่ทางหลัง, เป็นที่พึ่งในทางกำลังใจ. เพราะฉะนั้นคนที่ออกไปเป็นฆราวาส มีภรรยาในอนาคตก็ต้องระวังให้ดี ; มันจะไม่พ้นการที่จะต้องอาศัยกำลังใจจากภรรยาอยู่เหมือนกัน.

ทิศเบื้องขวา - ครูบาอาจารย์ จะเป็นที่พึ่งอย่างไร นี้เกือบจะไม่ต้องอธิบายกันแล้ว ; แต่มันเป็นที่พึ่งในทางวิญญาณ. บิดามารดาเป็นที่พึ่งทางกายทางชีวิต, ครูบาอาจารย์ก็เป็นที่พึ่งทางวิญญาณ ทางสติปัญญา. แม้ว่าจะเป็นที่พึ่งทางโลก ๆ ก็ตาม มันก็ยังเป็นเรื่องสติปัญญา เป็นเรื่องวิญญาณชั้นโลก ๆ.

ทิศเบื้องซ้าย - มิตรสหาย ก็เป็นที่พึ่งทางสังคม, เราก็มีญาติ มิมิตรก็เพื่อการสังคมเพื่อการอยู่ในสังคม เพื่อช่วยชนะทางสังคม. ญาติก็ตาม มิตรก็ตาม เป็นที่พึ่งทางสังคม หรือฝ่ายสังคม. ธุระการงานอะไรเกิดขึ้น เรามีมิตรมีเพื่อน มันก็เสร็จได้ในพริบตาเดียว.

ทิศเบื้องบน - คือสมพรหมณ์ ยิ่งเป็นที่พึ่งทางวิญญาณในระดับสูงสุด.

ทิศเบื้องต่ำ - อยู่ใต้ฝ่าเท้า คือบ่าวไพร่ ก็เป็นที่พึ่ง ; เป็นที่พึ่งในทางการให้แรงงาน. มีแต่หัวสมอง ไม่มีแรงงานจะทำอะไรได้อย่างไร. ลัทธิยุ่งยากในโลกเวลานี้ ก็เกี่ยวข้องด้วยเรื่องแรงงานนี้แหละ. เกิดลัทธินายทุนที่ต้องมีแรงงาน ; แรงงานคือพวกกรรมกร เขาก็ไม่ยอมให้นายทุนเอาเปรียบ ; วิฤตกาลของโลกเกิดมาจากสิ่งเหล่านี้ เพราะนายทุนไม่นับถือกรรมกรว่าเป็นที่พึ่งชนิดหนึ่ง. ถ้านายทุนนับถือพุทธศาสนา ก็จะทำให้ความเคารพและสนใจแก่กรรมกร จนไม่เกิดเรื่อง อย่างที่เกิดอยู่เดี๋ยวนี้. นี่คือการทำผิดในเรื่องทิศเบื้องต่ำ ทำให้โลกระລ່าระสายทั้งโลก นี่ไม่ใช่เรื่องเล็กน้อย.

เพราะฉะนั้น ขอให้เอาคำว่า ที่พึ่ง หรือสรณะนี้ ไปพิจารณาดูให้ดี ไปใช้ให้ถูกต้อง ให้มีประโยชน์ แล้วปัญหาจะหมด. ทุกสิ่งมันเป็นที่พึ่งได้ในความหมายใดความหมายหนึ่งรอบตัวเรา ; เช่นว่าเรามีหลังคา หลังคาก็เป็น

ที่พึ่งกันฝน. เราไม่มีหลังคา เราก็มืดน้ไม่ใบไม้ มันก็เป็นที่พึ่งกันฝนได้ตามเรื่องตามราวของมัน. คนฉลาดเขาจึงรู้ว่าทุกอย่างมันต้องเกี่ยวเนื่องแก่กันและกัน เป็นที่พึ่งแก่กันและกัน มิเช่นนั้นโลกนี้มันอยู่ไม่ได้. ถ้าโลกนี้มีมด ไม่มีแมลงโลกนี้ก็จะเป็นอยู่อย่างนี้ไม่ได้ ; เพราะว่าปลวกมันช่วยทำให้ใบไม้ที่หล่นลงมา นั้นหมดไป ; แแบคทีเรียช่วยทำให้สิ่งเหล่านั้นหมดไป ไม่ให้เกะกะกีดขวางอยู่ได้ ; ปลวกหรือแบคทีเรียมันก็เป็นที่พึ่งของสัตว์ในโลกด้วยเหมือนกัน มันทำหน้าที่ของมันอย่างหนึ่ง ให้เราอยู่กันในโลกได้. เมื่อสิ่งชนิดนี้มันก็ยังเป็นที่พึ่ง หรือมีประโยชน์แล้ว ก็ไม่ต้องพูดกันแล้วถึงสิ่งอื่นที่ดีกว่านี้.

เพราะฉะนั้นเราจะต้องหมดความงโง่ในลักษณะนี้ หมดการยกหูชูหางว่ากูอยู่ในโลกคนเดียวได้ ; มีความเข้าใจที่แน่นแฟ้นลงไปว่า เราอยู่ในโลกคนเดียวไม่ได้ ต้องร่วมมือกันทุกทิศทุกทาง ; แล้วให้ถือว่าที่มันใกล้ชิดตัวเรามากที่สุดนั้น ก็คือทิศทั้ง ๖ นี้เป็นสำคัญก่อน ; นอกนั้นมันก็อยู่ทิศใดทิศหนึ่ง สงเคราะห์ให้อยู่ได้ในทิศทั้งหกนี้เหมือนกัน. สิ่งใดอยู่ต่ำกว่าเรา เลวกว่าเรา มันก็อยู่ทิศข้างล่าง ; สิ่งใดเก่งกว่าเรา เหนือกว่าเรา ก็อยู่ทิศข้างบน ; นอกนั้นมันก็อยู่โดยรอบ. **เพราะฉะนั้น เราทำตัวเป็นผู้อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ช่วยเหลือเรา ไปทุกทิศทุกทาง จะไม่ติดอย่างไร,**

ความรู้เรื่องทิศนี้มีความมุ่งหมายอย่างนี้ : ให้เราอยู่ในจุด ๆ หนึ่ง ซึ่งมีสิ่งแวดล้อมช่วยเหลือเราทุกทิศทุกทาง ; ขอให้ประพฤติปฏิบัติต่อทิศทั้งหลายเหล่านี้ ให้ได้ผลอย่างนี้. นี้พูดถึงคำว่า “ที่พึ่ง” หรือสภาวะ เพียงคำเดียวก็มองเห็นได้ว่า ทุกอย่างถ้าเราเข้าไปเกี่ยวข้องอย่างถูกต้องแล้ว ย่อมเป็นสภาวะ เป็นที่พึ่งได้ ตามมาก ตามน้อย ตามสด ตามส่วน ตามชนิดหรือลักษณะของสิ่งนั้น. เราต้องปฏิบัติต่อทิศทั้งปวงอย่างนี้ ด้วยความมุ่งหมายอย่างนี้.

ที่นี้จะพูดถึงแต่ละทิศกันเป็นรายทิศกันใหม่ ในระดับที่พอสมควร ; จะไม่พูดถึงอุดมคติสูงสุดคือนิพพาน เพราะว่า เป็นที่เข้าใจกันแล้ว ; แล้วก็ปฏิบัติที่สมควร ที่ถูกต้อง ที่พอดี นี้จะไปสู่นิพพานด้วยเหมือนกัน.

บิดามารดาเป็นทิศเบื้องหน้า ; ขอให้รู้จักบิดามารดา ในฐานะที่ว่าเป็นอะไรแก่บุตร. อุดมคติที่สูงเกินไปก็คือว่า ที่คลอดบุตรมา เพื่อให้บุตรเดินทางไปนิพพาน ; นี้ก็สูง หรือว่ายังไม่ต้องปฏิบัติอะไรก็ได้. แต่ที่ขอให้ปฏิบัติก็คือ อย่างที่ว่ามาแล้วว่า ให้บิดามารดาเป็นผู้ให้ชีวิต.

บิดามารดาเป็นผู้ให้ชีวิต ถ้าไม่ได้ให้ เราก็ไม่มีชีวิต เราก็ไม่ได้เกิดขึ้นมาในโลก. เพราะฉะนั้น เราควรจะมอบกายถวายชีวิตนี้ให้แก่บิดามารดา โดยเห็นว่า เป็นผู้ให้ชีวิต. ฉะนั้นอย่ามีเรื่องที่ทำให้บิดามารดาเป็นทุกข์ ; ควรบูชาความปรารถนาของบิดามารดาเป็นสิ่งสูงสุด. **ถ้าตกลงกันไม่ได้ เราก็ต้องยอมเสียสละให้บิดามารดาเป็นฝ่ายชนะ.** เด็ก ๆ ก็คงจะค้านว่า ถ้ามันเอาแต่ข้างปฏิบัติตามบิดามารดา เราก็ไม่มีโอกาสจะไปเมืองนอก. ไปเรียนเมืองนอก ไปได้ดิบได้ดีอะไรมา. นั่นมันเป็นความคิดอย่างเด็ก มันก็ไม่มีอุดมคติอย่างที่เราพูด. แต่ทางที่จะยอมยอมกันได้ก็คือ ต่อรองกันได้ ; เพราะบิดามารดาก็ต้องการที่จะให้ลูกดีที่สุดอยู่แล้ว ไม่จำกัดเหมือนกัน ; อุตสาหกรรมจำนองที่ดิน ทั้งที่ยากจนให้ลูกไปเรียนที่กรุงเทพฯ ฯ อย่างนี้เป็นต้น ลองคิดดูซิว่า บิดามารดาหวังอย่างไร เว้นไว้แต่เรื่องมันไม่ลงกันได้จริง ๆ มันจึงจะเกิดขัดขวางกันขึ้นมา.

ถ้าสมมุติว่า เกิดขัดขวางกันขึ้นมา เราก็ควรจะมอบกายถวายชีวิตให้บิดามารดา, ให้เป็นพระพรหม หรือเป็นพระอรหันต์ในบ้านเรือน ; ให้สมกับที่ว่า ชีวิตนี้ได้มาจากบิดามารดา. ชีวิตของเราทั้งชาติไม่ได้ไปสนุกสนานเอร์ดีออร์อยที่เมืองนอก, แต่จะรับใช้บิดามารดา ทำไร่ไถนาอยู่ที่นี้

เราก็ต้องทำได้. ผมยังเลือกข้างฝ่ายนี้, ข้างฝ่ายที่ว่าบูชาความปรารถนาของ บิดามารดา.

ขอยกตัวอย่างตัวผมเอง อย่าเห็นเป็นเรื่องส่วนตัว. ถ้าผมไม่บูชา ความปรารถนาของมารดาแล้ว ผมไม่ได้บวช, แล้วไม่ได้มาพบคุณที่นี่ในสภาพ อย่างนี้; เพราะว่าผมไม่อยากบวช. เมื่อเป็นหนุ่มไม่อยากบวช, ไม่เห็นว่า มีความสำคัญอะไร, ไม่มีความรู้ว่าเรื่องบวชนี้มันจะช่วยอะไรได้. แต่เพราะ มารดาต้องการให้บวช จึงต้องบวช อย่างนี้เป็นต้น.

เพราะฉะนั้นการที่บูชาความปรารถนาของบิดามารดาคงจะไม่ใช้ความ บาบ หรือเลวร้าย, ไม่มีโอกาสที่จะเป็นเรื่องบาบ หรือเลวร้าย; มีแต่จะ ให้ได้ดีได้งามตามทางธรรม. เพราะว่าอย่างน้อยที่สุดเราก็เป็นผู้บูชาบิดามารดา; เราไม่ได้ไปเมืองนอก ไม่ได้ตีได้เด่นอะไร แต่เราก็ยังได้ชื่อว่าบูชาบิดามารดา ซึ่งเป็นของที่ทำยากและสูงสุด. เพราะฉะนั้นขอให้รู้จักบิดามารดาในฐานะที่ว่า เป็นพรหมในบ้านเรือน, เป็นพระอรหันต์ในบ้านเรือน, เป็นผู้ให้ชีวิต หรือ เป็นผู้ที่ธรรมชาตินิรันดรมาให้คลอดบุตรออกมาสำหรับจะให้เดินทางไปนิพพาน ให้ไปในทางสูงเรื่อย. หวังว่าสักออกไปคราวนี้คงจะรักพ่อแม่มากกว่าก่อน, เคารพ พ่อแม่มากกว่าก่อน, บูชาความปรารถนาของพ่อแม่มากกว่าก่อนบวช; จึงจะ ได้ผลของการบวช หรือรู้จักไหว้ทิศทางอันนี้.

ในนวกวาทก็มีว่า บิดามารดาเป็นทิศเบื้องหน้า; เราต้องรู้สึกว่ามีหน้าที่ ที่ว่า - ท่านเลี้ยงเรามาแล้ว เลี้ยงท่านตอบ, - ทำกิจของท่าน, - ดำรงวงศ์ ตระกูลของท่าน, - ประพฤติตนให้สมควรรับทรัพย์มรดก, - เมื่อท่านล่วงลับ ไปแล้วทำบุญอุทิศให้ท่าน. นี่เขาวางหน้าที่ของบุตรเล็ก ๆ อย่างเด็กสิงคาล

มานพนั้น จะต้องรู้สึกอย่างนี้ ; มันก็ถูกต้องแล้วสำหรับเด็ก ๆ. มีหลักทั่วไปที่จะอยู่ในโลกเท่านั้นมันก็พอ.

- เลี้ยงมาแล้ว เลี้ยงท่านตอบ, ความหมายนี้ดูให้ดีนะ มันไม่ใช่
เพียงแต่ให้ข้าวให้น้ำ, ไม่เพียงแต่แบ่งเงินเดือนให้มันเลี้ยงจิตใจของท่านด้วย.

- ช่วยกำกิจของท่านนี้ มันต้องรู้ว่าท่านประสงค์อะไร ถ้าบิดามารดา
ของเรามีใจสูงต้องการอะไร ? นั่นแหละคือกิจ ที่เราจะต้องทำ. คำว่า “กิจ”
ไม่ได้หมายความว่าเพียง หน้าที่การงาน ; บางทีแปลว่า รส ก็มี. ความหมาย
ของคำว่า กิจนี้แปลว่า รสที่ต้องการก็มี. เพราะฉะนั้นบิดามารดาประสงค์
อะไร ก็ต้องเอาสิ่งนั้นเป็นของเด็ดขาด เป็นคำประกาศิต อุทธรณ์ไม่ได้ ; แต่
ว่าต่อรองกันได้ ; เพราะว่ามีสติปัญญาที่จะพูดจាកัน ซึ่งท่านก็ไม่มีอะไรที่จะขัดขวาง
ความประสงค์ของเรา. เราก็ไม่มีอะไรที่จะขัดขวางความประสงค์ของท่าน.

- ประพฤติตนเป็นคนสมควรรับทรัพย์มรดก ; นี้ความหมายมันกว้าง
มันต้องเป็นคนดี. ไปเข้าใจเอาเองก็แล้วกันว่า “ดี” หมายความว่าอย่างไร.
ทรัพย์มรดกนี้ต้องถือว่าเป็นของศักดิ์สิทธิ์ ; เพราะมันเกิดมาจากเหงื่อไคลของ
บิดามารดา. ถ้าเอามากินเหล้า มาเที่ยวผู้หญิงละก็มันตกนรกชั้นมหาลกัณฑ์อเวจี.
เหมือนกับเด็ก ๆ ที่หลอกหลวงบิดามารดาไปเล่าเรียนที่กรุงเทพฯ ฯ เอาเงิน
ไปถูหมด ; อย่างนี้มันตกนรกอเวจี หรือโลกันต์มหานรกอะไรก็ตาม ;
เพราะว่านั่นมันมาจากเหงื่อไคลของบิดามารดา ที่ตนเอาไปใช้ ; อย่างนี้ ไม่ควร
แก่การรับมรดก.

- ข้อสุดท้ายว่า ทำบุญอุทิศให้ท่านเมื่อตายแล้ว ; นี่ตามธรรมเนียมตามประเพณีของคนที่มีความเชื่อเรื่องตายแล้วเกิด. ก็หมายถึงว่าทำด้วยน้ำใจทั้งหมดที่เราจะรักใคร่บูชานับถืออย่างไร แม้แต่ตายแล้ว. มีภาพเขียนเล็ก ๆ ที่เสนาในโรงมหรสพทางวิญญานเรื่องเด็กคนหนึ่ง เข้าไปกอดเสนาที่หลุมฝังศพของมารดาทุกคราวที่ฟ้าลั่นฟ้าร้อง นั่นต้องทำอย่างนั้น ; แม้ตายไปแล้วก็ยังต้องทำเหมือนกับยังอยู่ ด้วยความกตัญญู ไม่มีเวลาจำกัด. เพราะฉะนั้นประเพณีที่ทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้บิดามารดากันเรื่องนี้ดี เช่น ทำบุญตายายของไทย, เซ็งเหม็งของจีน, มันอยู่ในข้อนี้. ทำทั้งทางกาย ทำทั้งทางวัตถุ ทำทั้งทางจิตใจ ทำหมดทุกอย่างที่จะทำได้ นี่มันจึงจะสมกับที่ว่าบิดามารดาเป็นอะไร.

แล้วก็อย่าลืมนะว่า ภาษาบาลีใช้คำว่า “มารดาบิดา”, ภาษาบาลี หรือภาษาสันสกฤตว่า มาตาบิดา ; ภาษาอินเดียใช้คำว่า มารดาบิดา เอามารดามาก่อนบิดา, จะโดยความหมายอะไรไปคิดเอาเองก็แล้วกัน. แต่ผมสมัครจะถือว่า ท่านให้หนักถึงมารดาก่อนเพราะว่ามารดาร้องไห้ง่ายกว่าบิดา ; ว่ากันตามเหตุผลของเด็ก ๆ ก็ได้. หรือให้มองกันไปในแง่ที่ว่า มารดาเหน็ดเหนื่อยกว่า เจ็บปวดมากกว่า ทนทรมานมากกว่า ในการที่คลอดลูกออกมา หรือให้มีลูกออกมานี้ ; จึงต้องนึกถึงก่อน. หรือจะนึกกันไปในแง่ไหนก็ตาม ให้ทั้งมารดาบิดาเป็นปูชนียบุคคลก็แล้วกัน. ในที่นี้พูดกันอย่างเป็นทศที่ต้องไหว้ ; มารดาเฒ่ามาก่อนบิดา ตามภาษาที่ใช้ชื่อก่อน ในประเทศอินเดีย.

ผมอยากจะพูดเพื่อให้ช่วยสนับสนุนข้อความในพระบาลีนั้น เรียกว่า เราจะต้องถือว่าบิดามารดาเป็นผู้ใช้ชีวิต ผู้ให้ตัวตนมา. เพราะฉะนั้นค่าของมันก็อยู่แค่การให้ของบิดามารดาอย่าไปถือหลักอย่างที่อันธพาลถือ ที่พูดกันว่า “ท่านให้ชีวิตเรา มิใช่ให้อย่างให้ท่าน กฎธรรมดาท่าน มิใช่ของน่าอัศจรรย์”.

เพราะบิดามารดาอาศัยความสนุกส่วนตัวท่านทำให้เราเกิดมา นี่พวกอันธพาลเขาถืออย่างนี้. ที่นี้เราจะไม่ถืออย่างนั้น ; แม้ว่าบิดามารดาบางคู่จะเป็นอย่างนั้น แต่เราก็ไม่ถือว่าเป็นอย่างนั้น ; บิดามารดาของเราไม่เป็นอย่างนั้น. บิดามารดาของเราสร้างชีวิตเรามาด้วยความอยากจะมีเราเป็นที่ปลื้มใจ, บุตรเป็นสิ่งให้ความปลื้มใจสำหรับบิดามารดา.

ที่นี้เราจะต้องถือว่า **บิดามารดาเป็นเจ้านี่รายใหญ่ก่อนใคร** และยิ่งกว่าใคร. บิดามารดาเป็นเจ้านี่รายใหญ่ที่สุดก่อนใคร ยิ่งกว่าใคร ในบรรดาผู้ที่เรียกว่าเป็นเจ้านี่ ; คือว่าเราเป็นหนี้ชีวิต คือท่านให้ชีวิตเรา โดยการยอมเสียสละชีวิตท่าน เพื่ออะไรก็ได้ เมื่อไรก็ได้. มีคำบาลีว่า *มาตา ยถา นียํ ปุตฺตํ อายุสฺสา เอกปุตฺตมานุรกฺเข* แปลว่า มารดามีความรู้สึกในใจ ถึงกับอาจจะถนอมบุตรนั้นไว้ได้ด้วยชีวิตของตน ; คือว่า ยอมเสียสละชีวิตของตนเพื่อเอาลูกไว้. ไปดูเถอะ แม้แต่แม่หมา แม่ไก่ เป็นต้น มันสู้เพื่อลูกไม่คิดตาย ; ส่วนคนนั้นยิ่งกว่านั้น. เพราะฉะนั้น จึงถือว่าเป็นเจ้านี่ชีวิต รายใหญ่ที่สุดกว่าอะไรหมตก่อนใครทั้งหมด, ก่อนเจ้านี่ใด ๆ , ยิ่งกว่าเจ้านี่ใด ๆ.

เพราะฉะนั้น เราต้องยอมเป็นลูกหนี้อย่างสิ้นเนื้อประดาตัวเลย มันจึงจะเป็นไปตามความประสงค์ของบิดามารดาได้. ฉะนั้นเราจะไม่เอาไปไว้ในทิศเบื้องหน้าอย่างไรได้ ; จะมีใครอย่างนี้บ้าง ที่ควรเอามาไว้ทิศเบื้องหน้า. พระพุทธเจ้าท่านตรัสไว้ถูกแล้ว ต้องเอาบิดามารดามาไว้เป็นทิศเบื้องหน้า. สึกไปได้ลูกได้เมียจะเอาบิดามารดาไปไว้ทิศเบื้องหลัง เอาลูกเมียมาไว้เป็นทิศเบื้องหน้า อย่างนี้ละก็มันจะเป็นชบถ. คนโบราณเขายังแต่งบทสอนศีลธรรมให้ถือบิดามารดาว่า เหมือนกับแขนขา ; ส่วนลูกเมียเป็นของข้างนอก หามาเมื่อไรก็ได้. บิดามารดาเป็นของข้างในติดมา ตัดออกไม่ได้. ให้ความสำคัญบิดามารดา ยิ่งกว่าบุตรภรรยา. ดังนั้นจึงเอาไว้เป็นทิศเบื้องหน้า.

เมื่อเอาบิดามารดาไปไว้เป็นทิศเบื้องหน้าแล้ว ก็มีแต่จะต้องเดินตามเท่านั้น เพราะอยู่ข้างหน้า เราก็ทำได้แต่เพียงเดินตาม. แต่คำว่าเดินตามนั้นมิใช่หมายความว่า จะต้องเดินตามอย่างหลับหู หลับตา ; ทำให้ได้ดีกว่าก็เรียกว่าเดินตาม. บิดามารดาเป็นชาวนา เราเกิดมาเดินตาม ก็เป็นชาวนา ; แต่เป็นชาวนาที่ดีกว่า ยิ่งใหญ่กว่า. บิดามารดาเป็นข้าราชการ เราก็เป็นข้าราชการในตำแหน่ง หรือมีเกียรติอะไรที่มันสูงกว่า. เราก็หน้าที่ ที่จะต้องทำตามความประสงค์. เดินตามให้มันดีกว่า.

สมัยก่อนชาวนาไถนาด้วยควาย เราก็เป็นลูกที่ไถนาด้วยรถแทรกเตอร์. อย่างนี้ก็เหมือนกัน ; เป็นเรื่องเดินตาม. หรือจะเปลี่ยนเป็นอะไรอย่างอื่นก็ได้ เขาเรียกว่าปัจจัยเครื่องดำรงอยู่แห่งชีวิตนี้, มันกว้าง. บิดามารดาที่ต้องการให้เราหาปัจจัยเป็นเครื่องดำรงอยู่แห่งชีวิต อะไรที่เป็นอย่างนั้นได้ก็ได้ ให้มันดีกว่า มากกว่า ก็เรียกว่าดีกว่าบิดามารดาในสวนนี้ ; แต่เราก็ไม่พ้นไปจากที่จะเป็นลูกหนี้ของบิดามารดา.

บาลีเขามีพูดไว้ที่อื่นว่า บุตรมี ๓ จำพวก : บุตรที่เลวกว่าบิดามารดา, บุตรที่เสมอด้วยบิดามารดา, บุตรที่ดีกว่าบิดามารดา ; คือ *อภิชาติ อวชาติ อนุชาติ*. เลวกว่าบิดามารดานี้ไม่ใช่หมายความว่าเลว ทำเสียหาย แต่ทำอะไรได้น้อยกว่าบิดามารดา. เสมอกันกับบิดามารดา ก็คือว่า ทำให้มีฐานะเท่า ๆ กัน. ดีกว่า ก็คือยกฐานะของวงศ์ตระกูล ได้ดีกว่า สูงกว่า มากกว่า ; ความหมายก็มีเพียงเท่านี้. แต่มีพระพุทธภาษาคำสุดท้ายว่า **ในบุตร ๓ อย่างนั้น บุตรที่เชื่อฟัง เป็นบุตรที่ประเสริฐที่สุด** ; คือหมายความว่าไม่ถือว่าบุตร ๓ อย่างนั้นอันไหนจะดีไปไม่ได้ นอกจากบุตรที่เชื่อฟังบิดามารดา เพราะฉะนั้นบุตรที่ดีกว่าบิดามารดาก็ต้องเป็นบุตรที่เชื่อฟัง, บุตรที่เสมอด้วยบิดามารดาที่ต้องเป็นบุตร

ที่เชื่อฟัง, บุตรที่มีอะไรด้อยกว่าบิดามารดาก็ต้องเป็นบุตรที่เชื่อฟัง. ที่นี้ทรง
ระบубุตรที่เชื่อฟังเป็นบุตรประเสริฐที่สุด. บุตรที่เชื่อฟัง คือบุตรที่ไหว้ทิศ
อย่างถูกต้องนี้แหละ พุ่มเทความเคารพ ความอะไรทั้งหมดลงไปในบิดามารดา.

นี่ เรื่องทิศเบื้องหน้าคือบิดามารดามีอยู่อย่างนี้. ฉะนั้นขอให้ประมวล
ความหมายต่าง ๆ หรือคำบรรยายที่ได้บรรยายมาแล้วนี้ไว้ให้ครบถ้วน ; ให้รู้จัก
ทิศเบื้องหน้า ว่าเป็นทิศเบื้องหน้าอย่างไร ? มีความสำคัญจนถูกยกเอาไว้เป็น
ทิศเบื้องหน้าอย่างไร ?

บิดามารดาเป็นอาจารย์คนแรก นี้เราอย่าเอาไปปนกับอาจารย์ที่เป็น
ทิศเบื้องขวา. หรือว่าถ้าจะแยกบิดามารดาออกไปเป็นหลายส่วน บิดามารดาก็เป็น
ได้ทุกส่วนได้เหมือนกัน ; คือบิดามารดาจะเป็นเพื่อนก็ได้. เป็นครูบาอาจารย์ก็ได้,
หรือเป็นอะไรได้ทุกอย่างที่ท่านจะทำได้. แต่โดยส่วนใหญ่ส่วนประธานนั้นเป็นผู้
ให้ชีวิต. แล้วก็เริ่มเป็นครูคนแรก. ให้ไปดูลูกสัตว์ที่เกิดมา แม่เป็นครู
คนแรก ; ลูกไก่ ลูกสุนัข ลูกหมู ลูกวัว ลูกควายอะไรก็ตาม แม่เป็นครูคนแรก
สอนอย่างนั้นอย่างนี้. คนก็เหมือนกัน นิสัยใจคอจะมาจากแม่ทั้งนั้น ; เพราะพอ
คลอดออกมาก็ดื่มน้ำนมแม่ อยู่กับแม่ ต้องการอะไรก็เอามาจากแม่ เห็นสิ่งต่าง ๆ
ที่แสดงอยู่ที่แม่ ; จึงสร้างนิสัยของเราให้เหมือนแม่มากกว่าคนอื่น ; นี่ก็เป็นครู
คนแรก. มารดาบิดาเป็นครูคนแรก มารดามาก่อน เลยเป็นครูคนแรกกว่าบิดา ;
แล้วมากไปกว่าที่ว่าให้ชีวิตทางร่างกายอย่างเดียว ; ยังให้ชีวิตทางวิญญาณทาง
นามธรรมด้วย คือมีชีวิต ๒ ความหมาย - ชีวิตทางฟิสิกส์กับชีวิตทาง *spiritual*
เราก็ได้ชีวิตทั้งสองทางนี้จากบิดามารดา ; แล้วฝ่ายมารดาใส่ความรู้หรือความสูง
ทางวิญญาณให้ทีละน้อย ๆ นับตั้งแต่วันแรกเกิดมา ตั้งแต่พอลืมตาขึ้นมาเห็น ;
ส่วนชีวิตที่เป็นารสืบพันธุ์ทางกายนั้นก็เป็นชีวิตเท่านั้น. บิดามารดาเป็นครู
คนแรกตั้งแต่ลืมตามาในโลก จึงต้องบูชาเป็นทิศเบื้องหน้า.

บิดามารดาเป็นพรหม ข้อนี้เอาความหมายทั่วไป ก็คือความรักหรือเมตตา; ไม่มีใครจะรักเรายิ่งไปกว่ามารดาบิดา; เพราะฉะนั้นท่านจึงเป็นพรหมของบุตร. ที่นี้คำว่าพรหมมีความหมายไกลไปถึงว่า ประเสริฐที่สุด สูงที่สุดก็ได้. ทางพุทธศาสนาก็ไปอยู่ที่คำว่า อานุเนยยา จ ปุตตานัง - คือเป็นผู้ที่บุตรควรบูชา ราวกะว่าเป็นพระอรหันต์. เพราะฉะนั้นบิดามารดาเลยเป็นพระอรหันต์ในบ้านเรื่องของลูก. ลูกต้องปฏิบัติต่อบิดามารดาอย่างนี้ ตามหลักในพุทธศาสนาแล้วสิ่งที่กล่าวไว้ใน นวโกวาท ก็เป็นของง่าย ๆ เหลือที่จะง่ายในการปฏิบัติ.

จึงหวังว่า เราจะมีอุดมคติเทิดทูนบิดามารดาเป็นทิศเบื้องหน้าในลักษณะอย่างนี้; แล้วสึกออกไปก็จะรักพ่อแม่ยิ่งกว่าเก่า, จะบูชาพ่อแม่ยิ่งกว่าเก่า, จะเสียสละให้พ่อแม่ได้ยิ่งกว่าเก่า; ไม่เสียที่ที่ว่ามาบวช แล้วสึกออกไปเป็นบัณฑิต.

เวลาขอเราก็ดมเพียงเท่านี้.

ทิศเบื้องหลัง และเบื้องขวา - ช้าย

- ๔ -

๑๒ ตุลาคม ๒๕๑๓

วันนี้จะพูดเรื่องทิศเบื้องหลัง คือบุตรภรรยา ต่อจากทิศเบื้องหน้า คือบิดามารดา ซึ่งได้พิจารณากันแล้วในวันก่อน ในฐานะที่เป็นเรื่องคู่กัน. อยากจะขอให้ทุก ๆ องค์ ทบทวนถึงหลักที่เราจะต้องถือเป็นหลักสำคัญทั่ว ๆ ไปไว้เสมอว่ามนุษย์เกิดมาเพื่อไปนิพพาน. มนุษย์ที่กำลังอยู่ในสภาพอย่างไร สถานะอย่างไร ก็ต้องมีความมุ่งหมายเพื่อไปนิพพาน, คือไปสู่ที่สิ้นสุดของการที่จะต้องเป็นอะไรหรือเป็นอย่างไร ; อย่างน้อยก็โดยทางจิตใจ ที่เราหมดความรู้สึกว่าเราเป็นอะไร จึงจะจบเรื่อง. ที่นี้ก็จะได้ความคิดขึ้นมาว่า ทุกอย่างนี้มันเป็นไปได้เพื่อสิ่งที่ดีจะเป็นไป ; แปลว่ามองชีวิตในลักษณะที่ไม่น่าเกลียดน่ากลัวอะไร ; คือไม่มองในแง่ร้าย. แต่แล้วก็ไม่มองในแง่ดีจนถึงกับว่า น่าพิศมัย น่าหลงใหล ในทางเอร็ดอร่อยทางเนื้อทางหนัง. เรามองชีวิตในแง่ที่เป็นการเดินทาง : ถ้าเดินดีก็น่าชื่นใจ, ถ้าเดินไม่ดีก็น่าเศร้า มีแต่อย่างนั้น.

ที่นี้เราก็มองดูตัวเอง ในฐานะเป็นจุดศูนย์กลางที่มีอะไรแวดล้อม อย่างที่เรียกว่าทิศทางต่าง ๆ. เพราะว่ามันจะต้องไปด้วยกัน อย่างที่เรียกว่าไปคนเดียว ไม่ได้สำหรับฆราวาส. เพศฆราวาสไม่ควรจะถือว่าเป็นบาปเป็นกรรมอะไร ควรจะถือว่าเป็นการเดินทางที่มันเป็นพวก ๆ พ่วงกันเป็นพวก ๆ. สำหรับพระหรือบรรพชิต ก็มีความมุ่งหมายที่จะไม่ให้มันเป็นพวก ; ให้มันไปเดี่ยว หรือไปสะดวก. ถึงอย่างนั้นการไปเป็นพวกก็ไม่ควรจะถือว่าเป็น โชนหรือเป็นบาปกรรม ; ควรจะถือว่าเป็นการแสดงความสามารถ, ถ้าใครต้องการจะไปเดี่ยวก็มีสิทธิ์ที่จะทำได้ และเรียกว่ามีโชคดีกว่า. ก็เป็นอันว่าไม่ต้องถือว่าเป็นบาปกรรม หรือสิ่งที่เป็นไปในแง่ร้าย เหมือนที่คนเข้าใจกันอยู่เป็นอันมาก โดยเฉพาะพวกฝรั่ง.

บางคนเอาพุทธศาสนาไปเปรียบว่าเหมือนกับปรัชญา ของไซเปินเฮาเออร์ ที่มองทุกสิ่งในแง่ร้าย. ผมไม่เห็นด้วย ; ถือว่าธรรมชาติแท้ ๆ ของธรรมชาตินี้ไม่ใช่แง่ดี หรือแง่ร้าย ; มันแล้วแต่เราจะจัดจะทำมัน. ถ้าเราจะไปมัวจัดมัวทำให้เป็นดีเป็นร้ายมันก็ยุ่ง. สู้อันนั้นเป็นไปตามธรรมชาติของมันไม่ได้. เราจะต้องการแก้ไข ที่เป็นประโยชน์ เราก็เอาในแง่ นั้น ใช้ชีวิตให้เป็นประโยชน์ ให้เป็นการเดินทางดีกว่า. ที่เขาไปจัดสิ่งนั้นสิ่งนี้ หรือภาวะอย่างนั้นอย่างนี้ ความคิดอย่างนั้นอย่างนี้ว่าเป็นบุญ - เป็นบาป เป็นดี - เป็นชั่ว เป็นกุศล - เป็นอกุศลนั้น เป็นเรื่องสมมุติบัญญัติไปตามความรู้สึกของคน ผู้มีความต้องการ. ถ้าไม่ต้องการมันก็ไม่เป็นดีเป็นชั่วอะไรได้ ; หรือถ้าเกิดมีความต้องการที่ไม่เหมือนกัน คนหนึ่งก็จะเห็นเป็นดี, คนหนึ่งก็จะเห็นเป็นชั่ว. ฉะนั้นให้ถือว่าโดยธรรมชาติทั่วไปแล้ว ธรรมชาติเหล่านั้นไม่ได้เป็นดีหรือเป็นชั่ว ; หมายความว่าเปิดโอกาสให้มนุษย์ปรับปรุงเอาตามความต้องการของตนได้ ; หากมนุษย์โง่ก็ปรับปรุงไปอย่างหนึ่ง,

มนุษย์ฉลาดก็ปรับปรุงไปอีกอย่างหนึ่ง. ฉะนั้น การรู้จักธรรมชาติที่ถูกต้อง นั้นแหละเรียกว่าเป็นการดีที่แท้จริงเป็นกุศล.

เพราะฉะนั้นผมจึงพิริ่พิไร ขอให้ทุกคนมองสิ่งต่าง ๆ ในแง่ลึก, อย่ามองแต่เพียงแค่สมมุติบัญญัติ หรือการแต่งตั้งอย่างนั้นอย่างนี้. ถ้าเป็นอย่างนั้น เรียกว่ามันถูกกักขังโดยทางวิญญูณไม่เป็นอิสระ ; ก็คือความโง่ ฉะนั้นต้องมองสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างอิสระ แล้วก็เลือกได้ในทางที่จะอยู่เหนือ คือไม่มีความทุกข์ เพราะสิ่งเหล่านั้น นี่คือเหตุผลที่ว่าทำไมเราจะต้องพิจารณาสิ่งต่าง ๆ แม้ที่สุดแต่เรื่องภายในครอบครัว เรื่องโรแมนติคต่าง ๆ นี้ ก็ยังต้องพิจารณากันในลักษณะที่ลึกซึ้งซึ่งเป็นปรมัตถ์เหมือนกัน.

สำหรับเรื่องบุตรภรรยา ซึ่งเป็นทิศเบื้องหลัง หรือว่าเป็นคู่กันกับทิศเบื้องหน้า ; ฉะนั้นการพิจารณาก็เป็นไปได้ในทางเปรียบเทียบก่อน. คำว่าเบื้องหน้าเบื้องหลังนี้มีหลายความหมาย ; ภาษาไทยก็ดั้นได้ บางทีหน้ากับหลังก็เหมือนกัน ; “ต่อหน้า ต่อหลัง” นี้กลายเป็นสิ่งเดียวกัน. แต่เบื้องหน้าในที่นี้หมายความว่าอยู่ข้างหน้า เห็นก่อน ดูก่อน ต้องดูก่อน ต้องจัดการก่อน, ต้องนึกไว้เป็นเบื้องหน้า คือออกหน้าสิ่งใด ๆ. ส่วนเบื้องหลังนั้นมันก็ตรงกันข้ามในทางที่จะมอง แต่ว่ามันก็มีภาระไม่น้อยกว่ากันในทางที่จะปฏิบัติ คือปฏิบัติให้เหมาะสมแก่การที่เรียกว่าเบื้องหลังข้างหลัง.

ถ้าเรามองกันตั้งแต่ระดับต่ำ ๆ คือความคิดในระดับต่ำ ๆ มันก็มองเห็นไปว่า คนโดยมากไม่เห็นว่าเป็นทิศเบื้องหลังก็ได้ ; อาจเห็นบุตรภรรยาเป็นทิศเบื้องหน้า เป็นภาระข้างหน้า. ถ้ามีความหลงรักด้วยกิเลสแล้วก็ยิ่งเป็นเบื้องหน้ายิ่งขึ้นไปอีก ; นี้ก็ต้องระวัง มันจะกลายเป็นโง่มากขึ้น ๆ แล้วก็กลายเป็นทำผิดก็ได้.

ที่นี้ สูงขึ้นมาอีก จากความที่ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความหลง ก็เป็นกำลังใจ อย่างที่เคยแนะนำให้ดูว่าทุกคนมีบุตรภรรยาเป็นกำลังใจ สำหรับปฏิบัติหน้าที่การงาน อาชีพ สร้างสรรค์อะไรต่าง ๆ สูดฝึไม้ลายมือ. นี่มันก็เป็นระดับของบุญชนที่ จักในสิ่งที่ดีที่สุดเพียงเท่านั้น หรือเขากำลังเข้าใจอย่างนั้นด้วยเหตุผลอะไรก็ตาม. ถ้าไม่มีบุตรภรรยาเป็นเครื่องคอยเป็นกำลังใจแล้ว ดูจะไม่ใคร่ทำอะไรอย่าง จริง ๆ จัง ๆ .

ที่นี้ก็มองได้จากข้อนี้ทำให้เห็นชัดอยู่ในตัวแล้วว่า บุตรภรรยา แม้จะจัด เป็นข้างหลัง มันก็เป็นกำลังดันให้ไปข้างหน้า ไม่ใช่เป็นเครื่องถ่วง, ถ้าเป็นของ หนักเป็นเครื่องถ่วงก็หมายความว่า มันดึงมันกระซากรั้งให้ถอยกลับไปทางหลัง. ที่นี้ถ้ามีกำลังใจเกิดมาจากบุตรภรรยา นี้ก็เท่ากับบุตรภรณานั้น เป็นกำลังดัน ให้รุดไปข้างหน้า, คือดันให้ไปข้างหน้า. มันก็ควรจะถือเอาเป็นคติที่ดีกว่า ที่จะถือ เป็นเรือพ่วง เป็นของหนัก เป็นของดึงขารั้งแขนอะไรไว้.

เราก็เลยถือเอาคติอันนี้ ว่าคุณไปข้างหน้า นั้นไปไหนกันต่อไป ? ก็ให้ มันกลายเป็นว่า ไปให้ถึงที่สุดยังจุดหมายปลายทางของความเป็นมนุษย์, อย่าให้ คุณไปเพียงเพื่อกิน เพื่อกาม เพื่อเกียรติ เป็นเรื่องโลก ๆ ของคนที่หลงไหลอยู่ใน เนื้อหนัง. นั่นแหละจึงแนะนำให้มองให้เห็นว่า มนุษย์ทุกคนจะต้องไปนิพพาน มีบุตรภรณาก็ไม่เกิดเป็นภาระหนัก ; ถ้าเราทำให้เขาเข้าใจจุดมคติอันนี้ ว่าทุกคนเกิดมาเพื่อไปนิพพาน.

ตามที่ผมได้ฟัง ได้สังเกตมองเห็นอยู่ชัด หรืออย่างน้อยก็ได้ยินแว่ว ๆ พอเป็นรูปเป็นร่างว่าวัฒนธรรมไทยแต่โบราณ เขามีการพำไปถึงสิ่งที่เรียกว่านิพพาน กันอยู่ให้เข้าไปหมดในบ้านในเรือน จะมีการพูดคำว่านิพพาน, จะสอนให้อุทิศ ตั้งใจทำสิ่งใด เพื่อเป็นนิสสัยปัจจัยแก่พระนิพพานเสมอ. เพราะฉะนั้นเด็ก ๆ

ก็จะได้ยิน ; เพราะผมจำได้ เมื่อผมเด็ก ๆ ตัวเล็ก ๆ ก็ได้ยินคนเฒ่าคนแก่พูดกัน แต่เรื่องราว “ขอให้เป็นนิสัยปัจจัยแก่พระนิพพาน” อย่างนี้เสมอไป จนมันกลายเป็นวัฒนธรรมประจำปากไปเลย. ก็แปลว่าเราทำให้เรื่องของพระนิพพานเป็นเรื่องจุดหมายปลายทางของมนุษย์กันทุกคน. เด็ก ๆ ก็มีการได้ยินได้ฟังสิ่งนี้แล้ว. แม้ว่าจะยังไม่เข้าใจว่านิพพานคืออะไร ; มันก็ค่อยติดตามต่อไป. เรื่องนี้มันสำคัญมาก คือว่ามันจะตัดบท ตัดปัญหายุ่งยาก ความทุกข์อะไรต่าง ๆ.

ตามที่เราสังเกตเห็น เวลาปัญหาในครอบครัว ที่ว่าไม่มีเงินพอให้ลูกจะเล่าเรียนเป็นดีเป็นดีได้ ; พ่อแม่ก็เลยทรมานใจ ทุกข์ระทมอยู่เสมอ. นี่มันเป็นบาปกรรม เกิดขึ้นมาโดยการที่ตั้งใจไว้ผิดเท่านั้นเอง. ถ้าถือตามวัฒนธรรมเก่าว่า จะไปนิพพานกันแล้ว มันก็ไม่มีปัญหาในเรื่องที่จะหาเงินให้พอสำหรับส่งให้ลูกไปเรียนเมืองนอก. ปัญหาที่มันเกิดเป็นความทุกข์ขึ้นมา ก็เพราะไม่เข้าใจจุดหมายปลายทางของมนุษย์. ถ้าพ่อแม่มีความเข้าใจถูกต้องในเรื่องนี้แล้ว ปัญหาเหล่านี้ก็จะไม่เกิด สำหรับถึงกับจะเป็นทุกข์. จะหาเงินให้มาก จะมีอะไรให้มาก ให้ลูกได้เรียนดี มันก็ทำได้ ; แล้วก็ไม่ต้องเป็นทุกข์.

ที่นี้ มันมีข้อแตกแยกเหมือนกับว่า พ่อเกิดต้องการจะให้ลูกดีไปในทางธรรม ทางศาสนา หรือเพื่อไปนิพพาน ; ส่วนแม่เขาไม่เอาด้วย เขาไม่รู้ไม่เห็นด้วย ไม่รู้เรื่องเอาเสียเลย มันก็เป็นความยุ่งยากลำบากที่เกิดขึ้น ถึงกับเป็นทุกข์ทรมาน ; เป็นปัญหาที่เรียกว่า ทำให้ปวดหัวกันบ่อย ๆ. ช้างพ่อมีความคิด หรือมีความตั้งใจตัดสินใจ ในเรื่องที่จะต้องให้ดีไปในทางนิพพาน อย่างนี้ปัญหามันก็จะไม่มีมากมายอะไรนัก เพราะคนจนเท่าไรมันก็ทำได้ ; มีเพียงแต่พอกินพอใช้มันก็ทำได้, มีเงินมากก็ทำได้. ถ้าคิดแต่เรื่องดี เรื่องเด่นทางโลกกันแล้ว มันต้องเกี่ยวกับเรื่องเงิน เรื่องอะไรไปในทำนองนั้น. มันก็เลยไปหาวิชาทฤษฎี, ดึงไปหา

คอรับชั่น ทุจริตบ้าง อะไบบ้าง ; ฉะนั้นมันก็ต้องเอามาติดดู ในปัญหาเรื่องบุตรภรรยา.

ถ้าเผชิญทั้งคู่สามีภรรยามีความเข้าใจสิ่งที่เรียกว่าชีวิตตรงกัน เรื่องก็จะราบรื่นมาก แล้วก็จะเป็นอย่างสงบเย็นเหมือนคนโบราณ ; และมีความดีไปในทางที่ถูกต้อง ไม่ใช่ความเห่อทะเยอทะยานอย่างโง่เขลา อะไร ๆ มันก็เลยพอไปหมด ; สติปัญญาของลูกมันก็พอสำหรับที่จะไปนิพพาน แม้มันไม่พอสำหรับที่จะไปเรียนเป็นผู้เก่งกาจสามารถในโลกนี้. การทำมาหากิน ทรัพย์สมบัติอะไร มันก็พอไปหมด. ทุกอย่างไม่เป็นไปเพื่อการถ่วง หรือผูกพัน หรือผูกมัด เผาผลนที่มั่ว ; มันดีอย่างนี้. เลยเกิดเป็นเรื่องสะดวกสบายที่จะไปข้างหน้า เพราะไม่มีทางที่จะเกิดบาป เกิดอกุศลอะไรได้.

เพราะฉะนั้น เราจะต้องมองดูบุตรภรรยา ในลักษณะที่จะไม่เป็นทุกข์ คือเป็นเรือฟองอะไรทำนองนั้น ; แต่จะเป็นไปเพื่อเป็นเพื่อนคู่หูไปนิพพาน. สำหรับภรรยาก็เป็นผู้แบ่งเบาภาระในการเดินทางไปนิพพาน ให้เหลือคนละครึ่ง มันก็เหลือน้อยเข้า. ส่วนบุตรนั้นมีสำหรับว่าถ้าบิดามารดาไปไม่ถึงในชาตินี้ บุตรก็รับภาระ รับผิดชอบ ที่จะเดินทางต่อ เพื่อให้มนุษยชาติมีวิวัฒนาการไปถึงจุดหมายปลายทางคือนิพพาน. อย่างพระพุทธเจ้าเป็นผู้ที่เดินทางไปถึงนิพพาน แล้วเปิดเผยหนทางอันนี้ เพื่อมนุษย์ทุกคนจะได้สิ่งที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้บ้าง ; ทุกคนก็เข้าใจ ก็สมัครดำรงชีวิต ชนิดที่เป็นการเดินทางไปนิพพานอยู่เรื่อย ; แม้ยังไม่ถึงก็ยังไม่ยอมไปตามสมควร มีส่วนเยือกเย็น ไม่ใช่มีส่วนเร้าร้อน. อันนี้ก็เป็นที่ดีที่สุดของมนุษย์อยู่แล้ว.

ฉะนั้นการมีครอบครัวก็ไม่ควรจะมีให้มันขัดกันกับอุดมคติอันนี้ ; เพียงแต่เข้าไปซ้ำหน้อยสำหรับความเป็นขรรษาธรรม มันก็ดีเหมือนกัน เป็นการแสดง

สมรรถภาพอย่างสูง. ถ้าเรามองกันในแง่นี้ ปฏิบัติกันอยู่ในแง่นี้ คำว่าบุตรภรรยา ก็ไม่ใช่เครื่องถ่วง, ไม่ใช่เรือพ่วงที่ถ่วง ; แต่กลายเป็นเครื่องสนับสนุน, แล้วก็เป็นเครื่องสำรอง; เรือลำใหญ่คือพ่อแม่ เมื่อถึงวาระสิ้นสุดลงไป เรือพ่วงคือลูกก็รับภาระสำรองหน้าที่ต่อไป. คำว่าลูกควรจะเป็นอย่างไร ; อย่าให้มันเป็นเพียงก้อนอะไรก้อนหนึ่งออกมาจากพ่อแม่, หรือเหมือนกับลูกไม้ เป็นของต้นไม้. แต่ถึงอย่างไรก็ดี มันก็เป็นการรับมรดกทางร่างกาย : ลูกไม้หล่นออกมาจากต้นไม้ คือที่เป็นพ่อแม่เรื่อย นั่นก็เป็นผู้รับมรดกทางร่างกาย ; เดียวนี้เราก็ให้เป็นเรื่องรับมรดกทางวิญญาณด้วย. ลูกควรจะเป็นอย่างนั้น เพราะมนุษย์มีจิตมีวิญญาณสูงกว่าต้นไม้ หรือสูงกว่าสัตว์.

คำว่าลูก มันก็ได้หมายความว่าถึงลูกที่เกิดออกมาจากอก จากเลือดจากเนื้ออย่างเดียว ; แม้ไม่ได้เกิดมาจากอก ก็ยังเป็นลูกได้อยู่ที่นั่นแหละ. ลูกเกิดจากอกมันเป็นเรื่องร่างกาย เป็นลูกทางฝ่ายเนื้อหนังร่างกาย. มันควรจะมีลูกที่คลอดออกมาจากวิญญาณ หรือลูกทางวิญญาณด้วย คือเป็นเรื่องของความหมายในทางจิตใจ. เพราะฉะนั้นเราจึงมีลูกในลักษณะอย่างอื่น นับตั้งแต่ลูกจ้ำขึ้นไป ; ในภาษาไทยลูกจ้ำก็คือผู้ที่จะทำตามความประสงค์ของเรา ; แล้วก็มีลูกอะไร อีกหลาย เช่นลูกคู่ ลูกสมุน อะไรที่สุดแท้, มันมีคำว่า “ลูก” กระทั่งลูกศิษย์ ; ก็ล้วนแต่เป็นผู้จะรับสนองความประสงค์ ความมุ่งหมาย ในหน้าที่การงานต่อไปทั้งนั้น ; จนบรรพชิตก็ยังมีลูก คือลูกศิษย์ มีภาระหน้าที่อย่างพ่อแม่ อย่างกว้างขวางเสียอีก.

บรรพชิตถ้ามีลูกศิษย์เป็นร้อย ๆ มันก็ต้องทำอย่างเดียวกับที่พ่อแม่จะพึงกระทำต่อลูก ; เพราะมันเป็นเรื่องทางวิญญาณเสียมากกว่า ในการที่มีลูกศิษย์. ทำไมในภาษาไทยเขาคำว่า “ลูก” ไปใช้ ? ผมเห็นว่าเป็นนิมิตที่ดีมาก ที่จะให้

มองผู้ที่มาเกี่ยวข้องของด้วยกันนี้ มีความผูกพันมากอยู่ในฐานะ ถึงกับเป็นลูก เช่น ลูกจ้าง ถ้ารักอย่างลูกมันก็หมดปัญหา. เดียวนี้คนไม่รักลูกจ้างอย่างลูก มันก็เกิดปัญหาอันตรายเป็นขึ้นมา.

คำว่า ลูกศิษย์ไม่ได้เกิดจากอก หรือเกิดมาทางเนื้อหนัง มันก็เลยเป็นลูกในทางฝ่ายวิญญาณ. ผู้ที่เป็นพ่อก็เลยมีภาระที่จะต้องทำอย่างที่เป็นพ่อขึ้นมา. เช่นพระพุทธเจ้าเขาเรียกว่า “พระพุทธบิดา” เป็นบิดาทางฝ่ายวิญญาณ, อาจารย์เขาก็เรียกกันว่า พ่อ เพราะเป็นพ่อทางฝ่ายวิญญาณ. ทางภาคเหนือมีคำว่า “พ่อเลี้ยง” อะไรอีกประเภทหนึ่ง, เป็นเรื่องทางฝ่ายวิญญาณอยู่ด้วยเหมือนกัน คือความรักความเมตตาความกรุณา ต่อคนที่เข้าไปเกี่ยวข้องด้วย จึงจะเป็นพ่อเลี้ยง ที่ถูกต้อง. ส่วนพ่อเลี้ยงอันธพาล ทำนาบนหลังคน ที่เข้ามาเกี่ยวข้องนั้น ไม่ควรถือเอาเป็นประมาณ.

นี่พูดกันแต่เรื่องลูกมีความหมายทางวิญญาณที่จะต้องได้รับความรักใคร่เมตตา ปราณี้ จับจูงไปให้ถูกทาง จนกว่าจะถึงจุดหมายปลายทาง และก็เป็นลูกในทางวิญญาณอีก. อะไร ๆ ก็เป็นเรื่องทางวิญญาณไปหมด จนเขาจะเรียกว่า บ้าวิญญาณ. เพราะเรื่องทางเนื้อหนังทางร่างกายนั้น มันมีสาระน้อย เป็นเพียงเปลือกซึ่งเป็นที่ตั้งของเนื้อใน มีความสำคัญอย่างนั้น.

ที่นี้ การที่พระวาจาจะมีทิศเบื้องหลัง มีทิศ ๆ นี้ให้เป็นที่สะดวกสบายชื่นใจ เป็นไปเพื่อกุศลนั้น มันต้องมองไปในแง่อย่างนี้. อย่ามองกันไปในเรื่องที่น่าทุเรศ เท่าที่รู้สึกกันอยู่. เราอาจจะพูดว่า แม้เป็นคนยากจน ชาวไร่ชาวนา อาบเหงื่อต่างน้ำ ก็ยังมีโอกาส หรือสามารถที่จะมองสิ่งต่าง ๆ ในแง่อย่างนี้ เหมือนกับปู่ย่า ตายาย สมัยโบราณก็ได้. เขาไม่มีความทุกข์ มีลูกก็คือไปด้วยกันเรื่อย : พ่อทำอย่างไรลูกทำอย่างนั้น, พ่อไถนาลูกก็ไถนา ; ลูกก็พอใจ

ที่จะดูพอไถนา. มันไม่มีปัญหาที่จะทุกข์ร้อนทางวิญญาณ ; เพราะมันเดินตามทางกันไปเรื่อย ซึ่งมันเปิดให้มากถึงกับว่า ไม่รู้หนังสือก็ไปนิพพานได้.

ครั้งโบราณในประเทศอินเดีย คนที่บรรลुพระอรหันต์ไปนิพพานไม่รู้หนังสือกันมาก. เดี่ยวนี้เรียนหนังสือ ไปมีปริญญาไม่มีที่สิ้นสุด. มันเกิดเป็นปัญหาโง่ ๆ เขลา ๆ ขึ้นมาให้มีความทุกข์ ไม่ต้องการเรื่องที่จะดับทุกข์ ต้องการที่จะเดินดุ่มไปในทางที่มีอะไรยั่ว ; เรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ มันยั่วให้ไปวนเวียนอยู่แต่ในทางนั้น เลยเรื่องที่ว่าคนไม่รู้หนังสือไปนิพพานได้นี้ ก็เป็นหมัน สำหรับคนเหล่านั้น. ทำให้เรามองเห็นภาพของมนุษย์ปัจจุบันนี้ กำลังบ้าคลั่ง เดือดจัด วิ่งอย่างสุดเหวี่ยงไปในทิศทางไหนก็ไม่รู้.

หลงลับตา ท้ามโนภาพทางวิญญาณดู ; มนุษย์สมัยนี้กำลังวิ่ง วิ่งจนหกล้มหกลูก คือวิ่งสุดเหวี่ยง แล้วไปทิศทางไหนก็ไม่รู้ ; แล้วก็ปรากฏว่ามีแต่จะไปในทิศทางที่เป็นทุกข์มากขึ้น ดูโลกในสมัยนี้ก็แล้วกัน มันยุ่งมากขึ้น มันทุกข์มากขึ้น ; เพราะมันวิ่งไปสุดเหวี่ยง จนไม่รู้ว่าจะไปไหน, คือไม่มีความสำรวจระวัง ไม่มีความเยือกเย็นอะไร. ทั้ง ๆ ที่รู้หนังสือมาก รู้อะไรมาก ; รู้จนกระทั่งไปโลกพระจันทร์ได้ นี้ก็ไม่มีอะไรดีขึ้น สำหรับที่จะเยือกเย็น ; ผู้คนสมัยที่ไม่รู้หนังสือก็ไม่ได้.

เพราะฉะนั้นอย่างลัวกันนักเลย เรื่องลูกจะไม่มีเงินไปเมืองนอก หรืออะไรทำนองนั้น; แล้วก็ขุดส่าห์ทำให้เขามีความเข้าใจให้ถูกต้องเสียตั้งแต่แรกว่ามนุษย์เกิดมาเพื่อไปนิพพาน แล้วทำให้ดีที่สุดสำหรับที่จะเป็นอย่างนั้น. จะทำอะไร จะทำมาหากิน จะมีลูกมีเมีย จะมีชื่อเสียง จะทำอะไรก็สุดแท้ แต่ต้องไม่ขัดกันกับเรื่องที่จะไปนิพพาน. ถ้าสมมุติว่าจะไม่ได้บัจฉัยทางโลก ๆ เหล่านั้น เราก็ยังคงไปนิพพานได้ ก็เลยไม่ต้องกลัว, ไม่ต้องมีความหวาดกลัวในชีวิตว่าจะไม่ได้

สิ่งที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้. เดียวนี้เราอยากจะได้ทำอะไรให้มาก มันก็ได้เหมือนกัน ; แต่ให้ถือว่าเป็นเรื่องแสดงความสามารถ หรือฝึกฝนความสามารถ.

ถ้าอยากจะมีเงินสัก ๑๐ ล้าน ถ้าอยากจะมีปริญญาบัตรตั้งว่า ก็เพื่อฝึกหัดฝึกฝนแสดงความสามารถ ; ฝึกในเนื้อในตัวเพื่อไปนิพพาน เพราะว่า สิ่งที่จะได้มาจากเงิน ๑๐ ล้าน หรือว่าปริญญาบัตรเป็นทางนั้น มันก็เป็นเศษขยะมูลฝอย หรือเป็นสวะทั้งนั้น ; ได้อะไรมามันก็เป็นสวะทั้งนั้น. ของดีแท้ ๆ นั่นก็คือการได้นิพพาน. ทีนี้เขาก็ไม่หลง เขาก็ใช้เครื่องมือเหล่านั้น เป็นเครื่องฝึกฝนความสามารถไปตั้งแต่เล็ก, เรียนเก่ง สอบไล่ได้ดี ต้องการอะไรก็ได้. ครั้นเมื่อได้มากเข้า ๆ มันก็รู้ว่า นี่มันเป็นเรื่องสวะทั้งนั้น. ไม่ควรยึดมั่นว่าเรา ว่าของเรา ; มันก็ทำให้เขาบรรลุถึงนิพพานในฉับพลันกระพริบตา. สิ่งเหล่านี้ไม่เป็นเครื่องถ่วง แต่เป็นเครื่องสนับสนุน ; แต่มันเป็นเรื่องยากกว่า ที่ว่าจะเอาแต่พอสมควร.

ฉะนั้นอย่าไปหวังอะไรมากเกินสมควร ; ความรู้ก็ดี เกียรติยศชื่อเสียงอะไรก็ดี อย่าไปหวัง จนทำให้นอนไม่หลับ ; ก็ให้ทำไปอย่างถูกต้อง แล้วมันก็มาเอง และมันก็มาในลักษณะที่ถูกต้องและสมควรในปริมาณที่สมควร แล้วมันก็สลายไปเท่านั้น. หลักเรื่องว่า “พอสมควร” นี้ ช่วยจำไว้ให้ดี เป็นหลักของพุทธศาสนา ; จะต้องมีอะไรพอประมาณ.

ผู้ที่จะไปสู่ความดับทุกข์จะต้องเป็น *อปฺปกิจฺจุใจ*, คือมีกิจการงานหน้าที่พอประมาณ คือพอเหมาะพอดี, ให้มีการกระทำที่เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา พอเหมาะพอดี, ไม่ใช่ไม่น้อยไม่ใช่มาก. แต่ค่าน้อย หรือมากนี้ไม่ได้วัดโดยจำนวนเครื่องทองเครื่องวัดที่เขาวัด ๆ กันอยู่. ถ้าคนฉลาดมาก ก็ทำอะไรได้มาก ; เหมือนที่ผมเคยเปรียบให้ฟังว่า เมื่อฉลาดแล้วสามารถทำโรงสี

๑๐๐ โรงพร้อมกันไปได้ ไม่มีภาระหนักอะไรสำหรับคนที่ฉลาดในเรื่องนั้น. ถ้าเป็นคนที่ไม่ฉลาดแล้วโรงสี่ครึ่งโรงก็ทำไม่ได้. ฉะนั้นให้ทำพอประมาณ และพอดีแก่กำลังความคิดสติปัญญา ของตน ๆ. มันก็เลยต่างกัน คนหนึ่งทำได้ครึ่งโรง อีกคนหนึ่งทำได้หลายโรง ๑๐ โรง ๑๐๐ โรงก็ได้. นั่นก็เรียกว่าพอประมาณ คือพอดีแก่ กำลังสติปัญญา ความสามารถ กำลังกายกำลังใจ ; มันก็เดินสบาย. แต่ถึงอย่างไรก็ตาม น้อยกว่ามันสบายกว่า สะดวกกว่า ; เพราะฉะนั้นจึงเอาเท่าที่มันจำเป็นก็แล้วกัน.

บทว่า มตฺตญฺญตา จ ภตฺตสฺมี นี้มีการกินอยู่แต่พอประมาณ พอสมควร นั้นเป็นหลักในพระพุทธศาสนา ฉะนั้นการหามันก็พอประมาณพอสมควร เราก็เลยไม่มีปัญหาว่าจะอดตาย ; ไม่มีปัญหาว่าจะไม่มีสิ่งที่จะทำให้เป็นมนุษย์ที่ดีได้. ถ้าบุตรภรรยามีความเข้าใจกันไปอย่างนี้แล้ว ครอบครัวนั้นก็มีความผาสุก คือมีพระนิพพานอยู่ในครอบครัวในระดับใดระดับหนึ่ง. ถ้าผิดจากนี้ก็ต้องเป็นคนทนทุกข์ทรมานแบบใดแบบหนึ่งเหมือนกัน, เป็นวิญญูสงสารที่น่าสมเพชเวทนา ในการเกิดมา.

เพราะฉะนั้นขอให้เข้าใจทิศเบื้องหลัง - บุตรภรรยา ในลักษณะที่มีความหมายแตกต่างกันเป็นลำดับ ๆ มา ตั้งแต่โง่ที่สุด เรื่อยมาจนถึงค่อย ๆ ฉลาดขึ้น ๆ ฉลาดขึ้น ๆ จนถึงฉลาดที่สุด ; เรื่องมันก็หมดปัญหา เขาเรียกว่า ทิศกระจ่าง สว่างไสว นี้ภาษาบาลีใช้คำอย่างนี้. “ทิศนี้ปรากฏความสว่างไสว แก่ข้าพเจ้า” สำนวนอย่างนี้มีพูดในภาษาบาลี. เพราะว่าเขาเข้าใจและทำถูกต้อง ในทิศนั้น ๆ. “ทิศมืดมัว” ก็หมายความว่า เขาไม่มีความเข้าใจถูกต้องเพียงพอ ในสิ่งนั้น มันก็เลยมืดมัว. เรียกว่าทิศมืดมัวกับทิศสว่างไสว.

คำว่า “ทิส” ตามตัวหนังสือก็แปลว่า สว่างไสว ; แต่มันไปทำให้มืดมัว เพราะความโง่. ทิสเบื้องหน้า บิดามารดา มีความสว่างไสวอย่างที่พูดมาแล้ว ; ทิสเบื้องหลังก็มีความสว่างไสวอย่างนี้.

ที่นี้ ก็มาถึงทิสถัดไป คือ**ทิสเบื้องขวา คือครูบาอาจารย์** ; ซึ่งควรจะรวมผู้บังคับบัญชา ผู้นำ ผู้อะไร อยู่ในทิสนี้ด้วย สำหรับในโลกสมัยปัจจุบัน ; แม้กระทั่งนายจ้างก็ควรจะบรรจุไว้ในทิสนี้. เพราะว่าเป็นผู้นำในทางกิจการงาน หรือส่วนหนึ่งของชีวิต ; หมายถึงนายจ้างที่ดี ผู้บังคับบัญชาที่ดี ผู้นำที่ดี.

“ครูบาอาจารย์” ในภาษาไทยมีความหมายเปลี่ยนไปจากรูปศัพท์ในภาษาบาลีของเดิม. คำว่า “ครู” ของเดิมแปลว่าผู้นำทางวิญญาณ (*spiritual guide*) ไปดูปทานุกรมที่ดี ๆ ภาษาสันสกฤต ภาษาบาลี แปลว่าเป็นผู้นำทาง *spiritual*. “อาจารย์” แปลว่าผู้ฝึกสอนมารยาทเกี่ยวกับความเป็นอยู่ในโลกนี้ ซึ่งแปลเพียงว่าผู้ฝึก. ครูแปลว่า ผู้นำทางวิญญาณ ; อาจารย์แปลว่าผู้ฝึกมารยาท เพื่อเป็นอยู่ในโลกนี้. ส่วนคำว่า “อุปัชฌาย์” ในภาษาโบราณ ในอินเดียแปลว่า ครูสอนอาชีพ. อาชีพอะไรก็ตามอย่างที่เขาฝึกกันอยู่บัดนี้ อาชีพชนิดไหนก็ตาม ผู้สอนเรียกว่าอุปัชฌาย์ สอนให้ชี้ข้างขี้ม้า, สอนให้เล่นดนตรีอะไรก็ตาม เขาเรียกว่าอุปัชฌาย์ในวิชานั้น ๆ . ที่เอามาใช้ในภาษานักบวช ศาสนานี้คือว่า สอนอาชีพสมณะ เขาเรียกว่าสาชีพ; ลิกขา และสาชีพ. สาชีพนี้แปลว่าอาชีพของสมณะ อาชีพของบรรพชิต ; อุปัชฌายะเป็นผู้สอนอาชีพนี้. อุปัชฌายะ แปลว่าผู้ที่บุคคลจะต้องฟังตาหู, เข้าไปฟังตาหูว่าท่านทำอย่างไร แล้วก็ทำตาม ; หรือฟังดูตามที่ท่านบอกให้ทำอย่างไร แล้วจะต้องทำตาม. พอมาถึงความหมายในภาษาไทย มันเปลี่ยนไปหมด : อุปัชฌาย์แปลว่าผู้เสกคนให้เป็นพระ อะไรทำนองนี้ไปไม่รู้ว่าจะตามความหมายเดิมมันหมายทั่วไปหมด ไม่เฉพาะบวชเป็นพระ จะเป็นอาชีพอะไรก็ได้.

อุปัชฌาย์ ครูบาอาจารย์ นี้มีความหมายต่างกันอยู่ แล้วความหมายก็เปลี่ยนจนทำให้เกิดความยุ่งยากขึ้น เพราะเหตุนี้บ้างก็ได้. กระทั่ง “ครู” เป็นเพียงลูกจ้างสอนหนังสือ อย่างนี้มันก็แย่มาก ; เป็นโลกที่โง่มาก “ครู” จะต้องเป็นผู้นำทางวิญญานตามความหมายเดิม “อาจารย์” เป็นผู้ฝึกให้ได้ตามนั้น, “อุปัชฌาย์” เป็นผู้สอนวิชาอาชีพร่วมเพื่อเป็นอยู่ได้ในทางฝ่ายร่างกาย. รวมความแล้วก็เป็นผู้ที่จะสร้างพื้นฐานแห่งชีวิตให้ดำรงอยู่ได้ ให้เจริญก้าวหน้าไป. ถ้าจะเรียกเป็นที่พึ่งกันเป็นที่พึ่งทางสติปัญญาในขั้นเริ่มแรก, ครูบาอาจารย์ อุปัชฌาย์ เป็นที่พึ่งขั้นเริ่มแรกต้น ๆ ในขั้นตั้งเนื้อตั้งตัวตั้งแต่เราเกิดมา ; จะไปสูงสุดที่สมณพราหมณ์ ที่จะนำวิญญานในเบื้องสูง แต่เดี๋ยวนี้เรากำลังพูดถึงทิศเบื้องขวา. -ครูบาอาจารย์ที่เกี่ยวข้องอยู่ในบ้านเรือน ก็เลยมองความหมายของคำ ๆ นี้ ในฐานะเป็นผู้นำ หรือให้แสงสว่างขั้นต้นของการเริ่มชีวิตในโลกนี้.

ถ้าเรามีผู้บังคับบัญชา ก็ต้องหมายความว่า เขาจะต้องเป็นผู้นำเราในเรื่องนี้ ; เพื่อนำหมู่พวกของเราไปในทางนี้ ในเรื่องนี้ ; เพราะว่าเขาฉลาดกว่าเรา. ถ้าเรามีนายจ้างเราก็สมัครจะทำตามเขา ; นี้เรียกว่าผู้นำในเรื่องโลก ๆ มีอยู่หลายประเภท ความหมายอยู่ที่ตรงนี้. นี้ถูกจัดไว้เป็นทิศเบื้องขวา. ข้างขวานี้ภาษาบาลีให้ความสำคัญแก่คำว่าเบื้องขวา คือว่าสำคัญว่าเบื้องซ้าย, คือต้องเอาใจใส่มากกว่า หรือถนัดกว่า. เพราะฉะนั้นการแสดงความเคารพ เขาจึงให้เอามือข้างขวาหันไปทางผู้ที่เราจะแสดงความเคารพ; เช่น ในการเดินประทักษิณ เขาให้เวียนเอามือขวาไว้ทางสิ่งนั้น.

ถ้าเราจะลุกออกไปต่อหน้าผู้ที่เราเคารพ ต้องให้มือขวาของเราอยู่ข้างฝายนั่นเรื่อย ; เกิดเป็นธรรมเนียมมาจนบัดนี้ ว่าถ้าเราจะนั่งข้างพระพุทธรูปก็ให้มือขวาเราอยู่ทางพระพุทธรูป จึงจะเรียกว่าเคารพ. เพราะฉะนั้นผู้ที่

เป็นลูกน้องหางแถว ก็จะมีไปทางซ้ายมือเรื่อยไป. อย่างนี้เรียกว่าทำถูกต้องตามธรรมเนียมประเพณีแห่งความหมายของคำว่า ขวา หรือมือขวาเป็นสำคัญ. แล้วก็มาเป็นความหมายของคำว่าถูกต้องและดีงามไปเลย. กิจกรรมต่าง ๆ ที่เป็นเบื้องขวาก็เลยเป็นกิจกรรมฝ่ายกุศล ; กิจกรรมฝ่ายเบื้องซ้ายก็จะถือเป็นเรื่องตรงกันข้าม ; เพราะขวาคือชื่อของของดี ที่จะให้ จะบูชา อย่างทักษิณาทาน เป็นต้น คำนี้ก็แปลว่าขวาก็เหมือนกัน ต้องให้ด้วยมือขวา ต้องทำด้วยมือขวาเป็นของดี, ฉะนั้นทิศเบื้องขวาก็มีความสำคัญตามความหมายนั้น.

ที่ว่าเราจะต้องมีผู้นำตั้งแต่แรกสี่มาตุโลกนั้น บิดามารดาที่เป็นบูรพาจารย์, ครูคนแรก อาจารย์คนแรก แล้วเป็นต่อมาจนตลอดชีวิต. ส่วนครูบาอาจารย์ที่โรงเรียน ที่วิทยาลัย ที่วัดที่วาอะไรก็ตาม ก็ทำหน้าที่อันนี้ ในส่วนที่บิดามารดาทำไม่ได้ หรือไม่มีโอกาสจะทำ ; ก็เลยเอามาให้เป็นทิศเบื้องขวาต่อจากทิศเบื้องหน้า. ความเคารพในครูบาอาจารย์จึงถือเป็นสิ่งสำคัญ บัญญัติไว้ในฐานะเป็นสวัสดิมงคล เป็นสิ่งที่เป็นมงคลสูงสุด ; แล้วก็ลามปามไปถึงคนเฒ่าคนแก่.

คนเฒ่าคนแก่นี้เกิดมาก่อน รู้อะไรมาก เห็นอะไรมาก ก็อยู่ในฐานะที่จะเป็นครูอาจารย์ไปหมด. ก็เลยขยายขอบเขตออกไปจนถึงว่า จะต้องไหว้คนเฒ่าคนแก่ เคารพคนเฒ่าคนแก่ เคารพพ่อแม่ เคารพครูอาจารย์ มันไปทางเดียวกันหมด. อย่างที่ผมเคยเล่าให้ฟังบ่อย ๆ ว่า การเคารพคนเฒ่าคนแก่นี้ถือกันเคร่งมาก ในวัฒนธรรมไทยโบราณ. ถ้าเห็นคนแก่แล้วจะต้องไหว้ทั้งนั้น ; แม้จะเป็นคนบ้า ๆ บอ ๆ ก็ต้องไหว้ ; เดินสวนทางมาเห็นคนแก่ก็จะต้องยกมือไหว้ ทำความเคารพคนแก่ นั้น แม้จะบ้า. เราไม่ได้ไหว้ความบ้าของเขา ; แต่ไหว้สัญญลักษณ์ของความเป็นผู้รู้ราตรีนาน คือว่าเกิดก่อน รู้จัก

โลกมากกว่า ; เป็นสัญลักษณ์เหมือนกับเราเห็นผ้าธงชาติก็ไหว อย่างนั้น, เราก็ไม่ได้หมายความว่าไหวเศษผ้าไม่กี่สแตงค์นั้น แต่เราไหวความหมายของชาติ.

ผมเมื่อเด็ก ๆ ก็เคยไหวคนแก่ที่เดินผ่าน แม้เป็นคนบ้า ; ซึ่งเรารู้สึกอยู่ว่าเป็นคนบ้า ; แต่อาจารย์บังคับให้ไหวก็ต้องไหว ไม่ไหวก็ต้องถูกตี. ไม่ต้องรู้ว่า คนเฒ่าคนแก่จะเป็นอะไร, เป็นคนเฒ่าคนแก่ก็แล้วกัน. นี่ก็เป็น การทำให้หัวใจของเรานี้อ่อนโยน สุภาพ ไม่กระด้างด้วยมานะ. มันก็เป็นนิสัยที่ดี เป็นอะไรที่ประเสริฐอยู่ในจิตใจ จะไม่กระด้างด้วยมานะ.

ขอให้นึกถึงคำว่า “รัตตัญญู” แปลว่า ผู้รู้ราตรีนาน ราตรียาว นั่นคือ คนเกิดก่อน. เขาทำอะไรได้ก่อน. เดียวนี้เขามีคำพูดว่า กูกินข้าวก่อนมึง, กูกินนมแม่ก่อนมึง ฯลฯ ; หมายความว่าเขาเกิดก่อน ต้องรู้อะไรดีกว่า ; อย่างน้อยเขาก็รู้ว่า รสของข้าว รสของน้ำนมมันเป็นอย่างไร ก่อนเด็ก ๆ คนนี้. เพราะฉะนั้นเขาก็มีความรู้มากกว่าเรา ก่อนเรา. รัตตัญญูตามปกติแล้วก็ต้อง เห็นอะไรมามาก ; ก็ต้องพูดอะไรเป็นประโยชน์ได้เป็นธรรมดา ; คนบ้าบอ นั้นมันยกเว้นไป.

ที่นี้ ผมจะเอาธรรมชาติเป็นหลัก เช่นสุนัขตัวนี้มันแก่กว่าเพื่อน มันฉลาดกว่าเพื่อนเพราะอายุมันมากกว่าเพื่อน. อีกตัวหนึ่งมันเพิ่งเกิด มันโง่หลายอย่างต่อหลายอย่าง ; แต่แล้วมันก็ฉลาดขึ้น ฉลาดขึ้น โดยที่มันสอนกัน อยู่ตามธรรมชาติ ; ไม่มีครูที่ไหนมาสอน. นี่คือผลของการที่ว่า รู้ราตรีนาน - รัตตัญญู. มันจะโง่จะฉลาดโดยพื้นฐานของมัน โดยกรรมพันธุ์อย่างไรก็ตามใจ แต่ความที่มีอายุมาก มันก็ต้องรู้อะไรขึ้นมากกว่าเสมอ เพราะมันถ้ายทอด กันได้ เพราะมันเอาอย่างนี้ ; ที่แรกก็ทำอะไรไม่เป็น แล้วต่อมามันก็ทำเป็น

เพราะมันเอาอย่างตัวที่เกิดก่อน มันก็เลยถ่ายทอดกันมา. สำหรับสุนัขนั้นอย่างวิชาที่จะกัดงูให้ตายนี้มีใช่ง่าย ; แต่ตัวแรก ๆ มันทำเป็น ตัวหลังมันก็ทำเป็นตาม แล้วก็ไม่มีอันตราย ; กัดงูให้ตายได้. นี่คือผลของการเกิดก่อน รู้ว่าตริยาวนานกว่า.

เพราะฉะนั้น จะต้องถือว่าคนที่มีอายุมากกว่านี้ เป็นครูบาอาจารย์อย่างใดอย่างหนึ่งแง่ใดแง่หนึ่งแม้เขาจะเป็นคนบ้า ถ้าเขาพูดไปตาม experience ของเขาแล้ว มันจะมีประโยชน์แก่คนฟังเสมอ. เพราะฉะนั้นอย่าได้ดูถูกคนเกิดก่อน หรือคนเฒ่าคนแก่ ; เขาเป็นผู้ที่ควรทำความเคารพอย่างหนึ่งในสามอย่าง คือวิทยุฒิ ชาติวุฒิ คุณวุฒิ. เขาดีกว่าเราโดยเขาเกิดก่อนคือวิทยุฒิ, ดีกว่าเราโดยชาติตระกูล, เขาดีกว่าเราโดยคุณวุฒิ. นั่นแหละคือทิศเบื้องขวา คือผู้ที่รู้อะไรมากกว่า ในฐานะที่จะเป็นผู้นำได้ เรียกว่าทิศเบื้องขวา อยู่เบื้องขวา จะต้องทำอะไรด้วยมือขวา.

เดี๋ยวนี้โลกกำลังจะไม่มีทิศเบื้องขวา ; ครูบาอาจารย์ถูกทำลายให้เป็นลูกจ้างสอนหนังสือไปทั่วโลก, ไปเป็นเพื่อนเล่นของเด็กเสียแล้ว. ถ้าเด็ก ๆ แม้สมัยนี้ถูกอบรมให้เป็นผู้ที่เห็นว่า ครูบาอาจารย์เป็นทิศเบื้องขวา แล้วโลกทั้งโลกก็จะดีกว่าที่เป็นอยู่เดี๋ยวนี้, อย่างที่เห็นอยู่ในบัดนี้, พุดให้มันชัดคือ ฮิปปี้จะเกิดขึ้นในโลกไม่ได้ ถ้าวัฒนธรรมอันนี้ยังอยู่. ที่มันนอกคอก ไม่เชื่อครูบาอาจารย์ ไม่เชื่อบิดามารดา ไม่เชื่อคนแก่ ไม่มีกตัญญูตเวทิตี นี้เป็นบาปกรรมของมนุษย์ในโลกที่ละทิ้งทิศเบื้องขวา ; ทำทิศเบื้องขวาให้มีดมั่ว จนมีดมิดไปหมด.

การที่จะปฏิบัติต่อครูบาอาจารย์อย่างไรเท่าที่มีอยู่ในนวกอวาทนั้นผมจะไม่พูด เพราะว่ามันจะเปลืองเวลาโดยไม่จำเป็น. ไปอ่านเอาเอง ไปดูเอาเอง

แล้วปฏิบัติให้เคร่งครัดตามนั้น ; ผลมันก็จะได้ตามนี้ ตามที่เรากำลังพูด แล้วคุณก็ท่องกันอยู่ในเวลาที่ไหว้พระสวดมนต์ ท่องนวโกวาท. ให้ถือว่า เราต้องมีทิศเบื้องขวานี้ คือสว่างไสวอยู่จนตลอดชีวิต. ตั้งแต่เกิดมา จนตลอดชีวิตจะต้องมีทิศเบื้องขวาที่แจ่มแจ้งชัดเจน สว่างไสว ปฏิบัติถูกต้องอยู่อย่างน่าชื่นใจ จนตลอดชีวิต.

ทิศเบื้องขวาหมายความถึงที่พึ่งทางสติปัญญาในระยะเริ่มแรก ; เป็นการตั้งต้นที่ดีที่ถูกต้องเพื่อจะสร้างพื้นฐานแห่งชีวิตของคนที่เกิดมา ให้มีพื้นฐานที่ดีและงอกงาม เจริญไปตามจุดหมายปลายทาง คือนิพพาน. ครูบาอาจารย์เป็นผู้นำในทางวิญญูณในระยะเริ่มแรก เพื่อไปสู่จุดหมายปลายทางคือนิพพานเป็นที่สุด. นี่เรื่องครูบาอาจารย์มันเกี่ยวกับนิพพานอย่างนี้. แม้จะสิน ก. ข .ก. กา. ก็ถือว่ามันเป็นการเริ่มต้นที่จะให้มีสติปัญญาฉลาด ; รู้หนังสือนี้มันฉลาดกว่าไม่รู้หนังสือ จึงให้เรียนหนังสือ ; แล้วก็ฝึกความฉลาดอย่างอื่น ๆ เพิ่มขึ้น ๆ แล้วนำไปใช้ให้ถูกวิธี สำหรับจะไปนิพพาน อย่ามาหลงอยู่ในวิญญูสงสาร.

สมมุติว่า จะต้องหลงอยู่ในวิญญูสงสาร ก็ให้มันเกิดความฉลาดขึ้น ในกองทุกขนั้นเอง ; ก็จะไม่หมกอยู่กับกองทุกขจนตลอดชีวิต เพราะมันมีสติปัญญาฉลาดไปตั้งแรกเริ่มเดิมทีแล้ว ; มันไม่โงะโงะไรนาน มันไม่โงะโงะไรดักดาน มันก็เปลี่ยนเป็นความฉลาดไปตามลำดับ.

ต่อไป ทิศเบื้องซ้าย - ญาติ และ มิตร.

คำว่า “ซ้าย” ในที่นี้ ไม่ได้หมายความว่า ผิดตรงกันข้ามจากเบื้องขวาแล้ว เพียงแต่มีความสำคัญรองลงมาในทำนองนั้น คำว่าซ้ายในความหมายอื่น ๆ หมายความว่าตรงกันข้ามจากขวากลายเป็นผิดไปก็มี ; เราไม่เอาความหมายนั้น

เราเอาความหมายตรงที่ว่า มันคู่กันกับขวา ; มือขวาเก่งกว่ามือซ้าย ; มือซ้ายเป็นรอง เป็นลูกน้องของมือขวา : มีทั้งซ้ายทั้งขวาก็ทำอะไรได้ดี. เมื่อคนเราเกิดมามีทั้งมือซ้ายมือขวา ; หน้าที่ของมือขวาก็อย่างหนึ่ง หน้าที่ของมือซ้ายก็อย่างหนึ่ง พอรวมกันเข้าทั้งสองมือ ก็สมบูรณ์เท่านั้น. เพราะฉะนั้นเราต้องปฏิบัติให้ถูกต้อง. คนบางคนอุทริใช้มือซ้ายแทนมือขวา ก็ต้องเปลี่ยนชื่อเสียใหม่ ว่ามือข้างนั้นของเขา เขาเอาเป็นมือขวา. คนที่เขียนหนังสือด้วยมือซ้ายนั้นก็ให้รู้เสียว่ามือที่เขียนนั้นมันมือขวา. มันถนัดซ้าย มือนั้นก็ถือว่าเป็นมือขวา. อย่างนี้เราก็ไม่หลงในความหมายของคำว่า “ซ้าย - ขวา.”

ทิศเบื้องขวาคือทิศใต้ ทิศเบื้องซ้ายคือทิศเหนือ มันถนัดกันอยู่อย่างนี้ ; นั้นในทางภาษาพูด ทิศเหนือเลยดูเร็วกว่าทิศใต้. คนไทยแต่โบราณเรียกทิศใต้ว่า “ห้วงนอน” . ในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงว่า “เบื้องห้วงนอน” มันหมายถึงทิศใต้ ; เพราะฉะนั้นเขาจึงนอนหันหัวไปทางทิศใต้ ซึ่งเป็นเรื่องของไสยศาสตร์ หรืออะไรก็ตามที. คนโบราณเห็นความสำคัญของทิศใต้ จะนอนหันหัวไปทางทิศใต้ เป็นสวัสดิมงคล ; นอนหันหัวไปทางทิศเหนือ หรือตะวันตก เป็นอัปมงคล ; นี่เป็นไสยศาสตร์ ส่วนวิทยาศาสตร์จะมีอย่างไรก็ไม่รู้. แต่ว่าทางธรรมะ ทางศาสนาเขาว่าครูบาอาจารย์ อยู่ทางทิศใต้ อยู่ทางทิศห้วงนอน. เพราะฉะนั้นเราจึงหันหัวนอนไปทางทิศใต้มันก็ถูกเหมือนกัน คือเราจะไม่กระดาก หรือขะแยงว่า เราเหยียดเท้าไปทาง ครูบาอาจารย์ ; เมื่อนอนก็คงจะทำให้จิตใจสบายขึ้นมา.

ทิศเบื้องซ้ายมันก็เป็นทิศสนับสนุนทิศเบื้องขวา เอากันอย่างนั้นก็แล้วกัน ; มือซ้ายสำหรับสนับสนุนมือขวา ให้มันมั่นคงขึ้นอีกก็เปอร์เซ็นต์ก็ตามใจ ; ได้แก่ญาติ และมิตร. ทีนี้ถ้าเราจะมองกันในฐานะเป็นที่พึ่ง มันก็เป็นที่พึ่ง

รอบ ๆ ตัว ; เพราะเรามีญาติและมิตรรอบตัว เป็นที่พึ่งในความหมายทางสังคม ; คือร่วมมือกันเป็นจำนวนมาก ทำของยากให้เป็นของง่าย, ทำของหนักให้เป็นของเบา.

คำว่า “ญาติ” แปลว่าผู้ที่เราต้องรับรู้อยู่ในใจเสมอว่าเขาเป็นญาติ ก็ต้องรับผิดชอบในหน้าที่ที่เราจะต้องประพฤติต่อญาติ. คำว่า “ญาติ” ชาติศัพท์ แปลว่ารู้ความหมายก็คือต้องรับรู้ ต้องนับไว้ในใจ. “มิตร” แปลว่าผู้มีความรัก. มิตร - แปลว่า ความรัก ; แต่ไม่ใช่รักทางกามคุณ. มิตร, มิตร อะไรก็ตาม แปลว่าความรัก รักอย่างบริสุทธิ์ ; เพราะว่าเป็นผู้เป็นประโยชน์ เกื้อกูลแก่กันและกัน. เพราะเรามีทั้งผู้ที่เราจะต้องรับรู้ด้วยความรัก. ใช้คำว่า วิสาสะ ; วิสาสะ แปลว่าเกี่ยวกันเป็นประจำ ; แล้วก็เกิดกำลังมั่นคงขึ้นมาทางสังคม. เช่นหมู่บ้านนี้ ถ้าทุกคนรักกันอย่างญาติมิตรก็เจริญ ศัตรูก็ทำอะไรไม่ได้ ; ความเจริญก็เป็นไปอย่างง่ายดาย. ที่พึ่งทางสังคมเป็นอย่างนี้ ; เพราะฉะนั้นเราก็จัดศัตรูออกไปเสียโดยวิธีที่ดี คือให้ทุกคนเป็นมิตร.

ถ้าทำผิดไป ความเป็นศัตรู หรือความไม่เป็นมิตรนี้จะเกิดขึ้น แม้แก่พี่น้องร่วมสายโลหิต ; มันก็สำคัญมากอย่างนี้. ต่อให้เป็นญาติพี่น้องร่วมสายโลหิต ที่เรียกว่าคลานตามกันมา ; มันจะเป็นศัตรูกันขึ้นมาได้ ถ้าทำผิดในทิศนี้ ; และจะเป็นศัตรูที่ร้ายแรง เพราะว่ามันอยู่ใกล้ชิด. เพราะฉะนั้นจึงสอนให้แผ่เมตตาจิต ไม่มีใครที่เป็นศัตรู ; พระพุทธเจ้าท่านสอนอย่างนั้น. เราจึงต้องย่อมจิตใจของเราไปในทางที่ไม่มีใครเป็นศัตรู ; แม้เขาจะมาฆ่าเรา เราก็ไม่ถือว่าเขาเป็นศัตรู จะพยายามทำความดีชนะความชั่ว.

มีเรื่องตัวอย่าง ในกถุญสมสูตร พุทธภิกษุที่เคยเอามาเล่าให้ฟังบ่อย ๆ จะเป็นหลักในเรื่องนี้. ที่จะทำให้ใครในโลกนี้ไม่เป็นศัตรู เพราะถือเป็นมิตรหมด.

มีเรื่องว่า โจรมาจับเราผูกเข้าแล้ว เอาเลื่อยมาเลื่อย ; กกจะ แปลว่า เลื่อย. พอเลื่อยมันเลื่อยผิวหนังขาด เขาก็ไม่คิดประทุษร้ายแก่โจรนั้น ; ถ้าประทุษร้าย ก็ไม่ใช่คนของตถาคต. ถ้ามันเลื่อยเนื้อขาด ก็ไม่ประทุษร้ายแก่โจรนั้น ; มันเลื่อยถึงกระดูกก็ไม่ประทุษร้ายแก่โจรนั้น ; มันเลื่อยถึงเยื่อกระดูก ก็ไม่ประทุษร้ายแก่โจรนั้น. อย่างนี้เป็นคนตถาคต เรียกว่าไม่มีศัตรู ; ในบาลี เรียกว่า กกจูปมสูตร ในมัชฌิมนิกาย ถือเป็นจุดสำหรับฟังถึงที่ว่าจะไม่มีความกลัว ; แม้ตายไปก็ไม่มีศัตรู เพราะว่าไม่คิดว่าใครจะเป็นศัตรู. แล้วก็มีวิธีที่จะทำศัตรู ให้กลายเป็นมิตรด้วยวิธีต่าง ๆ กัน. ไม่คิดเอาเอง ว่าจะชนะความชั่วด้วยความดีได้ อย่างไร ? มันก็คือทำให้มีเมตตาจิตต่ออยู่ด้วยเสมอ, ตายก็ตายไปด้วยเมตตาจิต ; เพราะฉะนั้นเราไม่มีศัตรู. เราพูดได้ในส่วนตัวเอง ภายนอกเขาจะดูว่าคนนี่ฆ่าคนนี่ คนนี้ก็จะต้องเป็นศัตรูคนนี่. แต่คนที่ตายไปนั้น ไม่รู้สักว่าใครเป็นศัตรู เพราะตั้ง ความปรารถนาดีต่อสัตว์ทั้งปวงอยู่เรื่อย. ในบทสวดเมตตา ก็ต้องมีการพิจารณา อย่างนี้ ไม่มีใครที่จะเป็นศัตรู ; มีเคล็ดมีอุบายที่จะทำศัตรูให้กลายเป็นมิตร โดยการตั้งจิตเมตตาเป็นเบื้องหน้า แล้วกระทำต่อเขาตรงตามจิตที่เมตตา. นี่ถือว่า เราทำตัวให้เป็นคนของพระพุทธเจ้า เป็นคนของตถาคต ; ทำศัตรูให้ไม่เป็น ศัตรูได้.

ถ้าพูดอย่างศาสนาคริสต์นิกายก็มีว่า ตบแก้มซ้ายให้ตบแก้มขวาด้วย, ขโมยเสื้อไปแล้วให้ตามเอาเสื้อคลุมไปให้ด้วย. พระพุทธเจ้าท่านก็ตรัสว่า แม้ เอาเลื่อยมาเลื่อยก็อย่าไปโกรธมัน. นี่เพื่อจะทำศัตรูให้กลายเป็นมิตรไปทั้งหมดเลย ทั้งโลกเลย, จะเป็นผีศาจ เทวดา สัตว์ดุร้าย เดรัจฉาน เสือ สิงห์, อะไร ก็ตาม มันจะต้องเป็นมิตรไปหมดสำหรับจิตใจของคนๆ นั้น. เพราะฉะนั้นเรื่อง ฆ่ากันยิงกัน หรืออะไรมันก็มีไม่ได้ ; มีความหมายว่า มองดูกันด้วยสายตาที่แสดงความ รัก เข้ากันสนิทเหมือนน้ำและนม ; นี่เป็นสำนวนบาลี ; เป็นโลกแห่งมิตร

ไม่มีศัตรู. เดียวนี้เป็นโลกแห่งศัตรู ต่อกันระงมไปในบรรยากาศทางวิทย์ ไม่รู้ว่าใครเป็นใครล้วน แต่เป็นคนเลวไปทั้งสองฝ่าย ; ก็เป็นโลกแห่งศัตรู, โลกแห่งความอาฆาต, โลกแห่งความกลัว , ถ้าเรามีเมตตาจิต เป็นมิตรไปหมด ก็เป็นโลกแห่งความอบอุ่น.

หน้าที่ ที่ปฏิบัติต่อมิตร เพื่อสร้างความเป็นมิตร ก็มีอยู่ในบาลีแห่งหนึ่ง ว่าถ้าสูงกว่าโดยลักษณะใดก็ตาม ให้แสดงความเคารพ, ถ้าเสมอกันให้แสดงความเป็นกันเอง, ถ้าต่ำกว่าให้แสดงความเมตตาปรานี. ถ้าเอาตัวเราเป็นหลักมันจะต่ำกว่า หรือเสมอกัน หรือสูงกว่า. ทีนี้ถ้ามีคนที่ต่ำกว่าเรา ก็จะมีตัวของเขาเองเป็นมาตรฐาน แล้วก็มีคนที่ต่ำกว่าหรือเสมอกัน และสูงกว่าเขาทั้งหมดนี้กล่าว ตามบัญญัติความหมายทางโลกๆ เพราะมีกรรมเป็นผู้จัดให้สัตว์โลกเป็นต่าง ๆ กัน ตามอำนาจของกรรมนั้น มันก็เกิดความต่ำกว่า เสมอกัน สูงกว่าขึ้นมา.

ถ้ากรรม - การกระทำของเขา จัดเขาไว้ในฐานะที่มันสูงกว่าเรา โดยเหตุไรก็ตาม, โดยอายุแก่กว่าก็ตาม โดยชาติสูงกว่าก็ตาม โดยอะไรสูงกว่าก็ตาม หรือสมรรถภาพสูงกว่า, ก็เรียกว่าสูงกว่า. ถ้ามีสิ่งเหล่านี้เท่า ๆ กัน ก็เรียกว่าเสมอกัน. ถ้าด้อยกว่าเราก็เรียกว่าต่ำกว่า. ไม่มีช่องไหนที่จะไปดูถูกดูหมิ่นใครได้เลย. ใครมีจิตใจดูหมิ่นผู้อื่น คนนั้นเป็นสัตว์เดรัจฉาน ไม่ปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า. ที่สูงกว่าให้เคารพ, ที่เสมอกันให้แสดงความเป็นกันเอง, ที่ต่ำกว่าให้เมตตาปรานี ; แล้วจะเอาตรงไหนมาดูถูกดูหมิ่นกัน. พระก็ไม่มีโอกาสที่จะดูถูกเด็กวัด หรือเณร หรือคนที่เลวไปกว่านั้น. เพราะฉะนั้น ขอให้ถือหลักอันนี้ซึ่งเป็นหลักพุทธศาสนา มีอยู่ในรูปของพุทธภาสิต พระบาลี, หรือจะมีมาก่อนพระพุทธเจ้าก็ตามใจ ; เราถือว่าพระพุทธเจ้าท่านรับรองหลักเกณฑ์อันนี้.

ที่เป็นกันอยู่โดยมาก สูงกว่าให้แสดงความเคารพ มันก็ยังไม่แสดงความเคารพ ; มันจะแข่งดี มันจะขัดแย้งขัดขาให้หกละเมนลงไป ; นี่มันไม่สร้างความเป็นมิตร. ถ้าเสมอกันมัน ก็อยากจะกดให้ต่ำลงไปเสีย, มันอิจฉาริษยา. ที่นี้พอต่ำกว่าก็เอาเป็นลูกไล่ไปเลย, มันดูหมิ่นดูถูกโดยประการทั้งปวง. เพราะฉะนั้นขอให้เปลี่ยนเสียใหม่ ว่าในโลกนี้ไม่มีบุคคลใดที่เราควรจะไปดูถูกหมิ่นเหยียดหยาม ช่มเหงเขาเลย. สูงกว่าก็เคารพ, เสมอกันก็เป็นกันเอง, ต่ำกว่าก็เอ็นดูเมตตา, มีอยู่เท่านั้น ; จะสามารถพลิกศัตราให้กลายเป็นมิตรไปหมดได้. มันมีปัญหาปลีกย่อยของคนคิดแคบ ๆ บางคน ว่าเราไปเคารพเข้า มันก็เลยช่มเหงเอา ; นั้นมันเป็นอันธพาลด้วยกันทั้งสองฝ่าย, มันเป็นโลกในยุคที่เต็มไปด้วยอันธพาล. คนชั้นผู้บังคับบัญชาก็เป็นอันธพาล ลูกน้องมันก็เดือดร้อน ; ยิ่งไปเคารพมันเข้าก็ยิ่งเดือดร้อน แล้วมันก็ไม่มีอะไรจะนำเคารพเลยสักอย่างเดียว มันก็ยากที่จะเคารพ ; ก็เลยไปกันใหญ่เลย. อย่างนี้เราอย่าไปคิดอย่างนั้นเลย ; อย่างน้อยเขาก็เป็นผู้บังคับบัญชาที่มีโชคดี ได้รับมอบหมายให้ทำหน้าที่นั้น เราก็เคารพในส่วนนี้ก็แล้วกัน ; แต่มิได้หมายความว่า เราจะต้องไปทำความชั่วตามเขา ตามคำสั่งของเขา.

คำว่าเคารพ ไม่ได้หมายความว่า ก้มหัวลงไปแล้วต้องทำตามทุกอย่าง. หรือไปพลอยเป็นอย่างนั้นไปด้วย เคารพนั้นหมายถึงเอาใจใส่ให้ถูกต้อง ตามวิธีตามเหตุตามผล เรียกว่าเคารพเอื้อเฟื้อ. เราเคารพต่อสุนัข หมายความว่า เราเอาใจใส่มันให้ถูกต้อง ตามเรื่องของการที่เราเป็นคน มันเป็นสุนัข, จะต้องปฏิบัติต่อกันอย่างไร ก็เรียกว่าเคารพเอื้อเฟื้อในสิ่งนั้น. เขาสูงกว่าโดยปริยายใดก็เคารพ นั้นแหละเราอาจจะแก้ไขนิสัยของเขาได้. ถ้าเราไปแข่งดีเข้าด้วย ที่นี้มันก็จะเกิดอันธพาลต่ออันธพาลพัดกัน. ที่นี้เสมอกันให้แสดงความเป็นกันเอง

นี้ก็ไม่ใช่เป็นเพื่อนสำมะเลเทเมา ; แต่ต้องประพฤติต่อกันอย่างถูกต้องกลมเกลียวกันไป. ถ้าต่ำกว่าก็เมตตาปรานี อย่าไปดูถูกเขา, เห็นอกเห็นใจเขาซิ.

เรื่องมันก็มีเท่านี้. การที่จะปฏิบัติต่อสังคม คือผู้ที่จะต้องเป็นมิตรกันและกันทั้งโลก เป็นทิศเบื้องซ้าย ; แม้จะต่ำกว่าเบื้องขวา แต่มันก็ใหญ่กว้างกว่าเบื้องขวา เป็นเรื่องรอบตัวเราเสียมากกว่า. ถ้าปฏิบัติตามหลักที่พระพุทธเจ้าสอน ทิศเหนือหรือทิศเบื้องซ้ายนี้ก็จะปรากฏสว่างไสว ราบรื่นแก่กุลบุตรนั้น โดยไม่ต้องสงสัย.

นี่ทิศเบื้องขวากับซ้าย ทิศคู่นี้จะต้องปฏิบัติให้ถูกต้องอย่างนี้ ; ไม่ใช่ว่าตรงกันข้ามไปเลย.

เวลาของเราก็หมดสำหรับวันนี้.

ทิสเบื่องบน และเบื่องต่ำ

- ๕ -

๑๓ ตุลาคม ๒๕๑๓

การพิจารณากันถึงเรื่องทิส ๖ ของเราในวันนี้ ก็มาถึงคู่สุดท้ายคือทิสเบื่องบนและทิสเบื่องต่ำ. ทิสเบื่องบน ได้แก่สมณพราหมณ์, ทิสเบื่องล่างได้แก่ปาวไพร. ทิสบน ทิสล่างนี้มันเป็นภาษาทางศาสนา ; มีวัฒนธรรมที่มันเนื่องมาจากทางศาสนา. ชาวบ้านเขาไม่เรียกกันว่าทิส อย่างที่เราเห็นกันอยู่แล้ว. นี่แสดงให้เห็นว่าทางศาสนามองสิ่งที่เรียกว่าทิส นี่กว้างขวางกว่าหรือว่าละเอียดลออกว่า และยัง เป็นทิสที่สำคัญกว่าเสียด้วย.

เราจะได้พิจารณากันดูถึงคำพูดคู่นี้ก่อน บางทีก็พูดว่าบน หรือล่าง, บางทีก็พูดว่าสูงหรือต่ำ, ก็มีความหมายต่างกันบ้างนิด ๆ หน่อย ๆ มันก็เล็งถึงสิ่งเดียวกัน ถ้าเป็นภาษาทางวัตถุไปอย่างหนึ่ง, เป็นภาษาทางธรรมทางวิญญาณนี่ไปอีกอย่างหนึ่ง. พุดง่าย ๆ ก็ว่าภาษาสมมุติไปอย่าง, ภาษาจริงหรือความจริงก็ไปอีกอย่าง. ทั้งนี้ขยายออกไปถึงความดีความชั่ว ; ทิสเบื่องบน

เบ็องสูงก็สมมุติว่าเป็นความดี. ทศเบ็องต่ำเบ็องล่าง ก็สมมุติว่าเป็นชั่วเลยไป
อย่างนี้ก็มิ ; แต่เดี๋ยวนี้เราไม่มีหลักอย่างนั้น.

หรือถ้าจะดูโดยความจริงแล้ว คำว่าบน หรือล่างนี้ ก็เป็นคำสมมุติ
บัญญัติตามความรู้สึกซึ่งค่อนข้างจะไม่ฉลาด. ควรจะดูถึงข้อเท็จจริงที่ว่า ที่เรา
รู้สึกว่าข้างบนหรือเบ็องสูงนั้น มันก็อยู่ทางปลายของกระแสดึงดูดของโลก ;
เบ็องต่ำนั้นมันก็อยู่ทางเบ็องต้น หรือจุดตั้งต้นของกระแสดึงดูดของโลก ; เพราะ
ฉะนั้นจึงมีได้รอบตัว. เพราะว่าโลกกลม มีจุดศูนย์กลางอยู่ที่ศูนย์กลางแล้วก็ดึงดูด
เข้ามารอบตัว ฉะนั้น เรื่องบน - เรื่องล่าง สำหรับความดึงดูดของโลกนี้ ไม่มี
ความหมายอะไรเลย เพราะมันดึงเข้ามารอบตัว. ที่นี้เรามันไม่รู้ข้อนี้ เราเอา
แต่ตามความรู้สึกของเราก็รู้สึกว่ ทางต่ำคือทางที่มันจะตกลงไปเรื่อย ๆ ; ถ้า
ตกลงไปเรื่อยมันก็ไม่ถูก เพราะว่าถ้าดูตามกระแสดึงดูดแล้วมันก็มีตกขึ้น หรือตก
ข้างหรือตกอะไรรอบตัว. แต่นั่นมันเป็นวิทยาศาสตร์ หรือเป็นความจริงอะไร
ที่มันมากเกินไป ที่มนุษย์ไม่ต้องเกี่ยวข้องไม่ต้องรู้ก็ยงได้ ; เว้นไว้แต่เรื่อง
เฉพาะพิเศษที่เกี่ยวกับเรื่องนั้น.

ส่วนคนทั่วไปเขาไม่ต้องรู้เรื่องนี้เขาก็ยังอยู่ในโลกนี้ได้ ; เกิดความรู้สึก
เป็นสูงเป็นต่ำขึ้นมา และต้องปฏิบัติให้ถูกต้อง. คนที่เขาไม่รู้เรื่องนี้เราไปบอก
เขาว่า ทุกสิ่งมันจะตกไปสู่จุดศูนย์กลางของโลก เพราะโลกมันกลม ; เขาก็ไม่เชื่อ
ถ้าเช่นนั้นคนเราก็หยอหยออยู่พวกหนึ่ง ทางด้านหนึ่ง. แล้วก็ชี้ตั้งไปทางข้าง
อยู่พวกหนึ่ง ; อย่างนี้ก็เถียงกันไปเปล่า ๆ. ให้ตัดออกไปเสียปัญหาอย่างนี้ไม่ต้อง
ทะเลาะกัน ; เอาความหมายสูงต่ำไปตามทางความรู้สึกของเรา ; เช่นสวรรค์
อยู่เบ็องบน นรกอยู่เบ็องล่าง. ถือตามทางวิทยาศาสตร์มันไม่มีเบ็องบนเบ็องล่าง.
หรือว่าเบ็องล่างถ้าจะมีก็ต้องไปมีที่จุดศูนย์กลาง ที่เป็นไส้ของโลก. สวรรค์ก็ห่าง

จากโลกออกไป ๆ. ถ้าจะเอาทั้งสากลจักรวาลเป็นหลัก มันก็ยิ่งไม่มีอย่างนั้นใหญ่ ; เพราะมันแค่วงกว้างอยู่เรื่อย ไม่มี บน - ล่าง เหนือ - ใต้ ตก - ออก ; และบน- ล่าง เหนือ - ใต้ ตก - ออก นี้มันก็อยู่ในแถบโลกหน่วยหนึ่ง ๆ ซึ่งมีจุดตั้งศูนย์กลางนี้ ; อาศัยหน่วยอื่นเป็นหลักเป็นจุดสังเกต แล้วจึงเกิดหน้าหลัง เหนือใต้ ตกออก ขึ้นมา. เพราะฉะนั้นตามความจริงทางวัตถุ ไปอย่างหนึ่ง, ตามทางธรรมทางศาสนา เขาเดินไปอีกอย่างหนึ่ง ; อย่าไปมั่วทะเลาะกันอยู่ในเรื่องนี้.

สำหรับทิศทั้งสองคือ ทิศเบื้องบน เบื้องต่ำนี้กลายเป็นถูก หรือดี ทั้งสองอย่างที่จะต้องปฏิบัติ. เบื้องบน คือสมณพราหมณ์, เบื้องล่าง คือผู้ที่ต่ำกว่าเรา เป็นบ่าวไพร่ ; กลายเป็นทิศที่ต้องปฏิบัติให้ถูกให้ดี ต้องไหวเหมือนกันเลย. แม้ทิศเบื้องต่ำคือบ่าวไพร่ก็ต้องไหว. นี้ก็พูดเลยขอบเขตออกไป จนถึงเรื่องที่เราจะทำความเข้าใจ ในทางที่จะไม่ต้องทะเลาะวิวาทกัน เกี่ยวกับเรื่องคำพูด. ให้ถือเสียว่าทางศาสนาก็มีคำบัญญัติเฉพาะความหมายเฉพาะอะไรก็ตามเรื่องทางศาสนา. ทางวิทยาศาสตร์เพิ่งรู้แต่เรื่องโลก เรื่องวัตถุ เรื่องสสารกำลังงาน อะไรทำนองนี้ มันก็ไปอีกอย่างหนึ่ง ; ไม่จำเป็นจะต้องไปทะเลาะวิวาทกัน ในเมื่อรู้ความจริงว่า เรามุ่งหมายถึงอะไรกัน อย่่างไรกัน. เป็นอันว่าเรื่องทิศทั้ง ๖ นี้เป็นเรื่องที่ตะต้องไหว้เสมอกัน แม้จะสมมุติบัญญัติไป ยังสิ่งใดสิ่งหนึ่ง.

ต่อไปนี้ เราก็คงจะพูด เรื่องทิศเบื้องบน - สมณพราหมณ์ นี้ถึงถึงตัวบุคคลซึ่งมีคุณธรรมสูงกว่าในทางจิตทางวิญญาณ ; ไม่ได้ถึงถึงทางวัตถุทางร่างกาย ทางทรัพย์สินสมบัติ หรือทางชาติกำเนิดอะไร ไม่ต้องเอามาพูดถึง. เอาคุณธรรมทางวิญญาณเป็นหลัก จึงเกิดสมณพราหมณ์ขึ้นมา.

สมณะ แปลว่า สงบ ผู้สงบ ; มันมีความหมายสูง ตรงที่ว่า ตามธรรมดาคนมันไม่สงบ, คนทั่วไปนั้นไม่ได้สงบ คือเร่งร้อนทางวิญญาณ กระสับกระส่ายทางวิญญาณ ยุ่งยากในทางวิญญาณ ; คนธรรมดาเป็นอย่างนี้ เพราะยังไม่รู้อะไรเป็นอะไร. ส่วนสมณะเป็นผู้ที่รู้ว่าอะไรเป็นอะไร ถึงที่สุด หรือตามสมควร จึงจะทำให้เกิดความสงบขึ้นมาในใจ ; แล้วร่างกายก็สงบ อะไรก็สงบไปหมด. สมณะเกิดขึ้นมาในโลกได้ก็เพราะความไม่สงบในโลกนี้ มันทำให้ เป็นปัญหาขึ้นมา เขาก็ค้นคว้าจนพบความสงบ ; แล้วก็เกิดเป็นบุคคลจำพวกหนึ่งในโลกนี้. มันก็เริ่มมีขึ้น ๆ จนกระทั่งสูงสุดได้ในที่สุด ; คือเป็นคนมีปัญญารู้จักสังเกต หรือช่างสังเกต ว่าที่เป็นอยู่อย่างนี้ มันก็ยังเป็นการทรมาน ก็เลย ไล่ออกไป ๆ ออกไปจนพบที่มันไม่ทรมาน.

ถ้ามนุษย์สมัยแรกยังเป็นคนป่า ต้องการแต่หากินและต้องการสืบพันธุ์ อะไรทำนองนี้ ; เขาก็มีความสงบอยู่พอใช้ เพราะจิตใจมันไม่ทะเยอทะยาน ; แต่มันเป็นไปเองตามธรรมชาติ ก็ดูคล้ายจะโง่ ; แต่มันโง่ชนิดที่ไม่เป็นทุกข์. ที่นี้มนุษย์เจริญด้วยสติปัญญามากขึ้น ๆ รู้จักทำสิ่งที่ทำให้ตัวเองหลงรักหลงเกลียด อะไรมากขึ้น ๆ ก็เลยเป็นมนุษย์ที่ไม่สงบมากขึ้น. คนมีปัญญาบางคนมองเห็น ก็หลีกเลี่ยงออกจากความวุ่นวาย ไปหาความสงบ เป็นอยู่อย่างสงบ อยู่ในที่สงบ ก็เรียกว่าเป็นสมณะขึ้นมา.

คำว่า “**พราหมณ์**” นั้น ตามตัวหนังสือ ก็ว่ามาจากพรหม หรือเนื่องด้วยพรหม เกี่ยวกับพรหม. คำว่า พรหม แปลว่า ประเสริฐ เลิศกว่าสิ่งใด หมด ; พวกพราหมณ์เป็นพวกที่เขารู้ว่าเขาเองว่าเขามาจากพรหมก็ตามใจเขา. แต่เราก็ได้ความว่า เป็นคนที่ดีกว่าคนธรรมดา,เป็นผู้มีความรู้ความฉลาดในด้าน จิตด้านวิญญาณ ดีกว่าคนธรรมดา. แต่ไม่ได้ถึงถึงความสงบ คือไม่ไปถึงขนาด

สมณะ ; ยังอยู่ที่บ้านที่เรือนช่วยแนะนำอะไรต่าง ๆ ทางจิตทางวิญญาณ พร้อมกัน
ไปกับมีบุตรภรรยา.

มองไปอีกแง่หนึ่ง พรหมณ์ ก็ยังใช้ไม่ได้หรือยังด้อยกว่าสมณะมาก ;
แต่เขามาเหนือเมฆเขามาจากพรหม. อีกทีหนึ่งเราจะมองในแง่กลับ : ถ้าเขา
สามารถทำความสงบได้ทั้งที่มีครอบครัว มันก็ต้องเก่งกว่าสมณะ ที่เอาตัวรอดได้
เพียงคนเดียว. ถึงอย่างไรก็ดี ข้อเท็จจริงก็พิสูจน์แล้วว่า พรหมณ์จะสงบอย่าง
สมณะไม่ได้ ; แต่เขาก็มีหน้าที่ ที่จะทำความสงบเท่าที่จะทำได้ ในทางครอบครัว
หรือในทางสังคม. เพราะสมณะนั้นหลีกเลี่ยงออกไปจากสังคม, ส่วนพรหมณ์อยู่ใน
สังคม ก็มีค่าในทางนี้มากกว่า. ได้ยินว่า ในประเทศญี่ปุ่น เขามีพระที่มี
ภรรยาได้ เพราะเขาต้องการจะรับหน้าที่ทางสังคม ทำนองเดียวกับพรหมณ์.
ส่วนพระที่ไม่เกี่ยวข้องกับสังคม ไม่เกี่ยวกับครอบครัวก็เป็นสมณะไป ; ก็เลยมี
ทั้ง ๒ พวก อย่างนี้ก็เหมือนกัน.

ครั้งแรกที่สุด เราสันนิษฐานได้ว่า มันตั้งต้นไปจากพระในครอบครัว
ก่อน จึงค่อยเขยิบสูงขึ้นไป จนเป็นพระที่กระเด็นออกไปจากครอบครัว คือเป็น
สมณะ. ถ้าเกี่ยวกับครอบครัว มันก็เกี่ยวกับสังคมกว้างออกไป ๆ เป็นเจ้าหน้าที่
ทางวิญญาณ ทางฝ่ายสังคม ทำพิธีรีตองอะไรเหล่านี้ ไม่ใช่เรื่องสงบเพื่อจะไป
นิพพาน ; กลายเป็นเจ้าหน้าที่ทางทำพิธีเสียมากกว่า.

คำว่า *priest* ในภาษาศาสนาคริสต์ียนที่แปลว่าพระนั้น เขาหมายว่า
พระทำหน้าที่ทางพิธีรีตองอย่างพรหมณ์เหมือนกัน *priest* มันอย่างเดียวกันกับ
พรหมณ์. ส่วนพระที่ตรงกันกับสมณะก็มีเป็นอย่างอื่น พวกคริสต์ียนเขามีคำว่า
hermit อะไรทำนองนี้ คือว่าไม่ยุ่งในเรื่องพิธี.

นี่เรารู้จักความแตกต่างระหว่าง “สมณ” กับ “พราหมณ์” กันอย่างนี้ว่าเมื่ออยู่เป็น ๒ ฝ่าย ; และถูกจัดไว้ในฐานะเป็นทิศเบื้องบนเหมือนกัน คือดีกว่าในทางวิญญาณ. ถ้าจะจัดว่า พระที่ทำพิธีต้องจะโง่งมหายไปเสียหมดมันก็ไม่ได้ เพราะเหตุที่ว่ามนุษย์นั้นมันโง่งเอง ; ส่วนใหญ่ของมนุษย์โง่งมาด้วยความไม่รู้ ; ฉะนั้น ๘๐ - ๙๐ เปอร์เซนต์ยังไม่รู้ มันก็ต้องมีพิธีต้องเพื่อให้พวกไม่รู้เหล่านี้ยึดถือไว้ก่อน ; ก็จำเป็นเหมือนกัน ไม่ต้องตัดออก. แต่ขอให้พิธีต้องนั้นมันมีประโยชน์เกิด. คำว่ามีประโยชน์ก็คือว่า ให้มันเกิดความสงบสุขขึ้นมาในสังคม. ฉะนั้นเมื่อเขาเชื่อศาสนากันมาก ๆ ทำตามพิธีทางศาสนาอยู่ มันก็ไปเบียดเบียนใครไม่ได้เหมือนกัน ; ฉะนั้นพราหมณ์ก็มีประโยชน์ในส่วนนี้. แต่ส่วนที่มันเตลิดเปิดเปิงออกไปไกลลิบนั้น มันเป็นแขนงออกไปบางสาขา เช่นมีการบูชาัญญา เอาคนมาฆ่าบูชาัญญา ; อย่างนี้ก็รับไม่ได้ มันกลายเป็นป่าเถื่อนไม่เสียอีก.

ความมุ่งหมายของพราหมณ์ไม่ใช่อย่างนั้น ไม่ใช่จะเอาคนมาฆ่าบูชาประจบพระเจ้า ; แต่มีความหมายว่า เป็นพระที่อยู่ใกล้ชิดสังคม ฉะนั้นก็ต้องมีบุตรภรรยาไปตามเรื่อง. ส่วนพระที่กระเด็นออกจากสังคมก็เป็นสมณะเดี่ยวโดด ; แม้จะมาเกี่ยวข้องกับสังคมสังคม เขาก็ไม่กล้าเรียกว่าพราหมณ์ คงเรียกสมณะอยู่อย่างนั่นเอง. พวกพราหมณ์นี้เป็นคฤหัสถ์เสียมากกว่า, หรือเป็นพระในเพศคฤหัสถ์. แต่ถึงอย่างไรก็ดียังมีจิตใจสูง ยังมีความรู้สูง รักษาไว้ซึ่งคัมภีร์ มาตั้งแต่สมัยที่ยังไม่มีการเขียนหนังสือ พิมพ์หนังสือ. ถ้าไม่ได้พวกพราหมณ์คัมภีร์ต่าง ๆ ก็มีได้เกิดขึ้น หรือมิได้มีอยู่ ; เพราะเป็นคนอธิบายคำสอนของสมณะอีกทีหนึ่ง. คำสอนของสมณะนั้นลึกลับเกินไป พวกพราหมณ์เขาช่วยอธิบายอีกทีหนึ่ง. เขาเรียกว่าคัมภีร์พราหมณะ ล้วนแต่เป็นคำอธิบายเรื่องที่ลึกลับให้เหมาะสมกับชาวบ้าน, ให้ชาวบ้านเข้าใจได้ในลักษณะที่เหมาะสมกับชาวบ้าน.

นี่ก็พูดมากไปทางตัวหนังสือแต่ก็มีประโยชน์สำหรับจะรู้ว่าอะไรเป็นอะไร. เมื่อมองเห็นประโยชน์ หรือความสำคัญของคนทั้งสองพวกนี้แล้ว ก็เกิดหน้าที่ที่จะต้องประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้องเพื่อประโยชน์. เพราะฉะนั้นจึงเกิดเป็นสิ่งที่ต้องแลดู หรือเหลียวดู คือว่าเป็นทิศขึ้นมาทิศหนึ่ง เป็นทิศเบื้องบน. ทิศเบื้องบนก็ต้องมองหงนหน้าเป็นธรรมดา ; เพราะว่าเรามีรูปร่างอย่างนี้จะดูทิศเบื้องบนก็ต้องหงน ให้มีความรู้สึกว่าอยู่สูง ; ทางร่างกาย ทางวัตถุ ก็ต้องหงน ทางจิตทางวิญญาณก็ไม่ต้องหงน จิตคิดนึกได้รอบด้าน.

เราได้พูดกันแล้วว่า สมณพราหมณ์เป็นที่พึ่งทางวิญญาณ แล้วก็เป็นที่พึ่งสูงสุดทางวิญญาณคือสมณะ. ผู้ใดต้องการประโยชน์อย่างยิ่งทางวิญญาณถึงระดับสูงสุด ก็ต้องสนใจกับสมณะ ; เพราะฉะนั้นจึงมีคำกล่าวมาแต่โบราณกาล, แม้ในพุทธศาสนาก็ยอมรับว่า : - “การได้เห็นสมณะเป็นการดีเป็นความประเสริฐ”. เขาถือว่า เพียงแต่ได้เห็น เท่านั้นก็เป็นการประเสริฐ ;นี้เห็นด้วยตา ยิ่งเห็นด้วยใจ เห็นด้วยสติปัญญา ก็ยิ่งประเสริฐถึงที่สุด. อย่างเราเห็นพระพุทธเจ้า ทางร่างกายนี้ก็เรียกว่าประเสริฐ คือเห็นคนที่มีอินทรีย์สงบระงับ ; ก็เกิดความคิดนึกรู้สึกอันใหม่ขึ้นมา ว่านี่มันอะไรกัน, ทำไมมันจึงน่าดู น่ารักอย่างนี้ ; มันก็ประเสริฐแล้วในประโยชน์เป็นจุดตั้งต้น. ยิ่งไปรู้จักจิตใจของท่านเข้าอีกว่าเป็นอย่างไร คือเห็นท่านในทางวิญญาณอีกทีหนึ่ง ก็ยิ่งประเสริฐ คือจิตใจมันวิ่งตามไป จนได้รับประโยชน์สูงสุดนั้น.

เพราะฉะนั้นการมีสมณะในโลก จึงเป็นโชคดีที่สุดของโลก ; เพราะเพียงแต่ได้เห็นก็ยังมีดี. แรกเห็นก็มีความรู้สึกเป็นคนประหลาด ทำไมจึงมีความสงบระงับ ? น่าสนใจน่าเอาใจใส่. ก็เลยเอาใจใส่ ; มันเป็นเครื่องจูงใจ มีอิทธิพลจูงใจโดยไม่รู้สึกรู้หาย แล้วก็โดยต้านทานไม่ไหวด้วย. ถูกจูงไปได้.

เดี๋ยวนี้เรามาเตือนกันและกันให้ปฏิบัติให้เต็มที่ ในเรื่องเกี่ยวกับสมณะ หรือ พราหมณ์ก็ตาม ; คือให้เคารพ ให้ทำอะไรทุกอย่างที่เราจะได้ประโยชน์จาก สมณพราหมณ์นั้น. นี่คือการไหว้ทิศเบื้องบนอย่างนี้. รายละเอียดไปดูใน นวโกวาท. รวมความแล้ว ให้เราทำทุกอย่าง เพื่อให้เราได้รับประโยชน์จาก สมณะและพราหมณ์ซึ่งมีอยู่ในโลก. พวกหนึ่งอยู่ใกล้ชิด คือพราหมณ์ ; พวก หนึ่งอยู่ห่างไกลออกไป สำหรับชั้นสูงขึ้นไป คือสมณะ.

สำหรับคำว่า “พราหมณ์” อีกคำหนึ่ง มีความหมายพิเศษ ; ก็ยืม มาจากพวกพราหมณ์ หรือศาสนาพราหมณ์ เพราะเขาว่า เขามาจากพรหม เหมือนกัน ; เขาว่าเป็นผู้หมดบาปแล้วโดยประการทั้งปวง ; แม้ด้วยการ อาบน้ำศักดิ์สิทธิ์ เขาก็หมดบาปแล้วโดยประการทั้งปวง. ที่นี้เราไม่เอาความหมาย ของพราหมณ์ตรงที่อาบน้ำ ; เราเอาความหมายตรงที่หมดบาปทั้งปวง มา พิจารณาดู แล้วก็มาทำให้มันหมดบาปทั้งปวงขึ้นมาจริง ๆ ; ก็เลยเป็นการปฏิบัติ ตามระเบียบของสมณะ ในระดับที่เป็นพระอรหันต์. เพราะฉะนั้นพระอรหันต์ จึงถูกเรียกว่า “พราหมณ์”. คำว่า “พราหมณ์” ถ้าเอามาใช้ในพุทธศาสนา กลายเป็นพระอรหันต์ไป ; พระอรหันต์เท่านั้นเป็นผู้ประเสริฐสุด, พระอรหันต์ เท่านั้นเป็นผู้หมดบาปแล้ว ลอยบาปแล้ว. ในคัมภีร์มากมาย เช่นคัมภีร์ธรรมบท มีคำว่า “พราหมณ์” มากมาย ในพราหมณ์วรรคที่เป็นคำสอนอยู่ในคัมภีร์ ธรรมบทนั้น หมายถึงพระอรหันต์ทั้งนั้น.

ผู้ที่เป็นพราหมณ์ คือผู้ที่หมดกิเลสหมดบาป และเป็นผู้ประเสริฐที่สุด. ที่นี้เราจะถือแต่อย่างนั้นก็ไม่ได้ : เราเป็นฆราวาสอยู่ในโลกปัจจุบันนี้จะถือแต่ อย่างนั้นไม่ได้ เขาให้ถือกว้างลงมา แม้ไม่ถึงพระอรหันต์ ; ยังอยู่ในบ้านในเรื่อง อยู่ในระดับครองเรือนด้วยกัน ถ้าเขามีสติปัญญามากกว่าเรา ในด้านวิญญาณ

ในด้านศาสนา ก็ต้องนับถือเขา ; เขาแต่ประโยชน์ที่แท้จริง ที่ควรจะได้รอบด้าน เป็นผู้นำในทางวิญญาณ ในทางสังคม. นี่มันเกือบจะรวบเอาครูบาอาจารย์เข้าไปด้วย ; แต่มันก็มีความหมายต่างกัน. เพราะฉะนั้นผู้นำและหัวหน้าในการทำพิธีทางศาสนา คือคำว่า พรหมณ์ ในเรื่องทิศหกนี้. หัวหน้าอุบาสก ผู้นำทำพิธีทางศาสนานั้น ก็ทำหน้าที่คล้าย ๆ กันกับพรหมณ์ ในความหมายเดิม.

ทิศเบื้องบนคือประเภทนี้ มีความสำคัญเต็มที่ เหมือนกับบุคคลที่เป็นทิศอื่น ๆ ; เพราะว่าทิศนี้จะรวมเอาคำว่าศาสนา หรือพระรัตนตรัยอะไรเข้าไว้ด้วย โดยปริยาย. ตรงจุดความหมายของคำว่า สมณะ ซึ่งสงบ และหมัดกิเลส นั้นแหละ จึงจะตั้งเอาพระ เอาศาสนาเข้ามาไว้ในทิศนี้ด้วย โดยปริยาย. เพราะฉะนั้นเราจึงมีศาสนา แม้กระทั่งวัฒนธรรมในอันดับสูง รวมอยู่ในทิศนี้ที่เราจะต้องสนใจ. จะไปแยกบุคคลออกจากศาสนานี้มันก็ยาก เพราะว่าตัวศาสนานั้นปรากฏทางบุคคล ก็เลยติดเนื่องอยู่ด้วยกันเป็นทิศเบื้องบน. แปลว่าที่เคารพนับถือ หรือสิ่งที่เคารพนับถือ หรือบุคคลที่ควรเคารพนับถือ ทางฝ่ายจิตฝ่ายวิญญาณก็รวมอยู่ในทิศนี้หมด ; แล้วไม่ได้ชี้ขึ้นไปบนหัวเหมือนความรู้สึกไม่ได้ชี้ขึ้นไปเบื้องบน บนฟ้า ; เพราะว่าวิญญาณมันอยู่รอบด้าน เป็นของไม่มีบน ไม่มีล่าง ไม่มีเหนือมิได้ ด้วยซ้ำไป. สิ่งที่เราเรียกว่าวิญญาณเป็นธาตุชนิดหนึ่ง อยู่ในที่ทั่วไป ต้องดูความสูงอย่างนั้น. ทิศทางแห่งความสูงมันก็อยู่ทั่วไป ; แต่ก็เอาเปรียบเหมือนกับอยู่เบื้องบนบนหัว บนศีรษะ ; แหงนหน้าขึ้นไปไปดูทางสูง.

ทิศอีกทิศหนึ่ง คือทิศเบื้องต่ำคือ**บ่าวไพร่** ใช้คำแปลว่าบ่าวไพร่เป็นสิ่งที่ถูกสำหรับสมัยที่มีบ่าวไพร่. แต่คำว่าบ่าวไพร่มันขยายออกไปได้ จนกระทั่งสถานการณณ์เดี๋ยวนี้ก็มีคำว่าบ่าวไพร่ได้เหมือนกัน. เราไม่มีทาส เราก็มีคนอยู่ได้

บังคับบัญชาที่เขามีหน้าที่ ที่จะต้องทำตามคำสั่งเรา. ปัญหามันจะเกิดขึ้นในเมื่อ ไม่ดูกันให้ดี : บ่าวไพร่ก็ไม่แหงนดูนายให้ดี, นายก็ไม่ก้มลงดูบ่าวไพร่ให้ดี ; มันก็เกิดปัญหาขึ้นมา. พระพุทธเจ้าเลยบัญญัติว่า เป็นทิศสำคัญทิศหนึ่ง เท่ากัน กับทิศอื่น ๆ .

ถ้าว่าคนใช้ หรือผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาไม่จงรักภักดีแล้ว มันจะเกิดอะไร ขึ้น ลองคิดดู ; ฉะนั้นต้องป้องกันในทิศนี้ ต้องทำเครื่องรางป้องกัน ไม่ให้เกิดอันตรายขึ้นมาจากทิศ ๆ นี้ได้คือคนที่อยู่ใต้บังคับบัญชา. เพราะว่าเขาเกิด ไม่ซื่อสัตย์ขึ้นมา ไม่จงรักภักดีขึ้นมา ก็จะเป็นอันตรายอย่างยิ่ง. ภาษีต๋ายจิ้น ซึ่งเขาพูดกัน เป็นคำสอนของขงจื้อว่า : - “ถ้าไม่ไว้ใจเขาละก็ อย่าใช้เขา คืออย่าเอาเขาไว้. ถ้าไม่ไว้ใจเขาก็อย่าเอาเขาไว้, ถ้าเอาเขาไว้ก็ต้องไว้ใจเขา” มีเต็มบริบูรณ์อย่างนี้.

ถ้าเอาเขาไว้ต้องไว้ใจเขา คืออย่าไปทำหลบ ๆ ล่อ ๆ ให้เกิดความ ระวังอะไรขึ้นมา. เพราะฉะนั้นก็ต้องไม่พูดอะไรแสดงความไม่ไว้ใจเขา ให้เขา เกิดความระวังขึ้นมา. ฉะนั้นผู้ที่อยู่เหนือ ผู้ที่เป็นผู้บังคับบัญชานั้นจะต้องดู ให้ดี ; อะไรก็เก็บไว้ในใจ, ต้องแสดงออกว่า เราไว้ใจเขาอยู่เสมอ. พอถึง จุดที่เพียงพอว่า เราจะไม่ไว้ใจเขาละ เราก็ต้องตัดออกไปทันที คือไม่ใช้เขา ไม่ยุ่งกับเขา เลิกจ้างทันทีเป็นต้น. ถ้ายังมาอยู่ด้วยกันละก็ต้องไว้ใจเขา ; อย่างลูกจ้างในร้านเขาถือหลักอย่างนั้นกันในพวกชาวจีน ที่เชื่อคำของขงจื้อ. น้ำมันเป็นสิ่งที่จะต้องเอามาพิจารณาดูอย่างยิ่งอยู่เหมือนกัน เพราะว่าบ่าวไพร่ น้ำมันก็มีความหมายอย่างนี้.

ตามหลักของทางศาสนานั้น เขาสอนให้เอาความรักความเอ็นดูไปผูก พันไว้ด้วยความบริสุทธิ์ใจ ; เขาจึงรักใคร่ฝากเนื้อฝากตัว แม้ในบุคคลประเภท

ที่เขาเรียกกันแต่ก่อนว่า ทาสี ทาสา ; มันจึงไม่ค่อยปรากฏในเรื่องราวอันแสนจะมากมายนั้นว่า พวกทาสีทาสาเกิดเป็นกบฏ หรือหักหลังขึ้นมา. ส่วนสมัยนี้กลับเป็นอย่างนั้นไม่ได้ ลูกจ้างหรือผู้อยู่ใต้บังคับบัญชานี้จะเกิดกบฏ เกิดหักหลังกันอย่างไม่มี ความหมาย อย่างมากมายกันทีเดียวมากมายที่สุด ; มีโอกาสแล้วเป็นคดโกงหักหลังนายจ้าง, นินทานายจ้าง ผู้บังคับบัญชา ผู้มีพระเดชพระคุณ. แม้ในวงราชการ คนที่ทำราชการก็รู้ดีอยู่แล้ว, ทำเอาหัวหน้าหน่วยเดือดร้อนแสนสาหัสอยู่บ่อย ๆ ; เพราะลูกน้องใต้บังคับบัญชาหักหลัง คดโกง ไม่เชื่อตรงต่อหน้าที่ ที่ผู้บังคับบัญชามอบหมายให้.

อันนี้ก็เป็นเหตุผลพอที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสชี้ให้เห็นว่า มันเป็นทิสสำคัญที่ต้องป้องกัน ต้องทำการป้องกันในทิสนี้ ; ให้เรียกว่าไหว. “ไหว” ในที่นี้กลายเป็นเรื่องให้ความสำคัญที่สุดและก็เอาใจใส่ที่สุด นั่นแหละคือความเคารพ. พอเกิดความเคารพ มันก็เกิดความรัก ความอะไรตามมา ก็กลายเป็นของที่แน่นอนไป ; ผูกพันไว้ด้วยความจงรักภักดีอย่างยิ่ง. บางทีไม่กล้าโกง ; ตัวเองอยากโกงแต่ไม่กล้าโกง เพราะเห็นแก่ผู้บังคับบัญชาที่แสนจะดี ; นี่เป็นสิ่งที่มีได้. เพราะฉะนั้นการที่สอนให้ไหวทิส ๆ นี้ก็ไม่เสียหาย มีประโยชน์ที่สุด มีความจำเป็นที่สุด.

เราก็พูดกันแล้วว่า ผู้ที่อยู่ต่ำกว่าเราก็คือเป็นที่พึ่งของเรา ในด้านแรงงาน. สมมุติว่าเป็นพระเจ้าแผ่นดินสมัยก่อน หรือเป็นนายกรัฐมนตรึประธานาธิบดีสมัยนี้ ถ้าไม่ได้ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาที่ดี เป็นผู้กระทำกิจต่าง ๆ แล้วจะไปทำอะไรได้ มันทำไม่ได้ ; นี่สำคัญมากถึงขนาดนั้น. คนที่มีปัญญา มีหัวสมองอะไรก็ทำได้แรงงานจากภายใต้ จากเบื้องล่างมา สำหรับปฏิบัติตามความคิดตามสติปัญญา มันจึงเป็นเรื่องเป็นราวขึ้นมาได้. ฉะนั้นจึงถือว่าแรงงานจากเบื้องต่ำนี้สำคัญอย่างยิ่ง ต้องมีพอ, มีดี, มีถูกต้อง.

รายละเอียดอย่างอื่นก็พอจะมองเห็นกันอยู่แล้ว ; นี้เราพูดกันแต่ว่า ความสำคัญมันมีอยู่อย่างไร? ถ้าความสำคัญเป็นที่เข้าใจแล้วมันก็ต้องเอาใจใส่เอง. ต้องปฏิบัติไปด้วยดี.

ที่นี้ ความหมายของคำ ๆ หนึ่ง เราควรมองให้ดี มันแผ่กว้างออกไป ไกลได้. ถ้าความหมายมันอย่างเดียวกัน แม้จะรูปร่างต่างกันก็ถูกกรวบเอาไว้ในนี้. นี้พระพุทธเจ้าไม่เป็นผู้บกพร่อง ในการกล่าวเรื่องทิศเบื้องบนเบื้องต่ำ มันก็กิน ความหมายมาก. เช่นทิศเบื้องต่ำนี้มันอาจจะกินความหมายลงไปถึงวัวถึงควาย สุนัขและแมวก็ตาม ที่มันจะอยู่เบื้องต่ำ ภายใต้อาณาเขตของช่วยเหลือคุ้มครองของเรา. เราจะรู้สึกว้าวควายนี้น่าเป็นคนใช้ เป็นบ่าว เป็นไพร่ ก็ต้องเอาใจใส่ให้ถูกตาม เรื่องราว.

บางคนจะคิดไกลไปกว่านั้นว่า วัวควายเป็นเพื่อน เราก็ต้องสงเคราะห์ วัวควายอย่างเพื่อน อย่างนี้ก็ได้. ในอินเดียบูชาวัวอย่างพระเจ้าเสียเลยก็มี เป็นสมณะ เป็นพราหมณ์เลยก็มี ; ความหมายของคำนี้มันก็ขยายออกไปได้ตาม ลำดับ ๆ. เราเอาความหมายนี้เป็นหลัก ส่วนรูปร่าง เนื้อตัวนี้ก็ไม่เป็นหลัก อะไรนัก. เดียวนี้คนไม่เอาใจใส่วัวควาย นี้ก็เป็นคนปฏิบัติผิด เป็นฆราวาสที่ ปฏิบัติผิด ในหลักเรื่องทิศทั้ง ๖ ; เขาจึงไม่ได้รับความเจริญ เพราะว่าปฏิบัติต่อ วัวควายไม่ดี.

ยังมีความหมายอย่างอื่นอีก ที่จะกินความไปถึง ความหมายของคนที่อยู่ระดับต่ำกว่าเราทุกชนิดเลย เราต้องปฏิบัติต่อเขาให้ดี ; เพราะว่า ถ้าคน ยากจนเข็ญใจ คนขอทานทั้งหลายรุมกันแข่งด่าเรา ; ก็หมดดี. อย่าไปดูหมิ่น ดูถูกเขา ถ้าคนจน หรือคนขอทานทั้งหมดรุมกันด่าแข่งใครสักคน คนนั้นก็อยู่

ไม่ได้, มีแต่จะเสื่อม, มีแต่จะโชคร้ายได้เหมือนกัน. เพราะว่า คนมันดูอะไร คิดอะไรตาม ๆ กันไป. ถ้าส่วนใหญ่กว่าที่เลว แล้วมันก็พลอยว่าเลวตามกันไปหมด ทั้งบ้านทั้งเมือง. เพราะฉะนั้นระวังแม้แต่คนขอทานก็อย่าให้เขาต่ำเรา. การที่มีสตางค์สักหนึ่งสตางค์ ให้คนขอทานเรียกรวดไป ก็ยังเป็นการดี ; คนขอทานทุกคนจะให้พร นั่นก็ไม่สำคัญเท่ากับว่า เรามีน้ำใจเผื่อแผ่คนที่ต่ำกว่า.

เพราะฉะนั้นผมว่า การที่ไปรังเกียจคนขอทานตามข้างถนน หรือตาม ที่ต่าง ๆ ที่มีคนขอให้ช่วยเหลือ กลับไปถ่มน้ำลายรดนั้น ; คนนั้นมันบ้า ไม่รู้จัก คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า. ส่วนคนที่อุทิศส่วนให้แลกลงตางค์ปลีกเป็นสตางค์แดงไป แจกมันทุกคน นั้นแหละอย่าไปว่าเขาใจ หรือว่าน่าตีเตียน. นั้นมันก็เป็น การฝึกใจของเขาให้เป็นคนมีจิตใจเมตตากรุณา มองดูทิศเบื้องต่ำอยู่เสมอ. แต่ถ้าเขา ให้คนขอทานมากไป จนเป็นเหตุให้คนขอทานขี้เกียจ มันก็เป็นเรื่องผิดทางอื่น ; แต่คนที่ช่วยกันเป็นหมื่นเป็นแสน เป็นล้าน จนทำให้คนโง่งงไปนี้ ยิ่งบาปมาก ไปกว่านั้นอีก. การช่วยให้คนอื่นโง่ง มันก็ไม่มีผลคุ้มค่า ; แต่ว่าทำด้วยความ เมตตาปราณี พอเหมาะพอดี เพราะมองดูเป็นทิศเบื้องต่ำจริง ๆ ก็นับว่าถูกต้อง ตามหลักของพระพุทธเจ้า. ที่นี้เอาเงินไปช่วยคนอื่นตั้งหมื่นตั้งแสน แล้วกลับถูก คนนั้นโกง ; นั่นก็คือคนโง่ง ไม่ปฏิบัติให้ถูกต้องตามทิศ ๆ นี้ ตามหลักเรื่องนี้.

ส่วนการช่วยคนในประเทศด้อยพัฒนานั้น มันเป็นเรื่องการเมือง ผม ไม่พูด. เดียวนี้เราพูดกันแต่เรื่องบุคคล ที่จะมองดูทิศเบื้องต่ำให้ดี ; อย่าให้มีภัยอันตรายเกิดมาจากทิศนั้น ; แต่ให้ความเจริญ สุข ความ สวัสดิ์ความปลอดภัยเกิดมาจากทิศ ๆ นั้น. ถ้าเขยกยมผ้าประตูป้านเป็นขบถขึ้นมา มันก็ เป็นเรื่องวินาศฉิบหายได้. ถ้าป้องกันทิศ ๆ นี้ไว้ได้ดีก็อยู่สบายไป; เพราะฉะนั้น อย่าประมาท ต้องเคารพ. ที่เรียกว่า ไหว้ - ไหว้ ทิศทั้งหก ล้วนแต่ไม่ประมาท

ล้วนแต่ให้เคารพทั้งนั้น แต่ไม่ต้องเหมือนกัน : เคารพบิดามารดาก็อย่างหนึ่ง, เคารพบุตรภรรยา ก็อย่างหนึ่ง, เคารพครูอาจารย์ก็อย่างหนึ่ง, เคารพญาติมิตร ก็อย่างหนึ่ง, เคารพสมณพราหมณ์ก็อย่างหนึ่ง, เคารพบ่าวไพร่ก็อย่างหนึ่ง ; ก็เลยเป็นการสร้างความปลอดภัยรอบด้าน. เป็นเครื่องรางคุ้มครองป้องกัน รอบด้าน, เป็นทางมาแห่งความสุขสวัสดิ์รอบด้าน.

เพราะฉะนั้นอย่าทำเล่น ๆ กับเรื่องทศ ๖ ; มันเป็นเรื่องที่พูดกันถึง เรื่องที่ว่า บุคคลจะอยู่ในโลกนี้ได้อย่างไร. พูดอย่างสมัยใหม่เพราะ ๆ พูดอย่าง ที่นักศึกษาในมหาวิทยาลัยเขาเอ่อกัน ก็ต้องพูดว่า นี่เป็นเรื่องที่จะพูดให้รู้ว่า คนเราจะอยู่ในโลกนี้อย่างมีความสุขได้อย่างไร. ถ้าพูดอย่างคนโบราณคร่ำครึ ก็ว่า เราจะไหว้ทศทั้งหลายอย่างไร จะไหว้ทศทั้ง ๖ อย่างไม่. ที่จริงมันเป็นเรื่อง เดียวกัน. เพราะฉะนั้น อย่าดูถูกคำสั่งสอนขนบธรรมเนียมประเพณีทางวัฒนธรรม ทางศาสนา.

การที่มันจะเกิดขึ้นมาในโลก เป็นเรื่องไหว้ทศเหนือ ทศใต้, ไหว้ ดวงจันทร์ดวงอาทิตย์อะไรขึ้นมา มันก็เป็นจุดตั้งต้นที่ดีด้วยกันทั้งนั้น คือเริ่มให้ ความสนใจในสิ่งที่มันมีอำนาจเหนือเรา หรือมีอำนาจทั่วไป ; แล้วก็เริ่มไหว้ ขึ้นมาก่อนจากที่มันจะมองเห็นทีแรก รวมทั้งไหว้ ฤๅติ ฝั ปิศาจ ไหว้ศาลพระภูมิ ; มันก็เป็นเรื่องที่เขากลัว เขาหาทางออก. ที่นี้มันไม่ถูกต้อง ไม่สมบุญ มันก็ ค่อย ๆ เปลี่ยนมาจนถูกต้อง นั่นแหละทศทั้ง ๖ นี้มันไม่มีเรื่องไหว้ฤๅติ ฝั ปิศาจ ไหว้ผีนางไม้ อะไรทำนองนั้น ; มันไม่อยู่ในทศที่เราจะต้องไหว้ ทั้ง ๆ ที่ มันมีอยู่รอบตัวเรา. ในที่สุดก็มาถึงเรื่องพระรัตนตรัย ซึ่งเป็นเรื่องสูงสุด ; เรื่องศาสนาเป็นเรื่องสูงสุดรวมอยู่ในทศเบื้องต้นสูงสุด ก็เลยครบหมด.

ที่นี้ถ้าเกิดถามกันขึ้นว่า ทำไมไม่ให้ความสนใจแก่ประเทศชาติ, ไม่มีทิศไหนพูดถึงประเทศชาติ หรืออะไรทำนองนั้น ? ก็ให้รู้เถอะว่า นี่มันเป็นคำพูดที่เดียวหมด : เมื่อทำการไหว้ทิศถูกต้องแล้ว เราก็เป็นคนที่ทำความถูกต้องแก่ประเทศชาติด้วย. เราเป็นพลเมืองคนหนึ่ง ทำความถูกต้องในทิศทั้ง ๖ ทั้งหมดนั้นแหละคือทำความถูกต้องแก่ประเทศชาติด้วย. ถ้าจะพูดกันอย่างเดี๋ยวนี ก็เอาชาติเป็นใหญ่ เป็นปัญหาสำคัญ. ที่นี้เรื่องทางธรรมในสมัยพุทธกาลนั้น คือเรื่องศาสนา เขาไม่ได้เอ่ยถึงชาติ ; เขาจัดให้มันเป็นเรื่องแขนงเล็ก ๆ น้อย ๆ ฝากอยู่ในความหมายใดความหมายหนึ่ง ; หรือว่ารวมกันทุกความหมายก็ได้. รวมความแล้วก็ว่า เราประพฤติในทิศทั้ง ๖ ให้ดีแล้ว เราก็เป็นพลเมืองที่ดีของประเทศชาติ, เราจะเป็นบุตรที่ดีของบิดามารดา, เราก็เป็นศิษย์ที่ดีของครูบาอาจารย์, เราจะเป็นอะไรที่ดี ๆ ของทั้งหมด. เราจะต้องเป็นให้ถูกต้องให้ดี ด้วยการปฏิบัติในลักษณะไหว้ทิศนี้.

ฉะนั้นเกิดมาที่หนึ่ง ก็ให้ได้อย่างนี้ทุกองค์ คือเป็นบุตรที่ดีของบิดามารดา, - เป็นศิษย์ที่ดีของครูบาอาจารย์, - เป็นเพื่อนที่ดีของญาติมิตร, - เป็นพลเมืองดีของประเทศชาติ, - เป็นสาวกที่ดีของพระศาสดา ; ถ้าครองเรือนก็ทำให้เป็นภรรยาที่ดี เป็นสามีที่ดี อะไรที่ดีของคุณั้น ๆ ; มันก็หมดปัญหา. ประเทศชาติก็รวมอยู่ในสิ่งเหล่านี้ทั้งหมด ; เพราะว่าประเทศชาติมันคือสิ่งที่ประกอบขึ้นจากสิ่งทุกอย่างก็เป็นอันว่า เรามองดู หรือไหว้ทิศที่เรียกว่าประเทศชาติรวมอยู่ในทิศทั้งหลาย. นี่เป็นคำสอนสำหรับผู้ที่ครองเรือน, เป็นคฤหัสถ์ เพื่อให้ปฏิบัติถูกต้องและไปเร็ว เพื่อไปนิพพานในที่สุด. มิฉะนั้นจะเป็นแต่กาลานยั่วเยี้ยตัวมเตี้ยมอยู่ที่นี้, วนไปวนมาอยู่ที่นี้ในโลกนี้.

นี่สอนให้มีปัญญาฉลาดในเรื่องเหล่านี้แล้ว มันก็เป็นสัตว์ที่ไปได้เร็ว ; แม้จะเป็นแต่ก็เป็นแต่ที่เดินได้เร็ว, เดินตรงไปยังจุดได้, ไม่มีวนเวียนตัวมเตี้ยม

อยู่ที่นี้. ถ้าเป็นคนฉลาดก็เป็นพระอรียเจ้าได้ในบ้านในเรือน กลายเป็นนกที่บินไปได้. เป็นฆราวาสอยู่ในนาที่นี้ ไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ๔ - ๕ นาที กลายเป็นพระอรหันต์ได้ นี่มันก็เป็นผลจากการเป็นฆราวาสมาอย่างถูกต้องนั่นเอง. มันปฏิบัติได้สูงสุด ในเรื่องของความเป็นฆราวาสจนเอี่ยมระอา, จนเกิดความเบื่อหน่ายคลายกำหนดขึ้นมาได้ ; ในนาที่นั้นก็กลายเป็นพระอรหันต์ขึ้นมาทั้ง ๆ ที่อยู่ในเครื่องแบบฆราวาส ; ต่อไปก็ออกไปเป็นบรรพชิต ไม่ต้องกลัวว่าจะตายเสียในวันรุ่งขึ้น หรือใน ๗ วัน.

เพื่อกันลืม ก็ให้หลับตาเห็นภาพเขียนบนฝาผนัง ด้านทิศเหนือ ; มีเรื่องเป่าปี่ซีวู้. เมื่อเป่าปี่ซีวู้ นกเข้า ๆ มันเป็นอย่างไรบ้าง ๆ มันเอี่ยมทั้งวู้ มันเอี่ยมทั้งปี มันก็เลยแหงนไปเบื้องบน ; ตัวเองก็พลอยว่าง ไปตามความว่าง. ตัวเองหมดตัวเอง กลายเป็นฆราวาสที่เทียวแจกของสองตะเกียงอยู่ก็ได้. นี่ การเดินทางโดยถูกต้องตามทิศทาง มันเป็นอย่างนี้.

ขอให้จำไว้ว่ามันไม่มีอะไรที่จะทำซ้ำซากอยู่ได้ มันต้องเปลี่ยนสูงขึ้น ๆ. ทีนี้ถ้าเราจัดทิศทางไว้ให้ดี มันจะต้องเปลี่ยนไปในทางสูงขึ้น ๆ อย่างเป็นที่น่าพอใจอย่างยิ่ง. เพราะฉะนั้นความเปลี่ยนนี้มีประโยชน์มาก ; ถ้ามันเป็นสิ่งที่เปลี่ยนไปได้ มันก็ตายเลย, ติดตันอยู่ที่นั่น. เพราะฉะนั้นความเปลี่ยน มันเป็นเรื่องที่มีประโยชน์มาก ; แล้วก็ต่อเมื่อเรารู้จักเปลี่ยน คือเลื่อนให้มันสูงขึ้นไป. ฉะนั้นการไหว้ทิศนั้นมันก็ได้เปลี่ยนมาตามลำดับจนเป็น ความถูกต้อง หรือสูงสุด.

ชีวิตนี้ก็เหมือนกัน เมื่อมันถึงจุดอิมตัวของเรื่องเนื้อหนังแล้ว มันก็เปลี่ยนเป็นเรื่องทางวิญญาน, เป็นผลของการที่ไหว้ทิศทางเนื้อทางหนังมาอย่างถูกต้อง ทางร่างกาย ทางสังคม ทางวัตถุ มาอย่างถูกต้อง ; แล้วมันก็เปลี่ยน

เป็นเรื่องทางวิญญูณอย่างถูกต้อง. ความเป็นมนุษย์นั้น ก็เป็นมนุษย์ที่ได้สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้. นี่คือการถูกต้องในการปฏิบัติต่อศึททั้งหลายรอบตัวเอง.

ผมสังเกตดูแล้ว บวชมาสอบไล่นักธรรมตรีได้เพียงเพื่อตอบปัญหาได้ ; ไม่ทันสักก็ลืมเรื่องศึททั้ง ๖, ท่องศึททั้ง ๖ ก็ไม่ถูก. พอสอบไล่นักก็ลืมได้. พลอยลืมได้ ; แม้จะออกชื่อศึททั้ง ๖ ก็ไม่ถูก ยังไม่ทันสักสักที ; พอสักออกไปมันก็เหมือนเดิม. เพราะฉะนั้นมันไม่สำเร็จเพียงแค่สอบนักธรรมตรีได้. มันต้องเอาสิ่งเหล่านี้ติดตัวไป ; เมื่อสมัคจะสักแล้วก็เอาไปปฏิบัติ. ถ้าไม่สักก็เอาไว้สอนคนอื่น, เอาไปสอนชาวบ้านชาวเมืองเรื่องศึท ๖. ถ้าสักก็ต้องเอาไปปฏิบัติเองให้ดี ทีหลังก็สอนคนอื่นได้ดีเหมือนกัน.

ข้อสุดท้ายที่จะพูดก็คือว่าให้ดูว่าศึททั้ง ๖ นี่เป็นหน้าที่ที่หนักสักเท่าไร? สิ่งทีเรียก “หน้าที่” แล้วมันก็ต้องหนัก, ขอให้เข้าใจไว้ด้วย ไม่มีหน้าที่ไหนเบา ; ขึ้นชื่อว่าหน้าที่แล้วมันก็ต้องหนัก ; ภาระ หน้าที่ ก็อะไรก็ตาม รวมความแล้วมันก็ต้องหนักทั้งนั้นเป็นของหนักทั้งนั้น. ถ้าจะออกไปเป็นฆราวาสก็อย่ากลัวหนัก ; ถ้ากลัวหนักแล้วออกไปเป็นฆราวาสก็เป็นคนบ้า. ถ้ากลัวหนักก็อยู่เป็นพระก็ไปนิพพานเหมือนกัน ; ฆราวาสก็ไปนิพพานเหมือนกัน แต่ไปอย่างหนัก เพราะมันมีเรื่องมาก “พหุกิจจา พหุภณียา”. พูดกันอยู่เสมอ.

ฆราวาสมีกิจมาก มีเรื่องที่ต้องทำมาก ; เพราะฉะนั้นจึงหนัก, หนักก็อยู่ที่ศึททั้ง ๖ นี้. มันต้องทำมากกว่าที่อยู่เป็นบรรพชิต ; มันเกิดภาระหน้าที่เนื่องจากศึททั้ง ๖ นี้มากกว่า. บรรพชิตนั้นบางอย่างตัดออกไปเลย ; หรือถ้าจะมีอยู่ก็มีอยู่ในความหมายที่เบาว่าสบายกว่า ปฏิบัติได้ง่ายกว่า. แล้วมันจะค่อย ๆ หมดไปเหมือนกับไม่มีอะไร. ถ้าเป็นฆราวาสมันผูกมัดอยู่ จะทำอย่างไรได้

เพราะมันอยู่ในสังคม มันมีบ้านมีเรือน มีบุตรภรรยา สามี มีผู้บังคับบัญชา มีคนใช้ มีหน้าที่การงาน ผูกพันไปหมด นี่เขาเรียกว่าเป็นของหนัก. ฆราวาส *สมุพาทิ* คือเป็นที่คับแคบ, เป็นทางมาแห่งธุลี; พระพุทธภาษิตมีอยู่อย่างนี้. ที่นี้คนที่มองเห็น เขาก็รู้สึกอย่างระพุทธเจ้าตรัส เขาจึงทูลพระพุทธเจ้าว่า “ฆราวาสเป็นที่คับแคบ เป็นทางมาแห่งธุลี; ส่วนความเป็นบรรพชิตนั้น เป็นความว่าง เป็นความโล่ง เบาสบาย; เหมือนนกมีเพียงแต่ปีกเป็นของหนัก มีแต่ปีกเป็นภาระสำหรับจะบินไป. ของหนักของนกคือปีก, คือว่าปีกพาให้นกบินไป. พระพุทธเจ้าเองเมื่อจะออกบวช ก็รู้สึกในคำพุดรูปนี้ ประโยคคำพุดรูปนี้; แล้วจึงออกบวช. ไปอ่านดูจากพุทธประวัติจากพระโอบุสเสียอีกที. ฝรั่งที่มีชื่อเสียงคนหนึ่ง ชื่อสโลจาระ เป็นชาวอังกฤษ เมื่อบวช เขาเขียนว่า; -

A dense of strife, is household life,
And filled with toil and need;
But free and high as the open sky,
Is the life the homeless leads.*

ชีวิตฆราวาสเหมือนกับ *a dense of strife* มันเต็มไปด้วย *toil* และ *need* ชีวิตพระมันเหมือน *open sky* ทั้ง *tree* ทั้ง *high* เขาแปลไปจากคำบาลีคำนี้ขยายความออกไป. เขารู้ความหมายของความเป็นฆราวาสดี จึงจัดว่าเป็น *a dense of strife* ต้องเป็นนักต่อสู้. เครื่องมือต่อสู้ก็คือความรู้เรื่องนี้. พอออกไปสู่ที่โล่งที่แจ่ม เหมือนกับอากาศ ก็มีผลเหมือนกับ *free is now* ! ฟันแล้วไว้อย่างไร ! เหมือนกับภาพเขียนที่ฝาผนัง; ลอยขึ้นไปเหนือเมฆ หรือขึ้นไปเหนือความยุ่งเหยิง หรือ *a dense of strife* มันลอยขึ้นไปเหนือมัน. ที่นี้เรารู้ทิศทางว่าฆราวาสอยู่ที่จุดไหน? จะเดินไปอย่างไร? และจะไปจบที่ไหน?

* ต้นฉบับเดิมเขียน den แต่ความหมายน่าจะเป็น dense มากกว่า (ผู้จัดพิมพ์)

เมื่อจะตายอย่าให้ใครต้องคอยเป่าหูว่า “อรรหิ ออย่าลืมไว้ย อรรหิ ออย่าลืม” .
 นั่นก็เป็นวิธีที่มีความหมายดี. คนจะตายเขาก็บอกทาง บอกหนทาง บอกทิศทาง
 ให้ไปทางนั้น ; ไปไหว้พระจุฬามณี ที่ชั้นดาวดึงส์ก็มี ยังใช้กันอยู่ พอคน
 จะตาย คนข้าง ๆ บอกว่าอย่าลืม ; เขาเอาดอกไม้ธูปเทียนใส่มือให้ ; ให้เอา
 ไปไหว้พระจุฬามณีที่ดาวดึงส์. นี้ดูซิคนเขาจะให้ตายไปสวรรค์ ; ให้เอาดอกไม้ธูป
 ไปไหว้พระจุฬามณี จุฬามณีคือขมวดผมของพระพุทธเจ้า ที่ทรงตัดเมื่อวัน
 ออกบวรพา เทวดาพาไปไว้บนสวรรค์, เอาไปประดิษฐานอยู่ที่นั่น ; แล้วก็
 ว่าทิศทางที่จะต้องไปอยู่ที่นั่น. ดีกว่านั้นก็บอกว่า “พระอรหันต์อย่าลืม !” คนบอก
 เองก็ไม่รู้ว่า พระอรหันต์คืออะไร แต่ว่าบอกมทิศทางให้คนอื่นได้ ; คนตายมัน
 ก็หลับตาซึ่มกะทือไป. อย่างนี้มันก็น่าหัวเราะ ; เพราะเดี๋ยวนี้ ที่นี้ นั่งอยู่ตรงนี้
 คุณก็ต้องรู้ทิศรู้ทางที่จะไปอย่างถูกต้อง. จากทิศทางที่จะไปอย่างต่ำในโลกนี้ ไปสู่
 ทิศทางอันเป็นจุดหมายปลายทาง คือนิพพาน.

ผมพูดให้คนเขาคัดค้าน หรือให้คนเขาหัวเราะ ให้คนเขาด่า ว่าทุกคน
 ต้องไปนิพพาน คู่ผู้ตัวเมียต้องงุมมือกันไปนิพพาน, บุตรหลายจะต้องรับ
 มรดกพ่อแม่ คือการเดินไปนิพพาน ให้ถึงแทนพ่อแม่ให้จงได้. การเป็นเพื่อน
 กันก็เป็นเพื่อนเพื่อไปนิพพาน. เป็นบ่าวเป็นนายกัน ก็เพื่อจะช่วยกันไปนิพพาน
 ทิศทางมันมีอยู่อย่างนี้ ตามความเห็นของผม.

เวลาของเราก็หมด.

จุดหมายปลายทาง ที่มนุษย์ต้องเดินไป

- ๖ -

๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๓

คำบรรยายเรื่องทศ ในวันนี้จะเป็นการพิจารณากันในลักษณะที่เป็นกรสรูป สรุปรวมเรื่องทศ ; คือว่าเราจะมองดูสิ่งเหล่านี้ในวงกว้าง แล้วสรุปรวมว่ามันเป็นอย่างไร ?

คำว่า “ทศทาง” นี้มันหมายถึงสิ่งที่จะต้องเดินไปหา ให้ถึงจุดหมายปลายทาง. ที่นี้เด็ก ๆ ก็จะถามว่า พุดกันถึง ทศเบื้องหน้า เบื้องหลัง เบื้องซ้าย เบื้องขวา เบื้องบน เบื้องล่าง ; แล้วคนอยู่ตรงจุดศูนย์กลาง แล้วก็จะเดินอย่างไร ? ใครจะเดินได้. จะเดินไปทางทิศตะวันออกที่หนึ่ง แล้ววิ่งมาจุดศูนย์กลาง ; แล้ววิ่งไปทางทิศตะวันตกที่ แล้วกลับมาจุดศูนย์กลาง อย่างนี้แล้วจะไปไหน. นี่คือคนหลงทิศ คือคนโง่ รู้เรื่องทศแล้ว ก็ไม่รู้ว่าจะเดินไปได้อย่างไร.

การที่จะแก้ปัญหาเหล่านี้ ก็ต้องเป็นเรื่องของเรามีสติปัญญา คือความไม่โง่ ; ต้องรู้ว่ามันหมายความว่าอย่างไร ? แล้วก็จะเดินกันอย่างไร ? แล้วก็เดิน

ได้ด้วย จึงจะสำเร็จประโยชน์. ขอรับรองอย่าลืม ว่าพระพุทธานุศาสนเป็นเรื่องของสติปัญญา ; พุทธานุศาสนเปลี่ยนว่าผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน. เมื่อรู้อะไรแล้วมีสภาพเหมือนกับตื่นนอน ไม่หลับ แล้วจะได้มีการกระทำที่ถูกต้อง ; แล้วก็เบิกบาน. อันนี้เป็นความหมายของคำว่า พุทธานุศาสน. เพราะฉะนั้นเราจึงมีหลักที่ตายตัวลงไปในเรื่องที่เกี่ยวกับปัญญา ว่าปัญญาหมายถึงปัญญาที่แท้จริง เป็นเครื่องทำความรอด.

มีบาลีสำนึก ๆ ที่ต้องนึกกันอยู่เสมอ เช่น พระพุทธเจ้าตรัสว่า : - ปัญญา บริสุทธมติ- บริสุทธิได้ด้วยปัญญา. อย่างนี้ปัญญาก็เป็นเครื่องชำระบาปชำระอวิชชา ; แล้วก็บริสุทธิแล้ว มันก็พอแล้ว มันไม่มีหน้าที่อะไรอีก. ที่สำคัญที่สุดในทางคำพูด เช่นว่า ; สัมมาทิฏฐิสมาทานา สัพพํ ทุกุขํ อุปัจจตุ - เข้าไปล้างพ้นความทุกข์ทั้งปวงได้ ด้วยอำนาจของการมีสัมมาทิฏฐิ. สัมมาทิฏฐินี้คือปัญญา ซึ่งมีความหมายจำกัด รัตภูมิที่สุด ผิดไม่ได้ ดิ้นไม่ได้ ทั้งในภาษาไทยและภาษาบาลีก็ตาม. ที่พูดว่า ปัญญาเฉย ๆ มันมีปัญญาเจอโกก็ก็ได้, เช่นมีปัญญาไปในทางที่จะไม่เป็นธรรม ไม่เป็นบริสุทธิ อย่างพวกโจรก็มีปัญญาอย่างโจร. แต่เมื่อพูดว่าสัมมาทิฏฐิแล้ว มันดิ้นไม่ได้ ; คำว่า “สัมมา” มันจำกัดไว้ชัด. มีสัมมาทิฏฐิก็คือ มีความรู้ความเข้าใจ ความเห็น อะไรที่ถูกต้อง ที่เป็นธรรมที่ประกอบด้วยธรรม ; แต่ก็คือปัญญานั้นเอง เป็นปัญญาที่ถูกต้องที่บริสุทธิ. พุทธภาษิตอย่างนี้มีมากหลายบท ตรงเป็นอันเดียวกันว่า เราต้องรอดตัวด้วยปัญญา. ที่เป็นกลางกว้าง ๆ กว้างนั้นก็ชื่อว่า : - ปัญญา หิ เสฏฐา กุสลา วทนต์, นกขตตราชาริว ตารกานํ, สิลํ สิริ จาปี สตมฺจ ฆมโม ฯลฯ. รวมความแล้วว่าผู้ฉลาดทั้งหลายกล่าวปัญญาว่า เป็นสิ่งประเสริฐที่สุด เหมือนพระจันทร์เด่นกว่าดาวทั้งปวง ; คือว่า สิล สิริ มิ่งขวัญ ธรรมของสัตบุรุษทั้งหลาย ย่อมอยู่ในอำนาจของปัญญาที่จะดึงมา. มันจึงกว้างหมด ว่าปัญญาเป็นที่ดึงมาซึ่งธรรมทั้งหลายเหล่านี้ แม้แต่มิ่งขวัญ. สิริ แปลว่ามิ่งขวัญ คือความมีโชคดี ความที่จะเป็นไปแต่ในทางที่ดี.

เพราะฉะนั้น ต้องมีปัญญา จึงจะรู้ว่า จะเดินไปตามทิศ ตามทาง
ไปได้อย่างไร. มันก็จะแก้ปัญหาได้ว่า ไม่ใช่เราจะต้องวิ่งไปวิ่งมา - วิ่งไปวิ่งมา ;
แล้วหยุดอยู่ตรงที่จุดศูนย์กลางแล้วจะเป็นอะไร มันก็ไม่ไปไหน เท่านั้น.
นี่มันเป็นคำสอนที่เปรียบเทียบ เพราะฉะนั้นต้องระวังให้ดี ; อย่าตีความให้ผิด
จึงจะเป็นการปฏิบัติได้ ; มิฉะนั้นก็จะเป็นความรู้ที่ปฏิบัติไม่ได้ เป็นเรื่องที
น่าสงสาร. แปลความผิด เช่นคำว่า อัญจังกิมรรค แปลว่ามรรค ๘ ทาง,
มรรค ๘ สาย ; อย่างนี้มันก็ผิดหมด จะเดินอย่างไรได้. มีหนทางตั้ง ๘ สาย
แล้วคุณจะเดินอย่างไรได้. อัญจังกิมรรค เขาแปลว่า หนทางสายหนึ่งซึ่ง
ประกอบด้วยองค์แปด, องค์คุณ หรือคุณสมบัติ ๘ ประการ ; มันก็เดินได้.

คำว่า “ทิศทาง” นี้ก็เหมือนกัน มันเป็นทิศทางเดียว ซึ่งจะพาไปสู่
จุดหมายปลายทางที่มนุษย์จะต้องไป. พุดอย่างถูกต้องที่สุดก็ได้ พุดอย่างกำปั้น
ทุบดินที่สุดก็ได้ คือที่สุดของความทุกข์คืออนิพพานเป็นจุดหมายปลายทาง ;
ต้องไปที่นั่น. ที่มาพุดเป็นทิศ ๖ มันก็เลยฟังไม่ถูกสำหรับเด็ก ๆ ว่าจะไป
อย่างไร. ทิศ ๖ ทิศ ๘ อะไรก็ตาม ก็ควรรู้ว่า เป็นคำอุปมา เช่นเดียวกับว่า
มรรคมืดองค์ ๘ นั้นเอง ; หมายความว่า เราจะต้องเดินให้ถูกต้องไปทั้งหมดใน
ทุกปัญหา ที่เกี่ยวกับการเดินนั้น. อย่างฆราวาสเดินไปด้วยการแบกภาระหนัก
ไปด้วย มีเรื่องบิดา มารดา บุตร ภรรยา สามี ครูบาอาจารย์ ; มันก็เป็น
การเดินทาง ที่แบกของหลาย ๆ อย่างไปด้วย ก็ต้องแบกให้ถูก ก็สามารที่จะ
เดินไปตามทิศทางที่จะไปนิพพานได้ตามความมุ่งหมายของคนทุกคน ไม่ว่าจะฤหัสถ์
หรือบรรพชิต.

สำหรับคำว่า “ทิศ” นี้ก็คิดดูเถอะ มันเป็นคำพุด สำหรับคนพุด ;
คำพุดบางคำหรือว่า คำเดียวกัน บางคราวถึงถึงอะไรไปตามสถานการณ์

หรือภาวะการณ์อะไรในเวลานั้น ที่เรากำลังเอามาพูด. เพราะฉะนั้น คำว่า ทิศนี้ก็มีทิศอย่างภาษาวัตถุ ภาษาพิลลิสต์ นี้ก็มี, ภาษาจิต ภาษานามธรรมก็มี, และภาษาสูงไปกว่านั้น เป็นภาษาวิญญานก็มี. พูดว่าทิศอย่างภาษาวัตถุ ก็เอา วัตถุเป็นหลัก ตามที่เรารู้จักมันอย่างไร. ทิศไหนดวงอาทิตย์ ก้อนวัตถุนั้นออกมา ก็เป็นทิศตะวันออก ; ทิศไหนดวงอาทิตย์ลับไปก็เป็นทิศตะวันตกไป ตาสายตา ของคนสมัยนั้นเอาวัตถุเป็นหลัก. เมื่อได้สองทิศแล้ว มันก็มีขวา - ซ้าย ขึ้นมา ; เอามือนั้นเป็นหลัก. ถ้าสมัยนี้ก็เอาเข็มทิศเป็นหลัก ; เข็มทิศมันมีการชี้ไปทิศ ทางหนึ่งคือทิศเหนือ ทางกันของมันก็เป็นทิศใต้. เอาเข็มทิศเป็นหลักมันก็เป็น เรื่องของทางวัตถุ สำหรับจะเดินเร็ว หรือเดินด้วยเท้า หรือคำนวณอะไรก็เป็น เรื่องทางวัตถุไปหมดในเมื่อ คำว่าทิศ นี้เอาวัตถุเป็นหลัก.

จากทิศที่เป็นทางวัตถุอย่างนี้ มันก็เกิดทิศที่เป็นนามธรรม อะไรขึ้นมา ตามลำดับ. เช่นว่า เราเป็นคนอยู่อย่างนี้ มันก็เกิดมีทิศเบื้องหน้า เบื้องหลัง ขึ้นมา ในทางนามธรรมตามลำดับ ตามหลักของทิศทางวัตถุ ; เช่นเราจะต้อง มีการศึกษา มีการอาชีพ แล้วก็มี การสังคม, แล้วก็มี การปฏิบัติตนให้ไม่มี ความทุกข์ ก็เกิดเป็นทิศอย่างนี้ขึ้นมา. เช่นว่า ทิศเบื้องหน้าเป็นการศึกษา ก็ต้องศึกษากันอยู่เรื่อย จนกระทั่งเข้าใจ มันก็ยังต้องศึกษาอยู่นั้น; แล้วก็ยังมี ทิศที่จะติดตามมาคือการประกอบอาชีพ นี้ก็เป็นทิศทางหนึ่ง ; แล้วก็สมาคม ให้ดีอยู่ในโลกนี้ ก็เป็นทิศทางหนึ่ง ; การรู้จักปฏิบัติในทางจิตใจก็เป็นทิศทางหนึ่ง. นี้ ก็เป็นทิศทางนามธรรมขึ้นมา : เป็นเบื้องหน้า - เบื้องหลัง, เบื้องซ้าย - เบื้องขวา, เบื้องบน - เบื้องล่าง.

ที่นี้ก็เกิดทิศตามความหมายที่ลึกซึ้งขึ้นไป ในทางอื่น ๆ อีก กระทั่งว่า บิดามารดาเป็นทิศเบื้องหน้า, บุตรภรรยาเป็นทิศเบื้องหลัง ฯลฯ นี้เอาแต่ความ

หมายที่สูง ไม่ได้เอาตัววัตถุเป็นหลัก. จะสรุปก็ว่า เราเอาวัตถุเป็นหลัก เราก็ได้ทิศทางอย่างหนึ่ง; เอาตัวบุคคลเป็นหลักก็ได้แก่ บิดามารดา บุตรภรรยา ฯลฯ เป็นทิศ ๖. เราตัวบุคคลเป็นหลัก ก็ได้รูปร่างของทิศขึ้นมาอย่างหนึ่ง. ถ้าเราเอานามธรรมเป็นหลัก เช่นมีการศึกษา มีการอาชีพ มีการสังคม มีการอะไรต่าง ๆ ซึ่งมีนามธรรมเป็นหลัก ; มันก็ได้ทิศขึ้นมาอีกรูปหนึ่ง. แต่ความหมายเป็นเรื่องทิศทางที่จะต้องไป ; และก็ต้องไปด้วยปัญญา จึงจะเป็นพุทธศาสนา หรือว่าเอาตัวรอดได้. เพราะฉะนั้นอย่าลืมปัญญา ซึ่งมาเป็นเครื่องมือสำหรับการเดินทาง. แต่แล้วการเดินทางนั้น ก็ไปสู่ที่แห่งเดียวสิ่งเดียวคือพระนิพพาน, มีจุดหมายปลายทางอยู่ที่พระนิพพาน. จะเป็นนิพพานชั่วคราวในชีวิตต่ำ ๆ นั้นก็ได้ ; เป็นนิพพานสูงสุดเด็ดขาด เมื่อปฏิบัติถึงที่สุดนั้นก็ได้. เพราะฉะนั้นเราจึงมีหลักที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ว่านิพพานนั้นเป็นจุดหมายปลายทาง ; แม้เป็นฆราวาสก็ต้องสนใจ เพื่อจะเดินถูกทาง เดี่ยวนี้ยังเดินไม่ถึง ก็ต้องมีความรู้จักทิศทางนี้ไว้ เพื่อให้เดินถูกทางไปเรื่อย ๆ ไม่หลงทาง ไม่วอกวนไปมา, แม้จะแบกของหนักรุงรังไปก็ยังคงเดินไปถูกทาง ไปช้า ๆ.

มีพระพุทธานุชาตที่สำคัญที่เป็นปัญหา ว่า *เย เต สุตตุนตา สุนฺณุตฺตปฺปฏิสัยฺยุตฺตา* ,ที่เราเรียกกันง่าย ๆ ว่าธัมมทินนสูตร. สูตรนี้คือ อุบาสกผู้นับถือพระพุทธเจ้า เป็นฆราวาสรุงรังไปด้วยบุตรภรรยา ทรัพย์สมบัติ ; ไปเฝ้าพระพุทธเจ้าทูลถามว่า เรื่องอะไรเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ฆราวาสตลอดกาลนาน ขอจงแสดงเรื่องนั้น. พระพุทธเจ้าก็เริ่มตรัสอย่างนี้ว่า : - ระเบียบแบบแผนเหล่าใดที่เกี่ยวข้องกับ สุนฺณุตฺตา ; ที่ตถาคตกล่าว ที่เป็นเรื่องลึกมีความหมายอันลึก, เป็นไปเพื่ออยู่เหนือโลก นั้นแหละเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ฆราวาสทั้งหลายตลอดกาลนาน. เขาใช้คำว่า ฆราวาส จำกัดชัดเจนไปด้วยว่า มีบุตรภรรยา ฯลฯตามแบบของฆราวาส. พระพุทธเจ้าตรัสว่า สิ่งที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ฆราวาสตลอดกาลนานนั้น คือเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสุนฺณุตฺตาทั้งหมด.

นี่แหละระวังให้ดี ถ้าเข้าใจไม่ดีแล้วก็จะเห็นเป็นการขัดแย้งกันไปหมด; ว่าทำไมฆราวาสจึงไปถึงสุญญตา. ถ้าไม่มีความมุ่งหมายเพื่อสุญญตา ก็หมายความว่า ฆราวาสเป็นนรก, ความเป็นฆราวาสนี้จะกลายเป็นการจมอยู่ในนรก. ต้องมีความรู้ที่จะขจัดปัดเป่าสิ่งผูกมัด ผูกพัน เผลอนทิ่มแทง เหล่านี้ออกไปตามสมควร มิฉะนั้นจะเป็นบ้า ; อย่างน้อยที่สุดก็จะเป็นโรคเส้นประสาทตลอดกาล ถ้าไม่มีเรื่องสุญญตาเข้ามาช่วย. คนโง่ ๆ ก็ไม่เข้าใจเรื่องนี้ หาวว่าฆราวาสนั้นไม่เกี่ยวกับสุญญตา, อยู่กับคนละทิศคนละทาง หันหลังให้กัน. นักปราชญ์โง่ ๆ ในเมืองไทย ก็ยังมีอีกมาก ที่ยังไม่เข้าใจเกี่ยวกับเรื่องสุญญตา เรื่องจิตว่าง.

ความรู้เรื่องสุญญตานี้มันประเสริฐลึกซึ้ง ; แต่ถ้าเข้าใจผิดก็กลายเป็นสุญญตามิจฉาทิฏฐิ ; สุญญตามิจฉาทิฏฐิมิมาแล้วตั้งแต่ครั้งพุทธกาล จิตที่ประกอบอยู่ด้วยความรู้สึกของสุญญตานี้ เราเรียกว่า “จิตว่าง”. เมื่อสิ่งที่เรียกว่าสุญญตามีส่วนที่จะเข้าไปในผิด เป็นมิจฉาทิฏฐิแล้ว, เรื่องจิตว่างมันก็มีส่วนที่จะเข้าใจผิดเป็นมิจฉาทิฏฐิ เป็นจิตว่างมิจฉาทิฏฐิ เป็นจิตว่างอันธพาล ที่นี้คนทั่วไป เขาเอาความรู้สึกของตัวเองเป็นหลัก ; ถือเอาความหมายของคำว่า “จิตว่าง” หรือสุญญตานี้ ไปตามความรู้สึกของตัวเอง ; มันก็เลยเป็นอันธพาลหมด. เช่นว่าถ้าว่างแล้วก็ต้องไม่มีอะไร, ไม่ต้องทำอะไร, ไม่ต้องคิดนึกอะไร, ทำอะไรไม่ได้ ; นี่ก็เป็นจิตว่างอันธพาล. ที่อันธพาลมากไปกว่านั้นเมื่อไม่มีอะไรแล้ว ก็ทำอะไรตามชอบใจ. นี่เป็นจิตว่างอันธพาลที่เตลิดเปิดเปิงไป.

เขารู้กันแต่เรื่องความว่าง หรือจิตว่างอันธพาล ซึ่งไม่สามารถจะเอามาประยุกต์กันได้กับชีวิตของตน ทั้ง ๆ ที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสแก่ฆราวาสว่า “สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่อกุศลแก่ฆราวาสตลอดกาลนานนั้น คือเรื่องเกี่ยวกับสุญญตา

ทั้งหมด” ; ใช้คำว่า : เย เต สุตตุนตา ; สุตตันตะ อย่างนี้มันหมายถึง
ระเบียบแบบแผน คำนี้แปลว่าเส้นบรรทัด ; สูตร หรือพระสูตรนี้แปลว่า
เส้นบรรทัด ; สุตตันตะทั้งหลายเหล่าใด, สุตตปฏิกฤษฺยฺสุตฺตา - ที่เนื่อง
เฉพาะอยู่กับสุตฺตุนตา นั้นจะเป็นประโยชน์แก่อกุลแก่ฆราวาสทั้งหลายตลอดกาลนาน.
ถ้าเราจะเป็นพุทธบริษัทที่ใช้ได้ เราก็ต้องรู้จักประยุกต์เรื่องสุตฺตุนตา ให้เข้ากับ
ทุกเรื่อง ที่เกี่ยวกับฆราวาส, โดยเฉพาะเรื่องทิศทั้ง ๖ นี้เป็นต้น จะไม่ทำให้
ความทุกข์เกิดขึ้นจากทิศใดทิศหนึ่งเลย ; หรือว่าทิศทั้งปวงนี้ก็จะนำไปสู่สุตฺตุนตา.
เดินทางไหนก็ตาม เดินไปให้ถูกทิศ. กระทำให้ถูกทุกทิศ แล้วมันก็กลายเป็น
เรื่องสุตฺตุนตาไปได้เหมือนกัน.

ทั้งนี้ก็เพราะเหตุที่ว่า คำว่า สุตฺตุนตานี้เป็นการบอกความจริงของสิ่ง
ทั้งปวง ไม่ยกเว้นอะไร ; จะเป็นบิดามารดา บุตรภรรยา มิตรสหาย ครูบาอาจารย์
ก็ตาม , ทั้งหมดที่เป็นบุคคลเหล่านี้, หรือจะเป็นการงานอะไรก็ตาม,
ความคิดความนึกอะไรทั้งหมดเหล่านี้ เรียกว่าทั้งปวง มันมีความจริงเป็นสุตฺตุนตา,
คือเป็นไปตามธรรมชาติ, เป็นเรื่องตามธรรมชาติ, อยู่ใต้กฎเกณฑ์ของธรรมชาติ ;
ไม่เป็นของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง, แล้วมันก็ได้ไม่ได้เป็นบุคคล, มันเป็นแต่เพียง
ธรรมชาติที่เป็นไปตามธรรมชาติ, มีกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ ; เพราะฉะนั้น
ต้องเข้าไปเกี่ยวข้อง ปฏิบัติให้ถูกต้องตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ ; เพราะ
ธรรมชาติไม่เป็นบุคคล นั้นแหละเรียกว่าสุตฺตุนตา.

เรื่องสุตฺตุนตานี้ เอามาเตือนแล้วเตือนอีก พูดแล้วพูดอีก พิธีพิธีว่า
พวกคริสเตียนก็ยังสอนเรื่องสุตฺตุนตา แม้เกี่ยวกับลูกเมีย ทรัพย์สมบัติ, มีคำ
กล่าวในคัมภีร์โครีนเธียนตอนท้ายของ New Testament เซนต์ปอลสรุปคำสอนของ
พระเยซูทั้งหมด ไปสินชาวบ้านพวกหนึ่ง ว่ามีภรรยาก็จงเหมือนกับไม่มีภรรยา,

มีทรัพย์สมบัติก็จึงเหมือนกับไม่มีทรัพย์สมบัติ, มีความสุขก็จึงเหมือนกับไม่มีความสุข, มีความทุกข์ก็จึงเหมือนกับไม่มีความทุกข์, ชื่อของที่ตลาด อย่าเอาอะไรมา ; นี่เป็นเรื่องสุญญตาเต็มร้อยเปอร์เซ็นต์ เหมือนกับพุทธศาสนา. แล้วก็อยู่ที่บ้านที่เรือน ที่ฆราวาส ; อยู่กับบุตรภรรยา สามมี ที่ทรัพย์สมบัติ ที่ความสุขความทุกข์ ที่เกิดขึ้นเป็นประจำวัน ; กระทั่งไปชื่อของที่ตลาด ก็หมายความว่าเราใช้เงินของเราที่นี่ เราไม่ถือว่าเรามีกรรมสิทธิ์ เป็นสิทธิของเรา ไปชื่อของที่ตลาดจึงไม่ได้เอาอะไรมา. เราไม่ถือว่าเงินของเรา ของที่ซื้อมานั้นเป็นของเรา ก็เท่ากับไม่ได้เอาอะไรมา มันว่างอยู่เรื่อย, บุตรภรรยาก็ว่าง ทรัพย์สมบัติก็ว่าง, ความทุกข์ความสุขก็ว่าง.

เพราะฉะนั้น พุทธบริษัทอย่าโง่ หรืออย่าเลวกว่าคริสเตียนในข้อนี้ ที่ประยุกต์คำว่าสุญญตาเข้ากันได้กับทุกสิ่งเกี่ยวกับฆราวาส. เดี่ยวนี้เรามีเรื่อง ทิศ ๖ ขึ้นมาอย่างนี้ เดี่ยวจะกลายเป็นเรื่องสำหรับยึดมั่นถือมั่น แล้วก็เลยกลายเป็นไม่ใช่พุทธศาสนาไป. มันต้องกลายเป็นสิ่งที่ต้องปฏิบัติต่อด้วยอย่างถูกต้อง จนไม่เกิดความยึดมั่นถือมั่น แล้วเป็นสุขอยู่ได้ จึงจะเรียกว่าเป็นผู้รู้จักทิศทาง. ทิศทั้งหลายปรากฏเป็นของแจ่มแจ้ง สว่างไสวแก่กุลบุตรนั้นจึงเรียกว่าเป็นผู้ รู้จักทิศ ; จัดการกับปัญหาได้ทุกทิศทุกทาง. ปัญหาไม่มีตั้งแข่งตั้งขาเราก็ไป ได้สบาย ; ฟังคุณคล้าย ๆ กับว่าเราหาบคอนสิ่งเหล่านี้ไป นั่นเป็นเรื่องทางวัตถุ ; ถ้าเป็นเรื่องทางวิญญาณ ก็หมายความว่า เราจัดปัญหาเหล่านี้ออกไปได้หมด, ปัญหาที่เกิดขึ้นจากบิดามารดา ครู อาจารย์ ลูก เมีย ในโลกนี้ มันถูกกระทำ ให้ถูกต้องเรียบร้อย ไม่เป็นปัญหา. นี่เราปฏิบัติทิศทุกทิศอย่างถูกต้อง จน ปัญหาหมดอย่างนี้ เราก็ไม่มีความทุกข์, ไม่เกิดกิเลส, ไม่เกิดความทุกข์, ก็เรียกว่าว่างได้เหมือนกัน. เพราะฉะนั้นอย่าไปเข้าใจตามนักปราชญ์อันธพาลโง่ ๆ ว่า สุญญตาไม่เกี่ยวกับฆราวาส ซึ่งเป็นการคัดค้านคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า คัดค้านเหตุผลของธรรมชาติ โดยธรรมชาติ ตามธรรมชาติ.

ขอให้คิด, ในเมื่อยังมองไม่เห็นก็ขอให้คิดพิจารณา ให้รู้ว่าชีวิตนี้เป็น การเดินทาง, คือไหลไปตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ ; แล้วแต่จะประพฤติ ปฏิบัติอย่างถูกต้อง หรือผิด. ถ้าผิด ก็ไหลไปผิด ; ถ้าถูกต้องมันก็ไหลไป ถูกต้อง ไปสู่จุดหมายปลายทาง. นี่เราก็มีทางที่จะคิดได้จากความเจเนจัด ทุกอย่างทุกประการที่ผ่านมาแล้วในชีวิต ความเจเนจัดที่ถูกต้อง ที่ให้สติปัญญา แก่เรานั้น นั่นแหละก็เรียกว่าอุปกรณ์ หรือ *material* สำหรับจะเอามาคิด. *spiritual - experience* คำนี้เขาใช้กันมากแล้วเดี๋ยวนี้ : *experience* ต่าง ๆ ในทาง ฝ้ายวิญญาณ.

คนเคยมีเงินก็รู้ว่าเงินนี้มันเป็นอะไรและเป็นอย่างไร ? คนเคยมีลูกเมีย ก็รู้ว่าลูกเมียนั้นมันคืออะไร ? มันเป็นอย่างไร ? มันมีความหมายที่ลึก. เกียรติยศ ชื่อเสียงนั้นมันคืออะไร ? มันเป็นอย่างไร ? อะไรมันเป็นอะไรในด้านลึก ที่ผ่านมาแล้วเรารู้เจเนใจเขาเรียกว่า *spiritual - experience*. *experience* สิ่งนี้มันผลักดัน มนุษย์ไปตามทางที่ถูกต้อง จนไปสู่พระนิพพาน. นี่เพื่อไม่ให้มันเสียเวลามากนัก ก็มีระเบียบแบบแผน วินัยตั้งขึ้นไว้ให้ปฏิบัติให้ถูก เช่นทศ ๖ นี้ปรากฏอยู่ใน สูตรที่ชื่อว่า สิงคาโลวาทสูตร ; พอปฏิบัติตามนั้นมันก็ช่วยประหยัดเวลา หรือว่าทำให้เกิด *experience* ที่ดีที่สุดขึ้นมาในเวลาอันสั้นอันเร็ว. กุลบุตรนั้นก็ไหล เลื่อนไปสู่นิพพาน แม้ในเพศฆราวาส ; ก็เลยเป็นอันว่า เราต้องรู้ว่า เกิดมา ทำไม เพื่อจะได้มีการตั้งจุดหมายของการเดินทางให้ถูกต้อง ; เพราะฉะนั้นผมจึง ชอบพูดเรื่องนี้ คือเรื่องเกิดมาทำไมนี้,

ถ้าใครตั้งปัญหาอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นมา ผมก็ตอบว่า ก็คุณไปรู้เรื่อง เกิดมาทำไมเสียก่อนสิ ; แล้วปัญหานั้นมันก็จะตอบไปในตัว. ถ้าเราไม่รู้ว่า เราเกิดมาทำไม เราก็จะทำผิดจุดหมาย ; ทำสิ่งที่เรากำลังจะทำ หรือทำอยู่นั้น

ผิดจุดหมายหมด. เช่นว่า จะเรียนหนังสือ จะศึกษาเล่าเรียน, จะเรียนหนังสือเป็นการศึกษาของมนุษย์นี้ ถ้าเราไม่รู้ว่าเกิดมาทำไม การศึกษาของเราจะไม่รู้ว่าไปทางไหน คือจะแวงเหมือนการศึกษาเดี๋ยวนี้, เหมือนการศึกษาของโลกในสมัยปัจจุบันนี้ ไม่มีหลักที่ว่า มนุษย์เกิดมาทำไม ; การศึกษาก็เลยพว่ แวง กว้าง ครอบจักรวาลไปเลย, จนในที่สุดมันก็ไม่มีสันติภาพในโลก ; มีแต่ความรู้พว่ ที่ท่วมหัว ที่ช่วยตัวไม่รอดอะไรอย่างนี้ ; เพราะไม่รู้ชนิดเดียวว่าเกิดมาทำไม.

ถ้าสอนกันให้รู้ว่า เกิดมาเพื่อมีจุดมุ่งหมายปลายทาง คือพระเจ้า หรือนิพพาน เช่นนี้แล้ว การศึกษามันก็จะรวบรัด หรือมันจะจัดรูปของมันเองไปในลักษณะที่ จะเดินไปเร็ว ๆ ถึงพระเจ้า หรือถึงพระนิพพาน โลกนี้ก็มีสันติ. แต่ที่มันพว่ เลือกจัดไปอย่างตามใจชอบของกิเลส โลกนี้ก็มีวิกฤตกาลถาวร ที่เป็นการถาวร, ฉะนั้นการศึกษาก็กลายเป็นความผิด, เป็นของผิด, ทำโลกให้มี, วิกฤตกาลถาวร, ถ้าเรารู้ว่าเกิดมาทำไมเสียก่อนแล้ว ก็จะไม่เรียนถูกต้องแล้วจะไม่เรียนดี, เรียนตรงไปยังจุด. จะทำการงานก็เหมือนกัน ก็ต้องรู้ว่าเกิดมาทำไม ; แล้วจึงทำการงานให้ถูกต้องกับความมุ่งหมายอันนั้น. จะทำอะไรก็ตามใจ ทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์จะทำได้, แม้ที่สุดแต่การเล่นกีฬาเล่นดนตรี ; ถ้าเรารู้ว่า เราเกิดมาทำไมกัน แน่ ๆ จริงจังแล้ว เราก็จะพากันเล่นกีฬาเล่นดนตรี ที่เป็นประโยชน์แก่วัตถุประสงค์อันนี้. มิฉะนั้นเราก็จะกลายเป็นเล่นกีฬา เล่นดนตรีที่ส่งเสริมแก่กิเลส ดังที่ทำกันอยู่. เราจะกินจะอยู่ จะแต่งเนื้อแต่งตัว จะทำอะไรในชีวิต มันก็ต้องรู้ว่าเกิดมาทำไมเสียก่อน มันจึงจะทำให้ได้ผลอันนั้น.

เดี๋ยวนี้ดูชิระบบของการกินอยู่ การแต่งเนื้อแต่งตัวเป็นอย่างไร มันล้วนแต่เป็นไปเพื่อความยุ่งยากลำบาก ทำให้เกิดความเป็นอันธพาลมากไปกว่าเดิม.

นี่คือผู้ที่ไม่รู้ทิศทาง ว่าเกิดมาทำไม. เพราะฉะนั้น ขอให้ภาวนาไว้ทุกคนว่า เกิดมาทำไม ? ให้พบคำตอบที่ถูกต้องเรื่อย ๆ ไป. ถ้าเราไม่รู้ก็อย่าอวดดี.

เด็ก ๆ หรือคนหนุ่มที่เกิดมาในโลกนี้แล้ว เมื่อไม่รู้ว่า เกิดมาทำไม ; ก็อย่าเพ้ออวดดี. ต้องเงี่ยหูฟังคำสอนของบัณฑิตทั้งหลาย มีพระพุทธเจ้าเป็น ประมุข. นี้พูดค่อนข้างจะเอาเปรียบหน่อย มันเป็นภาษาของพุทธศาสนาพูดกันอยู่ อย่างนี้ “บัณฑิตทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน” ก็หมายความว่า ผู้มี ปัญญาความรู้ทั้งหลาย เราจะยกเอาพระพุทธเจ้าเป็นผู้เลิศกว่าใคร ๆ นำหน้าใคร ๆ ว่าบัณฑิตทั้งหลายซึ่งได้กล่าวกันไว้ว่า เกิดมาทำไมนี้ ลองฟังดูก่อนมันจะเป็น เรื่องช่วยให้ง่ายเข้า. ถ้าเอาพระพุทธเจ้าเป็นหลัก ก็เกิดมาเพื่อไปนิพพานทั้งนั้น. วัฏฏะสงสารมันจะจบลงเมื่อนิพพาน ; ก็กลายเป็นว่า เกิดมาเพื่อไปนิพพาน.

ถ้าเป็นวัฏฏะสงสารมันจะจบลงเมื่อนิพพาน ; ก็กลายเป็นว่า เกิดมาเพื่อไปนิพพาน. ถ้าเป็นวัฏฏะสงสารมันจะจบลงเมื่อนิพพาน ; ก็กลายเป็นว่า เกิดมาเพื่อไปนิพพาน. ถ้าเป็นวัฏฏะสงสารมันจะจบลงเมื่อนิพพาน ; ก็กลายเป็นว่า เกิดมาเพื่อไปนิพพาน. ถ้าเป็นวัฏฏะสงสารมันจะจบลงเมื่อนิพพาน ; ก็กลายเป็นว่า เกิดมาเพื่อไปนิพพาน.

เป็นพรหมจรรย์ เป็นคฤหัสถ์ เป็นวณปรัสถ์ เป็นสันยาสี ให้มันได้ อย่างนี้ ; หรือว่าเรื่องเป่าปี่ ชีวาว ภาพชีวิต ๑๐ ภาพซ้ำหลังจอนั้น มันก็เป็น ลำดับของการเดินทาง ที่จะต้องเดินไปอย่างนั้น. ตัวเองเดินจนถึงความว่าง. (ภาพ ที่ ๘) เหลือจากนั้นถึงออกงามไปในทางแจกของ -สองตะเกียงให้แก่ผู้อื่น ให้ว่าง ตาม ๆ กันมา. เพราะฉะนั้นเราเดินไปถึงความว่างคือนิพพานหลังจากนั้นก็ช่วย

ให้ผู้อื่นได้เดินไปถึงนิพพานด้วย. นี่เกิดมาทำไม ก็ดูเอาจากความคิด หรือคำสอน
ข้อนี้.

เมื่อเป็นเหตุหัตถ์ก็อย่างงุ่มง่าม เป็นเต่าตัวมเตี้ยม วกวนไป วกวนมา.
นี่เราชอบดูถูกเต่าอย่างนี้ ; แล้วก็ให้นี้กดูเต่าหินตาบอดตัวนั้นบ้าง. สัตฺยชาติญาณ
ที่เป็นทุนเดิมของสัตว์ ที่มีอยู่ในชีวิตจิตในนั้นคือความรู้, เรียกว่า “ธรรมชาติ
แห่งความเป็นพุทธะ” มีอยู่ในชีวิตทุกชีวิต. มันมุ่งหมายจะไปในทางที่สูงสุดทั้ง
นั้นแหละ หากแต่ว่าอวิชาเข้ามาแทรกแซง. อวิชาจะเข้าแทรกแซงมากน้อย
อย่างไร ก็เพราะสิ่งที่เข้ามาทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกายทางใจ
เป็นประจำวัน ; แล้วมันเกิดบังเอิญให้เป็นไป ในทางที่จะโง่ หรือเป็นอวิชา
เสียเรื่อย. แต่เชื้อแห่งความเป็นพุทธะนั้น มันต้องการจะไปให้ถูกทางอยู่เรื่อย
มันก็จะดิ้นรนไปทางนั้นอยู่เรื่อย คือจะกำจัดอวิชาเสีย. อวิชาไม่เกิดเมื่อไร
มันจะเดินถูกทางเมื่อนั้น ; เพราะว่าเป็นโดยหลักธรรมชาติแล้ว มันจะเป็นไปถูกทาง
คือมันจะเป็นไปเพื่อความรอด.

เพราะฉะนั้นเราจะไม่ดูถูกเต่า เต่าก็ไม่แพ้สัตว์ทั้งปวง คือมันมีธรรมชาติ
แห่งความเป็นพุทธะอยู่ในจิต ในกระแสแห่งจิตของมัน. เหมือนกับเต่าของเรา
ที่นี้ ลองปล่อยขี มันกลับบ้านถูกทั้งนั้น มันไม่ไปในทิศทางที่ผิด ; มันจะไปใน
ทางที่เป็นความปลอดภัยเสมอ คือไปป่าไปดงมันไม่เข้าไปในตลาด. เคยมีผู้เล่า
ให้ฟัง หรือเคยอ่านหนังสือบ้าง ว่าแม่เต่าขึ้นไปไขว้บนบก สูงไกลตั้งหลายเส้น
พอถูกเต่าออกเป็นตัวขึ้นมามันวิ่งลงน้ำทุกตัว ไม่มีใครสอน. สัตฺยชาติญาณอะไร
อันหนึ่ง ที่ถ่ายทอดอยู่ในจิต มันจะวิ่งไปสู่ทะเล ในน้ำ ในทะเลทุกตัวเลย. ลูกเต่า
เล็ก ๆ ไม่มีใครสอน ไม่วิ่งขึ้นไปบนภูเขาเลย. นี่แสดงว่าธรรมชาติมีอะไรลึกลับ
อย่างนี้ เป็นคล้าย ๆ กับว่า เชื้อแห่งความเป็นพุทธะ มีสติปัญญาอย่างนั้นอยู่ทั้งนั้น ;
เพราะฉะนั้นมันจึงรอด.

แล้วยังสังเกตเห็นอีกอย่างหนึ่ง เช่นปลา เราแกล้งจับเอามาปล่อยไว้ที่
 แห่งมันรู้จักว่าทิศไหนต่ำ ทิศไหนจะมีน้ำ ; มันรู้จักอย่างน่าประหลาด. มันจะ
 ไม่แตกไปหาทิศที่ยิ่งแห่งมากขึ้น หรือที่สูง มันจะแตกไปหาที่ต่ำ ; ซึ่งมันจะรู้ได้
 ด้วยความรู้สึกอะไรอันหนึ่ง คล้าย ๆ กับที่เราเรียกกันเดี๋ยวนี่ว่า เรด้า, คือรับ
 กระแสจากธรรมชาติได้ จนรู้ว่าทิศไหนลุ่ม ทิศไหนทะเล. เพราะฉะนั้นเราไม่
 ดูถูกสัตว์ เรายอมรับว่าสัตว์มันก็มีการเดินทาง ที่จะไปสู่จุดหมายปลายทาง ที่ดีที่สุด
 จนเป็นสัตว์ที่มีวิวัฒนาการที่ดีขึ้นเป็นมนุษย์ ; แล้วก็ไปนิพพานด้วยกันทั้งนั้น ;
 จนพูดว่า วัฏฏสงสารแล้วต้องไปจบลงที่นิพพาน. ทางวัตถุก็ตาม ทางวิญญาณ
 ก็ตาม วัฏฏสงสารจะต้องจบลงที่สิ่งที่ดีที่สุด ที่สัตว์เหล่านั้นควรจะได้อีก คือ
 นิพพาน ; ไม่เป็นวัฏฏสงสารตลอดกาล. นี่แหละคือเกิดมาทำไม.

เพราะฉะนั้นขอให้สนใจคำว่า เกิดมาทำไม ? ให้ถูกต้องดีขึ้น ๆ ให้
 สูงขึ้น ๆ. แล้วมันจะตอบปัญหาต่าง ๆ ได้ในตัวเอง โดยความรู้สึกของเชื้อแห่ง
 ความเป็นพุทธะ. ธรรมชาติแห่งความเป็นพุทธะ มีอยู่ในสัตว์ทุกคน แต่บ้าน
 ไม่ออก มันเบียดกันไม่ออก, มันหุบอยู่ มันหดเหี่ยวอยู่ ; เพราะปัจจัยแวดล้อม
 มันไม่ดี. ทีนี้เรามาทำให้ปัจจัยแวดล้อมดี เหมือนกับใส่ปุ๋ยรดน้ำพรรณดินดี
 นี่คือการปฏิบัติธรรม ; มันก็งอกงามเป็นพุทธะขึ้นมาได้. นี่การเรียนรู้เรื่องทิศ
 ทั้งหลายก็เพื่อความเป็นอย่างนี้ทั้งนั้น.

จงเป็นอยู่ในลักษณะที่ว่า ธรรมชาติแห่งความเป็นพุทธะจะงอกงาม
 ขึ้นทุกวัน ๆ ทุกเดือนทุกปี มันก็มีเท่านั้นเอง. ตรงกับคำที่พระพุทธเจ้าท่าน
 ตรัสไว้ว่า “ถ้าภิกษุทั้งหลายเหล่านี้จะเป็นอยู่โดยชอบไซ้ โลกก็จะไม่ว่างจาก
 พระอรหันต์”. นี่มีอยู่ในตอนท้ายของมหาปรินิพพานสูตร พระพุทธเจ้าตรัส
 เมื่อจะปรินิพพานอยู่หยก ๆ ซึ่งถือว่าเป็นพินัยกรรมของท่าน ว่า “ภิกษุเหล่านี้

จักเป็นอยู่โดยชอบไซ้รู้ โลกก็จะไม่ว่างจากพระอรหันต์". คล้าย ๆ จะบอกว่าไม่ต้องทำอะไรมาก อยู่ให้ถูกต้องตามกฎหมายเกณฑ์ของธรรมชาติ เหมือนกับรดน้ำใส่ปุ๋ยพรวนดินให้แก่ต้นไม้ต้นนั้นมันก็จะงอกงามเอง ไม่มีใครไปทำให้มันงอกงามได้.

ให้เป็นอยู่ให้โดยชอบ ชนิดที่ว่าไม่มีพิษร้ายอันตรายเป็นอะไรเกิดขึ้นมาทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย หรือทางจิตอะไร ; ธรรมชาติแห่งความเป็นพุทธะก็จะเจริญงอกงามเบิกบาน ก็เป็นพระอรหันต์ได้ในเวลาอันสั้น. เพราะฉะนั้นให้อยู่ให้ถูกต้อง. อยู่เฉย ๆ ก็ได้ แต่อยู่ให้ถูกต้อง. คำว่าเฉย ๆ นี้มันเป็นความถูกต้อง ; เพราะฉะนั้นความถูกต้องนี้คงไม่ใช่เฉย ๆ ; แต่สำนวนพูดมันคล้าย ๆ กับว่าอยู่เฉย ๆ. อยู่ให้ถูกต้อง ไม่ได้อยู่เฉย ๆ โดยไม่ได้ทำอะไร ; แต่อยู่เฉย ๆ ในความถูกต้อง. มีความถูกต้องอยู่ที่เนื้อที่ตัว ก็เลสเกิดไม่ได้ นานเข้าก็หมด. นี้ก็รวมอยู่ในความที่รู้จักรู้ทิศทาง ลืมหู ลืมตา ; มีความสว่างใส่วอยู่ตลอดเวลา ทิศทั้งหลายไม่มีดมัวแก่บุคคลนั้น ; ทิศทั้งหลายย่อมปรากฏแจ่มแจ้งแก่บุคคลนั้น. อยู่โดยชอบอย่างนี้ไซ้รู้ โลกจะไม่ว่างจากพระอรหันต์.

นี่ เราพูดกันคราวนี้ มุ่งหมายสำหรับผู้ที่ยังจะต้องไปแสดงบทบาทเป็นสมรวัสก็จะเป็นสมรวัสที่ดี มีทิศทางที่สว่างใส่ว. ชีวิตนี้ก็เป็นการเจริญงอกงาม วิวัฒนาการไปสู่จุดหมายปลายทางได้ เร็วหรือช้า แล้วแต่สิ่งแวดล้อมเหล่านั้น, แล้วแต่เหตุปัจจัยเหล่านั้น. สมรวัสคนหนึ่งเป็นพระอรหันต์ก่อนผู้ที่กำลังบวชเป็นพระก็ได้ ; อย่าเข้าใจผิด. ตามพยานหลักฐานที่เคยปรากฏมาแล้วในครั้งพุทธกาล : สมรวัสไปเฝ้าพระพุทธเจ้า เป็นพระอรหันต์ที่นั่น เดียวนั้น ; ทั้งที่พระอีกหลายองค์ หลายร้อยองค์ยังไม่เป็น ; นั่งอยู่ใกล้

พระพุทธเจ้าด้วยซ้ำไป ยังไม่เป็น. นี่เพราะเขาเดินทิศทางที่ไม่ประจวบเหมาะ ไม่เป็นความถูกต้องที่ประจวบเหมาะ.

ความประจวบเหมาะเขาเรียกว่า “สมังคี” ; มัคคสมังคี คือองค์แห่งมรรค ๘ ประการ มีความประจวบเหมาะในลักษณะที่ถูกต้องและพอดี จึงเป็นพระอรหันต์ที่นั่นและเดี๋ยวนี้. เพราะฉะนั้นถ้าเป็นฆราวาสอย่างเร็ว อย่างโง่ อย่างบ้า อย่างปฤชชนคนหนาแล้ว มันก็จริงละที่จะจมดัดดานอยู่ในตมในโคลนนั้นแหละ. แต่ถ้าเป็นฆราวาส เป็นพุทธบริษัทที่ดี ปฏิบัติอยู่ในธรรมของพระพุทธเจ้า ก็มีหวังที่จะเป็นพระอรหันต์เมื่อไรก็ได้. ความทุกข์กลายเป็นบทเรียน ความยุ่งยากกลายเป็นบทเรียน, บุตรภรรยา สามีอะไร ๆ กลายเป็นบทเรียน, ทรัพย์สมบัติกลายเป็นบทเรียน, เรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ กลายเป็นบทเรียน ; บทเรียนเหล่านี้ส่งเสริมไปนิพพาน คือเอาชนะสิ่งเหล่านี้ได้ ฉะนั้นบุคคลนี้จึงเป็นบุคคลที่มีโชคดีที่สุด. ถ้าใครต้องการเป็นบุคคลที่มีโชคดีที่สุดจงทำอย่างนี้ ; ไม่ต้องไปดูหมอ ไม่ต้องไปทำพิธีไสยศาสตร์.

ถ้าต้องการจะเป็นบุคคลผู้ที่มีโชคดีที่สุดละก็ สนใจในเรื่องสุญญตา อย่างที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า มันเป็นประโยชน์แก่อกุลแก่ฆราวาสทั้งหลายตลอดกาลนาน. เอาสุญญตานั่นแหละมาเป็นน้ำมนต์ เป็นฤกษ์ยาม เป็นอะไรต่าง ๆ ที่จะมาอาบรด. อย่ายึดมั่นเรื่องตัวกู ของกู ก็จะเป็นฆราวาสที่เยือกเย็นได้. ถ้ายึดมั่นถือมั่นมากเท่าไร ก็จะเป็นฆราวาสที่อันธพาลแล้วกระทบกระทั่งจะเบียดจะเบียนกันและกันไม่มีที่สิ้นสุด. ถ้ามีการเป็นอยู่ถูกต้อง ; ตัวกู - ของกู ไม่เกิด หรือเกิดยาก, หรือเกิดแต่น้อย มันก็มีโชคดี.

ที่นี้ เราก็อาศัยความไม่เห็นแก่ตัวชนิดนี้ เป็นหลักปฏิบัติที่ถูกต้อง ต่อทิศทั้งหลายทั้งปวง. การที่เราทำอะไรไม่สำเร็จ หรือเราทำอะไรไม่ได้ ทำอะไร

ไม่ประกอบด้วยธรรมนี้ เพราะตัวกู - ของกูนี้มันเข้ามาแทรก. คนเห็นแก่ตัว มันก็ไม่เห็นแก่ผู้อื่น ; มันเห็นแก่ตัวกู มันก็จะไม่เห็นแก่บุตรภรรยาด้วยซ้ำไป. ถ้าคนใดเห็นแก่บุตรภรรยามากกว่าตัวเอง คนนั้นมันก็เห็นแก่ของกู, หลีกหนีตัวกู - ของกูไปไม่พ้น ; มันก็หนีความเห็นแก่ของกูไปไม่พ้น. รักลูกเมียมากกว่าตัวเอง ก็คือเห็นแก่ของ ๆ กู ; รักตัวเองมากกว่าลูกเมียก็คือเห็นแก่ตัวกู. เรื่องตัวกู - ของกูนี้ คือผ้าที่เกิดขึ้นมาปิดบังกีดกันธรรมชาติแห่งความเป็นพุทธะที่มีอยู่ในทุกคน ไม่ให้เจริญงอกงาม ; ให้มันชะงัก ให้มันตัน หรือให้มันเหี่ยวแห้งไป ให้มันจวนตายอยู่บ่อย ๆ ; หรือตายแล้วตายอีกอยู่บ่อย ๆ .

นี่เป็นอันว่า เราได้มองดูกันอย่างกว้างเป็นการสรุปความรู้เกี่ยวกับทิศทั้งปวง แม้สำหรับฆราวาสในลักษณะอย่างนี้. ผมถือว่าอย่างนี้เป็นความรู้ที่จำเป็นสำหรับฆราวาส เหมือนที่พระพุทธเจ้าท่านตรัส ว่าเรื่องสุญญตาจำเป็นแก่ฆราวาส. ส่วนข้อปฏิบัติปลีกย่อยอย่างที่มีอยู่ในนวโกวาทนั้น ไปท่องเอาเองมีคำอธิบายถมไปแล้ว ; ไม่ต้องมาเสียเวลาด้วย. มันก็จะเข้าใจได้ง่ายสำหรับผู้ที่มีการศึกษาอย่างนี้ : ปฏิบัติต่อบิณฑามารดาอย่างไร แล้วจะได้ผลอย่างไร ? ปฏิบัติต่อบุตรภรรยาอย่างไร แล้วจะได้ผลอย่างไร ? ฯลฯ

แต่ขอเตือนว่า อย่าไปเข้าใจว่า ไปมัวเป็นลูกหนี้ เจ้าหนี้กันอยู่อย่างนั้น ; มันจะทำให้มีการผูกพันอีกอันหนึ่งขึ้นมาโดยไม่รู้สึกรู้สีกตัว. ถ้าไปอ่านดูในนวโกวาทแล้ว อาจจะเข้าใจผิดว่า เราปฏิบัติต่อบิณฑามารดา เพื่อเกิดสิทธิที่จะทวงเอาบุญคุณมาให้บิณฑามารดากระทำแก่เราอย่างนี้เราปฏิบัติถูกต้องครูบาอาจารย์แล้วเกิดสิทธิที่จะทวงเอาบุญคุณมา ว่าครูบาอาจารย์จงให้แก่เราอย่างนี้ เป็นการสนองตอบ ; อย่างนี้แล้วจะไปกันใหญ่. ขอให้เข้าใจว่า เป็นเพียงหน้าที่ที่บิณฑามารดาจะต้องปฏิบัติต่อบุตรอย่างนี้ ; แล้วบุตรก็ต้องปฏิบัติต่อบิณฑามารดา

อย่างนี้. อาจารย์จะปฏิบัติต่อศิษย์อย่างนี้ ; และศิษย์จะปฏิบัติต่ออาจารย์อย่างนี้ ; อย่าทำให้เกิดสถิติทางหนี้สินขึ้นมา มันจะน่าหัวเราะ ; แล้วจะกลายเป็นถอยหลัง แน่นนอนเลย.

แล้วอย่าลืมว่า คน ๆ หนึ่งมันเป็นไปได้ทั้งหมดนะ. อย่างผมนี้แม้เป็นภิกษุ ผมก็ต้องมีบิดามารดา ; แม้ตายไปแล้วก็ต้องถือว่ามีบิดามารดา. และผมก็มีบุตรที่เขาเรียกกันว่า บุตรโดยธรรม ; มีลูกศิษย์ มีอะไรนี้ก็เรียกว่าเป็นบุตรโดยธรรม. คน ๆ หนึ่งเป็นฆราวาสมองไปทางนี้มีลูก, มองไปทางโน้นมีพ่อแม่ ; ตัวเองก็เป็นทั้งพ่อแม่ เป็นทั้งลูก เป็นทั้งศิษย์ เป็นทั้งอาจารย์ พร้อมกันไปในตัวคนเดียวนั่นแหละ. เพราะฉะนั้นมันก็มีหน้าที่มีภาระขึ้นมาหลายอย่าง อย่างนี้. อย่าแยกรับเอาแต่เพียงอย่างเดียว ; หรืออย่ายืนยันเอาแต่เพียงอย่างเดียว.

คนทุกคนมีภาระหน้าที่ครบรอบด้านทุกทิศทุกทาง. บางทีเราก็ออยู่ในฐานะสมณะพรหมณ์สำหรับลูกเล็ก ๆ ไม่ใช่เป็นแต่ครูบาอาจารย์อย่างเดียว ; เพราะเราจะต้องชักจูงลูกเล็กๆ เด็ก ๆ ให้เดินทางถูกทางจิตทางวิญญาณ. มันก็เป็นหมด มันต้องรับผิดชอบหมด ; จะไปหลงว่าเป็นแต่อย่างเดียว ๆ. หรือเป็นที่ละอย่าง ๆ ดั่งนี้ก็เวียนหัว. มันต้องมีอะไรที่ให้ครบถ้วน และให้สิ่งเหล่านี้ส่งเสริม ให้เดินไป ๆ , เคลื่อนไปสู่จุดหมายปลายทาง. ทิศที่ควรไปนั่นคือ นิพพาน จุดหมายปลายทาง.

พรหมจรรย์ตัวพุทธศาสนานี้ คือตัวหนทางที่มีเส้นเดียว ; แล้วก็เป็นทางที่จะปฏิบัติเฉพาะตนคือเดินคนเดียว ; แล้วไปสู่จุดหมายปลายทางอันเดียวคือนิพพาน ; มีแต่เรื่องเดียว ๆ ๆ เรื่อย. เพราะฉะนั้นจึงถือว่า มีบุตร มีภรรยา

มีสามี นี่มันเป็นต่างคนต่างเป็นไปตามกรรมของตน ; แม้เราจะรักใคร่กันอย่างไร จะเป็นคู่ชีวิตจิตใจกันอย่างไร ต่างคนก็ต่างมีกรรมเป็นของตน. นั่นแหละเขาเรียกว่าคนเดียว : ซึ่งจะต้องเดินทางไปเส้นเดียวตามกรรมของตน ๆ . เพราะฉะนั้นเรื่องที่ว่าจะให้ เป็นคู่ชีวิตจิตใจกันไปทุก ๆชาติอะไรนั่นมันเป็นเรื่องเพ้อฝัน ; แต่มีประโยชน์ในทางผูกพันให้เกิดความรัก ที่กลมเกลียวกัน แดกสามัคคีกันยาก ; นั่นเป็นเรื่องทางโลก ๆ ไม่ใช่ความจริง. ส่วนตามธรรมชาติแล้วหน่วยหนึ่ง ก็เป็นไปตามธรรมชาติ ตามเหตุตามปัจจัย ตามกรรมของหน่วยหนึ่ง ๆ ; จะต้องทำความรอดพ้นให้แก่ตนเองโดยทิศทางที่ถูกต้อง.

เพราะฉะนั้น ขอสรุปคำบรรยายเรื่องทิศนี้ ว่ามันใช้ได้ตั้งแต่ต่ำที่สุด จนถึงสูงที่สุด. แต่ไปทางสายเดียวกัน ใช้ได้ตั้งแต่เด็กเล็ก ๆ จนถึงคนเฒ่าคนแก่ ทั้งหญิงทั้งชาย ; ถ้ารู้จักแปลความหมายแล้วมันก็ใช้กันได้ แม้บรรพชิต. ธรรมะถ้าแปลความหมายให้ถูกต้องแล้ว มันก็เลยใช้กันได้ทั้งฆราวาสและบรรพชิต. อย่าไปเข้าใจว่าธรรมะสำหรับบรรพชิต ฆราวาสใช้ไม่ได้ ; ธรรมะสำหรับฆราวาส บรรพชิตใช้ไม่ได้. ตัวธรรมะนั้นไม่มีบรรพชิต ไม่มีฆราวาส ; เราแบ่งเอาไปใช้ตามมากตามน้อย ตามสัดส่วนตามสมควรแก่เพศของตน. ธรรมะไม่มีตัวผู้ตัวเมีย, ไม่มีธรรมะผู้ ธรรมะเมีย, ไม่มีธรรมะหญิง ธรรมะชาย. มีแต่ว่าระดับใดเหมาะแก่ใคร คนนั้นก็เอาไปใช้. นี้เรียกว่าเป็นผู้รู้จักทิศทางที่ถูกต้อง.

พอกันที หมดเวลาเพียงนี้.